

Creative Commons Αναφορά Μη Εμπορική Χρήση (CC BY-NC)

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ**

ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΠΑ

**«ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ 1913-1940»**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2023

Ορισμός Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής: Γ.Σ. 35/8-9-2020

Μέλη Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής

Επιβλέπουσα

Λήδα Παπαστεφανάκη, αναπληρώτρια καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Μέλη

Νικόλαος Αναστασόπουλος, επίκουρος καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Γεώργιος Παπαγεωργίου, ομότιμος καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Ορισμός Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής: Γ.Σ. 816/15/2/2023

Μέλη Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Λήδα Παπαστεφανάκη, αναπληρώτρια καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Νικόλαος Αναστασόπουλος, επίκουρος καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Γεώργιος Παπαγεωργίου, ομότιμος καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Αννα Μανδουλαρά, επίκουρη καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Βιολέττα Χιονίδου, καθηγήτρια του Παν/μίου Newcastle

Ματούλα Τομαρά - Σιδέρη, ομότιμη καθηγήτρια του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας Πάντειου Παν/μίου

Κατερίνα Γαρδίκια, τ. αναπληρώτρια καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Ε.Κ.Π.Α.

Ημερομηνία προφορικής εξέτασης 05/04/2023

«Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα (Ν.5343/32 αρθρ. 202 παρ. 2).

**«ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ 1913-1940»**

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
Διεθνής ιστοριογραφία.....	8
Τοπική ιστοριογραφία.....	15
Πηγές.....	17
Τα ανθρωπωνύμια	24
Μεθοδολογία	27
Ερευνητικά ερωτήματα & δομή της διατριβής	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι.....	34
Η εξελικτική πορεία της ιατρικής στον ευρωπαϊκό και ελλαδικό χώρο	34
Α. Η μετάβαση της ιατρικής επιστήμης από τη γαληνική στη σύγχρονη εργαστηριακή. 34	
Β. Η συγκρότηση του ιατρικού επιστημονικού κλάδου στον ελλαδικό χώρο	41
Γ. Η διεθνής συνεργασία για την αντιμετώπιση των λοιμωδών νοσημάτων	46
Δ. Οι σύγχρονες «αναθεωρητικές» απόψεις.....	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ.....	50
Η μακρά πορεία ένταξης της περιοχής των Ιωαννίνων στον εθνικό κορμό: από την οθωμανική επικράτεια στο ελληνικό κράτος.....	50
Α. Τα Ιωάννινα κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο.....	51
Β. Η προσάρτηση της περιοχής των Ιωαννίνων στο ελληνικό κράτος και η διαδικασία εθνικής ενσωμάτωσης.....	61
Γ. Από την ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ.....	79
Δημόσια υγεία και κοινωνική πρόνοια στην περιοχή Ιωαννίνων: τα γενικά δεδομένα	79
Α. Η δημόσια υγεία στην Οθωμανική αυτοκρατορία τον 19 ^ο αιώνα.....	79
Β. Η δημόσια υγεία στο ελληνικό κράτος (1830-1940).....	82
Γ. Υπηρεσίες υγείας και υποδομές στα Ιωάννινα (1913-1940)	95
Δ. Συμπεράσματα	107
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV.....	110
Μέτρα αντιμετώπισης των νόσων και πολιτικές διευθέτησης του χώρου	110
Α. Υγειονομικά προβλήματα στην περιοχή των Ιωαννίνων	111
Β. Μέτρα αντιμετώπισης ασθενειών	126
Γ. Δαπάνες του Δήμου Ιωαννιτών για τη δημόσια υγεία	167

Δ. Πολιτικές διευθέτησης του χώρου.....	173
Ε. Συμπεράσματα.....	194
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V.....	196
Τα στατιστικά δεδομένα.....	196
Α. Η γενική θνησιμότητα του πληθυσμού.....	196
Β. Οι νόσοι ως αιτία θανάτου.....	201
Γ. Η εποχική κίνηση των θανάτων.....	258
Δ. Οι θάνατοι κατά φύλο και αιτία θανάτου.....	260
Ε. Οι θάνατοι κατά ηλικία και αιτία θανάτου.....	267
ΣΤ. Οι αιτίες θανάτου κατά εθνοτική ομάδα.....	272
Ζ. Συμπεράσματα.....	275
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	278
Περίληψη.....	286
Abstract.....	287
ΠΗΓΕΣ.....	288
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	290
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	308
ΜΕΡΟΣ Α'.....	309
Αρχειακά τεκμήρια.....	309
ΜΕΡΟΣ Β'.....	319
Μητρώο αποβιωσάντων 1914-1923.....	319
ΜΕΡΟΣ Γ'.....	515
Στατιστικοί Πίνακες.....	515
ΜΕΡΟΣ Δ'.....	730
Αίτια θανάτου (ICD-10) και αντιστοιχία με τις πηγές.....	730

Ευχαριστίες

Η αρχική ιδέα της ενασχόλησής μου με την ιστορία της πόλης και του πληθυσμού των Ιωαννίνων μέσα από τη διερεύνηση των αιτιών θανάτου διαμορφώθηκε σταδιακά στο περιβάλλον του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και συγκεκριμένα την περίοδο παρακολούθησης των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο ΠΜΣ «Νεότερη και σύγχρονη ελληνική κοινωνία: Ιστορία - Λαϊκός πολιτισμός» του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας.

Η συμβολή των καθηγητών μου σε αυτό το επίπεδο διαμόρφωσης της επιστημονικής μου σκέψης υπήρξε καθοριστική για τη συνέχεια καθώς και για τη σύλληψη της ιδέας που αποτέλεσε αντικείμενο της έρευνάς μου τα επόμενα χρόνια. Αρχικά, θα ήθελα να αναφερθώ στον εκλιπόντα καθηγητή Κωνσταντίνο Κόμη, μαζί με τον οποίο ξεκίνησα αυτή την ερευνητική διαδρομή. Η ευρύτητα των γνώσεών του και το πάθος του για την αρχαιολογική έρευνα υπήρξαν σημείο αναφοράς για μένα στα πρώτα στάδια της επαφής μου με το αντικείμενο. Με την καθοδήγησή του η αρχική ιδέα άρχισε να δομείται σταδιακά σε επιστημονικό λόγο και σκέψη. Ειδικές ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στην επίοπτριά μου αναπληρώτρια καθηγήτρια Λήδα Παπαστεφανάκη, η οποία μου υπέδειξε διαφορετικές οπτικές και μεθόδους προσέγγισης του αντικειμένου, στη συνέχεια, χαρίζοντας μια ανανεωτική πνοή στην έρευνά μου, τα οφέλη της οποίας θεωρώ ότι είναι εμφανή στο τελικό αποτέλεσμα. Βεβαίως, θα αναφερθώ στους διδάσκοντες, των οποίων το έργο αποτέλεσε σημαντικό παράδειγμα και έμπνευση για μένα, όπως του ομότιμου καθηγητή Γεωργίου Παπαγεωργίου, της τ. καθηγήτριας Βασιλικής Ρόκου, της αναπληρώτριας καθηγήτριας Αιμιλίας Θεοδοπούλου και της επίκουρης καθηγήτριας Άννας Μανδουλαρά. Επίσης, στον επίκουρο καθηγητή Νικόλαο Αναστασόπουλο που ήταν κοντά μου όλο αυτό το διάστημα και μου πρόσφερε τη βοήθειά του ποικιλοτρόπως.

Παράλληλα, θα ήθελα να κάνω ιδιαίτερη αναφορά σε επαγγελματίες και ειδικούς επιστήμονες, εκτός του ακαδημαϊκού χώρου, οι οποίοι ενίσχυσαν με διάφορους τρόπους την προσπάθειά μου, όπως ο ιατρός Νίκος Καρανάσης που πραγματοποίησε τον έλεγχο της ορθότητας των ιατρικών δεδομένων της έρευνάς μου.

Ειδική μνεία θα ήθελα επίσης να απευθύνω στο προσωπικό της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών και κυρίως στη Δήμητρα Μανούση και στον Κώστα Μπίλη, οι οποίοι όλα αυτά τα χρόνια ενισχύουν με όλες τους τις δυνάμεις το έργο των μελετητών της τοπικής ιστορίας. Τέλος, ευχαριστώ τους συγγενείς και φίλους που στάθηκαν αρωγοί στην προσπάθειά μου και μου έδειξαν εμπράκτως την αλληλεγγύη και συμπαράστασή τους σε αυτό το μεγάλο ερευνητικό «ταξίδι».

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Εάν την 31^η του περασμένου Δεκεμβρίου είχε κάποιος ρωτήσει πολλούς, μα πολλούς ανθρώπους, σε διάφορα μέρη του πλανήτη, πώς φαντάζονταν το άμεσο μέλλον, είμαι πεπεισμένος πως κανένας δεν θα είχε περιγράψει ένα πανόραμα τόσο οδυνηρό και επικίνδυνο, όπως αυτό που ζει η ανθρωπότητα τώρα, αυτό το 2020.

“Τελικά ήμασταν καλύτερα όταν νομίζαμε πως ήμασταν χειρότερα”, μου είπε πρόσφατα κάποιος. Γιατί εκείνες τις τελευταίες μέρες του 2019 ζούσαμε ήδη σε έναν κόσμο δυστοπικό, που σύμφωνα με τον ορισμό των λεξικών σημαίνει «μια κοινωνία με χαρακτηριστικά αρνητικά που προκαλούν ανθρώπινη αποξένωση» (χωρίς ουτοπία, θα έλεγαν οι Έλληνες). Ο κόσμος μας ήταν, σχεδόν, ένας κόσμος που τον απειλούσε η οικολογική κατάρρευση, που προκαλεί η υπερθέρμανση του πλανήτη, ένας κόσμος με ενδείξεις ότι εισέρχεται σε μια καινούργια οικονομική κρίση, με ανησυχητική αύξηση κάθε φονταμενταλισμού που θα μπορούσε να φανταστεί κανείς, της ξеноφοβίας, του ανεξέλεγκτου φόβου για την τρομοκρατία, της συγκέντρωσης εξουσίας. Ένα παγκόσμιο σύστημα, κακά οργανωμένο, όπου κάποιοι λίγοι ιδιοποιούνταν πολλά πλούτη, και το οποίο επιπλέον είχε μπει σε έναν δρόμο για να παραδώσει τα ηνία της αληθινής εξουσίας, κάθε εξουσίας, σε μορφές τεχνητής νοημοσύνης που με την αποτελεσματική χρήση κάποιων αλγορίθμων θα καθοδηγούσαν τις επιθυμίες και τις ανάγκες μας. (...)

Και σε αυτόν τον ίδιο κόσμο συνεχίζουμε να ζούμε, μόνο που όλοι αυτοί οι παλιοί φόβοι έχουν μεταταθεί για το μέλλον (κάποιοι μάλιστα μπορεί ακόμα και να έχουν ενταφιαστεί) μπροστά στην παρουσία μιας πανδημίας παγκόσμιας, όπως αντιστοιχεί στους καιρούς της παγκοσμιοποίησης, ενός κοινού εχθρού που έχει επιφέρει το μακάβριο σταμάτημα της κοινωνικής μηχανής, ενώ ταυτόχρονα υποχρεώνει τους πολίτες να παραδώσουν, χωρίς μια κραυγή διαμαρτυρίας, τις πιο περιπόθητες ελευθερίες τους, και μάλιστα ακόμα και να κραυγάζουν, ώστε αυτές οι ιερές ελευθερίες να περιοριστούν για το καλό όλων, για τη σωτηρία της ανθρωπότητας. Το μεγάλο παράδοξο ενός παρόντος χωρίς ημερομηνία λήξης, το οποίο η πλειονότητα των πολιτών δεν θα το είχαμε ποτέ φανταστεί.

Ο σημερινός κόσμος, δυστυχώς, μοιάζει πολύ με τον «Θαυμαστό καινούργιο κόσμο», του Άλντους Χάξλεϊ, το ζοφερό μυθιστόρημα του 1932 που περιέγραφε μια τέλεια κοινωνία, με αντάλλαγμα την εκχώρηση της ατομικότητας και της ελεύθερης βούλησής μας για χάρη αυτής της ευτυχίας να ζούμε στην καλύτερη κοινωνία. Το τέλειο σύστημα Ελέγχου. Για το καλό μας -ναι, όλοι αναγνωρίζουμε πως είναι για το καλό μας- οι κυβερνήσεις μάς ζητούν σήμερα να αυτοπεριοριστούμε και, σε πολλά μέρη όπου τόσο μεγάλη αξία δίνεται στις ελευθερίες, το αίτημα αυτό καταλήγει σε κάποιο αστυνομικό ή στρατιωτικό διάταγμα, με καταστάσεις εξαιρέσεως και απαγορεύσεις κυκλοφορίας να συμπεριλαμβάνονται, και ασφαλώς με μια υποχρεωτική και επιπλέον βουβή υπακοή. Μας απαγορεύεται να κινούμαστε και να ταξιδεύουμε, αν θέλουμε να σώσουμε την υγεία μας και την υγεία των

συγγενών, των φίλων, των γειτόνων, των γνωστών μας, ακόμα και των αγνώστων μας σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου, και εμείς θεωρούμε πως αυτό το μέτρο είναι σοφό και απαραίτητο, διότι, ακόμη περισσότερο, όλοι πιστεύουμε πως είναι σοφό, απαραίτητο και επιπλέον κοινωνικά υπεύθυνο. Κραυγάζουμε να κλείσουν τα σύνορα (να υψωθούν τείχη), για να σωθούμε από τη βάρβαρη εισβολή ενός ιού κι έτσι να εξασφαλίσουμε την τελειότητα του θαυμαστού καινούργιου κόσμου (...).¹

Με αυτές τις σκέψεις ο συγγραφέας Λεονάρδο Παδούρα τοποθετήθηκε απέναντι στην πανδημία covid-19, λίγους μήνες μετά το ξέσπασμά της. Οι άτεγκτες πολιτικές αντιμετώπισης του σημερινού, παγκοσμιοποιημένου συστήματος και η αναστολή των ατομικών ελευθεριών, σε εφαρμογή της «κατάστασης εξαιρέσης», συμπυκνώνουν τους κυριότερους κοινωνικούς φόβους, όπως τους βιώσαμε και εξακολουθούμε να τους βιώνουμε έως σήμερα.

Η πανδημία του covid-19 άνοιξε τη δημόσια συζήτηση, σχετικά με τα περιβαλλοντικά, οικονομικά, κοινωνικά, αλλά και πολιτικά ζητήματα, που έχουν παγιωθεί τις τελευταίες δεκαετίες, σε έναν κόσμο ενοποιημένο, όχι όμως ενιαίο, τα οποία έχουν οδηγήσει την ανθρωπότητα σε μία «δυστοπία», όπως συχνά αναφέρεται, σε ένα αφιλόξενο περιβάλλον, σε μία απουσία ουτοπίας.

Η αναδρομή σε αντίστοιχα ιστορικά παραδείγματα μάς φέρνει αντιμέτωπους με ομοιότητες, αλλά και διαφορές. Σίγουρα, όμως, οι νόσοι, ιδίως όταν φέρουν χαρακτηριστικά φυσικής καταστροφής, έχουν προκαλέσει μεγάλες τομές στην παγκόσμια ιστορία, πυροδοτώντας πολυεπίπεδες μεταβολές και μετατοπίσεις προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση.

Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, το γεγονός ότι ο τομέας της ιστορίας της δημόσιας υγείας γνώρισε μεγάλη άνθιση μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, σε μία εποχή που υπήρχε έντονο το ενδιαφέρον, σχετικά με την ανάπτυξη των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας και που χαρακτηριζόταν από μία σημαντική δημογραφική μεταβολή, σε παγκόσμιο επίπεδο, με μείωση των ποσοστών θνησιμότητας από τις λοιμώδεις νόσους και κατ' επέκταση αύξηση του προσδόκιμου ζωής. Σύμφωνα με τον ορισμό που έχει επικρατήσει διεθνώς «δημόσια υγεία είναι η επιστήμη και η τέχνη της πρόληψης των ασθενειών, της παράτασης ζωής και της προαγωγής της υγείας των ανθρώπων, μέσω οργανωμένων προσπαθειών και ενημερωμένων επιλογών της κοινωνίας, των οργανισμών, δημόσιων και ιδιωτικών, των κοινοτήτων και των ατόμων».² Το ερευνητικό αυτό πεδίο, λοιπόν, μελετά τις οργανωμένες προσπάθειες προφύλαξης της υγείας του πληθυσμού των πόλεων από τον πρώτο βιομηχανικό αιώνα έως τη σύγχρονη εποχή.

Ακολουθώς, μία μεγάλη μερίδα ιστορικών, πολιτικών επιστημόνων, ιατρών και φιλοσόφων προσανατολίστηκε στην αναζήτηση των κοινωνικών, συμπεριφορικών, οικονομικών, περιβαλλοντικών και πολιτισμικών

¹ L. Padura, «Ένας θαυμαστός καινούργιος κόσμος;» *Η εποχή* (online)/ Θέματα, Πολιτισμός, 5/4/2020.

² Ο συγκεκριμένος ορισμός χρησιμοποιείται από τον *European Public Health Association* (EUPHA) και είναι παραλλαγή του αρχικού που δόθηκε από τον C. Winslow, καθηγητή ιατρικής στο Πανεπιστήμιο του Yale στις ΗΠΑ. Βλ. C. E. Winslow, «The untilled fields of public health», *Science* (1920), 51, σ. 23-33.

παραγόντων που διαμόρφωσαν το επίπεδο υγείας του πληθυσμού, μετατοπίζοντας το ερευνητικό ενδιαφέρον προς την κοινωνική ιστορία της ιατρικής. Πάντως, η δημόσια υγεία και η κοινωνική ιατρική συνυπάρχουν ως έννοιες, περιεχόμενο και αντικείμενο στον δημόσιο διάλογο, κάποιες φορές συμπληρωματικά και άλλοτε αντιθετικά.³ Στην Ελλάδα ο τομέας αναπτύχθηκε σταδιακά από τη δεκαετία του 1980 και εφεξής, χωρίς ωστόσο να μπορούμε να μιλήσουμε για συγκροτημένο γνωστικό πεδίο ακόμη και σήμερα.⁴

Επίσης μεταπολεμικά, αναπτύχθηκε ως νέο ρεύμα της ιστορίας η ιστορική δημογραφία, με αντικείμενο τη μελέτη των παραμέτρων που συνδέονται με τον πληθυσμό και την αναπαραγωγή του στο άμεσο ή απώτερο παρελθόν.⁵ Η πυκνότητα και η διασπορά του (το οικιστικό δίκτυο), η σύνθεση κατά φύλο και κατά ηλικία, η γαμηλιότητα, γεννητικότητα και θνησιμότητα, αλλά και οι μετακινήσεις του πληθυσμού, αποτελούν τα βασικά αντικείμενα μελέτης. Ως εκ τούτου, η ιστορική δημογραφία χρησιμοποιεί ερευνητικά εργαλεία από επιστήμες, όπως η κοινωνιολογία, η ιατρική και τα οικονομικά.⁶ Για την εκπόνηση ιστορικοδημογραφικών μελετών είναι απαραίτητη η προσφυγή μας σε αρχειακές πηγές, οι οποίες ποικίλλουν ανάλογα με τις μεθόδους καταγραφής (υλικού και ανθρώπινου δυναμικού) των διοικητικών αρχών, γεγονός το οποίο συνδέεται με την οργάνωση του κρατικού μηχανισμού και τις μεθόδους άσκησης κρατικού ελέγχου. Για παράδειγμα, οι χάρτες, τα οικονομικά κατάστιχα, οι απογραφές, τα δημοτολόγια, τα ληξιαρχικά βιβλία και οι στρατολογικές καταστάσεις, σε συνδυασμό με άλλες δευτερεύουσες πηγές, όπως τα περιηγητικά κείμενα και οι ανθρωπογεωγραφικές μελέτες, συγκεντρώνουν τα απαραίτητα στοιχεία για τη διεξαγωγή αντίστοιχων μελετών.⁷

Διεθνής ιστοριογραφία

Για την εκπόνηση της διατριβής μας χρησιμοποιήσαμε τα μεθοδολογικά εργαλεία τόσο της ιστορίας της δημόσιας υγείας - κοινωνικής ιατρικής όσο και της ιστορικής δημογραφίας. Επικεντρωθήκαμε στην επιλογή της διεθνούς βιβλιογραφίας και στην αναζήτηση των αρχειακών πηγών που θα μας επέτρεπαν την ανασύνθεση της ιστορίας των Ιωαννίνων, μέσα από τις ασθένειες που έπληξαν τον πληθυσμό της πόλης, σε μία ιδιαίτερα κρίσιμη

³ Γενικά για τις έννοιες της δημόσιας υγείας και της κοινωνικής ιατρικής, βλ. Α. Φιλαλήθης, Α. Φωτόπουλος, Κ. Τρομπούκης, «Δημόσια Υγεία - Κοινωνική Ιατρική: Η ιστορία και η σημειολογία του όρου», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* (2020), 37:3, σ. 395-405.

⁴ Α. Παπαστεφανάκη, Μ. Τζανάκης, Σ. Τρουμπέτα (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας & ασθένειας: Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο*, Ηράκλειο 2013, σ. 8-10.

⁵ A. Burguière, «Η δημογραφία», στο Goff Jacques Le, Nora Pierre, *Το έργο της ιστορίας*, Αθήνα 1988, τ. 3, σ. 126-161.

⁶ Κ. Κόμης, *Ιστορική Δημογραφία του Νεοελληνικού χώρου: πηγές (19^{ος} αιώνας)*, Ιωάννινα 2002, σ. 259-261. Μ. Τομαρά - Σιδέρη, *Ιστορική δημογραφία: Από τις δημογραφικές διαδικασίες στις συλλογικές υστροπίες και συμπεριφορές*, Αθήνα 1998, σ. 11-16.

⁷ Κ. Κόμης, *Ιστορική Δημογραφία...*, ό.π., σ. 261-264.

περίοδο, μετά την ένταξή της στον εθνικό κορμό και καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Η διαδικασία της μετάβασης, οι οικονομικές κρίσεις, οι δημογραφικές μεταβολές, η διαδικασία εκσυγχρονισμού της πόλης, αλλά και οι αντιλήψεις και ο δημόσιος λόγος, είναι μερικές από τις προβληματικές που μάς απασχόλησαν σε όλη τη διάρκεια της έρευνάς μας.

Στη διεθνή ιστοριογραφία εντοπίζουμε εκδόσεις, σύγχρονες με την περίοδο που μελετάμε, ιστορικού ή ιατρικού περιεχομένου, σχετικά με συγκεκριμένες νόσους.⁸ Επίσης, πολύτιμες πληροφορίες αντλούμε από τις ιατρικές τοπογραφίες, μελέτες της νοσολογικής κατάστασης του πληθυσμού συγκεκριμένων περιοχών, στις οποίες αναλύονται τα κλιματολογικά χαρακτηριστικά, η ανθρωπογεωγραφία, τα ενδημικά νοσήματα, οι πόροι και η εθνολογία. Ο κλάδος αυτός αναπτύχθηκε, κυρίως τον 19^ο αιώνα, από περιηγητές ή απεσταλμένους των αποικιοκρατικών χωρών.⁹

Πολλοί είναι, βέβαια, οι μελετητές, παλαιότεροι και σύγχρονοι, της ιστορίας της ιατρικής.¹⁰ Επίσης, έντονο είναι το επιστημονικό ενδιαφέρον για την ιστορία της υγείας και της ασθένειας είτε με την εκπόνηση γενικών μελετών¹¹ ή πιο εξειδικευμένων για συγκεκριμένες νόσους.¹² Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται από τη δεκαετία του 1980 και ορισμένες διεπιστημονικές προσεγγίσεις, σχετικά με τις ασθένειες και την επίδρασή τους στον τρόπο ζωής των δυτικών κοινωνιών, όπως η μονογραφία του Mirko Grmek, με τίτλο: «Οι ασθένειες στην αυγή του δυτικού πολιτισμού: έρευνα στην παθολογική πραγματικότητα του προϊστορικού, αρχαϊκού και κλασικού ελληνικού κόσμου».¹³

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της επόμενης δύο συγγραφείς ανοίγουν ένα νέο δρόμο στην ιστορία των νοστροπιών,

⁸ Βλ. ενδεικτικά E. Vedder, *Syphilis and Public Health*, Φιλαδέλφεια - Νέα Υόρκη 1918' A. Johnston, «The early history of syphilis», *The British Journal of Surgery* (1944), 32:126, σ. 225-237.

⁹ Μία αξιόλογη μελέτη για την Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα αποτελεί το έργο του S. Clon, *La Grèce: au point de vue naturel, ethnologique, anthropologique, démographique et medical*, Παρίσι 1884. Επίσης, για τα Επτάνησα βλ. J. Hennen, *Sketches of the Medical Topography of the Mediterranean: comprising an account of Gibraltar, the Ionian Islands and Malta*, Λονδίνο 1830.

¹⁰ Βλ. ενδεικτικά A. Castiglioni, *Ιστορία της Ιατρικής*, Αθήνα 1961, τ. 1-3' E. H. Achernecht, *Ιστορία της Ιατρικής*, Αθήνα 1998' J. Sournia, *Histoire de la médecine*, Παρίσι 1997' M. Friedman, G. W. Friedland, *Οι 10 μεγαλύτερες ανακαλύψεις της Ιατρικής*, Αθήνα 2008' F. M. Snowden, *Επιδημίες και κοινωνία: Από τον Μαύρο Θάνατο μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2021.

¹¹ F. Catwright Frederic, *Disease and History*, Νέα Υόρκη 1972' B. L. Wilmoth, L. K. Lerner (επιμ.), *Infectious Diseases: In Context*, Καναδάς 2008, τ. 1&2.' R. Miller, D. Karras, «Update on Emerging Infections: News From the Centers for Disease Control and Prevention», *Annals of Emergency Medicine* (2010), 56:3, σ. 295-296.

¹² A. Stirland, «The Origin of Syphilis in Europe: Before or After 1493?», *International Journal of Osteoarchaeology* (1994), 4, σ. 53-54' F. D. Gray, *The Tuskegee Syphilis Study: The real story and beyond*, Η.Π.Α. 2002' B. R. Shmaefsky, *Deadly Diseases and Epidemics: Syphilis*, Νέα Υόρκη 2003' D. Emmeluth, *Deadly Diseases and Epidemics: Typhoid Fever*, Η.Π.Α. 2004' L. Kollar and B. R. Shmaefsky, *Deadly Diseases and Epidemics: Gonorrhoea*, Φιλαδέλφεια 2005' Y. S. Erdal, «A Pre-Columbian case of Congenital Syphilis from Anatolia (Nicaea, 13th century a.d.)», *International Journal of Osteoarchaeology* (2006), 16:33, σ. 16-33' N. Dziedzic, *Perspectives on Diseases and Disorders: Malaria*, Η.Π.Α. 2009' K. Gardikas, *Landscapes of Disease: Malaria in Modern Greece*, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2018.

¹³ Βλ. επίσης B. Dixon, *Η άορατη δύναμη: πώς τα μικρόβια κυβερνούν τον κόσμο*, Ηράκλειο 2002.

μελετώντας τον θάνατο ως φαινόμενο, το βίωμα και την αναπαράστασή του στις δυτικές κοινωνίες. Πρόκειται για τις μονογραφίες των Philippe Ariès (*Ο άνθρωπος ενώπιον του θανάτου. Ι. Η εποχή των κοιμωμένων* - 1^η έκδοση 1977) και Michel Vovelle (*Ο θάνατος και η Δόση: από το 1300 ως τις μέρες μας* - 1^η έκδοση 1983). Η κοσμοθεώρηση των ανθρώπων και ο βαθμός κυριαρχίας τους στη φύση αποτελούν κύρια προβληματική των παραπάνω έργων. Επίσης, στο επίκεντρο των αναλύσεων βρίσκονται οι μεγάλες ιστορικές τομές, όπως ο Διαφωτισμός που άλλαξε οριστικά τις αντιλήψεις για τον θάνατο, αμφισβητώντας τις θρησκευτικές παραδοχές και ερμηνείες. Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν αρχαιολογικές και ιστορικές πηγές, λογοτεχνικά και θεολογικά κείμενα, δημογραφικές αναλύσεις, ανθρωπολογικές και λαογραφικές μελέτες. Από την άλλη πλευρά, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 ο Ceronetti Guido θέτει στο επίκεντρο του ερευνητικού του ενδιαφέροντος το ίδιο το σώμα. Στο έργο του με τίτλο: «Η σιωπή του σώματος: στοιχεία για τη μελέτη της ιατρικής» εκκινώντας από τις οδύνες και ηδονές του ατομικού σώματος καταλήγει στις παθογένειες του κοινωνικού, πραγματοποιώντας με τον τρόπο αυτό μία πρωτότυπη ιστορική μελέτη της ιατρικής.

Το φαινόμενο του «πανοπισμού» και η έννοια της «βιοπολιτικής», ως εργαλείο κυριαρχίας στα ανθρώπινα σώματα, μέσω μηχανισμών ελέγχου, επιτήρησης και πειθάρχησης, όπως αυτοί διαμορφώθηκαν τον 18^ο αιώνα και υιοθετήθηκαν στη συνέχεια από τα κράτη στον σύγχρονο κόσμο, επαναδιατυπώθηκαν από τον Michel Foucault τις δεκαετίες 1960 και 1970,¹⁴ επιδρώντας σε μεγάλο βαθμό στη σκέψη φιλοσόφων, ιστορικών και κοινωνιολόγων της επόμενης γενιάς. Διαμορφώθηκε, λοιπόν, μια ακαδημαϊκή τάση, η οποία ανέδειξε τον καθοριστικό ρόλο της ιατρικής στη διάκριση μεταξύ «υγιούς» και «νοσηρού», μέσα από διαδικασίες που περιγράφονται ως «ιατρικοποίηση».

Οι μεταφορές και αναπαραστάσεις των ασθενειών, οι έννοιες της μιαιρότητας και του κοινωνικού «στιγματος» απασχόλησαν πολλούς σύγχρονους μελετητές, εμπλουτίζοντας τη διεθνή ιστοριογραφία με σημαντικά έργα.¹⁵ Επίσης, για μια ολιστική θεώρηση των κυβερνητικών πολιτικών που εφαρμόζονται σε καταστάσεις εξαίρεσης, όπως κατά την εμφάνιση επιδημιών, και του θεσμικού πλαισίου που (δεν) τις διέπει, καθοριστικό είναι το έργο του φιλοσόφου Giorgio Agamben.¹⁶

¹⁴ M. Foucault, *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα 2011· ο ίδιος, *Η γέννηση της βιοπολιτικής*, Αθήνα 2012· ο ίδιος, *Ιστορία της τρέλας*, Αθήνα 2004· ο ίδιος, *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, Αθήνα 2005, τ. 1· ο ίδιος, *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, Αθήνα 2003, τ. 2· ο ίδιος, *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, Αθήνα 2013, τ. 3.

¹⁵ G. Vigarello, *Το καθαρό και το βρόμικο: η σωματική υγιεινή από τον Μεσαίωνα ως σήμερα*, Αθήνα 2000· M. Ferro, *Κοινωνίες άρρωστες από πρόοδο*, Αθήνα 1999· M. Douglas, *Καθαρότητα και κίνδυνος. Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και του ταμπού*, Αθήνα 2006· S. Sontag, *Η νόσος ως μεταφορά. Το AIDS και οι μεταφορές του*, Αθήνα 1993· R. Tannahill, *Ιστορία των σεξουαλικών ηθών*, Αθήνα 1998· M. Fitzpatrick, *Η τυραννία της υγείας*, Αθήνα 2004.

¹⁶ G. Agamben, *Κατάσταση εξαίρεσης: όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα*, Αθήνα 2013.

Επιπλέον, ορισμένοι μελετητές ασχολήθηκαν με την πολιτική οικονομία της υγείας,¹⁷ την επαγγελματική παθολογία,¹⁸ τις επιδημίες, την καραντίνα και την γεωπολιτική της παράμετρο,¹⁹ την ευγονική²⁰ καθώς και την ανθρωπολογία της υγείας,²¹ προσφέροντας μας μία πολυφασματική και πολυεπίπεδη ανάγνωση του αντικειμένου.

Στην Ελλάδα το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας για την ιστορία της δημόσιας υγείας και της κοινωνικής ιστορίας της ιατρικής αυξάνεται τα τελευταία χρόνια, ενώ το πεδίο διευρύνεται με μελέτες διαφορετικών κατευθύνσεων, αναδεικνύοντας τη διεπιστημονικότητά του. Συγκεκριμένα, η σύγχρονη έρευνα προέβαλε νέες πτυχές του αντικείμενου, εστιάζοντας στην υγειονομική πολιτική που ακολουθήθηκε, σε τοπικό αλλά και εθνικό επίπεδο, είτε στις κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες των νόσων, επανανοηματοδοτώντας παράλληλα έννοιες, όπως οι μηχανισμοί ελέγχου και επιτήρησης, η βιο-εξουσία και η κοινωνική πειθάρχηση.

Αν θέλουμε να προσδιορίσουμε χρονικά τη στροφή της ελληνικής ιστοριογραφικής παραγωγής προς τα συγκεκριμένα ενδιαφέροντα, θα είχαμε ως σημείο αναφοράς τη δεκαετία του 1980. Ωστόσο, και η προηγούμενη περίοδος, εκτός από τις δημογραφικές μελέτες²² ή τα εγχειρίδια ιατρικής και υγιεινής,²³ έχει να επιδείξει ορισμένα αξιολογικά έργα, σχετικά με την ιστορία της ιατρικής,²⁴ τη δημόσια υγεία και τους ιατρικούς θεσμούς,²⁵ τα λοιμώδη

¹⁷ G. Gutenschwager, *Η πολιτική οικονομία της υγείας στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 1989· J. Kyriopoulos, G. Tsalikis, J. Levett (επιμ.), *Health care reform in the balkan region*, Αθήνα 1999.

¹⁸ L. Papastefanaki, «Politics, modernization and public health in Greece: The case of occupational health 1900-1940», στο C. Promitzer, S. Trubeta, Turda Marius (επιμ.), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945*, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2001, σ. 165-191.

¹⁹ A. Briggs, «Cholera and Society in the Nineteenth Century», *Past and Present* (1961), 19, σ. 76-96· P. Baldwin, *Contagion and the State in Europe, 1830-1930*, Κέμπριτζ 1999· A. Hardy, «Cholera, Quarantine, and the English Preventive System, 1850-1895», *Medical History* (1993), 37, σ. 250-269· K. Maglen, «“The first line of defence”: British quarantine and the port sanitary authorities in the nineteenth century», *Social History of Medicine* (2002), 15:3, σ. 413-428· M. Harrison, «Disease, Diplomacy and International Commerce: The Origins of International Sanitary Regulation in the nineteenth Century», *Journal of Global History* (2006), 1:2, σ. 197-217· B. Bulmus, *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*, Εδιμβούργο 2012.

²⁰ C. Promitzer, S. Trubeta, M. Turda (επιμ.), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945*, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2001· S. Trubeta, «Anthropological Discourse and Eugenics in Interwar Greece», στο M. Turda, P. J. Weindling (επιμ.), *“Blood and Homeland”: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940*, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2007, σ. 123-142.

²¹ J. Biehl, *Βιοκοινωνικότητες: Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, Αθήνα 2011.

²² Γ. Π. Σταυράκης, *Απογραφή του πληθυσμού, χ.τ.*, 1916· Μ. Χουλιαράκης, *Ιστορική απογραφική άποψη της Ελλάδος 1900-1971*, Αθήνα 1975.

²³ Β. Βαλαώρας, *Υγιεινή του ανθρώπου*, Αθήνα 1967· Ν. Ζαβιτσιάνος, *Εγκόλπιον ιατρικών προς χρήσιν των πρακτικών Ιατρών*, Κέρκυρα 1879.

²⁴ Ι. Π. Γεωργίου, *Ιστορία της Ιατρικής*, Αθήνα 1978· Σ. Χαροκόπος, *Επτανησιακή Ιατρική: ιστορική και ιατροκοινωνική μελέτη (από τον 16^ο αιώνα μέχρι σήμερα)*, Αθήνα 1976.

²⁵ Φ. Κοπανάρης, *Η Δημόσια Υγεία εν Ελλάδι*, Αθήνα 1933· Ι. Μαστρογιάννης, *Ιστορία της Κοινωνικής Πρόνοιας της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1960)*, Αθήνα 1960.

νοσήματα και την πολιτική αντιμετώπισής τους,²⁶ αλλά και το ιατρικό επάγγελμα.²⁷

Στη σύγχρονη περίοδο (από τη δεκαετία του 1980 και εφεξής) δεν λείπουν, βέβαια, οι ιστορίες της ιατρικής, με τη μορφή γενικών μελετών²⁸ ή εξειδικευμένων σε κάποιο ιατρικό θέμα,²⁹ είτε οι εργασίες για τον ίδιο τον επιστημονικό κλάδο,³⁰ το ιατρικό επάγγελμα,³¹ το επιστημονικό βιβλίο και τον

²⁶ Ι. Καρδαμάτης, *Στατιστικοί πίνακες των ελών και της συχνότητας της ελονοσίας εν Ελλάδι*, Εν Αθήναις 1924· Γ. Λιβαδάς, «Το πρόβλημα της ελονοσίας εν Ελλάδι και γενικαί αρχαί περί του τρόπου της αντιμετώπισης αυτού», *Αρχαία Υγιεινής* (1937), 1, σ. 13-21· Γ. Λιβαδάς, Ι. Σφάγγος, *Η ελονοσία εν Ελλάδι (1930-1940): έρευνα - καταπολέμησις*, Αθήνα 1940· Β. Πατρίκιος, *Η λορεία της φθίσεως εν Ελλάδι (από του 1894-1908) και τα κατ' αυτής ληπτέα μέτρα*, Εν Αθήναις 1909· Γ. Παπακώστας, «Οργάνωσις αντιφυματικού αγώνος», *Archives d' Hygiène* (1937), 8, σ. 333-383.

²⁷ Ε. Φιλιππίδης, *Υγειονομικός Οδηγός της Ελλάδος 1933-35: Μετά παραρτήματος Αιγύπτου, Κύπρου & Δωδεκανήσου*, Αθήναι, χ.χ. (1^η έκδοση)· ο ίδιος, *Υγειονομικός Οδηγός της Ελλάδος 1936-38: Μετά παραρτήματος Αιγύπτου, Κύπρου & Δωδεκανήσου*, Αθήναι, χ.χ. (2^η έκδοση)· Ν. Τωμαδάκης, «Έλληνες Ιατροί σπουδάσαντες εις Πίσαν (1805-1824)», *Μνημοσύνη* (1974-1975), 5, σ. 395-397· ο ίδιος, «Οι μεταξύ των ετών 1789-1809 και 1818-1841 Κεφαλλήνες διδάκτορες Ιατρικής και Νομικής του εν Πίσση (Pisa) της Ιταλίας Πανεπιστημίου», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* (1977), 2, σ. 164-175.

²⁸ Γ. Πεντόγαλος, *Εισαγωγή στην Ιστορία της Ιατρικής*, Θεσσαλονίκη 1983· Β. Ρόζος, Ι. Παπαβασιλείου, *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Ιατρικής*, Αθήνα - Ιωάννινα 1985· Α. Ευτυχιάδης, *Εισαγωγή εις την ελληνικήν θεραπευτικήν: από του 1453 μέχρι των μέσων του 19^{ου} αιώνας*, Αθήναι 1985· Ι. Παπαγιαννόπουλος, *Θέματα Ιστορίας της Ιατρικής*, Ιωάννινα 1992· Δ. Πλουμπιδής, *Ιστορία της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα: Θεσμοί, ιδρύματα και κοινωνικό πλαίσιο 1850-1920*, Θεσσαλονίκη 1989· Δ. Καραμπερόπουλος, *Η ιατρική ευρωπαϊκή γνώση στον ελληνικό χώρο 1745-1821*, Αθήνα 2003· Γ. Καραάς, *Οι επιστήμες στην Τουρκοκρατία: χειρόγραφα και έντυπα*, Αθήνα 1994· Κ. Τρομπούκης, *Η ελληνική ιατρική στην Κωνσταντινούπολη (1856-1923)*, Αθήνα 2000.

²⁹ Δ. Καραμπερόπουλος, «Δαμαλισμός (1798): Οι πρώτες δημοσιεύσεις στα ελληνικά», *Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών* (1999), 46, σ. 224-230· ο ίδιος, «Εμβολιασμός: η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του από τους Έλληνες Ιατρούς Εμμ. Τιμόνη και Ιακ. Πυλαρινό (αρχές 18^{ου} αι.)», *Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών* (2006), 53:4, σ. 347-351· ο ίδιος, «Ελληνική ιατρική ορολογία: οι απαρχές της κατά τον νεοελληνικό διαφωτισμό», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* (2008), 25:2, Αθήνα, σ. 244-247.

³⁰ Γ. Πεντόγαλος, *Η Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας (1824-1828, 1844-1865): διδακτορική διατριβή*, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1980· Γ. Κρεατσάς, Ν. Βραχνής, *Ιατρική Σχολή 170 χρόνια (1837-2007)*, Ιατρική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2007· Τ. Λέβητ, «Η ίδρυση της Υγειονομικής Σχολής Αθηνών», στο Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια υγεία και κοινωνική πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του: πρακτικά συνεδρίου*, σ. 113-120· Κ. Τσιάμης, Γ. Βρυώνη, Ε. Βογιατζάκης, Α. Τσακρής, «Η διαχρονική εξέλιξη των λοιμωδών νοσημάτων και της Μικροβιολογίας στην Ελλάδα τον 20^ο αιώνα, μέσα από τις επιστημονικές ανακοινώσεις στην Ιατρική Εταιρεία Αθηνών (1900-1935)», *Ερευνητική Εργασία (Ιστορία της Μικροβιολογίας)* (2016), 61:2, σ. 145-155· Ε. Πουλάκου - Ρεμπελάκου, Γ. Βρυώνη, Ε. Βογιατζάκης, Α. Τσακρής, «Οι μεγάλες επιδημίες του 19^{ου} αιώνα και η γέννηση της Μικροβιολογίας στην Ελλάδα», *Ερευνητική Εργασία (Ιστορία της Μικροβιολογίας)* (2017), 62:2, σ. 91-103.

³¹ Ν. Τωμαδάκης, «Τριάκοντα επτά Έλληνες Ιατροφιλόσοφοι σπουδάσαντες εν Πίσση (Pisa) της Ιταλίας (1790-1821)», *Παρνασσός* (1984), τ. ΚΣΤ', σ. 212-218· Μ. Παπιά, «Περί των Ιατρών - Φιλοσόφων: "Dominus Constantinus domini Demetrici Macry de Cassiope, nunc vero Janina"», *Κερκυραϊκά Χρονικά* (2017), τ. ΙΑ', σ. 159-170.

περιοδικό τύπο,³² αλλά και τη λαϊκή ιατρική παράδοση.³³ Επίσης, οι θεωρήσεις της υγείας από τη σκοπιά της κοινωνιολογίας³⁴ και της πολιτικής οικονομίας.³⁵

Ακολουθώς, η υγεία και η ασθένεια έχουν μελετηθεί υπό το πρίσμα της εξέλιξης των ιατρικών θεσμών,³⁶ της πολιτικής αντιμετώπισης των νόσων³⁷ και της επαγγελματικής παθολογίας.³⁸ Από την άλλη πλευρά, τις τελευταίες

³² Ν. Δεγλήρης, *Συμβολή στη μελέτη του ελληνικού ιατρικού περιοδικού τύπου του ΙΘ' αιώνα*, Αθήνα 1980' Δ. Καραμπερόπουλος, *Η μεταφορά της ιατρικής γνώσης μέσω των εντόπων ελληνικών βιβλίων κατά την εποχή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού: διδακτορική διατριβή*, Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα 1996' Δ. Καραμπερόπουλος, «Σταύρου Μουλαΐμου, Αντιδοτάριον, Βενετία 1724: Το πρώτο στα Ελληνικά Ιατρικό βιβλίο;», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (2003), 37, σ. 483-490' Α. Αρβανίτης, Ν. Ραζής, «Ελληνικά Ιατρικά Περιοδικά 19^{ου} Αιώνα (1836-1897)», *Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας* (2007), 19:3, σ. 108-116.

³³ Π. Κοντομίχης, *Η λαϊκή ιατρική στη Λευκάδα*, Αθήνα 1985' Σ. Τρωϊανός, «Η θέση των μάγων στη Βυζαντινή κοινωνία», στο Χ. Μαλτέζου (επιμ.), *Πρακτικά ημερίδας: Οι περιθωριακοί στο Βυζάντιο (9 Μαΐου 1992)*, Αθήνα 1993, σ. 271-295.

³⁴ Δ. Αγραφιώτης, *Υγεία και Αρρώστια: Κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις*, Αθήνα 1988' ο ίδιος, *Υγεία, αρρώστια, κοινωνία: τόποι και τρόποι σύμπλεξης*, Αθήνα 2003' Γ. Τούντας, *Κοινωνία και υγεία*, Αθήνα 2000.

³⁵ Γ. Κυριόπουλος κ.συν. (επιμ.), *Η πολιτική υγείας στην Ελλάδα: στο σταυροδρόμι των επιλογών*, Αθήνα 1995' Ε. Γεωργούση, Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Η ασφάλιση υγείας στην Ελλάδα*, Αθήνα 2001' Γ. Δημολιάτης κ.συν. (επιμ.), *Η Δημόσια Υγεία στην Ελλάδα*, Αθήνα 2002' Γ. Κυριόπουλος *Θεωρία και πολιτική στην υγεία και την ιατρική περιθαλψη*, Αθήνα 2018.

³⁶ Α. Σταυρόπουλος, *Τα νοσοκομεία και η νοσηλευτική πολιτική της Ελληνικής κοινότητας στην Κωνσταντινούπολη (1453-1838)*, Αθήνα 1984' Ι. Λασκαράτος, *Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864)*, Αθήνα 1985' Α. Αναγνωστίδου, *Η Κοινωνική Ιατρική της Ελληνικής Εθνότητας της Κωνσταντινούπολης από το 1839 μέχρι το 1922: διδακτορική διατριβή*, Θεσσαλονίκη 1993' Β. Θεοδώρου, Δ. Καρακατσάνη, «Υγιεινής παραγγέλματα: το ενδιαφέρον για την υγεία των μαθητών και η υπηρεσία σχολικής υγιεινής τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα», στο 2^ο Διεθνές Συνέδριο: *Η παιδεία του 21^{ου} αιώνα. Ιστορικοσυγκριτικές προσεγγίσεις*, Πάτρα 4-6 Οκτωβρίου 2002' Θ. Δαρδαβέσης, «Η ιστορική πορεία του Υπουργείου Υγείας στην Ελλάδα (1833-1981)», *Ιατρικό Βήμα* (2008), σ. 50-61' ο ίδιος, «Η οργάνωση της κεντρικής διοίκησης για την υγειονομική πολιτική στην περίοδο του μεσοπολέμου», στο Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια υγεία..., ό.π.*, σ. 99-111' Β. Θεοδώρου, «Από τον Πατριωτικό Σύνδεσμο των Ελληνίδων στο Πατριωτικό Ίδρυμα Περιθάλψεως: εθελοντικά δίκτυα, πολιτική αλλαγή και κράτος πρόνοιας», στο *Θαλής - Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην αστική Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα: σύλλογοι, δίκτυα κοινωνικής παρέμβασης και συλλογικές υποκειμενικότητες: σεμινάριο*, 6-7 Ιουνίου 2010' Θ. Μπαρλαγιάννης, *Η υγειονομική συγκρότηση του ελληνικού κράτους, 1833-1845*, Αθήνα 2018.

³⁷ Μ. Κορασίδου, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση και έλεγχος της υγείας του πληθυσμού στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 2002' Κ. Ζαχαριάς, *Η εξέλιξη της φυματίωσης στην Ελλάδα κατά τον τελευταίο αιώνα: διδακτορική διατριβή*, Ε.Κ.Π.Α. Ιατρική Σχολή, Αθήνα 2007' Β. Θεοδώρου, «Υποσιτισμός και φυματίωση στο Μεσοπόλεμο: Υγιεινή διατροφή και οργάνωση μαθητικών συσσιτίων (1928-1932)», *Μνήμων* (2009), 30, σ. 233-262' Ν. Μουστάνη, Ν. Τζαφλήρης, «Κοινωνική πρόνοια και περιθαλψη στο Βόλο: οι φυματικοί στο Μεσοπόλεμο», στο Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια Υγεία..., ό.π.*, σ. 387-402.

³⁸ Α. Παπαστεφανάκη, «Δημόσια υγεία, φυματίωση και επαγγελματική παθολογία στις ελληνικές πόλεις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: η αντιφατική διαδικασία του αστικού εκσυγχρονισμού», *Ελευθέριος Βενιζέλος και ελληνική πόλη: Πολεοδομικές πολιτικές και κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις: πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα 2005, σ. 155-170' η ίδια, «Από την "Υγιεινή των Επιτηδευμάτων" στην "Ηυξημένη Νοσηρότητα της Εργατικής Τάξεως": Η επαγγελματική υγεία στην Ελλάδα, 1870-1940», στο Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια υγεία..., ό.π.*, σ. 265-288' η ίδια, «"Αρρώστοι από εργασία;" Ιστοριογραφικά και μεθοδολογικά ζητήματα στην ιστορία της υγείας των εργαζομένων», στο Α. Παπαστεφανάκη, Μ. Τζανάκης, Σ. Τρουμπέτα (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές ...*, ό.π., σ. 89-115' Γ. Κυριόπουλος, «Οι πολιτικές

δεκαετίες αυξάνονται οι κοινωνιοκεντρικές προσεγγίσεις, οι οποίες αναζητούν τους πολιτικούς, οικονομικούς, περιβαλλοντολογικούς, πολιτισμικούς, ακόμη και ψυχολογικούς, παράγοντες διαμόρφωσης της υγείας του πληθυσμού.³⁹ Δεν απουσιάζουν, βέβαια, οι ιστορικοδημογραφικές μελέτες, οι οποίες χρησιμοποιούν τη στατιστική για την ποσοτικοποίηση της νοσηρότητας και θνησιμότητας του πληθυσμού και για τη στάθμιση των ειδικών παραμέτρων που επηρεάζουν την εμφάνιση των νόσων.⁴⁰

Διάφορες επιστημονικές συναντήσεις, εξειδικευμένες στον τομέα της ιστορίας της δημόσιας υγείας και της κοινωνικής ιστορίας της ιατρικής, έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Θα αναφερθούμε ενδεικτικά στο συνέδριο με τίτλο: «Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του» που διοργανώθηκε από την Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας και το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών «Ελευθέριος Βενιζέλος» στην Αθήνα στις 8-10 Νοεμβρίου 2007. Η εξέλιξη της δημόσιας υγείας και της

υγείας και ασφάλισης στην Ελλάδα υπό το πρίσμα των διεθνών εξελίξεων στην περίοδο του μεσοπολέμου», ο ίδιος (επιμ.), *Δημόσια υγεία ...*, ό.π., σ. 47-66' Α. Λιάκος, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, Αθήνα 1993.

³⁹ Κ. Κωστής, *Στον καιρό της πανώλης: εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου, 14^{ος} -19^{ος} αιώνας*, Ηράκλειο 1995' Μ. Κορασιδου, *Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους: φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα 1995' Θ. Αλεξίου, *Περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση: η κοινωνική πολιτική ως μηχανισμός ελέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης*, Αθήνα 1999' Κ. Κόμης, *Χολέρα και Λοιμοκαθαρτήρια (19^{ος}-20^{ος} αιώνας): Το παράδειγμα της Σαρμπούλας*, Ιωάννινα 2005' ο ίδιος, «Λεπρός και Κομμουνιστής: Δύο φορές "Λεπρός"», στο Λ. Παπαστεφανάκη, Μ. Τζανάκης, Σ. Τρουμπέτα (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές ...*, ό.π., σ. 153-179' ο ίδιος, *Η λέπρα στον ελλαδικό χώρο: Ιστορία και ιστορικά τεκμήρια (19^{ος} - 20^{ος} αιώνας)*, Αθήνα 2014' ο ίδιος, «Ellis Island (1892-1954): Μία μισάνοικτη πόλη προς τη Δύση», στο Κ. Λιάμπη, Ν. Κατσικούδης, Ν. Αναστασόπουλος (επιμ.), *Από την Άπειρο Χώρα στην Μεγάλη Ήπειρο: Ηπειρώτες ακολουθώντας την υπερπόντια μετανάστευση προς τις ΗΠΑ. Τέλος του 19^{ου} αιώνα έως τον Μεσοπόλεμο*, Ιωάννινα 2016, σ. 93-102' Χ. Φιλιππίδης, *Σώμα, χώρος και πολιτικές καθαριότητας*, Αθήνα 2007' Μ. Σαββάκης, *Οι λεπροί της Σπιναλόγκας: Ιατρική, Εγκλεισμός, Βιωμένες Εμπειρίες (1903-1957)*, Αθήνα 2008' Ι. Πολυχρονίδης, *Δημόσια Υγεία, Κοινωνική Πρόνοια και Υγειονομική Πολιτική στην Κρητική Πολιτεία (1898-1913)*, Αθήνα 2010' Σ. Παπασταθόπουλος, «Σήμανση Χ: Η βιοπολιτική της ψυχομετρικής αξιολόγησης των μεταναστών στο νησί Ellis», στο Κ. Λιάμπη, Ν. Κατσικούδης, Ν. Αναστασόπουλος (επιμ.), *Από την Άπειρο ...*, ό.π., σ. 103-112' Κ. Βουδούρης (επιμ.), *Φιλοσοφία και Ιατρική*, Αθήνα 1998' Κ. Λάιος, *Οι ασθένειες και η εικονογραφία τους κατά την αρχαιότητα: διδακτορική διατριβή*, Αθήνα 2009.

⁴⁰ Γ. Ταπεινός, *Στοιχεία δημογραφίας: ανάλυση, κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες και ιστορία των πληθυσμών*, Αθήνα 1993' Δ. Τσαούσης, *Κοινωνική δημογραφία*, Αθήνα 1999' Κ. Κόμης, *Δημογραφικές όψεις της Πρέβεζας: 16^{ος}-18^{ος} αιώνας*, Ιωάννινα 1999' ο ίδιος, *Ιστορική Δημογραφία του Νεοελληνικού χώρου: πηγές (19^{ος} αιώνας)*, Ιωάννινα 2002' ο ίδιος, *Σύναμμα. Κοινωνικές Δομές και Όψεις του Νεοελληνικού Χώρου: Πόλεις, Πληθυσμιακές μετακινήσεις, Μηχανισμοί κυριαρχίας και άλλα σχετικά ζητήματα*, Ιωάννινα 2007' Γ. Παπαεσαγγέλου, Κ. Τσίμπος, *Ιατρική δημογραφία και οικογενειακός προγραμματισμός*, Αθήνα 2006' Μ. Τομαρά - Σιδέρη, *Ιστορική δημογραφία: Από τις δημογραφικές διαδικασίες στις συλλογικές νοοτροπίες και συμπεριφορές*, Αθήνα 1998' Μ. Τομαρά - Σιδέρη, *Μηχανισμοί και δυναμική στην ιστορική δημογραφία: Το παράδειγμα της Λευκάδας τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα 2017' Ν. Σιδέρης, «Αρρώστιες και άρρωστοι στη Λευκάδα τον 19^ο αιώνα», *Τα Ιστορικά* (1983), 1:1, σ. 101-120' Ε. Ανδρουλάκη, *Η διαχρονική εξέλιξη της θνησιμότητας στην Ελλάδα*, Βόλος 2007' η ίδια, *Η περιφερειακή διάσταση της θνησιμότητας*, Ελλάδα 2001, Βόλος 2007' Ν. Μουστάνη, *Οι δημογραφικές εξελίξεις σ' ένα Βιομηχανικό Κέντρο: Βόλος 1881-1922. Διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Βόλος 2014.

κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα, αλλά και οι πολιτικές επιλογές που έλαβαν χώρα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αποτελούν βασικούς θεματικούς άξονες του τόμου των πρακτικών με τις εισηγήσεις των ομιλητών που εκδόθηκε το επόμενο έτος.⁴¹

Επίσης, στις 30 Σεπτεμβρίου 2011 πραγματοποιήθηκε ημερίδα με τίτλο: «Διερευνώντας τις Κοινωνικές Σχέσεις με όρους Υγείας και Ασθένειας - Η Κοινωνική Ιστορία της Ιατρικής ως Ερευνητικό Πεδίο», η οποία φιλοξενήθηκε στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στόχος της επιστημονικής συνάντησης ήταν να σκιαγραφηθεί το γνωστικό αντικείμενο της κοινωνικής ιστορίας της ιατρικής που στην Ελλάδα μέχρι τώρα έχει ερευνηθεί σποραδικά και μεμονωμένα. Ο τόμος των πρακτικών εκδόθηκε το 2013.⁴²

Τα τελευταία έτη παρατηρείται ένα αυξημένο ενδιαφέρον για το σώμα στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες. Έχουν πραγματοποιηθεί μελέτες, οι οποίες το τοποθετούν στο επίκεντρο του διαλόγου με την κοινωνική και πολιτική θεωρία, τον πολιτισμό και τη φιλοσοφία. Το σώμα σε σχέση με τη θρησκεία, την ηθική, την ιατρική, τις νέες τεχνολογίες, το έμφυλο σώμα, η σεξουαλικότητα, αλλά και το σώμα ως αντικείμενο κοινωνικού ελέγχου, είναι μερικές από τις βασικές παραμέτρους που έχουν απασχολήσει τους σύγχρονους μελετητές.⁴³

Τοπική ιστοριογραφία

Με την περιοχή της Ηπείρου, τις πολιτικές υγείας και την υγειονομική περιθάλψη τον 19^ο αιώνα, έχει ασχοληθεί η ιατρός Ιοκάστη Παναγιωτίδου, η οποία με το έργο της κάλυψε ένα μεγάλο κενό της τοπικής ιστορίας, σε θέματα ιστορίας της ιατρικής και της δημόσιας υγείας κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο.⁴⁴ Επίσης, ο Γεώργιος Παπαγεωργίου, ο οποίος διερεύνησε την επιδημία πανώλης που ξέσπασε την περίοδο 1812-1823 στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου, αλλά και στη Θεσσαλία.⁴⁵ Συγκεκριμένα για την επιδημία του εξανθηματικού τύφου που έπληξε την περιοχή στα 1917-1918, αντλούμε πληροφορίες από τη μελέτη των Κ. Κυριαζίδη, υγειονομικού επιθεωρητή του Υπουργείου Εσωτερικών, και Α. Vaudremer, μέλους της Γαλλικής Στρατιωτικής αποστολής στην Ελλάδα.⁴⁶ Επίσης, για το ίδιο θέμα διασώζεται και η μελέτη του Θ. Αγγελόπουλου, βοηθού του εργαστηρίου υγιεινής και

⁴¹ Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια Υγεία και κοινωνική πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του: πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα 2008.

⁴² Λ. Παπαστεφανάκη, Μ. Τζανάκης, Σ. Τρουμπέτα (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας & ασθένειας: Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο*, Ηράκλειο 2013.

⁴³ Για παράδειγμα βλ. Μ. Πούρκος (επιμ.), *Το σώμα ως τόπος βιωμάτων, ταυτοτήτων και κοινωνικών νοσημάτων*, Αθήνα 2017.

⁴⁴ Ι. Παναγιωτίδου, *Υγεία και περιθάλψη στην Ήπειρο τον δέκατο ένατο αιώνα (1788-1913)*, Ιωάννινα ΧΧ.

⁴⁵ Γ. Παπαγεωργίου, «Η επιδημία πανώλης στη Θεσσαλία, Ήπειρο και Αλβανία (1812-1823)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (1986), 28, σ. 71-102.

⁴⁶ Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, *Ο εξανθηματικός τύφος εν Ηπείρω*, Αθήνα 1919.

μικροβολογίας του Εθνικού Πανεπιστημίου.⁴⁷ Από την άλλη πλευρά, η λαϊκή ιατρική, που αποτελεί παράδοση στην Ήπειρο, και οι θεραπευτές τους, οι επονομαζόμενοι βικογιατροί, αποτέλεσαν αντικείμενο έρευνας από ιατρούς και ιστορικούς της ιατρικής.⁴⁸

Βέβαια, για την κάλυψη όλων των πτυχών της έρευνάς μας ήταν απαραίτητη η προσφυγή μας στην πλούσια τοπική βιβλιογραφία, παλαιότερη και σύγχρονη, η οποία αποτυπώνει σε μεγάλο βαθμό τις ιστορικές διαδρομές της πόλης, τις κοινωνικές της μεταμορφώσεις, τις διαδικασίες εκσυγχρονισμού της και μας παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για την οικονομία, τον πολιτισμό, τις αντιλήψεις και συμπεριφορές γύρω από την περίοδο που μελετάμε.⁴⁹

⁴⁷ Θ. Αγγελόπουλος, *Περί της επιδημίας του εξανθηματικού τύφου εν φρουρά των Ιωαννίνων*, Αθήνα 1919.

⁴⁸ Γ. Βαβαρέτος, *Κομπογιαννίτες, Ματσουκάδες, οι ζακωσιμένοι αυτοδίδακτοι Γιατροί απ' το Ζαγόρι της Ηπείρου*, Αθήνα 1972· Μ. Μάλαμας, *Η λαϊκή βοτανολογική στο Ζαγόρι: διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιατρική Σχολή, Ιωάννινα 1982.

⁴⁹ Αναφέρουμε ενδεικτικά: Ν. Αναστασόπουλος, «Από την Οθωμανική περίοδο στο Ελληνικό κράτος: πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις για την περιοχή των Ιωαννίνων», στο Κ. Δημάδης (επιμ.), *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία: πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα 2015, τ. Α', σ. 311-324· Κ. Βακατσάς, *Η Γενική Διοίκηση Ηπείρου. Η αγροτική ιδιοκτησία (1913-1918): διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, Ιωάννινα 2001· Ε. Δημητριάδης, *Το βιλαέτι των Ιωαννίνων κατά τον 19ο αιώνα. Γιάννενα: από την "πόλη - παζάρι" στην "πόλη - πρακτορείο". Ιστορική χωρολογική - πολεολογική - κτιριολογική μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1993· Γ. Α. Καλυδόπουλος, *Ο εμπορικός μαρσαμός των Ιωαννίνων: Τα αίτια και τα μέσα θεραπείας αυτού*, Ιωάννινα 1929· Γ. Κανετάκης, *Το Κάστρο: Συμβολή στην πολεοδομική ιστορία των Ιωαννίνων*, Αθήνα 1994· Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο γιαννιώτικο πασαλίκι: Χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην Τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820-1913)*, Αθήνα 2003· Ι. Λαμπρίδης *Ηπειρωτικά μελετήματα*, τχ. 1^{ον}: *Περιγραφή της πόλεως Ιωαννίνων*, Εν Αθήναις 1887· Σ. Λουκάτος, «Το βιλαέτι των Ιωαννίνων (Ηπείρου) στα χρόνια της απελευθέρωσής του από τον οθωμανικό ζυγό, 1910-1913», στο *Γιάννινα - Ήπειρος 19^{ος} - 20^{ός} αι. (Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συνεδρίου)*, Γιάννινα 1993, σ. 55-102· Γ. Μακρής, Σ. Παπαγεωργίου, *Το χερσαίο δίκτυο επικοινωνίας στο κράτος του Αλή πασά Τεπελενλή*, Αθήνα 1990· Ι. Νικολαΐδης, *Τα Γιάννινα του μεσοπολέμου*, Ιωάννινα 1992-1995, τ. Α'-Θ'· Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση του κράτους στην απελευθερωμένη Ήπειρο (1913-1914)», *Δωδώνη* (1987), 16:1, σ. 497-610· Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Ιωάννινα 1988· *Αρχείο του ποντιακού και μικρασιατικού πολιτισμού: προσφυγικές εγκαταστάσεις στον Δήμο Ανατολής*, Ανατολή 2001· Α. Παπασταύρος, *Τα Γιάννενα του 19^{ου} αιώνα όπως τα περιέγραψαν και τα απεικόνισαν οι ξένοι περιηγητές*, Αθήνα 2005· Α. Παπαστεφανάκη, «"Άνθρωποι ταπεινοί, φρόνιμοι, νοικοκυρεμένοι και καλοί οικογενειάρχες...". Προς μια κοινωνική ιστορία της Εβραϊκής Κοινότητας των Ιωαννίνων τον 20^ο αιώνα», στο Α. Μαχαίρα, Α. Παπαστεφανάκη (επιμ.), *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15^{ος}-20^{ος} αιώνας: οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός: πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου*, Ιωάννινα 2016, σ. 127-144· Γ. Πλουμίδης, «Ο ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσής του (1905 περ.-1912)», *Δωδώνη* (1977), τχ. Στ', σ. 355-375· Β. Πυρρινέλλας, *Η ίδρυση των Ιωαννίνων και η ονομασία αυτών (ανάπτυξη εκ της Ηπειρωτικής Εστίας)*, Ιωάννινα 1959· Β. Ρόκου, «Μεταπολιτευτικά εργαστήρια των Ιωαννίνων στο τέλος του 19^{ου} αι.», *Δωδώνη* (2004), τ. 33, σ. 365-381· Κ. Chatzis, A. Mahera, G. Mavrogonatos, «Supplying the city of Ioannina with 'modern 'waters, 1913-1940: the 'modern infrastructural ideal 'in a mid-size Greek town», *Urban History* (2021), 48, σ. 71-86· R. Dalven, *The Jews of Ioannina*, Φιλαδέλφεια Πενσυλβάνια 1990.

Πηγές

Οι πηγές, από τις οποίες αντλήσαμε το πρωτογενές μας υλικό, είναι το Τμήμα Ληξιαρχείου του Δήμου Ιωαννιτών,⁵⁰ στο οποίο τηρούνται οι Ληξιαρχικές Πράξεις Αποβιώσεων, το Ιστορικό Αρχείο του Δήμου Ιωαννιτών,⁵¹ στο οποίο φυλάσσεται μία πλήρης σειρά των Πρακτικών Συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου, και -κατά κύριο λόγο- το *Μητρώο αποβιωσάντων των ετών 1914-1923*, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Νομού Ιωαννίνων,⁵² όπου απόκειται το Αρχείο της Γενικής Διοικήσεως Ηπείρου, η Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών,⁵³ στην οποία τηρείται Αρχείο Εφημερίδων, το Αρχείο της Εφημερίδας «Ηπειρωτικός Αγών», αλλά και τα αντίστοιχα Αρχεία Εφημερίδων της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων,⁵⁴ της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος⁵⁵ και του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου.⁵⁶ Επίσης, για την αναζήτηση νόμων, διαταγμάτων και Φ.Ε.Κ. χρησιμοποιήσαμε την αντίστοιχη βάση δεδομένων του Εθνικού Τυπογραφείου. Τέλος, για τις επίσημες στατιστικές και απογραφές πληθυσμού απευθυνθήκαμε στην Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος⁵⁷ καθώς και στο Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.⁵⁸

Πιο συγκεκριμένα, το αρχειακό υλικό μας συγκεντρώθηκε κατά κύριο λόγο από τον Δήμο Ιωαννιτών και συγκεκριμένα το Τμήμα Ληξιαρχείου, το οποίο τηρεί τις ληξιαρχικές πράξεις αποβιώσεων και μάλιστα υπό αρκετά καλές συνθήκες. Επίσης, στο Ιστορικό Αρχείο του Δήμου Ιωαννιτών διαφυλάσσονται τα τεκμήρια του δήμου που έχουν ιστορικό ενδιαφέρον, των οποίων δηλαδή έχει παρέλθει η διοικητική τους αξία, και από τα οποία αντλήσαμε σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία της πόλης της υπό διερεύνηση περιόδου. Η επιτόπια έρευνά μας διευκολύνθηκε από την υπάρχουσα βάση δεδομένων που επιτρέπει τη χρονολογική, αλλά και θεματική, αναζήτηση των τεκμηρίων. Επίσης, σημαντικό για την έρευνα υπήρξε το Γ.Α.Κ. - Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου, στο οποίο φυλάσσεται το Αρχείο της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου.

Για την έρευνα των εφημερίδων, εθνικών όσο και τοπικών, του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, ανατρέξαμε αρχικά στις ψηφιακές συλλογές της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, της Εθνικής Βιβλιοθήκης και του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου. Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν κατέστη δυνατή η ηλεκτρονική αναζήτησή τους, προβήκαμε σε επιτόπια μελέτη στον χώρο των βιβλιοθηκών ή ακόμα και των ιδίων των εφημερίδων, όπως στην περίπτωση του «Ηπειρωτικού Αγώνα».

⁵⁰ Δ.Ι.

⁵¹ Ι.Α.Δ.Ι.

⁵² Γ.Α.Κ. - Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου

⁵³ Ε.Η.Μ.

⁵⁴ Β.Β.Ε.

⁵⁵ Ε.Β.Ε.

⁵⁶ Ε.Λ.Ι.Α.

⁵⁷ Ε.Σ.Υ.Ε.

⁵⁸ Ε.Δ.Κ.Α.

Επίσης, οι παλαιές απογραφές πληθυσμού και οι αντίστοιχες στατιστικές αντλήθηκαν από το αρχείο της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδας, ενώ σημαντική βοήθεια στην κατεύθυνση αυτή αποτέλεσε η ψηφιακή υποδομή πληροφόρησης, τεκμηρίωσης και ανάλυσης της δημογραφικής πληροφορίας του Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Το ηλεκτρονικό αρχείο του Εθνικού Τυπογραφείου αποτέλεσε επίσης ένα αξιόλογο εργαλείο αναζήτησης νόμων, διαταγμάτων και Φ.Ε.Κ., ωστόσο η καταχώρισή τους δεν είναι θεματική (τηρείται αποκλειστικά η ταξινόμηση βάσει χρονολογίας), γεγονός το οποίο δυσχεραίνει την εστιασμένη αναζήτηση με όρους (λέξεις - κλειδιά).

Από την άλλη πλευρά, οι τοπικές βιβλιοθήκες συγκεντρώνουν αξιόλογη ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, με εξέχουσες την Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων αλλά και της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, η οποία τηρεί αντίστοιχα και σημαντικό αρχείο.

Για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, βασική μας πηγή αποτέλεσαν τα ληξιαρχικά αρχεία του Δήμου Ιωαννιτών της περιόδου 1913-1940. Η αξιοποίηση των δεδομένων που εμπεριέχονται στα εν λόγω τεκμήρια μάς οδήγησε, μέσω της στατιστικής τους επεξεργασίας, στην εξαγωγή δημογραφικών συμπερασμάτων, σχετικά με την εξέλιξη της θνησιμότητας του πληθυσμού της περιοχής, κατά την περίοδο που εξετάζουμε, τη νοσηρότητα των πληθυσμιακών ομάδων καθώς και την εμφάνιση επιδημιών.

Ειδικότερα, διασώζονται το *Μητρώο αποβιωσάντων των ετών 1914 -1923*,⁵⁹ το οποίο αποτελεί μία πρόιμη προσπάθεια της τοπικής διοίκησης για την καταγραφή των θανόντων, με πολλά κενά ιδίως ως προς την καταχώριση των αιτιών θανάτου. Επίσης, στο Τμήμα Ληξιαρχείου του Δήμου Ιωαννιτών τηρούνται ληξιαρχικά βιβλία θανάτων από το 1920 και εξής,⁶⁰ τα οποία συνιστούν μία περισσότερο ολοκληρωμένη -και τυποποιημένη- καταγραφή.

Όπως προκύπτει από τον έλεγχο του διαθέσιμου υλικού μας, πρωταρχικό πρόβλημα στην έρευνά μας αποτέλεσαν οι διπλές καταγραφές, οι οποίες εντοπίζονται στο διάστημα από τις αρχές του 1920 έως και τον πρώτο μήνα του 1923, καθώς είτε το *Μητρώο αποβιωσάντων* εξακολούθησε να τηρείται έως τη συγκεκριμένη ημερομηνία, παράλληλα με τα ληξιαρχικά βιβλία θανάτων του δήμου, ή τα δεύτερα αποτέλεσαν μια αναδρομική μεταγραφή του Μητρώου. Στην επικράτηση της δεύτερης άποψης μάς οδήγησε η συσχέτιση των δεδομένων, από την οποία εξήχθη το συμπέρασμα ότι τα ληξιαρχικά βιβλία της συγκεκριμένης περιόδου παρουσιάζουν ελλείψεις, συγκριτικά με το αντίστοιχο Μητρώο.

Ως εκ τούτου, για τα έτη 1914-1919 τα προς επεξεργασία δεδομένα αντλήθηκαν αποκλειστικά από το *Μητρώο αποβιωσάντων* του Δήμου. Για τα επόμενα τέσσερα έτη 1920-1923, όπου εντοπίζεται το πρόβλημα των διπλών καταγραφών, προβήκαμε σε συγκριτικό έλεγχο των τεκμηρίων της ίδιας περιόδου. Συνεπώς, για τους μήνες Ιανουάριο, Φεβρουάριο, Απρίλιο, Ιούνιο και Σεπτέμβριο του 1920, Μάρτιο, Αύγουστο και Δεκέμβριο του 1921 καθώς και

⁵⁹ Ι.Α.Δ.Ι., *Μητρώο αποβιωσάντων*, 1914-1923.

⁶⁰ Δ.Ι., *Ληξιαρχικά βιβλία θανάτων*, 1920-1940.

Μάρτιο και Σεπτέμβριο του 1922 τα εξαγόμενα στοιχεία προέκυψαν από το Μητρώο, το οποίο εμφανίζεται πληρέστερο για τις παραπάνω περιόδους, ενώ από το 1923 και εξής τα δεδομένα αντλήθηκαν αποκλειστικά από τα ληξιαρχικά βιβλία.

Από την άλλη πλευρά, η μελέτη των τεκμηρίων μάς έφερε αντιμέτωπους με πολλαπλούς προβληματισμούς και όρια ερμηνείας, κατά την ανάλυση των διαθέσιμων πληροφοριών. Ένα υπολογίσιμο όριο έθεσε η ίδια η φυσική κατάσταση των πηγών μας και ιδίως του *Μητρώου αποβιώσαντων*. Η παλαιότητα και οι κακές συνθήκες φύλαξής του είχαν ως αποτέλεσμα την εκτεταμένη φθορά του. Η στάχωση του τεκμηρίου έχει σχεδόν απολεσθεί, η διάβρωση των φύλλων καθιστά σε σημεία τη γραφή δυσανάγνωστη, ενώ υπάρχουν -ελάχιστα ευτυχώς- χάσματα ανάμεσα στα φύλλα.⁶¹

Το Μητρώο είναι χαρτόδετο, με διαστάσεις 41x28 cm και αποτελείται από 66 φύλλα. Η γραφή είναι ταχυγράμματη και προέρχεται από περισσότερους του ενός συντάκτες. Εν γένει -και ιδίως όταν πρόκειται για κατάστιχα ή μητρώα- οι γραφείς δεν εφιστούσαν την προσοχή τους ιδιαίτερος στην καλλιγραφία ούτε στην γραμματική και σύνταξη των λέξεων. Ως εκ τούτου, το συγκεκριμένο τεκμήριο -αν και συντάχθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα- παρουσιάζει μεγάλη δυσκολία και απαιτεί την προσφυγή μας σε επικουρικές πηγές, όπως η αναζήτηση λημμάτων σε σύγχρονα με την πηγή λεξικά και εγκυκλοπαίδειες ή σε σχετική με το περιεχόμενό του βιβλιογραφία, όχι μόνο για παλαιογραφικούς αλλά και ερμηνευτικούς λόγους.

Επίσης, το συγκεκριμένο τεκμήριο παρουσιάζει ορισμένες ιδιομορφίες και ως προς το περιεχόμενο. Για τα έτη 1914 και 1915, οι πίνακες περικλείονται στο Μητρώο, ως λυτά φύλλα, ενώ έχουν περισσότερο τυποποιημένη μορφή, υπό τύπον δελτίου που -όπως αναγράφεται- συντάχθηκε κατά τη διάταξη του άρθρου 46 του Ν. ΑΧΚΕ' (υπ. αρ. 1625) του 1887 «περί τελών χαρτοσήμου». Ο αύξων αριθμός, το ονοματεπώνυμο, η κατοικία ή διαμονή του αποβιώσαντος και ο χρόνος αποβιώσεως, το ονοματεπώνυμο κληρονόμων, ο βαθμός συγγένειας, η κατοικία και ηλικία τους, τα στοιχεία κληρονομικής περιουσίας: «κινητή εις μετρητά / κινητή εις διαφόρους αξίας / κινητή εις έπιπλα / ακίνητος» αποτελούν τα προς συμπλήρωση πληροφοριακά στοιχεία. Επίσης, υπάρχει στήλη παρατηρήσεων, με υποσημείωση ότι: «δέον να γίνηται λεπτομερής ανάλυσις τής ακινήτου περιουσίας να γίνηται δέ μνεία και πάσης άλλης πληροφορίας». Συνεπώς, το «δελτίον αποβιώσεων» συστάθηκε αρχικά, για να εξυπηρετήσει περισσότερο φορολογικούς σκοπούς κατά την αποδοχή κληρονομιάς και λιγότερο δημογραφικούς. Αξιοσημείωτο είναι, από την άλλη πλευρά, ότι το δελτίο απώλεσε εξ αρχής τη συγκεκριμένη ιδιότητά του, καθώς στην πράξη δεν γίνεται άλλη μνεία πέρα από τα στοιχεία του αποβιώσαντος. Επίσης, στη στήλη αναφορικά με το ονοματεπώνυμο των κληρονόμων, πραγματοποιείται αντ' αυτού μνεία στο θρήσκευμα του αποβιώσαντος, όταν αυτός δεν είναι χριστιανός.⁶²

⁶¹ Βλ. Παράρτημα, σ. 310-312.

⁶² Το *Μητρώο αποβιώσαντων των ετών 1914 -1923* παρατίθεται μεταγραμμένο στο Παράρτημα, σ. 319-514.

Από το 1916 και εξής το Μητρώο είναι αποκλειστικά χειρόγραφο και έχει τη μορφή κατάστιχου. Τα περιεχόμενα στοιχεία είναι: α) αύξων αριθμός, β) ονοματεπώνυμο και γ) κατοικία αποβιώσαντος, δ) χρόνος αποβιώσεως (ημέρα, μήνας, έτος), ε) ηλικία, στ) «ασθένεια εξ' ης προήλθεν ο θάνατος» και ζ) ονοματεπώνυμο. Η στήλη «κατοικία» αφιερώθηκε εν τέλει στη δήλωση του θρησκευματος, ενώ η τελευταία στήλη παρέμεινε κενή. Στη συνέχεια, ο πίνακας αναπροσαρμόζεται ως εξής: α) αύξων αριθμός, β) ονοματεπώνυμο αποβιώσαντος, γ) συνοικία, δ) θρήσκευμα, ε) χρόνος αποβιώσεως (ημέρα, μήνας και έτος), στ) ηλικία αποβιώσαντος (έτη, μήνες, ημέρες) και ζ) «ασθένεια εξ' ης προήλθεν ο θάνατος». Στο εξής, σημειώνεται εξισου το θρήσκευμα των χριστιανών. Επίσης, ορισμένες καταχωρημένες πληροφορίες στη στήλη «κατοικία / συνοικία» («Δημοτικόν Νοσοκομείον», «Στρατιωτικόν Νοσοκομείον», «Κουραμπά», «Χατζηκώστα» κλπ.) μάς οδηγούν στην υπόθεση ότι αναφέρονται στον τόπο αποβιώσεως του προσώπου και όχι διαμονής του.

Εν συνεχεία, το τεκμήριο παρουσιάζει την ίδια τυπολογία, με μικρές διαφοροποιήσεις, ενώ δεν υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις, με εξαίρεση τους μήνες Μάιο έως και Σεπτέμβριο του έτους 1917, κατά τους οποίους η αιτία θανάτου αναφέρεται σπάνια. Από τον Οκτώβριο του 1917 καταχωρούνται πλήρως οι πληροφορίες, ενώ δεν υπάρχει κάποια αξιόλογη μεταβολή έως τον Ιανουάριο του 1920. Ακολούθως, περιλαμβάνεται, περισσότερο εμβόλιμα, στο τέλος του πίνακα μία άλλη στήλη, χωρίς τίτλο, στην οποία καταγράφονται τα επαγγέλματα των θανόντων. Από το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους συγκαταλέγονται τα ονόματα των ιατρών που διέγνωσαν την αιτία θανάτου. Στο ίδιο πεδίο, ορισμένες φορές, παρεμβάλλεται η ένδειξη του επαγγέλματος, ενώ στον πίνακα του επόμενου μήνα η δήλωση του επαγγέλματος παλινδρομεί μεταξύ της υποκατηγορίας «ημέραι» -κατά την δήλωση της ηλικίας- και της αντίστοιχης με τα ονόματα των ιατρών. Όπως αντιλαμβανόμαστε, οι ίδιοι οι γραφείς δεν εφιστούσαν ιδιαίτερα την προσοχή τους στην πληροφόρηση του επαγγέλματος, το οποίο ανέφεραν δευτερευόντως και αποσπασματικά. Ως εκ τούτου, οι πίνακες τείνουν να έχουν περισσότερο πρόχειρη μορφή, με εξαίρεση τους μήνες Απρίλιο και Μάιο του 1921, οπότε καθιερώνεται ανεξάρτητη στήλη για το επάγγελμα. Από τον μήνα Ιούλιο του 1922, ο πίνακας διαμορφώνεται, ως εξής: α) αύξων αριθμός, β) ονοματεπώνυμο θανόντος, γ) χρονολογία θανάτου, δ) όνομα ιατρού, ε) επάγγελμα και στ) άτιτλη στήλη, στην οποία αναγραφόταν, αυτή τη φορά, η οικογενειακή κατάσταση. Για τον μήνα Σεπτέμβριο του ίδιου έτους παραλείπεται η αναφορά στην οικογενειακή κατάσταση, παρόλα αυτά επανέρχεται τον επόμενο μήνα, αν και απουσιάζουν οι σχετικές καταγραφές, ενώ εξαιρείται εκ νέου στον πίνακα του μηνός Δεκεμβρίου, οπότε εμφανίζεται σταδιακά στη στήλη του επαγγέλματος η επισήμανση: «πρόσφυξ». Η δημογραφική σύσταση της πόλης μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και την έλευση των προσφύγων μεταβλήθηκε και το γεγονός αποτυπώθηκε εξαρχής στο ληξιαρχικό μητρώο. Στον πίνακα του μηνός Ιανουαρίου 1923 η τελευταία στήλη αφιερώνεται αποκλειστικά στη δήλωση προσφυγικής καταγωγής, ενώ παράλληλα παρατηρούμε υποκαταγραφή του επαγγέλματος. Τέλος, πρέπει να σημειώσουμε ότι από την 21^η Ιανουαρίου 1913 απουσιάζει παντελώς η δήλωση του θρησκευματος.

Όπως συμπεραίνουμε από τα προαναφερθέντα δεδομένα, το *Μητρώο αποβιωσάντων* μερικώς μόνο είχε τυποποιημένη μορφή, ενώ ο εκάστοτε γραφέας προσάρμοζε τους πίνακές του, με βάση την ευσυνειδησία του, την κρατική στρατηγική και τις παρεχόμενες οδηγίες, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση των προσφύγων. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δική μας παλινδρόμηση, ανάμεσα στην ύπαρξη ή απουσία συγκεκριμένων πληροφοριών, όπως επάγγελμα, οικογενειακή κατάσταση και όνομα ιατρού, η δυσκολία στην εξαγωγή σαφών και τεκμηριωμένων συμπερασμάτων και κατ' επέκταση αξιόπιστων στατιστικών δεδομένων.

Όσον αφορά στις ληξιαρχικές πράξεις αποβιώσεως, για την περίοδο που εξετάζουμε εντοπίζονται τριάντα έξι τόμοι (*ληξιαρχικά βιβλία*), εκ των οποίων δύο διπλοί (των ετών 1922 και 1927). Οι πρώτοι τέσσερις τόμοι για τα έτη 1920-1922 φέρουν τον τίτλο: «Ληξιαρχικόν βιβλίον των αποβιώσεων», ενώ στους επόμενους δύο υπάρχει μόνο ένδειξη της χρονολογίας (1923). Το αντίστοιχο τεκμήριο για το έτος 1924 φέρει τον συντομευμένο τίτλο: «Αποβιωσάντων», ενώ κατά τα επόμενα έτη εναλλάσσονται οι ενδείξεις: «Βιβλίον θανάτων» (1925-1929, 1932-1933, 1935^α, 1936^α-1940^ε) και «Βιβλίον ληξιαρχικών πράξεων θανάτων» (1930-1931, 1934 και 1935^β).⁶³

Τα εν λόγω τεκμήρια είναι χαρτόδετα και στο εμπροσθόφυλλο φέρουν ετικέτα τίτλου. Οι διαστάσεις τους καθώς και ο αριθμός των φύλλων ποικίλλει. Έχουν τυποποιημένη μορφή, αποκλειστικά για τη σύνταξη ληξιαρχικών πράξεων θανάτου, με δακτυλογραφημένο κείμενο και αντίστοιχα προς συμπλήρωση κενά, ενώ υπάρχει τυπωμένη αρίθμηση. Η γραφή είναι και σε αυτή την περίπτωση ταχυγράμματη και διαφόρων γραφέων. Όσον αφορά στο περιεχόμενο των πράξεων, παρατηρούμε ορισμένες διαφοροποιήσεις, κυρίως εξαιτίας της προσθήκης συμπληρωματικών στοιχείων στην πορεία του χρόνου.

Πιο συγκεκριμένα, για τα τέσσερα πρώτα έτη (1920-1924) οι πράξεις έχουν την εξής μορφή: Στο δεξί και αριστερό τμήμα του εγγράφου υπάρχουν περιθώρια σε ίση απόσταση και στο αριστερό αναγράφεται ο αριθμός της πράξης («Αριθ. Πραξ.»). Το περιεχόμενο του εγγράφου χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο αναφέρονται ο τύπος του εγγράφου, τα στοιχεία του χώρου και του χρόνου και το όνομα του ληξιαρχου: «ΛΗΞΙΑΡΧΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ ΑΠΟΒΙΩΣΕΩΣ / Έν Ίωαννίνους σήμερον τήν ...⁶⁴ τοῡ / μηνός ... τοῡ ἔτους... / ήμέραν τῆς ἑβδομάδος / ... καί ὥραν ...Μ. ἐνώπιον ἐμού τοῡ / ... ληξιάρχου τοῡ Δήμου Ίωαννιτῶν τοῡ Νομοῦ Ίωαν/νίνων ἐνεφανίσθη ὁ ...».⁶⁵ Στο δεύτερο μέρος βεβαιώνεται η πράξη και δηλώνεται η παρουσία μαρτύρων: «καί ἀφοῦ ἔβεβαιώθημεν περὶ τῆς ἀποβιώσεως συνε/τάξαμεν τήν παρούσαν πράξιν ἐν τῷ ληξιαρχικῷ / καταστήματι ἐπί παρουσία τῶν μαρτύρων ...».⁶⁶ Στο τέλος του εγγράφου περιλαμβάνονται οι υπογραφές: «Ὁ Δηλῶν, Ὁ Ληξίαρχος, Οἱ Μάρτυρες».⁶⁷

⁶³ Βλ. Παράρτημα, σ. 313-314.

⁶⁴ Με τα αποσιωπητικά δηλώνουμε τα προς συμπλήρωση κενά.

⁶⁵ Αναγράφονται το όνομα του δηλώσαντος, το όνομα του αποβιώσαντος και τα διαθέσιμα στοιχεία του.

⁶⁶ Αναφέρονται τα ονόματα των μαρτύρων.

⁶⁷ Βλ. Παράρτημα, σ. 315.

Από το έτος 1925 οι ληξιαρχικές πράξεις θανάτου διαφοροποιούνται αρκετά, ως προς το περιεχόμενο, όντας περισσότερο λεπτομερείς, καθώς κατέστη υποχρεωτική η δήλωση στοιχείων, όπως ο χώρος και ο χρόνος του συμβάντος, τα πλήρη στοιχεία του αποβιώσαντος, το όνομα του ιατροῦ και η αιτία του θανάτου. Επίσης, στο τέλος του εγγράφου παραλείπονται οι υπογραφές των μαρτύρων, καθώς η πράξη βεβαιώνεται με τις υπογραφές του δηλώσαντος και του ληξιαρχου: «Ληξιαρχική πράξις θανάτου / Έν ...⁶⁸ σήμερον τήν ... / τοῦ μηνός ... τοῦ χιλιοστοῦ ἔννεακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ ... ἔτους ἡμέραν ... καί ὠραν ... μεσημβρίας καί ἐν τῷ Ληξιαρχικῷ / καταστήματι κειμένῳ ἐν τῇ ... ἀριθμός ... / ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ / ... Ληξιάρχου τῆς πόλεως ... / τοῦ δήμου ... τῆς ἐπαρχίας ... / ἐνεφανίσθη ...⁶⁹ ἐτῶν ... ἐπαγγέλμα/τος ... κάτοικος ...⁷⁰ / και ἐδήλωσεν ὅτι ἐν ...⁷¹ / κειμέν... ἐν τῇ ὁδῷ ... ἀριθ. ... / την ... τοῦ μηνός ... / ἡμέραν ... καί ὠραν ... / μεσημβριάν τοῦ χιλιοστοῦ ἔννεακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ ... / ἔτους ἀπεβίωσεν ...⁷² / κάτοικος ... / γεννηθε[ίς ἢ εἰσα] ἐν ... ἡλικίας / ἐτῶν ... ἐπαγγέλματος ... / καί θρησκευματος ... υἱός ἢ θυγάτηρ ...⁷³ / ἐπαγγέλματος ... / κατοίκου ... και τῆς ...⁷⁴ / ἐπαγγέλματος ... / κατοίκου ... / σύζυγος τ... το γένος ... / Ὁ θάνατος κατά τήν πιστοποίησιν τοῦ ἱατροῦ ... / ἐπῆλθεν ἐκ ...⁷⁵ / Ἐφ' ᾧ συνετάγη ἡ παρούσα πράξις ἥτις ἀναγνωσθεῖσα και βεβαιωθεῖσα / παρὰ τοῦ δηλοῦντος ... ὑπεγράφη / παρ' αὐτοῦ και παρ' ἐμοῦ. / Ὁ δηλώσας, Ὁ ληξίαρχος».⁷⁶

Επίσης, στο εξής αλλάζει και η μορφή του εγγράφου, καθώς τίθεται σε πλαίσιο, στο δεξι μέρος του οποίου αναγράφεται το κείμενο, ενώ στο αριστερό, το οποίο δηλώνεται ως «Περιθώριον», ο αριθμός της πράξης («Αριθ.») και το όνομα του αποβιώσαντος.

Από το έτος 1931 παρατηρούμε, σε ορισμένες περιπτώσεις, αναφορές στην υπηκοότητα των αποβιωσάντων, με μορφή εμβόλιμης χειρόγραφης σημείωσης του συντάκτη της πράξης. Επίσης, από το επόμενο έτος εντοπίζονται, με την ίδια μορφή και συχνότητα, αναφορές στο *Μητρώο αρρένων*, στο οποίο ήταν εγγεγραμμένος ο εκάστοτε αποβιώσας. Η δήλωση των παραπάνω στοιχείων καθιερώνεται επίσημα από το 1935 και εξής, οπότε η ληξιαρχική πράξη παίρνει την εξής μορφή: «Ληξιαρχική πράξις θανάτου / Έν ... σήμερον τήν ... / τοῦ μηνός ... τοῦ χιλιοστοῦ ἔννεακοσιοστοῦ τρια/κοστοῦ ... ἔτους ἡμέραν ... καί ὠραν ... / μεσημβρία καί ἐν τῷ Ληξιαρχικῷ καταστήματι κειμένῳ ἐν τῇ ... / ἀριθμός ... ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ

⁶⁸ Αναγράφεται ο τόπος: «Ἐν Ἰωαννίνοις».

⁶⁹ Αναγράφεται το όνομα του δηλώσαντος.

⁷⁰ Στο σημείο αυτό δηλώνεται η αξιοπιστία του δηλώσαντος, συνήθως με την επισήμανση του ληξιαρχου ως εξής: «γνωστός μου».

⁷¹ Αναφέρεται ο τόπος κατά τον οποίο έλαβε χώρα το συμβάν και όχι ο τόπος κατοικίας του αποβιώσαντος.

⁷² Αναγράφεται το όνομα του αποβιώσαντος.

⁷³ Αναγράφεται το όνομα πατρός.

⁷⁴ Αναγράφεται το όνομα μητρός.

⁷⁵ Δηλώνεται η αιτία θανάτου.

⁷⁶ Βλ. Παράρτημα, σ. 316.

... / Ληξιάρχου τῆς πόλεως ... / τοῦ δήμου ... τῆς Ἐπαρχίας ... / ἐνεφανίσθη ... ἐτῶν ... / ἐπαγγέλματος ... κάτοικος ... / και ἐδήλωσεν ὅτι ἐν ... / κειμέν... ἐν τῇ ὁδῷ ... ἀριθ. ... την ... / τοῦ μηνός ... ἡμέραν ... / καί ὥραν ... / μεσημβρία τοῦ χιλιοστοῦ ἔννεα/κοσιοστοῦ τριακοστοῦ ... ἔτους ἀπεβίωσεν ... / κάτοικος ... / γεννηθε[ίς ἢ εἷσα] ἐν ... ἡλικίας / ἐτῶν ... ἐπαγγέλματος ... καί θρησκεύματος ... / ὑπήκοος ... ἐγγεγραμμένος / εἰς το μητρῶον ἀρρένων τ... υἱός ἢ / θυγάτηρ ... τοῦ ... ἐπαγγέλματος ... / κατοίκου ... και τῆς .../ σύζυγος τ... το γένος ... / Ὁ θάνατος κατά την πιστοποίησιν τοῦ / ἱατροῦ ... / ἐπῆλθεν ἐκ ... / Ἐφ' ᾧ συνετάγη ἡ πα/ροῦσα, ἥτις ἀναγνωσθεῖσα και βεβαιωθεῖσα παρά τοῦ δηλοῦντος/ ... ὑπεγράφη παρ' / αὐτ[οῦ ἢ ἡς] και παρ' ἐμοῦ. / Ὁ δηλώσας, Ὁ ληξιάρχος».⁷⁷

Στην τελευταία σελίδα κάθε τόμου υπάρχουν τα στοιχεία επικύρωσής του καθώς και η υπογραφή - σφραγίδα του ληξιαρχου ή του πρωτοδίκη (από το έτος 1923) είτε του ειρηνοδίκη (από το 1934) και συνήθως ως εξής: «Τό παρόν βιβλίον ἀριθμηθέν εὐρέθη φέρον σελίδας (...)»⁷⁸ καί θέλει χρησιμεύση ὡς βιβλίον ληξιαρχικῶν πράξεων θανάτου τοῦ Δήμου Ἰωαννιτῶν. Ἐν Ἰωαννίνοις τήν (...).⁷⁹ [Ἀκολουθεῖ η υπογραφή].⁸⁰

Σύμφωνα με ὅσα περιγράψαμε παραπάνω, τα ληξιαρχικά τεκμήρια παρουσιάζουν σχετική ανομοιομορφία, ἐνῶ οι ἐμπεριεχόμενες σε αὐτά πληροφορίες δεν εἶναι σταθερές, κυρίως ὅσον ἀφορᾶ στη δήλωση του θρησκεύματος, της προσφυγικῆς καταγωγῆς, της υπηκοότητας, του ονόματος του ἱατροῦ ἀλλά και αὐτῆς της ἴδιας αἰτίας θανάτου. Ἐπίσης, στοιχεία ὅπως η οικογενειακή κατάσταση ἢ το ἐπάγγελμα ἀναφέρονται ἐνίοτε και ὄχι πάγια, δυσχεραίνοντας την εξαγωγή στατιστικῶν συμπερασμάτων με βάση τα συγκεκριμένα κριτήρια, τουλάχιστον για τα πρώτα ἔτη.

Ἀπό την ἄλλη πλευρά, στα τεκμήρια οι ἀναγραφόμενοι διακρίνονται σε τρεις βασικές κατηγορίες, ἀνάλογα με το θρήσκευμά τους. Ὅπως προαναφέραμε, στο *Μητρώο ἀποβιωσάντων* ἀρχικά γινόταν ἀναφορὰ στο θρήσκευμα του ἀποβιώσαντος, ὅταν δεν ἦταν χριστιανός, ἐνῶ η ἀναφορὰ σε ὅλες τις θρησκείες γενικεύθηκε ἀπό το 1916 ως εξής: χριστιανός-ἢ, οθωμανός-ἰς και ἰσραηλίτης-ἰς. Ἀπό τον Σεπτέμβριο του 1921 και εξῆς ἐντοπίζεται ο ὅρος «ορθόδοξος» / «ορθόδοξη», σε ἀντικατάσταση του ἕως τότε ἐπικρατοῦντος «χριστιανός» / «χριστιανή», ἐνῶ η πηγή παρέθετε αὐτή την πληροφορία ἀδιαλείπτως ἕως την 21^η Ἰανουαρίου ἔτους 1923, ἀπότοκο της μεταμορφώσεως που υπέστησαν οι κοινότητες και η πόλη, ἐξαιτίας της ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν και της ἐν συνεχείᾳ κρατικῆς πολιτικῆς ὁμογενοποίησης του πληθυσμοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, στα ληξιαρχικά βιβλία η δήλωση του θρησκεύματος γενικεύεται, ἀπό το 1925 και εξῆς, στις τρεις βασικές κατηγορίες: ορθόδοξος-ἢ, μουσουλμάνος-ἰς ἢ μωαμεθανός-ἰς εἴτε σπανιότερα οθωμανός-ἰς και ἰσραηλίτης-ἰς. Ἐπίσης, ἐμφανίζονται σπανιότερα ὀρισμένες περιπτώσεις

⁷⁷ Βλ. Παράρτημα, σ. 317.

⁷⁸ Ἀναγράφεται ο ἀριθμὸς τῶν σελίδων καὶ ολογράφως.

⁷⁹ Ἀναφέρεται η ἡμερομηνία.

⁸⁰ Βλ. Παράρτημα, σ. 318.

καθολικών και διαμαρτυρούμενων, ενώ για κάποια πρόσωπα αρμενικής προέλευσης δηλώνεται ως θρήσκευμα η εθνικότητά τους (Αρμένιος).

Τα ανθρωπώνυμα

Όπως γίνεται αντιληπτό, τα τεκμήρια αντικατοπτρίζουν τη διάκριση της τοπικής κοινωνίας σε τρεις βασικές εθνοθρησκευτικές ομάδες και τους μεταξύ τους θεσμικούς, ιδεολογικούς και πολιτιστικούς διαχωρισμούς. Το θρήσκευμα, δηλαδή, δεν αποτελούσε απλώς έκφραση θρησκευτικών πεποιθήσεων, αλλά μία ουσιαστική διαίρεση της κοινωνίας σε εθνότητες «milliyet», εκ των οποίων οι ισχυρότερες πληθυσμιακά υπήρξαν η χριστιανική και η μουσουλμανική.⁸¹

Οι κοινότητες αυτές -σε γενικές γραμμές- διατηρούσαν την ομοιογένεια στο εσωτερικό τους, ενισχύοντας το μεταξύ τους χάσμα, δεν έπαυαν όμως να συνυπάρχουν επί αιώνες σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό περιβάλλον, επηρεάζοντας η μία την άλλη, γεγονός το οποίο αποτυπώνεται στο -υπό έρευνα- τεκμήριο, μέσω της παρατήρησης των ονομάτων. Δηλαδή, παρατηρούμε πολυάριθμα ονοματικά δάνεια, γεγονός το οποίο εξάπτει το επιστημονικό μας ενδιαφέρον, αναφορικά με τους δεσμούς μεταξύ των κοινοτήτων της πόλης κατά την εποχή αυτή. Όμως, το δεδομένο αυτό, σε συνδυασμό με την αλλοίωση των ονομάτων, όπως αναγράφονται στο τεκμήριο, δυσχεραίνουν επιπροσθέτως την έρευνά μας και προξενούν δυσκολίες ή παρανοήσεις, όσον αφορά στην εξακρίβωσή τους, ιδίως του φύλου και της εθνοθρησκευτικής ομάδας στην οποία εντάσσονται. Ως εκ τούτου, θεωρείται επιβεβλημένη η προσφυγή μας σε παράλληλες ετυμολογικές και ερμηνευτικές αναλύσεις.

Στο Μητρώο παρατηρούμε δύο αναμφισβήτητες περιπτώσεις μετατόπισης ανάμεσα στις εθνοτικές ομάδες: του Ιακώβ Χαϊμ Γιονδά, τον οποίο συναντάμε στη χριστιανική κοινότητα με την επισήμανση: «όχι Ισραηλίτης» και του Σαήπ Ισμέτι που αναφέρεται ως: «όχι Οθωμανός». Επίσης, η Σουφικά Αχμέτ αγά, την οποία εντοπίζουμε στους χριστιανούς, πρόκειται πιθανώς για την ίδια περίπτωση. Αντίστοιχες περιπτώσεις συναντάμε και στα ληξιαρχικά βιβλία, όπου εμφανίζονται ως ορθόδοξοι οι: Καραλή Μπεκήρ, Χουριέτ Χουσεϊν Ζεκήρ, Αντέμ Αβδουλά Αϊτέζ, Μαζαλτώβ Γιακουέλ, Εσθήρ Ισαάκ Βητούλη και Νεσήμ Μωϋσέως Κοέν. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι ο τρόπος σχηματισμού των ονομάτων, μη όντας αποκλειστικά συνδεδεμένος με τα γλωσσικά δεδομένα, καθώς και οι έντονες πληθυσμιακές μετακινήσεις του παρελθόντος, σε συνδυασμό κυρίως με τη συμβίωση διαφόρων γλωσσικών κοινοτήτων στην περιοχή, αποδυναμώνουν υποθέσεις σχετικά με την προέλευση των προσώπων.⁸²

Ως προέκταση, λοιπόν, ανάμεσα στα αμιγώς χριστιανικά ονόματα, παρατηρούμε ορισμένα προερχόμενα από την εβραϊκή παράδοση, όπως

⁸¹ N. Todorov, *Η βαλκανική πόλη 15^{ος} - 19^{ος} αιώνας: κοινωνικο - οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη*, Αθήνα 1986, τ. Α', σ. 34. Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο ...*, ό.π., σ. 53-60.

⁸² Βλ. Κ. Κόμης, *Δημογραφικές όψεις ...*, ό.π., σ. 235.

Σαρίνα, Σουσάνα, Λιλίκα ή Λιλέττα, Νίνα, Ιακώβ, Νεσήμ, Μορδοχαΐ ή Μορδοχάκης, ή επίσης τα μουσουλμανικά: Σουλτάνα, Σαήπ και Σουφικά. Ακόμα, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις εβραίων με χριστιανικά ονόματα: Καλομοίρα, Αρχόντω, Στάμω, Ελευθερία, Ζωή, Χαίδω, Ευτυχία, Ευθυμία, Χρυσή, Άρτεμις, Άστρω, Άρης και Αλέκος, ενώ διαδεδομένο είναι εξίσου στη συγκεκριμένη κοινότητα το μουσουλμανικό Σουλτάνα. Από την άλλη πλευρά, ανάμεσα στα συνήθη βαπτιστικά των μουσουλμάνων συναντάμε και το όνομα Αυγή καθώς και το υποκοριστικό Κίτσα. Επίσης, παρατηρούμε την ύπαρξη ονομάτων άλλων προελεύσεων και στις τρεις κοινότητες. Για παράδειγμα, στην εβραϊκή εμφανίζονται τα ισπανικής προέλευσης: Φορτούνη και Αλέγρα ή τα ευρωπαϊκά: Λουΐζα, Αλικη, Ρόζα, Κλάρα, Ρεγίνα, Σάντρα, Ζανέτ και Τζών. Από την άλλη πλευρά, στη χριστιανική εντοπίζουμε τα: Ναδίνα, Φραντζέσκα, και Λουΐζα.

Όσον αφορά στα οικογενειακά ονόματα, στη χριστιανική κοινότητα συναντάμε τα εβραϊκά: Νεγρίν,⁸³ Ελεσάφ, Ναούμ, Ναχμάν, Μάτσα,⁸⁴ Γκανή, Αβραάμ καθώς και τα μουσουλμανικά: Τζέμ, Μπίνας, Χατζής και Αλτούν, ενώ δε λείπουν τα σλαβικής ή άλλης προελεύσεως, όπως Χολέβας, Βέλκοβιτς,⁸⁵ Σάβιτς, Πέτροβιτς, Μελισσοβίτης,⁸⁶ Μπακόλας, Δελαπαλούν, Αούτερβαχ, Μπρίνοβιτς,⁸⁷ Μουροβιλιάνσκη, Γιαννάκοβα, Μπένοβα και Πέτροβα. Επίσης, από το 1923 και εξής στα ληξιαρχικά βιβλία συναντάμε αρκετά ονόματα αρμενικής προέλευσης. Πρόκειται πιθανότατα για πρόσφυγες, οι οποίοι ακολούθησαν τον χριστιανικό πληθυσμό μετά τη μικρασιατική καταστροφή και την ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών.⁸⁸ Ως εκ τούτου, στην πηγή μας συναντάμε τους: Ναζλή Αβενισιάν, Μαριάμ Κουλπεκιάν, Καμπριέλ Βαριάν, Αναστασία Παππαγουβιάν, Σαμή Ισμαήλ Γερουσιάν, Αγγελική Μαργκοσιάν, Ελένη Νταναγιάν και Σωσάνα Μαργκοσιάν. Από την άλλη πλευρά, στην εβραϊκή κοινότητα εντοπίζουμε, επίσης, το ιταλικής προέλευσης επίθετο Μπακόλας, όπως εξίσου τα μουσουλμανικά: Χατζής, Καρακαντζής, Ντεμίρ και Ντολμά ή το χριστιανικό Πολίτης.⁸⁹ Συχνές είναι οι περιπτώσεις, επίσης, μουσουλμανικών ονομάτων με ελληνικούς ή ελληνικής καταλήξεως προσδιορισμούς, όπως Κονιτσιώτης, Μασχουράκης, Τρικαλινός, Ρουσάκης και Χατζόπουλος. Τέλος, από τον Νοέμβριο του 1940 στις ληξιαρχικές πράξεις ανάμεσα στους μόνιμους κατοίκους εντοπίζουμε ονόματα Ιταλών στρατιωτών, οι οποίοι φονεύθηκαν στην περιοχή κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Εκτός αυτών, συνήθεις είναι οι αλλοιώσεις των βαπτιστικών στο ηπειρωτικό ιδίωμα. Στο Μητρώο εμφανίζονται τα κύρια ονόματα: Γάκης, Γούλας και Γούσιας, τα οποία προέρχονται από το χριστιανικό όνομα

⁸³ Εβραϊκό όνομα ισπανικής προελεύσεως. Βλ. R. Dalven, *ό.π.*, σ. 155.

⁸⁴ Εβραϊκό όνομα ιταλικής προελεύσεως. Βλ. R. Dalven, *ό.π.*, σ.154.

⁸⁵ Το πλήρες ονοματεπώνυμο: «Σβετολήρ Βέλκοβιτς» μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πιθανώς πρόκειται για επήλυδα.

⁸⁶ Πρόκειται για τον σέρβο στρατιώτη: «Δράικο Μελισσοβίτη».

⁸⁷ «Γιοβάνος Μπρίνοβιτς». Πιθανώς, πρόκειται για επήλυδα.

⁸⁸ Για περισσότερα βλ. Ι. Κ. Χασιώτης, «Οι Αρμένιοι της Ελλάδας: Ιστορία, οργάνωση, ιδεολογία, κοινωνική οργάνωση», *Ιστορ* (1995), 8, σ. 85-112.

⁸⁹ Το πλήρες ονοματεπώνυμο είναι: «Χαΐμ Ισαάκ Πολίτης ή Αττάς».

Γεώργιος, το γυναικείο Γίτσα από το αντίστοιχο Γεωργία, το Λούσιας αντί του Χαρίλαος, το Νούσιας από το Ιωάννης, τα γυναικεία Ρίνα και Ρούσιω από το Αικατερίνη, πολύ συχνά το Σιάνα αντί του Σωσάνη, το Στασινή από το Αναστασία, τα συνήθη Μαριγούλω ή Μαριγώ ή Μαρίκα, το Τσεβούλα αντί του Παρασκευή, το Τάτσης αντί του Αναστάσιος, το Τσίλης από το Βασίλειος, το Τόλης αντί του Αποστόλης, όπως και γυναικεία ονόματα με κατάληξη εις -ω: Ασήμω, Πανάγιω, Αποστόλω, Δημήτρω, Σταμάτω, Κικιώ, Βούσω κ.ο.κ.⁹⁰

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι περισσότεροι μουσουλμάνοι αγνοούσαν την τουρκική γλώσσα, όπως και οι εβραίοι την εβραϊκή, ενώ μιλούσαν την ελληνική και μάλιστα το γιαννιώτικο ιδίωμα. Ως εκ τούτου, τα αμιγώς μουσουλμανικά ή εβραϊκά ονόματα (βαπτιστικά και οικογενειακά) ήταν εξελληνισμένα ή και προσαρμοσμένα στο τοπικό ιδίωμα. Για παράδειγμα, το Ααρών μετατράπηκε σε Αρών, το Αβραάμ σε Αβράμ, το Μωϋσής σε Μοσιόν ή Μουσιόν ή Μωσέ, το Σαμουήλ σε Σέμος, το Μωχαρέμ σε Μωαρέμ, το Χανά σε Χανέσω, το Ιμπραϊμ σε Ιμβραϊμ ή Μπραϊμ, το Τζιαφέρ σε Τζιαφάρης κ.ο.κ.⁹¹

Σε πολλές περιπτώσεις, οι γραφείς χρησιμοποιούσαν περιγραφικούς προσδιορισμούς για την ταυτοποίηση των θανόντων, ιδίως κατά την πρώτη φάση των ληξιαρχικών καταγραφών, όπως εμφανίζονται δηλαδή στο *Μητρώο αποβιωσάντων*. Για παράδειγμα, εντοπίζουμε περιπτώσεις κατά τις οποίες τα πρόσωπα προσδιορίζονται ως: «Μαρία χωριάτισσα», «γύφτος Γεώργιος», «χαμάλης Αλέξιος», «Μαρία γραία», «νήπιον του ψώρα», «Σπυρίδων αρτοποιός». Κάποιες φορές, όμως, παρωνύμια και άλλοι χαρακτηρισμοί εμφανίζονται ως επεξηγηματικά του ονοματεπωνύμου: «Αντώνιος Αντωνίου τυφλός», «Μαρία Μπατσιλή από Δρεστενικό», «Λεωνίδας Χριστάκη από Κράψη». Σε συγκεκριμένη περίπτωση υπηρέτριας, εκτός από το βαπτιστικό όνομά της, αναφέρεται και εκείνο του αρχηγού της οικογένειας, για την οποία εργαζόταν: «Χατιτζιέ υπηρέτρια οικογ(ενείας) Μουσταφά πασά». Επίσης, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες απουσιάζει το οικογενειακό όνομα είτε υπάρχει η ένδειξη: «αγνώστου επωνύμου». Επιπλέον, όταν δεν υπάρχουν στοιχεία ταυτοποίησης του θανόντα, συναντάμε την επισήμανση: «ένας ξένος» ή «άγνωστος», η οποία -αν και λιγότερο συχνά- εμφανίζεται εξίσου κατά τα μεταγενέστερα έτη των καταγραφών.

Για τα νόθα τέκνα, υπάρχει ο αντίστοιχος χαρακτηρισμός: «νόθος» ή «νόθον», ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίζεται το όνομα της τροφού. Στα ληξιαρχικά βιβλία συναντήσαμε, επίσης, μία περίπτωση με τον χαρακτηρισμό: «εξώγαμον». Ομοίως, για τα εγκαταλελειμμένα παιδιά υπάρχει η σχετική επισήμανση: «έκθετος» ή «έκθετον». Από την άλλη πλευρά, πολλές περιπτώσεις

⁹⁰ Βλ. Ε. Μπόγκας, *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου: βορείου, κεντρικής και νοτίου*, Ιωάννινα 1964-1966, τ. 1 και 2· Π. Αραβαντινός, *Ηπειρωτικόν γλωσσάριον*, Αθήναι 1909, σ. 101-102.

⁹¹ Βλ. Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο... , ό.π.*, σ. 57-58· Ι. Μάτσας, *Τα ονόματα των Εβραίων στα Γιάννινα (ανάτοπον από τον τόμο: αφιέρωμα εις την Ήπειρον εις μνήμη Χρίστου Σούλη)*, Αθήνα 1955, σ. 95-96· Γ. Παπαϊωάννου, «Η εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων και η ιστορία της», *Χρονικά Ισραηλιτικά* (2003), τ. κοτ', αρ. φ. 184, σ. 6· R. Dalven, *ό.π.*, σ. 151-152· Φ. Κοτζαγεώργης, *Το Ισλάμ στα Βαλκάνια: ένα ελληνόφωνο μουσουλμανικό χειρόγραφο από την Ήπειρο του 18^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1997, σ. 77-87· Σ. Στούπης, *Ελληνοαλβανοί, Τουρκαλβανοί, Αρβανίτες, Βλάχοι κ.α. (ανάτοπο εκ της Ηπειρωτικής Εστίας)*, Ιωάννινα 1974, σ. 3-21· Ε. Μπόγκας, *ό.π.*, τ. 1 και 2· Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, σ. 101-102.

βρεφικών θανάτων δηλώνονται ως: «εγεννήθη νεκρόν», «αβάπτιστος υιός» ή «μη περιτεμνηθέν», «βρέφος», «ανώνυμον νεογνόν», «ανώνυμον άρρεν / θήλυ», «έμβρυον νεκρόν», «νεογέννητον νεκρόν» ή απλώς «μικρά» και συχνά σημειώνεται το όνομα του πατέρα ή σπανιότερα της μητέρας.

Μεθοδολογία

Όσον αφορά στην στατιστική επεξεργασία των ληξιαρχικών καταγραφών, αρχικά προβήκαμε στη μεταγραφή των πηγών μας και στη δημιουργία πινάκων με το σύνολο των διαθέσιμων πληροφοριών. Οι συνολικές περιπτώσεις που εξετάσαμε ανέρχονται στις 11.770. Στη συνέχεια, ομαδοποιήσαμε τα στοιχεία -όπως εντοπίζονται ανά περίπτωση στις καταγραφές- αναφορικά με την ημερομηνία δήλωσης του θανάτου, τον τόπο αποβιώσεως, το ονοματεπώνυμο του θανόντος, την ηλικία, το θρήσκευμα, το επάγγελμα, την οικογενειακή κατάσταση και τον τόπο καταγωγής του, την πιθανή δήλωση προσφυγικής καταγωγής, την υπηκοότητα, την αιτία θανάτου και το όνομα του ιατρού. Βέβαια, η προσπάθειά μας να συγκεντρώσουμε ποσοτικά δεδομένα μάς έφερε εκ νέου αντιμέτωπους με πολλαπλά και σύνθετα προβλήματα.

Το σύστημα των ληξιαρχικών καταγραφών επεκτάθηκε, σταδιακά, στον νεοσύστατο διοικητικό μηχανισμό των πρώτων ετών μετά την ένταξη της Ηπείρου στις δομές του ελληνικού κράτους. Όπως προαναφέραμε, για τα έτη 1914 και 1915 στο Μητρώο πραγματοποιήθηκε μία απλή καταγραφή των αποβιωσάντων, χωρίς να υπάρχει ένδειξη σχετική με την αιτία θανάτου. Τα ποσοτικά δεδομένα μας, λοιπόν, κατά κύριο λόγο αφορούν στην περίοδο 1916-1940.

Παράλληλα, για την περίοδο που διερευνούμε υπάρχουν επίσημες ετήσιες στατιστικές των αιτιών θανάτου, εκτός των ετών 1929, 1939 και 1940. Στα συγκεκριμένα πονήματα διαβεβαιώνεται ότι ο αριθμός των καταχωρημένων στα ληξιαρχικά βιβλία θανάτων είναι ακριβής, εφόσον σύμφωνα με τη νομοθεσία δεν επιτρεπόταν η χορήγηση άδειας ενταφιασμού, χωρίς την προσκόμιση της ληξιαρχικής πράξης αποβιώσεως. Στη συνέχεια συντάσσονταν, από τους δημάρχους και προέδρους των κοινοτήτων, τριμηνιαίοι πίνακες βάσει των μητρώων και ληξιαρχικών πράξεων, οι οποίοι εν τέλει αποστέλλονταν στη Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, αποτελώντας τη βασική πηγή για την έκδοση των ετήσιων στατιστικών. Παρόλα αυτά, επισημαίνεται η αδυναμία των πηγών, ως προς τη δήλωση της αιτίας θανάτου, καθώς σε πολλές περιπτώσεις αναφέρεται αόριστα και ασαφώς είτε παραλείπεται.⁹² Από το 1925 εφαρμόζεται ο Νόμος 2430, περί ληξιαρχικών

⁹² Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1921*, Εν Αθήναις 1925, σ. ζ' Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1922*, Εν Αθήναις 1927, σ. ε' Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1923*, Εν Αθήναις 1928, σ. ε'' Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1924*, Εν Αθήναις 1928, σ. ε'.

πράξεων, σύμφωνα με τον οποίο γίνεται υποχρεωτική η τριμηνιαία υποβολή στη στατιστική υπηρεσία, από τους δημάρχους και προέδρους των κοινοτήτων (ως ληξιαρχούς), των ατομικών -αυτή τη φορά- δελτίων της φυσικής κίνησης του πληθυσμού.⁹³ Η ισχύς του συγκεκριμένου νόμου γενικεύθηκε σε ολόκληρη τη χώρα το 1933. Στη συνέχεια, το 1935 δημοσιεύθηκαν από τη Γενική Στατιστική Υπηρεσία αναλυτικότερες οδηγίες, αναφορικά με τη σύνταξη των ληξιαρχικών πράξεων, όπου επισημαίνεται ότι ήταν υποχρεωτική η καταγραφή της κύριας αιτίας θανάτου -όπως αναφερόταν στο πιστοποιητικό του ιατρού ή του «νεκροσκόπου»- καθώς και του τελειωτικού συμπτώματος που οδήγησε στον θάνατο. Επίσης, ορίζεται ότι σε περίπτωση βίαιου θανάτου έπρεπε να προσδιορίζεται αν προκλήθηκε από δυστύχημα ή από υπαιτιότητα του ίδιου του θανόντος ή άλλου προσώπου και σε αυτή την περίπτωση να αναγράφεται το είδος, ο τρόπος, το μέσο και το όργανο με το οποίο αυτός τελέστηκε.⁹⁴

Ωστόσο, η αντιπαραβολή των δημοσιευθέντων στοιχείων στις επίσημες στατιστικές των αιτιών θανάτου με τις καταχωρημένες πληροφορίες στα ληξιαρχικά τεκμήρια του δήμου, μάς οδηγεί σε έτερο προβληματισμό, καθώς διαφοροποιούνται σε κάποιο βαθμό. Για παράδειγμα, κατά το έτος 1921 στο *Μητρώο αποβιωσάντων* καταγράφηκαν 367 περιπτώσεις, ενώ στην επίσημη στατιστική για το ίδιο έτος δηλώθηκαν 362. Ανάλογη εικόνα παρουσιάζουν και τα επόμενα έτη, ενώ οι πηγές μας παρουσιάζουν μεγαλύτερη απόκλιση, όσον αφορά στα αριθμητικά δεδομένα του έτους 1922 (361 καταγραφές στο ληξιαρχικό βιβλίο έναντι 349 της επίσημης στατιστικής), του 1932 (363 αντί 375) και του 1935 (312 αντί 324).

Εν γένει, όσον αφορά στη διενέργεια δημογραφικών μετρήσεων, όπου αυτή καθίσταται εφικτή, θα πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη τις ελλείψεις και ασάφειες των καταχωρήσεων, οι οποίες μπορούν να μας οδηγήσουν σε λανθασμένα συμπεράσματα.

Παρεμφερείς δημογραφικές αναλύσεις, ακόμα και για μεταγενέστερα έτη, υποδεικνύουν υποκαταγραφές βρεφικών θανάτων, ιδίως για τις περιπτώσεις που λάμβαναν χώρα λίγες ημέρες μετά τη γέννηση και περισσότερο για τα γεννηθέντα νεκρά. Για παράδειγμα, στη *Στατιστική της κινήσεως του πληθυσμού έτους 1921* παρατηρούμε ότι επί συνόλου 94 γεννήσεων δεν υπάρχει καταγεγραμμένη καμία περίπτωση γεννηθέντος νεκρού.⁹⁵ Επιπρόσθετα, η δήλωση της ηλικίας των θανόντων, κυρίως όσον αφορά στα άτομα μεγάλης ηλικίας και συγκεκριμένα 65 ετών και άνω, θεωρείται επισφαλής.

Επιπλέον, η μελέτη του *Μητρώου αποβιωσάντων* μάς οδήγησε να αντιμετωπίσουμε με κάποιο σκεπτικισμό την αναφερόμενη αιτία θανάτου, η οποία εκ των πραγμάτων ήταν απόλυτα συνυφασμένη με το επίπεδο της ιατρικής επιστήμης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ένας άλλος παράγοντας, τον

⁹³ Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1925*, Εν Αθήναις 1929, σ. ζ'.

⁹⁴ Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1935*, Αθήναι 1937, σ. 7-9.

⁹⁵ Διεύθυνσις Στατιστικής, *Στατιστική (1921)*, ό.π., Εν Αθήναις 1924, σ. μ'.

οποίο πρέπει επίσης να λάβουμε υπόψη, είναι η απουσία ανάγκης κατηγοριοποίησης και ταξινόμησης των νόσων για στατιστικούς σκοπούς, κατά τη σύνταξη μητρώων και ληξιαρχικών βιβλίων, με αποτέλεσμα η χρησιμοποιούμενη ορολογία να παρουσιάζει ασάφειες και να θέτει όρια στη δική μας προσπάθεια ομαδοποίησης των αιτιών θανάτου.⁹⁶

Σε γενικές γραμμές, η κατηγοριοποίηση των νόσων υπόκειται σε συμβιβαστικές πρακτικές, οι οποίες συνεξετάζουν την αιτιολογία, την ανατομική θέση, καθώς και την ηλικία,⁹⁷ ενώ κρίθηκε απαραίτητη η προσφυγή μας σε διεπιστημονικά ερευνητικά εργαλεία και λεξικά, πολύ συχνά σύγχρονα με την εποχή που διερευνούμε,⁹⁸ αλλά και σε ειδικούς επιστήμονες, των οποίων η αρωγή υπήρξε καθοριστική.

Επιπρόσθετα, η μελέτη άλλων πηγών, όπως οι αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Ιωαννίνων, του αρχείου της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου, καθώς και της σχετικής βιβλιογραφίας, μάς διαβεβαιώνει εν πρώτοις για την ύπαρξη μεγάλης επιδημίας εξανθηματικού τύφου στα τέλη του 1917 και καθ' όλο σχεδόν το έτος 1918. Η εικόνα αυτή δεν αποτυπώθηκε αναλόγως στο *Μητρώο αποβιωσάντων*, καθώς για το 1918 οι καταγεγραμμένοι θάνατοι από εξανθηματικό τύφο ανέρχονται μόλις στους τρεις. Αντίθετα, σύμφωνα με τα δεδομένα της Επιδημιολογικής Υπηρεσίας Ηπείρου, η οποία συστάθηκε ειδικά για την καταπολέμηση της συγκεκριμένης επιδημίας, από τους 190 ασθενείς και 50 υπόπτους που νοσηλεύθηκαν στο Νοσοκομείο Χατζηκώστα, βρήκαν τον θάνατο οι 44. Τα στοιχεία αυτά, με τη σειρά τους, επιδέχονται αμφισβήτηση, καθώς -ανεξάρτητα από την ακρίβεια των αριθμών που παρατίθενται- δεν αποδίδουν τη συνολική εικόνα της επιδημίας, εφόσον παραλείπουν τον αριθμό θανάτων από εξανθηματικό τύφο, πριν τη συγκρότηση του Νοσοκομείου Μεταδοτικών Νοσημάτων (Νοσοκομείο Χατζηκώστα) όσο και εκείνων εκτός νοσοκομείου.

Στο σημείο αυτό, πρέπει να αναφέρουμε ότι η μελέτη του αρχείου των αποφάσεων του δημοτικού συμβουλίου μάς διαβεβαιώνει για την ύπαρξη τουλάχιστον ενός κρούσματος χολέρας κατά το έτος 1914 και τεσσάρων λύσσας κατά τα έτη 1916, 1917 και 1919. Εντούτοις, στο *Μητρώο αποβιωσάντων* δεν εμφανίζεται καμία αναφορά σε αμφότερες τις επιδημικές νόσους.

⁹⁶ Σχετικά με την τοπολογία των αιτιών θανάτου, βλ. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Εγχειρίδιον διεθνούς στατιστικής ταξινομήσεως των νόσων, των κακώσεων και των αιτιών θανάτου: έβδομη αναθεώρησις (1955) των διεθνών πινάκων των νόσων και των αιτιών θανάτου*, Αθήναι 1960, τ. 1' Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αλφαριθμητικόν ευρετήριον των νόσων, κακώσεων και των αιτιών θανάτου του κυκλοφορήσαντος Α' τόμου: βάσει της εβδόμης αναθεωρήσεως (1955)*, Αθήναι 1963' Γ. Παπαευαγγέλου, Κ. Τσίμπος, *ό.π.*, σ. 9-11.

⁹⁷ Βλ. Γ. Παπαευαγγέλου, Κ. Τσίμπος, *ό.π.*, σ. 9, 15' Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Εγχειρίδιον...*, *ό.π.*, σ. XV-XVII.

⁹⁸ *Μέγα Λεξικόν της Ιατρικής εικονογραφημένον μετά πλήρους και απλοποιημένου συστήματος διαγνωστικής και θεραπευτικής*, Αθήναι 1929, τ. 1-4' Ι. Βεγκλίδης, *Οικογενειακή ιατρική εγκυκλοπαίδεια. Εικονογραφημένον λεξικόν γνώσεων, συμβουλών και οδηγιών υγιεινής και ιατρικής δια υγείας και ασθενείας*, Κωνσταντινούπολις, χ.χ.' Ν. Ζαβιτσιάνος, *ό.π.*, γενικώς' Τ. Καρδαράς, *Πρακτική ιατρική των οικογενειών*, Εν Αθήναις 1892' Β. Βαλαώρας, *ό.π.*, γενικώς' Δ. Καραμπερόπουλος, «Ελληνική ιατρική ...», *ό.π.*, σ. 244-247' Μ. Χατζηδάκη, *Υγεία: ιατρικό λεξικό*, Αθήνα 1996' F. Beer - Poitevin, E. Λογαρά κ.ά., *Μεγάλη ιατρική εγκυκλοπαίδεια: για τη σύγχρονη οικογένεια*, Αθήνα χ.χ.' Κ. Γαρδίκας, *Ειδική Νοσολογία*, Αθήνα 2005.

Όσον αφορά στη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων του τεκμηρίου, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ταξινόμησή τους σε ευρύτερες κατηγορίες, οι οποίες μπορούν να συμπεριλάβουν το σύνολο των περιπτώσεων. Η διάκριση πραγματοποιήθηκε βάσει των γενικών αρχών της Διεθνούς Στατιστικής Ταξινόμησης των Νόσων και σχετικών Προβλημάτων Υγείας που εκδόθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και συγκεκριμένα σύμφωνα με την 10^η αναθεώρηση της πρώτης έκδοσης.⁹⁹

Ως εκ τούτου, το σύνολο των νόσων ταξινομείται αρχικά σε τρεις κατηγορίες: στις λοιμώδεις / παρασιτικές, στα νεοπλάσματα, καθώς και στις αλλεργικές, των ενδοκρινών αδένων και της ανταλλαγής ύλης και θρέψεως. Στη συνέχεια καταχωρούνται, ανάλογα με την ανατομική εντόπισή τους, σε νόσους του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων, του νευρικού συστήματος και των αισθητηρίων οργάνων, του οφθαλμού και των εξαρτημάτων του, του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης, του κυκλοφορικού, αναπνευστικού, πεπτικού και ουροποιητικού συστήματος, του δέρματος και του υποδορίου ιστού, του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού καθώς και σε διαμαρτίες της διαπλάσεως. Σε ιδιαίτερες κατηγορίες κατατάσσονται οι ψυχικές διαταραχές, ψυχονευρώσεις και διαταραχές της προσωπικότητας, τα συμπτώματα και οι ασαφείς παθολογικές καταστάσεις, οι τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και εν τέλει τα εξωγενή αίτια νοσηρότητας / θνησιμότητας.¹⁰⁰

Σχετικά υψηλό στις πηγές μας είναι το ποσοστό θανάτων άγνωστης αιτίας. Συχνά εντοπίζουμε το χαρακτηρισμό: «αγνώστου νοσήματος». Εξίσου σημαντικό στοιχείο για την ταξινόμηση είναι και η ασαφής αιτιολόγηση, η οποία στη συγκεκριμένη περίπτωση λαμβάνει μεγάλη έκταση. Για παράδειγμα, ως νόσοι, οι οποίες οδήγησαν σε θάνατο, καταχωρήθηκαν στο Μητρώο η τρέλα ή φρενιτίδα, το λεύκωμα, η ουραιμία, η δυσπεψία και το γήρας, ενώ δεν είναι λίγες οι αναφορές σε αιφνίδιο ή φυσικό θάνατο, εξάντληση, ακόμα και σε νεκροφάνεια. Συνεπώς, η κατάταξη σε κατηγορίες δυσχεραίνεται, όταν παραλείπεται η αναφορά στη νόσο, η οποία αποτέλεσε την αρχική αιτία θανάτου και κυρίως όταν συμπτώματα ή ακόμα και προθανάτιες κλινικές εκδηλώσεις λάμβαναν θέση νοσημάτων.¹⁰¹ Από την άλλη πλευρά, δεν λείπουν οι λανθασμένες καταχωρίσεις. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα, κατά το οποίο αποδόθηκε ο θάνατος ενός άνδρα σε επιλόχειο πυρετό.

Παράλληλα, δεν ήταν λίγα τα περιστατικά, τα οποία αναφέρονταν σε δύο ή και περισσότερες αιτίες θανάτου. Σε αυτές τις περιπτώσεις, με βάση τη διεθνή πρακτική, προχωρήσαμε στην επιλογή της πρωτοπαθούς ή αρχικής αιτίας, η οποία καταχωρήθηκε στους στατιστικούς πίνακες.¹⁰²

⁹⁹ Για την Ελλάδα βλ. Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, *Διεθνής Στατιστική Ταξινόμηση Νόσων και Συναφών Προβλημάτων Υγείας (10^η αναθεώρηση)*, Αθήνα 2010, τ. 1, τχ. Α'.

¹⁰⁰ Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, *Διεθνής ...*, ό.π., σ. 1-82. Βλ. επίσης Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Εγχειρίδιον ...*, ό.π., σ. 1-415.

¹⁰¹ Βλ. Γ. Παπαεταγγέλου, Κ. Τσίμπος, ό.π., σ. 11, 15' Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Εγχειρίδιον...*, ό.π., σ. 419.

¹⁰² Ως αρχική αιτία θανάτου ορίζεται: α) η νόσος ή η κάκωση, η οποία προκάλεσε την αλληλουχία των νοσηρών φαινομένων που οδήγησαν κατ' ευθείαν στο θάνατο, ή β) οι

Ερευνητικά ερωτήματα & δομή της διατριβής

Με αφετηρία τη διερεύνηση των αιτιών θανάτου των κατοίκων των Ιωαννίνων μετά τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο και έως την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στο παρόν πόνημα αφηγούμαστε τους μετασχηματισμούς και τις αναμορφώσεις που καθόρισαν ουσιαστικά την εικόνα της πόλης, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα. Ο πολιτικός σχεδιασμός, σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, για την αντιμετώπιση των ασθενειών, όταν αυτές εμφανίζονται, έχει σαφείς προεκτάσεις πέραν των ίδιων χαρακτηριστικών των νόσων, ενώ σε πολλές περιπτώσεις αποκτά χαρακτήρα συμβολικό, ο οποίος συνοψίζεται στο εξής δίπολο: καθαρό - βρόμικο, όπως έχει προσδιοριστεί από αρκετούς μελετητές.

Συγκεκριμένα τα ερευνητικά ερωτήματα, στα οποία επικεντρώσαμε το ενδιαφέρον μας είναι τα εξής: Ποιό ήταν το επίπεδο της επιστημονικής γνώσης στα Ιωάννινα την περίοδο που εξετάζουμε και ποιό το ιατρικό και υγειονομικό τους δυναμικό; Ποιά ήταν τα χαρακτηριστικά της πόλης, από άποψη τεχνικών έργων και δημόσιων υποδομών, πριν την προσάρτηση; Ποιός ήταν ο ρόλος των τοπικών αρχών στην αντιμετώπιση του ανθρωπιστικού προβλήματος που προέκυψε από τους συνεχείς πολέμους και τις οικονομικές κρίσεις και ποιά η κοινωνική πολιτική που ακολουθήθηκε; Ποιός ήταν ο βαθμός της κρατικής παρέμβασης στον τομέα της υγείας, ποιό το θεσμικό πλαίσιο που εφαρμόστηκε και πόσο αποτελεσματικό ήταν; Με ποιόν τρόπο πραγματοποιήθηκε η νομοθετική και διοικητική ενσωμάτωση της περιοχής μετά την ένταξή της στον εθνικό κορμό και πώς εφαρμόστηκε η πολιτική της ομογενοποίησης; Ποιά ήταν τα υγειονομικά χαρακτηριστικά της πόλης κατά την εξεταζόμενη περίοδο, ποιά τα προβλήματα και ποιά τα μέτρα που λήφθηκαν για την αντιμετώπισή τους; Με ποιόν τρόπο πραγματοποιήθηκε η διαδικασία εκσυγχρονισμού της πόλης και ποιό ήταν το ιδεολογικό της φορτίο; Ποιές ασθένειες έπληξαν τον πληθυσμό και ποιά ήταν η ευθύνη τους στη διαμόρφωση της συνολικής θνησιμότητας; Ποιές ήταν οι επιμέρους παράμετροι που συνέτειναν στην εμφάνιση συγκεκριμένων ασθενειών; Πώς κατανέμονται οι νόσοι στους κατά ηλικία, φύλο, αλλά και κατά εθνότητα, θανάτους;

Στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής μας θα ασχοληθούμε με την εξελικτική πορεία της ιατρικής στον ευρωπαϊκό και ελλαδικό χώρο, αναλύοντας τη διαδικασία μετάβασης της από τη γαληνική στη σύγχρονη εργαστηριακή, μέσω των σημαντικών επιτευγμάτων στη διαγνωστική και θεραπευτική των νόσων, τα οποία κορυφώθηκαν τον 19^ο αιώνα. Επίσης, θα μελετήσουμε τον τρόπο, με τον οποίο συγκροτήθηκε ο ιατρικός επιστημονικός κλάδος στον ελλαδικό χώρο, καθώς και τη διεθνή συνεργασία που αναπτύχθηκε για την αντιμετώπιση των λοιμωδών νοσημάτων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα ιχνηλατήσουμε την πορεία ένταξης της περιοχής των Ιωαννίνων από την οθωμανική επικράτεια στο ελληνικό κράτος. Η ουσιαστική ενσωμάτωση των Νέων Χωρών αποτέλεσε βασικό ζητούμενο για

συνθήκες υπό τις οποίες έλαβε χώρα το ατύχημα ή η βίαιη κάκωση που προκάλεσε τον τραυματισμό. Βλ. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Εγχειρίδιον...*, ό.π., σ. 419-438.

το ελληνικό κράτος, το οποίο προέβη στη λήψη ειδικών μέτρων για τον σκοπό αυτό, ωστόσο αντικρουόμενων πολλές φορές με τις τοπικές δομές και παραδόσεις. Από την άλλη πλευρά, η πολιτική και οικονομική πραγματικότητα του Μεσοπολέμου, σε συνδυασμό με τις δημογραφικές μεταβολές που διαδραματίστηκαν, όξυναν περαιτέρω τις αντιφάσεις του συγκεκριμένου εγχειρήματος.

Το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται την κατάσταση της δημόσιας υγείας και κοινωνικής πρόνοιας στην περιοχή των Ιωαννίνων. Κατά την ανάπτυξη του θέματος αναφερθήκαμε στις διεργασίες που επιτελέστηκαν στον τομέα της υγείας ήδη από την ύστερη οθωμανική περίοδο, ενώ εστίασαμε στην προσαρμοσμένη, σε τοπικό επίπεδο, εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας για την αντιμετώπιση όσο και την πρόληψη των νόσων.

Τα υγειονομικά προβλήματα, τα μέτρα αντιμετώπισης των ασθενειών και οι πολιτικές διευθέτησης του αστικού χώρου αποτελούν αντικείμενο του τέταρτου κεφαλαίου. Η καθαριότητα, οι νοσοκομειακές υποδομές, η υγειονομική οργάνωση, η πρόνοια, η ύδρευση, ο ηλεκτροφωτισμός, η δημόσια ασφάλεια, ο εκσυγχρονισμός και εξωραϊσμός της πόλης υπήρξαν βασικές αξιώσεις των τοπικών αρχών της περιόδου μετά την προσάρτηση. Οι δυσχέρειες που προέκυψαν καθώς και οι αντιδράσεις που προκλήθηκαν συνεκτιμώνται στον τελικό απολογισμό.

Στο πέμπτο κεφάλαιο ερμηνεύουμε τα στατιστικά μας δεδομένα, τα οποία προέκυψαν από τη διερεύνηση των επίσημων αιτιών θανάτου στα ληξιαρχικά αρχεία της περιόδου 1913-1940. Η γενική και ειδική θνησιμότητα του πληθυσμού των Ιωαννίνων, η εποχική κίνηση των θανάτων, καθώς και ο συσχετισμός τους με το φύλο, την ηλικία και την εθνοτική ομάδα αποτελούν τις βασικές συντεταγμένες της ανάλυσης μας.

Η παρούσα εργασία ολοκληρώνεται με τα γενικά συμπεράσματα, στα οποία οδηγήσαμε μέσω της ερμηνείας των πηγών και της σχετικής βιβλιογραφίας, επιβεβαιώνοντας την αρχική τοποθέτησή μας, σχετικά με τη συμβολή της υγείας στη διαμόρφωση της αστικής ιδεολογίας καθώς και στην άσκηση κοινωνικού ελέγχου.

Το Παράρτημα αποτελείται από τέσσερα μέρη. Στο πρώτο μέρος παρατίθενται, δειγματοληπτικά, αντίγραφα των ψηφιοποιημένων τεκμηρίων που διερευνήσαμε. Στο δεύτερο παρουσιάζεται μεταγραμμένη η παλαιότερη πηγή μας, το *Μητρώο αποβιωσάντων των ετών 1914-1923*, ως παράδειγμα ληξιαρχικού κατάστιχου πριν την καθιέρωση των αντίστοιχων τυπικών διοικητικών πράξεων. Ακολουθούν πίνακες με τα στατιστικά μας δεδομένα, οι οποίοι ταξινομούν τους θανάτους βάσει φύλου, ηλικίας και κατηγορίας νόσου, αναλυτικά κατά έτος και συγκεντρωτικά για το σύνολο της υπό διερεύνησης περιόδου (Μέρος Γ'). Στο τέλος του παραρτήματος παρατίθεται κατάλογος αιτιών θανάτου, όπως κατηγοριοποιήθηκαν από τη *Διεθνή Στατιστική Ταξινόμηση των Νόσων και των Σχετικών Προβλημάτων Υγείας (ICD-10)*, σε αντιστοιχία με τις ονομασίες των νόσων που εντοπίζουμε στις πηγές μας. Δημιουργήθηκε, δηλαδή, ένα εργαλείο έρευνας, το οποίο μάς παρέχει σημαντικές πληροφορίες, σχετικά με την εξέλιξη της επιστημονικής ιατρικής ορολογίας.

Συνοψίζοντας, πέραν των περιορισμών και προβληματισμών με τους οποίους ήρθαμε αντιμέτωποι κατά την πραγματοποίηση της έρευνάς μας, η παρούσα μελέτη έχει αντικειμενικό σκοπό την αποτύπωση της κατάστασης της υγείας του πληθυσμού, αλλά και των υγειονομικών συνθηκών της πόλης μετά την ενσωμάτωσή της στο ελληνικό κράτος και έως τις απαρχές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, φιλοδοξώντας να καλύψει ένα σημαντικό κενό που υπάρχει στην τοπική ιστοριογραφία. Επίσης, η έρευνά μας προσανατολίζεται στην απόδοση της θνησιμότητας του πληθυσμού, υπό το πρίσμα των σημαντικών -σε όλους τους τομείς- αλλαγών που χαρακτηρίζουν την κρίσιμη περίοδο, στην οποία αναφερόμαστε. Η ανάλυση των παραπάνω ζητημάτων ευελπιστούμε ότι θα συμβάλει τόσο στην ιστορία των Ιωαννίνων όσο και ειδικότερα στην καταγραφή της εξέλιξης της εθνικής δημόσιας υγείας στον χρόνο, αλλά και των ειδικών νοσολογικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού της περιοχής των Ιωαννίνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Η εξελικτική πορεία της ιατρικής στον ευρωπαϊκό και ελληνικό χώρο

Α. Η μετάβαση της ιατρικής επιστήμης από τη γαληνική στη σύγχρονη εργαστηριακή

Οι αρχαίοι πολιτισμοί, όπως της Μεσοποταμίας, της Αιγύπτου, της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής, της Ινδίας και της Κίνας, ανέπτυξαν αξιοθαύμαστα συστήματα θεραπευτικής αντιμετώπισης των ασθενειών, ενώ πολλές από τις μεθόδους τους (πρακτικές αντιμετώπισης και φαρμακευτική παράδοση) υιοθετήθηκαν από τη σύγχρονη ιατρική.¹⁰³ Ωστόσο, κοινός παρανομαστής όλων των παραπάνω συστημάτων ήταν η κατ' εξοχήν θεουργική τους φύση, αλλά και η συσχέτισή τους με δεισιδαιμονικές και μαγικές πρακτικές.¹⁰⁴ Αντίθετα, η αρχαία ελληνική ιατρική διαφοροποιήθηκε από όλες τις άλλες αντίστοιχες μορφές του αρχαίου κόσμου, καθώς αποδεσμεύτηκε νωρίς από θεολογικά αξιώματα, ήταν διαρκώς εξελισσόμενη και όχι στατική, ενώ για πρώτη φορά η ασθένεια απώλεσε τον υπερφυσικό της μανδύα και προσεγγίστηκε με ορθολογισμό και επιστημονικότητα.¹⁰⁵ Ιδίως από τον 6^ο αιώνα π.Χ., η ελληνική σκέψη, μέσω των φιλοσόφων, χειραφετήθηκε από την προσκόλληση στο υπερφυσικό, επιδιώκοντας να κατανοήσει τον κόσμο με

¹⁰³ Για περισσότερα σχετικά με την ιατρική στους αρχαίους πολιτισμούς, βλ. A. Castiglioni, *Ιστορία της Ιατρικής*, Αθήνα 1961, τ. 1, σ. 45-73, 88-117' E. H. Achernecht, *Ιστορία της Ιατρικής*, Αθήνα 1998, σ. 51-78' B. Ρόζος, I. Παπαβασιλείου, *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Ιατρικής*, Αθήνα - Ιωάννινα 1985, τ. 1, σ. 37-57' I. Π. Γεωργίου, *Ιστορία της Ιατρικής*, Αθήνα 1978, σ. 35-77' J. Sourmia, *Histoire de la médecine*, Παρίσι 1997, σ. 16-31, 104-136.

¹⁰⁴ Η μαγική ιατρική έχει τη βάση της στην εμπειρική θεραπευτική. Η γένεσή της προέκυψε από την αντίληψη ότι οι νόσοι προκαλούνται από υπερφυσικές δυνάμεις. Ο άνθρωπος, ήδη από την προϊστορική εποχή, προκειμένου να αμυνθεί έναντι των μυστικών και ακατάληπτων δυνάμεων, προσπάθησε να έρθει σε επικοινωνία μαζί τους είτε με απευθείας επικλήσεις είτε μέσω θεοποιημένων ζώων ή ακόμα και μέσω ανθρώπων που κατείχαν την τέχνη ερμηνείας των παραφυσικών φαινομένων. Έτσι εμφανίστηκαν οι ιατροί - μάγοι, οι οποίοι προέβλεπαν το μέλλον, μέσω της παρατήρησης των άστρων, των φυσικών φαινομένων και δια της εξέτασης των σπλάχνων των ζώων, ενώ ήταν γνώστες των θεραπευτικών βοτάνων και των δηλητηρίων. Πολλοί από αυτούς τους συμβολισμούς, όπως η άμυνα ενάντια στο κακό μάτι ή η σημειολογία του αίματος, επέζησαν μέχρι τη σύγχρονη εποχή αποκρυσταλλωμένοι σε έθιμα και θρησκευτικές αντιλήψεις. Βλ. A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 1, σ. 35-40' F. M. Snowden, *Επιδημίες και κοινωνία: Από τον Μαύρο Θάνατο μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2021, σ. 41-44.

¹⁰⁵ Βέβαια, παρά τα σημαντικά άλματα που επετεύχθησαν στην αρχαία ελληνική σκέψη, η ιατρική -ιδίως για μία μερίδα του πληθυσμού- είχε και θεουργικό - ιερατικό χαρακτήρα. Αρχικά, ο θεός Απόλλωνας αντιπροσώπευε την ασθένεια και την ίαση, ιδίως έως τον 5^ο αιώνα π.Χ., οπότε καθιερώθηκε η λατρεία του Ασκληπιού. Στα Ασκληπεία (νασι-θεραπευτήρια) οι ιερείς χρησιμοποιούσαν μία αγωγή βασισμένη στην εγκοίμηση, στη διαίτα, στις μαλάξεις, στη χρήση θερμών λουτρών, ενώ προέβαιναν και σε κάποιες χειρουργικές επεμβάσεις. Για περισσότερα σχετικά με τον Ασκληπιό βλ. I. Θ. Κακριδής, *Ελληνική Μυθολογία*, Αθήνα 1986, τ. 2, σ. 213-217' P. Olalla, *Μυθολογικός Ατλας της Ελλάδας*, Αθήνα 2003, σ. 20-21' I. Π. Γεωργίου, *ό.π.*, σ. 80-99' J. Sourmia, *ό.π.*, σ. 34-35, 45-46' A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 1, σ. 125-133' F. M. Snowden, *ό.π.*, σ. 56-57.

φυσικούς όρους και να ερμηνεύσει τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση και τα φυσικά φαινόμενα.¹⁰⁶

Ο Ιπποκράτης ο Κώος (460 ή 459-377π.Χ.) θεωρείται ο «πατέρας της ιατρικής». Οι Αλεξανδρινοί του απέδωσαν εξήντα και πλέον βιβλία, τα οποία συγκέντρωσαν στην *Ιπποκρατική Συλλογή* (*Corpus Hippocraticum*). Αν και δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα την πατρότητα των παραπάνω έργων, ωστόσο θεωρείται βέβαιο ότι αντικατοπτρίζουν τις θεωρίες των Σχολών της Κω, της Κνίδου και της Σικελίας και το φιλοσοφικό ρεύμα που ακολούθησαν οι επιστήμονες, «ιπποκράτειοι» ιατροί.¹⁰⁷

Τον Ιπποκράτη διαδέχθηκε ο Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.), οι αρχές του οποίου άσκησαν επίδραση στην ιατρική, ιδίως κατά τον ύστερο Μεσαίωνα και την Αναγέννηση.¹⁰⁸ Ακολούθησαν διάφοροι φιλόσοφοι και αντίστοιχα ρεύματα, τα οποία προσπάθησαν να εισάγουν, επίσης, εναλλακτικά ως προς την ιπποκρατική θεωρία αξιώματα, ωστόσο η «θεωρία των τεσσάρων χυμών» αναβίωσε με τον Κλαύδιο Γαληνό από την Πέργαμο (129-199 μ.Χ.) και επικράτησε οριστικά για μιάμιση χιλιετία περίπου.¹⁰⁹

Παρόλα αυτά, η κλασική ιατρική παράδοση δέχθηκε ορισμένες ουσιαστικές επιδράσεις κατά την επόμενη περίοδο, οι οποίες προήλθαν κυρίως από την επικράτηση της χριστιανικής θρησκείας και του συστήματος αξιών που αυτή εισήγαγε. Η καθιέρωση της νέας θρησκείας εισήγαγε ένα νέο ιδεολογικό πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο η ασθένεια και γενικά οι φυσικές καταστροφές αποτελούσαν ένα είδος δοκιμασίας των ανθρώπων, εκπορευόμενης είτε από τον θεό (εν είδει θεϊκής οργής) είτε από δαιμονικές δυνάμεις. Ως εκ τούτου, η

¹⁰⁶ Σχετικά με τους Προσωκρατικούς Φιλοσόφους, βλ. Β. Ρόζος, Ι. Παπαβασιλείου, *ό.π.*, σ. 121-141· Β. Πανούσης, «Η ολιστική αντίληψη περί της υγείας», στο Κ. Βουδούρης (επιμ.), *Φιλοσοφία και Ιατρική*, Αθήνα 1998, σ. 219-221· Ι. Π. Γεωργίου, *ό.π.*, σ. 102-112· J. Sournia, *ό.π.*, σ. 35-36· A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 1, σ. 134-150.

¹⁰⁷ Για περισσότερα βλ. A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 1, σ. 151-182· E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 87-96· Γ. Πεντόγαλος, *Εισαγωγή στην ιστορία της ιατρικής*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 168-172· Β. Ρόζος, Ι. Παπαβασιλείου, *ό.π.*, σ. 141-162· Β. Πανούσης, *ό.π.*, σ. 221-225· Ι. Π. Γεωργίου, *ό.π.*, σ. 112-122· J. Sournia, *ό.π.*, σ. 38-45· F. M. Snowden, *ό.π.*, σ. 35-36.

¹⁰⁸ A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 1, σ. 183-187· E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 96· Β. Ρόζος - Ι. Παπαβασιλείου, *ό.π.*, σ. 164-165· Ι. Π. Γεωργίου, *ό.π.*, σ. 123-124· J. Sournia, *ό.π.*, σ. 47.

¹⁰⁹ Η θεωρία των τεσσάρων θεμελιωδών στοιχείων (θερμό, ψυχρό, υγρό και ξηρό) που συγκροτούν την κοσμική πραγματικότητα και κατά συνέπεια το ανθρώπινο σώμα, όπως διατυπώθηκε από τον Ακραγαντίνο Εμπειροκλή τον 5ο αιώνα π.Χ. και επαναπροσδιορίστηκε από τον Ιπποκράτη, τον Αριστοτέλη, τον Γαληνό, αλλά και από μεταγενέστερους φιλόσοφους, αποτέλεσε τη βασική αρχή για την κατανόηση του φυσικού κόσμου έως και μία όψιμη περίοδο. Η σύζευξη ανά ζεύγη των τεσσάρων αυτών θεμελιωδών στοιχείων συγκροτεί μια σύνθεση ποιοτήτων ή μια «εναντιότητα», σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η οποία εκφράζεται ιδανικά μέσω ενός απλού σώματος. Η συγκεκριμένη φιλοσοφική σκέψη μεταφράζεται σε θεωρία των τεσσάρων χυμών, όταν αναφέρεται στη φυσιολογία του ανθρώπου, λαμβάνοντας υπόψη τις εκκρίσεις του ανθρώπινου σώματος. Κατά συνέπεια, όπως αναπτύσσεται στην *Ιπποκρατική Συλλογή*: «Περί φύσιος ανθρώπου», η ισόρροπη συνύπαρξη χυμών στο σώμα, η «ευκρασία», είναι ταυτόσημη με την υγεία, ενώ αντίθετα η υπερίσχυση ενός εξ' αυτών, η «δυσκρασία», προκαλεί την ασθένεια. Για περισσότερα, βλ. Κ. Κωστής, *Στον καιρό της πανώλης: εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου, 14^{ος} -19^{ος} αιώνας*, Ηράκλειο 1995, σ. 1-2· A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 1, σ. 187-191, 199-227· E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 79-85, 97-110· Β. Ρόζος - Ι. Παπαβασιλείου, *ό.π.*, σ. 179-186, 202-214· Β. Πανούσης, *ό.π.*, σ. 226-228· Ι. Π. Γεωργίου, *ό.π.*, σ. 139-147· J. Sournia, *ό.π.*, σ. 51-55· F. M. Snowden, *ό.π.*, σ. 45-55.

έννοια του υπερφυσικού έκανε δυναμικά την επανεμφάνισή της και κυριάρχησε στον δυτικό κόσμο, παράλληλα με την ραγδαία εξάπλωση του χριστιανισμού. Την ίδια περίοδο, ως θεραπευτικές μέθοδοι χρησιμοποιήθηκαν η προσευχή, η μετάνοια και η μεσιτεία των αγίων, ενώ η αίσια έκβασή τους εμπειρείχε την έννοια του θαύματος.¹¹⁰ Από την άλλη πλευρά, η συγκεκριμένη θεώρηση διευκόλυνε τη διάδοση της θεωρίας «περί έξωθεν προερχομένου μιάσματος» του Ιπποκράτη, ενισχύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ετεροφοβία, τον αποκλεισμό και την περιχαράκωση.¹¹¹

Ωστόσο, ήδη από τα τέλη του Μεσαίωνα, έκαναν την εμφάνισή τους ορισμένοι παράγοντες, οι οποίοι οδήγησαν σταδιακά στον εκσυγχρονισμό των επιστημών και στην απόρριψη του θεοκρατικού και θεοφοβικού μοντέλου, όπως η εφεύρεση της τυπογραφίας, η χρήση της πυρίτιδας στους πολέμους, η ανακάλυψη νέων οδών προς την Ινδία και την Αμερική και η ως εκ τούτου εξάπλωση του εμπορίου, αλλά και η μετανάστευση ελλήνων λογίων σε ολόκληρη την Ευρώπη μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς.¹¹² Επίσης, μέσω των Αράβων η ελληνική ιατρική γνώση επέστρεψε δυναμικά στον δυτικό πολιτισμό, ενώ η επιστήμη κατόρθωσε να διατηρήσει τον κοσμικό της χαρακτήρα, σε αντιδιαστολή με τη δυτική πρακτική της ίδιας περιόδου.¹¹³

Σε ακολουθία, το νέο σύστημα αξιών που εισήγαγε ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός καθώς και οι σύγχρονες ανάγκες που δημιούργησαν η Βιομηχανική Επανάσταση και η αστικοποίηση έθεσαν τις βάσεις για ορθολογικότερη αντιμετώπιση της ασθένειας, αλλά και του θανάτου,

¹¹⁰ Ήδη από τον 6^ο αιώνα, σε μία περίοδο όπου οι συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις εντός του Βυζαντίου, ο λιμός και οι επιδημίες μάλιστα τον πληθυσμό, η ιατρική ενδύθηκε τον μοναστικό της μανδύα και αφέθηκε στα χέρια των κληρικών. Βέβαια, η λαϊκή ιατρική, η οποία είχε τις ρίζες της στην αρχαία ελληνορωμαϊκή παράδοση εξακολουθούσε να έχει δυναμική παρουσία. Τον Μεσαίωνα, επίσης, παγιώθηκε ο διαχωρισμός της χειρουργικής από την ιατρική, ο οποίος είχε ήδη ξεκινήσει από την εποχή του Γαληνού. Το 1163 με την εγκύκλιο της Συνόδου της Τούρ: «Ecclesia abhorret a sanguine» αφαιρέθηκε η ιδιότητα του χειρουργού από τους ιατρούς, που στην πλειοψηφία τους ήταν κληρικοί, ενώ εφεξής τις επεμβάσεις πραγματοποιούσαν οι κούρεις, ιδιοκτήτες λουτρών, δήμιοι, ευνουχιστές χοίρων, οι αγύρτες και στην καλύτερη περίπτωση οι πρακτικοί ιατροί. Ως αποτέλεσμα, η χειρουργική οδηγήθηκε σε περίοδο εξαιρετικής στασιμότητας, η οποία διατηρήθηκε για επτά περίπου αιώνες. Εξαιρεση αποτελούσαν η Ιταλία και η νότια Γαλλία, όπου η κλασική παράδοση δεν είχε εξαφανιστεί. Βλ. A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 1, σ. 242-256, 285-293, 380-383· H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 113, 119-120· B. Ρόζος, I. Παπαβασιλείου, *ό.π.*, σ. 228-229· J. Sournia, *ό.π.*, σ. 60-62. Σχετικά με τις λατρευτικές πρακτικές, τη μετάνοια, την εξιλέωση και την αυτοταπείνωση την εποχή της πανώλης, βλ. F. M. Snowden, *ό.π.*, σ. 102-103.

¹¹¹ Η μiasματική θεωρία, αντλώντας τα αξιώματά της από την αρχαιοελληνική φιλοσοφία, υπερθεμάτιζε τη συμμετοχή των επιβλαβών αερίων που εκπορεύονται από το περιβάλλον στη γέννηση και μετάδοση των ασθενειών. Βλ. M. Foucault, *Ιστορία της τρέλας*, Αθήνα 2004, σ. 9-39· K. Κωστής, *Στον καιρό...*, *ό.π.*, σ. 20-21, 23, 28· K. Κόμης, *Χολέρα και Λοιμοκαθάρτηρια (19^{ος}-20^{ος} αιώνες): Το παράδειγμα της Σαμπούλας*, Ιωάννινα 2005, σ. 20-23· X. Φιλιππίδης, *ό.π.*, Αθήνα 2007, σ. 24-26.

¹¹² E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 125-127· I. Π. Γεωργίου, *ό.π.*, σ. 182-185· A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 1, σ. 347-351.

¹¹³ Για περισσότερα σχετικά με την αραβική Σχολή βλ. A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 1, σ. 263-284, 293-308, 322-323· E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 114-119· B. Ρόζος, I. Παπαβασιλείου, *ό.π.*, σ. 249-255· J. Sournia, *ό.π.*, σ. 72, 74-84.

αποβάλλοντας προοδευτικά ιδεολογικά περιβλήματα του παρελθόντος και εστιάζοντας στη βελτίωση των συνθηκών ζωής του ανθρώπου, καθώς και στην πρακτική αντιμετώπιση ζητημάτων δημόσιας υγείας.

Κατά συνέπεια, την εποχή αυτή κλονίστηκαν ουσιαστικά οι χριστιανικές αντιλήψεις για τον θάνατο, οπότε συντελέστηκε σταδιακά η ιατρικοποίηση του φαινομένου. Από την άλλη πλευρά, η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού εργατών στις ευρωπαϊκές πόλεις, προκειμένου να καλυφθούν οι σύγχρονες ανάγκες που προέκυψαν από τη Βιομηχανική Επανάσταση, οδήγησε στην ανάπτυξη μεθόδων πρόληψης των νοσημάτων, καθώς και στην εφαρμογή υγειονομικών μεταρρυθμίσεων σε διάφορους τομείς του ανθρώπινου βίου.¹¹⁴

Επίσης, την εποχή αυτή δόθηκε σοβαρή ώθηση στην ατομική υγιεινή, στην περίθαλψη των περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων, όπως οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, οι ψυχικά ασθενείς και τα άτομα με ειδικές ανάγκες, ενώ σημειώθηκε ραγδαία ανάπτυξη των κλάδων της χειρουργικής και μαιευτικής, ιδίως στη Γαλλία.¹¹⁵

Από την άλλη πλευρά, στις αρχές του 18^{ου} αιώνα δύο έλληνες ιατροί, ο Ιάκωβος Πυλαρινός από το Ληξούρι (1659-1718) και ο Εμμανουήλ Τιμόνης από τη Χίο (1669-1720) εισήγαγαν στην ευρωπαϊκή ερευνητική κοινότητα μία μέθοδο προστασίας από την ευλογιά, η οποία παρουσίαζε υψηλά ποσοστά θνητότητας σε περιόδους επιδημίας, τον εμβολιασμό ή «ευλογιασμό». Η συγκεκριμένη μέθοδος εφαρμοζόταν παραδοσιακά στην Κωνσταντινούπολη από πρακτικούς θεραπευτές και συνιστούσε τη λήψη υγρού από φλύκταινες ανθρώπων, νοσούντων από ελαφριάς μορφής ευλογιά, και την εμφύτευσή τους στο δέρμα υγιών παιδιών με σκοπό την πρόκληση ανοσίας.¹¹⁶

Όμως, το 1798 ο Edward Anthony Jenner (1749-1823) επινόησε μια ασφαλέστερη μέθοδο πρόληψης για την ίδια νόσο: τον δαμαλισμό, για τον οποίο χρησιμοποιήθηκε η λήψη υγρού από φλύκταινες δαμάλεων. Ο Jenner, ιατρός σε επαρχία της Αγγλίας, είχε παρατηρήσει ότι όσοι είχαν προσβληθεί

¹¹⁴ Για περισσότερα βλ. G. Vigarello, *ό.π.*, σ. 176-179.

¹¹⁵ G. Vigarello, *ό.π.*, σ. 179-200· E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 157-171· A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 2, σ. 611-619, 626-636.

¹¹⁶ Η επιστημονική μέθοδος του Εμμανουήλ Τιμόνη παρουσιάστηκε μέσω του φίλου του, ιατρού J. Woodward, στη Βασιλική Ιατρική Εταιρεία του Λονδίνου στις 27 Μαΐου 1714 και δημοσιεύτηκε το ίδιο έτος σε επιστημονικό περιοδικό (Emanuel Timonius, «An Account, or History, of the Procuring the SMALL-POX by Incision, or Inoculation; as it has for some time been practised at Constantinople», *Philosophical Transactions*, τ. 29 (1714-1716), σ. 72-82.). Επίσης, στο ίδιο περιοδικό του ίδιου έτους δημοσιεύθηκε και η μελέτη του Ιάκωβου Πυλαρινού με τίτλο: «A new and safe method of procuring the small pox by transplantation, lately invented and drawn into use» (σ. 393-399). Επιπλέον, το 1715 ο Πυλαρινός δημοσίευσε στη Βενετία την πραγματεία του με τίτλο: «Nova et tuta Variolas Excitandi per Transplantationem Methodus; Nuper inventa & in usum tracta; Qua rite per acta, immunia in posterum praeservantur ab huius modi contagio Corpora», Βενετία 1715». Για περισσότερα βλ. Σπ. Χαροκόπος, *Επτανησιακή Ιατρική: ιστορική και ιατροκοινωνική μελέτη (από τον 16^ο αιώνα μέχρι σήμερα)*, Αθήνα 1976, σ. 107-111· Δ. Καραμπερόπουλος, «Εμβολιασμός: η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του από τους Έλληνες Ιατρούς Εμμ. Τιμόνη και Ιακ. Πυλαρινό (αρχές 18^{ου} αι.)», *Δελτίο Α΄ Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών* (2006), 53:4, σ. 347-351. Βλ. επίσης Μ. Friedman, G. W. Friedland, *Οι 10 μεγαλύτερες ανακαλύψεις της Ιατρικής*, Αθήνα 2008, σ. 89-93· A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 2, σ. 631-632.

από την ευλογία των αγελάδων δεν νοσούσαν από την αντίστοιχη ανθρώπινη νόσο. Επίσης, οι πειραματικές του προσπάθειες απέδειξαν ότι με τη συγκεκριμένη μέθοδο επιτυγχάνοταν ανοσοποίηση, χωρίς την πρόκληση σημαντικών παρενεργειών.¹¹⁷

Ακολούθως, οι αρχές της Γαλλικής Επανάστασης, της ελευθερίας του λόγου και της σκέψης, εισχώρησαν και στον τομέα των επιστημών, ο οποίος την ίδια περίοδο εναντιώθηκε περισσότερο από ποτέ στον δογματισμό, στη μεταφυσική και στον μυστικισμό. Επιπλέον, με την καθιέρωση της αστικής τάξης διευκολύνθηκε η είσοδος της ιατρικής στην ανώτατη εκπαίδευση.¹¹⁸

Παράλληλα, με τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό εντάθηκαν οι προσπάθειες για μετάδοση της ευρωπαϊκής επιστημονικής γνώσης και στον ελλαδικό χώρο. Σημαντικοί φορείς της εν λόγω προσπάθειας υπήρξαν οι έλληνες φοιτητές στα πανεπιστήμια του εξωτερικού, οι οποίοι προσπάθησαν να μεταλαμπαδεύσουν το πνεύμα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και τις φιλελεύθερες ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης στην πατρίδα τους, όπου άσκησαν κατά κύριο λόγο επαγγελματική δραστηριότητα.

Κατά συνέπεια, οι σημαντικές επιστημονικές εξελίξεις του 18^{ου} αιώνα μεταφέρθηκαν στον ελλαδικό χώρο, ιδίως από το δεύτερο μισό του αιώνα, μέσω κυρίως του έντυπου -αμιγώς επιστημονικού ή ιατρικού ενδιαφέροντος- βιβλίου, όπου διαπιστώνεται μία σύγχρονη μεθοδολογία σε πρωτότυπες μελέτες και διδακτορικές διατριβές.¹¹⁹ Το αρχαιότερο, γνωστό έως σήμερα, έντυπο ιατρικό βιβλίο στην ελληνική γλώσσα είναι το «Αντιδοτάριον περί ιοβόλων δηγμάτων» του εξ' Ιωαννίνων ιατροφιλόσοφου Σταύρου Μουλαΐμη, το οποίο εκδόθηκε στη Βενετία το 1724 στο τυπογραφείο του Νικολάου Γλυκό.¹²⁰ Παράλληλα, την περίοδο αυτή λαμβάνει χώρα μια βιβλιογραφική παραγωγή βασισμένη σε μεταφράσεις του έργου καταξιωμένων ευρωπαίων

¹¹⁷ Δ. Καραμπερόπουλος, «Δαμαλισμός (1798): Οι πρώτες δημοσιεύσεις στα ελληνικά», *Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών* (1999), 46, σ. 224-230' Γ. Πεντόγαλος, *Εισαγωγή στην ιστορία...*, ό.π., σ. 193-194' Μ. Friedman, G. W. Friedland, ό.π., σ. 93-121' Α. Castiglioni, ό.π., τ. 2, σ. 632-633' F. M. Snowden, ό.π., σ. 152-155.

¹¹⁸ Στη Γαλλία καταργήθηκαν τα παλαιού τύπου πανεπιστήμια, οι ακαδημίες και τα παραδοσιακά ιδρύματα και το 1794 ιδρύθηκε η Ιατρική Σχολή (L' École de Santé), αποδεσμευμένη από σχήματα του παρελθόντος. Μία από τις σημαντικότερες αλλαγές που έλαβαν χώρα στην École de Santé ήταν η συγχώνευση της ιατρικής με τη χειρουργική σε ενιαίο κλάδο. Βλ. E. H. Achernecht, ό.π., σ. 175-179' Α. Castiglioni, ό.π., τ. 2, σ. 656-657.

¹¹⁹ Ενδεικτικά αναφέρουμε το έργο των Δημητρίου Καρακάσση, Θωμά Μανδακάση, Κηρύκου Χαιρέτη, Σπυρίδωνα Ζωρζέλλη, Διαμαντή Κοραή, Νικολάου Δαλλαπόρτα, Ιάκωβου Πυλαρινού, Ιωάννη Καλλιάρχη, Εμμανουήλ Τιμόνη, Αναστασίου Περδικάρη, Ιωάννη Λάσκαρη, Λαζάρου Δε Μόρδου και Ιωάννη Βηλαρά. Για περισσότερα βλ. Αρ. Ευτυχιάδης, ό.π., σ. 192-197' Δ. Καραμπερόπουλος, *Η ιατρική ευρωπαϊκή γνώση στον ελληνικό χώρο 1745-1821*, Αθήνα 2003, σ. 53-78, 111-126.

¹²⁰ Το «Αντιδοτάριον», γραμμένο στη δημόδη γλώσσα, συνέβαλλε στη διαφώτιση του πληθυσμού, κυρίως των αγροτικών περιοχών, σχετικά με την αντιμετώπιση δηλητηριωδών δηγμάτων. Για περισσότερα βλ. Δ. Καραμπερόπουλος, «Σταύρου Μουλαΐμου, Αντιδοτάριον, Βενετία 1724: Το πρώτο στα Ελληνικά Ιατρικό βιβλίο;», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (2003), 37, σ. 483-490.

επιστημόνων.¹²¹ Ουσιαστικά, μέσω του παραπάνω μηχανισμού, επιτυγχάνθηκε η εισαγωγή της σύγχρονης ευρωπαϊκής γνώσης στον ελλαδικό χώρο.¹²²

Στη συνέχεια, η σημαντική πρόοδος που σημειώθηκε τον 19^ο αιώνα στους τομείς της μικροσκοπικής ανατομίας, της φυσιολογίας, της παθολογίας και της φαρμακευτικής, σε συνδυασμό με την εφαρμογή των επιτευγμάτων των φυσικών επιστημών, έδωσαν νέα εκσυγχρονιστική πνοή στην ιατρική, η οποία από το δεύτερο μισό του αιώνα χαρακτηρίζεται ως κλινική ή εργαστηριακή. Την εποχή αυτή τέθηκαν οι βάσεις της σύγχρονης φαρμακολογίας, με την απομόνωση καθαρών ουσιών από ακατέργαστες πρώτες ύλες για φαρμακευτική χρήση. Έως τα τέλη του αιώνα κατασκευάστηκαν πολυάριθμα συνθετικά φάρμακα, τα περισσότερα από τα οποία, όμως, ανήκαν στην κατηγορία των αντιπυρετικών.¹²³

Παρόλα αυτά, η επανάσταση στην ιατρική επιστήμη προκλήθηκε μέσω της πειραματικής απόδειξης της μικροβιακής θεωρίας.¹²⁴ Η ανακάλυψη των μικροβίων ως αιτιολογικών παραγόντων των νοσημάτων και η εφαρμογή των εμβολίων για την ενίσχυση του ανοσοποιητικού συστήματος σηματοδότησαν μία νέα εποχή στη θεραπεία των νόσων. Οι εργαστηριακές ανακαλύψεις των Louis Jean Pasteur (1822-1895)¹²⁵ και Robert Koch (1843-1910)¹²⁶ υπήρξαν καθοριστικής σημασίας για την εξέλιξη της σύγχρονης ιατρικής και απέδειξαν τη συμβολή των μικροβίων. Από την άλλη πλευρά, ο δαμαλισμός, καθώς και ο εμβολιασμός, τον οποίο καθιέρωσε ο Pasteur από το 1881 για την πρόληψη της χολέρας των πουλερικών, του άνθρακα, του ερυσίπελα των χοίρων και της λύσσας, έστρεψαν το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας προς την ενεργητική ανοσοποίηση και την πρόκληση υψηλού βαθμού αντίστασης στους παθογόνους μικροοργανισμούς. Τη δεκαετία του 1890 εφαρμόστηκε ο εμβολιασμός για τη διφθερίτιδα από τον Fraenkel, για τον τυφοειδή πυρετό από τους Widal και Wright και για αμφότερες τις χολέρα και πανώλη από τον Haffkine.¹²⁷

¹²¹ Την περίοδο αυτή μεταφράζονται τα έργα των Δαβίδ Μαδάι (από τον Ιωάννη Αδάμη), Σαμουέλ Τισσότ (Γεώργιος Βεντότης), Σαμουέλ Ράτζ (Γεώργιος Ζαβίρας) και Γ. Εμεριγόν (Χρήστος Σουγδουρής). Για περισσότερα βλ. Αρ. Ευτυχιάδης, *ό.π.*, σ. 192-197. Δ. Καραμπερόπουλος, *Η ιατρική...*, *ό.π.*, σ. 46-48.

¹²² Δ. Καραμπερόπουλος, *Η ιατρική...*, *ό.π.*, σ. 23-27.

¹²³ Οι πρώτες από τις ουσίες που απομονώθηκαν ανήκουν στην κατηγορία των αλακαλοειδών. Βλ. E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 185-196. Βλ. επίσης A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 2, σ. 658-694, 748-751, 780-819, 908-912.

¹²⁴ Το 1546 υποστηρίχθηκε, για πρώτη φορά, από τον ιατρό Girolamo Fracastoro (1483-1553), η μικροβιακή θεωρία, η οποία απέδιδε την αιτία διάδοσης των ασθενειών στη δράση των μικροοργανισμών που αναπαράγονται στο σώμα των πασχόντων. Βλ. A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 1, σ. 428-430. E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 130-131. J. Sournia, *ό.π.*, σ. 149-150.

¹²⁵ Οι Louis Pasteur και Robert Koch έχουν καθιερωθεί ως «πατέρες» της μικροβιολογίας. Βλ. E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 205-206. M. Friedman, G. W. Friedland, *ό.π.*, σ. 64-77, 222-227.

¹²⁶ Ο Robert Koch το 1882 ανακάλυψε -ταυτόχρονα με τον Paul Baumgarten- τον βάκιλο της φυματίωσης (*Mycobacterium tuberculosis*), ο οποίος ονομάστηκε και «βάκιλος του Κοχ», καθώς επίσης και το δονάκιο της χολέρας (*Vibrio cholerae*) το 1883. Βλ. E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 206-208. M. Friedman, G. W. Friedland, *ό.π.*, σ. 77-88. J. Sournia, *ό.π.*, σ. 227-228.

¹²⁷ E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 206. D. Emmeluth, *Deadly Diseases and Epidemics: Typhoid Fever*, Η.Π.Α. 2004, σ. 8-17.

Επιπλέον, την ίδια εποχή σημειώθηκε μεγάλη πρόοδος στην επιδημιολογία, με την ανάδειξη του ρόλου των ενδιάμεσων ξενιστών ή μεσαζόντων στη διάδοση της μόλυνσης, αποσαφηνίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον μηχανισμό εμφάνισης των επιδημιών. Τη δεκαετία του 1890 οι Löffler, Roux, Yersin, Koch, Park και άλλοι επιστήμονες απέδειξαν ότι η διάδοση της διφθερίτιδας, της χολέρας, της μηνιγγίτιδας, του τυφοειδούς πυρετού, της πολυομυελίτιδας και της δυσεντερίας οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στον ανθρώπινο υγιή φορέα. Παράλληλες έρευνες υπέδειξαν τον ενδιάμεσο ρόλο των ζώων - ξενιστών στη μετάδοση συγκεκριμένων νόσων. Το 1897 ο Sir Ronald Ross ανακάλυψε ότι τα πλασμάδια της ελονοσίας μεταδίδονταν από ένα είδος κουνουπιών, τα «Ανώφελή», όπως ονομάστηκαν από τον Grassi (1898). Επίσης, το ίδιο έτος οι Simond και Ogatta υπέδειξαν ότι η πανώλη μεταδιδόταν στον άνθρωπο μέσω των ψύλλων. Μια άλλη σημαντική ανακάλυψη έγινε από τις Η.Π.Α., αυτή τη φορά, όταν οι Walter Reed, Carroll, Lazear και Agramonte ερευνώντας μία υπόθεση του Κουβανού ιατρού Juan Carlos Finlay απέδειξαν ότι το κουνούπι του είδους «Aedes Aegypti», φορέας του δάγκειου πυρετού, ευθυνόταν επίσης για τη διάδοση του κίτρινου πυρετού. Επιπλέον, το 1909 ο Charles Nicolle ανακάλυψε τον ρόλο των ψειρών, ως ενδιάμεσων φορέων - ξενιστών, στη μετάδοση του τύφου, του πυρετού των χαρακωμάτων και του υπόστροφου πυρετού.

Οι συγκεκριμένες ανακαλύψεις αποσαφήνισαν οριστικά ότι τα λοιμώδη νοσήματα, όπως η ευλογιά, χολέρα, πανώλη, φυματίωση, ο τύφος και η ελονοσία, προκαλούνται από συγκεκριμένες αιτίες και ότι ο βαθμός ευαισθησίας του ανθρώπου σε αυτές εξαρτάται από κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες. Ωστόσο, η επίδραση της μiasματικής θεωρίας, η οποία επικρατούσε, έως την ανακάλυψη των μικροβίων, στη συλλογική συνείδηση περί υγιεινής, είναι εμφανής ακόμα στις μέρες μας, αποτελώντας ένα ιατρικό παράδοξο. Τα «εντοπισμένα στον χώρο μιάσματα» αναδεικνύουν τον ρόλο του περιβάλλοντος, των τοπικών συνθηκών και των ιδίων των ατόμων στην εξάπλωση των νόσων, υποβάλλοντας τον χώρο σε συνεχή και διαρκή ανασυγκρότηση, σύμφωνα με τις επιταγές της υγιεινής.¹²⁸

Την ίδια περίοδο σημειώθηκε σημαντική πρόοδος και στη χειρουργική. Η εφαρμογή μεθόδων αναισθησίας διευκόλυναν σημαντικά τη διεξαγωγή εγχειρήσεων, ενώ η χρήση αντισηπτικών ουσιών μεταμόρφωσε την εικόνα των νοσοκομειακών ιδρυμάτων που επί αιώνες μαστίζονταν από τη γάγγραινα.¹²⁹ Επίσης, εισήχθησαν νέες τεχνικές στη διάγνωση και στη θεραπεία, όπως οι ακτίνες Χ ή Röntgen από τον Wilhelm Röntgen και η ακτινοθεραπεία με ράδιο από το ζεύγος Pierre και Marie Curie.¹³⁰ Η ραγδαία αυξανόμενη επιστημονική γνώση προκάλεσε την εξειδίκευση της ιατρικής πρακτικής. Επιπλέον, στον κατά τα άλλα βραδέως αναπτυσσόμενο τομέα της ψυχιατρικής σημειώθηκε

¹²⁸ Χ. Φιλιππίδης, *ό.π.*, σ. 23-29.

¹²⁹ Για περισσότερα σχετικά με την πρόοδο της ιατρικής και χειρουργικής στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, βλ. A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 2, σ. 860-868' E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 215-221' M. Friedman, G. W. Friedland, *ό.π.*, σ. 122-145' I. Π. Γεωργίου, *ό.π.*, σ. 241-244' J. Sournia, *ό.π.*, σ. 239-243.

¹³⁰ A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 3, σ. 1134-1144' E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 258' M. Friedman, G. W. Friedland, *ό.π.*, σ. 146-166' I. Π. Γεωργίου, *ό.π.*, σ. 244-245' J. Sournia, *ό.π.*, σ. 255-258.

ουσιαστική ανανέωση με την εισαγωγή της πρωτοποριακής μεθόδου της ψυχανάλυσης από τον Sigmund Freud (1856-1939) και τους μαθητές του.¹³¹ Σημαντική υπήρξε, επίσης, η συμβολή της εξελικτικής θεωρίας του Charles Darwin (1809-1882), σχετικά με την καταγωγή των ειδών, καθώς προκάλεσε την αποδέσμευση της επιστημονικής σκέψης από θεολογικά και άλλα στεγανά.¹³² Από την άλλη πλευρά, η νοσηλευτική, η οποία έως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ασκούνταν από καλόγριες και ανειδίκευτους βοηθούς, απέκτησε επαγγελματική υπόσταση, μέσω της ίδρυσης ειδικών σχολών.¹³³

B. Η συγκρότηση του ιατρικού επιστημονικού κλάδου στον ελλαδικό χώρο

Όσον αφορά στον ελλαδικό χώρο της προεπαναστατικής περιόδου, ο αριθμός των φοιτητών που αποφάσιζαν να ακολουθήσουν ανώτατες σπουδές στην Ευρώπη αυξήθηκε σημαντικά. Η σταδιακή εξάπλωση των πολιτιστικών και ιδεολογικών ρευμάτων της Ευρώπης, ακόμα και στην επικράτεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η πραγμάτωση του Νεοελληνικού Διαφωτισμού μέσα από εκδόσεις και διδασκαλίες, η άνοδος της αστικής τάξης,¹³⁴ η ίδρυση νέων σχολείων, καθώς και η συσχέτιση της πνευματικής αναγέννησης με την εκπλήρωση των εθνικών πόθων δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την αύξηση της φοιτητικής μετανάστευσης στο εξωτερικό. Εξάλλου, το πρώτο πανεπιστήμιο στη νεότερη ελληνική ιστορία, η Ιόνιος Ακαδημία, ιδρύθηκε επίσημα μόλις το 1824.¹³⁵ Οι ελληνικές κοινότητες της διασποράς έγιναν χώροι υποδοχής, ενώ οι πλούσιοι έμποροι και λόγιοι που διαβίωναν εκεί υπήρξαν αρωγοί και πολλές φορές χρηματοδότες των φοιτητών.¹³⁶

¹³¹ A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 3, σ. 1116' E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 223-235.

¹³² I. Π. Γεωργίου, *ό.π.*, σ. 257-263' A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 2, σ. 658-660.

¹³³ Η πρώτη νοσηλευτική Σχολή ιδρύθηκε το 1836 από τον γερμανό κληρικό Teodor Fliedner στο Kaiserswerth του Ρήνου. Το 1860 η Αγγλίδα Florence Nightingale ίδρυσε αντίστοιχη σχολή στο Νοσοκομείο του St. Thomas. Βλ. A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 3, σ. 1153-1154' E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 235-236.

¹³⁴ Η θεαματική ανάπτυξη του ελληνικού εμπορίου μετά τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) και η συγκρότηση μιας νέας αστικής τάξης, σε συνδυασμό με τη διάδοση των φιλελεύθερων ιδεών, είχαν ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση της πρόσβασης των νέων στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση. Βλ. Ζαχ. Τσιρπανλής, «Οι έλληνες φοιτητές στα ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια και η παρουσία τους στην πανεπιστημιακή ζωή της νεότερης Ελλάδας (1800-1850)», *Παρνασσός* (1979), τ. ΚΑ', σ. 325-327.

¹³⁵ Στην επικράτεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας λειτουργούσαν ανώτερες και ανώτατες σχολές, όπως η Πατριαρχική Ακαδημία Κωνσταντινουπόλεως (1691), η Πατριάδα Σχολή (1713), η Αθωνιάδα Ακαδημία (1749) και η Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων (1833). Παρόλα αυτά, κανένα από τα παραπάνω ιδρύματα δεν ήταν δυνατό να ανταποκριθεί σε προγράμματα πανεπιστημιακών σπουδών, εφάμιλλα των ευρωπαϊκών ιδρυμάτων. Εξαιρέση για τον ελλαδικό χώρο αποτελούσε η Ιόνιος Ακαδημία. Βλ. Ζαχ. Τσιρπανλής, «Οι έλληνες φοιτητές...», *ό.π.*, σ. 322. Βλ. επίσης Μ. Στασινόπουλος, *Σελίδες από την Πολιτική Ιστορία του Νεώτερου Ελληνισμού*, Αθήνα 1978, σ. 207-208.

¹³⁶ Σχετικά με τη δράση της Φιλομούσου Εταιρείας της Βιέννης και του Ιωάννη Καποδίστρια, του μητροπολίτη Ιγνατίου Ουγγροβλαχίας στην Πίζα, του Γεώργιου Γεννάδιου στο Βουκουρέστι και άλλων λογίων και εμπόρων της εποχής, βλ. Α. Βακαλόπουλος, *Οι Έλληνες*

Ως τις αρχές του 19^{ου} αιώνα το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών σπούδαζε στα ιδρύματα της γειτονικής Ιταλίας, όπου υπήρχαν πανεπιστήμια διεθνούς ακτινοβολίας. Ένα μικρότερο ποσοστό ακολούθησε σπουδές σε πανεπιστήμια της Γαλλίας, της Αγγλίας, της Ισπανίας, της Γερμανίας και της Ολλανδίας. Κατά το πρώτο τρίτο του 19^{ου} αιώνα οι έλληνες φοιτητές έδειξαν προτίμηση στα γερμανικά ιδρύματα, λόγω της αρτιότερης οργάνωσής τους. Επίσης, μετά την Ελληνική Επανάσταση πραγματοποιήθηκε μία μικρή μετακίνηση νεανικού πληθυσμού στη Βόρεια Αμερική, υποκινούμενη κυρίως από προτεστάντες ιεραπόστολους, όπου ορισμένοι έτυχαν ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης.¹³⁷

Ένας μεγάλος αριθμός ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού ακολούθησε σπουδές ιατροφιλοσοφίας. Ο μικρός αριθμός επιστημόνων ιατρών στο σύνολο του ελλαδικού χώρου,¹³⁸ η οικονομική και κοινωνική καταξίωση που

σπουδαστές στα 1821, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 16-24. Η ανθηρή ελληνική παροικία του Λιβόρνο συντηρούσε υπότροφους έλληνες σπουδαστές στο Πανεπιστήμιο της Πίζας. Βλ. Ν. Τωμαδάκης, «Τριάκοντα επτά Έλληνες Ιατροφιλόσοφοι σπουδάσαντες εν Πίση (Pisa) της Ιταλίας (1790-1821)», *Παρνασσός* (1984), τ. ΚΣΤ', σ. 212-213' ο ίδιος, «Έλληνες Ιατροί σπουδάσαντες εις Πίσαν (1805-1824)», *Μνημοσύνη* (1974-1975), 5, σ. 395' ο ίδιος, «Οι μεταξύ των ετών 1789-1809 και 1818-1841 Κεφαλληνες διδάκτορες Ιατρικής και Νομικής του εν Πίση (Pisa) της Ιταλίας Πανεπιστημίου», *Κεφαλληνικά Χρονικά* (1977), 2, σ. 164' Ζαχ. Τουρπανλής, «Οι έλληνες φοιτητές...», *ό.π.*, σ. 329-330.

¹³⁷ Ζαχ. Τουρπανλής, «Οι έλληνες φοιτητές...», *ό.π.*, σ. 322-325, 336-337' Γ. Πεντόγαλος, *Η Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας (1824-1828, 1844-1865): διδακτορική διατριβή*, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 15-16. Για περισσότερα βλ. επίσης Ζαχ. Τουρπανλής, *Οι Μακεδόνες σπουδαστές του Ελληνικού Κολλεγίου Ρώμης και η δράση τους στην Ελλάδα και στην Ιταλία (16^{ος} αι.-1650)*, Θεσσαλονίκη 1971' ο ίδιος «Οι μαθητές του Ελληνικού Κολλεγίου της Ρώμης (1576-1700): Στατιστικές διαπιστώσεις και γενικά συμπεράσματα», *Δωδώνη* (1978), 7, σ. 23-42' Γ. Πλουμιδής, *Αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Παδούης (Μέρος Α'. Artisti 1634-1782)*, Εν Αθήναις 1970' ο ίδιος, «Αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών της Παδούης (Μέρος Α'. Artisti) Συμπλήρωμα (έτη 1674-1701)», *Θησαυρίσματα* (1971), σ. 188-204' G. Plumidis, «Gli scolari "Oltramaroni" a Padova nei secoli XVI e XVII», *Revue des Études Sud-Est Europeennes* (1972), 10, σ. 257-270' ο ίδιος, «Gli scolari Greci nello Studio di Padova», *Quaderni per la storia dell' Università di Padova* (1971), τ. 4, σ. 127-141' Ι. Τυπάλδος - Λασκαράτος, Π. Καγκελάρης, «Οι Κεφαλλονίτες σπουδαστές του Πανεπιστημίου της Πάδοβας και τα οικόσημά τους από τον ανέκδοτο κώδικα 482 του Archivio Antico (πίνακες ιστ'-κη')», *Κεφαλληνικά Χρονικά* (1977), 2, σ. 83-110' Ι. Χασιώτης, *Σχέσεις Ελλήνων και Ισπανών στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 25-26' Ν. Τωμαδάκης, «Τριάκοντα επτά ...», *ό.π.*, σ. 212-228' ο ίδιος, «Έλληνες Ιατροί ...», *ό.π.*, σ. 395-397' ο ίδιος, «Οι μεταξύ των ετών ...», *ό.π.*, σ. 164-175' ο ίδιος, «Ηπειρώται διδάκτορες του Πανεπιστημίου της Πίσης (1821-1841)», στο Λ. Βρανούσης (επιμ.), *Αφιέρωμα εις την Ήπειρον: εις μνήμην Χρίστου Σούλη (1892-1951)*, Αθήνα 1956, σ. 11-15' Κ. Μέρτζιος, «Μικρός Ελληνομνήμων: τεύχος δεύτερον», *Ηπειρωτική Εστία* (1959), σ. 353-354' ο ίδιος, «Μια άγνωστος περιπέτεια της Πάργας και ο Κερκυραίος Πέτρος Λάντζας», *Ηπειρωτική Εστία* (1960), σ. 892' Γ. Ζώρας, «Ειπανησιακά μελέται. 2. Πρόνοια περί των εν Ιταλία Ελλήνων σπουδαστών κατά τον παρελθόντα αιώνα: (Ένα έγγραφον της Παπικής Κυβερνήσεως σωζόμενον εις το Απόρρητον Αρχεῖον του Βατικανού)», *Παρνασσός* (1973), 15, σ. 407-411' Β. J. Slot, «Σχέσεις μεταξύ Ολλανδίας και Ελλάδος από τον ΙΖ' αιώνα μέχρι τον Καποδίστρια», *Παρνασσός* (1977), 19, σ. 273-274' Στ. Μακρυμύχας, «Χριστόφορος Άγγελος. Ο ελληνοδιδάσκαλος της Οξφόρδης», *Πελοποννησιακά* (1957), τ. Β', σ. 219-246' G. Kourvetaris, «Greek-American Professionals: 1820's-1970's», *Balkan Studies* (1977), 18, σ. 285-323.

¹³⁸ Ο Αδαμάντιος Κοραΐς καλούσε τους συμπατριώτες του που είχαν τα οικονομικά μέσα να αυξήσουν τον αριθμό των «αληθινών ιατρών», ενώ σημείωνε ότι τα νοσοκομεία μεταβάλλονται

εξασφάλιζε το συγκεκριμένο επάγγελμα καθώς και η διευκόλυνση, πιθανώς, μιας πολιτικής σταδιοδρομίας στον τόπο προέλευσής τους συνηγορούσαν στην επιλογή των παραπάνω σπουδών.¹³⁹

Τον 19^ο αιώνα τίθενται ουσιαστικά οι βάσεις της σύγχρονης ελληνικής ιατρικής επιστήμης.¹⁴⁰ Κατά το πρώτο μισό του αιώνα, παράλληλα με τις μεταφράσεις σημαντικών ευρωπαϊκών έργων,¹⁴¹ προάγεται η έκδοση πρωτότυπων εργασιών και διδακτορικών διατριβών ελλήνων επιστημόνων.¹⁴² Επίσης, στα προεπαναστατικά περιοδικά, τα οποία έκαναν την εμφάνισή τους κατά τη δεύτερη δεκαετία, δημοσιεύονται άρθρα με ιατρικό περιεχόμενο,¹⁴³ ενώ από την τρίτη δεκαετία του ίδιου αιώνα πραγματοποιούνται περιοδικές επιστημονικές εκδόσεις με αμιγώς ιατρικό περιεχόμενο.¹⁴⁴

«εις αληθινά μακελλεία», εξαιτίας της έλλειψης επιστημονικού προσωπικού. Βλ. Γ. Καράς, *ό.π.*, σ. 15-16.

¹³⁹ Για περισσότερα σχετικά με τις σπουδές ιατροφιλοσοφίας ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό βλ. Μ. Πασιπά, «Περὶ τῶν Ἱατρῶν - Φιλοσόφων: “Dominus Constantinus domini Demetrici Macry de Cassiope, nunc vero Janina”», *Κερκυραϊκά Χρονικά* (2017), τ. ΙΑ', σ. 159-170.

¹⁴⁰ Οι νέες ανακαλύψεις εισάγονται στον ελλαδικό χώρο, χωρίς ιδιαίτερη καθυστέρηση, και αναπτύσσεται δυναμικά ο τομέας της μικροβιολογίας. Βλ. Ε. Πουλάκου - Ρεμπελάκου, Γ. Βρυώνη, Ε. Βογιατζάκης, Α. Τσακρής, «Οι μεγάλες επιδημίες του 19^{ου} αιώνα και η γέννηση της Μικροβιολογίας στην Ελλάδα», *Ερευνητική Εργασία (Ιστορία της Μικροβιολογίας)* (2017), 62:2, σ. 91-103.

¹⁴¹ Πραγματοποιούνται μεταφράσεις βιβλίων των Πέτρου Ρουβίνου (από τον Ιωάννη Ασάνη), Καρόλου Θέιμη (Γεώργιος Γεννάδιος), Ουφελάνδου (Αναστάσιος Γούδας), Φουρκροά (Θεοδόσιος Ηλιάδης), Λεροά (Ιωάννης Μπαϊλας), Βακκά (Νικόλαος Ραζής) και Ιωάννη Δανυήλ Μεσγέρου (Αναστάσιος Λευκίας Γεωργιάδης). Για περισσότερα βλ. Αρ. Ευτυχιάδης, *ό.π.*, σ. 197-206.

¹⁴² Αναφέρουμε ενδεικτικά τους Ε. Αραβαντινό, Πέτρο Βελλαρά, Κάρολο Βίπμερ, Σπυρίδωνα Βλαντή, Ιωάννη Βούρο, Ανδρέα Παπαδόπουλο Βρετό, Ιωσήφ Δε-Κιγάλα, Κωνσταντίνο Ζαβιτσιάνο, Πέτρο Ηπίτη, Ιωάννη Σέργιο, Ιωάννη Καποδίστρια, Κωνσταντίνο και Στέφανο Καραθεοδωρή, Άγγελο Κογεβίνα, Ν. Κωστή, Εαβέριο Λάνδερερ, Δημήτριο Μαυροκορδάτο, Κωνσταντίνο Μιχαήλ, Δημήτριο Μπεκέλλα, Ιωάννη Νικολαΐδη Λεβαδεύ, Δημήτριο Νίτσο, Ιωάννη Ολύμπιο, Μιχαήλο Περδικάρι, Αλέξιο Πάλλη, Διονύσιο Πύρρο, Τζουάννε Τζιμπανόπουλο, Γεώργιο Φωτεινό, Αριστείδη Χαιρέτη, Νικόλαο Χορτάκη, Αλέξανδρο Κωνσταντίνου Οικονόμου, Σοφοκλή και Στέφανο Οικονόμο. Για περισσότερα βλ. Αρ. Ευτυχιάδης, *ό.π.*, σ. 16. Βλ. επίσης Δ. Καραμπερόπουλος, *Η ιατρική... ό.π.*, σ. 79-100, 127-152.

¹⁴³ Τα περισσότερα επιστημονικά άρθρα εντοπίζουμε στο περιοδικό: «Λόγιος Ερμής». Επίσης, μελέτες ιατρικού ενδιαφέροντος εμπεριέχονται στα περιοδικά: «Αθηνά», «Μέλισσα», «Μουσειον», «Φιλολογικός Τηλέγραφος» και «Ελληνικός Τηλέγραφος». Για περισσότερα βλ. Δ. Καραμπερόπουλος, *Η ιατρική... ό.π.*, σ. 173-216.

¹⁴⁴ Τη συγκεκριμένη περίοδο εκδίδονται τα περιοδικά: «Ασκληπιός» (1836), «Ο Νέος Ασκληπιός» (1842), «Η Ιατρική Μέλισσα» (1853), «Μέλισσα των Αθηνών» (1864), «Ιατρική Εφημερίς» (1858), «Γαληνός» (της Ελληνικής Ιατρικής Εταιρείας στο Παρίσι - 1859), «Ο Ιατρός του Λαού» (1860), «Ιπποκράτης» (1862), «Ιπποκράτης Ζακύνθου (1863), «Ημερολόγιον Ιατρικόν και Φαρμακευτικόν» (1874), «Φοίβος (1879), «Γαληνός» (1879), «Ιατρική Επιθεώρησις» (1879), «Εφημερίς της Εταιρείας της Υγιεινής» (1883), «Εβδομαδιαία Ιατρική Εφημερίς» (1884), «Πρόοδος της Παιδιατρικής» (1885), Ακαδημία (1887), «Ιατρικόν Ημερολόγιον» (1889), «Ιατρικόν Δελτίον» (1889), «Ιατρική Εφημερίς του Στρατού» (1890), «Δελτίον Ιατρικόν και Φαρμακολογικόν» (1891), «Υγεία» (1895), «Ιατρική Πρόοδος» (1896), «Σύγχρονος Θεραπευτική» (1897), «La Grèce Médicale» (1898), «Ιατρική και Φαρμακολογική Εφημερίς» (1896). Για περισσότερα βλ. Ν. Δεγλήρης, *Συμβολή στη μελέτη του ελληνικού ιατρικού περιοδικού τύπου του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1980, σ. 43-158. Α. Αρβανίτης, Ν. Ραζής, «Ελληνικά

Παράλληλα, η ανάγκη για συγκρότηση του επιστημονικού κλάδου στον ελλαδικό χώρο οδήγησε στην ανάληψη πρωτοβουλιών, ήδη από την προεπαναστατική περίοδο. Κατά συνέπεια, το 1802 ιδρύθηκε το Ιατρικό Σπουδαστήριο Κέρκυρας,¹⁴⁵ ενώ λίγα χρόνια αργότερα, το 1824, η βρετανική αρμοσσία στα Επτάνησα προέβη στη σύσταση της Ιονίου Ακαδημίας, η οποία περιελάμβανε και την Ιατρική Σχολή.¹⁴⁶ Το 1837 ιδρύθηκε, στο ανεξάρτητο πια ελληνικό κράτος, το Οθώνιο Πανεπιστήμιο, το οποίο αποτελούταν από τις Σχολές Θεολογίας, Νομικών επιστημών, Ιατρικής και Φιλοσοφίας.¹⁴⁷

Επιπλέον, το 1835 συστάθηκαν η «Εν Αθήναις Ιατρική Εταιρεία»,¹⁴⁸ καθώς και το «Θεωρητικό και πρακτικό διδασκαλικό κατάστημα Χειρουργίας, Φαρμακοποιίας και Ιατρικής».¹⁴⁹ Ακολούθως, πραγματοποιήθηκε η συγκρότηση άλλων επιστημονικών συλλόγων, όπως η «Ιατροχειρουργική Εταιρεία Ζακόνθου»¹⁵⁰ και το «Εν Αθήναις Επιστημονικόν Σχολείον».¹⁵¹

Όπως προαναφέραμε, ο 19^{ος} αιώνας υπήρξε καθοριστικός για την εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης. Ωστόσο, η θεαματική αύξηση του προσδόκιμου ζωής στον δυτικό κόσμο¹⁵² οφείλεται κυρίως στην εφαρμογή και διάδοση των

Ιατρικά Περιοδικά 19^{ου} Αιώνα (1836-1897)», *Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας* (2007), 19:3, σ. 108-116' Αρ. Ευτυχιάδης, *ό.π.*, σ. 17.

¹⁴⁵ Αναφέρεται και ως Ιατρική Εταιρεία Κέρκυρας. Βλ. Αρ. Ευτυχιάδης, *ό.π.*, σ. 86.

¹⁴⁶ Τα επίσημα εγκαίνια της Ιονίου Ακαδημίας έλαβαν χώρα στις 17/29 Μαρτίου 1824, αν και τα μαθήματα είχαν ξεκινήσει από τον Νοέμβριο του 1823. Ο Frederic North, πέμπτος κόμης του Guilford (ευρέως γνωστός ως Guilford) και ιδρυτής του πανεπιστημίου, ήταν φιλέλληνας και ένθερμος υποστηρικτής της νέας ελληνικής γλώσσας, την οποία επέβαλλε στη διδασκαλία των μαθημάτων. Οι σπουδές στην Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας ήταν πενταετούς φοίτησης και περιελάμβαναν μαθήματα φυσικής, χημείας, φυσικής ιστορίας, βοτανικής, ανατομίας ανθρώπων και ζώων, φυσιολογίας, παθολογίας, θεωρίας ιατρικής ή νοσογραφίας, πράξης ιατρικής ή θεραπευτικής, ιατρικής ύλης, φαρμακευτικής χημείας, ιατρικής αγοράς, θεωρητικής χειρουργικής και μαιευτικής. Για τις σπουδές χειρουργικής τα μαθήματα ήταν ίδια, εκτός από τη θεωρία και πράξη της ιατρικής, που αντικαθίστατο από την «εργαστική» χειρουργική. Οι σπουδές της φαρμακευτικής ήταν διετείς και τα διδασκόμενα μαθήματα ήταν: γενική και πειραματική φυσική, γενική και φαρμακευτική χημεία, ιατρική ύλη, φυσική ιστορία και βοτανική. Βλ. Ε. Αγγελομάτη - Τσουγκαράκη, *Η Ιόνιος Ακαδημία: το χρονικό της ίδρυσης του πρώτου ελληνικού Πανεπιστημίου (1811-1824)*, Αθήνα 1997, σ. 172-182, 205-211, 233-240' Γ. Πεντόγαλος, *Η ιατρική σχολή*, *ό.π.*, σ. 16-24, 41-42.

¹⁴⁷ Το Οθώνιο Πανεπιστήμιο ιδρύθηκε με τα Β.Δ. της 14^{ης} και 22^{ας} Απριλίου 1837. Στην Ιατρική Σχολή αρχικά παραδίδονταν τα μαθήματα ανατομίας και φυσιολογίας, ιστορίας της ιατρικής, γενικής παθολογίας και θεραπείας, ιατρικής θεραπείας και κλινικής, μαιευτικής και ιατρικής ύλης, δικαστικής ιατρικής, διαιτητικής, καθώς και χειρουργικής. Βλ. Γ. Κρεατσάς, Ν. Βραχνης, *Ιατρική Σχολή 170 χρόνια (1837-2007)*, Ιατρική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2007' Μ. Στασινόπουλος, *ό.π.*, σ. 215-264' Ζαχ. Τσιρπανλής, «Οι έλληνες φοιτητές...», *ό.π.*, σ. 333-346' Αρ. Ευτυχιάδης, *ό.π.*, σ. 85-86.

¹⁴⁸ Αρ. Ευτυχιάδης, *ό.π.*, σ. 84-85. Σχετικά με το επιστημονικό έργο της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, βλ. Κ. Τσιάμης, Γ. Βρυώνη, Ε. Βογιατζάκης, Α. Τσακρής, «Η διαχρονική εξέλιξη των λοιμωδών νοσημάτων και της Μικροβιολογίας στην Ελλάδα τον 20^ο αιώνα, μέσα από τις επιστημονικές ανακοινώσεις στην Ιατρική Εταιρεία Αθηνών (1900-1935)», *Ερευνητική Εργασία (Ιστορία της Μικροβιολογίας)* (2016), 61:2, σ. 145-155.

¹⁴⁹ Η Σχολή ιδρύθηκε με το Β.Δ. 30-5-1835. Βλ. Αρ. Ευτυχιάδης, *ό.π.*, σ. 84.

¹⁵⁰ Αρ. Ευτυχιάδης, *ό.π.*, σ. 86.

¹⁵¹ *Αυτ.*, σ. 16-17, 87.

¹⁵² Το προσδόκιμο ζωής στην Ευρώπη αυξήθηκε, από τα σαράντα περίπου έτη τη δεκαετία του 1870, στα πενήντα δύο στην αλλαγή του αιώνα και στα εβδομήντα περίπου το 1950. Βέβαια,

μεθόδων της προληπτικής ιατρικής και των υγειονομικών μεταρρυθμίσεων, που μεταμόρφωσαν, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, το περιβάλλον των σύγχρονων αστικών κέντρων. Το μεγάλο κίνημα της προληπτικής ιατρικής του 18^{ου} αιώνα, εμφανώς επηρεασμένο από τα αξιώματα και τις αρχές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, διαδέχθηκε το Κίνημα Υγιεινής (Sanitary Revolution) του 19^{ου}, το οποίο διαμορφώθηκε υπό το πρίσμα των επιπτώσεων της Βιομηχανικής Επανάστασης και της αστικοποίησης.¹⁵³ Η δράση των Edwin Chadwick (1800-1890) στη Βρετανία, Louis - René Villermé (1782-1863) και Auguste Ambroise Tardieu (1818-1879) στη Γαλλία καθώς και του Max Joseph Rettenkofer (1818-1901) στη Βαυαρία ήταν καθοριστική για την προώθηση της υγιεινής στις χώρες της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης, αρχικά, και σταδιακά στον υπόλοιπο κόσμο.¹⁵⁴ Η αναβάθμιση των υποδομών και η λήψη υγειονομικών μέτρων αποτέλεσε αντικείμενο, επίσης, του συγκεκριμένου κινήματος, χωρίς ωστόσο να έχει αποδεσμευθεί από τις «περί μιάσματος» αντιλήψεις.¹⁵⁵ Παρόλα αυτά, σημειώθηκε σημαντική πρόοδος ως προς την εξάλειψη αρκετών αιτιών ή φορέων ασθενειών, ενώ οι ασθένειες που μεταδίδονται μέσω του νερού, όπως η χολέρα και ο τυφοειδής πυρετός, αντιμετωπίστηκαν αρκετά αποτελεσματικά. Επίσης, την ίδια περίοδο έλαβαν χώρα οι πρώτες μεγάλες εκστρατείες ενημέρωσης για την καταπολέμηση της

στην Ελλάδα ο μέσος όρος ζωής ήταν κατά δέκα περίπου έτη μικρότερος. Βλ. Ι. Πολυχρονίδης, *Δημόσια Υγεία, Κοινωνική Πρόνοια και Υγειονομική Πολιτική στην Κρητική Πολιτεία (1898-1913)*, Αθήνα 2010, σ. 22.

¹⁵³ Η αστικοποίηση της κοινωνίας έθεσε τα θεμέλια της κρατικής πρόνοιας για την υγεία των πολιτών, στο πλαίσιο των νέων οικονομικών δεδομένων που επέφερε η Βιομηχανική Επανάσταση. Βλ. Θ. Αλεξίου, *Περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση: η κοινωνική πολιτική ως μηχανισμός ελέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης*, Αθήνα 1999, σ. 158-159. Βλ. επίσης Γ. Κυριόπουλος, «Οι πολιτικές υγείας και ασφάλισης στην Ελλάδα υπό το πρίσμα των διεθνών εξελίξεων στην περίοδο του Μεσοπολέμου», ο ίδιος (επιμ.), *Δημόσια υγεία και κοινωνική πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του: πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα 2008, σ. 47-66. Ι. Πολυχρονίδης, *ό.π.*, σ. 17-18.

¹⁵⁴ Για περισσότερα σχετικά με το Υγειονομικό Κίνημα στην Ευρώπη και στην Αμερική και τους κύριους εκφραστές του, βλ. F. M. Snowden, *ό.π.*, σ. 246-270. Βλ. επίσης Α. Φιλαλήτης, Α. Φωτόπουλος, Κ. Τρομπούκης, «Δημόσια Υγεία - Κοινωνική Ιατρική: Η ιστορία και η σημειολογία του όρου», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* (2020), 37:3, σ. 396-397.

¹⁵⁵ Η ανάπτυξη του συστήματος δημόσιας υγείας στις χώρες του δυτικού κόσμου ενείχε πολλές φορές την έννοια της κοινωνικής μεταρρύθμισης, η οποία επέβαλλε αλλαγές σε πολιτικό, κοινωνικό, ακόμα και ηθικό επίπεδο. Εισάγεται με αυτόν τον τρόπο η «εποχή της βιοεξουσίας», σύμφωνα με τον Foucault. Ο βαθμός και τα όρια της κρατικής παρέμβασης στην προσωπική ζωή και στην ελευθερία των πολιτών αποτέλεσαν αντικείμενο σφοδρής κριτικής από διάφορους φορείς του ιδιωτικού και δημόσιου βίου. Για περισσότερα βλ. Μ. Foucault, *Επιτήρηση και τιμωρία...*, *ό.π.*, σ. 223-258. ο ίδιος, *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, Αθήνα 2005, τ. 1., σ. 38, 43, 50-66, 146-147, 156-157, 170-171, 174-175, 183. Βλ. επίσης G. Vigarello, *ό.π.*, σ. 204-213, 231-241. Θ. Αλεξίου, *ό.π.*, σ. 12, 26-28. Μ. Σαββάκης, *Οι λεπροί της Σπιναλόγκας: Ιατρική, Εγκλεισμός, Βιομέτρους Εμπειρίες (1903-1957)*, Αθήνα 2008, σ. 9-11. Σ. Παπασταθόπουλος, «Σήμανση Χ: Η βιοπολιτική της ψυχομετρικής αξιολόγησης των μεταναστών στο νησί Ellis», στο Κ. Λιάμπη, Ν. Κατοικούδης, Ν. Αναστασόπουλος (επιμ.), *Από την Άπειρο Χώρα στην Μεγάλη Ήπειρο: Ηπειρώτες ακολουθώντας την υπερπόντια μετανάστευση προς τις ΗΠΑ. Τέλος του 19ου αιώνα έως τον Μεσοπόλεμο*, Ιωάννινα 2016, σ. 103-112.

ελονοσίας, ενώ η παιδική θνησιμότητα μειώθηκε σημαντικά μέσω της διάδοσης βελτιωμένων μεθόδων διατροφής.¹⁵⁶

Τα ευρωπαϊκά ρεύματα και οι επιστημονικές εξελίξεις μεταλαμπαδεύτηκαν και στον ελλαδικό χώρο, παρά τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Οι πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις στον βαλκανικό χώρο δυσχέραιναν σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη συστημάτων προληπτικής ιατρικής. Επίσης, η χαμηλή εκβιομηχάνιση και αστικοποίηση, σε συνδυασμό με την ελλιπή ευαισθητοποίηση του πληθυσμού, δεν συνηγορούσαν στην εξέλιξη του τομέα της δημόσιας υγείας, τουλάχιστον με τους ρυθμούς των ευρωπαϊκών κρατών. Εξαιρέση, βέβαια, αποτελούσαν τα Επτάνησα, τα οποία βρίσκονταν υπό βρετανική αρμοστέια από το 1815.

Όμως, παρά τις δυσκολίες και αντιξοότητες, τόσο η Οθωμανική αυτοκρατορία όσο και το ελληνικό κράτος στράφηκαν προς την υγειονομική οργάνωση της επικράτειάς τους, με τη δημιουργία δημόσιων υποδομών, την ανάπτυξη δικτύου υγειονομείων και λοιμοκαθαρητηρίων και την εφαρμογή μέτρων, ιδίως για την καταπολέμηση των λοιμωδών νοσημάτων.¹⁵⁷

Γ. Η διεθνής συνεργασία για την αντιμετώπιση των λοιμωδών νοσημάτων

Η προσπάθεια για την αντιμετώπιση των λοιμωδών νοσημάτων προκάλεσε τη συνεργασία μεταξύ των κρατών, σε διεθνές επίπεδο, προκειμένου να τεθεί υπό έλεγχο η διασπορά τους, η οποία διευκολυνόταν από την τεχνολογική πρόοδο στις θαλάσσιες και χερσαίες συγκοινωνίες και τις μετακινήσεις ανθρώπων, ζώων και εμπορευμάτων. Ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα κατέστη υποχρεωτική η δήλωση των κρουσμάτων από επιδημικές νόσους, ενώ η ανταλλαγή πληροφοριών και η συνεργασία μεταξύ των χωρών δεν έπαυε ούτε κατά τη διάρκεια των πολεμικών συρράξεων.¹⁵⁸

Το 1851 πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι το πρώτο Διεθνές Συνέδριο Υγιεινής, με συμμετοχή ευρωπαϊκών χωρών, όπως και της Ελλάδας, προκειμένου να αποφασιστεί η εφαρμογή κοινής πολιτικής για τον περιορισμό της εξάπλωσης της πανώλης, της χολέρας και του κίτρινου πυρετού. Ακολούθησαν και άλλες διασκέψεις σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και στις ΗΠΑ.¹⁵⁹ Τα Συνέδρια αυτά δεν συνέβαλαν, αρχικά, σε κάποιας μορφής συναίνεση μεταξύ των κρατών.

¹⁵⁶ Η διαφύλαξη της υγείας κάθε εξατομικευμένης μονάδας αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο των συστημάτων δημόσιας υγείας. Οι κοινωνικές και οικονομικές συνιστώσες της «καλής» υγείας των πολιτών υπαγόρευαν τη λήψη αυστηρών μέτρων, αλλά και την εισαγωγή προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας από τις διάφορες κυβερνήσεις. E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 237-244· A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 2, σ. 918-926.

¹⁵⁷ Βλ. επίσης I. Πολυχρονίδης, *ό.π.*, σ. 33-35.

¹⁵⁸ *Αυτ.*, σ. 26-27.

¹⁵⁹ Από το 1851 έως το 1938 διεξήχθησαν δεκατέσσερα Διεθνή Υγειονομικά Συνέδρια (Παρίσι 1851· Παρίσι 1859· Κωνσταντινούπολη 1866· Βιέννη 1874· Ουάσιγκτον 1881· Ρώμη 1885· Βενετία 1892· Δρέσδη 1893· Παρίσι 1894· Βενετία 1897· Παρίσι 1903· Παρίσι 1911· Παρίσι 1926·

Σταδιακά, οι χώρες απομακρύνθηκαν από την αυστηρή εφαρμογή της καραντίνας, όπως αυτή εφαρμόστηκε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Η συγκεκριμένη πρακτική άρχισε να χάνει υποστηρικτές, εξαιτίας της αποτυχίας της να αποτρέψει τις επιδημίες χολέρας κατά τα έτη 1832, 1848, 1854 και 1865, καθώς και εξαιτίας της ασυμβατότητάς της με τη φιλελεύθερη οικονομία και την ιδεολογία του “laissez faire”, την οποία πρόσβευε η Βρετανία, η οποία αποτελούσε το κέντρο του θαλάσσιου εμπορίου της εποχής.¹⁶⁰ Καθοριστική για αυτή την αναθεώρηση ήταν η εμπειρία της επιδημίας χολέρας του 1865, η οποία υπερσκέλισε τα υγειονομικά «φράγματα» και μεταδόθηκε στην Ευρώπη, υπογραμμίζοντας παράλληλα τον ρόλο που είχαν σε αυτή την εξέλιξη οι προσκυνητές της Μέκκας και γενικότερα τη μικρότερη αποτελεσματικότητά της στην εποχή των μαζικών μεταφορών.

Στο Διεθνές Υγειονομικό Συνέδριο της Βιέννης του 1874 κατέστη εμφανής η διαφορά που υπήρχε ανάμεσα στις μεσογειακές χώρες που υποστήριζαν την εφαρμογή των πρακτικών καραντίνας και στις χώρες της βόρειας Ευρώπης που δεν συντάσσονταν. Μετά το 1892 παρατηρείται μία σύγκλιση απόψεων με την εισαγωγή του συστήματος της «νεοκαραντίνας», ενός περισσότερο ευέλικτου συστήματος, μια επανερμηνεία της παραδοσιακής καραντίνας, το οποίο διευκόλυνε τη διεξαγωγή του εμπορίου και τις λειτουργίες της φιλελεύθερης οικονομίας.¹⁶¹ Στο Συνέδριο της Δρέσδης (1893) οι περισσότερες χώρες υποστήριζαν την κατάργηση των θαλάσσιων καθάρσεων που προκαλούσαν καθυστερήσεις στο εμπόριο και στην επικοινωνία, αν και υπέρ της διατήρησης των περιορισμών τάχθηκαν εκ νέου η Ελλάδα, η Οθωμανική αυτοκρατορία και η Πορτογαλία.¹⁶² Τα μεσογειακά κράτη καθ’ όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ήταν περισσότερο απρόθυμα να εγκαταλείψουν την καραντίνα, λόγω της θέσης τους στα διεθνή εμπορικά δίκτυα, αλλά και της εγγύτητάς τους με περιοχές (όπως η Ασία και η Αφρική), όπου ενδημούσαν μολυσματικές νόσοι.¹⁶³

Το 1903 οι αποφάσεις των Συνδιασκέψεων των ετών 1893, 1894 και 1897, σχετικά με τη χολέρα και την πανώλη, συνενώθηκαν σε ενιαίο κείμενο, τη *Διεθνή Υγειονομική Σύμβαση*. Επίσης, το 1907 ιδρύθηκε στο Παρίσι ο πρώτος Διεθνής Οργανισμός Υγείας (Office International d’ Hygiène Publique), πρόδρομος του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (WHO) του Ο.Η.Ε., ο οποίος ιδρύθηκε το 1948.¹⁶⁴ Οι συγκεκριμένες διακρατικές συνεργασίες υπήρξαν τόσο

Παρίσι 1938). Για περισσότερα βλ. N. Howard-Jones, *The scientific background of the International Conferences 1851-1938*, World Health Organization, Γενεύη 1975, σ. 9-11, 101-103.

¹⁶⁰ A. Briggs, «Cholera and Society in the Nineteenth Century», *Past and Present* (1961), 19, σ. 77-90. A. Hardy, «Cholera, Quarantine, and the English Preventive System, 1850-1895», *Medical History* (1993), 37, σ. 250-269. K. Maglen, «“The first line of defence”: British quarantine and the port sanitary authorities in the nineteenth century», *Social History of Medicine* (2002), 15:3, σ. 415-416, 419. M. Harrison, «Disease, Diplomacy and International Commerce: The Origins of International Sanitary Regulation in the nineteenth Century», *Journal of Global History* (2006), 1:2, σ. 203-205.

¹⁶¹ P. Baldwin, *Contagion and the State in Europe, 1830-1930*, Κέμπριτζ 1999, σ. 139-143.

¹⁶² N. Howard-Jones, *ό.π.*, σ. 39-40, 65.

¹⁶³ P. Baldwin, *ό.π.*, σ. 212-213.

¹⁶⁴ N. Howard-Jones, *ό.π.*, σ. 9-11, 100.

αποτελεσματικές, ώστε η γενική θνησιμότητα στην Ευρώπη την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα και την πρώτη του 20^{ου} να μειωθεί κατά το ήμισυ.

Επίσης, σταδιακά κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, θεσμοθετήθηκε η υποχρεωτική καταγραφή των γεννήσεων και των θανάτων, ενώ καθιερώθηκαν εθνικά συστήματα κοινωνικής πρόνοιας και δωρεάν ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.¹⁶⁵

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, στο περιθώριο του Κινήματος της Υγιεινής, διαμορφώθηκε ένα επιστημονικό και πολιτικο-κοινωνικό ενδιαφέρον, σχετικά με τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας, την κοινωνική ασφάλιση και την προστασία από επαγγελματικούς κινδύνους. Το συγκεκριμένο ενδιαφέρον επιβλήθηκε ασφαλώς από την εντατικοποίηση της εκβιομηχάνισης των ευρωπαϊκών χωρών, ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, και συνδέθηκε με την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη των κρατών και την αύξηση της παραγωγικότητας, μέσω της εξασφάλισης μιας «υγιούς» εργατικής δύναμης.¹⁶⁶ Πιο συγκεκριμένα, από το τελευταίο τρίτο του 19^{ου} αιώνα έως το 1914 παράχθηκαν εθνικές και διεθνείς πρακτικές, αναφορικά με την επιθεώρηση της εργασίας, τη νομοθεσία για τα εργατικά ατυχήματα και τις επαγγελματικές ασθένειες, καθώς και τους κανονισμούς για τη βιομηχανική υγιεινή.¹⁶⁷

Στην Ελλάδα μόλις το 1912 θεσπίστηκε ο ελεγκτικός και συμβουλευτικός μηχανισμός για την επιθεώρηση της εργασίας, το 1911 και 1913 παράχθηκε ειδική νομοθεσία για την εξασφάλιση της βιομηχανικής υγιεινής, ενώ το 1914 θεσμοθετήθηκε η αποζημίωση των εργατικών ατυχημάτων. Από την άλλη πλευρά, οι απαρχές της ασφάλισης της υγείας του πληθυσμού ανάγονται μεν στον 19^ο αιώνα, έχουν δε σποραδικό και μεμονωμένο χαρακτήρα, τουλάχιστον έως την τέταρτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Επίσης, το 1934 αναγνωρίστηκαν, αρχικά, τρεις επαγγελματικές ασθένειες: η δηλητηρίαση από μόλυβδο, η δηλητηρίαση από υδράργυρο και η μόλυνση από άνθρακα.¹⁶⁸ Κατά τη μεταπολεμική περίοδο η Ελλάδα καθιέρωσε με καθυστέρηση και αναποτελεσματικότητα τη διεθνή πολιτική πρόληψης για την υγεία και την ασφάλεια, η οποία έως σήμερα βρίσκεται στο περιθώριο των πολιτικών διαβουλεύσεων.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Σχετικά με τις επίσημες στατιστικές και την τήρηση ληξιαρχικών βιβλίων στην Ελλάδα βλ. Κ. Κόμης, *Ιστορική Δημογραφία...*, *ό.π.*, σ. 13-35.

¹⁶⁶ Τα θεμέλια της επιστημονικής προσέγγισης της επαγγελματικής παθολογίας είχαν τεθεί ήδη από το 1700 με την έκδοση της πραγματείας του Bernardino Ramazzini (1633-1714), με τίτλο: «De morbis artificum diatriba (Οι ασθένειες των εργατών)». Βλ. Α. Παπαστεφανάκη, «“Αρρωστοί από εργασία;” Ιστοριογραφικά και μεθοδολογικά ζητήματα στην ιστορία της υγείας των εργαζομένων», στο Α. Παπαστεφανάκη, Μ. Τζανάκης, Σ. Τρουμπέτα (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας & ασθένειας*, Ηράκλειο 2013, σ. 91.

¹⁶⁷ Η επιθεώρηση εργασίας είχε θεσπισθεί στη Μεγάλη Βρετανία ήδη το 1833. Βλ. Α. Παπαστεφανάκη, «“Αρρωστοί από εργασία;”...», *ό.π.*, σ. 93-94.

¹⁶⁸ Ν. 6298/1934: «Περί κοινωνικών ασφαλίσεων».

¹⁶⁹ Για περισσότερα βλ. Α. Παπαστεφανάκη, «“Αρρωστοί από εργασία;”...», *ό.π.*, σ. 94-101' η ίδια, «Από την “Υγιεινή των Επιτηδευμάτων” στην “Ηυξημένη Νοσηρότητα της Εργατικής Τάξεως”: Η επαγγελματική υγεία στην Ελλάδα, 1870-1940», στο Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια υγεία ...*, *ό.π.*, σ. 265-288' η ίδια, «Δημόσια υγεία ...», *ό.π.*, σ. 163-166' Γ. Κυριόπουλος Γιάννης, «Οι πολιτικές υγείας ...», *ό.π.*, σ. 52-54.

Δ. Οι σύγχρονες «αναθεωρητικές» απόψεις

Η ραγδαία εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης προκάλεσε μία πρωτόγνωρη αισιοδοξία για τις δυνατότητές της, η οποία αναστάληκε, εν μέρει, μετά την εμφάνιση της επιδημίας γρίπης του 1918. Η ονομαζόμενη και ως «ισπανική γρίπη» του 20^{ου} αιώνα, με τα περίπου 20 εκατομμύρια θύματα παγκοσμίως, προκάλεσε μία μεγάλη απογοήτευση στην ερευνητική κοινότητα όσο και στην παγκόσμια κοινή γνώμη. Ωστόσο, έδωσε το έναυσμα για περαιτέρω έρευνα, σχετικά με τις λοιμώξεις που προκαλούνται από ιούς και τους μηχανισμούς μετάδοσής τους. Στη συνέχεια, το 1935 σημειώθηκε μία σημαντική πρόοδος στη φαρμακευτική με την εισαγωγή των σουλφοναμιδών από τον Gerhard Domagk (1895-1964). Επίσης, η ανακάλυψη της αντιβακτηριακής δράσης της πενικιλίνης από τον Sir Alexander Flemming (1881-1955) το 1929 και η απομόνωσή της στη συνέχεια (1939) από τους επιστήμονες Howard W. Florey και Ernst Boris Chain, για τη δημιουργία φαρμακευτικού παρασκευάσματος, προκάλεσαν νέο κλίμα αισιοδοξίας, ως προς την αντιμετώπιση ορισμένων νόσων. Η πενικιλίνη εφαρμόστηκε κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με ευεργετικά αποτελέσματα για τους στρατιώτες και τους τραυματίες. Οι σουλφοναμίδες, η πενικιλίνη και τα άλλα αντιβιοτικά που παρασκευάστηκαν μετέπειτα επέτρεψαν την επιτυχή καταπολέμηση των λοιμώξεων που προκαλούνται από τους στρεπτόκοκκους, σταφυλόκοκκους, μηνιγγιτιδόκοκκους, γονόκοκκους και πνευμονιόκοκκους.¹⁷⁰

Εντούτοις, η εμφάνιση παρενεργειών από τη λήψη αντιβιοτικών, η αδυναμία αποτελεσματικής αντιμετώπισης ορισμένων ιών και λοιμώξεων καθώς και ο αυτόματος μηχανισμός ανάπτυξης ανθεκτικών στελεχών στα αντιβιοτικά έθεσαν νέους περιορισμούς στην ιατρική, με αποτέλεσμα η αντιμετώπιση των ασθενειών, ακόμα και σήμερα, να αναφέρεται περισσότερο στα συμπτώματα παρά στα αίτια των νόσων.¹⁷¹

Συνοψίζοντας, η πορεία της ιατρικής επιστήμης έχει να επιδείξει σημαντικά επιτεύγματα στη διαγνωστική και θεραπευτική των νόσων όσο και στους νεότερους τομείς των μεταμοσχεύσεων, της γενετικής, της πυρηνικής ιατρικής, της ρομποτικής χειρουργικής και της βιοϊατρικής, με αρωγό τη διαρκώς εξελισσόμενη τεχνολογία. Ωστόσο, η εκρηκτική επιστημονική πρόοδος έχει κάνει -σήμερα περισσότερο από ποτέ- αναγκαία την εφαρμογή μεθόδων ολιστικής αντιμετώπισης των ασθενειών. Ως εκ τούτου, η αναζήτηση νέων μεθοδολογικών εργαλείων επιβάλλει την επιστροφή στις ρίζες της ιατροφιλοσοφίας και παράλληλα την κατάργηση του διαχωρισμού του πνεύματος και της ύλης που επέβαλλε το καρτεσιανό μοντέλο,¹⁷² όπως και την υπέρβαση του ρεαλιστικού θετικισμού.

¹⁷⁰ A. Castiglioni, *ό.π.*, τ. 3, σ. 1123-1125· E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 261-264· M. Friedman, G. W. Friedland, *ό.π.*, σ. 207-234.

¹⁷¹ E. H. Achernecht, *ό.π.*, σ. 293-296· M. Ferro, *Κοινωνίες άρρωστες από πρόοδο*, Αθήνα 1999, σ. 19-49.

¹⁷² Σύμφωνα με τον φιλόσοφο René Descartes (Καρτέσιος 1596-1650) η ψυχή αποτελεί το έλλογο μέρος του ανθρώπου, ενώ το σώμα το μηχανικό του μέρος, άρα και υποδεέστερο. Ο διαχωρισμός αυτός έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του σύγχρονου δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού, ο οποίος θεμελίωσε στη διάκριση αυτή τις κοινωνικές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

*Η μακρά πορεία ένταξης της περιοχής των Ιωαννίνων στον εθνικό κορμό:
από την οθωμανική επικράτεια στο ελληνικό κράτος*

Η περίοδος που ακολούθησε τους Βαλκανικούς Πολέμους, για τη διευρυμένη πλέον Ελλάδα, αποτέλεσε μια περίοδο εκσυγχρονισμού και σημαντικών οικονομικών, κοινωνικών και θεσμικών μετασχηματισμών, με βασικό στόχο την ουσιαστική ενσωμάτωση των πληθυσμών των νεοπροσαρτημένων περιοχών, δηλαδή την ομογενοποίηση. Το ελληνικό κράτος είχε ήδη προσανατολιστεί, τουλάχιστον πολιτικά, προς την καπιταλιστική Δύση, γεγονός το οποίο επέβαλε την αναδιάρθρωση των δομών του κοινωνικού και δημόσιου βίου.¹⁷³

Ζητούμενο για τις Νέες Χώρες, σύμφωνα με την κρατική πολιτική, ήταν όχι μόνο η εξομοίωση των κοινωνικών δομών τους, αλλά επίσης η διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας -και κατά συνέπεια η δημιουργία μιας κυρίαρχης εθνικής πλειοψηφίας- καθώς και η δρομολόγηση πολιτικών και πρακτικών διευθέτησης του χώρου. Ειδικότερα για περιοχές, όπως τα Ιωάννινα, το ζήτημα της ενσωμάτωσης πρόβαλε ουσιαστικό, εξαιτίας του επί αιώνες πολυεθνικού χαρακτήρα της πόλης.

Από την άλλη πλευρά, η προσάρτηση της περιοχής στην ελληνική επικράτεια, μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, είχε ως αποτέλεσμα την αποκοπή της από τον φυσικό, γεωγραφικό και οικονομικό της χώρο και τον περιορισμό της δραστηριότητας του πληθυσμού εντός των εθνικών συνόρων. Κατά συνέπεια, οι παραδοσιακοί οικονομικοί μηχανισμοί επλήγησαν, ενώ οι κοινωνικές δομές τροποποιήθηκαν, προκειμένου να επιτευχθεί η ομογενοποίηση του πληθυσμού, προς αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας. Η διαδικασία ήταν μακρά και επίπονη, καθώς μετασχηματίστηκαν οι

ανισότητες. Το σώμα και ό,τι σχετίζεται με αυτό θεωρήθηκε αντικείμενο της ιδιωτικής σφαίρας και μόνο, ενώ αντίθετα στη δημόσια σφαίρα κυριάρχησε ο λόγος. Η σχέση αυτή αντιστράφηκε μόλις τον 20^ο αιώνα με τη σκέψη του Michel Paul Foucault, ο οποίος υποστήριξε ότι η ψυχή συνιστά τη φυλακή του σώματος. Το σώμα, σύμφωνα με τη θεωρία του, είναι ιδεολογικά φορτισμένο και διαμορφωμένο από τα κοινωνικά πλαίσια στα οποία συμμετέχει, ενώ βρίσκεται υπό διαρκή επιτήρηση από την κοινωνία και τους θεσμούς του κράτους. Για περισσότερα βλ. M. Foucault, *Επιτήρηση και τιμωρία...*, ό.π., γενικώς. Βλ. επίσης M. Πούρκος (επιμ.), ό.π., σ. 40-42, 45-50.

¹⁷³ Η Βιομηχανική Επανάσταση στη Βρετανία εδραίωσε το καπιταλιστικό μοντέλο ανάπτυξης της οικονομίας, μέσω της απεριόριστης παραγωγής και της παγκόσμιας διείσδυσης, ιδίως σε χώρες που ανήκαν στην περιφέρεια του «αναπτυσσόμενου» κόσμου, όπως η Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά, η Γαλλική Επανάσταση εισήγαγε τους δημόσιους θεσμούς και το ιδεολογικό υπόβαθρο για την αστικοποίηση των κοινωνικών σχηματισμών. Για περισσότερα βλ. E. G. Hobsbawm, *Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914*, Αθήνα 2007, σ. 24-60· K. Polanyi, *Ο μεγάλος μετασχηματισμός*, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 16-36.

παραγωγικές διαδικασίες και οι σχέσεις των κοινωνιών που παρουσίαζαν γεωγραφική και πολιτισμική συνοχή και ιστορική συνέχεια.¹⁷⁴

Προκειμένου να μελετήσουμε αναλυτικότερα τη διαδικασία «ελληνοποίησης» που έλαβε χώρα στην περιοχή των Ιωαννίνων μετά την προσάρτηση και να αναζητήσουμε τις ιστορικές και δημογραφικές της διαδρομές, θα εμβαθύνουμε στα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά που αναπτύχθηκαν καθώς και στα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά δεδομένα που διαμορφώθηκαν από την ύστερη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας.

A. Τα Ιωάννινα κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο

Η κοιλάδα των Ιωαννίνων στα Βορειοδυτικά της ηπειρωτικής Ελλάδας αποτελεί μια κοίλη λεκάνη, η οποία σχεδόν περικλείεται από ορεινούς όγκους διαφορετικών υψομέτρων. Στο μέσο του λεκανοπεδίου βρίσκεται η λίμνη Παμβώτιδα με ένα κατοικημένο νησί στην ανατολική της όχθη. Η πόλη είναι χτισμένη στο μέσο της δυτικής όχθης της λίμνης. Στο βραχώδες ακρωτήριο που εισχωρεί στη λίμνη τοποθετείται το κάστρο με τον παραδοσιακό οικισμό. Το υπόλοιπο τμήμα της πόλης απλώνεται κατά μήκος της λίμνης.

Κατά την περίοδο του Αλή πασά πραγματοποιήθηκαν εργασίες ανακαίνισης του φρουρίου, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι σύγχρονες με την εποχή ανάγκες οχύρωσης.¹⁷⁵ Μία ένυδρη τάφρος απομόνωνε τη χερσόνησο του φρουρίου από την υπόλοιπη πόλη, ενώ η μετακίνηση των κατοίκων και των εμπορευμάτων διεξαγόταν με κινητή γέφυρα.¹⁷⁶

Η πόλη ήταν χτισμένη εντός και εκτός του φρουρίου. Αποτελούνταν από 22 συνοικίες, σύμφωνα με τον Ιωάννη Λαμπρίδη (1887), ή από 36, όπως αποτυπώθηκε στον χάρτη του Παναγιώτη Τζαμακλή (1902),¹⁷⁷ στις οποίες ήταν εγκατεστημένοι σύμμεικτα χριστιανοί και μουσουλμάνοι κάτοικοι, εκτός από μία αμιγώς μουσουλμανική γειτονιά εντός του φρουρίου και δύο εβραϊκές. Η δίωξη του χριστιανικού πληθυσμού από το κάστρο και η υποχρεωτική εγκατάστασή τους στην παραλίμνια περιοχή «Σιαράβα» οφειλόταν στα

¹⁷⁴ Ν. Καλογήρου, «Η γεωγραφία του εκσυγχρονισμού: οι μετασηματισμοί του βορειοελλαδικού χώρου στο μεσοπόλεμο», στο Γ. Μαυρογορδάτος, Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Ηράκλειο 1988, σ. 83, 85.

¹⁷⁵ Οι εργασίες ξεκίνησαν το 1815 και είχαν ως αντικείμενο την ενίσχυσή του. Έχει επικρατήσει η άποψη ότι ολόκληρο το εξωτερικό τείχος, όπως σώζεται σήμερα, οικοδομήθηκε κατά τη δεδομένη περίοδο. Βλ. Γ. Κανετάκης, *Το Κάστρο: Συμβολή στην πολεοδομική ιστορία των Ιωαννίνων*, Αθήνα 1994, σ. 182-183. Βλ. επίσης Β. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Το κάστρο των Ιωαννίνων*, 8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Ιωάννινα 2009, σ. 37-109. Ι. Λαμπρίδης, *Ηπειρωτικά μελέτηματα*, τχ. 1^ο: *Περιγραφή της πόλεως Ιωαννίνων*, Εν Αθήναις 1887, σ. 20-22.

¹⁷⁶ Οι απόψεις των ερευνητών, σχετικά με τη χρονολόγηση της συγκεκριμένης τάφρου, αλλά και των υπόλοιπων που περιέζωναν τους λόφους και την πόλη εκτός οχύρωσης, διαίστανται. Βλ. Β. Παπαδοπούλου (επιμ.), *ό.π.*, σ. 247.

¹⁷⁷ Ι. Λαμπρίδης, *ό.π.*, σ. 16-19. Ε. Ντάτση, «Ένας άγνωστος πολεοδομικός χάρτης των Γιαννίνων του 1902», στο *Ήπειρος: Κοινωνία - Οικονομία 15^{ος} - 20^{ός} αι. (Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας)*, Γιάννινα 1987, σ. 93. Γ. Κανετάκης, *ό.π.*, σ. 133-151. Ε. Δημητριάδης, *Το βιλαέτι των Ιωαννίνων κατά τον 19ο αιώνα. Γιάννενα: από την "πόλη - παζάρι" στην "πόλη - πρακτορείο". Ιστορική χωρολογική - πολεολογική - κτιριολογική μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 132-137.

αντίποινα των οθωμανικών αρχών, έπειτα από την αποτυχημένη εξέγερση του Διονύσιου του Φιλόσοφου ή Σκυλόσοφου το 1611. Η εκκένωση του φρουρίου από το χριστιανικό στοιχείο πραγματοποιήθηκε έως το 1618, ενώ οι ναοί και οι μονές καταστράφηκαν. Ως συνέπεια της εν λόγω οικιστικής μεταβολής ήταν η σταδιακή ανάπτυξη του εκτός των τειχών πολεοδομικού ιστού.¹⁷⁸

Κατά τη διάρκεια του 17^{ου} αιώνα η πόλη αποκτά πολεοδομική συγκρότηση οθωμανικού τύπου με κέντρο την αγορά, παζάρι (czarsi),¹⁷⁹ η οποία αποτελούσε τόπο, στον οποίο εκτυλισσόταν ο δημόσιος βίος της πολυεθνικής τοπικής κοινωνίας.¹⁸⁰ Η αστική ανάπτυξη εκτός αγοράς οργανώθηκε με βάση τις συνοικίες ή μαχαλάδες. Οι οδοί ήταν κατά το πλείστον στενά καλντερίμια, τα οποία διέκοπταν αρκετά μεγάλες πλατείες, ενώ επικρατούσε παντελής έλλειψη οχτών. Διάσπαρτα στον χώρο βρίσκονταν τα δημόσια κτίρια, εκκλησίες, τζαμιά, τεκέδες και νεκροταφεία. Το πράσινο ήταν διάχυτο στον χώρο, καθώς αποτελεί λειτουργικό στοιχείο στην οθωμανική πόλη, με ανοργάνωτο ωστόσο τρόπο.¹⁸¹

Μετά την ολοκληρωτική καταστροφή της πόλης, η οποία συντελέστηκε κατά την περίοδο της πολιτοκίας του Αλή πασά (1820-1822),¹⁸² λήφθηκαν ορισμένα μέτρα για την αναμόρφωση του πολεοδομικού ιστού. Η εικόνα της πόλης από πολεοδομικής και χωροταξικής άποψης δεν ήταν συμβατή -κατά ένα μεγάλο βαθμό- με τα ευρωπαϊκά δεδομένα, αν και είχαν γίνει προσπάθειες για αναμόρφωσή της ήδη από τον 19^ο αιώνα στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ.¹⁸³

Επίσης, μετά την πυρκαγιά, η οποία έπληξε το κέντρο της πόλης το 1869, η οθωμανική διοίκηση προέβη στη ρυμοτόμηση του εμπορικού και βιοτεχνικού κέντρου.¹⁸⁴ Ο υποκινητής της, Ρασήμ πασάς, με την καταστροφική αυτή κίνηση του προσπάθησε να υπερκεράσει τις αντιστάσεις των επαγγελματιών στο σχέδιο ρυμοτομήσεων που ήθελε να εφαρμόσει, προκειμένου να ανανεωθεί η εικόνα της αγοράς με τις ξύλινες παράγκες και τους στενούς, βρώμικους δρόμους. Η φωτιά κατέστρεψε όλη σχεδόν την κεντρική περιοχή της πόλης. Στη συνέχεια, οι μηχανικοί του πασαλικίου προχώρησαν στον σχεδιασμό της νέας αγοράς. Σε μικρό διάστημα χτίστηκαν τα πρώτα λιθόκτιστα εργαστήρια,

¹⁷⁸ Β. Πυρρινέλλας, *Η ίδρυση των Ιωαννίνων και η ονομασία αυτών (ανάπτυξη εκ της Ηπειρωτικής Εστίας)*, Ιωάννινα 1959, σ. 52-57 Β. Παπαδοπούλου (επιμ.), *ό.π.*, σ. 125-139 Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Ιωάννινα 1988, σ. 29-30.

¹⁷⁹ Η ανοιχτή αγορά ονομαζόταν czarsi ή pazar ή meydan, ενώ η σκεπαστή bezesten. Βλ. Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες...*, *ό.π.*, σ. 54 Έ. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 118-119.

¹⁸⁰ Γ. Κανετάκης, *ό.π.*, σ. 69-92.

¹⁸¹ Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 113.

¹⁸² Για περισσότερα, βλ. Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες...*, *ό.π.*, σ. 117-127.

¹⁸³ Hatt-i-serif (1839) και Hatt-i-humayun (1856).

¹⁸⁴ Πρόκειται ουσιαστικά για πυρπόληση, η οποία υποκινήθηκε από τον βαλή της Ηπείρου, Ρασήμ πασά, με σκοπό τη ρυμοτόμηση της αγοράς. Βλ. Β. Πυρρινέλλας, *ό.π.*, σ. 61-63 Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες...*, *ό.π.*, σ. 245-247. Το 1871 αποφασίστηκε η γενική ανοικοδόμηση της αγοράς και η χάραξη οδών με δένδροστοιχίες. Το 1877 φυτεύτηκαν 150.000 κλήματα στα περίξ των Ιωαννίνων, ενώ ο Ρασήμ πασάς προέβη στη δημιουργία εθνικού κήπου (Μιλιέτ Μπαχτσέ), ο οποίος πωλήθηκε εν τέλει το 1876. Επίσης, το 1878 προτάθηκε η αναδάσωση των λόφων των Ιωαννίνων και του Μιτωκελίου. Βλ. Δ. Σαλαμάγκας, *Καθώς χάραζε η λευτεριά*, Γιάννινα 1963, σ. 38-39.

ανάλογα ωστόσο της δεινής οικονομικής κατάστασης των επαγγελματιών, ενώ οι περισσότεροι δρόμοι παρέμειναν στενοί και σκοτεινοί. Ωστόσο, με την ευκαιρία των παρεμβάσεων στο οδικό δίκτυο της πόλης και των ευθυγραμμίσεων, ξεκινά η μετάβαση της (οθωμανικής) πόλης σε μία πιο εκσυγχρονισμένη μορφή. Η εικόνα της «κλειστής πόλης», με την κοινωνική επαφή να είναι στραμμένη στο «εσωτερικό», στον μαχαλά και στη συνοικία, αρχίζει να μετασχηματίζεται σε «ανοιχτή» με το οικοδομικό τετράγωνο να αποτελεί τη νέα μικρότερη μονάδα του αστικού χώρου. Βέβαια, η αλλαγή αυτή προϋπόθετε τη βαθμιαία ρήξη της χωρικής και κοινωνικής ομοιογένειας του πληθυσμού.¹⁸⁵

Η εκπόνηση του πρώτου ρυθμιστικού σχεδίου από τον Ελβετό Italo Bernasconi, έπειτα από πρόσκληση του δημάρχου Χαϊρεντίν Πατσιαντά μπέη το 1895, εντάσσεται, επίσης, στην προσπάθεια του οθωμανικού καθεστώτος για παρεμβάσεις στον πολεοδομικό ιστό.¹⁸⁶ Παρόλα αυτά, η πόλη, στο σύνολό της, υστερούσε κατά πολύ από άποψη ρυμοτομίας και οδών.¹⁸⁷

Οι οικίες ήταν μονώροφες, διώροφες, τριώροφες και σχετικά ευρείες. Οι ελληνικές ήταν -κατά το πλείστον- λιθόκτιστες, ενώ οι τουρκογιαννιώτικες πλινθόκτιστες. Έκαστη οικία είχε κήπο με λουλούδια και οπωροφόρα δένδρα, ενώ σε ορισμένες υπήρχαν και λαχανόκηποι, όπου μεταξύ των άλλων καλλιεργούνταν και καπνός. Συχνά εντοπιζόνταν, επίσης, αμπέλια. Σύμφωνα με τον Leake, κατά την περίοδο του Αλή πασά οι οικίες των Ιωαννίνων συγκαταλέγονταν στις ωραιότερες που μπορούσε κανείς να συναντήσει σε περιφερειακές πόλεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.¹⁸⁸

Διάφοροι περιηγητές επισκέφθηκαν την πόλη και έγραψαν για αυτή,¹⁸⁹ όπως ο Γάλλος πρόξενος Francois Charles Hugues Laurent Rouqueville, ο οποίος κάλυψε με το έργο του την περίοδο του Αλή πασά και της Ελληνικής Επανάστασης¹⁹⁰ και ο Frederick S. North Douglas, ο οποίος εντοπισιάστηκε από την πνευματική ζωή στα Ιωάννινα, χαρακτηρίζοντας τα «Αθήνα της νέας

¹⁸⁵ Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 106-108.

¹⁸⁶ Θ. Ζυγούρης, *Από τον Bernasconi στον Hébrard: «γνωστοί» και άγνωστοι πολεοδομικοί χάρτες των Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2019, σ. 27-30.

¹⁸⁷ Ι. Λαμπριδής, *ό.π.*, σ. 26-33· Δ. Σαλαμάγκας, *ό.π.*, σ. 34-38· Γ. Κανετάκης, *ό.π.*, σ. 174-176. Βλ. επίσης «Η νέα Ελλάς: τα ζωντανά Γιάννενα», *Ακρόπολις*, αρ. φ. 10.269, 25-2-1913, σ. 1· «Ιωάννινα, η πόλις των θρύλων και των εθνικών παραδόσεων», *Πατρίς*, αρ. φ. 6.888, 23-2-1913, σ. 2· «Τα Ιωάννινα: όλη η μεγάλη ιστορία των», *Σκρίπ*, αρ. φ. 6.331, 24-2-1913, σ. 1-2.

¹⁸⁸ W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, τ. Ι, σ. 401-408· στο ίδιο ν. ΙV, σ. 130-165· Κ. Σιμόπουλος, *ό.π.*, τ. 3.1, σ. 465-476· Γ. Κανετάκης, *ό.π.*, σ. 129-131· Ι. Λαμπριδής, *ό.π.*, σ. 20· Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 125-127, 139-146, 193-225. Βλ. επίσης «Τα Ιωάννινα», *Αθήναι*, αρ. φ. (126) - 3.751, 22-2-1913, σ. 1· «Η νέα Ελλάς: τα ζωντανά Γιάννενα», *Ακρόπολις*, αρ. φ. 10.268, 24-2-1913, σ. 2· «Ιωάννινα, η πόλις των θρύλων και των εθνικών παραδόσεων», *Πατρίς*, αρ. φ. 6.888, 23-2-1913, σ. 2.

¹⁸⁹ Ανάμεσά τους συγκαταλέγονται οι Lord Byron, William Martin Leake, Thomas Smart Hughes, Guillaume de Vandoncourt, Ibrahim Manzour, Louis Dupré, Edward Everett, Theodore Lyman και Edward Lear. Για περισσότερα βλ. Α. Παπασταύρος, *Τα Γιάννενα του 19^{ου} αιώνα όπως τα περιέγραψαν και τα απεικόνισαν οι ξένοι περιηγητές*, Αθήνα 2005.

¹⁹⁰ F.C.H.L. Rouqueville, *Voyages dans la Grèce*, Παρίσι 1820· ο ίδιος, *Ταξίδι στην Ελλάδα: Τα Ηπειρωτικά*, Ιωάννινα 1994, τ. 1-3. Βλ. επίσης Κ. Σιμόπουλος, *ό.π.*, τ. 3.2, σ. 332-333.

Ελλάδας».¹⁹¹ Επιπλέον, ο Holland, ο οποίος σημειώνει στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ότι το εύρος της πόλης ήταν αρκετά μεγαλύτερο συγκριτικά με το μέγεθος του πληθυσμού της. Οι πλατείες της ήταν κατάφυτες από κυπαρίσσια, ενώ το εσωτερικό της σκοτεινό και οι οδοί της ακανόνιστοι. Ανάμεσα στα αξιοθέατα συμπεριέλαβε τα παζάρια, τα οποία εκτεινόταν σε 10 έως 12 οδούς της πόλης.¹⁹²

Την περίοδο της προσάρτησης τα Ιωάννινα ήταν έδρα γενικής διοίκησης και ιεράς μητρόπολης, στρατιωτικής διοίκησης, εφετείου, πρωτοδικείου και εμποροδικείου. Επίσης, στην πόλη διατηρούσαν προξενεία η Αυστροουγγαρία, Ιταλία, Ρωσία, Ρουμανία και η Ελλάδα και υποπροξενεία η Γαλλία και Αγγλία.¹⁹³

Όλοι οι κάτοικοι των Ιωαννίνων, καί των τριών εθνοτήτων, μιλούσαν την ελληνική γλώσσα, η οποία αναγνωριζόταν ως ισότιμη με την τουρκική στις επίσημες διοικητικές πράξεις έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα.¹⁹⁴ Από την άλλη πλευρά, λόγω της άνθησης του εμπορίου ήδη από τον 17^ο αιώνα, ήταν αρκετοί εκείνοι που μιλούσαν ξένες γλώσσες, ήταν γνώστες του ευρωπαϊκού πολιτισμού και φορούσαν δυτικές ενδυμασίες.¹⁹⁵ Η πλειοψηφία της μουσουλμανικής κοινότητας σχηματίστηκε έπειτα από μαζικούς εξισλαμισμούς, οι οποίοι σημειώθηκαν έως και τρεις αιώνες μετά την οθωμανική κατάκτηση.¹⁹⁶

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τη ρωμανιώτικη παράδοση, οι εβραίοι των Ιωαννίνων ήταν εγκατεστημένοι στην περιοχή, ήδη από την εποχή που ακολούθησε την καταστροφή του δεύτερου Ναού (70 μ.Χ.). Εντούτοις, θεωρείται βέβαιη η ύπαρξη της κοινότητας κατά τη βυζαντινή περίοδο, με πρώτη μαρτυρία στο χρυσόβουλλο του 10^{ου} αιώνα, το οποίο όριζε τη συνοίκηση των εβραίων με τους χριστιανούς στο κάστρο των Ιωαννίνων. Οι Γιαννιωτοεβραίοι ήταν ελληνόγλωσσοι και ονομάζονταν, επίσης, «Γραιγοί». Μάλιστα, οι σεφαραδίτες που εγκαταστάθηκαν στα Ιωάννινα, μετά την εκδίωξή τους το 1492 από την ιβηρική χερσόνησο, απώλεσαν σταδιακά τόσο την ισπανική γλώσσα όσο και τα έθιμά τους, ενώ μπορούσε κανείς να τους διακρίνει μόνο από τα επίθετα.¹⁹⁷

¹⁹¹ F. S. North Douglas, *An essay on certain points of resemblance between the ancient and modern Greeks*, Λονδίνο 1813, σ. 78. Βλ. επίσης Κ. Σιμόπουλος, *ό.π.*, τ. 3.2, σ. 158.

¹⁹² Sir H. Holland, *Ταξίδια στα Ιόνια νησιά, Ήπειρο, Αλβανία (1812-1813)*, Αθήνα 1989' Κ. Σιμόπουλος, *ό.π.*, τ. 3.2, σ. 174-187.

¹⁹³ Σπ. Λουκάτος, «Το βιλαέτι των Ιωαννίνων (Ήπειρο) στα χρόνια της απελευθέρωσής του από τον οθωμανικό ζυγό, 1910-1913», στο *Γιάννινα - Ήπειρος 19^{ος} - 20^{ός} αι. (Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συνεδρίου)*, Γιάννινα 1993, σ. 59. Βλ. επίσης «Τα Ιωάννινα: όλη η μεγάλη ιστορία των», *Σκρίπτ*, αρ. φ. 6.331, Αθήνα 24-2-1913, σ. 1-2.

¹⁹⁴ Ε. Νικολαΐδου, «Προτάσεις της επιτροπής του Βιλαετίου Ιωαννίνων πάνω στο σχέδιο μεταρρυθμίσεων της Πύλης (1879-1880)», *Δωδώνη* (1981), 10, σ. 348-355' Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, *ό.π.*, σ. 51-52.

¹⁹⁵ «Τα Ιωάννινα επί Αλή πασά», *Αμάθεια*, αρ. φ. 10.442, 1-3-1913, σ. 1.

¹⁹⁶ Ένα μικρό ποσοστό του συνόλου ήταν μουσουλμάνοι έποικοι, οι οποίοι στελέχωναν τον διοικητικό και στρατιωτικό μηχανισμό. Βλ. Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, *ό.π.*, σ. 53-56.

¹⁹⁷ R. Dalven, *The Jews of Ioannina*, Φιλαδέλφεια Πενσυλβάνια 1990' Α. Β. Fromm, *We are few: folklore and ethnic identity of the jewish community of Ioannina Greece*, Μίσιγκαν 1992' Ε. Νάχμαν, *Γιάννενα: ταξίδι στο παρελθόν*, Αθήνα 1996' Γ. Παπαϊωάννου, «Η εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων και η ιστορία της», *Χρονικά Ισραηλιτικά* (2003), τ. κοτ', αρ. φ. 184, σ. 3-8' Μ. Η. Ικονομοπούλου, *In memory of the jewish community of Ioannina*, Η.Π.Α. 2004' Ν.

Τα Ιωάννινα κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο συνδέονταν από ξηράς με την Παραμυθιά, τους Φιλιάτες, τη Σαγιάδα, την Κόνιτσα, το Λεσκοβίκι, το Μέτσοβο, το Αργυρόκαστρο, τους Αγίους Σαράντα, την Πρέβεζα, το Δέλβινο, το Μαργαρίτι, τη Φιλιπιάδα, το Μπεράτι, την Αυλώνα, την Πρεμετή και το Τεπελένι. Το δίκτυο, στο σύνολό του, βρισκόταν σε άσχημη κατάσταση, με εξαίρεση την οδική σύνδεση με το λιμάνι της Πρέβεζας και το λιμάνι της Σαλαώρας. Σημαντικό επίγειο, επίσης, αποτελούσαν οι Άγιοι Σαράντα. Η γεωγραφική θέση της περιοχής την καθιστούσε ενδιάμεσο σταθμό των εμπορικών οδών που ξεκινούσαν από τη Θεσσαλονίκη και τη Θεσσαλία και αφετέρου από τη Σαγιάδα και την Άρτα. Επιπρόσθετα, η εγγύτητά της στο Ιόνιο και στην Κέρκυρα ενίσχυσαν τους δεσμούς, εκτός των άλλων, και με την Ευρώπη, καθιστώντας τα Ιωάννινα σημαντικό εμπορικό κέντρο, ήδη από τον 17^ο αιώνα.¹⁹⁸

Την περίοδο του Αλή πασά αποτέλεσαν ένα ισχυρό κέντρο, με ισχυρή διοίκηση και σημαντικό πληθυσμό. Είχε διαμορφωθεί, επίσης, ένα οικονομικό κλίμα, ευνοϊκό για επιχειρηματικές δραστηριότητες. Διάφοροι ευρωπαϊκοί εμπορικοί οίκοι διατηρούσαν υποκαταστήματα στην πόλη, η βιοτεχνία και το εμπόριο άκμαζαν επιφέροντας μια γενικότερη ανάπτυξη. Επίσης, οι συντεχνίες αποτελούσαν ένα σημαντικό κομμάτι της οικονομίας, με συμμετοχή στη διοίκηση της πόλης και στην κοινωνική μέριμνα.¹⁹⁹

Την ίδια περίοδο αναπτύχθηκε στα Ιωάννινα μία εστία ελληνικού πολιτισμού. Η σχέση της πόλης με τη φιλολογική παράδοση και τα ελληνικά γράμματα ανάγεται στην εποχή του Δεσποτάτου της Ηπείρου, όταν το 1206 η οικογένεια των Φιλανθρωπινών ίδρυσε την πρώτη μεγάλη ελληνική σχολή. Με το κίνημα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού η πόλη κατέστη αξιόλογο κέντρο, καθώς εκεί διδάξαν οι σημαντικότεροι δάσκαλοι του γένους και έδρασαν σημαίνοντες λόγιοι της εποχής.²⁰⁰ Επίσης, στην αυλή του Αλή πασά είχαν

Αναστασόπουλος, *Η Ισραηλιτική Λέσχη Ιωαννίνων κατά τον Μεσοπόλεμο: Ίδρυση, στόχοι, παρουσία*, Ιωάννινα 2015, σ. 24-45· Α. Παπαστεφανάκη, «"Ανθρωποι ταπεινοί, φρόνιμοι, νοικοκυρεμένοι και καλοί οικογενειάρχες..."». Προς μια κοινωνική ιστορία της Εβραϊκής Κοινότητας των Ιωαννίνων τον 20^ο αιώνα», στο Α. Μαχαιρά, Α. Παπαστεφανάκη (επιμ.), *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15^{ος}-20^{ος} αιώνας: οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός: πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου*, Ιωάννινα 2016, σ. 127-144· Α. Β. Fromm, «Why is it important? The Jewish Community of Ioannina», στο Α. Μαχαιρά, Α. Παπαστεφανάκη (επιμ.), *Εβραϊκές κοινότητες ...*, ό.π., σ. 65-76· Π. Δ. Τζιόβας, *Ισραηλιτική κοινότητα Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2017, 17-19, 24-29· Π. Δ. Τζιόβας, *Η εβραϊκή παρουσία στην Ήπειρο και οι Ρωμανιώτες Γιαννιωτοεβραίοι της Θεσπρωτίας*, Ιωάννινα 2015, σ. 10-21.

¹⁹⁸ Γ. Μακρής, Στ. Παπαγεωργίου, *Το χερσαίο δίκτυο επικοινωνίας στο κράτος του Αλή πασά Τεπελενλή*, Αθήνα 1990, σ. 127-234· Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες...*, ό.π., σ. 32, 65-66, 273-274· Γ. Πλουμίδης, «Ο ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσής του (1905 περ.-1912)», *Δωδώνη* (1977), τχ. Στ', σ. 359-360· Σπ. Λουκάτος, ό.π., σ. 81· Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, ό.π., σ. 36-37· Γ. Κανετάκης, ό.π., σ. 27-30. Βλ. επίσης «Η νέα Ελλάδα: τα ζωντανά Γιάννενα», *Ακρόπολις*, αρ. φ. 10.273, 2-3-1913, σ. 2· «Τα Ιωάννινα: ιστορικά και γεωγραφικά πληροφορίες», *Αμάλθεια*, αρ. φ. 10.442, 1-3-1913, σ. 1· «Τα Ιωάννινα επί Αλή πασά», *Αμάλθεια*, αρ. φ. 10.442, 1 (14)-3-1913, σ. 1.

¹⁹⁹ Ε. Δημητριάδης, ό.π., σ. 110.

²⁰⁰ Όπως οι Τσεχούλης, Βησσαρίων Μακρής, Γεώργιος Σουγδουρής, Μεθόδιος Ανθρακίτης, Μανασσής Πλέσσης, Μπαλάνος Βασιλόπουλος και Κοσμάς, Μελέτιος γεωγράφος, Ασώπιος, Ευγένιος Βούλγαρης, Αθανάσιος Ψαλλίδας, Ιωάννης Βηλαράς και Γεώργιος Σακελλάριος.

συγκεντρωθεί επιφανείς προσωπικότητες, με καθήκοντα γραμματέα, ιατρού, σύμβουλου και διπλωμάτη.²⁰¹

Από τους κόλπους της ελληνικής κοινότητας εξήλθαν σημαντικοί λόγιοι και εμπνευστές της εθνικής ιδέας, λαμπροί επιστήμονες και έμποροι, οι οποίοι δημιούργησαν δίκτυα καί στην Ευρώπη.²⁰² Ανάμεσά τους συγκαταλέγονται και ορισμένοι από τους σημαντικότερους εθνικούς ευεργέτες, οι οποίοι απέκτησαν πλούτο στο εξωτερικό και ενίσχυσαν την πατρίδα τους με χορηγίες και φιλανθρωπικό έργο. Δημόσια σχολεία, νοσοκομεία, γηροκομεία και πτωχοκομεία λειτουργούσαν από τα εν λόγω κληροδοτήματα.²⁰³

Επίσης, στην αυλή του Αλή πασά εκπαιδεύτηκαν οπλαρχηγοί, οι οποίοι στη συνέχεια συμμετείχαν στην Ελληνική Επανάσταση, ενώ ορισμένοι από αυτούς συνέχισαν τη στρατιωτική και πολιτική τους δράση στο ελληνικό κράτος.²⁰⁴

Μετά την πτώση του Αλή πασά και εξαιτίας των ειδικών συνθηκών που δημιουργήθηκαν στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, η οικονομία περιήλθε σε περίοδο παρακμής. Οι συντεχνίες αποδυναμώθηκαν, ενώ παρατηρείται μία γενικότερη κάμψη σε όλους τους τομείς, εκτός της παιδείας, όπου τα Ιωάννινα αναδεικνύονται σε σημαντικό κέντρο ολόκληρης της βαλκανικής χερσονήσου.²⁰⁵

Κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα υπήρχαν τέσσερα ελληνικά δημοτικά σχολεία (Καπλάνειο, Βαλάνειο, Μαρούτσειο και Παυλίδειο), στα οποία φοιτούσαν 690 μαθητές και διδασκαν 15 δάσκαλοι. Στην ανώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης λειτουργούσε η Ζωσιμαία Σχολή. Επίσης, υπήρχαν τρία παρθεναγωγεία και μία βιβλιοθήκη στη Ζωσιμαία Σχολή. Η μουσουλμανική εκπαίδευση παρέχόταν στους χώρους θρησκευτικής λειτουργίας, στα τζαμιά στα μεχτέμπ (mekteb) η βασική εκπαίδευση και στους μεντρεσέδες (medrese) η μέση. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα λειτουργούσαν τέσσερις μεντρεσέδες (Αολάν πασά, Μεχμέτ Αγά, Βελή πασά και Οσμάν Τσαούση). Επίσης, υπήρχε ένα

Ενδεικτικά βλ. Α. Παπασταύρος, *Αλή πασάς: από λήσταρχος ηγεμόνας*, Ιωάννινα 2013, σ. 72-73, 80.

²⁰¹ Όπως οι Αλέξιος Νούτσος, Ιωάννης Κωλέττης, Σπύρος Κολοβός, Σταύρος Τσαπαλάμος, Μάνθος Οικονόμου, Μιχαλάκης Χαντζερής, Δημήτριος Δρόσος και Ιωάννης Τσάτσος. Για περισσότερα βλ. Α. Παπασταύρος, *Αλή πασάς... ό.π.*, σ. 72-73, 80.

²⁰² Τα Ιωάννινα κατά τους 18^ο και 19^ο αιώνες αποτελούσαν τμήμα του δικτύου που συνέδεε σημαντικά εμπορικά κέντρα της Ευρώπης, όπως η Βενετία και η Τεργέστη. Βλ. Γ. Πλουμίδης, «Συμβολή του εμπορίου των Ηπειρωτών με τη Βενετία (18^{ος} αι.)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (1986), τ. 41, σ. 9-33· Χ. Ε. Παπακώστα, «Ηπειρώτες έμποροι στη Βενετία (16^{ος}-19^{ος} αιώνες)», *Θησαυρίσματα* (2007), 37, σ. 435-448· Λ. Βρανούσης, Β. Σφυρόερας, «Δημογραφικές εξελίξεις - Οι Ηπειρώτες της Διασποράς», στο *Ήπειρος 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Αθήνα 1997, σ. 257-264.

²⁰³ Αναφέρουμε ενδεικτικά τους Γεώργιο Αβέρωφ, Απόστολο Αρσάκη, Ιωάννη Γεννάδιο, Ευαγγέλη και Κωνσταντίνο Ζάππα, αδελφούς Ζωσιμάδες, Γεώργιο και Σίμωνα Σίνα, Γεώργιο Σταύρου, Νικόλαο Στουρνάρη, Μιχαήλ Τσοίτσα και Γεώργιο Χατζηκώστα. Για περισσότερα βλ. Α. Παπασταύρος, *Ηπειρώτες εθνικοί ευεργέτες: ένα μοναδικό παγκόσμιο φαινόμενο*, Ιωάννινα 2010, γενικώς.

²⁰⁴ Όπως οι Οδυσσέας Ανδρούτσος, Γεώργιος Καραϊσκάκης, Ευαγγέλης Ζάππας, Αθανάσιος Διάκος, Μποτσαραίοι και Τζαβελλαίοι. Για περισσότερα βλ. Α. Παπασταύρος, *Αλή πασάς, ό.π.*, σ. 74-79.

²⁰⁵ Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 111.

παρθεναγωγείο και μία μουσουλμανική βιβλιοθήκη στον περίβολο του μεντρεσέ του Ασλάν πασά. Η εβραϊκή κοινότητα διέθετε τέσσερα σχολεία, συμπεριλαμβανομένων της Σχολής της Alliance και ενός παρθεναγωγείου. Επίσης, στην πόλη υπήρχε ιταλική σχολή και αντίστοιχη ρουμανική εμπορική.²⁰⁶

Στους ιερούς ναούς της πόλης συμπεριλαμβάνονταν 8 εκκλησίες, 17 τζαμιά και 2 συναγωγές. Τα εντός του φρουρίου τζαμιά είχαν καταλάβει θέσεις εκκλησιών, σε αντίθεση με τα αντίστοιχα εκτός οχύρωσης.²⁰⁷ Επιπλέον, στις εισόδους της πόλης και στη συνοικία Λειβαδιώτη βρίσκονταν εγκατεστημένοι τρεις τεκέδες (μουσουλμανικά μοναστήρια).²⁰⁸

Οι χριστιανοί συντηρούσαν «Πτωχοτροφείο», «Ορφανοτροφείο», «Γεροντοκομείο» και «Κατάστημα Ελεών». Επίσης, λειτουργούσαν δύο φαρμακεία, ένα νοσοκομείο στην περιοχή της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου και ένα δεύτερο νοσοκομείο - φρενοκομείο στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη στη θέση Μπουνίλα. Οι μουσουλμάνοι διέθεταν τα φιλανθρωπικά ιδρύματα *imaret*, τα οποία λειτουργούσαν ως πτωχοκομεία στους χώρους των τζαμιών και συγκεκριμένα στα Μεχμέτ αγά και Ναμάζ Γκιάχ. Ένα άλλο ίδρυμα ήταν το *tablane* (ξενώνας και νοσοκομείο) που εξυπηρετούσε άπορους μουσουλμάνους στη θέση «Κουραμπάς» (Δημοτικό Νοσοκομείο). Τέλος, υπήρχε το στρατιωτικό νοσοκομείο στο εσωτερικό φρούριο του Ίτς Καλέ.²⁰⁹ Στον περίβολο του τζαμιού του Ασλάν πασά βρίσκονταν τα λουτρά, τα οποία αποτελούσαν καθιερωμένη πρακτική των μουσουλμάνων. Επίσης, τοποθετείται και ένα ακόμα στην περιοχή του τζαμιού Φετιχιέ.²¹⁰ Οι εβραίοι συντηρούσαν γηροκομείο, αλλά και θεσμούς που κάλυπταν τις ανάγκες των ενδεών σε τροφή και ιατρική περίθαλψη, όπως η λειτουργία συσσιτίων, οι δωρεάν ιατρικές επισκέψεις σε άπορους ασθενείς και ο ενταφιασμός των ενδεών.²¹¹

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα τα Ιωάννινα, όπως τα περισσότερα κέντρα του ηπειρωτικού ελλαδικού χώρου, ήταν εξαρτημένα από την αγροτική - κτηνοτροφική ενδοχώρα τους. Η εμπορική δραστηριότητα -τουλάχιστον για τα

²⁰⁶ Κ. Κουλίδας, «Τα μουσουλμανικά βακούφια της πόλεως των Ιωαννίνων», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο (ανάτοπο)*, Ιωάννινα 2004, σ. 263 Γ. Κανετάκης, *ό.π.*, σ. 92-129 Σπ. Λουκάτος, *ό.π.*, σ. 74-80 Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 124, 164-166. Σχετικά με το παράρτημα της *Alliance Israélite Universelle* βλ. Ν. Αναστασόπουλος, *Η Ισραηλιτική...ό.π.*, σ. 43-45. Βλ. επίσης «Τα Ιωάννινα δια μέσου των αιώνων», *Ακρόπολις*, αρ. φ. 10.266, 22-2-1913, σ. 3 ' «Τα Ιωάννινα επί Αλή πασά», *Αμάθεια*, αρ. φ. 10.442, 1-3-1913, σ. 1 ' «Τα Ιωάννινα: το πάλαι», *Νεολόγος Πατρών*, αρ. φ. 6.582, 22-2-1913, σ. 1 ' «Τα Ιωάννινα: όλη η μεγάλη ιστορία των», *Σκριπ*, αρ. φ. 6.331, 24-2-1913, σ. 1-2.

²⁰⁷ Ι. Λαμπριδής, *ό.π.*, σ. 42 Κ. Κουλίδας, *ό.π.*, σ. 13-17. Βλ. επίσης Μ. Κόμπου, Δ. Νικολούδη, Μ. Παπαντωνίου, *Ανάπτυξη L.I.S. για τα δεκαεπτά μουσουλμανικά τεμένη των Ιωαννίνων και αναπαράστασή τους στη σύγχρονη πόλη: διπλωματική εργασία*, Ε.Μ.Π., Τμήμα Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών, Τομέας Τοπογραφίας, Αθήνα 2000, σ. 15-76.

²⁰⁸ Ο Κ. Κουλίδας (*Τα μουσουλμανικά βακούφια...ό.π.*, σ. 224-225) αναφέρεται στην ύπαρξη επτά τεκέδων. Οι Σιέχηδες (Ηγούμενοι) των τεκέδων αναγνωρίζονταν ως άγιοι και απήλυναν μεγάλες τιμές από τους πιστούς. Μάλιστα, ασκούσαν και καθήκοντα θρησκευτικού ιατρού και εξορκιστή κάθε ασθένειας. Βλ. Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 120-125. Βλ. επίσης «Η νέα Ελλάδα: τα ζωντανά Γιάννενα», *Ακρόπολις*, αρ. φ. 10.276, 5-3-1913, σ. 2' στην ίδια εφημερίδα, «Η νέα Ελλάδα: τα ζωντανά Γιάννενα», αρ. φ. 10.277, 6-3-1913, σ. 2.

²⁰⁹ Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 168-169.

²¹⁰ *Αυτ.*, σ. 167-168.

²¹¹ Α. Παπαστεφανάνη, «'Ανθρωποι ταπεινοί...», *ό.π.*, σ. 133-134.

βασικά προϊόντα- κινούνταν στα (χαμηλά) επίπεδα της παραγωγής. Στα μέσα του αιώνα οι παραδοσιακές παραγωγικές σχέσεις διαταράχθηκαν με τη διάλυση του τιμαριωτικού συστήματος και την αναγνώριση της έγγειας ιδιοκτησίας.²¹²

Η κτηνοτροφία, κατά την εποχή στην οποία αναφερόμαστε, παρουσίαζε σημαντικές καθυστερήσεις, ενώ δεν επαρκούσε ούτε για την κάλυψη των εσωτερικών αναγκών.²¹³ Σύμφωνα με τη στατιστική του 1910 που δημοσίευσε η εφημερίδα της Σμύρνης *Αμάλθεια*, οι πρόσοδοι από την κτηνοτροφία, για το σύνολο της Ηπείρου, υπολογίζονταν μόλις στα 2.911.000 φράγκα.²¹⁴

Στο δυτικό και ανατολικό τμήμα της πόλης υπήρχαν μπουστάνια. Τα προϊόντα που καλλιεργούνταν στην περιοχή των Ιωαννίνων ήταν κυρίως τα δημητριακά (καλαμπόκι, βρώμη, κριθάρι, σιτάρι), ο καπνός και τα όσπρια. Επιπλέον, η παραγωγή σε φρούτα ήταν ποικίλη.²¹⁵ Παρόλα αυτά, η καλλιέργεια λαχανικών, όπως και η δένδροκομία και η αμπελουργία, βρισκόταν σε χαμηλό επίπεδο. Ωστόσο, η καλλιέργεια του εγχώριου καπνού αλλά και άλλων ποικιλιών, όπως αυτή της Ξάνθης, αναπτυσσόταν συστηματικά στην Ήπειρο κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.²¹⁶

Η λίμνη ήταν σπουδαίος υδροβιότοπος, με πολυπληθέστερα πτηνά τις *φαλαρίδες* και τα *βουτηχάρια*. Το κυνήγι τους ήταν διαδεδομένο και διεξαγόταν με βάρκες, ανάμεσα στους καλαμιώνες.²¹⁷ Αν και τα ψάρια της λίμνης ήταν

²¹² Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 109. Το 1846, σε εφαρμογή των Μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ (1839), καταργήθηκε το τιμαριωτικό σύστημα και ανανεώθηκε ο θεσμός του τσιφλικιού. Αρχικά, επιδιώχθηκε ο περιορισμός των δικαιωμάτων των γαιοκτημόνων στην παραγωγή, ενώ με τον νόμο περί γαιών του 1858 δόθηκε η δυνατότητα εκποίησης στους κατόχους γης. Με τη διαδικασία αυτή αναγνωρίστηκε η ατομική έγγεια ιδιοκτησία στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Οι επιπτώσεις για τους καλλιεργητές ήταν οδυνηρές, καθώς απώλεσαν το εμπράγματο δικαίωμα που διατηρούσαν πάνω στην καλλιεργούμενη γη και σταδιακά μετατράπηκαν σε απλούς γαιομισθωτές. Η κατάσταση περιπλέχθηκε περισσότερο προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όταν χριστιανοί, κυρίως, κεφαλαιούχοι αγόρασαν τσιφλίκια και παραβλέποντας τις εθιμικές διαδικασίες και τα προνόμια αιτήθηκαν την καταβολή γεώμορου από δραστηριότητες που μέχρι τότε απολάμβαναν φορολογική ατέλεια. Βλ. Κ. Βακατοάς, *Η Γενική Διοίκηση Ηπείρου. Η αγροτική ιδιοκτησία (1913-1918): διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, Ιωάννινα 2001, σ. 1. Β. Γεωργιάκης, «Η ηθική της πείνας. Ο αγροτικός χώρος της Ηπείρου κατά τον Εθνικό Διχασμό (1915-1917)», στο Ν. Ποταμιάνος (επιμ.), *Εκδοχές της ηθικής οικονομίας: ιστορικές και θεωρητικές μελέτες*, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών - ΠΕ, Ρέθυμνο 2021, σ. 106-107.

²¹³ Για παράδειγμα, αναφέρεται ότι συνηθιζόταν η εισαγωγή τυριού, σε δοχεία, από την Ανδριανούπολη, αν και θεωρούταν κατώτερο ποιοτικώς, το οποίο εξάλλου έφτανε στην αγορά σε υψηλότερη τιμή. Βλ. «Η γεωργία εν Ηπείρω», *Αμάλθεια*, αρ. φ. 10.451, 12-3-1913, σ. 1. «Τα Ιωάννινα: όλη η μεγάλη ιστορία των», *Σκρίπ*, αρ. φ. 6.337, 3-3-1913, σ. 2. Βλ. επίσης Σπ. Λουκάτος, *ό.π.*, σ. 85.

²¹⁴ «Η γεωργία εν Ηπείρω», *Αμάλθεια*, αρ. φ. 10.451, 12-3-1913, σ. 1. Βλ. επίσης Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, *ό.π.*, σ. 43-44.

²¹⁵ Δαμάσκηνα, «καϊσιά» (είδος βερίκοκου), κορόμηλα, μήλα, καρύδια, σταφύλια, κεράσια, βύσσινα, αχλάδια και προπαντός σύκα. Βλ. «Η νέα Ελλάδα: τα ζωντανά Γιάννενα», *Ακρόπολις*, αρ. φ. 10.268, 24-2-1913, σ. 2.

²¹⁶ Σπ. Λουκάτος, *ό.π.*, σ. 83-85. Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, *ό.π.*, σ. 39-41. Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 18-22. Βλ. επίσης «Τα Ιωάννινα: όλη η μεγάλη ιστορία των», *Σκρίπ*, αρ. φ. 6.335, 1-3-1913, σ. 1-2. στην ίδια εφημερίδα, «Τα Ιωάννινα: όλη η μεγάλη ιστορία των», αρ. φ. 6.336, 2-3-1913, σ. 2.

²¹⁷ «Η νέα Ελλάδα: τα ζωντανά Γιάννενα», *Ακρόπολις*, αρ. φ. 10.276, 5-3-1913, σ. 2.

άφθονα, η *Παμβώτιδα* φημιζόταν κυρίως για τα χέλια. Επίσης, το μικρό ψάρι *τσιμα* ήταν διαδεδομένο, εξαιτίας της χαμηλής τιμής του, όπως και οι καραβίδες.²¹⁸ Από την *Παμβώτιδα* προέρχονταν και οι ιατρικές βδέλλες, οι οποίες χρησίμευαν ως πανάκεια κάθε νόσου, ενώ κατά το παρελθόν αποτελούσαν εξαγωγίμο προϊόν.²¹⁹

Στοιχεία σχετικά με τη βιοτεχνία και το εμπόριο στα Ιωάννινα τη δεύτερη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα αντλούμε από την έρευνα του Γεωργίου Παπαγεωργίου για τις συντεχνίες. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη μελέτη, κατά μήκος της αγοράς «παζάρι», αλλά και εκτός αγοράς, δραστηριοποιούνταν 11 εμπορικές συντεχνίες, 22 βιοτεχνικές -με μεγαλύτερες εκείνες των γουναράδων, των βυρσοδεψών και των χρυσοχόων- και τρεις συντεχνίες παροχής υπηρεσιών. Παράλληλα, τα εργαστήρια υπολογίζονταν σε 1.014.²²⁰ Συνήθως στα εργαστήρια, τα οποία υπερτερούσαν αριθμητικά, απασχολούταν βοηθητικό προσωπικό που δεν ήταν μέλη κάποιας συντεχνίας. Με βάση αυτή την ιεραρχία, ανάμεσα στα (λιγότερα) μέλη των συντεχνιών και στη βάση των αυτοαπασχολούμενων, αποκτούσε μορφή η κοινωνική διαστρωμάτωση, με όρους εργασίας.²²¹

Το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα παρατηρούνται ορισμένες αλλαγές στη διάρθρωση των συντεχνιών και εργαστηρίων, με μείωση των μελών των πρώτων και αύξηση των δεύτερων. Επίσης, εμφανίζονται εργαστήρια που παράγουν διαφορετικά προϊόντα από τα παραδοσιακά, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, για την κάλυψη των νέων αναγκών του πληθυσμού.²²² Την ίδια περίοδο, η επικράτηση των καπιταλιστικών σχέσεων στην οικονομία ανανεώνει τον εμπορικό χαρακτήρα της πόλης μετατρέποντάς τη σε διαμετακομιστικό εμπορικό κέντρο.²²³

Παρά την προσπάθεια εκσυγχρονισμού των εργαστηρίων και την επίτευξη μιας στοιχειώδους βελτίωσης του τεχνολογικού εξοπλισμού τους κατά το παράδειγμα της δυτικής εκβιομηχάνισης, η πρόοδος άγγιξε τα όρια μιας στοιχειώδους πρωτο-βιομηχάνισης στη βυρσοδεψία, με την προσθήκη ορισμένων βελτιωμένων μέσων-εργαλείων. Επίσης, το συγκεντρωμένο εργοστάσιο της υφαντουργίας μάλλινων υφασμάτων συγκροτήθηκε με την προσθήκη ατομικών αργαλειών, στον ίδιο χώρο, και όχι με τη δημιουργία βιομηχανικής μονάδας. Από την άλλη πλευρά, η συγκυριακή, ελάχιστη παραγωγή μεταξωτών έσβησε. Η δυσκολία συγκέντρωσης μοντέρνου τεχνολογικού εξοπλισμού θεωρείται η βασική αιτία της αδυναμίας συγκρότησης εργοστασίου. Ωστόσο, η ασημουργία και η χρυσοκεντητική

²¹⁸ «Η νέα Ελλάς: τα ζωντανά Γιάννενα», *Ακρόπολις*, αρ. φ. 10.268, 24-2-1913, σ. 2' στην ίδια εφημερίδα, «Η νέα Ελλάς: τα ζωντανά Γιάννενα», αρ. φ. 10.269, 25-2-1913, σ. 1' «Οι κήποι των Ιωαννίνων», *Αμάλθεια*, αρ. φ. 10.442, 2-3-1913, σ. 3.

²¹⁹ «Η νέα Ελλάς: τα ζωντανά Γιάννενα», *Ακρόπολις*, αρ. φ. 10.276, 5-3-1913, σ. 2.

²²⁰ Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες...*, *όπ.*, σ. 35-60.

²²¹ Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 101-106.

²²² Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες...*, *όπ.*, σ. 236-241' Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 107.

²²³ Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 153.

διατηρήθηκαν ως τεχνικές στα τοπικά εργαστήρια και εγγράφηκαν στην τοπική παράδοση.²²⁴

Το διάστημα 1870-1912 η διεύρυνση της αγοράς και ο ανταγωνισμός κατέστρεψαν προοδευτικά τη δομή και συνοχή των συντεχνιών, ενώ την πρώτη δεκαετία του 20^{ού} αιώνα επήλθε η οριστική αποσύνθεσή τους.²²⁵

Στα γενικά οικονομικά χαρακτηριστικά που επικρατούν μετά την εξέγερση του 1854 συγκαταλέγονται η συμπίεση της αγοραστικής δύναμης και τα υψηλά επίπεδα τιμών. Επίσης, η έλλειψη υποζυγίων, η κακή κατάσταση του οδικού δικτύου, οι ληστείες, η βαριά φορολογία, με την παράλληλη εισχώρηση των αυστριακών και ιταλικών, κυρίως, βιομηχανικών προϊόντων, επιδείνωναν την οικονομική κατάσταση των τοπικών επαγγελματιών. Κατά συνέπεια, η οικονομική κίνηση της αγοράς ήταν περιορισμένη, ενώ υπήρχε παθητικό ανάμεσα στις εισαγωγές και στις εξαγωγές, το οποίο καλυπτόταν κυρίως από τα εμβάσματα των μεταναστών και τους προϋπολογισμούς των αγαθοεργών καταστημάτων.²²⁶

Σύμφωνα με τα -κατά προσέγγιση- δεδομένα που παρουσιάζει σε άρθρο του ο Χρήστος Χρηστοβασιλης, οι εισαγωγές στην περιοχή την περίοδο που προηγείται της προσάρτησης έφταναν ετησίως τα 8.550.000 φράγκα. Κυριότερες χώρες προέλευσης ήταν η Ιταλία, Αυστρία και η Αγγλία ακολουθούσαν η Γαλλία, Ρουμανία, Βουλγαρία και η Ελλάδα, ενώ σπανιότερες ήταν οι εισαγωγές από διάφορες άλλες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, τη Γερμανία, την Ελβετία και τις Κάτω Χώρες. Όσον αφορά στο κόστος, ανά είδος εισαγωγής, τις υψηλότερες θέσεις καταλάμβαναν τα υφάσματα και τα άλευρα, ακολουθούσαν τα «αποικιακά», ενώ σπανιότερες ήταν οι εισαγωγές σε δέρματα, οίνο, οινόπνευμα και πετρέλαιο. Ωστόσο, το υψηλότερο ποσό διατίθετο για την εισαγωγή των υπολοίπων - «διαφόρων ειδών».

Στον αντίποδα, οι εξαγωγές έφταναν -κατά προσέγγιση επίσης- τα 4.700.000 φράγκα ετησίως. Η Ιταλία και η Αυστροουγγαρία αποτελούσαν τις μεγάλες αγορές, ενώ ακολουθούσαν οι διάφορες άλλες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και η Ελλάδα. Τα σημαντικότερα είδη εξαγωγής ήταν το ελαιόλαδο,²²⁷ τα βελανίδια, χρυσόξυλλα, τα μαλλιά και δέρματα (από αιγοπρόβατα), τα κίτρα, η πίσσα, ο χαλκός, τα τυριά, το βούτυρο, τα ψάρια, πουλερικά, αυγά, άλογα και τα βοοειδή.²²⁸

²²⁴ Για περισσότερα σχετικά με τα εργαστήρια των Ιωαννίνων τον 19^ο αιώνα, βλ. Βασιλική Ρόκου, «Μεταποικιακά εργαστήρια των Ιωαννίνων στο τέλος του 19^{ου} αι.», *Δωδώνη* (2004), τ. 33, σ. 365-381. Βλ. επίσης της ίδιας *Τα βυρσοδευρεία των Ιωαννίνων: από το εργαστήριο στο «εργοστάσιο» της βιοτεχνικής πόλης*, 2004, σ. 118-125. Σχετικά με την αργυροχοΐα και χρυσοχοΐα στα Ιωάννινα, βλ. ενδεικτικά Γ. Μουσειδου, *Η αργυροχοΐα στην Ήπειρο*, Αθήνα 1983· Α. Δήμου, *Αργυροχοΐα και χρυσοχοΐα στα Γιάννινα*, Ιωάννινα 1981.

²²⁵ Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες...*, *όπ.*, σ. 241-281.

²²⁶ *Αυτ.*, σ. 280-281· Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, *όπ.*, σ. 44-46.

²²⁷ Προφανώς αναφέρεται στις παράλιες περοχές της Ηπείρου.

²²⁸ «Η νέα Ελλάς: τα ζωντανά Γιάννενα», *Ακρόπολις*, αρ. φ. 10.273, 2-3-1913, σ. 2. Πρβλ. Γ. Πλουμίδης, «Ο ελληνοισμός...», *όπ.*, σ. 360-361.

Επιπροσθέτως, η έλλειψη εργατικών χεριών, λόγω της μετανάστευσης, που από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα υπήρξε μαζική,²²⁹ η υπερτίμηση των ειδών πρώτης ανάγκης, η οποία ενισχυόταν από την έλλειψη ανταγωνισμού, η υπερβολική αύξηση των ενοικίων, η εξάντληση της τοπικής αγοράς, η απουσία τραπεζικών ιδρυμάτων, η έλλειψη εμπορικών και αγροτικών συνεταιρισμών, τα μονοπώλια σκιαγραφούνται ως τα κύρια οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής κατά την εποχή της προσάρτησής της στο ελληνικό κράτος.²³⁰

Β. Η προσάρτηση της περιοχής των Ιωαννίνων στο ελληνικό κράτος και η διαδικασία εθνικής ενσωμάτωσης

Η Ελλάδα τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, ως προς την έκταση και τον πληθυσμό, σχεδόν διπλασιάζεται. Όμως, οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις μετά την περιπέτεια των πολέμων ήταν εμφανείς, τόσο για τους «νέους» πληθυσμούς όσο και για εκείνους που τους υποδέχθηκαν. Η προσπάθεια του εθνικού κράτους να εντάξει τις Νέες Χώρες και να τις ομογενοποιήσει, τόσο μεταξύ τους όσο και σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές της Παλαιάς Ελλάδας υπήρξε εμφανής σε όλες τις εκφάνσεις της κρατικής πολιτικής, αν και όπως αποδείχτηκε ήταν μία αρκετά δύσκολη διαδικασία. Η συνομολόγηση δανείων με τις νέες διοικήσεις για τη διευκόλυνση της κεντρικής αναπτυξιακής πολιτικής καθώς και η παραγωγή σχετικής νομοθεσίας, η οποία αντικατέστησε σταδιακά την παλαιότερη, ήταν μερικά από τα μέτρα που λήφθηκαν για το σκοπό αυτό.²³¹

Σύμφωνα με τα δεδομένα της απογραφής, η οποία διενεργήθηκε αμέσως μετά την προσάρτηση των νέων εδαφών από επιτροπές τοπικών παραγόντων, ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν στις 16.804 ψυχές. Πιο συγκεκριμένα, το 72% του συνολικού πληθυσμού (12.118) ήταν χριστιανοί, το 13% (2.184) μουσουλμάνοι και το 15% (2.502) εβραίοι.²³² Παρόλα αυτά, οι κάτοικοι πριν την πολιορκία (1912) υπολογίζονταν σε 18.878, εκ των οποίων το 51% (9.530) ήταν χριστιανοί, το 25% (4.752) μουσουλμάνοι και το 24% (4.596) εβραίοι.²³³ Υπολογίζεται ότι η μείωση του πληθυσμού οφείλεται στην αποχώρηση ομάδων, κυρίως μουσουλμάνων και εβραίων, εξαιτίας των Βαλκανικών Πολέμων και

²²⁹ Υπολογίζεται ότι από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως το 1906 είχε μεταναστεύσει το 30% του πληθυσμού της Ηπείρου. Βλ. Γ. Πλουμίδης, «Ο ελληνισμός...». *ό.π.*, σ. 358. Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες ...*, *ό.π.*, σ. 277-278. Ν. Αναστασόπουλος, «Η Ήπειρος από τον 19^ο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: Πολιτική, Οικονομία, Κοινωνία, Μετανάστευση», στο Κ. Λιάμπη, Ν. Κατσικούδης, Ν. Αναστασόπουλος (επιμ.), *Από την Άπειρο ...*, *ό.π.*, σ. 3-13.

²³⁰ Γ. Πλουμίδης, «Ο ελληνισμός...». *ό.π.*, σ. 362-363. Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες...*, *ό.π.*, σ. 256-281. Σπ. Λουκάτος, *ό.π.*, σ. 59-61. Βλ. επίσης «Τα Ιωάννινα: όλη η μεγάλη ιστορία των», *Σκρίπ*, αρ. φ. 6.332, 26-2-1913, σ. 2.

²³¹ Για περισσότερα βλ. Α. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία (1204-1985)*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 346-370. R. Clogg, *Συνολτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Αθήνα 2003, σ. 67-122. Μ. Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του μεσοπολέμου*, Αθήνα 2009, σ. 65-104.

²³² Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, *ό.π.*, σ. 344-345, 436.

²³³ *Αντ.*, σ. 344-345. Για περισσότερα σχετικά με τις απογραφές στην Ήπειρο κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο βλ. ο ίδιος, «Πληθυσμός και απογραφές στην Ήπειρο της ύστερης Τουρκοκρατίας», στο *Γιάννινα - Ήπειρος ...*, *ό.π.*, σ. 299-315.

της συνακόλουθης προσάρτησης της Ηπείρου στην Ελλάδα, ενώ πρέπει να σημειώσουμε ότι κατά την απογραφή του 1913 δεν απογράφηκαν οι απόντες, οι στρατιώτες καθώς και οι έγκλειστοι των φυλακών.²³⁴

Μετά την κατάληψη της πόλης, ο Γενικός Αρχηγός του Ελληνικού Στρατού προέβη στην παροχή εγγυήσεων για την ασφάλεια της ζωής, της τιμής και της περιουσίας όλων των κατοίκων, ανεξαρτήτως εθνικότητας και θρησκείας και επέβαλε στρατιωτικό νόμο, προκειμένου να διασφαλιστεί η δημόσια τάξη. Βέβαια, οι διενέξεις, ιδίως μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων, δεν αποφεύχθηκαν· αντίθετα ενισχύθηκαν, εξαιτίας κυρίως των εν συνεχεία πολεμικών και πολιτικών εξελίξεων.²³⁵

Το ζήτημα της διακυβέρνησης των νεοπροσαρτημένων περιοχών και της κατάργησης της στρατιωτικής διοίκησης ετίθετο επιτακτικά μετά τη λήξη του πολέμου. Για τον λόγο αυτό εφαρμόστηκε με προσωρινό, αρχικά, χαρακτήρα ο θεσμός των γενικών διοικήσεων, μεταξύ των οποίων και η Γενική Διοίκηση Ηπείρου.²³⁶ Οι γενικές διοικήσεις απέκτησαν εξαρχής ευρείες αρμοδιότητες -αν και αρκετά περιορισμένες συγκριτικά με τον αντίστοιχο θεσμό της οθωμανικής περιόδου- με επιπλέον δικαίωμα την έκδοση νομοθετικών διατάξεων. Το 1915 καταργήθηκαν όλες οι γενικές διοικήσεις και καθιερώθηκε μόνο η διοικητική διαίρεση των νομών και υποδιοικήσεων. Ωστόσο, το 1918 η κυβέρνηση Βενιζέλου επανέφερε τον θεσμό.²³⁷ Το 1922 εξακολούθησαν να υφίστανται μόνο οι Γενικές Διοικήσεις Ηπείρου, Θεσσαλονίκης, Κρήτης και Θράκης, ενώ τα επόμενα έτη και μέχρι το 1955 -οπότε καταργήθηκαν οριστικά- ακολούθησαν αλληλοδιαδοχές καταργήσεις και επανιδρύσεις τους.²³⁸

²³⁴ Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο... ό.π.*, σ. 277-280. Βλ. επίσης Ι. Νικολαΐδης, *Τα Γιάννινα του μεσοπολέμου*, Ιωάννινα 1992, τ. Α', σ. 76-77· *Διεύθυνσις Στατιστικής, Απαρίθμησις των κατοίκων των νέων επαρχιών της Ελλάδος του έτους 1913*, Αθήνα 1915. Βλ. επίσης, Γ. Σταυράκης, *Απογραφή του πληθυσμού*, χ.τ., 1916, σ. 44· Μ. Χουλιαράκης, *Ιστορική απογραφική άποψις της Ελλάδος 1900-1971*, Αθήνα 1975, σ. 27-28.

²³⁵ Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση του κράτους στην απελευθερωμένη Ήπειρο (1913-1914)», *Δωδώνη* (1987), 16:1, σ. 509-517.

²³⁶ Αρχικά δημιουργήθηκαν οι Γενικές Διοικήσεις Κρήτης, Μακεδονίας, Νήσων Αιγαίου και Ηπείρου. Η Σάμος και η Ικαρία υπάγονταν στη Γενική Διοίκηση Σάμου. Βλ. Β. Ανδρονόπουλος, Μ. Μαθιουδάκης, *Νεοελληνική Διοικητική Ιστορία: Περιφερειακή διοίκηση / Τοπική αυτοδιοίκηση*, Αθήνα 1988, σ. 119.

²³⁷ Το 1918 συστήθηκαν οι Γενικές Διοικήσεις Θεσσαλονίκης, Κοζάνης - Φλώρινας, Ηπείρου, Κρήτης, Λέσβου, Χίου και Σάμου. Μετά την ανακατάληψη των Σερρών και της Δράμας, το ίδιο έτος, ιδρύθηκε η Γενική Διοίκηση Ανατολικής Μακεδονίας. Το 1920, μετά τη συνθήκη των Σεβρών, ιδρύθηκε, επίσης, η Γενική Διοίκηση Θράκης. Βλ. Β. Ανδρονόπουλος, Μ. Μαθιουδάκης, *ό.π.*, σ. 119.

²³⁸ Το 1925 καταργήθηκαν όλες οι γενικές διοικήσεις, εκτός από εκείνη της Θεσσαλονίκης και προσωρινά της Θράκης. Το επόμενο έτος ιδρύθηκαν εκ νέου οι Γενικές Διοικήσεις Ηπείρου και Κρήτης. Το 1929 η Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης μετονομάστηκε σε Γενική Διοίκηση Μακεδονίας. Το 1935 συστήθηκε η Γενική Διοίκηση Αρχιπελάγους, η οποία καταργήθηκε το επόμενο έτος. Το 1941 ιδρύθηκαν οι αντίστοιχες Γενικές Διοικήσεις Νήσων Αιγαίου Πελάγους, Κυκλάδων και Ιονίου Πελάγους, οι οποίες όμως καταργήθηκαν το ίδιο έτος, μετά τη Γερμανική κατοχή. Το 1944, λίγο πριν τη λήξη του πολέμου, ιδρύθηκε η Γενική Διοίκηση Πελοποννήσου. Ωστόσο, το ίδιο έτος καταργήθηκαν οι γενικές διοικήσεις και ιδρύθηκαν 17 κυβερνητικές αντιπροσωπείες. Όμως, ο συγκεκριμένος θεσμός υπήρξε εξαιρετικά βραχύβιος, καθώς έπειτα από δύο μήνες επαναφέρθηκε ο θεσμός των γενικών διοικήσεων. Τα επόμενα έτη ακολούθησαν αλληλοδιαδοχικές καταργήσεις και επανιδρύσεις. Το 1955, έτος οριστικής κατάργησης του

Η διοικητική υποδιαίρεση των νομών και υποδιοικήσεων είχε εφαρμοστεί ήδη από το 1914. Στην Ήπειρο συστήθηκαν οι Νομοί Ιωαννίνων και Πρεβέζης, στους οποίους εντάσσονταν και αντίστοιχες υποδιοικήσεις. Ακολούθως, το 1919 συστήθηκαν στις πρωτεύουσες των νομών οικονομικές επιτροπές για τη διαχείριση κεφαλαίων αναφορικά με την αντιμετώπιση εκτάκτων αναγκών, όπως σε περιπτώσεις επιδημιών και φυσικών καταστροφών. Εντούτοις, στις Νέες Χώρες ο θεσμός των νομαρχιών δεν ήταν ισχυρός, ώσπου το 1955 με την κατάργηση των γενικών διοικήσεων γενικεύτηκε σε ολόκληρη την Ελλάδα.²³⁹

Επιπρόσθετα, ο κάθε νομός υποδιαιρέθηκε σε δήμους και κοινότητες, οι οποίοι επανασυγκροτήθηκαν με τον Νόμο ,ΔΝΖ' (υπ' αρ. 4.057) του 1912 «Περί συστάσεως δήμων και κοινοτήτων». Ο συγκεκριμένος νόμος κατάργησε ουσιαστικά το προηγούμενο σύστημα της αντιβασιλείας και επέτρεψε τη διαίρεση της επικράτειας σε μικρότερες διοικητικές μονάδες, προκειμένου να ενισχυθεί η τοπική αυτοδιοίκηση.²⁴⁰

Σύμφωνα με την πρώτη προκήρυξη του διαδόχου Κωνσταντίνου μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων, αρχικά αναγνωρίστηκαν μόνο οι εκπρόσωποι των τριών θρησκευτικών εθνοτήτων, δηλαδή οι μητροπολίτες και οι δημογεροντίες για τους χριστιανούς, οι μουφτήδες και οι καδήδες για τους μουσουλμάνους και οι ραβίνοι για τους εβραίους. Επίσης, για τα έτη 1913-1914 διατηρήθηκε, με κάποιες προσαρμογές, η διοικητική διαίρεση του οθωμανικού καθεστώτος σε σαντζάκια και καζάδες και αναγνωρίστηκαν οι υφιστάμενες τοπικές αρχές, ανεξάρτητα από την εθνικότητα των δημάρχων και των μουχτάρηδων. Ως εκ τούτου, στα Ιωάννινα δήμαρχος παρέμεινε ο Γιαγιάμπης Αμπουλάχ αγάς, ο οποίος κατείχε το αξίωμα από το 1875.²⁴¹

Κατά συνέπεια, η ελληνική επικράτεια, μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, παρουσίαζε μια άξια επισήμανσης ανομοιομορφία, όσον αφορά στην περιφερειακή διοίκηση, καθώς ο θεσμός των γενικών διοικήσεων, με εξαίρεση τη βραχύβια περίπτωση της Πελοποννήσου, εφαρμόστηκε αποκλειστικά στις Νέες Χώρες.

Η νομοθετική και δασμολογική αφομοίωση των Νέων Χωρών ήταν επίσης από τα καιρία προβλήματα που έχρηζαν αντιμετώπισης. Η εφαρμογή των νόμων συναντούσε συχνά αντιδράσεις, εξαιτίας της ενίοτε ανέφικτης ή απλώς προβληματικής εφαρμογής τους, χωρίς την απαιτούμενη προσαρμογή στα τοπικά δεδομένα, όπου ορισμένοι θεσμοί, όπως η αυτοδιοίκηση, λειτουργούσαν πολύ αποτελεσματικά.²⁴² Όσον αφορά στη δασμολογική πολιτική, ελάχιστοι φόροι του οθωμανικού καθεστώτος καταργήθηκαν, αρχικά, όπως ο φόρος της δεκάτης και ο αντίστοιχος του προβατονομίου. Από

θεσμού, υπήρχαν οι Γενικές Διοικήσεις Βορείου Ελλάδος, Θράκης, Ηπείρου, Κρήτης και Δωδεκανήσου. Βλ. Β. Ανδρονόπουλος, Μ. Μαθιουδάκης, *ό.π.*, σ. 120-121.

²³⁹ Β. Ανδρονόπουλος, Μ. Μαθιουδάκης, *ό.π.*, σ. 122-124.

²⁴⁰ Με τον Ν. 27-12-1833: «Περί συστάσεως των Δήμων» η ελληνική επικράτεια είχε διαιρεθεί σε δήμους, με συνένωση των επιμέρους κοινοτήτων. Για περισσότερα βλ. Κ. Γ. Παπαγεωργίου, *Η διοικητική οργάνωση της Ηπείρου: ιστορικά στοιχεία*, Ιωάννινα 2000, σ. 10-12. Βλ. επίσης Β. Ανδρονόπουλος, Μ. Μαθιουδάκης, *ό.π.*, σ. 127-131

²⁴¹ Β. Πυρσινέλλας, *ό.π.*, σ. 67, 74' Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 500, 502, 533.

²⁴² Ι. Νικολαΐδης, *ό.π.*, τ. Α', σ. 47-48, 233.

την άλλη πλευρά, οι Νέες Χώρες απαλλάχθηκαν προσωρινά από την καταβολή δασμών για τα εισαγόμενα εμπορεύματα έως τα τέλη του 1914, οπότε γενικεύθηκε η ισχύς του νόμου σε όλη την επικράτεια.²⁴³ Η συγκεκριμένη απαλλαγή, όμως, είχε ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση των δημοτικών εσόδων, όπως υποστηρίζεται με σαφήνεια στην απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου της 2^{ας} Ιουλίου 1914:

«(...)ό Δήμαρχος επρότεινε ότι: Ως δέν άγνοείτε κ. Σύμβουλοι, τά έσοδα του Δήμου, τά όποια εισπράττονται επί τη βάσει του διατηρουμένου έν ισχύϊ Δημοτικού φορολογικού Νόμου του καταλυθέντος πρώην Τουρκικού καθεστώτος καί δυνάμει του άρθρ. 7 του ,ΔΒΛΔ' Νόμου περί Διοικήσεως τών Στρατιωτικώς κατεχομένων Χωρών της 28 Φεβρουαρίου 1913, εΐναι τόσον άσήμαντα καί άνεπαρκή, ώστε εάν δέν έπεκταθΐ ή ισχύς εις τόν Δήμον τουτόν τών περί Δημοτικών φόρων νόμων έν γένει τών ύφισταμένων έν τη παλαιά Έλλάδι καί ιδίως του ΞΗ' Νόμου του 1847 καί ,ΒΡΚΑ' περί Τελωνιακού δασμολογίου, διά νά ψηφισθΐ καί έγκριθΐ νομίμως ό επί τών ώνίων καί κατ' επέκτασιν επί τών έμπορευμάτων δασμός τών προς έσωτερικήν κατανάλωσιν εισαγομένων εις τόν Δήμον τουτόν Ιωαννιτών εκ του έξωτερικού καί έξ' άλλων Δήμων καί κοινοτήτων του Κράτους, εΐναι άπολύτως άδύνατον νά καλυφθΐσι αί άπαραίτηται καί αναπόφευκται δαπάναι του Δήμου καί ιδίως τών, εκ της καταρτισθείσης συμβάσεως του ήλεκτροφωτισμού καί ύδρεύσεως της πόλεως Ιωαννίνων μετά του άναδόχου Χρήστου Ζαβιτσάνου, άναληφθεισών ύποχρεώσεων. Τούτου ένεκεν προτείνω, όπως έκφρασθΐ ευχή προς τήν Σΐν Γενικήν Διοίκησην Ήπειρου, όπως ευαρεστηθΐ καί ενεργΐση τά δέοντα, ίνα έπιτραπΐ διά Βασιλ(ικου) Διατάγματος ή επέκτασις της ισχύος εις τόν Δήμον τουτόν έν όλω τών περί Δημοτικών φόρων νόμων τών ύφισταμένων έν τη παλαιά Έλλάδι, διότι άλλως δέν δύναται νά άνταποκριθΐ ό Δήμος εις τάς πολλαπλάς ύποχρεώσεις όπου έχει μέ τά εισπραττόμενα ήδη όλως άσήμαντα έσοδα. (...).»²⁴⁴

Η πολιτική, οικονομική, νομοθετική και κοινωνική ετερογένεια των Νέων Χωρών υπήρξε αιτία πολλαπλών προβλημάτων και αφορμή ποικίλων διαβουλεύσεων, καθώς υπήρχε έντονα η αίσθηση της οπισθοδρόμησης και της τελμάτωσης σε όλους τους τομείς. Η θεσμική αποδυνάμωση της τοπικής αυτοδιοίκησης των Νέων Χωρών, ενός από τους ισχυρότερους θεσμούς της οθωμανικής περιόδου, δημιούργησε αισθήματα ματαιώσης, ενώ επέτεινε την αναγκαιότητα αφομοίωσης και ενσωμάτωσης με την υπόλοιπη Ελλάδα. Σύμφωνα με το άρθρο 17 του Νόμου 1051/8-11-1917 «Περί συστάσεως και διοικήσεως δήμων και κοινοτήτων εν ταις Νέαις Χώραις», κάθε απόφαση των δημοτικών συμβουλίων των Νέων Χωρών έπρεπε να υπόκειται στην έγκριση της ανώτερης διοικητικής αρχής, δηλαδή των τοπικών γενικών διοικήσεων. Το

²⁴³ Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση ...», ό.π., σ. 564-567.

²⁴⁴ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου*, Χφ. 1, 2-7-1914, σ. 344-345.

γεγονός αυτό δεν επέτρεπε την αυτοδιοίκηση των υποθέσεων τοπικού ενδιαφέροντος, ενώ ερχόταν σε αντίθεση με το αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο της Παλαιάς Ελλάδας και συγκεκριμένα με τον Νόμο του 1833, ο οποίος επέτρεπε την πλήρη αυτονομία των τοπικών συμβουλίων με μόνη υποχρέωση τον έλεγχο της νομιμότητας των αποφάσεών τους από τον εκάστοτε Νομάρχη ή Έπαρχο.²⁴⁵ Κατά συνέπεια, παρακωλύοταν επιπλέον -και νομοθετικά- η διαδικασία της αφομοίωσης των νεοπροσαρτημένων χωρών, προκαλώντας τις αντιδράσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Ιωαννίνων, όπως παρουσιάζεται στην εισήγηση του Προέδρου Αθανασίου Στούπη, σχετικά με την αποστολή διαβήματος προς την κυβέρνηση του Στυλιανού Γονατά για άρση του εν λόγω άρθρου:

«Εἶτα ὁ κ. Πρόεδρος ἐκθέτει τὰ ἑξῆς: Κατὰ τὴν πολυχρόνιον διοίκησιν τῶν πραγμάτων τοῦ Δήμου εἰς ἣν μετέσχε ἐν τῇ ιδιότητι τοῦ Προέδρου τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου παρατήρησεν ὅτι οἱ τῶν Δήμων τῶν Νέων Χωρῶν, εἰς ἣν κατηγορίαν ὑπάγεται κ(αί) ὁ τῶν Ἰωαννιτῶν, δέν ἔχουσι πλήρη τὴν ἀνεξαρτησίαν ὡς πρὸς τὴν αὐτοδιοίκησιν τῶν ἐκ τοῦ δημοσίου κ(αί) κοινωνικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ τοπικῶν ὑποθέσεων, συμφώνως πρὸς τὴν καθιερουμένην καὶ κατ' ἀντίθεσιν τοῦ περὶ Δήμων Παλαιοῦ Νόμου τοῦ 1833 ὑπὸ τοῦ Νόμου ΔΝΖ' ἀρχήν, καθ' ἣν πᾶσα πράξις πλὴν τὴν τοῦ ἀρθρου 127 τοῦ Συμβουλίου ἐπὶ ἀντικειμένου τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος καθίσταται ἀφ' ἑαυτῆς ἐκτελεστή, ἀνευ ἀναμίξεως τῆς διοικήσεως, ὑποκειμένη μόνον εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς νομιμότητος αὐτῆς: Ὁ περιορισμὸς οὗτος ὀφείλεται εἰς τὴν διάταξιν τοῦ ἀρθρου 17 τοῦ 1051 Νόμου «περὶ διοικήσεως Δήμων κ(αί) Κοινοτήτων ἐν ταῖς Νέαις Χώραις», καθ' ἣν πᾶσα ἀπόφασις τῶν Δημοτικῶν Ἀρχῶν χρήζει τῆς ἐγκρίσεως τῆς Διοικητικῆς Ἀρχῆς. Καὶ δικαιολογεῖται μὲν ὁ τοιοῦτος περιορισμὸς, διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀρθρου ἐξαγγελομένης μέχρι τῆς μετ' ἐκλογῆς ἐγκαταστάσεως αἰρετῶν Ἀρχῶν προσωρινότητος τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἀλλὰ φρονούμεν ὅτι δέν δικαιολογεῖται ἡ τοιαύτη αὐστηρὰν κηδεμονίαν ἐπὶ τῶν τοπικῶν ὀργανισμῶν τῶν Νέων Χωρῶν ἐκ μόνον τοῦ λόγου τῆς ἐλλείψεως αἰρετῶν Ἀρχῶν, καθ' ὅτι χρόνον εἰς αὐτὴν τὴν ἐποπτεύουσαν καὶ ἐπιτηροῦσαν Διοικητικὴν Ἀρχὴν ὀφείλεται καὶ αὐτὴ ἢ κατὰ τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς κρίσιν ἐκλογή καὶ ὁ διορισμὸς τῶν μὲν ἤδη αἰρετῶν Δημοτικῶν Ἀρχῶν. Οὐδέ συμβιβάζεται ὁ περιορισμὸς οὗτος πρὸς τὴν ἤδη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀποκρυσταλωθεῖσαν ἐπιστημονικὴν γνώμην τῆς μέχρι τοῦ κατωτάτου ὀρίου διοικητικῆς ἀποκεντρώσεως, ἣν ἐσχάτως εἶδομεν ἐπενδυθεῖσαν ἐν ἰσχύϊ Νόμου διὰ σχετικοῦ Ν.Δ. τῆς Ἐπαναστάσεως. Φρονῶ ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ ἀρθῆ ἀπὸ τῶν Δήμων τοῦλάχιστον τῶν Πρωτευουσῶν τῶν Νομῶν Νέων Χωρῶν ἡ τοιαύτη αὐστηρὰν κηδεμονίαν, ἥτις μόνον κωλύματα ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν τῶν τοπικῶν συμφερόντων προσγενᾶ, προτείνω δέ, ὅπως ὁ ἡμέτερος Δήμος λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν καὶ ζητήσῃ παρὰ τῆς Ἐπαναστάσεως κ(αί) Κυβερνήσεως τὴν ἄρσιν τοῦ ἐκ τοῦ ἀρθρου 17 τοῦ 1051

²⁴⁵ Ν. 27-12-1833: «Περὶ συστάσεως τῶν Δήμων».

Νόμου περιορισμοῦ τῶν Δήμων Νέων Χωρῶν κ(αί) τήν ὡς πρὸς τοῦτο ἄφομοίωσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς Δήμους τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος ἐφαρμοζομένων καί ἐπεκτεινομένων καί ἐπὶ τῶν ἡμετέρων Δήμων τῶν σχετικῶν διατάξεων τοῦ Νόμου ,ΔΝΖ' (...).²⁴⁶

Επίσης, βασικό ζήτημα για το ελληνικό κράτος, ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς συγκρότησής του, αποτελοῦσε τὸ γαιοκτησιακὸ καθεστῶς που κληρονομήθηκε ἀπὸ τὴν οθωμανικὴ περίοδο. Ἡ προσαρμογὴ του ἰδιοκτησιακοῦ καθεστώτος, σύμφωνα με τὰ πρότυπα τῶν χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, με τὴ συνακόλουθη ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος ἰδιοκτησίας υπῆρξε κεφαλαιώδους σημασίας για τὸ σύγχρονο ἀστικὸ κράτος. Τὸ νέο καθεστῶς διατήρησε ἀρχικὰ τοὺς οθωμανικοὺς νόμους για τὰ τοιφλίκια καὶ τὰ ἱμλιάκια, ἀναγνωρίζοντας τὴν κυριότητα τῶν κατόχων τους, χωρὶς νὰ λάβει ἰδιαίτερα μέτρα για τὸ ζήτημα τῶν κολίγων, τῶν καλλιεργητῶν τῶν τοιφλικιῶν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, οἱ γαίαις που ἀνήκαν στο οθωμανικὸ δημόσιο περιήλθαν στο ελληνικὸ κράτος, μετὰ τὴ συνομολόγηση τῆς συνθήκης τῆς Κωνσταντινούπολης.²⁴⁷ Πρόκειται για τὶς ονομαζόμενες δημόσιες ἢ ἐθνικὲς γαίαις.²⁴⁸ Ἡ ἀπαιτήση για τὴ ρύθμιση τῶν γαιοκτησιακῶν σχέσεων τῶν κολίγων, ἀλλὰ καὶ για τὴ διανομὴ τῶν ἐθνικῶν γαιῶν, ἦταν ἐπιτακτικὴ καὶ συντέλεσε στὴ δημιουργία τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖο προκάλεσε ἔντονες ἀναταραχὲς καὶ ἐκρηκτικὲς διεκδικήσεις, με ἀποκορύφωμα τὴν αἱματηρὴ ἐξέγερση τοῦ Κιλελέρ, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἔθεσε τὶς βάσεις για τὸν σχηματισμὸ τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ἀπόρροια τῶν συγκεκριμένων λαϊκῶν ἀξιώσεων ἦταν, ἐξάλλου, οἱ ἀγροτικὲς μεταρρυθμίσεις τοῦ 1871 καὶ τῶν ἐτῶν 1917-1923.²⁴⁹

Οἱ Νέες Χῶρες ἦρθαν ἀντιμέτωπες με τὴν ἴδια κατάσταση. Στὴν Ἑπείρο, ὅπως καὶ στὶς ὑπόλοιπες περιοχὲς, διεξήχθησαν σημαντικοὶ ἀγῶνες καὶ αἱματηρὲς ἐνῆστε συγκρούσεις για τὴν ἀπαλλοτριώση τῶν τοιφλικιῶν καὶ τὴ

²⁴⁶ Γ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 8, 18-7-1923, σ. 79-80. Στὸ παραπάνω ἀπόσπασμα ὁ Νόμος τοῦ 1833 ἀναφέρεται λανθασμένα ὡς ,ΔΝΖ' που εἶναι ὁ μεταγενέστερος σχετικὸς νόμος τοῦ 1912.

²⁴⁷ Με τὴ συνθήκη τῆς Κωνσταντινούπολης (9/21 Ἰουλίου 1832), ἡ ὁποία καθόρισε τὰ σύνορα μετὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ὀθωμανικῆς αυτοκρατορίας, τὸ ελληνικὸ κράτος υπεισιήλθε ὡς ἰδιοκτῆτης καὶ διάδοχος σε ὅλες τὶς γαίαις που προηγουμένως ἀνήκαν στο οθωμανικὸ κράτος, στα εὐαγῆ ἱδρύματα καθὼς καὶ στους Ὀθωμανοὺς που φονεύθηκαν ἢ ἐγκατέλειψαν τὴ γῆ τους, χωρὶς ἀποζημίωση. Βλ. Θ. Σακελλαρόπουλος, *Θεσμικὸς μετασχηματισμὸς καὶ οικονομικὴ ἀνάπτυξη: κράτος καὶ οικονομία στὴν Ἑλλάδα 1830-1922*, Ἀθήνα 1991, σ. 66.

²⁴⁸ Εἰσηγητὴς τῆς ἐθνικοποίησης ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Βλ. Κ. Βεργόπουλος, *Τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα στὴν Ἑλλάδα - τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ἐνσωμάτωσης τῆς γεωργίας*, Ἀθήνα 1975, σ. 106.

²⁴⁹ Ε. Μπουρνόβα, Γ. Προγουλάκης, «Ὁ ἀγροτικὸς κόσμος», στο Χρ. Ἀγριαντώνη κ.συν., *Εἰσαγωγὴ στὴ νεοελληνικὴ οικονομικὴ ἱστορία (18^{ος}-20^{ος} αἰ.)*, Ἀθήνα 1999, σ. 45-104· Κ. Βεργόπουλος, ὁ.π., γενικῶς· Θ. Σακελλαρόπουλος, ὁ.π., σ. 54-180· Χ. Βραχνιάρης, *Τὸ ελληνικὸ ἐργατικὸ κίνημα καὶ τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα (περίοδος 1900-1920)*, Ἀθήνα 1988, σ. 11-109· Γ. Δερτιλῆς, *Κοινωνικὸς μετασχηματισμὸς καὶ στρατιωτικὴ ἐπέμβαση, 1880-1909*, Ἀθήνα 1985, σ. 81-105· Κ. Κωστής, *Ἀγροτικὴ Οικονομία καὶ Γεωργικὴ Τράπεζα: ὄψεις τῆς ἐλληνικῆς οικονομίας στο Μεσοπόλεμο (1919-1928)*, Ἀθήνα 1987, σ. 31-144· Κ. Τσοουκαλᾶς, *Εξάρτηση καὶ ἀναπαραγωγή: ὁ κοινωνικὸς ρόλος τῶν εκπαιδευτικῶν μηχανισμῶν στὴν Ἑλλάδα (1830-1922)*, Ἀθήνα 1987, σ. 69-84· ὁ ἴδιος, *Κοινωνικὴ Ἀνάπτυξη καὶ κράτος: ἡ συγκρότηση τοῦ δημόσιου χώρου στὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1989, σ. 263-276. Βλ. ἐπίσης Ν. Καλογήρου, ὁ.π., σ. 85.

βελτίωση της θέσης των κολίγων.²⁵⁰ Με την προσάρτηση της περιοχής στο ελληνικό κράτος δημιουργήθηκε ένα κλίμα αισιοδοξίας στους κολίγους για αλλαγή στο γαιοκτησιακό καθεστώς και απομάκρυνση των (μουσουλμάνων) ιδιοκτητών. Σε πολλά χωριά οι κολίγοι εξεγέρθηκαν. Αρνούσαν να αναγνωρίσουν τους γαιοκτήμονες και να καταβάλουν φορολογία, ενώ εξέφραζαν το γενικό αίτημα της απαλλοτριώσης των τσιφλικιών υπέρ των ακτημόνων καλλιεργητών. Κατά τη διάρκεια των ταραχών έλαβαν χώρα πολλές καταπατήσεις και καταλήψεις γης, οι οποίες κατέληξαν σε χρονοβόρες δικαστικές διαμάχες. Τα γεγονότα αυτά πρόβαλαν ως επιτακτική την επίλυση του αγροτικού ζητήματος στην Ήπειρο.²⁵¹

Για την αντιμετώπιση του προβλήματος η Υποδιοίκηση Ιωαννίνων εφάρμοσε το μέτρο της ενοικίασης, από τους ιδιοκτήτες ή ενοικιαστές της γης, του μεριδίου (ίμορο) στους ίδιους τους κολίγους με ανάλογο κέρδος. Το συγκεκριμένο μέτρο -σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου- απέδωσε, τουλάχιστον ως ένα βαθμό.²⁵²

Πέραν των προβλημάτων και δυσαναλογιών που επέφεραν οι νομοθετικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις, οι Νέες Χώρες και οι αντίστοιχες διοικήσεις τους είχαν να αντιμετωπίσουν μία σειρά κρίσιμων ζητημάτων, τα οποία ενισχύονταν, επίσης, από την πολιτική πραγματικότητα της περιόδου 1913-1922.

Η τοπική διοίκηση προσπάθησε να επιλύσει ζητήματα, όπως η ανασυγκρότηση της οικονομίας, η αναβάθμιση των συγκοινωνιών, των τηλεπικοινωνιών, της ταχυδρομικής υπηρεσίας, η ανασύσταση της δικαιοσύνης, η αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης καθώς και η διασφάλιση της υγείας των πολιτών. Ζητήματα, δηλαδή, απόλυτα ενταγμένα στο κυρίαρχο μοντέλο του δυτικού κόσμου, το οποίο επέβαλλε όλους τους μετασχηματισμούς, με σκοπό την οικονομική, κυρίως, διεύθυνση και την προώθηση των τεχνολογικών νεωτερισμών, ιδίως σε χώρες που ανήκαν στην περιφέρεια της καπιταλιστικής οικονομίας, όπως η Ελλάδα. Η προσπάθεια αυτή αντιμετώπισε τα προβλήματα της πολιτικής αστάθειας, της οικονομικής κρίσης που επέφερε η μακροχρόνια πολεμική περίοδος, της πολυεθνικότητας του πληθυσμού και του γαιοκτητικού παρελθόντος, κυρίως των νεοπροσαρτημένων περιοχών, και για τους λόγους αυτούς δεν υπήρξε ιδιαίτερα αποτελεσματική σε ορισμένους τομείς.²⁵³

²⁵⁰ Στην Ήπειρο τα τσιφλίκια αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία των αγροτικών οικισμών, με ποσοστό περίπου 78%. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε έως και τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Μετά την προσάρτηση, το μεγαλύτερο μέρος της γης αποτελούσαν από τσιφλίκια που ανήκαν στο δημόσιο (ιμλιάκια) και σε ένα μικρότερο ποσοστό σε ιδιώτες, κυρίως μουσουλμάνους. Βλ. Κ. Βακατσάς, *ό.π.*, σ. 5. Για περισσότερα σχετικά με τις γαιοκτητικές σχέσεις στην Ήπειρο κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο, βλ. Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, *ό.π.*, σ. 66-71.

²⁵¹ Β. Γεωργιάκης, «Η ηθική της πείνας...», *ό.π.*, σ. 108-110.

²⁵² Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 561-564. Βλ. επίσης Κ. Βακατσάς, *ό.π.*, σ. 1-20.

²⁵³ Το 1913 συστήθηκαν αρχικά στη Γενική Διοίκηση Ηπείρου τα τρία Τμήματα Διοικητικού, Δικαστικού και Περιθάλψεως - Σποράς. Το επόμενο διάστημα στην αρχική δομή προσαρτήθηκαν τα Τμήματα Τηλεγραφείου και Τηλεφωνίας, Δημοσίων Έργων και Ναυτιλίας, Οικονομίας, Εκκλησιαστικών - Δημοσίας Εκπαιδύσεως και Κοινωνικής Προνοίας. Για περισσότερα βλ. Ν. Αναστασόπουλος, «Από την Οθωμανική περίοδο στο Ελληνικό κράτος:

Η οικονομική κατάσταση μεγάλου μέρους του πληθυσμού μετά την προσάρτηση της περιοχής στο ελληνικό κράτος χαρακτηριζόταν οικτρή, ενώ οι συνεχείς υπερτιμήσεις των ειδών πρώτης ανάγκης που προκάλεσε η εμπόλεμη κατάσταση δυσχέραιναν ακόμη περισσότερο την οικονομία της πόλης. Το ήδη αρνητικό κλίμα κορυφώθηκε με τον Συμμαχικό Αποκλεισμό του 1917. Οι αντιδράσεις υπήρξαν έντονες, ενώ πήραν τη μορφή συλλογικής διαμαρτυρίας τη διετία 1915-1917, με επιθέσεις στην αγορά, συλλαλητήρια και διαπραγματεύσεις με τις κρατικές αρχές. Η δραστηριότητα αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη συγκρότηση των εργατικών σωματείων καπνεργατών (1915), εμποροϋπαλλήλων (1915) καθώς και του αλληλοβοηθητικού εργατικού σωματείου (1916).²⁵⁴

Μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ακόμα και οι προπολεμικά εϋποροι κάτοικοι ήρθαν αντιμέτωποι με την ένδεια και την ανέχεια. Κατά συνέπεια, οι τοπικές αρχές προσανατολίστηκαν στην εφαρμογή προνοιακής πολιτικής για την ανακούφιση του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού.²⁵⁵

Τον Οκτώβριο του 1920 ιδρύθηκε το Πανηπειρωτικό Εργατικό Κέντρο Ιωαννίνων, με σκοπό τον συντονισμό των επιμέρους σωματείων. Δύο χρόνια αργότερα, στο Εργατικό Κέντρο εντοπίζονται τα σωματεία «βιομηχανοεμποροϋπαλλήλων», «βυρσοδεμοεργατών», «ραπιτεργατών», «τεχνιτών οικοδόμων», «τσαρουχοποιών», «καπνεργατών», «υποδηματεργατών» και «αρτεργατών».²⁵⁶

Από την άλλη πλευρά, η τήρηση της δημόσιας ασφάλειας, όπως προαναφέραμε, αποτέλεσε επίσης ένα σοβαρό πρόβλημα, με το οποίο βρέθηκε αντιμέτωπη η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, αμέσως μετά την κατάληψη της πόλης από τον Ελληνικό Στρατό. Από τις πρώτες ενέργειες της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου ήταν η σύσταση του Πρωτοδικείου και του Ειρηνοδικείου Ιωαννίνων. Επίσης, κατά το έτος 1913 ιδρύθηκαν τρία συμβολαιογραφεία καθώς και το Υποθηκοφυλακείο. Εντούτοις, η μουσουλμανική κοινότητα απευθυνόταν για υποθέσεις δικαιοσύνης στον καδή (ιεροδικαστή), του οποίου τις αρμοδιότητες ασκούσε ο μουφτής Ιωαννίνων. Επίσης, η διαχείριση της περιουσίας της κοινότητας διενεργούνταν από διορισμένους δημόσιους λειτουργούς, μισθοδοτούμενους από το ελληνικό κράτος. Ένα άλλο θέμα που απασχόλησε εξαρχής τη Γενική Διοίκηση Ηπείρου ήταν η αναδιοργάνωση των φυλακών, χωρίς όμως σημαντικά αποτελέσματα, ιδίως ως προς την ποιότητα διαβίωσης των εγκλειστών.²⁵⁷

πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις για την περιοχή των Ιωαννίνων», στο Κ. Δημάδης (επιμ.), *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία: πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα 2015, τ. Α', σ. 316-317.

²⁵⁴ Β. Γεωργιάκης, *ό.π.*, σ. 105-106, 110-116.

²⁵⁵ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 4, 6-9-1917, σ. 290-291· Χφ. 5, 9-12-1918, σ. 261.

²⁵⁶ Για περισσότερα σχετικά με το εργατικό κίνημα στα Ιωάννινα και τη σύσταση ή διάλυση σωματείων, βλ. Σ. Χουλιάρης, «Η πρώτη περίοδος του εργατικού κινήματος στα Γιάννινα (1918-1925, 1938)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (2005), τ. 39, σ. 389-392.

²⁵⁷ Για περισσότερα βλ. Ν. Αναστασόπουλος, «Πρωτοδικείο Ιωαννίνων (1913-1940): Ιστορία, πρόσωπα και η δράση τους», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (2003), 37, σ. 77-182· ο ίδιος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά τον μεσοπόλεμο: το παράδειγμα του Νομού Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2012, σ. 39-157· ο ίδιος, «Από την Οθωμανική...», *ό.π.*, σ. 315-316. Βλ. επίσης Ι. Νικολαΐδης, τ. Α', *ό.π.*, σ. 203· Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 539-551.

Όσον αφορά στην οικονομία της περιοχής, η Ήπειρος εξακολούθησε να συντηρεί τα παραδοσιακά σχήματα της οθωμανικής περιόδου, με αγροτικό και -για την περίπτωση των Ιωαννίνων- πρωτίστως κτηνοτροφικό προσανατολισμό.²⁵⁸ Η γεωργία σε ολόκληρη την Ήπειρο βρισκόταν σε υποτυπώδη κατάσταση, εξαιτίας των απαρχαιωμένων μεθόδων καλλιέργειας, της ανεπαρκούς κατάρτισης των γεωργών, της εξάντλησης των αγρών από την εντατική, αλλά μη μεθοδική, εκμετάλλευσή τους αλλά και της ανυπαρξίας γεωργικής προστατευτικής νομοθεσίας, της επαχθούς φορολογίας, της απουσίας γεωργικών σταθμών και αγροτικής τράπεζας.²⁵⁹ Αντίστοιχα, η κτηνοτροφία παρουσίαζε σημαντική ύφεση την εποχή στην οποία αναφερόμαστε. Εξάλλου, το είδος της νομαδικής είχε υποστεί ανεπανόρθωτη ζημία από τον περιορισμό του φυσικού γεωγραφικού της χώρου εντός των εθνικών συνόρων.²⁶⁰

Επιπλέον, η απουσία επαρκών γνώσεων τυροκομίας καθώς και η γενική αδυναμία συστηματικής εκμετάλλευσης των προϊόντων, ποιοτικά όσο και ποσοτικά, καθιστούσαν ανεπαρκή την ανάπτυξη καί αυτού του τομέα στην περιοχή.²⁶¹ Η ίδρυση εν τέλει της Γαλακτοκομικής Σχολής Ιωαννίνων το 1916 έδωσε ουσιαστική ώθηση στην ανάπτυξη της γαλακτοβιομηχανίας στην Ήπειρο.²⁶²

Από το πρώτο ήδη έτος της προσάρτησης της Ηπείρου στο ελληνικό κράτος δόθηκε στην εκπαίδευση σαφής προσανατολισμός για την ενίσχυση της αγροτικής οικονομίας, σύμφωνα με την τάση που επικρατούσε στην Παλαιά Ελλάδα. Για τον σκοπό αυτό διοργανώθηκε συνέδριο (11-26/8/1913) από τον Ηπειρωτικό Διδασκαλικό Σύνδεσμο, το οποίο είχε κατεύθυνση -εκτός των άλλων- καί γεωργική. Στο ίδιο πνεύμα εντάσσεται και η πρωτοβουλία της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου για την ίδρυση της Κεντρικής Επιτροπής Περιθάλψεως και Καλλιέργειας Ηπείρου καθώς και η προσπάθεια για τη ρύθμιση των οφειλών των αγροτών προς τη Γεωργική Τράπεζα που είχε συσταθεί από το προηγούμενο καθεστώς. Επίσης, η σύσταση αγροτικών συνεταιρισμών αποτέλεσε βασική προτεραιότητα του κρατικού προγραμματισμού.²⁶³

Η βιομηχανία των γουναρικών και η βυρσοδεψία δεν ήταν δυνατόν να προοδεύσουν, επίσης, εξαιτίας της -και σε αυτή την περίπτωση- ελλιπούς κατάρτισης των επαγγελματιών, των παρωχημένων μεθόδων και του

²⁵⁸ Για περισσότερα βλ. Β. Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές Κοινωνικές Δομές*, Αθήνα 1993, σ. 57.

²⁵⁹ Σπ. Λουκάτος, *ό.π.*, σ. 83-85· Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, *ό.π.*, σ. 39-41. Βλ. επίσης «Τα Ιωάννινα: όλη η μεγάλη ιστορία των», *Σκρίπ*, αρ. φ. 6.335, 1-3-1913, σ. 1-2· «Τα Ιωάννινα: όλη η μεγάλη ιστορία των», *Σκρίπ*, αρ. φ. 6.336, 2-3-1913, σ. 2.

²⁶⁰ Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, *ό.π.*, σ. 43-44· Ε. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 18-22. Βλ. επίσης «Η γεωργία εν Ηπείρω», *Αμάλθεια*, αρ. φ. 10.451, 12-3-1913, σ. 1.

²⁶¹ Σπ. Λουκάτος, *ό.π.*, σ. 85. Βλ. επίσης «Η γεωργία εν Ηπείρω», *Αμάλθεια*, αρ. φ. 10.451, 12 (25)-3-1913, σ. 1· «Τα Ιωάννινα: όλη η μεγάλη ιστορία των», *Σκρίπ*, αρ. φ. 6.337, 3-3-1913, σ. 2.

²⁶² Ι. Νικολαΐδης, *ό.π.*, τ. Β', σ. 249.

²⁶³ Ι. Νικολαΐδης, *ό.π.*, τ. Α', σ. 48-49· Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 591-601.

ανεπαρκούς εξοπλισμού τους, δεδομένων που εξακολουθούσαν να υφίστανται την περίοδο μετά την προσάρτηση.²⁶⁴

Ανάλογη ήταν και η κατάσταση του εμπορίου. Το σχήμα που επικρατούσε την τελευταία περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας αναπαράχθηκε και μετά την προσάρτηση. Η αγορά βρισκόταν σε ύφεση, κυρίως εξαιτίας της ανάπτυξης νέων εμπορικών κέντρων και οδών, της επαχθούς φορολογίας, της ανίσχυρης ανταγωνιστικότητας έναντι, ιδίως, των ευρωπαϊκών βιομηχανικών προϊόντων καθώς και της επικράτησης των μονοπωλίων.²⁶⁵

Προκειμένου να διευκολύνει τις συγκοινωνίες, η Γενική Διοίκηση Ηπείρου κατά τη διετία 1913-1914 προέβη στη συντήρηση των οδικών αρτηριών Ιωαννίνων - Πρεβέζης καθώς και Ιωαννίνων - Αγίων Σαράντα - Αργυροκάστρου και Ιωαννίνων - Λεσκοβικίου - Πρεμετής' σχέδιο προφανώς επιβαλλόμενο από τις πολεμικές εξελίξεις και εθνικές διεκδικήσεις στην περιοχή. Για τον σκοπό αυτό, πραγματοποιήθηκε η σκυρόστρωση αρκετών τμημάτων, η αποκατάσταση γεφυριών και η αντικατάσταση ισόπεδων, λιθόστρωτων ρείθρων με οχετούς. Επίσης, κατασκευάστηκαν τμήματα της οδού Ιωαννίνων - Ζαγορίου και Ιωαννίνων - Ηγουμενίτσας. Στο πλαίσιο της εν λόγω προσπάθειας, η οποία συντασσόταν απόλυτα με την κρατική πολιτική, εντάσσεται επίσης το σχέδιο της κυβέρνησης, ήδη από το 1913, σχετικά με τη σιδηροδρομική σύνδεση της Παλαιάς Ελλάδας και των Νέων Χωρών, το οποίο για την περιοχή της Ηπείρου δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.²⁶⁶

Επίσης, η γενική διοίκηση προσανατολίστηκε στη συντήρηση και μεταρρύθμιση δημόσιων κτιρίων, στην ίδρυση υπηρεσίας αυτοκινήτων, στην αναβάθμιση των ταχυδρομικών, τηλεγραφικών και τηλεφωνικών επικοινωνιών, καθώς και στην ανάληψη κάθε πρωτοβουλίας που θα προωθούσε τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό στην περιοχή, κυρίως σε επίπεδο υποδομών.²⁶⁷

Από την άλλη πλευρά, το ζήτημα της δημόσιας υγείας επιζητούσε αποτελεσματική αντιμετώπιση από τη διοίκηση, η οποία προσπαθούσε να ακολουθήσει τις επιταγές του εκσυγχρονισμού που ούτως ή άλλως επέβαλλε το νέο αστικό κράτος. Η προστασία της υγείας των πολιτών, η αντιμετώπιση των λοιμωδών νόσων, η υγειονομική περίθαλψη, η καθαριότητα και άλλα σχετικά ζητήματα αποτελούσαν προτεραιότητα του πολιτικού σχεδιασμού.²⁶⁸

Η εξάπλωση των μολυσματικών ασθενειών αποτελούσε σοβαρό πρόβλημα κατά την υπό διερεύνηση περίοδο, στενά συνδεδεμένο με την καταπάτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων και τις αυθαιρεσίες αλλότριων δυνάμεων.²⁶⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το τηλεγράφημα της 27ης

²⁶⁴ Β. Ρόκου, *Τα βυρσοδεψεία...*, ό.π., σ. 132-133' η ίδια, «Μεταποιητικά εργαστήρια...», ό.π., σ. 369. Βλ. επίσης Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες...*, ό.π., σ. 259-264' Ε. Δημητριάδης, ό.π., σ. 23-30.

²⁶⁵ Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες...*, ό.π., σ. 32-34, 139-291' Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο...*, ό.π., σ. 44-46' Σπ. Λουκάτος, ό.π., σ. 80-81' Ε. Δημητριάδης, ό.π., σ. 39-48, 99-109.

²⁶⁶ Ι. Νικολαΐδης, ό.π., τ. Α', σ. 200' Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση ...», ό.π., σ. 576-583.

²⁶⁷ Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση ...», ό.π., σ. 568-587.

²⁶⁸ *Αυτ.*, σ. 601.

²⁶⁹ Για την υγειονομική κατάσταση της πόλης αμέσως μετά την απελευθέρωση, βλ. Μ. Παππά, «Υγειονομικά προβλήματα και πολιτικές διευθέτησης του χώρου: το παράδειγμα των

Απριλίου 1916 που απέστειλε το Δημοτικό Συμβούλιο Ιωαννίνων στον βασιλιά και στην κυβέρνηση:

«(...) Ἐπὶ τῇ μελετημένῃ διαβάσει Σερβικοῦ Στρατοῦ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ κινδύνου, εἰς ὃν ἡ Ἑλλάς ὑπόκειται κ(αί) ἐκ τῆς ἀπειλουμένης ἐξαπλώσεως τῶν μολυσματικῶν νόσων, ὑφ' ὧν οὗτος κατατρέχεται [καί] διὰ πᾶσαν ἀδικίαν λαμβάνουσιν χώραν παρὰ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς, καταπατούντων τρόπον τινὰ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Κράτους, τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Ἰωαννιῶν, ἀνεξαρτήτως πολιτικῶν φρονημάτων, διαμαρτύρεται διὰ τὴν αὐθαιρεσίαν ταύτην τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐκφράζει πρὸς τὴν αὐτοῦ μεγαλειότητα τὸν Βασιλέα τὴν πίστὴ καὶ ἀφοσίωση αὐτοῦ. (...).»²⁷⁰

Ἡ ὑδρευση καὶ ὁ ηλεκτροφωτισμὸς τῆς πόλης απασχόλησαν ιδιαίτερα τις τοπικὲς ἀρχές, ἐνῶ στὸν δημόσιο λόγο χρησιμοποιήθηκαν ὡς δείκτες ἀνάπτυξης καὶ ευημερίας. Μέχρι τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ηλεκτροφωτισμοῦ (1927) καὶ παρὰ τις προσπάθειες γιὰ ἐγκατάσταση φανῶν, τύπου *Lux*, τὰ Ἰωάννινα φωτίζονταν ἀνεπαρκῶς, ἐνῶ ἦταν συχνὸ τὸ φαινόμενο ἡ πόλη νὰ βυθίζεται στὸ σκοτάδι.²⁷¹ Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἀν καὶ τὸ νερὸ τῆς λίμνης ἦταν πόσιμο, δὲν υπήρχε στὴν πόλη σημαντικὸ σύστημα παροχέτευσης ὕδατος. Τα σπιτία εἶχαν συνήθως πηγὰδια καὶ στέρνες στὶς αὐλές τους, τὰ ὁποῖα, ὅμως, ἦταν πολὺ συχνὰ μολυσμένα.²⁷² Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ, οἱ εὐποροὶ κάτοικοι συνήθιζαν νὰ ἀγοράζουν νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴ «Ντραμπάτοβα».²⁷³

Ἡ σύνταξη τοῦ σχεδίου τῆς πόλης απασχόλησε τις τοπικὲς ἀρχές ἐξαρχῆς. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ, λήφθηκαν προσωρινὰ μέτρα, ὅπως ἡ ἀπαγόρευση ἀνέγερσης ἢ ἐπισκευῆς οἰκοδομῆς, χωρὶς οἰκοδομικὴ ἀδεία, καθὼς καὶ ἡ φροντίδα γιὰ τὰ ἐτοιμόρροπα ἢ αὐθαίρετα οἰκήματα.²⁷⁴

Με τὸ δάνειο ποὺ σῶναψε ὁ Δήμος Ἰωαννιτῶν με τὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα τὸ 1917, κατόπιν τοῦ ἐιδικοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περὶ συνομολόγησης

Ἰωαννίνων 1913-1920», στο Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια Υγεία ...*, ὁ.π., Ἀθήνα 2008, σ. 243-261' ἡ ἴδια, «Ὅταν ἡ γρίπη "θέρριζε" τὰ Γιάννενα: Τὸ υγιονομικὸ ζήτημα στὴν περιοχή Ἰωαννίνων 1913-1920», *Ἡπειρωτικὸς Ἀγὼν* (2009), ἀρ. φ. 22.009, σ. 1, 12. Βλ. ἐπίσης Ἰ. Νικολαΐδης, ὁ.π., τ. Α', σ. 37.

²⁷⁰ Ἰ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ 3, 27-4-1916, σ. 108-109.

²⁷¹ Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Δήμου τὸ 1910 ἀνερχόταν σὲ 2.000 τουρκικὲς λίρες, ποσὸ ποὺ δὲν ἐπαρκοῦσε οὔτε γιὰ τις βασικὲς ἀνάγκες τῆς πόλης. Βλ. Γ. Πλουμίδης, «Ὁ ἐλληνισμὸς...», ὁ.π., σ. 358-359. Βλ. ἐπίσης «Τὰ Ἰωάννινα: ὅλη ἡ μεγάλη ἱστορία των», *Σκρίπ*, ὁ.π., ἀρ. 6.331, 24-2-1913, σ. 1-2. Παρόμοια εἰκόνα παρουσίαζε καὶ ὁ προϋπολογισμὸς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ὄντας ἐλλειμματικὸς (74.200 δρ. τὸ σύνολο τῶν ἐσόδων ἐναντι 106.187 καὶ 20/00 δρχ. τὰ ἐξόδα). Βλ. Ἰ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 1, 13-5-1913, σ. 30-33' Χφ. 1, 18-7-1913, σ. 99.

²⁷² Δ. Σαλαμάγκας, ὁ.π., σ. 49' Γ. Κανετάκης, ὁ.π., σ. 240' Κ. Chatzis, A. Mahera, «Alimenter en eau et éclairer la ville de Jannina: de la municipalité ottomane à la commune grecque, 1870-1940», *Δωδώνη* (2007-2008), τ. ΛΣΤ', σ. 27-28, 40-41' Κ. Chatzis, A. Mahera, G. Mavrogonatos, «Supplying the city of Ioannina with 'modern' waters, 1913-1940: the 'modern infrastructural ideal' in a mid-size Greek town», *Urban History* (2021), 48, σ. 78.

²⁷³ Ἰ. Νικολαΐδης, ὁ.π., τ. Α', σ. 65-66.

²⁷⁴ Ἰ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 12-12-1914, σ. 59. Βλ. ἐπίσης Ε. Νικολαΐδου, «Ἡ ὁργάνωση ...», ὁ.π., σ. 575-576.

δανείων με τους δήμους των Νέων Χωρών, αποφασίστηκε η εκτέλεση σημαντικών έργων, τα οποία θα συντελούσαν στην αναμόρφωση της πόλης, όπως η διαμόρφωση της παραλιμνίου λεωφόρου, η ρυμοτόμηση του φρουρίου, η αποπεράτωση της κατασκευής του νέου νεκροταφείου Αγίου Νικολάου Κοπάνων, η επέκταση της λεωφόρου Δωδώνης με παράλληλη ρυμοτόμηση του παρ' αυτής μουσουλμανικού νεκροταφείου και η επισκευή του σφαγείου της πόλης. Επίσης, στον προγραμματισμό συμπεριλαμβάνονταν η αγορά ελαίου και πετρελαίου για τον φωτισμό, αλλά και η βελτίωση της κατάστασης των προστατευόμενων νόθων τέκνων.²⁷⁵

Επιπρόσθετα, με ακόλουθες αποφάσεις εγκρίθηκαν δαπάνες για τη σκυρόστρωση και συντήρηση διαφόρων οδών, την αποκατάσταση ρειθρών, την επισκευή φρεάτων καθώς και τη συντήρηση της κεντρικής πλατείας.²⁷⁶

Ο απολογισμός του Δημάρχου για το έτος 1919 σκιαγραφεί την πολιτική βούληση των τοπικών αρχών για ανασύσταση και αναμόρφωση της πόλης, την οποία προσπάθησαν -ως ένα βαθμό- να εφαρμόσουν, υπό τις αντίξοες ιστορικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που χαρακτηρίζουν τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα:

«(...) Ζητούσι να μάθωσιν οί άρθρογραφήσαντες κ^{οι} Σύμβουλοι, τί έργα ἐγένοντο ἀπέναντι τῶν χορηγηθεισῶν παρ' αὐτοῦ πιστώσεων. Ὅμολογῶ ὅτι τοῦτο μὲ ἐκπλήσσει, ἀφοῦ ὅμως τὰ ἐλησμόνησαν, τοὺς ὑπενθυμίζω ὅτι μ' ὄλας τὰς ἀντιξόους περιστάσεις, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησεν ὁ παγκόσμιος πόλεμος, ὁ Δῆμος ἔχει να παρουσιάσῃ ἀρκετὰ ἔργα, ἤτοι τὴν πλήρη σκυροστρωσιν ἄνευ ὁδοστρωτῆρος τῶν ὁδῶν Δωδώνης, Μανωλιάσσης, Γεωργίου τοῦ Α', Μπιζανίου, Ἀβέρωφ, Πύρρου, Γρίβα, Καλλάρη, Κοντουριώτη, Μάξ. Νορδάου, μέγιστον μέρος τῶν ὁδῶν Ἀνεξαρτησίας, Παύλου Μελά, ΚΑ' Φεβρουαρίου, Σουλίου, Μητροπόλεως, Μαβίλλη καὶ τὴν συντήρησιν τῶν ὑπολοίπων ὁδῶν. Τὴν ἐπιχωμάτωσιν τοῦ παρὰ τὴν λίμνην τμήματος τῆς παραλιακῆς λεωφόρου, τὴν περάτωσιν τοῦ Σχεδίου τῆς πόλεως, τὸ Νεκροταφειον Ἀγίου Νικολάου Κοπάνων, μεγάλην ἐργασίαν ἐπὶ τῆς Νέας Πλατείας καὶ τὸν πλήρη ἐξωραϊσμόν τοῦ παρὰ τὴν πλατείαν τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης παλαιοῦ Ὀθωμανικοῦ Νεκροταφείου. Ἔργα ὀρυμοτομίας, ὑπονόμων καὶ δημοτικῶν κτιρίων, τὰ ὁποία ὑπάρχουσιν ἐν τῷ προγράμματι μας δεν ἐξετελέσθησαν, οὔτε εἶνε δυνατὸν να ἐκτελεσθῶσιν, πρὸ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως καὶ διότι θὰ ἦτο ἀδίκημα κατὰ τὸν πόλεμον, ὅποτε μία ὀκὶ βελόνες ἐστοίχιζον ὀκτὼ δραχμὰς να ἐξαναγκάσωμεν πολίτας να κτίσωσιν οἰκῆματα, ὅπως ὀρυμοτομήσωμεν. (...).»²⁷⁷

²⁷⁵ Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 22-12-1917, σ. 361-363. Βλ. επίσης Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση ...», ὁ.π., σ. 575-583.

²⁷⁶ Αναλυτικότερα βλ. παρακάτω Κεφάλαιο IV.Γ. Βλ. επίσης Ι. Νικολαΐδης, ὁ.π., τ. Β', σ. 77.

²⁷⁷ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 15-11-1919, σ. 381-384.

Γ. Από την ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

Η επόμενη σημαντική τομή στη σύγχρονη ιστορία της πόλης συντελέστηκε μετά τη Συνθήκη της Λοζάνης (1923) και την επακόλουθη ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Σύμφωνα με τα δεδομένα που συγκέντρωσε η Γενική Διοίκηση Ηπείρου, στα μέσα Ιουλίου του 1923, μετά τις μαζικές εισροές, ο αριθμός των προσφύγων που κατέφυγαν στην περιοχή των Ιωαννίνων υπολογιζόταν σε 2.680. Από το σύνολο του προσφυγικού πληθυσμού, το 50% ανήκε στην ηλικιακή ομάδα 1-20, ενώ η άνω των 20 ετών περιελάμβανε γυναίκες σε ποσοστό 35% και άνδρες σε 15%.²⁷⁸ Αν και ο αριθμός όσων εγκαταστάθηκαν στα Ιωάννινα δεν ήταν τόσο σημαντικός, ώστε να επιφέρει κάποια καθοριστική μεταβολή ως προς το συνολικό μέγεθος του πληθυσμού, επηρέασε βαθμιαία τη σύσταση και σύνθεσή του, μεταβάλλοντας ουσιαστικά τη δημογραφική όψη της πόλης.

Σύμφωνα με την απογραφή του 1928,²⁷⁹ σε σύνολο 21.503 κατοίκων, οι χριστιανοί αποτελούσαν το 88,24% (18.975) του πληθυσμού²⁸⁰ έναντι μόλις 2,60% (558) μουσουλμάνων και 9,16% (1.970) εβραίων. Επίσης, μεταβλήθηκε η ηλικιακή και κατά φύλο σύσταση του πληθυσμού. Η ουσιαστικότερη ωστόσο συνέπεια ήταν η επιτυχία της κρατικής πολιτικής, αναφορικά με την ομογενοποίηση του πληθυσμού, τόσο ως προς τη γλώσσα και τη θρησκεία όσο και ως προς την εθνική συνείδηση, με την κατίσχυση του ελληνορθόδοξου στοιχείου και τη δημιουργία μιας κυρίαρχης εθνικής πλειοψηφίας.

Μετά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1919-1922, το ζήτημα της κινητής και ακίνητης περιουσίας του απερχόμενου μουσουλμανικού πληθυσμού, ιδίως εκείνης που δεν κατέστη δυνατό να εκποιηθεί, παρέμεινε οξύ για μεγάλο χρονικό διάστημα και επανεξετάστηκε με τη συνομολόγηση, μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, της Συνθήκης της Λοζάνης, η οποία -εκτός των άλλων- προσανατολίστηκε και σε θέματα εκτίμησης και εκκαθάρισης της περιουσίας των ανταλλαγέντων. Όμως, παρά τις γενικές δεσμεύσεις και σχετικές ρυθμίσεις, οι συγκεκριμένοι πληθυσμοί αποζημιώθηκαν ελάχιστα ή και καθόλου σε

²⁷⁸ Γ.Α.Κ. - Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου, Α.Γ.Δ.Η., φάκ. 211, Ι, αρ. εγγρ. 87, 14-7-1923. Βλ. επίσης *Αρχείο του ποντιακού και μικρασιατικού πολιτισμού: προσφυγικές εγκαταστάσεις στον Δήμο Ανατολής*, Πνευματικό Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Ανατολής, Ανατολή 2001, σ. 21-22. Τα επίσημα δεδομένα της απογραφής που είχε διενεργηθεί λίγους μήνες νωρίτερα, τον Απρίλιο του 1923, είναι ελαφρώς διαφοροποιημένα, καθώς ο συνολικός τους αριθμός ανερχόταν σε 2.397, εκ των οποίων 960 άρρενες (40%) και 1.437 θήλεις (60%), χωρίς να γίνεται διάκριση σε ανήλικες και ανήλικους. Βλ. Υπουργείον Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως - Τμήμα Στατιστικής, *Απογραφή προσφύγων: ενεργηθείσα κατ' Απρίλιον 1923*, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1923, σ. 21.

²⁷⁹ Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδος της 15-16 Μαΐου 1928: iv. Τόπος γεννήσεως - θρησκεία και γλώσσα - υπηκοότης*, Εν Αθήναις 1935.

²⁸⁰ Το 87,82% (18.885) του συνόλου ήταν χριστιανοί ορθόδοξοι, το 0,11% (23) καθολικοί και το 0,31% (67) διαμαρτυρόμενοι. Βλ. Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστικά ..., ό.π.*, πίνακας αρ. 7.

αρκετές περιπτώσεις, ενώ στις ιδιοκτησίες των μουσουλμάνων της Ελλάδας εγκαταστάθηκαν κυρίως ελληνορθόδοξοι πρόσφυγες της Τουρκίας.²⁸¹

Στα Ιωάννινα το πρόβλημα εγκατάστασης του προσφυγικού πληθυσμού αποδείχθηκε αρκετά περίπλοκο. Η Γενική Διοίκηση Ηπείρου ενήργησε για την εξεύρεση χώρων και για τον σκοπό αυτό ανέθεσε σε επιτροπή, η οποία αποτελούταν από τον μουφτή και άλλα μέλη της μουσουλμανικής κοινότητας, την καταγραφή των μουσουλμανικών οικιών. Τελικά, επιτάχθηκαν ορισμένες οικίες, αλλά το πρόβλημα της αποκατάστασής τους παρέμενε δυσεπίλυτο. Μία προσωρινή λύση εξευρέθηκε με την παραχώρηση δημοσίων κτιρίων. Η πρώην τουρκική σχολή στο κάστρο, ορισμένα τζαμιά, όπως για παράδειγμα το Ναμάζ-Γκιάχ, οι στρατιωτικοί φούρνοι στην περιοχή Κουραμπιά, το Γυαλί Καφενέ, το Γυμνάσιο Θηλέων, το Οικοτροφείο Θηλέων «Ζωοδόχος Πηγή», η Μονή Λυκοστάνης και η Εκκλησία του Αγίου Ιωάννη στην περιοχή Μπουνίλα (Ανατολή) είναι μερικοί από τους πρώτους χώρους εγκατάστασης των προσφύγων.²⁸²

Ωστόσο, το ζήτημα της αποκατάστασής τους παρέμεινε «ανοιχτό» και το επόμενο διάστημα, ενώ η κατάσταση που δημιουργήθηκε στο κέντρο της πόλης, με τα παραπήγματα που καταλάμβαναν κοινόχρηστους χώρους, επέσυραν τις διαμαρτυρίες των κατοίκων, ιδίως των επαγγελματιών.²⁸³

Επιπρόσθετα, το επισιτιστικό πρόβλημα που δημιουργήθηκε άνοιξε τη δημόσια συζήτηση, σχετικά με τις δυνατότητες επίλυσής του, με τη συμμετοχή του Εργατικού Κέντρου Ιωαννίνων, της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου και του Υπουργείου Υγιεινής.²⁸⁴ Αρχικά, η αρωγή του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού με την αποστολή αλεύρων κάλυψε ως ένα βαθμό τις πρώτες ανάγκες. Στη συνέχεια, διάφορες φιλανθρωπικές οργανώσεις, τοπικές, εθνικές, αλλά και της διασποράς, ενεργοποιήθηκαν για την εξεύρεση κεφαλαίων, μέσα από εράνους και λαχειοφόρες αγορές. Το έργο των οργανώσεων αυτών κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς προσπάθησε να καλύψει την αδυναμία του κρατικού μηχανισμού να συνδράμει στην αποτελεσματική αντιμετώπιση του ζητήματος, ιδιαίτερα την κρίσιμη περίοδο 1923-1925.²⁸⁵

Στις 29 Σεπτεμβρίου 1923 υπογράφηκε μεταξύ της Ελλάδας και της Κοινωνίας των Εθνών το πρωτόκολλο ίδρυσης της Επιτροπής Αποκατάστασης των Προσφύγων,²⁸⁶ στην οποία εκχωρήθηκαν αρμοδιότητες των Υπουργείων

²⁸¹ Κ. Τσιτσελίκης, «Ανιχνεύοντας το ιστορικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Ανταλλαγής», στο ο ίδιος (επιμ.), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών: πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης*, Αθήνα 2006, σ. 18-25· Renée Hirschon, «Τα αποτελέσματα της Ανταλλαγής», στο Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Η ελληνοτουρκική ...*, ό.π., σ. 163-166. Βλ. επίσης Γ. Σμύρης, ό.π., σ. 2.

²⁸² *Αρχείο του ποντιακού...*, ό.π., σ. 24-30.

²⁸³ Για περισσότερα βλ. παρακάτω σ. 192-194.

²⁸⁴ *Αρχείο του ποντιακού...*, ό.π., σ. 34-39.

²⁸⁵ Είναι γνωστή η δράση των τοπικών οργανώσεων: *Αδελφότητα των Ελληνίδων Κυριών «Ζωοδόχος Πηγή»*, *Σωματείο Κυριών «Η αδελφή του Στρατιώτου»*, *Τμήμα Κυριών του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού Παραρτήματος Ιωαννίνων*, της *Επιτροπής Εράνων υπέρ των προσφύγων*, η οποία συστάθηκε με απόφαση του Υπουργείου Εσωτερικών, αλλά και του αμερικανικού *Ηπειρωτικού Αλληλοβοηθητικού Συνδέσμου «Ο Πύρρος»* με έδρα τη Νέα Υόρκη. Βλ. *Αρχείο του ποντιακού...*, ό.π., σ. 34-42.

²⁸⁶ Το Πρωτόκολλο της Γενεύης για την ίδρυση του αυτόνομου οργανισμού επικυρώθηκε με το Ν.Δ. 13-10-1923: «Περί κυρώσεως του εν Γενεύη υπογραφέντος πρωτοκόλλου περί

Γεωργίας και Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως.²⁸⁷ Η περιοχή της Ηπείρου υπαγόταν στη Διεύθυνση Εποικισμού Παλαιάς Ελλάδας, Ηπείρου και Νήσων, με έδρα την κεντρική υπηρεσία της ΕΑΠ στην Αθήνα. Το έργο της αποκατάστασης στράφηκε στην απόκτηση πόρων (κλήρου και στέγης) και μέσω διαβίωσης, με σκοπό την ένταξη των προσφύγων στην παραγωγική διαδικασία. Η παροχή κοινωνικών αγαθών (τροφή, ενδυμασία και περιθαλψη) καλύφθηκε από κρατικά κονδύλια, αλλά και ιδιωτικά, με πρωτοβουλία των φιλανθρωπικών οργανώσεων, ελληνικών και ξένων. Η αδυναμία εξεύρεσης των απαιτούμενων πόρων για την κάλυψη των αυξημένων αναγκών οδήγησε την κυβέρνηση, με τη μεσολάβηση της Κοινωνίας των Εθνών, στη σύναψη των προσφυγικών δανείων του 1924, 1926 και 1929 με αγγλικές και αμερικανικές τράπεζες.²⁸⁸

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου, στον παραγωγικό πληθυσμό των προσφύγων που κατέφυγαν στην περιοχή Ιωαννίνων αναλογούσαν 415 άτομα, εκ των οποίων το μεγαλύτερο ποσοστό ήταν έμποροι. Ακολουθούσαν οι γεωργοί, οι βιοτέχνες και οι κτιστάδες.²⁸⁹ Εντούτοις, η πλειοψηφία αποκαταστάθηκε σε αγροτικές περιοχές, με την παράλληλη ίδρυση των οικισμών Ανατολής, Νεοκαισάρειας και Μπάφρας το διάστημα 1929-1930, καθώς και στην περιοχή της Ασφάκας.²⁹⁰ Ένα μικρότερο ποσοστό παρέμεινε στην πόλη, συγκεκριμένα λίγο έξω από τα διοικητικά της όρια, συνιστώντας τον πυρήνα των αστικών προσφυγικών οικισμών *Νέα Κολχίς* και *Παμβώτις* στα τέλη του 1931.²⁹¹

Στον παραγωγικό και αναπτυξιακό τομέα οι δυσκολίες και αντιξοότητες συνέχισαν να υφίστανται. Την τρίτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα ο τύπος εξακολουθεί να αναφέρεται σε εγκατάλειψη της Ηπείρου. Το ανεπαρκές οδικό δίκτυο, η απουσία σιδηρόδρομου, η ελλιπής δημόσια ασφάλεια και η εγκατάλειψη σε καιρίους τομείς, όπως η παιδεία και η υγεία, αποτελούσαν ακανθώδη ζητήματα για την ανάπτυξη της περιοχής.²⁹²

Επίσης, η ρήξη στις παραδοσιακές κοινωνικές δομές που επήλθε με την εισαγωγή των νέων θεσμικών και πολιτικών σχηματισμών, αλλά και με τη σταθερή διεύδυση του καπιταλισμού στην παραγωγική διαδικασία, οφείλεται, ως ένα βαθμό, για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς από άτομα που αδυνατούσαν να ακολουθήσουν τα νέα δεδομένα. Ως αποτέλεσμα, το ληστρικό φαινόμενο ήταν ακόμα ορατό στην Ήπειρο και στην περιοχή των Ιωαννίνων

αποκαταστάσεως των εν Ελλάδι προσφύγων και ιδρύσεως Επιτροπής αποκαταστάσεως προσφύγων κλπ.».

²⁸⁷ Ν.Δ. 17-12-1923: «Περί λειτουργίας Επιτροπής αποκαταστάσεως προσφύγων».

²⁸⁸ Για περισσότερα σχετικά με τις ενέργειες του ελληνικού κράτους και τα μέτρα που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος, βλ. Ε. Πελαγίδης, *Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία (1923-1930)*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 20-49.

²⁸⁹ Γ.Α.Κ. - Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου, Α.Γ.Δ.Η., φάκ. 211, Ι, αρ. εγγρ. 87, 14-7-1923. Βλ. επίσης *Αρχείο του ποντιακού...*, ό.π., σ. 21-22.

²⁹⁰ *Αρχείο του ποντιακού...*, ό.π., σ.42-56.

²⁹¹ «Τα δύο εγκαίνια», *Ελευθερία*, αρ. φ. 794, 3-12-1931, σ. 1.

²⁹² Χ. Χριστοβασιλίου, «Προκειμένου περί Ηπείρου», *Ελευθερία*, αρ. φ. 145, 23-4-1925, σ. 1.

κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, όπου σημειώνονταν οι υψηλότεροι δείκτες από κάθε άλλη περιφέρεια της Ελλάδας.²⁹³

Ειδικότερα, το εμπόριο, ένας νευραλγικός τομέας για την περιοχή, επλήγη βαθύτατα από την οικονομική πραγματικότητα του Μεσοπολέμου. Επίσης, η αποκοπή της περιοχής από τον φυσικό, γεωγραφικό και οικονομικό της χώρο, η οποία συντελέστηκε μετά την οριστικοποίηση των εθνικών συνόρων, είχε σημαντικές επιπτώσεις (και) στην εμπορική δραστηριότητα, καθώς διακόπηκαν οι συστηματικές συναλλαγές με περιοχές που κατά κύριο λόγο απορροφούσαν τα τοπικά προϊόντα.²⁹⁴ Η κατάσταση επιδεινώθηκε με την ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών και την αποχώρηση των μουσουλμάνων, οι οποίοι διέθεταν σημαντική αγοραστική δύναμη. Το έλλειμμα δεν ήταν δυνατόν να καλυφθεί από το σώμα των προσφύγων, καθώς οι οικονομικές τους δυνατότητες δεν επαρκούσαν ούτε για την κάλυψη των στοιχειωδών τους αναγκών. Οι περιορισμοί στην εξωτερική μετανάστευση, από χώρες όπως οι ΗΠΑ, καθώς και η μείωση ή ακόμα και διακοπή των εμβασμάτων των μεταναστών, λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, οδήγησαν σε βαθιά ύφεση, η οποία ήταν δύσκολο να αντιμετωπιστεί.²⁹⁵

Αν και μετά την προσάρτηση είχε παρατηρηθεί μία μεγάλη και δυσανάλογη αύξηση όλων των κλάδων του εμπορίου, με συνακόλουθη μείωση των εισοδημάτων των επαγγελματιών, σταδιακά πραγματοποιήθηκε μία μεταστροφή προς την ίδρυση συνεταιριστικών επιχειρήσεων. Η τάση αυτή ενισχύθηκε μετά το Κραχ του 1929.²⁹⁶

Παρόλο που τα παραδείγματα εταιρειών με υψηλά επενδυτικά κεφάλαια και μεγάλο αριθμό εταίρων και εργαζομένων ήταν αρκετά, δεν μπορούμε να αναφερθούμε -και σε αυτή την περίπτωση- σε βιομηχανική ανάπτυξη, εκτός από τον τομέα επεξεργασίας καπνού.²⁹⁷

Τα εμπορικά αγαθά που προωθούνταν στην αγορά συνδέονταν με τις νέες καταναλωτικές ανάγκες του πληθυσμού. Η ένδυση, η πώληση και επεξεργασία καπνού, το γενικό εμπόριο τροφίμων, η πώληση και παραγωγή οίνου και οινοπνευματωδών ποτών και η πώληση αποικιακών και ψλικών ειδών αποτελούσαν τις βασικές κατηγορίες της εμπορικής δραστηριότητας.²⁹⁸

²⁹³ Ν. Αναστασόπουλος, «Από την Οθωμανική...», *ό.π.*, σ. 315.

²⁹⁴ Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους διακόπηκε η εμπορική επικοινωνία με περιοχές της Βόρειας Ηπείρου (μετέπειτα Αλβανίας) και της Μακεδονίας, οι οποίες αποτελούσαν βασικά κέντρα του διαμετακομιστικού εμπορίου των Ιωαννίνων. Βλ. Γ. Α. Καλυδόπουλος, *Ο εμπορικός μαρμαρός των Ιωαννίνων: Τα αίτια και τα μέσα θεραπείας αυτού*, Ιωάννινα 1929, σ. 8-9.

²⁹⁵ Γ. Α. Καλυδόπουλος, *ό.π.*, σ. 9-10.

²⁹⁶ Σύμφωνα με την έκθεση του Γενικού Διοικητή Ηπείρου Αχιλλέα Καλεύρα, μετά το 1929 οι καταστηματαρχές που διέκοψαν τη δραστηριότητά τους ανέρχονταν σε 512. Βλ. Ν. Αναστασόπουλος, «Εμπορικές συνεταιριστικές δραστηριότητες στα Ιωάννινα (1914-1930): Η μαρτυρία του Βιβλίου Καταστατικών Εταιρειών», στο Δ. Ρόκος (επιμ.), *Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη της Ηπείρου*, Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας του ΕΜΠ, Αθήνα 2007, τ. Β', σ. 186. Βλ. επίσης Γ. Α. Καλυδόπουλος, *ό.π.*, σ. 10.

²⁹⁷ Η καπνοβιομηχανία Γεώργιος Ράδος & Σία συστάθηκε το 1922 και διέθετε το υψηλότερο επενδυτικό κεφάλαιο ανάμεσα στις εταιρείες των Ιωαννίνων. Βλ. Ν. Αναστασόπουλος, «Εμπορικές συνεταιριστικές...», *ό.π.*, σ. 187, 189.

²⁹⁸ Για περισσότερα βλ. Ν. Αναστασόπουλος, «Εμπορικές συνεταιριστικές...», *ό.π.*, σ. 188-191.

Στις αρχές του 1930, επίσης, ο δημόσιος λόγος αναδεικνύει τον οικονομικό μαρασμό των Ιωαννίνων. Επισημαίνεται ότι, εν μέσω της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης, οι ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν στα Ιωάννινα απέκλειαν κάθε δυνατότητα ανάπτυξης και οικονομικής ανόδου. Η ανεπαρκής συγκοινωνία και το απαρχαιωμένο οδικό δίκτυο οδηγούσαν στον αποκλεισμό της περιοχής, ενώ δεν διευκολυνόταν η ομαλή διεξαγωγή του εμπορίου ούτε η ανάπτυξη της βιοτεχνίας. Αντίθετα, υπογραμμίζεται η σημασία της ασφαλούς και εκσυγχρονισμένης συγκοινωνίας για την υποστήριξη, ισχυροποίηση και ανάπτυξη όλων των παραγωγικών τομέων. Από την άλλη πλευρά, η αγροτική οικονομία της περιοχής, σε απόλυτη συνάρτηση με την αστική, βρισκόταν σε μεγάλη ύφεση εξίσου. Η ελονοσία, η έλλειψη χρημάτων, σύγχρονων μέσων καλλιέργειας, μεταφοράς, αλλά και η απουσία εξειδικευμένων γνώσεων, αποδυνάμωναν την παραγωγή, η οποία ήταν εκ των πραγμάτων μικρή. Η εξαθλίωση των χωρικών αγροτών αποδυνάμωνε επίσης την αγορά των Ιωαννίνων, καθώς αποτελούσαν σημαντικό τροφοδότη της, ενώ ήταν η κύρια αιτία εγκατάλειψης της υπαίθρου και εσωτερικής μετανάστευσης. Προκειμένου να ενισχυθεί η αγροτική οικονομία κρινόταν απαραίτητη η οικονομική ενίσχυση των αγροτών μέσω της Γεωργικής Τράπεζας, ο εκσυγχρονισμός των μέσων, η εκπαίδευσή τους, η εκτέλεση αρδευτικών έργων, καθώς και η ανάπτυξη της συγκοινωνίας.²⁹⁹

Ωστόσο, την περίοδο 1930-1935 εντάθηκαν οι προσπάθειες προώθησης του εμπορίου. Η αύξηση των συνεταιριστικών επιχειρήσεων είχε ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της εμπορικής κίνησης, ενώ ορισμένες πρωτοβουλίες των τοπικών αρχών, όπως η διεξαγωγή εμποροπανήγυρης το 1930, επέβησαν ως ένα βαθμό αποδοτικές.³⁰⁰ Ο αριθμός των ατόμων που δραστηριοποιούνταν στον εμπορικό και επιχειρηματικό τομέα την πενταετία 1931-1935, σύμφωνα με το *Βιβλίο Καταστατικών Εταιρειών*, αποδεικνύει την υπόθεση, σχετικά με την εμπορική ανάπτυξη που έλαβε χώρα στην περιοχή την ίδια περίοδο. Η άποψη αυτή ενισχύεται από τις καταχωρίσεις στον *Εμποροβιομηχανικό Οδηγό της Ελλάδος* του 1935, οι οποίες επιβεβαιώνουν τη δράση 423 εμπόρων και επιχειρηματιών στα Ιωάννινα. Εξάλλου, μία πενταετία αργότερα ο αριθμός τους διπλασιάζεται.³⁰¹

Από την άλλη πλευρά, ανεξαρτήτως των ιδιαίτερων πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών της περιόδου που ακολούθησε την ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών και έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι τοπικές αρχές δεν εγκατέλειψαν την προσπάθεια για εκτέλεση έργων που θα συντελούσαν στην υγεία των πολιτών και θα αναβάθμιζαν την εικόνα της πόλης, όπως τουλάχιστον αυτά επιβλήθηκαν από το εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα. Τα έργα που προσπάθησαν να υλοποιήσουν ή εν τέλει υλοποιήθηκαν δεν περιορίζονταν στα απολύτως αναγκαία. Αντίθετα,

²⁹⁹ Μ.Κ., «Τα πραγματικά αίτια της οικονομικής κρίσεως της πόλεως Ιωαννίνων», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 984, 7-6-1930, σ. 1, 4.

³⁰⁰ Ν. Αναστασόπουλος, «Το “Βιβλίο Καταστατικών Εταιρειών 1931-1935” των Ιωαννίνων», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (2001), τ. 35, σ. 19.

³⁰¹ Για περισσότερα σχετικά με το Βιβλίο Καταστατικών Εταιρειών 1931-1935, βλ. Ν. Αναστασόπουλος, «Το “Βιβλίο Καταστατικών...”, *ό.π.*, σ. 15-97.

ακολουθούσαν τη γενικότερη τάση για εξωραϊσμό και ανάπλαση του χώρου, ο οποίος θα αποτελούσε το νέο, «εξευρωπαϊσμένο» άστυ. Από τις κύριες προτεραιότητες της διοίκησης, επίσης, ήταν η εφαρμογή προνοιακής πολιτικής και η προσπάθεια για πολυεπίπεδη ανάπλαση και αναμόρφωση. Η νέα «εκσυγχρονισμένη», αστικού τύπου κοινωνία, αποτελούσε το όραμα της σύγχρονης πολιτικής· καθετί διαφορετικό εκλαμβάνονταν ως οπισθοδρόμηση.³⁰²

³⁰² Σχετικά με τις πολιτικές διευθέτησης του χώρου που εφαρμόστηκαν στα Ιωάννινα, βλ. παρακάτω, Κεφάλαιο IV.Δ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Δημόσια υγεία και κοινωνική πρόνοια στην περιοχή Ιωαννίνων: τα γενικά δεδομένα

Προκειμένου να εξετάσουμε διεξοδικότερα το υγειονομικό ζήτημα των Ιωαννίνων, όπως διαμορφώθηκε από την περίοδο προσάρτησης της περιοχής στο ελληνικό κράτος έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, θα αναφερθούμε κατ' αρχάς στις διεργασίες που επιτελέστηκαν στον τομέα της υγείας, ήδη από την ύστερη περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης. Παράλληλα, θα συνυπολογίσουμε τις τοπικές ιδιαιτερότητες εντός του συγκεκριμένου γεωγραφικού χώρου.

Α. Η δημόσια υγεία στην Οθωμανική αυτοκρατορία τον 19^ο αιώνα

Όσον αφορά στην Οθωμανική αυτοκρατορία, οι δομές διακυβέρνησης δεν επέτρεπαν, έως μία όψιμη περίοδο, την υιοθέτηση των επιστημονικών επιτευγμάτων της Δύσης. Τα ιεροδιδασκαλεία (μεντρεσέδες), οι κύριοι φορείς του εκπαιδευτικού συστήματος, τουλάχιστον για τον μουσουλμανικό πληθυσμό, καθιστούσαν δυσχερή την εισαγωγή των νέων επιστημονικών μεθόδων και των αποτελεσμάτων έρευνας της σύγχρονης επιστήμης. Ωστόσο, κατά την περίοδο των σουλτάνων Σελίμ Γ' (1761-1808) και Μαχμούτ Β' (1785-1839) πραγματοποιήθηκαν προσπάθειες εκσυγχρονισμού της ανώτερης εκπαίδευσης, με ευρωπαϊκό προσανατολισμό. Επίσης, το 1826 καταργήθηκε ο θεσμός των γενίτσαρων και ιδρύθηκαν ανώτερες στρατιωτικές σχολές, χωρίς βέβαια να διακοπεί η εκπαίδευση στους μεντρεσέδες. Επιπλέον, το 1827 ιδρύθηκε η Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή με συμμετοχή και της χριστιανικής κοινότητας.³⁰³

Από την άλλη πλευρά, η αυτοκρατορία υστερούσε, επίσης, σε υγειονομική οργάνωση και νομοθεσία, ενώ τα προβλήματα της δημόσιας υγείας αντιμετωπιζόνταν κατά κύριο λόγο μεμονωμένα και πολλές φορές κατόπιν ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Εντός του συγκεκριμένου πλαισίου, σημαντικός ήταν ο ρόλος των θρησκευτικών κοινοτήτων, οι οποίες είχαν αναλάβει την ίδρυση και λειτουργία νοσοκομείων και αγαθοεργών ιδρυμάτων, ενώ μεριμνούσαν για την ιατρική περίθαλψη των μελών τους και προέβαιναν στη λήψη μέτρων κατά την εμφάνιση επιδημιών. Θα πρέπει να αναφέρουμε, επίσης, ότι οι χριστιανοί της αυτοκρατορίας είχαν διατηρήσει τον βυζαντινό θεσμό των νοσοκομείων - ξενώνων έως τον 18^ο αιώνα.³⁰⁴ Ωστόσο, αν και η

³⁰³ Ι. Πολυχρονίδης, *ό.π.*, σ. 52-53.

³⁰⁴ *Αυτ.*, σ. 55-57. Σχετικά με τη μετεξέλιξη του θεσμού και την ίδρυση των πρώτων νοσηλευτικών ιδρυμάτων των ελληνικών κοινοτήτων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, βλ. Δ. Πλουμπιδής, *Ιστορία της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα: Θεσμοί, ιδρύματα και κοινωνικό πλαίσιο 1850-1920*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 73-104. Βλ. επίσης Α. Σταυρόπουλος, *Τα νοσοκομεία και η νοσηλευτική πολιτική της Ελληνικής κοινότητας στην Κωνσταντινούπολη (1453-1838)*, Αθήνα 1984, γενικώς Κ.

έννοια του αγαθού της δημόσιας υγείας υπήρχε ανάμεσα στα μέλη των κοινοτήτων, τα μέτρα που λαμβάνονταν είχαν τον χαρακτήρα του πρόσκαιρου, ενώ εντεινόταν κατά την εμφάνιση μιας υγειονομικής απειλής.³⁰⁵

Κατά τον 19^ο αιώνα η υγειονομική κατάσταση στην Οθωμανική αυτοκρατορία επιδεινώθηκε, εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων και επαναστατικών κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα στην επικράτειά της, τις συνεχείς μετακινήσεις των στρατευμάτων καθώς και των εμφανιζόμενων επιδημιών και λιμών. Η ίδρυση νοσοκομείων, αρχικά κυρίως στρατιωτικών, καθώς και οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού του στρατού επέφεραν προοδευτικά σημαντικά αποτελέσματα, κυρίως στη βελτίωση των συνθηκών υγιεινής του στρατού.³⁰⁶

Βέβαια, η σημαντικότερη πρόοδος στον τομέα της υγείας στην Οθωμανική αυτοκρατορία επήλθε με την εφαρμογή των Μεταρρυθμίσεων του Tanzimat (1839-1876). Γενικά το Tanzimat, το οποίο ουσιαστικά επιβλήθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις, ήταν μία προσπάθεια αναβάθμισης και βελτίωσης των συνθηκών ζωής των υπηκόων και εκσυγχρονισμού του διοικητικού μηχανισμού, με σκοπό τον αποτελεσματικότερο έλεγχο του πληθυσμού και τον περιορισμό της εξουσίας των τοπικών εκπροσώπων. Στο πλαίσιο του εν λόγω εκσυγχρονισμού, στα τέλη του 1838, ιδρύθηκε το δωδεκαμελές Υγειονομικό Συμβούλιο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, το οποίο στελέχωναν κυρίως ευρωπαίοι επιστήμονες (10 μέλη). Το Υγειονομικό Συμβούλιο είχε καθοριστικό ρόλο στην οργάνωση της δημόσιας υγείας και συγκεκριμένα στον καθορισμό ελέγχων και περιορισμών στις θαλάσσιες συγκοινωνίες, στην ίδρυση λοιμοκαθαρητηρίων, στην υγιεινή των πόλεων, στον έλεγχο της ποιότητας των φαρμάκων, αλλά και στην αντιμετώπιση των επιδημιών.³⁰⁷ Επίσης, μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856) τα στρατιωτικά νοσοκομεία της αυτοκρατορίας αναδιοργανώθηκαν, με τη συμβολή ευρωπαϊών ιατρών.

Σε διάφορες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας είχαν αναπτυχθεί υγειονομικές δομές, όπως ιατρεία, λοιμοκαθαρητήρια, αποχετευτικό σύστημα, ενώ λαμβάνονταν μέτρα αντιμετώπισης των νόσων κατά την εμφάνισή τους.

Τρομπούκης, *Η ελληνική ιατρική στην Κωνσταντινούπολη (1856-1923)*, Αθήνα 2000, σ. 122-130. Α. Αναγνωστίδου, *Η Κοινωνική Ιατρική της Ελληνικής Εθνότητας της Κωνσταντινούπολης από το 1839 μέχρι το 1922: διδακτορική διατριβή*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 25-33, 51-55.

³⁰⁵ Θ. Μπαρλαγιάννης, «Οθωνικός συγκεντρωτισμός και δημόσια υγιεινή: Η υγειονομική αστυνομία ανάμεσα στις “τοπικές ελευθερίες” και τους νομοθετικούς ορισμούς (1833-1845)», *Τα Ιστορικά* (2018), 67, σ. 86-87.

³⁰⁶ Α. Αναγνωστίδου, *ό.π.*, σ. 19-21.

³⁰⁷ Οι Μεγάλες Δυνάμεις ανέλαβαν πρωτοβουλία για την αναβάθμιση της δημόσιας υγείας των δυτικών, ιδίως, κτήσεων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, προκειμένου να προστατεύσουν την υγεία του πληθυσμού της Ευρώπης, ο οποίος κινδύνευε από ασθένειες που επιπόλαζαν στη Μέση Ανατολή, όπως η χολέρα και η βουβωνική πανώλη. Βλ. C. Promitzer, S. Trubeta, M. Turda (επιμ.), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945*, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2001, σ. 5. Το 1838 πραγματοποιήθηκε αναμόρφωση του συστήματος καραντίνας, απότοκο της εμπορικής συμφωνίας των Οθωμανών με τους Βρετανούς (Συνθήκη του Μπαλτά Λιμάν), η οποία έθεσε, μερικώς, υπό ευρωπαϊκή επίβλεψη την καραντίνα. Βλ. B. Bulmus, *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*, Εδιμβούργο 2012, σ. 97-112.

Εντούτοις, παρατηρείται έλλειμμα ως προς τον προγραμματισμό και την εφαρμογή μιας σταθερής προληπτικής υγειονομικής πολιτικής.

Σημαντική πρόοδος στον τομέα της υγείας στην οθωμανική επικράτεια σημειώθηκε από το 1870 και έπειτα. Οι ευρωπαϊκές επιδράσεις στην άσκηση της ιατρικής, καθώς και στην οργάνωση και βελτίωση της δημόσιας υγείας, υπήρξαν καθοριστικές, ενώ αυξήθηκε ο αριθμός των μουσουλμάνων αποφοίτων ιατρικών σχολών σε πανεπιστήμια της Ευρώπης. Επίσης, στα τέλη του αιώνα ιδρύθηκαν σταθμοί απολύμανσης, το Αντιλυσσικό Ινστιτούτο και το πρώτο Μικροβιολογικό Εργαστήριο.³⁰⁸

Όσον αφορά δε στα Ιωάννινα, επιμέρους παράγοντες, όπως η γεωγραφική τους θέση καθώς και η μακραίωνη επικοινωνία με τη Δύση, λόγω της άνθησης του εμπορίου ήδη από τον 17^ο αιώνα, δημιουργούσαν ευνοϊκές συνθήκες για την εισαγωγή, έως ένα βαθμό, ευρωπαϊκών προτύπων στον τομέα της υγείας. Η συνδιαλλαγή αυτή διευκολυνόταν με τη φοίτηση νέων σε ιατρικές σχολές στα πανεπιστήμια του εξωτερικού.³⁰⁹

Στο βιλαέτι των Ιωαννίνων, επί ηγεμονίας του Αλή πασά, οπότε σημειώθηκε μία περίοδος εξωστρέφειας και άνθισης σε διάφορους τομείς, εφαρμόστηκε μια αξιολογη υγειονομική πολιτική, κατευθυνόμενη από επιστήμονες ιατρούς που βρίσκονταν στην αυλή του, όπως ο Ιωάννης Κωλέττης, (μετέπειτα πρωθυπουργός της Ελλάδας και επικεφαλής του εγχειρήματος υγειονομικής οργάνωσης των συνόρων της χώρας το 1845).³¹⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κινητοποίηση του διοικητικού μηχανισμού κατά την εμφάνιση πανδημίας πανώλης στον ελλαδικό χώρο, η οποία έπληξε και την περιοχή της Ηπείρου το 1816. Η πανδημία είχε καταστρεπτικά αποτελέσματα για τον πληθυσμό της περιοχής συνολικά, ωστόσο επετεύχθη, ως ένα βαθμό, η αντιμετώπισή της με τη λήψη μέτρων, όπως η ίδρυση λοιμοκαθαρητρίων, η απολύμανση των ταχυδρομικών δεμάτων και η περίθαλψη των ασθενών.³¹¹

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η τοπική διοίκηση των Ιωαννίνων προέβη σε ευεργετικές ρυθμίσεις για τη μέριμνα της δημόσιας υγείας, όπως η κατασκευή σφαγείου και καταστημάτων πώλησης ψαριών καθώς και το ενδιαφέρον για την καθαριότητα των οδών της πόλης. Την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα κατέστη υποχρεωτική η χρήση κάδων απορριμμάτων, ενώ απαγορεύθηκε η ρίψη υγρών και λυμάτων στις οδούς, υπό την απειλή αυστηρών ποινών.³¹²

³⁰⁸ Ι. Πολυχρονίδης, *ό.π.*, σ. 53-54.

³⁰⁹ Ενδεικτικά βλ. Ν. Τωμαδάκης, «Ηπειρώται διδάκτορες του Πανεπιστημίου της Πίζας (1821-1841)», στο Α. Βρανούσης (επιμ.), *Αφιέρωμα ...*, *ό.π.*, σ. 11-15.

³¹⁰ Θ. Μπαρλαγιάννης, «Οθωνικός συγκεντρωτισμός ...», *ό.π.*, σ. 87.

³¹¹ Για περισσότερα βλ. Γ. Παπαγεωργίου, «Η επιδημία πανώλης στη Θεσσαλία, Ήπειρο και Αλβανία (1812-1823)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (1986), 28, σ. 71-102.

³¹² Ι. Παναγιωτίδου, *ό.π.*, σ. 58-59.

Β. Η δημόσια υγεία στο ελληνικό κράτος (1830-1940)

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων (1830-1912)

Από την άλλη πλευρά, στο ελληνικό κράτος οι πρώτες συντονισμένες προσπάθειες για την υγειονομική οργάνωση της χώρας πραγματοποιήθηκαν επί βασιλείας του Όθωνα,³¹³ με κύριο συντονιστή τον βαυαρό ιατρό Witmer. Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της αντιβασιλείας, υιοθετήθηκε μία υγειονομική πολιτική, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα περί νεοκλασικής καθαρότητας του οικισμένου χώρου, με πραγματικό στόχο ωστόσο την άσκηση κοινωνικού ελέγχου, η οποία εκ των πραγμάτων δεν έτυχε λαϊκού ερείσματος σε μεγάλο βαθμό. Τα αυταρχικά χαρακτηριστικά του κρατικά ελεγχόμενου συστήματος υγείας, ο αναλφαβητισμός, η ελλιπής ενημέρωση του πληθυσμού, η αγκύλωση σε παραδοχές θεολογικής προέλευσης και εν γένει τα οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους δεν επέτρεπαν την ευρεία αποδοχή των επείσαστων μέτρων υγιεινής.³¹⁴

Τον συντονισμό, σε κεντρικό επίπεδο, για την προστασία της δημόσιας υγείας είχε η «Γραμματεία επί των Εσωτερικών» και συγκεκριμένα το Υγειονομικό Τμήμα. Με το Βασιλικό Διάταγμα της 3ης Απριλίου 1833, με το οποίο ορίστηκαν οι αρμοδιότητες του υπουργείου, εισήχθησαν διατάξεις για την υγειονομική αστυνομία, την προφύλαξη από τις επιδημικές νόσους, τα νεκροταφεία, τα νοσοκομεία και τα ψυχιατρεία, την κατοχύρωση του επαγγέλματος του ιατρού, την εκπαίδευση των κτηνιάτρων και των φαρμακοποιών και την πώληση των φαρμάκων.³¹⁵ Σε περιφεριακό επίπεδο, ο τομέας της δημόσιας υγείας υπαγόταν στους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης (νομαρχίες, δήμοι και κοινότητες).³¹⁶

³¹³ Είχε προηγηθεί, ωστόσο, ο προγραμματισμός του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, με την προνοιακή του πολιτική να προσανατολίζεται στην προστασία του παιδιού, στην αντιμετώπιση των επιδημιών και στη νοσοκομειακή περίθαλψη. Αρμόδιοι φορείς για την άσκηση κοινωνικής πρόνοιας ήταν οι δημογεροντίες, οι οποίες είχαν την ευθύνη για τη λειτουργία υγειονομείων, κοινωφελών ιδρυμάτων και νοσοκομείων με ίδιους πόρους. Το ψήφισμα «Περί υγειονομικών διατάξεων» του 1828 αποτελεί πρόδρομο της υγειονομικής οργάνωσης του ελληνικού κράτους, όπως αυτή θεσπίστηκε με νομοθετικές ρυθμίσεις κατά την οθωνική περίοδο. Βλ. Ι. Μαστρογιάννης, *Ιστορία της Κοινωνικής Πρόνοιας της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1960)*, Αθήνα 1960, σ. 24-100. Βλ. επίσης Κ. Ζαχαριάς, *Η εξέλιξη της φυματίωσης στην Ελλάδα κατά τον τελευταίο αιώνα: διδακτορική διατριβή*, Ε.Κ.Π.Α. Ιατρική Σχολή, Αθήνα 2007, σ. 7.

³¹⁴ Κ. Κόμης, *Η λέπρα στον ελλαδικό χώρο: Ιστορία και ιστορικά τεκμήρια (19ος - 20ός αιώνας)*, Αθήνα 2014, σ. 18. Κ. Κόμης, *Σύναμμα. Κοινωνικές Δομές και Όψεις του Νεοελληνικού Χώρου: Πόλεις, Πληθυσμακές μετακινήσεις, Μηχανισμοί κοριαρχίας και άλλα σχετικά ζητήματα*, Ιωάννινα 2007, σ. 49-52.

³¹⁵ Β.Δ. 3-4-1833: «Περί του σχηματισμού και της αρμοδιότητος της επί των Εσωτερικών Γραμματείας της Επικράτειας». Βλ. επίσης Θ. Δαρδαβέσης, «Η ιστορική πορεία του Υπουργείου Υγείας στην Ελλάδα (1833-1981)», *Ιατρικό Βήμα* (2008), σ. 50. ο ίδιος, «Η οργάνωση της κεντρικής διοίκησης για την υγειονομική πολιτική στην περίοδο του μεσοπολέμου», στο Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια υγεία ...*, ό.π., σ. 100.

³¹⁶ Ι. Μαστρογιάννης, ό.π., σ. 133-155.

Επιπλέον, με το Βασιλικό Διάταγμα της 30^{ης} Οκτωβρίου 1833 καθιερώθηκε ο θεσμός του νομιάτρου για τις δέκα νομαρχίες της χώρας. Ανάμεσα στις αρμοδιότητες των νομιάτρων ήταν η επίβλεψη του έργου της υγειονομικής αστυνομίας, η επιθεώρηση των φαρμακείων και των δημόσιων υποδομών υγειονομικού ενδιαφέροντος, η παρατήρηση των συμπτωμάτων των νόσων, καθώς και η τήρηση των ληξιαρχικών βιβλίων γεννήσεων, γάμων και αποβιώσεων.³¹⁷ Το επόμενο έτος θεσπίστηκε το Ιατροσυνέδριο, το κύριο συμβουλευτικό και γνωμοδοτικό όργανο του κράτους, σχετικά με υγειονομικά ζητήματα.³¹⁸

Η καταπολέμηση των λοιμωδών νοσημάτων αποτελούσε βασική παράμετρο της υγειονομικής πολιτικής της οθωνικής περιόδου. Ήδη από το 1835 είχε καθιερωθεί ο υποχρεωτικός εμβολιασμός (δαμαλισμός) για τη νόσο της ευλογιάς,³¹⁹ ενώ τα επόμενα έτη ψηφίστηκαν διατάγματα, καθοριστικά για την εξέλιξη της δημόσιας υγείας στο ελληνικό κράτος στη μετέπειτα πορεία του, όπως το Διάταγμα της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1836³²⁰ και ο Νόμος ΚΒ' του 1845, ο οποίος αποτέλεσε τον βασικό υγειονομικό κανονισμό για όλη την περίοδο που εξετάζουμε.³²¹

Ανάμεσα στις μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν τη δεδομένη περίοδο θα πρέπει να αναφέρουμε, επίσης, τη σύσταση των δήμων που επέτρεψε την υποδιαίρεση του κράτους σε μικρότερες διοικητικές μονάδες και

³¹⁷ Β.Δ. 30-10-1833: «Περί συστάσεως Ιατρών κατά Νομούς και των καθηκόντων αυτών».

³¹⁸ Β.Δ 13-5-1834: «Περί συστάσεως Ιατροσυνεδρείου». Βλ. επίσης Ι. Πολυχρονίδης, *ό.π.*, σ. 35-36' Θ. Δαρδαβέσης, «Η ιστορική πορεία ...», *ό.π.*, σ. 50' ο ίδιος, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 100.

³¹⁹ Β.Δ. 4-4-1835: «Περί εισαγωγής του εμβολιασμού της δαμαλίδος».

³²⁰ Το Διάταγμα 31-12-1836: «Περί εμποδισμού της μεταδόσεως των μολυσματικών (κολλητικών) αρρωστίων» αναφέρεται στις κυριότερες νόσους - «μάστιγες» της εποχής: τύφος, πανώλη, χολέρα, ευλογιά, λέπρα, αιγυπτιακή οφθαλμία, αφροδίσια, ψώρα, πνευμονική φθισή, κοκκίτης και υδροφοβία (λύσσα).

³²¹ Ν. ΚΒ' / 25-11-1845: «Υγειονομικός και ποινικοί αυτού διατάξεις». Παράλληλα, με τον Ν. ΚΓ' / 25-11-1845: «Περί Υγειονομικών Αρχών εν γένει» συστήνονται και οργανώνονται τα Υγειονομεία και Λοιμοκαθαρητήρια στην ελληνική επικράτεια. Για τον θεσμό της καραντίνας, γενικά, και την ίδρυση και οργάνωση των υγειονομείων και λοιμοκαθαρητηρίων στο ελληνικό κράτος για την περίοδο 1821-1923 υπάρχουν τα αποτελέσματα του ερευνητικού προγράμματος του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών: «Γεωγραφία της Επιτήρησης. Λοιμοκαθαρητήρια και υγειονομεία στο ελληνικό κράτος, 1821-1923», με συμμετέχοντες τους Γιάννη Γονατίδη και Μαρία Παπιά και επιστημονική υπεύθυνη τη Λήδα Παπαστεφανάκη. Βλ. επίσης τις ανακοινώσεις τους σε διεθνή συνέδρια και εργαστήρια: Υ. Gonatidis, L. Papastefanaki, M. Pappa, «Lazarettos and epidemics in Greece (1821-1923): Available sources and archival silences», *Medical Humanities: (In)Visibility, Northern Network for Medical Humanities: International conference*, Institute for Medical Humanities - Durham University (διαδικτυακά, 21-23.4.2021)· οι ίδιοι, «Surveillance of the Borders. Lazarettos and Quarantine Services in Greece during the Period 1821-1923», *Mobilities in Early Modern and Contemporary Mediterranean: Max Weber Programme Multidisciplinary Research Workshop*, European University Institute (διδικτυακά, 27-28.5.2021)· οι ίδιοι, «Spaces of social control. Lazarettos and Quarantine in the Greek State (1821-1909)», *Locking up, forcing, removing. Space as an instrument of separation and social control between the second half of the 19th century and the early 20th century: International workshop*, Competence Centre for Regional History, Free University of Bozen - Bolzano, Μπρεσσανόνε 15.10.2021. Βλ. επίσης Γ. Γονατίδη, Μ. Παπιά, Λ. Παπαστεφανάκη, «Επιδημίες και καραντίνα: Η υγειονομική πολιτική του ελληνικού κράτους», *Τα Ιστορικά* (2023), 76, σ. 5-36.

την ως εκ τούτου ενίσχυση του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης.³²² Οι δήμοι μεταξύ των άλλων είχαν την ευθύνη παροχής βοήθειας σε άπορους και ανίκανους για εργασία. Πέραν τούτων, μία σειρά από επιπρόσθετα μέτρα, όπως η ίδρυση κοινωφελών ιδρυμάτων και νοσοκομείων καθώς και ο διορισμός επαρχιακών ιατρών συνέβαλαν ουσιαστικά στη βελτίωση της δημόσιας υγείας στην Ελλάδα.³²³

Ωστόσο, με το πέρας της οθωνικής περιόδου και έως τους Βαλκανικούς Πολέμους ο τομέας της υγείας υποβαθμίστηκε ουσιαστικά. Οι σχετικές δαπάνες υπέστησαν περικοπές, ενώ πολλά νοσηλευτικά ιδρύματα καταργήθηκαν, κυρίως λόγω της γενικής οικονομικής δυσπραγίας. Η οικονομική εξάρτηση από το ξένο κεφάλαιο, λόγω των αναπτυξιακών έργων και του διαδοχικού δανεισμού, η πτώχευση του 1893, ο ατυχής ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897, η εγκαθίδρυση του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (1898), αλλά και η κοινωνική και πολιτική αστάθεια, δεν επέτρεπαν την υγειονομική αναβάθμιση της χώρας. Ήδη από το 1870, το εξειδικευμένο προσωπικό περιορίστηκε, ενώ καταργήθηκε ο θεσμός των νομιάτρων, των δημοτικών ιατρών, των ιατρών υγειονομείων καθώς και των εμβολιαστών. Το κενό που δημιούργησε η κρατική πολιτική στον τομέα της δημόσιας υγείας και κοινωνικής πρόνοιας προσπάθησαν να καλύψουν, ως έναν βαθμό, η φιλανθρωπία και ιδιωτική πρωτοβουλία, η οποία εκδηλώθηκε, ιδίως στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, μέσω της σύστασης συλλόγων και εταιρειών. Επίσης, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ιδρύθηκαν και λειτούργησαν ιδρύματα και νέα νοσοκομεία, όπως το Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών (1859), ο Ευαγγελισμός (1884), το Δρομοκαΐτειο (1887), το Οφθαλμιατρείο (1854) και ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός (1877). Επίσης, με το πέρασμα στον 20^ο αιώνα ορίστηκε η νήσος Σπιναλόγκα, ως χώρος απομόνωσης των λεπρών (1904), και ιδρύθηκαν το Νοσοκομείο Συγγρού (1910) και το Δημόσιο Απολυμαντήριο (1912). Εντούτοις, μέχρι την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων οι μοναδικοί θεσμοί στον τομέα της υγείας που δεν είχαν καταργηθεί ήταν το Ιατροσυνέδριο, με γνωμοδοτικό κυρίως χαρακτήρα, το Υγειονομικό Λιμένων και η Αστυατρική Υπηρεσία.³²⁴

³²² Ν. 27-12-1833: «Περί συστάσεως των Δήμων».

³²³ Το 1837 λειτούργησε στην Αθήνα το Μαιευτικό Νοσοκομείο, το οποίο απευθυνόταν σε ενδεείς γυναίκες, το 1842 το Δημοτικό Νοσοκομείο Αθηνών, ενώ το 1857 ιδρύθηκε η Αστυκλινική Αθηνών, για την παροχή πρώτων βοηθειών σε άπορους πολίτες. Την ίδια περίοδο ιδρύονται το Στρατιωτικό Νοσοκομείο (1852), το Οφθαλμιατρείο (1854) και το Δημοτικό Βρεφοκομείο (1859). Για περισσότερα βλ. Ι. Μαστρογιάννης, *ό.π.*, σ. 173-184· Μ. Κορασίδου, *Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους: φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα 1995, σ. 78· Ι. Πολυχρονίδης, *ό.π.*, σ. 36-38.

³²⁴ Για περισσότερα βλ. Μ. Κορασίδου, *Οι άθλιοι ...*, *ό.π.*, σ. 79-83· Ι. Πολυχρονίδης, *ό.π.*, σ. 38-43· Θ. Δαρδαβέσης, «Η ιστορική πορεία ...», *ό.π.*, σ. 50· Ι. Μαστρογιάννης, *ό.π.*, σ. 215-230· Δ. Πλουμπιδής, *ό.π.*, σ. 125-130, 135-141.

Από τους Βαλκανικούς Πολέμους έως τη Μικρασιατική Καταστροφή (1912-1922)

Με τη μετάβαση στον 20^ο αιώνα, ο αστικός εκσυγχρονισμός, ο οποίος επιχειρήθηκε από τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τις κυβερνήσεις των Φιλελευθέρων, εμπεριείχε ως έννοια, εγγενώς, την υγειονομική αναδιάρθρωση και την κοινωνική πολιτική.³²⁵ Η πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα της περιόδου, όπως διαμορφώθηκε από τις συνεχείς επιστρατεύσεις και πολεμικές συρράξεις, την εδαφική επέκταση, τις εισροές των προσφύγων και την εμφάνιση νέων επιδημιών, κατέστησε, περισσότερο από ποτέ, επιτακτική την υγειονομική οργάνωση του κράτους.

Με τον Νόμο ,ΔΝΖ' του 1912, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ από το 1914, εισήχθησαν σαφέστερες διατάξεις, σχετικά με την προνοιακή πολιτική των δήμων και κοινοτήτων. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον συγκεκριμένο νόμο, οι δήμοι και κοινότητες είχαν την υποχρέωση παροχής δωρεάν ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης καθώς και ενίσχυσης των οικονομικά ασθενέστερων δημοτών, παροχής βοηθημάτων σε άπορους μαθητές, συντήρησης και λειτουργίας των δημοτικών κοινωφελών ιδρυμάτων, δωρεάν ταφής των απόρων, αλλά και εφαρμογής των υγειονομικών μέτρων και εκτέλεσης έργων κοινής ωφελείας, όπως η ύδρευση, η αποχέτευση και η καθαριότητα.³²⁶

Επίσης, με τον Νόμο 346/1914 γίνεται η πρώτη αξιολογη προσπάθεια αναδιοργάνωσης των υγειονομικών υπηρεσιών, τόσο της κεντρικής όσο και των περιφερειακών στους νομούς. Οι αρμοδιότητες επίβλεψης της δημόσιας υγείας μεταφέρθηκαν από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας στο Υπουργείο Εσωτερικών, με εκτελεστικά όργανα την ανώτατη διεύθυνση του υπουργείου, τις διοικητικές, αστυνομικές, δημοτικές ή κοινοτικές αρχές και το οικείο υγειονομικό προσωπικό. Ωστόσο, σύμφωνα με τις συγκεκριμένες διατάξεις, οι δαπάνες για τη δημόσια υγεία, στις οποίες περιλαμβάνονταν τα έξοδα για την πρόληψη και καταπολέμηση των λοιμωδών νόσων καθώς και η παροχή ιατρικής περίθαλψης σε άπορους πολίτες επιβάρυναν αποκλειστικά τους προϋπολογισμούς των δήμων και κοινοτήτων, ενώ το κράτος παρενέβαινε μόνο εφόσον παρίστατο ανάγκη. Ο νόμος, ο οποίος επιπρόσθετα προέβλεπε τον διορισμό νομιάτρων και υγειονομικών επιθεωρητών στις έδρες των νομών, εφαρμόστηκε ουσιαστικά μετά το 1923, οπότε και παρατηρείται μία σημαντική κινητοποίηση του κρατικού μηχανισμού, εξαιτίας του προσφυγικού ζητήματος.³²⁷

³²⁵ Η συγκρότηση του κοινωνικού κράτους εντάσσεται στις προσπάθειες που πραγματοποιήθηκαν στις ευρωπαϊκές χώρες τον 19^ο αιώνα για κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και ενίσχυση της δημόσιας υγιεινής, ως απάντηση στα ακανθώδη προβλήματα που επέφεραν η εκβιομηχάνιση και η αστικοποίηση. Βλ. Λ. Παπαστεφανάκη, «Δημόσια υγεία, φυματίωση και επαγγελματική παθολογία στις ελληνικές πόλεις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: η αντιφατική διαδικασία του αστικού εκσυγχρονισμού», *Ελευθέριος Βενιζέλος και ελληνική πόλη: Πολεοδομικές πολιτικές και κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις: πρακτικά συνεδρίου*, Επιτάλοφος, Αθήνα 2005, σ. 155.

³²⁶ Ν. ΔΝΖ' /14-2-1912: «Περί δήμων και κοινοτήτων».

³²⁷ Ν. 346/7-11-1914: «Περί επιβλέψεως της Δημόσιας Υγείας». Βλ. επίσης Ν.Δ. 28-10-1923: «Περί οργάνωσης της περιφερειακής Υγειονομικής Υπηρεσίας»· Ν.Δ. 10-10-1925: «Περί οργάνωσης της ιατρικής αντιλήψεως απόρων εφένδρων και απόρων εν γένει»· Ν.Δ. 13-11-1925: «Περί εκτελέσεως του από 10 Οκτωβρίου 1925 Ν.Δ. "Περί οργάνωσης της περιφερειακής Υγειονομικής Υπηρεσίας"».

Εκ των οργανισμών που ιδρύθηκαν μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, αναφέρουμε το «Εργαστήριο Υγιεινής και Μικροβιολογίας Αθηνών», με αντικείμενο την εργαστηριακή διάγνωση των μολυσματικών νόσων και την παρασκευή εμβολίων καθώς και το «Δημόσιον Δαμαλιδοκομείον Αθηνών» για την παραγωγή δραστικής δαμαλείου ύλης. Το 1914 λειτούργησε, επίσης, και το «Δημόσιον Λυσοιατρείον Αθηνών».³²⁸

Από την άλλη πλευρά, το 1917 οι διάσπαρτες υπηρεσίες υγείας συνενώθηκαν σε αυτόνομο οργανισμό, το «Υπουργείον Περιθάλψεως», το οποίο εκτός των άλλων είχε την ευθύνη για την περίθαλψη των θυμάτων πολέμου, των ορφανών, προσφύγων και οικογενειών των επιστρατών.³²⁹

Από την εγκατάσταση των προσφύγων έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1923-1940)

Η έλευση και εγκατάσταση περίπου 1.200.000 προσφύγων³³⁰ στην Ελλάδα, διαδικασία η οποία είχε ξεκινήσει αποσπασματικά και μεμονωμένα κατά τη διάρκεια του Ελληνοτουρκικού Πολέμου (1919-1922) και έγινε υποχρεωτική με τη Συνθήκη της Λοζάνης (1923), σηματοδότησε μια σειρά από σημαντικές αλλαγές στον δημόσιο και κοινωνικό βίο. Ο προσφυγικός πληθυσμός, ο οποίος είχε πληγεί από τους πολέμους, την πείνα και τις επιδημίες, εξουθενωμένος από τις κακουχίες και τις στερήσεις του ταξιδιού, ενσωματώθηκε σταδιακά και με μεγάλη δυσκολία στην ελληνική πραγματικότητα, η οποία χαρακτηριζόταν από ελλείψεις υποδομές και περιορισμένους οικονομικούς πόρους.³³¹ Ως αποτέλεσμα, την περίοδο αυτή

³²⁸ Ν. 384/17-11-1914: «Περί ιδρύσεως Δημοσίου Λυσοιατρείου και Δαμαλιδοκομείου». Για περισσότερα βλ. Φ. Κοπανάρης, *Η Δημόσια Υγεία εν Ελλάδι*, Αθήναι 1933, σ. 331, 341-342.

³²⁹ Ν. 748/19-8-1917: «Περί συστάσεως Υπουργείου Περιθάλψεως». Βλ. επίσης Θ. Δαρδαβέσης, «Η ιστορική πορεία ...», *ό.π.*, σ. 52' ο ίδιος, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 101.

³³⁰ Οι παλινδρομικές προσφυγικές ροές είχαν ξεκινήσει ήδη με τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913) και κορυφώθηκαν με τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο (1919-1922). Σύμφωνα με την απογραφή του 1928, στην ελληνική επικράτεια οι κάτοικοι που γεννήθηκαν στο εξωτερικό, συνολικά, ανέρχονταν σε 1.159.311, εκ των οποίων το μεγαλύτερο ποσοστό προερχόταν από περιοχές της Τουρκίας, Βουλγαρίας και Ρωσίας, προκαλώντας τεράστια δημογραφική μεταβολή σε μια χώρα, η οποία κατά την απογραφή του 1920 απαριθμούσε 5.021.790 κατοίκους. Ωστόσο, υπολογίζεται ότι ο πραγματικός τους αριθμός ήταν αρχικά πολύ μεγαλύτερος από εκείνον που καταγράφηκε στην απογραφή του 1928, καθώς η θνησιμότητα ανάμεσα στον προσφυγικό πληθυσμό ήταν πολύ αυξημένη. Βλ. Διεύθυνσις Στατιστικής, *Απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος κατά την 19/12/1920: Γενικά στατιστικά αποτελέσματα. Α. πληθυσμός Β. οικογένειαι*, Αθήναι 1928' Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδος της 15 - 16 Μαΐου 1928: εν Τόπος Γεννήσεως - θρησκεία και γλώσσα - υπηκοότης*, Εν Αθήναις 1935, σ. ζ', κ-κα'. Σε άλλη έρευνα του 1929 οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα το χρονικό διάστημα 1918-1928 υπολογίζονται σε 1.221.849. Βλ. Α. Πάλλης, *Συλλογή των κυριωτέρων στατιστικών των αφοροσών την ανταλλαγίν των πληθυσμών και προσφυγικήν αποκατάστασιν μετά αναλύσεως και επεξηγήσεων*, Αθήναι 1929, σ. 4. Βλ. επίσης Α. Πετσάλης, *Η δημοσιονομική αντιμετώπισις του προσφυγικού ζητήματος*, Εν Αθήναις 1930, σ. 7-11. Βλ. επίσης Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Η ελληνοτουρκική ...*, *ό.π.*, σ. 21-31, 41-46.

³³¹ Για περισσότερα, σχετικά με την ιστορική τομή που προκάλεσε η εισροή των προσφύγων, ως φυσικό παρεπόμενο του τέλους της Μεγάλης Ιδέας, και τους μετασχηματισμούς που προκάλεσε με τη μορφή «σοκ» στην ελληνική κοινωνία, οικονομία, αλλά και σε πολιτικοϊδεολογικό επίπεδο, βλ. Χ. Χατζηιωσήφ, «Το προσφυγικό σοκ, οι σταθερές και οι μεταβολές της ελληνικής

υπήρξε μια έντονη νομοθετική δραστηριότητα για την αντιμετώπιση του υγειονομικού ζητήματος που προκλήθηκε από την τεράστια αυτή δημογραφική μεταβολή.

Ήδη από το 1922 είχε ψηφιστεί νόμος για την αναβάθμιση και επέκταση των αρμοδιοτήτων του Υπουργείου Περιθάλψεως, το οποίο θα μετονομαζόταν σε «Υπουργείον Υγιεινής και Κοινωνικής Προνοίας».³³² Ο συγκεκριμένος φορέας αποτελούταν από τις Διευθύνσεις Διοικητικού, Κοινωνικής Πρόνοιας, Δημοσίας Αντιλήψεως, Θυμάτων Πολέμου, Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Υγιεινής, τη Γενική Υγειονομική Επιθεώρηση, έξι ειδικές επιθεωρήσεις, περιφερειακές υγειονομικές επιθεωρήσεις και το Ιατροσυνέδριο. Παρόλα αυτά, η σημαντική αυτή πρωτοβουλία δεν τελεσφόρησε, λόγω της Μικρασιατικής Καταστροφής και των γεγονότων που επακολούθησαν. Βέβαια, λίγους μήνες αργότερα ψηφίστηκε νομοθετικό διάταγμα, σχετικά με την ίδρυση του Υπουργείου «Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως», το οποίο απαρτιζόταν από τις Διευθύνσεις Πρόνοιας, Υγιεινής, Δημοσίας Αντιλήψεως καθώς και από το «Ανώτατον Υγειονομικόν Συμβούλιον»,³³³ το «Ειδικόν Υγειονομικόν Συμβούλιον» και το «Κεντρικόν Συμβούλιον Προνοίας και Στεγάσεως Προσφύγων».³³⁴

Ακολούθησαν η κατάργησή του, το 1926, από τη δικτατορία του Πάγκαλου και η ίδρυση της «Ανωτάτης Διευθύνσεως Προσφύγων». Παράλληλα, η Διεύθυνση Υγιεινής και το Τμήμα Προστασίας Απόρων μεταφέρθηκαν στο Υπουργείο Εσωτερικών, το Τμήμα Αγαθοεργών Καταστημάτων στο Υπουργείο Παιδείας και το Τμήμα Προστασίας Θυμάτων Πολέμου στο Υπουργείο Στρατιωτικών.³³⁵ Παρόλα αυτά, λίγους μήνες αργότερα η κυβέρνηση Γεωργίου Κονδύλη προέβη στην επανίδρυση ανεξάρτητου Υπουργείου «Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως» και στη σύσταση Υφυπουργείου Υγιεινής.³³⁶ Η κυβέρνηση Βενιζέλου το 1928 ίδρυσε αντίστοιχο υφυπουργείο³³⁷ και ένα έτος αργότερα το αυτόνομο «Υπουργείον

οικονομίας», ο ίδιος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. ΟΜεσοπόλεμος 1922-1940*, Αθήνα 2002, τ. Β', σ. 9-57.

³³² Ν. 2882/16-7-1922: «Περί μεταρρυθμίσεως και συμπληρώσεως του Υπουργείου της Περιθάλψεως μετονομαζομένου εις Υπουργείον Υγιεινής και Κοινωνικής Προνοίας». Βλ. επίσης Θ. Δαρδαβέσης, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 101.

³³³ Πρόκειται για μετονομασία του Ιατροσυνεδρίου. Σχετικά με τη σύσταση και τις αρμοδιότητες του Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου, βλ. το Ν.Δ. 27-6-1935: «Περί Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου» και το Ν.Δ. 18-7-1935: «Περί του τρόπου λειτουργίας του Ανωτάτου υγειονομικού Συμβουλίου και των παρ' αυτό Τμημάτων και Επιτροπών»

³³⁴ Ν.Δ. 14-12-1922: «Περί μετονομασίας του Υπουργείου Περιθάλψεως εις Υπουργείον Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως». Σχετικά είναι τα Ν.Δ. 17-1-1923, 7-7-1923, 6-8-1923, 5-11-1923 και 9-9-1925. Βλ. επίσης Θ. Δαρδαβέσης, «Η ιστορική πορεία ...», *ό.π.*, σ. 52' ο ίδιος, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 101-102.

³³⁵ Ν.Δ. 12-1-1926: «Περί καταργήσεως των Υπουργείων Εθνικής Οικονομίας και Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως». Επίσης, με το Ν.Δ. 3-2-1926 καταργήθηκαν οι θέσεις 36 υπαλλήλων της Διεύθυνσης Υγιεινής και 33 νομιμάτων. Βλ. επίσης Θ. Δαρδαβέσης, «Η ιστορική πορεία ...», *ό.π.*, σ. 52-54' Θ. Δαρδαβέσης, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 103.

³³⁶ Ν.Δ. 28-8-1926: «Περί επανιδρύσεως του Υπουργείου Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως». Για περισσότερα βλ. Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 490-491' Θ. Δαρδαβέσης, «Η ιστορική πορεία ...», *ό.π.*, σ. 54' ο ίδιος, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 103.

³³⁷ Ν.Δ. 25-8-1928: «Περί συστάσεως Υφυπουργείου Υγιεινής».

Υγιεινής», στο οποίο από το 1930 υπάγονταν και οι ασιατρικές υπηρεσίες αστυνομίας πόλεων και χωροφυλακής.³³⁸ Ακολούθως, η νέα κυβέρνηση Βενιζέλου στα τέλη του 1932 προέβη στην ενοποίηση των υπουργείων υγιεινής και κρατικής αντιλήψεως σε νέο οργανισμό, με την ονομασία: «Υπουργείον Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως», ο οποίος το 1935 μετονομάστηκε σε «Υπουργείον Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως». Τελικά, το επόμενο έτος τέθηκε σε ισχύ η προηγούμενη ονομασία του, η οποία διατηρήθηκε έως τον Σεπτέμβριο του 1940.³³⁹

Πέραν των παραπάνω δομικών ή έστω ονοματικών κυβερνητικών ανασχηματισμών, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι μετά την έλευση των προσφύγων η νομοθεσία συστηματοποιήθηκε και επεκτάθηκε στην οργάνωση των υγειονομικών υπηρεσιών, όπως έχουμε ήδη αναφερθεί, αλλά και στην πρόληψη και καταπολέμηση των οξέων και χρόνιων νοσημάτων, στην κοινωνική ιατρική και δημόσια υγιεινή, καθώς και στην άσκηση των ιατρικών και παραϊατρικών επαγγελμάτων. Προς την κατεύθυνση αυτή, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η εμφάνιση της πανδημίας δάγκειου πυρετού το 1928, η οποία κατέστησε σαφές στις πολιτικές συνειδήσεις την ανάγκη αναδιάρθρωσης και ενίσχυσης του συστήματος υγείας της χώρας.

Πιο συγκεκριμένα, το 1925 ιδρύθηκε η «Σχολή Υγειονομικών Ιατρών»³⁴⁰ και το 1929 αντίστοιχα η «Υγειονομική Σχολή», με σκοπό την κατάρτιση ή μετεκπαίδευση ιατρικού προσωπικού, για τη στελέχωση των δημόσιων υγειονομικών υπηρεσιών.³⁴¹ Ομοίως, το 1925 συγκροτήθηκαν η «Κεντρική Φαρμακαποθήκη» και η «Κεντρική Αποθήκη Υγειονομικού Υλικού», με αντικείμενο τη χορήγηση φαρμάκων, ιατρικών συσκευών και υγειονομικού υλικού στα λαϊκά ιατρεία και φαρμακεία, καθώς και στα δημόσια νοσοκομεία, απολυμαντήρια, υγειονομεία, λοιμοκαθαρητήρια, μαιευτήρια, άσυλα και αγαθοεργά καταστήματα.³⁴² Το 1934 οι συγκεκριμένοι φορείς συγχωνεύθηκαν και εντάχθηκαν στην «Κεντρική Υγειονομική Αποθήκη Υπουργείου Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως».³⁴³ Επίσης, καθιερώθηκε ο θεσμός των λαϊκών

³³⁸ Ν. 4172/15-6-1929: «Περί συστάσεως αυτοτελούς Υπουργείου Υγιεινής». Βλ. επίσης Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 493, 494· Θ. Δαρδαβέσης, «Η ιστορική πορεία ...», *ό.π.*, σ. 54· ο ίδιος, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 104.

³³⁹ Για περισσότερα σχετικά με τους ανασχηματισμούς που έλαβαν χώρα κατά την επόμενη περίοδο, βλ. Θ. Δαρδαβέσης, «Η ιστορική πορεία ...», *ό.π.*, σ. 54.

³⁴⁰ Βλ. Διατάγματα 20-4-1925 και 11-6-1925.

³⁴¹ Ν. 4069/5-3-1929: «Περί ιδρύσεως και λειτουργίας εν Αθήναις Υγειονομικής Σχολής και περί αποστολής εις το εξωτερικόν προς μετεκπαίδευσιν ιατρών δι' ειδικήν υγειονομικήν μόρφωσιν». Για περισσότερα βλ. Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 413, 489-490, 492-493, 495· Τζ. Λέβεντ, «Η ίδρυση της Υγειονομικής Σχολής Αθηνών», στο Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια υγεία ...*, *ό.π.*, σ. 113-120.

³⁴² Οι προσωρινοί οργανισμοί που δημιουργήθηκαν για τις ανάγκες των προσφύγων με την ονομασία «Κεντρική Φαρμακαποθήκη Προσφύγων» και «Κεντρική Υγειονομική Αποθήκη» απέκτησαν μόνιμο χαρακτήρα με την ίδρυση των παραπάνω φορέων. Βλ. Ν.Δ. 26-7-1925: «Περί οργανώσεως της Κεντρικής Φαρμακαποθήκης και της Κεντρικής Αποθήκης Υγειονομικού υλικού του Υπουργείου Υγιεινής κλπ. εις εκτέλεσιν γνωμοδοτήσεως της Επιτροπής Οικονομικών»

³⁴³ Ν. 6019/2-2-1934: «Περί οργανώσεως Κεντρικής Υγειονομικής Αποθήκης του Υπουργείου Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως».

ιατρείων και φαρμακείων για την περίθαλψη, ενημέρωση και βελτίωση της υγειονομικής κατάστασης των άπορων κατοίκων.³⁴⁴

Παράλληλα, την ίδια εποχή συστήθηκε υπηρεσία επιθεώρησης φαρμακείων, φαρμακαποθηκών και γενικά καταστημάτων παρασκευής και πώλησης φαρμακευτικών και διαιτητικών προϊόντων, ενώ αναλόγως αναθεωρήθηκαν οι διατάξεις περί ίδρυσης φαρμακείων.³⁴⁵

Ακολούθως, με το Νομοθετικό Διάταγμα της 27^{ης} Οκτωβρίου 1925 τέθηκαν υπό την εποπτεία του κράτους όλα τα δημόσια, δημοτικά, κοινοτικά, ιδιωτικά ή αγαθοεργά ιατροφαρμακευτικά και υγειονομικά ιδρύματα, όπως και τα νοσοκομεία, οι κλινικές και τα εργαστήρια. Επίσης, ο κρατικός έλεγχος επεκτάθηκε σε όσους ασκούσαν εμπόριο ιατρικών και φαρμακευτικών υλών, στους οινοπνευματοποιούς, μυροποιούς, χρωματοπώλες, κουρείς και γενικά στους κατασκευαστές ουσιών και αντικειμένων κοινής χρήσης, των οποίων η πλημμελής παρασκευή ήταν δυνατό να επιφέρει βλάβη της δημόσιας υγείας.³⁴⁶

Το ίδιο έτος, επίσης, καταρτίστηκε *Μητρώο ιατρικών και παραϊατρικών επαγγελματιών*.³⁴⁷ Επιπλέον, ορίστηκε η ίδρυση τοπικών ανά περιφέρεια ιατρικών συλλόγων καθώς και του Πανελληνίου Ιατρικού Συλλόγου με έδρα την Αθήνα.³⁴⁸ Κατά τα επόμενα έτη ιδρύθηκαν αντίστοιχα φαρμακευτικοί³⁴⁹ και οδοντιατρικοί³⁵⁰ σύλλογοι, ενώ το 1931 εκδόθηκε επιτηρίδα όλων των ασκούντων στην Ελλάδα ιατρικό επάγγελμα.³⁵¹

Επιπρόσθετα, με το Διάταγμα της 1^{ης} Μαρτίου 1926 τέθηκε εν ισχύ ο πρόσκαιρος κώδικας δεοντολογίας του ιατρικού επαγγέλματος και θεοπίστηκαν μέτρα, τα οποία αφορούσαν στα καθήκοντα των ιατρών, στις σχέσεις τους με τους ασθενείς, τους συναδέλφους, αλλά και το κοινωνικό σώμα εν γένει, ενώ κατοχυρώθηκε η ιατρική εχεμύθεια.³⁵²

Από την άλλη πλευρά, η προστασία της μητρότητας και ο έλεγχος της βρεφικής θνησιμότητας αποτέλεσαν βασική κατεύθυνση ιδιωτικών ή ημικρατικών συλλογικοτήτων, αρχικά, όπως ο «Πατριωτικός Σύνδεσμος

³⁴⁴ Ν.Δ. 31-7-1925: «Περί Λαϊκών Ιατρείων και Φαρμακείων». Βλ. επίσης Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 524-525.

³⁴⁵ Ν.Δ. 18-9-1925: «Περί μεταρρυθμίσεως των διατάξεων περί συστάσεως φαρμακείων» Ν.Δ. 9-12-1925: «Περί επιθεώρησεως φαρμακείων και φαρμακευτικών». Βλ. επίσης Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 480-482, 531.

³⁴⁶ Ν.Δ. 27-10-1925: «Περί ιδρυμάτων υγιεινής και ιατρικής εν γένει». Βλ. επίσης Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 515-516.

³⁴⁷ Ν.Δ. 15-10-1925: «Περί καταρτισμού Μητρώων των καθ' άπαν το Κράτος ιατρών, φαρμακοποιών, οδοντοϊατρών, κτηνιάτρων και μαιών. Βλ. επίσης Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 478.

³⁴⁸ Ν.Δ. 19-11-1925: «Περί συστάσεως Ιατρικών Συλλόγων». Βλ. επίσης Ν. 5954/18-12-1933: «Περί τροποποιήσεως του Ν.Δ. της 13/19 Νοεμβρίου 1925 “Περί συστάσεως Ιατρικών Συλλόγων” ως τούτο ετροποποιήθη υπό του Ν.Δ. της 6/6 Νοεμβρίου 1926 “Περί τροποποιήσεως του από 13 Νοεμβρίου 1925 Ν.Δ. “Περί συστάσεως Ιατρικών Συλλόγων” και υπό του νόμου 5479 της 11 Απριλίου/16 Μαΐου 1932 “Περί τροποποιήσεως του από 13/11/1925 Ν.Δ. “Περί συστάσεως Ιατρικών Συλλόγων”».

³⁴⁹ Ν. 3601/1928: «Περί συστάσεως Φαρμακευτικών Συλλόγων». Βλ. επίσης Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 532-533.

³⁵⁰ Ν. 4740/1930: «Περί συστάσεως Οδοντοϊατρικών Συλλόγων». Βλ. επίσης Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 480, 533.

³⁵¹ Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 479.

³⁵² Δ. 1-3-1926: «Περί πρόσκαιρου κώδικος της Δεοντολογίας του ιατρικού επαγγέλματος».

Ελληνίδων». Στόχος των δράσεων που πραγματοποιήθηκαν εν μέσω του αποκλεισμού του 1917 ήταν η μεταβολή του ανθρώπινου υλικού των ραχιτικών και κακώς διατρωμένων παιδιών του εργατικού κόσμου σε εύρωστες μητέρες εύρωστων τέκνων, τα οποία θα αποτελούσαν τον πλούτο του έθνους.³⁵³ Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και την έλευση των προσφύγων, οι αυξημένοι δείκτες παιδικής θνησιμότητας, αλλά και εγκατάλειψης βρεφών, επέβαλλαν στη δικτατορία Πάγκαλου τη λήψη περαιτέρω αναγκαστικών μέτρων. Το εν λόγω ζήτημα πήρε διαστάσεις υψίστης εθνικής σημασίας, δεδομένων των γεωπολιτικών συσχετισμών της εποχής.³⁵⁴ Κατά συνέπεια, με το Νομοθετικό Διάταγμα της 26^{ης} Απριλίου 1926 κάθε παιδί ηλικίας έως δύο ετών, καθώς και οι θηλάζουσες μητέρες τους, τέθηκαν υπό την προστασία του κράτους, εφόσον στερούνταν τα μέσα διαβίωσης, ενώ οι δήμοι ή οι κοινότητες ανέλαβαν την υποχρέωση εξασφάλισης των μέσων διατροφής των θηλαζόντων μητέρων αλλά και των έκθετων βρεφών.³⁵⁵ Απόλυτα εναρμονισμένη με το πνεύμα των παραπάνω ρυθμίσεων, η φιλελεύθερη κυβέρνηση Βενιζέλου ίδρυσε το «Εθνικό Συμβούλιο Προστασίας της Μητρότητας και των Παιδικών ηλικιών» το 1929.³⁵⁶ Επίσης, με άλλη ρύθμιση το «Πατριωτικόν Ίδρυμα Περιθάλψεως», το οποίο ιδρύθηκε το 1917 στη θέση του Πατριωτικού Συνδέσμου Ελληνίδων, μετονομάστηκε το 1929 σε «Πατριωτικόν Ίδρυμα Προστασίας του Παιδιού».³⁵⁷ Το 1936 το ίδρυμα συμπεριλήφθηκε στους εποπτευόμενους από το Υπουργείο

³⁵³ Για περισσότερα βλ. Β. Θεοδώρου, «Από τον Πατριωτικό Σύνδεσμο των Ελληνίδων στο Πατριωτικό Ίδρυμα Περιθάλψεως: εθελοντικά δίκτυα, πολιτική αλλαγή και κράτος πρόνοιας», στο *Θαλής - Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην αστική Ελλάδα του 20ού αιώνα: σύλλογοι, δίκτυα κοινωνικής παρέμβασης και συλλογικές υλοκειμενικότητες: σεμινάριο*, 6-7 Ιουνίου 2010, στο <http://www.public-sociality.gr/gr/keimena.html> (28-4-2015).

³⁵⁴ Στο κλίμα των εθνικών ανταγωνισμών του Μεσοπολέμου η υγεία των «ομογενών» αποτελούσε δείκτη κρατικής αποτελεσματικότητας, υπαγορεύοντας την υιοθέτηση μέτρων κοινωνικής πολιτικής, αλλά και την εμπλοκή του κράτους στην ιδιωτική ζωή των πολιτών. Για περισσότερα βλ. Β. Θεοδώρου, «Υποσιτισμός και φυματίωση στο Μεσοπόλεμο: Υγιεινή διατροφή και οργάνωση μαθητικών συσσιτίων (1928-1932)», *Μνήμων* (2009), 30, σ. 236. Επίσης, σχετικά με τη σύνδεση της παιδικής προστασίας με την ευγονική θεωρία βλ. V. Theodorou, D. Karakatsani, «Eugenics and puericulture: Medical attempts to improve the biological capital in interwar Greece», στο C. Promitzer, S. Trubeta, M. Turda (επιμ.), *Health, Hygiene ...*, *ό.π.*, σ. 299-324. Βλ. επίσης S. Trubeta, «Eugenic birth control and prenuptial health certification in interwar Greece», στο C. Promitzer, S. Trubeta, M. Turda (επιμ.), *Health, Hygiene ...*, *ό.π.*, σ. 271-298.

³⁵⁵ Βλ. επίσης το Ν.Δ. 13-11-1927: «Περί κυρώσεως και συμπληρώσεως του από 14 Απριλίου 1926 Ν.Δ. "Περί προστασίας του θηλάζοντος βρέφους"». Βλ. επίσης Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 406-408, 519-520, 522.

³⁵⁶ Ν. 4061/1929: «Περί υγιεινής και προστασίας της μητρότητας και των παιδικών ηλικιών». Βλ. επίσης τις τροποποιήσεις του Ν. 4736/1930. Βλ. επίσης Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 520-522' Β. Θεοδώρου, «Υποσιτισμός...», *ό.π.*, σ. 247-253.

³⁵⁷ Το 1917, λίγους μήνες μετά την αποχώρηση της βασιλικής οικογένειας, διαλύθηκε ο φιλοβασιλικός Πατριωτικός Σύνδεσμος Ελληνίδων (1914) και στη θέση του ιδρύθηκε το Πατριωτικό Ίδρυμα Περιθάλψεως, το οποίο στελεχώθηκε από πρόσωπα προσκείμενα στη βενιζελική παράταξη. Στη συνέχεια, η ήττα του Βενιζέλου το 1920 και η επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου σηματοδότησαν μία νέα αλλαγή στη σύσταση του συμβουλίου, καθώς και στο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του (1921). Οι πολιτειακές αλλαγές που ακολούθησαν επέφεραν νέους ανασχηματισμούς, ενώ το 1929 το ίδρυμα προσανατολίστηκε αποκλειστικά στην πρόνοια για το παιδί. Βλ. Ν. 4062/5-3-1929: «Περί Πατριωτικού Ιδρύματος Προστασίας του Παιδιού» Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 521-522' Ι. Μαστρογιάννης, *ό.π.*, σ. 292-294.

Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως φορείς συνιστώντας το «Πατριωτικόν Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας και Αντιλήψεως» (Π.Ι.Κ.Π.Α.).³⁵⁸

Επίσης ουσιαστικός ήταν ο ρόλος των διεθνών επιτροπών και οργανισμών, όπως η Κοινωνία των Εθνών,³⁵⁹ το ίδρυμα Rockefeller, ο Ερυθρός Σταυρός, η Αμερικανική Οργάνωση της Εγγύς Ανατολής (American Near East Relief) και η Οργάνωση για τη Σωτηρία του Παιδιού (Save the Children Fund), οι οποίοι ανέλαβαν σημαντική δράση, ιδίως τη δεκαετία του 1920, για την περίθαλψη των προσφύγων και την αντιμετώπιση λοιμωδών νόσων, συμπεριλαμβανομένης της ελονοσίας.³⁶⁰

Την ίδια περίοδο, οι εκάστοτε κυβερνήσεις εξέδωσαν αποφάσεις και διατάξεις υγειονομικού ενδιαφέροντος. Συγκεκριμένα, με απόφαση του υφυπουργού Υγιεινής της 19^{ης} Οκτωβρίου 1928 ρυθμίστηκαν ζητήματα, όπως η φροντίδα των ζώων, η εκκένωση των υπονόμων, η καθαριότητα των οικιών, καταστημάτων, αποθηκών, εργοστασίων, οικοπέδων και η πώληση μεταχειρισμένων ειδών ιματισμού.³⁶¹

Επίσης, με τον Νόμο 3926/1929 κυρώθηκε η Διεθνής Υγειονομική Σύμβαση των Παρισίων (21-6-1926), η οποία καθόριζε την εφαρμογή διεθνούς πρακτικής για την αντιμετώπιση των λοιμωδών νόσων της πανώλης, της χολέρας και του κίτρινου πυρετού, αλλά και του εξανθηματικού τύφου και της ευλογιάς,³⁶² ενώ το 1935 με νομοθετικό διάταγμα κυρώθηκε η Διεθνής Σύμβαση της 25^{ης} Ιουλίου 1934 περί αμοιβαίας προστασίας κατά του δάγκειου πυρετού.³⁶³

Ομοίως, το ελληνικό κράτος προέβη στη θέσπιση διαφόρων διατάξεων για την αντιμετώπιση των μεταδοτικών νόσων, όπως η ελονοσία, το τράχωμα, η φυματίωση, η λύσσα, η ευλογιά και η λέπρα καθώς και εκείνων που χαρακτηρίζονταν ως κοινωνικές νόσοι, όπως τα ψυχικά νοσήματα, η τοξικομανία και τα αφροδίσια.³⁶⁴ Η κρατική παρέμβαση, λοιπόν, παρέμενε

³⁵⁸ Α.Ν. 23-1-1936: «Περί οργάνωσης Πατριωτικού Ίδρύματος Κοινωνικής Πρόνοιας και Αντιλήψεως».

³⁵⁹ Η Οργάνωση Υγείας της ΚτΕ συνέβαλλε στο προσφυγικό ζήτημα που ανέκυψε, ήδη από το 1923, με την αποστολή ειδικών επιστημόνων, οι οποίοι συστρατεύθηκαν με τις ελληνικές κυβερνήσεις για την αντιμετώπιση των επιτακτικών προβλημάτων δημόσιας υγείας. Μετά την πανδημία του δάγκειου πυρετού κλήθηκε στην Ελλάδα επιτροπή ειδικών υγειονομολόγων της ίδιας οργάνωσης, η οποία το 1929 συνέταξε έκθεση, σχετικά με τα ειδικά υγειονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα, με απογοητευτικά πορίσματα. Βλ. Λ. Παπαστεφανάκη, «Δημόσια υγεία ...», *ό.π.*, σ. 158-159. Βλ. επίσης Α. Λιάκος, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, Αθήνα 1993, σ. 326-333.

³⁶⁰ Γ. Λιβαδάς, Ι. Σφάγγος, *Η ελονοσία εν Ελλάδι (1930-1940): έρευνα - καταπολέμησης*, Αθήνα 1940, σ. 50, 53-54. Βλ. επίσης C. Promitzer, S. Trubeta, M. Turda (επιμ.), *ό.π.*, σ. 8-9' L. Papastefanaki, «Politics, modernization ...», *ό.π.*, σ. 172.

³⁶¹ Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 497-498.

³⁶² Ν. 3296/13-2-1929: «Περί κυρώσεως της Διεθνούς Υγειονομικής Συμβάσεως Παρισίων της 21 Ιουνίου 1926».

³⁶³ Ν.Δ. 17-9-1935: «Περί κυρώσεως της Διεθνούς Συμβάσεως περί αμοιβαίας προστασίας κατά του δαγκείου πυρετού της 25 Ιουλίου 1934».

³⁶⁴ Ενδεικτικά αναφέρουμε: Ν.Δ. 8-3-1923: «Περί αυξήσεως της προς τον Σύλλογον προς περιστολήν των ελωδών νόσων χορηγουμένης ετησίας συνδρομής εκ δραχμ. 200.000»' Ν.Δ 25-4-1923: «Περί του τρόπου της συνθέσεως της κατά τον νόμον 3032 περί των μέτρων προς

ορατή σε όλους του «νοσούντες» πληθυσμούς, με σαφέστατες μεταφορές σε κοινωνικό επίπεδο, ενώ η μέριμνα για την υγεία, σε πολλές περιπτώσεις, λάμβανε χαρακτηριστικά καταστολής και βίας.³⁶⁵

Παράλληλα, επεκτάθηκε η πρωτοβουλία για τη σύσταση ειδικών οργανισμών, με σκοπό την επιστημονική έρευνα και την επαγγελματική κατάρτιση. Πιο συγκεκριμένα, το 1928 ιδρύθηκε το «Παθολογοανατομικών Κέντρον» της Διεύθυνσης Υγιεινής, για τη διεξαγωγή ανατομικών εργασιών και ιστολογικών εξετάσεων, το οποίο στεγάσθηκε στο ερευνητικό Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ.³⁶⁶ Επιπλέον, το επόμενο έτος, κατ' εφαρμογή του υγειονομικού προγράμματος της Επιτροπής Υγιεινής της Κοινωνίας των Εθνών, ιδρύθηκε το «Υγειονομικών Κέντρον Αθηνών», υπό τη δικαιοδοσία του Υπουργείου Υγιεινής. Αρχικά, η κύρια δράση του εν λόγω φορέα ήταν η λειτουργία της Υγειονομικής Σχολής.³⁶⁷ Στη συνέχεια, η δραστηριότητά του επεκτάθηκε στην εφαρμογή προσαρμοσμένων υγειονομικών προγραμμάτων σε διάφορους νομούς της χώρας. Επίσης, από το 1931 συγκροτήθηκαν σε κάθε

καταπολέμησιν των αφροδισίων νοσημάτων ως και περί ασέμων γυναικών Κεντρικής Επιτροπής» Ν.Δ. 14-10-1925: «Περί μονοπωλίου ναρκωτικών φαρμάκων» Ν. 4068/5-3-1929: «Περί καταπολεμήσεως της κληρονομικής συφιλίδος» Δ. 5-2-1930: «Περί αρμοδιότητος και οργανώσεως του Εξεταστικού Αντιαφροδισιακού Ιατρείου Αθηνών» Ν. 4555/18-4-1930: «Περί καταρτισμού μονίμου επιτροπής προς κατεύθυνσιν του αντιελονασιακού αγώνος και αναγραφής εις τον προϋπολογισμόν των εξόδων του Υπουργείου Υγιεινής πιστώσεως δραχμών 24.000.000 προς καταπολέμησιν της ελονοσίας» Ν. 4658/22-4-1930: «Περί χορηγίας πιστώσεων δια την καταπολέμησιν του τραχώματος, της λέπρας και της φυματιώσεως» Ν. 6077/16-1-1934: «Περί οργανώσεως Δημοσίων Ψυχιατρείων» Ν. 6025/2-2-1934: «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 5539 "Περί Μονοπωλίου ναρκωτικών φαρμάκων"» Ν. 6169/4-7-1934: «Περί κυρώσεως την εν Γενεύη υπογραφείσης της 13-7-1931 Συμβάσεως "Περί περιορισμού της βιομηχανικής παραγωγής των ναρκωτικών:"» Ν. 6170/4-7-1934: «Περί κυρώσεως της εν Βρυξέλλαις υπογραφείσης την 29-7-29 Συμβάσεως προς αναθεώρησιν της προς ενοποίησιν του τύπου των ηρωικών φαρμάκων γενομένης συμβάσεως» Ν.Δ. 15-5-1935: «Περί εκτελέσεως δαπανών δι' εξυγιαντικά έργα προς καταπολέμησιν της ελονοσίας, έργα υδρευσεως, παροχευεσεως, αποχευεσεως και Δημοσίας Υγιεινής» Ν.Δ. 25-5-1935: «Περί εγκρίσεως προϋπολογισμών εκτελέσεως διαφόρων έργων αρμοδιότητος Υπουργείου Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως» Α.Ν. 19-11-1935: «Περί οργανώσεως του εν Αθήναις Νοσοκομείου Σανατορίου "Η Σωτηρία"» Α.Ν. 19-11-1935: «Περί προστασίας των φυματικών εργατών θαλάσσης» Α.Ν. 24-1-1936: «Περί συστάσεως Συμβουλίου και Ιδρύματος προς καταπολέμησιν της λέπρας κλπ.».

³⁶⁵ Μέχρι το 1940 οι αστυνομικές αρχές είχαν τη δυνατότητα έκδοσης υγειονομικών διατάξεων, μετά από έγκριση του Υφυπουργού Υγιεινής. Εκτοτε η διαδικασία ενέπιπτε στη δικαιοδοσία του Υπουργού Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως ή των Νομαρχών και Γενικών Διοικητών στις διοικητικές τους περιφέρειες, μετά από γνωμοδότηση της οικείας υγειονομικής Επιτροπής και έγκριση του αρμόδιου Υπουργού. Βλ. Δ. 18-9-1928: «Περί μέτρων προς καταπολέμησιν των επιδημικών νόσων» Ν. 4060/25-2-1929: «Περί κυρώσεως του από 18 Σεπτεμβρίου 1928 Ν.Δ. "Περί μέτρων προς πρόληψιν και καταπολέμησιν επιδημικών νόσων"» Α.Ν. 2520/27-8-1940: «Περί υγειονομικών διατάξεων».

³⁶⁶ Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 336-338.

³⁶⁷ Ν. 4333/9-8-1929: «Περί ιδρύσεως παρά τω Υπουργείω Υγιεινής Υπηρεσίας υπό τον τίτλον "Υγειονομικών Κέντρον Αθηνών" και μεταφοράς εις το Υπουργείον Υγιεινής υγειονομικών υπηρεσιών λειτουργουσών ήδη παρ' ετέροις υπουργείοις» Ν. 4069/5-3-1929: «Περί ιδρύσεως και λειτουργίας εν Αθήναις Υγειονομικής Σχολής και περί αποστολής εις το εξωτερικόν προς μετεκπαίδευσιν ιατρών δι' ειδικήν υγειονομικήν μόρφωσιν». Για περισσότερα βλ. Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 413, 493-496. Ι. Μαστρογιάννης, *ό.π.*, σ. 353-354, 387-389.

έδρα νομού περιφερειακά υγειονομικά κέντρα.³⁶⁸ Ακολούθως, με άλλες διατάξεις ιδρύθηκαν η Στρατιωτική Ιατρική Σχολή Αθηνών (1929),³⁶⁹ η Σχολή Επισκεπτριών Κοινωνικής Υγιεινής (1930), ως παράρτημα της Υγειονομικής Σχολής³⁷⁰ και η Μαιευτική Σχολή του Μαιευτηρίου «Μαρίκα Ηλιάδη».³⁷¹

Ομοίως, με άλλα διατάγματα καθιερώθηκε ο έλεγχος των τροφίμων και του γάλακτος, ενώ από το 1929 οργανώθηκε το Γενικό Χημείο του Κράτους.³⁷² Επιπλέον, το 1930 τέθηκε σε ισχύ το διάταγμα του 1923, σχετικά με την απαγόρευση ασκήσεως επαγγέλματος, άνευ πιστοποιητικού υγείας, σε καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος.³⁷³

Μία άλλη σημαντική νομοθετική ρύθμιση αναφέρεται στη λειτουργία του Ανώτατου Υγειονομικού Συμβουλίου του Υπουργείου Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως. Σύμφωνα, λοιπόν, με νομοθετικό διάταγμα του 1935, το Ανώτατο Υγειονομικό Συμβούλιο ήταν συμβουλευτικό σώμα και στις αρμοδιότητές του περιλαμβάνονταν η μέριμνα για την εν γένει υγειονομική κατάσταση της χώρας και η έκδοση γνωμοδοτήσεων, σχετικά με την τήρηση των κανόνων υγιεινής κατά την εκτέλεση μεγάλων έργων κοινής ωφελείας. Επίσης, ο εν λόγω φορέας εισηγείτο τη λήψη αναγκαστικών μέτρων, υπέβαλε προτάσεις για την έκδοση, τροποποίηση ή κατάργηση σχετικής νομοθεσίας, εξέφερε την τελική κρίση επί αμφιλεγόμενων ιατρικοδικαστικών υποθέσεων και υπέβαλε σε εξετάσεις, για την απόκτηση άδειας ασκήσεως επαγγέλματος, τους φαρμακοποιούς, κτηνίατρους, τις μαιές και τους μαλάκτες. Αναλυτικότερα, η αντιμετώπιση των λοιμωδών νόσων, αλλά και των κοινωνικών νοσημάτων: «αφροδίσια, τραχώματα, καρκίνος, τοξικομανία, αλκοολισμός, ψυχώσεις κλπ.», η υγιεινή και προστασία της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας, η σχολική υγιεινή και σωματική αγωγή, η υγιεινή της εργασίας, η κοινωνική ασφάλιση, η εποπτεία των δομών υγείας, η υγιεινή της πόλεως και της υπαίθρου, όπως και της κατοικίας, η ασφαλής και υγιεινή διατροφή, ο έλεγχος των διαιτητικών σκευασμάτων, αλλά και των υδάτων, των ιαματικών πηγών, καθώς και ιατροδικαστικά και τοξολογικά ζητήματα, αποτελούσαν βασικές αρμοδιότητες των Τμημάτων και Επιτροπών του

³⁶⁸ Ν.Δ. 6-5-1931: «Περί ιδρύσεως κατά περιφέρειας Υγειονομικών Κέντρων»· Δ. 30-1-1931: «Περί οργανώσεως των υπηρεσιών των περιφερειακών Υγειονομικών Κέντρων». Σχετικά με την ίδρυση του Υγειονομικού Κέντρου Ιωαννίνων, βλ. Ν. 6008/27-1-1934: «Περί οργανώσεως της περιφερειακής Υγειονομικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως». Στο Υγειονομικό Κέντρο Ιωαννίνων υπηρετούσαν ένας υγεινολόγος, τέσσερις επισκέπτριες αδελφές, τρεις δόκιμοι υγειονομικοί επίοπτες, τρεις ειδικοί ιδιώτες ιατροί, ένας γραφέας, μία δακτυλογράφος και ένας κλητήρας.

³⁶⁹ Ν. 4094/7-3-1929: «Περί κυρώσεως του από 30 Δεκεμβρίου 1925 Ν.Δ. “περί ιδρύσεως εν Αθήναις Στρατιωτικής Ιατρικής Σχολής”».

³⁷⁰ Ν.Δ. 21-1-1930: «Περί λειτουργίας της Σχολής επισκεπτριών νοσοκόμων». Βλ. επίσης Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 414, 495-496· Ι. Μαστρογιάννης, *ό.π.*, σ. 389..

³⁷¹ Ν. 5474/9-5-1932: «Περί ιδρύσεως Μαιευτικής Σχολής εν τω εν Αθήναις Μαιευτηρίω “Μαρίκα Ηλιάδη” ιδρυθέντι υπό της Ελένης Ελευθερίου Βενιζέλου».

³⁷² Ο εργαστηριακός έλεγχος των τροφίμων πριν την ίδρυση του Γενικού Χημείου του Κράτους διεξαγόταν από το Κεντρικό Χημείο του Υπουργείου Υγιεινής και τα παραρτήματά του. Βλ. Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 397, 516-517.

³⁷³ Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 398, 517-518.

Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου.³⁷⁴ Το 1936 οργανώθηκε, επίσης, το Ανώτατο Στρατιωτικό Υγειονομικό Συμβούλιο, το οποίο γνωμοδοτούσε για επιστημονικά ζητήματα που αφορούσαν στην Υγειονομική Υπηρεσία Στρατού, όπως η καταπολέμηση σοβαρής επιδημίας.³⁷⁵

Από την άλλη πλευρά, με καθυστέρηση, επίσης, συγκριτικά με τα ευρωπαϊκά δεδομένα, λαμβάνονται ορισμένα μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας, την κοινωνική ασφάλιση και την προστασία από επαγγελματικούς κινδύνους. Μόλις το 1911 και 1913 παράχθηκε ειδική νομοθεσία για την εξασφάλιση της βιομηχανικής υγιεινής, το 1912 θεσπίστηκε ελεγκτικός και συμβουλευτικός μηχανισμός για την επιθεώρηση της εργασίας, ενώ το 1914 θεσμοθετήθηκε η αποζημίωση των εργατικών ατυχημάτων. Αργότερα, με τον Νόμο 5733/1932 θεσπίστηκε και οργανώθηκε η ασφάλιση ασθενείας καθώς και αναπηρίας, γήρατος και θανάτου.³⁷⁶ Έπειτα, με τον Νόμο 6298/1934: «Περί κοινωνικών ασφαλίσεων» αναγνωρίστηκαν αρχικά τρεις επαγγελματικές ασθένειες: η δηλητηρίαση από μόλυβδο, η δηλητηρίαση από υδράργυρο και η μόλυνση από άνθρακα.³⁷⁷

Το 1935 πραγματοποιήθηκε μία αναδιάρθρωση των υπηρεσιών Εργασίας, Κοινωνικής Πρόνοιας και Επιθεωρήσεως Εργασίας, η οποία - σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του διατάγματος- αντανακλούσε την επιστημονική διάκριση σε προστατευτική ή προληπτική εργατική νομοθεσία και σε επανορθωτική ή ασφαλιστική. Πιο συγκεκριμένα, το Σώμα Επιθεωρήσεως Εργασίας και η Διεύθυνση Εργασίας και Κοινωνικής Πρόνοιας του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας μετονομάστηκαν σε Διευθύνσεις Επιθεωρήσεως Εργασίας και Κοινωνικής Πρόνοιας και Συνεταιρισμών αντίστοιχα. Στις αρμοδιότητες της Διευθύνσεως Επιθεωρήσεως Εργασίας υπάγονταν η εποπτεία και μέριμνα για την τήρηση του ωραρίου εργασίας καθώς και η μελέτη και επιμέλεια εφαρμογής της προστατευτικής εργατικής

³⁷⁴ Ν.Δ. 27-6-1935: «Περί Ανωτάτου Υγειονομικού Συμβουλίου».

³⁷⁵ Α.Ν. 29-1-1936: «Περί συστάσεως Ανωτάτου Στρατιωτικού Υγειονομικού Συμβουλίου».

³⁷⁶ Ν. ΓπΑΔ' (3934)/19/21-11-1911: «Περί Υγιεινής και ωρών εργασίας των εργατών» Β.Δ. 24-7-1912: «Περί καθηκόντων των αποτελούντων το σώμα της Επιθεωρήσεως της Εργασίας Επιθεωρητών και Εποπτών Εργασίας» Δ. 25-4-1913: «Περί υγιεινής και ασφαλείας των εργατών εν τοις εργοστασίοις, εργαστηρίοις, καταστήμασι κλπ.» 551/31-12-1914: «Περί ευθύνης προς αποζημίωσιν των εξ' ατυχήματος εν τη εργασία παθόντων εργατών ή υπαλλήλων» Ν. 2868/16-7-1922: «Περί υποχρεωτικής ασφαλίσεως των εργατών και ιδιωτικών υπαλλήλων» Ν. 5733/10-10-1932: «Περί των Κοινωνικών Ασφαλίσεων» και Ν. 6298/24-9-1934: «Περί Κοινωνικών Ασφαλίσεων». Για περισσότερα βλ. Γ. Κυριόπουλος, «Οι πολιτικές υγείας ...», *όπ.*, σ. 50-54 Ι. Μαστρογιάννης, *όπ.*, σ. 309-316.

³⁷⁷ Οι εκθέσεις των επιθεωρητών εργασίας (1913-1914), αλλά και της ειδικής Επιτροπής της Κοινωνίας των Εθνών (1928-1929), σχετικά με την κατάσταση της βιομηχανικής υγιεινής στην Ελλάδα, υπήρξαν απογοητευτικές. Η εργασιακή νομοθεσία, αναφορικά με το ωράριο εργασίας, την υγιεινή και την ασφάλεια των εργασιακών χώρων, την προστασία της γυναικείας και παιδικής εργασίας δεν εφαρμοζόταν από τους εργοδότες, ενώ η δικαιοδοσία των Επιθεωρητών Εργασίας ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Επιπλέον, σημειώνεται παραβίαση των κανόνων ασφαλείας από τους ίδιους τους εργαζόμενους. Ανάμεσα στις επαγγελματικές ασθένειες που επισημάνθηκαν από τους Επιθεωρητές Εργασίας, η φυματίωση και οι παρενέργειές της είχαν τη μεγαλύτερη συχνότητα. Για περισσότερα βλ. Α. Παπαστεφανάκη, «“Άρρωστοι από εργασία;” ...», *όπ.*, σ. 94-101' η ίδια, «Από την “Υγιεινή των Επιτηδευμάτων” ...», *όπ.*, σ. 265-288' η ίδια, «Politics, modernization ...», *όπ.*, σ. 181-189.

νομοθεσίας. Αντίστοιχα, στην αρμοδιότητα της Διευθύνσεως Κοινωνικής Πρόνοιας και Συνεταιρισμών υπάγονταν η μελέτη και επιμέλεια εφαρμογής της επανορθωτικής ή ασφαλιστικής εργατικής νομοθεσίας και η προαγωγή της αστικής συνεταιριστικής κίνησης.³⁷⁸ Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε η διαίρεση της ελληνικής επικράτειας σε περιφερειακές επιθεωρήσεως εργασίας.³⁷⁹

Τέλος, το 1936 οργανώθηκε από το Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως το «Συμβούλιον Κρατικής Ιατρικής Αντιλήψεως», με αντικείμενο τον συντονισμό λειτουργίας των ιδρυμάτων για την ιατρική περίθαλψη των απόρων, την προστασία της πρώτης παιδικής ηλικίας καθώς και την επέκταση της παρεχόμενης από το κράτος ή από ιδιωτικούς φορείς ιατρικής βοήθειας σε απόρους.³⁸⁰

Γ. Υπηρεσίες υγείας και υποδομές στα Ιωάννινα (1913-1940)

Εντός του παραπάνω θεσμικού πλαισίου, διαμορφώθηκε ο τομέας της δημόσιας υγείας στην περιοχή των Ιωαννίνων μετά την προσάρτησή της στο ελληνικό κράτος. Βέβαια, η διαδικασία ενσωμάτωσης και προσαρμογής στο ενιαίο νομοθετικό σύστημα δεν έγινε χωρίς προβλήματα και καθυστερήσεις, ενώ οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές πραγματικότητες της νέας περιόδου, αλλά και τα επακόλουθα των πολέμων, επιδεινώναν τις συνθήκες διαβίωσης καθώς και τη δημόσια υγεία στην περιοχή.

Ως εκ τούτου, το υγειονομικό ζήτημα επιζητούσε αποτελεσματική αντιμετώπιση από την τοπική αυτοδιοίκηση, η οποία εκτός των άλλων ακολουθούσε τις επιταγές του εκσυγχρονισμού που ούτως ή άλλως επέβαλλε το νέο αστικό κράτος. Για τον σκοπό αυτό, αμέσως μετά την απελευθέρωση, συστάθηκε από τη Γενική Διοίκηση Ηπείρου το «Ταμείο Δημοσίας Αντιλήψεως». Η προστασία της υγείας των πολιτών, η υγειονομική περίθαλψη, η καθαριότητα και άλλα σχετικά ζητήματα αποτελούσαν αρμοδιότητες του αντίστοιχου Υγειονομικού Γραφείου.³⁸¹

Επίσης, ο θεσμός της ασιατρικής και των «φαρμακείων των φτωχών», ο οποίος είχε ήδη καθιερωθεί από την οθωμανική περίοδο, διατηρήθηκε και στο νέο καθεστώς.³⁸² Ο ασίατρος όχι μόνο αναλάμβανε την περίθαλψη των άπορων ασθενών, αλλά συμμετείχε ενεργά σε κάθε προσπάθεια για τη βελτίωση και διαφύλαξη της δημόσιας υγείας. Ανάμεσα στις υποχρεώσεις του ήταν η επιθεώρηση των καταστημάτων, των τροφίμων και γενικότερα της ποιότητας

³⁷⁸ Ν.Δ. 12-4-1935: «Περί οργανώσεως των Υπηρεσιών Επιθεωρήσεως Εργασίας, Κοινωνικής Πρόνοιας και Αστικών Συνεταιρισμών». Για την αιτιολογική σύνδεση μιας μορφής της αγοράς εργασίας με το συνδικαλιστικό κίνημα και την κοινωνική πολιτική στην ελληνική περίπτωση, βλ. Α. Λιάκος, *ό.π.*, σ. 543-553.

³⁷⁹ Ν.Δ. 6-7-1935: «Περί διαίρεσεως της Χώρας εις περιφέρειας Επιθεωρήσεως Εργασίας κλπ.».

³⁸⁰ Α.Ν. 24-1-1936: «Περί συστάσεως Συμβουλίου Κρατικής Ιατρικής Αντιλήψεως και διοικήσεως των Ιδρυμάτων Ιατρικής εν γένει».

³⁸¹ Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση...», *ό.π.*, σ. 601.

³⁸² Ι. Παναγιωτίδου, *ό.π.*, σ. 55-56, 87-100. Βλ. επίσης Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση...», *ό.π.*, σ. 536.

των παρεχόμενων υπηρεσιών, ενώ συμμετείχε και σε επιτροπές για την επίβλεψη των δημοτικών έργων.³⁸³ Παρόλα αυτά, δεν ήταν δυνατόν να καλυφθούν σε ικανοποιητικά βαθμό οι ανάγκες του συνόλου των απόρων, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού τους.³⁸⁴

Θα πρέπει να σημειώσουμε, επίσης, ότι σημαντική προς την κατεύθυνση αυτή ήταν η συμμετοχή των Αγαθοεργών Καταστημάτων της Μητρόπολης ή «Ελεών», απότοκα του κοινοτικού θεσμού, τα οποία είχαν την ευθύνη για τη διαχείριση κληροδοσιών, κληρονομιών και δωρεών για κοινωνικές σκοπούς. Η θέσπιση των Ελεών ανάγεται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ενώ για τουλάχιστον μισό αιώνα από την προσάρτηση της πόλης στον εθνικό κορμό είχαν την αποκλειστική ευθύνη για τη λειτουργία των σχολείων της περιοχής καθώς και νοσοκομειακών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, όπως το Νοσοκομείο Χατζηκώστα, το Γηροκομείο, το Πτωχοκομείο «Σπητάλια» και το φαρμακείο των Ελεών. Στα παραπάνω θα πρέπει να προσθέσουμε τη χορήγηση βοηθημάτων, οικονομικών ενισχύσεων, προικοδοτήσεων, την περίθαλψη των νόθων καθώς και την οργάνωση λαϊκών συσσιτίων, ιδίως σε περιόδους οικονομικής κρίσης.³⁸⁵

Εξίσου, οι κοινότητες των μουσουλμάνων και των εβραίων λάμβαναν μέριμνα για την ενίσχυση και προστασία των απόρων μελών τους, ενώ θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η θρησκευτική φιλανθρωπία αποτελούσε πρωταρχικό παράγοντα προστασίας της δημόσιας υγείας, σε περιόδους που ο κρατικός μηχανισμός για το αντίστοιχο ζήτημα ήταν αδρανής. Για παράδειγμα, η εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων συντηρούσε θεσμούς που κάλυπταν τις ανάγκες των ενδεών σε τροφή, ιατρική περίθαλψη και εκπαίδευση, μέσω αντίστοιχων κληροδοτημάτων για τη λειτουργία συσσιτίων, τη χορήγηση σχολικών γευμάτων σε μαθητές της Alliance, τον ενταφιασμό ενδεών, την προικοδότηση κοριτσιών, τη λειτουργία γηροκομείου (Misgav Verahamin ή Beth Yeshuave Rahel μετέπειτα), αλλά και των ιατρικών επισκέψεων σε άπορους ασθενείς (Bikkur/Bikour Holim).³⁸⁶

Όσον αφορά στη νοσοκομειακή υποδομή της πόλης, ήδη από την οθωμανική περίοδο λειτουργούσαν το «Δημοτικόν Νοσοκομείον Κουραμπά» ή «Δημοτικόν Νοσοκομείον “Η Αγάπη”», όπως μετονομάστηκε στη συνέχεια, το «Νοσοκομείον Χατζηκώστα», το οποίο από το 1871 διέθετε και «Μαιευτικόν κατάστημα», καθώς και το «Στρατιωτικόν Νοσοκομείον». Επίσης, το 1913 η Γενική Διοίκηση Ηπείρου ίδρυσε το «Νοσοκομείον Μεταδοτικών

³⁸³ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 1, 1-3-1913, σ. 5· Χφ. 3, 6-9-1916, σ. 237· Χφ. 4, 20-1-1917, σ. 81-82· Χφ. 5, 25-1-1918, σ. 170· Χφ. 5, 26-4-1918, σ. 204· Χφ. 5, 3-5-1918, σ. 205-206· Χφ. 5, 10-1-1919, σ. 271· Χφ. 5, 14-3-1919, σ. 297-298· Χφ. 5, 18-4-1919, σ. 316-317.

³⁸⁴ Σύμφωνα με την Ι. Παναγιωτίδου (ό.π., σ. 90-91), στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στα Ιωάννινα υπήρχαν πέντε δημοτικοί ιατροί για την περίθαλψη των απόρων και ένας για την επίβλεψη των έκθετων και των τροφίμων του γηροκομείου και νοσοκομείου. Εντούτοις, για τα πρώτα έτη μετά την προσάρτηση οι πηγές αναφέρονται σε έναν μοναδικό δημοτικό ιατρό. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 3, 6-7-1916, σ. 237.

³⁸⁵ Τη διοίκηση των Ελεών ασκεί η Εφοροεπιτροπεία των Αγαθοεργών Καταστημάτων, υπό την προεδρία του εκάστοτε μητροπολίτη Ιωαννίνων. Βλ. Ι. Νικολαΐδης, ό.π., τ. Δ', σ. 20-21· Ι. Νικολαΐδης, ό.π., τ. Στ', σ. 37-38. Βλ. επίσης <http://www.philanthropinos.gr/foreis1.htm> (27-5-2014).

³⁸⁶ Λ. Παπαστεφανάκη, «“Ανθρωποι ταπεινοί...”», ό.π., σ. 133-134.

Νοσημάτων», το οποίο ωστόσο στο τέλος του ίδιου έτους συγχωνεύθηκε με το Δημοτικό. Επιπρόσθετα, τον Μάρτιο του 1913 ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός ίδρυσε μικτό νοσοκομείο (παθολογικό και χειρουργικό), το οποίο όμως καταργήθηκε μετά από ένα μήνα, ενώ η κινητή του περιουσία δωρήθηκε στο Χατζηκώστα.³⁸⁷ Ο Πατριωτικός Σύνδεσμος Ελληνίδων το 1915 ίδρυσε παράρτημα του Ερυθρού Σταυρού και βρεφοκομείο για την περίθαλψη των νύθων.³⁸⁸ Το 1918, λόγω της μεγάλης επιδημίας εξανθηματικού τύφου που έπληξε την περιοχή, ο στρατός επέταξε προσωρινά το Νοσοκομείο Χατζηκώστα και το μετέτρεψε σε ειδικό για τους πάσχοντες από τη συγκεκριμένη νόσο.³⁸⁹ Από τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους μέχρι το Μάιο, λειτούργησε, επίσης, νοσοκομείο για τις ιερόδουλες που έπασχαν από αφροδίσια νοσήματα.³⁹⁰ Ωστόσο, το Δημοτικό Νοσοκομείο παρέμεινε ο κύριος χώρος υποδοχής τους για το επόμενο διάστημα.³⁹¹ Από τις πηγές μας πληροφορούμαστε ότι το καφενείο Βελισσαρίου στην οδό Δωδώνης λειτούργησε ως νοσοκομείο για την περίθαλψη των προσφύγων,³⁹² στον ίδιο χώρο που μεταφέρονταν, αρχικά, οι νοσούντες από ευλογία κατά τη μεγάλη επιδημία του 1923. Επίσης, κατά την περίοδο έξαρσης της ίδιας επιδημίας δημιουργήθηκαν προσωρινά τα νοσοκομεία «ευλογιόντων» Νεομάρτυρος Γεωργίου, Μπαμπάδων και Αμπελοκήπων. Επιπλέον, το 1926 ιδρύθηκε το «Δημόσιον Νοσοκομείον Αφροδισίων Νοσημάτων Ιωαννίνων»,³⁹³ ενώ το 1930 λειτούργησε το κινητό αντιαφροδισιακό συνεργείο Ηπείρου για την καταπολέμηση της κληρονομικής συφιλιδος.³⁹⁴ Όσον αφορά στην περίθαλψη των παιδικών ηλικιών, το 1927 συστάθηκε στην πόλη ο πρώτος παιδικός σταθμός - ιατρείο.³⁹⁵ Τέλος, το 1929 ιδρύθηκε «Φθισιατρείο» στο Νοσοκομείο Χατζηκώστα,³⁹⁶ ενώ από το 1939 συναντάμε στις πηγές μας το «Αντιφθισικό Νοσοκομείο» ή «Παράρτημα Φυματιώντων» ή «Στέγη Φυματικών» στην οδό Σαμουήλ.³⁹⁷

³⁸⁷ Σημαντικές πληροφορίες για τη νοσοκομειακή υποδομή της πόλης ιδίως κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο αντλούμε από το έργο της Ι. Παναγιωτίδου (ό.π., σ. 103-166). Βλ. επίσης Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση...», ό.π., σ. 601-602.

³⁸⁸ Ο Πατριωτικός Σύνδεσμος Ελληνίδων συνέδραμε επικουρικά το έργο του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, ιδίως στις πολεμικές περιόδους, ενώ η καταπολέμηση της βρεφικής θνησιμότητας και η διάδοση γνώσεων υγιεινής για βρέφη στις λαϊκές τάξεις αποτελούσαν κύριους σκοπούς του συνδέσμου. Για περισσότερα βλ. Β. Θεοδώρου, «Από τον Πατριωτικό...», ό.π. (<http://www.public-sociality.gr/gr/keimena.html>). Βλ. επίσης Ι. Νικολαΐδης, ό.π., τ. Β', σ. 45, 89-90, 100. Βλ. επίσης *Ελευθερία*, Έτος Γ'-ΙΑ', αρ. φ. 788, 6-2-1933, σ. 2.

³⁸⁹ Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, *Ο εξανθηματικός τύφος εν Ηπείρω*, Αθήνα 1919, σ. 35-38.

³⁹⁰ Ενδεικτικά βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 5, 2-3-1918, σ. 185' Χφ. 5, 3-5-1918, σ. 206' Χφ. 5, 11-10-1918, σ. 249.

³⁹¹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 5, 16-6-1918, σ. 217.

³⁹² Στα ληξιαρχικά αρχεία έτους 1923 εντοπίζουμε περιπτώσεις θανάτων, κατ' εξοχήν προσφύγων, στο «Νοσοκομείον Βελισσαρίου». Βλ. επίσης. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 7, 21-12-1922, σ. 166.

³⁹³ Το εντοπίζουμε στην οδό Λαμπρίδου. Το πρώτο δεκαήμερο του Ιουλίου λειτούργησαν και τα εξωτερικά ιατρεία του νοσοκομείου. Βλ. Ι. Νικολαΐδης, ό.π., τ. Στ', σ. 241.

³⁹⁴ Φ. Κοπανάρης, ό.π., σ. 431, 437, 443, 449, 455, 461, 256-257.

³⁹⁵ Ι. Νικολαΐδης, ό.π., τ. Ζ', σ. 15, 36.

³⁹⁶ Ι. Νικολαΐδης, ό.π., τ. Η', σ. 38-39.

³⁹⁷ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 30, 15-4-1940, σ. 275.

Επιπλέον, στην πόλη υπήρχαν δύο φαρμακεία, τα οποία σύμφωνα με το κληροδότημα Γούναρη και άλλων ευεργετών χορηγούσαν δωρεάν φάρμακα σε άπορους, καθώς και το φαρμακείο των Ελεών της Μητρόπολης.³⁹⁸

Το ιατρικό δυναμικό της πόλης, από την άλλη πλευρά, ήταν αρκετά ισχυρό. Ήδη από τη δεκαετία του 1920 στην πόλη υπήρχαν εξειδικευμένοι ιατροί, με σπουδές στην Ελλάδα, αλλά και στο εξωτερικό, παθολόγοι, γενικοί ιατροί, χειρουργοί, οφθαλμίατροι, γυναικολόγοι, μαιευτήρες, δερματολόγοι, αφροδισιολόγοι και οδοντίατροι. Παράλληλα, λειτουργούσε μικροβιολογικό εργαστήριο και ακτινολογικό.³⁹⁹ Επίσης, συστήθηκαν ιδιωτικές κλινικές, όπως των Δημοσθένη Δάνου, Γεωργίου Σούλη και Αριστοτέλη Χρησιτίδη.⁴⁰⁰

Παρακάτω παραθέτουμε πίνακα με τους ιατρούς, οδοντίατρος και τις μαιές που άσκησαν το επάγγελμά τους στην ευρύτερη περιοχή Ιωαννίνων κατά την περίοδο 1913-1940. Τις πληροφορίες αντλήσαμε από τα ληξιαρχικά αρχεία του Δήμου Ιωαννιτών καθώς και από τους Υγειονομικούς Οδηγούς της Ελλάδος των ετών 1933-1935 και 1936-1938,⁴⁰¹ οι οποίοι περιλαμβάνουν κατάλογο με τα εγγεγραμμένα μέλη του Ιατρικού⁴⁰² και Οδοντιατρικού⁴⁰³ Συλλόγου Ιωαννίνων.

³⁹⁸ *Αυτ.*, Χφ. 1, 25-11-1913, σ. 180· Χφ. 4, 13-7-1917, σ. 254.

³⁹⁹ Το μικροβιολογικό εργαστήριο ανήκε στον Γεώργιο Δευτεραίο και το ακτινολογικό στον Δημήτριο Βλαχλείδη. Μετέπειτα οι δύο αυτοί ιατροί συνεργάστηκαν. Βλ. *Ελευθερία*, αρ. φ. 74, 18-8-1924, σ. 2' στην ίδια εφημερίδα αρ. φ. 123, 5-2-1925, σ. 2.

⁴⁰⁰ *Εφημ. Ελευθερία*, αρ. φ. 1.049, 10-8-1936, σ. 2.

⁴⁰¹ Ε. Φιλιππίδης, *Υγειονομικός Οδηγός της Ελλάδος 1933-35: Μετά παραρτήματος Αιγύπτου, Κύπρου & Δωδεκανήσου*, Αθήναι, χ.χ. (1^η έκδοση), σ. 613-616' Ε. Φιλιππίδης, *Υγειονομικός Οδηγός της Ελλάδος 1936-38: Μετά παραρτήματος Αιγύπτου, Κύπρου & Δωδεκανήσου*, Αθήναι, χ.χ. (2^η έκδοση), σ. 310-312.

⁴⁰² Ο Ιατρικός Σύλλογος Ιωαννίνων κάλυπτε τον αντίστοιχο νομό, στον οποίο συμπεριλαμβάνονταν και περιοχές του σημερινού Νομού Θεσπρωτίας.

⁴⁰³ Ο Οδοντιατρικός Σύλλογος Ιωαννίνων κάλυπτε την Περιφέρεια Ηπείρου και για τον λόγο αυτό στον πίνακά μας εμφανίζονται οδοντίατροι από την Άρτα, Πρέβεζα, Πάργα και άλλες περιοχές εκτός νομού.

Πίνακας 1

Ιατρικό / παραϊατρικό δυναμικό ευρύτερης περιοχής Ιωαννίνων (1913-1940)

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΑΤΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ / ΦΟΡΕΑΣ
1	Αγγέλης Παν.	Άρτα	Οδοντίατρος
2	Αγνάντης Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Οφθαλμίατρος
3	Αλεξίου Αλέξανδρος	Άρτα	Οδοντίατρος
4	Αλεξίου Παναγιώτης	-	-
5	Αλφαράς Φειδίας	-	-
6	Αναγνώστης Αναστάσιος	Πάδες Κόνιτσας	Γενικός Ιατρός
7	Ανασασόπουλος Αλ.	-	-
8	Αντωνρόπουλος Π.	-	-
9	Αντωνίου Ευστράτιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
10	Απαλάκης Γεώργιος	-	-
11	Απαλάκης Δημ.	-	-
12	Αποστολίδης Κ.	-	-
13	Αποστολίδης Πέτρος	Ιωάννινα	Δερματολόγος - Αφροδισιολόγος
14	Αρτεμιάδης Κ.	Ιωάννινα	Νοσοκομείο Βελισσαρίου (Δωδώνης)
15	Ατζεμόπουλος Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Γενικός Ιατρός
16	Αυγούλης Χαρίλαος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
17	Βαδαλούκας Ιωάννης	Ιωάννινα - Νήσος Ιωαννίνων	Γενικός Ιατρός
18	Βαδαλούκας Νικ.	-	-
19	Βάκκας Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
20	Βακόλας Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Γενικός Ιατρός
21	Βασιλάκης Νικόλαος	-	-
22	Βασιλόπουλος Αρτέμιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
23	Βασιλόπουλος Ι.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
24	Βασιλόπουλος Πέτρος	Πέτρα Ζαγορίου	Παθολόγος
25	Βάσιος Χρήστος	Δελβινάκι	Γενικός Ιατρός
26	Βατάς Διονύσιος	Άνω Σουδενά Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
27	Βελίντζας Θεόδ.	Παραμυθιά	Γενικός Ιατρός
28	Βενέτης Άρης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
29	Βλαδικας Νικόλαος	Κάτω Σουδενά Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
30	Βλάσης	-	-
31	Βλαχλειδης Β.	-	-
32	Βλαχλειδης Γεώργιος	-	-
33	Βλαχλειδης Δημήτριος	Ιωάννινα	Παθολόγος
34	Βλάχος Παναγιώτης	Κοτόρτσι Ιωαννίνων	Γενικός Ιατρός
35	Βλεσσιδης Παναγιώτης	Κάτω Ραβένια Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός

Πίνακας, συνέχεια

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΑΤΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ / ΦΟΡΕΑΣ
36	Βότοης Θωμάς	Αρτσιότα Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
37	Βρεκούσης Θωμάς	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
38	Γαρούφης Βασίλειος	Ιωάννινα	Γενικός Ιατρός - Δημοτικός Ιατρός
39	Γάτοης Θεόφιλος	Παραμυθιά	Γενικός Ιατρός
40	Γερολάζος Αριστοτέλης	Αρτσιότα Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
41	Γεωργίου Αλέξανδρος	Πάργα	Οδοντίατρος
42	Γεωργίτης Αλέξανδρος	Μέτσοβο	Γενικός Ιατρός
43	Γεωργόπουλος	Ιωάννινα	Στρατιωτικός Ιατρός
44	Γιαννακός Πέτρος	Τσεπέλοβο	Γενικός Ιατρός
45	Γιαννίτης Ηλίας	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
46	Γιαννούλης Ευάγγελος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
47	Γκαρτζούνης Γεώργιος	Ιωάννινα	Οφθαλμίατρος
48	Γκινόπουλος Γεώργιος	Βοστίνα Πωγωνίου	Γενικός Ιατρός
49	Γλυκιώτης Σ.	Ιωάννινα	Ασιατρική Υπηρεσία Μερραρχίας
50	Γραμματικός Σπύρος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
51	Γράφας Δημοσθένης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
52	Γύρας Γεώργιος	Ζίτσα	Γενικός Ιατρός
53	Δανέλλης Γεώργιος	-	-
54	Δάνος Αριστοτέλης	Βίτσα Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
55	Δάνος Δημοσθένης	Ιωάννινα	Χειρουργός - Μαιευτήρας
56	Δευτεραίος Γεώργιος	Ιωάννινα	Γενικός Ιατρός
57	Δημητρίου Β.	-	-
58	Δημητρόπουλος Β.	-	-
59	Δημητρόπουλος Δ.	-	-
60	Δημητρόπουλος Ι.	-	-
61	Δημητρόπουλος Κ.	-	-
62	Διαμαντάκης Α.	-	-
63	Ελευθερίου Γεώργιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
64	Εμμανουήλ Ευάγγελος	-	-
65	Εξάρχου Γεώργιος	Πάδες Κονίτσης	Γενικός Ιατρός
66	Ευγενής Κίμων	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
67	Ευσταθόπουλος Γεώργιος	Παραμυθιά	Γενικός Ιατρός
68	Ζαβιτσάνος Θεοδόσιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
69	Ζαλίγκα Ευανθία	Ιωάννινα	Μαία
70	Ζαμπάλος	-	-
71	Ζαμπήρας Παύλος	Γότιστα Ιωάννινα	Γενικός Ιατρός
72	Ζαρίμπας Αλέξανδρος	-	-
73	Ζαχαρακόπουλος Ιωάννης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο

Πίνακας, συνέχεια

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΑΤΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ / ΦΟΡΕΑΣ
74	Ζαχαριάδης Ζαχαρίας	-	-
75	Ζέρβας Αθανάσιος	Κόνιτσα	Γενικός Ιατρός
76	Ζήκας Περικλής	Πρωτόπαπα	Γενικός Ιατρός
77	Ζήσης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
78	Ζούπης Γαβριήλ	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
79	Ζωΐδης Παναγιώτης	Τσαμαντά Φιλιατών	Γενικός Ιατρός
80	Ζωΐδης Χρήστος	Δολό Πωγωνίου	Γενικός Ιατρός
81	Ιωαννίδης Δημοσθένης	Ιωάννινα	Γενικός Ιατρός
82	Ιωαννίδης Ιωάννης	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
83	Ιωαννίδης Νικ.	Λάιτσα Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
84	Καββαδάς Δημ.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
85	Καλαμπόκας Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
86	Καλαμπόκης Ιωάννης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
87	Καλτσάς Δημ.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
88	Καμπαλώνης Αλέξανδρος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
89	Καμπολίνας Α.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
90	Καππάς Γεώργιος	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
91	Καππάς Μιχαήλ	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
92	Κατσικόγιαννης Νικόλαος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
93	Κατσιλάς Δημήτριος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
94	Κατούλης Σωκράτης	Άρτα	Οδοντίατρος
95	Καψάλη Τούλα	Άρτα	Οδοντίατρος
96	Κέκας Αθανάσιος	Φιλιάτες	Γενικός Ιατρός
97	Κερασιδής Κωνσταντίνος	Κόνιτσα	Γενικός Ιατρός
98	Κιτσιάτης Γρηγόριος	Αργυρόκαστρο	
99	Κιτσικόπουλος Γ.	Φλαμπουράρι Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
100	Κόντης Μάνθος	Βήσοσση Ιωαννίνων	Γενικός Ιατρός
101	Κόντης Χρήστος	Δελβινάκι	Γενικός Ιατρός
102	Κοντοβεξανίτης Παναγιώτης	-	-
103	Κοντούλης Δ.	Κρετσονίστα Κουρέντων	Γενικός Ιατρός
104	Κοσμάς Θεοφάνης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
105	Κοτσαρίδας Σόλων	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
106	Κουκουράβας Αναστάσιος	-	-
107	Κούρεντας Βασίλειος	Ιωάννινα	Παθολόγος
108	Κοφίνας Μωσής	Ιωάννινα	Γενικός Ιατρός
109	Κριθαρά Αγγελική	Ιωάννινα	Μαία

Πίνακας, συνέχεια

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΑΤΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ / ΦΟΡΕΑΣ
110	Κρόκας Δημήτριος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
111	Λαζαρίδης	Ιωάννινα	Αρχίατρος
112	Λαμποβίτης Βασίλειος	-	-
113	Λαμπριδής Κωνσταντίνος	Κόνιτσα	Γενικός Ιατρός
114	Λάμπρου Δημήτριος	Σκλίβανη Τσαρκοβίστας	Γενικός Ιατρός
115	Λάμπας Βασίλειος	Ιωάννινα	Παθολόγος
116	Λάμπας Πέτρος	Ιωάννινα	Οφθαλμίατρος
117	Λεβή Ερρίκος	-	-
118	Λεβή Νισήμ	Ιωάννινα	Παθολόγος
119	Λέκκας Επαμεινώνδας	Ιωάννινα	Γυναικολόγος - Μαιευτήρας
120	Λέτοης Αχιλλεύς	Κόνιτσα	Οδοντίατρος
121	Λεόκοβιτς Αριστομένης	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
122	Λιάπης Αναστάσιος	Τσεπέλοβο Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
123	Λούζης Γεράσιμος	-	-
124	Λώλης Χρήστος	Δεσποτικό	Γενικός Ιατρός
125	Μακρίδης Ηρακλής	Λευκάς	Οδοντίατρος
126	Μάνος Μ.	Δέλβινο	-
127	Μαντάς Χρήστος	Ζίτσα	Γενικός Ιατρός
128	Μάντζιος Χαρίλαος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
129	Μαρούδης Αντώνιος	Φιλιάτες	Οδοντίατρος
130	Μαρούφωφ Αχιλλεύς	-	-
131	Μαστοράκος Ιωάννης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
132	Μάτση Λουίζα	Ιωάννινα	Μαία
133	Μελανίδης Γεώργιος	Ιωάννινα	Παθολόγος
134	Μέξης Γεώργιος	Ιωάννινα	Παθολόγος
135	Μέρτζος Γεώργιος	Λάιτσα Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
136	Μηλιούνης Αναστάσιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
137	Μήτσης Βασίλειος	-	-
138	Μιχαηλίδης Βασίλειος	Ιωάννινα	Παθολόγος
139	Μιχαηλίδης Κ.	-	-
140	Μολιώτης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
141	Μολυβάδας Περικλής	Ιωάννινα	Παθολόγος
142	Μουτάφης Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
143	Μουχάλης Γεώργιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
144	Μπάλλης Σπυρίδων	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
145	Μπάλλης Στέφανος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
146	Μπαλτογιάννης Νικόλαος	Ιωάννινα	Παθολόγος
147	Μπάρδης Σπυρίδων	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο

Πίνακας, συνέχεια

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΑΤΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ / ΦΟΡΕΑΣ
148	Μπέννης Ιωάννης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
149	Μπέντζος Βασίλειος	Τσαραπλανά	Γενικός Ιατρός
150	Μπέρτος Σ.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
151	Μπεσμπέας Χρήστος	Ιωάννινα	Γενικός Ιατρός
152	Μπέσσας Ι.	Άγιοι Πάντες Φιλιάτες	Γενικός Ιατρός
153	Μπήλιος Σπύρος	Δοβρά Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
154	Μπονοβάρας Βασίλειος	Μέτσοβο	Γενικός Ιατρός
155	Μπουντζας Σωτήριος	Ιωάννινα	Παθολόγος
156	Μπουσβάρης Βασίλειος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
157	Μπούχαλης Αναστάσιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
158	Μπούχαλης Γεώργιος	Ιωάννινα	Χειρουργός
159	Μπούχαλης Ι.	-	-
160	Μυλωνάς Βασίλειος	-	-
161	Νικολαΐδης Ιωάννης	Πρέβεζα	Οδοντίατρος
162	Νουτσόπουλος Κωνσταντίνος	Σωποτσέλι Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
163	Ντούλας Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
164	Ντούρος Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
165	Ξιούρας Αναστάσιος	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
166	Οικονομίδης Δ.	-	-
167	Οικονομόπουλος Ιωάννης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
168	Οικονόμου Αθανάσιος	Άρτα	Οδοντίατρος
169	Οικονόμου Αικατερίνη	Βήρσση Ιωαννίνων	Οδοντίατρος
170	Οικονόμου Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
171	Οικονόμου Μιχαήλ	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
172	Παγκράτης Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
173	Παλάσχας Βασίλειος	-	-
174	Πάμπανος Ανδρέας	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
175	Παναγιώτου Αλέξιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
176	Παπαβασιλείου Ιω.	Βοόρπιανη Κόνιτσας	Γενικός Ιατρός
177	Παπαγεωργίου Αθανάσιος	-	-
178	Παπαγεωργίου Διομήδης	Βοόρπιανη Κόνιτσας	Γενικός Ιατρός
179	Παπαγιανόπουλος Χρ.	Φραγκαδές Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
180	Παπαναστασίου Γεώργιος	-	-
181	Παπαπάνου Αρ.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
182	Παπαπέτρος Ιωάννης	-	-
183	Παπαστράτος Σίμος	Ιωάννινα	Στρατιωτικός Ιατρός
184	Παππός Ευάγγελος	Ιωάννινα - Νήσος Ιωαννίνων	-

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΑΤΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ / ΦΟΡΕΑΣ
185	Παππιάς Νικόλαος	Ζαγόρι	-
186	Παππιάς Σ.	-	-
187	Πασχόπουλος Μηνάς	Φιλιάτες	Γενικός Ιατρός
188	Παύλου Αριστοτέλης	-	-
189	Περώνης Νικόλαος	Πυρσόγιαννη Κόνιτσας	Γενικός Ιατρός
190	Περωτής Δημήτριος	-	-
191	Πετρόπουλος Β.	-	-
200	Πολυχρονιάδης Κ.	-	-
201	Πολυχρονόπουλος Κωνσταντίνος	-	-
202	Πουτέσης Παύλος	Ιωάννινα	Παθολόγος - Δημοτικός Ιατρός - Νομιάτρος
203	Πράσσας Μιχαήλ	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
204	Πρίντζος Δ.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
205	Πρίντζος Ιωάννης	Ιωάννινα	Στρατιωτικός Ιατρός
206	Πρίντζος Κωνσταντίνος	-	-
207	Πρίφτης Αντώνιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
208	Ραβιτσάνος Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
209	Ρακόπουλος Βασίλειος	-	-
210	Ράπτης Αδαμάντιος	Αγ. Πάντες Φιλιάτες	Γενικός Ιατρός
211	Ράπτης Αντώνιος	Μονοδένδρι Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
212	Ράπτης Β.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
213	Ράπτης Νικ.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
214	Ράπτης Χριστόφορος	Κεράσοβο Κόνιτσας	Γενικός Ιατρός
215	Ρέκκας Βασίλειος	Ιωάννινα	Χειρουργός - Γυναικολόγος - Αφροδισιολόγος
216	Ρέκκας Γ.	-	-
217	Ρίγγας Πέτρος	Παραμυθιά	Γενικός Ιατρός
218	Ρίζος Κωνσταντίνος	Ιερομνήμη	Γενικός Ιατρός
219	Ρογκότης Δημήτριος	Γρεβενίτι Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
220	Ροδαράκης Ιωάννης	-	-
221	Ροδόπουλος Γεώργιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
222	Ρώσσης Γεώργιος	Δερβίζιανα	Γενικός Ιατρός
223	Ρώσσης Χρήστος	Ιωάννινα	-
224	Σακελλαρίου Βασίλειος	Παραμυθιά	Γενικός Ιατρός
225	Σακελλίων Νικ.	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
226	Σαμαράς Χαρίλαος	Ιωάννινα	Στρατιωτικός Υπίατρος
227	Σαραντάκος Κυριάκος	-	-
228	Σαρκάκης Ιωάννης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο

Πίνακας, συνέχεια

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΑΤΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ / ΦΟΡΕΑΣ
229	Σάρκας Απόστολος	-	-
230	Σιαμόπουλος Δημήτριος	Βαργιάδες Τσαρκοβίτσας	Γενικός Ιατρός
231	Σιούλης Γεώργιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικός Ιατρός
232	Σκαμνέλος Παν.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
233	Σκοπούλης Νικόλαος	Πεδινή	Γενικός Ιατρός
234	Σκούρτης Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Γυναικολόγος - Χειρουργός - Νοσοκομείο Χατζηκώστα
235	Σκούτερης Αντώνιος	-	-
236	Σούλης Γεώργιος	Ιωάννινα	Χειρουργός - Μαιευτήρας
237	Σουτόπουλος Νικόλαος	Ισβόρος Κόνιτσας	Γενικός Ιατρός
238	Σπανόπουλος Δονάτος	Φιλιάτες	Γενικός Ιατρός
239	Σπανός Μιχαήλ	Ιωάννινα	Παθολόγος
240	Στάμου Χρήστος	Πράμαντα	Γενικός Ιατρός
241	Σταυρίδης Γεώργιος	Ιωάννινα	Χειρουργός - Γυναικολόγος
242	Σταυρόπουλος Αντώνιος	Ιωάννινα	Αστιατρος
243	Στεφανίδης Βασίλειος	Μόλιστα Κόνιτσας	Γενικός Ιατρός
244	Στεφάνου Στέφανος	Καλωτά Ζαγορίου	Γενικός Ιατρός
245	Σωτηρέλλης Βασίλειος	Πρέβεζα	Οδοντίατρος
246	Τελιόντος Δ.	-	-
247	Τζάκος Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Νοσοκομείο Χατζηκώστα
248	Τζαμίχας Κωνσταντίνος	Δολιανά	Γενικός Ιατρός
249	Τζίμας Αχιλλεύς	-	-
250	Τζόγιας Ιωάννης	Ιωάννινα	Παθολόγος - Αφροδισιολόγος
251	Τουλιάτος Δ.	-	-
252	Τράντας Μιλτιάδης	Βούρμπινη	Γενικός Ιατρός
253	Τρίμης Σπυρίδων	Ιωάννινα	Στρατιωτικός Ιατρός
254	Τρουμπούκης Παναγιώτης	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
255	Τσαγκαράκης Γεώργιος	-	-
256	Τσανάδης Γεώργιος	Μόλιστα Κόνιτσας	Γενικός Ιατρός
257	Τσατσάνης Αδαμάντιος	Ιωάννινα	Παθολόγος
258	Τσιόδουλος Απόστολος	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
259	Τσιούρας Σωτήριος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
260	Τσιπούρης Δημήτριος	Μέτσοβο	Γενικός Ιατρός
261	Τσοούτινος Νικ.	Άρτα	Οδοντίατρος
262	Φάντης Γεώργιος	Ιωάννινα	Παθολόγος - Αρχίατρος
263	Φάντης Παναγιώτης	-	-
264	Φίλιος Κωνσταντίνος	Τσαραπλανά Πωγωνίου	Γενικός Ιατρός

Πίνακας, συνέχεια

Α/Α	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΑΤΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ / ΦΟΡΕΑΣ
265	Φουστάνος Παν.	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
266	Φωτιάδης Αθανάσιος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
267	Φωτιάδης Φώτιος	Άνω Ραβένια Πωγωνίου	Γενικός Ιατρός
268	Χάνδακας	-	Στρατιωτικός Ιατρός
269	Χαρίσης Λεωνίδας	Ιωάννινα	Παθολόγος - Δημοτικός Ιατρός - Έφεδρος ανθυπίατρος
270	Χαρίτος Λέων	-	-
271	Χατζής Δημοσθένης	Ιωάννινα	Παθολόγος
272	Χατζής Στέφανος	Ιωάννινα	-
273	Χρηστίδης Αναστάσιος	Ιωάννινα	Παθολόγος
274	Χρηστίδης Αριστοτέλης	Ιωάννινα	Παθολόγος
275	Χρηστίδης Γεώργιος	Ιωάννινα	Οδοντίατρος
276	Χρηστίδης Κωνσταντίνος	Ιωάννινα	Στρατιωτικό Νοσοκομείο
277	Χρηστίδης Στέφανος	-	-
278	Χρόνης Νικόλαος	Δερβίζιανα	Γενικός Ιατρός
279	Χρυσόχου Χρ.	Πράμαντα	Γενικός Ιατρός
280	Ψυχογιός Λεωνίδας	Πλαίσιο Θυάμιδος	Γενικός Ιατρός

Όπως παρατηρούμε από τα παρατιθέμενα στοιχεία, στον Ιατρικό και Οδοντιατρικό Σύλλογο Ιωαννίνων, κατά την περίοδο που εξετάζουμε, ήταν εγγεγραμμένα 280 μέλη, διαφόρων ειδικοτήτων. Αναλυτικότερα, εντοπίζουμε 77 μέλη, ως γενικούς ιατρούς, εκ των οποίων οι 8 ασκούσαν το επάγγελμά τους στην πόλη των Ιωαννίνων. Οι υπόλοιποι ήταν κατανεμημένοι στην ευρύτερη περιφέρεια και συγκεκριμένα στο Ζαγόρι (17), στην περιοχή της Κόνιτσας (13), στο Πωγώνι (10),⁴⁰⁴ στους Φιλιάτες (6), στην Παραμυθιά (4), στο Μέτσοβο (4), στη Ζίτσα (4), στην επαρχία Δωδώνης (4), στα Πράμαντα (2) και σε άλλες περιοχές.

Αρκετοί ήταν και οι οδοντίατροι (24), εκ των οποίων οι 11 ασκούσαν το επάγγελμά τους στα Ιωάννινα. Επίσης, στη συγκεκριμένη ειδικότητα παρατηρούμε τη μοναδική παρουσία γυναικών, των μαιών εξαιρουμένων, συγκεκριμένα στη Βήσσανη Ιωαννίνων και στην πόλη της Άρτας.

Κατά τα λοιπά, υπήρχαν αρκετοί παθολόγοι (19 στα Ιωάννινα και ένας στο Ζαγόρι), ενώ αποκλειστικά στην πόλη των Ιωαννίνων εντοπίζουμε τις ειδικότητες του μαιευτήρα - γυναικολόγου (9), του οφθαλμιάτρου (3), του δερματολόγου - αφροδισιολόγου (1) και του χειρουργού (1). Επίσης, τη δεδομένη χρονική περίοδο στον Ιατρικό Σύλλογο Ιωαννίνων ήταν

⁴⁰⁴ Συμπεριλαμβάνεται το Δελβινάκι, το οποίο μέχρι το 2011 υπαγόταν στην επαρχία Πωγωνίου.

εγγεγραμμένοι 71 στρατιωτικοί ιατροί, ένας αστίατρος, τρεις δημοτικοί ιατροί και τρεις μαιές.

Δ. Συμπεράσματα

Από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα ο τομέας της υγείας στην επικράτεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας παρουσίασε σημαντική πρόοδο, ενώ αναπτύχθηκε η υγειονομική πολιτική σε κεντρικό, πλέον, επίπεδο. Η Πύλη, με εγκύκλιες διαταγές προς τους επαρχιακούς διοικητές, ρύθμιζε την πολιτική αντιμετώπισης των λοιμωδών νόσων, όπως ο μαζικός εμβολιασμός και η δωρεάν περίθαλψη των πασχόντων, ενώ από το 1871 κατέστη υποχρεωτική για τους ιατρούς η δήλωση των ενδημικών και επιδημικών νοσημάτων που ενέσκηπταν στην περιφέρειά τους.⁴⁰⁵ Ωστόσο, εξακολουθούσε να παραμένει ουσιαστικός ο ρόλος των θρησκευτικών κοινοτήτων, οι οποίες λάμβαναν μέριμνα για την κοινωνική πρόνοια, την ενίσχυση των απόρων και των ευπαθών ομάδων καθώς και τη λειτουργία ιδρυμάτων, όπως νοσοκομεία και φιλανθρωπικά ιδρύματα. Από την άλλη πλευρά, ενισχύθηκε η επικοινωνία με τη Δύση, καθώς οι στρατιωτικές και πολιτικές εξελίξεις της εποχής διευκόλυναν την επέμβαση των ευρωπαϊκών δυνάμεων σε σημαντικούς τομείς της δημόσιας ζωής.

Από την άλλη πλευρά, οι βάσεις για την υγειονομική πολιτική του ελληνικού κράτους τέθηκαν κατά την οθωνική περίοδο και συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια της αντιβασιλείας. Δημιουργήθηκαν θεσμοί, όπως η υγειονομική αστυνομία, οι νομιάτροι, το Ιατροσυνέδριο, ενώ εισήχθησαν διατάξεις, σχετικά με τα μέτρα αντιμετώπισης των επιδημιών, τον υποχρεωτικό δαμαλισμό, στην περίπτωση της ευλογιάς, την κατοχύρωση του ιατρικού επαγγέλματος, την πώληση φαρμάκων και την εκπαίδευση των κτηνιάτρων και των φαρμακοποιών. Σε περιφερειακό επίπεδο, οι νομαρχίες, οι δήμοι και κοινότητες είχαν την ευθύνη για την εφαρμογή της υγειονομικής νομοθεσίας και την τήρηση της δημόσιας υγιεινής. Ωστόσο, η λογική της αστυνόμευσης της υγείας που εισήχθη στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, κατά το γερμανικό πρότυπο του συγκεντρωτικού κράτους, προκάλεσε αντιδράσεις και μια γενικευμένη επιφυλακτικότητα στο λαό για τα επείσακτα μέτρα της διοίκησης (των κοινωνικών σχέσεων).⁴⁰⁶

Στη συνέχεια, το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και έως τους Βαλκανικούς Πολέμους, ο τομέας της δημόσιας υγείας υποβαθμίστηκε ουσιαστικά, λόγω των ιδιαίτερων οικονομικών συνθηκών που οδήγησαν στην πτώχευση του 1893, των στρατιωτικών εξελίξεων κατά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897, καθώς και της γενικευμένης κοινωνικής και πολιτικής αστάθειας. Η ευεργεσία

⁴⁰⁵ Ι. Παναγιωτίδου, *Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο τον δέκατο ένατο αιώνα (1788-1913)*, Ιωάννινα χ.χ., σ. 57-58.

⁴⁰⁶ Για τη σύνδεση της αστυνομίας με τη δημόσια υγιεινή, βλ. Μ. Κορασίδου Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση και έλεγχος της υγείας του πληθυσμού στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 2002, γενικώς Θ. Μπαρλαγιάννης, *Η υγειονομική συγκρότηση του ελληνικού κράτους, 1833-1843*, Αθήνα 2018, σ. 29-45· ο ίδιος, «Οθωνικός συγκεντρωτισμός...», *ό.π.*, σ. 77-90.

και φιλανθρωπία προσπάθησαν να καλύψουν τα κενά στην κοινωνική πρόνοια, μέσω της ίδρυσης δομών και ιδρυμάτων, ενώ την περίοδο αυτή τοποθετείται και η σύσταση του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού.

Μία ενεργοποίηση της κρατικής μέριμνας παρατηρείται την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων, και με τη λήξη τους, στο πλαίσιο του αστικού εκσυγχρονισμού που επιχειρήθηκε από τις κυβερνήσεις Βενιζέλου. Παρόλα αυτά, μέχρι και τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο 1919-1922 δεν επικράτησε η λογική της πρόληψης στην πολιτική υγείας που εφαρμόστηκε, ενώ ήταν έκδηλη η απουσία σαφούς προγραμματισμού και συντονισμένης προσπάθειας αντιμετώπισης. Ουσιαστικά, οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης είχαν την ευθύνη άσκησης προνοιακής πολιτικής, αν και με περιορισμένους οικονομικούς πόρους.

Οι ειδικές συνθήκες που δημιουργήθηκαν μετά τη Συνθήκη της Λοζάνης και της ελληνοτουρκικής ανταλλαγής πληθυσμών προκάλεσαν την άμεση κινητοποίηση του κρατικού μηχανισμού. Την περίοδο αυτή εντάθηκε η νομοθετική παραγωγή για θέματα δημόσιας υγείας και υγιεινής, η οποία κορυφώθηκε κατά την εμφάνιση της επιδημίας του δάγκειου πυρετού στα 1927-1928. Ουσιαστική ήταν η συμβολή των διεθνών οργανισμών και επιτροπών, των συλλογικοτήτων, αλλά και των δήμων και κοινοτήτων, για την ενίσχυση των υφιστάμενων ιατρικών δομών, την ευαισθητοποίηση του κοινού και την ανάπτυξη πρωτοβουλίας για την αντιμετώπιση των μεταδοτικών νοσημάτων. Ειδικότερα, εντείνονται οι προσπάθειες για την καταπολέμηση της ελονοσίας και της φυματίωσης, των νοσημάτων που αποδείχθηκαν μάλιστα για τον ελληνικό πληθυσμό και που με ενάργεια χαρακτηρίστηκαν «Ανθελονοσιακός και Αντιφυματικός Αγών» αντίστοιχα. Επίσης, από τις σημαντικότερες νομοθετικές ρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν ήταν η διαίρεση της χώρας σε πέντε υγειονομικές περιφέρειες (από το 1923), στις οποίες τοποθετήθηκαν υγειονομικοί επιθεωρητές. Εντούτοις, η πορεία προς την κατασκευή υγιών πόλεων και υγιών σωμάτων αποδείχθηκε πιο δύσκολη απ' ό,τι φάνταζε, εξαιτίας της κατάστασης των δημόσιων οικονομικών και της ασταθούς υγειονομικής πολιτικής.

Με την εμφάνιση της πανδημίας του δάγκειου πυρετού, από την οποία προσβλήθηκε και ο ίδιος πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος, έγινε σαφέστερα αντιληπτή η ατελής οργάνωση των υγειονομικών υπηρεσιών της χώρας. Η πανδημία αποτέλεσε την αφορμή για τον συστηματικότερο προγραμματισμό σε θέματα υγείας, σε κεντρικό επίπεδο, τη σύσταση νέων υγειονομικών υπηρεσιών και την ενίσχυση της διοικητικής αποκέντρωσης στον τομέα της υγιεινής των πόλεων, της κοινωνικής μέριμνας και, σε πιο περιορισμένη κλίμακα, της ιδρυματικής περιθαλψής. Η φιλανθρωπία και η ιδιωτική πρωτοβουλία εξακολουθούσαν να σημειώνουν σημαντική δραστηριότητα, όχι όμως με την ίδια ένταση, συγκριτικά με τις προηγούμενες περιόδους. Έμφαση δόθηκε, επίσης, στην κατάρτιση του υγειονομικού προσωπικού. Το 1929 ιδρύεται η Υγειονομική Σχολή και το 1930 η Σχολή Επισκεπτριών Κοινωνικής Υγιεινής.

Ειδικότερα για τα Ιωάννινα, η μετάβαση από την αυτοκρατορία στο αστικό κράτος δεν έγινε χωρίς δυσκολία, αποδείχθηκε μακρά, ενώ είχε τις

επιπτώσεις της και στον τομέα της δημόσιας υγείας. Η διαδικασία ενσωμάτωσης και νομοθετικής προσαρμογής στο ελληνικό σύστημα πραγματοποιήθηκε με καθυστέρηση, αφήνοντας για μεγάλο διάστημα ένα δυσεπίλυτο κενό, το οποίο προσπάθησε να καλύψει η τοπική αυτοδιοίκηση και η φιλανθρωπία. Ωστόσο, οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού, οι οποίες είχαν ξεκινήσει από το προηγούμενο καθεστώς με τις Μεταρρυθμίσεις του Tanzimat, δημιούργησαν ένα υπόβαθρο στους τομείς της υγείας και της κοινωνικής πρόνοιας, χωρίς ωστόσο να είναι αποκομμένο, τουλάχιστον αρχικά, από το παραδοσιακό μοντέλο λειτουργίας των θρησκευτικών κοινοτήτων. Θεσμοί, όπως η ασιατρική, τα φαρμακεία των πτωχών και τα «ελέη», όπως και ορισμένα κοινωφελή ιδρύματα, διατηρήθηκαν και στο νέο καθεστώς για όλη την περίοδο που εξετάζουμε. Από πλευράς ιδρυματικής περιθάλψης, εξακολούθησαν να λειτουργούν -και μετά την προσάρτηση στο ελληνικό κράτος- το Δημοτικό Νοσοκομείο, το Νοσοκομείο Χατζηκώστα και το Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Επίσης, τα επόμενα έτη ιδρύονται ειδικά νοσοκομεία κατά την εμφάνιση κάποιας υγειονομικής απειλής. Το ιατρικό δυναμικό της πόλης ήταν αρκετά ισχυρό, ενώ από τη δεκαετία του 1920 εμφανίζονται διάφορες εξειδικεύσεις.

Συνοψίζοντας, κατά τον Μεσοπόλεμο πραγματοποιήθηκε μία στροφή στη διάρθρωση των υπηρεσιών υγείας παγκοσμίως προς την κοινωνική υγιεινή, αναδεικνύοντας τις κοινωνικές παραμέτρους των ασθενειών, οι οποίες σχετιζόνταν με το βιοτικό επίπεδο. Η υποχώρηση των μολυσματικών ασθενειών και η επακόλουθη αύξηση του προσδόκιμου ζωής, ως αποτέλεσμα της ανακάλυψης των εμβολίων και φαρμάκων, οι επιπτώσεις του πρώτου μεγάλου πολέμου και της οικονομικής κρίσης του 1929 στην υγεία των πληθυσμών, αλλά και οι επιστημονικές ανακαλύψεις στο πεδίο της διατροφής, σε συνδυασμό με τη διεθνοποίηση της δημόσιας υγείας μέσα από την ίδρυση διακρατικών οργανισμών, επέβαλλαν την όλο και μεγαλύτερη παρέμβαση του κράτους στον τομέα της δημόσιας υγείας.⁴⁰⁷

Με όρους κοινωνιολογικούς, στο εξής, υποστηρίχθηκε από μέρος της ιατρικής κοινότητας η συμβολή του βιοτικού επιπέδου και των συνθηκών διαβίωσης στην υγεία των ανθρώπων. Κατά συνέπεια, στο πέρασμα του 20^{ου} αιώνα προοδευτικά τη σκυτάλη παίρνει η κοινωνική ιατρική, σύμφωνα με την οποία η υγιεινή κατοικία, διατροφή και εργασία, οι νοσοκομειακές και αστικές υποδομές καθώς και οι κοινωνικές παροχές αποτελούσαν τους σημαντικότερους παράγοντες για τη διαφύλαξη της υγείας του πληθυσμού, ενθαρρύνοντας, ωστόσο, την εμπλοκή του κράτους στην ιδιωτική ζωή των πολιτών.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Εξάλλου, σε θεωρητικό επίπεδο, η αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής πρόνοιας θα ενίσχυαν τη σταθερότητα των νέων εθνικών κρατών που δημιουργήθηκαν με το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και παράλληλα την κοινωνική ειρήνη. Από την άλλη πλευρά, οι εθελοντικές οργανώσεις, με όραμα τη διεθνή κοινωνική εργασία, λειτούργησαν ενισχυτικά σε αυτή την προσπάθεια. Βλ. Β. Θεοδώρου, «Υποσιτισμός...», *ό.π.*, σ. 234-235.

⁴⁰⁸ Β. Θεοδώρου, «Υποσιτισμός...», *ό.π.*, σ. 234-237.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Μέτρα αντιμετώπισης των νόσων και πολιτικές διευθέτησης του χώρου

Από τον 19^ο αιώνα -και σε ορισμένες περιπτώσεις ήδη από τον 18^ο- άρχισε η ιδρυματοποίηση και ιατρικοποίηση των κοινωνιών της Ευρώπης. Οι φυλακές, τα νοσοκομεία και οι άλλες κοινωνικές δομές πολλαπλασιάστηκαν, σε αντιδιαστολή με τις παραδοσιακές μορφές ελέγχου και καταστολής, για παράδειγμα τους βασανισμούς, τις δημόσιες εκτελέσεις, τη διαπόμπευση ή την αντιμετώπισή τους εξεταστικευμένα, σε οικογενειακό ή κοινοτικό επίπεδο.

Αναγκαία συνθήκη για την εφαρμογή των παραπάνω υπήρξε η καθολικευση των ιατρικών ταξινομήσεων, οι οποίες βέβαια είχαν προεκτάσεις κοινωνικές και κατ' επέκταση πολιτικές. Οι συγκεκριμένες ταξινομήσεις ενίσχυσαν την κρατική εξουσία και την άσκηση ελέγχου στον πληθυσμό, ενώ τοποθέτησαν στο περιθώριο ολόκληρες ομάδες ανθρώπων, οι οποίες παρέκλιναν από τα αστικά αξιακά πρότυπα.

Εξάλλου, τον 19^ο αιώνα θεμελιώθηκε ο «πανοπτισμός», η ανάπτυξη κρατικών πειθαρχικών μηχανισμών, οι οποίοι επέτρεπαν τη συστηματικοποίηση του χώρου, με σκοπό τον καλύτερο έλεγχο και την επιτήρησή του, την επιθεώρηση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, αλλά και την κατηγοριοποίηση των ατόμων, σε μια προσπάθεια συγκεντρωτισμού της κεντρικής εξουσίας και εκτέλεσής της, σύμφωνα με μια ιεραρχική κλίμακα.⁴⁰⁹

Σε αυτό το πνεύμα, πραγματοποιήθηκαν παρεμβάσεις, αρχιτεκτονικές, πολεοδομικές, περιβαλλοντικές και βεβαίως υγειονομικές, με σκοπό τον εκσυγχρονισμό και την αναβάθμιση του οικισμένου χώρου. Οι παρεμβάσεις αυτές συνοδεύονταν από οδηγίες για εκκαθαρίσεις από κάθε είδους ρύπους, με προέκταση σαφώς συμβολική, διασφαλίζοντας τη φαινομενική καθαρότητα και καθαριότητα των πόλεων και οδηγώντας στο περιθώριο τους ρυπαρούς, απόκληρους της κοινωνίας.⁴¹⁰

Ο κοινωνικός μετασχηματισμός συντελέστηκε με αργούς ρυθμούς και στο ελληνικό κράτος, με πρώτα δείγματα γραφής ήδη από την εποχή της αντιβασιλείας. Η πρόληψη και αντιμετώπιση ή καταστολή περιήλθαν στη δικαιοδοσία του κράτους, το οποίο χάραζε μία κοινή πολιτική προς εφαρμογή, μέσω των φορέων του, την τοπική αυτοδιοίκηση. Την πολιτική αυτή

⁴⁰⁹ M. Foucault, *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα 2011, σ. 158, 162, 223-258.

⁴¹⁰ Κ. Κόρης, *Η λέπρα...*, *ό.π.*, σ. 43-45, 67, 69-70' ο ίδιος, «Λεπρός και Κομμουνιστής: Δύο φορές “Λεπρός”», στο Λ. Παπαστεφανάκη, Μ. Τζανάκης, Σ. Τρουμπέτα (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας & ασθένειας*, Ηράκλειο 2013, σ. 153-155' ο ίδιος, *Χολέρα ...*, *ό.π.*, σ. 34-37, 42, 49, 74' ο ίδιος «Ellis Island (1892-1954): Μία μισάνοικτη πόλη προς τη Δύση», στο Κ. Λιάμπη, Ν. Κατοικούδης, Ν. Αναστασόπουλος (επιμ.), *Από την Άπειρο ...*, *ό.π.*, σ. 93-99' ο ίδιος, *Ιστορία και ιστορικά τεκμήρια: Παραδείγματα από τον ελλαδικό χώρο στους νεότερους χρόνους [16ος-20ός αιώνας]*, Αθήνα 2017, σ. 245-260' G. Vigarello, *ό.π.*, σ. 179-187, 204-209, 231-238' Μ. Σαββάκης, *ό.π.*, σ. 57-70' ο ίδιος, «Αστικός εκσυγχρονισμός και δημόσια υγεία στην Κρητική Πολιτεία (1898-1903)», στο Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια Υγεία ...*, *ό.π.*, σ. 156-161' Μ. Douglas, *ό.π.*, σ. 292-293' Μ. Κορασίδου, *Οι άθλιοι ...*, *ό.π.*, σ. 33-34' Ι. Πολυχρονίδης, *ό.π.*, σ. 111-112' Χ. Φιλιππίδης, *ό.π.*, σ. 30-45' Θ. Αλεξίου, *ό.π.*, σ. 249-253' Μ. Πουρκός (επιμ.), *ό.π.*, σ. 39-82, 135-138.

συμπλήρωνε και ενίσχυε η ιδιωτική πρωτοβουλία, υπό τη μορφή της φιλανθρωπίας.

Αναλύοντας τις βασικές παραμέτρους της πολιτικής πρόληψης και αντιμετώπισης των νόσων κατά την υπό εξέταση περίοδο, ερχόμαστε αντιμετώπι με μία διαρκή σύγκρουση μεταξύ του παλαιού και του καινούργιου, των παραδοσιακών με των «εξ' Ευρώπης ορμώμενων» μεθόδων αντιμετώπισης. Η διαδικασία των αλλαγών και η εμπέδωση των νεωτερισμών στην κοινωνία ήταν εξαιρετικά αργή, ενώ παρατηρούμε μία εντατική προσπάθεια της αστικής τάξης, φορέα των δυτικών αντιλήψεων, να επιβληθεί στα παραδοσιακά λαϊκά πρότυπα. Οι τοπικές αρχές και ο τύπος συνηγορούσαν προς τον εκμοντερνισμό της κοινωνίας, όπως σαφέστατα αποκαλύπτεται μέσω της αρχαιακής έρευνας.

A. Υγειονομικά προβλήματα στην περιοχή των Ιωαννίνων

Προκειμένου να διερευνήσουμε, στη συνέχεια, τα μέτρα που έλαβαν οι τοπικές αρχές των Ιωαννίνων για την αντιμετώπιση των ασθενειών που ενέσκυπταν στην περιφέρεια της δικαιοδοσίας τους καθώς και τις πολιτικές εξυγίανσης και αναμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος, θα προβούμε αρχικά στην αποτύπωση της υγειονομικής πραγματικότητας της περιοχής την περίοδο που εξετάζουμε, ενώ παράλληλα θα αναφερθούμε στους παράγοντες που προκάλεσαν την εμφάνιση των συγκεκριμένων νόσων, που έπληξαν τον πληθυσμό της πόλης, σύμφωνα με τις δημογραφικές μας μετρήσεις.

Εν πρώτοις, οι βιολογικές αιτίες, όπως το γήρας, η κληρονομικότητα, οι μειονεξίες του οργανισμού και οι συγγενείς ανωμαλίες, προσδιορίζουν, ασφαλώς, την κατάσταση της υγείας εκάστου ατόμου ξεχωριστά, καθώς αναφέρονται στην ικανότητα ενός οργανισμού να ανταποκριθεί ικανοποιητικά στις απαιτήσεις της ζωής.⁴¹¹ Επιπλέον, υπάρχουν ενδημικές νόσοι, οι οποίες επηρεάζουν, σε διάρκεια χρόνου, το βιολογικό δυναμικό ορισμένων ανθρωποομάδων. Για παράδειγμα, στα Ιωάννινα, ήδη από την οθωμανική περίοδο, επιπόλαζαν ασθένειες, όπως γρίπη, ελονοσία, φυματίωση, εξανθηματικός τύφος, πανώλη, ευλογιά, χολέρα, γαστρεντερίτιδα και δυσεντερία.⁴¹²

Από την άλλη πλευρά, οι λοιμώδεις και μολυσματικές παθήσεις κυριαρχούσαν απόλυτα στα παθολογικά συστήματα κατά την περίοδο που εξετάζουμε, λαμβάνοντας ορισμένες φορές τη μορφή επιδημιών, με καταλυτικές συνέπειες σε δημογραφικό όσο και σε κοινωνικό - οικονομικό επίπεδο.⁴¹³

⁴¹¹ Τα γονίδια έχουν την ευθύνη για συγκεκριμένες ασθένειες και συγγενείς ανωμαλίες. Βλ. F. Cartwright, *Disease and History*, Νέα Υόρκη 1972, σ. 171-175. Βλ. επίσης Δ. Τσαούσης, *Κοινωνική δημογραφία*, Αθήνα 1999, σ. 104.

⁴¹² Ι. Παναγιωτίδου, *ό.π.*, σ. 24-53. Βλ. επίσης Κ. Κωστής, *Στον καιρό...*, *ό.π.*, σ. 303-419.

⁴¹³ Για τις επιδημίες γενικώς, βλ. Β. Κατσουγιαννόπουλος, *Επιδημιολογία*, Ιωάννινα 1984, σ. 37-38· C. Cipolla, *Η Ευρώπη πριν από τη βιομηχανική επανάσταση: κοινωνία και οικονομία 1000-1700 μ.Χ.*, Αθήνα 1988, σ. 210, 216-218· R. Tannahill, *Ιστορία των σεξουαλικών ηθών*, Αθήνα 1998, σ. 37-

Οι στατιστικές μας αναλύσεις, στις οποίες θα αναφερθούμε διεξοδικά στη συνέχεια, υποδεικνύουν την ευθύνη των νόσων, ανά κατηγορία, στη διαμόρφωση της γενικής θνησιμότητας του πληθυσμού.⁴¹⁴ Ο λόγος, για τον οποίο οι συγκεκριμένες νόσοι παρουσίασαν μεγαλύτερη συχνότητα, είναι δύσκολο να εξηγηθεί με απολυτότητες. Παρόλα αυτά, θεωρείται βέβαιο ότι η αλληλεπίδραση των παθογόνων παρασίτων και των φορέων τους, της γονιδιακής δεξαμενής και του περιβάλλοντος, κατά τη δεδομένη χρονική περίοδο και στον συγκεκριμένο χώρο, σε συνδυασμό με το επίπεδο εξέλιξης της ιατρικής επιστήμης, υπήρξε καθοριστική για την εμφάνιση ή απουσία ορισμένων παθήσεων.⁴¹⁵

Οι πόλεμοι και οι καταστροφές, εξάλλου, έχουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της νοσολογικής κατάστασης του πληθυσμού. Κατά τη διακίνηση μεγάλων ομάδων, στρατευμάτων ή προσφύγων, το επίπεδο της ανοσίας του πληθυσμού μεταβάλλεται, εξαιτίας του αριθμού των διακινούμενων ατόμων με διαφορετικά ανοσιακά χαρακτηριστικά. Ομάδες που ήταν πριν απομονωμένες έρχονται σε επαφή με ενδημικές νόσους στο χώρο που μεταβαίνουν.⁴¹⁶ Κάθε στρατιωτική δράση μεταβάλλει την τάξη πραγμάτων, ανατρέπει τις ισορροπίες και διαταράσσει την ομαλότητα του κοινωνικού βίου, ενώ προκαλεί τη διάδοση μικροβίων σε μεγάλη γεωγραφική κλίμακα και κατ' επέκταση την εμφάνιση θανατηφόρων επιδημιών. Οι διακοπές της υδροδότησης και αποχέτευσης, η έλλειψη τροφίμων, ο υποσιτισμός, η αβιταμίνωση και ο συνωστισμός προκαλούν ευπάθεια σε λοιμώξεις και εδραίωση των παθογόνων οργανισμών.⁴¹⁷ Το συγκεκριμένο πρόβλημα υπήρξε έντονο καθ' όλη την υπό διερεύνηση περίοδο, η οποία χαρακτηρίζεται από συνεχείς συρράξεις και πολέμους, με αποκορύφωση την έλευση των προσφύγων μετά τη μικρασιατική καταστροφή.

Από την άλλη πλευρά, η αύξηση και συγκέντρωση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα, η ανεπάρκεια υγειονομικών υποδομών, η απουσία πολιτικής εξυγίανσης του περιβάλλοντος και εφαρμογής προληπτικών μέτρων, όπως υγειονομικοί έλεγχοι και εμβολιασμοί, το σύστημα ιατρικής, νοσοκομειακής και φαρμακευτικής περίθαλψης, αλλά και το πλαίσιο παραγωγής και διανομής αγαθών, υπήρξαν σημαντικές ρυθμιστικές παράμετροι, όσον αφορά στη νοσηρότητα και κατ' επέκταση στη θνητότητα του πληθυσμού. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την ποιότητα της διατροφής και το καθεστώς

38, 197' B. Wilmoth Lerner, K. Lee Lerner (επιμ.), *Infectious Diseases: In Context*, Καναδάς 2008, τ. 1&2, γενικώς.

⁴¹⁴ Βλ. Πίνακας αρ. 9 και Διάγραμμα αρ. 5, σ. 202-203.

⁴¹⁵ Βλ. Μ. Grmek, *Οι ασθένειες στην αγωγή του δυτικού πολιτισμού: έρευνα στην παθολογική πραγματικότητα του προϊστορικού, αρχαϊκού και κλασικού ελληνικού κόσμου*, Αθήνα 1989, σ. 21-22.

⁴¹⁶ Βλ. Κ. Κόμης, *Χολέρα...*, ό.π., σ. 31' Δ. Τριχόπουλος, *Επιδημιολογία: αρχές - μέθοδοι - εφαρμογές*, Αθήνα 1981, σ. 445-446. Γενικά για τη μετάδοση των ασθενειών, μέσω της επικοινωνίας ανθρώπων με διαφορετικά ανοσιακά χαρακτηριστικά, βλ. F. Cartwright, ό.π., σ. 3, 11, 36, 41, 115, 123, 133-135, 158.

⁴¹⁷ Βλ. B. Dixon, *Η αόρατη δύναμη: πώς τα μικρόβια κυβερνούν τον κόσμο*, Ηράκλειο 2002, σ. 19, 53-54, 145-148. Για τη διάκριση μεταξύ φυσιολογικής και καταστροφικής θνησιμότητας, βλ. C. Cipolla, ό.π., σ. 204-208.

ατομικής υγιεινής, συντέλεσαν στη διαμόρφωση της υγειονομικής πραγματικότητας και στα Ιωάννινα της εποχής που διερευνούμε.⁴¹⁸

Για παράδειγμα, οι τυφοπαρατυφικές νόσοι, η χολέρα, οι τροφικές δηλητηριάσεις, οι δυσεντεροειδείς και λοιπές γαστρεντερικές παθήσεις, καθώς και ορισμένες ζωνόσοι, όπως ο μελιταίος πυρετός, συνδέονται με τις βασικές υποδομές ύδρευσης - αποχέτευσης, σε συνάρτηση με τους ελλιπείς κανόνες προσωπικής υγιεινής και την ποιότητα των τροφίμων.⁴¹⁹

Τα Ιωάννινα δεν διέθεταν σημαντικό σύστημα παροχέτευσης ύδατος. Τα σπίτια είχαν συνήθως πηγάδια και στέρνες στις αυλές τους, όμως, κατά τους καλοκαιρινούς μήνες πολλά από αυτά στέρευαν. Επίσης, συχνά μολύνονταν με λύματα προκαλώντας νόσηση στους κατοίκους από τυφοειδή και παρατυφοειδή πυρετό.⁴²⁰ Η υδροδότηση γινόταν με τη μεταφορά νερού από τις πηγές «Ντραμπάτοβα», «Πλίτσι» και «Κρουονέρι», το οποίο αγόραζαν όσοι είχαν την οικονομική δυνατότητα, ενώ τα δοχεία μεταφοράς έπρεπε, σύμφωνα με τις συστάσεις της υγειονομικής υπηρεσίας, να σφραγίζονται από την αστυνομία.⁴²¹ Τελικά, λόγω ανεπαρκών δημοτικών και κρατικών πόρων, το έργο της ύδρευσης της πόλης τέθηκε σε εφαρμογή το 1939.⁴²²

Σε διάφορες αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Ιωαννίνων επισημαίνουμε τη σοβαρότητα και επισημότητα, με την οποία αντιμετώπιζαν οι αρχές τη διαδικασία της παροχέτευσης ύδατος στην πόλη, προσπάθεια που εντασσόταν στον πολιτικό προγραμματισμό για την πρόληψη των ασθενειών και των επιδημικών νόσων:

«(...) Υπό τής υγειονομικής υπηρεσίας έπροτάθη, όπως τὸ μεταφερόμενον εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῶν πηγῶν Πλίτσι καὶ Κρουονέρι πόσιμον ὕδωρ, διὰ νὰ ἦ ἀμιγρὲς καὶ καθαρὸν ἀπὸ τὸ τῆς λίμνης τοιοῦτον, τὰ δοχεῖα δι' ὧν μεταφέρεται τοῦτο νὰ σφραγίζονται ὑπὸ τῆς Αστυνομικῆς Αρχῆς. (...) Τὸ Συμβούλιον ἀποδεχόμενον τὴν πρότασιν τοῦ Δημάρχου θεωρεῖ ὅτι ἡ δαπάνη αὕτη εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ὑποχρεωτικὴ εἰς τὸν Δήμον

⁴¹⁸ Βλ. Δ. Τσαούσης, *ὀ.π.*, σ. 109-110· Γ. Ταπεινός, *Στοιχεῖα δημογραφίας: ἀνάλυση, κοινωνικο-οικονομικοὶ παράγοντες καὶ ἱστορία τῶν πληθυσμῶν*, Αθήνα 1993, σ. 366, 368-369· Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ὀ.π.*, σ. 40. Βλ. ἐπίσης F. Braudel, *Υλικὸς πολιτισμὸς, καπιταλισμὸς καὶ οἰκονομία (XV^{ος} XVIII^{ος} αἰῶνας): οἱ δομὲς τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Τὸ δυνατό καὶ τὸ ἀδύνατο*, τ. 1, Αθήνα 1995, σ. 67-68, 71-72, 86-88. Για τις συνέπειες της πληθυσμιακῆς πυκνότητας καὶ τῆς αστικοποίησης, βλ. C. Cipolla, *ὀ.π.*, σ. 210-216.

⁴¹⁹ Βλ. Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ὀ.π.*, σ. 39-40, 48-49, 57-59, 104-106· Κ. Γαρδικας, *Εἰδικὴ Νοσολογία*, Αθήνα 2005, σ. 97-100, 104-106, 225-326· Ι. Παναγιωτίδου, *ὀ.π.*, σ. 17-26, 44-52· American Public Health Association, *Control of communicable diseases manual*, Νέα Υόρκη 1995, σ. 140-150, 194-204, 502-507· F. Cartwright, *ὀ.π.*, σ. 114-138, 154-163, 223.

⁴²⁰ Κ. Chatzis, Α. Mahera, G. Mavrogonatu, «Supplying the city...», *ὀ.π.*, σ. 77-78· Δ. Σαλαμάγκας, *ὀ.π.*, σ. 49· Ι. Νικολαΐδης, *ὀ.π.*, τ. Β', σ. 30· οἶδος, *ὀ.π.*, τ. Δ', σ. 25· Γ. Κανετάκης, *ὀ.π.*, σ. 170-172. Βλ. ἐπίσης «Ἡ νέα Ἑλλάς: τὰ ζωντανὰ Γιάννενα», *Ἀκρόπολις*, αρ. φ. 10.269, Αθήναι 25-2-1913, σ. 1· «Τὰ Ιωάννινα: ὅλη ἡ μεγάλη ἱστορία τῶν», *Σκρίπ*, αρ. φ. 6.331, Αθήναι 24-2-1913, σ. 1-2.

⁴²¹ Φ. Κοπανάρης, *ὀ.π.*, σ. 371. Βλ. ἐπίσης Ι. Νικολαΐδης, *ὀ.π.*, τ. Γ', σ. 232· οἶδος, *ὀ.π.*, τ. Η', σ. 392.

⁴²² Ε. Νικολαΐδου, *ὀ.π.*, σ. 536.

προκειμένου περί λήψεως μέτρου τείνοντος εἰς πρόληψιν ἐπιδημικῶν νόσων προερχομένων ἐξ' ἀκαθαρσιῶν τοῦ ὕδατος. (...).⁴²³

Επίσης προβληματικό υπήρξε το σύστημα αποχέτευσης. Η πόλη διέθετε από την οθωμανική περίοδο καλυμμένους υπονόμους, στους οποίους κατέληγαν τα λύματα των οικιών, ενώ τα πρώτα έτη μετά την προσάρτηση κατασκευάστηκαν και άλλοι για τα όμβρια ύδατα. Ωστόσο, τα λύματα κατέληγαν σε ανοιχτές τάφρους στα όρια της πόλης και διερχόμενα μέσω καλλιεργούμενων εκτάσεων εκβάλανε στη λίμνη.⁴²⁴

Από την άλλη πλευρά, η υγειονομική επιθεώρηση των καταστημάτων, καθώς και ο έλεγχος των τροφίμων, κατέληγαν συχνά σε απογοητευτικά πορίσματα, ενώ ο τύπος έκανε συνεχείς εκκλήσεις για αυστηρούς ελέγχους.⁴²⁵ Επίσης, τα σφαγεία, εγκατεστημένα κοντά στη λίμνη, υστερούσαν από άποψη υγιεινής, ελλείπει κατάλληλων υδραυλικών εγκαταστάσεων.⁴²⁶

Πέραν τούτων, ήδη από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, είχε απαγορευθεί η ταφή των νεκρών σε κοιμητήρια εντός της πόλης και είχε ληφθεί μέριμνα για την εγκατάστασή τους εκτός πυκνοκατοικημένων περιοχών.⁴²⁷ Ωστόσο, η μεταφορά τους προκάλεσε σοβαρές αντιδράσεις, για λόγους είτε εθιμοτυπικούς είτε πρακτικούς, όπως η απουσία νεκροφόρων αμαξών.⁴²⁸ Οι αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου που ακολουθούν αποτυπώνουν την κρισιμότητα του ζητήματος:

«(...) Ὁ Δήμαρχος ἐπροτείνει ὅτι τῇ προφορικῇ ἐντολῇ τοῦ κ. Νομάρχου Ἰωαννίνων δέον τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον νὰ προβῆ εἰς διορισμὸν ἐπιτροπῆς, ἵνα γνωμοδοτήσῃ περὶ τοῦ καταλλήλου μέρους ἔνθα δέον νὰ γίνῃ νεκροταφεῖον πρὸς ταφὴν τῶν χριστιανῶν τῶν κατοίκων εἰς τὸ Σαράϊ Μαχαλά, καθόσον τὸ ὑπάρχον τοιοῦτον ἐξωθι τῆς ἐκκλησίας, ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, θὰ καταργηθῆ, ὡς κειμένου ἐντὸς περιοχῆς πυκνῶς κατωκημένης, ἐφ' οὗ ἡ ταφὴ τῶν νεκρῶν ἀντίκειται ἐκ γενικῶν λόγων ὑγιεινῆς ἀντιλήψεως. (...).⁴²⁹

«(...) Ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 10290 ἐ(νεστῶτος) ἐ(τους) ἐγγράφου τῆς Γεν(ικῆς) Διοικήσεως Ἡπείρου, ἀφορῶντος τὴν αἴτησιν τῶν κατοίκων τῆς Νήσου Ἰωαννίνων, διὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ Νεκροταφείου των ἐκτὸς τοῦ χωρίου, τὸ Συμβούλιον ἀποφαίνεται, καίτοι ἡ ἀνάγκη τῆς μεταφορᾶς τοῦ ἐν λόγῳ Νεκροταφείου εἶνε ἐπιτακτικῆ, ὁ Δῆμος δὲν δύναται νὰ ἀναλάβῃ ἀμέσως τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ νέου τούτου Νεκροταφείου, δεδομένου ὅτι ἀπὸ τὸ νέον ἔτος ὁ Δῆμος θὰ περιλάβῃ εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς Νήσου, θεωρεῖ συνεπῶς καλὸν, ὅπως ἡ Κοινότης τῆς

⁴²³ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 19-11-1914, σ. 48. Βλ. επίσης στο ίδιο, Χφ. 2, 1-12-1914, σ. 53.

⁴²⁴ Φ. Κοπανάρης, ὁ.π., σ. 371.

⁴²⁵ Ι. Νικολαΐδης, ὁ.π., τ. Α', σ. 77, 91-92, 169, 176.

⁴²⁶ Φ. Κοπανάρης, ὁ.π., σ. 371-372.

⁴²⁷ Ι. Παναγιωτίδου, ὁ.π., σ. 19-20' Ε. Νικολαΐδου, ὁ.π., σ. 537.

⁴²⁸ Ι. Νικολαΐδης, ὁ.π., τ. Α', σ. 164, 176, 207.

⁴²⁹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 1, 4-12-1913, σ. 199.

Νήσου προβῆ, ἰδίαις δαπάναις, εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Νέου Νεκροταφείου, συμφώνως πρὸς τὰς συστάσεις τοῦ Ὑγειονομικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἡπείρου κ. Α. Χρηστίδου».⁴³⁰

Τον Φεβρουάριο του 1912 ξέσπασε στην περιοχή των Ιωαννίνων ἐπιδημία χολέρας, ἡ ὁποία διήρκησε περισσότερο ἀπὸ ἓνα ἔτος.⁴³¹ Το δονάκιο τῆς χολέρας (*vibrio cholerae*) ἀποβάλλεται με τὰ κόπρανα καὶ τὰ ἐμέσματα τῶν ἀσθενῶν καὶ μεταδίδεται με τὸ νερὸ -μέσω τῆς ἐπικοινωνίας τῶν δικτύων ὕδρευσης καὶ ἀποχέτευσης, ἀλλὰ καὶ τῆς ρύπανσης τοῦ πόσιμου νεροῦ με ἐπιφανειακὰ ὕδατα- τὰ τρόφιμα καὶ τὰ ἔντομα (κυρίως μύγες), ἐνὸς σπανιότερα με μολυσμένα ἀντικείμενα. Στὶς πηγές μας συναντᾶμε θάνατο ἀπὸ χολερίνη τὸ καλοκαίρι τοῦ 1917.⁴³² Ὡς χολερίνη ὀνομάζεται τὸ πρῶτο στάδιο τῆς νόσου, τὸ ὁποῖο δὲν καταλήγει ἀναγκαστικὰ στὸν θάνατο,⁴³³ γεγονός τὸ ὁποῖο μᾶς ἐπιτρέπει νὰ υποθέσουμε ὅτι ἐνδεχομένως στὴν περίπτωσή μας ὑπάρχει παρερμηνεία καὶ ὅτι τὸ συγκεκριμένο συμβάν ἀναφέρεται στὴ χολέρα.

Επιπλέον, ὁ χαμηλὸς βαθμὸς ὑγειονομικῆς καὶ κτηνιατρικῆς ὁργάνωσης, ἡ ἀπουσία ἐμβολιασμοῦ τῶν κατοικιδίων καὶ ἡ παραμέληση ἢ ἐλλιπὴς φροντίδα τῶν ἀδέσποτων κυνῶν, κυρίως, προκάλεσαν ἀρκετοὺς θανάτους ἀπὸ ζωνόσους, ὅπως ὁ ἀνθρακας καὶ ἡ λύσσα.⁴³⁴

Απὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ ἐλλιπὴς ἀτομικὴ, ἀλλὰ καὶ δημόσια, ὑγιεινὴ συνέβαλαν στὴν ἐμφάνιση ἐπιδημίας ἐξανθηματικοῦ τύφου στὰ τέλη τοῦ 1917, ἡ ὁποία εἶχε διάρκεια περίπου ἐνὸς ἔτους, ὅπως μας πληροφοροῦν οἱ πηγές μας.⁴³⁵ Ἡ λοιμώδης αὐτὴ νόσος μεταδιδόταν, μέσω τῶν φθειρῶν, οἱ ὁποῖες λειτουργοῦσαν ὡς ἐνδιάμεσοι ξενιστές. Ἐπιδημικὲς ἐξάρσεις τῆς νόσου ἐμφανίζονταν σὲ καιρὸ πολέμου, ὅταν ὁ πληθυσμὸς ζοῦσε ὑπὸ συνθήκες συγχρωτισμοῦ καὶ χρησιμοποιοῦσε τὸν ἴδιο ρουχισμό γιὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα.⁴³⁶ Ἐπίσης, τὰ σὺμφρονιστικὰ ἰδρύματα, ὁ στρατὸς καὶ τὸ Στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων ἀναφέρονται ὡς οἱ κύριες ἐστῖες τῆς νόσου, ἐξαιτίας τοῦ συγχρωτισμοῦ καὶ τῆς ἐλλείψεως ὑγειονομικῶν υποδομῶν.⁴³⁷

Οἱ τοπικὲς ἀρχές προέβησαν στὴ λήψη ἐκτακτῶν μέτρων γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἐπιδημίας, μεριμνώντας ἐπίσης γιὰ τὴ λειτουργία τῆς

⁴³⁰ *Αὐτ.*, Χφ. 5, 1-8-1919, σ. 357.

⁴³¹ Ἡ *cholera nostras*, σύμφωνα με τὶς ἐπικρατέστερες ἀπόψεις, ἐδημοῦσε στὴν Ἰνδία καὶ ἐξαπλώθηκε σταδιακὰ ἀπὸ τὸ 1817 σὲ ὁλόκληρο τὸν πληθυσμὸ τῆς γῆς, ἐξαιτίας τῶν πολέμων καὶ τῆς προόδου στὶς μεταφορές καὶ συγκοινωνίες. Γιὰ περισσότερα βλ. Κ. Κόμης, *Χολέρα...*, ὁ.π., σ. 24-62' Β. Κατσουγιαννόπουλος, ὁ.π., σ. 118-120' Κ. Γαρδίκας, ὁ.π., σ. 107-108' Ι. Παναγιωτίδου, ὁ.π., σ. 47-52' F. Cartwright, ὁ.π., σ. 157-162' Β. Dixon, ὁ.π., σ. 121-128.

⁴³² Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 30-7-1914, σ. 373.

⁴³³ Κ. Κόμης, *Χολέρα...*, ὁ.π., σ. 50.

⁴³⁴ Βλ. Β. Κατσουγιαννόπουλος, ὁ.π., σ. 82-83' Κ. Γαρδίκας, ὁ.π., σ. 29-32, 89-91' American Public Health Association, ὁ.π., σ. 18-22' Ι. Παναγιωτίδου, ὁ.π., σ. 37' Β. Dixon, ὁ.π., σ. 23-26, 53-57.

⁴³⁵ Βλ. Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, ὁ.π., γενικῶς' Θ. Ἀγγελόπουλος, *Περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἐξανθηματικοῦ τύφου ἐν φρουρὰ τῶν Ἰωαννίνων*, Ἀθήνα 1919.

⁴³⁶ Βλ. Β. Κατσουγιαννόπουλος, ὁ.π., σ. 90-91' Κ. Γαρδίκας, ὁ.π., σ. 50-52' American Public Health Association, ὁ.π., σ. 508-514' F. Cartwright, ὁ.π., σ. 82-112' Β. Dixon, ὁ.π., σ. 19-22.

⁴³⁷ Σχετικὰ με τὸν ἐπιπολασμό τῶν μεταδοτικῶν νοσημάτων στὶς φυλακές, βλ. ἐπίσης Ι. Παναγιωτίδου, ὁ.π., σ. 18.

νεκροφόρας, η οποία βρισκόταν: «εἰς καθημερινή κίνησιν».⁴³⁸ Στις 10/23 Φεβρουαρίου του 1918, με πρωτοβουλία των Υπουργείων Εσωτερικῶν και Στρατιωτικῶν, ιδρύθηκε η Επιδημιολογική Υπηρεσία Ηπείρου, για την καταπολέμηση της συγκεκριμένης επιδημίας, η οποία είχε ἤδη αρχίσει να λαμβάνει απειλητικές διαστάσεις. Η πολιτική και τα υγειονομικά μέτρα που ἐφάρμοσε η Επιδημιολογική Υπηρεσία είχαν ως ἀποτέλεσμα τη σταδιακή ὑφεση της νόσου.⁴³⁹

Η κατάσταση των φυλακῶν και η ευθύνη που ἐνεῖχαν στην ἐξάπλωση των επιδημιῶν περιγράφονται με ευκρίνεια ἀπό τους επικεφαλῆς της Επιδημιολογικῆς Υπηρεσίας Ηπείρου στο παρακάτω ἀπόσπασμα:

«Δυστυχῶς ἡ ὑπηρεσία τῶν ἐπαρχιακῶν φυλακῶν ἐν Ἑλλάδι, παρὰ πάσας τὰς μέχρι τοῦδε φιλοτίμους ἐνεργείας τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας, δὲν ἔχει εἰσέτι ὀργανωθῆ. Τὸ προσωπικὸν αὐτῶν ἀποτελεῖται, ἀπὸ τοῦ Διευθυντοῦ μέχρι τοῦ τελευταίου φύλακος, ἐξ ἀτόμων ἀγνοούντων τὴν ἀποστολὴν τῶν.

Ἡ δαπάνη, ἡ διατιθεμένη ὑπὸ τοῦ Κράτους δια τὰς φυλακάς, εἶναι σχετικῶς ἐλαχίστη καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ συντήρησις τῶν ἐν αὐταῖς κρατουμένων λιτοτάτη, ἂν καὶ τοῦτο δὲν δικαιολογεῖ πλήρως τὰ ἐν τοῖς ἐπομένοις ἐκτιθέμενα. Τὰ οἰκήματα, ἐν οἷς εἴσιν αἱ φυλακαὶ ἐγκατεστημένα, εἶναι παλαιά, ἀκάθαρτα, κακῶς φωτιζόμενα καὶ κάκιστα ἀεριζόμενα, ἄνευ ἐγκαταστάσεως ὑδρεύσεως καὶ ἄνευ ἀποχωρητηρίων καταλλήλων, ἐν μιᾷ δὲ λέξει λίαν ἀνθυγιεινά οἰκοδομήματα. Τὰ πλεῖστα δὲ τούτων εἶναι ἀρχαῖα φρούρια ἐγκαταλελειμμένα. Ἡ ἐν αὐτοῖς συσώρευσις κρατουμένων φθάνει ἐνίοτε εἰς ἀπίστευτον βαθμόν. Δὲν παρέχεται εἰς αὐτοὺς οὐδὲν μέσον καθαρισμοῦ τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν. Ὑδρὸς καὶ λουτήρες εἶναι ἀγνωστα εἰς τὰς φυλακάς. Δύναται τις εἰπεῖν ὅτι πολλοὶ κρατούμενοι ἐξέρχονται τῶν φυλακῶν μετὰ μακρὰν διαμονὴν ἐν αὐταῖς μὲ τὰ ἐσώρουχα, ἃ ἔφερον κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτῶν, χωρὶς οὐδόλως νὰ πλύνωσι ταῦτα. (...) Ὁ ἀνθρώπινος οὗτος σωρὸς τῶν φυλακῶν ζῆ, τρώγει καὶ ἀποβάλλει ἐν κοινοβίῳ. Εἰς ἕκαστον θάλαμον ὑπάρχει καὶ ξύλινον δοχεῖον (βούτα) χρησιμοποιοῦμενον ὡς ἀποχωρητήριον καὶ ὅπερ κενοῦται, μόνον ὅταν ὑπερπληρωθῆ. Τὸ περίξ δὲ τοῦ δοχείου τούτου ἔδαφος εἶνε πλήρες ἀπορριμμάτων, ἀποχωρημάτων καὶ παντὸς εἶδους ὑπολειμμάτων, τροφῶν, προκαλούντων τὴν ἀηδίαν καὶ τὸν ἀποτροπιασμόν. Καὶ τὸ χειρίστον. Οἱ ἐν ταῖς φυλακαῖς κρατούμενοι δὲν παραμένουσι μέχρι τέλους τῆς ποινῆς αὐτῶν εἰς τὴν αὐτὴν φυλακὴν, ἀλλ' ὑφίστανται συχνοτάτας μεταθέσεις εἰς φυλακάς πολλάκις λίαν ἀπομεμακρυσμένων νομῶν. Τοὺς μετατιθεμένους συνοδεύει πάντοτε ἀριθμὸς τις χωροφυλάκων. Τὸ μέτρον τοῦτον ἐν καιρῷ ἐπιδημίας εἶναι

⁴³⁸ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 20-8-1918, σ. 233.

⁴³⁹ A. Vaudremer - K. Κυριαζίδης, ὁ.π., σ. 35-38' Θ. Αγγελόπουλος, ὁ.π., σ. 15-16.

ἐπικινδυνωδέστατον, διότι συνοδοί καὶ συνοδευόμενοι παριστῶσιν ἐπικινδύνους ἀποστόλους τῆς μολυσματικῆς νόσου.»⁴⁴⁰

Επίσης, οι συνθήκες διαβίωσης των στρατευμάτων, οι οποίες δεν ήταν ούτως ἢ ἄλλως οι ενδεδειγμένες, μετατρέπονταν σε ακατάλληλες εν καιρῷ πολέμου. Στο απόσπασμα που παραθέτουμε περιγράφονται οι συνθήκες υγιεινῆς της ΙΧ Μεραρχίας πεζικού στα τέλη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου:

«Οἱ στρατῶνες, οὗς ἐχρησιμοποιοῦν αἱ διάφοροι μονάδες τῆς ΙΧ Μεραρχίας, οὐ μόνον οὐδένα ὄρον ὑγιεινῆς ἐξεπλήρουν, ἀλλ' οὐδ' ἐπήρουν διὰ τὸν ἄνετον καὶ ἀραιὸν στρατωνισμὸν τῶν ἀνδρῶν τῆς ΙΧ Μεραρχίας. (...) Ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω δυσμενεῖς συνθήκας εὗρεθεῖσα ἡ ἀνασυγκροτούμενη ΙΧ Μεραρχία παρείχεν ἔδαφος κατάλληλον πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς νόσου καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῆς. (...)».⁴⁴¹

Κατὰ την περίοδο που ἀκολούθησε ἡ νόσος ἐμφανίστηκε με τὴ μορφή ποιοραδικῶν κρουσμάτων. Κατ' ἐξαιρέση, τὸ 1923, μετὰ τὴν ἔλευση τῶν προσφύγων, ὁ ἐξανθηματικὸς τύφος μαζί με τὴν εὐλογιά καὶ τὴ γρίπη ἐμφανίστηκαν ὑπὸ τὴ μορφή ἐπιδημιῶν. Οἱ ληξιαρχικὲς καταγραφὲς φανερῶνουν τὸ μέγεθος τοῦ προβλήματος τὴ δεδομένη κρίσιμη χρονικὴ περίοδο.⁴⁴² Τὸ ἔργο τῆς ἀντιμετώπισῆς τοῦ ἀνατέθηκε στὸν ἐπιμελητὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐφεδρὸ ἰατρὸ Μουτούση, ὁ ὁποῖος ἔλαβε ἐκτακτὰ μέτρα γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ἀπομόνωση τῶν περιστατικῶν, σὲ συνεργασία με τὸν Ὑγειονομικὸ Ἐπιθεωρητὴ Γεώργιο Δευτεραῖο.⁴⁴³

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ λοιμῶδεις νόσοι, οἱ ὁποῖες μεταδίδονται μὲς τοῦ ἀέρα, ὅπως γρίπη, πνευμονία, ἰλαρά, διφθερίτιδα, κοκκύτης, μηνιγγίτιδα, εὐλογιά καὶ φυματίωση, ἐδραιώθηκαν στὸν πληθυσμὸ, κατὰ κύριο λόγὸ ἐξαιτίας τοῦ χαμηλοῦ βιοτικῶ ἐπιπέδου -ιδίως τῆς ποιότητος διατροφῆς καὶ κατοικίας- τῶν πλημμελῶν συνθηκῶν υγιεινῆς καθὼς καὶ τῆς ἐλλιποῦς ἰατροφαρμακευτικῆς περιθαλψῆς.⁴⁴⁴

Κατὰ τὸ ἔτος 1918, ὅπως ἐπιβεβαιώσαμε καὶ ἀπὸ τὶς δημογραφικὲς μᾶς μετρήσεις, σημειώθηκε ἐπιδημία γρίπης, τῆς ἐπονομαζόμενης «ἰσπανικῆς», ἡ ὁποία ἀνύψωσε σημαντικὰ τὴ γενικὴ θνησιμότητα τοῦ πληθυσμοῦ.⁴⁴⁵ Ὅπως ὑποστηρίζεται, μάλιστα, ἀπὸ πολλοὺς ἐρευνητῆς, ἡ νόσος ὑπῆρξε περισσότερο ἀνθρωποβόρα, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, *ὁ.π.*, σ. 53-54.

⁴⁴¹ Θ. Ἀγγελόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 8-10.

⁴⁴² Βλ. Πίνακες ἀρ. 10, σ. 204-205 καὶ ἀρ. 11, σ. 208-214. Βλ. ἐπίσης Παράρτημα, Μέρους Γ', Πίνακες 1 καὶ 2, σ. 537-539, 612-614.

⁴⁴³ Ι. Νικολαΐδης, *ὁ.π.*, τ. Ε', σ. 25-26.

⁴⁴⁴ Βλ. Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 50-57, 64-67, 76-80, 84-85, 106-118' Κ. Γαρδικας, *ὁ.π.*, σ. 7-20, 23-29, 76-80, 84-89, 117-128.

⁴⁴⁵ Βλ. Πίνακας ἀρ. 10, σ. 204. Βλ. ἐπίσης Παράρτημα, Μέρους Γ', Πίνακες ἀρ. 1 καὶ 2, σ. 523, 598.

⁴⁴⁶ Στὴν πανδημία τοῦ 1918 ἡ θνητότητα ἀπὸ τὴ νόσο προσέγγισε τὸ 10%. Βλ. F. Braudel, *ὁ.π.*, σ. 84-85' Β. Dixon, *ὁ.π.*, σ. 93-96' American Public Health Association, *ὁ.π.*, σ. 245-251' Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 50-55' Κ. Γαρδικας, *ὁ.π.*, σ. 9-11' Ντοκιμαντέρ τοῦ Σκάι, «H1N1:

Πολλές φορές, η γρίπη επιπλέκεται με άλλες παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος, όπως η βρογχοπνευμονία και κυρίως η πνευμονία, οπότε εξελίσσεται σε σοβαρή και επικίνδυνη πάθηση. Κατά την πανδημία του 1918, οι περισσότερες μεταγριπικές βακτηριδιακές πνευμονίες οφείλονταν στον προγόνο στρεπτόκοκκο.⁴⁴⁷

Ο αριθμός των θανάτων από τη συγκεκριμένη πανδημία είχε εκτοξευθεί, καθιστώντας αδύνατη την έγκαιρη ταφή των νεκρών με τις υπάρχουσες δυνατότητες:

«(...) Έν τῇ σημερινῇ συνεδριάσει ὁ κ. Δήμαρχος ἐπρότεινε ὅτι κατὰ τὴν ἐπιδημίαν τῆς γρίπτης, καθ' ἣν οἱ θάνατοι εἰς τοὺς πολίτας ἐτετραπλασιάσθησαν καὶ οἱ νεκροὶ δεν ἠδύναντο νὰ ταφῶσιν αὐθημερὸν, παρουσιάσθη ἀνάγκη νὰ προσληφθῶσι ἔκτακτοι ἐργάται πρὸς ἀνόρουξιν τάφων (...)»⁴⁴⁸

Επίσης, το 1920 εμφανίστηκε νέα επιδημία γρίπης, η οποία έπληξε τις φυλακές, αλλά και την πόλη, ενώ εκ νέου έξαρση σημειώθηκε κατά τα έτη 1923, 1925 και 1928. Πάντως, η γρίπη και οι επιπλοκές της εμφανίζονται όλη την περίοδο που εξετάζουμε, καταλαμβάνοντας σημαντικό μέρος της συνολικής θνησιμότητας του πληθυσμού.⁴⁴⁹

Ομοίως, η φυματίωση (tuberculosis) ή φθίση, η οποία έμεινε στην ιστορία ως λευκή μάστιγα, εμφανίζει μια σταθερή πορεία, με πολύ μικρές διακυμάνσεις. Η εξάπλωσή της συνδέεται, χωρίς να είναι κανόνας, με την αστικοποίηση, το χαμηλό βιοτικό και οικονομικό επίπεδο, τις κακές συνθήκες υγιεινής και εργασίας, τον συγχρωτισμό ατόμων σε μικρούς χώρους και τον υποσιτισμό· προϋποθέσεις, δηλαδή, που είχαν παρουσία -κάποιες σε μικρότερο και άλλες σε μεγαλύτερο βαθμό- στον πληθυσμό της περιοχής κατά την υπό διερεύνηση περίοδο. Οι πρώτες έξι δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, τουλάχιστον στην Ελλάδα, στιγματίστηκαν από τη συγκεκριμένη νόσο, λαμβάνοντας επιδημικές διαστάσεις. Παρά την ανακάλυψη του βακίλου του Koch και τις επιδημιολογικές επιστημονικές εξελίξεις, δεν αναγνωρίζεται αιτιολογική αντιμετώπιση της νόσου κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Εν τέλει, η σταδιακή βελτίωση των συνθηκών υγιεινής -αρχικά κυρίως στα βιομηχανοποιημένα κράτη- είχε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό των κρουσμάτων φυματίωσης.⁴⁵⁰

Η επιστροφή. Η αλήθεια για τη γρίπη», *Η Καθημερινή*, Αθήνα 5-10-2009· Ι. Παναγιωτίδου, *ό.π.*, σ. 25-26.

⁴⁴⁷ Βλ. Πίνακας αρ. 10, σ. 204-205. Βλ. επίσης American Public Health Association, *ό.π.*, σ. 358-369· Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 50· Κ. Γαρδικας, *ό.π.*, σ. 10.

⁴⁴⁸ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 5, 9-12-1918, σ. 266-267.

⁴⁴⁹ Βλ. Πίνακας αρ. 10, σ. 204-205. Βλ. επίσης Παράρτημα, Μέρος Γ', Πίνακες αρ. 1 και 2, σ. 516-665.

⁴⁵⁰ Για περισσότερα σχετικά με τις πολιτικές αντιμετώπισης της φυματίωσης από τις ελληνικές κυβερνήσεις κατά τις τέσσερις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, βλ. L. Papastefanaki, «Politics, modernization ...», *ό.π.*, σ. 174-181· Α. Παπαστεφανάκη, «Δημόσια υγεία ...», *ό.π.*, σ. 155-170. Βλ. επίσης M. Grmek, *ό.π.*, σ. 261-290· F. Braudel, *ό.π.*, σ. 75· S. Sontag, *ό.π.*, σ. 15-25· B. Dixon, *ό.π.*, σ. 30-33· American Public Health Association, *ό.π.*, σ. 488-497· M. La Placa, *Principi di*

Στην Ελλάδα, η πρώτη προσπάθεια για την καταπολέμηση της νόσου έλαβε χώρα το 1901 με τη σύσταση του «Πανελληνίου Συνδέσμου κατά της φυματώσεως», ο οποίος συνέβαλε λίγα έτη αργότερα στην ίδρυση του πρώτου νοσοκομείου φυματικών «Η Σωτηρία» (1905) και του πρώτου αντιφθισικού ιατρείου (1907). Επιπλέον, το 1909 διοργανώθηκε Πανελλήνιο Συνέδριο κατά της φυματίωσης, το οποίο συνέβαλε στην ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για την αναγκαιότητα διεξαγωγής «αντιφυματικού αγώνα». Επίσης, το ίδιο έτος λειτούργησε στη Σουβάλα του Πηλίου το πρώτο ιδιωτικό σανατόριο. Το 1925, πάλι κατόπιν ιδιωτικής πρωτοβουλίας, συστάθηκε η «Αντιφθισική Εταιρεία», με σκοπό την αποτελεσματικότερη οργάνωση του αντιφυματικού αγώνα στη χώρα.⁴⁵¹ Παράλληλα, συστάθηκε και στα Ιωάννινα παράρτημα της «Επιτροπής προς καταπολέμησης της φθίσεως», με εκπρόσωπο τον ιατρό Γεώργιο Δευτεραίο.⁴⁵² Το αίτημα για την ίδρυση σανατορίου στην περιοχή των Ιωαννίνων ήταν επιτακτικό, ενώ ήδη από το 1924 έγινε μία προσπάθεια από τον σύνδεσμο «Μάνα του Στρατιώτη» για τη χρηματοδότηση του σκοπού.⁴⁵³ Από τα τέλη της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα ενεργοποιήθηκε συστηματικότερα η κυβερνητική πολιτική συνδράμοντας την ιδιωτική πρωτοβουλία για την οργάνωση του «Αντιφυματικού Αγώνα», η οποία υπήρξε σημαντική για όλη την περίοδο που εξετάζουμε.⁴⁵⁴ Το 1939 εγκρίθηκε η μελέτη ανέγερσης του Σανατορίου Ιωαννίνων, στην περιοχή που μετεγκαταστάθηκε αργότερα το Νοσοκομείο Χατζηκώστα, και ξεκίνησαν οι διαδικασίες για την ολοκλήρωση του έργου. Τελικά το σανατόριο λειτούργησε από τις αρχές της δεκαετίας του 1950.⁴⁵⁵

Το νόσημα που κυριάρχησε επίσης στην περιοχή και ταλαιπώρησε για μεγάλο διάστημα τον κοινωνικό βίο ήταν η ελονοσία.⁴⁵⁶ Η ελονοσία ενδημούσε

Microbiologia Medica, Μπολόνια 2001, σ. 259-266. Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 106-118. Κ. Γαρδικας, *ό.π.*, σ. 117-128, 262, 372. Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 231-252. Κ. Ζαχαριάς, *ό.π.*, σ. 15-25. Ι. Παναγιωτίδου, *ό.π.*, σ. 46-47.

⁴⁵¹ Για περισσότερα βλ. Β. Πατρίκιος, *Η πορεία της φθίσεως εν Ελλάδι (από τον 1894-1908) και τα κατ' αυτής ληπτέα μέτρα*, Εν Αθήναις 1909, 10-13. Α. Κούζης (επιμ.), *Πρακτικά του Α' Ελληνικού Συνεδρίου κατά της φυματίωσης εν Αθήναις 6-10 Μαΐου 1909*, Εν Αθήναις 1909. Κ. Ζαχαριάς, *ό.π.*, σ. 1-3, 9-11. Ντ. Μουσιάνη, Ν. Τζαφλέρης, «Κοινωνική πρόνοια και περίθαλψη στο Βόλο: οι φυματικοί στο μεσοπόλεμο», στο Γ. Κυριόπουλος (επιμ.), *Δημόσια Υγεία ...*, *ό.π.*, σ. 387-402.

⁴⁵² Ι. Νικολαΐδης, *ό.π.*, τ. Στ', σ. 79. Βλ. επίσης «Αγών κατά της φθίσεως», *Ελευθερία*, αρ. φ. 177, 13-8-1925, σ. 2.

⁴⁵³ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 8, 25-1-1924, σ. 313-314. Τραγική περιγράφεται η κατάσταση των εφένδρων αξιωματικών, οι οποίοι έχοντας προσβληθεί από τη φυματίωση, λόγω των κακουχιών και των στερήσεων κατά τις μακροχρόνιες εκστρατείες, έβρισκαν φριχτό θάνατο στον δρόμο, ελείπει οποιασδήποτε ικανοποιητικής ιατρικής περίθαλψης. Βλ. «Χάριν φιλανθρωπίας τουλάχιστον», *Αγροτική Ηχώ*, αρ. φ. 126, 29-10-1927, σ. 1. Για τα στατιστικά δεδομένα, βλ. Πίνακα αρ. 12, σ. 211-212.

⁴⁵⁴ Για περισσότερα βλ. Γ. Παπακώστας, «Οργάνωσις αντιφυματικού αγώνος», *Archives d'Hygiène* (1937), 8, σ. 333-383. Κ. Ζαχαριάς, *ό.π.*, σ. 71-98.

⁴⁵⁵ Το 1953 το συναντάμε με την ονομασία «Σανατόριο Ηπείρου», το οποίο λειτούργησε με έδρα τα Ιωάννινα έως τα τέλη της ίδιας δεκαετίας. Βλ. Α. Ρουσόπουλος, «Ελληνική Τεχνική Κίνησης. Κτίρια Υπουργείου Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως. Σανατόριον Ιωαννίνων», *Τεχνικά Χρονικά* (1939), 15:178, σ. 398-410. Κ. Ζαχαριάς, *ό.π.*, σ. 306. Ι. Μαστρογιάννης, *ό.π.*, σ. 599-600.

⁴⁵⁶ Για τα στατιστικά δεδομένα, βλ. Πίνακα αρ. 11, σ. 214.

στην Ελλάδα και αποτέλεσε μαζί με τη φυματίωση τις καταστροφικότερες μολυσματικές νόσους για τον πληθυσμό της χώρας.⁴⁵⁷ Χαρακτηρίστηκε ως «φθοροποιός μάστιγα» του ελληνικού λαού, ενώ θεωρήθηκε επικίνδυνη και για την ύπαρξη ακόμα της ελληνικής φυλής.⁴⁵⁸ Το υγειονομικό πρόγραμμα, που εφαρμόστηκε για την αντιμετώπισή της έως τις αρχές της δεκαετίας του 1930, ήταν προσανατολισμένο αποκλειστικά στη διάδοση της κίνινης. Επίσης, το πρόβλημα έκαναν δυσεπίλυτο η απουσία κρατικού σχεδιασμού αντιμετώπισης, με λήψη μέτρων, όπως η εξόντωση των κουνουπιών του γένους των ανωφελών (*Anopheles*), στα οποία οφειλόταν η διάδοση της νόσου, η αποστράγγιση των ελών -στην περίπτωση των Ιωαννίνων της Λαψίστας, αλλά και της ίδιας της πόλης-⁴⁵⁹ είτε άλλοι παράγοντες, όπως η απουσία μεγάλων υδρευτικών έργων, σε συνδυασμό με την αποψίλωση των δασών και τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης.⁴⁶⁰ Κατά την επόμενη περίοδο η κυβερνητική πολιτική αναπροσαρμόστηκε με ευεργετικά αποτελέσματα για το σύνολο της χώρας, ενώ σημαντική προς την κατεύθυνση αυτή υπήρξε η συμβολή του ιδρύματος Rockefeller, το οποίο προώθησε την εφαρμογή καινοτόμων ερευνητικών προγραμμάτων.⁴⁶¹

Σε ένα άλλο κωνωποειδές έντομο του γένους «*Aedes aegypti*» (στεγόμυια η ταινιωτή), το οποίο αναπτύσσεται στα στάσιμα καθαρά ύδατα οικιακής χρήσης, οφείλεται η νόσος του δάγκειου πυρετού, η οποία προκάλεσε την πανδημία του 1928, με υψηλά ποσοστά θνητότητας.⁴⁶² Στα Ιωάννινα η επιδημία ξέσπασε τον Αύγουστο του 1928 και διήρκησε έως τα τέλη του ίδιου έτους. Για την αντιμετώπισή της ενεργοποιήθηκε ο κρατικός μηχανισμός, ο οποίος προέβη στη διάθεση ειδικών επιχορηγήσεων.⁴⁶³

Τα αφροδίσια νοσήματα αποτελούσαν σημαντικό υγειονομικό πρόβλημα για τα Ιωάννινα της συγκεκριμένης περιόδου, καθώς έπασχαν: «οὐκ

⁴⁵⁷ Ο μέσος όρος νοσηρότητας από ελονοσία στην Ελλάδα για τα έτη 1905-1908 ανερχόταν στο 29%. Το 1923 το ποσοστό αυξήθηκε στο 36%, ενώ το 1924 κατέληξε στο 32%. Σύμφωνα με τη στατιστική που εκπόνησε το Τμήμα Ελονοσιολογίας της Υγειονομικής Σχολής για την περίοδο 1921-1932, η ελονοσία είχε την ευθύνη σε ποσοστό 5,6% επί του συνόλου θανάτων. Βλ. Γρ. Λιβαδάς, «Το πρόβλημα της ελονοσίας εν Ελλάδι και γενικαί αρχαί περί του τρόπου της αντιμετώπισης αυτού», *Αρχαία Υγιεινής* (1937), 1, σ. 13.

⁴⁵⁸ Μία εκτεταμένη μελέτη πάνω στη νόσο αποτελεί η μονογραφία της Κατερίνας Γαρδικά (Κ. Gardikas, *Landscapes of Disease: Malaria in Modern Greece*, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2018).

⁴⁵⁹ Σύμφωνα με τη μελέτη του Υγειονομικού Τμήματος του Υπουργείου Συγκοινωνίας (1924), η αναλογία της νοσηρότητας των κατοίκων των Ιωαννίνων από τα έλη της λίμνης Παμβώτιδας έφτανε το 90%, ενώ από της Λαψίστας το 40%. Για περισσότερα βλ. τους στατιστικούς πίνακες που περιλαμβάνονται στη μελέτη του Ι. Καρδαμάτη (*Στατιστικοί πίνακες των ελών και της συχνότητος της ελονοσίας εν Ελλάδι*, Εν Αθήναις 1924, σ. 14-15, 29, 47-48, 86-87, 239-240).

⁴⁶⁰ Βλ. Γρ. Λιβαδάς, *ό.π.*, σ. 17-21· Γ. Λιβαδάς, Ι. Σφάγγος, *Η ελονοσία ...*, *ό.π.*, σ. 50, 219. Βλ. επίσης Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 59-61· Κ. Γαρδικάς, *ό.π.*, σ. 136-146· Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 200-230· Ι. Παναγιωτίδου, *ό.π.*, σ. 27-28· Μ. Grmek, *ό.π.*, σ. 397-408· F. Braudel, *ό.π.*, σ. 75· American Public Health Association, *ό.π.*, σ. 283-292· F. Cartwright, *ό.π.*, σ. 141-144, 147-148· Β. Dixon, *ό.π.*, σ. 137-140.

⁴⁶¹ Για περισσότερα βλ. Κ. Gardikas, «Health policy and private care: Malaria sanitization in early twentieth century Greece», στο C. Promitzer, S. Trubeta, M. Turda (επιμ.), *Health, Hygiene...*, *ό.π.*, σ. 127-141.

⁴⁶² Βλ. Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 114-128· Κ. Γαρδικάς, *ό.π.*, σ. 40. Βλ. Πίνακας αρ. 12, σ. 216.

⁴⁶³ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 13, 5-10-1928, σ. 138-139.

ολίγοι κατά την όμολογίαν τών στρατιωτικῶν καί πολιτικῶν ιατρῶν τῆς πόλεως». ⁴⁶⁴ Γενικά, η εξάπλωση των αφροδισίων νοσημάτων συνδέθηκε πρώτιστα με την αστικοποίηση και την εκβιομηχάνιση, καθώς και την ελλιπή διαφώτιση και υγειονολογική διαπαιδαγώγηση. Κατά κύριο λόγο, ο τρόπος ζωής στις ραγδαία αναπτυσσόμενες πόλεις προκάλεσε την εμφάνιση νέων κοινωνικών απειλών και φόβων, ιδίως για την ανερχόμενη αστική τάξη, όπως η μετάδοση των αφροδισίων νοσημάτων. ⁴⁶⁵ Η ενημέρωση του πληθυσμού, σχετικά με τη σύφιλη, συστηματοποιήθηκε μέσα από ενημερωτικές εκστρατείες που έλαβαν χώρα κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. ⁴⁶⁶

Στην Ελλάδα το ζήτημα αντιμετώπιστηκε περισσότερο ως ποινικό, καθώς συνδέθηκε με την πορνεία, και λιγότερο ως υγειονομικό. Κατά συνέπεια, για μία μεγάλη περίοδο δεν σημειώθηκε ιδιαίτερη μέριμνα για την ενημέρωση και προφύλαξη του πληθυσμού, ενώ ο μοναδικός αρμόδιος φορέας για την αντιμετώπισή του ήταν η αστυνομία. Η συγκεκριμένη τακτική εκ μέρους της κυβερνητικής πολιτικής οδήγησε στην απρόσκοπτη διάδοση και εξάπλωση των αφροδισίων νοσημάτων, καθώς και στην «ταξικοποίηση» των κοινών γυναικών, στην περιθωριοποίηση και εκμετάλλευσή τους. ⁴⁶⁷ Στα Ιωάννινα, η τοπική αυτοδιοίκηση προέβη στη λήψη προσαρμοσμένων μέτρων για την αντιμετώπισή τους, όπως η δημιουργία δημοτικού οίκου ανοχής, αλλά και ο έλεγχος και η ιατρική περίθαλψη των εκδιόμενων γυναικών. Βέβαια, την περίοδο του πολέμου τα κρούσματα στην πόλη πολλαπλασιάστηκαν, γεγονός το οποίο οδήγησε στη λήψη έκτακτων μέτρων για την αντιμετώπισή τους. ⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ *Αυτ.*, Χφ. 5, 27-11-1917, σ. 338-340.

⁴⁶⁵ Γενικά για τα αφροδίσια νοσήματα βλ. Y. S. Erdal, «A Pre-Columbian case of Congenital Syphilis from Anatolia (Nicaea, 13th century a.d.)», *International Journal of Osteoarchaeology* (2006), 16:33, σ. 16-33, στο www.interscience.wiley.com (16-8-2005)· R. Miller, D. Karras, «Update on Emerging Infections: News From the Centers for Disease Control and Prevention», *Annals of Emergency Medicine* (2010), 56:3, σ. 295-296· A Johnston, «The early history of syphilis», *The British Journal of Surgery* (1944), 32:126, σ. 225-237· A. Stirland, «The Origin of Syphilis in Europe: Before or After 1493?», *International Journal of Osteoarchaeology* (1994), 4, σ. 53-54· B. Shmaefsky, *Deadly Diseases and Epidemics: Syphilis*, Νέα Υόρκη 2003· E. Vedder, *Syphilis and Public Health*, Φιλαδέλφεια - Νέα Υόρκη 1918· F. D. Gray, *The Tuskegee Syphilis Study: The real story and beyond*, Η.Π.Α. 2002· L. Kollar and B. R. Shmaefsky, *Deadly Diseases and Epidemics: Gonorrhoea*, Φιλαδέλφεια 2005· J. G. Beaney, F.R.C.S., *Syphilis: its nature & diffusion popularly considered*, Μελβούρνη 1869· R. Welbank, *Practical commentaries on the present knowledge and treatment of Syphilis*, Λονδίνο 1825· R. Carmichael, M.R.I.A., *An essay on the Venereal Diseases which have been confounded with Syphilis*, Δουβλίνο 1814.

⁴⁶⁶ S. Sontag, *ό.π.*, σ. 103. Βλ. επίσης Α. Τζιτζίκος, *Κρατικός έλεγχος και κανονιστικοί λόγοι για την πορνεία και τα αφροδίσια νοσήματα στην Ελλάδα των αρχών του 20ού αιώνα: διπλωματική εργασία*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, χ.τ. 2014, σ. 16-17.

⁴⁶⁷ Ο συσχετισμός της πορνείας με τα αφροδίσια νοσήματα ήταν καταφανής στη νομοθεσία. Βλ. ενδεικτικά τον Ν. 3032/12-8-1922: «Περί των μέτρων προς καταπολέμησιν των αφροδισίων νοσημάτων, ως και περί ασέμων γυναικών». Για περισσότερα βλ. Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 253-258· R. Tannahill, *ό.π.*, σ. 82-85, 252, 365, 475-483· Β. Κατσογιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 44-48· F. Braudel, *ό.π.*, σ. 75-77· American Public Health Association, *ό.π.*, σ. 449-455· F. Cartwright, *ό.π.*, σ. 54-81· Α. Τζιτζίκος, *ό.π.*, σ. 33-35.

⁴⁶⁸ Η δημοτική αρχή στα τέλη του 1917 αποφασίζει την ίδρυση οίκων ανοχής, όχι μόνο για να διαφυλάξει τη «δημόσια ηθική», αλλά και για να θέσει υπό έλεγχο τη μετάδοση των αφροδισίων νοσημάτων. Για περισσότερα βλ. παρακάτω, σ. 158-161. Βλ. επίσης Μ. Παπιά, σ. 121

Υψηλή θνητότητα την εποχή που εξετάζουμε παρουσίαζαν, επίσης, οι ασθένειες της νηπιακής και παιδικής ηλικίας, όπως διφθερίτιδα, ιλαρά, κοκκύτης και οστρακιά, ενώ μόνο μετά την εφαρμογή του γενικευμένου προληπτικού εμβολιασμού και την καθιέρωση της πενικιλίνης, στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, μειώθηκε σημαντικά η συχνότητα θανάτων από τις συγκεκριμένες παθήσεις.⁴⁶⁹ Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει καί από τα δημογραφικά μας δεδομένα, η ιλαρά σημείωσε τη μεγαλύτερη νοσηρότητα ανάμεσα στις παιδικές ασθένειες, ενώ το 1925 πήρε τη μορφή επιδημίας με υψηλό ποσοστό θνητότητας.⁴⁷⁰

Επίσης, η ευλογιά ή ευλογία, η οποία έλαβε το όνομά της κατ' ευφημισμόν, χαρακτηρίστηκε ως λαοφθόρος νόσος, καθώς έπληξε τον πληθυσμό κατά το παρελθόν, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας ή εθνότητας.⁴⁷¹ Αν και ο δαμαλισμός είχε ανακαλυφθεί από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, ωστόσο η συγκεκριμένη νόσος είχε την ευθύνη πλειστών θανάτων μέχρι το 1930, οπότε η προληπτική ιατρική κατάφερε να περιορίσει τη συχνότητα εμφάνισής της.⁴⁷² Στα Ιωάννινα εμφανίστηκε επιδημία ευλογιάς το 1923, η οποία σημειωτέον δεν έπληξε των προσφυγικό πληθυσμό.⁴⁷³ Για την αντιμετώπισή της η τοπική διοίκηση προέβη στη λήψη έκτακτων μέτρων.

Κατά την εποχή που διερευνούμε, η μηνιγγίτιδα δεν εμφανίστηκε με μορφή επιδημίας, όμως η συμβολή της στο σύνολο των θανάτων υπήρξε σημαντική.⁴⁷⁴ Η νόσος εκδηλωνόταν κυρίως σε καταβεβλημένους, ασθενείς και υποσιτισμένους οργανισμούς, ενώ τα κρούσματα αυξάνονταν σε συνθήκες συγχρωτισμού πολλών ατόμων σε κλειστούς χώρους. Πριν την καθιέρωση των αντιβιοτικών η θνητότητα της μηνιγγίτιδας έφτανε το 70-100 %.⁴⁷⁵

Ολοκληρώνοντας την τοποθέτησή μας, σχετικά με τα προβλήματα δημόσιας υγείας της περιοχής κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη έναν άλλο σημαντικό παράγοντα. Το πολιτιστικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της κοινωνίας, καθώς και τις παραδοσιακές θεραπευτικές πρακτικές, οι οποίες έβρισκαν εφαρμογή από αρχαιοτάτων χρόνων και συχνά λειτουργούσαν καταλυτικά στην εφαρμογή των υγειονομικών μέτρων. Η λαϊκή αντίληψη ταύτιζε τη θεραπεία με τη θεία

«Υγειονομικά προβλήματα ...», *ό.π.*, σ. 250. Εντούτοις, η εικόνα αυτή δεν αποτυπώνεται στα στατιστικά μας δεδομένα. Βλ. Πίνακας αρ. 12, σ. 214.

⁴⁶⁹ Βλ. Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 55-57, 76-80' Κ. Γαρδικας, *ό.π.*, σ. 15-20, 62-63, 84-89' American Public Health Association, *ό.π.*, σ. 150-155' Ι. Παναγιωτίδου, *ό.π.*, σ. 33-36' Β. Dixon, *ό.π.*, σ. 129-132.

⁴⁷⁰ Βλ. Πίνακας αρ. 11, σ. 209-210, 214. Βλ. επίσης Παράρτημα, Μέρος Γ', Πίνακες 1 και 2, σ. 543, 618.

⁴⁷¹ Στην Ελλάδα η θνητότητα από την ευλογιά πριν το 1924 ανερχόταν περίπου στο 40%. Βλ. Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 68-70.

⁴⁷² Από το 1924 εφαρμόστηκε συστηματικότερα ο νόμος περί υποχρεωτικού δαμαλισμού και αναδαμαλισμού. Βλ. Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 68-73' Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 64-67' Κ. Γαρδικας, *ό.π.*, σ. 23-29' Ι. Παναγιωτίδου, *ό.π.*, σ. 28-32.

⁴⁷³ Βλ. Πίνακας αρ. 11, σ. 213. Βλ. επίσης Παράρτημα, Μέρος Β', *Μητρώο αποβιωσάντων 1914-1923*, σ. 319-514' Δήμος Ιωαννιτών, *Ληξιαρχικές πράξεις αποβιώσεων, 1923*, τ. 5 και 6.

⁴⁷⁴ Βλ. Πίνακας αρ. 11, σ. 212' Πίνακας αρ. 20, σ. 248.

⁴⁷⁵ Βλ. Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 84-85' Κ. Γαρδικας, *ό.π.*, σ. 34-35, 77-80' American Public Health Association, *ό.π.*, σ. 301-310' Ι. Παναγιωτίδου, *ό.π.*, σ. 37.

πρόνοια και συχνά με τη μαγεία, σε συνδυασμό με τη γνώση των φαρμακευτικών βοτάνων, της οποίας κύριοι εκπρόσωποι (τουλάχιστον στην περιοχή της Ηπείρου) υπήρξαν οι βικογιατροί. Κατά συνέπεια, στον αντίποδα της επιστημονικής ιατρικής βρισκόταν η παραδοσιακή - λαϊκή ιατρική, η οποία ανθούσε στην Ήπειρο, στα Ιόνια νησιά και γενικά στον αγροτικό, κυρίως, ελλαδικό χώρο, ακόμα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ως εκ τούτου, η παραδοσιακή θεραπευτική συνεπικουρούσε ή -σε πολλές περιπτώσεις- υποκαθιστούσε την επιστήμη, παρά τις μεθοδικές προσπάθειες εξάλειψής της, μέσω της ποινικοποίησης και καταστολής, και τις απόπειρες ταυτοποίησής της με τη μαγεία και τον τσαρλατανισμό.⁴⁷⁶

Οι εμπειρικοί πρακτικοί θεραπευτές αποκτούσαν συνήθως την άδεια ασκήσεως επαγγέλματος, με την προϋπόθεση ότι είχαν εκπαιδευθεί για κάποια έτη από κάποιον έμπειρο ιατρό ή χειρουργό και έπειτα από ορισμένες εξετάσεις. Παρόλα αυτά, δεν έλειπαν και οι αγύρτες, οι οποίοι ασκούσαν ιατρικές και χειρουργικές πράξεις.⁴⁷⁷

Σύμφωνα με τον πρόσκαιρο κώδικα δεοντολογίας του ιατρικού επαγγέλματος του 1926, οι ιατροί όφειλαν να απέχουν από κάθε θεραπεία που δεν ήταν αυστηρά επιστημονική και να τάσσονται «αμείλικτοι διώκτες» του εμπειρισμού και της «αγυρτίας». Απαγορευόταν, λοιπόν, οι ιατροί να συνεργάζονται με «αγύρτες, γόητες, μάντιες, μάγους» ή με όσους χρησιμοποιούσαν παράδοξες, μυστηριώδεις μεθόδους διάγνωσης ή θεραπείας.⁴⁷⁸

Παρακάτω παραθέτουμε την επίσημη ανακοίνωση του Ιατρικού Συλλόγου Ιωαννίνων του 1931, ως παράδειγμα της πολεμικής που δέχθηκαν οι λαϊκοί θεραπευτές κατά την εδραίωση της συμβατικής ιατρικής. Ο Ιατρικός Σύλλογος καταδίκασε αυστηρά οποιαδήποτε πρακτική παρέκκλινε από τη βασική γραμμή της επιστήμης, ενώ τα άτομα που ασκούσαν παραδοσιακές μεθόδους χαρακτηρίζονταν επισήμως, όπως διαβάζουμε στη συνέχεια, ως

⁴⁷⁶ Βλ. Κ. Κόμης, *Χολέρα...*, ό.π., σ. 33-34· Γ. Παπαγεωργίου, «Η επιδημία πανώλης...», ό.π., σ. 86· ο ίδιος, *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο: Ζαγόρι (μέσα 18^{ου} - αρχές 20^{ου} αι.)*, Ιωάννινα 1995, σ. 164-165· Π. Κοντομίχης, *Η λαϊκή ιατρική στη Λευκάδα*, Αθήνα 1985, σ. 12-30· Σ. Τρωϊανός, «Η θέση των μάγων στη Βυζαντινή κοινωνία», στο Χ. Μαλτέζου (επιμ.), *Πρακτικά ημερίδας: Οι περιθωριακοί στο Βυζάντιο (9 Μαΐου 1992)*, Αθήνα 1993, σ. 280-281· Ι. Παναγιωτίδου, ό.π., σ. 69-73· Γ. Βαβαρέτος, *Κομπογιαννίτες, ματσουκάδες, οι ξακουσμένοι αυτοδίδακτοι γιατροί απ' το Ζαγόρι της Ηπείρου*, Αθήνα 1972, σ. 5-9, 12-14, 19-27, 45-49· Μ. Μάλαμας, *Η λαϊκή βοτανολογική στο Ζαγόρι: διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιατρική Σχολή, Ιωάννινα 1982, σ. 8-10. Βλ. επίσης *εφημ. Ελευθερία*, αρ. φ. 782, 22-10-1931, σ. 1.

⁴⁷⁷ Στον ελλαδικό χώρο εντοπίζουμε προσπάθειες για την κατοχύρωση των ιατρικών επαγγελμάτων από τον 19^ο αιώνα. Το 1833 στο ελληνικό κράτος θεσπίστηκε η άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος μετά από εξετάσεις. Βλ. Β.Δ. 3-4-1833: «Περί του σχηματισμού και της αρμοδιότητας της επί των Εσωτερικών Γραμματείας της Επικράτειας». Παράλληλα, το 1845 με Διάταγμα της Ιονίου Γερουσίας ορίστηκε το δικαίωμα άσκησης επαγγέλματος ιατρού, χειρουργού και φαρμακοποιού σε όσους κατά το παρελθόν είχαν αποκτήσει άδεια από την αρμόδια αρχή και εφεξής μόνο σε όσους λάμβαναν δίπλωμα από πανεπιστημιακά ιδρύματα. Ανάλογες ρυθμίσεις περιέχονται στους κανονισμούς του 1860, περί ασκήσεως της φαρμακευτικής στην Οθωμανική αυτοκρατορία, και του 1872, σχετικά με την άσκηση της ιατρικής. Βλ. Ι. Λασκαράτος, *Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864)*, Αθήνα 1985, σ. 56-62, 65-83· Ι. Παναγιωτίδου, ό.π., σ. 73-86, 181-187.

⁴⁷⁸ Δ. 1-3-1926: «Περί πρόσκαιρου κώδικος της Δεοντολογίας του ιατρικού επαγγέλματος».

αλήτες, εκβιαστές, άεργοι, όντα, «τύποι», αγόρτες, ψευδογιατροί, μάγοι, εκμεταλλευτές της λαϊκής αφέλειας και αμάθειας. Επιπλέον, απορριπτόταν η χορήγηση οποιουδήποτε φαρμάκου χωρίς συνταγή γιατρού:

«Ανακοίνωσις του Ίατρικού Συλλόγου του Νομού Ίωαννίνων

Ο Ίατρικός Σύλλογος του Νομού Ίωαννίνων άφορμήν λαβών έξ' ανακοινώσεων πλείστων ίατρών μελῶν αύτου, έφιστᾶ τήν προσοχήν του έκασταχοῦ κοινουῦ επί τῶν κάτωθι:

Άτομα, έξ άργυρολογίας κινούμενα και εκμεταλλεόμενα τήν άμάθειαν και τήν άπειρίαν δυστυχῶν και άφελῶν ύπάρξεων, αντιποιούνται τήν έπιστήμην του ίατροῦ, ύποσχόμενα ίασιν πάσης νόσου και άναλαμβάνουν ταύτην δι' εκτελέσεων διαφόρων ένέσεων και έπεμβάσεων, δίδουν δηθεν διάφορα φάρμακα ιδίων τῶν έφευρέσεων, εφαρμόζουσι διαφόρους δηθεν θαυματουργάς άλοιφάς εκ βοτάνων, τῶν όποιων δηθεν τό μυστικόν αύτοί γνωρίζουν, θεραπεύουν άθεραπεύτως διά μαγγανείας, μαγείας και λοιπῶν τοιούτων μέσων.

Περιττόν νά τονισθῆ ότι τό άποτέλεσμα τῆς θεραπείας, τῶν τοιούτων ποταπῶν άτομων, άτινας συνήθως είναι διάφοροι άλῆται, εκβιασταί, άεργοι, μή έξασκοῦντες ουδέν έπάγγελμα ει μή τήν παραπλάνησιν και άπάτην διαφόρων άφελῶν, δυστυχῶν άσθενῶν, είναι ή επιδεινώσις τῆς καταστάσεως τῶν άσθενῶν και αύτόχρομα βέβαιος, βραδύς ή ταχύς αυτῶν θάνατος.

Πλείστα όσα παραδείγματα κινούντα τόν άποτροπιασμόν μέν προς τά όντα ταῦτα τό έλεεινολόγημα δε προς τά άτομα, άτινα καταφεύγουν εν πλήρει εικοστῷ αιώνι εις τά όντα ταῦτα άνεκοινώθησαν παρά τῶν κ.κ. ίατρῶν μελῶν του Συλλόγου κατά τήν τελευταίαν αύτου συνεδρίασιν.

Παρητηρήθησαν τυφλώσεις, σηψαιμίαι, γάγγραιναι έξ έπιθέσεως θαυματουργῶν (!) άλοιφῶν, επίσης παραλύσεις ποδῶν, κατόπιν ένέσεων κινίνης κακῶς διενεργουμένων, καθόσον μή γνωρίζοντες οι τύποι οὔτοι άν και ποῦ ύπάρχει τό ισχυαδικόν νεῦρον, τό τραυματίζουν και οὔτω ό δυστυχής άρρωστος καθίσταται διά βίου άνίκανος, μαρτυρῶν διά τούτου τήν αφέλειάν του.

Παρητηρήθησαν θάνατοι έλονοσοῦντων και κατά συνέπειαν πασχόντων εκ σπληνομεγαλείας, οίτινες κατέφυγον εις άγύρτας, ίνα τούς κόψουν τόν σπλήνα νά θεραπεύσουν τούτους διά τῶν μεθόδων των.

Παρητηρήθησαν θάνατοι επί γυναικῶν, οίτινες κατέφυγον εις αυτούς, ίνα δηθεν θεραπεύσουν τήν στειρωσιν είτε διά τῶν διαφόρων σατανικῶν χειρισμῶν είτε διά δηλητηριάσεων εκ τῶν διαφόρων φαρμάκων (μαντζουνίων ως συνήθως τά όνομάζουν).

Επίσης, θάνατοι επί δυστυχῶν γυναικῶν συνήθως πτωχῶν πολυτέκνων, οίτινες κατέφυγον εις τούς άγύρτας, διά νά ζητήσουν τά φῶτα των προς άποφυγήν τεκνοποιήσεως και πλειστάκις τά δηθεν στειροχόρτια άντί νά έπιφέρουν τήν δηθεν στειρωσιν έπέφερον τόν θάνατον.

Καί οὕτω πλειστάκις ὁ σύζυγος γίνεται ἀκούσιος φονεὺς τῆς συζύγου του, διότι ἐνόμιζεν ὁ δυστυχῆς ὁ ἀπλούστατος χειρισμὸς ἢ τὸ μαντζούνι ἢ τὸ στεροχόρτι ἢ μια ἔνεσις θά ἐπέφερε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα.

Πολλοὶ σχόντες τὸ ἀτύχημα νὰ μολυνθοῦν ἀπὸ ἀφροδησίου τινός νοσήματος καὶ καταφυγόντες εἰς τοὺς ἀγύρτας ἢ ἐμπειρικούς κατέστησαν διὰ βίου δυστυχεῖς καὶ ἀνίκανοι καὶ δολοφόνοι τῶν οἰκογενειῶν των.

Λυσσόδηκτοι, θεραπευόμενοι δῆθεν ὑπὸ τούτων μέ τας θαυματουργούντων ἀλοιφάς, χωρὶς νὰ μεταβαίνουν εἰς τὸ Λυσοιατρεῖον ἀποθνήσκουν μετὰ φρικτῶν φαινομένων λύσεως, ἐνσπείροντες τὸν πανικὸν καὶ τὴν ἀηδίαν εἰς τὴν οἰκογένειάν των καὶ τῶν συγγενῶν των.

Καί πλεῖστα ἄλλα παραδείγματα ἀνεφέρθησαν κινοῦντα τὸν ἀποτροπιασμόν καὶ τὸν οἶκτον παντός ἐχέφρονος ἀνθρώπου.

Ἐπίσης, χειρίστη συνήθεια εἶνε ἡ παρατηρημένη δυστυχῶς καὶ παρ' ἀτόμων μορφομένων τὸ νὰ ζητῆ τις αἰσθανόμενος πονοκέφαλον ἢ ἐντερικάς ἐνοχλήσεις ἢ ἀναπνευστικάς ἐνοχλήσεις, παρὰ τοῦ φαρμακοποιοῦ ἄνευ συνταγῆς ἰατροῦ μίαν ἀσπερίνην, ἓνα σωληνάριον κινίνης, ἓνα καθάρσιον, μίαν σκόνην διὰ βῆχαν, ἢ σκόνην διὰ διάρροϊαν, γενόμενοι οὕτω πρόξενοι ἐπιδεινώσεως τῆς καταστάσεώς των ἢ ἀνεπανορθῶτων βλαβῶν τοῦ Ὄργανισμοῦ, καταντοῦντες ἄλλοι καρδιακοί, νεφριτικοί, νευρικοί κτλ. Ἔστω δέ πρό ὀφθαλμῶν τὸ «Τὰ γὰρ κακὰ ἐκ σμικρῶν εἴωθε γίνεσθαι μεγάλα».

Πόσα παραδείγματα ἔχομεν δυστυχῶν ποῦ ἐξέλαβον κρίσιν σκωληκοειδίτιδος δι' ἐντερικάς ταραχάς καὶ ἔλαβον καθαρτικὸν ὀδηγηθέντες οὕτω εἰς τὸν Ἄδην. Ὁ Ἰατρικὸς Σύλλογος ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς κατ' ἐξοχὴν φιλόανθρωπον καὶ ὑψηλῆς ἀποστολῆς του καὶ ἐν γνώσει τελῶν τῶν κινδύνων τοὺς ὁποίους ἐγκυμονεῖ διὰ τὴν δημοσίαν ὑγείαν ἢ ἐξακολούθησις τοῦ παρατηρουμένου κακοῦ, ποιεῖται ἐκκλησιν τοῖς πᾶσιν ὅπως πάντα ἐμφανιζόμενον ἀγύρτην καὶ ἐπαγγελλόμενον τὸν ψευδοῖατρόν ἢ μάγον καταγγέλουσιν πάσαντα εἰς τοὺς ἀρμοδίους Ἀστυνομικὰς Ἀρχάς ἵνα οὗτοι μεριμνοῦν διὰ τὴν κατὰ νόμον ποινικὴν αὐτῶν δίωξιν καὶ τιμωρίαν μέ τὴν πεποίθησιν ὅτι προσφέρουν ὑψίστην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Κοινωνίαν.

Ὁ Ἰατρικὸς Σύλλογος δηλοῖ ὅτι ἀγρύπνως θέλει μεριμνήσει διὰ τὴν καταμήνυσιν τῶν ψευδοῖατρῶν τούτων, τῶν ἐκμεταλλευτῶν τῆς Λαϊκῆς ἀφελείας καὶ ἀμαθείας, ἵνα ἡ Κοινωνία ἀπαλλαγῇ τῆς μάλιστα ταύτης προξένου τῶν σοβαρωτάτων κινδύνων, μεγαλειτέρων τῆς χειροτέρας λοιμώδους ἐπιδημίας.

Ἰωάννινα τῇ 15 Ὀκτωβρίου 1931.

(Ἐκ τοῦ Γραφείου τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Ἰωαννίνων).⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ Ἐκ τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Νομοῦ Ἰωαννίνων, «Ἀνακοίνωσις τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου τοῦ Νομοῦ Ἰωαννίνων», *Ἐλευθερία*, αρ. φ. 782, 22-10-1931, σ. 2. Βλ. ἐπίσης στὴν ἴδια εφημερίδα Ἐκ τοῦ Γραφείου τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου, «Ἀνακοινωθέν τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου τοῦ Νομοῦ

Η λαϊκή ιατρική παράδοση ανατράπηκε βαθμιαία μετά την εδραίωση της συμβατικής ιατρικής και την καθιέρωσή της από τον κρατικό μηχανισμό.

B. Μέτρα αντιμετώπισης ασθενειών

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, αμέσως μετά την προσάρτηση συστάθηκε από τη Γενική Διοίκηση Ηπείρου το «Ταμείο Δημοσίας Αντιλήψεως»,⁴⁸⁰ ενώ σύμφωνα με τον νόμο για την αναδιοργάνωση της δημόσιας υγείας, ο οποίος εφαρμόστηκε ουσιαστικά μετά την έλευση των προσφύγων, διορίστηκαν νομιάτρος και υγειονομικός επιθεωρητής στην περιοχή. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 55 του Διατάγματος της 26^{ης} Ιανουαρίου 1925 «Περί καθορισμού της δικαιοδοσίας των Γενικών Διοικητών» συστάθηκε το Γνωμοδοτικό Υγειονομικό Συμβούλιο.⁴⁸¹

Από την άλλη πλευρά, η μέριμνα για τους άπορους αποτελούσε μια συνηθισμένη τακτική για τις δημοτικές αρχές, αλλά και για τη Μητρόπολη Ιωαννίνων, η οποία επεκτεινόταν βεβαίως και σε ζητήματα υγείας. Τα «ελέη», τα «κοινωνικά φαρμακεία», τα νοσοκομεία, τα πτωχοκομεία, τα γηροκομεία, θεσμοί που υπήρχαν από το προηγούμενο καθεστώς, λειτούργησαν και μετά την προσάρτηση και σε ορισμένες περιπτώσεις εξελίχθηκαν.

Εξάλλου, οι οικονομικές και κοινωνικές πραγματικότητες της εποχής υπαγόρευαν, ως υψίστης σημασίας και αναγκαιότητας, την άσκηση κοινωνικής πολιτικής, τόσο σε κεντρικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Παρόλα αυτά, η αδυναμία των κυβερνήσεων του Μεσοπολέμου να χρηματοδοτήσουν ανάλογες υγειονομικές δομές είχε ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση της ευθύνης στους δήμους και στις κοινότητες, των οποίων οι προϋπολογισμοί, όμως, δεν είχαν καλύτερη εικόνα. Για παράδειγμα, ο θεσμός των σχολικών ιατρών, ο οποίος εφαρμόστηκε στην Ελλάδα βαθμιαία από το 1910, καταργήθηκε από τη δικτατορία του Πάγκαλου, με παράλληλη ανάθεση της λειτουργίας του στις κατά τόπους αρχές. Η αδυναμία των δημοτικών και κοινοτικών προϋπολογισμών να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις προκάλεσε έντονη δυσφορία, η οποία δεν έτυχε σοβαρής αντιμετώπισης από τους κρατικούς φορείς.⁴⁸² Εν τέλει διατηρήθηκαν μόνο οι θέσεις δώδεκα υγειονομικών επιθεωρητών και έξι σχολιάτρων στα μεγάλα αστικά κέντρα, ενώ ο θεσμός των σχολιάτρων επανήλθε στην προηγούμενη μορφή του μόλις το 1933.⁴⁸³

Ιωαννίνων», αρ. φ. 68, 28-7-1924, σ. 2' «Οι Κομπογιαννίται και η επιστήμη. Μία ανακοίνωσις του ιατρ. Συλλόγου», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.401, 18-10-1931, σ. 1, 4.

⁴⁸⁰ Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση ...», *ό.π.*, σ. 601.

⁴⁸¹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 9, 4-3-1925, σ. 310-311. Βλ. επίσης στο ίδιο Χφ. 15, 20-1-1930, σ. 69.

⁴⁸² Ενδεικτικά βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 11, 4-2-1927, σ. 538-541.

⁴⁸³ Η πρώτη προσπάθεια για την οργάνωση της Υπηρεσίας Σχολικής Υγιεινής πραγματοποιήθηκε με τους Νόμους ΓΨΚΑ' (υπ' αρ. 3.721)/31-3-1910: «Περί οργάνωσης της κεντρικής υπηρεσίας του Υπουργείου Παιδείας» και ΓΩΚΖ' (υπ' αρ. 3.827)/18-7-1911: «Περί διδακτηρίων εν γένει και της οργανώσεως της σχετικής υπηρεσίας» καθώς και με το Β.Δ. 26-9-1911: «Περί της από του γραφείου της σχολικής υγιεινής ασκουμένης εποπτείας δια του παρ' αυτώ σχολικού ιατρού επί της σχολικής υγιεινής του κράτους». Τα συγκεκριμένα νομοσχέδια, γνωστά ως νομοσχέδια Αλεξανδρή, εντάσσονται στον σχεδιασμό για τη μεταρρύθμιση της

Κοινωνική Πρόνοια

Για όλη την περίοδο που εξετάζουμε, η οικονομική υποστήριξη των άπορων είτε με τη μορφή εξατομικευμένης βοήθειας είτε ενίσχυσης συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων αποτελούσε προτεραιότητα του πολιτικού σχεδιασμού. Πέραν της τοπικής αυτοδιοίκησης, η Εφοροεπιτροπεία της Μητρόπολης, ο Ερυθρός Σταυρός και κατά καιρούς διάφορες συλλογικότητες οργάνωναν συσσίτια και διένεμαν βοηθήματα στους ενδεείς πολίτες.⁴⁸⁴ Η δεινή οικονομική κατάσταση, στην οποία είχε περιέλθει η πλειοψηφία των κατοίκων της πόλης, επέβαλλε την αύξηση των σχετικών πιστώσεων για την παροχή οικονομικής ενίσχυσης σε όλο και περισσότερους άπορους.⁴⁸⁵ Οι οικονομικές συνθήκες, οι οποίες επιδεινώθηκαν κατά την πολεμική περίοδο, καθώς και οι υπερτιμήσεις των αγαθών, δυσχέραιναν τη διαβίωση των κατοίκων, καθιστώντας αναγκαίο τον τετραπλασιασμό του σχετικού κονδυλίου στον προϋπολογισμό του Δήμου:

«(...) ἔνεκα τῆς ἐκτάκτως ἀνωμάλου καταστάσεως καί τῆς ὑπερβολικῆς ὑπερτιμήσεως ὅλων τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς τό ζῆν ἀναγκαίων καί ἰδίως τοῦ ἄρτου, καθ' ἣν ὁ βίος κατέστη προβληματικός, πάντες οἱ πτωχοί καί ἄποροι τῆς πόλεως, ἀπό τὰς ἀρχάς τοῦ τρέχοντος ἔτους μέχρι σήμερον, πᾶς ἀπόκληρος τῆς τύχης καί πᾶς ἀνάπηρος ἐξ ὅλων τῶν σημείων τῆς Ἡπείρου καί πάντες οἱ ἐνταῦθα διαμένοντες ἄποροι πρόσφυγες ἐκ Βορείου Ἡπείρου καί ἐξ ἄλλων μερῶν Θράκης καί Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν Δημοτικὴν Ἀρχὴν τείνουσι χεῖρα ἐπιζητοῦντες παρ' αὐτῆς καί δικαίως προστασίαν καί περίθαλψιν (...) ὑφίσταται ἀπόλυτος ἀνάγκη νά ἐπιψηφισθῇ καί ἑτέρα ἀναπληρωματικὴ πίστωσις ἐκ δρ. 2.000 τοῦλάχιστον (...).»⁴⁸⁶

διδασκτριακῆς πολιτικῆς τῆς πρώτης βενιζελικῆς κυβέρνησης. Τον Νοέμβριο τοῦ 1911 διορίστηκε πρώτος σχολικός ἰατρός καὶ προϊστάμενος τῆς υπηρεσίας ὁ υγιεινολόγος Ἐμμανουὴλ Λαμπαδάριος, ἰδρυτῆς καὶ καθοδηγητῆς τῆς σχολικῆς υγιεινῆς στὴν Ελλάδα ἕως τὸ 1940. Ωστόσο, λόγω τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων, ἡ εφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ σὲ ολόκληρὴ τὴν περιφέρεια παρουσίασε σημαντικὴ καθυστέρηση, ἐνῶ στὴ συνέχεια ἐφαρμόστηκε γιὰ λίγα ἔτη ἕως τὴν οριστικὴν κατάργησή του ἀπὸ τὴ δικτατορία Πάγκαλου τὸ 1926. ΓΙΑ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΒΛ. Β. Θεοδώρου, Δ. Καρακατσάνη, «Υγιεινῆς παραγγέλματα: τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν υγεία τῶν μαθητῶν καὶ ἡ υπηρεσία σχολικῆς υγιεινῆς τὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα», στὸ 2^ο Διεθνὲς Συνέδριο: *Ἡ παιδεία τοῦ 21^{οῦ} αἰῶνα. Ἱστορικοσυγκριτικὲς προσεγγίσεις*, Πάτρα 4-6 Οκτωβρίου 2002 (http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/theodoro_u.htm).

⁴⁸⁴ Οἱ πιστώσεις σχετικὰ μετὰ τὴν οικονομικὴ ἐνίσχυση τῶν ἀπόρων συνήθως συμπεριλαμβάνουν ἐξόδα ταφῆς ὅπως καὶ ἐξόδα μετὰβασης ἀσθενῶν σὲ νοσοκομεία καὶ ἰδρύματα ἄλλων πόλεων ἢ ἱαματικὰ λουτρά. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 1, 10-3-1914, σ. 272' Χφ. 1, 19-5-1914, σ. 324' Χφ. 2, 24-9-1914, σ. 14' Χφ. 2, 22-9-1915, σ. 279' Χφ. 3, 14-1-1916, σ. 1' Χφ. 3, 4-4-1916, σ. 91-92' Χφ. 3, 5-5-1916, σ. 117-118' Χφ. 3, 7-6-1916, σ. 159' Χφ. 4, 15-7-1917, σ. 258' Χφ. 4, 27-11-1917, σ. 337' Χφ. 10, 27-5-1925, σ. 47' Χφ. 10, 10-7-1925, σ. 144-145' Χφ. 11, 28-6-1926, σ. 167. Βλ. Ἐπίσης «Τὰ ἔργα τῆς νέας Εφοροεπιτροπείας: Πτωχοὶ καὶ ἀσθενεῖς», *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 329, 24-1-1927, σ. 1.

⁴⁸⁵ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 7-7-1915, σ. 235.

⁴⁸⁶ *Αὐτ.*, Χφ. 4, 7-11-1916, σ. 14-16.

Μάλιστα, το καλοκαίρι του 1917 τα ιταλικά στρατεύματα κατοχής οδηγήθηκαν στη διενέργεια οικονομικού συσσιτίου για τους ενδεις της πόλης. Η ιταλική επιμελητεία κατά το τρίμηνο διάστημα παραμονής της στα Ιωάννινα διέθεσε ποσότητες σίτου και αραβοσίτου στις ενοριακές επιτροπές ή απευθείας στον λαό, όπως αναφέρεται.⁴⁸⁷

Επίσης, η Γενική Διοίκηση κατ' εφαρμογή του Νόμου 114/1918 είχε την ευθύνη της συγκρότησης δεκαμελούς γνωμοδοτικού συμβουλίου για τον καθορισμό και τη διάθεση του παρακρατήματος τροφίμων καθώς και τη λήψη των αναγκαίων μέτρων για την εξασφάλιση της επάρκειάς τους εντός της περιφέρειας Ηπείρου.⁴⁸⁸

Μετά τη λήξη του πολέμου, η οικονομική κατάσταση των πολιτών σημείωσε ελάχιστη βελτίωση. Εξάλλου, κατά τον Μεσοπόλεμο το ζήτημα της διατροφής του πληθυσμού αναδείχθηκε ως υψίστης σημασίας, σε διακρατικό επίπεδο, αναφορικά με τον σχεδιασμό πολιτικής για τη δημόσια υγεία, αποτελώντας τον βασικό δείκτη τόσο για την ποιότητα της υγείας του πληθυσμού όσο και για την αποτελεσματικότητα του υγειονομικού συστήματος κάθε χώρας. Οι μεγάλες ελλείψεις σε τρόφιμα κατά τη διάρκεια του πολέμου, αλλά και μεταπολεμικά, ανέδειξαν τον υποσιτισμό σε βασική αιτία εκδήλωσης διαφόρων ασθενειών, όπως προκύπτει και από τα στατιστικά μας δεδομένα.⁴⁸⁹

Επιπλέον πλήγμα στην υφιστάμενη κατάσταση επήλθε μετά τη μικρασιατική εκστρατεία και την εμφάνιση του προσφυγικού ζητήματος. Οι πηγές μας αποτυπώνουν με γλαφυρότητα την αδυναμία και δυστυχία των κατοίκων της πόλης, οι οποίοι συνέρρεαν αθρόα στο δημοτικό κατάστημα ζητώντας οικονομική βοήθεια:

«Ακολουθως ό κ. Δήμαρχος έκθέτει τά εξής: Ως γνωστόν, διά γενικής καί έγκεκριμένης γενικής πιστώσεως Κεφ. ΙΓ άρθ. Ι του προϋπολογισμού έσόδων παρούσης χρήσεως, τό Συμβούλιον διέθεσε κονδύλιον 6.000 δραχμών διά παροχήν βοηθημάτων εις ένδεις Δημότας άπ' ευθείας, υπό του κ. Δημάρχου, μέχρις 500 δραχμών μηνιαίως. Ως εκ του ένσκήψαντος όμως χειμῶνος καί τής άνεργείας (sic), άθρόοι προσέρχονται ένώπιον ήμῶν

⁴⁸⁷ *Αντ.*, Χφ. 4, 26-7-1917, σ. 259' Χφ. 4, 6-9-1917, σ. 288-289.

⁴⁸⁸ Το εν λόγω συμβούλιο απαρτιζόταν από τον γραμματέα της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου, τρεις εμπόρους οριζόμενους από τον Εμπορικό Σύλλογο, τρεις εκπροσώπους της Ομοσπονδίας Επαγγελματιών Ηπείρου, τον προϊστάμενο του Αγρονομικού Τμήματος και δύο δημοτικούς συμβούλους. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 9, 4-2-1925, σ. 275-276.

⁴⁸⁹ Βλ. Πίνακας αρ. 18, σ. 239 και Διάγραμμα αρ. 14, σ. 241. Η επιδημιολογική μετάβαση που σήμανε η υποχώρηση των μολυσματικών ασθενειών έναντι στις αντίστοιχες χρόνιες, καθώς και τα εκατομμύρια των νεκρών και τραυματιών, σηματοδότησαν μία τομή στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η οποία υπαγόρευε την αναδιοργάνωση των υγειονομικών υπηρεσιών. Ως αποτέλεσμα, δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην κοινωνική ιατρική, η οποία σε συνδυασμό με την ευγονική θεωρία υπαγόρευε την όλο και μεγαλύτερη παρεμβατικότητα του κράτους, με σκοπό τη βελτίωση της υγείας των πολιτών. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο η διατροφή, ιδίως των παιδιών, κατείχε κεντρικό ρόλο. Για περισσότερα βλ. Β. Θεοδώρου, «Υποσιτισμός...», ό.π., σ. 233-262. Βλ. επίσης S. Trubeta, «Anthropological Discourse and Eugenics in Interwar Greece», στο M. Turda, P. J. Weindling (επιμ.), *"Blood and Homeland": Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940*, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2007, σ. 123-142.

ένδεεις Δημόται, αϊτούμενοι ἄμεσον χρηματικὴν βοήθειαν, πρὸς ἐξοικονόμησιν αὐτοῦ τοῦ ἐπιούσιου. Οὕτω, κατὰ τὸν ἐκπνεύσαντα μῆνα Ἰανουάριον ἐξηντλήσαμεν σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν μηνιαίαν ἐκ 500 δραχμῶν πίστωσιν πρὸ τῆς 15 τοῦ εἰρημένου μηνός, ἐδοκιμάσαμεν δὲ βαθὴ τὸ αἰσθημα τῆς συγκινήσεως, ὅταν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀκούσωμεν κατὰ τὸ δεύτερον δεκαπενθήμερον Δημότας, ὧν ἡ ἐκ τῆς στερήσεως αὐτῶν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων ἀπόγνωσις φανερῶς ἀπετυποῦτο ἐν τῇ ἐξωτερικῇ των ἐμφάνισει. Θὰ παρεκάλουν ὡς ἐκ τούτου τὸ Συμβούλιον, ὅπως αὐξήσῃ τὴν προωρισμένην διὰ τὰς μηνιαίας ὑπὸ τοῦ Δημάρχου ἀπ' εὐθείας χορηγήσιν βοηθημάτων πίστωσιν τῶν 500 δραχμῶν εἰς τὸ ποσὸν τῶν 800 δραχμῶν, τοῦλάχιστον διὰ τὸν ἀρξάμενον μῆνα Φεβρουάριον. (...).⁴⁹⁰

Με τὸ ἀπὸ 10-10-1925 Νομοθετικὸν Διάταγμα «Περὶ ὁργανώσεως τῆς ἰατρικῆς ἀντιλήψεως ἀπόρων ἐφέδρων καὶ ἀπόρων ἐν γένει», οἱ δήμοι ἐπιφορτίσθησαν μετὰ τὴν σύνταξιν ἐιδικῶν καταλόγων ἀπόρων καὶ τὴν δημοσιοποίησίν των. Στον συγκεκριμένον κατάλογο περιλαμβάνονταν α) Ἕλληνες πολῖτες, οἱ ὁποῖοι στερούμενοι περιουσίας ἦταν ἀνίκανοι γιὰ ἐργασία ἢ ἀνεργοί, β) ἀνήλικες ἢ υπερήλικες, οἱ ὁποῖοι στεροῦνταν ὁποιασδήποτε βοήθειας, γ) ἀνίκανοι πρὸς ἐργασία, δ) ὅσοι υπέστησαν ἀπρόοπτον ἀτύχημα ἐν τῇ ἐπάγγελμα ἢ ἐν τῇ ἐργασίᾳ τους καὶ ε) ἐφεδροὶ ποὺ δὲν ἦσαν ἐπαγγελματικὰ ἀποκατεστημένοι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ χορηγούμενη ἀπὸ τους δήμους βοήθεια συνίστατο ἐν: α) ἰατρικῇ καὶ φαρμακευτικῇ περίθαλψιν κατ' οἶκον ἢ ἐν τῷ ἰατρείῳ, β) ἰατρικῇ, χειρουργικῇ καὶ φαρμακευτικῇ παροχῇ ὑπηρεσιῶν ἐν τῷ νοσηλευτικῷ ἰδρυματι, γ) μαιευτικῇ φροντίδῃ κατ' οἶκον ἢ ἐν τῷ νοσοκομείῳ, δ) παροχῇ βοήθηματος ἢ συσσιτίου κατὰ τὰς ἡμέρας ἀναρρώσεως, ε) μικροσκοπικῆς - βιολογικῆς ἢ ἀκτινολογικῆς διάγνωσιν, στ) παροχῇ προσθετικῶν μηχανημάτων καὶ ζ) ὀδοντιατρικῆς θεραπείας. Οἱ συγκεκριμένοι κατάλογοι ἐνημερώνονταν ἐτησίως μετὰ ἀναθεωρημένα δεδομένα.⁴⁹¹ Τελικὰ, ἡ παραπάνω διάταξις, τοῦλάχιστον γιὰ τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων, ἐφαρμόστηκε ἀπὸ τὸ 1928. Ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου πληροφοροῦμαστε ὅτι κατὰ τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1929-1930 οἱ ἐγγεγραμμένοι ἐν τῷ κατάλογῳ, ὡς ἀποροὶ, ἀνέρχονταν ἐν 773, ἐνῶ κατὰ τὸ ἐπόμενον οἰκονομικὸν ἔτος 1930-1931 εἶχαν αὐξηθῆ κατὰ ἐννέα.⁴⁹² Ἀντίστοιχα, τὰ ἐπόμενα ἔτη συνεχίσθησαν οἱ ἀναπροσαρμογῆς τοῦ καταλόγου. Κατὰ τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1931-1932 ἐμφανίσθησαν 54 ἐπιπλέον ἄτομα, ἐνῶ ἐν τῷ ἐπόμενον προστέθησαν ἐντεκα.⁴⁹³

⁴⁹⁰ Ἰ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 8, 1-2-1924, σ. 318-319.

⁴⁹¹ Τὴν εὐθύνην τῆς σύνταξιν τοῦ καταλόγου εἶχαν ὁ δήμαρχος, οἱ δημοτικοὶ ἰατροί, ἡ Ἐφοροεπιτροπὴ Ἰωαννίνων, τὸ Πατριωτικὸν Ἰδρυμα Περιθάλψεως, ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης καὶ ὁ μουφτής Ἰωαννίνων. Βλ. Ἰ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 13, 27-8-1928, σ. 110-111' Χφ. 15, 16-12-1929, σ. 29-31.

⁴⁹² Ἰ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 15, 13-5-1930, σ. 254-256.

⁴⁹³ *Αὐτ.*, Χφ. 17, 6-4-1931, σ. 15-17. Τὸ 1931 ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ περιγράφεται ὡς ἰδιαίτερος κρίσιμη: «λόγω τῆς ἐπελθούσης ἐκτάκτου ἀνεργίας καὶ τῆς σημειωθείσης γενικῆς ἀπραξίας ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἥτις ἐπέφερε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐν γένει οἰκονομικῆς κρίσεως καὶ καταστάσεως τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου τῆς πόλεως, οὕτως ὥστε νὰ εὐρεθῆ μεγάλη μερὶς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἡμετέρας πόλεως

Εν γένει η δεκαετία του 1930 αποδείχθηκε εξαιρετικά κρίσιμη για την οικονομία και την αγορά εργασίας. Με τη διεθνή οικονομική κρίση και την πτώχευση του 1932, οι πολίτες που είχαν περιέλθει σε δυσχερή οικονομική κατάσταση πολλαπλασιάστηκαν, ενώ ο ρόλος των δημοτικών αρχών, ελλείψει μάλιστα ουσιαστικής κρατικής βοήθειας, αναπροσαρμόστηκε στα δεδομένα της εποχής:

«(...) Ἐπειδή ἡ κατά τό τρέχον χειμερινόν διάστημα περιθάλιψι τῶν ἀπόρων ἀνέργων καί ἀπόρων ἐν γένει παρουσιάζεται ὡς ἐξαιρετική καί εἰδική ἀνάγκη τοπική, καθότι δέν πρόκειται περί τῆς ὀφειλομένης κατά τό ἄρθρον 131 τοῦ Κώδικος συνήθους περιθάλψεως τοῦ Δήμου, ἦν δικαιούται ν' ἀπαιτῆ παρά τοῦ Δήμου πᾶς δημότης, ὡς περίπτωσιν ἐνδείας ἢ ἀποδεδειγμένης ἀνικανότητος πρός ἐργασίαν, καί ἦν ὁ Δήμος ὑποχρεοῦται νά ἐξυπηρετῆ ἐκ τῶν τακτικῶν πόρων τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἀλλά περί ἀναγκαίας εἰδικῆς ἐκτάκτου περιθάλψεως, χορηγηθησομένης εἰς τούς ἀνέργους ἀπόρους καί ἀπόρους ἐν γένει κατοίκους τῆς περιφερείας τοῦ Δήμου, περιελθόντας εἰς τήν ἀδυναμίαν τοῦ πορισμοῦ τοῦ ἀναγκαίου διά τήν συντήρησιν τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἄρτου, ἐνεκα κρατούσης ἐξαιρετικῆς κατά τό τρέχον ἔτος περιστάσεως τῆς ἀνεργίας εἰς τήν παγκόσμιαν οικονομικήν κρίσιν, τούτῳ ἐνεκα, τυγχάνει νόμῳ δικαιολογημένη πλήρως ἢ ἐπιβολή τοῦ ἀμεσου ἐράνου εἰς τούς κατοίκους τῆς περιφερείας τοῦ Δήμου, προκειμένου νά ἐξυπηρετηθῆ δι' αὐτοῦ ἡ εἰδική τοπική ἀνάγκη τῶν ἀνέργων ἀπόρων καί ἀπόρων ἐν γένει (...)

Ὡς εκ τούτου, ἐπιβλήθηκε ἀμεσος υποχρεωτικός ἐρανος στους εὐπορους κατοίκους του δήμου. Το ποσοστό συμμετοχῆς ἐκάστου δημότη ὀριζόταν βάσει εἰδικοῦ καταλόγου, ο ὁποῖος ἐμφάνιζε τήν οικονομική κατάστασιν τῶν φορολογουμένων. Ο εἰδικός φόρος κυμαινόταν ἀπό 150 ἕως 3.000 δραχμές. Ἐπιπλέον, φορολογούνταν οὖ τράπεζες καὶ ἀνώνυμες ἐταιρεῖες που εἶχαν ἔδρα ἢ ὑποκαταστήματα στα Ἰωάννινα με τὸ ποσὸ τῶν 500-5.000 δραχμῶν. Σκοπὸς ἦταν ἡ διανομὴ ἄρτου σε ὅλους τούς ἀπορους, ἀνάλογα με τὰ μέλη τῆς καθῆ οἰκογένειας. Το δημοτικὸ συμβούλιο βεβαίῳνε ὅτι συνέτρεχαν λόγοι «ανωτέρας βίας» γιὰ τὴν ἀμεση ἐκτέλεση τῆς συγκεκριμένης ἀπόφασης, ἐξαιτίας τῆς κοινωνικῆς καὶ οικονομικῆς ἐξαθλίωσης.⁴⁹⁴

Σύμφωνα με τὴν ἐκθεση τοῦ ἀρχιάτρου Γεωργίου Φάντη, το 1935 στον κατάλογο τῶν ἀπόρων τοῦ δήμου εἶχαν καταχωρηθεῖ περίπου 4.000 άτομα, δηλαδή τὸ 20% περίπου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλης. Ὡστόσο, ἡ ἐκτίμησις τοῦ ἀρχιάτρου ἦταν ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἦταν ὑπερβολικὸς, ἐνῶ πρότεινε τὸν ἐλεγχὸ καὶ τὴν ἀναθεώρησις τοῦ καταλόγου καὶ παράλληλα τὴν χορήγησις βιβλιαρίων ἀπορίας στους δικαιούχους, στα ὁποῖα θὰ ἀναγράφονταν τὰ προστατευόμενα μέλη τῆς οἰκογένειάς τους.⁴⁹⁵ Παράλληλα, σύμφωνα με τὴν

στερουμένης ἀπολύτως τῶν ἀναγκαίων». Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 17, 18-9-1931, σ. 144.

⁴⁹⁴ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 17, 2-1-1932, σ. 218-223.

⁴⁹⁵ *Αὐτ.*, Χφ. 22, 29-11-1935, σ. 35-36.

στατιστική κινήσεως των ασθενών στο δημοτικό ιατρείο, κατά το οικονομικό έτος 1935-1936 ζήτησαν περίθαλψη 8.200 άποροι. Επίσης, οι κατ' οίκον επισκέψεις των τεσσάρων ιατρών ανήλθαν στις 4.280.⁴⁹⁶ Για την αντιμετώπιση της κατάστασης, το 1937 αποφασίστηκε η λειτουργία λαϊκών συσσιτίων ανέργων, ενώ η δημαρχία προέβη στη διαρρύθμιση τμήματος υπογείου χώρου του δημαρχείου για τη δημιουργία μαγειρείου συσσιτίου ανέργων.⁴⁹⁷

Υγειονομική οργάνωση

Από την άλλη πλευρά, όπως προαναφέραμε, ο θεσμός των δημοτικών ιατρών διατηρήθηκε επίσης κατά τη μεταπελευθερωτική περίοδο. Αρχικά, υπήρχε ένας δημοτικός ιατρός, ο οποίος ήταν επιφορτισμένος με την περίθαλψη των άπορων ασθενών της πόλης, ο αριθμός των οποίων αυξανόταν συνεχώς. Παρόλα αυτά, σε αίτημα του Παραρτήματος του Πατριωτικού Συνδέσμου Ελληνίδων⁴⁹⁸ το 1916 για την αναγκαιότητα πρόσληψης τριών επιπλέον ιατρών, το δημοτικό συμβούλιο απάντησε αρνητικά, λόγω της ανεπάρκειας αποθεματικών στο ταμείο, ενώ παράλληλα επισημάνθηκε ότι κανείς άπορος ασθενής της πόλης δεν είχε στερηθεί ποτέ την ιατρική βοήθεια, καθώς το έργο του δημοτικού ιατρού συνεπικουρούσαν οι ιατροί του Δημοτικού Νοσοκομείου και εθελοντικά πολλοί άλλοι ιδιωτικοί.⁴⁹⁹

Ωστόσο, μετά από λίγους μήνες η συγκεκριμένη απόφαση αναθεωρήθηκε και επιτράπη ο διορισμός ενός επιπλέον δημοτικού ιατρού, καθώς έγινε αποδεκτό εν τέλει ότι οι ανάγκες της πόλης, λόγω της έκτασής της και του αριθμού των άπορων, ήταν μεγαλύτερες.⁵⁰⁰ Επίσης, διορισμένος δημοτικός ιατρός υπήρχε και στη Νήσο Ιωαννίνων.⁵⁰¹

Εντούτοις, κατά τα επόμενα έτη αποφασίστηκε η κατάργηση του συγκεκριμένου θεσμού, καθώς, όπως αναφέρεται, οι δημοτικοί ιατροί δεν ανταποκρίνονταν επαρκώς στις υποχρεώσεις τους έναντι των ενδεών δημοτών.⁵⁰² Ανταυτού, εισήχθη το σύστημα των δελτίων, σύμφωνα με το οποίο οι άποροι ασθενείς είχαν τη δυνατότητα να δεχθούν την ιατρική βοήθεια με τη

⁴⁹⁶ *Αυτ.*, Χφ. 23, 30-3-1936, σ. 32.

⁴⁹⁷ *Αυτ.*, Χφ. 24, 17-2-1937, σ. 338-339.

⁴⁹⁸ Ο Πατριωτικός Σύνδεσμος Ελληνίδων ήταν μία γυναικεία αστική συλλογικότητα, η οποία ιδρύθηκε το 1914 στο πνεύμα αντίστοιχων φιλανθρωπικών οργανώσεων του εξωτερικού. Αντικείμενο του ιδρύματος ήταν η εύρεση εργασίας για τις μητέρες, η προστασία των ακηδεμόνευτων παιδιών, η οργάνωση συσσιτίων, η εκπαίδευση των γυναικών στις αρχές της υγιεινής και στις καλές πρακτικές ανατροφής των τέκνων, η οργάνωση νοσοκομείων, η περίθαλψη και διαπαιδαγώγηση των λαϊκών στρωμάτων, η εκλαϊκευση των κανόνων υγιεινής και γενικά η ενασχόληση των μελών του συνδέσμου με κάθε ζήτημα που θα προήγαγε την εθνική και κοινωνική αλληλεγγύη καθώς και την τήρηση της αγνότητας των ηθών. Για περισσότερα βλ. Β. Θεοδώρου, «Από τον Πατριωτικό ...», *ό.π.*, γενικώς.

⁴⁹⁹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 3, 6-7-1916, σ. 237.

⁵⁰⁰ Δημοτικός ιατρός διορίστηκε ο Παύλος Πουτέτσος. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 4, 20-1-1917, σ. 84.

⁵⁰¹ Στη νήσο διετέλεσαν οι ιατροί Ευάγγελος Παπιπιάς και Ιωάννης Βαδαλούκας. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 8, 8-10-1923, σ. 222.

⁵⁰² *Αυτ.*, Χφ. 10, 22-1-1926, σ. 307.

χρήση ειδικών δελτίων, τα οποία εξασφάλιζαν την αμοιβή του ιατρού από τον δήμο, όπως αυτή καθοριζόταν από το δημοτικό συμβούλιο. Αναφορικά με την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, εκ μέρους των ιατρών, ενδιαφέρον έχει η παρέμβαση του δημοτικού συμβούλου, Σπύρου Δάκαρη, ο οποίος σε αίτημα του Ιατρικού Συλλόγου Ιωαννίνων για αύξηση της αμοιβής από 7,50 δραχ. ανά έκαστο ειδικό δελτίο σε 12,50, δηλαδή το μισό της κανονικής, αντιτάσσει:

«Πολλοί τῶν ἰατρῶν, λαμβάνοντες τήν διά τῶν δελτίων παραγγελίαν τοῦ Δήμου πρὸς ἐπίσκεψιν ἀπόρων δημοτῶν, δέν ἐπισκέπτονται κατ' οἶκον τούς ἀσθενεῖς, ἀλλ' ἀπλῶς δίδουσιν αὐτοῖς συνταγὰς εἴτε καθ' ὁδόν εἴτε εἰς τόν ἑαυτῶν οἶκον. Φρονεῖ ὅτι, ἀντί τῆς διά δελτίων καθιερωμένης ὑπὸ τοῦ Δήμου περιθάλψεως ἐνδεῶν ἀσθενούντων δημοτῶν, θά ἠδύνατο ὁ Δήμος νά διορίσῃ Δημοτικόν Ἰατρόν, εἰς ὃν ν' ἀνετίθετο ἡ περίθαλψις ἀπόρων δημοτῶν καί ἐν γένει ἡ Ὑγειονομική αὐτοῦ ὑπηρεσία, ὡς ἄλλως τε καί εἰδικός Νόμος ὑποχρεοῖ τούς Δήμους εἰς τοῦτο.»

Παρόλα αυτά, το δημοτικό συμβούλιο αποφάσισε κατά πλειοψηφία την τήρηση του δια δελτίων συστήματος και την αύξηση της ιατρικής αμοιβής σε 10 δραχ. ανά δελτίο,⁵⁰³ ενώ μετά από νέα αίτηση του Ιατρικού Συλλόγου προέβη σε επιπλέον αύξηση, ήτοι 15 δραχ. ανά δελτίο.⁵⁰⁴ Ὅσον αφορά στην ανταπόκριση που είχε ο συγκεκριμένος θεσμός, ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 1925, έτος εμφάνισης επιδημίας ιλαράς στην πόλη, εκδόθηκαν 873 δελτία, μόλις κατά το πρώτο πεντάμηνο του οικονομικού έτους.⁵⁰⁵

Ὡστόσο, σύμφωνα με το Νομοθετικό Διάταγμα της 28^{ης} Οκτωβρίου 1923 «Περί οργανώσεως της Περιφερειακής Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας», στην έδρα κάθε δήμου έπρεπε να είναι διορισμένος ένας δημοτικός ιατρός σε αναλογία πληθυσμού 10.000 κατοίκων. Παρόλα αυτά, η προσκόλληση του Δημοτικού Συμβουλίου Ιωαννίνων στον θεσμό της δια δελτίων περίθαλψης προκάλεσε την προσφυγή του νομιάτρου της πόλης στον νομάρχη για τη διευθέτηση του ζητήματος. Ὁμως, παραβλέποντας τις αντιδράσεις του νομιάτρου, το δημοτικό συμβούλιο αποφάσισε ότι το σύστημα των δελτίων ήταν «εξυπηρετικότερο», παρά τις εμφανείς αδυναμίες του. Παρακάτω παραθέτουμε την εισήγηση του ιατρού και δημοτικού συμβούλου, Δημητρίου Βλαχλειδη, η οποία εκτός των άλλων συνοψίζει τις πολλαπλές πτυχές του προβλήματος της υγειονομικής περίθαλψης που αντιμετώπιζε η πόλη στα τέλη της δεκαετίας του 1920:

«Τό ζήτημα τῆς παροχῆς πραγματικῆς ἰατρικῆς περιθάλψεως εἰς τούς ἀναξιοπαθόντας ἀπόρους ἀσθενεῖς πολίτας εἶναι καθαρῶς ζήτημα ὀργανώσεως τῆς Δημοτικῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας. Καί τά δύο συστήματα, ἤτοι τό σύστημα τῆς δι' ἐμμίσθων Ἰατρῶν ὡς καί το τῆς διά δελτίων παροχῆς δωρεάν περιθάλψεως εἰς ἀπόρους πολίτας, ἐφηρμόσθησαν ἐν τῇ ἡμετέρα πόλει, ὑπό τε τοῦ Δήμου καί τῆς Ἐφορείας

⁵⁰³ Αὐτ., Χφ. 10, 27-5-1925, σ. 44.

⁵⁰⁴ Αὐτ., Χφ. 10, 22-1-1926, σ. 307.

⁵⁰⁵ Αὐτ., Χφ. 10, 7-9-1925, σ. 178-179' Χφ. 10, 7-12-1925, σ. 215-216.

τῶν Κληροδοτημάτων τῆς πόλεως, καί τὰ δύο ὁμῶς συστήματα δέν ἀπέδωκαν ἱκανοποιητικά ἀποτελέσματα, διά τόν λόγον ὅτι οἱ Ἴατροί καί κατά τὰ δύο συστήματα, συνεπικουρούσης καί τῆς ἐλλείψεως ἐπιτηρήσεως, παρείχον τήν Ἱατρικήν των ἀντίληψιν πλημμελῶς, εἰς μέν τούς ἐλαφρῶς ἀσθενεῖς καθ' ὁδόν, εἰς δέ τούς σοβαρῶς ἀσθενεῖς οὐχί διά κανονικῆς, ὡς ἐπιβάλλεται, ἐπισκέψεως κατ' οἶκον.

Θεωροῦμεν συνεπῶς καί τὰ δύο συστήματα ἀποτυχόντα, τό μέν διά δελτίων, ὡς μή ἐξυπηρετοῦν παντάπασι τούς ἀσθενεῖς πολίτας, τό δέ δι' ἐμμίσθων Ἱατρῶν, ὡς ἐγένετο τοῦλάχιστον κατά τό παρελθόν, ἔνεκα δυσχερειῶν ἀναπόφευκτων κατά τήν ἐκτέλεσιν τοῦ Ἱατροῦ, ἄτε μή γνωρίζοντος, ἂν ὁ ἀσθενής εἶναι πράγματι κληνήρης ἢ ὄχι. Ἴνα ὁ Δήμος παράσχη εἰς ἀπόρους ἀσθενεῖς πολίτας πραγματικῆν ἱατρικήν περίθαλψιν, ἀνάγκη 1) νά ὀργανώσῃ Ἱατρεῖον, ἤτοι ἓν εἶδος Πολυκλινικῆς, ἐν ἧ θά παρέχεται Ἱατρική περίθαλψις εἰς τούς ἐλαφρῶς ἀσθενεῖς καί δυναμένους νά προσέρχονται καί 2) νά διορισθῶσι δύο Ἱατροί Δημοτικοί διά τήν κατ' οἶκον νοσηλείαν τῶν σοβαρῶς ἀσθενούντων ἀπόρων πολιτῶν καί διά τήν διεύθυνσιν τῆς ἐν γένει ὑπηρεσίας Ἱατρικῆς Ἀντιλήψεως τοῦ Δήμου. Ὡς Πολυκλινική δύναται νά χρησιμεύσῃ τό Δημοτικόν Νοσοκομεῖον «Ἡ Αγάπη», ὅπερ θά ἠδύνατο νά διαθέσῃ μίαν τῶν αἰθουσῶν αὐτοῦ πρὸς τοῦτο. Κατά ταῦτα φρονοῦμεν ὅτι ὁ Δήμος δέον νά καταργήσῃ τό σύστημα τῆς δι' ἐντολῆς πρὸς Ἱατρούς παροχῆς περιθάλψεως εἰς ἀπόρους πολίτας καί νά καθιερώσῃ τὰ ὡς ἄνω δύο συστήματα τ' ἀναπτυχθέντα, ἅπερ ἐφαρμόζονται εἰς τὰ πολιτισμένα κράτη καί ὧν ἡ ἐφαρμογή ἐπιβάλλεται ἤδη καί διά τήν σκοπιμοτέραν ἐξυπηρέτησιν τοῦ εἰδικοῦ σκοποῦ τῆς παροχῆς, ὑπό τοῦ Δήμου, Ἱατρικῆς Ἀντιλήψεως εἰς ἀπόρους πολίτας καί διά τήν συμμόρφωσιν τοῦ Δήμου πρὸς τὰς ἐπιτακτικὰς διατάξεις 1. τοῦ ἀπό 28 Ὀκτωβρίου 1923 Ν.Δ. «Περί ὀργανώσεως τῆς Περιφερειακῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας, 2. ἀπό 10 Ὀκτωβρίου 1925 Ν.Δ. «Περί ὀργανώσεως τῆς Ἱατρικῆς Ἀντιλήψεως ἀπόρων ἐφῆδρων καί ἀπόρων ἐν γένει» καί 3. τοῦ ἀπό 13 Νοεμβρίου 1925 σχετικοῦ Δ. «Περί ἐκτελέσεως τοῦ ἀπό 10 Ὀκτωβρίου Ν.Δ. «Περί ὀργανώσεως τῆς Ἱατρικῆς Ἀντιλήψεως κλπ». (...)

Τό Συμβούλιον ἀκοῦσαν τῶν ὡς ἄνω ἐκτιθέντων, ἰδόν τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 83 τοῦ Κώδικος τῆς Νομοθεσίας «Περί Δήμων καί Κοινοτήτων» καί τὰς σχετικὰς διατάξεις τοῦ ἀπό 28 Ὀκτωβρίου 1923 Ν.Δ. «Περί ὀργανώσεως τῆς Περιφερειακῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας»

Ἀποφαίνεται κατά πλειοψηφίαν μειοψηφούντος τοῦ Συμβούλου κ. Ἀν. Μπαμπασίκα.

Ἐμμένον εἰς τό διατακτικόν τῆς ὑπ' ἀριθ. 119/1927 ἀποφάσεως αὐτοῦ διά τούς ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτῆς καί τῆς παρούσης ἀναφερομένους λόγους, κρίνει αὐθις ἐξυπηρετικωτέραν διά τόν σκοπόν τῆς παροχῆς Ἱατρικῆς Ἀντιλήψεως τοῦ Δήμου εἰς ἀπόρους πολίτας τήν ἐξακολούθησιν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ διά δελτίων ἐντολῆς πρὸς τούς Ἱατρούς τῆς πόλεως

συστήματος και παρακαλεί τον κ. Νομάρχη, όπως εγκρίνη την υπ' αριθ. 119/1927 απόφασιν αυτού». ⁵⁰⁶

Τελικά και καθώς το συγκεκριμένο σύστημα που εφαρμοζόταν ήταν ασυμβίβαστο με τις διατάξεις του νόμου περί υγειονομικής οργάνωσης, το δημοτικό συμβούλιο με απόφασή του ενέκρινε τον διορισμό τριών δημοτικών ιατρών για το οικονομικό έτος 1928. Επίσης, δημιουργήθηκε ιατρείο εντός του δημαρχείου, στο οποίο οι άποροι ασθενείς εξετάζονταν από έναν εκ των τριών δημοτικών ιατρών, ενώ οι άλλοι δύο αναλάμβαναν τις κατ' οίκον επισκέψεις. ⁵⁰⁷

Επιπλέον, λίγο αργότερα κρίθηκε απαραίτητος ο διορισμός και τέταρτου δημοτικού ιατρού, λόγω των αυξημένων αναγκών ιατρικής περίθαλψης των απόρων δημοτών, καθώς και του μεγέθους της πόλης. Η συγκεκριμένη απόφαση υπερψηφίσθηκε, ακόμα και μετά την ένσταση δημοτικού συμβούλου. ⁵⁰⁸ Στη συνέχεια βέβαια, η στελέχωση της υγειονομικής υπηρεσίας του δήμου περιορίστηκε στους τρεις ιατρούς. ⁵⁰⁹

Όσον αφορά στη μαιευτική φροντίδα των απόρων γυναικών, παρόλο που κρινόταν απαραίτητος ο διορισμός δημοτικής μαιίας, αρχικά δεν προβλεπόταν η χορήγηση αμοιβής για τον συγκεκριμένο σκοπό, ενώ η παροχή των εν λόγω υπηρεσιών γινόταν αμισθί. ⁵¹⁰ Στη συνέχεια όμως, και έπειτα από γνωμοδότηση του δημοτικού ιατρού, αποφασίσθηκε ο κανονικός -από άποψη τύπων και μισθού- διορισμός τους. ⁵¹¹ Κάθε άπορη γυναίκα, λοιπόν, στον ένατο μήνα της κύησης, κατόπιν εξακριβωσης της κυοφορίας της από τον δημοτικό ιατρό, απολάμβανε τη δωρεάν συνδρομή μαιίας κατά τον τοκετό. ⁵¹²

Ο ρόλος του Ιατρικού Συλλόγου Ιωαννίνων στην υγειονομική οργάνωση της πόλης ήταν αρκετά παρεμβατικός, ενώ κάθε φορά που κρινόταν αναγκαίο προέβαινε σε υποβολή υπομνημάτων προς το δημοτικό συμβούλιο, όπως σχετικά με τις ελλείψεις ιατροφαρμακευτικού υλικού και εξοπλισμού. Σε έγγραφη αναφορά του συλλόγου προς το δημοτικό συμβούλιο επισημαίνεται

⁵⁰⁶ *Αυτ.*, Χφ. 12, 14-10-1927, σ. 89-92.

⁵⁰⁷ Δημοτικοί ιατροί διορίστηκαν οι Βασίλειος Γαρούφης, Γεώργιος Φάντης (αρχίατρος) και Λεωνίδας Χαρίσης. Η αμοιβή τους ορίστηκε στις 1.200 δραχ. μηνιαίως, ενώ κατά την εμφάνιση επιδημιών χορηγούνταν επιπρόσθετο επίδομα, λόγω των αυξημένων επισκέψεων. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 13, 27-8-1928, σ. 111-113' Χφ. 13, 17-10-1928, σ. 152-153' Χφ. 13, 2-11-1928, σ. 177-178.

⁵⁰⁸ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 14, 3-5-1928, σ. 29-30' Χφ. 15, 16-12-1929, σ. 11-12. Για περισσότερα σχετικά με τις αρμοδιότητες της ειδικής δημοτικής υγειονομικής υπηρεσίας βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 19, 19-3-1934, σ. 115-118.

⁵⁰⁹ Το δημοτικό ιατρείο μέχρι το τέλος του Οκτωβρίου 1938 ήταν εγκατεστημένο σε τρία οικήματα, στην οικία του αρχιάτρου και των δύο δημοτικών ιατρών. Από τον Νοέμβριο του 1938 εγκαταστάθηκε σε ειδική αίθουσα του δημαρχείου και λειτουργούσε κάθε μέρα εκτός Κυριακής. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 28, 14-4-1939, σ. 161.

⁵¹⁰ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 1, 22-4-1913, σ. 22.

⁵¹¹ *Αυτ.*, Χφ. 3, 14-1-1916, σ. 52. Αρχικά ο μισθός της δημοτικής μαιίας ορίστηκε στις 30 δραχ., σύντομα όμως αυξήθηκε στις 40 δραχ. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 3, 16-2-1916, σ. 116. Από το 1934 ο μισθός της ανερχόταν στις 100 δραχ., αμοιβή ωστόσο αρκετά χαμηλή για τα δεδομένα της εποχής. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 19, 1-8-1934, σ. 273' Χφ. 30, 15-4-1940, σ. 264.

⁵¹² Η Αγγελική Κριθαρά ήταν η πρώτη δημοτική μαιία. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 4, 4-1-1917, σ. 87.

η αναγκαιότητα της παραγωγής πάγου για τη θεραπεία διαφόρων ασθενειών καθώς και της προμήθειας μηχανήματος παραγωγής οξυγόνου:

«(...) Τὸ Συμβούλιον, εἰς ὃ ὁ κ. Δήμαρχος ὑπέβαλε τὴν ὑπ' ἀρ. 2 ἀπὸ 23 λήγοντος Αὐγούστου ἀναφορὰν τοῦ κ. Προέδρου τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου «Ὁ Ἀσκληπιεῖος» Β. Ῥέκκα, δι' ἧς οὗτος ὑποδεικνύει τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην μιᾶς παγοποιητικῆς μηχανῆς πρὸς παρασκευὴν πάγου, οὔτινος ἡ χρησιμότης καθίσταται ἐπιτακτικωτέρα ἡμέρα τῆ ἡμέρα πρὸς θεραπείαν διαφόρων ἀσθενειῶν, πρὸς δὲ καὶ τῆς προμήθειας μηχανήματος πρὸς παραγωγὴν ὀξυγόνου, ἀποφαίνεται παμψηφεί καὶ ἐγκρίνει, ὅπως ἐξετασθῆ καὶ ἐπισκευασθῆ δαπάνη τοῦ Δήμου ἢ παγοποιητικὴ μηχανή, ἢ εὐρισκομένη ἐν τῷ Δημοτικῷ Νοσοκομείῳ, γίνῃ δὲ ἡ δέουσα ἐνέργεια πρὸς προμήθειαν μηχανήματος διὰ τὴν παραγωγὴν ὀξυγόνου (...).»⁵¹³

Μάλιστα, το 1936 ἐγένε δεκτὴ ἡ ριζικὴ αναδιάρθρωση τῆς υγειονομικῆς υπηρεσίας, ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ ἱατρικοῦ συλλόγου, καθὼς καὶ ἡ ἀνάλογη γιὰ τὴν υλοποίηση ἐπιχορήγησή του. Πιο συγκεκριμένα, προτάθηκε ἡ συμμετοχὴ ὄλων τῶν ἱατρῶν - μελῶν τοῦ ἱατρικοῦ σώματος στο σύστημα περιθάλψης τῶν ἀπόρων βάσει τοῦ ἐιδικοῦ καταλόγου ἀπορίας καὶ τῶν ἀτομικῶν βιβλιαρίων ἀσθενείας. Υπῆρχε ἡ πεποίθησις ὅτι με τὸ συγκεκριμένο σύστημα οἱ ἀποροὶ θὰ τύχαιναν καλύτερης περιθάλψης, καθὼς θὰ εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπισκέπτονται, ἀνάλογα με τὸν τόπο διαμονῆς τους, τὰ οἰκεία ἱατρεία ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας καὶ ὄχι μόνον γιὰ λίγες ὥρες καθημερινῶς, ὅπως γινόταν ἕως τότε, ἐνῶ θὰ εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἀπευθύνονται σὲ ὅλες τὶς ἱατρικὲς ἐιδικότητες. Ἐπίσης, με τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ ἐπιτυγχανόταν οὐσιαστικότερη ἐπαφὴ τῶν ἱατρῶν με τὶς ἀνάγκες τῆς κάθε συνοικίας, ἀναφορικὰ με τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρόληψης καὶ υγιεινῆς. Ἐν τέλει ἡ πρότασις ἐγένε δεκτὴ, ἐνῶ ἀποφασίστηκε ἡ οργάνωσις τῆς υγειονομικῆς υπηρεσίας καὶ τῆς ἱατρικῆς περιθάλψης τῶν ἀπόρων ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Ἰωαννίνων, τὰ ὁποῖα θὰ εἶχαν τὴν υποχρέωσις νὰ ὑποδέχονται ἀποροὺς ἀσθενεῖς. Τέλος, ἐγκρίθηκε ἐπιχορήγησις 200.000 δραχμῶν πρὸς τὸν σύλλογον γιὰ τὴν υλοποίηση τοῦ ἀνωτέρου σχεδίου.⁵¹⁴

Ὡστόσο, οἱ πηγές δεν ἐπιβεβαιώνουν τὴν υλοποίηση τῆς παραπάνω ἀπόφασις, καθὼς στὴν ἐκθεσις τῆς δημαρχιακῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὸ οικονομικὸ ἔτος 1937-1938 προσδιορίζεται ὅτι ἡ υγειονομικὴ ἐξυπηρέτησις τῶν δημοτῶν πραγματοποιούνταν στὸν χῶρον τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου ἢ στὶς οἰκίαις τῶν τεσσάρων δημοτικῶν ἱατρῶν εἴτε με κατ' οἶκον ἐπισκέψεις στους βαρῶς ἀσθενούντες ἀποροὺς.⁵¹⁵

Τὸ 1937, με τὴν ἀναπροσαρμογὴ τοῦ Ὄργανισμοῦ τῆς Ἐσωτερικῆς Υπηρεσίας τοῦ Δήμου Ἰωαννιτῶν, οἱ ἀρμοδιότητές τῆς υγειονομικῆς υπηρεσίας ὀρίστηκαν ὡς ἐξῆς:

⁵¹³ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 31-8-1918, σ. 237.

⁵¹⁴ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 23, 14-5-1936, σ. 177-181.

⁵¹⁵ *Αὐτ.*, Χφ. 26, 7-4-1938, σ. 125.

«Δ' Υγειονομική Υπηρεσία

Εἰς τὴν ὑγειονομικὴν ὑπηρεσίαν ὑπάγεται ἡ ἐπιμέλεια τῶν ἐξῆς ὑποθέσεων τοῦ Δήμου:

ἄρθρον 32^{ον}

1. Εἰς τὸ Γραφεῖον Ἀρχιάτρου

Ἀρμοδιότης

1) Ἡ ἐποπτεία ἐπὶ τῇ καλῇ καὶ συμφώνου πρὸς τὴν ἀποστολὴν τῶν λειτουργία τῶν νοσηλευτικῶν ἰδρυμάτων τοῦ Δήμου.

2) Ἡ μελέτη τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῆς πόλεως, ἡ εἰσήγησις διὰ τὴν λήψιν παντός μέτρου πρὸς βελτίωσιν καὶ παγίωσιν αὐτῆς καὶ ἡ ἐν συμπράξει μετὰ τῶν ὑγειονομικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Δημοσίου λήψις μέτρων, πρὸς καταπολέμισιν τῶν ἐπιδημικῶν καὶ ἐνδημικῶν νόσων.

3) Ἡ ἐπίβλεψις, ὅπως τὰ δημοτικά ἔργα, ὑπηρεσίαι καὶ ἐγκαταστάσεις ἐκτελοῦνται καὶ λειτουργῶσιν ὑπὸ ὅρους ἐξασφαλίζοντας τὴν ὑγείαν τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἐξυπηρετουμένου κοινού καὶ εἰδικώτερον ἡ ἐπιμέλεια τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς ἀποχετεύσεως τῆς πόλεως, ἡ τακτικὴ ἐργαστηριακὴ ἐξέτασις τοῦ ποσίμου ὕδατος κλπ.

4) Ἡ ἔκδοσις τῶν εἰσητηρίων διὰ τὴν εἰσαγωγὴν ἀσθενῶν εἰς τὰ δημοτικά νοσηλευτήρια ἰδρύματα.

5) Ἡ διάδοσις τῶν ἀπαραιτήτων γνώσεων ἀτομικῆς καὶ οἰκιακῆς ὑγιεινῆς καὶ προφύλαξις τοῦ κοινού, διὰ παντός προσφόρου μέσου, καὶ ἐξασφάλισις τῆς ἐργασίας αὐτοῦ διὰ τὴν ὑγείαν τῆς πόλεως.

Προσωπικόν

1. Εἷς ἀρχίατρος ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ δραχ. 2.300

ἄρθρον 33^{ον}

Εἰς τὸ Δημοτικόν Λαϊκόν Ἰατρεῖον

Ἀρμοδιότης

1. Ἡ παροχὴ τῶν πρώτων βοηθειῶν εἰς τοὺς προσερχομένους ἀπόρους δημότας καὶ ὁ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ οἰκονομικοῦ συνταγολογίου τοῦ ὑπουργείου ὑγιεινῆς προσδιορισμός τῶν ἀναγκαιούντων εἰς αὐτοὺς φαρμάκων.

2. Ἡ παροχὴ δωρεάν ἰατρικῆς συνδρομῆς εἰς τοὺς προσερχομένους πρὸς ἐξέτασιν δημότας καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει σημειωμάτων τοῦ προϋσταμένου τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας κατ' οἶκον ἐπίσκεψις τῶν ἀσθενούντων ἀπόρων δημοτῶν.

3. Ἡ πρὸς τὸ κοινόν παροχὴ ὁδηγιῶν διὰ τὴν διενέργειαν ἀπολυμάνσεων εἰς κατοικίας, εἶδη ρουχισμοῦ καὶ σκευῆ τῶν ἐκ μολυσματικῶν καὶ μεταδοτικῶν νοσημάτων προσβληθέντων καθὼς καὶ ὁ δαμαλισμός καὶ ἀναδαμαλισμός τῶν κατοίκων.

Προσωπικόν

Τρεῖς ἰατροὶ ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ ἕκαστος δραχ. 2300».⁵¹⁶

Λίγο αργότερα, στο σχέδιο αναπροσαρμογῆς του οργανισμού συμπεριελήφθησαν και άλλες υποχρεώσεις του δήμου, οι οποίες εκ των πραγμάτων εκπληρώνονταν, όπως η χορήγηση βοηθημάτων για μετάβαση των ασθενῶν σε θεραπευτήρια της Αθήνας:

«Υγειονομική Ὑπηρεσία:

Ἡ ὑπὸ τοῦ Δήμου παρεχομένη ὑγειονομική ἐξυπηρέτησις εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως διενεργεῖται: α) διὰ τοῦ ιδρύματος τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου. β) Διὰ τοῦ Δημοτικοῦ Ἰατρείου λειτουργοῦντος ἐν τῷ Δημαρχεῖῳ καὶ παρέχοντος ἰατρικὴν περίθαλψιν διὰ δύο ἰατρῶν καὶ τοῦ ἀρχιάτρου τοῦ Δήμου. γ) Διὰ παροχῆς ἰατρικῆς ἀντιλήψεως. δ) Ἐπισκέψεις κατ' οἶκον τῶν ἀσθενούντων βαρέως ἀπόρων κατοίκων. ε) Διὰ παροχῆς δωρεάν φαρμάκων καὶ γάλακτος εἰς ἀπόρους ἀσθενεῖς. ζ) Διὰ παροχῆς βοηθημάτων πρὸς μετάβασιν εἰς θεραπευτήρια τῆς πρωτεύουσας καὶ λυσοκομεῖα. στ) Δι' ἀπολυμάνσεως οἰκημάτων. η) Διὰ καταπολέμησιν λοιμωδῶν νόσων».⁵¹⁷

Ὅπως προαναφέραμε, οἱ ἀποροι ἀσθενεῖς εἶχαν ἐπιπλέον τὴ δυνατότητα νὰ νοσηλεύονται στο Δημοτικὸ Νοσοκομεῖο. Το νοσοκομεῖο διέθετε περίπου εἴκοσι κλίνες, ἐνῶ σύμφωνα με τὸ καταστατικὸ λειτουργοῦσαν παθολογικὸ καὶ χειρουργικὸ τμήμα, ἀντίστοιχο τμήμα γιὰ τὰ ἀφροδίσια νοσήματα καθὼς καὶ φαρμακεῖο.⁵¹⁸ Ὡστόσο, ἡ οικονομικὴ κρίση τοῦ Μεσοπολέμου δημιούργησε μεγάλο πρόβλημα καὶ στον προϋπολογισμό τοῦ ιδρύματος, ἀναγκάζοντας τὴν τοπικὴ αυτοδιοίκηση νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ τὴν ἀμισθὶ προσφορὰ ὑπηρεσιῶν. Βέβαια, στὴ συνέχεια, ἡ ομαλὴ λειτουργία τοῦ νοσοκομείου ἀποκαταστάθηκε. Ἀπὸ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1930 ἡ δημοτικὴ ἐπιχορήγηση ἀνερχόταν στὶς 300.000 δραχμὲς. Ὅμως, καθὼς κρίθηκε ἀπαραίτητὴ ἡ επέκταση τοῦ νοσοκομείου, γιὰ τὴν ἀρτιότερη λειτουργία του, καὶ ἡ προσθήκη ἄλλων χώρων, κυρίως κεντρικῆς θέρμανσης, λουτήρων καὶ ἀφοδευτηρίων, ἡ πίστωση προοδευτικὰ αὐξήθηκε τὰ ἐπόμενα ἔτη.⁵¹⁹

Πολλὲς ἐλλείψεις σὲ προσωπικὸ καὶ ὑποδομὲς σημειώνονταν καὶ στα δύο ἄλλα νοσοκομεῖα. Ἡ κατάσταση στο στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο περιγραφόταν ἀπὸ τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς ὡς ἀπελπιστικὴ, καθὼς γιὰ ἓνα

⁵¹⁶ *Αυτ.*, Χφ. 25, 17-3-1937, σ. 36-37.

⁵¹⁷ *Αυτ.*, Χφ. 25, 19-4-1937, σ. 62.

⁵¹⁸ *Αυτ.*, Χφ. 10, 10-8-1925, σ. 152-153. Βλ. ἐπίσης Ε. Φιλιππίδης, *Υγειονομικὸς Οδηγὸς τῆς Ἑλλάδος 1933-35...*, ὁ.π., σ. 613.

⁵¹⁹ *Ι.Α.Δ.Ι., Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 25, 2-6-1937, σ. 144. Βέβαια, οἱ ὑπηρεσίες τῶν ἰατρῶν τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου ὅσο καὶ τοῦ Νοσοκομείου Χατζηκώστα ἐξακολούθησαν νὰ παρέχονται ἀμισθὶ, βάσει παλιᾶς παράδοσης. Ἡ ἀμοιβὴ τοὺς ἐπαφίονταν στὴ βούληση τῶν ἀσθενῶν, ὅταν ὑπῆρχε ἡ οικονομικὴ δυνατότητα, γεγονός τὸ ὁποῖο προκαλοῦσε ἀρκετὰ προβλήματα. Βλ. Χ. Χριστοβασιλῆς, «Οἱ ἰατροὶ τῶν ἐνταῦθα νοσοκομείων», *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 806, 18-1-1932, σ. 1' «Τὰ ἐγκαίνια τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου», *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 855, 7-7-1932, σ. 1' «Ὁ λόγος τοῦ Δημάρχου», κ. Δημητρίου Π. Βλαχλεῖδη, στα ἐγκαίνια τοῦ Νοσοκομείου», *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 856, 11-7-1932, σ. 1.

διάστημα το ίδρυμα στελέχωναν μόνο τρεις ιατροί, με αποτέλεσμα να οδηγηθούν στον θάνατο πολλοί στρατιώτες. Επίσης, δεν υπήρχαν ειδικότητες όπως του ειδικού χειρουργού, μικροβιολόγου και οφθαλμιάτρου.⁵²⁰

Το Νοσοκομείο Χατζηκώστα διέθετε περίπου εξήντα κλίνες και ήταν οργανωμένο σε τρία τμήματα: το παθολογικό, το γυναικολογικό - μαιευτικό και το χειρουργικό. Επίσης, διέθετε πλήρες φαρμακείο. Το ίδρυμα διοικούνταν από αδελφάτο, υπό την εποπτεία του εκάστοτε μητροπολίτη, και είχε καθαρά φιλανθρωπικό χαρακτήρα, αποκλειστικά για την περίθαλψη των απόρων ασθενών, ενώ παράλληλα απαγορευόταν η νοσηλεία των εύπορων. Από το 1929 στο νοσοκομείο υπήρχε «φθισιατρείο», για την περίθαλψη των νοσούντων από τη νόσο της φυματίωσης, ενώ λειτούργησε και ως ειδικό για την κατά περίπτωση αντιμετώπιση επιδημιών, όπως το 1918 για τον εξανθηματικό τύφο.⁵²¹

Πέραν της οργάνωσης των υγειονομικών υπηρεσιών της πόλης, οι τοπικές αρχές προέβαιναν στη λήψη διαφόρων -κατά περίπτωση- μέτρων. Για παράδειγμα, χορηγούνταν φάρμακα σε άπορους ασθενείς, κάθε φορά που επιδημικές νόσοι έκαναν την εμφάνισή τους. Η τακτική αυτή επαναλαμβανόταν επίσης για προληπτικούς λόγους, κυρίως με τη χορήγηση ορών και εμβολίων,⁵²² αλλά και εξατομικευμένα μετά από αίτηση απόρων, «ὡν ἢ ἐνδεδειγμένη ἐνδεια θά ἀπεστέρεν αὐτούς τήν χρήσιν τῶν φαρμάκων». Εξάλλου, όπως προαναφέρθηκε, στην πόλη υπήρχαν δύο φαρμακεία, τα οποία χορηγούσαν δωρεάν φάρμακα σε άπορους, όπως και το φαρμακείο των Ελεών της Μητρόπολης.

Το 1918 αποφασίστηκε η δωρεάν διανομή κινίνης σε άπορους ασθενούντες από ελονοσία:

«(...) Τὸ Συμβούλιον ἀποδεχόμενον τὴν πρότασιν τοῦ κ. Δημάρχου, ὡς ὀρθὴν καὶ φιλάνθρωπον, ὅπως τὸ ἀντίτιμο τῆς κινίνης ἐκ δραχμῶν ἑκατὸν εἰκόσι πέντε (125), τῆς ἀποσταλείσης ὑπὸ τῆς Σ(εβασμιωτάτης) Γεν(ικῆς) Διοικήσεως πρὸς πώλησιν, καταβληθῆ ὑπὸ τοῦ Δήμου καὶ χορηγηθῆ εἰς τοὺς ἀπόρους ἀσθενεῖς τῆς πόλεως δωρεάν ἐπὶ τῇ βάσει συνταγῆς Ἰατροῦ, ἀποφαίνεται παμψηφεί καὶ ἐγκρίνει, ὅπως τὸ ἀντίτιμον τῶν χιλίων δισκίων κινίνης, τῆς ἀποσταλείσης ἀπὸ τῆς Γεν(ικῆς) Διοικήσεως πρὸς πώλησιν ἀντὶ 12 1/2 λεπτῶν ἕκαστον δισκίον, ἐκ δραχμῶν ἐν ὄλῳ 125, καταβληθῆ ὑπὸ τοῦ Δήμου καὶ ἐκ πιστώσεως τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Κεφ. Η' του προϋπολογισμοῦ καὶ χορηγηθῆ αὕτη εἰς τοὺς ἀπόρους ἀσθενεῖς τῆς πόλεως δωρεάν ἐπὶ τῇ βάσει προσκομιζομένης σημειώσεως ἱατροῦ, βεβαιοῦντος ὅτι παρίσταται ἀνάγκη χορηγήσεως τοιαύτης, λόγῳ

⁵²⁰ Χ. Χριστοβασιλῆς, «Προκειμένου περὶ Ηπείρου...», *Ελευθερία*, αρ. φ. 145, 23-4-1925, σ. 1' στην ἴδια, «Ανακοίνωσις VIII Μερραρχίας», αρ. φ. 147, 30-4-1925, σ. 2' στην ἴδια, αρ. φ. 148, 4-5-1925, σ. 1.

⁵²¹ Ε. Φιλιππίδης, *Υγειονομικός Οδηγός της Ελλάδος 1933-1935...*, ὁ.π., σ. 613-614.

⁵²² Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 25-2-1915, σ. 125.

ἀσθενείας ἑνὸς ἐκ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας τοῦ αἰτουῦντος καὶ ὅτι ὁ αἰτῶν εἶνε ἄπορος (...).⁵²³

Αργότερα, καθιερώθηκε ἡ χρήση δελτίων ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ φάρμακα. Κατὰ συνέπεια, οἱ ἐνδεεῖς τῆς πόλης, με εἰδικὸ δελτίο ποῦ παραλάμβαναν ἀπὸ τὸ δημαρχεῖο, εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ προμηθευτοῦν δωρεάν τὴν ἀναγκαῖα φαρμακευτικὴ ἀγωγή,⁵²⁴ ἀπὸ τὰ φαρμακεία τῆς πόλης, τὰ ὁποῖα πρόσφεραν ἐκ περιτροπῆς τὴ συγκεκριμένη ὑπηρεσία.⁵²⁵ Ὡστόσο, ἐξαιτίας τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀπόρων ἀσθενῶν καὶ τῆς κατὰ συνέπεια αὐξημένης δαπάνης, τὸ 1927 τὸ δημοτικὸ συμβούλιο προέβη στὸν καθορισμὸ ἀνωτάτου ὁρίου στὰ χορηγούμενα φάρμακα καὶ στὴν κατάργηση τῶν «Σπεσιαλιτέ», ὅπως ἀναφέρεται, ἢ φαρμάκων πολυτελείας.⁵²⁶

Προστασία νόθων καὶ εγκαταλελειμμένων παιδιῶν

Ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία τὴν ἐποχὴ ποῦ ἐξετάζουμε, ὅπως ἰσχυε καὶ στὸ ὠθωμανικὸ καθεστῶς, ὄχι μόνον συνεπικουροῦσε τὸ ἔργο τοῦ κράτους, ἀλλὰ πολλές φορές τὸ υποκαθιστοῦσε, με τὴν ἰδρυση τῶν ἀπαραίτητων δομῶν, τὴ διοργάνωση συσσιτίων ἢ ἀκόμη τὴν ἐνημέρωση καὶ εὐαισθητοποίηση τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅπως εἶδαμε, τὸ 1915 ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος Ἑλληνίδων Κυριῶν ἰδρυσε παράρτημα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ βρεφοκομεῖο γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν νόθων καὶ εγκαταλελειμμένων παιδιῶν.⁵²⁷ Ἐπίσης, τὸ τμήμα πτωχῶν τοῦ συγκεκριμένου συνδέσμου διοργάνωνε ἐράνους οικονομικὸ συσσιτίου πρὸς τὶς ἀπορες οἰκογένειες καὶ λάμβανε μέρημα γιὰ τὴν περίθαλψή τους. Οἱ δραστηριότητες τοῦ συνδέσμου συχνὰ ἐπιχορηγοῦνταν ἀπὸ τὸν προϋπολογισμὸ τοῦ δήμου.⁵²⁸ Ἐπιπλέον, ὁ παραπάνω σύνδεσμος δραστηριοποιήθηκε γιὰ τὴν ἰδρυση εἰδικῆς κλινικῆς παιδῶν, τὸ «Μεγάρο Ὑγείας τοῦ Παιδιοῦ». Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ, ὁ δήμος στὰ τέλη τοῦ 1937 ἀποφάσισε τὴ δωρεάν παραχώρηση κτιρίου τοῦ δημοτικοῦ νοσοκομείου.⁵²⁹

Γενικά, ἡ προστασία τῶν νόθων καὶ εγκαταλελειμμένων τέκνων ἀποτελοῦσε μίᾳ ἰδιαίτερη κατηγορία τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς. Ἡ ἀνατροφή τους ἀνετίθετο σὲ τροφούς, οἱ ὁποῖες ἐναντὶ ἐξαιρετικὰ μικρῆς ἀμοιβῆς ἦταν

⁵²³ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 9-11-1918, σ. 254.

⁵²⁴ *Αυτ.*, Χφ. 10, 7-12-1925, σ. 223-224.

⁵²⁵ *Αυτ.*, Χφ. 13, 9-7-1928, σ. 69-71.

⁵²⁶ *Αυτ.*, Χφ. 12, 1-9-1927, σ. 19-20. Τὸ δημοτικὸ συμβούλιο ἐπιμένει σχετικὰ με τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν «εἰδικῶν καὶ πολυσύνθετων» φαρμάκων, με σύστασή του πρὸς τὸν ἰατρικὸ σύλλογο, καθὼς πολλοὶ ἰατροὶ δὲν εἶχαν συμμορφωθεῖ με τὴν συγκεκριμένη ὁδηγία. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 17, 9-11-1931, σ. 166. Βλ. ἐπίσης στὸ ἴδιο, Χφ. 18, 25-7-1933, σ. 328-329. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγὸ τὸ 1936 δίνει ἀποκλειστικὰ στους δημοτικούς ἰατροὺς τὴ δικαιοδοσία συνταγογράφησης σὲ ἀπορους ἀσθενεῖς. Βλ. στὸ ἴδιο, Χφ. 24, 7-9-1936, σ. 104-105.

⁵²⁷ Ι. Νικολαΐδης, ὁ.π., τ. Β', σ. 45, 89-90, 100. Βλ. ἐπίσης *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 788, 6-2-1933, σ. 2.

⁵²⁸ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 4-11-1915, σ. 328. Βλ. ἐπίσης στὸ ἴδιο Χφ. 3, 7-6-1916, σ. 159' Χφ. 9, 3-12-1924, σ. 179' Χφ. 24, 12-11-1936, σ. 187-190' Χφ. 25, 2-6-1937, σ. 147.

⁵²⁹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 25, 20-12-1937, σ. 364.

επιφορτισμένες με το έργο αυτό έως την ενηλικίωσή τους.⁵³⁰ Όπως μας πληροφορούν οι πηγές, το 1915 υπήρχαν στην πόλη εβδομήντα έκθετα τέκνα, ενώ η διαθέσιμη πίστωση στον προϋπολογισμό (8.000 δρχ.) δεν επαρκούσε για την ένδυση και υπόδησή τους. Θα πρέπει να αναφέρουμε, επίσης, ότι η θνησιμότητα στα εγκαταλελειμμένα παιδιά ήταν πολύ υψηλή:

«(...) Έπειδή ο αριθμός τῶν ὑπὸ τοῦ Δήμου διατρεφόμενων ἀπὸ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου ἐ.ἐ. ἐκθέτων τέκνων ἐφθασεν εἰς 70 ὑπάρχοντα ἤδη ἐν τῇ ζωῇ, ἐκτὸς τῶν ἀποθανόντων ἀπὸ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου μέχρι σήμερον, καὶ ἢ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ καταγεγραμμένη πίστωσις ἐν τῷ κεφαλαίῳ 67 καὶ ἄρθρῳ 3^ο ἐκ δραχμῶν 8.000 δὲν ἐπαρκεῖ διὰ τὴν ἀγορὰν ἐνδυμασιῶν καὶ ὑποδησιῶν, ἰδίως κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων, κατὰ τὰς ὁποίας εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ τοῖς χορηγηθῶσι, καθόσον τὰ περισσότερα ἐκ τούτων εἰσὶν γυμνά καὶ κινδυνεύουσι νὰ ἀποθάνωσιν ἐκ τοῦ ψύχους, δέον νὰ ψηφισθῇ ἀναπληρωματικὴ πίστωσις (...)».⁵³¹

Μετά την ἔλευση τῶν προσφύγων το 1923, ὅποια ἰσορροπία εἶχε ἐξευρεθεῖ γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν ἐκθετῶν καὶ ὀρφανῶν παιδιῶν ἀνατράπηκε, καθὼς πλῆθος «ἀπορφανισθέντων προσφυγοπαίδων» εἰσέρρεαν στὴν περιοχὴ, ἀνάγοντας ὡς ἐπιτακτικὸ τὸ ζήτημα τῆς ἀμεσῆς ἀποκατάστασής τους.⁵³² Ο τύπος ἔκανε ἐκκλήσεις πρὸς τοὺς ἰθύνοντες γιὰ ἰδρυση Ἐκθετοτροφείου, καθὼς ἡ θνησιμότητα τῶν εγκαταλελειμμένων παιδιῶν, ὅπως ἀναφέρεται, ἔφτανε στο 97%.⁵³³

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς δικτατορίας τοῦ Πάγκαλου ἡ προστασία τῶν ἀνήλικων τέκνων πῆρε διαστάσεις ὑψίστης ἐθνικῆς σημασίας, ἐνὼ μίᾳ σειρά ἀπὸ νομοθετικῆς διατάξεις ὑποχρέωναν τὶς ἀρχές στὴ λήψη ἀμεσῶν μέτρων.⁵³⁴ Οἱ δήμοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ χορηγοῦν μηνιαία χρηματικὴ ἐπιχορήγηση στοὺς γονεῖς πού στεροῦνταν τοὺς ἀπαραίτητους πόρους γιὰ τὴ συντήρησή τους ἢ στὶς τροφούς τῶν θηλαζόντων βρεφῶν.⁵³⁵ Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τὶς διατάξεις τοῦ ἀπὸ 13-11-1927 Νομοθετικοῦ Διορισμοῦ «Περὶ κυρώσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ ἀπὸ 14 Ἀπριλίου 1926 Ν.Δ. «Περὶ προστασίας

⁵³⁰ Το 1915 ἀποφασίστηκε ἡ ἀύξηση τῆς μηνιαίας ἀποζημίωσης ἀπὸ 6 σὲ 10 δραχμῆς, καθὼς δὲν ὑπῆρχε ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὶς ἐν δυνάμει τροφούς νὰ ἀναλάβουν τὴν ἀνατροφή τῶν εγκαταλελειμμένων τέκνων. Το 1916 ἀποφασίστηκε ἡ ἐκ νέου ἀύξηση τῆς ἀποζημίωσης σὲ 12 δραχμῆς, καθὼς οἱ προϋπολογισμένες ἐξὶ δραχμῆς: «δὲν ἤρκουν οὐδὲ διὰ ξηρὸν ἄρτον». Ἀκολούθως, οἱ ὑπερτιμήσεις τῶν ἀγαθῶν στα τέλη τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου ἐπέβαλλαν νέα ἀύξηση τοῦ μηνιαίου ἐπιδόματος στὶς 20 δρχ. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 25-2-1915, σ. 126' Χφ. 3, 24-5-1916, σ. 31' Χφ. 3, 28-8-1916, σ. 225-226' Χφ. 4, 4-4-1918, σ. 381. Ὅσον ἀφορᾷ στο ἠλικιακὸ ὄριο τῶν προστατευόμενων ἀπὸ τὸν δήμο τέκνων, τὸ δημοτικὸ συμβούλιο ὅρισε ὡς ἀνώτατο ἔτος παροχῆς βοήθειας τὸ 14^ο, ἐξαιρουμένων τῶν μαθητῶν γυμνασίου ἢ ἰσοτίμης σχολῆς με βαθμὸ σχολικῆς ἐπίδοσης 8 καὶ ἀνω. Βλ. στο ἴδιο, Χφ. 22, 10-12-1935, σ. 65-66.

⁵³¹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 8-12-1915, σ. 357.

⁵³² Ἐντοῦτοις, στα πρακτικά τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου γίνεται λόγος γιὰ μόνον πέντε ὀρφανά, τα ὁποῖα εγκαταστάθηκαν στο Ὀρφανοτροφεῖο τοῦ Γεωργίου Σταύρου, ἔπειτα ἀπὸ σχετικὴ εἰσήγηση. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 8, 27-6-1923, σ. 50-52.

⁵³³ *Ἐλευθερία*, ἀρ. 122, 2-2-1925, σ. 1' στὴν ἴδια, ἀρ. φ. 131, 5-3-1925, σ. 1.

⁵³⁴ Βλ. παραπάνω, σ. 90.

⁵³⁵ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 19, 19-3-1934, σ. 119-120.

θηλάζοντος βρέφους», ο δήμος είχε την υποχρέωση να παρέχει προστασία και περίθαλψη σε ανήλικα τέκνα αγνώστων γονέων ή γνωστών, όμως ενδεών. Η κοινωνική αυτή παροχή αφορούσε στα έκθετα του δήμου, στα θηλάζοντα βρέφη έως δύο ετών καθώς και στα ορφανά, τα οποία στερούνταν άλλης προστασίας και περιουσίας. Ελλείψει βρεφοκομείου στην πόλη τη συγκεκριμένη περίοδο, η τακτική αυτή θεωρήθηκε ως καταλληλότερη. Με τον τρόπο αυτό, όπως υποστηρίζεται, η βρεφική θνησιμότητα παρέμενε σε χαμηλότερα επίπεδα σε σχέση με την επίσημη στατιστική θανάτων των ειδικών ιδρυμάτων του Δήμου Αθηναίων.⁵³⁶

Καθαριότητα οδών και πλατειών

Σε συνάρτηση με όλα τα μέτρα αντιμετώπισης που αναφέραμε παραπάνω, η καθαριότητα των οδών και πλατειών της πόλης αντιμετωπίστηκε, από τους αρμόδιους φορείς, ως κύρια μέθοδος πρόληψης των ασθενειών. Η σύνδεση των μολυσματικών νόσων και γενικότερα των ασθενειών με την υγιεινή κατάσταση της πόλης ήταν δεδομένη και αποτελούσε τη βάση της πολιτικής της διοίκησης για τη βελτίωση του ζωτικού χώρου των πολιτών.⁵³⁷ Η αντίληψη αυτή εδραιώθηκε με τις ανακαλύψεις της ιατρικής επιστήμης, χωρίς βέβαια να είναι απαλλαγμένη από την έννοια του «μιάσματος». Το «μιάσμα» είχε πάντα εξωγενή, αλλότρια προέλευση και ενοχοποιούσε ολόκληρους πολιτισμούς ή και κοινωνικές ομάδες για την εξάπλωση των νόσων. Εξάλλου, το ιδεολόγημα του μιάσματος έδωσε στη βιομηχανοποιημένη κοινωνία τη δυνατότητα άσκησης κοινωνικού ελέγχου και την εφαρμογή κοινωνικής πειθάρχησης, απομονώνοντας, ως «επικίνδυνη» και «ανωφέλιμη», κάθε συμπεριφορά, η οποία παρέκλινε από τα καθιερωμένα και αποδεκτά.⁵³⁸

Οι αρχές της υγιεινής, λοιπόν, εισήχθησαν στη γενικότερη πολιτική όλων των βαθμίδων διοίκησης, από την κεντρική μέχρι την τοπική αυτοδιοίκηση, η οποία προσπάθησε με κάθε τρόπο να «εξυγιάνει» και να «εκκαθαρίσει» την πόλη. Για τον λόγο αυτό, αμέσως μετά την προσάρτηση της περιοχής στο ελληνικό κράτος, ο Γενικός Διοικητής Ηπείρου εντέλλεται την καθαριότητα της πόλης καθώς και τη μέριμνα για τον φωτισμό της:

⁵³⁶ Το 1934 ο Δήμος Ιωαννιτών συντηρούσε 48 έκθετα, για τα οποία χορηγούσε μηνιαίο εισόδημα 350 δραχμών στις τροφούς τους, και έντεκα θηλάζοντα βρέφη, με παροχή διαφόρων μηνιαίων επιδομάτων στις μητέρες τους ή σε τροφούς. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 20, 13-9-1934, σ. 16-20. Αντίστοιχα, κατά το οικονομικό έτος 1935-1936 ο δήμος συντηρούσε 50 έκθετα, δύο θηλάζοντα βρέφη καθώς και έντεκα προστατευόμενα τέκνα, στερούμενα γονέων ή απόρων γονέων. Βλ. στο ίδιο, Χφ. 23, 30-3-1936, σ. 34.

⁵³⁷ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 1, 23-2-1913, σ. 3' Χφ. 1, 1-4-1913, σ. 15' Χφ. 1, 22-4-1913, σ. 22' Χφ. 1, 25-4-1913, σ. 24' Χφ. 1, 29-4-1913, σ. 25' Χφ. 1, 27-5-1913, σ. 51' Χφ. 1, 1-7-1913, σ. 91' Χφ. 1, 8-7-1913, σ. 92' Χφ. 1, 15-7-1913, σ. 94' Χφ. 1, 18-7-1913, σ. 96' Χφ. 1, 22-7-1913, σ. 101' Χφ. 1, 25-7-1913, σ. 103' Χφ. 1, 29-7-1913, σ. 104-105' Χφ. 2, 10-11-1915, σ. 337' Χφ. 4, 11-1-1917, σ. 68' Χφ. 4, 16-1-1918, σ. 388-389' Χφ. 5, 15-3-1918, σ. 192' Χφ. 5, 10-5-1918, σ. 211' Χφ. 5, 17-5-1918, σ. 213' Χφ. 5, 20-8-1918, σ. 233' Χφ. 5, 31-8-1918, σ. 236-237' Χφ. 5, 11-10-1918, σ. 249' Χφ. 5, 9-12-1918, σ. 264-265' Χφ. 5, 15-11-1919, σ. 381-384' Χφ. 5, 18-11-1919, σ. 391-393' Χφ. 6, 26-2-1920, σ. 24-25' Χφ. 6, 24-11-1920, σ. 110-111.

⁵³⁸ G. Vigarello, ό.π., σ. 177-181. Βλ. Επίσης Κ. Κόμης, *Χολέρα ...*, ό.π., σ. 34-35.

«(...)Ἐπίσης ἀνεγνώσθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 5 καί χρονολ. 23^{ης} Φεβρουαρίου 1913 ἐντολή τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Ἰωαννίνων περὶ καθαριότητος τῆς πόλεως. Συνεπεία τῆς ἐντολῆς ταύτης, ἀπεφασίσθη νά διαβιβασθῆ ἔγγραφον πρὸς τόν Γενικόν Διοικητήν, δι' οὗ αἰτεῖται, ὅπως τό Δημόσιον Ταμεῖον ἐπέλθῃ ἀρωγός εἰς τόν Δῆμον κατά 10 χιλ. φράγκα τουλάχιστον. Πρὸς δέ νά χορηγηθῶσι καί φορτηγαί ἄμαξαι, ἵνα ἐπιτευχθῆ ἡ καθαριότης τῆς πόλεως. Διὰ δέ τόν φωτισμόν τῆς πόλεως νά χορηγηθῆ πετρέλαιον ἐκ μέρους τοῦ Δημοσίου».⁵³⁹

Το 1915 ἡ καθαριότητα τῆς πόλης, ἡ οποία βρισκόταν «οὐχί εἰς εὐχάριστον σημεῖον», διεξαγόταν με 10 κάρα καὶ ἀντίστοιχους οδοκαθαριστές, κατὰ δύο μονάδες αὐξημένη σε σχέση με τὸ προηγούμενο ἔτος.⁵⁴⁰ Ἀπὸ τα πρῶτα μέτρα που πήρε ἐπίσης ἡ νέα διοίκηση ἦταν ἡ προμήθεια καταβρεκτικῆς ἀντλίας γιὰ τὶς οδοὺς καὶ πλατεῖες τῆς πόλης.⁵⁴¹ Ἐπίσης, τὴν ἴδια περίοδο παραγγέλθηκαν ἀπὸ τὴν Τεργέστη 10 οὐρητήρια.⁵⁴²

Στο συγκεκριμένο πλαίσιο, παρατηροῦμε ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἤδη μῆνες τῆς πρώτης δημοτικῆς ἀρχῆς ἀκόμη καὶ πρακτικὲς ἐξόντωσης ἀδέσποτων σκυλιῶν. Εἶναι ἐμπεδωμένη, λοιπόν, στὶς πολιτικὲς συνειδήσεις ἡ αιτιολογικὴ σχέση τῶν ἀδέσποτων ζώων με τὶς ζωνοδόσους, τὶς ἀσθένειες που μεταφέρονται ἀπὸ τὰ ζῶα στὸν ἄνθρωπο, καὶ με τὴν υπερβολὴ αὐτὴ προσπαθοῦν νὰ εξαλείψουν τὸ κακὸ ἀπὸ τὴ ρίζα του. Δυστυχῶς, ἡ πρακτικὴ αὐτὴ ἐφαρμοστικὴ ὅλη τὴν περίοδο που ἐξετάζουμε.⁵⁴³

Ἡ μέριμνα γιὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν κεντρικότερων οδῶν καὶ πλατειῶν τῆς πόλης ἀποτελοῦσε προτεραιότητα τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν. Ἡ εἰκόνα τῶν κοπράνων στὸ κέντρο τῆς πόλης ἀπὸ τὰ διερχόμενα ζῶα ἔπρεπε νὰ εξαλειφθῆ πάραυτα, ὄχι μόνο γιὰ λόγους υγιεινῆς ἀλλὰ καὶ αισθητικῆς. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἀποφασίστηκε ἡ κατασκευὴ πέντε κινητῶν ἀποθηκῶν σαρωμάτων.⁵⁴⁴

Κατὰ τὸ ἔτος 1917 ἡ ὑπηρεσία τῆς καθαριότητος ἀνατέθηκε σε ἐργολάβο, ὁ ὁποῖος, ὅμως, μετὰ ἀπὸ διάστημα λίγων μηνῶν παραιτήθηκε, λόγω τῆς οικονομικῆς ζημίας που υπέστη «ἐκ τῆς ἀνωμάλου ἐμπολέμου καταστάσεως, τοῦ μακροῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ τῆς ὑπερτιμήσεως πάντων τῶν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς καθαριότητος χρησιμοποιουμένων εἰδῶν καὶ ἰδία τῆς ὑπὲρ τό μέτρον ὑπερτιμήσεως τῆς τροφῆς τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ζώων».⁵⁴⁵

Ἡ σύνδεση τῆς καθαριότητος με τὴν πρόληψη ἀπὸ τὶς μολυσματικὲς νόσους υπαγόρευε τὴ λήψη αὐστηρότερων μέτρων, ἰδίως κατὰ τὴν ἐμφάνιση

⁵³⁹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 1, 23-2-1913, σ. 1.

⁵⁴⁰ *Αὐτ.*, Χφ. 2, 29-4-1915, σ. 193· Χφ. 2, 10-11-1915, σ. 337.

⁵⁴¹ *Αὐτ.*, Χφ. 1, 27-6-1913, σ. 83.

⁵⁴² *Αὐτ.*, Χφ. 1, 27-6-1913, σ. 88.

⁵⁴³ *Αὐτ.*, Χφ. 1, 6-6-1913, σ. 63. Βλ. ἐπίσης στὸ ἴδιο, Χφ. 3, 26-1-1916, σ. 75· Χφ. 3, 25-2-1916, σ. 51· Χφ. 3, 24-5-1916, σ. 140· Χφ. 25, 24-5-1937, σ. 122.

⁵⁴⁴ *Αὐτ.*, Χφ. 3, 28-1-1916, σ. 28-29.

⁵⁴⁵ *Αὐτ.*, Χφ. 3, 26-9-1916, σ. 241-242.

επιδημιών. Στις αρχές του 1918, οπότε η απειλή του εξανθηματικού τύφου έκανε δυναμικά την εμφάνισή της, αποφασίστηκε η ενίσχυση της καθαριότητας με επιπλέον κάρα και προσωπικό:

«Τό Συμβούλιον, εις ὃ ὑπεβλήθη πρότασις ὑπό τοῦ κ. Δημάρχου, ὅτι τά προστεθέντα δύο κάρρα εἰς τήν ὑπηρεσίαν τῆς καθαριότητος δέν ἐπαρκοῦν, διά νά γίνη τελείως ὁ καθαρισμός τῆς πόλεως, καί ἡ αὐθημερόν μεταφορά τῶν σαρωμάτων, κόπρων καί ἄλλων δυσωδῶν ὑλῶν, ἵνα μή ἐκ τούτων ἐπεκταθῇ ὁ ἐξανθηματικός τύφος εἰς τούς πολίτας, ἀποφαίνεται παμψηφεί καί χορηγῇ τήν ἐντολήν τῷ Κ. Δημάρχῳ, ἵνα ἐπί τῇ ἐκτάκτῳ ταύτῃ περιστάσει καί πρὸς πρόληψιν τῆς ἐξαπλώσεως τῆς ἐπαράτου ταύτης νόσου προσθέσῃ εἰς τήν ὑπηρεσίαν τῆς καθαριότητος ὅσα εἰσέτι κάρρα κρίνει ἀναγκαία, διά νά ἐνεργῆται τελείως ἡ καθαριότης τῆς πόλεως, καί ἐπιφυλάσσεται, ὅπως τήν γενηθησομένην ἑκτακτον ταύτην δαπάνην διά τήν καθαριότητα τῆς πόλεως ψηφίσῃ κατά τήν συζήτησιν καί ἐπιψήφισιν τοῦ διά τό ἀρξάμενον ἔτος 1918 προϋπολογισμοῦ τοῦ Δήμου».⁵⁴⁶

Συνηθισμένη τακτική της δημοτικής αρχής ήταν και η ανάθεση των εργασιών της απολύμανσης σε ημερομίσθιους εργάτες υπό την επίβλεψη του μηχανικού του δήμου, του ιατροῦ και ενός δημοτικού συμβούλου.⁵⁴⁷ Για τη διεξαγωγή της απολύμανσης και εξουγίανσης χρησιμοποιούνταν γενικῶς ο ασβέστης⁵⁴⁸ και το ακάθαρτο πετρέλαιο για τα φρεάτια. Οι τοπικές αρχές καθ' ἐκάστην δέχονταν οχλήσεις για τον καθαρισμό και την απολύμανση των φρεατίων και των υπονόμων, «ἐξ ὧν ἀναδίδονται δυσοσμῖαι βλαβεραί διά τήν ὑγείαν», σύμφωνα με την εισήγηση του Υγειονομικού Κέντρου Ιωαννίνων.⁵⁴⁹

Αν και στο Δημοτικό Συμβούλιο οι απόψεις διίσταντο, σχετικά με τη διενέργεια της καθαριότητας από συνεργείο του δήμου ή από εργολάβο, εν τέλει η πλειοψηφία αποφάσιζε υπέρ της ανάθεσης σε εργολάβο. Όμως, η δεινή οικονομική πραγματικότητα του Μεσοπολέμου απέτρεπε τους ιδιώτες από τη συμμετοχή τους σε αντίστοιχους διαγωνισμούς, οι οποίοι εν τέλει απέβαιναν άγονοι, και ο δήμος αναλάμβανε με ίδια μέσα την καθαριότητα της πόλης.⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ *Αυτ.*, Χφ. 4, 16-1-1918, σ. 388-389.

⁵⁴⁷ *Αυτ.*, Χφ. 1, 4-5-1913, σ. 27-28.

⁵⁴⁸ *Αυτ.*, Χφ. 5, 26-2-1919, σ. 292.

⁵⁴⁹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 27, 20-7-1938, σ. 68. Η επίδραση των άσχημων οσμών στην υγεία ήταν μία από τις δοξασίες που καταρρίφθηκαν σχετικά καθυστερημένα από την σύγχρονη ιατρική. Βλ. G. Vigarello, ὁ.π., σ. 179-181.

⁵⁵⁰ Το 1924 το συνεργείο της καθαριότητας αποτελούνταν από επτά κάρα και αντίστοιχους καραγωγείς και ἵππους, δεκαπέντε οδοκαθαριστές και τους ἐπόπτες τους, ἕναν γενικό ἐπόπτη, τρεις ἐπιστάτες, ἕναν σταβλίτη και ἕναν ἱποκόμο. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 8, 7-4-1924, σ. 414-423. Ως καθήκοντα των ἐποπτῶν καθαριότητος αναφέρονται τα εξής: «ἐπιθεωροῦσι τά τμήματα τῆς πόλεως, μεριμνῶντες, ὅπως οἱ ὁδοκαθαρισταί, ἕκαστος εἰς τό τμήμα αὐτοῦ, ἐκτελῶσι τό ἔργον αὐτῶν, φροντίζουσιν ἐν συνεννοήσει μετά τοῦ Μηχανικοῦ, ὅπως ἀρθῇ πᾶσα ἀνθυγιεινή ἢ μολυσματική ἐστία, σχηματισθεῖσα εἰς τι μέρος τῆς πόλεως, ἐπιθεωροῦσι τήν καθαριότητα τῶν σφαγείων καί οὐρητηρίων, καταγγέλλουσι δέ εἰς τήν

Τελικά, το 1926, μετά την επιτυχή έκβαση της δημοπρασίας, η καθαριότητα ανατέθηκε σε εργολάβο.⁵⁵¹

Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει η τακτική διαχείρισης των απορριμμάτων που ακολουθήθηκε. Σύμφωνα με το συμφωνητικό του 1929 που αφορούσε στην εργολαβία της καθαριότητας της πόλης, τα απορρίμματα εναπόκειντο στη δικαιοδοσία του δήμου, σε αντίθεση με τα προηγούμενα έτη κατά τα οποία ο εργολάβος είχε την πλήρη ευθύνη. Ακολούθησε διαβούλευση σχετικά με την εκποίηση και διάθεσή τους σε καλλιεργητές, η οποία εν τέλει απορρίφθηκε. Αντίθετα αποφασίστηκε η εναπόθεσή τους σε απόσταση δύο χιλιομέτρων από την πόλη:

«(...) Προβάλλεται συνεπῶς ζήτημα εκποίησησεως τῶν ἀπορριμάτων, ἄτινα ἀγοράζονται παρὰ διαφόρων καλλιεργητῶν. Ἡ διάθεσις τῶν ἀπορριμάτων προσκρούει εἰς ἕτερον ὄρον τῆς συμβάσεως, καθ' ὃν δέον τ' ἀπορρίματα νά ριφθῶσιν εἰς μέρος προσδιορισθησόμενον ὑπὸ τοῦ Δήμου καί κείμενον δύο χιλιομέτρα πέραν τῆς πόλεως. Φρονουῦμεν ὅτι, ἐξ' ὅσον ὁ Δήμος θά ἤθελε νά ἐφαρμόσῃ τόν ὄρον περὶ ἐπορρίψεως τῶν ἀπορριμάτων εἰς μέρος ὑποδειχθησόμενον ὑπὸ τοῦ Δήμου, δέν εἶνε δυνατή ἡ ἐκποίησις τῶν ἀπορριμάτων, τα ὅποια ὁ μέλλων ν' ἀγοράσῃ θέλει χρησιμοποίησῃ διὰ λίπανσιν διαφόρων ἀγρῶν, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐκ τῆς πόλεως ἀπόστασιν.

Τό Συμβούλιον ἀκοῦσαν τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθέντων, ἰδόν τό ἄρθρον 88 τοῦ Δημοτικοῦ Κώδικος

Ἀποφαίνεται παμψηφεί

Δέν κρίνει σκόπιμον τήν δι' ἐκποίησησεως διάθεσιν τῶν ἀπορριμάτων τῆς καθαριότητος τῆς πόλεως, ὡς μή συμβεβαλομένην πρός ρητόν ὄρον τῆς συμβάσεως, καθ' ὃν τά ἀπορρίματα δέον ν' ἀπορριφθῶσιν εἰς μέρος προσδιορισθησόμενον ὑπὸ τοῦ Δήμου καί κείμενον δύο χιλιομέτρα μακρᾶν τῆς πόλεως».⁵⁵²

Το κατάβρεγμα των οδῶν της πόλης, ιδίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, ήταν μία καθιερωμένη πρακτική, απαραίτητη για τη διασφάλιση της υγιεινῆς και την προστασία από τη φυματίωση, ὅπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από τον ιατρό και δημοτικό σύμβουλο Δημήτριο Βλαχλείδη:

«Ὁ Σύμβουλος κ. Γ. (sic) Βλαχλείδης λέγει ὅτι ἐπιβάλλεται ν' ἀρχίσῃ τό κατάβρεγμα ἑκάστοτε καί ἀπό 1^{ης} Ἀπριλίου, ὡσάκις βεβαίως παρίσταται πρός τοῦτο ἀνάγκη, καί ἰδίως κατά τὰς ἡμέρας τοῦ μεγάλου εἰς τὰς ὁδοῦς καί Πλατείας συνωστισμοῦ καί κατά τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος καί τοῦ Πάσχα. Τό κατάβρεγμα τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως κατά τὰς

ἀστυνομίαν πᾶσαν παράβασιν ἐκ μέρους τῶν κατοίκων τῶν περὶ καθαριότητος διατάξεων αὐτῆς. Ἐπιτηροῦσι τό κατάβρεγμα. Ἐπιβλέπουσι τούς Σταύλους τῆς καθαριότητος, ἐπιτηροῦντες τό προσωπικόν αὐτῶν (...).» Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 8, 19-5-1924, σ. 482-483.

⁵⁵¹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 11, 26-4-1926, σ. 89-91.

⁵⁵² *Αὐτ.*, Χφ. 14, 1-7-1929, σ. 168-169.

ἡμέρας, καθ' αἱ ἡ ἐγειρόμενη, ὑπὸ τοῦ ἀνιόντος σφοδροῦ ἀνέμου, κόνις καθίσταται ἐπικίνδυνος, ἐπιβάλλεται καί ἐκ λόγων ὑγιεινῆς, καθότι μολύνονται ἐκ τῆς κόνεως αἱ ἐκτεθειμέναι ἀκάλυπτοι, συνήθως, εἰς τὰς προθήκας τῶν Καταστημάτων τῆς ἀγορᾶς πρὸς πώλησιν τροφαί, ἐξ οὗ διευκολύνεται μεγάλως ἡ διάδοσις τῆς φθίσεως».⁵⁵³

Εντούτοις, ἡ κατάσταση τῆς πόλης ἀπὸ ἀποψῆς καθαριότητος ἦταν δυσάρεστη σὲ τέτοιο βαθμὸν, ὥστε προκάλεσε τὴν παρέμβαση τῆς Χωροφυλακῆς Ἰωαννίνων, ἡ ὁποία με τὴν υπ' ἀρ. 32/3/43/1929 Διαταγὴ τῆς κατήγγειλε ὡς ἀνεπαρκῆ τὴ διενέργειά τῆς. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀναφορά τοῦ ἐπόπτη καθαριότητος τοῦ δήμου, τὴν ὁποία παραθέτουμε παρακάτω, καθὼς ἀναλύονται οἱ δυσκολίες, οικονομικῆς κυρίως φύσεως, ἀλλὰ καὶ πρακτικῆς, ποὺ ἀντιμετώπιζε ἡ τοπικὴ διοίκηση. Σύμφωνα με τὴν ἐν λόγω ἀναφορά, τὰ διαθέσιμα μέσα γιὰ τὴ διενέργεια τῆς καθαριότητος τῆς πόλης ἀπὸ τὸ 1920 καὶ ἐξῆς βαθμιαία μειώθηκαν, ἐνῶ ἀντίθετα αὐξήθηκαν οἱ ἀνάγκες. Ὡς ἀποτέλεσμα, τὸ 1929 ἡ ἀρμόδια υπηρεσία διέθετε μόνις ἐπτά ἀμαξες καὶ δεκαπέντε άτομα προσωπικὸν, ἐνῶ, σύμφωνα με τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἐπόπτη, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει εἴκοσι ἕξι ἀμαξες καὶ τριάντα υπαλλήλους:

«Λαμβάνω τὴν τιμὴν, εἰς ἐκτέλεσιν τῆς υπ' ἀρ. 32/3/35 ἐ.ἔ. διαταγῆς ὑμῶν, ν' ἀναφέρω ὅτι πᾶσα μέριμνα καταβάλλεται ὑπὸ τῶν ὑφ' ὑμᾶς ὀργάνων, πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν περὶ καθαριότητος διατάξεων. Ἡ πλήρης ὅμως ἐφαρμογὴ τούτων, ἠτις σκοπὸν ἔχει τὴν ἐντελῆ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Τμήματος ἡμῶν καθαριότητα, προσκόπτει εἰς τὰ ὅλως ἀνεπαρκῆ μέσα, ἅτινα ὁ Δήμος διαθέτει διὰ τὴν καθαριότητα τῆς πόλεως, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν κάτωθι ὑφ' ἡμῶν ἀναφερομένων.

Ὁ Δήμος Ἰωαννιτῶν διέθετε μέχρι τοῦ 1920 διὰ τὴν καθαριότητα τῆς πόλεως 15 δίτροχα ἀμάξια καὶ ἐπαρκῆ ἀριθμὸν καθαριστῶν. Ἀπὸ τοῦ 1920 μέχρι τοῦ 1925 διέθετε μόνον 9 δίτροχα ἀμάξια καὶ ἐπαρκῆ ἀριθμὸν καθαριστῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ 1925 ἕως σήμερον, ὅποτε ἡ πόλις ἐπεξετάθη καὶ νέαι ρυμοτομίαι ἐξετελέσθησαν, ἀντὶ νὰ ἐπαυξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν διτροχῶν ἀμαξῶν καθαριότητος ὅσον καὶ τοῦ προσωπικοῦ, τὸ ὅποιον διατίθεται διὰ τὴν καθαριότητα τῆς πόλεως, ἠλάττωσεν τὸν μὲν ἀριθμὸν τῶν διτροχῶν ἀμαξῶν εἰς 7 καρραγωγεῖς, οὓς μισθοδοτεῖ διὰ τοῦ γλισχροῦ μισθοῦ τῶν 30 δρ. ἡμερησίως, καὶ 2 ἄνδρας, οὓς μισθοδοτεῖ πρὸς 18-14 δρχ., 13 γυναῖκας, ἐξ' ὧν πλεῖστοι ἀνάπηροι, ἅς μισθοδοτεῖ ἀντὶ 13 δρ. ἡμερησίως. Ἐπιπροσθέτως, ἀναφέρω ὅτι ἐξ' ὅλων τῶν ὁδῶν τῆς περιφερείας μου τὰ δίτροχα ἀμάξια καθαριότητος διέρχονται ἀπαξ μόνον ἡμέρας ἐκ τῶν κεντρικῶν ὁδῶν, εἰς δὲ τὰς συνοικίας Φρουρίου ἀπαξ κατὰ δύο ἡμέρας καὶ ἐκ τῶν κεντρικῶν μόνον ὁδῶν ταῦτας. Ἴνα ἐκτελεσθῇ ἡ τελεία καθαριότης τῆς πόλεως, εἶναι ἀπολύτως ἀνάγκη, ὅπως ἡ Δημοτικὴ

⁵⁵³ Αὐτ., Χφ. 11, 14-4-1926, σ. 61. Ἀργότερα τὸ κατάβρεγμα διεξαγόταν με εἰδικὰ βυτιοφόρα οχήματα. Βλ. *Ελευθερία*, ἀρ. φ. 706, 23-10-1930, σ. 1. Βλ. ἐπίσης Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 27, 29-7-1938, σ. 45.

Αρχή διαθέτη κατ' ελάχιστον 26 δίτροχα άμάξια καθαριότητας καί έκτός τών καρραγωγέων 30 καθαριστάς ή καθαριστριάς έπαρκώς άμοιβομένης, δέον δέ όπως δίσ τής ήμέρας διέρχονται τά δίτροχα άμάξια, άλλως οιάδήποτε μέριμνα τής Αστυν(ομικής) Αρχής ήθελεν προσκρούση εις τά άλλως άνεπαρκή και πρωτόγονα μέσα, άτινα διαθέτει ή Δημ(οτική) Αρχή».⁵⁵⁴

Για τους παραπάνω λόγους, η επιλογή της ανάθεσης της συγκεκριμένης υπηρεσίας σε εξωτερικά συνεργεία, έπειτα από μειοδοτικό διαγωνισμό, εξακολούθησε να θεωρείται ως πλέον συμφέρουσα. Ωστόσο, το ενδιαφέρον των εργολάβων ήταν εξαιρετικά μειωμένο, εξαιτίας της υπερτίμησης των ζωοτροφών, και συνήθως οι διαγωνισμοί απέβαιναν άγονοι.⁵⁵⁵ Εν τέλει, για το οικονομικό έτος 1936-1937 αναδείχθηκε εργολάβος καθαριότητας μετά από πλειοδοτική δημοπρασία.⁵⁵⁶

Υγιεινή σώματος

Η καθαριότητα αντιμετώπιστηκε, στο εξής, ως βασική προϋπόθεση για τη διαφύλαξη της υγείας των πολιτών. Ωστόσο, πέραν της μέριμνας για την τήρησή της στους δρόμους, στα κτίρια και σε όλες τις εγκαταστάσεις, υπήρχε ενδιαφέρον επίσης για τη φροντίδα του σώματος, σε ατομικό επίπεδο, όπως σαφώς αναφερόταν στην πρόταση του δημάρχου για την επισκευή των οθωμανικών λουτρών.⁵⁵⁷ Το νερό, εξάλλου, ως μέσο καθαριότητας του σώματος, είχε ήδη γίνει αποδεκτό στους κόλπους της αστικής ιδεολογίας, ως πανάκεια και μέσο ενδυνάμωσης των εθνών.⁵⁵⁸

Σχετική πρόβλεψη υπήρχε και για την προστασία των δημοτικών υπαλλήλων, για τους οποίους κατά τη διάρκεια του 1918 -έτος των μεγάλων επιδημιών- εγκρίθηκε η προμήθεια καμφορέλαιου, ως μέσο προστασίας από την επαφή τους με «ακάθαρτους» δημότες.⁵⁵⁹

Ο καθαρισμός του σώματος, σε συνάρτηση με τις μεθόδους πρόληψης από τα μεταδοτικά νοσήματα, ήταν υψίστης προτεραιότητας στον σχεδιασμό της δημόσιας υγείας, ενώ αποτυπωνόταν σε όλες τις εκφάνσεις του δημόσιου λόγου. Η υγιεινή του σώματος, αν και υποστηριζόταν επιστημονικώς, τελούνταν ατελώς ακόμα και κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα. Στον τύπο της εποχής -με μία δόση υπερβολής- αναφέρεται ότι τα 2/3 των Ελλήνων

⁵⁵⁴ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 14, 20-6-1929, σ. 130-132.

⁵⁵⁵ *Αυτ.*, Χφ. 20, 29-5-1935, σ. 233-234' Χφ. 22, 13-11-1935, σ. 3-5.

⁵⁵⁶ *Αυτ.*, Χφ. 25, 19-4-1937, σ. 65.

⁵⁵⁷ *Αυτ.*, Χφ. 5, 1-8-1919, σ. 356-357' Χφ. 5, 17-10-1919, σ. 366-367.

⁵⁵⁸ Τα λουτρά υπήρχαν ήδη από την οθωμανική περίοδο, ως βακούφια, και όπως είναι γνωστό αποτελούσαν καθιερωμένη συνήθεια των Οθωμανών. Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες, αντίθετα, αντιμετώπιζαν για αιώνες με κάποια επιφυλακτικότητα το νερό, το οποίο, σύμφωνα με τις απόψεις των κατά καιρούς ειδικών, άνοιγε το σώμα στους «μολυσματικούς αιθέρους» και κατά συνέπεια στον λοιμό. Ο G. Vigarello στην πραγματεία του (*Το καθαρό και το βρόμικο...*, ό.π.) εξετάζει τον τρόπο, με τον οποίο η καθαριότητα αποτέλεσε βασικό στοιχείο στη διαδικασία (εκ)πολιτισμού στην Ευρώπη.

⁵⁵⁹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 5, 11-1-1918, σ. 164.

δεν λούζονταν περισσότερο από μία φορά τη δεκαετία. Στα Ιωάννινα οι εύποροι κάτοικοι, αν και είχαν τα ιδιωτικά μέσα για την καθαριότητα του σώματος, δεν είχαν τις απαιτούμενες ευκολίες, εξαιτίας της ανεπαρκούς ύδρευσης. Για τους λόγους αυτούς θεωρούνταν αναγκαία η ίδρυση δημοσίων λουτρών.⁵⁶⁰ Παράλληλα, η ενοχοποίηση κοινωνικών ομάδων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά υπήρξε σαφής και απερίφραστη:

«(...) Αί φθειρές άφθονοῦσιν ιδίως ἐπὶ ἀνθρώπων, οἵτινες εἴτε ἔνεκα ἀδυναμίας (στρατιῶται ἐν πολέμῳ) εἴτε ἐξ ἀμελείας (ἐπαῖται, ἀθίγγανοι, χωρικοί κτλ.) δεν καθαρίζουσι τακτικῶς τὸ σῶμα καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτῶν. Ὁ πολλαπλασιασμός τῶν φθειρῶν διευκολύνεται, ιδίως ὡσάκις μέγας ἀριθμός τοιούτων ἀκαθάρτων ἀνθρώπων ἀναγκάζεται να ζῶσιν τὴν στενὴν πρὸς ἀλλήλους συνάφειαν (στρατῶνες, μέρη διαμονῆς προσφύγων, κρατητήρια, φυλακαί, πανδοχεῖα, ἄσυλα ἀστέγων κλπ.) (...).»⁵⁶¹

Μετά από σχετικό αίτημα δημοτών και τη γνώμάτευση του νομίατρου Ιωαννίνων, το 1929 αποφασίστηκε η επισκευή και επαναλειτουργία των θερμών λουτρών στην παραλίμνια περιοχή, που είχαν ανεγερθεί για τους πρόσφυγες της πόλης το 1922 με αμερικανική πρωτοβουλία.⁵⁶² Επίσης, το 1931 αποφασίστηκε η ανέγερση δημοτικών λουτρών στη διασταύρωση των οδών Βασιλίσσης Όλγας και Μπότσαρη. Στις 31-7-1931 ήρθε προς ψήφιση στο δημοτικό συμβούλιο η τεχνική μελέτη του δημομηχανικού Περικλή Μελίρρυτου καθώς και ο προϋπολογισμός για την κατασκευή «του κατεξοχὴν εκπολιτιστικού έργου», όπως αναφέρεται, στην επλεγμένη θέση, στο γήπεδο δηλαδή του μουσουλμανικού τεμένους Μεχμέτ, όπου σήμερα είναι εγκατεστημένη η Ζωσιμαία Βιβλιοθήκη. Τελικά, τα λουτρά τέθηκαν σε κανονική λειτουργία τον Δεκέμβριο του 1936.⁵⁶³ Την ίδια περίοδο λειτουργούσαν επίσης στρατιωτικά λουτρά, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν και ως μαθητικά.⁵⁶⁴

⁵⁶⁰ «Τα δύο εγκαίνια», *Ελευθερία*, αρ. φ. 794, 3-12-1931, σ. 1-2' «Τα εγκαίνια των δημ. Λουτρών», *Ηπειρωτικό; Αγών*, αρ. φ. 1.437, 29-11-1931, σ. 4' στην ίδια, «Δημοτικά. Τα εγκαίνια της θεμελιώσεως των δημοτικών λουτρών Ιωαννίνων», αρ. φ. 1.440, 3-12-1931, σ. 1, 3.

⁵⁶¹ Γ.Α.Κ. - Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου, Α.Γ.Δ.Η., φακ. 60 (1918), υποφ. 1, αρ. 761.

⁵⁶² Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 14, 20-6-1929, σ. 142.

⁵⁶³ *Αυτ.*, Χφ. 17, 31-7-1931, σ. 120-125' Χφ. 24, 18-8-1936, σ. 59-60' Χφ. 24, 7-9-1936, σ. 86-95' Χφ. 24, 17-2-1937, σ. 346. Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία του δήμου για το οικονομικό έτος 1938-1939, τα δημοτικά λουτρά κατά το παραπάνω χρονικό διάστημα λειτούργησαν 150 ημέρες, χρησιμοποίησαν δε τα κυρίως λουτρά 10.521 άτομα και τους καταϊονιστήρες 3.148. Αναλόγως, κατά το οικονομικό έτος 1939-1940 τα λουτρά λειτούργησαν 145 ημέρες, ενώ χρησιμοποίησαν 8.700 άτομα τα κυρίως λουτρά και 1.430 τους καταϊονιστήρες. Οι αριθμοί επιβεβαίωναν την αναγκαιότητα λειτουργίας τους παρά τα πρακτικά προβλήματα που υπήρχαν, όπως ως προς τη συνεχή παροχή θερμού ύδατος. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 28, 14-4-1939, σ. 159' Χφ. 30, 18-3-1940, σ. 183-184. Βλ. επίσης «Τα δύο εγκαίνια», *Ελευθερία*, Έτος Θ', αρ. φ. 794, σ. 1-2.

⁵⁶⁴ «Μαθητικά λουτρά», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 977, 30-5-1930, σ. 4.

Καταπολέμηση επιδημιών

Στην ίδια κατεύθυνση, οι αρχές, με αφορμή την έξαρση των επιδημιών, προέβησαν στον έλεγχο και περιορισμό των περιθωριακών ατόμων. Κατά τη μεγάλη επιδημία εξανθηματικού τύφου της περιόδου 1917-1918, οι χωροφύλακες συνελάμβαναν τους «αλήτες» και τους επαίτες, τους έστελναν για αποφθειρίαση στον πλησιέστερο απολυμαντικό σταθμό και τους άφηναν ελεύθερους, με την προϋπόθεση να επαναλάβουν τη διαδικασία της αποφθειρίασης μετά από οχτώ ημέρες. Επιπλέον, η δημαρχία προέβη στον περιορισμό τους σε ιδιαίτερα άσυλα. Βέβαια, η κατάσταση έγινε ανεξέλεγκτη μετά την έλευση των προσφύγων, όπου πλήθος ορφανά και ηλικιωμένοι κατέκλυζαν τους δρόμους, καθιστώντας αδύνατη κάθε μορφή ελέγχου από την πλευρά των αρχών.⁵⁶⁵

Κατ' επέκταση, με την έξαρση της επιδημίας εξανθηματικού τύφου (1918) οι ακάθαρτες οικίες, οι συνοικισμοί προσφύγων, τα ξενοδοχεία, πανδοχεία, αλλά και οι χώροι εστίασης και υγειονομικού ενδιαφέροντος εν γένει, τέθηκαν υπό τη στενή επιτήρηση του στρατιωτικού ιατρού της Υγειονομικής Επιτροπής. Επίσης, οι δύο ιατροί των υγειονομικών επιτροπών είχαν επιφορτιστεί με την επίβλεψη του γηροκομείου, των γυναικείων φυλακών και των «χαμαιτυπείων», ενώ συνέτασσαν και ημερήσια έκθεση επιθεώρησης των συνοικιών, με την οποία ενημέρωναν τη δημαρχία για τις ακάθαρτες οδούς, προκειμένου να ληφθεί μέριμνα για την αποκομιδή των ρύπων.⁵⁶⁶ Η πόλη, λοιπόν, σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής, έπρεπε να απαλλαχθεί από κάθε είδους ρύπους νοσολογικούς και ηθικούς.

Όσον αφορά στη λειτουργία των ξενοδοχείων, πανδοχείων και κουρείων, μία σειρά από διατάξεις καθόριζαν τη σωστή λειτουργία τους. Όπως μας πληροφορεί η Διαταγή της Αστυνομικής Διεύθυνσης Ιωαννίνων, την οποία παραθέτουμε παρακάτω, στα ξενοδοχεία και πανδοχεία επιτρεπόταν η υποδοχή συγκεκριμένου αριθμού ατόμων, ώστε να μην υπερβαίνει τον αριθμό των κλινών. Επίσης, απαγορευόταν ο συνωστισμός στους χώρους αυτούς, ενώ η αστυνομία, σε συνεργασία με τον ασίατρο, είχε το δικαίωμα να ορίσει τον αριθμό των κλινών σε κάθε δωμάτιο.

⁵⁶⁵ Σύμφωνα με τον Νόμο 1681/16-1-1919: «Περί αλητείας και επατείας», οι περιπλανώμενοι εκ φυγοπονίας και στερούμενοι των μέσων συντηρήσεως, χωρίς σταθερό κατάλυμα, τιμωρούνταν με φυλάκιση έως έξι μήνες. Επίσης, όσοι επατούσαν εκ φυγοπονίας ή φιλοχρηματίας ή εξωθούσαν στην επατεία τιμωρούνταν με φυλάκιση έως τριών μηνών. Επιπλέον, οι διάγοντες «άτακτον βίον», επιδιδόμενοι καθ' έξι σε χασισοποτία, θαμώνες σε καταγώγια, τιμωρούνταν με φυλάκιση ενός έτους. Οι υπόλοιπες κατηγορίες επατών και αλητών που δεν υπάγονταν στις παραπάνω περιπτώσεις εισάγονταν σε άσυλα. Παρόλα αυτά, οι διατάξεις του νόμου σπανίως εφαρμόστηκαν, λόγω της έλλειψης υποδομών, αλλά και εξαιτίας των ιδιαίτερων κοινωνικών συνθηκών. Βλ. επίσης Σ. Γκικόκας, «Η περιουλλογή των αλητών, επατών και παραφρόνων», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 863, 15-1-1930, σ. 1. 4' στην ίδια, αρ. φ. 865, 16-1-1930, σ. 1' στην ίδια, αρ. φ. 866, 17-1-1930, σ. 3' στην ίδια, αρ. φ. 867, 18-1-1930, σ. 1, 4' στην ίδια, αρ. φ. 868, 19-1-1930, σ. 3. Στην εν λόγω αρθρογραφία οι επαίτες, αλήτες και παράφρονες αντιμετώπιζονταν με τον ίδιο τρόπο, ενώ επισημαινόταν η έλλειψη ασύλων και ψυχιατρικών δομών στα Ιωάννινα. Βλ. επίσης Κ. Κόμης «Λεπρός και κομμουνιστής...», *ό.π.*, γενικώς.

⁵⁶⁶ A. Vaudremer. – Κ. Κυριαζίδης, *ό.π.*, σ. 28-29.

«(...) Περί υποχρεώσεως Ξενοδοχείων και Πανδοχείων λοιπῶν
Ἐν Ἰωαννίνοις σήμερον, τὴν ἑνδεκάτην τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου τοῦ 1918
ἔτους, ἡμεῖς, ὁ Ἀστυνομικὸς Διευθυντὴς Ἰωαννίνων Ταγματάρχης τῆς
χωροφυλακῆς Νικηφοράκης Νικηφόρος, παρατηρήσαντες ὅτι εἰς τὰ
διάφορα μέρη τῆς δικαιοδοσίας μου ἐνέσκηψε μολυσματικὴ νόσος
ἐξανθηματικοῦ τύπου, καὶ πρὸς πρόληψιν μεταδόσεως τούτου, ἔχοντες ὑπὸ
ὄψει τὸ ἄρθρον 13 Β.Δ. τοῦ ἀπὸ 31 Δ(εκεμ)βρίου 1896 Β.Δ., τὸ ἄρθρον 2 τοῦ
Γ.Ρ.Ξ.ε' περὶ ἀστυνομίας τοῦ Κράτους Νόμου, ὡς ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ
ΓΦΟΖ' τοιούτου, συμπληροῦμεν τὴν ὑπὸ ἀριθ. 21 καὶ ἀπὸ 13 Ν(οεμ)βρίου
1917 Ἀστυνομικὴν ἡμῶν διάταξιν.

Διατάσσομεν

Ἄρθρον 1^{ον} Ἀπαγορεύομεν εἰς τοὺς Ξενοδόχους καὶ Πανδοχεῖς νὰ
δέχονται πλείστα ἄτομα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κλινῶν, ἅς διαθέτουσι.

Ἄρθρον 2^{ον} Ἐπίσης νὰ τοποθετῶσι κλίνας εἰς τοὺς διαδρόμους τῶν
Ξενοδοχείων καὶ Πανδοχείων.

Ἄρθρον 3^{ον} Εἰς ἕκαστον δωμάτιον θὰ τοποθετῶνται τόσαι κλίναι,
ὅσαι καθορισθῶσιν, ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας ἐν συνεργασία
μετὰ τοῦ Ἀστυιάτρου κ. Κ. Μουτσίου.

Ἄρθρον 4^{ον} Οἱ παραβάται τῆς παρούσης, ἰσχυούσης ἀπὸ τῆς
κοινοποιήσεώς της, θὰ καταδιώκονται καὶ θὰ τιμωρῶνται συμφῶνως τοῖς
ἄρθροις 320 καὶ 570 τοῦ Ποινικοῦ Νόμου καὶ τῷ ἄρθρῳ 30 τοῦ ΚΒ' Νόμου
τῆς 25 Ν(οεμ)βρίου 1845 (...).⁵⁶⁷

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, εἰδικές διατάξεις ρύθμιζαν τὰ περὶ σωστῆς
λειτουργίας καὶ καθαριότητος τῶν κουρείων. Ἀν καὶ τὴν ἐποχὴν που ἐξετάζομε
πολλοὶ ἐπιστήμονες ἔθεταν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν θεωρίαν μετάδοσης τοῦ
ἐξανθηματικοῦ τύπου μέσω τῶν ψειρῶν, ἡ Ἐπιδημιολογικὴ Υπηρεσία, μετὰ
ἀπὸ παρατήρησιν τῆς νόσου, ἐπέμεινε στὴν ἀποκλειστικότητα τῆς μετάδοσης
τῆς νόσου, διὰ τῶν συγκεκριμένων ἀρθρόποδων σὲ ρόλο ξενιστῆ γιὰ τὸν
ἄνθρωπο.⁵⁶⁸

«(...) Περί καθαριότητος τῶν κουρείων

Ἐν Ἰωαννίνοις σήμερον, τὴν 29^{ην} Ἰανουαρίου τοῦ 1918 ἔτους, ἡμεῖς, ὁ
ἀστυνομικὸς Διευθυντὴς Ἰωαννίνων Ταγματάρχης τῆς χωροφυλακῆς
Νικηφοράκης Νικηφόρος, παρατηρήσαντες ὅτι εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς
δικαιοδοσίας μου ἐνέσκηψεν μολυσματικὴ νόσος ἐξανθηματικοῦ τύπου καὶ

⁵⁶⁷ Γ.Α.Κ. - Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἠπείρου, Α.Γ.Δ.Η., φακ. 60 (1918), ὑποφ. 1. Στὸν τύπον συναντᾶμε περιπτώσεις μηνύσεων καὶ δημοσιεύσεις ἐπιθεωρήσεων γιὰ ξενοδοχεῖα καὶ ἄλλα καταστήματα υγιεινονομικοῦ ενδιαφέροντος, ἐπειδὴ δὲν τηροῦσαν ἐπαρκῶς τοὺς κανόνες υγιεινῆς. Βλ. ἐνδεικτικὰ «Δημοσία υγιεινή», *Ἠπειρος*, ἀρ. φ. 774, 17-7-1920, σ. 2' «Ἀστυνομικά», *Ἠπειρος*, ἀρ. φ. 776, 24-7-1920, σ. 2' «Ζητήματα τῆς αγοράς», *Ἠπειρος*, ἀρ. φ. 779, 4-8-1920, σ. 1' «Ἀστυϊατρικὴ ἐπιθεώρησις», *Ἠπειρος*, ἀρ. φ. 1.389, 11-8-1922, σ. 1.

⁵⁶⁸ A. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, *ὁ.π.*, Ἀθήνα 1919, σ. 41.

πρὸς πρόληψιν μεταδόσεως τούτου, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν ὑπ' ἀριθ. 1001 ἐ(νεστῶτος) ἐ(τους) διαταγὴν τῆς Κυβερνητικῆς Ἀντιπροσωπείας, τὸ ἄρθρον 13 Β.Δ. τῆς 20 Ἰουλίου 1915 περὶ ὑγειονομικῶν μέτρων κατὰ τοῦ ἐξανθηματικοῦ τύφου, τὸ ἄρθρον 55 τοῦ ἀπὸ 31 Δ(εκεμ)βρίου 1836 Β.Δ., τὸ ἄρθρον 2 τοῦ ΓΡΞε' περὶ ἀστυνομίας τοῦ Κράτους Νόμου, ὡς ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ ΓΦΟΖ' τοιοῦτου, συμπληροῦμεν τὴν ὑπ' ἀριθ. 21 καὶ ἀπὸ 13 Ν(οεμ)βρίου 1917 ἀστυνομικὴν ἡμῶν διάταξιν.

Διατάσσομεν

Ἄρθρ. 1^{ον} Ὅπως ἅπαντες οἱ Διευθυνταὶ τῶν Κουρείων χρησιμοποιοῦσι προσώψια καὶ μανδύας καὶ μεριμνῶσι περὶ καθόλας τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποκοπὴν αὐτῶν, λαμβανομένης φροντίδος, ὅπως κατὰ τὴν ἀποκοπὴν πίπτωσιν αἱ τρίχες ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος τοποθετουμένου ὑπὸ τὸ κάθισμα τοῦ πελάτου, διὰ τὴν εὐκολοτέραν συλλογὴν αὐτῶν.

Ἄρθρ. 2 Οἱ παραβάται τῆς παρούσης, ἰσχυροῦσης ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεώς της, θὰ καταδιώκονται καὶ θὰ τιμωρῶνται συμφώνως τοῖς ἄρθροις 320 καὶ 570 τοῦ Ποινικοῦ Νόμου καὶ τῷ ἄρθρῳ 30 τοῦ ΚΒ Νόμου τῆς 25 Ν(οεμ)βρίου 1845, ἢ δὲ ἐκτέλεσις αὐτῆς ἀνατίθεται εἰς τὰ ὄργανα τῆς ἀστυνομίας (...).⁵⁶⁹

Γενικότερα, οἱ ἐλληνικὲς ἀρχές, τόσο σε κεντρικὸ ὅσο καὶ σε περιφερειακὸ ἐπίπεδο, προσπάθησαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐπιδημίαν ἀκολουθώντας τὴν διαδεδομένην πρακτικὴν τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀπομόνωση τῶν προσβληθέντων ἀτόμων, καθὼς καὶ ἐκείνων ποὺ ἦρθαν ἐν ἐπαφῇ μαζὶ τοὺς, μετὰ τὴν μορφήν καραντίνας, ἡ ἀπολύμανση, ἡ ἐξόντωση ζώων καὶ ἐντόμων ἀρθροπόδων (ὅπως οἱ ψεῖρες) καὶ ἡ ἐξυγίανση τῶν συστημάτων ὑδρεύσεως καὶ ἀποχέτευσεως ἦταν τὰ κύρια μέτρα ποὺ λήφθηκαν γιὰ τὸν σκοπὸν αὐτό.⁵⁷⁰

Στὶς περιπτώσεις ἐμφάνισης κρουσμάτων χολέρας, ὁ δήμος -καὶ ἐν ὀρισμέναις περιπτώσεσιν ἡ Κρητικὴ Χωροφυλακὴ⁵⁷¹ -προέβαιναν ἐν τῇ λήψει ἐπείγοντων μέτρων. Ἀρχικὰ διενεργούνταν ὅλες οἱ ἀπαραίτητες ἐργασίαι γιὰ τὴν ἀπολύμανση τῆς οἰκίας τοῦ προσβληθέντος καὶ τὸν καθαρισμὸν τῶν φρεάτων, καθὼς ἦταν ἤδη γνωστὸ ὅτι ἡ συγκεκριμένη νόσος μποροῦσε νὰ μεταδοθῆ ἀπὸ μολυσμένο νερό.⁵⁷² Ἐπίσης, τὰ άτομα ποὺ βρισκόνταν ἐν κοντινῷ περιβάλλοντι τοῦ ἀσθενοῦς ἢ ποὺ εἶχαν ἐρθεῖ ἐν ἐπαφῇ πρόσφατα μαζὶ

⁵⁶⁹ Γ.Α.Κ. - Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἠπείρου, Α.Γ.Δ.Η., φακ. 60 (1918), ὑποφ. 1.

⁵⁷⁰ Τὰ μέτρα αὐτὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ἐφαρμόζονται καὶ σήμερον ἐν ἀντίστοιχαις περιπτώσεσιν. Βλ. Δ. Τριχόπουλος, *Ἐπιδημιολογία: ἀρχές - μέθοδοι - ἐφαρμογές*, Ἀθήνα 1981, σ. 470-472· Κ. Κόμης, *Χολέρα ...*, ὁ.π., σ. 24-62.

⁵⁷¹ Ἡ Κρητικὴ Χωροφυλακὴ δημιουργήθηκε τὸ 1899, ἐν ὀλίγοις ὀργανώσεως τῆς Κρητικῆς Πολιτείας. Τὸ 1913 συγχωνεύθηκε μετὰ τὴν Βασιλικὴν Χωροφυλακὴν, ἐν ὅσῳ ὡς σῶμα συμμετεῖχε ἐν τοῖς Βαλκανικοῖς Πολέμοις καθὼς καὶ ἐν τῷ Κίνηματι Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Μετὰ τὴν προσάρτηση τῶν Ἰωαννίνων ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει, τμήμα τῆς Κρητικῆς Χωροφυλακῆς μεταφέρθηκε ἐν τῇ πόλει γιὰ ἐνίσχυση τῆς δημόσιας ἀσφάλειας. Γιὰ περισσότερα σχετικά μετὰ τὴν σύστασιν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ σώματος βλ. Π. Τσάκωνας, *Ἱστορία τῆς Κρητικῆς Χωροφυλακῆς*, Ἀθήνα 1963.

⁵⁷² Κ. Κόμης, *Χολέρα ...*, ὁ.π., σ. 24-62.

του οδηγούνταν σε απομόνωση και συνήθως ο δήμος κάλυπτε τη διατροφή τους για χρονικό διάστημα πέντε ημερών.⁵⁷³ Η χρονική διάρκεια της απομόνωσης, στην περίπτωση του εξανθηματικού τύφου, αυξανόταν στις 14 ημέρες.⁵⁷⁴

«(...) Αποφαίνεται παμψηφεί και ψηφίζει εις βάρος του προϋπολογισμού του Δήμου τρέχοντος έτους 1914 πίστωση εκ δραχμῶν 203,85, ὅπως πληρωθῶσι αἱ μὲν 175,05 πρὸς τὸν Ἐνωματάρχη Χρυσανθὸν Μηλιαρᾶ αἱ δὲ 28,80 πρὸς τὸν Ταμία τοῦ Δήμου Κωνσταντῖνον Ἀρκαῖον, καταβλεθείσας παρ' αὐτῶν δι' ἔξοδα τῆς κηδείας τοῦ ἐκ χολερίνης θανόντος Νικολ. Καλαντζῆ, δι' ἀπολύμανση τῆς οἰκίας αὐτοῦ, διὰ καθαρισμὸν τοῦ φρέατος Μεϊντάνι καὶ διὰ τροφή καὶ συντήρησι τῶν ἀπομονωθέντων τριάκοντα δύο ἀτόμων κατὰ τὸ πενθήμερον χρονικὸ διάστημα τῆς ἀπομονώσεως τῶν (...).»⁵⁷⁵

Το 1915, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο καταργήθηκε προσωρινά ἡ Γενικὴ Διοίκηση Ἡπείρου καὶ κατὰ συνέπεια ἔπαυσε ἡ λειτουργία τῆς υγειονομικῆς τῆς υπηρεσίας, τὸ δημοτικὸ συμβούλιον διατήρησε τὴ θέση ἐνὸς ἀπολυμαντῆ γιὰ τὴν ἐξυγίανση τῶν οἰκιῶν, σὺς ὁποῖες ἐνέσκηπταν λοιμώδεις ἀσθένειες, καθὼς καὶ γιὰ τὴ φύλαξη τοῦ ἀπολυμαντικοῦ κλιβάνου.⁵⁷⁶ Οἱ ἀνάγκες τῆς πόλης, ὁμῶς, ἀποδείχθησαν μεγαλύτερες, καθὼς τὸ ἐπόμενο διάστημα ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους μεγάλες ἐπιδημίες. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ, τὸ δημοτικὸ συμβούλιον σὲ συνεδρίασή του σὺς 16-1-1918 ἀνέθεσε στὸν δήμαρχο τὴ σύστασι δημοτικῆς ἀπολυμαντικῆς υπηρεσίας:

«(...) Τὸ Συμβούλιον, εἰς ὃ ὑπεβλήθη πρότασις, ὑπὸ τοῦ κ. Δημάρχου, ὅτι ὑφίσταται ἀπόλυτος ἀνάγκη καταρτισμοῦ ἀπολυμαντικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Δήμου διὰ τὴν ἀπολύμανσιν τῶν οἰκιῶν, ἐν αἷς παρουσιάζονται κρούσματα ἐξανθηματικοῦ τύφου καὶ ἄλλων μεταδοτικῶν νοσημάτων, ἀποφαίνεται παμψηφεί καὶ χορηγεῖ τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἐντολήν εἰς τὸν κ. Δήμαρχον, ὅπως καταρτίσῃ, διὰ προσλήψεως τοῦ ἀναγκαίου προσωπικοῦ, τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην καὶ ἐπιφυλάσσεται νὰ ψηφίσῃ τὴν σχετικὴν δαπάνην κατὰ τὴν συζήτησιν καὶ ἐπιψήφισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ἀρξαμένου ἔτους 1918 (...).»⁵⁷⁷

Ἡ μεγάλη ἐπιδημία ἐξανθηματικοῦ τύφου τοῦ 1917-1918, ἡ ὁποία ξεκίνησε ἀπὸ τὶς πολιτικὲς φυλακὲς καὶ ἐξαιπλώθηκε σὲ ὅλες τὶς περιοχὲς τῆς Ἡπείρου, προκάλεσε, ἔστω καὶ καθυστερημένα, τὴν παρέμβασι τῆς

⁵⁷³ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 1, 21-7-1914, σ. 364' Χφ. 2, 30-7-1914, σ. 371.

⁵⁷⁴ Ο χρόνος τῆς ἀπομόνωσης εἶναι ἴσος ἢ μεγαλύτερος ἀπὸ τὴ διάρκεια τοῦ χρόνου ἐπώσεως τοῦ ἀντίστοιχου νοσήματος. Βλ. Δ. Τριχόπουλος, ὁ.π., σ. 470. Βλ. ἐπίσης Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 2-3-1918, σ. 186' Χφ. 5, 20-8-1918, σ. 230.

⁵⁷⁵ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 30-7-1914, σ. 371.

⁵⁷⁶ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 27-4-1915, σ. 192.

⁵⁷⁷ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 4, 16-1-1918, σ. 389.

κυβέρνησης για την αντιμετώπιση της. Η νόσος είχε πάρει επιδημικές διαστάσεις, ήδη από τα μέσα Δεκεμβρίου του 1917, ωστόσο οι πολιτικές αρχές έλαβαν γνώση μόλις στις 9 Ιανουαρίου του 1918, εξαιτίας της απουσίας οργανωμένης υγειονομικής υπηρεσίας.⁵⁷⁸ Αμέσως μετά, η Γενική Διοίκηση Ηπείρου προέβη στη σύσταση υγειονομικής επιτροπής, αποτελούμενης από δέκα ιατρούς. Εξαρχής, μέριμνα της επιτροπής ήταν η δημιουργία χώρων απομόνωσης για τα βέβαια, αλλά και τα ύποπτα, κρούσματα της νόσου. Όμως, η κακή λειτουργία των απομονωτηρίων αυτών επέφερε τα αντίθετα αποτελέσματα και μέχρι τις αρχές του Φεβρουαρίου η επιδημία σημείωσε σημαντική έξαρση.⁵⁷⁹ Για τον λόγο αυτό, τα Υπουργεία Εσωτερικών και Στρατιωτικών στις 10/23 Φεβρουαρίου 1918 αποφάσισαν την ίδρυση της Επιδημιολογικής Υπηρεσίας Ηπείρου, μέλη της οποίας ήταν οι Vaudremer, Sibile και Κυριαζίδης.⁵⁸⁰ Στη συνέχεια, η νεοσύστατη υπηρεσία προέβη στη λήψη κατεπείγοντων μέτρων για την καταπολέμηση της επιδημίας.

Αρχικά, η Ήπειρος διαιρέθηκε σε υγειονομικές περιφέρειες, σύμφωνα με τη διοικητική διαίρεσή της σε νομούς και υποδιοικήσεις, εκ των οποίων και η Νομαρχιακή Υγειονομική Περιφέρεια Ιωαννίνων. Στη συνέχεια, οι μεγαλύτερες πόλεις της περιφέρειας διαιρέθηκαν σε υγειονομικά τμήματα 1.000-1.200 κατοίκων. Κάθε τμήμα υποβαλλόταν στην επίβλεψη υγειονομικής επιτροπής, αποτελούμενης από έναν στρατιωτικό και έναν πολιτικό ιατρό, έναν φαρμακοποιό, τέσσερις δασκάλους (δύο άνδρες και δύο γυναίκες), έναν ιερέα (παπά, χότζα ή ραβίνο, ανάλογα με τη συνοικία) και δύο χωροφύλακες. Ο φαρμακοποιός της επιτροπής είχε την ευθύνη τήρησης βιβλίου, στο οποίο αναγράφονταν οι κάτοικοι που είχαν ανάγκη ιατρικής βοήθειας, ενώ οι ιατροί επισκέπτονταν τους ασθενείς βάσει της συγκεκριμένης κατάστασης. Παρόλα αυτά, στην περίπτωση που υπήρχαν υποψίες ότι κάποιοι κάτοικοι δεν είχαν δηλωθεί στην υγειονομική επιτροπή, οι ιατροί προχωρούσαν στην επιθεώρηση όλων των οικιών της περιοχής τους. Επίσης, όφειλαν να δηλώσουν στην αστυνομία κάθε ασθενή που παρουσίαζε ύποπτα συμπτώματα, ο οποίος αμέσως μετά μεταφερόταν στο απομονωτικό νοσοκομείο.⁵⁸¹

Επιπλέον, στα Ιωάννινα ιδρύθηκε κεντρικό απολυμαντήριο, το οποίο εγκαταστάθηκε σε εγκαταλελειμμένο τουρκικό τέμενος.⁵⁸² Από την άλλη πλευρά, για τον περιορισμό μετάδοσης της νόσου από τα χωριά στην πόλη και αντίστροφα, η Επιδημιολογική Υπηρεσία προέβη στον έλεγχο των εισόδων και εξόδων της πόλης. Στα Ιωάννινα μειώθηκαν στις τέσσερις οι δίοδοι

⁵⁷⁸ A. Vaudremer – K. Κυριαζίδης, *ό.π.*, σ. 8-11.

⁵⁷⁹ Ως απομονωτήρια χρησιμοποιήθηκαν οι χώροι τριών καφενείων στα δύο άκρα της πόλης. Τα καφενεία «Ζάλογγον» και «Ζάπειον» υποδέχονταν τους πάσχοντες από εξανθηματικό τύφο και το καφενείο Βελισσαρίου τους παρουσιάζοντες ύποπτα συμπτώματα. Βλ. A. Vaudremer – K. Κυριαζίδης, *ό.π.*, σ. 15-16.

⁵⁸⁰ Οι Vaudremer και Sibile ήταν μέλη της Γαλλικής Στρατιωτικής αποστολής στην Ελλάδα και ο Κυριαζίδης κατείχε τη θέση του υγειονομικού επιθεωρητή του Υπουργείου Εσωτερικών. Βλ. A. Vaudremer – K. Κυριαζίδης, *ό.π.*, σ. 20-21.

⁵⁸¹ A. Vaudremer – K. Κυριαζίδης, *ό.π.*, σ. 24.

⁵⁸² Το κεντρικό απολυμαντήριο περιελάμβανε χώρο αποφθειρίασης με κουρείο, λουτρό και αποδυτήρια, χώρο απολύμανσης με απολυμαντικό κλίβανο και αποθήκη απολυμαντικού υλικού, καθώς και δύο δωμάτια, το «καθαρό» και το «ακάθαρο». Βλ. A. Vaudremer – K. Κυριαζίδης, *ό.π.*, σ. 32-35, 57.

συγκοινωνίας: Αγίων Σαράντα, Δωδώνης, Μανωλιάσσας και Πρέβεζας. Σε κάθε δίοδο ιδρύθηκε ένας υγειονομικός σταθμός, τον οποίο στελέχωναν ιατροί και στρατιωτική φρουρά. Σε κάθε σταθμό, όσοι από τους ταξιδιώτες θεωρούνταν «επικίνδυνοι», υποβάλλονταν οι ίδιοι σε καθαρισμό και αποφθειρίαση και ο ρουχισμός τους σε απολύμανση. Στη συνέχεια, οι ταξιδιώτες εφοδιάζονταν με φύλλο υγειονομικής επίβλεψης, το οποίο αποδείκνυε ότι ο ταξιδιώτης δεν ήταν φθειριών. Επιπλέον, όταν οι ταξιδιώτες έφταναν στον προορισμό τους υποβάλλονταν επί δεκατέσσερις ημέρες σε ιατρική εξέταση από τον ασίατρο της οικείας υγειονομικής περιφέρειας.⁵⁸³

Η δήλωση ακόμα και των υπόπτων κρουσμάτων ήταν υποχρεωτική, με ποινή φυλάκισης έως και δύο μηνών, όπως πληροφορούμαστε από σχετικό έγγραφο της Κυβερνητικής Αντιπροσωπείας στην Ήπειρο:

«(...) Πᾶς πολίτης ὀφείλει να δηλοῖ εἰς τὴν ἀστυνομίαν πᾶν βέβαιον ἢ ὑποπτον κρουσμα ἐξανθηματικοῦ τύφου, ἵνα λαμβάνωνται τὰ κατάλληλα μέτρα ἀπολυμάνσεως καὶ ἀπομονώσεως πρὸς προφύλαξιν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ὁ μὴ δηλώσας τιμωρεῖται κατὰ τὸν ποινικὸν νόμον μὲ κράτησιν μέχρι δύο μηνῶν ἢ μὲ πρόστιμον μέχρι τετρακοσίων δραχμῶν (...).»⁵⁸⁴

Ομοίως, για τις προβλεπόμενες ποινές πληροφορούμαστε από σχετική διαταγή της Αστυνομικής Διεύθυνσης Ιωαννίνων, την οποία παραθέτουμε παρακάτω:

«(...) Περὶ συμπληρώσεως τῆς ὑπ' ἀριθ. 21 π(αρελθόντος) ἐ(τους) Ἀστυνομικῆς διατάξεως περὶ ὑποχρεωτικῆς δηλώσεως πασχόντων ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ.

Ἐν Ἰωαννίνοις σήμερον, τὴν 17^{ην} τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1918, ἡμεῖς, ὁ Ἀστυνομικὸς Διευθυντὴς Ἰωαννίνων Ταγματάρχης τῆς Χωροφυλακῆς Νικηφοράκης Νικηφόρος, παρατηρήσαντες ὅτι εἰς διάφορα μέρη τῆς δικαιοδοσίας μου ἐνέσκηψαν μολυσματικαὶ νόσοι καὶ ἰδία ἐξανθηματικοῦ τύφου καὶ πρὸς πρόληψιν μεταδόσεως τούτων, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν ὑπ' ἀριθ. 569 ἐ(νεστῶτος) ἐ(τους) διαταγὴν τῆς Κυβερνητικῆς Ἀντιπροσωπείας, τὸ ἄρθρον 55 τοῦ ἀπὸ 31^{ης} Δ(εκεμ)βρίου 1836 Β.Δ., τὸ ἄρθρον 2 τοῦ ΓΡΞε' περὶ ἀστυνομίας τοῦ Κράτους Νόμου, ὡς ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ ΓΦΟΖ' τοιούτου, συμπληροῦμεν τὴν ὑπ' ἀριθ. 21 καὶ ἀπὸ 23ης 8/βρίου 1917 Ἀστυνομικὴν ἡμῶν διάταξιν.

Διατάσσομεν

Ἄρθρον 1^{ον} Πᾶς ἱατρὸς ἐπισκεψάμενος ἀσθενῆ παρουσιάζοντα βέβαια ἢ ὑποπτα συμπτώματα ἐξανθηματικοῦ τύφου ὡς καὶ πάντα ἀσθενῆ παρουσιάζοντα συμπτώματα οἰουδήποτε ἐμπύρετου καὶ λυμῶδους

⁵⁸³ Σε αυτούς τους υγειονομικούς σταθμούς αποφθειριάστηκαν περισσότερα από 20.000 άτομα. Βλ. Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, *ὁ.π.*, σ. 30-32.

⁵⁸⁴ Γ.Α.Κ. - Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου, Α.Γ.Δ.Η., φακ. 60 (1918), υποφ. 1, αρ. 761.

νοσήματος όφείλει να γνωστοποιή πάραυτα τούτο εις την Αστυνομικήν αρχήν τής περιφερείας, εν ή εύρίσκειται ή οικία του ασθενοῦς, συμπληρών αναλόγως τὸ ἐξῆς δελτίον: 1) Δήλωσις, 2) πόλις ή χωρίον, 3) κατοικία, όδός, αριθμός, πάτωμα, 4) όνομα και ἐπώνυμον του ασθενοῦς, 5) ήλικία αὐτου, 6) ἐπάγγελμα, 7) κατάστημα εν ᾧ ἐργάζεται, 8) πιθανή διάγνωσις τής νόσου, 10) ήμερομηνία θανάτου του ασθενοῦς, 11) παρατηρήσεις και ιδίως, αν ό ασθενής ἀφίκετο ἐσχάτως, ἐκ μέρους τινός, ἐκ ποίου και προ πόσων ήμερῶν.

Άρθρον 2^{ον} Οί παραβάται τής παρούσης, ισχυούσης ἀπό τής κοινοποιήσεώς της, θα καταδιώκονται και θα τιμωρῶνται δια τῶν ὑπὸ του κατωτέρω άρθρου του Υγειονομικοῦ Νόμου Κ.Β. Παν. Νόμων Άρθρον 30^{ον} τιμωροῦνται με κράτησιν 15 τουλάχιστον ήμερῶν ή πρόστιμον <100> ἔως διακοσίων <200> δραχμῶν, ὅσοι λαβόντες γνωσιν λοιμῶδους τινός νοσήματος, ἀγνώστου εισέτι εις τήν αρχήν, συμβάντος εντός του Κράτους, δεν ήθελον πάραυτα ἀναφέρει τούτο εις τήν ἀρμοδίαν Υγειονομικήν ή Διοικητικήν Αρχήν. Εάν ό τοιοῦτος εἶναι ιατρός, τιμωρεῖται με φυλάκισιν τριῶν τουλάχιστον μηνῶν και με χρηματικήν ποινήν 200 μέχρι 500 δραχμῶν, περι πλεόν στερεῖται δε του ἀπὸ ἐξ μήνας μέχρι δύο ἐτῶν του δικαιώματός του να μετέρχεται τὸ ἐπάγγελμα του ἱατροῦ (...).⁵⁸⁵

Η ἐγκαίρη ιατρική διάγνωσις ήταν καθοριστική για την πρόληψη της νόσου και για τον λόγο αυτό δημοσιοποιήθηκαν οδηγίες προς όλους τους ιατρούς, σχετικά με τα κλινικά συμπτώματα του εξανθηματικού τύφου.⁵⁸⁶

Σε περίπτωση εντοπισμοῦ κρούσματος εξανθηματικού τύφου, η οικία του ασθενοῦς υπαγόταν σε επιτήρηση ἀπὸ την αστυνομία, η οποία τοποθετοῦσε φρουρό στην εἰσοδο της οικίας. Οί συγκάτοικοι του ασθενοῦς μεταφέρονταν στο κεντρικό απολυμαντήριο για αποφθειρίαση και απολύμανση των ρούχων τους στον απολυμαντικό κλίβανο. Παρόλα αυτά, για τους εὔπορους κατοίκους η διαδικασία ήταν διαφορετική, καθὼς ο καθαρισμός τους γινόταν εντός της οικίας τους, με την ἐπίβλεψη του ἱατροῦ του υγειονομικοῦ τμήματος.⁵⁸⁷

Η δημοτική αρχή, ἀπὸ την πλευρά της, ἀναλάμβανε τη δαπάνη της διατροφής των απομονωμένων:

«(...) Τὸ Συμβούλιον τῆ προτάσει του κ. Δημάρχου ὅτι παρίσταται ἀπόλυτος ἀνάγκη, ὅπως αἱ οικογένεια, αἱ ἀπομονωμένοι λόγω του ἐξανθηματικού τύφου, ἀνατραφῶσιν ὑπὸ του Δήμου μέχρις ὅτου ἐπιτραπῆ ή ἐλευθέρα κοινωνία αὐτῶν, ήτοι μετὰ παρουσίαν δεκατεσσάρων ήμερῶν ἀπὸ τής ἀπομονώσεώς των, ἀποφαίνεται παμψηφεί, ἐγκρίνει τήν

⁵⁸⁵ Γ.Α.Κ. - Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου, Α.Γ.Δ.Η., φακ. 60 (1918), υποφ. 1, αρ. 761.

⁵⁸⁶ «Εγένετο δεκτόν, ὅπως θεωρηται ὡς ὑποπτος πᾶς ασθενής, παρουσιάζων τὰ ἐξῆς τέσσαρα κλινικά σημεῖα: 1) πυρετόν, 2) χροιάν ἀμεθύστου τῶν παρισθμίων, 3) ὀδονηρά σημεῖα ἐκατέρωθεν του ὀμφαλοῦ και 4) ἀνεπάρκειαν τῶν ἐπινεφριδίων». Βλ. Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, ὁ.π., σ. 21, 24-25.

⁵⁸⁷ Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, ὁ.π., σ. 26-27.

τροφοδοσίαν αὐτῶν, ἤτοι τὴν πληρωμὴν τῶν μερίδων ἄρτου ἢ ἀλεύρου κ(αί) μικρῶν τίνων ἄλλων τροφίμων καὶ ψηφίζει τὴν δαπάνην ταύτην, ὅπως καταβληθῆ ἔκ τοῦ σχετικοῦ κονδυλίου τοῦ προϋπολογισμοῦ, τοῦ προωρισμένου διὰ βοηθήματα εἰς ἀπόρους κ(αί) ἔνδεεις τῆς πόλεως (...).⁵⁸⁸

Επιπλέον, δόθηκε κρατική επιχορήγηση χιλίων δραχμῶν για τη σίτιση των απομονωθέντων, η οποία χρησιμοποιήθηκε επίσης για τη διατροφή των περιθωριοποιημένων, κοινῶν γυναικῶν και ἀλητῶν:

«(...) Τὸ Συμβούλιον ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ κ. Δημάρχου ἀποφαίνεται παμψηφεί, ἀποδέχεται καὶ ἐγκρίνει, ὅπως αἱ χίλια δραχμαὶ, αἱ ληφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ κ. Δημάρχου παρὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Νομαρχίας κ. Λιανοπούλου, αἱ προερχόμεναι ἐξ ἐπιχορηγήσεως τοῦ Κράτους δι' ἔξοδα διατροφῆς τῶν ἀπομονωθεισῶν οἰκογενειῶν, τῶν ἐξ' ἐξανθηματικοῦ τύπου παθούτων κατοίκων τῆς πόλεως Ἰωαννίνων ἀπὸ 25 Φεβρουαρίου ἐ(νεστῶτος) ἐ(τους) μέχρι ἐξαλείψεως τῆς Νόσου ταύτης, καταβληθῶσιν εἰς τὸ Δημοτικὸν Ταμεῖον ὡς ἀπρόβλεπτα ἔσοδα καὶ ἡ δαπάνη τῆς διατροφῆς τῶν ἀπομονωθεισῶν οἰκογενειῶν, τῶν Κοινῶν γυναικῶν, ἀλητῶν καθ' ὅλον τὸ ἔτος καὶ ἡ ἐπισκευὴ τῶν λουτήρων καὶ Νοσοκομείου τῶν Κοινῶν γυναικῶν καταλογισθεῖ ἐπὶ τῆς πιστώσεως τοῦ Κεφαλ. Ι καὶ ἀρθρ. 1 τοῦ Προϋπολογισμοῦ. (...).⁵⁸⁹

Η ἀπολύμανση τῶν μολυσμένων οἰκιῶν διεξαγόταν ὡς ἐξῆς: Ὁ ἰατρός τῆς υγιονομικῆς επιτροπῆς ἀναλάμβανε τὴ μεταφορὰ τῶν ἀντικειμένων τῆς οἰκίας τοῦ ἀσθενοῦς στο κεντρικὸ ἀπολυμαντήριον, στο ὁποῖο τελούνταν ἡ ἀπολύμανση με τὴ χρῆση ατμοῦ. Ἡ οἰκία καὶ τὰ ἐπιπλα ἀπολυμαίνονταν με θεῖο καὶ φορμόλη, τὰ δάπεδα πλένονταν καὶ οἱ τοῖχοι βάφονταν με ἀσβέστη.⁵⁹⁰

Για τὴν περίθαλψη τῶν ἀσθενῶν, καθὼς καὶ τῶν ὑπόπτων κρουσμάτων, χρησιμοποιήθηκε τὸ Νοσοκομεῖο Χατζηκώστα. Τὸ νοσοκομεῖο διέθεσε ἑκατὸν ἐνενήντα κλίνες, τοποθετημένες σὲ δέκα ξεχωριστοὺς θαλάμους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἐνενήντα προορίζονταν γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς, οἱ σαράντα γιὰ τὰ ὑποπτα κρούσματα καὶ οἱ ἐξήντα γιὰ τοὺς ἀναρρωνύοντες. Ἐπίσης, διατέθηκαν χώροι γιὰ ἀποφθεῖρῆση καὶ ἀπολύμανση, με λουτρά, κουρεῖο καὶ πλυντήριον. Τα ἔξοδα γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ νοσοκομείου ἀνέλαβε ἡ Γενικὴ Διοίκηση Ἠπείρου. Παρόλα αὐτὰ, ὁ ἀριθμὸς τῶν νοσηλευομένων ἦταν μικρὸς, κυρίως λόγῳ ἔλλειψης πόρων.⁵⁹¹

Στα ἐπιπρόσθετα μέτρα που ἔλαβαν οἱ ἀρχές μετὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς ἐπιδημίας περιλαμβάνονταν ἡ μεταφορὰ τῶν κρατουμένων τῶν πολιτικῶν φυλακῶν στοὺς τουρκικοὺς στρατώνες ἐκτὸς πόλης καθὼς καὶ ἡ «ἐξυγίανση» τῶν στρατῶνων καὶ τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου. Οἱ κρατούμενοι, στον νεὸ

⁵⁸⁸ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 2-3-1918, σ. 186.

⁵⁸⁹ *Αὐτ.*, Χφ. 5, 20-8-1918, σ. 230.

⁵⁹⁰ Γ.Α.Κ. - Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἠπείρου, Α.Γ.Δ.Η., φακ. 60 (1918), ὑποφ. 1, ἀρ. 761. Βλ. ἐπίσης Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, ὁ.π., σ. 21, 26.

⁵⁹¹ Α. Vaudremer. - Κ. Κυριαζίδης, ὁ.π., σ. 35-38.

χώρο εγκατάστασής τους, υποβάλλονταν σε αποφθειρίαση και απολύμανση ανά πενήνήμερο.⁵⁹² Από την άλλη πλευρά, η απολύμανση των στρατώνων και του Στρατιωτικού Νοσοκομείου, η συστηματική αποφθειρίαση των στρατιωτικών μονάδων, η ελεγχόμενη με όρους υγιεινής αντίληψης διεξαγωγή της επιστράτευσης, η απολύμανση του οπλισμού, η αποφθειρίαση των ανδρών με τη σύσταση φθειροκτόνων συνεργειών⁵⁹³ ήταν τα σημαντικότερα μέτρα που λήφθηκαν για την προστασία των στρατευμένων, ενώ μετά την εφαρμογή τους ανακόπηκε η εμφάνιση νέων κρουσμάτων στον στρατό.⁵⁹⁴

Τέλος, η εκλαΐκευση της επιστημονικής γνώσης αναφορικά με τον εξανθηματικό τύφο, καθώς και η διάχυσή της ιδίως στα λαϊκά στρώματα, συνέβαλλαν στην αποτελεσματική αντιμετώπιση της επιδημίας. Στην προσπάθεια αυτή συνέδραμαν επίσης τα σχολεία και η εκκλησία.⁵⁹⁵ Στις 22 Ιανουαρίου 1918 η Κυβερνητική Αντιπροσωπεία στην Ήπειρο διεβίβασε σχετικό υπόμνημα στον Διευθυντή της Αστυνομίας:

«Αποστέλλομεν ὑμῖν ἐντύπους ὁδηγίας περὶ προφυλάξεως ἀπὸ τοῦ ἐξανθηματικοῦ τύφου καὶ παρακαλοῦμεν ὅπως, διὰ τῶν ὑφ' ὑμᾶς ἀστυνομικῶν ὀργάνων, διανήματε εἰς τοὺς κατοίκους ἀπάσης τῆς περιφερείας τῆς ὑποδιοικήσεως Ἰωαννίνων διδόντες ἅμα ἐντολήν, ὅπως αἱ μὲν συντεταγμένοι εἰς καθαρεύουσιν διανεμηθῶσι μεταξὺ τῶν μᾶλλον ἀνεπτυγμένων κατοίκων, αἱ δὲ συντεταγμένοι εἰς δημῶδη εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις».⁵⁹⁶

Πρόληψη και έλεγχος των νοσημάτων

Το 1918, εκτός από τις επιδημίες γρίπης και εξανθηματικού τύφου, αυξημένα ήταν και τα κρούσματα από αφροδίσια νοσήματα, όπως μας πληροφορεί σχετικό έγγραφο της Εφορείας του δημοτικού νοσοκομείου προς το δημοτικό συμβούλιο. Για την αντιμετώπισή τους, αποφασίστηκε η συμπληρωματική επιχορήγηση του ιδρύματος:

«(...) Τὸ Συμβούλιον ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ κ. Δημάρχου, ὅτι τὰ ἔσοδα τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου Ἰωαννίνων Ἡ Ἀγάπη, ὡς ἐκ τῶν προσερχομένων εἰς αὐτὸ πολλῶν ἀσθενῶν καὶ δὴ κοινῶν γυναικῶν, δὲν ἐπαρκοῦν διὰ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐγγράφους παραστάσεις τοῦ

⁵⁹² *Αυτ.*, σ. 53-56.

⁵⁹³ Για την αποφθειρίαση των στρατιωτών χρησιμοποιήθηκαν επίσης οι κοινοί κλίβανοι των αρτοποιείων. Βλ. Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, *ὁ.π.*, σ. 58-59' Θ. Αγγελόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 17, 35.

⁵⁹⁴ Η πρόταση της Επιδημιολογικής Υπηρεσίας για στρατωνισμό του στρατού εκτός πόλης εφαρμόστηκε στις 6 Μαρτίου, μόλις δηλαδή η επιδημία σημείωσε ύφεση. Βλ. Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, *ὁ.π.*, σ. 57-62, 68-76' Θ. Αγγελόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 11-33.

⁵⁹⁵ Στους μορφωμένους κατοίκους διανεμήθηκαν οι οδηγίες του Ιατροσυνεδρίου, ενώ στους υπόλοιπους σύντομες οδηγίες στη δημοτική γλώσσα. Βλ. Α. Vaudremer - Κ. Κυριαζίδης, *ὁ.π.*, σ. 27-28.

⁵⁹⁶ Γ.Α.Κ. - Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου, Α.Γ.Δ.Η., φακ. 60 (1918), υποφ. 1.

Προέδρου τῆς Ἐφορείας καὶ ὅτι παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἀυξηθῆ τὸ ὑπὸ τοῦ Δήμου χορηγούμενον βοήθημα, ἀποφαίνεται παμψηφεί καὶ ψηφίζει, ὅπως ἐκ τῆς ἐν τῷ προϋπολογισμῷ ἐγκεκριμένης πιστώσεως ἐν τοῦ ἀρθρ. 2γ3 τοῦ Ἰ Κεφαλ. χορηγηθῆ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος εἰς τὸ Νοσοκομεῖον ποσὸν ἐκ Δρ. Δέκα τεσσάρων χιλ. (Δρ. 14.000) (...).⁵⁹⁷

Ἡ πορνεία ἀποτελεσε ἕναν ἀπὸ τοὺς κύριους αστικούς φόβους τὴν περίοδο που ἐξετάζουμε. Ἡ φτώχεια, ἡ ανομία καὶ ἀνηθικότητα, σε συνδυασμὸ με τὴ μετάδοση τῶν ἀφροδισίων νοσημάτων, ἀποτελοῦσαν τὶς σημαντικότερες προεκτάσεις αὐτοῦ τοῦ φόβου, ὁ ὁποῖος ἐπρεπε νὰ ἀντιμετωπιστεῖ με δραστικά μέτρα.⁵⁹⁸

Ὅπως μας πληροφοροῦν οἱ πηγές, ἀπὸ τὸ 1913 καὶ γιὰ τρία ἔτη τὸ κράτος ἐπιχορηγοῦσε τὸ Δημοτικὸ Νοσοκομεῖο με 5.400 δρχ. ετησίως γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν ιεροδούλων που ἐπάσχον ἀπὸ μεταδοτικά νοσήματα. Ὅμως, τὸ 1916 ἡ συγκεκριμένη ἐπιχορήγηση διακόπηκε καὶ ὁ δήμος προέβη στὴν ἐγκριση ἀντίστοιχης πίστωσης, ὡστόσο μειωμένης στὶς 1.000 δρχ., ἐξαιτίας τῆς γενικῆς οικονομικῆς δυσπραγίας.⁵⁹⁹ Μάλιστα, σε ἀναφορὰ τοῦ Προέδρου τῆς Ἐφορείας τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομεῖου, περὶ διακοπῆς τῆς νοσηλείας τῶν ιεροδούλων, ἐξαιτίας τῆς καθυστέρησης κρατικῆς ἐπιχορήγησης, τὸ δημοτικὸ συμβούλιο τὴν ἀπέριψε ὡς ἐπιζήμια γιὰ τὴν υγεία τῶν κατοίκων. Παρακάτω παραθέτουμε ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη συνεδρίαση, ἐνδεικτικὸ τῆς σοβαρότητας με τὴν ὁποία ἀντιμετώπιζε τὸ ζήτημα ἡ τοπικὴ διοίκηση:

«(...) (Τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο) ἀποφαίνεται παμψηφεί κ(αί) ἀπορρίπτει ταύτην ὡς ἐπιζήμιωτάτην εἰς τὴν υγείαν τῶν κατοίκων τῆς πόλεως κ(αί) ἐξουσιοδοτεῖ τὸν κ. Δημάρχον, ἵνα ποιήσῃ τὰς δέουσας παραστάσεις πρὸς τοὺς κ^{ους} κ. Πρόεδρον καὶ Διευθυντὴ τοῦ Νοσοκομεῖου, ἵνα ἐξακολουθήσωσι νὰ δέχωνται τὰς ἐκ μεταδοτικῶν νοσημάτων πασχούσας κοινὰς γυναῖκας μέχρις ὅτου ληφθῶσι διὰ ταύτας τὰ προσήκοντα μέτρα, καθόσον ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς θεραπείας αὐτῶν ἐκ τοῦ Νοσοκομεῖου θέλει γίνῃ πρόξενος ἀνυπολογίστου κακοῦ εἰς τὴν κοινωνίαν».⁶⁰⁰

⁵⁹⁷ *Αυτ.*, Χφ. 5, 15-6-1918, σ. 217-218.

⁵⁹⁸ Α. Τζιτζίκος, *ὁ.π.*, σ. 16.

⁵⁹⁹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ὁ.π.*, Χφ. 3, 6-9-1916, σ. 234-235.

⁶⁰⁰ *Αυτ.*, Χφ. 3, 6-9-1916, σ. 237-238. Καὶ ἀργότερα ὅταν διαπιστώθηκε ὅτι γινόταν διάκριση εἰς βάρος τῶν ιεροδούλων, τὸ δημοτικὸ συμβούλιο ἀπειλήσε με περικοπὴ τῆς ετήσιας ἐπιχορήγησης πρὸς τὸ Δημοτικὸ Νοσοκομεῖο: «(...) Τὸ Συμβούλιον, εἰς ὃ ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Δημάρχου ὅτι ἡ ἐνταῦθα Ἀστυνομικὴ Διεύθυνσις αἰτεῖται, ὅπως ὁ Δήμος χορηγῆ εἰς τὰς νοσηλευόμενας ἐν τῷ Νοσοκομείῳ «ἡ Ἀγάπη» κοινὰς γυναῖκας τὸν ἀπαιτούμενον πρὸς διατροφήν αὐτῶν ἄρτον, σκεφθὲν ὅτι τὸ χορηγούμενον μηνιαῖον ἐπίδομα τοῦ Δήμου εἰς τὸ Δημοτ(ικόν) Νοσοκομεῖον καταβάλλεται ἀκριβῶς χάριν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ, ἤτοι πρὸς συντήρησιν τῶν ἀπόρων ἀσθενῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων συμπεριλαμβάνονται καὶ αἱ κοινὰς γυναῖκες, ἀποφαίνεται παμψηφεί καὶ ἐγκρίνει, ἵνα διαβιβασθῆ ὑπὸ τοῦ κ. Δημάρχου ἔγγραφον εἰς τὴν Ἐφορείαν τοῦ Νοσοκομεῖου καὶ συστηθῆ αὐτῇ νὰ παρέχῃ τὴν ἰατρικὴν περίθαλψιν καὶ τροφήν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀσθενῶν καὶ εἰς τὰς ἐν τῷ αὐτῷ

Πολύ σημαντικές, επίσης, ήταν οι παρεμβάσεις της δημοτικής αρχής για τον έλεγχο και την επιτήρηση των ιερόδουλων με την ίδρυση οίκων ανοχής. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εισήγηση του δημάρχου στη συνεδρίαση της 27^{ης}-11-1917 του δημοτικού συμβουλίου που υποστήριζε την αναγκαιότητα σύστασής τους, λόγω του μεγέθους της πόλης και της οικονομικής σημασίας της, ως εμπορικού κέντρου και χώρου υποδοχής πλήθους ξένων επισκεπτών. Με αυτόν τον τρόπο φανερώνεται η ανοχή της τοπικής κοινωνίας, της συγκεκριμένης εποχής, απέναντι σε ένα ζήτημα, το οποίο ακόμα και στις μέρες μας αποτελεί ταμπού για πολλές κοινωνίες ανά τον κόσμο, ακόμη και ανάμεσα στις περισσότερο προηγμένες. Ως εκ τούτου, η δημοτική αρχή στα τέλη του 1917 αποφάσισε την ίδρυση οίκου ανοχής, όχι μόνο για να διαφυλάξει τη «δημόσια ηθική», η οποία πληττόταν από τις ιερόδουλες που, όπως αναφέρεται, περιφέρονταν στα δημόσια μέρη, αλλά και για να θέσει με αυτό τον τρόπο υπό έλεγχο τη μετάδοση των αφροδισίων νοσημάτων. Για τους παραπάνω λόγους, αποφασίστηκε αρχικά η ενοικίαση οικίας στο άκρο της πόλης -για την εποχή η πλατεία Πάργης- την οποία ο δήμος από την πλευρά του θα υπεκμίσθωνε, σε όποιον οριζόταν από τις αστυνομικές αρχές, ως κατάλληλος για τη λειτουργία του:

«(...) Ως πρὸς τὸ ζήτημα τῶν οἰκῶν ἀνοχῆς ὁ κ. Δήμαρχος ἐπρότεινε τὰ ἑξῆς: Ὡς δὲν ἀγνοεῖτε, Κ^{οι} Σύμβουλοι εἰς τὴν πόλιν ἡμῶν, ἕνεκα τῆς πληθύος τῶν κατοίκων καὶ τῆς συρροῆς ξένων, αἱ κοιναὶ γυναῖκαι καὶ οἱ οἴκοι ἀνοχῆς κατ' ἀνάγκην θεωροῦνται ἀνεκταί. Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἡμέτερα πόλει ὑπάρχουσι πολλὰ παράπονα ἐκ μέρους τῶν κατοίκων κατὰ τῶν κοινῶν αὐτῶν γυναικῶν, τῶν σποράδην ἀνὰ τὴν πόλιν κατοικοῦσῶν, ὅτι περιφέρονται ἀκωλύτως εἰς τοὺς δημοσίους περιπάτους καὶ δημόσια μέρη καὶ τὰς κεντρικὰς ὁδοὺς καὶ μεταχειρίζοντο ὅλα τὰ προσβάλλοντα τὴν δημοσίαν ἠθικὴν δελεάσματα δι' ἀσέμνων προκλήσεων. Πρὸς τὸ συμφέρον τῆς δημοσίας ἠθικῆς καὶ ἐξασφάλισιν τῆς ἡσυχίας τῶν ἐντίμων οἰκογενειῶν, ὑπὲρ ὧν ὀφείλει ἀδιαλείπτως νὰ μεριμνᾷ ἡ δημοτικὴ καὶ ἀστυνομικὴ ἀρχή, ἐκρίθη ἐπ' ἀνάγκει, ὅπως ὁ Δήμος ἐξεύρη καὶ μισθώσῃ ἐν κατάλληλον οἶκημα εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως, διὰ νὰ περισυλλέγῃ ἐν αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς ὅλαι αἱ ὁμολογουμένως ἐγνωσμένοι κοινὰι γυναῖκες, αἱ ἄγουσαι ἄσωτον καὶ διεφθαρμένον βίον καὶ ἐφαρμοσθῶσιν οἱ νόμοι κ(αί) οἱ κανονισμοὶ τοῦ Κράτους περὶ κοινῶν γυναικῶν καὶ οἰκῶν ἀσωτείας καὶ προλαμβάνωνται διὰ τῆς ἐπιβλέψεως καὶ ἐξετάσεως αὐτῶν αἱ διαδόσεις τῶν ἀφροδισίων νοσημάτων. Ὡς κατάλληλος οἰκία, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς οἶκος ἀνοχῆς, ἐκρίθη ἡ παρὰ τὴν πλατεῖαν Πάργης κειμένη τοιαύτη τοῦ μουσουλμάνου Σαντεντίν Μπλέτσα, κτηματίου κατοίκου Ἰωαννίνων, ὁ ὁποῖος προσφέρεται ἵνα τὴν

νοσηλευόμενας ἀσθενεῖς κοινὰς γυναῖκας, καθόσον ἄλλως ἤθελεν εὐρεθῆ εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ περικόπη ἐκ τοῦ ἐτησίου ἐπιδόματος τὰς τυχόν ὑπὸ τοῦ Δήμου διὰ τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν καταβαλλόμενα (...). Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., Πρακτικά..., ὁ.π., Χφ. 5, 28-12-1917, σ. 155.

εκμισθώση πρὸς τὸν σκοπὸν οὗτον εἰς τὸν Δήμον διὰ τρία ἔτη μὲ ἐτήσιον μίσθωμα δρ. 840 (...). Τὴν μίσθωση τῆς οἰκίας ταύτης προτείνω εἰς τὸ Συμβούλιον, ὅπως τὴν ἀποδεχθῆ μὲ τοὺς ἀνωτέρω ὅρους, καθόσον ἐπιβάλλεται εἰς τὸν Δήμον, ἵνα μεριμνήσῃ διὰ τοῦ ἀνω(τέρω) μέτρου, οὐ μόνον διὰ τὴν ἡσυχίαν τῶν οἰκογενειῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πρόληψιν τῶν ἀφροδισιακῶν νοσημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων πάσχουσιν οὐκ ὀλίγοι κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἰατρῶν τῆς πόλεως, ἄλλως τε ὁ Δήμος ὑλικῶς δεν θὰ ὑποστῆ οὐδεμίαν ζημίαν, καθόσον τὴν οἰκίαν ταύτην θέλει ὑπεκμισθώσῃ, εἰς ὃν ἡ Ἀστυνομία θέλει χορηγήσῃ ἄδειαν να διατηρήσῃ τὸν περὶ οὗ πρόκειται οἶκον ἀνοχῆς (...). Τὸ Συμβούλιον ἀποδεχόμενον τὴν πρότασιν τοῦ κ. Δημάρχου ὡς ὀρθὴν, νόμιμον, βásiμον καὶ συμφέρουσαν εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Δήμου ἀποφαίνεται παμψηφεί, ἐγκρίνει καὶ ψηφίζει τὴν ὑπὸ τοῦ Δήμου τριετὴ μίσθωσιν τῆς παρὰ τὴν πλατεῖαν Πάργης κειμένης οἰκίας τοῦ Σαντεντίν Μπλέτσα, τὴν συνισταμένην ἐξ ἑπτὰ δωματίων, δύο μαγειρείων αὐτῆς, κήπου, φρεάτος, καὶ ἀποχωρητηρίου, μὲ τὰ γνωστά αὐτῆς ὅρια, διὰ μίαν τριετίαν, ἀρχομένης τῆς μισθώσεως ἀπὸ τῆς 1ης Δ(εκεμ)βρίου 1917 καὶ ληγούσης τὴν 1η Δ(εκεμ)βρίου 1920 (...).⁶⁰¹

Ὡστόσο, μετὰ ἀπὸ λίγους μῆνες αποφασίστηκε ἡ ἐνοικίαση ἑτέρας οἰκίας, στο κάστρο τῆς πόλης, καθὼς ἡ προηγούμενη ἐπιστρατεύτηκε.⁶⁰² Ἡ λειτουργία τοῦ οἴκου ἀνοχῆς θεωροῦνταν τόσο ἀναγκαία, ὥστε τὸ δημοτικὸ συμβούλιο δεν δίστασε να υποβιβάσει τὸ μίσθωμα λίγο ἀργότερα, μετὰ ἀπὸ αἴτηση τῆς γυναίκας που εἶχε ἀναλάβει τὴ διαχείρισή του:

«(...) Τὸ Συμβούλιον, εἰς ὃ ὑπεβλήθη πρότασις ὑπὸ τοῦ κ. Δημάρχου, ὅτι παρίσταται ἀνάγκη να μισθωθῆ ὑπὸ τοῦ Δήμου καὶ ἕτερα οἰκία ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς οἶκος ἀνοχῆς, καθόσον ἡ μισθωθεῖσα τοιαύτη τοῦ Σαντεντίν Μπλέτσα παρὰ τὴν πλατεῖαν Πάργης ἐπετάχθη καὶ ἐστρατωνίσθη ἐν αὐτῇ εἰς λόχος ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἐδρευόντων συνταγμάτων καὶ ὅτι ὡς τοιαύτη ἐκρίθη κατάλληλος ἢ ἐν αὐτῶ οἰκία τοῦ κ. Κ. Γκλινάβου, τὴν ὁποίαν ἐκμισθοῖ πρὸς τὸν Δήμον διὰ τρία συνεχῆ ἔτη, ἀρχομένης τῆς μισθώσεως ἀπὸ τῆς αὐριον καὶ ληγούσης τὴν 25 Ἰαν(ουαρίου) 1921 μὲ ἐτήσιον ἐνοίκιον Δρ. 840 (...).⁶⁰³

Επίσης, τὸ 1918, ἐπεὶ ἀπὸ ἐντολή τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τῆς Κυβερνητικῆς Ἀντιπροσωπείας Ἠπείρου, ἰδρύθηκε εἰδικὸ νοσοκομεῖο για τις ιεροδουλες που ἐπάσχαν ἀπὸ ἀφροδισια νοσήματα σε οἰκία ἐντὸς τοῦ κάστρου, προκειμένου να προληφθῆ ἡ μετάδοσή τους στους πολίτες καὶ στον στρατό. Ὁ δήμος ἀνέλαβε τὴν ἐκμισθωση τῆς οἰκίας, για τον σκοπὸ αὐτὸ, καθὼς καὶ τὴν

⁶⁰¹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 27-11-1917, σ.136-138.

⁶⁰² Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 25-1-1918, σ. 171.

⁶⁰³ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 21-3-1919, σ. 301. Βλ. ἐπίσης στο ἴδιο, Χφ. 5, 17-10-1919, σ. 366.

κατασκευή ξύλινων κλινών και στρωμάτων για τον εξοπλισμό του νοσοκομείου:

«(...) Τὸ Συμβούλιον, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ κ. Δημάρχου ὅτι ὑφίσταται ἀπόλυτος ἀνάγκη κατασκευῆς δέκα ξύλινων κλινῶν καὶ στρωμνῶν αὐτῶν, διὰ νὰ χρησιμοποιηθῶσιν εἰς τὸ Νοσοκομεῖον τῶν κοινῶν καὶ ἐκ συφιλιδικῶν νόσων πασχουσῶν γυναικῶν, πρὸς πρόληψιν τῆς μεταδόσεως τῶν ἀσθενειῶν τούτων εἰς τε τοὺς πολίτας καὶ εἰς τὸν Στρατόν, γενομένης τῆς προτάσεως ταύτης κατόπιν προηγουμένης προφορικῆς ἐντολῆς τοῦ Γεν(ικοῦ) Γραμματέως τῆς Κυβερνητικῆς Ἀντιπροσωπείας Ἡπείρου, ἀποφαίνεται παμψηφεὶ καὶ ψηφίζει πίστωσιν ἐκ τοῦ ἀποθεματικοῦ κεφ(αλαίου) τρέχ(οντος) ἔτους δραχμῶν χιλίων (1.000), πρὸς κατασκευὴν δέκα κλινῶν καὶ δέκα στρωμνῶν αὐτῶν ἐκ χόρτου διὰ τὸν ἐν τῇ προτάσει τοῦ κ. Δημάρχου ἐκτεθέντα σκοπὸν, γενησομένων δι' ἀγορὰς ὑλικοῦ καὶ δι' ἡμερομισθίων τεχνητῶν κ(αί) ἐργατῶν ἢ καὶ κατ' ἀποκοπὴν, ἄνευ μειοδοσίας, διὰ τὸ κατεπεῖγον, τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ ἐπιβλέψει τῆς μηχανικῆς τοῦ Δήμου ὑπηρεσίας (...).⁶⁰⁴

Επιπλέον, την ίδια εποχή, σύμφωνα με σχετική διαταγή της Γενικῆς Διοικήσεως Ἡπείρου, ὁ δήμος ανέλαβε τὴν κατασκευὴ κλινῶν, στρωμάτων καὶ ἄλλων αναγκαίων γιὰ τὸν εφοδιασμὸ τῶν οἰκῶν ανοχῆς:

«(...) Τὸ Συμβούλιον, λαβὼν ὑπόψη τὴν πρότασιν τοῦ κυρίου Δημάρχου καὶ τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 13381 Διαταγὴν τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Ἡπείρου, ἀποφαίνεται παμψηφεὶ καὶ ψηφίζει πίστωσιν ἐκ τοῦ ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου τοῦ ἐφετεινοῦ προϋπολογισμοῦ ἐκ Δραχμῶν τριῶν χιλιάδων (ἀρ. 3.000), ὅπως διὰ τοῦ ποσοῦ τούτου καὶ τῇ μερίμνῃ τοῦ κ. Δημάρχου καὶ τῆς Μηχανικῆς τοῦ Δήμου Ὑπηρεσίας ἀγορασθῶσι διὰ τὸ κατεπεῖγον, ἄνευ δημοσίου συναγωνισμοῦ, ἀλλὰ δι' ἰδιαιτέρων συμφωνιῶν καὶ ἡμερομισθίων ἐργατῶν, τὰ ἀπαιτούμενα ὑλικά πρὸς κατασκευὴν κλινῶν, κλινοστρωμνῶν καὶ λοιπῶν χρειωδῶν χρησιμοποιηθησομένων ὑπὸ τῶν κοινῶν γυναικῶν εἰς τοὺς οἴκους ἀνοχῆς (...).⁶⁰⁵

Το 1924 ἡ αστυνομία συγκέντρωσε τοὺς οἴκους ἀνοχῆς τῆς πόλης σὲ ἓνα κτίριο στὴ θέση Μάτσικα.⁶⁰⁶ Στὴ συνέχεια, τὸ 1926 ἰδρύθηκε τὸ «Δημόσιον Νοσοκομεῖον Αφροδισίων Νοσημάτων Ἰωαννίνων». ⁶⁰⁷ Ἐντούτοις, ἡ κρατικὴ ἐπιχορήγηση, ὅταν ἀποδιδόταν, ἦταν πενιχρὴ, καθὼς δὲν ἐπαρκούσε οὔτε γιὰ τὴ μισθοδοσίαν τοῦ προσωπικοῦ. Στὸν δημόσιον λόγον καταδικάζεται ἡ ἐγκληματικὴ ἀδιαφορία τοῦ κράτους ἐναντι τοῦ μοναδικοῦ ιδρύματος στὴν

⁶⁰⁴ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 2-3-1918, σ. 185-186. Βλ. ἐπίσης στο ἴδιο, Χφ. 5, 3-5-1918, σ. 206.

⁶⁰⁵ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 11-10-1918, σ. 249.

⁶⁰⁶ *Αυτ.*, Χφ. 9, 24-10-1924, σ. 147-148.

⁶⁰⁷ «Δήλωσις», *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 268, 28-6-1926, σ. 2. Βλ. Ἐπίσης Ι. Νικολαΐδης, ὁ.π., τ. Στ', σ. 241. Τὸ νοσοκομεῖο ἐντοπίζεται στὴν οδὸ Λαμπριδίου. Βλ. Ι. Νικολαΐδης, ὁ.π., τ. Στ', σ. 241.

περιοχή της Ηπείρου, το οποίο αντιμετώπιζε τον «μέγιστον τῶν κινδύνων, διότι ὑπονομεύει οὐχί τὴν ὑγείαν τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπόστασιν τῶν Κρατῶν, τῶν Ἐθνῶν καὶ συμπάσης τῆς Κοινωνίας».⁶⁰⁸ Το 1930 συστάθηκε, ὑπὸ τη διεύθυνση του ἰατροῦ Πέτρου Αποστολίδη, ἀντιαφροδισιακὸ συνέργειο, το ὁποῖο ἐξυπηρετοῦσε ὅλη τὴν περιφέρεια.⁶⁰⁹

Απὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ σύνδεση τοῦ νεροῦ με ὀρισμένες μεταδοτικὲς νόσους ἦταν ἤδη ἐδραιωμένη στὴ συλλογικὴ συνείδηση τὴν ἐποχὴ που ἐξετάζουμε, ἔπειτα ἀπὸ τὶς σημαντικὲς ἀνακαλύψεις τῆς ἐργαστηριακῆς ἰατρικῆς. Παρόλα αὐτὰ, στὴν πόλη δὲν ὑπῆρχε σημαντικό σύστημα παροχέτευσης ὕδατος. Το νερὸ τῆς λίμνης ἦταν πόσιμο, ἐνῶ ἡ καλύτερη πηγὴ τῆς βρισκόταν στὴν «Ντραμπάτοβα», ἀπὸ τὴν ὁποία συνήθιζαν νὰ ἀγοράζουν νερὸ οἱ εὐποροὶ κάτοικοι. Τα σπιτία διέθεταν συνήθως πηγὰδια καὶ στέρνες στὶς αὐλὲς τους, ἐνῶ σὲ κεντρικὰ σημεῖα ὑπῆρχαν βρύσες. Οἱ Στρατώνες, τὸ Δημοτικὸ Νοσοκομεῖο «Ἡ Ἀγάπη» καθὼς καὶ οἱ τέσσερις βρύσες τῆς πλατείας τοῦ Ὡρολογίου τροφοδοτοῦνταν με νερὸ τῆς λίμνης, μὲσω μίας ἐιδικῆς ὑποκίνητης ἀντλίας.⁶¹⁰

Ἡ νοθεῖα τοῦ νεροῦ κατὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς λίμνης ἀπασχόλησε τὶς ἀρχὲς ἐξαρχῆς, ἐνῶ ἡ ἐξασφάλιση τῆς ποιότητος καὶ καθαρότητός του ὁδήγησε στὴ λήψη μέτρων ἀπὸ τὴν Κρητικὴ Χωροφυλακὴ. Κατὰ συνέπεια, τὰ δοχεῖα μεταφορὰς ἔπρεπε νὰ σφραγίζονται ἀπὸ τὴν ἀστυνομία, προκειμένου νὰ προλαμβάνονται οἱ ἐπιδημικὲς νόσοι που συνδέονται με τὸ μολυσμένο νερὸ:

«(...) ὑπὸ τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας ἐπροτάθη ὅπως τὸ μεταφερόμενον εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῶν πηγῶν Πλίτσι καὶ Κρουνέρι πόσιμον ὕδωρ, διὰ νὰ ἦ ἀμιγὲς καὶ καθαρὸν ἀπὸ τὸ τῆς λίμνης τοιοῦτον, τὰ δοχεῖα δι' ὧν μεταφέρεται τοῦτο νὰ σφραγίζονται ὑπὸ τῆς Ἀστυνομικῆς Ἀρχῆς. Ὁ ἐνωματάρχης τῆς Κρητικῆς χωροφυλακῆς Χρυσάνθης Μηλιαρὰς, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ ἐκτέλεσις τῆς σφραγίσεως τῶν δοχείων, ἠτήσατο καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Δημοτικοῦ ταμεῖου, δι' ἀξίαν διαφόρων εἰδῶν χρησίμων πρὸς σφράγιση τοῦ ἐκ τῶν ἀνωτέρων πηγῶν μεταφερομένου ὕδατος εἰς τὴν πόλιν (...). Τὸ Συμβούλιον ἀποδεχόμενον τὴν πρότασιν τοῦ Δημάρχου καὶ θεωροῦν ὅτι ἡ δαπάνη αὕτη εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ὑποχρεωτικὴ εἰς τὸν Δῆμον, προκειμένου περὶ λήψεως μέτρου τείνοντος εἰς πρόληψιν ἐπιδημικῶν νόσων προερχομένων ἐξ' ἀκαθαρσιῶν τοῦ ὕδατος (...).»⁶¹¹

⁶⁰⁸ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 17, 9-11-1931, σ. 166-167. Βλ. ἐπίσης, *Ελευθερία*, ἀρ. φ. 794, 24-9-1931, σ. 2' στὴν ἴδια, ἀρ. φ. 797, 5-10-1931, σ. 2.

⁶⁰⁹ «Ἰδρυσις συνέργειο ἀντιαφροδισιακοῦ», *Ἡλιωτικὸς Ἀγὼν*, ἀρ. φ. 1.014, 12-7-1930, σ. 4.

⁶¹⁰ «Ἡ νέα Ἑλλάς: τὰ ζωντανὰ Γιάννενα», *Ἀκρόπολις*, ἀρ. φ. 10.269, 25-2-1913, σ. 1' «Τὰ Ἰωάννινα: ὅλη ἡ μεγάλη ἱστορία των», *Σκρίπ*, ἀρ. φ. 6.331, 24-2-1913, σ. 1-2. Βλ. ἐπίσης Δ. Σαλαμάγκας, *Καθὼς χάραξε...*, ὁ.π., σ. 49' Γ. Κανετάκης, ὁ.π., σ. 170-172' Ι. Νικολαΐδης, ὁ.π., τ. Α', σ. 65-66' Μ. Παπιά, «Ἡ πόλη τῶν Ἰωαννίνων ...», ὁ.π., σ. 231-232.

⁶¹¹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 19-11-1914, σ. 47-48. Βλ. ἐπίσης στὸ ἴδιο, Χφ. 2, 1-12-1914, σ. 53.

Καθότι το έργο της ύδρευσης της πόλης ολοκληρώθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η συγκεκριμένη πρακτική εξακολούθησε να εφαρμόζεται για όλη την περίοδο που εξετάζουμε. Οι πωλητές ύδατος υποχρεούνταν στη λήψη νερού απευθείας από την πηγή της «Ντραμπάτοβας», ενώ οι χωροφύλακες σφράγιζαν τα δοχεία μεταφοράς του, προκειμένου να διασφαλιστεί η γνησιότητά του.⁶¹²

Επίσης, η νόσος της φυματίωσης αποτελούσε σημαντική απειλή για την υγεία του πληθυσμού της πόλης καθ' όλη τη διερευνώμενη περίοδο. Παρόλα αυτά, ομοίως σε αυτή την περίπτωση, η κρατική παρέμβαση υπήρξε νωθρή και αναποτελεσματική.⁶¹³ Στα Ιωάννινα, η πρώτη απόπειρα για την ίδρυση σανατορίου πραγματοποιήθηκε το 1924 με τη διεξαγωγή εράνου, για τον συγκεκριμένο σκοπό, από τον σύνδεσμο «Μάνα του Στρατιώτου».⁶¹⁴ Παράλληλα, το επόμενο έτος συστάθηκε παράρτημα της «Επιτροπής προς καταπολέμηση της φθίσεως», με εκπρόσωπο τον ιατρό Γεώργιο Δευτεραίο.⁶¹⁵ Η ανάγκη για την αντιμετώπιση της νόσου ορθωνόταν στον δημόσιο λόγο ως επιτακτική, ενώ η τοπική διοίκηση προέβαινε στη λήψη πρόσκαιρων μέτρων, όπως ο περιορισμός της σκόνης των δρόμων, μέσω του καταβρέγματος, και η απαγόρευση πώλησης αντικειμένων που προέρχονταν από φυματικούς. Ωστόσο, οι εκκλήσεις για την ίδρυση σανατορίου στην Ήπειρο γίνονταν όλο και περισσότερο έντονες:

«Ο Σύμβουλος κ. Άν Μπαμπασίικας ποιείται ἔκκλησιν εἰς τό Συμβούλιον, ὅπως λάβῃ τήν πρωτοβουλίαν ὁ Δήμος ἰδρύσεως Σανατορίου εἰς τήν Ἡπειρον, καθότι μύριαι ὑπάρξεις ἀπόλλυνται ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοιούτου θεραπευτηρίου. Θά παρεκάλουν τόν κ. Δήμαρχον ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τοῦτο με τούς ἀρμοδίους, ἂν παρίσταται ἀνάγκη.

Ὁ κ. Δήμαρχος λέγει ὅτι ἡ Πολιτεία δι' εἰδικοῦ Νομοθετήματος ἔλαβε μέριμνα περὶ ἰδρύσεως τοιούτων θεραπευτηρίων. Τό Νομοθέτημα τοῦτο εἶναι τό ἀπό 10 Ὀκτωβρίου 1925 Ν.Δ. «Περὶ ὀργανώσεως τῆς ἰατρικῆς ἀντιλήψεως ἀπόρων ἐφέδρων καί ἀπόρων ἐν γένει». Διά τοῦ πρώτου ἀρθρου αὐτοῦ προβλέπεται ἡ ἴδρυσις Νοσοκομείου Ἀσύλων καί ἡ εἰς κατάλληλα σημεῖα τοῦ Κράτους ἴδρυσις Ἐθνικῶν Σανατορίων ὡς καί ἡ ἐμπλοῦτισις τῶν ἤδη ὑπαρχόντων Δημοτικῶν καί Κοινοτικῶν

⁶¹² Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 24, 1-2-1937, σ. 291-292' Χφ. 25, 2-6-1937, σ. 138' Χφ. 29, 6-11-1939, σ. 258. Βλ. επίσης «Αστυνομικά», *Ἡπειρος*, αρ. φ. 772, 10-7-1920, σ. 2' στην ίδια, «Δια την καθαριότητα των υδάτων», αρ. φ. 976, 12-2-1921, σ. 1-2.

⁶¹³ Οι πρώτες προσπάθειες για την καταπολέμηση της νόσου πραγματοποιήθηκαν μόλις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με τη σύσταση του «Πανελληνίου Συνδέσμου κατά της Φυματίωσης» (1901) και αργότερα με την ίδρυση της «Αντιφθισικής Εταιρείας» (1925). Βλ παραπάνω, σ. 118-119.

⁶¹⁴ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 8, 25-1-1924, σ. 313-314. Το Υπουργείο Εσωτερικών είχε εγκρίνει τη σύνταξη μελέτης για την ίδρυση σανατορίου στο Μιτσικέλι στη θέση της Μονής Στοῦπαινας, η οποία τελικά δεν υλοποιήθηκε. Βλ. «Μια αναγκαιότητα και λαοσωτήριος ενέργεια το σανατόριο. Η Μονή Στοῦπαινας», *Ἡπειρος*, αρ. φ. 1.936, 15-10-1924, σ. 1.

⁶¹⁵ Ι. Νικολαΐδης, ὁ.π., τ. Στ', σ. 79. Βλ. επίσης «Αγών κατά της φθίσεως», *Ελευθερία*, αρ. φ. 175, 6-8-1925, σ. 2.

Νοσοκομείων καί Ιατρείων. Τά ὡς ἄνω ἰδρύματα ἰδρυθήσονται καί συντηρηθήσονται διά τῆς εἰς ἀπαξ καταβληθησομένης ἐπιχορηγήσεως τοῦ Κράτους ἐκ τῶν ὀφειλομένων ἐπιδομάτων εἰς τούς Ἐφέδρους δραχμῶν 70 ἑκατομμυρίων ἐκ τυχόν δωρεῶν καί ἐκ τῶν ἐκάστοτε ἐπιχορηγήσεων τῶν Δήμων καί Κοινοτήτων. Τά τοιαῦτα ἰδρύματα δωροῦνται εἰς ομάδας Δήμων καί Κοινοτήτων, ἐφ' ὅσον θ' ἀναλάβωσι τήν ὑποχρέωσιν τῆς καλῆς διατηρήσεως τῶν κτιρίων καί τῆς ἐν γένει συντηρήσεως αὐτῶν. Ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς κατ' αὐτάς μεταβάσεώς μου εἰς τάς Ἀθήνας, προθύμως θέλω ἔλθει εἰς συνομιλίαν μετά τῶν ἀρμοδίων περὶ τοῦ τρόπου τοῦ δυνατοῦ τῆς ἰδρύσεως ἐνός Σανατορίου εἰς τήν Ἥπειρον.

Ὁ Σύμβουλος κ. Δ. Βλαχλείδης λέγει ὅτι θά ἡδύνατο νά μεριμνήσῃ ὁ Δήμος, περὶ ἰδρύσεως ἀπομονωτηρίου φθισιῶντων πρὸς πρόληψιν τῶν ἐκ τῆς μεταδόσεως τῆς φυματιώσεως κινδύνου, ἐπίσης φρονεῖ ὅτι θά ἡδύνατο ὁ Δήμος νά ζητήσῃ παρὰ τῶν Αστυνομικῶν Ἀρχῶν, ὅπως ἀπαγορευθῇ ἡ πώλησις ἀντικειμένων ἀνηκόντων εἰς φυματικούς, νά τιμωρηθῶσι δέ οἱ συγγενεῖς οἱ πωλοῦντες τοιαῦτα ἀντικείμενα.

Ὁ Σύμβουλος κ. Ρέκκας λέγει ὅτι κατὰ τήν εἰς τό Δήμον δήλωσιν γεγονότων θανάτων φυματιῶντων νά ζητηθῇ ὑπό τοῦ κ. Δημάρχου παρὰ τῆς Αστυνομίας καί ἡ καταστροφή τῶν τοιούτων ἀντικειμένων». ⁶¹⁶

Το 1929 το Υπουργεῖο Υγιεινῆς, με εἰδική ὁδηγία του, κάλεσε τις τοπικές αρχές να λάβουν τα ἀπαραίτητα μέτρα για την ἰδρυση νοσοκομείου φθισιῶντων. Το δημοτικό συμβούλιο ἀπὸ την πλευρά του ζήτησε περισσότερες διευκρινίσεις σχετικά με τη χρηματοδότησή του:

«(...) παρίσταται ἀνάγκη (...) νά ἔλθωμεν εἰς συνεννοήσεως πρὸς τό Ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς, ἵνα πληροφορηθῶμεν τί θά ἡδύνατο τό Κράτος νά συνεισφέρει διά τήν κατασκευή τοῦ κτιρίου καί τί ποσόν ἐτησίως ἐκ τῆς εἰδικῆς Κρατικῆς πιστώσεως, ἂν ἀναγράφεται εἰς τόν προϋπολογισμόν τοῦ Κράτους τοιαύτη, πρὸς συντήρησιν τοῦ τοιούτου Νοσοκομείου. Μετά τήν λήψιν τῶν πληροφοριῶν τούτων θά ἡδύνατο ὁ Δήμος νά προχωρήσῃ εἰς συνεννόησιν καί πρὸς τήν Ἐφορείαν τῆς πόλεως καί πρὸς διάφορα σωματεῖα φιλανθρωπικά διά τήν ἐπίτευξιν τῆς ἰδρύσεως ἐνός τοιούτου Νοσοκομείου.

Ὁ Σύμβουλος κ. Σπ. Δάκαρης, διατελών καί Μέλος τῆς Ἐφορείας, γνωρίζει ὅτι ἡ Ἐφορεία τῆς Χριστιανικῆς Κοινότητος Ἰωαννίνων ἔχει ἀποφασίσῃ περὶ διαθέσεως ποσοῦ τινός μέχρι 50.000 δραχμῶν ἐκ τῶν τόκων τοῦ εἰδικοῦ κληροδοτήματος τοῦ προωρισμένου διά τήν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἔργου ἰδρύσεως Νοσοκομείου φθισιῶντων.

Τό Συμβούλιον ἀκοῦσαν τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθέντων, ἰδόν τάς διατάξεις τοῦ ἄρθρ. 88 τοῦ Δημοτικοῦ Κώδικος

Ἀποφασίζει παμψηφεί

⁶¹⁶ Ι.Α.Δ.Ι., Πρακτικά..., ὁ.π., Χφ. 11, 14-4-1926, σ. 61-62.

Ἐπιφυλάσσεται νά ἀποφασίση σχετικῶς πρὸς τήν ἰδρυσιν παρὰ τῶ ἐν Ἰωαννίνοις Δημοτικῶ Νοσοκομείῳ Περιπτέρου διὰ τήν νοσηλείαν φθισιῶντων, μετά την λήψιν πληροφοριῶν παρὰ τοῦ Ὑπουργείου Ὑγιεινῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος 1) ἂν τό Ὑπουργεῖον δύναται νά διαθέσῃ ποσόν τό ἐξ' εἰδικῆς πιστώσεως τοῦ Κρατικοῦ Προϋπολογισμοῦ καί ὅποιον τοιοῦτον, διὰ τήν ἀνέγερσιν ἐν Ἰωαννίνοις Νοσοκομείου φθισιῶντων καί 2) ἂν τό ὑπουργεῖον δύναται νά διαθέσῃ ἐτησίως ἐξ' εἰδικῆς πιστώσεως τοῦ Κρατικοῦ Προϋπολογισμοῦ ποσόν τι καί ὅποιον τοιοῦτον, διὰ τήν συντήρησιν ἰδρυθησομένου Νοσοκομείου φθισιῶντων ἐν Ἰωαννίνοις». ⁶¹⁷

Παράλληλα, το ἴδιο ἔτος ἰδρύθηκε «Φθισιατρεῖο» στο Νοσοκομείο Χατζηκώστα,⁶¹⁸ χωρίς ωστόσο να αντιμετωπιστεῖ αποτελεσματικά το πρόβλημα, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπό της πηγῆς μας. Σε ἀναμονή της ἰδρύσεως κρατικοῦ σανατορίου στην περιοχή, το 1939 ἡ Μητρόπολη Ἰωαννίνων καί ὁ Φιλανθρωπικός Θρησκευτικός Σύλλογος «Παντάνασσα» ἰδρυσαν τῆ Στέγη Φυματιῶντων για τῆ νοσηλεία των ασθενῶν. Τῆ διατροφή τους εξασφάλιζε τὸ Νοσοκομείο Χατζηκώστα, ἐνῶ τὰ φάρμακά τους τὸ Φαρμακεῖο των Ἐλεῶν. Ἐπίσης, ὁ δήμος ἀνέλαβε κατὰ τὸ ἥμισυ τὴν κάλυψη των λειτουργικῶν δαπανῶν του.⁶¹⁹

Ὅσον ἀφορᾶ στην καταπολέμηση της ἐλονοσίας, ἡ ὁποία μαζί με τῆ φυματίωση ἀπέτελεσαν τῆς μεγαλύτερες μάστιγες για τὸν πληθυσμό της Ἑλλάδας τὴν ἐποχὴ που ἐξετάζουμε, ἡ πολιτεία ἕως τῆς ἀρχῆς της δεκαετίας του 1930, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφερθεῖ, λάμβανε κάποια μεμονωμένα μέτρα, χωρίς ωστόσο τὴν ἐφαρμογὴ στοχευμένων πρακτικῶν ἀντιμετώπισης της νόσου. Μία ἀνάλογη προσπάθεια ἀποτελεῖ ἡ ἐγκύκλιος της 8^{ης} Ἰουνίου 1929 του Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν «Περὶ καθορισμοῦ του τρόπου ἀποξήρανσεως ἐλῶν». Σύμφωνα με τῆ συγκεκριμένη ἐγκύκλιο, οἱ δημοτικῆς ἀρχῆς ἦταν ἐπιφορτισμένες με τῆ σύσταση εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία θα εἶχε τὴν εὐθὺνη κατάρτισης πινάκων για τὴν καταγραφή των πρὸς ἀποξήρανση μικροσυλλογῶν υδάτων, ἐπιβλαβῶν για τὴ δημόσια υγεία. Ὡστόσο, σύμφωνα με τῆ γνωμοδότηση του δημοτικοῦ συμβουλίου, πέραν των παραλίμνιων περιοχῶν, δὲν υπῆρχαν μικροσυλλογῆς υδάτων ἐντὸς της περιφέρειας του δήμου, ἐνῶ οἱ ἐν λόγῳ περιοχῆς δὲν μπορούσαν να καταταχθοῦν στη συγκεκριμένη κατηγορία, ὄντας μεγάλες ἐκτάσεις με κινητὸ ὕδωρ, για τὴν ἀποξήρανση των ὁποίων ἀπαιτοῦνταν ἔργα ὑψηλοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἐν τέλει ἡ ἐπιτροπὴ συστάθηκε, χωρίς ὁμως να γνωρίζουμε τὰ ἀποτελέσματα των ἐργασιῶν της.⁶²⁰

⁶¹⁷ *Αυτ.*, Χφ. 14, 4-7-1929, σ. 173-174.

⁶¹⁸ Ἰ. Νικολαΐδης, *ὁ.π.*, τ. Η', σ. 38-39.

⁶¹⁹ Το ἴδρυμα βρισκόταν στην οδὸ Σαμουήλ. Βλ. Ἰ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ὁ.π.*, Χφ. 30, 15-4-1940, σ. 275' Χφ. 31, 4-7-1940, σ. 94-96.

⁶²⁰ *Αυτ.*, Χφ. 15, 16-12-1929, σ. 14-15. Εἶχε προηγηθεῖ (1924) ἡ ἐρευνα του Ὑγειονομικοῦ Τμήματος του Ὑπουργείου Συγκοινωνίας για τὴν καταγραφή των λιμνῶν, λιμνοθαλασσῶν καὶ ἐλῶν της Ἑλλάδας, με ἐκταση μεγαλύτερη του ἐνός στρέμματος, συμπεριλαμβανομένης καὶ της περιοχῆς Ἰωαννίνων. Βλ. Ἰ. Καρδαμάτης, *ὁ.π.*, γενικῶς.

Ο ανθελονοσιακός αγώνας εντατικοποιήθηκε τα επόμενα έτη με την καθιέρωση του κρατικού μονοπωλίου της κίνινης, του βασικού φαρμάκου θεραπείας της νόσου, για την αντιμετώπιση της νοθείας και αισχροκέρδειας, καθώς και με τη λήψη δραστικότερων μέτρων, όπως η ίδρυση της Ελονοσιακής Σχολής, των σταθμών και συνεργείων καταπολέμησης της νόσου σε καίριες θέσεις της επικράτειας, αλλά και η σύσταση ειδικών επιθεωρήσεων.⁶²¹ Στον δημοτικό προϋπολογισμό οικονομικού έτους 1937-1938 (Κεφάλαιο «Καταπολέμησης ελονοσίας») αυξήθηκε η δαπάνη για την αποξήρανση των παραλιμνίων ελών, καθώς ο κίνδυνος της ελονοσίας παρέμενε σοβαρός,⁶²² ενώ το 1938 το Υπουργείο Εσωτερικών με νεότερη εγκύκλιό του επανήλθε για την αναγκαιότητα εκτέλεσης αποξηραντικών έργων.⁶²³ Επίσης, το ίδιο έτος το Τμήμα Ελονοσίας της Υγειονομικής Σχολής Αθηνών ανέλαβε την εφαρμογή ανθελονοσιακού προγράμματος για την περιοχή των Ιωαννίνων, προϋπολογισμός 234.850 δραχμών.⁶²⁴ Στη συνέχεια, η Ήπειρος, πρώτη ανάμεσα στις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας, επιλέχθηκε για την ίδρυση Ανθελονοσιακού Σταθμού. Ο δήμος συμμετείχε κατά το ήμισυ του προϋπολογιζόμενου ποσού στην ίδρυση του σταθμού, ενώ το υπόλοιπο καλυπτόταν από κρατική επιχορήγηση. Οι μισθοί των ιατρών και τα φάρμακα βάρυναν τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Υγιεινής. Την ίδια εποχή συστάθηκε ειδική υπηρεσία καταπολέμησης των κωνωπωειδών. Ωστόσο, τα προβλήματα χρηματοδότησης δυσχέραιναν ανέκαθεν τον ανθελονοσιακό αγώνα.⁶²⁵

Ακολούθως, η νόσος της ευλογιάς, όπως είδαμε παραπάνω, είχε την ευθύνη πολλών θανάτων μέχρι το 1930, παρά τις ιατρικές ανακαλύψεις ήδη από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και την εφαρμογή του δαμαλισμού. Ο νόμος περί υποχρεωτικού δαμαλισμού και αναδαμαλισμού εφαρμόστηκε συστηματικότερα από το 1924 και εξής.⁶²⁶

Γενικότερα, για όλη την εξεταζόμενη περίοδο ο εμβολιασμός εφαρμόστηκε για διάφορες λοιμώδεις και μολυσματικές νόσους στις περισσότερο ευπαθείς πληθυσμιακές ομάδες είτε στο σύνολο του πληθυσμού. Για παράδειγμα, το 1938 πραγματοποιήθηκε υποχρεωτικός εμβολιασμός των κατοίκων με αντιτυφικό ορό.⁶²⁷

Σχετικά με τα προβλήματα υγείας των μαθητών, η έκθεση του Γενικού Επιθεωρητή Σχολείων της πόλης παρουσιάζει ενδιαφέρον, για τις πληροφορίες που εμπεριέχει. Κατά την εξέταση που πραγματοποίησε ο Υγειονομικός

⁶²¹ Γ. Λιβαδάς, Ι. Σφαγγός, *ό.π.*, σ. 52-55. Βλ. επίσης «Δια την υγείαν της χώρας μας. Το αποτέλεσμα του ανθελονοσιακού αγώνος. Από μίαν διάλεξιν του Υπουργού κ. Παπιά», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.435, 27-11-1931, σ. 1' στην ίδια, αρ. φ. 1.436, 28-11-1931, σ. 1' στην ίδια «Δια την υγείαν της πόλεως», αρ. φ. 1.919, 28-6-1933, σ. 1.

⁶²² Το δημοτικό Συμβούλιο ενέκρινε πίστωση 50.000 δρχ. για το συγκεκριμένο έργο. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 25, 24-5-1937, σ. 122.

⁶²³ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 27, 29-7-1938, σ. 68.

⁶²⁴ *Αυτ.*, Χφ. 26, 11-4-1938, σ. 164.

⁶²⁵ *Αυτ.*, Χφ. 28, 15-5-1939, σ. 291-293.

⁶²⁶ Την περίοδο πριν το 1924 η θνητότητα της νόσου ανερχόταν περί του 40%. Βλ. Φ. Κοπανάρης, *ό.π.*, σ. 68-73' Β. Κατσουγιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 64-67' Κ. Γαρδίκας, *ό.π.*, σ. 23-29' Ι. Παναγιωτίδου, *ό.π.*, σ. 28-32. Βλ. επίσης Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 25, 20-12-1937, σ. 383.

⁶²⁷ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, *ό.π.*, Χφ. 26, 23-5-1938, σ. 223.

Επιθεωρητής το 1929 σε μαθητές της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης, διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι μαθητές έφεραν συμπτώματα αναιμίας, ενώ το 16% έπασχε από ελονοσία. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί η κατάσταση, η Γενική Διοίκηση Ηπείρου επέβαλλε στον δήμο την ψήφιση σχετικής πίστωσης για την παροχή φαρμάκων σε άπορους μαθητές:

«(...) Ο κ. Δήμαρχος εισηγείται τό περιεχόμενον τῆς ὑπ' ἀριθ. 31232-1929 διαταγῆς τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Ἡπείρου, δι' ἧς γνωρίζεται ἡμῖν ὅτι εἰς τῆς τελευταίας γενομένης ἐξετάσεως τῶν μαθητῶν τῆς πόλεως Ἰωαννίνων, ὑπό τοῦ Ὑγειονομικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ, διεπιστώθη ὅτι τό πλεῖστον τῶν μαθητῶν τῆς Μέσης καί Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως φέρουσι καταφανῶς φαινόμενα <...>ρωρώσεως καί βαθείας ἀναιμίας, εἰς πολλοίς δέ παρετηρήθη διήθησις τραχηλικῶν ἀδένων, ὀφειλομένη εἰς ἔλλειψιν θρέψεως. Ἐπίσης παρετηρήθη ὅτι πάσχουσιν ἐξ ἐλονοσίας τό 16% ἐξ αὐτῶν. Διά τῆς αὐτῆς διαταγῆς ἐκτίθεται ὅτι ἐκ τῶν 3000 μαθητῶν τῆς πόλεως οἱ 700 εἶνε ἄποροι, οἵτινες ἔχουσιν ἀνάγκην φαρμάκων, πρὸς παροχὴν τῶν ὁποίων δέν ἐπαρκεῖ τό ἴδρυθέν παρὰ τῷ Ὑγειονομικῷ Ἐπιθεωρητῇ Σχολικόν Ἰατρεῖον, παρ' ὄλην τήν ἀρωγὴν τοῦ Φαρμακείου Ἐλεῶν καί παρακαλεῖται ὁ Δήμος, ὅπως ψηφίσῃ πίστωσιν σχετικὴν πρὸς παροχὴν φαρμάκων εἰς ἄπορους μαθητάς. Φρονοῦμεν ὅτι ὁ Δήμος δέον νά παράσῃ τήν αἰτουμένην ἀρωγὴν εἰς τό Σχολικόν Ἰατρεῖον τῆς πόλεως. (...)

Ψηφίζει παμψηφεί καί δι' ἀπολύτου πλειοψηφίας τῶν μελῶν αὐτοῦ
1) Νά χορηγηθῶσι φάρμακα δωρεάν εἰς ἐνδεδειγμένους ἄπορους μαθητάς τῶν Σχολείων τῆς πόλεως, δι' ἐκτελέσεως συνταγῶν ἐκδιδομένων ὑπό τῆς ὑπηρεσίας τῆς IB' Ὑγειονομικῆς Ἐπιθεωρήσεως Σχολείων. 2) Ψηφίζει πίστωσιν 15.000 δραχμῶν εἰς βάρος τοῦ Αποθεματικοῦ Κεφαλαίου τοῦ Προϋπολογισμοῦ τρέχοντος οἰκονομικοῦ ἔτους 1929-1930 διὰ παροχὴν φαρμάκων δωρεάν εἰς ἄπορους μαθητάς τῶν Σχολείων Ἰωαννίνων καί εἰς ἄπορους δημότας».⁶²⁸

Ένα επιπλέον σημαντικό ἔλλειμμα υποδομῶν στην πόλη σχετιζόταν με την περίθαλψη των φρενοβλαβῶν. Κάθε φορά που κρινόταν απαραίτητη η νοσηλεία κάποιου ασθενούς με ψυχιατρικό πρόβλημα, πραγματοποιόταν η μεταφορά του στα ψυχιατρεία της Κέρκυρας ή της Αθήνας.⁶²⁹ Επίσης, εντοπίσαμε την περίπτωση περίθαλψης πάσχοντα σε ιερό ναό, συγκεκριμένα του Αγίου Ιωάννη.⁶³⁰

Την ίδια τύχη, επίσης, είχαν οι φυματικοί και οι λυσσόδηκτοι, ενώ ο δήμος αναλάμβανε τα έξοδα μετάβασης των ἀπόρων ασθενῶν σε ἀνάλογα ιδρύματα, κυρίως της πρωτεύουσας.⁶³¹ Σε γενικές γραμμές, η συγκεκριμένη τακτική εφαρμοζόταν σε ἄπορους που ἔχρηζαν νοσηλείας σε ειδικά

⁶²⁸ Αὐτ., Χφ. 15, 16-12-1929, σ. 21.

⁶²⁹ Αὐτ., Χφ. 3, 15-1-1916, σ. 28.

⁶³⁰ Αὐτ., Χφ. 3, 14-1-1916, σ. 41.

⁶³¹ Αὐτ., Χφ. 14, 29-5-1929, σ. 91-93' Χφ. 22, 13-11-1935, σ. 23' Χφ. 23, 26-3-1936, σ. 5-6.

θεραπευτήρια εκτός Ιωαννίνων, ενώ αργότερα συμπεριλαμβάνονταν και θεραπείες με ιαματικά λουτρά.⁶³²

Γ. Δαπάνες του Δήμου Ιωαννιτών για τη δημόσια υγεία

Παρακάτω θα αναλύσουμε τις δαπάνες για τη δημόσια υγεία, όπως εγκρίθηκαν από τα δημοτικά συμβούλια, ανά έτος, για την υπό εξέταση περίοδο. Οι πίνακες που ακολουθούν εμπεριέχουν στοιχεία από τους επίσημους οικονομικούς προϋπολογισμούς του Δήμου Ιωαννιτών.⁶³³

Βέβαια, προκειμένου να σταθμίσουμε τη συμβολή της δημόσιας υγείας στο εύρος των ετήσιων δημοτικών δαπανών, προχωρήσαμε σε μία αναγκαία σύμβαση αναπτύσσοντας τη γενική έννοια της δημόσιας υγείας σε επιμέρους υποκατηγορίες, τις οποίες αναζητήσαμε στα διάφορα κεφάλαια των προϋπολογισμών. Επίσης, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η κατηγοριοποίηση στους προϋπολογισμούς των οικονομικών ετών, στους οποίους αναφερόμαστε, δεν έχει σταθερή μορφή, ενώ είναι συχνή η μεταφορά των σχετικών δαπανών σε έτερες υποκατηγορίες ή ακόμα και η συγχώνευσή τους, γεγονός το οποίο δυσχεραίνει την προσπάθειά μας για τον εντοπισμό και τη διάκρισή τους. Ωστόσο, προκειμένου να μην αλλοιωθούν τα πραγματικά δεδομένα, προβήκαμε σε ελάχιστες διορθωτικές παρεμβάσεις, σύμφωνα με τα κριτήρια της έρευνάς μας, όπως επεξηγούμε στη συνέχεια.

⁶³² *Αντ.*, Χφ. 27, 4-10-1938, σ. 129' Χφ. 27, 25-10-1938, σ. 159-160' Χφ. 29, 19-7-1939, σ. 65' Χφ. 29, 13-11-1939, σ. 277.

⁶³³ *Αντ.*, Χφ. 1, 13-5-1913, σ. 31-33' Χφ. 2, 4-2-1915, σ. 112-113' Χφ. 4, 14-12-1916, σ. 52' Χφ. 5, 9-2-1918, σ. 174-176' Χφ. 6, 8-7-1920, σ. 70-72' Χφ. 6, 5-11-1921, σ. 239-242' Χφ. 6, 19-11-1921, σ. 245-248' Χφ. 6, 29-11-1921, σ. 251-255' Χφ. 6, 18-12-1921, σ. 261-268' Χφ. 7, 27-5-1922, σ. 60-73' Χφ. 7, 9-5-1923, σ. 281-282' Χφ. 7, 11-5-1923, σ. 283-290' Χφ. 7, 18-5-1923, σ. 290-299' Χφ. 9, 17-7-1924, σ. 89-94' Χφ. 9, 7-8-1924, σ. 95-104' Χφ. 10, 11-5-1925, σ. 21-30' Χφ. 10, 15-5-1925, σ. 36-39' Χφ. 11, 12-7-1926, σ. 179-219' Χφ. 11, 14-7-1926, σ. 234-235' Χφ. 11, 19-7-1926, σ. 240-244' Χφ. 11, 20-7-1926, σ. 244-258' Χφ. 11, 31-1-1927, σ. 528-536' Χφ. 11, 1-3-1927, σ. 590-601' Χφ. 13, 6-4-1928, σ. 11-16' Χφ. 13, 14-5-1928, σ. 32-40' Χφ. 13, 23-5-1928, σ. 40-51' Χφ. 13, 31-5-1928, σ. 51-55' Χφ. 13, 27-3-1929, σ. 380-391' Χφ. 13, 4-4-1929, σ. 11-19' Χφ. 13, 8-4-1929, σ. 30-33' Χφ. 13, 16-4-1929, σ. 39-47' Χφ. 13, 18-4-1929, σ. 52-68' Χφ. 13, 29-4-1929, σ. 87-89' Χφ. 15, 12-3-1930, σ. 179-183' Χφ. 15, 14-3-1930, σ. 184-191' Χφ. 15, 31-3-1930, σ. 204-224' Χφ. 16, 18-3-1931, σ. 290-295' Χφ. 16, 20-3-1931, σ. 1-11' Χφ. 18, 29-3-1933, σ. 205-225' Χφ. 21, 26-6-1935, σ. 51-59' Χφ. 21, 5-7-1935, σ. 59-73' Χφ. 21, 8-7-1935, σ. 85-93' Χφ. 21, 10-7-1935, σ. 112-125' Χφ. 25, 24-5-1937, σ. 116-133, 143-148' Χφ. 25, 13-5-1937, σ. 104-110' Χφ. 26, 11-4-1938, σ. 159-192' Χφ. 28, 20-3-1939, σ. 175-218' Χφ. 30, 15-4-1940, σ. 287-293' Χφ. 31, 16-4-1940, σ. 1-33.

Πίνακας 2

Ανάλυση δαπανών για τη δημόσια υγεία ανά προϋπολογισμό εξόδων εκάστου έτους*

Έτος	Υγεία	Καθαριότητα	Κατάβρεγμα	Δημοτικά Λουτρά	Κοινωνική Πρόνοια	Σύνολο	Σύνολο εξόδων προϋπολογισμού
1913	1.440,00	31.500,00	-	-	-	32.940,00	106.187,20
1915	1.320,00	32.830,00	4.600,00	-	-	38.750,00	241.358,00
1917	2.600,00	27.235,00	-	-	30.000,00	59.835,00	270.374,50
1918	6.710,00	52.340,00	-	-	58.000,00	117.050,00	475.385,50
1920	11.532,00	79.213,00	-	-	53.040,00	143.785,00	1.105.598,00
1921	13.540,00	80.712,00	-	-	40.600,00	134.852,00	1.097.056,65
1922	26.700,00	98.880,00	16.300,00	-	38.200,00	180.080,00	1.211.171,50
1923-1924	209.560,00	-	-	-	180.880,00	390.440,00	1.720.015,00
1924-1925	285.100,00	-	40.000,00	-	322.100,00	647.200,00	2.268.587,00
1925-1926	356.065,00	-	49.500,00	-	402.600,00	808.165,00	2.101.399,50
1926-1927	46.500,00	364.974,10	100.500,00	-	386.657,00	898.631,10	2.885.145,90
1927-1928	69.700,00	343.100,00	100.500,00	-	415.500,00	928.800,00	3.474.344,20
1928-1929	87.000,00	371.125,00	490.625,00	-	595.500,00	1.544.250,00	5.931.571,15
1929-1930	129.200,00	340.125,00	124.100,00	-	648.500,00	1.241.925,00	4.768.135,00
1930-1931	80.700,00	306.000,00	292.000,00	-	585.950,00	1.264.650,00	4.850.828,70
1931-1932	62.900,00	293.000,00	281.000,00	-	587.800,00	1.224.700,00	6.199.345,00
1933-1934	111.200,00	328.900,00	80.000,00	-	736.400,00	1.256.500,00	5.991.052,00
1935-1936	135.100,00	398.000,00	153.000,00	-	1.093.300,00	1.779.400,00	8.170.511,30
1937-1938	164.300,00	-	372.000,00	115.000,00	1.361.100,00	2.012.400,00	7.121.673,00
1938-1939	146.300,00	272.000,00	-	115.000,00	1.185.600,00	1.718.900,00	7.626.715,25
1939-1940	537.000,00	505.120,00	145.000,00	195.200,00	554.000,00	1.936.320,00	17.642.107,10
1940-1941	810.000,00	484.420,00	135.000,00	-	670.800,00	2.100.220,00	15.166.945,80

* Για τα οικονομικά έτη 1914, 1916, 1919, 1932-1933, 1934-1935, 1936-1937 δεν διασώζονται αναλυτικοί προϋπολογισμοί.

Στους υπό διερεύνηση οικονομικούς προϋπολογισμούς στο κεφάλαιο «υγεία» εντάσσονται συνήθως τα έξοδα λειτουργίας της Υγειονομικής Υπηρεσίας.

Στην κατάταξή μας, στο πεδίο «κοινωνική πρόνοια» εντάξαμε δαπάνες του προϋπολογισμού, σχετικά με τα έκθετα, τις επιχορηγήσεις προς το Ορφανοτροφείο Γ. Σταύρου, τα βοηθήματα ενδεών, τα συσσίτια και τις λοιπές επιχορηγήσεις. Στα πρωτότυπα τις εντοπίζουμε στα κεφάλαια με τίτλο «αγαθοεργίες», «χορηγήματα», «βοηθήματα» και «φιλανθρωπίες».

Πιο συγκεκριμένα, στο πεδίο «Κοινωνική Πρόνοια» έτους 1922 εντάξαμε τα αντίστοιχα κεφάλαια του προϋπολογισμού για τις φιλανθρωπίες (33.360 δρχ.) και τα έκθετα (38.200 δρχ.). Παρόμοια τακτική ακολουθήσαμε και για τα επόμενα οικονομικά έτη: α) 1923-1924: Βοηθήματα (41.000 δρχ.) και επιχορηγήσεις (139.880 δρχ.), β) 1926-1927: Επιχορηγήσεις - βοηθήματα (236.657 δρχ.) και έκθετα (150.000

δρχ.), γ) 1927-1928: Επιχορηγήσεις - βοηθήματα (229.000 δρχ.) και έκθετα (186.500 δρχ), δ) 1928-1929: Χορηγήματα - βοηθήματα (378.500 δρχ.) και έκθετα (217.000 δρχ.), ε) 1929-1930: Χορηγήματα - βοηθήματα (431.500 δρχ.) και έκθετα (217.000 δρχ.), στ) 1930-1931: Χορηγήματα - βοηθήματα (370.400 δρχ.) και έκθετα (215.550 δρχ.), ζ) 1931-1932: Χορηγήματα - βοηθήματα (354.400 δρχ.) και έκθετα (233.400 δρχ.), η) 1933-1934: Χορηγήματα - βοηθήματα (519.400 δρχ.) και έκθετα (217.000 δρχ.), θ) 1935-1936: Χορηγήματα (851,300 δρχ.) και έκθετα (242,000 δρχ.), ι) 1937-1938: Χορηγήματα - βοηθήματα - αποζημιώσεις - επιχορηγήσεις (1.076.300 δρχ.) και έκθετα (284.800 δρχ.) και ια) 1938-1939: Επιχορηγήσεις (900.600 δρχ.) και έκθετα (285.000 δρχ.)

Στους προϋπολογισμούς των οικονομικών ετών 1939-1940 και 1940-1941 στο κεφάλαιο «υγεία» περιλαμβάνεται και η επιχορήγηση προς το Δημοτικό Νοσοκομείο «Η Αγάπη» (300,000 και 600,000 δρχ. αντίστοιχα), η οποία μέχρι τότε εντασσόταν στο κεφάλαιο για την κοινωνική πρόνοια.

Στους προϋπολογισμούς των οικονομικών ετών 1923-1924, 1924-1925 και 1925-1926 στο κεφάλαιο «υγεία» περιλαμβάνονται και οι αντίστοιχες δαπάνες της καθαριότητας και του καταβρέγματος.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζουμε με σχετικά μεγέθη τον καταμερισμό των δαπανών που αναφέρονται στη δημόσια υγεία ανά έτος. Ακολουθεί το σχετικό διάγραμμα:

Πίνακας 3

Σχετικά μεγέθη δαπανών ανά κατηγορία προϋπολογισμού σε συνάρτηση με τις συνολικές ετήσιες δαπάνες για τη δημόσια υγεία

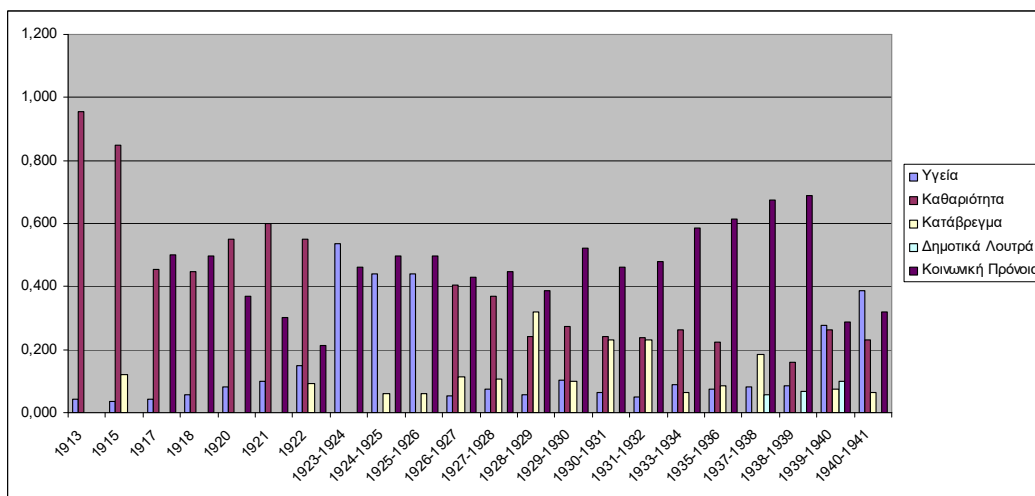
Έτος	Υγεία	Καθαριότητα	Καταβρέγμα	Δημοτικά Λουτρά	Κοινωνική Πρόνοια	Σύνολο
1913	0,044	0,956	-	-	-	1,000
1915	0,034	0,847	0,119	-	-	1,000
1917	0,043	0,456	-	-	0,501	1,000
1918	0,057	0,447	-	-	0,496	1,000
1920	0,080	0,551	-	-	0,369	1,000
1921	0,100	0,599	-	-	0,301	1,000
1922	0,148	0,549	0,091	-	0,212	1,000
1923-1924	0,537	-	-	-	0,463	1,000
1924-1925	0,440	-	0,062	-	0,498	1,000
1925-1926	0,441	-	0,061	-	0,498	1,000
1926-1927	0,052	0,406	0,112	-	0,430	1,000
1927-1928	0,075	0,370	0,108	-	0,447	1,000
1928-1929	0,056	0,240	0,318	-	0,386	1,000
1929-1930	0,104	0,274	0,099	-	0,523	1,000
1930-1931	0,064	0,242	0,231	-	0,463	1,000
1931-1932	0,051	0,239	0,230	-	0,480	1,000
1933-1934	0,088	0,262	0,064	-	0,586	1,000

Πίνακας, συνέχεια

Έτος	Υγεία	Καθαριότητα	Κατάβρεγμα	Δημοτικά Λουτρά	Κοινωνική Πρόνοια	Σύνολο
1935-1936	0,076	0,224	0,086	-	0,614	1,000
1937-1938	0,082	-	0,185	0,057	0,676	1,000
1938-1939	0,085	0,158	-	0,067	0,690	1,000
1939-1940	0,277	0,261	0,075	0,101	0,286	1,000
1940-1941	0,386	0,231	0,064	-	0,319	1,000

Διάγραμμα 1

Οι δαπάνες ανά κατηγορία προϋπολογισμού σε συνάρτηση με τις συνολικές ετήσιες δαπάνες για τη δημόσια υγεία

Όπως απεικονίζεται στον παραπάνω πίνακα και στο διάγραμμα, αμέσως μετά την ενσωμάτωση της περιοχής στην ελληνική επικράτεια, προτεραιότητα της τοπικής διοίκησης ήταν η καθαριότητα της πόλης, ενώ η πολιτική αυτή συνεχίστηκε έως το 1922. Το 1923 οι μοναδικές σχετικές δαπάνες που εγκρίθηκαν αφορούσαν αποκλειστικά στην υγεία και στην κοινωνική πρόνοια, ενδεικτικό της κρισιμότητας της κατάστασης μετά την εισροή των προσφύγων, αλλά και της υπερευαισθητοποίησης της κρατικής μηχανής απέναντι στο «ξένο σώμα» που διατάρασσε τις ισορροπίες. Από το 1926 η καθαριότητα και η κοινωνική πρόνοια απορροφούσαν το μεγαλύτερο μέρος των προϋπολογισθέντων εξόδων για τη δημόσια υγεία, ενώ η συγκεκριμένη εικόνα σχεδόν επαναλαμβάνεται έως το 1939. Επίσης, η δαπάνη του καταβρέγματος των οδών και πλατειών καταλάμβανε σημαντική μερίδα στην

πλειονότητα των ετήσιων προϋπολογισμών, με κυριαρχούσα βέβαια την αντίστοιχη της υγείας.

Προκειμένου να μελετήσουμε τη συμβολή των ετήσιων δαπανών για τη δημόσια υγεία στους συνολικούς προϋπολογισμούς εξόδων, προχωρήσαμε στην επεξεργασία των συγκεντρωτικών στοιχείων, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα και στο διάγραμμα που ακολουθούν:

Πίνακας 4

Προϋπολογισμοί για τη δημόσια υγεία οικονομικών ετών 1913-1940: συγκεντρωτικά στοιχεία

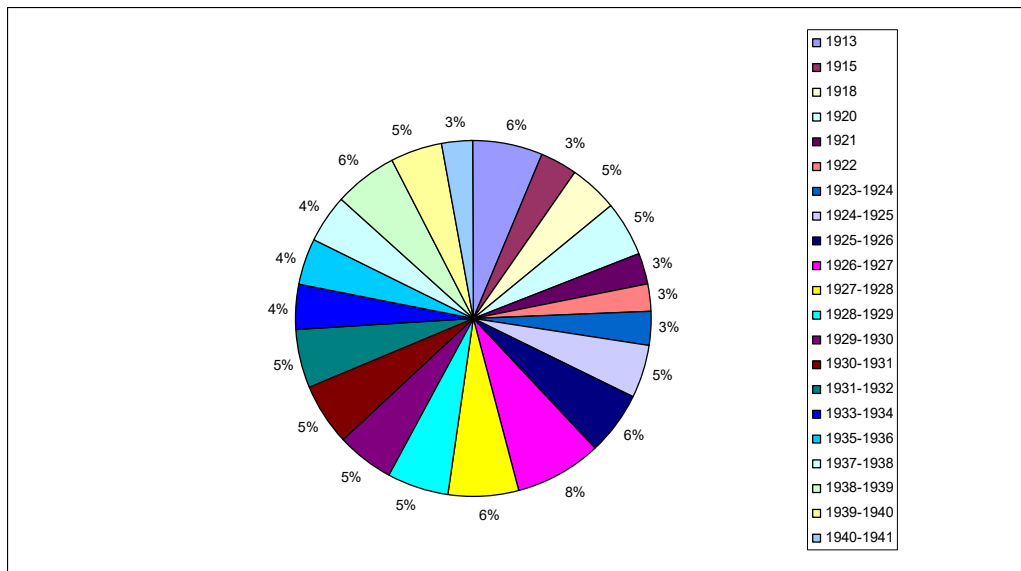
Έτος	Συνολικές δαπάνες για τη δημόσια υγεία	Σύνολο εξόδων προϋπολογισμού
1913	32.940,000	106.187,200
1915	38.750,000	241.358,000
1917	59.835,000	270.374,500
1918	117.050,000	475.385,500
1920	143.785,000	1.105.598,000
1921	134.852,000	1.097.056,650
1922	180.080,000	1.211.171,500
1923-1924	390.440,000	1.720.015,000
1924-1925	647.200,000	2.268.587,000
1925-1926	808.165,000	2.101.399,500
1926-1927	898.631,000	2.885.145,900
1927-1928	928.800,000	3.474.344,200
1928-1929	1.544.250,000	5.931.571,150
1929-1930	1.241.925,000	4.768.135,000
1930-1931	1.264.650,000	4.850.828,700
1931-1932	1.224.700,000	6.199.345,000
1933-1934	1.256.500,000	5.991.052,000
1935-1936	1.779.400,000	8.170.511,300
1937-1938	2.012.400,000	7.121.673,000
1938-1939	1.718.900,000	7.626.715,250

Πίνακας, συνέχεια

Έτος	Συνολικές δαπάνες για τη δημόσια υγεία	Σύνολο εξόδων προϋπολογισμού
1939-1940	1.936.320,000	17.642.107,100
1940-1941	2.100.220,000	15.166.945,800

Διάγραμμα 2

Προϋπολογισμοί για τη δημόσια υγεία οικονομικών ετών 1913-1940, σε συνάρτηση με τους συνολικούς προϋπολογισμούς εξόδων ανά έτος

Από τα παραπάνω επιβεβαιώνουμε το συμπέρασμα, όπως προκύπτει στη συνέχεια και με την ανάλυση των στατιστικών μας δεδομένων, ότι μετά την έλευση των προσφύγων η εικόνα και οι ανάγκες της πόλης άλλαξαν. Η αιφνίδια πληθυσμιακή εισροή προκάλεσε ζητήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος που έχρηζαν άμεσης αντιμετώπισης. Από την άλλη πλευρά, οι συνθήκες μετακίνησης και εγκατάστασής τους στους νέους χώρους υποδοχής προκάλεσαν την εμφάνιση θανατηφόρων ασθενειών και επιδημιών. Το 1923 ενέσκηψαν στα Ιωάννινα επιδημίες εξανθηματικού τύφου, ευλογιάς και γρίπης. Ως εκ τούτου, ο πολιτικός σχεδιασμός προσανατολίστηκε στην κατά το δυνατόν θωράκιση της δημόσιας υγείας, όπως εξάλλου αντικατοπτρίζεται στους προϋπολογισμούς των επόμενων οικονομικών ετών. Η συγκεκριμένη πολιτική αντιμετώπισης, με την πρόβλεψη αυξημένων δαπανών για ζητήματα υγείας, συνεχίστηκε για την περίοδο έως το 1928, οπότε μία άλλη μεγάλη επιδημία, ο δάγκειος πυρετός, αντιμετωπίστηκε αποτελεσματικά. Τα επόμενα

έτη οι δαπάνες για τη δημόσια υγεία βαθμιαία περιορίστηκαν, ελαφρώς, πιθανόν λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, ενώ αυξήθηκαν εκ νέου από το 1938 και για τα επόμενα δύο έτη.

Δ. Πολιτικές διευθέτησης του χώρου

Η μεγαλύτερη ίσως επίπτωση που είχαν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι στους πληθυσμούς της χερσονήσου ήταν η βίαιη αποκοπή τους από τον φυσικό γεωγραφικό - οικονομικό τους χώρο και ο περιορισμός τους σε εθνικά σύνορα. Τελικά, πραγματοποιήθηκε η ενσωμάτωση τμημάτων μόνο των φυσικών γεωγραφικών ενοτήτων, δυσχεραίνοντας τη δραστηριότητα ενός πληθυσμού, ο οποίος συνήθιζε να μετακινείται και να δραστηριοποιείται επαγγελματικά, και κοινωνικά, σε έναν ευρύτερο γεωγραφικό χώρο. Τα αποτελέσματα ήταν ορατά, τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, καθώς μετασηματίστηκαν οι παραγωγικές διαδικασίες, ανάμεσα σε κοινωνίες, οι οποίες ανέκαθεν παρουσίαζαν γεωγραφική, πολιτισμική και ιστορική συνοχή και συνέχεια.⁶³⁴

Το ζητούμενο για το ελληνικό κράτος, το οποίο εκπροσωπούσε η ανερχόμενη αστική τάξη, ήταν η εθνική ενσωμάτωση των Νέων Χωρών.⁶³⁵ Η προσπάθεια αυτή αντιμετώπισε τα προβλήματα της πολιτικής αστάθειας, της οικονομικής κρίσης που επέφερε το τέλος της μακροχρόνιας πολεμικής περιόδου, της πολυεθνικότητας του πληθυσμού και του γαιοκτητικού καθεστώτος, ιδιαίτερα των νεοπροσαρτημένων περιοχών.⁶³⁶

Από την άλλη πλευρά, η αστικοποίηση της κοινωνίας έθεσε τα θεμέλια της κρατικής πρόνοιας για την υγεία των πολιτών, στο πλαίσιο των νέων οικονομικών δεδομένων που επέφερε η Βιομηχανική Επανάσταση. Οι δύο μεγάλες αυτές επαναστάσεις, η αστική και η βιομηχανική, με τις νέες δομές που εισήγαγαν σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής, είχαν ως απόρροια την περιθωριοποίηση παλαιότερων μορφών κοινωνικοποίησης και αλληλεγγύης και την επικράτηση νέων δεδομένων, απότοκων των οικονομικών επιλογών.⁶³⁷

Σε αυτό το πλαίσιο η κοινωνική πολιτική αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η αναπαραγωγή και η ένταξη -

⁶³⁴ Νίκος Καλογήρου, *ό.π.*, σ. 83, 85.

⁶³⁵ Ο εκσυγχρονισμός συνδέθηκε με την εθνική ολοκλήρωση και τις νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης που άρμοζαν στην αστική δημοκρατία. Βλ. Β. Χαστάογλου, «Η ανάδυση της νεοελληνικής πόλης: η σύλληψη της μοντέρνας πόλης και ο εκσυγχρονισμός του αστικού χώρου», στο Γ. Μαυρογορδάτος, Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός ...*, *ό.π.*, σ. 103. Σε επίσημα κείμενα της εποχής η προσπάθεια αυτή του ελληνικού κράτους χαρακτηρίζεται ως «αποτουρκισμός», «εξελληνισμός», «εκσυγχρονισμός» και «εκπολιτισμός» των πόλεων του ελληνικού χώρου. Βλ. Α. Καραδήμου - Γερολύμπου, Ν. Παπαμίχου, «Ρύθμιση του χώρου: πολιτικές πρωτοβουλίες και θεσμικές ρυθμίσεις», στο Γ. Μαυρογορδάτος, Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός ...*, *ό.π.*, σ. 118.

⁶³⁶ Βλ. παραπάνω Κεφάλαιο II.

⁶³⁷ Θεσμοί όπως η οικογένεια, η Εκκλησία, οι συντεχνίες και οι συνεταιρισμοί προστάτευαν τα μέλη τους και ενίσχυαν τη συνοχή της προκαπιταλιστικής κοινωνίας. Βλ. Θ. Αλεξίου, *ό.π.*, σ. 158-159.

ενσωμάτωση του εργατικού δυναμικού στους οικονομικούς μηχανισμούς.⁶³⁸ Το ζήτημα της υγείας αναγορεύεται πλέον σε «δημόσια υγιεινή» και το κράτος επεμβαίνει άμεσα στη δημιουργία των προϋποθέσεων προς επίτευξη οικονομικής και δημογραφικής ανόδου.⁶³⁹

Στον κυκεώνα αυτών των αλλαγών ο τομέας της υγείας και υγιεινής αποτελεί πρωταρχικής σημασίας ζήτημα, για τη νέα κοινωνία, καθώς οι θάνατοι από επιδημίες μαστίζουν τον πληθυσμό που είναι ούτως ή άλλως αποδυναμωμένος από την ανέχεια και τους πολέμους. Η κατάσταση αυτή δεν σταμάτησε με τους Βαλκανικούς Πολέμους και την ένταξη των νέων περιοχών στο ελληνικό κράτος, αλλά συνεχίστηκε το επόμενο διάστημα, εξαιτίας των πολιτικο-οικονομικών συνθηκών και συγκυριών που ακολούθησαν, με αποκορύφωση τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τις συνέπειες που αυτός επέφερε, αλλά και την παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929.⁶⁴⁰

Η κρατική παρέμβαση προσανατολίστηκε στον επανασχεδιασμό των πόλεων, αλλά και σε ζητήματα υγιεινής και ασφάλειας. Από την άλλη πλευρά, επαναπροσδιορίστηκε και η κοινωνική πολιτική, σύμφωνα με τις φιλοδοξίες των νέων αστικών δομών. Το ζητούμενο ήταν η αναδιαμόρφωση των προβιομηχανικών οικισμών σε σύγχρονους αστικούς χώρους, οι οποίοι θα μεριμνούσαν για την ασφαλή και υγιεινή διαβίωση του πληθυσμού, με μακροπρόθεσμο στόχο τον οικονομικό και τεχνολογικό νεωτερισμό. Οι πολιτικές αυτές συντεταγμένες στηρίχθηκαν από το αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο σε κεντρικό, αλλά και σε περιφερειακό επίπεδο.⁶⁴¹

Εξάλλου, το μοντέρνο κίνημα στην αρχιτεκτονική, το οποίο αναπτύχθηκε κυρίως στο πρώτο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα, αντικατόπτριζε τις σύγχρονες με την εποχή ανάγκες εφαρμόζοντας πρακτικές με όρους ιατρικούς και υγειονομικούς. Ο σχεδιασμός της «μοντέρνας» πόλης ενέχει με σαφήνεια το *κοινωνικό περιεχόμενο*, το οποίο αναφέρεται στις τέσσερις λειτουργίες - δράσεις: κατοικία, εργασία, κυκλοφορία, καλλιέργεια του σώματος και του πνεύματος. Με τον τρόπο αυτό η λειτουργικότητα συνιστά το εξιδανικευμένο μοντέλο της ορθολογικής διευθέτησης του χώρου και αποτελεί δομικό συστατικό της αστικής διαχείρισης (urban management).⁶⁴²

Βέβαια, καθίσταται σαφές ότι ο «ορθολογισμός» και «τεχνολογικός εκουγχρονισμός» αποτέλεσαν το ιδεολογικό περίβλημα της κρατικής παρέμβασης, η οποία με τον τρόπο αυτό κατάφερε να διεισδύσει σε όλες τις εκδηλώσεις του αστικού, ιδίως, βίου. Ο αστικός προγραμματισμός στο όνομα

⁶³⁸ Η κοινωνική ενσωμάτωση επιτυγχάνεται με την εφαρμογή πρακτικών κοινωνικού ελέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης. Βλ. Θ. Αλεξίου, *ό.π.*, σ. 12, 26-28.

⁶³⁹ Στα τέλη του 18^{ου} αι. στη Δύση ανατρέπεται η παραδοσιακή μοιρολατρία απέναντι στον θάνατο. Στόχος είναι πλέον η επίτευξη της μακροζωΐας και η αριθμητική αύξηση των πληθυσμών. Βλ. G. Vigarello, *ό.π.*, σ. 176-179. Η νέα κρατική τακτική, ως εξουσία πάνω στη ζωή, αποσκοπεί στη βελτιστοποίηση των ικανοτήτων του σώματος, η οποία μετασχηματίζεται σε βιοεξουσία πάνω στο συλλογικό σώμα (αναπαραγωγή, θνησιμότητα, υγεία κλπ), δηλαδή στη διοίκηση και ρύθμιση του πληθυσμού. Βλ. Θ. Αλεξίου, *ό.π.*, σ. 32, 53-54.

⁶⁴⁰ M. Mazower, *ό.π.*, σ. 65-104, 159-193. Θ. Σακελλαρόπουλος, *ό.π.*, σ. 54-180. Κ. Κωστής, *Αγροτική Οικονομία...*, *ό.π.*, σ. 31-144.

⁶⁴¹ N. Καλογήρου, *ό.π.*, σ. 89-90.

⁶⁴² A. Rossi, *Η αρχιτεκτονική της πόλης*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 42-60. D. Stevenson, *Πόλεις και αστικοί πολιτισμοί*, Αθήνα 2007, σ. 128-140.

της κοινωνικής προόδου εφάρμοσε μοντέλα κυριάρχησης έναντι των ασθενέστερων τάξεων, αφομοίωσης των περιθωριοποιημένων ομάδων και ρύθμισης των αντιθέσεων.⁶⁴³

Λαμβάνοντας υπόψιν τα παραπάνω δεδομένα, τα οποία διαμόρφωσαν την αστική πραγματικότητα του δυτικού κόσμου από τον 19^ο αιώνα, θα μεταφερθούμε στην περίπτωση της πόλης των Ιωαννίνων. Ο δρόμος προς την «ανάπτυξη» και τον «εξευρωπαϊσμό» ήταν, λοιπόν, δεδομένος και επιτακτικός για κάθε δημοτική αρχή της πρώτης περιόδου μετά την προσάρτηση των Ιωαννίνων στην Ελλάδα. Η συνειδητοποίηση, από την άλλη πλευρά, της οπισθοδρόμησης -σε αντιπαραβολή πάντοτε με τα ευρωπαϊκά δεδομένα, τα οποία αποτελούσαν μέτρο σύγκρισης για όλες τις εκφάνσεις της πολιτικής, αλλά και κοινωνικής ζωής- δημιούργησε μια εμμονή για αλλαγές και διευθέτηση του χώρου, για έργα «εκουγχρονισμού» και «προόδου», παρά τη δυσχερή οικονομική συγκυρία. Η τάση αυτή των τοπικών αρχών συμπερευόταν απόλυτα με την τακτική του ελληνικού κράτους, το οποίο στήριζε και θεσμικά τη διαδικασία αλλαγής σε όλους τους τομείς,⁶⁴⁴ όπως και κάθε προσπάθεια απογαλακτισμού από το οθωμανικό παρελθόν.

Τα αγαθά που για άλλες πόλεις αποτελούσαν ήδη μια κατάκτηση -ο ηλεκτροφωτισμός, η παροχή ύδατος, η αποχέτευση, η χάραξη δρόμων, η καθαριότητα- για τα Ιωάννινα της συγκεκριμένης εποχής ήταν ακόμα ζητήματα ενταγμένα στο μεγαλόπνοο σχέδιο των δημοτικών αρχών. Η πόλη άλλαζε, ενώ «έπρεπε» να αποσυμφορηθεί και να τακτοποιηθεί περιορίζοντας λαϊκές πρακτικές που καθόλου δεν ευνοούσαν την νέα αντίληψη περί καθαριότητας και πολιτισμού.

Δαπάνες του Δήμου Ιωαννιτών για έργα και κοινωνική πρόνοια

Αναλύοντας τα εγκεκριμένα έξοδα στους οικονομικούς προϋπολογισμούς του δήμου, αρχικά επισημαίνουμε την υπεροχή των δαπανών που αφορούσαν σε έργα (δημοτικά - τεχνικά ή και υποδομής), υγεία και κοινωνική πρόνοια. Σε δεύτερο επίπεδο, η συγκριτική μελέτη των συγκεκριμένων εξόδων μάς οδηγεί σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα, σχετικά με τις προτεραιότητες του πολιτικού σχεδιασμού. Οι πίνακες και το διάγραμμα που ακολουθούν αντικατοπτρίζουν την εξέλιξη των δαπανών για τα έργα και την κοινωνική πρόνοια την περίοδο 1913-1940:

⁶⁴³ Β. Χαστάογλου, *Κοινωνιολογία του χώρου: μια κριτική προσέγγιση των αστικών θεωριών*, Βόλος 1979, σ. 49-56· η ίδια, *Κοινωνικές θεωρίες για τον αστικό χώρο: κριτική ανάλυση*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 119-141.

⁶⁴⁴ Ν. 541/15-12-1914: «περί συστάσεως νομοπαρασκευαστικής επιτροπείας προς αναθεώρησην της νομοθεσίας και σύνταξιν του νόμου περί σχεδίων πόλεων και απαλλοτριώσεων». Βλ. επίσης Α. Καραδήμου - Γερολύμπου, Ν. Παπαμίχως, *ό.π.*, σ. 113-114. Βέβαια, οι χαμηλοί προϋπολογισμοί της τοπικής αυτοδιοίκησης προκαλούσαν έντονες αντιδράσεις εκ μέρους των δημοτικών αρχών, οι οποίες αντιλαμβάνονταν ότι οι μειωμένες δαπάνες δεν συνεπικουρούσαν το έργο «υπέρ προόδου και ευημερίας». Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου*, Χφ. 3, 1-4-1916, σ. 87-89.

Πίνακας 5

Ανάλυση δαπανών έργων και κοινωνικής πρόνοιας ανά προϋπολογισμό εξόδων εκάστου έτους*

Έτος	Υγεία	Καθαριότητα	Φωτισμός	Υδρευση	Αποχέτευση	Κοινωνική Πρόνοια	Έργα	Σύνολο εξόδων προϋπολογισμού
1913	1.440,00	31.500,00	17.020,00	-	-	-	12.440,00	106.187,20
1915	1.320,00	32.830,00	50.000,00	-	-	-	85.688,00	241.358,00
1917	2.600,00	27.235,00	50.640,00	-	-	30.000,00	70.920,00	270.374,50
1918	6.710,00	52.340,00	56.600,00	-	-	58.000,00	148.200,00	475.385,50
1920	11.532,00	79.213,00	57.780,00	-	-	53.040,00	567.400,00	1.105.598,00
1921	13.540,00	80.712,00	50.035,00	-	-	40.600,00	136.592,00	1.097.056,65
1922	26.700,00	98.880,00	60.380,00	-	-	71.560,00	112.900,00	1.211.171,50
1923-1924	209.560,00	-	135.600,00	-	-	180.880,00	147.197,00	1.720.015,00
1924-1925	285.100,00	-	184.330,00	-	-	322.100,00	835.730,00	2.268.587,00
1925-1926	356.065,00	-	191.000,00	-	-	402.600,00	580.275,00	2.101.399,50
1926-1927	46.500,00	364.974,10	244.067,00	-	-	386.657,00	590.180,00	2.885.145,90
1927-1928	69.700,00	343.100,00	377.900,00	102.000,00	-	415.500,00	1.144.580,00	3.474.344,20
1928-1929	87.000,00	371.125,00	524.000,00	5.000,00	-	595.500,00	2.792.268,00	5.931.571,15
1929-1930	129.200,00	340.125,00	587.000,00	5.000,00	-	648.500,00	1.567.135,00	4.768.135,00
1930-1931	80.700,00	306.000,00	571.500,00	10.000,00	-	585.950,00	1.220.045,00	4.850.828,70
1931-1932	62.900,00	293.000,00	614.000,00	20.000,00	-	587.800,00	1.994.000,00	6.199.345,00
1933-1934	111.200,00	328.900,00	545.000,00	28.000,00	-	736.400,00	1.667.000,00	5.991.052,00
1935-1936	135.100,00	398.000,00	625.000,00	-	-	1.093.300,00	3.454.608,40	8.170.511,30
1937-1938	164.300,00	-	691.000,00	6.000,00	-	1.361.100,00	169.000,00	7.121.673,00
1938-1939	146.300,00	272.000,00	791.000,00	6.000,00	-	1.185.600,00	425.200,00	7.626.715,25
1939-1940	537.000,00	505.120,00	668.000,00	9.297.040,00	40.000,00	554.000,00	1.034.000,00	17.642.107,10
1940-1941	810.000,00	484.420,00	712.000,00	4.501.000,00	60.000,00	670.800,00	1.136.500,00	15.166.945,80

* Βλ. σχετικά το υπόμνημα του Πίνακα 2 στη σελ. 169-170.
Το κεφάλαιο των προϋπολογισμών με τον τίτλο «έργα» σε ορισμένες περιπτώσεις αναλύεται ως εξής: α) 1922: Οδοποιία (58.210 δρχ.) και νέα δημοτικά έργα (112.900 δρχ.), β) 1923-1924: Οδοποιία

(147.197 δρχ.), αρχιτεκτονικά έργα (107.360 δρχ.) και κατάρτιση τοπογραφικού χάρτη (400.000 δρχ.), γ) 1924-1925: Οδοποιία (162.430 δρχ.), αρχιτεκτονικά έργα (198.300 δρχ.), προμήθεια καταβρεκτήρα (200.000 δρχ.), κατάρτιση τοπογραφικού χάρτη (200.000 δρχ.), εκτέλεση έργων (75.000 δρχ.), δ) 1925-1926: Οδοποιία (165.875 δρχ.), αρχιτεκτονικά έργα (49.400 δρχ.), τοπογραφικός χάρτης (300.000 δρχ.) και εκτέλεση έργων (65.000 δρχ.), ε) 1926-1927: Οδοποιία (567.180 δρχ.) και συντήρηση κτιρίων (23.000 δρχ.), στ) 1927-1928: Οδοποιία (730.580 δρχ.), εκπόνηση σχεδίου πόλης (414.000 δρχ.), ζ) 1928-1929: Οδοποιία (1.728.268 δρχ.), εκπόνηση σχεδίου πόλης (437.000 δρχ.) και κατασκευή νέου σφαγείου - ιχθυοπωλείων (627.000 δρχ.), η) 1929-1930: Οδοποιία (1.338.285 δρχ.) και εκπόνηση σχεδίου πόλης (228.850 δρχ.), θ) 1930-1931: Έργα, ρυμοτομίες, επισκευές - συντήρηση οδών (1.012.500 δρχ.) και εκπόνηση σχεδίου πόλης (207.545 δρχ.), ι) 1931-1932: Έργα, ρυμοτομίες (1.694.000 δρχ.) και εκπόνηση σχεδίου πόλης (300.000 δρχ.), ια) 1933-1934: Έργα, ρυμοτομίες (1.652.000 δρχ.) και εκπόνηση σχεδίου πόλης (15.000 δρχ.). Στη συνέχεια, η σχετική δαπάνη αναφέρεται ως «έργα και ρυμοτομίες».

Επισημαίνουμε εκ νέου ότι η κατηγοριοποίηση των δαπανών διαφέρει μεταξύ των προϋπολογισμών και για τον λόγο αυτό θα είμαστε επιφυλακτικοί κατά την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Πίνακας 6

Σχετικά μεγέθη δαπανών έργων και κοινωνικής πρόνοιας, σε συνάρτηση με τους συνολικούς προϋπολογισμούς εξόδων ανά έτος

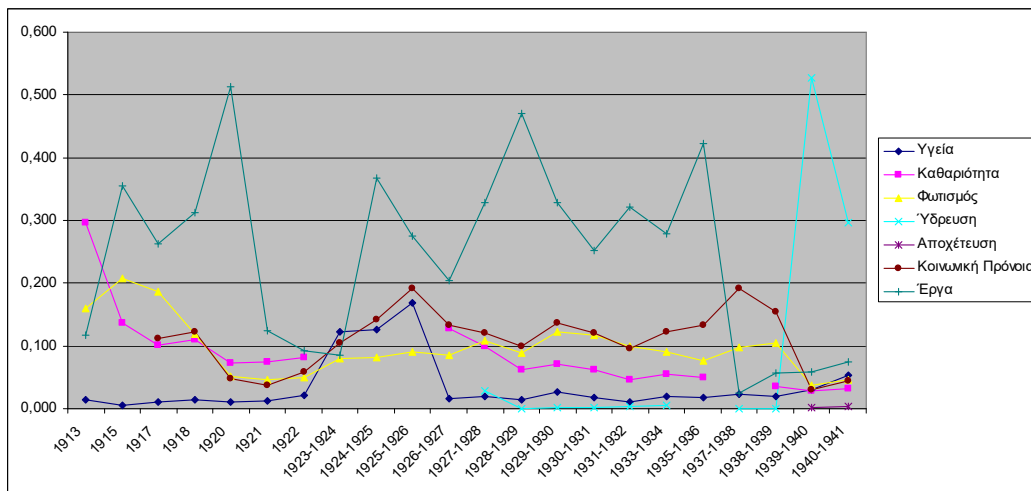
Έτος	Υγεία	Καθαριότητα	Φωτισμός	Υδρευση	Αποχέτευση	Κοινωνική Πρόνοια	Έργα
1913	0,014	0,297	0,160	-	-	-	0,117
1915	0,005	0,136	0,207	-	-	-	0,355
1917	0,010	0,101	0,187	-	-	0,111	0,262
1918	0,014	0,110	0,119	-	-	0,122	0,312
1920	0,010	0,072	0,052	-	-	0,048	0,513
1921	0,012	0,074	0,046	-	-	0,037	0,125
1922	0,022	0,082	0,049	-	-	0,059	0,093
1923-1924	0,122	-	0,079	-	-	0,105	0,086
1924-1925	0,126	-	0,081	-	-	0,142	0,368
1925-1926	0,169	-	0,091	-	-	0,192	0,276
1926-1927	0,016	0,127	0,085	-	-	0,134	0,205
1927-1928	0,020	0,099	0,109	0,029	-	0,120	0,329
1928-1929	0,015	0,063	0,088	0,000	-	0,100	0,471
1929-1930	0,027	0,071	0,123	0,001	-	0,136	0,329
1930-1931	0,017	0,063	0,118	0,002	-	0,121	0,252
1931-1932	0,010	0,047	0,099	0,003	-	0,095	0,322
1933-1934	0,019	0,055	0,091	0,005	-	0,123	0,278
1935-1936	0,017	0,049	0,076	-	-	0,134	0,423

Πίνακας, συνέχεια

Έτος	Υγεία	Καθαριότητα	Φωτισμός	Υδρευση	Αποχέτευση	Κοινωνική Πρόνοια	Έργα
1937-1938	0,023	-	0,097	0,000	-	0,191	0,024
1938-1939	0,019	0,036	0,104	0,000	-	0,155	0,056
1939-1940	0,030	0,029	0,038	0,527	0,002	0,031	0,059
1940-1941	0,053	0,032	0,047	0,297	0,004	0,044	0,075

Διάγραμμα 3

Δαπάνες για τα έργα και την κοινωνική πρόνοια, σε συνάρτηση με τους συνολικούς προϋπολογισμούς εξόδων ανά έτος

Όπως καταδεικνύουν τα στατιστικά μας δεδομένα, τα έργα καταλάμβαναν το μεγαλύτερο ποσοστό σε όλους τους ετήσιους οικονομικούς προϋπολογισμούς, με αποκορύφωμα τα έτη 1920, 1928-1929 και 1935-1936. Ειδικότερα, το έργο ύδρευσης της πόλης το 1939 έφτασε στο 53% του συνολικού (γενικού και ειδικού) προϋπολογισμού εξόδων, καθώς τη χρονιά αυτή εντάθηκαν οι κατασκευαστικές εργασίες. Επίσης, από το 1939 και έπειτα εγκρίθηκαν κάποιες μικρές δαπάνες για το έργο αποχέτευσης. Από την άλλη πλευρά, το ενδιαφέρον για τον φωτισμό (ηλεκτροφωτισμό από το 1927) παρέμεινε σταθερό για όλη την περίοδο, ενώ παρατηρούμε μία σημαντική μείωση από το 1939 και εξής. Σταθερή πορεία διατήρησαν τα έξοδα για την υγεία, με εξαίρεση τα οικονομικά έτη 1923-1924, 1924-1925 και 1925-1926, οπότε όμως συνυπολογίζονταν με τα αντίστοιχα της καθαριότητας. Η ίδια η καθαριότητα, από την άλλη πλευρά, περιλαμβανόταν πάντοτε στα προϋπολογισθέντα έξοδα, ακόμη και όταν, όπως είδαμε παραπάνω,

συγχωνευόταν με την υγεία, εκτός βέβαια από το οικονομικό έτος 1937-1938 που εκλείπει, πιθανώς λόγω της ανάθεσης της συγκεκριμένης υπηρεσίας σε εργολάβο. Τέλος, οι δαπάνες για την κοινωνική πρόνοια κυμαίνονταν μεταξύ 3% (1939-1940) και 19% (1925-1926), με μικρές αυξομειώσεις ανάμεσα στα έτη.

Συμπερασματικά, μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων και την προσάρτηση της περιοχής στο ελληνικό κράτος παρατηρούμε μία εμποδωμένη τάση για ανοικοδόμηση, έργα υποδομής, αλλά και εξωραϊσμό της πόλης. Παράλληλα, σταθερός είναι ο προσανατολισμός του πολιτικού σχεδιασμού στην υγειονομική οργάνωση καθώς και στην παροχή βοήθειας προς τους αδυνάτους, οι οποίοι πλήθαιναν λόγω της οικονομικής πραγματικότητας της περιόδου.

Υδρευση και ηλεκτροφωτισμός

Στη συνέχεια, διατρέχοντας το αρχαικό υλικό για την εν λόγω περίοδο προβήκαμε σε ορισμένες ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις. Το φως, ως «φορέας πολιτισμού», ήταν απανταχού παρόν στην ημερήσια διάταξη των πρώτων δημοτικών αρχών στο νέο καθεστώς, χωρίς ωστόσο αυτό να υποδεικνύει απαραίτητα κάποια αλλαγή στα πρόσωπα ή στις αντιλήψεις, δεδομένου ότι αρχικά διατηρήθηκαν οι τοπικές αρχές από το πρηγούμενο καθεστώς, ανεξάρτητα από την εθνικότητα των δημάρχων. Για παράδειγμα, τον Ιούλιο του 1913 ο μουσουλμάνος δήμαρχος Γιαγιάμπης Αμπουλάχ αγάς εισηγήθηκε τη λήψη μέριμνας για τον κατάλληλο φωτισμό της πλατείας του Κωνσταντίνου του Ελευθερωτή: «ήτις κατέστη τό κέντρον της καί ἐπικοινωνία τῆς πόλεως καί ἐν γένει τῶν προσερχομένων ἐνταῦθα καί διερχομένων ξένων, φωτισθῆ καταλλήλως δι' ἐντονωτέρου ὅπωςδῆποτε φωτός, καθόσον μέ τόν φωτισμόν τῶν κοινῶν φανῶν εἶνε σκοτεινή καί δέν παρουσιάζει τόν φωτισμόν, ὄν ἡ ἀνάγκη καί ἡ πρόοδος ἀπαιτεῖ νά ἔχη».⁶⁴⁵

Το φως συνδεόταν επίσης με την δημόσια ασφάλεια, καθώς η έλλειψη ή ανεπάρκειά του παρακώλυε την επίβλεψη των αστυνομικών, αλλά και τη διέλευση των πολιτών τις νυχτερινές ώρες. Πριν τη διευθέτηση του ζητήματος του ηλεκτροφωτισμού, ακόμα και οι κεντρικές οδοί ή και η αγορά δεν φωτιζόνταν επαρκώς.⁶⁴⁶

Εξάλλου, η πρώτη σύμβαση για τον ηλεκτροφωτισμό και την ύδρευση των Ιωαννίνων πραγματοποιήθηκε το 1914, μεταξύ της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου και του Χρήστου Ζαβιτσάνου, επιχειρηματία που δραστηριοποιούνταν στη Λοζάνη. Το δημοτικό συμβούλιο αποδεχόμενο την εν λόγω σύμβαση: «ἐκφράζει τήν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ καί τῶν κατοίκων τῆς πόλεως Ἰωαννίνων πρὸς τήν Γενικήν Διοίκησιν Ἡπείρου, διὰ τό ὑπέρ τῆς πόλεως Ἰωαννίνων ἐνδιαφέρον τῆς νά βαδίσῃ αὕτη πρὸς τήν πρόοδον καί τόν πολιτισμόν, διὰ τοῦ ἠλεκτροφωτισμοῦ καί ὑδρεύσεως αὐτῆς, λαβούσα τήν πρωτοβουλίαν καί κηρύξασα διαγωνισμόν μειοδοτικῆς δημοπρασίας, διὰ

⁶⁴⁵ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 1, 18-7-1913, σ. 99.

⁶⁴⁶ «Ἐλλειψις φωτισμοῦ ἐν τῇ αγορά», *Ἡπειρος*, αρ. φ. 188, 18-5-1914, σ. 2.

νά ἐκτελεσθῶσι τὰ ἐκπολιτιστικά ταῦτα ἔργα τῆς πόλεως διά τῆς συνδρομῆς της, ὅσον τό δυνατόν ταχύτερον».⁶⁴⁷ Ωστόσο, διεκδίκησε τον ρόλο του διαχειριστή ἐπὶ των τοπικῶν ζητημάτων και αἰτήθηκε να γίνουν τροποποιήσεις στην τελική σύμβαση.⁶⁴⁸

Βέβαια, τα ἔσοδα του δήμου παρέμεναν πενιχρά μετατρέποντας ἕως ἀδύνατη την υλοποίηση των μεγάλων ἔργων υποδομῆς. Σύμφωνα με το ἄρθρο 7 του Νόμου „ΔΡΛΔ“ (υπ’ ἀρ. 4134) «Περὶ Διοικήσεως των στρατιωτικῶν κατεχομένων Χωρῶν» της 28^{ης} Φεβρουαρίου 1913, διατηρήθηκε αρχικά στις Νέες Χώρες η υφιστάμενη αστική, διοικητική και οικονομική νομοθεσία, χωρίς ὡστόσο να υπάρχει ο προηγούμενος διοικητικός μηχανισμός (της αυτοκρατορίας). Για τον λόγο αυτό το Δημοτικό Συμβούλιο Ἰωαννίνων αἰτούνταν επιτακτικά την εφαρμογή στην επικράτεια του της φορολογικῆς νομοθεσίας που ἰσχυε στην Παλαιά Ελλάδα και ἰδίως της σχετικῆς με τον δασμό «ἐπὶ των ὠνίων και εμπορευμάτων».⁶⁴⁹

Για τους παραπάνω λόγους, ἀλλά και εξαιτίας της ἀθέτησης των ὁρων των συμφωνηθέντων εκ μέρους του αναδόχου, το ἔργο του ηλεκτροφωτισμοῦ και ὕδρευσης δεν υλοποιήθηκε ἄμεσα. Το 1916 ἀνάδοχος του ηλεκτροφωτισμοῦ -πλέον διακρίνεται ἀπὸ την ὕδρευση- ἀνακηρύχθηκε η εταιρεία Ράδου -Κεφάλαι - Παπάζογλου & Σία.⁶⁵⁰ Ὁμως, το ἐπόμενο ἔτος η εταιρεία διέκοψε την παροχή υπηρεσιῶν για 14 συνεχεῖς ἡμέρες, καθὼς δεν ἦταν δυνατή η προμήθεια πετρελαίου, εξαιτίας της πολιτικῆς κατάστασης. Παρόλα αυτά, η δημοτική ἀρχή δεν ἔκανε δεκτοὺς τους ἰσχυρισμούς αυτούς και ο ἀνάδοχος του

⁶⁴⁷ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 1, 9-4-1914, σ. 286.

⁶⁴⁸ Κ. Chatzis, Α. Mahera, G. Mavrogonatou, «Supplying the city ...», ὁ.π., σ. 75-76.

⁶⁴⁹ *Αυτ.*, Χφ. 1, 2-7-1914, σ. 344. Ἀπὸ το 1915 επεκτείνεται η νομοθεσία, σχετικά με τον δασμὸ ἐπὶ των ὠνίων και των εισαγόμενων εμπορευμάτων ἀπὸ το ἐξωτερικό ἢ ἄλλους δήμους και κοινότητες του κράτους, η οποία ἰσχυε στην Παλαιά Ελλάδα, στον Δήμο Ἰωαννιῶν και το σχετικό τέλος ὀρίζεται στο 2%. Βλ. Β.Δ. 31-10-1914: «Περὶ επεκτάσεως του ἐπὶ των ὠνίων δασμοῦ του δήμου Ἰωαννίνων κλπ.». Συγκεκριμένα, εφαρμόστηκαν οἱ: Ν. ΞΗ' (υπ’ ἀρ. 68)/22-12-1847: «Περὶ δημοτικῶν φόρων»· Ν. ΨΙΑ' (υπ’ ἀρ. 711)/9-11-1878: «Περὶ δημοτικῆς εισφοράς»· Ν. „ΑΗ' (υπ’ ἀρ. 1.008)/18-6-1892: «Περὶ εφαρμογῆς του ἄρθρου 16 του ΞΗ' νόμου ἐπὶ της εισπράξεως ὅλων των εν γένει ἐσόδων των δήμων»· Ν. „ΒΡΚΑ' (υπ’ ἀρ. 2.121)/ 30-12-1892: «Περὶ τελωνειακοῦ δασμολογίου». Ἐπίσης, με το Β.Δ. 23-2-1918 επικυρώθηκε το Δ. 26-1-1917 της Προσωρινῆς Κυβέρνησης Θεσσαλονίκης «Περὶ εισπράξεως δημοτικῶν φόρου ἐπὶ των ταχυδρομικῶν δεμάτων καθ’ ἅπαν το κράτος», το οποίο προέβλεπε την ἀύξηση του ἀντίστοιχου φόρου σε 4%. Στον Δήμο Ἰωαννιῶν εφαρμόστηκε με το Β.Δ. 31-3-1918: «Περὶ εισπράξεως δημοτικῶν δασμῶν ἐπὶ των ὠνίων εἰς τον δήμον Ἰωαννιῶν εισαγόμενων δια ταχυδρομικῶν δεμάτων εμπορευμάτων κλπ.». Η φορολογική ἐνοποίηση της Ἠπείρου (και των ὑπόλοιπων Νέων Χωρῶν) με την Παλαιά Ελλάδα πραγματοποιήθηκε σε στάδια. Το 1915 επεκτείνεται και στην Ἠπειρο η νομοθεσία για τα εκπαιδευτικά τέλη. Βλ. Β.Δ. 31-10-1914: «Περὶ επεκτάσεως της νομοθεσίας περὶ εκπαιδευτικῶν τελῶν και διδασκηρίων εἰς Ἠπειρον, Κρήτη και Σάμον». Ἐπίσης, με το Β.Δ. 24-2-1919: «Περὶ επεκτάσεως της ἰσχύος των διατάξεων της Ἑλληνικῆς νομοθεσίας περὶ τελῶν χαρτοσήμου εν Μακεδονία και Ἠπείρῳ ἐπὶ μεταβιβάσεως ακινήτων εν γένει» καταργεῖται η παρ. 2 του Β.Δ. 30-11-1913: «Περὶ εισαγωγῆς της περὶ τελῶν χαρτοσήμου νομοθεσίας εν Μακεδονία και Ἠπείρῳ», η οποία ἐξαίρουσε τις εν λόγω περιφέρειες ἀπὸ την εφαρμογή των διατάξεων που ἰσχυαν στην Παλαιά Ελλάδα, σχετικά με τα τέλη χαρτοσήμου και μεταβιβάσεως ακινήτων, καθὼς ἐντάσσονταν στην κατηγορία των δημόσιων γαιῶν, σύμφωνα με το ὀθωμανικό γαιοκτησιακό καθεστῶς. Στο ἐξῆς ἐτίθεντο σε ἰσχὸ οἱ διατάξεις του Ν. „ΑΧΚΕ' (υπ’ ἀρ. 1.625)/30-12-1867: «Περὶ τελῶν χαρτοσήμου».

⁶⁵⁰ *Αυτ.*, Χφ. 3, 9-8-1916, σ. 216-217.

έργου κηρύχθηκε έκπιωτος.⁶⁵¹ Εντούτοις, το δημοτικό συμβούλιο ανακάλεσε τη συγκεκριμένη απόφασή του και λίγους μήνες αργότερα αποφάσισε τη συνέχιση της σύμβασης με την ανάδοχο εταιρεία, καθώς οι περιστάσεις δεν επέτρεπαν την εξεύρεση άλλου τρόπου φωτισμού της πόλης ή άλλου αναδόχου.⁶⁵² Μεταπολεμικά, αποφασίστηκε η συνέχιση της σύμβασης ύδρευσης και ηλεκτροφωτισμού με τον αρχικό ανάδοχο, Ζαβιτσάνο.⁶⁵³ Ωστόσο, το έργο καθυστέρησε εκ νέου και το 1921 υπογράφηκε προσωρινή σύμβαση με την εταιρεία του Τάκη Κεφάλλα. Το τότε δημοτικό συμβούλιο αποφάσισε την επίλυση, έστω και προσωρινή, του ζητήματος «εὐγενῶς φιλοτιμουμένου νά συνδέση ἑαυτό μέ τήν νέαν περίοδον ἀνακαινίσεως, ἐξωραϊσμοῦ καί ἐκπολιτισμοῦ τῆς πόλεως».⁶⁵⁴ Ωστόσο, η δοκιμασία συνεχίστηκε, καθώς η ανάδοχος εταιρεία του προσωρινού ηλεκτροφωτισμού προέβη σε επτάμηνη διακοπή του, με τον ισχυρισμό ότι δεν της χορηγήθηκε αύξηση της τιμής του ρεύματος. Ως εκ τούτου, το συμβούλιο εισηγήθηκε στο Υπουργείο Συγκοινωνίας τη διακοπή της σύμβασης,⁶⁵⁵ ενώ για μία περίοδο τουλάχιστον δύο ετών η πόλη φωτιζόταν με πετρέλαιο.⁶⁵⁶ Παράλληλα, το 1924 αποφασίστηκε οριστικά ο διαχωρισμός του έργου του ηλεκτροφωτισμού από εκείνο της ύδρευσης, καθώς ήταν δύσκολη η ανάδειξη αναδόχου, λόγω των υψηλών απαιτούμενων κεφαλαίων.⁶⁵⁷

Το 1926 το δημοτικό συμβούλιο υπέγραψε συμβόλαιο με την Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρεία, μία από τις μεγαλύτερες εταιρείες παραγωγής και διανομής ηλεκτρικού ρεύματος της εποχής. Ένα έτος αργότερα ολοκληρώθηκε η κατασκευή του σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και ο φωτισμός της πόλης αποκαταστάθηκε.⁶⁵⁸

Διαβάζουμε σχετικά με την πρώτη δοκιμή του ηλεκτροφωτισμού στην εφημερίδα *Αγροτική Ηχώ*:

«Τήν 7ην ἀκριβῶς καλεῖται ὑπό τοῦ κ. Ἰωαννίδη ὁ Δήμαρχος, κ. Πυρσινέλλας, νά θέσῃ εἰς κίνησιν τήν μικροτέραν τῶν μηχανῶν, τήν προσωρισμένην διά τόν ἠλεκτροφωτισμόν τῶν κεντρικῶν ὁδῶν τῆς πόλεως, καί μετ' ὀλίγον τόν διεκόπτῃ, ὅποτε ἡ πλέουσα εἰς τό σκότος ἐπί τόσα ἔτη πόλις μετεβλήθη ἀμέσως εἰς πόλιν φωταγωγημένην, χάρις εἰς τὰς ἀόκνους προσπαθείας τῶν Δημοτικῶν τῆς ἀρχόντων καί τοῦ ρέκτου Δημάρχου τῆς κ. Πυρσινέλλα, ὁ ὁποῖος ἠτύχησε προχθές νά ἴδῃ ἐν τῶν ὀνείρων του ἐκπληρούμενον ὡς καί τιμῆ ἕνεκεν τήν μαρμαρίνον ἀναμνηστική πλάκα

⁶⁵¹ *Αυτ.*, Χφ. 4, 30-11-1917, σ. 343-345.

⁶⁵² *Αυτ.*, Χφ. 5, 15-2-1918, σ. 177.

⁶⁵³ *Αυτ.*, Χφ. 5, 22-8-1919, σ. 362-363.

⁶⁵⁴ *Αυτ.*, Χφ. 6, 4-2-1921, σ. 150-159· Χφ. 7, 21-12-1922, σ. 155-156.

⁶⁵⁵ *Αυτ.*, Χφ. 8, 27-6-1923, σ. 46-48· Χφ. 8, 18-7-1923, σ. 82-85.

⁶⁵⁶ *Αυτ.*, Χφ. 8, 7-4-1924, σ. 423.

⁶⁵⁷ *Αυτ.*, Χφ. 9, 17-10-1924, σ. 139-142.

⁶⁵⁸ Για περισσότερα σχετικά με το έργο του ηλεκτροφωτισμού της πόλης των Ιωαννίνων, βλ. Κ. Chatzis, A. Mahera, «Alimenter en eau...», *ὁ.π.*, σ. 31-38.

ἀναρτηθεῖσαν ἐπὶ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ ἐργοστασίου ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἑταιρείας». ⁶⁵⁹

Δεδομένου ὅτι το δίκτυο ὕδρευσης τῆς πόλης ολοκληρώθηκε μετὰ το τέλος τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το συγκεκριμένο ζήτημα απασχόλησε ἐπίσης τις ἀρχές για ὅλη την περίοδο που εξετάζουμε. Το 1915 αποφασίστηκε ἡ μεταφορά τοῦ νεροῦ τῆς κρήνης ἐπὶ τῆς πλατείας Κωνσταντίνου τοῦ Ελευθερωτοῦ, το ὁποῖο ἕως τότε εκμεταλλεῖτο μόνο ὁ στρατός, στο χαμηλότερο σημεῖο τῆς πλατείας, προκειμένου να ἐξυπηρετοῦνται περισσότεροι πολῖτες. ⁶⁶⁰ Στὴ συνέχεια, το 1926 ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ ἀνέθεσε στον μηχανικὸ Πέτρο Λομπρέστη τὴν ἐκπόνηση μελέτης για τὴν ὕδρευση τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ μελέτη υλοποιήθηκε, σε συνεργασία με τὸν μηχανικὸ Δημήτριο Ἀρλιώτη, το 1927, ὁπότε ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὸ Υπουργεῖο Συγκοινωνιῶν. Παρόλα αὐτὰ, τὸ ἔργο τέθηκε σε ἐφαρμογὴ μετὰ ἀπὸ δώδεκα ἔτη, ἀφοῦ προηγήθηκε μίᾳ περιόδου δαιδαλωδῶν διαδικασιῶν καὶ συνεννοήσεων μεταξὺ τοῦ Δήμου Ἰωαννιτῶν, τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Ἠπείρου καὶ τοῦ υπουργεῖου, με τὴ συμμετοχὴ, ἐπίσης, ἐδικῶν συμβούλων καὶ τεχνικῶν ἐταιρειῶν. Τελικὰ, ἡ κατασκευὴ τοῦ ἔργου ἀνατέθηκε στὴν Ἑλληνικὴ Ἡλεκτρικὴ Ἑταιρεία καὶ τὴν 1^η Μαΐου τοῦ 1939 πραγματοποιήθηκε ἡ παροχέτευση ὕδατος ἀπὸ τὴν πηγὴ «Κρύα» στὶς πρώτες συνδέσεις τοῦ δικτύου. ⁶⁶¹

Τεχνικὰ ἔργα καὶ Σχέδιο Πόλης

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, οἱ ἐπεκτάσεις καὶ κατασκευές δρόμων, ἡ κατασκευὴ νεκροταφείου ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, ⁶⁶² ἡ ρυμοτόμηση ἐτοιμόρροπων κτιρίων, ἡ σὺνταξη τοῦ σχεδίου πόλεως, ἡ ἐπισκευὴ τοῦ σφαγείου ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκτέλεση ἀρδευτικῶν καὶ ἀποστραγγιστικῶν ἔργων ἀποτελοῦσαν βασικοὺς στόχους τῆς τοπικῆς ἀρχῆς, ἡ ὁποία ἀν καὶ εἶχε πληγῆ σημαντικὰ ἀπὸ τα δεινὰ τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, δὲν θα ἐγκατέλειπε τὴν προσπάθειά της για ἐκτέλεση ἔργων πρὸς διαφύλαξη τῆς υγείας τῶν πολιτῶν καὶ ἀναβάθμιση τῆς

⁶⁵⁹ «Αἱ πρώται δοκιμαὶ τοῦ ηλεκτροφωτισμοῦ», *Ἀγροτικὴ Ἠχώ*, ἀρ. φ. 115, 2-9-1927, σ. 1-2.

⁶⁶⁰ Ἰ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 9-6-1915, σ. 219-220.

⁶⁶¹ Για περισσότερα σχετικά με τὸ ἔργο τῆς ὕδρευσης τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων, βλ. Κ. Chatzis Α. Mahera, «Alimenter en eau...», ὁ.π., σ. 38-49' Α. Mahera, Κ. Chatzis, G. Mavrogonatou, «Supplying the city ...», ὁ.π., σ. 76-83. Βλ. Ἐπίσης Ἰ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 10, 10-7-1925, σ. 133-137' Χφ. 11, 8-7-1926, σ. 170-171' Χφ. 11, 28-2-1927, σ. 578-580' Χφ. 12, 14-10-1927, σ. 85-88' Χφ. 12, 20-1-1928, σ. 202-207' Χφ. 12, 9-2-1928, σ. 241-243' Χφ. 13, 23-11-1928, σ. 202-206' Χφ. 13, 30-1-1929, σ. 319-325' Χφ. 17, 31-7-1931, σ. 96-98' Χφ. 19, 28-2-1934, σ. 97-98' Χφ. 20, 25-10-1934, σ. 37-44' Χφ. 21, 6-6-1935, σ. 27-30' Χφ. 23, 27-4-1936, σ. 121' Χφ. 23, 20-5-1936, σ. 198-205' Χφ. 23, 20-5-1936, σ. 210-214' Χφ. 24, 7-9-1936, σ. 73-79' Χφ. 24, 22-9-1936, σ. 117-120' Χφ. 24, 4-2-1937, σ. 301-307' Χφ. 29, 5-9-1939, σ. 195-214' Χφ. 32, 20-8-1945, σ. 156-157. Βλ. Ἐπίσης «Ἡ ὕδρευσις τῆς πόλεως», *Ἀγροτικὴ Ἠχώ*, ἔτος Α', ἀρ. φ. 115, 2-9-1927, σ. 1' *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 360, 12-5-1927, σ. 1.

⁶⁶² Ἡ ἀπομάκρυνση τῶν νεκροταφείων ἀπὸ τὴ χωρικὴ ἐπικράτεια τῶν πόλεων ἀποτελεῖ παλιὰ πρακτικὴ στο ἑλληνικὸ κράτος, βλ. Κ. Κόμης, *Χολέρα ...*, ὁ.π., σ. 33.

εικόνας των Ιωαννίνων.⁶⁶³ Στην ίδια κατεύθυνση προσανατολιζόταν ο τύπος της εποχής με συνεχείς εκκλήσεις για «εκσυγχρονισμό» και «εξωραϊσμό» της πόλης.⁶⁶⁴

Ωστόσο, η οικονομική κατάσταση του δήμου τις περισσότερες φορές λειτουργούσε ως τροχοπέδη στην υλοποίηση τεχνικών έργων. Ήδη από τους πρώτους μήνες της νέας δημοτικής αρχής, ο μηχανικός του δήμου εντέλλεται να συντάξει κατάσταση με τις οδούς, τις πλατείες και τους υπονόμους που έχρηζαν επισκευής, με αντίστοιχο προϋπολογισμό δαπανών.⁶⁶⁵ Το 1914 το δημοτικό συμβούλιο απηύθυνε έκκληση προς τη Γενική Διοίκηση Ηπείρου για επιχορήγηση, προκειμένου να εκτελεσθούν διάφορα έργα προς εφαρμογή του υπό μελέτη σχεδίου πόλεως.⁶⁶⁶

Το πρώτο ρυμοτομικό Σχέδιο της Πόλης των Ιωαννίνων είχε εκπονηθεί από το οθωμανικό καθεστώς και συγκεκριμένα το 1895 από τον Ελβετό, ιταλικής καταγωγής, Italo Bernasconi, έπειτα από πρωτοβουλία του δημάρχου Χαϊρεντίν Πατσιαντά μπέη. Στη συνέχεια, το 1915, συντάχθηκε από το Υπουργείο Συγκοινωνιών της Κυβέρνησης Ελευθέριου Βενιζέλου το πρώτο, μετά την προσάρτηση των Ιωαννίνων στο ελληνικό κράτος, πολεοδομικό σχέδιο.⁶⁶⁷ Εντούτοις, το επόμενο έτος αναστάλθηκε η εφαρμογή του, καθώς καταγγέλθηκε από το υπουργείο ως ανακριβές, ενώ εντάλθηκε η κατάρτιση νέου. Παρόλα αυτά, η αρμόδια επιτροπή του δήμου αποφάσισε ότι το συνταχθέν σχέδιο πόλης ήταν μεν ακριβές, υστερούσε δε σε λεπτομερείς περιγραφές και τεχνικά στοιχεία. Για τον λόγο αυτό, ανατέθηκε ο καταρτισμός - συμπλήρωση του οριστικού σχεδίου στον νομομηχανικό Δημήτρη Χρησιδίη και στον μηχανικό του δήμου Περικλή Μελίρρυτο.⁶⁶⁸ Ωστόσο, αν και η εργασία περατώθηκε, το 1918 το Υπουργείο Συγκοινωνιών ανέθεσε την εκπόνηση νέου πολεοδομικού σχεδίου στον γάλλο αρχιτέκτονα Ernest Hébrard, συντάκτη του Σχεδίου Πόλης Θεσσαλονίκης, το οποίο παρουσιάστηκε το επόμενο έτος στο δημοτικό συμβούλιο. Το 1921 το υπουργείο, μετά από επιτόπιο έλεγχο εντεταλμένου μηχανικού, έκρινε ανακριβή και λανθασμένη την εκπονηθείσα μελέτη του Hébrard, ενώ αποφασίστηκε από το δημοτικό συμβούλιο η εκ νέου

⁶⁶³ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 1, 7-8-1913, σ. 119' Χφ. 1, 2-12-1913, σ. 193' Χφ. 1, 4-12-1913, σ. 199' Χφ. 2, 19-11-1914, σ. 48' Χφ. 2, 1-12-1914, σ. 53' Χφ. 2, 11-2-1915, σ. 115' Χφ. 2, 9-3-1915, σ. 146' Χφ. 2, 30-3-1915, σ. 154' Χφ. 2, 8-4-1915, σ. 166' Χφ. 2, 15-4-1915, σ. 177' Χφ. 2, 7-5-1915, σ. 196' Χφ. 2, 8-12-1915, σ. 359' Χφ. 3, 28-1-1916, σ. 29' Χφ. 5, 22-12-1917, σ. 150-151' Χφ. 5, 31-8-1918, σ. 237' Χφ. 5, 11-10-1918, σ. 246-247' Χφ. 5, 26-2-1919, σ. 292' Χφ. 5, 21-3-1919, σ. 301' Χφ. 5, 31-5-1919, σ. 333-334' Χφ. 5, 18-7-1919, σ. 347' Χφ. 5, 1-8-1919, σ. 357' Χφ. 5, 22-8-1919, σ. 362' Χφ. 5, 17-10-1919, σ. 367' Χφ. 5, 15-11-1919, σ. 381-384' Χφ. 6, 8-1-1920, σ. 12' Χφ. 6, 23-5-1920, σ. 64.

⁶⁶⁴ Γ. Βαβαρέτος, «Ολίγην καλήν θέλησιν», *Ελευθερία*, αρ. φ. 344, 17-3-1927, σ. 1.

⁶⁶⁵ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 1, 5-8-1913, σ. 109.

⁶⁶⁶ *Αυτ.*, Χφ. 2, 12-12-1914, σ. 59.

⁶⁶⁷ Το εν λόγω σχέδιο εγκρίθηκε από τη Γενική Διοίκηση Ηπείρου και υπογράφηκε από τον αναπληρωτή Γενικό Διοικητή Ηπείρου Θ. Γ. Αγγελόπουλο. Ευχαριστώ τον αρχιτέκτονα Θανάση Ζυγούρη για τις πληροφορίες που μου παρείχε σχετικά με τα ρυμοτομικά και πολεοδομικά σχέδια των Ιωαννίνων, οι οποίες εμπεριέχονται στο βιβλίο του: *Από τον Bernasconi στον Hébrard: «γνωστοί» και άγνωστοι πολεοδομικοί χάρτες των Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2019.

⁶⁶⁸ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ό.π., Χφ. 4, 28-3-1917, σ. 181-184.

σύνταξη του τοπογραφικού χάρτη της πόλης.⁶⁶⁹ Τελικά, το 1933 υιοθετήθηκε το οριστικό Σχέδιο Πόλεως Ιωαννίνων, κατ' εφαρμογή του Νομοθετικού Διατάγματος της 17ης-7-1923,⁶⁷⁰ αποτελώντας τη βάση για την ανάπτυξη της, από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και εξής, αντικαθιστώντας σταδιακά τον παλαιό πολεοδομικό ιστό.⁶⁷¹

Από τις κύριες προτεραιότητες των τοπικών αρχών, βέβαια, ήταν η εφαρμογή προνοιακής πολιτικής καθώς και η προσπάθεια για αναδόμηση, χωροταξική και κατ' επέκταση κοινωνική. Ως εκ τούτου, οι τοπικές αρχές προσπάθησαν να συγκεράσουν τις ανάγκες της πόλης για την κατασκευή έργων με τις ανάγκες της εργατικής τάξης για απασχόληση. Για τον σκοπό αυτό, προσανατολίστηκαν στην εξασφάλιση πόρων μέσω της φορολόγησης, ιδίως της έμμεσης φορολογίας, όπως αναφέρεται στην εισήγηση του Δημάρχου Γεωργίου Ιωαννίδη κατά τη συνεδρίαση της 7ης Νοεμβρίου 1916. Στο απόσπασμα της συγκεκριμένης συνεδρίασης, που παραθέτουμε παρακάτω, παρουσιάζει ενδιαφέρον η περιγραφή της υφιστάμενης κατάστασης της πόλης, τόσο από άποψη υποδομών όσο και από άποψη υγιεινής. Επίσης, αποτυπώνονται οι οικονομικές συνθήκες, με τις ανεξέλεγκτες υπερτιμήσεις, τις οποίες είχε υποστεί η περιοχή, επιπλέον λόγω της γεωγραφικής της απομόνωσης:

«(...) Τά καθήκοντα τοῦ Δήμου, ὡς γνωρίζητε, καί αἱ ὑποχρεώσεις αὐτοῦ εἶνε πολλαπλαῖ, τά πάντα δέ χρῆζουσι βελτιώσεως. Ἡ κατάστασις τῶν ὁδῶν, τῶν ὑπονόμων, αἱ ρυμοτομίαι, ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεως τῶν νόθων καί τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου, ἡ περίθαλψις τῶν ἀπόρων, ἡ κατασκευή εὐπρεπῶν καί ὑγιεινῶν σφαγείων καί τόσα ἄλλα γνωστά ὑμῖν δέν δύνανται νά ἐπιτευχθῶσιν ἄνευ πόρων. (...) Τά πολλαπλᾶ καθήκοντα τοῦ Δήμου ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Νόμος ἐχορήγησε τοῖς Δημοτικοῖς Συμβουλοῖς τό δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν ἀμέσους καί ἐμμέσους φόρους πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν.

Καί αἱ μέν ἄμεσοι φόροι εἰς τήν σημερινήν κατάστασιν θά ἦσαν τόσον ἐπαχθεῖς εἰς τούς κατοίκους καί ἰδίᾳ εἰς τήν κατωτέραν τάξιν, ἥτις δεινῶς ὑποφέρει· ὑπολείπονται συνεπῶς οἱ ἐμμέσοι φόροι ἐπὶ τῶν ὠνίων καί ἐμπορευμάτων, τούς ὁποίους δύνανται νομίμως τά Δημοτικά Συμβούλια νά αὐξήσωσι μέχρι 4%, διά τήν κάλυψιν τῶν ἀναγκαίων ἐξόδων τῆς διοικήσεώς του. Ὁ φόρος οὗτος, ἐμμέσως εἰσπραττόμενος, ἀποτελεῖ τό λογικώτερον εἶδος τῆς φορολογίας, κατανέμεται ἀναλόγως τῆς

⁶⁶⁹ Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 6, 4-12-1919, σ. 4-6· Χφ. 7, 15-2-1923, σ. 197-201· Χφ. 7, 7-3-1923, σ. 201-202· Χφ. 8, 23-1-1924, σ. 302-303· Χφ. 9, 3-7-1924, σ. 65-67.

⁶⁷⁰ Ν.Δ. 17-7-1923: «Περί σχεδίων πόλεων, κωμών και συνοικισμών του Κράτους και οικοδομής αυτών».

⁶⁷¹ Ακολούθησαν αναθεωρήσεις του 1948 και εκ νέου του 1955 από τον Γεώργιο Μελιγγάνο, το σχέδιο του οποίου τελικώς τέθηκε σε εφαρμογή. Βλ. Θ. Ζυγούρης, ὁ.π., σ. 25. Βλ. επίσης Α. Παπασπύρου, *Πολεοδομική Ιστορία των Ιωαννίνων: διπλωματική εργασία, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ*, σ. 53.

καταναλώσεως ἐκάστου, ἐπιβαρύνων πολύ πλέον τόν πλούσιον ἢ τόν πτωχόν, τόν ἔχοντα μικράν κατανάλωσιν. (...)

Διά τῆς προσθέτου ταύτης ἐλαφρᾶς φορολογίας, οὐ μόνον θα ἀναπτύξωμεν τήν δράσιν τοῦ Δήμου, ὥστε να δοθῆ καί εἰς τήν ἡμετέραν πόλιν ὠθησίς τις πρός τήν πρόοδον καί τόν πολιτισμόν, ἀλλά θέλομεν ἐπιτύχει προσέτι να ἄρωμεν τήν τόσον ἐπαχθῆ καί δαπανηράν διά τόν Δήμον κηδεμονίαν τοῦ Δημοσίου. (...)

Ἡ μειοψηφία, ἡ μή παραδεχομένη τήν αὐξησιν ἀπό 2 εἰς 3% τῶν ὠνίων καί ἐμπορευμάτων, φρονεῖ ὅτι θα ἦτο ἐπαχθῆς ἡ ὑπό τὰς σημερινάς συνθήκας αὐξησις τῆς φορολογίας, διότι τὰ εἰσαγόμενα ὑπό τὰς σημερινάς συνθήκας εἶνε πρωτίστως εἶδη τροφίμων, εἰδῶν καταναλισκομένων ὑπό τῶν λαϊκῶν τάξεων, ἐνῶ ἐλάχιστα εἰσάγονται ἐκ τῶν εἰδῶν ἱματισμοῦ, οἰκοδομικῆς, ἐπιπλώσεων ἢ πολυτελείας, ἐξ ὧν συνήθως καταναλίσκουσιν αἱ εὐπορώτεραι τάξεις. Συνάμα, τὰ εἶδη τῶν τροφίμων ὑφίστανται μεγάλην ὑπερτίμησιν νῦν, διότι δέν ἀγοράζονται ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν πηγῶν, ἀλλά ἐκ Πειραιᾶ καί ἄλλους λιμένας τῆς Ἑλλάδος, οὗ ἔνεκεν ὑφιστάμεθα ἐπί πλέον ναύλαις, οἵτινες καί λόγῳ τῆς πρωτογόνου καταστάσεως τῆς διά ξηρᾶς συγκοινωνίας ἐπιβαρύνουσιν ὑπερόγκως τὰς τιμάς. Ἐξ ἄλλου, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἐμπορευμάτων καί τῆς μεγάλης ζητήσεως, ἐλλείπει ὁ συναγωνισμός, ὅστις ρυθμίζει τό ἐνιαῖον τῶν τιμῶν, ἀλλά παρατηρεῖται τάσις ὑπερτιμήσεως παρά τῶν καθ' ἕκαστον ἐμπόρων, οὗ ἔνεκα συμβαίνει ὥστε αἱ τιμαί να διακυμαίνωνται ἀπό ἡμέρας εἰς ἡμέραν (...), ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι ὅπωςδήποτε ἡ ὑπερτίμησις τοῦ δασμοῦ θα ἐπιβαρύνῃ πάντας τὰς λαϊκᾶς τάξεις. Προσέτι, ὑφιστάμεθα ἤδη εἰς τόν δημ(οτικόν) δασμόν Πειραιῶς καί ἄλλων λιμένων, ἐνθα τό πρῶτον ἀποβιβάζονται τὰ ἐνταῦθα εἰσαγόμενα εἶδη. Τό ἐπιχείρημα, ὅτι ἀναγκαιοῦσι εἰς τόν Δήμον φόροι πρός πολλαπλασιασμόν τῶν δημοτικῶν ἔργων, ἐξ ὧν θα παρέχῃται ἐργασία εἰς τούς πένητας, εἶνε ἀσταθές, διότι ὁ Δήμος Ἰωαννιτῶν θα ἔχη ἱκανάς προσόδους, ὅταν αἱ περιστάσεις ἐξομαλυνθῶσιν, ὥστε να ἐπιτελέσῃ πλεῖστα ἔργα, οὐδέν δέ ἐπιείγει τόσον, ἵνα ἐκ τῶν εἰδῶν τῆς συντηρήσεως ἀποσπάσῃ ὁ Δήμος πρός ἐπίσπευσιν ἔργων ἐπωφελῶν μιν, ἀλλ' οὐχί ἐπειγούσης ἀνάγκης· ὅσον ἀφορᾶ δέ τὰς ἐργατικᾶς τάξεις ὑπάρχει ἱκανή ἐργασία, στεναχωροῦνται δέ αἱ ἐργάται κυρίως ἐκ τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν εἰδῶν καί οὐχί ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐργασίας.

(...) Ὁ κ. Δήμαρχος, ὡς Πρόεδρος, ἰσχυρίζεται ὅτι πλάνει ὁ ἰσχυρισμός ὅτι δέν ἔχομεν ἀνάγκην δημοτικῶν ἔργων, οὐδεμία ὑπόνομος ὑπάρχει ἐν τῇ πόλει, ἐκ τὰς ἐλαχίστων κειμένων ἐπί τῶν κεντρικωτέρων ὁδῶν αἱ πλεῖστοι ὁδοί ἐν ὥρᾳ βροχῆς μεταβάλλονται εἰς βορβορώδους χειμάρρους, ἡ ὑγειονομικῆ ὑπηρεσία ἐπανειλημμένως μᾶς ἀποστέλλει ἔγγραφα ἐπί τῆς εἰς ἄθλιον σημεῖον εὐρίσκομένης καθαριότητος τῆς πόλεως, πλεῖστοι πολῖται παραπονοῦνται ὅτι δέν ἔχουσι φῶς, ἐπίσης πεπλανημένη εἶνε ἡ ἰδέα ὅτι ὁ λαός καίτοι εὐρίσκων ἐργασίαν ἀπέρχεται, ἀληθές εἶνε ὅτι οὗτος ἀπέρχεται μὴ εὐρίσκων πόρον ζωῆς καί ἰδίως αἱ ἐργατικαί τάξεις·

μαστιζόμεναι υπό τῆς πείνης, ἥτις εἶνε ἀπόρροια τῆς παρατηρουμένης μεγίστης ὑπερτιμήσεως τῶν τροφίμων, προερχομένης ἐκ τῆς τάσεως πρὸς καταπληκτικὴν πλεονεξίαν, διατιμωμένων παρ' αὐτῶν καὶ ἀπὸ ἔμπορον εἰς ἔμπορον εἰς τὸ ἀνώτατον ὄριον τοῦ κέρδους καὶ λόγῳ ἐλλείψεως ἐργασίας, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιτέλεσιν ἔργων ἰδιωτικῆς φύσεως μεταναστεύουσιν ἀθρόως εἰς ἀλλοδαπήν, ἐνῶ διὰ τῆς ἐκτελέσεως δημοτικῶν ἔργων ἀπαραιτήτων διὰ τὸν Δῆμον Ἰωαννιτῶν, ὅστις εὐρίσκεται εἰς ἀρχέγονον κατάστασιν, τῶν πλείστων ὁδῶν καθισταμένων δυσβάτων καὶ παρουσιαζουσῶν οἰκτρότατον θέαμα εἰς τὸν πρῶτον ἐπισκέπτῃν».⁶⁷²

Ἡ ανεργία εἶχε πάρει διαστάσεις «μάστιγας», ὅπως αναφέρεται, καὶ δεκάδες πολῖτες κατέκλυζαν καθημερινὰ τὸ δημαρχεῖο αιτούμενοι κάποιου βοηθήματος, καθὼς δὲν εἶχαν οὔτε τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἐκτέλεση ἔργων ἦταν συνηθισμένη τακτικὴ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν, πρὸς ἀνακούφιση τῆς ἐργατικῆς τάξεως.⁶⁷³ Ὁ συμμαχικὸς ἀποκλεισμός τοῦ 1917 ἐπιδείνωσε τὴν κατάστασιν, ὅπως αναφέρεται στὴν εἰσήγησιν πρὸς τὸ δημοτικὸ συμβούλιον ποῦ παραθέτουμε, κινητοποιώντας υποχρεωτικὰ τοὺς μηχανισμοὺς πρόνοιας τῶν τοπικῶν ἀρχῶν:

«(...) διὰ νὰ δοθῇ ἀμέσως ἐργασία εἰς τὰς πενομένας ἐργατικὰς τάξεις καὶ ἰδίως εἰς κτίστας, λιθοξόους καὶ ἀπλοῦς ἐργάτας, οἵτινες ἐκ τῆς ἀργίας καὶ ἐλλείψεως τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων πάσχουσι δεινῶς, προτείνω ὅπως ἡ κατασκευὴ τῆς ὁδοῦ Κοραῆ, ἀπὸ λιθοστρώτου εἰς σκυρόστρωση καὶ μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων ρεῖθρων, ἐκτελεσθῇ ἄνευ μειοδοτικῆς δημοπρασίας, δι' ἡμερομισθίων τεχνιτῶν καὶ ἐργατῶν (...). Ἡ κατάστασις κ. Σύμβουλοι, ἦν ἀτυχῶς διατρέχει τὸ ἔθνος, ὁ λαὸς λόγῳ τῶν περιστάσεων καὶ ἰδίως τοῦ ἀποκλεισμοῦ εἶναι σοβαρὰ καὶ ὡς ἐκ τούτου μὰς ἐπιβάλλεται νὰ μὴ περιοριζόμεθα εἰς τοὺς ξηροὺς τύπους τοῦ Νόμου, ἀλλὰ νὰ πράττωμεν ὅ,τι αἱ περιστάσεις ὑπαγορεύουν, πᾶσα δε ἐνέργεια τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς, τείνουσα πρὸς συγκράτησιν τῆς τάξεως καὶ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, φρονῶ ὅτι εἶναι ἀνωτέρα πάσης τυπικῆς νομίμου διατάξεως καὶ διὰ τοῦτο τὰ δημοτικὰ ἔργα, τὰ μὴ ἔχοντα ἀνάγκη σοβαρὰς τεχνικῆς ἐργασίας καὶ τῶν ὁποίων ἡ δαπάνη δὲν θὰ ὑπερβεί τὰς ἑξ χιλιάδας δραχμὰς, δέον νὰ γίνωνται οὐχὶ δι' ἐργολαβίας, ἀλλὰ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Δήμου δι' ἡμερομισθίων ἐργατῶν καὶ με τὸ μέτρον τοῦτο ἐλπίζω ὅτι καὶ ὁ σκοπὸς τῆς παροχῆς ἐργασίας εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις ἐκπληροῦται καὶ διὰ τὰ ἔργα δὲν θὰ δαπανήσῃ ὁ Δῆμος πλείοτερα ποσά, ἀφ' ὅσα θὰ ἐδαπᾶνει ἐάν κατάσκευάζει ταῦτα δι' ἐργολαβίας (...).»⁶⁷⁴

⁶⁷² Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 5, 7-11-1916, σ. 3-8.

⁶⁷³ *Αὐτ.*, Χφ. 3, 13-5-1916, σ. 126-127' Χφ. 4, 15-2-1917, σ. 105' Χφ. 4, 22-12-1917, σ. 361-362' Χφ. 4, 6-3-1917, σ. 137-138' Χφ. 5, 15-6-1918, σ. 216-221.

⁶⁷⁴ *Αὐτ.*, Χφ. 4, 15-3-1917, σ. 154-156.

Η κατάσταση δεν ομαλοποιήθηκε μετά το πέρας του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Για τον λόγο αυτό, η δημοτική αρχή εξακολούθησε να εφαρμόζει την τακτική εκτέλεσης έργων δι' αυτεπιστασίας, με ημερομίσθιους εργάτες, όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου. Το 1919 ο Γενικός Διοικητής διέταξε τη διαμόρφωση της πλατείας, όπου βρισκόταν το μουσουλμανικό νεκροταφείο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ρητή διάκριση ανάμεσα στους «ρωμαλέους εργάτες» και στα «ασθενή κοινωνικά στοιχεία», που θα απασχολούνταν κατεξοχήν στα δημοτικά έργα:

«Ὡς δέν ἀγνοεῖτε κ. Σύμβουλοι, ἀπό τό παρελθόν ἔτος ὁ Δήμος, ὁπότε ἐκ τῆς ὑπερβατικῆς ἀκριβείας τῶν πάντων ὁ βίος κατέστη εἰς τάς κατωτέρας ἰδίως τάξεις προβληματικός, εὐρέθη εἰς τήν ἀνάγκην νά τροφοδοτῆ διά συνεχῶν βοηθημάτων τάς πενομένας ἐργατικὰς τάξεις, ἵνα μὴ ἀποθάνωσι τῆς πείνης· διά νά ἀποφύγη ὅθεν ὁ Δήμος τήν διαβοηθημάτων τροφοδοσίαν αὐτῶν, δέον νά ἀποφασισθῆ, ὅπως οἱ χωματισμοί τῆς νέας πλατείας ἐκτελεσθῶσι δι' ἡμερομισθίων ἐργατῶν, ἵνα δύναται εἰς πάντα αἰτοῦντα τήν ἀρωγήν τοῦ Δήμου νά χορηγῆ ἀμέσως ἀντίβοηθήματος ἐργασίαν, τοιαύτη δε εἶνε καί ἡ ἐπιθυμία τῆς Α.Σ. τοῦ Γεν. Διοικητοῦ, τοῦ διατάξαντός με νά ἐνεργήσω τήν ἰσοπέδωσιν τῆς Πλατείας, πρὸς ἄρσιν τῆς παρουσιαζομένης ἀσχημίας, τούθ' ὅπερ οὐδεὶς ἐργολήπτης θα ἔπραττε, συμφέρον ἔχων νά μεταχειρίζηται οὐχί τὰ ἀσθενή κοινωνικά στοιχεία, ἀτίνα κυρίως θα προστατεύσῃ ὁ Δήμος διά τοῦ ἔργου τούτου ἐπὶ πέντε καί ἕξ μῆνας, ἀλλὰ ρωμαλέους μόνον ἐργάτας (...).⁶⁷⁵»

Παρακάτω θα αναφερθούμε σε μερικά από τα κυριότερα έργα τεχνικής, πολεοδομικής και αρχιτεκτονικής παρέμβασης που έλαβαν χώρα κατά τη διερευνώμενη περίοδο.

Το 1915 αποφασίστηκε η κατασκευή υπονόμου για τη διοχέτευση των ομβρίων υδάτων σε περιοχή εκτός του αστικού ιστού, καθώς κατά τις βροχερές μέρες η κεντρική οδός Ζωσιμάδων γινόταν αδιάβατη:

«(...) ὡς δέν ἀγνοεῖτε κ. Σύμβουλοι κατὰ τάς βροχεράς ἡμέρας τοῦ ἔτους ἡ ὁδὸς Ζωσιμαδῶν, ἢ δεχομένη ὅλα τὰ ὄμβρια ὕδατα, τὰ κατερχόμενα ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς πόλεως καί τῶν πέριξ λόφων αὐτῆς, καταντᾷ ἀδιάβατος καί ὑφίσταται ἀπόλυτος ἀνάγκη, ὅπως τὰ ὕδατα ταῦτα διοχετευθῶσι διά καταλλήλου ὑπονόμου μέχρι τῆς πλατείας Γεωργίου Σταύρου, ἵνα ἐνωθῆ με τήν ἐκεῖ ὑπάρχουσαν ὑπόνομον, ἢ ὁποῖα ἐκβάλλει ἔξω τῆς πόλεως. (...) Τό Συμβούλιον λαβόν ὑπ' ὄψει τήν ἀνωτέρω πρότασιν τοῦ Δημάρχου ἀποφαίνεται παμψηφεί καί γνωμοδοτεῖ, ὅπως ἐνεργηθῶσι οἱ νόμιμες διαδικασίες καί κατασκευασθῆ ἡ ὑπόνομος, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Δαγκλῆ καί Τσιριγώτη μέχρι τῆς Πλατείας Γεωργίου Σταύρου καί κατασκευασθῶσι αἱ ὁδοὶ χαλικόστρωτοι ἀπὸ τοῦ

⁶⁷⁵ Αδτ., Χφ. 5, 21-3-1919, σ. 302-303.

πέρατος τῆς ὁδοῦ Σαμουήλ, διά τῆς ὁδοῦ Κοραή, καί ἀπό τῆς ἄνω ρηθείσης διασταυρώσεως, διά τῆς ὁδοῦ Ζωσιμάδων, μέχρι τῆς Πλατείας Γεωργίου Σταύρου μετά τῶν πεζοδρομίων αὐτῶν (...).⁶⁷⁶

Τα δημοτικά σφαγεία είχαν ανεγερθεῖ ἀπό το προηγούμενο καθεστῶς και είχαν τη μορφή ξύλινου παραπήγματος, εντελῶς ανεπαρκῶς για την κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῶν κρεοπωλῶν ὅπως και για τη διενέργεια τῆς καθιερωμένης επιθεώρησης ἀπὸ τον αρμόδιο ἰατρό. Ἀν και το 1914 εγκρίθηκε ἡ επέκτασή τους,⁶⁷⁷ τὸ πρόβλημα δεν λύθηκε ἀμεσα, καθῶς τὸ δημοτικὸ συμβούλιο ἐπανερχόταν στο ἴδιο θέμα τα ἐπόμενα ἔτη.⁶⁷⁸ Το 1925 ἀποφασίστηκε ἡ ἀνέγερση νέων δημοτικῶν σφαγείων στη θέση Σιαράβα. Ὡστόσο, ἡ Γενικὴ Διοίκηση Ἠπείρου ἀρχικά δεν ἐνέκρινε τὴ συγκεκριμένη ἀπόφαση, επικαλούμενη τὶς διατάξεις του ἀπὸ 17-7-1923 Νομοθετικοῦ Διατάγματος «Περὶ σχεδίου πόλεων και κωμῶν» και του ἀπὸ 3-4-1835 Βασιλικῶν Διατάγματος «Περὶ υγιεινῆς οἰκοδομῶν τῶν πόλεων και κωμῶν». Ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ ἀντέτεινε ὅτι δεν υπήρχε λόγος ἀκύρωσης τῆς συγκεκριμένης ἀπόφασής τῆς, καθῶς τὸ μεν Βασιλικὸ Διάταγμα του 1835 εἶχε καταργηθεῖ στο δε Νομοθετικὸ Διάταγμα δεν υπήρχε διάταξη, ἡ ὁποία ἀπαγόρευε τὴν ἀνέγερση σφαγείων σε χώρο ἐντὸς του σχεδίου πόλης. Ἐπίσης, σύμφωνα με τὸ σκεπτικὸ τῆς σχετικῆς ἀπόφασης δημοτικῶν συμβουλίου, ἡ θέση του οἰκοπέδου ἦταν κατάλληλη καὶ ἀπὸ ἀποψη υγιεινῆς, καθῶς βρισκόταν στο ἄκρο τῆς πόλης, ἀλλὰ ἀρκετὰ κοντὰ ὥστε να ἐξυπηρετοῦνται οἱ κρεοπώλες ἐλλείψει συγκοινωνίας, ἐνῶ ἡ ἐγγύτητά τους στη λίμνη διευκόλυνε τὸν καθαρισμὸ τους.⁶⁷⁹ Ἐν τέλει τὸ ἔργο στην περιοχή αὐτὴ ολοκληρώθηκε το 1929.⁶⁸⁰

Τα δημοτικὰ ἔργα που ἐκτελέστηκαν, ἀσφαλῶς δεν περιορίστηκαν στα ἀπολύτως ἀπαραίτητα και ἀναγκαῖα για τὴν προφύλαξη τῆς υγείας τῶν πολιτῶν. Ἀντιθέτως, ἀκολούθησαν τὴ γενικότερη τάση για ἐξωραϊσμὸ και ἀνάπλαση του χώρου, ὁ ὁποῖος θα ἀποτελοῦσε τὸ σύγχρονο ἀστὺ.⁶⁸¹

Το 1915 ἀποφασίστηκε ἡ διάνοιξη τεσσάρων πυλῶν ἐπὶ του φρουρίου για λόγους ἐπικοινωνίας, ἀνοικοδόμησης, ἀλλὰ και ἐξωραϊσμῶ:

«Διὰ νὰ ἀναπνεύσῃ ὁ ἐντὸς τοῦ Φρουρίου συνοικισμὸς κ(αί) διευκολυνθῆ ἡ ἐπικοινωνία αὐτοῦ ἀσφυκτικῶντος πρὸς τὴν ἔξω πόλιν κ(αί) διὰ νὰ δοθῆ ὠθησις πρὸς προαγωγὴν κ(αί) ἀνοικοδόμησιν τοῦ τμήματος τούτου τῆς πόλεως, ὅπως διὰ τῶν ἐξωραϊστικῶν ἔργων τῶν ἐν τῷ σχεδίῳ διαλαμβανομένων ἀποβῆ ἡ ὠραιότερα συνοικία τῆς πόλεως, δέον νὰ ἐκφρασθῆ εὐχὴ πρὸς τὴν Σ(εβασμιωτάτ)ην Γενικὴν Διοίκησιν Ἠπείρου,

⁶⁷⁶ *Αὐτ.*, Χφ. 2, 16-3-1915, σ. 149-150.

⁶⁷⁷ *Αὐτ.*, Χφ. 1, 24-4-1914, σ. 302· Χφ. 1, 12-5-1914, σ. 320.

⁶⁷⁸ *Αὐτ.*, Χφ. 7, 29-6-1922, σ. 91· Χφ. 7, 6-7-1922, σ. 93-94· Χφ. 9, 23-5-1924, σ. 8-9· Χφ. 9, 16-2-1925, σ. 299-301.

⁶⁷⁹ *Αὐτ.*, Χφ. 9, 22-4-1925, σ. 384-385· Χφ. 10, 16-7-1925, σ. 146-149· Χφ. 11, 10-3-1926, σ. 15.

⁶⁸⁰ *Αὐτ.*, Χφ. 13, 3-1-1929, σ. 240-241.

⁶⁸¹ *Αὐτ.*, Χφ. 6, 26-2-1920, σ. 26.

ὅπως μεριμνήση περί ἀμέσου ἀνοίγματος τῶν ἐν τῷ ἐγγεκριμένῳ σχεδίῳ τῆς πόλεως κεχαραγμένων πυλῶν ἐπὶ τοῦ Φρουρίου».⁶⁸²

Τὴν ἴδια χρονιά αποφασίστηκε ἡ επέκταση τῆς κεντρικῆς πλατείας Κωνσταντίνου τοῦ Ελευθερωτῆ στο ἰσοπεδωμένο τμήμα τοῦ μουσουλμανικοῦ νεκροταφείου, ἐνῶ ἀργότερα πραγματοποιήθηκε ἡ διαπλάτυνση τῆς Λεωφόρου Δωδώνης καὶ ἡ ρυμοτόμηση τοῦ παρακείμενου μουσουλμανικοῦ κοιμητηρίου.⁶⁸³ Ἐπίσης, ἀπομακρύνθηκαν οἱ ἀμαξες ἀπὸ τὴν ἐν λόγω πλατεία γιὰ λόγους δημόσιας υγείας.⁶⁸⁴

Στὴ συνέχεια, ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ προέβη στὴν πλακόστρωση τῶν κεντρικῶν οδῶν «συμφώνως μὲ τοὺς κανόνες τῆς τέχνης».⁶⁸⁵ Ἐπίσης, ἐφαρμόστηκε ὁ ΣΚΒ' (ὡπ' ἀρ. 222) Νόμος τῆς 24^{ης} Ἀπριλίου 1867 «Περὶ ἐκτελέσεως τῶν σχεδίων τῶν πόλεων καὶ κωμῶν τοῦ Βασιλείου», μὲ προσδιορισμὸ τοῦ ἐλάχιστου ὀρίου ἐμβαδοῦ προσώπου καὶ βάθους τῶν οικοπέδων σὲ οδοὺς καὶ πλατείες τῆς πόλης.⁶⁸⁶

Ἀνάμεσα στὶς σημαντικότερες ἀστικές παρεμβάσεις ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὰ Ἰωάννινα εἶναι ἡ ἐπιχωμάτωση τῆς τάφρου τοῦ κάστρου. Τὸ 1915 αποφασίστηκε ἡ ἐπιχωμάτωση τῆς τάφρου ποὺ περιέβαλλε τὸ φρούριο καὶ ἡ κάλυψη τῶν στάσιμων υδάτων, γιὰ λόγους δημόσιας υγείας:

«(...) τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον ἀποφαίνεται παμψηφεί καὶ ἐγκρίνει, ὅπως ὁ μηχανικὸς τοῦ Δήμου προσλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν δύο κάρρα καὶ τέσσαρας ἡμερομισθίους ἐργάτας, ὅπως μεταφέρωσι χῶμα καὶ ἐπιχώσωσι τὸν ἔξωθι τοῦ ἐνταῦθα φρουρίου χάνδακα καὶ καλυφθῶσι τὰ σεσηπῶτα ὕδατα, πρὸς πρόληψιν ἐνσκήψεως μολυσματικῶν νοσημάτων ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων, τῶν ἀναδυομένων ἐξ' αὐτῆς, λίαν ἐπιβλαβῶν εἰς τὴν Δημοσίαν ὑγείαν (...).»⁶⁸⁷

Παράλληλα, ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ προέβη στὴν ἐπισκευὴ τῶν λιθόστρωτων οδῶν ἐντὸς τοῦ φρουρίου καθὼς καὶ στὴν κατασκευὴ οἰκτοῦ γιὰ τὴν διοχέτευση τῶν λιμναζόντων ομβρίων υδάτων στὴν πύλη τοῦ φρουρίου, τὰ ὁποῖα προκαλοῦσαν «βλάβη στὴν υγεία τῆς πόλης».⁶⁸⁸

Ἐπίσης, ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ προέβη στὴν κατεδάφιση ἐτοιμόρροπων κτιρίων, καθὼς ὅπως ρητᾶ ἀναφέρεται γιὰ τὴν περίπτωση κτιρίου ἐπὶ τῆς κεντρικῆς οδοῦ Ζωσιμάδων: «τὴν δαπάνην ταύτην ὑπαγορεύει ἡ ἀνάγκη

⁶⁸² *Αυτ.*, Χφ. 2, 14-1-1915, σ. 94-95.

⁶⁸³ *Αυτ.*, Χφ. 2, 2-3-1915, σ. 132-133' Χφ. 2, 15-4-1915, σ. 174-176' Χφ. 4, 22-12-1917, σ. 359-360.

⁶⁸⁴ *Αυτ.*, Χφ. 2, 30-3-1915, σ. 156.

⁶⁸⁵ *Αυτ.*, Χφ. 2, 8-4-1915, σ. 165.

⁶⁸⁶ Γιὰ τὸ ἐμπορικὸ τμήμα τῆς πόλης ὀρίστηκαν ὡς ἐλάχιστο ἐμβαδὸν τὰ 16 τ.μ., γιὰ τὶς πλατείες καὶ τὶς οδοὺς πλάτους δέκα μέτρων καὶ ἀνω τὰ 120 τ.μ., μὲ πρόσωπο οἰκοδομῆς ὄχι λιγότερο τῶν οχτῶ μέτρων καὶ βάθος ὄχι λιγότερο τῶν δέκα, ἐνῶ γιὰ τὶς οδοὺς μὲ πλάτος λιγότερο τῶν δέκα μέτρων τὸ ἐλάχιστο ὄριο ἐμβαδοῦ ὀρίστηκε στα 80 τ.μ., μὲ πρόσωπο ὄχι λιγότερο τῶν πέντε καὶ βάθος ὄχι λιγότερο τῶν οχτῶ μέτρων. Γιὰ περισσότερα βλ. *Ι.Α.Δ.Ι., Πρακτικά..., ὁ.π.*, Χφ. 2, 27-4-1915, σ. 190-191.

⁶⁸⁷ *Ι.Α.Δ.Ι., Πρακτικά..., ὁ.π.*, Χφ. 2, 8-4-1915, σ. 165.

⁶⁸⁸ *Αυτ.*, Χφ. 2, 8-12-1915, σ. 359. Βλ. Ἐπίσης στο ἴδιο, Χφ. 4, 17-5-1917, σ. 214-215.

πρός πρόληψιν τῆς ἐπαπειλούμενης Δημοσίας υγείας, καθόσον εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο καταφεύγουσι πολλοὶ τῶν διερχομένων καὶ ἐκπληροῦσι τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἀνάγκην καὶ κατέστη ἐπικίνδυνον ὡς ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων καὶ ἀσχημίας εἰς τὴν υγείαν καὶ ἐξυπηρέτησιν τῆς πόλεως». Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν δεινδροφυτεύσεις στη Λεωφόρο Δωδώνης, στην πλατεία Κωνσταντίνου του Ελευθερωτῆ (παραπλευρῶς τῆς VIIIης Μεραρχίας)⁶⁸⁹ και στην οδὸ που οδηγεῖ στο νεκροταφεῖο Ἁγίου Νικολάου Κοπάνων.⁶⁹⁰

Το 1916 αποφασίστηκε, ἐπίσης, ἡ κατασκευὴ νεκροταφείου σε περιοχή ἐκτὸς πόλεως, στη θέση Ἁγίου Νικολάου Κοπάνων.⁶⁹¹ Ἡ ἐν λόγω θέση ἐπιλέχθηκε ὡς καταλληλότερη, καθὼς βρισκόταν στο βόρειο τμήμα τῆς πόλης, σε ἀπόσταση περίπου ἐνὸς χιλιομέτρου, ἐνὼ ἡ ποιότητα τοῦ ἐδάφους ἦταν ἐνδεδειγμένη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, τὸ κοιμητήριο τῆς Περιβλέπτου, που ἐξυπηρετοῦσε ἤδη τοὺς κατοίκους, παρουσίαζε πολλὰ μειονεκτήματα, ὅπως τὸ ἀργιλώδες ἐδαφος, ἡ δύσκολη πρόσβαση καὶ τὸ ἀκανόνιστο καὶ ἀνώμαλο τοῦ γηπέδου.⁶⁹²

Ἐπιπλέον, τὸ 1925 αποφασίστηκε τὸ κλείσιμο τῶν πέντε μεσαίων καναλιῶν τῆς λίμνης Παμβώτιδας, τα ὁποῖα διοχετεύαν τὸ νερὸ πρὸς τὴ λίμνη Λαψίστα. Ἡ ἐλονοσία, ἡ ὁποῖα ἐνδημοῦσε στὴν περιοχή, ὀφειλόταν κατὰ κύριο λόγο στὸν σχηματισμὸ ἐλῶν στὸν παραλίμνιο χῶρο. Με τὸν τρόπο αὐτὸ θα ἐπιτυχανόταν ἡ ἀνύψωση τῆς στάθμης τῆς λίμνης Παμβώτιδας καὶ κατὰ συνέπεια ἡ κάλυψη τῶν ἐπιβλαβῶν γιὰ τὴ δημόσια υγεία ἐλῶν.⁶⁹³ Τὸ πρόβλημα τῆς σταθεροποίησης τῆς στάθμης τῆς λίμνης ἦταν πολλαπλὸ καὶ ἄμεσα συνδεδεμένο με τὴ δημόσια υγεία, τὴν ὕδρευση, τὸν καλλωπισμὸ τῆς πόλης καθὼς καὶ τὴν αὐξηση τῶν καλλιεργήσιμων γαιῶν. Ἐπίσης, τὸ πρόβλημα τῆς ὕδρευσης συνδεόταν με τὴ διαφυγὴ νερῶν πρὸς τὴ Λαψίστα καὶ τὴν ἐκκένωση τῶν φρεατίων τῆς πόλης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ μεταβολὴ τῆς προκυμαίας σε ἔλος, ἰδίως κάποιες ἐποχὲς ἐτησίως, δημιουργοῦσε αἰσθητικὴ παραφωνία στὸ τοπίο τῆς παραλίμνιας περιοχῆς. Οἱ υποστηρικτὲς αὐτῆς τῆς παρέμβασης ἐπιχειρηματολογοῦσαν, ἐπίσης, ὑπὲρ τῆς αὐξησης τῶν καλλιεργήσιμων γαιῶν ἀπὸ τὴν ἀποξήρανση τῶν βάλτων καὶ τῆς λίμνης Λαψίστας.⁶⁹⁴

Διαχείριση μουσουλμανικῶν μνημείων & κτιρίων

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν τοπικῶν ἀρχῶν γιὰ ἐκτέλεση δημόσιων καὶ δημοτικῶν ἔργων ἦταν ἐξαιρετικὰ ἐντονό, ἐνὼ οἱ ἀναστολὲς τοὺς σχετικὰ με

⁶⁸⁹ *Αυτ.*, Χφ. 3, 16-2-1916, σ. 46.

⁶⁹⁰ *Αυτ.*, Χφ. 3, 27-10-1916, σ. 289-290.

⁶⁹¹ *Αυτ.*, Χφ. 3, 19-4-1916, σ. 104. Βλ. ἐπίσης «Ταφὴ νεκρῶν ἐντὸς τῆς πόλεως», *Ἡπειρος*, ἀρ. φ. 141.321, 22-1-1914, σ. 2.

⁶⁹² *Ι.Α.Δ.Ι., Πρακτικά... ὁ.π.*, Χφ. 3, 14-7-1916, σ. 190-192.

⁶⁹³ *Αυτ.*, Χφ. 9, 22-4-1925, σ. 388-389. Σχετικὰ με τὴν ἀποξήρανση τῆς λίμνης Λαψίστας βλ. *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 191, 1-10-1925, σ. 1.

⁶⁹⁴ *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 54, 9-6-1924, σ. 2' Γ. Βαβαρέτος, «Νὰ φραχθοῦν ἀμέσως», *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 332, 3-2-1927, σ. 1' «Τὰ ἀποξηραντικὰ καὶ ἀρδευτικὰ ἔργα Λαψίστης», *Ἡπειρωτικὸς Ἀγὼν*, ἀρ. φ. 1.647, 3-8-1932, σ. 4.

κτίρια και μνημεία του οθωμανικού παρελθόντος μειωμένες. Το 1915 αποφασίστηκε η διαπλάτυνση της οδού Ζωσιμάδων με την κατεδάφιση τοίχου του αρχαίου μουσουλμανικού νεκροταφείου, ενώ η μοναδική ένσταση που εκφράστηκε ήταν από τον δημοτικό σύμβουλο Σέχη Ραζή, ο οποίος αναφέρθηκε στην ιερότητα του μνημείου.⁶⁹⁵ Επίσης με το Β.Δ. της 26ης-8-1919 πραγματοποιήθηκε αναγκαστική απαλλοτριώση έξι μουσουλμανικών νεκροταφείων εντός του αστικού ιστού.⁶⁹⁶ Εν τέλει, τα εν λόγω νεκροταφεία μαζί με τα κείμενα τεμένη απαλλοτριώθηκαν το 1923 με αποζημίωση της μουσουλμανικής κοινότητας της πόλης, παρά τις ειδοποιήσεις και εξώδικες διαμαρτυρίες του μουφτή Ιωαννίνων.⁶⁹⁷

Το 1924 προτάθηκε η επαναφορά του τεμένους Ναμάζ Γκιάχ, το οποίο προσωρινά είχε διατεθεί από τη Γενική Διοίκηση Ηπείρου για τη στέγαση προσφύγων, στην παλαιότερη μορφή του, ως ιερός ναός της Αγίας Παρασκευής, καθώς και η διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου σε κεντρική πλατεία.⁶⁹⁸ Ακολούθησε και άλλη διαβούλευση επί του θέματος, με τοποθετήσεις υπέρ της αναγκαιότητας διαμόρφωσης του νέου κέντρου της πόλης στη συγκεκριμένη θέση, με παράλληλη ανέγερση κτιρίων και χώρων αναψυχής, ώστε να μη δίνεται η εντύπωση πόλεως εκτεταμένων πλατειών και νεκροταφείων:

«(...) Ἐπί τοῦ νεκροταφείου τούτου ἐχαράχθη ἐν τῷ σχεδίῳ, τῷ τε νῦν ἐγκεκριμένῳ, καί τῇ μελέτῃ τοῦ κ. Ἐμπρᾶρ ἡ κεντρικὴ πλατεία τῆς πόλεως. Ἐπί τῇ βάσει τῶν σχεδίων τοῦ νῦν ἐγένετο ἤδη ἔναρξις ἐκτελέσεως τῶν ἔργων τῆς κεντρικῆς πλατείας, συμφέρει δέ ὑπὸ πᾶσαν ἀποψιν ἡ ἐξακολουθήσις καί ταχεῖα ἀποπεράτωσις ταύτης, καθόσον οὐδένα λανθάνει ἡ θαυμασία θέσις τῆς πλατείας ταύτης, ἀποτελούσης λόγῳ τοῦ εὐαέρου καί τῆς λαμπρᾶς αὐτῆς θέας μοναδικόν περιπάτον ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως. Καί περὶ μὲν συνεχίσεως τῶν ἔργων πρὸς πλήρη διαμόρφωσιν τῆς πλατείας ἐλήφθη πρόνοια ἐν τῷ προὑπολογισμῷ τοῦ τρέχ(οντος) ἔτους. Ὅπως ὁμως διαμορφωθῇ ἡ πλατεία αὕτη καί ἀποτελέσῃ κέντρον μοναδικόν τῆς ἡμετέρας πόλεως, ἀφοῦ ἡ νῦν πλατεία Ἐθνικῆς Ἀμύνης, οὔσα σημεῖον συγκεντρώσεως τῶν ὁδῶν μεγίστης κυκλοφορίας, εἶναι ἐντελῶς ἀκατάλληλος, ὡς κέντρον περιπάτου καί διαμονῆς, εἶναι ἀπαραίτητον πρὸς τῇ ἐκ μέρους τοῦ Δήμου ἐκτελέσει τῶν ἀναγκαιούντων ἔργων νά χωρέσει ἐκ παραλλήλου καί ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, διὰ τῆς ἐπ'

⁶⁹⁵ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 2, 24-8-1915, σ. 260.

⁶⁹⁶ Β.Δ. 26-8-1919: «Περὶ αναγκαστικῆς απαλλοτριώσεως Μουσουλμανικῶν ἐν Ἰωαννίνοις νεκροταφείων πρὸς χρησιμοποίησιν τοῦ γηπέδου αὐτῶν λόγῳ ρυμοτομίας καὶ ἐξυγιάνσεως τῆς πόλεως Ἰωαννίνων». Βλ. ἐπίσης Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 6, 4-12-1919, σ. 3.

⁶⁹⁷ Πρόκειται για τα εξής: α) Ναμάζ Γκιάχ, μεταξύ των οδῶν Γεωργίου Α', Μπιζανίου καὶ Δωδώνης, β) μεταξύ των οδῶν Μανωλιάσσης καὶ Δωδώνης, γ) Εμίρ ἐπὶ τῆς πλατείας Πάργης, δ) Λιάμη, μεταξύ των οδῶν Βαλαωρίτου, Καραϊσκάκη, Ελισσάβητ καὶ Πουκεβίλ, ε) Ζεβαντιέ, μεταξύ των οδῶν Κλεμανσώ, Ιατρίδου καὶ Κιάφας, στ) μεταξύ των οδῶν Τζαβέλλα καὶ Δαγκλή. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 7, 21-3-1923, σ. 225-227' Χφ. 8, 30-5-1923, σ. 24.

⁶⁹⁸ Το Ναμάζ Γκιάχ βρισκόταν στη θέση τῆς σημερινῆς Περιφέρειας Ηπείρου. Βλ. Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 9, 6-10-1924, σ. 130-131.

αὐτῆς ἀνεγέρσεως κτιρίων διαφόρου προορισμοῦ, κέντρων ἀναψυχῆς, ἐστιατορίων, ξενοδοχείων ὑπνου κλπ. Εἶναι ἀδύνατον νά ἐννοηθῆ διαμόρφωσις πλατείας ἄνευ κτιρίων, διότι ἐφ' ὅσον δέν ἀνεγείρονται κτίρια καί ὁ χῶρος μένει, ὡς ἔχει σήμερον, ἐστία παντός μολύσματος, οὐδεμία πρόοδος καί οὐδεὶς ἐξωραϊσμός εἶναι δυνατός. Ἄλλως, μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὡς ἔχει ἡ πόλις δίδει τὴν ἐντύπωσιν πόλεως πλατειῶν καί νεκροταφείων ἐκτεταμένων». ⁶⁹⁹

Παράλληλα, τὸ 1928 αποφασίστηκε ἡ κατεδάφιση τοῦ τεμένους στὴν πλατεία Πάργης καὶ ἡ ἐκποίηση τοῦ υλικοῦ του.⁷⁰⁰ Επίσης, στὸν χῶρο τοῦ τεμένους Ζεβαδιέ, ἐνός ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα μουσουλμανικά νεκροταφεία τῆς πόλης, στὴ σημερινή περιοχή τοῦ Γηροκομείου, κατασκευάστηκε τὸ 1923 τὸ πρῶτο γυμναστήριο τῆς πόλης. Γενικά, τὰ ἐκτεταμένα μουσουλμανικά νεκροταφεία τῆς πόλης ἐντάχθηκαν στὸν προγραμματισμὸ τῶν τοπικῶν ἀρχῶν γιὰ ρυμοτομία καὶ «εξυγίανση» τῶν υποβαθμισμένων περιοχῶν τῆς πόλης. Τὰ συγκεκριμένα ἔργα ἀκολουθοῦσαν τὴ γενικότερη τάση τῆς ἐποχῆς γιὰ «πρόοδο καὶ πολιτισμὸ», ὡστόσο δὲν ἐπιλέχθηκαν τυχαία οἱ χῶροι, στους οὗσιους ἐγκαταστάθηκαν. Ἡ «εξυγίανση» προϋπόθετε τὴ δημιουργία χῶρων δημοσίας ὠφελείας, τακτικὴ ἀπόλυτα ἐναρμονισμένη με τὰ δυτικά αστικά πρότυπα. Στὸν ἴδιο χῶρο, τοῦ γηπέδου Ζεβαδιέ, ἀνεγέρθηκε ἐπίσης τὸ γηροκομεῖο τῆς πόλης.⁷⁰¹

Τὸ δεῦτερο δημοτικὸ γυμναστήριο ἀνεγέρθηκε στὴ δημοτικὴ ἱππαγορὰ (Ατ-παζάρ), στὴν περιοχή τῆς σημερινῆς λαϊκῆς ἀγορᾶς Ἁγίας Μαρίνας (1924). Καὶ σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση, ἡ συγκεκριμένη ἐπιλογή ἐνεῖχε μίαν σημειολογία, ἓνα συμβολισμὸ μετάβασης ἀπὸ τὸ παρελθόν στὸ παρὸν, τὸ κληροδοτημένο ὀθωμανικὸ στὸ σύγχρονο ἐλληνικὸ καὶ ἐν δυνάμει ἐυρωπαϊκὸ.⁷⁰²

Ἀποκατάσταση προσφυγικοῦ πληθυσμοῦ

Μία ἄλλη ἀνατρεπτικὴ παράμετρος γιὰ τὴ χωροταξικὴ ἱστορία τῶν Ἰωαννίνων συνδέεται με τὴν υποχρεωτικὴ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ποὺ υπέβαλε ἡ Συνθήκη τῆς Λοζάνης, καὶ τὴν ἐγκατάσταση προσφύγων. Τὸ ζήτημα τῆς «ἀποκατάστασης» τοῦ προσφυγικοῦ πληθυσμοῦ ἔμεινε ἄλυτο ἐπὶ δεκαετίες, με ἀποτέλεσμα πολλές οικογένειες νὰ διαμένουν σὲ παραπήγματα σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ κέντρου, δυσχεραίνοντας τὴ διαβίωσή τους ἀλλὰ καὶ ἀποτελώντας «αγκάθι» στα αστικά πρότυπα τῆς ἐποχῆς.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ διαδικασία ἀνάπτυξης δυσχεραίνονταν, καθὼς οἱ δήμοι ἐπιφορτίστηκαν με τὴν εὐθὴνη τῆς ἀποκατάστασής τους. Τὸ 1924 ἡ

⁶⁹⁹ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 9, 3-12-1924, σ. 179-180.

⁷⁰⁰ *Αὐτ.*, Χφ. 12, 23-1-1928, σ. 214.

⁷⁰¹ *Αὐτ.*, Χφ. 9, 4-2-1925, σ. 276-277.

⁷⁰² Γιὰ περισσότερα σχετικὰ με τὸν ἀθλητισμὸ στα Ἰωάννινα τοῦ μεσοπολέμου βλ. Ε. Ψαράκης, *Ἡ διαμόρφωση τοῦ ἀθλητισμοῦ στα Ἰωάννινα τοῦ Μεσοπολέμου: οἱ «λόγοι», τὰ σώματα, οἱ ἐγκαταστάσεις (1913-1936): διπλωματικὴ ἐργασία*, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Τμῆμα Ἱστορίας - Ἀρχαιολογίας, Ἰωάννινα 2016.

κατάσταση της πόλης, από άποψη υγιεινής, εξακολουθούσε να μην είναι σε ικανοποιητικό επίπεδο, ενώ οι υποδομές της πόλης, αλλά και η αισθητική της, βρισκόταν, όπως αναφέρεται, σε υποτυπώδη κατάσταση:

«Φρονοῦμεν ὅτι τό νῦν Συμβούλιον, ἀπολαῦον τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς ὀλότητος τῶν δημοτῶν τοῦ εἰρημένου Δήμου, δέον νά συνδέσῃ τήν περίοδον αὐτοῦ μέ ἐκτέλεσιν μνημειωδῶν διά τήν πόλιν ἔργων, οἷα εἶναι κατ' ἐξοχήν ἡ γενική ρυμοτομία τῆς πόλεως ἐπί τῇ βάσει τοῦ ἐκπονηθησομένου νέου τοπογραφικοῦ χάρτου αὐτῆς, ἡ ὑδρευσις, ὁ φωτισμός καί διάφορα οἰκοδομήματα κοινωνικῆς ἀνάγκης. Περί τῆς ἀμέσου ἀνάγκης τῶν ὡς εἴρηται ἔργων δέν θα ἐνδιατρίψωμεν, καθότι πάντες αἰσθανόμεθα τήν ἀνάγκην ἐκτελέσεως διαφόρων ἔργων, ἐχόντων ἀμεσον σχέσιν πρός τό ζήτημα τῆς ὑγείας τῆς πόλεως, ἥτις δύναται τις νά εἶπῃ ὅτι δέν εὐρίσκεται εἰς εὐχάριστον σημεῖον ἐκ τε τοῦ δυσκόλου τῆς διεξαγωγῆς τῆς ὑπηρεσίας τῆς καθαριότητος ὡς καί ἐκ τῆς ἐνδημούσης νόσου τοῦ τύφου ἐκ τῆς χρήσεως ὕδατος μεμολυσμένων φρεάτων (...). Ἡ ἡμετέρα πόλις ἔχει ἀνάγκην σοβαρωτάτων ἔργων, καθότι νῦν τό πρῶτον μετά τήν ἐκ τῆς δουλείας αὐτῆς ἔξοδον προβάλλεται εἰς αὐτήν νά μεριμνήσῃ περί τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν ὄρων τῆς ὑγιεινῆς, ὑδρεύσεως, ἐσωτερικῆς συγκοινωνίας, ἀσφαλείας, οἰκονομίας, αισθητικῆς, οἷτινες ὡς ἐκ τῆς κατά τό παρελθόν φυσικῆς καί ἀνευ τινός ἐπιστημονικῆς ἐποπτείας διαμορφώσεως τῆς πόλεως, ἔχουσιν, δύναται τις εἶπεῖν, ὑποτυπώδη ὑπαρξιν».⁷⁰³

Με αφορμή ἔγγραφο τῆς συντεχνίας τῶν υποδηματοποιῶν, το 1927 ξεκινάει μία συζήτηση, σχετικά με τήν αναγκαιότητα ἀπομάκρυνσης τῶν προσφύγων ἀπό τούς διάφορους κοινόχρηστους χώρους, στους οποίους εἶχαν τοποθετηθεῖ προσωρινά, καθώς ἀσκοῦσαν τό ἐπάγγελμα τους στίς εγκαταστάσεις τους, χωρίς νά καταβάλλουν φόρο ἢ ενοίκιο. Τα παραπήγματα που καταλάμβαναν δημοτικούς καί κοινόχρηστους χώρους υπολογίζονταν σε εβδομήντα τρία, ἐνώ τῆ δεδομένη χρονική στιγμή προτάθηκε ἡ μετατόπισή τους στήν περιοχή Ταχυδρομείου, στήν οδὸ Μπότσαρη.⁷⁰⁴ Ὅμως, τό θέμα δέν διευθετήθηκε τότε, ἐνώ τό 1932 ἐπανήλθε σχετική συζήτηση στό δημοτικό συμβούλιο. Ὅπως ἀναφέρεται στα πρακτικά, τό ζήτημα ἐχρηζέ ἀμεσης ἐπίλυσης, γιά λόγους αισθητικούς, υγιεινομικούς, ἀλλά καί οικονομικούς:

«(...) Κύριοι Σύμβουλοι, αἰσθανόμεθα τήν ἀνάγκην τῆς ἀρσεως τῶν προσφυγικῶν παραγκῶν ἐκ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς πόλεως, καθότι ἡ ὑπαρξις αὐτῶν οὐ μόνον τήν κυκλοφορίαν καί αισθητικὴν τῆς πόλεως παραβλάπτουσι, οἰκονομικῶς βλάπτει τούς παραγκούχους πρόσφυγας, ἠναγκασμένους νά ἐργάζωνται εἰς ἀνθυγιεινά καί περιορισμένου χώρου

⁷⁰³ Γ.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 8, 1-2-1924, σ. 323-328.

⁷⁰⁴ *Αντ.*, Χφ. 11, 15-6-1927, σ. 748-750. Βλ. ἐπίσης Γ. Βαβαρέτος, «Οἱ παράγκες τῶν προσφύγων», *Ελευθερία*, ἀρ. 360. 12-5-1927, σ. 1.

παραπήγματα ως και τήν τάξιν τῶν ἐμπόρων καί ἐπαγγελματιῶν τῆς πόλεως. Τούτου ἕνεκα, φρονοῦμεν ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ λύσις αὐτοῦ πρωτοβουλία τοῦ Δήμου καί με οἰανδήποτε θυσία. Εἴμεθα τῆς γνώμης ὅτι εὐχερῶς τό ζήτημα θέλει λυθῆ, ἂν δοθῶσιν εἰς τούς παραγκούχους τμήματα ἐκ τοῦ παρά τήν πλατείαν Πάργης δημοτικοῦ γηπέδου, διά τήν ἐπαγγελματικήν ἐγκατάστασιν ἐπί καταβολῆ τμήματος 50 δραχμῶν κατά τετραγωνικόν μέτρον (...).

Παρόλα αὐτά, το δημοτικό συμβούλιο επιφυλάχθηκε να δώσει οριστική λύση, μεταθέτοντας την ευθύνη στη Γενική Διοίκηση Ηπείρου, ενώ τελικά το θέμα διευθετήθηκε το 1933 με την παραχώρηση δύο γηπέδων ἐπί της πλατείας Πάργης.⁷⁰⁵

Ὅπως ἔχουμε ἤδη αναφέρει, ἡ αναβάθμιση τῆς αισθητικῆς τῆς πόλης αποτελοῦσε πρωταρχικό στόχο τῶν τοπικῶν ἀρχῶν, συγχρόνως με τήν ἐκτέλεση ἔργων υποδομῆς. Το 1937 αποφασίστηκε ἡ σύναψη δανείου 15.000.000 δρχ. για τήν ἐκτέλεση διαφόρων ἐξωραϊστικῶν ἔργων «τεινούντων κατά τό ἐνόν νά καταστήσωσι ταύτην τουριστικό κέντρον, νά καταστήσωσι τήν ἐνταύθα παραμονήν τῶν ξένων ἀνακουφιστική καί ὑγιεινήν ἐπίσης». Ἡ κατασκευή δημοτικῆς κρεαταγοράς καί λαχαναγοράς, ὥστε να ἀπαλλαγεί ἡ κεντρική οδός Ἀβέρωφ ἀπό τα κρεοπωλεῖα καί τα μανάβικα, ἦταν ἕνα ἀπό τα προτεινόμενα ἔργα. Ἐπίσης, ἡ εἰσήγηση περιελάμβανε τήν κατασκευή δημοτικοῦ κινηματοθεάτρου, ἡ ἔλλειψη τοῦ ὁποῖου, ὅπως αναφέρεται, ἦταν αισθητή τόσο στους κατοίκους τῆς πόλης ὅσο καί στους ἐπισκέπτες τῆς, τήν κατασκευή ὑπονόμων στίς κεντρικότερες οδοῦς, τήν ἐκτέλεση ρυμοτομιῶν στο κέντρο, τήν ἀνέγερση θερινῶν δημοτικῶν λουτρῶν στή λίμνη καθῶς καί τον ἐξωραϊσμό καί τή διαρρύθμιση τῶν κεντρικῶν δημοτικῶν πλατειῶν. Οὐσιαστικά, προτάθηκε ἡ ἀνάπλαση, ριζική μεταμόρφωση καθῶς καί ὁ ἐκσυγχρονισμός τοῦ κέντρου. Ἡ εἰκόνα τῆς πόλης ἀπασχολοῦσε ἐντονα τα αστικά πρότυπα τῆς ἐποχῆς, ἐνῶ το συμβούλιο τοῦ δήμου δέν δίστασε να κινήσει τίς διαδικασίες για σύναψη δανείου, με σκοπό τήν ἐκτέλεση αὐτῶν τῶν ἔργων.⁷⁰⁶ Βέβαια, τα μεγαλόπινα σχέδια ἀκολούθησαν τον ροῦ τῶν ἱστορικῶν ἐξελίξεων τῶν ἐπόμενων ἐτῶν καί κάποια δέν υλοποιήθηκαν ποτέ, ἐνῶ ὀρισμένα υλοποιήθηκαν ἀρκετά χρόνια ἀργότερα.

Ε. Συμπεράσματα

Ὁ κοινωνικός μετασχηματισμός, ὁ ὁποῖος εἶχε ἤδη συντελεστεί στίς ευρωπαϊκές κοινωνίες ἀπό τα τέλη τοῦ 18^{ου} αἰῶνα, με τήν εἰσαγωγή τῆς ἰατρικῆς στίς μηχανισμούς διακυβέρνησης ὑπό τήν ἐννοία τῆς βιοεξουσίας,

⁷⁰⁵ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 18, 3-8-1932, σ. 25-27' Χφ. 18, 25-7-1933, σ. 332-334' Χφ. 20, 25-10-1934, σ. 47-49. Ἐπίσης, στα τέλη τοῦ 1931 ἐγκαινιάσθηκε ὁ αστικός προσφυγικός συνοικισμός *Νέα Κολχίς*. Βλ. «Τα δύο ἐγκαίνια», *Ἐλευθερία*, ἀρ. φ. 794, 3-12-1931, σ. 1.

⁷⁰⁶ Ι.Α.Δ.Ι., *Πρακτικά...*, ὁ.π., Χφ. 25, 30-7-1937, σ. 261-263.

αναπτύχθηκε με αργότερο ρυθμό και στο ελληνικό κράτος από τις απαρχές συγκρότησής του. Στο πνεύμα αυτό πραγματοποιήθηκαν παρεμβάσεις, με σκοπό τη δημιουργία ασφαλών και υγιών πόλεων, τη συστηματοποίηση του περιθωρίου, μέσω της ιδρυματοποίησης και του κοινωνικού ελέγχου και την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, μέσω της εκτέλεσης έργων υποδομής.

Η δημιουργία καθαρών και υγιών πόλεων αποτέλεσε το σύνθημα για τις δυτικές ή και δυτικοφρονούσες χώρες (και κοινωνίες) του 20^{ου} αιώνα. Με τον τρόπο αυτό η υγεία συνδέθηκε άρρηκτα με την χωροταξική παρέμβαση, σε μια προσπάθεια ελέγχου, από πλευράς του κράτους, του κοινωνικού σώματος. Τα αστικά περιβάλλοντα υπέστησαν διάφορες μεταβολές, με τη συναίνεση και συμβολή της ιατρικής επιστήμης και εν ονόματι της καλής δημόσιας υγείας πραγματοποιήθηκαν παρεμβάσεις στο χώρο -και κατ' επέκταση αποσαφηνίστηκαν οι όροι ελέγχου των κατοίκων- προκειμένου να ανταποκριθούν στις σύγχρονες απαιτήσεις της βιομηχανοποιημένης κοινωνίας.

Ο αστικός εκσυγχρονισμός, ο οποίος απέκτησε μορφή στην Ελλάδα με τις κυβερνήσεις των Φιλελευθέρων, δεν άφηνε περιθώριο σε ό,τι ήταν -κατά τα πρότυπα της εποχής- οπισθοδρομικό και μη ευρωπαϊκό. Ωστόσο, οι εμπεδωμένες κοινωνικές δομές καθιστούσαν προβληματική τη συγκεκριμένη μετάβαση, ενώ η υφιστάμενη πολιτική και οικονομική κατάσταση πυροδοτούσε μια σειρά από δυσαρμονίες, με προεκτάσεις και στον τομέα της δημόσιας υγείας.

Η μακρά πολεμική περίοδος, το προσφυγικό ζήτημα, οι περιορισμένες δημόσιες υποδομές και ο ανεπαρκής υγειονομικός σχεδιασμός, σε συνδυασμό με το επίπεδο εξέλιξης της ιατρικής επιστήμης και το πλαίσιο παραγωγής και διανομής αγαθών, αποτέλεσαν τις κύριες αιτιάσεις για την κατίσχυση των λοιμωδών και μολυσματικών παθήσεων στον πληθυσμό των Ιωαννίνων του Μεσοπολέμου.

Οι τοπικές αρχές, οι οποίες ήταν επιφορτισμένες με την επίλυση σοβαρών ζητημάτων της δημόσιας υγείας και της κοινωνικής μέριμνας για τους ασθενέστερους, κατέβαλαν προσπάθειες, προκειμένου να αντιμετωπίσουν με τα διαθέσιμα μέσα τις επιδημικές νόσους, κάθε φορά που εμφανίζονταν και έπλητταν τον πληθυσμό, ενώ παράλληλα σχεδίαζαν σε πολιτικό επίπεδο τη βελτίωση της υγιεινής κατάστασης της πόλης. Η καθαριότητα αποτελούσε άμεση προτεραιότητα του οικονομικού προγραμματισμού, ενώ οι πιστώσεις για τα δημοτικά έργα κατείχαν σημαντική μερίδα στον προϋπολογισμό, παρά την οικονομική στενότητα του δήμου και τις αντίξοες συνθήκες που επέφεραν ο πόλεμος για την απελευθέρωση, ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, αλλά και η παγκόσμια οικονομική κρίση, με τις υπερτιμήσεις των αγαθών, τη γενική οικονομική κατάρρευση και την οικονομική εξαθλίωση ενός σημαντικού τμήματος του πληθυσμού. Η δημόσια υγεία, πλέον, ανάγεται σε δείκτη «εκσυγχρονισμού», «προόδου» και «εξευρωπαϊσμού», γεγονός το οποίο θα αποτελέσει, εξάλλου, και βασικό ζητούμενο για το σύγχρονο ελληνικό κράτος στο σύνολό του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Τα στατιστικά δεδομένα

Ο πολιτικός σχεδιασμός ανάπτυξης που προσπάθησαν να εφαρμόσουν οι αρχές, σε κεντρικό αλλά και τοπικό επίπεδο, αποτυπώθηκε με σαφήνεια στη δημόσια υγεία, η οποία υπήρξε -όπως και σήμερα- το βαρόμετρο στη λήψη αποφάσεων, σχετικά με την αναδιάταξη και οργάνωση του αστικού περιβάλλοντος καθώς και την εφαρμογή μέτρων πρόληψης απέναντι στους υγειονομικούς κινδύνους.

Σημαντικό εμπόδιο στην επίτευξη προόδου στους συγκεκριμένους τομείς στάθηκαν μία σειρά από παράγοντες που συνδέονται με τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής, το επίπεδο της ιατρικής επιστήμης και την κατάσταση των δημόσιων υποδομών. Η οικονομική ανέχεια και ένδεια του πληθυσμού, η εμφάνιση επιδημιών, αλλά και οι νόσοι που επιπόλαζαν στην περιοχή, παρακώλυαν το έργο των αρχών υποβάλλοντάς το σε διαρκή αναπροσαρμογή και αναθεώρηση.

Το μέγεθος του προβλήματος της δημόσιας υγείας στην περιοχή των Ιωαννίνων γίνεται αντιληπτό μέσω της αρχειακής και βιβλιογραφικής έρευνας. Επιπλέον, η διερεύνηση των αιτιών θανάτου και η στατιστική επεξεργασία τους μάς επιτρέπει τη χαρτογράφηση της υγείας του πληθυσμού των Ιωαννίνων για την περίοδο στην οποία αναφερόμαστε (1913-1940).

Ακολουθούν τα στατιστικά δεδομένα που προέκυψαν από τη μελέτη των επίσημων απογραφών - στατιστικών και την έρευνα, επεξεργασία και δημογραφική ανάλυση των δεδομένων των ληξιαρχικών τεκμηρίων του Δήμου Ιωαννιτών. Η κατάταξη των αιτιών θανάτου σε κατηγορίες και υποκατηγορίες στηρίζεται στη *Διεθνή Στατιστική Ταξινόμηση των Νόσων και των Σχετικών Προβλημάτων Υγείας (ICD-10)* και κατ' ακολουθία τηρήθηκε η διεθνής ιατρική ορολογία στους στατιστικούς μας πίνακες.

A. Η γενική θνησιμότητα του πληθυσμού

Σύμφωνα με τα δεδομένα των ληξιαρχικών καταγραφών, ο μεγαλύτερος αριθμός θανάτων κατά την περίοδο που εξετάζουμε σημειώνεται κατά το έτος 1918, ενώ ακολουθούν, κατά σειρά μεγέθους, τα έτη 1923, 1928, 1925, 1920 και 1924. Βέβαια, όπως προαναφέραμε, για τα έτη 1913-1917 δεν υπάρχουν καταγραφές ή αυτές είναι αποσπασματικές. Επίσης, η σύγκριση των δεδομένων των καταγραφών με τις δημοσιευμένες *Στατιστικές των αιτιών θανάτου* της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας για τα έτη 1921-1928 και 1930-1938 μάς αποκαλύπτει μικρές αποκλίσεις, με σημαντικότερες των ετών 1922, 1932 και 1935.⁷⁰⁷ Η διαφοροποίηση αυτή, βέβαια, δεν είναι μόνο ποσοτική, αλλά και ποιοτική, κυρίως εξαιτίας του ανομοιογενούς τρόπου ταξινόμησης των νόσων.

⁷⁰⁷ Στα συγκεκριμένα δημοσιεύματα διαβεβαιώνεται ότι ο αριθμός των καταχωρισμένων στα ληξιαρχικά βιβλία θανάτου είναι ακριβής, εφόσον δεν δινόταν άδεια ενταφιασμού, πριν τη

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει τα συγκεντρωτικά στοιχεία που προέκυψαν από την επεξεργασία των ληξιαρχικών καταγραφών καθώς και τα δημοσιευμένα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας:⁷⁰⁸

Πίνακας 7

Συνολικός αριθμός θανάτων ανά έτος: συγκεντρωτικά στοιχεία (1914-1940)

Έτη	Αριθμός θανάτων	Στοιχεία Στατιστικής Υπηρεσίας
1914*	290	--
1915*	192	--
1916*	330	--
1917*	397	--
1918	806	--
1919	347	--
1920	417	--
1921	367	362
1922	361	349
1923	669	670
1924	416	408
1925	480	489
1926	382	385
1927	367	376
1928	491	501
1929	369	--
1930	340	349

χορήγηση ληξιαρχικής πράξης αποβιώσεως. Στη συνέχεια, με βάση τις ληξιαρχικές καταγραφές συντάσσονταν τριμηνιαίοι πίνακες από τους δημάρχους και προέδρους των κοινοτήτων, οι οποίοι αποστέλλονταν στη Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος. (Βλ. Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική (1921), ό.π., σ. ζ'*, *Στατιστική (1922), ό.π., σ. ε''*, *Στατιστική (1923), ό.π., σ. ε' κλπ.*). Παρόλα αυτά, ο έλεγχος των επίσημων στατιστικών, σε αντιπαραβολή με τα δεδομένα των ληξιαρχικών βιβλίων, θέτει υπό αμφισβήτηση την ακρίβεια των δημοσιευμένων στοιχείων, ενώ προκαλεί και ερωτήματα ως προς την πληρότητα των ληξιαρχικών βιβλίων.

⁷⁰⁸ Για τα έτη 1914 έως 1920 αντλήσαμε τα στοιχεία από το Μητρώο αποβιωσάντων του Δήμου. Αντίστοιχα, για την περίοδο 1920-1923 συμβουλευτήκαμε το ίδιο τεκμήριο, σε συνδυασμό με τα ληξιαρχικά βιβλία του Δήμου, ενώ από το 1923 κ.ε. τα στοιχεία εξαχθηκαν αποκλειστικά από τα ληξιαρχικά βιβλία. Τα έτη που εμφανίζουν ελλειπείς καταγραφές σημειώνονται με αστερίσκο (*).

Πίνακας, συνέχεια

Έτη	Αριθμός θανάτων	Στοιχεία Στατιστικής Υπηρεσίας
1931	406	413
1932	363	375
1933	342	347
1934	354	356
1935	312	324
1936	372	374
1937	364	370
1938	287	294
1939	288	--
1940	402	--
Σύνολο	10.511	

Στη συνέχεια, προκειμένου να σταθμίσουμε τη γενική θνησιμότητα του πληθυσμού για την περίοδο 1914-1940, καταφύγαμε στις επίσημες απογραφές. Κατά συνέπεια, μεταχειριστήκαμε τις εκτιμήσεις της *Απαρίθμησης των κατοίκων των νέων επαρχιών της Ελλάδος του 1913*,⁷⁰⁹ αλλά και τις επόμενες απογραφές των ετών 1920, 1923,⁷¹⁰ 1928 και 1940.⁷¹¹ Σύμφωνα με τις συγκεκριμένες πηγές, ο πληθυσμός των Ιωαννίνων το 1913 ανερχόταν στους 16.804, το 1920 στους 21.266, το 1928 στους 21.503 και το 1940 στους 21.877 κατοίκους.⁷¹²

⁷⁰⁹ Αμέσως μετά την προσάρτηση των νέων εδαφών, η διοίκηση προέβη στη διενέργεια απογραφής του πληθυσμού. Η απογραφή, η οποία τηρούσε μόνο τη βασική διάκριση κατά φύλο, διενεργήθηκε κυρίως από τον Ελληνικό Στρατό, ελλείψει οργανωμένης τοπικής αυτοδιοίκησης. Βλ. Διεύθυνσις Στατιστικής, *Απαρίθμησης των κατοίκων των νέων επαρχιών της Ελλάδος του έτους 1913*, Αθήναι 1915. Βλ. επίσης, Γ. Σταυράκης, *Απογραφή του πληθυσμού, χ.τ., 1916*, σ. 44· Μ. Χουλιαράκης, *Ιστορική απογραφική άποψις της Ελλάδος 1900-1971*, Αθήναι 1975, σ. 27-28.

⁷¹⁰ Η συγκεκριμένη απογραφή αναφέρεται μόνο στον προσφυγικό πληθυσμό της πόλης και της νήσου, ο οποίος ανερχόταν στους 2.397. Βλ. Υπουργείον Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως - Τμήμα Στατιστικής, *Απογραφή προσφύγων: ενεργηθείσα κατ' Απρίλιον 1923*, Εν Αθήναις 1923, σ. 21.

⁷¹¹ Διεύθυνσις Στατιστικής, *Απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος κατά την 19/12/1920: Γενικά στατιστικά αποτελέσματα. Α. πληθυσμός Β. οικογένειαι*, Αθήναι 1928· Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 15 - 16 Μαΐου 1928 (2^η έκδ.)*, Αθήναι 1935· Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 16 Οκτωβρίου 1940: πραγματικός, νόμιμος και μόνιμος πληθυσμός κυρωθείς δια του από 28 Ιανουαρίου 1946 Διατάγματος*, Αθήναι 1946. Βλ. επίσης, Σταυράκης, *ό.π.*, σ. 44-54· Χουλιαράκης, *ό.π.*, σ. 31-52, 54-67.

⁷¹² Τα διαθέσιμα στοιχεία για όλα τα έτη, εκτός από το 1940, αφορούν στον πραγματικό πληθυσμό και όχι στον μόνιμο. Κατά συνέπεια, για να αποφύγουμε πιθανή αναντιστοιχία των αποτελεσμάτων μας, οι υπολογισμοί μας για το σύνολο της περιόδου που εξετάζουμε αφορούν στον πραγματικό πληθυσμό. Βλ. επίσης, Σ. Παππιάς, *Σύσταση και διοικητική εξέλιξη των Κοινοτήτων, των Δήμων και του Νομού Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2004, σ. 42.

Ακολούθως, προκειμένου να υπολογίσουμε τη γενική θνησιμότητα, για παράδειγμα των ετών 1918 και 1919, για τα οποία υπάρχουν συγκεντρωτικές καταγραφές θανάτων, προχωρήσαμε στον υπολογισμό του μέσου πληθυσμού, ο οποίος προκύπτει από το ημιάθροισμα του αντίστοιχου για το 1913 και του 1920. Ως εκ τούτου, ο αδρός δείκτης θνησιμότητας για το 1918 υπολογίστηκε, ως εξής: $806 \text{ (θάνατοι)} / 19.035 \text{ (μέσος πληθυσμός)} \times 1.000 = 42,3 \text{ ‰}$, ενώ για το έτος 1919 ως ακολούθως: $347 \text{ (θάνατοι)} / 19.035 \text{ (μέσος πληθυσμός)} \times 1.000 = 18,2 \text{ ‰}$.

Η ίδια μέθοδος ακολουθήθηκε για τα έτη 1921-1927, οπότε υπολογίσαμε εκ νέου το ημιάθροισμα των δεδομένων των απογραφών 1920 και 1928 καθώς και για τα έτη 1929-1939, όπου λάβαμε, αυτή τη φορά, υπόψη το ημιάθροισμα των απογραφών 1928 και 1940. Αντίθετα, ο αδρός δείκτης θνησιμότητας των ετών 1920, 1928 και 1940 υπολογίστηκε βάσει των πραγματικών δεδομένων των αντίστοιχων απογραφών.

Αναλυτικά, ο υπολογισμός την θνησιμότητας των ετών 1914-1940 παρουσιάζεται στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 8

Αδρός δείκτης θνησιμότητας ανά έτος: συγκεντρωτικά στοιχεία (1914-1940)

Έτη	Αριθμός θανάτων	Αδρός δείκτης θνησιμότητας	Στατιστική των αιτιών θανάτου	Αδρός δείκτης θνησιμότητας
1914*	290	15,2	-	-
1915*	192	10,1	-	-
1916*	330	17,3	-	-
1917*	397	20,9	-	-
1918	806	42,3	-	-
1919	347	18,2	-	-
1920	417	19,6	-	-
1921	367	17,2	362	16,9
1922	361	16,9	349	16,3
1923	669	31,3	670	31,3
1924	416	19,5	408	19,1
1925	480	22,4	489	22,9
1926	382	17,9	385	18,0
1927	367	17,2	376	17,6
1928	491	22,8	501	23,3
1929	369	17,0	-	-
1930	340	15,7	349	16,1
1931	406	18,7	413	19,0
1932	363	16,7	375	17,3
1933	342	15,8	347	16,0
1934	354	16,3	356	16,4

Πίνακας, συνέχεια

Ετη	Αριθμός θανάτων	Αδρός δείκτης θνησιμότητας	Στατιστική των αιτιών θανάτου	Αδρός δείκτης θνησιμότητας
1935	312	14,4	324	14,9
1936	372	17,2	374	17,2
1937	364	16,8	370	17,1
1938	287	13,2	294	13,6
1939	288	13,3	-	-
1940	402	18,4	-	-
Σύνολο	10.511			

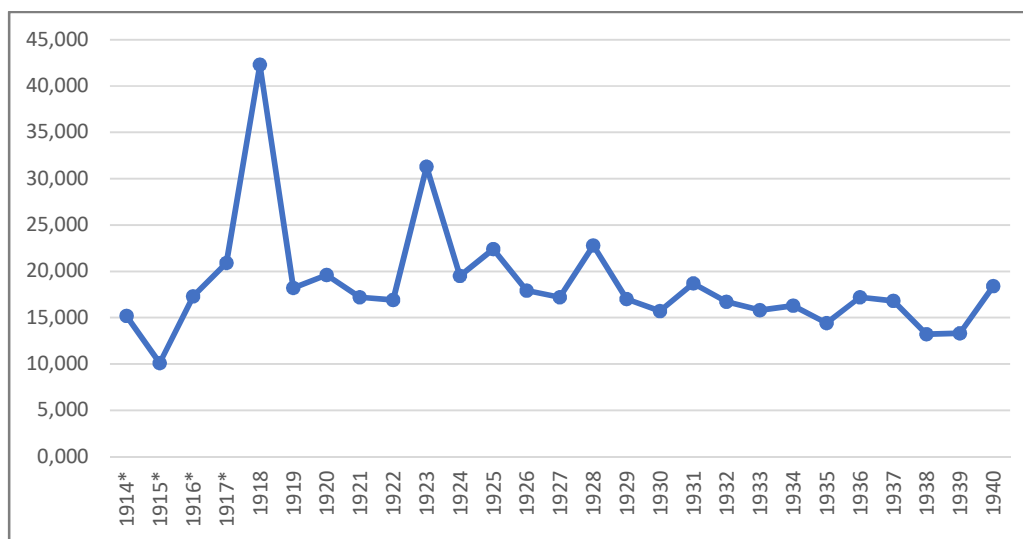
Σύμφωνα με τους παραπάνω υπολογισμούς, η υψηλότερη θνησιμότητα σημειώθηκε το 1918 (42,3 ‰), ακολουθούμενη από εκείνη του 1923 (31,3 ‰), του 1928 (22,8 ‰) και του 1925 (22,4 ‰). Αντίστοιχη εικόνα μάς δίνουν και οι επίσημες στατιστικές, για τα έτη που είναι διαθέσιμες.

Αντίθετα, τα χαμηλότερα ποσοστά γενικής θνησιμότητας σημειώνονται κατά τα έτη 1915 (10,1 ‰), 1938 (13,2 ‰), 1939 (13,3 ‰) και 1935 (14,4 ‰). Οι διαθέσιμες επίσημες στατιστικές επιβεβαιώνουν τους παραπάνω υπολογισμούς.

Η εξέλιξη της θνησιμότητας κατά την υπό διερεύνηση περίοδο παρουσιάζεται αντίστοιχα στο διάγραμμα που ακολουθεί:

Διάγραμμα 4

Αδρός δείκτης θνησιμότητας ανά έτος: συγκεντρωτικά στοιχεία (1914-1940)

Επίσης, σε σύγκριση με τα επίσημα στατιστικά δεδομένα για το σύνολο του πληθυσμού της Ελλάδας (έτη 1921-1938), η αναλογία θανάτων ανά 1.000 κατοίκους παρουσιάστηκε αρκετά αυξημένη στα Ιωάννινα κατά τα έτη 1924 (19,5 ‰ έναντι 16,9 ‰), 1926 (17,9 ‰ έναντι 14,2 ‰) και 1928 (22,08 ‰ έναντι 17,0 ‰), ενώ η διαφορά εκτοξεύτηκε κατά τα έτη 1923 (31,3 ‰ έναντι 17,8 ‰) και 1925 (22,4 ‰ έναντι 15,2 ‰).⁷¹³

Η διαφοροποίηση αυτή συνδέεται σαφώς με την εμφάνιση επιδημιών κατά τα παραπάνω έτη⁷¹⁴ καθώς και τις συνθήκες υποδοχής, εγκατάστασης και διαβίωσης των προσφύγων. Οι συγκεκριμένοι παράγοντες είχαν και τη σημαντικότερη ευθύνη στη διαμόρφωση της συνολικής θνησιμότητας του πληθυσμού για τη χρονική περίοδο 1914-1940.

B. Οι νόσοι ως αιτία θανάτου

Από τα συγκεντρωτικά στοιχεία των ληξιαρχικών καταγραφών εξάγουμε το συμπέρασμα ότι τα νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος⁷¹⁵ (2.277 καταγεγραμμένοι θάνατοι σε σύνολο 9.825) αποτελούσαν τις βασικότερες αιτίες θανάτου κατά τη χρονική περίοδο 1916-1940. Ακολουθούσαν τα λοιμώδη - παρασιτικά νοσήματα (1.834), οι παθήσεις του πεπτικού (1.420) καθώς και τα κυκλοφορικά νοσήματα (1.355). Αρκετά υψηλό ποσοστό καταλάμβαναν τα συμπτώματα και οι ασαφείς παθολογικές καταστάσεις (821 περιπτώσεις), ενώ ακολουθούσαν σε μεγάλη απόσταση τα νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος (450), τα προβλήματα της περιγεννητικής περιόδου (356), τα νεοπλάσματα (319), οι τραυματισμοί - δηλητηριάσεις (256), τα εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας (214) και οι παθήσεις του κεντρικού νευρικού συστήματος (212). Σε χαμηλότερα επίπεδα βρίσκονταν οι παθήσεις του μυοσκελετικού (109), οι επιπλοκές κήσεως - τοκετού και λοχείας (56), τα ενδοκρινικά - διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα (36), οι ψυχικές διαταραχές (33) και τα νεοπλάσματα του αίματος (32).

⁷¹³ Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1921*, Αθήναι 1925, σ. ιβ'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1922*, Αθήναι 1927, σ. θ'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1923*, Αθήναι 1928, σ. ζ'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1924*, Αθήναι 1928, σ. θ'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1925*, Αθήναι 1929, σ. ιβ'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1926*, Αθήναι 1930, σ. ια'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1927*, Αθήναι 1930, σ. ι'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1928*, Αθήναι 1931, σ. ιβ'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1930*, Αθήναι 1932, σ. ιβ'-ιγ'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1931*, Αθήναι 1933, 13-14'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1932*, Αθήναι 1934, σ. 13'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1933*, Αθήναι 1935, σ. 11-12'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1934*, Αθήναι 1936, σ. 13-14'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1935*, Αθήναι 1937, σ. 13'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1936*, Αθήναι 1938, σ. 13-14'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1937*, Αθήναι 1939, 13-14'· *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1938*, Αθήναι 1941, σ. 12-13. Βλ. επίσης, Ε. Ανδρουλάκη, *Η περιφερειακή διάσταση της θνησιμότητας, Ελλάδα 2001*, Βόλος 2007, σ. 1-14' η ίδια, *Η διαχρονική εξέλιξη της θνησιμότητας στην Ελλάδα*, Βόλος 2007, σ. 1-28.

⁷¹⁴ Το 1923 ξέσπασαν επιδημίες γρίπης, εξανθηματικού τύφου και ευλογιάς. Το 1925 έκαναν την εμφάνισή τους επιδημίες γρίπης και ιλαράς, ενώ το 1928 τον πληθυσμό έπληξαν η γρίπη και ο δάγκειος πυρετός. Βλ αναλυτικότερα στους παρακάτω στατιστικούς πίνακες.

⁷¹⁵ Η κατηγοριοποίηση ακολουθεί το σύστημα της Διεθνούς Στατιστικής Ταξινόμησης των Νόσων και των Σχετικών Προβλημάτων Υγείας (ICD-10).

Τα προαναφερθέντα στοιχεία απεικονίζονται συνοπτικά στον ακόλουθο πίνακα και στο σχετικό διάγραμμα:⁷¹⁶

Πίνακας 9

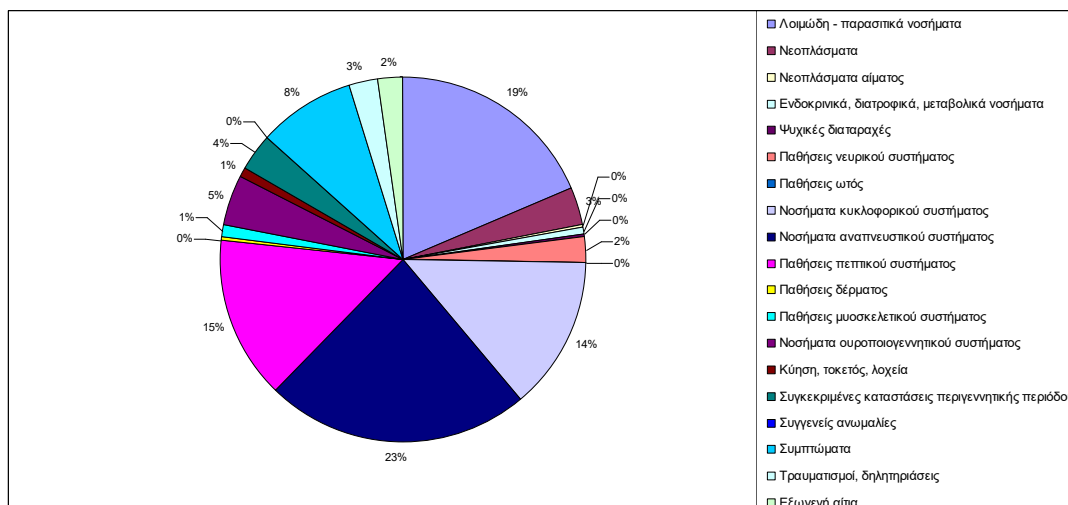
*Αιτίες θανάτου: η εθόνη των νόσων επί του συνόλου των αποβιώσεων
(συγκεντρωτικά στοιχεία: 1916-1940)*

Αιτίες θανάτου	Αριθμός θανάτων	Σχετικοί αριθμοί
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	1.834	0,187
Νεοπλάσματα	329	0,033
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	32	0,003
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	36	0,004
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	33	0,003
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	212	0,022
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	7	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	1.355	0,138
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	2.277	0,232
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	1.420	0,145
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	19	0,002
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	109	0,011
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	450	0,046
Κύηση, τοκετός και λοχεία	56	0,006
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	356	0,036
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	9	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	821	0,084
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	256	0,026
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	214	0,022
Σύνολο	9.825	1,000

⁷¹⁶ Βλ. αναλυτικότερα στο Παράρτημα, Μέρος Γ', Πίνακες 3, 4 και 5, σ. 666-671.

Διάγραμμα 5

Αιτίες θανάτου: η ευθύνη των νόσων επί του συνόλου των αποβιώσεων (συγκεντρωτικά στοιχεία: 1916-1940)

Πιο συγκεκριμένα, η ταξινόμηση των συμβάντων ανά κατηγορία μάς οδηγεί στα εξής συμπεράσματα: το 89% του συνόλου των αναπνευστικών νοσημάτων καταλάμβαναν η γρίπη και η πνευμονία. Ακολουθούσαν, με πολύ μικρό ποσοστό (7%), οι χρόνιες παθήσεις του κατώτερου αναπνευστικού, όπως η βρογχίτιδα, το εμφύσημα και το άσθμα.

Το υπόλοιπο καταμεριζόταν σε άλλα νοσήματα της ανώτερης αναπνευστικής οδού, όπως ρινίτιδα, ρινοφαρυγγίτιδα, φαρυγγίτιδα και χρόνια νοσήματα των αμυγδαλών και αδενοειδών εκβλαστήσεων. Επίσης, στις παθήσεις των φωνητικών χορδών και του λάρυγγα, καθώς και σε άλλα νοσήματα, όπως κυνάγχη (φλεγμονώδης και εξιδρωματική), πνευμονικό οίδημα, γάγγραινα και νέκρωση του πνεύμονα, πυοθώρακας και πυώδης πλευρίτιδα.

Στον πίνακα που ακολουθεί αποτυπώνεται αναλυτικά η συχνότητα των θανάτων, ανά υποκατηγορία αναπνευστικών παθήσεων:

Πίνακας 10

Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Οξείες λοιμώξεις του ανώτερου αναπνευστικού συστήματος	0	0	0	0	2	0	0	1	1	2	0	0	0	2	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	11
Γρίπη και πνευμονία	65	56	387	68	91	42	50	146	73	143	75	65	94	64	46	52	62	72	57	37	65	61	44	35	69	2.019
Άλλες οξείες λοιμώξεις του κατώτερου αναπνευστικού	1	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
Άλλα νοσήματα της ανώτερης αναπνευστικής οδού	0	0	2	0	1	2	1	0	0	1	0	1	1	1	0	3	0	1	2	0	0	2	1	0	0	19
Χρόνια νοσήματα του κατώτερου αναπνευστικού	3	5	7	8	7	11	9	10	5	9	3	9	7	5	3	6	7	3	11	6	2	5	5	5	2	153

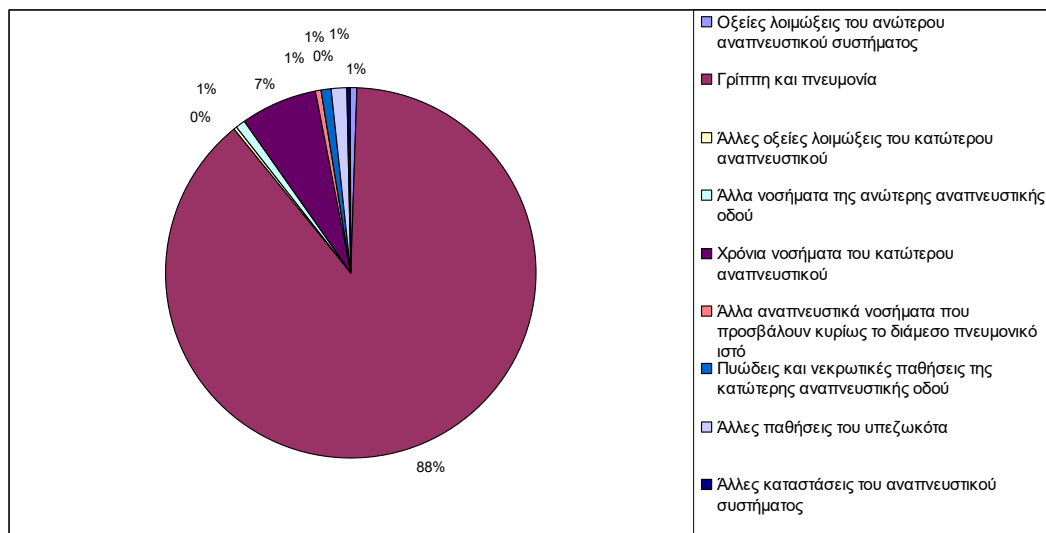
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Άλλα αναπνευστικά νοσήματα που προσβάλλουν κυρίως τον διάμεσο πνευμονικό ιστό	0	1	0	0	2	0	1	0	0	0	2	3	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	1	0	13
Πρώδεις και νεκρωτικές παθήσεις της κατώτερης αναπνευστικής οδού	0	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	1	0	2	1	1	0	3	1	0	2	2	19
Άλλες παθήσεις του υπεζωκότα	0	1	0	0	1	3	1	0	0	2	2	0	1	2	1	3	1	2	1	1	5	1	0	2	0	30
Άλλες καταστάσεις του αναπνευστικού συστήματος	3	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	7
<i>Σύνολο</i>	72	64	397	77	104	58	63	160	81	157	83	79	104	74	51	64	75	80	72	47	75	70	50	45	75	2.277

Τα δεδομένα του πίνακα απεικονίζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί:

Διάγραμμα 6

Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος

Από την άλλη πλευρά, η φυματίωση αποτελούσε την κυριότερη αιτία θανάτου, σε σύγκριση με άλλα *λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα* (968 συμβάντα). Η πνευμονική φυματίωση ή φθίση ήταν, σύμφωνα με τις πηγές μας, η επικρατέστερη μορφή της νόσου (51%), ακολουθούμενη από τη φθίση άλλων οργάνων, όπως των εντέρων, του περιτοναίου, των οστών, των νεφρών, του λάρυγγα και του δέρματος (32%), ενώ καθόλου αμελητέες ήταν και οι περιπτώσεις εμφάνισης της νόσου στο νευρικό σύστημα: «φυματιώδης μηνιγγίτις» ή «φυματίωσης μήνιγγος» (17%).

Σε μεγάλη απόσταση ακολουθούσαν τα *μικροβιακά νοσήματα*, ήτοι ο κοκκύτης, η οστρακιά ή «σκαρλατίνα»,⁷¹⁷ ο τέτανος, η διφθερίτιδα, ο ερυσίπελας, η «σταφυλοκοκκίασις», ο «στρεπτοκοκκινίτις», η σηψαιμία, η ακτινομυκητίαση και η πυαιμία (237 περιπτώσεις).

Σε χαμηλότερο επίπεδο, με 229 καταγεγραμμένους θανάτους, βρισκόταν η ελονοσία (πρωτοζωική νόσος) και οι διάφορες μορφές της ή όπως την εντοπίζουμε στις πηγές μας: «κακοήθης ελώδης πυρετός», «χρόνια ελονοσία», «χολώδης αιμοσφαινουριακός ή αιμοσφαιρικός πυρετός», «ικτεροαιμοσφαιρικός ή ικτερώδης αιμοσφαιρινουρικός πυρετός» και «ελώδης καχεξία».

Σε χαμηλότερη συχνότητα συναντήσαμε τους τυφοειδείς και παρατυφοειδείς πυρετούς, την ιλαρά, την ευλογιά ή «ευλογία», τον εξανθηματικό τύφο, τον άνθρακα, το μελιταίο πυρετό, τη λύσσα και τη σύφιλη.

⁷¹⁷ Στο εξής αναφέρουμε σε εισαγωγικά την πρωτότυπη ονομασία, όπως εντοπίζεται στις πηγές μας.

Στη συνέχεια, παραθέτουμε τον πίνακα, ο οποίος περιγράφει αναλυτικά την ομαδοποίηση των θανάτων, ανά υποκατηγορία λοιμωδών και παρασιτικών παθήσεων:

Πίνακας 11

Λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Λοιμώδη νοσήματα του εντέρου																										
Τυφοειδής και παρατυφοειδείς πυρετοί	4	3	8	3	1	3	6	4	4	16	5	4	3	3	10	13	3	5	11	8	16	14	6	6	3	162
Άλλες εντερικές βακτηριακές λοιμώξεις																										
Άλλες λοιμώξεις του εντέρου από κολοβακτηρίδια	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	3
Φυματίωση																										
Πνευμονική φυματίωση	19	19	28	10	12	21	14	25	28	25	35	21	28	22	22	22	11	9	18	16	15	20	19	17	19	495
Φυματίωση του νευρικού συστήματος	3	0	2	4	4	6	5	13	8	5	15	11	7	12	3	5	4	4	3	7	6	7	7	15	4	160
Φυματίωση άλλων οργάνων	11	7	19	21	21	16	15	33	18	13	16	11	17	17	11	9	8	6	7	4	10	8	6	5	3	312

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Φυματίωση των επινεφριδίων	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ορισμένες μικροβιακές ζωνόσοι																										
Άνθρακας	0	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	2	9
Δερματικός άνθρακας	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Βρουκέλωση που οφείλεται στη βρουκέλλα του μελιταιίου πυρετού (Melitensis)	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	1	1	0	1	7
Λειπτοσπείρωση (Ικτεροαιμορραγική λειπτοσπείρωση)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Άλλα μικροβιακά νοσήματα																										
Νεογνικός τέτανος	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	3	1	0	0	0	1	0	0	0	8
Άλλα είδη τετανού	1	0	0	0	0	2	1	0	1	0	0	2	1	1	5	0	1	0	1	0	1	0	1	2	0	20
Διφθερίτιδα	2	0	0	0	2	0	0	2	1	1	0	2	1	2	0	1	0	2	1	0	0	1	3	1	0	22

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Κοκκύτης	0	0	22	2	0	0	1	3	1	2	1	1	3	1	2	3	0	4	5	0	0	1	1	0	1	54
Οστρακιά	0	2	0	0	12	5	2	11	1	5	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	39
Στρεπτοκοκκική σηψαιμία	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Άλλες μορφές σηψαιμίας	0	0	0	1	0	1	0	0	2	1	0	1	0	0	0	2	0	1	4	5	2	8	2	3	1	34
Ακτινομυκητίαση	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Ερυσίπελας	1	0	1	0	1	0	0	4	0	1	1	0	0	3	0	1	1	1	1	4	1	1	2	0	1	25
Πυαιμία (παρλείπεται στη 10η αναθεώρηση του ICD)	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	8
Διάφορες περιπτώσεις σταφυλοκοκκικών λοιμώξεων	0	0	2	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2	1	10
Διάφορες περιπτώσεις στρεπτοκοκκικών λοιμώξεων	3	0	1	0	0	0	0	2	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	11

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Βακτηριακές λοιμώξεις σε διάφορες εντοπίσεις	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	3
Λοιμώξεις που μεταδίδονται κυρίως με τη σεξουαλική οδό																										
Όχιμη συγγενής νευροσύφιλη (νεανική νευροσύφιλη)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Άλλες και διάφορες μορφές σύφιλης	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	2	1	0	2	0	0	0	10
Άλλα νοσήματα που προκαλούνται από σπειροχαιτές																										
Υπότροφοι πυρετοί	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Άλλα νοσήματα που προκαλούνται από σπειροχαιίτες	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ρικετσιώσεις																										
Τύφοι	0	2	3	2	1	0	1	18	1	0	0	0	0	0	0	2	1	0	2	0	1	0	0	0	0	34
Ιογενείς λοιμώξεις του κεντρικού νευρικού συστήματος																										
Οξεία πολιομυελίτιδα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
Λύσσα	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3
Ιογενής μηνιγγίτιδα	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	1	7

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Ιογενείς πυρετοί και ιογενείς αιμορραγικοί πυρετοί που μεταδίδονται με αρθρώποδα																										
Δάγγειος πυρετός (κλασσικός δάγγειος)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	31	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	31
Ιογενείς λοιμώξεις που χαρακτηρίζονται από βλάβες του δέρματος και των βλεννογόνων																										
Ζωστήρας (έρπητας ζωστήρας)	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ευλογιά	1	0	0	0	0	0	1	21	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23

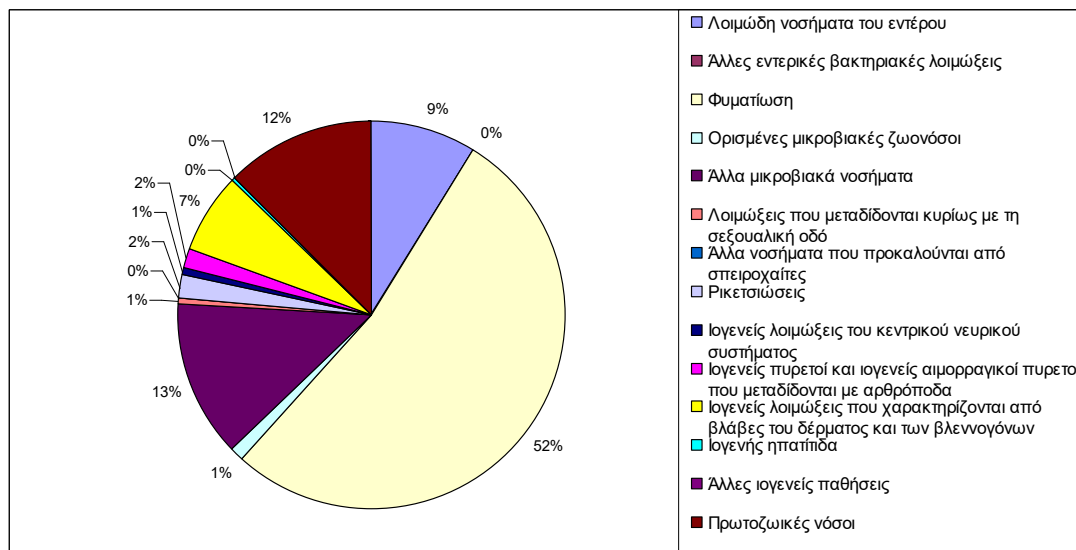
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο	
Ιλαρά	0	0	3	1	0	0	0	3	0	54	1	0	6	0	0	1	1	7	4	0	2	4	3	0	9	99	
Ιογενής ηπατίτιδα																											
Ιογενής ηπατίτιδα	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Άλλες ιογενείς παθήσεις																											
Παρωτίτιδα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Πρωτοζωικές νόσοι																											
Διάφορες περιπτώσεις ελονοσίας	2	3	12	6	8	6	2	9	9	7	8	13	9	11	18	16	13	1	4	8	7	5	2	3	2	184	
Αιμοσφαινορικός πορετός	0	0	0	2	1	0	0	0	2	0	2	0	1	0	0	1	3	1	0	2	0	1	1	0	0	17	
Άλλες μορφές ελονοσίας	0	0	0	0	1	2	0	0	0	1	2	2	3	3	2	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	19	
Λεϊσμανίαση	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	6	
Εχινοκοκκίαση	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	3	
Σύνολο	48	37	103	54	66	64	54	148	81	135	88	71	116	77	74	79	56	48	67	57	65	81	57	56	52	1.834	

Το εν συνεχεία διάγραμμα σχηματοποιεί την παραπάνω ανάλυση:

Διάγραμμα 7

Λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα

Όσον αφορά στις *παθήσεις του πεπτικού συστήματος*, κυριαρχούσαν εμφανώς η εντερίτιδα και η κολίτιδα (618 περιπτώσεις) ή, όπως αναφέρονται, «ελκώδης εντερίτις», «γαστροεντερίτις», «εντεροκολίτις», «διάρροια», «εντερίτις».

Ακολουθούσαν οι *άλλες παθήσεις του εντέρου*, όπως οι οξείες και χρόνιες αγγειακές διαταραχές του, οι διάφορες μορφές ειλεού και άλλες λειτουργικές διαταραχές: «δυσεντερίτις», «εντεροειδής κατάρρους», «εντερικά» κλπ., καταλαμβάνοντας το 37% του συνόλου των νοσημάτων του πεπτικού συστήματος.

Σε μικρότερες συχνότητες συναντήσαμε το έλκος στομάχου, τη δυσπεψία, την απόφραξη δωδεκαδακτύλου και άλλες παθήσεις, όπως: «μαλιράτης του στομάχου», «γαστρικός κατάρρους», «εμπύρετος γαστρισμός», «γαστρική καχεξία» κλπ. τις παθήσεις του περιτοναίου, του ήπατος και της σκωληκοειδούς αποφύσεως.

Οι συχνότερες θανάτου από νόσους του πεπτικού συστήματος απεικονίζονται αναλυτικά στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 12

Παθήσεις του πεπτικού συστήματος

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Παθήσεις της στοματικής κοιλότητας, σιελογόνων αδένων και των γνάθων	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	5
Παθήσεις του οισοφάγου, στομάχου και δωδεκαδακτύλου	4	0	5	1	2	3	2	5	1	0	2	0	1	0	2	2	1	3	3	5	4	0	3	3	5	57
Παθήσεις της σκωληκοειδούς αποφύσεως	0	1	2	2	1	0	2	2	0	2	0	1	2	0	4	4	8	4	1	1	1	1	0	1	1	41
Κήλες	0	1	0	1	0	1	1	1	4	2	0	3	1	1	1	1	3	2	3	1	0	1	1	0	4	33
Μη λοιμώδης εντερίτιδα και κολίτιδα	28	16	44	36	44	40	48	51	22	21	34	30	29	14	17	33	13	16	15	9	17	21	7	11	2	618

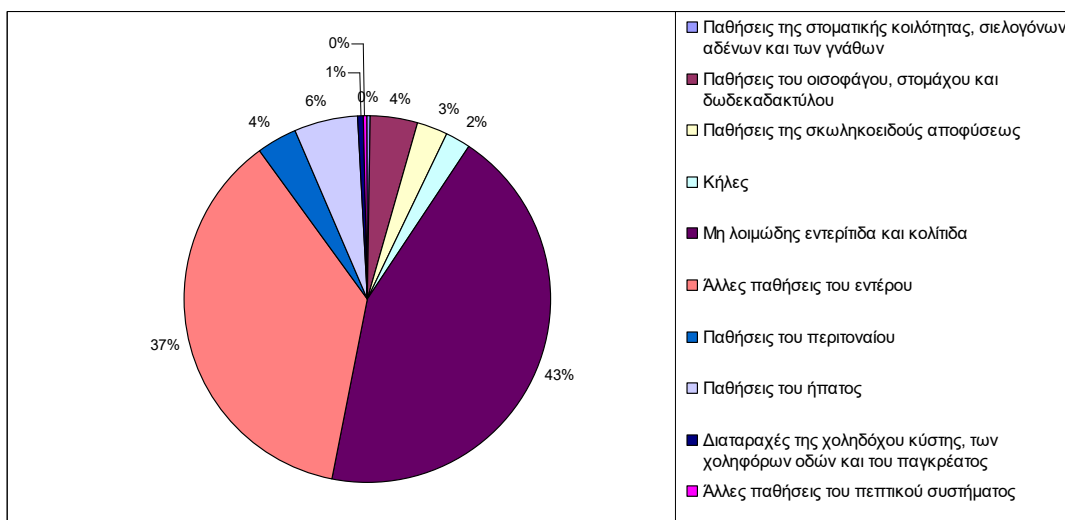
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Άλλες παθήσεις του εντέρου	24	18	33	12	19	15	22	63	16	14	27	20	26	23	28	23	33	10	9	14	21	22	13	11	7	523
Παθήσεις του περιτοναίου	3	2	2	3	3	4	1	1	3	0	0	3	2	1	2	4	2	1	1	4	1	1	1	5	3	53
Παθήσεις του ήπατος	3	1	1	3	4	4	3	6	1	3	4	3	2	5	2	4	3	2	2	6	1	5	2	7	2	79
Διαταραχές της χοληδόχου κύστης, των χοληφόρων οδών και του παγκρέατος	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	2	0	0	0	1	0	1	0	8
Άλλες παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	3
Σύνολο	62	39	87	58	75	68	79	130	48	42	67	60	63	45	56	71	65	41	35	41	45	52	27	39	25	1.420

Η σχηματική παρουσίαση της ως άνω ομαδοποίησης παρουσιάζεται, ως ακολούθως:

Διάγραμμα 8

Παθήσεις του πεπτικού συστήματος

Η επόμενη, σε συχνότητα, κατηγορία νοσημάτων αφορά στο κυκλοφορικό σύστημα. Σύμφωνα με τα δεδομένα, η μυοκαρδίτιδα, ενδοκαρδίτιδα και οι άλλες καρδιακές αρρυθμίες περιέκλειαν την πλειοψηφία των περιπτώσεων (36%), ενώ συγγένευαν σε δυναμική με τα νοσήματα των αγγείων του εγκεφάλου (32%), ήτοι την «ενδοεγκεφαλική αιμορραγία» ή «αιματηρά αποπληξία» και «εγκεφαλοαιμορραγία», το «εγκεφαλικό έμφραγμα» ή «αποπληξία», «κεραυνοβόλο αποπληξία», «αποπληξία εγκεφαλική» είτε «συμφορησις εγκεφάλου» και το μη καθοριζόμενο εγκεφαλικό επεισόδιο ή «εγκεφαλικόν».

Ακολουθούσαν οι περιπτώσεις ισχαιμικής καρδιοπάθειας, με ποσοστό (22%), τα νοσήματα των αρτηριών (7%), ενώ η υπερτασική νόσος, οι παθήσεις των φλεβών και λεμφαγγείων και η πνευμονική καρδιοπάθεια καταλάμβαναν χαμηλά επίπεδα.

Ακολουθεί η αναλυτική κατάταξη του συνόλου των περιπτώσεων, ανά υποκατηγορία κυκλοφορικών παθήσεων:

Πίνακας 13

Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο	
Οξύς ρευματικός πυρετός	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Υπερτασική νόσος	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	1	4	2	4	0	3	2	20	
Ισχαιμική νόσος της καρδιάς	11	18	29	15	23	18	16	16	21	11	8	4	11	11	11	12	7	7	7	8	9	5	11	5	8	302	
Πνευμονική καρδιοπάθεια και νοσήματα της πνευμονικής κυκλοφορίας	1	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	2	1	0	0	1	0	0	12	
Άλλα νοσήματα της καρδιάς	9	6	5	5	13	18	14	16	13	14	23	18	28	17	17	26	26	30	25	18	30	35	27	23	28	484	

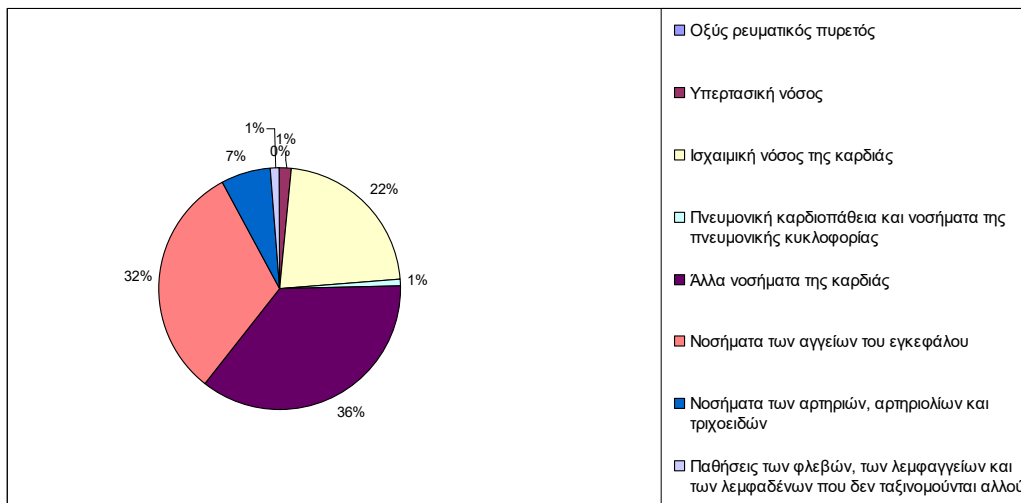
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Νοσήματα των αγγείων του εγκεφάλου	18	9	30	19	17	12	9	17	15	10	9	11	23	20	12	26	16	17	15	19	18	19	20	22	27	430
Νοσήματα των αρτηριών, αρτηριολιών και τριχοειδών	5	7	6	1	6	2	4	5	8	1	3	8	7	5	1	6	3	2	0	2	0	1	4	1	4	92
Παθήσεις των φλεβών, των λεμφαγγείων και των λεμφαδένων που δεν ταξινομούνται αλλού	0	0	0	1	0	3	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	2	0	0	2	1	1	0	0	14
Σύνολο	44	40	70	41	59	55	45	54	59	36	43	41	71	53	44	71	54	60	50	52	61	65	64	54	69	1.355

Η κατίσχυση των χρόνιων παθήσεων της καρδιάς και των αγγειοεγκεφαλικών νοσημάτων παρουσιάζεται με σαφήνεια στο παρακάτω διάγραμμα:

Διάγραμμα 9

Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφερθούμε στην αρκετά συχνή εμφάνιση των *συμπτωμάτων και άγνωστων ή ασαφών αιτιών θανάτου* (8,4% του συνόλου των περιπτώσεων).

Το μεγαλύτερο ποσοστό καταλάμβαναν τα *γενικά συμπτώματα και καταστάσεις*, με συχνότερη την αναφορά του γήρατος, ως αιτία θανάτου (537 περιπτώσεις). Στις πηγές συναντήσαμε περιγραφές, ως εξής: «βαθύ γήρατος», «εκ γήρατος», «ενόχλησις γερωντική», «γηρατειά», «γεροντική εξάντλησις», «γεροντική καχεξία», «γεροντική αδυναμία» και «γεροντικό μαρασμό».

Λιγότερο συχνές ήταν οι αναφορές σε θάνατο από κόπωση και κακουχία: «κακουχιών, στερήσεων», «υπερβολική εξάντλησις», «συνεπεία εξάντλησεως», «αθλιότητος», «εξάντλησεως συνεπεία στερήσεων», «ζωική εξάντλησις» και «βαθμιαία εξάντλησις». Ακολουθούσαν τα *ασαφή και άγνωστα αίτια θνησιμότητας* (40 περιπτώσεις στο σύνολο των καταγραφών), ως εξής: «φυσικού θανάτου», «γενικής μολύνσεως», «μολύνσεως οργανισμού», «αγνώστου αιτίας», «εξ' αγνώστου νόσου ως μη εξετασθέν παρ' ιατρού», «υπόπτου νοσήματος», «εκ παθολογικού αγνώστου νοσήματος», «διαχύτου φλέγμονος» κλπ.

Τα παραπάνω δεδομένα εμφανίζονται αναλυτικά στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 14

Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού (ασαφή ως προς την ταυτοποίηση)

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Συμπτώματα και σημεία από το κυκλοφορικό και αναπνευστικό σύστημα	4	5	5	5	4	4	7	6	5	2	3	3	2	3	4	2	1	4	4	3	2	0	1	0	1	80
Συμπτώματα και σημεία από το πεπτικό σύστημα και την κοιλία	0	1	1	1	1	0	1	0	3	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	14
Συμπτώματα και σημεία από το ουροποιητικό σύστημα	0	0	2	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	10

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο	
Γενικά συμπτώματα και σημεία																											
<i>Πυρετός αγνώστου αιτιολογίας</i>	0	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
<i>Κεφαλαλγία</i>	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
<i>Αίσθημα κακουχίας και κόπωσης</i>	0	4	20	1	2	2	2	17	2	0	0	1	1	0	0	2	1	0	1	1	2	0	0	0	0	0	59
<i>Γήρας</i>	9	19	31	13	17	18	20	32	26	22	16	23	27	28	27	19	26	18	28	35	22	14	11	18	18	537	
<i>Σπασμοί, μη αλλού ταξινομούμενοι</i>	0	0	5	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10
<i>Πυρετικοί σπασμοί</i>	0	0	3	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	6
<i>Αιμοραγία, μη αλλού ταξινομούμενη</i>	2	3	3	1	2	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14
<i>Διόγκωση λεμφαδένων</i>	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
<i>Έλλειψη της αναμενόμενης φυσιολογικής ανάπτυξης</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

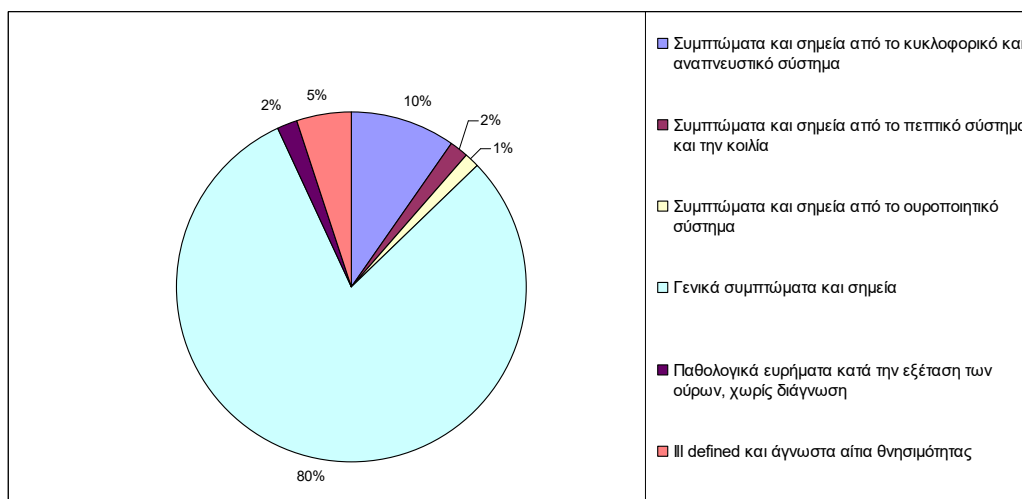
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο	
<i>Καχεξία</i>	0	2	2	0	0	2	1	6	0	0	1	0	0	1	1	3	1	3	1	0	0	0	0	0	0	0	24
<i>Άλλα γενικά συμπτώματα και σημεία</i>	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Παθολογικά ευρήματα κατά την εξέταση των ούρων, χωρίς διάγνωση	0	0	0	1	1	1	0	0	2	0	0	0	1	1	0	0	2	1	2	0	1	1	0	2	1	17	
III defined και άγνωστα αίτια θνησιμότητας	2	0	7	4	5	3	1	2	0	1	1	1	0	0	3	1	1	1	4	1	0	0	1	0	1	40	
Σύνολο	20	34	79	30	36	31	33	64	41	27	23	30	32	35	39	28	32	27	40	42	28	15	13	20	22	821	

Η παραπάνω ανάλυση παρουσιάζεται σχηματικά, ως εξής:

Διάγραμμα 10

Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού

Ακολούθως, το 4,6% του συνόλου των περιπτώσεων αναφέρεται σε νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος.

Όπως αναλύεται στον πίνακα που ακολουθεί, οι διάφορες μορφές νεφρίτιδας («νεφρίτις», «χρόνια νεφρίτις», «βριχθείας νόσου») καταλάμβαναν το μεγαλύτερο ποσοστό ανάμεσα στα νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος. Ακολουθούσαν η νεφρική ανεπάρκεια («ουραιμία», «ουραιμιακά φαινόμενα», «αζωθαιμίας», «εξ' ανεπαρκείας νεφριδικής») και σε χαμηλότερα επίπεδα οι παθήσεις των ανδρικών γεννητικών οργάνων:

Πίνακας 15

Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Σπειραματοπάθειες	11	11	7	12	9	22	15	19	19	17	12	18	24	13	10	14	15	8	9	8	7	9	3	7	6	305
Διαμεσοσωληναριακές νεφροπάθειες	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	1	3	0	1	1	0	1	12
Νεφρική ανεπάρκεια	4	2	1	3	1	2	2	1	5	1	1	1	2	2	3	7	1	4	7	5	6	9	8	6	8	92
Ουρολιθίαση	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	6
Της παθήσεις του νεφρού και του ουρητήρα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2
Της παθήσεις του ουροποιητικού συστήματος	2	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	1	0	0	0	1	0	0	9
Παθήσεις των ανδρικών γεννητικών οργάνων	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	4	0	1	2	0	1	0	0	1	2	1	15
Παθήσεις του μαστού	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Φλεγμονώδεις παθήσεις των οργάνων της γυναικείας πύελου	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2

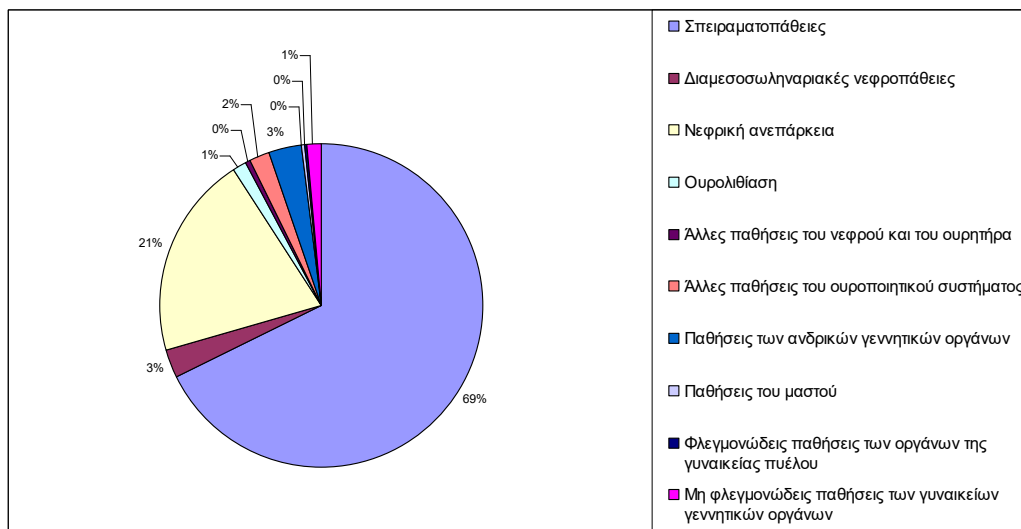
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Μη φλεγμονώδεις παθήσεις των γυναικείων γεννητικών οργάνων	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	6
<i>Σύνολο</i>	17	13	9	15	10	25	20	22	25	19	16	22	27	16	18	22	18	17	19	17	14	20	16	16	17	450

Το περιεχόμενο του πίνακα απεικονίζεται στο γράφημα που ακολουθεί:

Διάγραμμα 11

Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος

Οι θάνατοι που σχετίζονταν με καταστάσεις, οι οποίες εμφανίζονται κατά την περιγεννητική περίοδο και αφορούν στο έμβρυο ή στο νεογνό, δηλαδή στις τέσσερις πρώτες εβδομάδες ζωής,⁷¹⁸ άγγιζαν, σύμφωνα με τις πηγές μας, μόλις το 3,6%.

Αναλύοντας περαιτέρω τα σχετικά δεδομένα, η πλειοψηφία των συμβάντων αφορούσε σε διάφορες διαταραχές, όπως νεογνικοί σπασμοί, προβλήματα σίτισης («ασιτία» και «αθρεψία») και διάφορες άλλες καταστάσεις της συγκεκριμένης κατηγορίας, ως εξής: «νόσημα των νεογνών», «ατροφία» ή «απλασία», «ατελές νεκρόν», «ατελής ανάπτυξις» ή «ατελής διάπλασις», «εξ' ελαττωματικής αναπτύξεως», «εκ σκληρού οιδήματος των νεογνών», «κατάρρου νεογνών», «εξ' αδυναμίας», «εξ' εξαντλήσεως γεννητήσιας», «αδυναμία εκ γενετής», «εκ καχεξίας διότι ήτο δίδυμος». Επίσης, σε εμβρυϊκό θάνατο άγνωστης αιτιολογίας: «εγεννήθη νεκρόν» ή «νεκρόν».

Σε αμέσως επόμενο επίπεδο κατατάσσονταν οι θάνατοι εμβρύου και νεογνού που σχετίζονταν με επιπλοκές της κύησης και του τοκετού (25% των περιπτώσεων). Στις πηγές συναντάμε ανάλογες αναφορές: «τέρμα κύησης», «δυστοκία», «πρόωρος γέννησις» ή «ακαίρου τοκετού», «εξ' απλασίας», «γεννηθέν πρόωρον» και «προώρου και αδυνάτου κράσεως». Η κατηγοριοποίηση του συνόλου των θανάτων της περιγεννητικής περιόδου παρουσιάζεται αναλυτικά στον παρακάτω πίνακα:

⁷¹⁸ Η συγκεκριμένη διάκριση βοηθά στον υπολογισμό της ενδογενούς θνησιμότητας, τα αίτια της οποίας εντοπίζονται πριν ή κατά τη γέννηση, διακρίνοντάς τη από την αντίστοιχη εξωγενή, η οποία επηρεάζεται από εξωτερικές αιτίες (διατροφή, θερμοκρασία, μικρόβια, ατυχήματα κλπ). Βλ. επίσης Ντ. Μουστάνη, *Οι δημογραφικές εξελίξεις σ' ένα Βιομηχανικό Κέντρο: Βόλος 1881-1922. Διδακτορική διατριβή*, Βόλος 2014, σ. 224-225.

Πίνακας 16

Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Εμβryo και νεογνό που έχουν προσβληθεί από μητρικούς παράγοντες και από επιπλοκές της κύησης και του τοκετού	2	0	7	1	7	9	11	9	8	2	0	2	3	1	3	3	2	0	4	0	3	4	1	3	5	90
Τραύματα κατά τον τοκετό	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4
Διαταραχές από το αναπνευστικό και καρδιαγγειακό σύστημα, ειδικές της περιγεννητικής περιόδου	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1

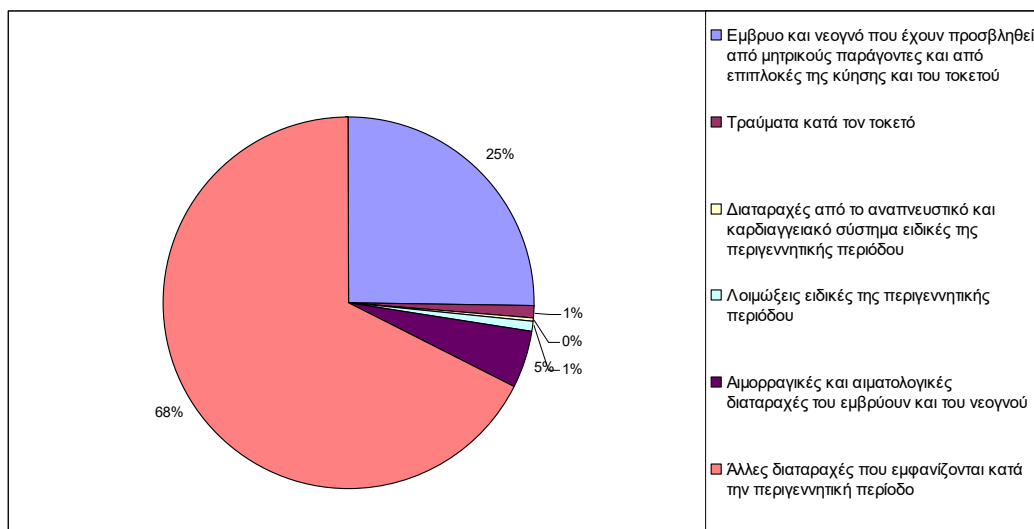
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο	
Λοιμώξεις ειδικές της περιγεννητικής περιόδου	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Αιμορραγικές και αιματολογικές διαταραχές του εμβρύου και του νεογνού	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	4	0	0	0	2	3	1	1	1	1	1	18
Άλλες διαταραχές που εμφανίζονται κατά την περιγεννητική περίοδο	10	5	1	5	17	14	15	19	20	4	12	15	9	10	8	17	8	7	8	6	14	3	5	2	6	240	
Σύνολο	13	5	8	6	25	24	27	29	28	7	12	18	12	12	12	25	11	7	13	8	20	8	7	7	12	356	

Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε τη σχηματική απεικόνιση των παραπάνω συχνότητων:

Διάγραμμα 12

Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο

Από την άλλη πλευρά, μόλις το 3,3% της ευθύνης επί του συνόλου των αποβιώσεων κατείχαν τα *νεοπλάσματα*, με συχνότερη την εμφάνισή τους στα όργανα του πεπτικού συστήματος. Αρκετές επίσης ήταν οι περιπτώσεις (38) ασαφών ή δευτεροπαθών εντοπίσεων, ως εξής: «κακοήθης όγκος», «καρκίνος», «κακοήθικό οίδημα», «κακοήθους φλέγματος», «καρκινώδους καχεξίας», «καρκίνος των σπλάχνων». Ακολουθούσαν με ποσοστό (9%) οι νεοπλασίες των γυναικείων γεννητικών οργάνων.

Στη συνέχεια, παραθέτουμε αναλυτικά, ανά έτος και κατηγορία, τις εμφανίσεις της νόσου:

Πίνακας 17

Νεοπλάσματα

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Κακοήθη νεοπλάσματα των χειλέων, της στοματικής κοιλότητας και του φάρυγγα	0	0	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	2	0	1	0	2	1	0	14
Κακοήθη νεοπλάσματα των οργάνων του πεπτικού συστήματος	6	6	4	0	4	7	6	9	10	5	10	5	10	9	2	6	8	10	4	8	8	10	6	7	9	169
Κακοήθη νεοπλάσματα του αναπνευστικού συστήματος και των ενδοθωρακικών οργάνων	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	2	1	0	8

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο	
Κακοήθη νεοπλασμάτα των οστών και των αρθρικών χόνδρων	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	2	3	1	0	0	0	0	0	0	0	10
Μελάνωμα και άλλα κακοήθη νεοπλασμάτα του δέρματος	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Κακοήθη νεοπλασμάτα του μεσοθελίου και των μαλακών μορίων	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Κακοήθη νεοπλασμάτα του μαστού	0	1	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	1	2	1	0	0	1	0	0	0	12
Κακοήθη νεοπλασμάτα των γυναικείων γεννητικών οργάνων	0	0	0	1	0	1	0	0	0	2	0	2	2	0	4	1	3	2	1	3	2	2	2	1	2	0	31

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Κακοήθη νεοπλάσματα των ανδρικών γεννητικών οργάνων	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	0	6
Κακοήθη νεοπλάσματα της συροποιητικής οδού	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	1	0	1	0	0	2	1	0	1	3	0	13
Κακοήθη νεοπλάσματα του οφθαλμού, του εγκεφάλου και άλλων τμημάτων του κεντρικού νευρικού συστήματος	1	1	0	0	1	0	1	1	3	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	16
Κακοήθη νεοπλάσματα του θυρεοειδούς και άλλων ενδοκρινών αδένων	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1

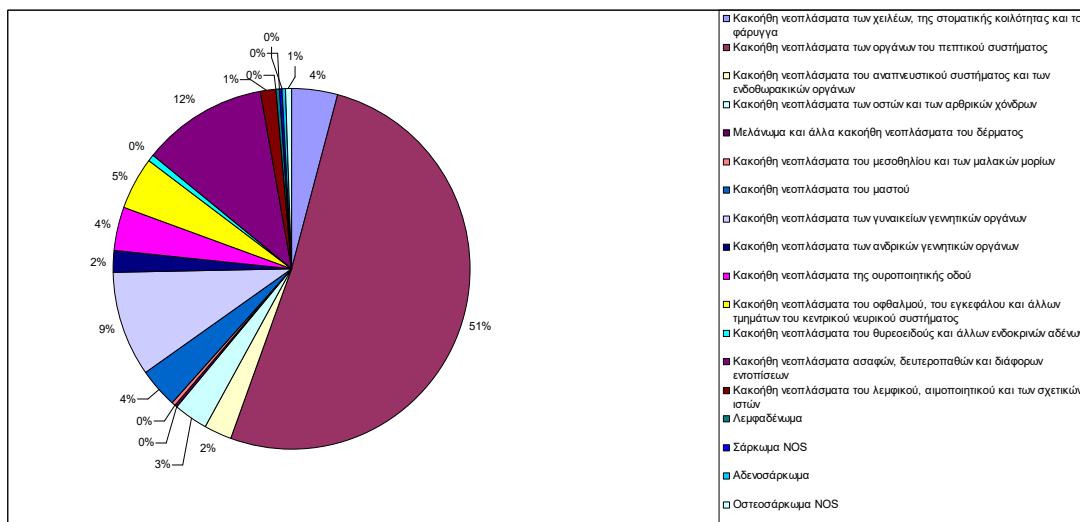
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Κακοήθη νεοπλασμάτα ασαφών, δευτεροπαθών και διάφορων εντοπίσεων	3	0	1	3	6	0	2	1	2	0	2	2	1	1	2	2	0	3	1	0	1	0	3	1	1	38
Κακοήθη νεοπλασμάτα του λεμφικού, αιμοποιητικού και των σχετικών ιστών	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	4
Λεμφαδένωμα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Σάρκωμα NOS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Αδενοσάρκωμα	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Οστεοσάρκωμα NOS	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
Σύνολο	11	8	6	5	12	10	13	13	15	10	15	12	19	14	10	11	16	20	14	16	15	15	19	17	13	329

Η κατίσχυση των νεοπλασιών του πεπτικού συστήματος παρουσιάζεται στο παρακάτω γράφημα:

Διάγραμμα 13

Νεοπλάσματα

Ακολουθώς, στην κατάταξη των νόσων εμφανίζονται οι *τραυματισμοί και δηλητηριάσεις* με ποσοστό 2,6% επί του συνόλου. Στη συγκεκριμένη κατηγορία επικρατούν οι θάνατοι από επιπτώσεις της πείνας. Η «αστία», «αθρεψία», «πεινα» ή «ζωική αθρεψία» και «οξεία αθρεψία», η «κακή διατροφή» αποτελούσαν, για την περίοδο που εξετάζουμε, ένα σεβαστό μέρος των περιπτώσεων (133 σε σύνολο 9.815).

Ο πίνακας που ακολουθεί συγκεντρώνει το σύνολο των θανάτων από τραυματισμούς, δηλητηριάσεις και κακώσεις:

Πίνακας 18

Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Τραυματισμοί της κεφαλής	0	0	0	2	0	1	1	0	1	0	1	0	1	1	2	0	1	1	1	1	1	1	2	1	3	22
Τραυματισμοί του τραχήλου	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Τραυματισμοί του θώρακα	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3	6
Τραυματισμοί της κοιλίας, του κατώτερου τμήματος της ράχης, της σπονδυλικής στήλης και της πύελου	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	5	11
Τραυματισμοί του ώμου και του βραχίονα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Τραυματισμοί του ισχίου και του μηρού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	7	9

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Τραυματισμοί του γόνατος και της κνήμης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	4
Τραυματισμοί του αστραγάλου (της ποδοκνημικής) και του άκρου ποδός	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3
Τραυματισμοί πολλαπλών περιοχών του σώματος	1	0	3	0	1	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	2	3	2	1	3	21
Επιπτώσεις από ξένο σώμα που εισέρχεται διαμέσου φυσικών στομιών	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Θερμικά και χημικά εγκαύματα της εξωτερικής επιφανείας του σώματος σε συγκεκριμένες θέσεις	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Θερμικά και χημικά εγκαύματα σε πολλαπλές και διάφορες περιοχές του σώματος	0	1	1	1	2	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	2	1	2	0	0	14
Κρυοπαγήματα	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	6
Δηλητηριάσεις από φάρμακα και φαρμακευτικές και βιολογικές ουσίες	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Τοξικές επιδράσεις από ουσίες, οι οποίες δεν είναι πάντα πρωτίστως φαρμακευτικής προέλευσης	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	7
Διάφορες επιδράσεις εξωγενών παραγόντων (επιπτώσεις της πείνας)	6	11	8	3	5	4	4	9	8	8	5	5	3	5	7	7	5	3	12	5	2	2	2	1	3	133

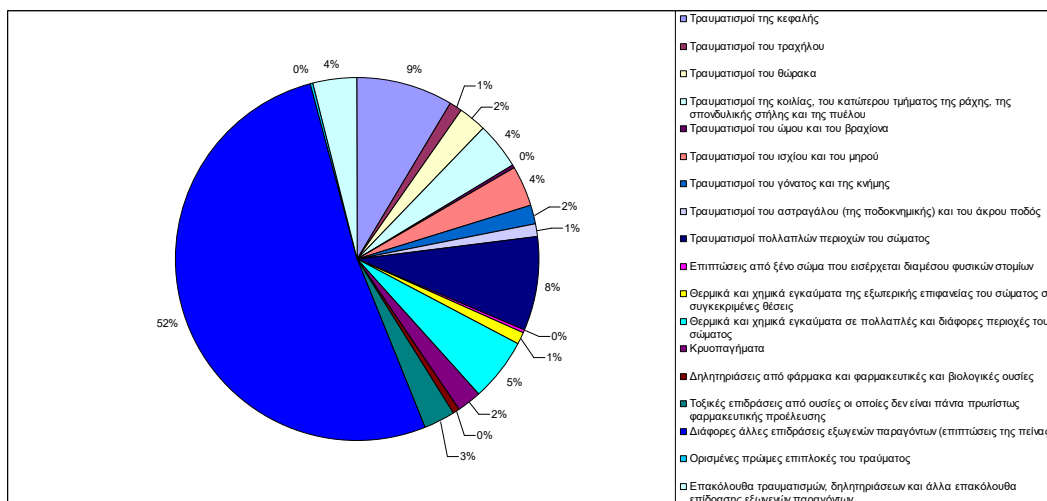
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Ορισμένες πρώιμες επιπλοκές του τραύματος	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Επακόλουθα τραυματισμών, δηλητηριάσεων και άλλα επακόλουθα επίδρασης εξωγενών παραγόντων	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	3	10
Σύνολο	9	12	15	6	10	7	6	12	11	10	7	9	5	10	12	10	6	10	16	8	9	9	9	5	33	256

Το γράφημα που ακολουθεί απεικονίζει τις ανωτέρω αναλύσεις:

Διάγραμμα 14

Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων

Προχωρώντας στον πίνακα της κατάταξης μας, συναντάμε τα *εξωτερικά αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας*. Η πλειοψηφία των περιπτώσεων αναφέρεται σε θανάτους, εξαιτίας των πολεμικών επιχειρήσεων και εχθρικών βομβαρδισμών που έλαβαν χώρα από τα τέλη Οκτωβρίου του 1940 και ανύψωσαν σημαντικά τη γενική θνησιμότητα του πληθυσμού (56 καταγεγραμμένες περιπτώσεις).

Επιπλέον, εντοπίζουμε 37 περιπτώσεις *πνιγμού και καταβύθισης από ατύχημα*⁷¹⁹ και 31 περιπτώσεις *τραυματισμών από διάφορα όπλα*. Επίσης, σημειώνονται 29 περιπτώσεις αυτοκτονίας, ως εξής: «αυτοχειριάσεις», «εκουσιώς επινίγη εν τη λίμνη Ιωαννίνων», «εξ' αυτοκτονίας δι' οξέων εξ' εγκαυμάτων», «εξ' απαγχονισμού δια σχοινιού», «εξ' αυτοκτονίας δια πνιγμού εντός φρέατος», «εξ' αυτοκτονίας δι' όπλου εις το κρανίον», «εξ' αυτοκτονίας ως πάσχων εκ καρκίνου του ήπατος», «εξ' αυτοκτονίας δι' αγνώστου φαρμάκου (ίσως βερονάλ)» κλπ.⁷²⁰

⁷¹⁹ Οι πνιγμοί από κολύμβηση στη λίμνη ήταν αρκετοί ετησίως και ο τύπος έκανε εκκλήσεις για λήψη σχετικών μέτρων. Βλ. «Ο σημερινός πνιγμός», *Αγροτική Ηχώ*, αρ. φ. 200, 21-7-1928, σ. 2' *Ελευθερία*, αρ.φ. 1038, 29-6-1936, σ. 2' «Πνιγμός νέου», *Ήπειρος*, αρ. φ. 746, 10-4-1920, σ. 1' «Ο χθεσινός πνιγμός», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 980, 3-6-1930, σ. 4.

⁷²⁰ Οι αυτοκτονίες προκαλούσαν ανέκαθεν το ενδιαφέρον του τύπου, με αναφορές στο άτομο και στον τρόπο της αυτοχειρίας καθώς και στην (υποθετική) αιτία. Βλ. *Ελευθερία*, αρ. φ. 47, 15-5-1924, σ. 2' «Η χθεσινή αυτοκτονία», *Ήπειρος*, αρ. φ. 359.244, 21-10-1930, σ. 2' «Η χθεσινή αυτοκτονία επί της οδού Τζαβέλλα», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 887, 11-2-1930, σ. 4' «Η χθεσινή τραγική αυτοκτονία», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 912, 13-3-1930, σ. 4' «Η χθεσινή τραγική αυτοκτονία», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 970, 23-5-1930, σ. 4' «Αυτοκτονία», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.260, 10-4-1931, σ. 4.

Θα πρέπει, ακόμη, να σημειώσουμε ότι οι θάνατοι από τροχαία ατυχήματα την εποχή που διερευνούμε ανήλθαν συνολικά σε 21.⁷²¹ Αντίθετα, λίγοι (οχτώ) εμφανίζονται οι θάνατοι από δολοφονία (επίθεση). Στο πρωτότυπο τους συναντάμε υπό τη σημείωση: «φονευθείς-είσαι», «συνεπεία φόνου», «φόνου παρ' αγνώστου», «εκ στραγγαλισμού», «γενομένη θύμα ληστείας μετά φόνου», «εκ τραυμάτων επενεχθέντων διά μαχαίρας εις διάφορα μέρη του σώματος».⁷²² Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε τον πίνακα με την κατανομή των συγκεκριμένων περιπτώσεων:

⁷²¹ Βλ. ενδεικτικά αναφορές στον τοπικό τύπο: «Δυστυχήματα», *Ήπειρος*, αρ. φ. 141.321, 22-1-1914, σ. 3' «Τραγικόν αυτοκινητιστικόν δυστύχημα», *Ήπειρος*, αρ. φ. 3.592.430, 23-9-1930, σ. 2' «Αυτοκινητιστικόν», *Ήπειρος*, αρ. φ. 736, 3-3-1920, σ. 2' «Τα θύματα του δυστυχήματος», *Ήπειρος*, αρ. φ. 781, 11-8-1920, σ. 2' «Τραγικόν δυστύχημα», *Ήπειρος*, αρ. φ. 995, 24-3-1921, σ. 2' «Δυστύχημα», *Ήπειρος*, αρ. φ. 1.259, 6-3-1922, σ. 1' «Το προχθεσινόν τραγικόν δυστύχημα», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.075, 23-9-1930, σ. 4' «Νεώτεροι λεπτομέρειαι του αυτοκινητιστικού δυστυχήματος», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.391, 7-10-1931, σ. 4' «Αυτοκινητιστικόν δυστύχημα», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.518, 8-3-1932, σ. 4' «Τραγικόν δυστύχημα», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.538, 1-4-1932, σ. 4' «Αυτοκινητιστικόν δυστύχημα», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.627, 15-7-1932, σ. 4.

⁷²² Ο τύπος αφιέρωνε ακόμα και πρωτοσέλιδες στήλες στις δολοφονίες, όταν αυτές συνέβαιναν, όπου αναφέρονταν οι εμπλεκόμενοι, ο χώρος, ο τρόπος και η πιθανή αφορμή της δολοφονίας. Βλ. «Δημόσια ασφάλεια», *Ελευθερία*, αρ. φ. 66, 21-7-1924, σ. 1' στην ίδια εφημερίδα Χ. Χριστοβασιλίου, «Η οικογενειακή τιμή», αρ. φ. 211, 10-12-1925, σ. 1' στην ίδια εφημερίδα «Στραγγαλισμός βρέφους», αρ. φ. 301, 21-10-1926, σ. 2' στην ίδια εφημερίδα αρ. φ. 1.065, 27-10-1936, σ. 2' «Αστυνομικόν Δελτίον», *Ήπειρος*, αρ. φ. 188, 18-5-1914, σ. 2' «Ο προχθεσινός άγριος φόνος», *Ήπειρος*, αρ. φ. 787, 1-9-1920, σ. 2' «Το χθεσινόν στυγερόν έγκλημα», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.916, 24-6-1933, σ. 4' «Το χθεσινόν στυγερόν δράμα δια λόγους τιμής», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.919, 28-6-1933, σ. 4' «Στυγερόν έγκλημα εις την μονήν Ντουραχάν», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 1.936, 18-7-1933, σ. 1-4.

Πίνακας 19

Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Τραυματισμοί πεζών σε τροχαία ατυχήματα	1	0	0	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	8
Τραυματισμοί επιβατών αυτοκινήτου σε τροχαίο ατύχημα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	1	0	1	0	2	0	3	2	1	13
Άλλα χερσαία τροχαία ατυχήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Αεροπορικά και διαστημικά ατυχήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Πτώσεις	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	1	1	1	2	1	1	0	0	0	0	0	1	11

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Έκθεση σε άψυχες μηχανικές δυνάμεις	0	0	0	0	0	1	1	0	1	3	5	0	1	1	4	1	3	1	0	0	3	1	3	1	1	31
Πνιγμός και καταβύθιση από ατόχημα	1	1	0	2	0	0	0	0	0	3	5	0	1	1	1	1	0	2	3	1	2	1	2	6	4	37
Έκθεση σε μηχανικές δυνάμεις από έμψυχα αντικείμενα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	4
Έκθεση σε καπνό, φωτιά και φλόγες	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	2
Εκούσιος αυτοτραυματισμός	2	1	0	1	1	0	0	1	1	1	1	0	3	2	0	2	0	2	0	0	3	2	2	1	3	29
Επίθεση	1	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	8
Πολεμικές επιχειρήσεις	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	56	56

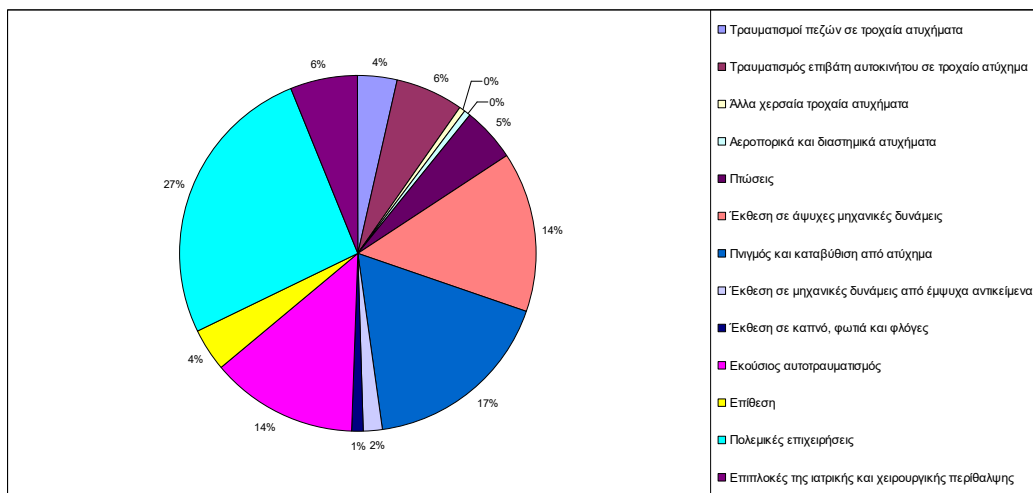
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Επιπλοκές άλλες ιατρικής και χειρουργικής περιθαλψης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	2	3	1	2	0	1	1	13
Σύνολο	5	3	0	4	1	3	3	3	2	7	12	3	5	6	10	5	8	11	9	5	11	7	12	11	68	214

Τα δεδομένα του πίνακα αποτυπώνονται σχηματικά στο γράφημα που ακολουθεί:

Διάγραμμα 15

Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας

Ακολούθως, το 2,2% του συνόλου των περιπτώσεων αφορά σε *παθήσεις του νευρικού συστήματος*, με τις διάφορες μορφές μηνιγγίτιδας να κυριαρχούν. Σημαντική υποκατηγορία εξίσου αποτελούσαν η εγκεφαλική παράλυση και άλλα παραλυτικά σύνδρομα («ημιπληγία», «παραπληγία», «παράλυση», «προϊούσα παραλυσία», «νωτιαία παράλυση», «γενική παράλυση»).

Πιο συγκεκριμένα, οι συχνότητες θανάτου από νοσήματα του νευρικού συστήματος παρουσιάζονται στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 20

Παθήσεις του νευρικού συστήματος

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο	
Φλεγμονώδεις παθήσεις του κεντρικού νευρικού συστήματος	1	4	6	4	0	2	3	8	6	6	4	5	9	3	4	5	5	3	4	3	4	3	4	1	4	101	
Εξωπραμιδικές και κινητικές διαταραχές	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	5
Άλλες εκφυλιστικές παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	
Απομυελινωτικές παθήσεις του κεντρικού νευρικού συστήματος	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	

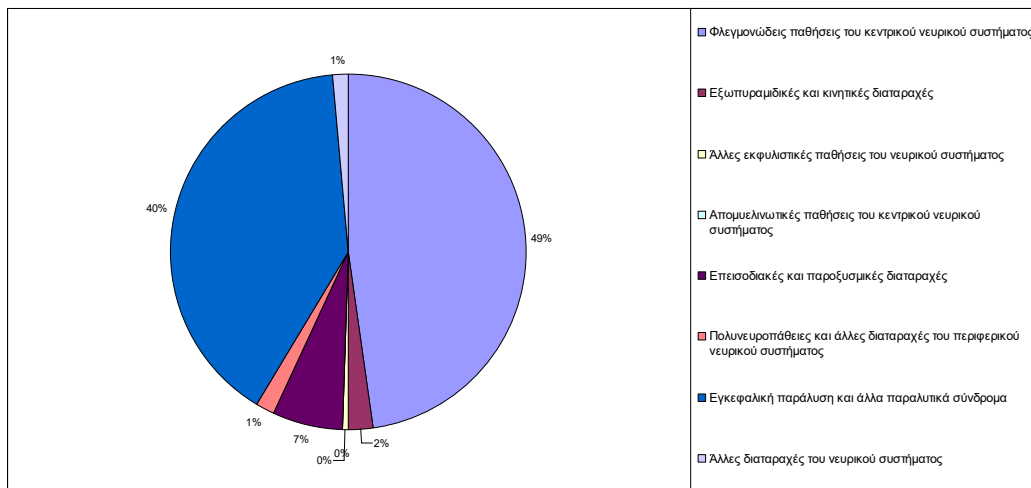
Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Επεισοδικές και παροξυσμικές διαταραχές	0	1	0	3	0	0	2	2	1	1	0	0	2	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	14
Πολυνευροπάθειες και διαταραχές του περιφερικού νευρικού συστήματος	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	3
Εγκεφαλική παράλυση και άλλα παραλυτικά σύνδρομα	2	0	5	1	5	5	5	4	3	5	0	0	4	6	3	2	3	3	6	5	3	1	2	10	2	85
Άλλες διαταραχές του νευρικού συστήματος	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3
<i>Σύνολο</i>	3	5	11	8	5	7	10	15	10	12	4	7	16	9	7	9	8	8	10	9	9	4	7	11	8	212

Ακολουθεί η σχηματική αποτύπωση των παραπάνω διαπιστώσεων:

Διάγραμμα 16

Παθήσεις του νευρικού συστήματος

Από την άλλη πλευρά, οι παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος αφορούν μόλις στο 1,1% του συνόλου. Στη συγκεκριμένη κατηγορία περιλαμβάνεται η μυϊκή εκφύλιση και ατροφία: «ατροφία», «χρονία ατροφία», «ζωϊκή ατροφία» και «ατροφία παιδών»· επίσης, οι μυϊκές δυστροφίες, οι διάφορες περιπτώσεις νευραλγίας και νευρίτιδας, οι ρευματισμοί και η οξεία οστεομυελίτιδα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο σχετικά υψηλός αριθμός των περιπτώσεων ατροφίας, όπως απεικονίζεται στον πίνακα που ακολουθεί.⁷²³

⁷²³ Δεν προχωρήσαμε στη σχηματική παρουσίαση των δεδομένων του πίνακα, λόγω των μικρών συχνοτήτων που παρουσιάζει η συγκεκριμένη κατηγορία νόσων.

Πίνακας 21

Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο	
Λοιμώδεις αρθροπάθειες	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Φλεγμονώδεις πολυαρθροπάθειες	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Παθήσεις της σπονδυλικής στήλης	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	8
Παθήσεις των μυών (μυϊκή εκφύλιση και ατροφία)	2	1	4	1	4	7	1	3	1	3	2	3	5	0	0	3	7	2	4	1	4	2	0	1	0	0	61
Παθήσεις των μαλακών ιστών	1	0	3	1	0	0	1	4	4	3	1	0	3	3	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	28
Παθήσεις των οστών	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2	0	1	1	1	1	0	0	1	0	1	0	0	10
Σύνολο	3	1	7	3	4	8	2	7	6	8	4	4	10	5	0	5	9	3	6	1	6	4	0	2	1	109	

Στη συνέχεια, μόλις σε 56 ανήλθαν οι θάνατοι γυναικών από *επιπλοκές κνήσεως, τοκετού και λοχείας*.⁷²⁴ Συγκεκριμένα, όπως παρατηρούμε στον πίνακα που έπεται στο τέλος της συγκεκριμένης ενότητας, η πλειοψηφία των περιπτώσεων αναφέρεται σε επιπλοκές που σχετίζονται άμεσα με τη λοχεία, για παράδειγμα οι διάφορες λοιμώξεις. Ακολουθούν οι επιπλοκές κατά τη διάρκεια του τοκετού καθώς και η εκλαμψία.⁷²⁵

Τα *ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα* ή αλλιώς νοσήματα φθοράς δεν αποτελούσαν σημαντικό κίνδυνο για τον πληθυσμό της εποχής και περιοχής που εξετάζουμε, καθώς καταλάμβαναν μόλις το 0,04% του συνόλου. Η ταξινόμηση των περιπτώσεων, όπως παρουσιάζεται στον σχετικό πίνακα, μάς βεβαιώνει για την κατίσχυση, στη συγκεκριμένη κατηγορία, του σακχαρώδη διαβήτη.⁷²⁶

Επίσης, ελάχιστα ήταν τα συμβάντα που προκλήθηκαν από *ψυχικά νοσήματα*, εκ των οποίων η πλειοψηφία σχετιζόταν με τη χρήση αλκοόλ και άλλων ψυχοδραστικών ουσιών. Ακολουθούσαν οι *περιπτώσεις ασαφούς αιτιολόγησης*, οι οποίες εμφανίζονται στις πηγές, ως εξής: «φρενοβλάβεια», «φρενίτιδα», «τρέλλα», «παραφροσύνη», «νευρασθένεια», «νευρικού μαρασμού» και «εκ νευρασθενικής οργανικής εξαντλήσεως». Ο πίνακας στο τέλος της ενότητας μάς κατατοπίζει σχετικά.⁷²⁷

Στην τελευταία θέση της κατάταξης μας εντοπίζουμε τα *νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων*, με την κατίσχυση της κακοήθους αναιμίας, όπως παρουσιάζεται αναλυτικά στον σχετικό πίνακα.⁷²⁸

⁷²⁴ Η άμβλωση -στις περιπτώσεις που γινόταν αντιληπτή, όταν δηλαδή οδηγούσε τη γυναίκα σε θάνατο- έπαιρνε τη μορφή κοινωνικού σκανδάλου. Βλ. ενδεικτικά *Ελευθερία*, αρ. φ. 35, 3-4-1924, σ. 2.

⁷²⁵ Βλ. Πίνακα 22, σ. 252-253.

⁷²⁶ Βλ. Πίνακα 23, σ. 254.

⁷²⁷ Βλ. Πίνακα 24, σ. 255-256.

⁷²⁸ Βλ. Πίνακα 25, σ. 257.

Πίνακας 22

Κόηση, τοκετός και λοχεία

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Κόηση που καταλήγει σε έκτρωση	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	5
Οίδημα, πρωτεϊνουρία και υπερτασικές διαταραχές κατά την κόηση, τον τοκετό και την λοχεία	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	7
Διαταραχές της εγκύου που σχετίζονται άμεσα με την εγκυμοσύνη	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Φροντίδα της εγκύου σχετικά με το έμβρυο, την αμνιακή κοιλότητα και ορισμένα πιθανά προβλήματα κατά τη διάρκεια του τοκετού	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	3
Επιπλοκές κατά τον τοκετό	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	1	0	0	10
Επιπλοκές που σχετίζονται άμεσα με τη λοχεία	1	0	4	0	1	0	1	0	0	1	2	0	0	2	3	2	0	2	1	1	3	4	0	0	2	30
Σύνολο	1	0	4	1	3	0	1	3	1	2	3	2	1	4	3	3	1	3	1	5	3	5	2	0	4	56

Πίνακας 23

Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο	
Διαταραχές του θυρεοειδή αδένα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Σακχαρώδης διαβήτης	0	1	0	1	2	4	1	5	1	1	2	0	1	3	0	0	1	3	1	1	1	1	0	1	0	31	
Μεταβολικές διαταραχές	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	3	
<i>Σύνολο</i>	0	1	0	1	2	4	1	5	1	2	2	0	1	4	0	0	1	4	1	1	2	1	0	2	0	36	

Πίνακας 24

Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Οργανικές, συμπεριλαμβάνονται και οι συμπτωματικές, ψυχικές διαταραχές	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	4
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς που οφείλονται στη χρήση ψυχοδραστικών ουσιών	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	9

Πίνακας, συνέχεια

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο	
Σχιζοφρένεια, σχιζοτυπικές και παραληρηματικές διαταραχές	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Συναισθηματικές διαταραχές	1	2	2	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
Νοητική υστέρηση	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	4	
Ψυχικές διαταραχές που δεν καθορίζονται αλλιώς	0	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	8	
Σύνολο	1	2	2	1	0	2	2	1	2	1	0	6	3	2	1	0	2	0	0	0	1	2	1	0	1	33	

Πίνακας 25

Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού

Κατηγορία (ICD-10)	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	Σύνολο
Διατροφικές αναιμίες	1	0	0	0	0	0	1	1	2	1	0	0	2	3	1	1	0	0	0	1	1	0	2	1	1	19
Διαταραχές πήξης, πορφύρα και άλλες αιμορραγικές καταστάσεις	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	2	1	0	1	0	0	8
Απλαστικές και άλλες αναιμίες	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
Άλλα νοσήματα του αίματος και των αιματοποιητικών οργάνων	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Σύνολο	1	0	0	1	1	0	1	1	2	2	1	1	4	3	1	1	0	0	0	3	4	0	3	1	1	32

Γ. Η εποχική κίνηση των θανάτων

Η ανάλυση και ερμηνεία των αιτιών θανάτου καθώς και της συχνότητάς τους πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη την επίδραση του περιβαλλοντικού παράγοντα στον συγκεκριμένο χώρο που εξετάζουμε.

Το κλίμα στην περιοχή των Ιωαννίνων είναι ηπειρωτικό, υγρό και τραχύ. Χαρακτηρίζεται από έντονες βροχοπτώσεις, από τις μεγαλύτερες στην Ελλάδα, κυμαινόμενες από 163 έως 1180 χλστ., ενώ πολύ συχνή επίσης είναι η νέφωση (2-5/8). Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσίευσε το Τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, οι μέσες τιμές θερμοκρασίας, για περίοδο τουλάχιστον 50 ετών, υπολογίζονται για τον Ιανουάριο οι 5⁰ C και για τον Ιούλιο οι 26⁰ C. Στα συγκεκριμένα δεδομένα οφείλουμε να λάβουμε υπόψη κάποια απόκλιση για την περίοδο που διερευνούμε (1913-1940), με ακόμα χαμηλότερες θερμοκρασίες και συχνότερες χιονοπτώσεις.⁷²⁹

Προκειμένου να διερευνήσουμε την εποχική κίνηση των θανάτων, επεξεργαστήκαμε τα διαθέσιμα δεδομένα, με γνώμονα, αυτή τη φορά, τη μηνιαία κατανομή τους. Σημειωτέον ότι από την πρώτη καταγραφή (Ιανουάριος 1914) έως και τον Φεβρουάριο του 1920, αλλά και για τους μήνες Απρίλιο, Ιούνιο και Σεπτέμβριο του 1920, Μάρτιο, Αύγουστο και Δεκέμβριο του 1921 και Μάρτιο και Σεπτέμβριο του 1922, τα στοιχεία προκύπτουν από το *Μητρώο αποβιωσάντων* του Δήμου, καθώς οι καταγραφές στα ληξιαρχικά βιβλία είναι ελλιπείς.⁷³⁰

Ακολούθως, η επεξεργασία των δεδομένων μάς οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η κατανομή των θανάτων στην πορεία του έτους καταδεικνύει την υπεροχή των ψυχρών εποχών (χειμώνας 29% και φθινόπωρο 25%) έναντι του καλοκαιριού (23%) και της άνοιξης (23%).

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει αναλυτικότερα τις παραπάνω διαπιστώσεις μας:

⁷²⁹ Κλιματικά στοιχεία των Ιωαννίνων, <http://www.physics.uoi.gr/seci/clima1.html> (4-11-2009).

Βλ. επίσης <http://diocles.civil.duth.gr/links/home/database/ioanina/pr21ge.pdf> (4-11-2009).

⁷³⁰ Βλ. αναλυτικότερα Παράρτημα, Μέρος Γ', Πίνακες 6 και 7, σ. 672-673.

Πίνακας 26

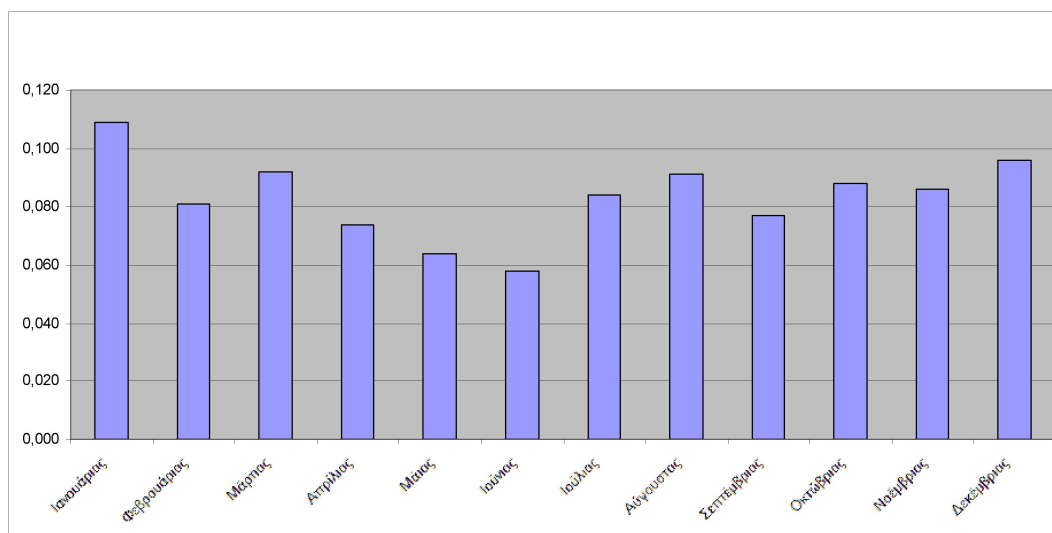
Σύνολο θανάτων κατά μήνα: συγκεντρωτικά στοιχεία (1914-1940)

Μήνες	Αριθμός θανάτων	Σχετικά μεγέθη
Ιανουάριος	1.147	0,109
Φεβρουάριος	852	0,081
Μάρτιος	964	0,092
Απρίλιος	780	0,074
Μάιος	677	0,064
Ιούνιος	606	0,058
Ιούλιος	884	0,084
Αύγουστος	958	0,091
Σεπτέμβριος	807	0,077
Οκτώβριος	922	0,088
Νοέμβριος	903	0,086
Δεκέμβριος	1.011	0,096
Σύνολο	10.511	1,000

Στη συνέχεια, το διάγραμμα αποτυπώνει σχηματικά την ανάλυση που προηγήθηκε:

Διάγραμμα 17

Σύνολο θανάτων κατά μήνα: συγκεντρωτικά στοιχεία (1914-1940)

Όπως έχουμε ήδη αναφερθεί, πρωταρχική αιτία θανάτου για την υπό εξέταση περίοδο αποτελούσαν τα νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος, τα οποία περιελάμβαναν το 23,2% του συνόλου, καθώς και τα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα, με ποσοστό αντίστοιχα 18,7%. Ακολουθούσαν οι παθήσεις του πεπτικού συστήματος, οι οποίες καταλάμβαναν το 14,5% του συνόλου.

Οι συγκεκριμένες διαπιστώσεις συνάδουν απόλυτα με την κίνηση των θανάτων στην πορεία του έτους. Κατά συνέπεια, οι μήνες Ιανουάριος, με ποσοστό 10,9%, Δεκέμβριος (9,6%), Μάρτιος (9,2%), Οκτώβριος (8,8%) και Νοέμβριος (8,6%) ευθύνονταν για τους περισσότερους θανάτους, καθώς το ψυχρό κλίμα διευκολύνει την έξαρση των λοιμώξεων του αναπνευστικού.

Πολύ υψηλά επίπεδα εντοπίζονται επίσης στους θερμούς μήνες Αύγουστο (9,1%) και Ιούλιο (8,4%), οι οποίοι συνδέονται με τις λοιμώξεις του γαστρεντερικού συστήματος, καθώς η υψηλή θερμοκρασία ευνοεί τα νοσήματα του είδους, κυρίως μέσω των τροφίμων. Σε χαμηλότερη κλίμακα κινούνται τα ποσοστά για τους υπόλοιπους μήνες, με τελευταία του Σεπτεμβρίου (7,7%), Απριλίου (7,4%), Μαΐου (6,4%) και Ιουνίου (5,8%), οι οποίοι αντιστοιχούν συνήθως σε ηπιότερες θερμοκρασίες.

Ως συμπέρασμα θα αναφέρουμε ότι οι κλιματολογικοί παράγοντες και οι περιβαλλοντικές συνθήκες συνέβαλαν τα μέγιστα στην εμφάνιση συγκεκριμένων νόσων, έχοντας ένα σημαντικό μερίδιο ευθύνης στη διαμόρφωση του νοσολογικού χάρτη συγκεκριμένων περιοχών.

Δ. Οι θάνατοι κατά φύλο και αιτία θανάτου

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να θέσουμε εκ νέου υπό έλεγχο την αξιοπιστία των πηγών μας, καθώς η προσπάθεια να κατηγοριοποιήσουμε τα δεδομένα, κατά φύλο, ηλικία και αιτία θανάτου, αποδείχτηκε ορισμένες φορές ιδιαίτερα δυσχερής.

Στις πηγές μας, γενικά, απουσιάζει η καταγραφή του φύλου, ενώ στο πρώτο ληξιαρχικό βιβλίο που διαθέτουμε, το *Μητρώο αποβιωσάντων των ετών 1914 - 1923*, πολλές φορές δεν υπάρχει συμπληρωματική ένδειξη, η οποία να μας οδηγεί με ασφάλεια στην ταυτοποίηση των υποκειμένων. Ως αποτέλεσμα, πολλές φορές οποιαδήποτε προσπάθειά μας προσέκρουε σε προβλήματα που συνδέονταν με την εθνοθρησκευτική ομάδα του θανόντος, την ανθρωπωνυμική ιδιαιτερότητα της περιοχής, αλλά και με ζητήματα πρακτικά, όπως κατά πόσον εκάστη περίπτωση είναι (παλαιογραφικά) αναγνώσιμη και αποδίδεται με σαφήνεια. Η παραπάνω εικόνα ολοκληρώνεται, εάν προσθέσουμε την ύπαρξη αρκετών κενών ή και ελλειψών καταγραφών, ιδίως στο εν λόγω Μητρώο, όσον αφορά στο όνομα, στην ηλικία και στην αιτία θανάτου. Επίσης, στις καταγραφές των πρώτων ετών και έως το 1926 αντιμετωπίσαμε ορισμένες περιπτώσεις παράλειψης αναφοράς του φύλου στους βρεφικούς θανάτους: «ανώνυμον νεογνόν», «έμβρυον νεκρόν», «νεογέννητον νεκρόν», «νεογνόν αβάπτιστον», «αρτιγέννητον τέκνον», «νεογέννητον» (48 περιπτώσεις από τις 1.473). Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, μία περίπτωση ταυτόχρονης καταγραφής θανάτου, μητέρας και νεογνού: «επιλοχείου εκλαμπρίας ωσαύτως δε και το αρτιγέννητον τέκνον αυτής».

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται η συνολική κατανομή των θανάτων κατά φύλο, για την περίοδο που διαθέτουμε ποσοτικά δεδομένα, καθώς και οι αδιευκρίνιστες περιπτώσεις.⁷³¹

Σύμφωνα με τα δεδομένα των ληξιαρχικών τεκμηρίων του Δήμου Ιωαννιτών, για τους άρρενες ο μεγαλύτερος αριθμός θανάτων συντελέστηκε κατά τα έτη 1916 (210 σε σύνολο 330), 1917 (268 / 397), 1925 (316 / 480) και 1940 (267 / 402). Αντίθετα, ο μικρότερος αριθμός εμφανίζεται στα έτη 1921 (184 σε σύνολο 367), 1922 (182 / 361), 1923 (340 / 669), 1930 (175 / 340) και 1934 (176 / 354).

Επίσης, για τις θήλεις ο μεγαλύτερος αριθμός περιπτώσεων εμφανίζεται κατά τα έτη 1921 (181 σε σύνολο 367), 1923 (322 / 669), 1930 (165 / 340), 1934 (178 / 354) και 1935 (151 / 312), ενώ ο μικρότερος στα έτη 1916 (115 σε σύνολο 330), 1917 (120 / 397) και 1925 (164 / 480).

Ακολουθώς, η μεγαλύτερη απόκλιση στα ποσοστά θανάτων των δύο φύλων εμφανίζεται κατά τα έτη 1917 (68% για άρρενες έναντι 30% για θήλεις), 1925 (αντίστοιχα 66% έναντι 34%), 1940 (66% έναντι 37%), 1916 (64% έναντι 35%) και 1939 (60% έναντι 40%). Αντίθετα, η αναλογία διαμορφώνεται περίπου ισότιμα για τα έτη 1921 και 1934, ενώ στον γενικό μέσο όρο αναλογίας θανάτων αμφοτέρων των φύλων κυμαίνονται τα έτη 1919 και 1938 (12% η απόκλιση).

Πίνακας 27

Συνολικός αριθμός θανάτων κατά φύλο και ανά έτος: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

Έτη	Άνδρες	Γυναίκες	Αδιευκρίνιστο φύλο	Αριθμός θανάτων	Σχετικοί αριθμοί			
					Άνδρες	Γυναίκες	Αδιευκρίνιστο φύλο	Σύνολο
1914*	156	133	1	290	0,538	0,459	0,003	1,000
1915*	108	83	1	192	0,563	0,432	0,005	1,000
1916*	210	115	5	330	0,636	0,349	0,015	1,000
1917*	268	120	9	397	0,675	0,302	0,023	1,000
1918	423	367	16	806	0,525	0,455	0,020	1,000
1919	194	152	1	347	0,559	0,438	0,003	1,000
1920	221	193	3	417	0,530	0,463	0,007	1,000

⁷³¹ Τα ποσοτικά δεδομένα μας αφορούν στην περίοδο 1916-1940, για την οποία οι καταγραφές είναι περισσότερο πλήρεις. Και εδώ αντλήσαμε τα στοιχεία για τα έτη 1916-1920 από το Μητρώο αποβιωσάντων του Δήμου. Αντίστοιχα, για την περίοδο 1920-1923 συμβουλευτήκαμε το ίδιο τεκμήριο, σε συνδυασμό με τα ληξιαρχικά βιβλία του Δήμου, ενώ από το 1923 κ.ε. τα στοιχεία εξάχθηκαν αποκλειστικά από τα ληξιαρχικά βιβλία.

Πίνακας, συνέχεια

Ετη	Ανδρες	Γυναίκες	Αδιευκρίνιστο φύλο	Αριθμός θανάτων	Σχετικοί αριθμοί			
					Ανδρες	Γυναίκες	Αδιευκρίνιστο φύλο	Σύνολο
1921	184	181	2	367	0,500	0,495	0,005	1,000
1922	182	171	8	361	0,504	0,474	0,022	1,000
1923	340	322	7	669	0,508	0,481	0,011	1,000
1924	220	190	6	416	0,529	0,457	0,014	1,000
1925	316	164	-	480	0,658	0,342	-	1,000
1926	200	181	1	382	0,524	0,474	0,002	1,000
1927	212	155	-	367	0,578	0,422	-	1,000
1928	267	224	-	491	0,544	0,456	-	1,000
1929	213	156	-	369	0,577	0,423	-	1,000
1930	175	165	-	340	0,515	0,485	-	1,000
1931	217	189	-	406	0,534	0,466	-	1,000
1932	208	155	-	363	0,573	0,427	-	1,000
1933	196	146	-	342	0,573	0,427	-	1,000
1934	176	178	-	354	0,497	0,503	-	1,000
1935	161	151	-	312	0,516	0,484	-	1,000
1936	213	159	-	372	0,573	0,427	-	1,000
1937	206	158	-	364	0,566	0,434	-	1,000
1938	162	125	-	287	0,564	0,436	-	1,000
1939	172	116	-	288	0,597	0,403	-	1,000
1940	267	135	-	402	0,664	0,336	-	1,000
Σύνολο	5.867	4.584	60	10.511				
Σχετ. αρ.	0,558	0,436	0,006	1,000				

Επιπλέον, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι το συχνότερο σφάλμα των ληξιαρχικών καταγραφών, μετά τις παραλείψεις βρεφικών θανάτων, αποτελεί η δήλωση ηλικίας των θανόντων και ιδίως των ηλικιωμένων.⁷³²

Έτσι, προκειμένου να εξάγουμε, κατά το δυνατόν, ασφαλή στατιστικά συμπεράσματα, περιοριστήκαμε στις περιπτώσεις, οι οποίες διαθέτουν πλήρη στοιχεία (φύλο, ηλικία και αιτία θανάτου). Ως εκ τούτου, από το σύνολο των 9.825 συμβάντων, για τα οποία υπάρχει, τουλάχιστον, αναφορά της νόσου, λάβαμε υπόψη τα 9.686.

Κατ' αρχάς, παραθέτουμε τον συγκεντρωτικό πίνακα όπου τα δεδομένα ταξινομούνται κατά φύλο:

⁷³² Βλ. Γ. Παπαεραγγέλου, Κ. Τοίμπος, *ό.π.*, σ. 5-6, 15' Γ. Ταπεινός, *ό.π.*, σ. 206.

Πίνακας 28

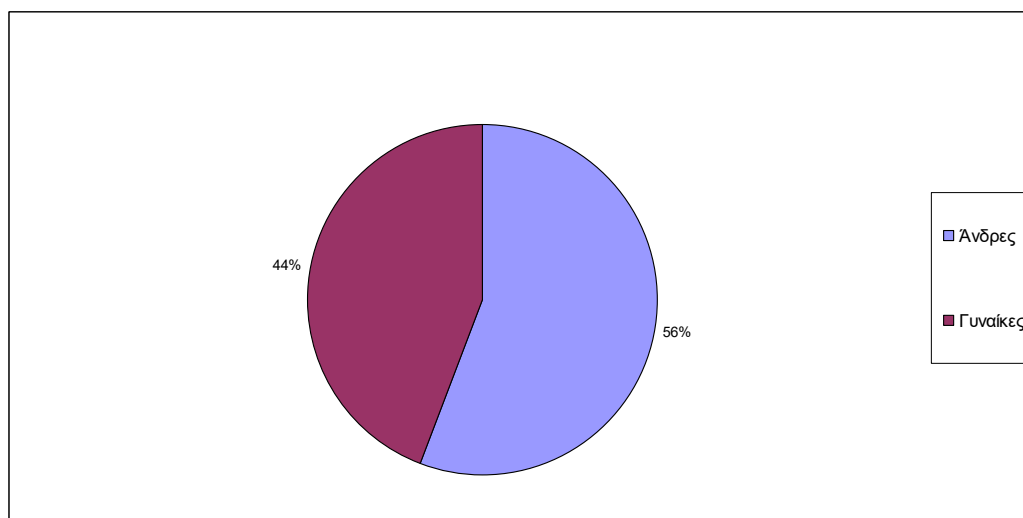
Θάνατοι κατά φύλο: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

Φύλο	Αριθμός θανάτων	Σχετικά μεγέθη
Άνδρες	5.409	0,558
Γυναίκες	4.277	0,442
Σύνολο	9.686	1,000

Καθώς απεικονίζεται αντίστοιχα στο παρακάτω διάγραμμα, τα σχετικά μεγέθη των θανάτων κατά φύλο, για το σύνολο της χρονικής περιόδου (1916-1940), καταδεικνύουν μία υπεροχή των ανδρών (το 56% του συνόλου των περιπτώσεων) έναντι των γυναικών (το υπόλοιπο 44%).

Διάγραμμα 18

Θάνατοι κατά φύλο: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

Τα παραπάνω συμπεράσματα συνάδουν με τις διεθνείς παρατηρήσεις, οι οποίες επισημαίνουν ότι η απόκλιση της θνησιμότητας στα δύο φύλλα, με τις γυναίκες να παρουσιάζουν υψηλότερο προσδόκιμο ζωής, έγινε ιδιαίτερα αισθητή από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, εξαιτίας της εκβιομηχάνισης και των αλλαγών που αυτή επέφερε στον τρόπο ζωής, ιδίως των ανδρών. Κατά συνέπεια, οι εξωγενείς παράγοντες, όπως η κατανάλωση αλκοόλ και καπνού, αλλά και τα εργατικά ατυχήματα, επέδρασαν αρνητικά στον μέσο όρο ζωής των ανδρών. Αντίθετα, η βελτίωση των συνθηκών υγιεινής καθώς και η εξέλιξη

της ιατρικής και φαρμακευτικής στον τομέα της μητρότητας συνέβαλλαν στον περιορισμό των γυναικείων θανάτων κατά τον τοκετό και τη λοχεία.⁷³³

Στη συνέχεια, η συγκριτική ανάλυση των στατιστικών δεδομένων, αναφορικά με τους θανάτους των δύο φύλων ανά κατηγορία νόσου, μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι άνδρες όσο και οι γυναίκες πέθαιναν σχεδόν με την ίδια συχνότητα από νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος καθώς και από λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα, ενώ υπήρχε μία μικρή διαφοροποίηση στις υπόλοιπες κατηγορίες. Για παράδειγμα, στις γυναίκες υπερετερούσαν κατά τι τα νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος έναντι εκείνων του πεπτικού, ενώ στους άνδρες συνέβαινε το αντίστροφο. Επίσης, αρκετά μεγάλο ποσοστό καταλάμβαναν τα συμπτώματα και οι ασαφείς παθολογικές καταστάσεις (7% στους άνδρες έναντι 10% στις γυναίκες), ενώ ακολουθούσαν οι υπόλοιπες κατηγορίες νοσημάτων. Από την άλλη πλευρά, αξιοσημείωτος είναι ο μικρός αριθμός των περιπτώσεων που αφορούσε σε επιπλοκές της κύησης, του τοκετού και της λοχείας (56 συμβάντα σε σύνολο 4.277), γεγονός το οποίο συνδέεται με τις υγειονομικές υποδομές και την προστασία της μητρότητας. Ωστόσο, θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί στην εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, καθώς το πρόβλημα της υποκαταγραφής και των «αδήλωτων» συμβάντων είναι ορατό, ιδίως έως την τρίτη δεκαετία του 20^{ού} αιώνα.⁷³⁴

Ακολουθούν οι συγκεντρωτικοί πίνακες, ανά φύλο και αιτία θανάτου, για τα έτη που διατίθενται ποσοτικά δεδομένα, καθώς και τα αντίστοιχα διαγράμματα:

Πίνακας 29

Αιτίες θανάτου ανά φύλο: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940): άρρενες

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ	
Λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	1.070
Νεοπλάσματα	167
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	17
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	24
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	13
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	135
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	6
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	699
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	1.322
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	790
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	9
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	50

⁷³³ Ντ. Μουστάνη, *ό.π.*, σ. 210-211.

⁷³⁴ Από το 1925 κατέστη υποχρεωτική η δήλωση στοιχείων, όπως ο χώρος και ο χρόνος του συμβάντος, τα πλήρη στοιχεία του αποβιώσαντος, το όνομα του ιατρού και η αιτία του θανάτου, ενώ δεν δινόταν άδεια ενταφιασμού, πριν τη χορήγηση ληξιαρχικής πράξης αποβιώσεως. Βλ. επίσης παραπάνω, σ. 27-28.

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ	
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	257
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	166
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	8
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	382
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	151
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	143
Σύνολο	5.409

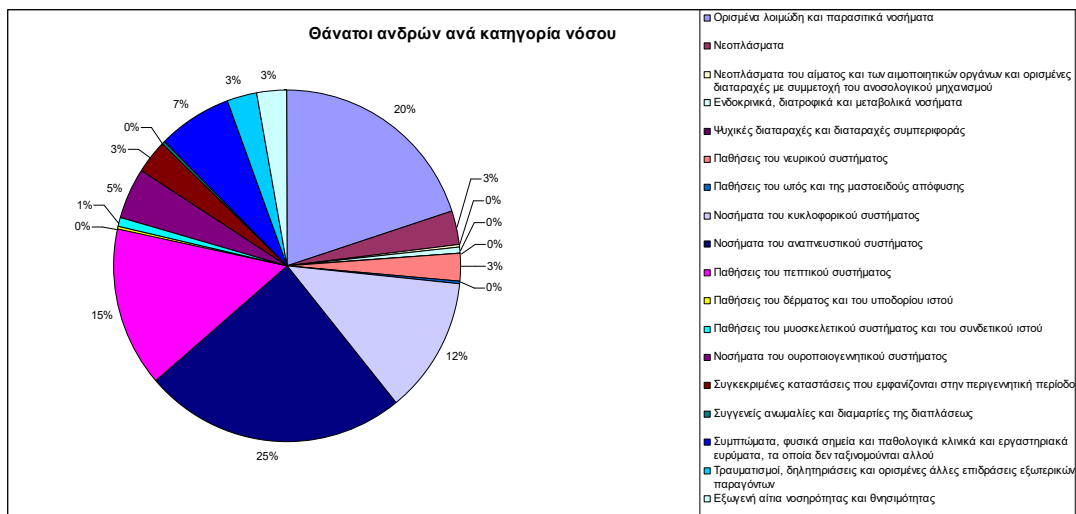
Πίνακας 30

Αιτίες θανάτου ανά φύλο: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940): θήλεις

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ	
Λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	760
Νεοπλάσματα	159
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	15
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	14
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	18
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	77
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	1
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	646
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	930
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	619
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	10
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	59
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	191
Κήση, τοκετός και λοχεία	56
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	161
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	1
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	422
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	91
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	47
Σύνολο	4.277

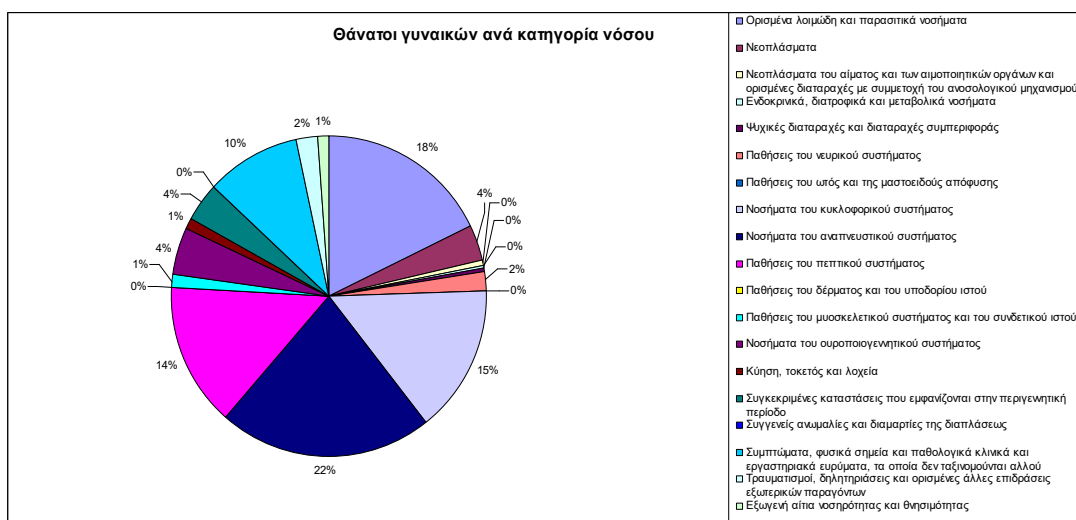
Διάγραμμα 19

Αιτίες θανάτου ανά φύλο: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940): άρρενες

Διάγραμμα 20

Αιτίες θανάτου ανά φύλο: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940): θήλειες

Όπως προαναφέραμε, τα παραπάνω δεδομένα ταυτίζονται με το γενικό συμπέρασμα ότι το προσδόκιμο ζωής των γυναικών είναι μεγαλύτερο από εκείνο των ανδρών. Ως εκ τούτου, ενώ γεννιούνται περισσότεροι άρρενες, ο δείκτης αναλογίας των φύλων μεταβάλλεται υπέρ των θηλέων στις μεγαλύτερες ηλικίες. Επίσης, όσο υψηλότερο είναι το βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού, ουσιαστικότερη η προστασία της μητρότητας και η ιατρική παρακολούθηση, σε

συνδυασμό με τις κατάλληλες συνθήκες κατά τον τοκετό, τόσο η διαφορά της μακροβιότητας τείνει να αυξάνεται υπέρ των γυναικών.⁷³⁵

Ε. Οι θάνατοι κατά ηλικία και αιτία θανάτου

Στη συνέχεια, προβαίνουμε στην κατηγοριοποίηση των δεδομένων των ληξιαρχικών τεκμηρίων με βάση την ηλικία και αιτία θανάτου για αμφότερα τα φύλα. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της στατιστικής επεξεργασίας μας, εν πρώτοις οδηγούμαστε στα εξής συμπεράσματα: Οι βρεφικοί θάνατοι (0-364 ημερών) στους άρρενες κατείχαν το 14% του συνόλου και στις θήλεις το 16%. Επίσης, τα πρώτα χρόνια (1-9) της ζωής και των δύο φύλων παρουσίαζαν αυξημένο κίνδυνο (13% και 14% αντίστοιχα για άνδρες και γυναίκες), ενώ ιδιαίτερα επικίνδυνη για τους άρρενες ήταν και η ηλικία από 20 έως 29 ετών, όπου το ποσοστό θανάτων ανερχόταν στο 12%, σε αντίθεση με τις γυναίκες της ίδιας ηλικιακής ομάδας, των οποίων το ποσοστό άγγιζε μόλις το 8%. Το ποσοστό των ανδρών της επόμενης ηλικιακής ομάδας (30-39 ετών) έφθινε ραγδαία (6,5%), ενώ των γυναικών παρέμενε σταθερό και μειωνόταν αισθητά στη συνέχεια. Αντίθετα, οι άνδρες παρουσίαζαν αυξημένο κίνδυνο κατά μία δεκαετία νωρίτερα από τις γυναίκες (50-59 ετών).

Οι παραπάνω αναλύσεις μας συνοψίζονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 31

Σχετικά μεγέθη θανάτων κατά ηλικία: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

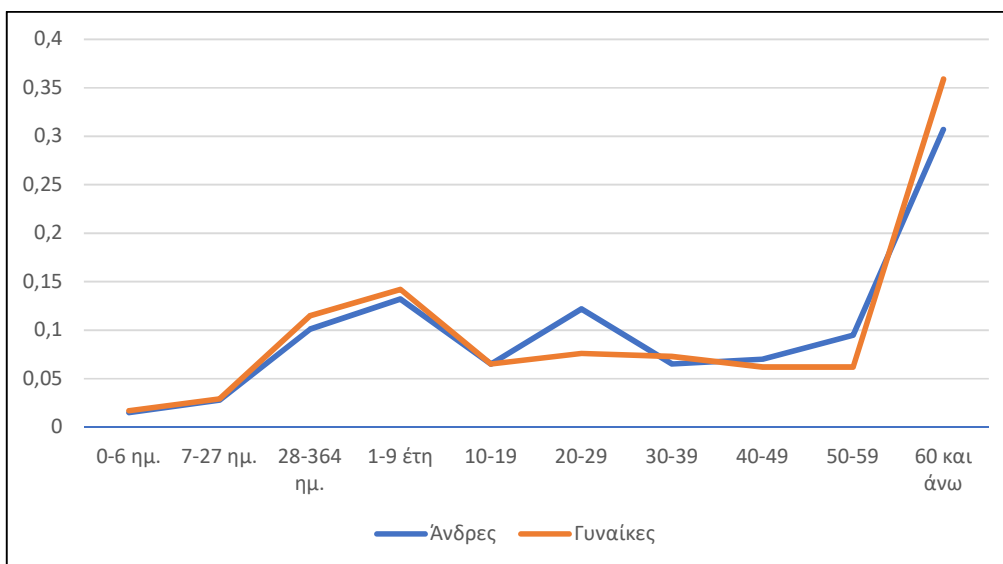
Ηλικία	Άνδρες	Γυναίκες
0-6 ημ.	0,015	0,017
7-27 ημ.	0,028	0,029
28-364 ημ.	0,101	0,115
1-9 έτη	0,132	0,142
10-19	0,065	0,065
20-29	0,122	0,076
30-39	0,065	0,073
40-49	0,070	0,062
50-59	0,095	0,062
60 και άνω	0,307	0,359
Σύνολο	1,000	1,000

⁷³⁵ Δ. Τσαούσης, *ό.π.*, σ. 96, 101-102. Γ. Ταπεινός, *ό.π.*, σ. 64. F. Braudel, *ό.π.*, σ. 88.

Η εξέλιξη των θανάτων αμφοτέρων των φύλων κατά ηλικιακές ομάδες απεικονίζεται αντίστοιχα στο παρακάτω γράφημα:

Διάγραμμα 21

Σχετικά μεγέθη θανάτων κατά ηλικία: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

Σε επόμενο στάδιο προχωρούμε σε συνδυαστική εξέταση των δεδομένων, κατά ηλικία και αιτία θανάτου αρρένων και θηλέων. Τα αποτελέσματα περιέχονται στους πίνακες που ακολουθούν:⁷³⁶

⁷³⁶ Βλ. αναλυτικότερα Παράρτημα, Μέρος Γ', Πίνακες 8-11, σ. 674-729.

Πίνακας 32

Σχετικά μεγέθη νόσων σε συνάρτηση με το σύνολο των θανάτων ανδρών κατά ηλικία: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικίες	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις ωτός και μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος και συνδετικού ιστού	Νοσήματα ουροποιητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0,024	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,012	0,061	0,086	0,000	0,000	0,000	0,781	0,000	0,024	0,012	0,000	1,000
7-27 ημ.	0,072	0,000	0,000	0,000	0,000	0,020	0,000	0,013	0,224	0,132	0,000	0,000	0,000	0,500	0,006	0,020	0,013	0,000	1,000
28-364 ημ.	0,073	0,000	0,000	0,000	0,000	0,009	0,000	0,006	0,263	0,479	0,007	0,033	0,002	0,046	0,007	0,015	0,060	0,000	1,000
1-9 έτη	0,218	0,007	0,003	0,001	0,000	0,025	0,001	0,011	0,356	0,256	0,000	0,021	0,017	0,001	0,001	0,021	0,041	0,020	1,000
10-19	0,453	0,008	0,003	0,000	0,006	0,020	0,003	0,054	0,218	0,091	0,000	0,020	0,031	0,000	0,000	0,037	0,008	0,048	1,000
20-29	0,424	0,005	0,009	0,002	0,000	0,033	0,003	0,020	0,289	0,065	0,003	0,003	0,020	0,000	0,000	0,021	0,041	0,062	1,000
30-39	0,357	0,043	0,003	0,006	0,008	0,026	0,006	0,077	0,211	0,083	0,003	0,006	0,051	0,000	0,000	0,014	0,040	0,066	1,000
40-49	0,265	0,042	0,008	0,003	0,008	0,027	0,000	0,125	0,241	0,098	0,000	0,003	0,082	0,000	0,000	0,034	0,027	0,037	1,000
50-59	0,194	0,058	0,004	0,002	0,000	0,021	0,000	0,212	0,220	0,115	0,000	0,002	0,095	0,000	0,000	0,029	0,027	0,021	1,000
60 και άνω	0,059	0,057	0,001	0,011	0,003	0,030	0,000	0,283	0,204	0,071	0,001	0,003	0,074	0,000	0,001	0,177	0,011	0,014	1,000

Πίνακας 33

Σχετικά μεγέθη νόσων σε συνάρτηση με το σύνολο των θανάτων γυναικών κατά ηλικία: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																				
Ηλικίες	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις ωτός και μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος - συνδετικού ιστού	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0,027	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,041	0,040	0,000	0,000	0,000	0,000	0,892	0,000	0,000	0,000	0,000	1,000
7-27 ημ.	0,071	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,008	0,198	0,175	0,000	0,000	0,000	0,000	0,540	0,000	0,008	0,000	0,000	1,000
28-364 ημ.	0,053	0,000	0,000	0,000	0,000	0,008	0,002	0,010	0,216	0,510	0,002	0,039	0,004	0,000	0,055	0,000	0,016	0,085	0,000	1,000
1-9 έτη	0,234	0,005	0,005	0,002	0,000	0,015	0,000	0,018	0,366	0,234	0,002	0,030	0,012	0,000	0,000	0,000	0,023	0,041	0,013	1,000
10-19	0,549	0,000	0,007	0,000	0,000	0,022	0,000	0,036	0,231	0,065	0,000	0,011	0,029	0,000	0,000	0,004	0,014	0,007	0,025	1,000
20-29	0,410	0,018	0,009	0,003	0,003	0,021	0,000	0,040	0,232	0,055	0,000	0,006	0,043	0,077	0,000	0,000	0,046	0,006	0,031	1,000
30-39	0,338	0,045	0,010	0,000	0,010	0,016	0,000	0,064	0,215	0,071	0,000	0,019	0,071	0,077	0,000	0,000	0,035	0,013	0,016	1,000
40-49	0,288	0,080	0,004	0,008	0,011	0,030	0,000	0,133	0,140	0,098	0,004	0,019	0,079	0,023	0,000	0,000	0,064	0,004	0,015	1,000
50-59	0,147	0,147	0,008	0,007	0,007	0,015	0,000	0,214	0,211	0,090	0,011	0,000	0,068	0,000	0,000	0,000	0,045	0,011	0,019	1,000
60 και άνω	0,049	0,050	0,000	0,005	0,006	0,022	0,000	0,322	0,179	0,061	0,003	0,004	0,064	0,000	0,000	0,000	0,222	0,008	0,005	1,000

Σύμφωνα, λοιπόν, με το περιεχόμενο των πινάκων 33 και 34, οι άρρενες, τις πρώτες και πιο κρίσιμες ημέρες της ζωής τους (0-6), πέθαιναν κυρίως από διαταραχές, οι οποίες εμφανίζονταν κατά την περιγεννητική περίοδο (78%) και σε πολύ μικρότερα ποσοστά από άλλες αιτίες. Την ίδια εικόνα -και ακόμα πιο ξεκάθαρη- συναντούμε επίσης στον γυναικείο πληθυσμό (89%).

Κατά τις επόμενες ημέρες διαβίωσης του νεογνού (7-27), ο μεγαλύτερος κίνδυνος θανάτου για τους άρρενες εξακολουθούσε να προέρχεται από διαταραχές της περιγεννητικής περιόδου, αν και εμφανώς μειωμένος (50%). Επίσης, αρκετές ήταν οι περιπτώσεις θανάτου από νόσους του αναπνευστικού συστήματος (22%). Σε υψηλά επίπεδα συναντούμε, επίσης, στα νεογνά κορίτσια τις παθήσεις της περιγεννητικής περιόδου (54%) και του αναπνευστικού συστήματος (20%).

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση των αιτιών βρεφικών θανάτων, παρατηρούμε ότι οι άρρενες ηλικίας από 28 έως 364 ημερών πέθαιναν κυρίως από νόσους του πεπτικού συστήματος (48%) και λιγότερο του αναπνευστικού (26%). Την ίδια περίπου εικόνα συναντούμε για τις θήλεις, με επικράτηση των θανάτων από νοσήματα του πεπτικού (51%) και του αναπνευστικού συστήματος (22%).

Στην επόμενη ηλικιακή τάξη αρρένων ηλικίας 1-9 ετών επικρατούσαν τα αναπνευστικά νοσήματα, με ποσοστό 36%, ενώ ακολουθούσαν τα νοσήματα του πεπτικού συστήματος (26%). Παρόμοια εικόνα ίσχυε και για τις γυναίκες της ίδιας ομάδας, με τιμές 37% και 23% αντίστοιχα. Αρκετά αυξημένο, επίσης, ήταν και το ποσοστό των λοιμωδών και παρασιτικών νοσημάτων (22% για τους άρρενες και 23% για τις θήλεις).

Στις ηλικίες από 10 έως 19 ετών τα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα κυριαρχούσαν στα παθολογικά συστήματα, τόσο των αρρένων όσο και των θηλέων (45% και 55% αντίστοιχα), ενώ έπονταν σε συχνότητα τα νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος (22% και 23% αντίστοιχα).

Παρόμοια εικόνα επικρατούσε σε αμφότερα τα φύλα και στις επόμενες ηλικιακές ομάδες, ενώ μία μικρή διαφοροποίηση παρατηρούμε στην ομάδα (40-49), όπου έκαναν δυναμική εμφάνιση τα κυκλοφορικά νοσήματα.

Στη συνέχεια, παρατηρούμε ότι οι άνδρες ηλικίας 50-59 ετών πλήττονταν περισσότερο από αναπνευστικά (22%) και κυκλοφορικά νοσήματα (21%), ενώ τα λοιμώδη και πεπτικά νοσήματα εξακολουθούσαν να επηρεάζουν ουσιαστικά τα παθολογικά τους συστήματα (19,4%). Από την άλλη πλευρά, στις γυναίκες η εικόνα ήταν κάπως διαφορετική, καθώς αν και στις πρώτες θέσεις εντοπίζουμε τα κυκλοφορικά και αναπνευστικά νοσήματα (21% έκαστη κατηγορία), εντούτοις παρουσιάζουν δυναμική εμφάνιση τα νεοπλάσματα, τα οποία μαζί με τα λοιμώδη νοσήματα αποτελούσαν τον αμέσως μεγαλύτερο κίνδυνο (ποσοστό 15% αμφότερα). Σημειωτέον ότι στους άνδρες της ίδιας ηλικιακής τάξης τα νεοπλάσματα κατείχαν μόλις το 6% του συνόλου.

Οι θάνατοι των ηλικιωμένων ανδρών και γυναικών προκαλούνταν κυρίως από νοσήματα του κυκλοφορικού (28% και 32% αντίστοιχα) και του αναπνευστικού συστήματος (20% και 18%), ενώ σημαντικό ήταν το ποσοστό των συμπτωμάτων (18% και 22% αντίστοιχα), λόγω της ασαφούς αιτιολόγησης των περιστατικών (τις περισσότερες φορές ως γήρας ή αγνώστου αιτίας).

ΣΤ. Οι αιτίες θανάτου κατά εθνοτική ομάδα

Πριν προβούμε στην ανάλυση κατανομής των αιτιών θανάτου ανά εθνοτική ομάδα (χριστιανοί, μουσουλμάνοι και εβραίοι), θα πρέπει να λάβουμε υπόψη τις αυξομειώσεις του πληθυσμού που επιδέχθηκε η κάθε μία από αυτές, και κυρίως η μουσουλμανική, μετά τη Συνθήκη της Λοζάνης. Κατά συνέπεια, η -μετά τη συγκεκριμένη περίοδο- ισχυροποίηση της χριστιανικής κοινότητας είναι λογικό να αποδυναμώνει κατά μεγάλο βαθμό τις υποθέσεις μας, σχετικά με τη διαφοροποίηση των παθολογικών συστημάτων ανά εθνοτική ομάδα.

Καθώς παρατηρείται στα δεδομένα του πίνακα που ακολουθεί, οι αιτίες θανάτου των χριστιανών ακολουθούν σε γενικές γραμμές τη συνολική κατάταξη, όπως την αναλύσαμε παραπάνω. Οι μοναδικές, μικρές, αποκλίσεις που σημειώνονται αφορούν στο ποσοστό των νεογνικών θανάτων, το οποίο είναι χαμηλότερο της γενικής στατιστικής, αλλά και στο αντίστοιχο, ελαφρώς αυξημένο, ποσοστό των θανάτων από νεοπλασματικές νόσους.

Όσον αφορά στους μουσουλμάνους, παρατηρούμε την ύπαρξη χαμηλότερων ποσοστών -συγκριτικά πάντα με τη γενική κατάταξή μας- στα νοσήματα του κυκλοφορικού και πεπτικού συστήματος, στα νεοπλάσματα, στα εξωγενή αίτια νοσηρότητας, καθώς και στα περιστατικά που εμφανίζονται κατά την κύηση, τον τοκετό και τη λοχεία. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί ότι για τις τελευταίες αυτές περιπτώσεις έχει καταγραφεί στις πηγές μας ο μοναδικός θάνατος μουσουλμάνας γυναίκας. Αντίθετα, παρουσιάζονται αυξημένα τα ποσοστά θανάτων από αναπνευστικά νοσήματα καθώς και από νόσους του ουροποιογεννητικού συστήματος. Βέβαια, θα πρέπει να υποβάλλουμε υπό αυστηρή κριτική την ορθότητα των παραπάνω διαπιστώσεων, καθώς το δείγμα του μουσουλμανικού πληθυσμού δεν είναι σταθερό την περίοδο που εξετάζουμε.

Από την άλλη πλευρά, η εικόνα για τους εβραίους παρουσιάζει αρκετές διαφοροποιήσεις, συγκριτικά με τη γενική κατάταξη των αιτιών θανάτου. Συγκεκριμένα, τα νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος, τα συμπτώματα, τα νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος, αλλά και οι τραυματισμοί και δηλητηριάσεις, εμφανίζουν μεγαλύτερη συχνότητα στη συγκεκριμένη ομάδα, ενώ αντίθετα σε χαμηλότερα επίπεδα, σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες, βρίσκονται τα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα, οι παθήσεις του πεπτικού συστήματος, τα εξωγενή αίτια νοσηρότητας, οι παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος καθώς και οι καταστάσεις της κήσεως του τοκετού και της λοχείας.

Πίνακας 34

Σχετικά μεγέθη νόσων σε συνάρτηση με το σύνολο των θανάτων ανά εθνοτική ομάδα: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

Αιτίες θανάτου	Χριστιανοί	Μουσουλμάνοι	Εβραίοι	Λοιποί
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,196	0,183	0,101	0,250
Νεοπλάσματα	0,035	0,027	0,030	0,000
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,004	0,005	0,000	0,083
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,003	0,005	0,006	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,003	0,005	0,003	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,022	0,024	0,024	0,000
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,001	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,136	0,120	0,181	0,083
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,226	0,284	0,280	0,250
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,152	0,115	0,097	0,083
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,002	0,002	0,004	0,000

Πίνακας, συνέχεια

Αιτίες θανάτου	Χριστιανοί	Μουσουλμάνοι	Εβραίοι	Λοιποί
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,012	0,010	0,005	0,084
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	0,044	0,064	0,063	0,000
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,006	0,002	0,003	0,000
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,031	0,037	0,038	0,000
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,002	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,082	0,073	0,109	0,167
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,024	0,027	0,043	0,000
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,022	0,017	0,010	0,000
Σύνολο	1,000	1,000	1,000	1,000

Ζ. Συμπεράσματα

Η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων των ληξιαρχικών τεκμηρίων, σε συνδυασμό με τις επίσημες *Στατιστικές των αιτιών θανάτου*, για την περίοδο που εξετάζουμε (1913-1940), επιβεβαιώνουν τη σημαντική ευθύνη των επιδημιών εξανθηματικού τύφου (1918 και 1923), γρίπης (1918, 1920, 1923, 1925 και 1928), ευλογιάς (1923), ιλαράς (1925) και δάγκειου πυρετού (1928) στη διαμόρφωση της γενικής θνησιμότητας του πληθυσμού. Επίσης, οι συνθήκες εγκατάστασης και διαβίωσης των προσφύγων, ιδίως μετά τις εισροές του 1923, προκάλεσαν την εμφάνιση θανατηφόρων νοσημάτων, ιδίως ανάμεσα στους νεοφερμένους. Οι συγκεκριμένοι παράγοντες, σε συνδυασμό με την γενική πολιτικο-κοινωνική κατάσταση της εποχής, διαμόρφωσαν τον νοσολογικό χάρτη της περιοχής των Ιωαννίνων.

Η ταξινόμηση των συμβάντων ανά αιτία θανάτου μάς υποδεικνύει την πρωτοκαθεδρία, σε συχνότητα εμφάνισης, των νοσημάτων του αναπνευστικού συστήματος, ανάμεσα στο σύνολο των αιτιών θανάτου, ενώ ακολουθούσαν οι λοιμώδεις - παρασιτικές νόσοι, οι παθήσεις του πεπτικού συστήματος και τα κυκλοφορικά νοσήματα. Σημαντικό ποσοστό καταλάμβαναν, επίσης, τα συμπτώματα και τα άγνωστα ή ασαφή αίτια, κυρίως εξαιτίας της συχνά εντοπιζόμενης αδυναμίας επακριβούς αιτιολόγησης εκ μέρους των ιατρών της εποχής. Αντίθετα, σε χαμηλή συχνότητα στην κατάταξή μας εμφανίζονται οι θάνατοι από επιπλοκές κήσεως, τοκετού και λοχείας, από ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα, ψυχικές νόσους καθώς και από νεοπλασμάτα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων.

Από την άλλη πλευρά, η ερμηνεία των δεδομένων μας με γνώμονα τον περιβαλλοντολογικό παράγοντα καταδεικνύει την υπεροχή των ψυχρών εποχών του έτους, χειμώνα και φθινόπωρου, εποχών δηλαδή που ευνοείται η εμφάνιση των λοιμώξεων του αναπνευστικού συστήματος. Επίσης, σε υψηλά επίπεδα βρίσκονταν και οι θερμοί μήνες (Ιούλιος και Αύγουστος), οι οποίοι συνδέονται με τις λοιμώξεις του γαστρεντερικού συστήματος. Ως εκ τούτου, και σε αυτή την περίπτωση, υπάρχει σύγκλιση με τα γενικά μας συμπεράσματα, σχετικά με τη συχνότητα εμφάνισης των αιτιών θανάτου.

Επιπλέον, η εξέταση της κατανομής θανάτων κατά φύλο αποκαλύπτει την υπεροχή των ανδρών έναντι των γυναικών, επιβεβαιώνοντας τις διεθνείς παρατηρήσεις, σχετικά με το προσδόκιμο ζωής των δύο φύλων. Από την άλλη πλευρά, η συγκριτική ανάλυση των στατιστικών δεδομένων, αναφορικά με τους θανάτους ανά κατηγορία νόσου, μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες πέθαιναν σχεδόν με την ίδια συχνότητα από νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος καθώς και από λοιμώδη και παρασιτικά. Παρόλα αυτά, στις γυναίκες υπερτερούσαν ελαφρώς τα νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος έναντι των αντίστοιχων του πεπτικού. Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, ο μικρός αριθμός περιπτώσεων θανάτων οφειλόμενων σε επιπλοκές της κήσεως, του τοκετού και της λοχείας, γεγονός το οποίο συνδέεται με τις υγειονομικές υποδομές και την προστασία της μητρότητας.

Όσον αφορά στην κατά ηλικία κατανομή θανάτων αμφοτέρων των φύλων, οι άρρενες παρουσίαζαν αυξημένο κίνδυνο στην ομάδα ηλικίας από 20

έως 29 ετών, ενώ κατά την όψιμη περίοδο της ζωής τους μία δεκαετία νωρίτερα σε σχέση με τις γυναίκες. Αντίθετα, στις θήλεις τα ποσοστά θανάτων ήταν συγκριτικά υψηλότερα στα βρέφη και μέχρι την ηλικία των 9 ετών. Η συχνότητα θανάτων στην ηλικιακή τάξη από 10 έως 59 ετών εμφανιζόταν σταθερή, ενώ ο κίνδυνος αυξανόταν κατά μία δεκαετία αργότερα σε σύγκριση με τους άνδρες.

Από την άλλη πλευρά, η εξέταση των δεδομένων κατά ηλικία και αιτία θανάτου αρρένων και θηλέων μάς υποδεικνύει εν πρώτοις ότι τα νεογνά (0-27 ημερών) κινδύνευαν από διαταραχές της περιγεννητικής περιόδου και αναπνευστικά νοσήματα. Αντίθετα, στα βρέφη (28-364 ημερών) υπερεπερούσαν σε συχνότητα εμφάνισης τα νοσήματα του πεπτικού συστήματος και λιγότερο του αναπνευστικού.

Στην ηλικιακή ομάδα 1-9 ετών επικρατούσαν τα αναπνευστικά νοσήματα και ακολουθούσαν εκείνα του πεπτικού συστήματος, με κάποιες διαφοροποιήσεις για αμφότερα τα φύλα. Επίσης, ήταν αρκετά αυξημένο το ποσοστό των συμβάντων από λοιμώδεις - παρασιτικές νόσους.

Οι άρρενες, όπως και οι θήλεις, από 10 έως 19 ετών κινδύνευαν κυρίως από λοιμώδη - παρασιτικά και αναπνευστικά νοσήματα. Αντίστοιχη εικόνα εμφάνιζαν και οι επόμενες ηλικιακές ομάδες αμφότερων των φύλων με μια μικρή διαφοροποίηση στις ηλικίες από 40 έως 49 ετών, όπου δραστηριοποιούνται τα νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος.

Η σημαντικότερη διαφοροποίηση παρατηρείται στην ηλικιακή τάξη 50-59 ετών. Οι άνδρες πλήττονταν περισσότερο από αναπνευστικές και κυκλοφορικές παθήσεις, ενώ εξακολουθούσαν να κινδυνεύουν από τις λοιμώδεις - παρασιτικές. Εντούτοις, στις γυναίκες έκαναν τη δυναμική εμφάνισή τους τα νεοπλάσματα, τα οποία ήταν μαζί με τα λοιμώδη - παρασιτικά νοσήματα υψηλού κινδύνου, μετά τις παθήσεις του κυκλοφορικού και αναπνευστικού συστήματος.

Οι ηλικιωμένοι άνδρες και γυναίκες (60 και άνω) πλήττονταν κατά κύριο λόγο από κυκλοφορικές και αναπνευστικές νόσους, ενώ σημαντικό ήταν το ποσοστό των συμπτωμάτων, λόγω της ασαφούς αιτιολόγησης ή ανεπαρκούς διάγνωσης των περιστατικών.

Τέλος, η προσπάθεια διερεύνησης της θνησιμότητας των εθνοτικών ομάδων μάς έφερε αντιμέτωπους εκ νέου με ένα σημαντικό πρόβλημα. Οι ουσιαστικές αυξομειώσεις του πληθυσμού που επιδέχθηκαν οι συγκεκριμένες κοινότητες και κυρίως η χριστιανική και μουσουλμανική, μετά τη Συνθήκη της Λοζάνης (1923) και την ανταλλαγή των πληθυσμών που αυτή επέβαλε, δυσχέραινε την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, σχετικά με τη διαφοροποίηση των παθολογικών συστημάτων ανά εθνοτική ομάδα. Ωστόσο, η ανάλυση των στατιστικών δεδομένων μάς υποδεικνύει το χαμηλότερο ποσοστό των νεογνικών θανάτων στους κόλπους της χριστιανικής κοινότητας, συγκριτικά με τις τιμές της γενικής στατιστικής, και το αντίστοιχο ελαφρώς αυξημένο των νεοπλασματικών. Από την άλλη πλευρά, οι μουσουλμάνοι παρουσίαζαν αυξημένα τα ποσοστά θανάτων από αναπνευστικά νοσήματα, καθώς και από τις νόσους του ουροποιογεννητικού συστήματος, ενώ έχει καταγραφεί ο μοναδικός θάνατος μουσουλμάνας γυναίκας από επιπλοκές της

κύησης. Αντίθετα, οι εβραίοι πλήττονταν περισσότερο από τις νόσους του κυκλοφορικού και ουροποιογεννητικού συστήματος, τα συμπτώματα (άγνωστα - ασαφή αίτια), τους τραυματισμούς και τις δηλητηριάσεις.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η περίοδος που ακολούθησε τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο και την προσάρτηση των Ιωαννίνων στο ελληνικό κράτος χαρακτηρίζεται από σημαντικές εξελίξεις σε ιστορικό και πολιτικό επίπεδο, οι οποίες επέβαλαν αλλαγές και μετασχηματισμούς σε όλες τις εκφάνσεις του κοινωνικού και δημόσιου βίου και καθόρισαν ουσιαστικά τη σύγχρονη εικόνα της πόλης. Η μακρά εμπόλεμη κατάσταση και οι δημογραφικές ανακατατάξεις που αυτή επέφερε, η οικονομική κρίση και πολιτική ρευστότητα είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά της περιόδου που προηγείται του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στο προαναφερθέν πλαίσιο, ο τομέας της υγείας και υγιεινής αποκτά πρωταρχικό ρόλο, καθώς -εκτός των άλλων- συντάσσεται με την κρατική πολιτική και ενισχύει την προσπάθειά της για αναμόρφωση και διευθέτηση του χώρου, αλλά και για έλεγχο και συστηματοποίηση του «περιθωρίου», κατ' αναλογία των δυτικών προτύπων.

Για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, ανατρέξαμε, αρχικά, στη διεθνή ιστοριογραφία, η οποία έχει να επιδείξει σημαντικά έργα στο γνωστικό αντικείμενο της ιστορίας της δημόσιας υγείας, της κοινωνικής ιστορίας της ιατρικής και της ιστορικής δημογραφίας. Επίσης, προσανατολιστήκαμε στην αναζήτηση του πρωτογενούς υλικού που θα ενίσχυε περαιτέρω την έρευνά μας. Αρχικά, εστιάσαμε στα ληξιαρχικά αρχεία του Δήμου Ιωαννιτών της περιόδου 1913-1940. Βέβαια, πέραν των δημογραφικών μετρήσεων, η προσέγγιση και ερμηνεία των φαινομένων της εποχής επέβαλλε την αναζήτηση και άλλων πηγών, όπως τα πρακτικά συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Ιωαννίνων, τα αρχεία της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου, οι εφημερίδες (εθνικές - τοπικές), οι νόμοι και τα διατάγματα καθώς και οι επίσημες στατιστικές και απογραφές του πληθυσμού.

Το νέο ασιακό σύστημα που εισήγαγε ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός σε συνδυασμό με τις δύο μεγάλες επαναστάσεις, τη βιομηχανική και την αστική, και οι αλλαγές που αυτές επέφεραν στις σύγχρονες κοινωνικές δομές ανέδειξαν την ανάγκη ορθολογικότερης αντιμετώπισης της ασθένειας και του θανάτου. Κατά συνέπεια, η νόσος απώλεσε σταδιακά το θεολογικό και μαγικό της περίβλημα, ενώ υπήρξε έντονη η ανάγκη βελτίωσης των υγειονομικών συνθηκών στα σύγχρονα αστικά κέντρα καθώς και η πρακτική αντιμετώπιση των ζητημάτων δημόσιας υγείας.

Η ανακάλυψη των μικροβίων ως αιτιολογικών παραγόντων των νοσημάτων καθώς και η εφαρμογή των εμβολίων σηματοδότησαν μία νέα εποχή στην ερμηνεία και θεραπεία των νόσων. Οι σημαντικές ανακαλύψεις και τα εργαστηριακά επιτεύγματα του 19^{ου} αιώνα αποσαφήνισαν οριστικά ότι τα λοιμώδη νοσήματα που απετέλεσαν «μάστιγες» της ανθρωπότητας στο παρελθόν, όπως πανώλη, ευλογιά, χολέρα, φυματίωση, τύφος και ελονοσία, προκαλούνται από συγκεκριμένες αιτίες, σε αντιδιαστολή με τις αρχές της μέχρι τότε επικρατούσας μiasματικής θεωρίας. Εντούτοις, τα αξιώματα της συγκεκριμένης θεωρίας εντοπίζονται ακόμη και στη σημερινή εποχή, δημιουργώντας ένα ιατρικό παράδοξο. Τα «εντοπισμένα στον χώρο μιάσματα» αναδεικνύουν τον ρόλο του περιβάλλοντος, των τοπικών συνθηκών και των

ιδίων των ατόμων στην εξάπλωση των νόσων, υποβάλλοντας τον χώρο σε συνεχή και διαρκή ανασυγκρότηση, σύμφωνα με τις επιταγές της υγιεινής. Παρόλα αυτά, μέσω της διάδοσης των μεθόδων της προληπτικής ιατρικής, των υγειονομικών μεταρρυθμίσεων και της αναμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος που αυτές επέφεραν, σημειώθηκε σημαντική πρόοδος ως προς την εξάλειψη αρκετών αιτιών ή φορέων ασθενειών, ενώ οι νόσοι που μεταδίδονται μέσω του νερού (όπως χολέρα και τυφοειδής πυρετός) αντιμετώπιστηκαν αρκετά αποτελεσματικά.

Τα ευρωπαϊκά ρεύματα και οι επιστημονικές ανακαλύψεις μεταλαμπαδεύτηκαν και στον ελλαδικό χώρο, παρά τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Οι πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις που λάμβαναν χώρα στα Βαλκάνια και τα ακανθώδη προβλήματα που αντιμετώπιζαν τόσο το νεοσύστατο ελληνικό κράτος όσο και η Οθωμανική αυτοκρατορία δυσχέραιναν σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη της προληπτικής ιατρικής. Παρόλα αυτά, κατευθύνθηκαν στην υγειονομική οργάνωση της επικράτειάς τους, με τη δημιουργία δημόσιων υποδομών, την ανάπτυξη δικτύου υγειονομείων - λοιμοκαθαρητηρίων και την εφαρμογή μέτρων, ιδίως για την καταπολέμηση των λοιμωδών νοσημάτων.

Η προσάρτηση της περιοχής των Ιωαννίνων στο ελληνικό κράτος το 1913 σηματοδότησε την έναρξη μιας εποχής σημαντικών κοινωνικών, διοικητικών και πολιτικών μετασχηματισμών, εμφανείς σε όλες τις εκφάνσεις του δημόσιου βίου. Η κρατική εξουσία κατηύθυνε, τουλάχιστον νομοθετικά, τη διαδικασία αναμόρφωσης των Νέων Χωρών, στην προσπάθειά της να τις ομογενοποιήσει τόσο μεταξύ τους όσο και με τις υπόλοιπες περιοχές της Παλαιάς Ελλάδας. Βέβαια, η διαδικασία αυτή υπήρξε μακρά και δύσκολη, ενώ σε πολλές περιπτώσεις συγκρουόταν με τις παραδοσιακές δομές, που ήταν για αιώνες βαθιά ριζωμένες, αλλά και με πρακτικές που λειτουργούσαν επιτυχώς στην τοπική κοινωνία. Από την άλλη πλευρά, η πολιτική, οικονομική, νομοθετική και κοινωνική ετερογένεια των Νέων Χωρών υπήρξε αιτία προβλημάτων και αφορμή ποικίλων διαβουλεύσεων, καθώς υπήρχε έντονη, εκ μέρους των νεοπροσαρτημένων, η αίσθηση της οπισθοδρόμησης σε όλους τους τομείς.

Επίσης, πέραν των προβλημάτων και δυσαναλογιών που επέφεραν οι διοικητικές και νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, οι Νέες Χώρες ήρθαν αντιμέτωπες με σωρεία άλλων προβλημάτων και δυσχερών συγκυριών. Η πολιτική πραγματικότητα της περιόδου, με την αστάθεια και τους μακροχρόνιους πολέμους, η μικρασιατική καταστροφή και οι αλλαγές που προκάλεσε σε δημογραφικό και οικονομικό επίπεδο, η διεθνής οικονομική κρίση και η πτώχευση της Ελλάδας το 1932, το γαιοκτησιακό καθεστώς αλλά και η ανομοιογένεια του πληθυσμού παρακώλυαν το όραμα των τοπικών αρχών για «πρόοδο» και «εξευρωπαϊσμό». Η βελτίωση των συγκοινωνιών, η δημόσια ασφάλεια, η αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης, η εκτέλεση κοινωφελών έργων, η βελτίωση των δημόσιων υποδομών καθώς και η υγειονομική αναβάθμιση, αποτελούσαν βασικές αξιώσεις του πολιτικού σχεδιασμού σε τοπικό επίπεδο.

Όσον αφορά στο επίπεδο της δημόσιας υγείας κατά την περίοδο που εξετάσαμε, στην επικράτεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας σημειώνεται

σημαντική πρόοδος στον συγκεκριμένο τομέα ήδη από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, απότοκο κυρίως των ευρωπαϊκών επιδράσεων και παρεμβάσεων. Ωστόσο, ο ρόλος των θρησκευτικών κοινοτήτων παρέμενε ενεργός τόσο για την κοινωνική μέριμνα και την ενίσχυση των αδυνάτων όσο και για τη λειτουργία και την οργάνωση νοσοκομείων και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Πιο συγκεκριμένα, οι ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν στα Ιωάννινα και η μακράιωνη επικοινωνία των κατοίκων της πόλης με την Ευρώπη επέτρεψαν αρκετά πρόωμα -τουλάχιστον ως ένα βαθμό- την εισαγωγή δυτικών προτύπων και στον τομέα της υγείας.

Από την άλλη πλευρά, η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια υγειονομικής οργάνωσης στο σύγχρονο ελληνικό κράτος πραγματοποιήθηκε κατά την οθωμανική περίοδο. Η αντιβασιλεία προέβη στη λήψη μέτρων και στην εφαρμογή πολιτικών υγείας, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα περί νεοκλασικής καθαρότητας του οικισμένου χώρου, με αναπόφευκτα τα στοιχεία του κοινωνικού ελέγχου, τα οποία όμως δεν έτυχαν λαϊκού ερείσματος σε μεγάλο βαθμό. Στη συνέχεια, οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες της περιόδου που προηγήθηκε των Βαλκανικών Πολέμων, με τους διαδοχικούς δανεισμούς και την πτώχευση του 1893, αλλά και οι πολεμικές περιπέτειες με τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, υποβάθμισαν ουσιαστικά τον τομέα της υγείας. Ακολούθως, οι συνεχείς επιστρατεύσεις και πολεμικές συρράξεις που έλαβαν χώρα, με αποκορύφωμα τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η εδαφική επέκταση, η έλευση των προσφύγων και η εμφάνιση επιδημιών κατέστησαν περισσότερο από ποτέ επιτακτική την υγειονομική οργάνωση του κράτους. Κατά συνέπεια, η νομοθεσία συστηματοποιήθηκε και επεκτάθηκε στην οργάνωση των υγειονομικών υπηρεσιών, στην πρόληψη και καταπολέμηση των οξέων και χρόνιων νοσημάτων, στην κοινωνική ιατρική και δημόσια υγιεινή καθώς και στην άσκηση των ιατρικών και παραϊατρικών επαγγελμάτων.

Τον Μεσοπόλεμο πραγματοποιήθηκε διεθνώς μία στροφή προς την κοινωνική ιατρική. Η ανακάλυψη εμβολίων και φαρμάκων είχε ως αποτέλεσμα τη μερική υποχώρηση των μολυσματικών νόσων. Από την άλλη πλευρά, η ανάδειξη των επιπτώσεων που επέφεραν ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και το Κραχ του 1929 στην υγεία των ανθρώπων, αλλά και οι επιστημονικές ανακαλύψεις στο πεδίο της διατροφής, σε συνδυασμό με τη διεθνοποίηση της δημόσιας υγείας μέσω της ίδρυσης διακρατικών οργανισμών, επέβαλαν την όλο και μεγαλύτερη κρατική παρέμβαση στον τομέα της υγείας.

Μέσω αυτών των διαδικασιών αναδείχθηκε η συμβολή του βιοτικού επιπέδου και των συνθηκών διαβίωσης στην παθολογία του ανθρώπου. Η κοινωνική ιατρική διακήρυξε ότι οι κοινωνικές παροχές, οι νοσοκομειακές υποδομές, η υγιεινή κατοικία, διατροφή και εργασία αποτελούσαν τους σημαντικότερους παράγοντες διασφάλισης της υγείας των πολιτών, ενθαρρύνοντας, ωστόσο, την εμπλοκή του κράτους και τον περιορισμό της ιδιωτικότητας.

Με την προσάρτηση των Ιωαννίνων στο ελληνικό κράτος εφαρμόστηκε και τοπικά το εθνικό θεσμικό πλαίσιο, με τα προβλήματα βέβαια και τις

καθυστερήσεις που επέφερε η διαδικασία της ενσωμάτωσης, αλλά και η πολιτική - οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα της νέας περιόδου.

Όσον αφορά στην κατάσταση της υγείας του πληθυσμού των Ιωαννίνων για την περίοδο που εξετάζουμε, πέραν των βιολογικών παραγόντων νοσηρότητας, στην πόλη ήδη από την οθωμανική περίοδο επιπόλαζαν ασθένειες, όπως γρίπη, ελονοσία, φυματίωση, εξανθηματικός τύφος, ευλογιά, χολέρα, γαστρεντερίτιδα και δυσεντερία. Οι λοιμώδεις και μολυσματικές παθήσεις κυριαρχούσαν απόλυτα στα παθολογικά συστήματα, λαμβάνοντας ορισμένες φορές τη μορφή επιδημιών, με καταλυτικές συνέπειες σε δημογραφικό όσο και σε κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο. Η αλληλεπίδραση των παθογόνων παρασίτων και των φορέων τους, της γονιδιακής δεξαμενής και του περιβάλλοντος, κατά τη δεδομένη χρονική περίοδο και στον συγκεκριμένο χώρο, σε συνδυασμό με το επίπεδο εξέλιξης της ιατρικής επιστήμης, υπήρξε καθοριστική για την εμφάνιση ή απουσία ορισμένων παθήσεων.

Η εμπόλεμη πραγματικότητα της περιόδου είχε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της νοσολογικής κατάστασης του πληθυσμού. Η στάθμη της συλλογικής ανοσίας μεταβάλλεται, εξαιτίας της διακίνησης μεγάλων ομάδων, στρατευμάτων ή προσφύγων, και της διασάλευσης της ομαλότητας του κοινωνικού βίου, ενώ οι διακοπές της υδροδότησης και αποχέτευσης, η έλλειψη τροφίμων, ο υποσιτισμός, η αβιταμίνωση και ο συνωστισμός προκαλούν ευπάθεια σε λοιμώξεις και εδραίωση των παθογόνων οργανισμών.

Επιπλέον, άλλοι παράγοντες, όπως η ανεπάρκεια των υγειονομικών υποδομών, η απουσία πολιτικής εξυγίανσης του περιβάλλοντος και εφαρμογής προληπτικών μέτρων, το σύστημα ιατρικής, νοσοκομειακής και φαρμακευτικής περίθαλψης, η ποιότητα διατροφής, το καθεστώς ατομικής υγιεινής, αλλά και το πλαίσιο παραγωγής και διανομής αγαθών, αποτέλεσαν σημαντικές ρυθμιστικές παράμετροι, όσον αφορά στη νοσηρότητα και κατ'επέκταση στη θνητότητα του πληθυσμού.

Οι ανεπαρκείς υποδομές ύδρευσης - αποχέτευσης, σε συνάρτηση με τους ελλείψεις κανόνες προσωπικής υγιεινής και την ποιότητα των τροφίμων, συνδέονται με την εμφάνιση τυφοπαρατυφικών νόσων, τη χολέρα, τις τροφικές δηλητηριάσεις από στρεπτόκοκκο, τις δυσεντεροειδείς και λοιπές γαστρεντερικές παθήσεις και με ορισμένες ζωνόσους, όπως ο μελιταίος πυρετός. Επιπλέον, ο χαμηλός βαθμός υγειονομικής και κτηνιατρικής οργάνωσης προκάλεσαν αρκετούς θανάτους από ζωνόσους, όπως ο άνθρακας και η λύσσα. Από την άλλη πλευρά, το χαμηλό βιοτικό επίπεδο, ιδίως η ποιότητα διατροφής και κατοικίας, παράλληλα με τις πλημμελείς συνθήκες υγιεινής και την ελλιπή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, συνδέεται με την εμφάνιση λοιμωδών νόσων, οι οποίες μεταδίδονται με τον αέρα, όπως γρίπη, πνευμονία ιλαρά, διφθερίτιδα, κοκκύτης, μηνιγγίτιδα, ευλογιά και φυματίωση.

Στα Ιωάννινα στα τέλη του 1917 εμφανίστηκε επιδημία εξανθηματικού τύφου, η οποία διήρκεσε περίπου ένα έτος. Τα σωφρονιστικά ιδρύματα, ο στρατός και το Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων αναφέρονται ως οι κύριες εστίες της νόσου, εξαιτίας του συγχρωτισμού και της έλλειψης υγειονομικών υποδομών. Για την καταπολέμηση της επιδημίας ιδρύθηκε η Επιδημιολογική

Υπηρεσία Ηπείρου. Την περίοδο που ακολούθησε η νόσος εμφανίστηκε με τη μορφή σποραδικών κρουσμάτων. Κατ' εξαίρεση, το 1923, μετά την έλευση των προσφύγων, ο εξανθηματικός τύφος, μαζί με την ευλογιά και τη γρίπη, εμφανίστηκαν με τη μορφή επιδημίας.

Το 1918 η «ισπανική» γρίπη έπληξε και τον πληθυσμό των Ιωαννίνων ανυψώνοντας σημαντικά τη γενική θνησιμότητα. Νέες επιδημίες γρίπης έκαναν την εμφάνισή τους κατά τα έτη 1920, 1923, 1925 και 1928. Πάντως, η γρίπη και οι επιπλοκές της καταλάμβαναν μεγάλο μέρος της γενικής θνησιμότητας την περίοδο που διερευνήσαμε. Παρόμοια εικόνα παρουσίαζε επίσης η φυματίωση, με μικρές διακυμάνσεις.

Ακόμη, η ελονοσία, η οποία ενδημούσε στην περιοχή, ταλαιπώρησε έντονα τον κοινωνικό βίο. Ωστόσο, έως τις αρχές της δεκαετίας του 1930, το υγειονομικό πρόγραμμα που εφαρμόστηκε ήταν προσανατολισμένο αποκλειστικά στη διάδοση της κινίνης. Την επόμενη περίοδο ακολουθήθηκε δραστικότερη πολιτική αντιμετώπισης, η οποία περιελάμβανε υδρευτικά και αποστραγγιστικά έργα, αποψίλωση δασικών περιοχών και εξόντωση των κουνουπιών του γένους των ανωφελών (*Anopheles*).

Η πανδημία του δάγκειου πυρετού το 1928 ξέσπασε και στα Ιωάννινα με υψηλά ποσοστά θνητότητας. Στην περίπτωση αυτή ενεργοποιήθηκε ο κρατικός μηχανισμός προβαίνοντας στη διάθεση ειδικών επιχορηγήσεων.

Από την άλλη πλευρά, τα αφροδίσια νοσήματα αποτελούσαν σημαντικό υγειονομικό πρόβλημα για την περιοχή, ενώ συνδέονταν με τον σύγχρονο τρόπο ζωής στις πόλεις και την ελλιπή διαφώτιση και υγειονομολογική διαπαιδαγώγηση. Στην Ελλάδα, για μια μεγάλη περίοδο, το ζήτημα αντιμετωπίστηκε περισσότερο ως ποινικό, καθώς συνδέθηκε με την πορνεία, και λιγότερο ως υγειονομικό. Ως εκ τούτου, δεν λήφθηκε ιδιαίτερη μέριμνα για την ενημέρωση και την πρόληψη. Αντίθετα, προκλήθηκε απρόσκοπτη διάδοση και εξάπλωση των αφροδισίων νοσημάτων, με συνακόλουθη «ταξικοποίηση» των κοινών γυναικών, περιθωριοποίηση και εκμετάλλευσή τους.

Οι ασθένειες της παιδικής ηλικίας, όπως διφθερίτιδα, κοκκύτης, ιλαρά και οστρακιά, παρουσίαζαν υψηλή θνητότητα την εν λόγω περίοδο, ενώ κατέστη εφικτή η αντιμετώπισή τους μετά την εφαρμογή του προληπτικού εμβολιασμού και την καθιέρωση της πενικιλίνης. Εξάλλου, το 1925 η ιλαρά πήρε τη μορφή επιδημίας με υψηλά ποσοστά θανάτων.

Ανάμεσα στις λαοφθόρους νόσους, η ευλογιά εξακολούθησε να πλήττει τον πληθυσμό, ακόμα και έναν αιώνα μετά την ανακάλυψη του δαμαλισμού. Από το 1930 η προληπτική ιατρική κατάφερε να περιορίσει τη συχνότητα εμφάνισής της. Στα Ιωάννινα η ευλογιά έλαβε τη μορφή επιδημίας το 1923.

Ωστόσο, η επιστημονική ιατρική, στον αγώνα της για επικράτηση, ήρθε αντιμέτωπη με τις καλά ριζωμένες παραδοσιακές αντιλήψεις περί ασθενειών και αντιμετώπισής τους και με πρακτικές αιώνων, οι οποίες συνιστούσαν τη λαϊκή ιατρική παράδοση. Στην περιοχή της Ηπείρου κύριοι εκπρόσωποι της ήταν οι «βικογιατροί». Η ποινικοποίηση των συγκεκριμένων πρακτικών, αλλά και των θεραπειών, καθώς και η εκστρατεία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του κοινού είχαν ως αποτέλεσμα την εδραίωση της συμβατικής ιατρικής και την καθιέρωσή της από τον κρατικό μηχανισμό.

Αναφορικά με τα ποσοτικά δεδομένα που εξάγουμε από τις πηγές μας, η στατιστική επεξεργασία των ληξιαρχικών καταγραφών μάς οδηγεί εν πρώτοις στο συμπέρασμα ότι η υψηλότερη θνησιμότητα κατά την περίοδο που εξετάζουμε σημειώθηκε το 1918 (42,3%) ακολουθούμενη από εκείνη του 1923 (31,3%), του 1928 (22,8%) και του 1925 (22,4%). Η εικόνα αυτή συνάδει και με τις επίσημες στατιστικές για τα έτη που είναι διαθέσιμες. Όπως εξάγεται από τις δημογραφικές μας μετρήσεις, οι επιδημίες εξανθηματικού τύφου (1918, 1923), γρίπης (1918, 1920, 1923, 1925 και 1928), ευλογιάς (1923), ιλαράς (1925) και δάγκειου πυρετού (1928), καθώς και οι συνθήκες υποδοχής, εγκατάστασης και διαβίωσης των προσφύγων, είχαν τη σημαντικότερη ευθύνη στη διαμόρφωση της συνολικής θνησιμότητας του πληθυσμού.

Επίσης, κατά την περίοδο 1916-1940, οπότε οι ληξιαρχικές καταγραφές είναι περισσότερο αναλυτικές, τα νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος αποτελούσαν τις βασικότερες αιτίες θανάτου (23%). Ακολουθούσαν τα λοιμώδη - παρασιτικά (19%), οι παθήσεις του πεπτικού (15%) καθώς και τα κυκλοφορικά (14%). Αρκετά υψηλό ποσοστό καταλάμβαναν τα συμπτώματα και οι ασαφείς παθολογικές καταστάσεις (8%), ενώ ακολουθούσαν σε μεγάλη απόσταση τα νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος (5%), τα προβλήματα της περιγεννητικής περιόδου (4%), τα νεοπλάσματα (3%), οι τραυματισμοί - δηλητηριάσεις (3%), τα εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας (2%) και οι παθήσεις του κεντρικού νευρικού συστήματος (2%). Σε χαμηλότερα επίπεδα συναντάμε τις παθήσεις του μυοσκελετικού (1%), τις επιπλοκές κύησης - τοκετού και λοχείας (0,06%), τα ενδοκρινικά - διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα (0,04%), τις ψυχικές διαταραχές (0,03%) και τα νεοπλάσματα του αίματος (0,03%).

Στη συνέχεια, η ερμηνεία των δεδομένων μας, με γνώμονα την εποχική κατανομή των θανάτων στην πορεία του έτους, καταδεικνύει την υπεροχή των ψυχρών εποχών (χειμώνας 29% και φθινόπωρο 25%) έναντι του καλοκαιριού (23%) και της άνοιξης (23%). Οι συγκεκριμένες διαπιστώσεις βρίσκονται σε απόλυτη συνάφεια με τα αντίστοιχα συμπεράσματά μας κατά την ποιοτική ανάλυση των δεδομένων, ανά κατηγορία νόσου, στην οποία καταδεικνύεται η υπεροχή των νοσημάτων του αναπνευστικού συστήματος, με τα λοιμώδη - παρασιτικά και τα πεπτικά να έπονται σε συχνότητα εμφάνισης.

Επιπλέον, τα σχετικά μεγέθη των θανάτων κατά φύλο για το σύνολο της περιόδου (1916-1940) φανερώνουν μία υπεροχή των ανδρών (56%) έναντι των γυναικών (44%), σε απόλυτη σύνδεση με τις διεθνείς παρατηρήσεις σχετικά με το προσδόκιμο ζωής των φύλων. Στη συνέχεια, η συγκριτική ανάλυση των στατιστικών δεδομένων, αναφορικά με τους θανάτους των φύλων ανά κατηγορία νόσου, μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αμφότεροι, άνδρες και γυναίκες, πέθαιναν σχεδόν με την ίδια συχνότητα από ασθένειες του αναπνευστικού συστήματος και από λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα, ενώ υπήρχε μία μικρή διαφοροποίηση στις υπόλοιπες κατηγορίες. Από την άλλη πλευρά, το χαμηλό ποσοστό θανάτων από επιπλοκές κύησης, τοκετού και λοχείας μάς προκαλεί θετική εντύπωση, σχετικά με τις υγειονομικές υποδομές και την προστασία της μητρότητας στα Ιωάννινα την περίοδο που εξετάσαμε.

Επίσης, οι βρεφικοί θάνατοι στους άρρενες κατείχαν το 14% του συνόλου και στις θήλεις το 16%. Τα πρώτα έτη ζωής (1-9) αμφοτέρων των φύλων παρουσίαζαν αυξημένο κίνδυνο, ενώ ιδιαίτερα επικίνδυνη για τους άρρενες ήταν επίσης η ηλικία από 20 έως 29 ετών. Τέλος, οι άνδρες παρουσίαζαν αυξημένο κίνδυνο κατά μία δεκαετία νωρίτερα (50-59 ετών) συγκριτικά με τις γυναίκες.

Γενικώς, η ιατρικοποίηση και ιδρυματοποίηση των κοινωνιών της Ευρώπης, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις είχε ξεκινήσει ήδη από τον 18^ο αιώνα, επέβαλε ένα μοντέλο διαχείρισης των ανθρώπων και του περιβάλλοντος χώρου, αστικού κυρίως, βασισμένο στο σύστημα των ιατρικών ταξινομήσεων. Οι ταξινομήσεις αυτές, με καθαρά ηθικές προεκτάσεις, επέτρεπαν τον διαχωρισμό του έμψυχου και άψυχου υλικού στα εξής δίπολα: καθαρό - βρόμικο, υγιές - νοσηρό. Με τη συγκεκριμένη μέθοδο η κρατική εξουσία εδραιωνόταν, καθώς διευκολυνόταν η άσκηση ελέγχου στον πληθυσμό, ενώ παράλληλα τοποθετήθηκαν στο περιθώριο ολόκληρες ομάδες ανθρώπων, οι οποίες παρέκλιναν από τα αστικά πρότυπα.

Οι παρεμβάσεις στον χώρο, αρχιτεκτονικές, πολεοδομικές, περιβαλλοντικές, και κυρίως υγειονομικές, ήταν απαραίτητες για την εφαρμογή του συγκεκριμένου μοντέλου. Οι πόλεις έπρεπε να επανασχεδιαστούν και να απαλλαγούν από κάθε είδους ρύπους, με προέκταση σαφώς συμβολική. Στην Ελλάδα το φαινόμενο αυτό εξαπλώθηκε με αργούς ρυθμούς, ήδη από την εποχή της αντιβασιλείας.

Η συγκεκριμένη προσπάθεια «εκμοντερνισμού» της ελληνικής κοινωνίας και αστικού εκσυγχρονισμού συγκρούστηκε με τα καλά εδραιωμένα παραδοσιακά πρότυπα, τα οποία κυρίως πρέσβευε ο απλός λαός. Στον αντίποδα, η αστική τάξη, οι φορείς εξουσίας και ο τύπος συνηγορούσαν προς τον «εξευρωπαϊσμό» της κοινωνίας, όπως σαφέστατα αποκαλύπτεται και μέσω της αρχειακής έρευνας.

Η τοπική αυτοδιοίκηση, η αστυνομία και ο στρατός υπήρξαν θεματοφύλακες του συγκεκριμένου ιδεολογήματος, εφαρμόζοντας μέτρα αντιμετώπισης των νόσων και των επιδημιών, κάθε φορά που αυτές εμφανίζονταν, σχεδιάζοντας πολιτικές πρόληψης και καταστέλλοντας πιθανές παρεκτροπές.

Τα μέτρα αντιμετώπισης των ασθενειών που έλαβαν οι αρχές προσδιορίζονταν από το μέγεθος και τη συχνότητα εμφάνισής τους. Κατά συνέπεια, οι τοπικές αρχές προέβησαν στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας για τους άπορους, στην τήρηση και εξέλιξη θεσμών που προϋπήρχαν, όπως ο θεσμός της ασιατρικής, στη συντήρηση και επέκταση των νοσοκομειακών υποδομών και γενικότερα στην οργάνωση των υγειονομικών υπηρεσιών της πόλης, στην τήρηση της καθαριότητας καθώς και στη λήψη ειδικών - έκτακτων μέτρων κατά την εμφάνιση των επιδημιών, αλλά και σε πολιτικές αντιμετώπισης νόσων που αποτελούσαν «μάστιγα» για τον πληθυσμό, όπως τα αφροδίσια, η φυματίωση, η ελονοσία και ευλογία. Δεν είναι υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις η τοπική αυτοδιοίκηση «αυτοσχεδιάζει», προκειμένου να καλύψει τη νωθρότητα ή και

αναποτελεσματικότητα της κρατικής μηχανής σε ακανθώδη ζητήματα υγείας που έπλητταν την περιοχή.

Στις σύγχρονες, αστικοποιημένες πλέον κοινωνίες, η υγεία αναγορεύεται σε δημόσια υγιεινή, η διασφάλιση της οποίας επέτρεπε την επίτευξη οικονομικής και δημογραφικής ανόδου. Για τον σκοπό αυτό, η κρατική παρέμβαση προσανατολίστηκε στον επανασχεδιασμό των πόλεων, αλλά και σε ζητήματα υγιεινής και ασφάλειας. Από την άλλη πλευρά, επαναπροσδιορίστηκε και η κοινωνική πολιτική, προκειμένου να επιτευχθεί η αναπαραγωγή καθώς και η ένταξη - ενσωμάτωση του εργατικού δυναμικού στους οικονομικούς μηχανισμούς. Οι πολιτικές αυτές συντεταγμένες στηρίχθηκαν από το αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο σε κεντρικό, αλλά και σε περιφερειακό επίπεδο.

Ο ηλεκτροφωτισμός και η ύδρευση της πόλης, οι επεκτάσεις και κατασκευές δρόμων, η κατασκευή νεκροταφείου εκτός του αστικού ιστού, η ρυμοτόμηση ετοιμόρροπων κτιρίων, η σύνταξη του σχεδίου πόλης, η επισκευή του σφαγείου καθώς και η εκτέλεση αρδευτικών και αποστραγγιστικών έργων αποτελούσαν βασικές συντεταγμένες του πολιτικού σχεδιασμού.

Στη σύγχρονη ιστορία των Ιωαννίνων το αίτημα για «εξευρωπαϊσμό», «πρόοδο» και «πολιτισμό» ήταν επιτακτικό και εμφανές σε όλες τις εκδηλώσεις του δημόσιου και κοινωνικού βίου. Η ιστορική συγκυρία, η πολιτική πραγματικότητα της εποχής και η γενική οικονομική δυσπραγία δεν κατάφεραν να περιορίσουν την αποφασιστικότητα των τοπικών αρχών για αλλαγές και εκτέλεση έργων που θα αναμόρφωναν οριστικά την εικόνα της πόλης και θα περιόριζαν λαϊκές πρακτικές που καθόλου δεν ευνοούσαν τη νέα αντίληψη περί καθαριότητας και πολιτισμού. Η ιατρική επιστήμη στάθηκε αρωγός της εν λόγω προσπάθειας διαμορφώνοντας το αξιακό μοντέλο, στο οποίο στηρίχθηκε η πολιτική παρέμβαση.

Περίληψη

Με αφετηρία τη διερεύνηση των αιτιών θανάτου των κατοίκων των Ιωαννίνων την περίοδο 1913-1940, στο παρόν πόνημα αφηγούμαστε τους μετασχηματισμούς και τις αναμορφώσεις που καθόρισαν ουσιαστικά την εικόνα της πόλης, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα. Ο πολιτικός σχεδιασμός, σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, για την αντιμετώπιση των ασθενειών, όταν αυτές εμφανίζονται, έχει σαφείς προεκτάσεις πέραν των ίδιων χαρακτηριστικών των νόσων, ενώ σε πολλές περιπτώσεις αποκτά χαρακτήρα συμβολικό, ο οποίος συνοψίζεται στο εξής δίπολο: καθαρό - βρόμικο, όπως έχει προσδιοριστεί από αρκετούς μελετητές.

Η εξελικτική πορεία της ιατρικής στον ευρωπαϊκό και ελλαδικό χώρο καθώς και η διαδικασία μετάβασής της από τη γαληνική στη σύγχρονη εργαστηριακή, η πορεία ένταξης της περιοχής των Ιωαννίνων από την οθωμανική επικράτεια στο ελληνικό κράτος, η κατάσταση της δημόσιας υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, τα υγειονομικά προβλήματα, τα μέτρα αντιμετώπισης των ασθενειών και οι πολιτικές διευθέτησης του αστικού χώρου, αλλά και η γενική και ειδική θνησιμότητα του πληθυσμού των Ιωαννίνων, η εποχική κίνηση των θανάτων και ο συσχετισμός τους με το φύλο, την ηλικία και την εθνοτική ομάδα αποτελούν τις βασικές συντεταγμένες της ανάλυσής μας.

Η μακρά πολεμική περίοδος, το προσφυγικό ζήτημα, οι περιορισμένες δημόσιες υποδομές και ο ανεπαρκής υγειονομικός σχεδιασμός, σε συνδυασμό με το επίπεδο εξέλιξης της ιατρικής επιστήμης και το πλαίσιο παραγωγής και διανομής αγαθών, αποτέλεσαν τις κύριες αιτιάσεις για την κατίσχυση των λοιμωδών και μολυσματικών παθήσεων στον πληθυσμό των Ιωαννίνων του Μεσοπολέμου.

Οι τοπικές αρχές, οι οποίες ήταν επιφορτισμένες με την επίλυση σοβαρών ζητημάτων της δημόσιας υγείας και της κοινωνικής μέριμνας για τους ασθενέστερους, κατέβαλαν προσπάθειες, προκειμένου να αντιμετωπίσουν με τα διαθέσιμα μέσα τις επιδημικές νόσους, κάθε φορά που εμφανίζονταν και έπλητταν τον πληθυσμό, ενώ παράλληλα σχεδίαζαν σε πολιτικό επίπεδο τη βελτίωση της υγιεινής κατάστασης της πόλης. Η δημόσια υγεία, πλέον, ανάγεται σε δείκτη «εκσυγχρονισμού», «προόδου» και «εξευρωπαϊσμού», γεγονός το οποίο θα αποτελέσει, εξάλλου, και βασικό ζητούμενο για το σύγχρονο ελληνικό κράτος στο σύνολό του.

Συμπερασματικά, η παρούσα μελέτη έχει αντικειμενικό σκοπό την αποτύπωση της κατάστασης της υγείας του πληθυσμού, αλλά και των υγειονομικών συνθηκών της πόλης μετά την ενσωμάτωσή της στο ελληνικό κράτος και έως τις απαρχές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, φιλοδοξώντας να καλύψει ένα σημαντικό κενό που υπάρχει στην τοπική ιστοριογραφία. Επίσης, η έρευνά μας προσανατολίστηκε στην απόδοση της θνησιμότητας του πληθυσμού, υπό το πρίσμα των σημαντικών -σε όλους τους τομείς- αλλαγών που χαρακτηρίζουν την κρίσιμη περίοδο, στην οποία αναφερόμαστε. Η ανάλυση των παραπάνω ζητημάτων ευελπιστούμε ότι θα συμβάλει τόσο στην ιστορία των Ιωαννίνων όσο και ειδικότερα στην καταγραφή της εξέλιξης της

εθνικής δημόσιας υγείας στον χρόνο, αλλά και των ειδικών νοσολογικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού της περιοχής των Ιωαννίνων.

Abstract

Taking as a starting point the investigation of the causes of death of the inhabitants of Ioannina in the period 1913-1940, in the present work we narrate the transformations and reforms that essentially shaped the city's image as we know it today. The political planning, at national and local level, to deal with diseases when they occur, has clear implications beyond the characteristics of the diseases themselves and in many cases takes on a symbolic character, which can be summarized in the following duality: clean - dirty, as identified by several scholars.

The development of medicine in Europe and Greece, as well as the process of its transition from Galenism to modern laboratory medicine, the process of integration of the region of Ioannina from the Ottoman territory to the Greek state, the situation of public health and social welfare, the sanitary problems, the methods of dealing with diseases and the settlement policies of the urban area, but also the general and specific mortality of the population of Ioannina, the seasonality of deaths and their correlation with gender, age and ethnic group are the basic coordinates of our analysis.

The long war period, the refugee issue, the poor-quality public infrastructure and inadequate health planning, combined with the progress of medical science and the framework of production and distribution of goods, were the main reasons for the increase of infectious and contagious diseases in the Ioannina population of the interwar period.

The local authorities, which were in charge of resolving the serious issues of public health and social care for the weakest, made efforts to deal with the epidemic diseases, whenever they appeared and affected the population, while at the same time planning at a political level to improve the sanitary situation of the city. Public health has become an indicator of "modernization", "progress" and "Europeanization", which will also be a key issue for the modern Greek state as a whole.

In conclusion, the present study has the objective of depicting the health status of the population and the hygienic conditions of the city after its incorporation into the Greek state and up to the beginning of the World War II, aiming to fill an important void in local historiography. Our research was also oriented towards the estimation of population mortality, in the context of the significant changes -in all areas- that characterize the critical period we are referring to. The examination of the issues mentioned above will hopefully contribute to the history of Ioannina and in particular to the recording of the development of national public health over time, as well as to the specific pathological characteristics of the population of the Ioannina region.

ΠΗΓΕΣ

A) Δημοσιευτες πηγές:

I) Δήμος Ιωαννιτών (Δ.Ι.)

Ληξιαρχικές πράξεις αποβιώσεων, 1920-1940.

II) Ιστορικό Αρχείο Δήμου Ιωαννιτών (Ι.Α.Δ.Ι.)

Μητρώο αποβιωσάντων, 1913-1923.

Πρακτικά Συνεδριάσεων Δημοτικού Συμβουλίου, 1913-1940.

III) Γενικά Αρχεία του Κράτους - Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου (Γ.Α.Κ. - Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου)

Αρχείο Γενικής Διοίκησης Ηπείρου, 1913-1940.

IV) Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών (Ε.Η.Μ.)

Αρχείο Εφημερίδων, 1913-1940.

V) Εφημερίδα «Ηπειρωτικός Αγών»

Αρχείο Εφημερίδας «Ηπειρωτικός Αγών», 1927-1940.

VI) Βιβλιοθήκη της Βουλής

Ηλεκτρονικό Αρχείο Εφημερίδων, 1913-1940.

VII) Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας

Ηλεκτρονικό Αρχείο Εφημερίδων, 1913-1940.

VIII) Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α.)

Ηλεκτρονικό Αρχείο Εφημερίδων, 1913-1940.

IX) Εθνικό Τυπογραφείο

Ηλεκτρονικό Αρχείο Φ.Ε.Κ, 1913-1940.

X) Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Ε.Δ.Κ.Α)

Ηλεκτρονικό αρχείο εκδόσεων ΕΛΣΤΑΤ, 1913-1940.

B) Δημοσιευμένες πηγές:

I) Εθνική Στατιστική Υπηρεσία (Ε.Σ.Υ.Ε.)

a) Απογραφές πληθυσμού, 1913-1940.

Διεύθυνσις Στατιστικής, Απαρίθμησης των κατοίκων των νέων επαρχιών της Ελλάδος του έτους 1913, Αθήναι 1915.

Διεύθυνσις Στατιστικής, Απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος κατά την 19/12/1920: Γενικά στατιστικά αποτελέσματα. Α. πληθυσμός Β. οικογένειαι, Αθήναι 1928.

Υπουργείον Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως - Τμήμα Στατιστικής, Απογραφή προσφύγων: ενεργηθείσα κατ' Απρίλιον 1923, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1923.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 15 - 16 Μαΐου 1928 (2^η έκδ.), Αθήναι 1935.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδος της 15-16 Μαΐου 1928: ιν. Τόπος γεννήσεως - θρησκεία και γλώσσα - υπηκοότης*, Εθνικό Τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1935.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 16 Οκτωβρίου 1940: πραγματικός, νόμιμος και μόνιμος πληθυσμός κρωθείς δια του από 28 Ιανουαρίου 1946 Διατάγματος*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1946.

β) Στατιστικές των αιτιών θανάτου, 1925-1941.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1921*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1925.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1922*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1927.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1923*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1928.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1924*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1928.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1925*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1929.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1926*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1930.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1927*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1930.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1928*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1931.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1930*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1932.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1931*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1933.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1932*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1934.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1933*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1935.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1934*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1936.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1935*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1937.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1936*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1938.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1937*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1939.

Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των αιτιών θανάτων κατά το έτος 1938*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι 1941.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αγγελομάτη - Τσουγκαράκη Ελένη, *Η Ιόνιος Ακαδημία: το χρονικό της ίδρυσης του πρώτου ελληνικού Πανεπιστημίου (1811-1824)*, Ο Μικρός Ρωμύς, Αθήνα 1997.

Αγγελόπουλος Θ., *Περί της επιδημίας του εξανθηματικού τύφου εν φρουρά των Ιωαννίνων*, Αθήνα 1919.

Αγραφιώτης Δημοσθένης, *Υγεία και Αρρώστια: Κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις*, Ιατρικές εκδόσεις Λίτσας, Αθήνα 1988.

Αγραφιώτης Δημοσθένης, *Υγεία, αρρώστια, κοινωνία: τόποι και τρόποι σύμπλεξης*, Τυπωθήτω, Αθήνα 2003.

Αγριαντώνη Χριστίνα κ.συν., *Εισαγωγή στη νεοελληνική οικονομική ιστορία (18^{ος}-20^{ος} αι.)*, Αθήνα 1999.

Αλεξίου Θανάσης, *Περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση: η κοινωνική πολιτική ως μηχανισμός ελέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης*, Αθήνα 1999.

Αναγνωστίδου Αμαλία, *Η Κοινωνική Ιατρική της Ελληνικής Εθνότητας της Κωνσταντινούπολης από το 1839 μέχρι το 1922: διδακτορική διατριβή*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής, Θεσσαλονίκη 1993.

Αναστασόπουλος Νικόλαος, «Το “Βιβλίο Καταστατικών Εταιρειών 1931-1935” των Ιωαννίνων», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (2001), τ. 35, σ. 15-97.

Αναστασόπουλος Νικόλαος, «Πρωτοδικείο Ιωαννίνων (1913-1940): Ιστορία, πρόσωπα και η δράση τους», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (2003), 37, σ. 77-182.

Αναστασόπουλος Νικόλαος, «Περιπτώσεις εταιρικών επιχειρήσεων στην Περιφέρεια Ηπείρου (1913-1927)», *Ηπειρωτικά Γράμματα* (2006), 10, σ. 475-494.

Αναστασόπουλος Νικόλαος, «Εμπορικές συνεταιριστικές δραστηριότητες στα Ιωάννινα (1914-1930): Η μαρτυρία του Βιβλίου Καταστατικών Εταιρειών», στο Ρόκος Δ. (επιμ.), *Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη της Ηπείρου*, Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας του ΕΜΠ, Λιβάνη, Αθήνα 2007, τ. Β', σ. 184-212.

Αναστασόπουλος Νικόλαος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά τον μεσοπόλεμο: το παράδειγμα του Νομού Ιωαννίνων*, Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 2012.

Αναστασόπουλος Νικόλαος, *Η Ισραηλιτική Λέσχη Ιωαννίνων κατά τον Μεσοπόλεμο: ίδρυση, στόχοι, παρουσία*, Ίδρυμα Ιωσήφ και Εσθήρ Γκανή, Ιωάννινα 2015.

Αναστασόπουλος Νικόλαος, «Από την Οθωμανική περίοδο στο Ελληνικό κράτος: πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις για την περιοχή των Ιωαννίνων», στο Δημάδης Κωνσταντίνος (επιμ.), *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία: πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα 2015, τ. Α', σ. 311-324.

Αναστασόπουλος Νικόλαος, «Η Ήπειρος από τον 19ο στις αρχές του 20ού αιώνα: Πολιτική, Οικονομία, Κοινωνία, Μετανάστευση», στο Λιάμπη

Κατερίνη, Κατσικούδης Νικόλαος, Αναστασόπουλος Νικόλαος (επιμ.), *Από την Απειρο Χώρα στην Μεγάλη Ήπειρο: Ηπειρώτες ακολουθώντας την υπερπόντια μετανάστευση προς τις ΗΠΑ. Τέλος του 19ου αιώνα έως τον Μεσοπόλεμο*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων - Υπουργείο Οικονομίας, Ανάπτυξης & Τουρισμού, Ιωάννινα 2016, σ. 3-16.

Ανδρονόπουλος Βασίλειος, Μαθιουδάκης Μίνωας, *Νεοελληνική Διοικητική Ιστορία: Περιφερειακή διοίκηση / Τοπική αυτοδιοίκηση*, Αθήνα 1988.

Ανδρουλάκη Ελευθερία, *Η διαχρονική εξέλιξη της θνησιμότητας στην Ελλάδα*, Βόλος 2007.

Ανδρουλάκη Ελευθερία, *Η περιφερειακή διάσταση της θνησιμότητας, Ελλάδα 2001*, Βόλος 2007.

Αραβαντινός Παναγιώτης, *Χρονογραφία της Ηλείου των τε ομόρων Ελληνικών και Ιλλυρικών χωρών διατρέχουσα κατά σειράν τα εν αυταίς συμβάντα από του σωτηρίου έτους μέχρι του 1854, περιέχουσα και τοπογραφικόν πίνακα αναπτύσσοντα την πολιτειογραφικήν, ιστορικήν και γεωγραφικήν κατάστασιν των εν τω κειμένω ενδιαλαμβανομένων επαρχιών, πόλεων, κωμών και θέσεων, προς δε τούτοις και ακριβή στατιστικήν έκθεσιν πάσης της Ηλείου συντεταγμένη υπό Π.Α.Π, Ηλίας Ρίζος, χ.τ., 1856.*

Αραβαντινός Παναγιώτης, *Ηπειρωτικόν γλωσσάριον*, Αθήναι 1909.

Αρβανίτης Α., Ραζής Ν., «Ελληνικά Ιατρικά Περιοδικά 19^{ου} Αιώνα (1836-1897)», *Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας* (2007), 19:3, σ. 108-116.

Αρχείο του ποντιακού και μικρασιατικού πολιτισμού: προσφυγικές εγκαταστάσεις στον Δήμο Ανατολής, Πνευματικό Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Ανατολής, Ανατολή 2001.

Βαβαρέτος Γεώργιος, *Κομπογιαννίτες, Ματσουκάδες, οι ξακουσμένοι αυτοδίδακτοι Γιατροί απ' το Ζαγόρι της Ηλείου*, Αθήναι 1972.

Βακαλόπουλος Απόστολος, *Οι Έλληνες σπουδαστές στα 1821, Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών*, Θεσσαλονίκη 1978.

Βακαλόπουλος Απόστολος, *Νέα ελληνική ιστορία (1204-1985)*, Θεσσαλονίκη 2004.

Βακατσός Κώστας, *Η Γενική Διοίκηση Ηλείου. Η αγροτική ιδιοκτησία (1913-1918): διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, Ιωάννινα 2001.

Βαλαώρας Βασίλειος, *Υγιεινή του ανθρώπου*, Αθήναι 1967.

Βεγκλίδης Ιωάννης, *Οικογενειακή ιατρική εγκυκλοπαίδεια. Εικονογραφημένοι λεξικόν γνώσεων, συμβουλών και οδηγιών υγιεινής και ιατρικής δια υγείας και ασθενείας*, Τυπογραφικά καταστήματα «Ο Φοίνιξ», Κωνσταντινούπολις, χ.χ.

Βεργόπουλος Κώστας, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα - το πρόβλημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης της γεωργίας*, Αθήνα 1975.

Βουδούρης Κωνσταντίνος (επιμ.), *Φιλοσοφία και Ιατρική*, Διεθνές Κέντρον Ελληνικής Φιλοσοφίας και Πολιτισμού: Ιωνία, Αθήνα 1998.

Βρανούσης Λέανδρος (επιμ.), *Αφιέρωμα εις την Ήπειρον: εις μνήμην Χριστού Σούλη (1892-1951)*, Τυπογραφείο Μυρτίδη, Αθήνα 1956.

Βρανούσης Λέανδρος, Σφυρόερας Βασίλειος, «*Δημογραφικές εξελίξεις - Οι Ηπειρώτες της Διασποράς*» στο *Ήπειρος 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1997, σ. 257-264.

Βραχνιάρης Χρήστος, *Το ελληνικό εργατικό κίνημα και το αγροτικό ζήτημα (περίοδος 1900-1920)*, Αθήνα 1988.

Γαρδικας Κ., *Ειδική Νοσολογία*, Παρισιανός, Αθήνα 2005.

Γεωργάκης Βασίλης, «Η ηθική της πείνας. Ο αγροτικός χώρος της Ηπείρου κατά τον Εθνικό Διχασμό (1915-1917)», στο Ποταμιάνος Νίκος (επιμ.), *Εκδοχές της ηθικής οικονομίας: ιστορικές και θεωρητικές μελέτες*, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών - ΙΓΕ, Ρέθυμνο 2021, σ. 101-123.

Γεωργίου Π. Ιωάννης, *Ιστορία της Ιατρικής*, Παπαζήση, Αθήνα 1978.

Γεωργούση Ευγενία, Κυριόπουλος Γιάννης (επιμ.), *Η ασφάλιση υγείας στην Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 2001.

Γονατίδης Γιάννης, Παπιά Μαρία, Παπαστεφανάκη Λήδα, «Επιδημίες και καραντίνα: Η υγειονομική πολιτική του ελληνικού κράτους», *Τα Ιστορικά* (2023), 76, σ. 5-36.

Δαρδαβέσης Θεόδωρος, «Η ιστορική πορεία του Υπουργείου Υγείας στην Ελλάδα (1833-1981)», *Ιατρικό Βήμα* (2008), σ. 50-61.

Δαρδαβέσης Θεόδωρος, «Η οργάνωση της κεντρικής διοίκησης για την υγειονομική πολιτική στην περίοδο του μεσοπολέμου», στο Κυριόπουλος Γιάννης (επιμ.), *Δημόσια υγεία και κοινωνική πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του: πρακτικά συνεδρίου*, Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 99-111.

Δεγλήρης Νίκος, *Συμβολή στη μελέτη του ελληνικού ιατρικού περιοδικού τύπου του ΙΘ' αιώνα*, Ιατρικό Σπουδαστήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1980.

Δερτιλής Γιώργος, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση, 1880-1909*, Αθήνα 1985.

Δημητριάδης Ευάγγελος, *Το βλαέτι των Ιωαννίνων κατά τον 19ο αιώνα. Γιάννενα: από την "πόλη - παζάρι" στην "πόλη - πρακτορείο". Ιστορική χωρολογική - πολεολογική - κτιριολογική μελέτη*, εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993.

Δημολιάτης Γιάννης κ.συν. (επιμ.), *Η Δημόσια Υγεία στην Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002.

Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του: πρακτικά συνεδρίου, Αθήνα 2008.

Δήμου Αλεξ., *Αργυροχοΐα και χρυσοχοΐα στα Γιάννενα*, Ιωάννινα 1981.

Δραγούμης Νικόλαος, *Ιστορικά αναμνήσεις*, εκδόσεις «Στοχαστή», Αθήνα 1925, τ. 1.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Αλφαβητικόν ευρετήριο των νόσων, κακώσεων και των αιτιών θανάτου του κυκλοφορήσαντος Α' τόμου: βάσει της εβδομής αναθεώρησης (1955)*, Αθήναι 1963.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Εγχειρίδιον διεθνούς στατιστικής ταξινόμησης των νόσων, των κακώσεων και των αιτιών θανάτου: έβδομη αναθεώρησης (1955) των διεθνών πινάκων των νόσων και των αιτιών θανάτου*, Αθήναι 1960, τ. 1.

Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, *Διεθνής Στατιστική Ταξινόμηση Νόσων και Συναφών Προβλημάτων Υγείας (10^η αναθεώρηση)*, Αθήνα 2010, τ. 1, τχ. Α'.

Ευτυχιάδης Αριστοτέλης, *Εισαγωγή εις την ελληνικήν θεραπευτικήν: από του 1453 μέχρι των μέσων του 19^{ου} αιώνας*, Αθήναι 1985.

Ζαβιτσιάνος Νικόδημος, *Εγκόλλιον ιατρικόν προς χρήσιν των πρακτικῶν Ιατρῶν*, Τύποις Ι. Ναχαμούλη εκδότης, Κέρκυρα 1879.

Ζαχαριάς Κωνσταντίνος, *Η εξέλιξη της φυματίωσης στην Ελλάδα κατά τον τελευταίο αιώνα: διδακτορική διατριβή*, Ε.Κ.Π.Α. Ιατρική Σχολή, Αθήνα 2007.

Ζυγούρης Θανάσης, *Από τον Bernasconi στον Hébrard: «γνωστοί» και άγνωστοι πολεοδομικοί χάρτες των Ιωαννίνων*, Δήμος Ιωαννιτών / Ζωσιμαία Δημόσια Βιβλιοθήκη Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2019.

Ζώρας Γεώργιος, «Ειπανησιακά μελέται. 2. Πρόνοια περί των εν Ιταλία Ελλήνων σπουδαστῶν κατά τον παρελθόντα αιώνα: (Ένα έγγραφον της Παπικής Κυβερνήσεως σωζόμενον εις το Απόρρητον Αρχεῖον του Βατικανού)», *Παρνασσός* (1973), 15, σ. 407-411.

Η κρίση του 1929, η ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδος για τα έτη 1928-1940, Τράπεζα της Ελλάδος/Ευρωσούστημα, Νοέμβριος 2009.

Θεοδώρου Βάσω, «Υποσιτισμός και φυματίωση στο Μεσοπόλεμο: Υγιεινή διατροφή και οργάνωση μαθητικῶν συσσιτίων (1928-1932)», *Μνήμων* (2009), 30, σ. 233-262.

Θεοδώρου Βάσω, «Από τον Πατριωτικό Σύνδεσμο των Ελληνίδων στο Πατριωτικό Ίδρυμα Περιθάλψεως: εθελοντικά δίκτυα, πολιτική αλλαγή και κράτος πρόνοιας», στο *Θαλής - Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην αστική Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα: σύλλογοι, δίκτυα κοινωνικής παρέμβασης και συλλογικές υποκειμενικότητες: σεμινάριο*, 6-7 Ιουνίου 2010 στο <http://www.public-sociality.gr/gr/keimena.html> (28-4-2015).

Θεοδώρου Βάσω, Καρακατσάνη Δέσποινα, «Υγιεινής παραγγέλματα: το ενδιαφέρον για την υγεία των μαθητῶν και η υπηρεσία σχολικής υγιεινής τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα», στο *2^ο Διεθνές Συνέδριο: Η παιδεία του 21^{ου} αιώνα. Ιστορικοσυγκριτικές προσεγγίσεις*, Πάτρα 4-6 Οκτωβρίου 2002 στο <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/theodorou.htm> (28-4-2015).

Κακριδής Θ. Ιωάννης, *Ελληνική Μυθολογία*, Εκδοτική Αθηνῶν, Αθήνα 1986, τ. 2.

Καλυδόπουλος Γ. Α., *Ο εμπορικός μαρασμός των Ιωαννίνων: Τα αίτια και τα μέσα θεραπείας αυτού*, Τυπογραφείον «Ερμής», Ιωάννινα 1929.

Κανετάκης Γιάννης, *Το Κάστρο: Συμβολή στην πολεοδομική ιστορία των Ιωαννίνων*, Τ.Ε.Ε., Αθήνα 1994.

Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Η μεταφορά της ιατρικής γνώσης μέσω των εντόπων ελληνικῶν βιβλίων κατά την εποχή του Νεοελληνικῶ Διαφωτισμοῦ: διδακτορική διατριβή*, Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα 1996.

Καραμπερόπουλος Δημήτριος, «Δαμαλισμός (1798): Οι πρώτες δημοσιεύσεις στα ελληνικά», *Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνῶν* (1999), 46, σ. 224-230.

Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Η ιατρική ευρωπαϊκή γνώση στον ελληνικό χώρο 1745-1821*, Σταμούλη, Αθήνα 2003.

Καραμπερόπουλος Δημήτριος, «Σταύρου Μουλαῖμου, Αντιδοτάριον, Βενετία 1724: Το πρώτο στα Ελληνικά Ιατρικό βιβλίο», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (2003), 37, σ. 483-490.

Καραμπερόπουλος Δημήτριος, «Εμβολιασμός: η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του από τους Έλληνες Ιατρούς Εμμ. Τιμόνη και Ιακ. Πυλαρινό (αρχές 18^{ου} αι.)», *Δελτίο Α΄ Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών* (2006), 53:4, σ. 347-351.

Καραμπερόπουλος Δημήτριος, «Ελληνική ιατρική ορολογία: οι απαρχές της κατά τον νεοελληνικό διαφωτισμό», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* (2008), 25:2, Αθήνα, σ. 244-247.

Καράς Γιάννης, *Οι επιστήμες στην Τουρκοκρατία: χειρόγραφα και έντυπα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1994, τ. Γ'.

Καρδαμάτης Ιωάννης, *Στατιστικοί πίνακες των ελών και της συχνότητας της ελονοσίας εν ελλάδι*, Εθνικό Τυπογραφείο, Εν Αθήναις 1924.

Καρδαράς Τιμολέων, *Πρακτική ιατρική των οικογενειών*, Γ. Φέξης, εν Αθήναις 1892.

Κατσουγιαννόπουλος Βασίλειος, *Επιδημιολογία*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1984.

Κοκολάκης Μιχάλης, «Πληθυσμός και απογραφές στην Ήπειρο της ύστερης Τουρκοκρατίας», στο *Γιάννινα - Ήπειρος 19^{ος} - 20^{ός} αι. (Πρακτικά Β΄ Επιστημονικού Συνεδρίου)*, Γιάννινα 1993, σ. 299-315.

Κοκολάκης Μιχάλης, *Το ύστερο γιαννιώτικο πασαλίκι: Χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην Τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820-1913)*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2003.

Κόμης Κώστας, *Δημογραφικές όψεις της Πρέβεζας: 16^{ος}-18^{ος} αιώνας*, Ιωάννινα 1999.

Κόμης Κώστας, *Ιστορική Δημογραφία του Νεοελληνικού χώρου: πηγές (19^{ος} αιώνας)*, Ιωάννινα 2002.

Κόμης Κώστας, *Χολέρα και Λοιμοκαθαρτήρια (19^{ος}-20^{ός} αιώνας): Το παράδειγμα της Σαμιοπούλας*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2005.

Κόμης Κώστας, *Σύναμμα. Κοινωνικές Δομές και Όψεις του Νεοελληνικού Χώρου: Πόλεις, Πληθυσμιακές μετακινήσεις, Μηχανισμοί κυριαρχίας και άλλα σχετικά ζητήματα*, Ιωάννινα 2007.

Κόμης Κώστας, «Λεπρός και Κομμουνιστής: Δύο φορές “Λεπρός”», στο Παπαστεφανάκη Λήδα, Τζανάκης Μανόλης, Τρουμπέτα Σεβαστή (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας & ασθένειας*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ηράκλειο 2013, σ. 153-179.

Κόμης Κώστας, *Η λέπρα στον ελλαδικό χώρο: Ιστορία και ιστορικά τεκμήρια (19^{ος} - 20^{ός} αιώνας)*, Παπαζήση, Αθήνα 2014.

Κόμης Κώστας, «Ellis Island (1892-1954): Μια μισάνοικτη πόλη προς τη Δύση», στο Λιάμπη Κατερίνη, Κατοικούδης Νικόλαος, Αναστασόπουλος Νικόλαος (επιμ.), *Από την Άλπειρο Χώρα στην Μεγάλη Ήπειρο: Ηπειρώτες ακολουθώντας την υπερπόντια μετανάστευση προς τις ΗΠΑ. Τέλος του 19^{ου} αιώνα έως τον Μεσοπόλεμο*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων - Υπουργείο Οικονομίας, Ανάπτυξης & Τουρισμού, Ιωάννινα 2016, σ. 93-102.

Κόμης Κώστας, *Ιστορία και ιστορικά τεκμήρια: Παραδείγματα από τον ελλαδικό χώρο στους νεότερους χρόνους [16^{ος}-20^{ός} αιώνας]*, Παπαζήση, Αθήνα 2017.

Κόμπος Μ., Νικολούδη Δ., Παπαντωνίου Μ., *Ανάπτυξη L.I.S. για τα δεκαεπτά μουσουλμανικά τεμένη των Ιωαννίνων και αναπαράστασή τους στη σύγχρονη*

πόλη: *διπλωματική εργασία*, Ε.Μ.Π., Τμήμα Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών, Τομέας Τοπογραφίας, Αθήνα 2000.

Κοντομίχης Πανταζής, *Η λαϊκή ιατρική στη Λευκάδα*, Γρηγόρη, Αθήνα 1985.

Κοπανάρης Φωκίων, *Η Δημόσια Υγεία εν Ελλάδι*, Αθήναι 1933.

Κορασιδου Μαρία, *Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους: φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα τον 19^ο αιώνα*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1995.

Κορασιδου Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση και έλεγχος της υγείας του πληθυσμού στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Τυπωθήτω / Δαρδανός, Αθήνα 2002.

Κοτζαγεώργης Φωκίων, *Το Ισλάμ στα Βαλκάνια: ένα ελληνόφωνο μουσουλμανικό χειρόγραφο από την Ήπειρο του 18^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1997.

Κούζης Αριστοτέλης (επιμ.), *Πρακτικά του Α' Ελληνικού Συνεδρίου κατά της φυματίωσης εν Αθήναις 6-10 Μαΐου 1909*, Βασιλικόν Τυπογραφείον Ν. Χιώτη & Κ. Ρουσέα, Εν Αθήναις 1909.

Κουλίδας Κωνσταντίνος, «Τα μουσουλμανικά βακούφια της πόλεως των Ιωαννίνων», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο (ανάτυπο)*, Ιωάννινα 2004.

Κρεατσάς Γεώργιος, Βραχνής Νικόλαος, *Ιατρική Σχολή 170 χρόνια (1837-2007)*, Ιατρική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2007.

Κυριόπουλος Γιάννης κ.συν. (επιμ.), *Η πολιτική υγείας στην Ελλάδα: στο σταυροδρόμι των επιλογών*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.

Κυριόπουλος Γιάννης, «Οι πολιτικές υγείας και ασφάλισης στην Ελλάδα υπό το πρίσμα των διεθνών εξελίξεων στην περίοδο του μεσοπολέμου», ο ίδιος (επιμ.), *Δημόσια υγεία και κοινωνική πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του: πρακτικά συνεδρίου*, Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 47-66.

Κυριόπουλος Γιάννης, *Θεωρία και πολιτική στην υγεία και την ιατρική περίθαλψη*, Καστανιώτης, Αθήνα 2018.

Κωστής Κώστας, *Αγροτική Οικονομία και Γεωργική Τράπεζα: όψεις της ελληνικής οικονομίας στο Μεσοπόλεμο (1919-1928)*, Αθήνα 1987.

Κωστής Κώστας, *Στον καιρό της πανώλης: εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου, 14^{ος} -19^{ος} αιώνας*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1995.

Λάιος Κωνσταντίνος, *Οι ασθένειες και η εικονογραφία τους κατά την αρχαιότητα: διδακτορική διατριβή*, Ε.Κ.Π.Α. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αθήνα 2009.

Λαμπρίδης Ιωάννης, *Ηπειρωτικά μελετήματα, τχ. 1^{ον}: Περιγραφή της πόλεως Ιωαννίνων*, Τυπογραφείον Βλαστού Βαρβαρρήγου, Εν Αθήναις 1887.

Λασκαράτος Ιωάννης, *Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864)*, Αθήνα 1985.

Λέβητ Τζέφρεϋ, «Η ίδρυση της Υγειονομικής Σχολής Αθηνών», στο Κυριόπουλος Γιάννης (επιμ.), *Δημόσια υγεία και κοινωνική πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του: πρακτικά συνεδρίου*, Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 113-120.

Λιάκος Αντώνης, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1993.

Λιβαδάς Γρηγόριος, «Το πρόβλημα της ελονοσίας εν Ελλάδι και γενικαί αρχαί περί του τρόπου της αντιμετώπισης αυτού», *Αρχαία Υγιεινής* (1937), 1, σ. 13-21.

Λιβαδάς Γρηγόριος, Σφάγγος Ιωάννης, *Η ελονοσία εν Ελλάδι (1930-1940): έρευνα - καταπολέμησις*, Τύποις «Πυρσού», Αθήνα 1940.

Λουκάτος Σπύρος, «Το βιλαέτι των Ιωαννίνων (Ηπείρου) στα χρόνια της απελευθέρωσής του από τον οθωμανικό ζυγό, 1910-1913», στο *Γιάννινα - Ήπειρος 19^{ος} - 20^{ός} αι. (Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συνεδρίου)*, Γιάννινα 1993, σ. 55-102.

Μακρής Γιώργος, Παπαγεωργίου Στέφανος, *Το χερσαίο δίκτυο επικοινωνίας στο κράτος του Αλή πασά Τεπελενλή*, Παπαζήση, Αθήνα 1990.

Μακρυμιχαλός Στέφανος, «Χριστόφορος Άγγελος. Ο ελληνοδιδάσκαλος της Οξφόρδης», *Πελοποννησιακά* (1957), τ. Β', σ. 219-246.

Μάλαμας Μιχαήλ, *Η λαϊκή βοτανολογία στο Ζαγόρι: διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιατρική Σχολή, Ιωάννινα 1982.

Μανδηλαράς Βασίλειος, Κοντομέρκος Γάσος (επιμ.), *Ιπποκράτης: Άπαντα*, Κάκτος, Αθήνα 1992, τ. 1-17.

Μαστρογιάννης, Ιωάννης, *Ιστορία της Κοινωνικής Πρόνοιας της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1960)*, Αθήνα 1960.

Μάτσας Ιωσήφ, *Τα ονόματα των Εβραίων στα Γιάννινα (ανάπτυξη από τον τόμο: αφιέρωμα εις την Ήπειρον εις μνήμη Χριστού Σούλη)*, Αθήνα 1955.

Μαυρογορδάτος Γιώργος, Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1988.

Μέγα Λεξικόν της Ιατρικής εικονογραφημένον μετά πλήρους και απλοποιημένου συστήματος διαγνωστικής και θεραπευτικής, Θ. Μάνος & Κ. Οικονομίδης, Αθήνα 1929, τ. 1-4.

Μέρτζιος Κωνσταντίνος, «Μικρός Ελληνομνήμων: τεύχος δεύτερον», *Ηπειρωτική Εστία* (1959), σ. 353-354.

Μέρτζιος Κωνσταντίνος, «Μια άγνωστος περιπέτεια της Πάργας και ο Κερκυραίος Πέτρος Λάντζας», *Ηπειρωτική Εστία* (1960), σ. 892.

Μουστάνη Ντίνα, Τζαφλέρης Νίκος, «Κοινωνική πρόνοια και περίθαλψη στο Βόλο: οι φυματικοί στο Μεσοπόλεμο», στο Κυριόπουλος Γιάννης (επιμ.), *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του: πρακτικά συνεδρίου*, Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 387-402.

Μουστάνη Ντίνα, *Οι δημογραφικές εξελίξεις σ' ένα Βιομηχανικό Κέντρο: Βόλος 1881-1922. Διδακτορική διατριβή*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Βόλος 2014.

Μπαρλαγιάννης Θανάσης, *Η υγειονομική συγκρότηση του ελληνικού κράτους, 1833-1845*, Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", Αθήνα 2018.

Μπαρλαγιάννης Θανάσης, «Οθωνικός συγκεντρωτισμός και δημόσια υγιεινή: Η υγειονομική αστυνομία ανάμεσα στις "τοπικές ελευθερίες" και τους νομοθετικούς ορισμούς (1833-1845)», *Τα Ιστορικά* (2018), 67, σ. 77-90.

Μπόγκας Ευάγγελος, *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου: βορείου, κεντρικής και νοτίου*, Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1964-1966, τ. 1 και 2.

Μπουρνόβα Ευγενία, Προγουλάκης Γιώργος, «Ο αγροτικός κόσμος», στο Χρ. Αγριαντώνη κ.συν., *Εισαγωγή στη νεοελληνική οικονομική ιστορία (18ος-20ος αι.)*, Αθήνα 1999, σ. 45-104.

Μουσειδου Γιασμίνα, *Η αργυροχοΐα στην Ήπειρο*, Αθήνα 1983.

Νάχμαν Ευτυχία, *Γιάννενα: ταξίδι στο παρελθόν*, Talos press, Αθήνα 1996.

Νικολαΐδης Ιωάννης, *Τα Γιάννενα του μεσοπολέμου*, Ιωάννινα 1992-1995, τ. Α'-Θ'.

Νικολαΐδου, Ελευθερία, «Προτάσεις της επιτροπής του Βιλαετίου Ιωαννίνων πάνω στο σχέδιο μεταρρυθμίσεων της Πύλης (1879-1880)», *Δωδώνη* (1981), 10, σ. 339-368.

Νικολαΐδου Ελευθερία, «Η οργάνωση του κράτους στην απελευθερωμένη Ήπειρο (1913-1914)», *Δωδώνη* (1987), 16:1, σ. 497-610.

Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές Κοινωνικές Δομές*, Οδυσσεάς, Αθήνα 1993.

Ντάτση Ευαγγελή, «Ένας άγνωστος πολεοδομικός χάρτης των Γιαννίνων του 1902», στο *Ήπειρος: Κοινωνία - Οικονομία 15^{ος} - 20^{ός} αι. (Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας)*, Δήμος Ιωαννιτών, Γιάννινα 1987, σ. 91-108.

Πάλλης Αλέξανδρος, *Συλλογή των κυριωτέρων στατιστικών των αφοροσών την ανταλλαγής των πληθυσμών και προσφυγικήν αποκατάστασιν μετά αναλύσεως και επεξηγήσεων*, Αθήναι 1929.

Παναγιωτίδου Ιοκάστη, *Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο τον δέκατο ένατο αιώνα (1788-1913)*, Ιωάννινα χ.χ.

Παπαγεωργίου Γεώργιος, «Η επιδημία πανώλης στη Θεσσαλία, Ήπειρο και Αλβανία (1812-1823)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (1986), 28, σ. 71-102.

Παπαγεωργίου Γεώργιος, *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, ΙΜΙΑΧ, Ιωάννινα 1988.

Παπαγεωργίου Γεώργιος, *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο: Ζαγόρι (μέσα 18^{ου} - αρχές 20^{ού} αι.)*, εκδ. Ριζαρείου Σχολής, Ιωάννινα 1995.

Παπαγεωργίου Γ. Κωνσταντίνος, *Η διοικητική οργάνωση της Ηπείρου: ιστορικά στοιχεία*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2000.

Παπαγιαννόπουλος Ιωάννης, *Θέματα Ιστορίας της Ιατρικής*, Ιωάννινα 1992.

Παπαδοπούλου Βαρβάρα (επιμ.), *Το κάστρο των Ιωαννίνων*, ΥΠ.ΠΟ. - 8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Ιωάννινα 2009.

Παπαευαγγέλου Γ., Τσίμπος Κ., *Ιατρική δημογραφία και οικογενειακός προγραμματισμός*, Αθήνα 2006.

Παπαϊωάννου Γιάννης, «Η εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων και η ιστορία της», *Χρονικά Ισραηλιτικά* (2003), τ. κοστ', αρ. φ. 184, σ. 3-8.

Παπακώστα Ε. Χριστίνα, «Ηπειρώτες έμποροι στη Βενετία (16^{ος}-19^{ος} αιώνας)», *Θησαυρίσματα* (2007), 37, σ. 435-448.

Παπακώστας Γεώργιος, «Οργάνωσις αντιφυματικού αγώνος», *Archives d' Hygiène* (1937), 8, σ. 333-383.

Παπασπύρου Αλεξάνδρα, *Πολεοδομική Ιστορία των Ιωαννίνων: διπλωματική εργασία*, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ - Διατμηματικό

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου» Πολεοδομία - Χωροταξία, Αθήνα 2009.

Παπασταθόπουλος Στάθης, «Σήμανση Χ: Η βιοπολιτική της ψυχομετρικής αξιολόγησης των μεταναστών στο νησί Ellis», στο Λιάμπη Κατερίνη, Κατσικούδης Νικόλαος, Αναστασόπουλος Νικόλαος (επιμ.), *Από την Άπειρο Χώρα στην Μεγάλη Ήπειρο: Ηπειρώτες ακολουθώντας την υπερπόντια μετανάστευση προς τις ΗΠΑ. Τέλος του 19ου αιώνα έως τον Μεσοπόλεμο*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων - Υπουργείο Οικονομίας, Ανάπτυξης & Τουρισμού, Ιωάννινα 2016, σ. 103-112.

Παπασταύρος Αναστάσιος, *Τα Γιάννενα του 19^{ου} αιώνα όπως τα περιέγραψαν και τα απεικόνισαν οι ξένοι περιηγητές*, Οδυσσέας, Αθήνα 2005.

Παπασταύρος Αναστάσιος, *Ηπειρώτες εθνικοί ενεργέτες: ένα μοναδικό παγκόσμιο φαινόμενο*, Απειρωτάν, Ιωάννινα 2010.

Παπασταύρος Αναστάσιος, *Αλή πασάς: από λήσταρχος ηγεμόνας*, Απειρωτάν, Ιωάννινα 2013.

Παπαστεφανάκη Λήδα, «Δημόσια υγεία, φυματίωση και επαγγελματική παθολογία στις ελληνικές πόλεις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: η αντιφατική διαδικασία του αστικού εκσυγχρονισμού», *Ελευθέριος Βενιζέλος και ελληνική πόλη: Πολεοδομικές πολιτικές και κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις: πρακτικά συνεδρίου*, Επτάλοφος, Αθήνα 2005, σ. 155-170.

Παπαστεφανάκη Λήδα, «Από την “Υγιεινή των Επιτηδευμάτων” στην “Ηυξημένην Νοσηρότητα της Εργατικής Τάξεως”: Η επαγγελματική υγεία στην Ελλάδα, 1870-1940», στο Κυριόπουλος Γιάννης (επιμ.), *Δημόσια υγεία και κοινωνική πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του: πρακτικά συνεδρίου*, Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 265-288.

Παπαστεφανάκη Λήδα, Τζανάκης Μανόλης, Τρουμπέτα Σεβαστή (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας & ασθένειας: Η κοινωνική ιστορία της ιατρικής ως ερευνητικό πεδίο*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ηράκλειο 2013.

Παπαστεφανάκη Λήδα, «“Άρρωστοι από εργασία;” Ιστοριογραφικά και μεθοδολογικά ζητήματα στην ιστορία της υγείας των εργαζομένων», στο Παπαστεφανάκη Λήδα, Τζανάκης Μανόλης, Τρουμπέτα Σεβαστή (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας & ασθένειας*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ηράκλειο 2013, σ. 89-115.

Παπαστεφανάκη Λήδα, «“Άνθρωποι ταπεινοί, φρόνιμοι, νοικοκυρεμένοι και καλοί οικογενειάρχες...”. Προς μια κοινωνική ιστορία της Εβραϊκής Κοινότητας των Ιωαννίνων τον 20^ο αιώνα», στο Μαχαιρά Άννα, Παπαστεφανάκη Λήδα (επιμ.), *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15^{ος}-20^{ος} αιώνας: οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός: πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου*, Ισνάφι, Ιωάννινα 2016, σ. 127-144.

Παπιά Μαρία, «Υγειονομικά προβλήματα και πολιτικές διεύθυνσης του χώρου: το παράδειγμα των Ιωαννίνων 1913-1920», στο Κυριόπουλος Γιάννης (επιμ.), *Δημόσια Υγεία και κοινωνική πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του: πρακτικά συνεδρίου*, Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ. 243-261.

Παπιά Μαρία, «Όταν η γριπή “θέριζε” τα Γιάννενα: Το υγειονομικό ζήτημα στην περιοχή Ιωαννίνων 1913-1920», *Ηπειρωτικός Αγών*, αρ. φ. 22.009, Ιωάννινα 9-1-2009, σ. 1, 12.

Παπιά Μαρία, «Η πόλη των Ιωαννίνων μέσα από τα δημοσιεύματα των εφημερίδων στο λυκαυγές της απελευθέρωσης», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* (2014), τ. ΛΓ', σ. 219-238.

Παπιά Μαρία, «Νέες Χώρες και εθνική ενσωμάτωση: το παράδειγμα των Ιωαννίνων», στο Γ. Παπαγεωργίου, Κ. Πέτσιος (επιμ.), *Ιστορία - Λογισσώνη. Η Ήπειρος και τα Ιωάννινα από το 1430 έως το 1913 (28 Φεβρουαρίου - 3 Μαρτίου 2013): πρακτικά συνεδρίου*, Ιωάννινα 2015, σ. 221-242.

Παπιά Μαρία, «Περί των Ιατρών - Φιλοσόφων: "Dominus Constantinus domini Demetrici Macry de Cassiope, nunc vero Janina"», *Κερκυραϊκά Χρονικά* (2017), τ. ΙΑ', σ. 159-170.

Παπιάς Στέφανος, *Σύσταση και διοικητική εξέλιξη των Κοινοτήτων, των Δήμων και του Νομού Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2004.

Πατρικίος Βασίλειος, *Η πορεία της φθίσεως εν Ελλάδι (από του 1894-1908) και τα κατ' αυτής ληπτέα μέτρα*, Εν Αθήναις 1909.

Πελαγίδης Ευστάθιος, *Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία (1923-1930)*, Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1994.

Πεντόγαλος Γεράσιμος, *Η Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας (1824-1828, 1844-1865): διδακτορική διατριβή*, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1980.

Πεντόγαλος Γεράσιμος, *Εισαγωγή στην Ιστορία της Ιατρικής, Παρατηρητής*, Θεσσαλονίκη 1983.

Πετοάλης Αθανάσιος, *Η δημοσιονομική αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος*, Τυπογραφείον «Εστία», Εν Αθήναις 1930.

Πλουμίδης Γεώργιος, *Αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Παδούης (Μέρος Α'. Artisti 1634-1782)*, Τυπογραφείον Αδελφών Μυρτίδη, Εν Αθήναις 1970.

Πλουμίδης Γεώργιος, «Αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών της Παδούης (Μέρος Α'. Artisti) Συμπλήρωμα (έτη 1674-1701)», *Θησαυρισματα* (1971), σ. 188-204.

Πλουμίδης Γεώργιος, «Ο ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσής του (1905 περ.-1912)», *Δωδώνη* (1977), τχ. Στ', σ. 355-375.

Πλουμίδης Γεώργιος, «Συμβολή του εμπορίου των Ηπειρωτών με τη Βενετία (18^{ος} αι.)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (1986), 41, σ. 9-33.

Πλουμπίδης Δημήτρης, *Ιστορία της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα: Θεσμοί, ιδρύματα και κοινωνικό πλαίσιο 1850-1920, Σύγχρονα Θέματα*, Θεσσαλονίκη 1989.

Πολυχρονίδης Ιωάννης, *Δημόσια Υγεία, Κοινωνική Πρόνοια και Υγειονομική Πολιτική στην Κρητική Πολιτεία (1898-1913)*, Παπαζήση, Αθήνα 2010.

Πουλάκου - Ρεμπελάκου Έφη, Βρυώνη Γεωργία, Βογιατζάκης Ευάγγελος, Τσακρής Αθανάσιος, «Οι μεγάλες επιδημίες του 19^{ου} αιώνα και η γέννηση της Μικροβιολογίας στην Ελλάδα», *Ερευνητική Εργασία (Ιστορία της Μικροβιολογίας)* (2017), 62:2, σ. 91-103.

Πούρκος Μάριος (επιμ.), *Το σώμα ως τόπος βιωμάτων, ταυτοτήτων και κοινωνικών νοημάτων*, Οκτώ, Αθήνα 2017.

Πυρσινέλλας Βασίλειος, *Η ίδρυση των Ιωαννίνων και η ονομασία αυτών (ανάτοπο εκ της Ηπειρωτικής Εστίας)*, Ιωάννινα 1959.

Ρόζος Βασίλειος, Παπαβασιλείου Ιωάννης, *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Ιατρικής*, Αθήνα - Ιωάννινα 1985, τ. 1.

Ρόκου Βασιλική, *Τα βυρσοδεψεία των Ιωαννίνων: από το εργαστήριο στο «εργοστάσιο» της βιοτεχνικής πόλης*, Ελληνικά Γράμματα, χ.τ. 2004.

Ρόκου Βασιλική, «Μεταποιητικά εργαστήρια των Ιωαννίνων στο τέλος του 19^{ου} αι.», *Δωδώνη* (2004), τ. 33, σ. 365-381.

Ρουσόπουλος Α., «Ελληνική Τεχνική Κίνησης. Κτίρια Υπουργείου Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως. Σανατόριον Ιωαννίνων», *Τεχνικά Χρονικά* (1939), 15:178, σ. 398-410.

Σαββάκης Μάνος, *Οι λεπροί της Σπιναλόγκας: Ιατρική, Εγκλεισμός, Βιωμένες Εμπειρίες (1903-1957)*, Πλέθρον, Αθήνα 2008.

Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος, *Θεσμικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη: κράτος και οικονομία στην Ελλάδα 1830-1922*, Αθήνα 1991.

Σαλαμάγκας Δημήτριος, *Καθώς χάραζε η λευτεριά*, εκδ. «Ηπειρωτική Εστία», Γιάννινα 1963.

Σιδέρη Αλόη, *Έλληνες φοιτητές στο Πανεπιστήμιο της Πίζας (1806 - 1861)*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας/Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1989.

Σιδέρη - Τομαρά Ματούλα, *Ιστορική δημογραφία: Από τις δημογραφικές διαδικασίες στις συλλογικές νοοτροπίες και συμπεριφορές*, Παπαζήση, Αθήνα 1998.

Σιδέρη - Τομαρά Ματούλα, *Μηχανισμοί και δυναμική στην ιστορική δημογραφία: Το παράδειγμα της Λευκάδας τον 19^ο αιώνα*, Παπαζήση, Αθήνα 2017.

Σιδέρης Νίκος, «Αρρώστιας και άρρωστοι στη Λευκάδα τον 19^ο αιώνα», *Τα Ιστορικά* (1983), 1:1, σ. 101-120.

Σιμόπουλος Κυριάκος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τ. 1-3.2, Αθήνα 1970.

Σμύρης Γιώργος, «Πολεοδομία και αρχιτεκτονική στα Ιωάννινα πριν και μετά την απελευθέρωση», στο

<http://www.zosimaia.gr/?page=article&id=52> (1-2-2013).

Στασινόπουλος Μιχάλης, *Σελίδες από την Πολιτική Ιστορία του Νεώτερου Ελληνισμού*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1978.

Σταυράκης Π. Γ., *Απογραφή του πληθυσμού*, χ.τ., 1916.

Σταυρόπουλος Αριστοτέλης, *Τα νοσοκομεία και η νοσηλευτική πολιτική της Ελληνικής κοινότητας στην Κωνσταντινούπολη (1453-1838)*, Αργυρόπουλος, Αθήνα 1984.

Στούπης Σπύρος, *Ελληνοαλβανοί, Τουρκαλβανοί, Αρβανίτες, Βλάχοι κ.α. (ανάτοπο εκ της Ηπειρωτικής Εστίας)*, Ιωάννινα 1974.

Ταπεινός Γιώργος, *Στοιχεία δημογραφίας: ανάλυση, κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες και ιστορία των πληθυσμών*, Παπαζήση, Αθήνα 1993.

Τζιόβας Δ. Πάνος, *Η εβραϊκή παρουσία στην Ήπειρο και οι Ρωμανιώτες Γιαννιωτοεβραίοι της Θεσπρωτίας*, Ιωάννινα 2015.

Τζιόβας Δ. Πάνος, *Ισραηλιτική κοινότητα Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2017.

Τζιτζίκος Αναστάσιος, *Κρατικός έλεγχος και κανονιστικοί λόγοι για την πορνεία και τα αφροδίσια νοσήματα στην Ελλάδα των αρχών του 20^{ού} αιώνα: διπλωματική εργασία*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, χ.τ. 2014.

Τούντας Γιάννης, *Κοινωνία και υγεία*, Οδυσσέας, Αθήνα 2000.

Τριχόπουλος Δημήτρης, *Επιδημιολογία: αρχές - μέθοδοι - εφαρμογές*, Παρισιάνος, Αθήνα 1981.

Τρομπούκης Κωνσταντίνος, *Η ελληνική ιατρική στην Κωνσταντινούπολη (1856-1923)*, Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολιτών, Αθήνα 2000.

Τρωϊανός Σπύρος, «Η θέση των μάγων στη Βυζαντινή κοινωνία», στο Μαλτέζου Χρύσα (επιμ.), *Πρακτικά ημερίδας: Οι περιθωριακοί στο Βυζάντιο (9 Μαΐου 1992)*, Ίδρυμα Γουλανδρή - Χορν, Αθήνα 1993, σ. 271-295.

Τσοάκωνας Πολύβιος, *Ιστορία της Κρητικής Χωροφυλακής*, Αθήνα 1963.

Τσαούσης Δημήτριος, *Κοινωνική δημογραφία*, Gutenberg, Αθήνα 1999.

Τσιάμης Κωνσταντίνος, Βρυώνη Γεωργία, Βογιατζάκης Ευάγγελος, Τσακρής Αθανάσιος, «Η διαχρονική εξέλιξη των λοιμωδών νοσημάτων και της Μικροβιολογίας στην Ελλάδα τον 20^ο αιώνα, μέσα από τις επιστημονικές ανακοινώσεις στην Ιατρική Εταιρεία Αθηνών (1900-1935)», *Ερευνητική Εργασία (Ιστορία της Μικροβιολογίας)* (2016), 61:2, σ. 145-155.

Τσιρπανλής Ζαχαρίας, *Οι Μακεδόνες σπουδαστές του Ελληνικού Κολλεγίου Ρώμης και η δράση τους στην Ελλάδα και στην Ιταλία (16^{ος} αι.-1650)*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1971.

Τσιρπανλής Ζαχαρίας, «Οι μαθητές του Ελληνικού Κολλεγίου της Ρώμης (1576-1700): Στατιστικές διαπιστώσεις και γενικά συμπεράσματα», *Δωδώνη* (1978), 7, σ. 23-42.

Τσιρπανλής Ζαχαρίας, «Οι έλληνες φοιτητές στα ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια και η παρουσία τους στην πανεπιστημιακή ζωή της νεώτερης Ελλάδας (1800-1850)», *Παρνασσός* (1979), τ. ΚΑ', σ. 322-346.

Τσιτσελίκης Κωνσταντίνος (επιμ.), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών: πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης*, Κριτική, Αθήνα 2006.

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή: ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα 1987.

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Κοινωνική Ανάπτυξη και κράτος: η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, Αθήνα 1989.

Τυπάλδος - Λασκαράτος Ιωάννης, Καγκελάρης Παναγιώτης, «Οι Κεφαλλονίτες σπουδαστές του Πανεπιστημίου της Πάδοβας και τα οικόσημά τους από τον ανέκδοτο κώδικα 482 του Archivio Antico (πίνακες ιστ'-κη')», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* (1977), 2, σ. 83-110.

Τωμαδάκης Νικόλαος, «Ηπειρώται διδάκτορες του Πανεπιστημίου της Πίζης (1821-1841)», στο Βρανούσης Λέανδρος (επιμ.), *Αφιέρωμα εις την Ήπειρον: εις μνήμην Χρίστου Σούλη (1892-1951)*, Τυπογραφείο Μυρτίδη, Αθήνα 1956, σ. 11-15.

Τωμαδάκης Νικόλαος, «Έλληνες Ιατροί σπουδάσαντες εις Πισαν (1805-1824)», *Μνημοσύνη* (1974-1975), 5, σ. 395-397.

Τωμαδάκης Νικόλαος, «Οι μεταξύ των ετών 1789-1809 και 1818-1841 Κεφαλλήνες διδάκτορες Ιατρικής και Νομικής του εν Πίζη (Pisa) της Ιταλίας Πανεπιστημίου», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* (1977), 2, σ. 164-175.

Τωμαδάκης Νικόλαος, «Τριάκοντα επτά Έλληνες Ιατροφιλόσοφοι σπουδάσαντες εν Πίζη (Pisa) της Ιταλίας (1790-1821)», *Παρνασσός* (1984), τ. ΚΣΤ', σ. 212-218.

Φιλαλήθης Α., Φωτόπουλος Α., Τρομπούκης Κ., «Δημόσια Υγεία - Κοινωνική Ιατρική: Η ιστορία και η σημειολογία του όρου», *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* (2020), 37:3, σ. 395-405.

Φιλιππίδης Εμμανουήλ, *Υγειονομικός Οδηγός της Ελλάδος 1933-35: Μετά παραρτήματος Αιγύπτου, Κύπρου & Δωδεκανήσου*, εκδ. "Δράσις", Αθήναι, χ.χ. (1^η έκδοση).

Φιλιππίδης Εμμανουήλ, *Υγειονομικός Οδηγός της Ελλάδος 1936-38: Μετά παραρτήματος Αιγύπτου, Κύπρου & Δωδεκανήσου*, εκδ. "Δράσις", Αθήναι, χ.χ. (2^η έκδοση).

Φιλιππίδης Χρήστος, *Σώμα, χώρος και πολιτικές καθαρ(ι)ότητας*, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα 2007.

Χαροκόπος Σπυριδών, *Επιτανησιακή Ιατρική: ιστορική και ιατροκοινωνική μελέτη (από τον 16^ο αιώνα μέχρι σήμερα)*, Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών, Αθήναι 1976.

Χασιώτης Ιωάννης, *Σχέσεις Ελλήνων και Ισπανών στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1969.

Χασιώτης Ιωάννης, «Οι Αρμένιοι της Ελλάδας: Ιστορία, οργάνωση, ιδεολογία, κοινωνική οργάνωση», *Ίστωρ* (1995), 8, σ. 85-112.

Χαστάογλου Βίλμα, *Κοινωνιολογία του χώρου: μια κριτική προσέγγιση των αστικών θεωριών*, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Τμήμα Μαγνησίας, Ερευνητικό Κέντρο Βόλου, Βόλος 1979.

Χαστάογλου Βίλμα, *Κοινωνικές θεωρίες για τον αστικό χώρο: κριτική ανάλυση*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1982.

Χατζηδάκη Μ., *Υγεία: ιατρικό λεξικό*, Δομική, Αθήνα 1996.

Χατζηιωσήφ Χρήστος, «Το προσφυγικό σοκ, οι σταθερές και οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας», ο ίδιος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002, τ. Β', σ. 9-57.

Χιονίδου Βιολέττα, *Λιμός και θάνατος στην κατοχική Ελλάδα, 1941-1944*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2011.

Χουλιάρακης Μιχαήλ, *Ιστορική απογραφική άποψις της Ελλάδος 1900-1971*, Αθήνα 1975.

Χουλιάρης Σπύρος, «Η πρώτη περίοδος του εργατικού κινήματος στα Γιάννινα (1918-1925, 1938)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* (2005), τ. 39, σ. 389-398.

Ψαράκης Ευστράτιος, *Η διαμόρφωση του αθλητισμού στα Ιωάννινα του Μεσοπολέμου: οι "λόγοι", τα σωματεία, οι εγκαταστάσεις (1913-1936): διπλωματική εργασία*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, Ιωάννινα 2016.

Ξένη Βιβλιογραφία*

- Achernecht Erwin Heinz, *Ιστορία της Ιατρικής*, Μαραθιά, Αθήνα 1998.
- Agamben Giorgio, *Κατάσταση εξαιρέσεως: όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαιρέση σε κανόνα*, Πατάκης, Αθήνα 2013.
- American Public Health Association, *Control of communicable diseases manual*, Abram S. Benenson, Νέα Υόρκη 1995.
- Ariès Philippe, *Ο άνθρωπος ενόπιον του θανάτου. Ι. Η εποχή των κοιμωμένων*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1997.
- Baldwin Peter, *Contagion and the State in Europe, 1830-1930*, Κέιμπριτζ, 1999.
- Beaney James George, F.R.C.S., *Syphilis: it' s nature & diffusion popularly considered*, Μελβούρνη 1869.
- Beer - Poitevin F., Λογαρά Ε. κ.ά., *Μεγάλη ιατρική εγκυκλοπαίδεια: για τη σύγχρονη οικογένεια*, Χρυσός Τύπος, Αθήνα χ.χ.
- Biehl J., *Βιοκοινωνικότητες: Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, Νήσος, Αθήνα 2011.
- Braudel Fernard, *Υλικός πολιτισμός, καπιταλισμός και οικονομία (XV^{ος} XVIII^{ος} αιώνας): οι δομές της καθημερινής ζωής. Το δυνατό και το αδύνατο*, τ. 1, Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1995.
- Briggs Asa, «Cholera and Society in the Nineteenth Century», *Past and Present* (1961), 19, p. 76-96.
- Bulmus B., *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*, University Press, Εδιμβούργο 2012.
- Burguière André, «Η δημογραφία», στο Goff Jacques Le, Nora Pierre, *Το έργο της ιστορίας*, Ράππα, Αθήνα 1988, τ. 3, σ. 126-161.
- Carmichael Richard, M.R.I.A., *An essay on the Venereal Diseases which have been confounded with Syphilis*, Δουβλίνο 1814.
- Castiglioni Arturo, *Ιστορία της Ιατρικής*, Μινώταυρος, Αθήνα 1961, τ. 1-3.
- Catwright Frederick, *Disease and History*, Dorset press, Νέα Υόρκη 1972.
- Ceronetti Guido, *Η σιωπή του σώματος: στοιχεία για τη μελέτη της ιατρικής*, Ροές, Αθήνα 1998.
- Chatzis Konstantinos, Mahera Anna, «Alimenter en eau et éclairer la ville de Jannina: de la municipalité ottomane à la commune grecque, 1870-1940», *Δωδώνη* (2007-2008), τ. ΛΣΤ', σ. 21-52.
- Chatzis Konstantinos, Mahera Anna, Mavrogonatou Georgia, «Supplying the city of Ioannina with 'modern' waters, 1913-1940: the 'modern infrastructural ideal' in a mid-size Greek town», *Urban History* (2021), 48, σ. 71-86.
- Cipolla Carlo, *Η Ευρώπη πριν από τη βιομηχανική επανάσταση: κοινωνία και οικονομία 1000-1700 μ.Χ.*, Θεμέλιο, Αθήνα 1988.

* Συμπεριλαμβάνονται οι μελέτες ξένων συγγραφέων, οι οποίες έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά, αλλά το όνομα του συγγραφέα καταγράφεται με ξενόγλωσσους χαρακτήρες, καθώς και οι ξενόγλωσσες μελέτες ελλήνων συγγραφέων.

Clogg Richard, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Κάτοπτρο, Αθήνα 2003.

Clon Stéfanos, *La Grèce: au point de vue naturel, ethnologique, anthropologique, démographique et medical*, G. Masson éditeur, Παρίσι 1884.

Dalven Rae, *The Jews of Ioannina*, Cadmus press, Φιλαδέλφεια Πενσυλβάνια 1990.

Dixon Bernard, *Η αόρατη δύναμη: πώς τα μικρόβια κυβερνούν τον κόσμο*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2002.

Douglas Mary, *Καθαρότητα και κίνδυνος. Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιότητας και του ταμπού*, Αθήνα 2006.

Douglas S. North Frederick, *An essay on certain points of resemblance between the ancient and modern Greeks*, Λονδίνο 1813.

Dziedzic Nancy, *Perspectives on Diseases and Disorders: Malaria*, Η.Π.Α. 2009.

Emmeluth Donald, *Deadly Diseases and Epidemics: Typhoid Fever*, Η.Π.Α. 2004.

Erdal Y. S., «A Pre-Columbian case of Congenital Syphilis from Anatolia (Nicaea, 13th century a.d.)», *International Journal of Osteoarchaeology* (2006), 16:33, σ. 16-33, στο www.interscience.wiley.com (16-8-2005).

Ferro Marc, *Κοινωνίες άρρωστες από πρόοδο*, «Νέα Σύνορα» Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 1999.

Fitzpatrick Michael, *Η τυραννία της υγείας*, Πολύτροπον, Αθήνα 2004.

Foucault Michel, *Ιστορία της τρέλας*, Ηριδανός, Αθήνα 2004.

Foucault Michel, *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, Κέδρος, Αθήνα 2005, τ. 1.

Foucault Michel, *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, Ράπια, Αθήνα 2003, τ. 2.

Foucault Michel, *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, Πλέθρον, Αθήνα 2013, τ. 3.

Foucault Michel, *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής*, Πλέθρον, Αθήνα 2011.

Foucault Michel, *Η γέννηση της βιοπολιτικής*, Πλέθρον, Αθήνα 2012.

Friedman Meyer, Friedland Gerald W., *Οι 10 μεγαλύτερες ανακαλύψεις της Ιατρικής*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2008.

Fromm Bacola Annette, *We are few: folklore and ethnic identity of the jewish community of Ioannina Greece*, UMI, Μίσιγκαν 1992.

Fromm Bacola Annette, «Why is it important? The Jewish Community of Ioannina», στο Μαχαιρά Άννα, Παπαστεφανάκη Λήδα (επιμ.), *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15^{ος}-20^{ος} αιώνας: οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός: πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου*, Ισνάφι, Ιωάννινα 2016, σ. 65-76.

Gardikas Katerina, «Health policy and private care: Malaria sanitization in early twentieth century Greece», στο Promitzer Christian, Trubeta Sevasti, Turda Marius (επιμ.), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945*, CEU Press, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2001, σ. 127-141.

Gardikas Katerina, *Landscapes of Disease: Malaria in Modern Greece*, CEU Press, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2018.

Gray D. Fred, *The Tuskegee Syphilis Study: The real story and beyond*, Η.Π.Α. 2002.

Grmek Mirko, *Οι ασθένειες στην αργή του δυτικού πολιτισμού: έρευνα στην παθολογική πραγματικότητα του προϊστορικού, αρχαϊκού και κλασικού ελληνικού κόσμου*, Χατζηνικολή, Αθήνα 1989.

Gutenschwager Gerald, *Η πολιτική οικονομία της υγείας στη νεότερη Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1989.

Hardy Anne, «Cholera, Quarantine, and the English Preventive System, 1850-1895», *Medical History* (1993), 37, σ. 250-269.

Harrison Mark, «Disease, Diplomacy and International Commerce: The Origins of International Sanitary Regulation in the nineteenth Century», *Journal of Global History* (2006), 1:2, σ. 197-217.

Hennen John, *Sketches of the Medical Topography of the Mediterranean: comprising an account of Gibraltar, the Ionian Islands and Malta*, Thomas and George Underwood, Λονδίνο 1830.

Hobsbawm J. Eric, *Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2007.

Howard-Jones Norman, *The scientific background of the International Conferences 1851-1938*, World Health Organization, Γενεύη 1975.

Sir Holland Henry, *Ταξίδια στα Ιόνια νησιά, Ήπειρο, Αλβανία (1812-1813)*, εκδ. αφών Τολίδη, Αθήνα 1989.

Ikonomopoulos H. Marcia, *In memory of the jewish community of Ioannina*, Bloch publishing company, Η.Π.Α. 2004.

Johnston Abraham, «The early history of syphilis», *The British Journal of Surgery* (1944), 32:126, σ. 225-237.

Kollar Linda and Shmaefsky R. Brian, *Deadly Diseases and Epidemics: Gonorrhoea*, Φιλαδέλφεια 2005.

Kourvetaris George, «Greek-American Professionals: 1820's-1970's», *Balkan Studies* (1977), 18, σ. 285-323.

Kyriopoulos John, Tsalikis George, Levett Jeffrey (επιμ.), *Health care reform in the balkan region*, Exandas, Αθήνα 1999.

La Placa Michele, *Principi di Microbiologia Medica*, Societá, Editrice Esculapio (9), Μπολόνια 2001.

Leake M. William, *Travels in Northern Greece*, τ. I, IV.

Maglen Krista, «“The first line of defence”: British quarantine and the port sanitary authorities in the nineteenth century», *Social History of Medicine* (2002), 15:3, σ. 413-428.

Mazower Mark, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, Αθήνα 2002.

Miller Rebeca, Karras David, «Update on Emerging Infections: News From the Centers for Disease Control and Prevention», *Annals of Emergency Medicine* (2010), 56:3, σ. 295-296.

Olalla Pedro, *Μυθολογικός Άτλας της Ελλάδας*, Road, Αθήνα 2003.

Papastefanaki Leda, «Politics, modernization and public health in Greece: The case of occupational health 1900-1940», στο Promitzer Christian, Trubeta Sevasti, Turda Marius (επιμ.), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945*, CEU Press, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2001, σ. 165-191.

Plumidis Giorgio, «Gli scolari “Oltremarini” a Padova nei secoli XVI e XVII», *Revue des Études Sud-Est Europeennes* (1972), 10, σ. 257-270.

Polanyi Karl, *Ο μεγάλος μετασχηματισμός*, Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2007.

Rouqueville François Charles Hugues Laurent, *Voyages dans la Grèce*, Παρίσι 1820.

Rouqueville François Charles Hugues Laurent, *Ταξίδι στην Ελλάδα: Τα Ηπειρωτικά*, Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1994, τ. 1-3.

Promitzer Christian, Trubeta Sevasti, Turda Marius (επιμ.), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945*, CEU Press, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2001.

Rossi Aldo, *Η αρχιτεκτονική της πόλης*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991.

Shmaefsky R. Brian, *Deadly Diseases and Epidemics: Syphilis*, Νέα Υόρκη 2003.

Slot B. J., «Σχέσεις μεταξύ Ολλανδίας και Ελλάδος από τον ΙΖ' αιώνα μέχρι τον Καποδίστρια», *Παρνασσός* (1977), 19, σ. 273-274.

Snowden M. Frank, *Επιδημίες και κοινωνία: Από τον Μαύρο Θάνατο μέχρι σήμερα*, Πατάκη, Αθήνα 2021.

Sontag Susan, *Η νόσος ως μεταφορά. Το AIDS και οι μεταφορές του*, Ύψιλον, Αθήνα 1993.

Sournia Jean - Charles, *Histoire de la médecine, La Découverte/Poche*, Παρίσι 1997.

Spon Jacob, Wheler George, *Voyage d' Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676*, Λυών 1678, τ. Α'.

Stevenson Deborah, *Πόλεις και αστικοί πολιτισμοί*, Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2007.

Stirland Ann, «The Origin of Syphilis in Europe: Before or After 1493?», *International Journal of Osteoarchaeology* (1994), 4, σ. 53-54.

Tannahill Reay, *Ιστορία των σεξουαλικών ηθών*, Π. Τραυλός, Αθήνα 1998.

Theodorou Vassiliki, Karakatsani Despoina, «Eugenics and puericulture: Medical attempts to improve the biological capital in interwar Greece», στο Promitzer Christian, Trubeta Sevasti, Turda Marius (επιμ.), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945*, CEU Press, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη, σ. 299-324.

Todorov Nikolai, *Η βαλκανική πόλη 15ος - 19ος αιώνας: κοινωνικο - οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986, τ. Α'.

Trubeta Sevasti, «Eugenic birth control and prenuptial health certification in interwar Greece», στο Promitzer Christian, Trubeta Sevasti, Turda Marius (επιμ.), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945*, CEU Press, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2001, σ. 271-298.

Trubeta Sevasti, «Anthropological Discourse and Eugenics in Interwar Greece», στο Turda Marius, Weindling J. Paul (επιμ.), *“Blood and Homeland”: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940*, CEU Press, Βουδαπέστη - Νέα Υόρκη 2007, σ. 123-142.

Vaudremer A. - Κυριαζίδης Κ., *Ο εξανθηματικός τύφος εν Ηπείρω*, Αθήνα 1919.

Vedder Edward, *Syphilis and Public Health*, Lea & Febiger, Φιλαδέλφεια - Νέα Υόρκη 1918.

Vigarello Georges, *Το καθαρό και το βρόμικο: η σωματική υγιεινή από τον Μεσαίωνα ως σήμερα*, Αθήνα 2000.

Novelle Michel, *Ο θάνατος και η Δόση: από το 1300 ως τις μέρες μας*, Νεφέλη, Αθήνα 2000, τ. 1-2.

Welbank Richard, *Practical commentaries on the present knowledge and treatment of Syphilis*, Λονδίνο 1825.

Wilmoth Lerner Brenda & Lerner K. Lee (επιμ.), *Infectious Diseases: In Context*, Καναδάς 2008, τ. 1&2.

Winslow C. E., «The untilled fields of public health», *Science* (1920), 51, σ. 23-33.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΜΕΡΟΣ Α'
Αρχαιακά τεκμήρια

1. Μητρώο αποβιωσάντων Δήμου Ιωαννιτών, 1914-1923
(εξώφυλλο και απόσπασμα)

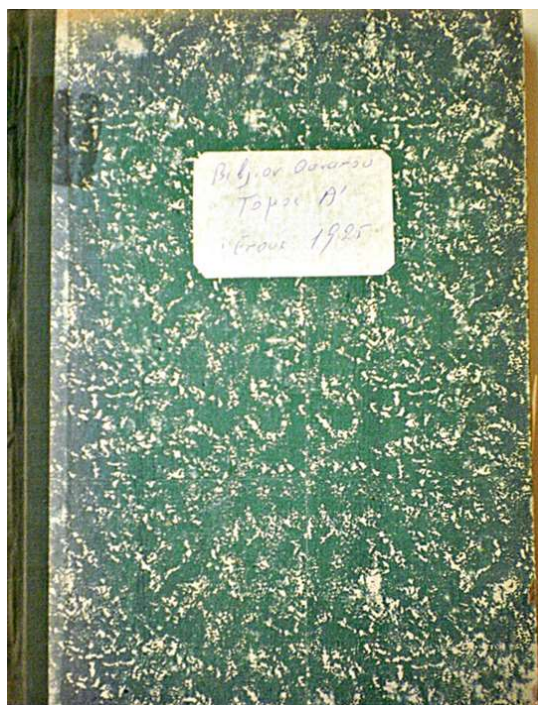
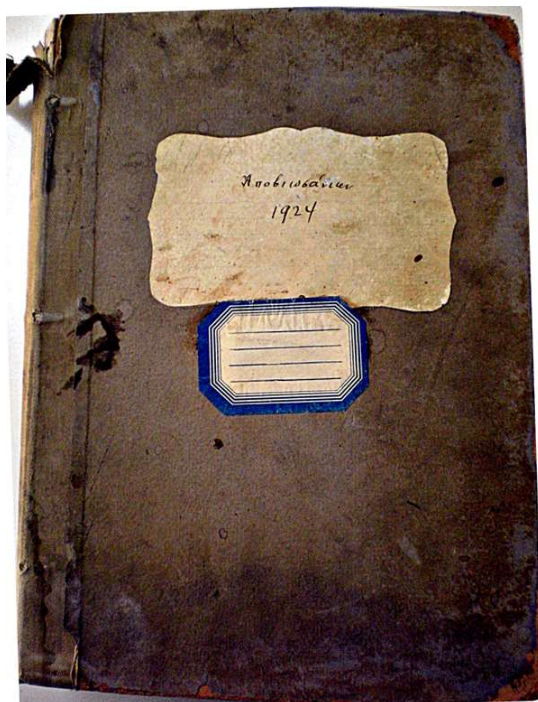

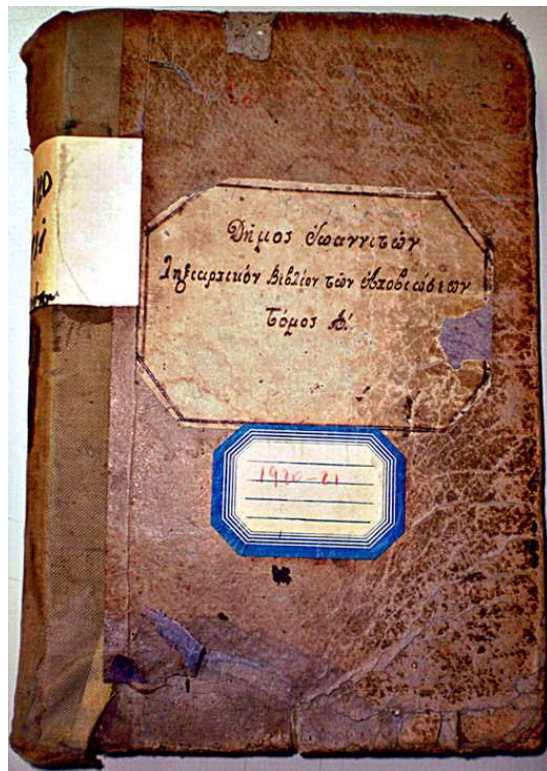
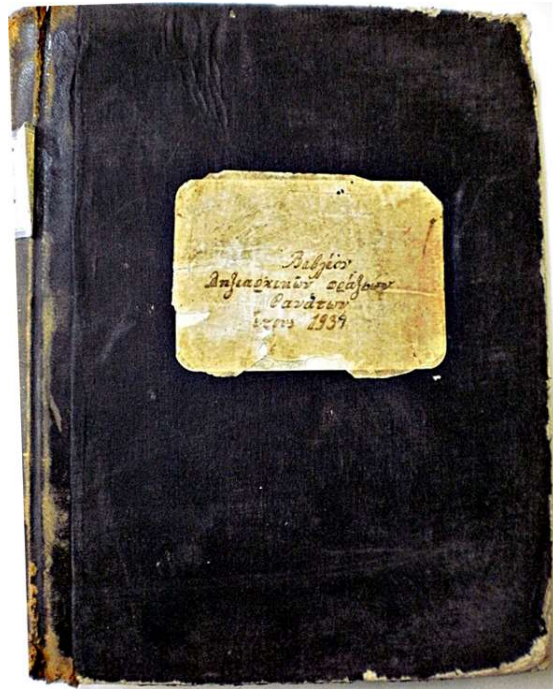
Όνοματεπώνυμο	Ευρασία	Λόγος ἀποδόσεων		% ήμισια		αποδοσία ή ή αποδοσία ή δαπάνες
		Μην	Έτος	Μην	Έτος	
1. Βασίλειος Ζένας	Χριστιαν.	Januar	1916	55		Βαλμυρία Ζαϊντίνης.
2. Ιωάννης Ν. Νάγος	"	"	"	76		Συχηρώνης Αρκετών.
3. Γεωργίου Α. Κιλιανού	"	"	"			Βόρρη Κοσμάκη Εμμανουήλ.
4. Μαρία Τ. Τροχιάνη	"	Februar	1916	73		Βροχιλίδα.
5. Γεωργίου Χ. Χαλκιά	"	"	"	80		Κορυφία.
6. Γεωργίου Α. Κοκκίνα	"	"	"			Βόρρη Τρίσαν.
7. Γεωργίου Τ. Τσίκα	"	"	"	45		Μαυρίδα.
8. Γεωργίου Μ. Κ. Κ. Κ.	οδάμα.	"	"	28		Τρίσαν.
9. Γεωργίου Α. Β. Β.	Χριστιαν.	"	"	40		"
10. Γεωργίου Μ. Μ. Μ.	"	"	"	20		Φομαβίνα.
11. Γεωργίου Λ. Λ. Λ.	"	"	"		8	Τρίσαν.
12. Γεωργίου Ν. Ν. Ν.	"	"	"	45		Βροχιάνη.
13. Γεωργίου Κ. Κ. Κ.	"	"	"	16		Βροχιάνη.
14. Γεωργίου Γ. Γ. Γ.	"	"	"	75		Κορυφία Υμπερλίνα.
15. Γεωργίου Χ. Χ. Χ.	"	"	"	80		Κορυφία Ουμπερλίνα.
16. Γεωργίου Σ. Σ. Σ.	"	"	"	10		Κορυφία Υμπερλίνα.
17. Γεωργίου Α. Α. Α.	"	"	"	68		Χροσία Κορυφίνα.
18. Γεωργίου Β. Β. Β.	"	"	"	21		Βροχιάνη.
19. Γεωργίου Γ. Γ. Γ.	"	"	"	16		Φομαβίνα Πουμπή.
20. Γεωργίου Δ. Δ. Δ.	"	"	"	50		Ευμοσίου Κορυφίνα.
21. Γεωργίου Ε. Ε. Ε.	"	"	"	70		Βροχιάνη.
22. Γεωργίου Σ. Σ. Σ.	"	"	"		5	"
23. Γεωργίου Ζ. Ζ. Ζ.	"	"	"	28		Ευμοσίου.
24. Γεωργίου Η. Η. Η.	"	"	"	15		Μεσοκορυφίνα.
25. Γεωργίου Θ. Θ. Θ.	οδάμα.	"	"	5		Βροχιάνη.
26. Γεωργίου Ι. Ι. Ι.	Χριστιαν.	"	"	6		Τρίσαν.
27. Γεωργίου Κ. Κ. Κ.	"	"	"	30		Κορυφία Ουμπερλίνα.
28. Γεωργίου Λ. Λ. Λ.	"	"	"	19		Ευμοσίου.
29. Γεωργίου Μ. Μ. Μ.	οδάμα.	"	"	55		Κορυφίνα.
30. Γεωργίου Ν. Ν. Ν.	Χριστιαν.	"	"	45		Παυλίνα.
31. Γεωργίου Ξ. Ξ. Ξ.	Χριστιαν.	Μάρτιος				Κορυφίνα.
32. Γεωργίου Ο. Ο. Ο.	"	"				Βροχιάνη.
33. Γεωργίου Π. Π. Π.	"	"				Κορυφία Ουμπερλίνα.
34. Γεωργίου Ρ. Ρ. Ρ.	οδάμα.	"		60		Κορυφία Ουμπερλίνα.
35. Γεωργίου Σ. Σ. Σ.	Χριστιαν.	"		70		Κορυφία Ουμπερλίνα.

Αριθμ. αααααααααα	Όνοματιώνων	Λυκαμια	Αριθμ. αααααααααα		Αθηνια	
			Αθηνια	Αθηνια	Αθηνια	Αθηνια
7.	Όγια Κ. Κονδάρη	Χριστιαν.	Μαργα	916	5	Χρονία Ελευθέρ.
8.	Αβελιν Κ. Ουραίου Κ. Αβελιν	"	"	"	"	Ελευθέρ.
9.	Αβελιν Ελευθέρ	οδωμια	"	"	4 55	Ελευθέρ.
10.	Χαίρων Αχ. Μορμυρι	"	"	"	20	Ελευθέρ.
11.	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος	Χριστιαν.	"	"	18	Ελευθέρ.
12.	Ελευθέρ Β. Παύλος	"	"	"	20	Ελευθέρ.
13.	Ελευθέρ Β. Μαύλος	Κορυμφ.	"	"	25	Ελευθέρ.
14.	Ελευθέρ Ζαχαρίας	Χριστιαν.	"	"	16	Ελευθέρ.
15.	Ελευθέρ Μωυσαίου	Ελευθέρ.	"	"	20	Ελευθέρ.
16.	Ελευθέρ Ζη.	οδωμια	"	"	30	Ελευθέρ.
17.	Μορμυρι Παύλος	οδωμια	"	"	"	Ελευθέρ.
18.	Κωνσταντίνος Νόβος	Χριστιαν.	"	"	"	Ελευθέρ.
19.	Ελευθέρ Κωνσταντίνος	"	"	"	45	Ελευθέρ.
20.	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος	"	"	"	48	Ελευθέρ.
21.	Μαύλος Ταχιδής	"	"	"	55	Ελευθέρ.
22.	Οδωμια Μωυσαίου	"	"	"	"	Ελευθέρ.

1.	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος	Χριστιαν.	Κορυμφ.	916	52	
2.	Ελευθέρ Βαλδ.	Κορυμφ.	3	"	85	
3.	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος	Χριστιαν.	9	"	77	
4.	Κωνσταντίνος Βαλδ.	"	11	"	40	
5.	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος	οδωμια	"	"	40	
6.	Κωνσταντίνος Χριστιαν.	Χριστιαν.	"	"	48	
7.	Κωνσταντίνος Μωυσαίου	"	12	"	19	
8.	Ελευθέρ Μωυσαίου	Ελευθέρ.	Κορυμφ.	"	10	
9.	Ελευθέρ Γ. Πυρρ.	Κορυμφ.	"	"	"	?
10.	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος	"	12	"	21	
11.	Ελευθέρ Κ. Μαύλος	"	16	"	65	
12.	Ελευθέρ Ταχιδής	"	18	"	17	
13.	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος	"	22	"	40	
14.	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος	"	22	"	45	
15.	Αναστάσιος Κωνσταντίνος	"	"	"	45	
16.	Κωνσταντίνος Νόβος	"	23	"	"	
17.	Κωνσταντίνος Βαλδ.	οδωμια	24	"	48	
18.	Κωνσταντίνος Ελευθέρ.	Χριστιαν.	30	"	51	

2. Ληξιαρχικά βιβλία Θανάτων Δήμου Ιωαννιτών: παραδείγματα

3. Ληξιαρχική πράξη αποβιώσεως, 1920

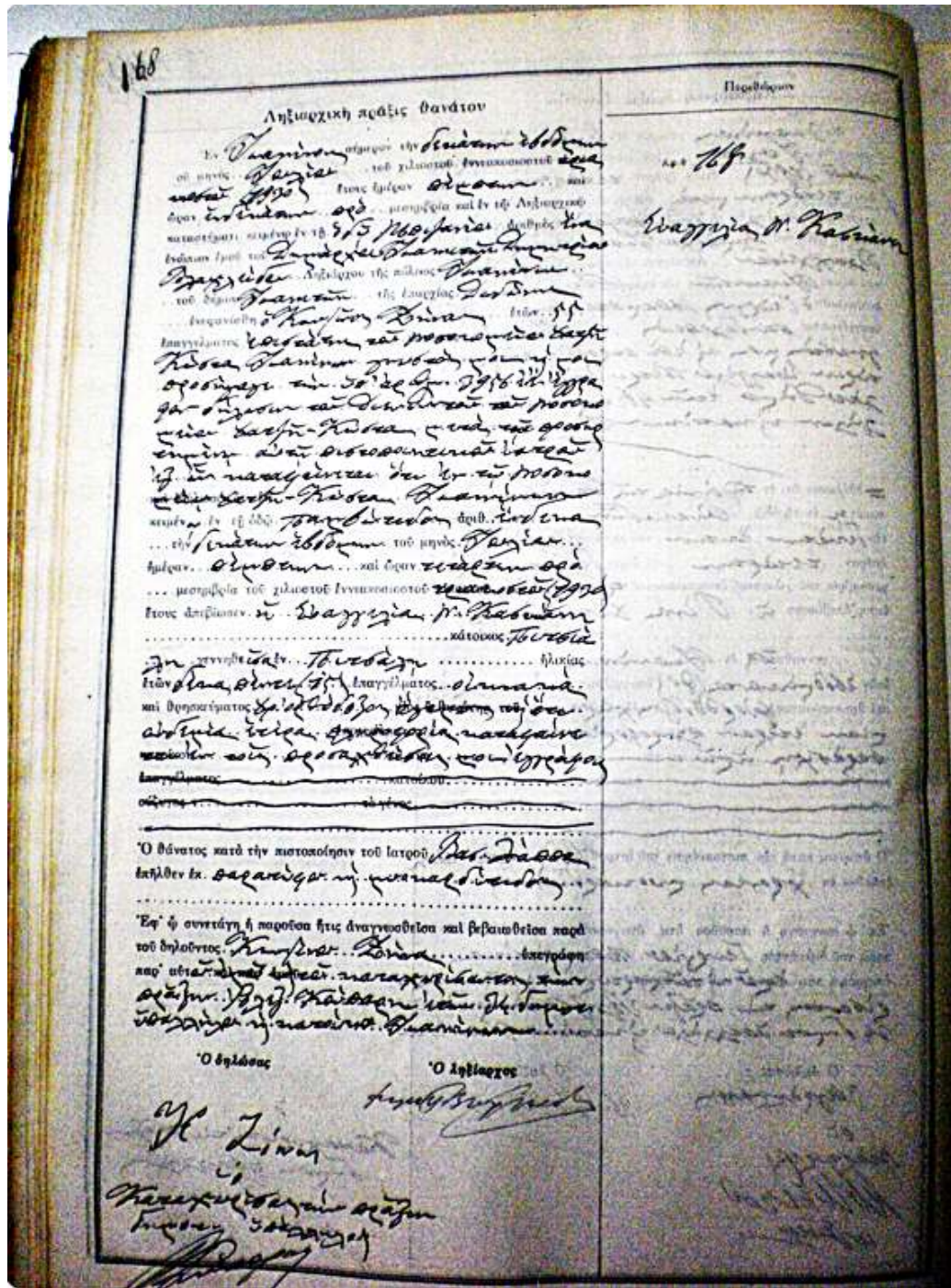
Αριθ. Πρωτ. 7 **ΛΗΞΙΑΡΧΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ ΑΠΟΒΙΩΣΕΩΣ** *Πραξ*

Εν Ιωαννίνοις σήμερον τὴν 20 *εὐνοσί* τοῦ
 μηνὸς *Ἰαννουαρίου* τοῦ ἐτους *χρυστὸν ἑν-*
αὐστὸς τοὶ εὐνοσί ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος
Ἰουλίαν καὶ ὥραν $9\frac{1}{2}$ π. μ. ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ
 Διαρχοῦ *Ἰωαννῶν* ἢ *Γεωργίου Ἰωαννῶν*
 Ληξιαρχοῦ τοῦ Δήμου Ἰωαννινῶν τοῦ Νομοῦ Ἰωαν-
 νίνων ἐγενεσθεὶς ὁ *Παναγιώτης Κουτσός*
τοῦ Γεωργίου ἡμεῖς, τὴν 33 ἐξιδόχησαν
Κωνσταντῆν εὐνοσίαν δι' ὀφθαλμοὺς ἑαυτοῦ
πρὸς τὴν ἀποβιώσιν, αὐτοῦ Ἰωαννῶ-
ν, ὁ ὡς ἔμελλεν εἶναι τὴν 19 τὸν μηνὸς
Ἰαννουαρίου καὶ ὥραν 9 π. μ. ἀποβιώσων
ἢ τὴν εὐνοσί τοι χρυστὸν ἑνὸς μηνὸς
ἐπὶ ἀγγελῶν ἐξ ἑλίου ὄψεως ἢ Ἰαννουα-
ριῶν Πρωτ. Ἐπιτοῦ ἡμεῖς, τὴν 5, ἐν
Ἰωαννῶν, αὐτοῦ ἡμεῖς Ἰωαννῶν

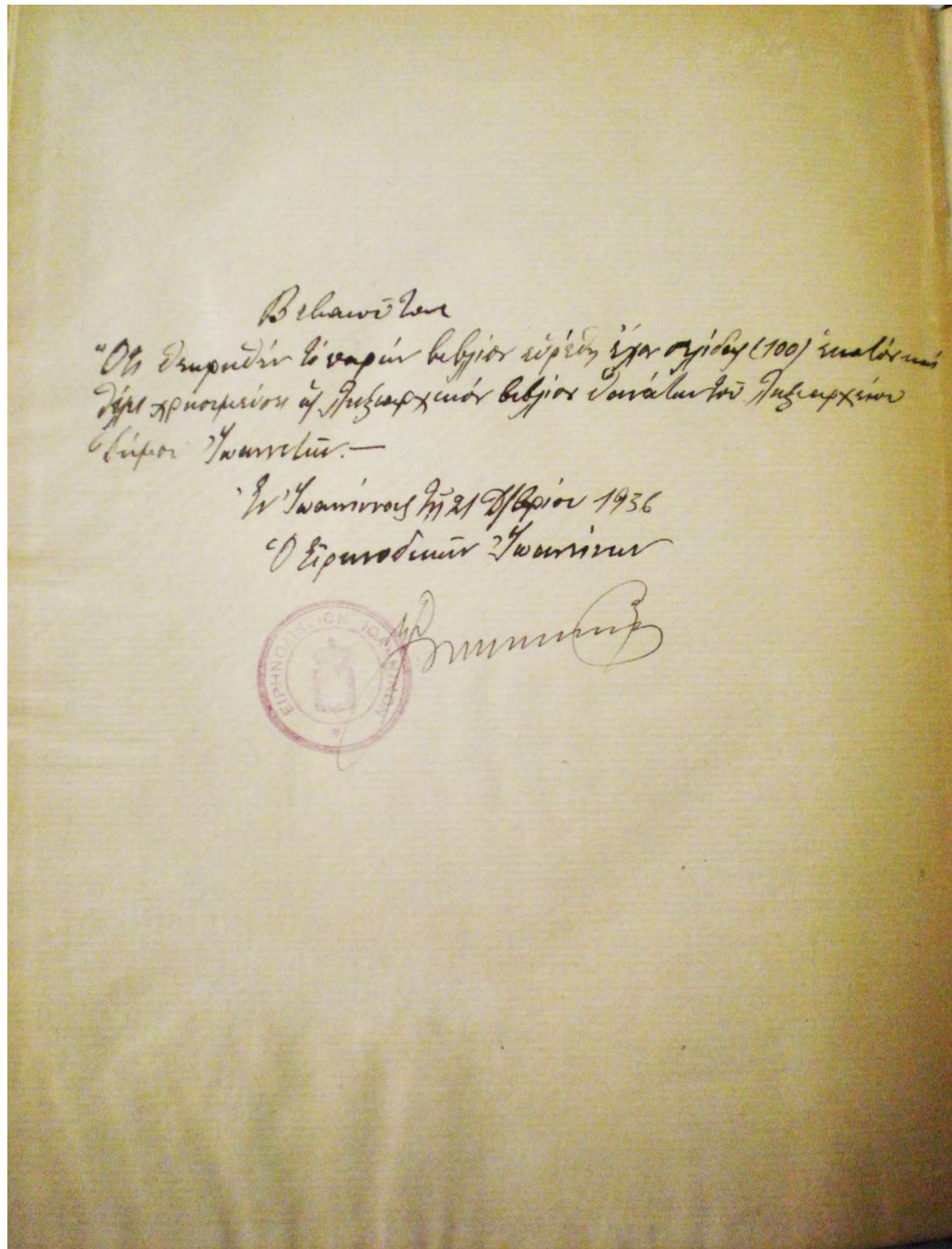
καὶ ἀπὸ ἐξεδαιώθησαν περὶ τῆς ἀποβιώσεως συνε-
 τάσαν τὴν παρεῖσαν πρᾶξιν ἐν τῷ Ληξιαρχικῷ
 καταστήματι ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μαρτύρων *Δοκίμο* *Δια-*
ρχοῦ *τὴν 37 ἐξιδόχησαν* *Δημητρίου Ἰωαννῶν* ἢ *Ἰωαννῶν*
Διαρχοῦ *τὴν 27 ἐξιδόχησαν* *Γεωργίου Ἰωαννῶν* *εὐνοσί*
~~*εὐνοσί*~~ *εὐνοσί* *εὐνοσί* *εὐνοσί* *εὐνοσί*
ἡμεῖς *εὐνοσί* *εὐνοσί* *εὐνοσί* *εὐνοσί*
εὐνοσί *εὐνοσί* *εὐνοσί* *εὐνοσί*
εὐνοσί *εὐνοσί* *εὐνοσί* *εὐνοσί*

Ὁ *Παναγιώτης* *Κουτσός* *Ὁ Γεωργίου* *Ὁ Κωνσταντῆς*
Κ. Παναγιώτης *Γεωργίου* *Κωνσταντῆς*

4. Ληξιαρχική πράξη αποβιώσεως, 1930

6. Επικύρωση ληξιαρχικού βιβλίου θανάτων Δήμου Ιωαννιτών, 1936

ΜΕΡΟΣ Β΄
Μητρώο αποβιωσάντων 1914-1923
(μεταγραφή τεκμηρίου)

Στη μεταγραφή του μητρώου τηρήθηκε η ορθογραφία του πρωτότυπου. Τα λάθη του συντάκτη κατά την απόδοση όρων διατηρήθηκαν και επισημάνθηκαν: (sic). Η στίξη αποκαταστάθηκε, όταν ήταν απαραίτητο, για την καλύτερη κατανόηση του κειμένου. Οι συντομογραφίες αναπτύχθηκαν εντός παρενθέσεως, ενώ το τυπωμένο κείμενο αποδόθηκε με έντονη γραφή. Η αλλαγή των στίχων -όπου κρίθηκε αναγκαίο- δηλώθηκε με πλάγια γραμμή: (/). Τα γράμματα που παραλείπονται εξ αμελείας του γραφέα συμπληρώθηκαν εντός γωνιωδών αγκύλων: <...>. Στις περιπτώσεις που η έλλειψη προέρχεται από φθορά του χειρογράφου, το κενό συμπληρώθηκε εντός κοινών αγκύλων [...], ενώ όταν δεν μπορεί να αποκατασταθεί δηλώνεται ως εξής: «(...)».

Δεν μεταγράφηκαν τα επώνυμα των θανόντων, εκτός από το αρχικό τους γράμμα, για λόγους προστασίας προσωπικών δεδομένων.

ΔΗΜΟΣ Ίωαννιτών

Δελτίον αποβιώσεων κατά τὸ ἔτος 1914 ἔτος ἐκδιδόμενον κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 46 τοῦ ΑΧΚΕ τοῦ 1887 νόμου περὶ τελῶν χαρτόσημου.

Αὔξων ἀριθ(μός)	ΑΠΟΒΙΩΣΑΝΤΟΣ			ΚΛΗΡΟΝΟΜΩΝ				ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ					ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ		
	Ὄνοματεπώνυμον	Κατοικία ἢ διαμονή	Χρόνος αποβιώσεως	Ὄνοματεπώνυμον	Βαθμὸς συγγενείας	Κατοικία	Ἡλικία	Κινητὴ εἰς μετρητὰ		Κινητὴ εἰς διάφορους ἀξίας		Κινητὴ εἰς ἐπιπλά		Ἀκίνητος	* Ἐν τῇ στήλῃ τῶν παρατηρήσεων δεόν νὰ γίνηται λεπτομερὴς ἀνάλυσις τῆς ἀκινήτου περιουσίας νὰ γίνηται δὲ μνεία καὶ πάσης ἄλλης πληροφορίας.
								Δ	Λ	Δ	Λ	Δ	Λ		
1	Γεώργ(ιος) Ι.	Ἰωάννινα	2 Ἰανουαρίου												
2	Δημήτριος Σ.	»	7 »												
3	Χρήστος Α.	»	13 »												
4	Κωνστ(αντῖνος) Κ.	»	21 »												
5	Σολωμῶν Δ.	»	21 »	Ἰσραηλ(ίτης)											
6	Σπυρ(ίδων) Λ.	»	6 Φεβρουαρίου												
7	Ἰακώβ Γ.	»	9 »	Ἰσραηλ(ίτης)											
8	Γούσιαις Ν.	»	16 »												
9	Σολωμόν Ε.	»	17 »	Ἰσραηλ(ίτης)											
10	Ἀλέξιος Σ.	»	21 »												
11	Μουτόν Λ.	»	»	Ἰσραηλ(ίτης)											

39	Αννέτα Β.	»	17 »																
40	Βασίλ(ειος) Κ.	»	18 »																
41	Ίβραΐμ Χ.	»	»	Όθωμανός															
42	Αϊσιέ Ι.	»	22 »	Όθωμ(ανίς)															
43	Βασίλη Μ.	»	»																
44	Θεοδώρα Μ.	»	»																
45	Ευαγγελία Τ.	»	25 »																
46	Έλένη Μ.	»	26 »																
47	Πέτρος Β.	»	28 »																
48	Έλένη Φ.	»	»																
49	Μαυόσης Ι.	»	2 Ιουνίου	Ίσραηλ(ίτης)															
50	Σαμουήλ Σ.	»	6 »	Ίσραηλ(ίτης)															
51	Βασίλ(ειος) Τ.	Ίωάννινα	6 Ιουνίου																
52	Ρεβέκα Μ.	»	11 »	Ίσραηλ(ίτισσα)															
53	Γεώργ(ιος) Γ.	»	15 »																
54	Βασιλική Μ.	»	17 »																
55	Σπυρ(ίδων) Μ.	»	18 »																
56	Χαρίλ(αος) Γ.	»	»																
57	Αντωνία Μ.	»	19 »																
58	Μαρία Μ.	»	20 »																
59	Κωνστ(αντίνος) Κ.	»	»																
60	Ίωάν(νης) Σ.	»	21 »																
61	Σωτήριος Ο.	»	»																
62	Χριστόδουλος Ι.	»	»																
63	Νικόλαος Μ.	»	24 »																
64	Αθηνά Τ.	»	25 »																
65	Νικόλαος Κ.	»	26 »																
66	Γεωργίτσα Κ.	»	27 »																
67	Έλευθέριος Έ.	»	29 »																

126	Νικηφόρος Ρ.	Ίωάννινα	16 Αύγουστου																
127	Καλλιόπη Γ.	»	»																
128	Ευτέρπη Γ.	»	19 »																
129	Χρυσούλα Μ.	»	20 »																
130	Χαράλ(αμπος) Μ.	»	»																
131	Θουκυδίδης Τ.	»	21 »																
132	Έλένη Τ.	»	»																
133	Ευστ(άθιος) Ν.	»	»																
134	Νικόλ(αος) Κ.	»	22 »																
135	Πηνελόπη Γ.	»	27 »																
136	Δημήτριος Σ.	»	»																
137	Βαρβάρα Ι.	»	29 »																
138	Αικατερίνη Χ.	»	»																
139	Στάμο Κ.	»	»	Ίσραηλ(ίτισσα)															
140	Πέτρος Σ.	»	30 »																
141	Βασίλ(ειος) Ζ.	»	31 »																
142	Χαρίκλεια Π.	»	1 Σ/βρίου																
143	Ασπασία Σ.	»	»																
144	Άλεξ. Κ.	»	»																
145	Κωνστ(αντίνος) Μ.	»	2 »																
146	Έλευθερία Τ.	»	4 »																
147	Πολυξένη Ν.	»	»																
148	Ειρήνη Ν.	»	»																
149	Πίνας Α.	»	5 »																
150	Β. Χουσέν	»	6 »	Όθωμαν(ός)															
151	Νουριζέ Κ.	Ίωάννινα	8 Σ/βρίου	Όθωμαν(ίς)															
152	Χανά Μ.	»	10 »	Ίσραηλ(ίτισσα)															
153	Έμινέ Χ.	»	11 »	Όθωμαν(ίς)															

181	Χανούμ Ισρέφ	»	»	Όθωμαν(ίς)															
182	Σαμουήλ Γ.	»	2 »	Ισραηλ(ίτης)															
183	Θεόκλητος Δ. Αρχιμανδρίτης	»	4 »																
184	Έλένη Δ.	»	»																
185	Φατιμέ Ι.	»	6 »	Όθωμαν(ίς)															
186	Γεώργ(ιος) Γ.	»	»																
187	Εύτυχία Σ.	»	9 »																
188	Ρεβέκα Μ.	»	10 »	Ισραηλ(ίτισσα)															
189	Δημ(ήτριος) Κ.	»	»																
190	Γεώργ(ιος) Γ.	»	13 »																
191	Κώστας Κ.	»	14 »																
192	Αννέτα Έ.	»	15 »																
193	Κωνστ(αντίνος) Κ.	»	»																
194	Ρ. Μεχμέτ	»	»	Όθωμαν(ός)															
195	Γιχμάν Βερουχανή	»	16 »	Ισραηλ(ίτισσα)															
196	Θεοχ(άρης) Π.	»	»																
197	Παναγούλα Γ.	»	19 »																
198	Αγαθή Ζ.	»	»																
199	Θεανώ Θ.	»	»																
200	Δημ(ήτριος) Β.	»	»																
201	Τζεμάλ βέης Ν.	Ίωάννινα	19 8βρίου	Όθωμαν(ός)															
202	Γεώργης Ζ.	»	23 »																
203	Χρηστίνα Χ.	»	24 »																
204	Πέτρος Π.	»	25 »																
205	Σπυρ(ίδων) Γ.	»	»																
206	Άννα Μ.	»	»																
207	Ρούσιο Χ.	»	26 »																
208	Μαζαλτό Κ.	»	»	Ισραηλ(ίτισσα)															

238	Αλεξάνδρα Κ.	»	23 »																	
239	Βασίλ(ειος) Σ.	»	24 »																	
240	Μαρίνα Φ.	»	»																	
241	Αβράμ Ν.	»	25 »	Ισραηλ(ίτης)																
242	Κωνστ(αντίνος) Κ.	»	26 »																	
243	Γεώργ(ιος) Β.	»	»																	
244	Ραχήλ Ν.	»	27 »	Ισραηλ(ίτισσα)																
245	Βασιλική Μ.	»	28 »																	
246	Φωτεινή Π.	»	29 »																	
247	Αντιγόνη Γ.	»	1 Δ/βρίου																	
248	Θεοδ. Κ. ⁷³⁹	»	2 »																	
249	Λίτος Β.	»	»																	
250	Αθαν(άσιος) Τ.	»	»																	
251	Έσθῆρ Ι.	Ίωάννινα	4 Δ/βρίου	Ισραηλ(ίτισσα)																
252	Ευαγγελία Μ.	»	»																	
253	Δαμασία Ι.	»	»	Ισραηλ(ίτισσα)																
254	Μαρία Ε.	»	6 »																	
255	Βαγγελή Π.	»	»																	
256	Χαΐδω Β.	»	7 »																	
257	Κωνστ(αντίνος) Ή.	»	»																	
258	Αλεξάνδρα Κ.	»	8 »																	
259	Βαρβάρα Μ.	»	9 »																	
260	Φερότ Βέης Μ.	»	10 »	Όθωμαν(ός)																
261	Γεώργ(ιος) Μ.	»	»																	
262	Νικόλαος Π.	»	»																	
263	Γισδά Ι.	»	11 »	Ισραηλ(ίτισσα)																
264	Ευστάθιος Κ.	»	12 »																	

⁷³⁹ Άρρεν.

265	Ἰωάν(νης) Κ.	»	13 »																	
266	Κιαμηλέ Ν.	»	»	Ὀθωμαν(ίς)																
267	Μπιντούσιου Κ.	»	14 »																	
268	Πανάγιο Α.	»	15 »																	
269	Κλεοπάτρα Τ.	»	»																	
270	Φ. Ὀμέρ	»	16 »	Ὀθωμαν(ός)																
271	Ἰωάν(νης) Τ.	»	»																	
272	Ἑλένη Μ.	»	18 »																	
273	Σουφικά Ἀχμέτ ἀγᾶ ⁷⁴⁰	»	19 »																	
274	Δημήτριος Φ.	»	21 »																	
275	Σάνα Α.	»	22 »																	
276	Νάσιος Θ.	Ἰωάννινα	23 Δ/βρίου																	
277	Μουσαβίτ Χ.	»	24 »	Ὀθωμαν(ός)																
278	Λαμπρινή Μ.	»	»																	
279	Μαρία Μ.	»	»																	
280	Δημήτριος Α.	»	»																	
[281 ⁷⁴¹]	Ἑλπίδα Γ.	»	»																	
[282]	Ἰσμαήλ Χ.	»	25 »	Ὀθωμαν(ός)																
[283]	Σιόμος Η.	»	26 »																	
[284]	Βασιλική Μ.	»	»																	
[285]	Δημ. Κ.	»	»																	
286	Μορδοχάκης Μ.	»	(...)																	
287	Ντινούλα Μ.	»	(...)																	
288	Ρεφιᾶ Χανούμ	»	(...)																	

⁷⁴⁰ Θήλυ.

⁷⁴¹ Στους εξής και μέχρι τον αρ. 290 το χειρόγραφο παρουσιάζει μεγάλες φθορές από σκισίματα και είναι αδύνατη σε ορισμένα σημεία η ανάγνωσή του. Στις περιπτώσεις που είναι δύσκολη ή παρατολμημένη η υπόθεσή τους σημειώνουμε με τα σημεία <...> την απουσία κειμένου

289	Ήλιος Π.	»	(...)															
290	Ιωάν(νης) Δ.	»	30 »															

ΔΗΜΟΣ Ιωαννιτών

Δελτίον αποβιώσεων κατά τὸ ἔτος 1915 ἐκδιδόμενον κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 46 τοῦ ΑΧΚΕ' τοῦ 1887 νόμου περὶ τελῶν χαρτόσημου.

Αὔξων ἀριθ(μός)	ΑΠΟΒΙΩΣΑΝΤΟΣ			ΚΛΗΡΟΝΟΜΩΝ				ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ					ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ		
	Όνοματεπώνυμον	Κατοικία ἢ διαμονή	Χρόνος ἀποβιώσεως	Όνοματεπώνυμον	Βαθμὸς Συγγενείας	Κατοικία	Ἡλικία	Κινητὴ εἰς μετρητὰ		Κινητὴ εἰς διαφοροῦς ἀξίας		Κινητὴ εἰς ἔπιπλα		Ἀκίνητος	
								Δ	Λ	Δ	Λ	Δ			Λ
1	Δημητροῦλα Β.	Ἰωάννινα	1 Ἰανουαρίου 1915												* Ἐν τῇ στήλῃ τῶν παρατηρήσεων δεόν νὰ γίνηται λεπτομερὴς ἀνάλυσις τῆς ἀκινήτου περιουσίας νὰ γίνηται δὲ μνεία καὶ πάσης ἄλλης πληροφορίας.
2	Εὐφροσύνη Α.	»	1 »												
3	Ἀναστάσιος Σ.	»	3 »												
4	Βασίλειος Τ.	»	»												
5	Παρασκευοῦλα Γ.	»	»												
6	Δημήτριος Ζ.	»	4 »												
7	Χαλήλ Σ.	»	5 »	Ὄθωμαν(ός)											
8	Εὐφροσύνη Α.	»	6 »												
9	Δαβιζάν Μ.	»	»	Ἰσραηλ(ίτης)											

10	Ιωάννης Π.	»	7 »																	
11	Αικατερίνη Δ.	»	9 »																	
12	Κώστας Λ.	»	»																	
13	Άθανάσιος Κ.	»	10 »																	
14	Φωτεινή Φ.	»	13 »																	
15	Μιχ(αήλ) Γ.	»	»																	
16	Βασίλειος Β.	»	»																	
17	Δαβίδ Ι.	»	14 »	Ισραηλ(ίτης)																
18	Άντώνιος Ι.	»	»																	
19	Παρασκευή Γ.	»	16 »																	
20	Αντιγόνη Θ.	»	17 »																	
21	Ιωάν(νης) Ζ.	»	»																	
22	Δημήτριος Γ.	»	»																	
23	Βασίλειος Γ.	»	18 »																	
24	Βαρβάρα Κ.	»	20 »																	
25	Άργύρω Δ.	»	»																	
26	Μιχ. Κ. ⁷⁴²	Ιωάννινα	23 Ιανουαρίου	Ισραηλ(ίτης)																
27	Βασιλική Γ.	»	»																	
28	Αγγελική Μ.	»	»																	
29	Μαριγώ Κ.	»	24 »																	
30	Βασί(ειος) Κ.	»	»																	
31	Αικατερίνη Β.	»	25 »																	
32	Κουνερχή Ι. έφένδη	»	27 »	Όθωμαν.																
33	Ταρσίτσα Κ.	»	»																	
34	Άντών(ιος) Μ.	»	28 »																	
35	Σταύρος Σ.	»	29 »																	
36	Σωτήριος Γ.	»	»																	

⁷⁴² Άρρεν.

37	Αϊκατερίνη Π.	»	30 »																
38	Αναστασίου Δ.	»	»																
39	Αϊκατερίνη Μ.	»	»																
40	Μαρίνα Α.	»	31 »																
41	Χρήστος Μ.	»	»																
42	Δημ. Ρ.	»	»																
43	Λεοντάρης Τ.	»	1 Φεβρουαρίου																
44	Αναστάσιος Τ.	»	2 »																
45	Έλευθ(ερία) Ζ.	»	»																
46	Βασιλική Μ.	»	3 »																
47	Χαΐδω Μ.	»	4 »	Ισραηλ(ίτισσα)															
48	Χρήστος Γ.	»	5 »																
49	Φώτιος Κ.	»	7 »																
50	Χρήστος Β.	»	13 »																
51	Ζωή Δ.	Ιωάννινα	13 Φεβρουαρίου																
52	Γεώργ(ιος) Γ.	»	16 »																
53	Έλευθερία Κ.	»	18 »																
54	Κώστας Κ.	»	19 »																
55	Στέφανος Τ.	»	»																
56	Δημήτριος Σ.	»	20 »																
57	Δημήτριος Χ.	»	22 »																
58	Χαΐμ Α.	»	24 »	Ισραηλ(ίτης)															
59	Λαμπρινή Σ.	»	»																
60	Γκιούλεσν Χ.	»	27 »	Όθωμαν(ίς)															
61	Όλγα Κ.	»	28 »																
62	Μ. Χασμπιέ	»	1 Μαρτίου	Όθωμαν(ίς)															
63	Γεώργ(ιος) Β.	»	»																
64	Άγγελική Κ.	»	2 »																
65	Σοφία Ν.	»	»																

66	Αγγελική Σ.	»	»																	
67	Αλῆς Ν.	»	5 »	Όθωμαν(ός)																
68	Γεώργ(ιος) Φ.	»	9 »																	
69	Γεώργιος Ζ.	»	»																	
70	Ευθύμιος Λ.	»	10 »																	
71	Ισαάκ Γ.	»	13 »	Ισραηλ(ίτης)																
72	Ναζμῆ Γ.	»	14 »	Όθωμαν(ίς)																
73	Δανιήλ Ι.	»	»	Ισραηλ(ίτης)																
74	Παναγ(ιώτης) Θ.	»	16 »																	
75	Δημήτριος Κ.	»	17 »																	
76	Ευάγγελος Γ.	Ιωάννινα	18 Μαρτίου																	
77	Ρέσμο Λ.	»	»	Όθωμαν(ός)																
78	Σάρα Δ.	»	»	Ισραηλ(ίτισσα)																
79	Ίσμήνη Ο.	»	20 »																	
80	Σαμουήλ Σ.	»	21 »	Ισραηλ(ίτης)																
81	Ευανθία Κ.	»	»																	
82	Μαριάνθη Σ.	»	23 »																	
83	Γεώργιος Π.	»	25 »																	
84	Δημήτριος Β.	»	26 »																	
85	Γεώργ(ιος) Κ.	»	»																	
86	Φαχριέ Λ.	»	»	Όθωμαν(ίς)																
87	Χαμητιέ Μ. ⁷⁴³	»	»	Όθωμαν(ίς)																
88	Απόστολος Κ.	»	29 »																	
89	Χρήστος Τ.	»	27 »																	
90	Χαντέμ Λ.	»	29 »	Ισραηλ(ίτης)																
91	Άναγνώστης Π.	»	1 Απριλίου																	
92	Σπύρος Α.	»	3 »																	

⁷⁴³ Πιθανώς παράφραση του γυναικείου ονόματος «Χαμιντέ».

93	Αρετή Γ.	»	»																	
94	Ουριέλ Ν.	»	6 »	Ισραηλ(ίτης)																
95	Πηνελόπη Λ.	»	7 »																	
96	Έλενη Μ.	»	10 »																	
97	Κώστας Κ.	»	12 »																	
98	Χανούλα Μ.	»	14 »	Ισραηλ(ίτισσα)																
99	Μαρία Κ.	»	16 »																	
100	Απόστολος Κ.	»	18 »																	
101	Έλενη Μ.	Ιωάννινα	18 Απριλίου																	
102	Γεώργ(ιος) Α.	»	19 »																	
103	Νικόλ(αος) Π.	»	22 »																	
104	Βασίλ(ειος) Μ.	»	»																	
105	Άριστοτέλης Λ.	»	24 »																	
106	Νικόλ(αος) Ν.	»	»																	
107	Αικατερίνη Λ.	»	»																	
108	Όλγα Γ.	»	25 »																	
109	Βασιλική Χ.	»	26 »																	
110	Κωνστ(αντίνος) Ι.	»	30 »																	
111	Τζιζαήρ Σ.	»	»	Όθωμαν(ός)																
112	Ίακώφ Λ.	»	3 Μαΐου	Ισραηλ(ίτης)																
113	Νουρεδίν Ι.	»	»	Όθωμαν(ός)																
114	Εύα Α.	»	4 »	Ισραηλ(ίτισσα)																
115	Μάρθα Κ.	»	5 »																	
116	Βασιλική Η.	»	6 »																	
117	Σ. Όμέρ	»	8 »	Όθωμαν(ός)																
118	Θεοδωρούλα Ζ.	»	9 »																	
119	Θεόδ(ωρος) Σ.	»	»																	
120	Δημήτριος Η.	»	12 »																	
121	Μ. Αλή	»	14 »	Όθωμαν(ός)																

151	Ρακήπ Ό.	Ίωάννινα	17 Ίουνίου	Όθωμαν(ός)															
152	Εύαγγελή Α.	»	22 »																
153	Βασιλική Τ.	»	25 »																
154	Άριστουΐλα Σ.	»	27 »																
155	Άλκιβ(ιάδης) Π.	»	»																
156	Βασιλική Σ.	»	1 Ίουλίου																
157	Ίωάν(νης) Ν.	»	3 »																
158	Άννα Ν.	»	»																
159	Βασίλ(ειος) Γ.	»	5 »																
160	Φειΐουλά Τ.	»	»	Όθωμαν(ίς)															
161	Χαράλ(αμπος) Δ.	»	»																
162	Χαράλαμπος Μ.	»	»																
163	Ζαχαρία Ν.	»	6 »																
164	Μαρία Β.	»	»																
165	Λουτριέ Ρ.	»	8 »	Όθωμαν(ίς)															
166	Έλένη Τ.	»	»																
167	Σπυρ(ίδων) Τ.	»	10 »																
168	Λουΐζα Γ.	»	»	Ίσραηλ(ίτισσα)															
169	Παρασκευή Γ.	»	12 »																
170	Πέτρος Σ.	»	»																
171	Γεώργιος Μ.	»	14 »																
172	Έρμιόνη Δ.	»	16 »																
173	Χαράλαμ(πος) Δ.	»	»																
174	Ίωάν(νης) Τ.	»	»																
175	Γιαβριάς Τ.	»	17 »	Ίσραηλ(ίτης)															
176	Ίωάν(νης) Ζ.	Ίωάννινα	17 Ίουλίου																
177	Κ. Τ.	»	18 »																
178	Ρειΐνά Μ.	»	»	Ίσραηλ(ίτισσα)															

179	Δημήτριος Χ.	»	»																	
180	Κωνσ(αντῖνος) Λ.	»	19 »																	
181	Κωνσ(αντῖνος) Σ.	»	21 »																	
182	Βασιλική Σ.	»	22 »																	
183	Γεώργ(ιος) Ρ.	»	23 »																	
184	Ἐλένη Ζ.	»	24 »																	
185	Ρινέ Λ.	»	26 »	Ἰσραηλ(ίτισσα)																
186	Παν. Κ. ⁷⁴⁴	»	»																	
187	Ἀρχοντούλα Α.	»	27 »	Ὀθωμαν(ίς)																
188	Βασιλική Π.	»	28 »																	
189	Δ. Κ.	»	28 »																	
190	Μαρία Τ.	»	»																	
191	Μαλικούλα Μ.	»	30 »	Ἰσραηλ(ίτισσα)																
192	Ἐλένη Μ.	»	»																	

Αὔξων ἀριθμὸς ἀποβιώσαντων	Ὄνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Κατοικία	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ἡλικία ἀποβιώσαντος	Ἀσθένεια ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ θάνατος	Ὄνοματεπών- (υμον)
			Ἡμέρα	Μῆν	Ἔτος			
1	Ἰωάννης Β.			Ἰανουάρ(ιος)	1916	40 ἡμ(ερῶν)	Γρυππώδ(ης) βρογχίτις	
2	Χαρίκλεια Μ.					62 ἐτ(ῶν)	Ἀποπληξία	
3	Δημήτριος Μ.					65 »	Χρονιακ. κατάρους (sic)	
4	Γεώργιος Κ.					60 »	Πνευμονία	

⁷⁴⁴ Ἄρρεν.

5	Κωνσ(αντίνος) Μ.				29 »	Φυματίωσις πνευμόνων	
6	Νικόλαος Κ.				85 »	Χρόν(ιο) καρδ(ιακόν) νόσημα	
7	Ἐλένη Γ.				21 »	Φυματίωσις πνευμόνων	
8	Χριστόδ(ουλος) Μ.				72 »	Συγκοπή καρδίας	
9	Θεοφ. Μ. ⁷⁴⁵				4 ἡμ(ερῶν)	Ατελῆς ἀνάπτυξις	
10	Γεώργιος Α.				75 ἐτῶν	Πνευμονία	
11	Σάββας Σ.				24 »	Δυσεντερίτιδα	
12	Βελμήρ Α.				25 »	Τυφοειδ(ής) κατάρους	
13	Φεῖζός Κ.	Ὄθωμαν(ός)			80 »	Ἡμιγία (sic) πνευμόνων	
14	Λεωνίδ(ας) Γ.				20 »	Φυματίωσις πνευμόνων	
15	Καλλιόπη Ρ.				73 »	Γρυππ(ώδης) ἔντεροκυλίτιδα	
16	Γκιουλσάν Χ.	Ὄθωμαν(ίς)			50 »	Ἐμφύσιμα πνευμόνων	
17	Ἀλιγέ Μ.	Ὄθωμαν(ίς)			7 »	Χρονία φυματίωσις	
18	Τ. Κ. ⁷⁴⁶				8 μην(ῶν)	Βροχοπνευμονία	
19	Σβετολήρ Β.				19 ἐτῶν	Γάγκραινα	
20	Μωϋσῆς Κ.	Ἰσραηλ(ίτης)			70 »	Ἀποπληξία	
21	Μιχαήλ Κ.				5 μηνῶν	Ἀσφιξία	
22	Καλλιώπη Σ.				25 ἐτῶν	Καρδιακόν νόσημα	
23	Λάμπρω Σ.				80 »	Γρυππ(ώδης) πνευμονία	
24	Ἐλένη Μ.				60 ἐτῶν	Καρδ(ιακόν) νόσημα	
25	Ἐλένη Ρ.				21 »	Γρυππ(ώδης) δηλιτηρίασις	
[26] ⁷⁴⁷	Ἄννέτα Π.				18 μην(ῶν)	Βροχοπνευμονία	
[27]	(Β)ασιλ(ειος) Ν.		17	Ἰαν(νουάριος)	1916	8 ἐτῶν	Γαστ(ρική) περιτονήτις

⁷⁴⁵ Ἄρρεν.

⁷⁴⁶ Θήλυ.

⁷⁴⁷ το κείμενο παρουσιάζει φθορές από οκισίματα και παλαιότητα

[28]	(...)οϊνίκ Β.					20 »	Έντεροειδ(ής) κατάρους	
[29]	Ραχμή Χ.	Όθωμαν(ις)				20 »	Φυματίωσις πνευμόνων	
[30]	Θεοδόσ(ιος) Α.					80 »	Γρύππη	
[31]	Αριάδη Δ.					45 »	Βροχοπνευμονία	
[32]	Λεωνίδ(ας) Σ.					85 »	Χρόνια νεφρίτις	
[33]	(...)σο... Β. ⁷⁴⁸	Ίσραηλ(ίτισσα)				2 μην(ών)	Βροχοπνευμονία	
[34]	(...)ίμεν Ζινέλ	Όθωμανός				60 ἐτῶν	Βροχοπνευμονία	
[35]	(...)ου Χ.					70 »	Γρυππ(ώδης) πνευμονία	
[36]	(...) Τ.					48 »	Καρκίνος στομάχου	
[37]	(...)μετης					80 »	Ο(ύ)ρεμία	
[38]	(...)					45 »	Φυματίωσις	

Αὔξων ἀριθμὸς Αποβιώσαντων	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Συνοικία	Θρήσκευμα	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ηλικία ἀποβιώσαντος			Ασθένεια ἐξ ἧς προήλθεν ὁ θάνατος
				Ἡμέραι	Μην	Ἔτος	Ἔτη	Μήνες	Ἡμέραι	
39	Δημήτριος Ζ.		Χριστιαν(ός)		Ἰανουάρι(ος)	1916	55			Βαθμιαία ἐξάντλησις
40	Ἰωάννης Ν.		»		»	»	76			Σκλήρωσις ἀρτηριῶν
41	Φωκίων Κ.		»		»	»			Βρέφος	Κοπιώδης ἐμβρυουλγία (sic)

⁷⁴⁸ Θήλυ.

1	Μαρία Γ.		»		Φεβρουάριος	1916	73			Βρογχίτιδα
2	Έλενη Κ.		»		»	»	80			Αποπληξία
3	Σολομών Κ.		»		»	»			Βρέφος	Γρίπη
4	Δημήτριος Τ.		»		»	»	45			Νεφρίτιδα
5	Ζενέλ Α.		Όθωμανός		»	»	28			Γρίπη
6	Στέφανος Μ.		Χριστιανός		»	»	40			»
7	Πανάγιω Μ.		»		»	»	20			Φυματίωση
8	Δημ. Ζ. ⁷⁴⁹		»		»	»			8	Γρύπη
9	Σιάννα Χ.		»		»	»	45			Βρογχοπνευμονία
10	Μιχαήλ Κ.		»		»	»	16			Χωλόδης αίμορραγία (sic)
11	Αθανάσιος Γ.		»		»	»	75			Αποπληξία έγκεφαλική
12	Κωνσταντίνος Κ.		»		»	»	80			Άρτηροσκληρωσις
13	Όλγα Π.		»		»	»	10			Γαστροεντερίτιδα
14	Αναστασία Π.		»		»	»	68			Χρονία νεφρίτις
15	Χριστ. Κ.		»		»	»	2			Βρογχοπνευμονία
16	Μαργαρίτα Ο.		»		»	»	16			Φυματιώδης μινηγίτις
17	Γεώργιος Ζ.		»		»	»	50			Συγκοπή καρδιάς
18	Ταρσίτσα Μ.		»		»	»	10			Βρογχοπνευμονία
19	Ίσαάκ Μ.		»		»	»			5	»
20	Αριστούλα Τ.		»		»	»	28			Έρεσίπελας
21	Άννα Μ.		»		»	»	15			Περιπνευμονία

⁷⁴⁹ Άρρεν.

22	Βεδρη Σ.		Όθωμαν(ός)		»	»	5			Βρογχοπνευμονία
23	Ασήτζα Μεναχέμ		Ισραηλ(ίτισσα)		»	»	6			Γρίπη
24	Γεώργιος Τ.		Χριστιαν(ός)		»	»	30			Φρενοβλάβεια
25	Σπυρίδων Κ.		»		»	»	19			Εύβλογία
[26]	Σεμιγέ Έ.		Όθωμ(ανίς)		»	»	55			Νεφρίτις
[27]	Ν. Χ. ⁷⁵⁰		Χριστιαν(ός)		»	»	45			Πλευρίτις
[1]	Σωτήριος Τ.		»		Μάρτιος	»		20		Έντερίτις
[2]	Σ(...) Μ. ⁷⁵¹		»		»	»		Βρέφος		Φλεγμονή δεξιού ποδός
[3]	Σωτηρία Λ.		»		»	»		»		Αυτόδηλητηρίαση
[4]	Σταύρος Π.		»		»	»	60			Φυματίωσις πνευμόν(ων)
[5]	(...) Ι. ⁷⁵²		Όθωμ(ανός)		»	»	70			Έγκεφαλική αίμορ(αγία)
[6]	(...)		Χριστ(ιανός)		»	»		Βρέφ(ος)		Άτροφία
7	Όλγα Κ.		Χριστιαν(ή)		Μάρτιος	1916	5			Χρόνια έντερίτις
8	Φωτεινή Θ.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	»		»	»		4		Έντεροκοιλίτις
9	Αληζ έφένδης		Όθωμαν(ός)		»	»	55			Γρίπη πνευμόν(ων)
10	Χάϊρω Μ.		»		»	»	20			Τυφοειδής πυρετός
11	Πηνελόπη Κ.		Χριστιαν(ή)		»	»	18			Πνευμονική φθίσις
12	Σταύρος Ρ.		»		»	»	20			Δυσεντερίτις
13	Σαμπεθαί Μ.		Ισραηλίτ(ης)		»	»	25			Αύταγχοισθείς

⁷⁵⁰ Άρρεν.

⁷⁵¹ Θήλυ.

⁷⁵² Άρρεν.

14	Ευάγγελος Σ.		Χριστιαν(ός)		»	»	1	6		Έγκαύματα κεφαλῆς ζεστ(ό) ύδωρ
15	Δράϊκο Μ.	Σέρβος στρατιώτης	»		»	»	20			Βρογχοπνευμ(ονία) φυματιώδ(ης)
16	Σ. Αλῆ		Όθωμαν(ός)		»	»	30			Φυματίωσις πνευμόν(ων)
17	Μεχμέτ Φ.		Όθωμανός		»	»			9	Βρογχοπνευμονία
18	Παναγιώτης Νόθος		Χριστιαν(ός)		»	»			Άρτι γεν(νηθείς)	Άτελής ανάπτυξις
19	Σπύρος Π.		»		»	»			»	Πρόωρος τοκετός
20	Κωστούλα Π.		»		»	»	45			Φυματίωσις
21	Μαρίνα Τ.		»		»	»	48			Καρκίνος
22	Θωμᾶς Μ.		»		»	»	55			Όξεις ρευματισμοί
1	Γεώργιος Κ.		Χριστιαν(ός)	1	Απρίλιος	1916	52			
2	Σαρούλα Δ.		Ίσραηλ(ίτισσα)	3	»	»	85			
3	Αναστάσιος Π.		Χριστιαν(ός)	9	»	»	17			
4	Βασίλειος Β.		»	11	»	»	40			
5	Φαυλῆς Κ.		Όθωμ(ανός)	»	»	»	40			
6	Γεώργιος Χ.		Χριστιαν(ός)	»	»	»	48			
7	Ζίνφος Μ.		»	12	»	»	19			
8	Σολομών Μ.	Σκουφᾶ	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	10			
9	Θωμᾶς Γ.	Γεωργ(ίου) Διαδ(όχου)	Χριστιαν(ός)	»	»	»			7	
10	Νικόλαος Α.	Καλοῦτσα	»	12	»	»	2			
11	Σταῦρος Μ.		»	16	»	»	65			
12	Σταῦρος Τ.		»	18	»	»	17			
13	Αθανάσιος Κ.	Γεωργ(ίου) Διαδ(όχου)	»	22	»	»	40			

14	Φωτεινή Κ.		»	22	»	»	45			
15	Άννα Μ.	Όδ(ός) Μητροπ(όλεως)	»	»	»	»	45			
16	Έλευθέριος Νόθος		»	23	»	»			20	
17	Χακή Β.	Λούτσα	Όθωμ(ανός)	24	»	»	48			
18	Βασίλειος Τ.		Χριστιαν(ός)	30	»	»		5		
1	Τοβά Σ.	Βακούφ	Ίσραηλ(ίτισσα)	2	Μαΐου	1916	70			Βριγχιθείας νόσου (sic)
2	Γ. Μπεκήρ	Ντεντερούτση	Όθωμαν(ός)	»	»	»	12			Έξήλκωσις τών αδένων
3	Βασιλική Τ.	Άγ(ιος) Γεώργιος	Χριστιαν(ή)	6	»	»	60			Χρονία νεφρίτις
4	Πανάγιωτα Π.	Ζευγάρια	»	7	»	»	3			Βρογχοπνευμ(ονία) γριππώδης
5	Έλένη Κ.	»	»	9	»	»		2 _{1/2}		Γαστροεντερίτις
6	Άγγελική Π.	Έκ Ζίτσης	»	»	»	»	37			Χρονία περιτονίτις
7	Άγγελική Π.	Όδ(ός) Βλαχάβα	»	10	»	»	90			Καρδιακή πάθησις
8	Περικλής Μ.	» Σαμουήλ	»	12	»	»	55			Στρεπτοκοκινίτις
9	Φωτεινή Μ.	Χωρ(ιό) Πρωτοπαπάδ(ες)	»	»	»	»	25			Κακοήθης διφθερίτις
10	Αστήρ Σ.	Καλάρη	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	3			Γενική άθρεψία
11	Άρης Σ.	Έβραϊκή	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»		2		Άσφυξία
12	Μιλτιάδης Μ.	Νοσοκομ(ειον)	Χριστιαν(ός)	2	»	»				Αίματηρά άποπληξία
13	Ίωάννης Π.	Άρχιμανδρ(ειό)	»	17	»	»	50			Γριππώδης περιπνευμ(ονία)
14	Δημ. Τ. ⁷⁵³	Όδ(ός) Γ. Σταύρου	»	19	»	»	60			Φυματίωσις πνευμ(όνων)
15	Άννα Κ.	ΚΑ' Φεβρ(ουαριού)	»	20	»	»	76			Άποπληξία
16	Μήτρος Φ.	Λούτσα	»	»	»	»	6			Μαλιωάτης του στομάχου
17	Έσθήρ Α.	Έβραϊκή	Ίσραηλ(ίτισσα)	21	»	»			12	Γρίπη

⁷⁵³ Άρρεν.

18	Σεφίμ Ν.	Δημ(οτικών) Νοσοκομείον	Όθωμ(ανός)	26	»	»	30			Ουρεμιακά φαινόμενα
19	Ανδρέας Π.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Χριστιαν(ός)	29	»	»	85			Βαθύ Γήρας
1	Μητροπολίτης Γερβάσιος	Μητρόπολ(ις)	Χριστιαν(ός)	2	Ιουνίου	1916	52			Υπερτροφική κήρωση ύπατος
2	Μιχαήλ Ζ.	Καραβατιά	»	3	»	»	43			Κρίσις στηθική
3	Μαρία Κ.	Άετοράχη	»	6	»	»	55			Στρεπτοκοκίαση
4	Γεώργιος Χ.	Έναντι Μητρο(σπόλεως)	»	»	»	»	21			Φυματίωσις πνευμόνων
[5]	Δημ. Τ. ⁷⁵⁴	Καραβατιά	»	8	»	»	35			Κοληβατίλωσις (sic)
6	Φ. Ρεντζέπ	Μεϊντάνη	Όθωμ(ανός)	»	»	»	40			Φυματίωσις πνευμόν(ων)
[7]	Αριστοτέλης Π.	Καραβατιά	Χριστιαν(ός)	10	»	»		10		Νόσημα νεογνών
[8]	Βασιλική Π.	Αρχιμανδρ(ειό)	»	»	»	»		5		Βρογχοπνευμονία
[9]	Νεσκέ Μ.	»	Όθωμ(ανός)	11	»	»	49			Έμφραξις έντέρων
[10]	Σωτήριος Α.	Ζευγάρια	Χριστιαν(ός)	20	»	»	90			Γεροντική έξάντλησις
[11]	Απόστολος Γ.	Ατ παζάρ	»	24	»	»	58			Καρκίνος στομάχου
[12]	Μαγδαλινή Μ.	Καραβατιά	»	»	»	»	80			Γρίπη
[13]	Σ. Αχμέτ	Πλατ(εία) Πάργης	Όθωμ(ανός)	»	»	»		5		Γαστροεντερίτις
[14]	Μιχαήλ Α.	Καραβατιά	Χριστιαν(ός)	»	»	»	18			Φυματίωσις πνευμόνων
[15]	Αναστασία Ζ.	Έναντι Τουρκ. Πρ	»	26	»	»	10 0			Γήρας
[16]	Καμερά Γ.	Σεμιστενήν	Όθωμ(ανίς)	»	»	»	2			Όξεια έντερίτις
[17]	Έλένη Ν.	Όδος Διαλέτη	Χριστιαν(ή)	»	»	»	60			Αρτηροσκληρωσις
[18]	(...)	Καλοῦτσα	»	28	»	»	25			Πνευμονία

⁷⁵⁴ Άρρεν.

19	Ξάνθη Τ.	Καλοῦτσα	Χριστιαν(ή)	29	Ιουνίου	1916	25		Πνευμονία
20	Γεωργία Τ.	Όδ(ός) Διαλέτη	»	»	»	»		9	Έντεριτις
21	Έλένη Τ.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	»	»	»	»	2		Άσφυξία έκ καταδύσ(εως)
22	Παναγιώτης Ι.	»	»	»	»	»		3	Βρογχοπνευμονία
23	Έλένη Χ.	Λοῦτσα	»	»	»	»	2		Χρόνια άτροφία
24	Αβραάμ Γ.	Έντὸς φρουρίου	Ίσραηλ(ίτης)	30	»	»	70		Άρθροσκλήρωσις
25	Χ. Ζενέλ	Άσλάν τζαμί	Όθωμ(ανός)	»	»	»	45		Φυματίωσις πνευμ(όνων)
26	Κωνστ(αντίνος) Ν.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Χριστιαν(ός)	»	»	»		4	Δυσεντεροειδής κατά(ρρους)
27	Κωστοῦλα Γ.	Όδ(ός) Βελισσαρ(ίου)	»	»	»	»	90		Νεφρίτις
1	Μαρίνα Μ.	Όδ(ός) Βλαχάβα	»	2	Ιουλίου	1916		9	Γαστροεντερίτις
2	Μεϊνδῆς Χατζῆ Έ.	Λοῦτσα	Όθωμαν(ός)	»	»	»	80		Πνευμονία
3	Μενέλαος Τ.	Παύλου Μελά	Χριστιαν(ός)	3	»	»		5	Γαστροεντερίτις
4	Αγλαΐα Ζ.	Κουραμπά	Χριστιαν(ός)	»	»	»		3	Όξειά έντερίτις
5	Έλένη Μ.	Όδ(ός) Άσωπίου	»	4	»	»	70		Έγκεφαλική ά(ποπληξία)
6	Άλεξάνδρα Μ.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	»	5	»	»		14	Βρογχοπνευμονία
7	Κωνσταντίνος Β.	Δημ(οτικόν) Νοσ(οκομείον)	»	»	»	»	60		Όξειά βρογχίτις
8	Εὐαγγελή Τ.	Όδ(ός) Λειβαδιώτου	»	»	»	»	2		Πλευροπνευμονία
9	Γεώργιος Γ.	Ζευγάρια	»	7	»	»	12		Φυματιώδης μηνιγγίτ(ις)
10	Ίωάννης Π.	Πλατ(εία) Πάργης	»	»	»	»	3		Γαστροεντερίτις
11	Εὐάγγελος Γ.	Καλοῦτσα	»	9	»	»	22		Ραγδαία πνευμονία

12	Αλῆς Φ.	Δημ(οτικόν) Νοσοκ(ομείον)	Όθωμ(ανός)	10	»	»	45			Συνεπία 18 διαμπερῶν τραυμ(άτων)
13	Ίωάννης Γ. Νόθος	Άγ(ίου) Γεωργ(ίου)	Χριστιαν(ός)	»	»	»		3		Γαστροεντερίτις
14	Μουσιόν Ν.	Βακούφ	Ίσραηλ(ίτης)	12	»	»		15		»
15	Έπαμειν(ώνδας) Σ.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Χριστιαν(ός)	»	»	»		6		Βρογχοπνευμονία
16	Κωνσταντίνος Π.	Όδ(ός) Βλαχάβα	»	»	»	»	52			Άποπληξία
17	Αλεξάνδρα Τ.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	»	14	»	»	95			Έντεροκοιλίτις
18	Ροδόπη Δ.	Όδ(ός) Αγ(ίου) Γεωργ(ίου)	»	15	»	»			15	Ίσχυρός σπασμός
19	Έλευθέριος Κ.	Δωδώνης	»	16	»	»	3			Δυσεντεροειδής [κατάρρους]
20	Κωνσταντίνος Ν.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	»	»	»	»	16			Τυφοειδής πυ[ρετός]
21	Βασιλική Β.	Σαράβα	»	17	»	»	85			Νόσημα (...)
22	Γεώργιος Γ.	Έβραϊκή	»	18	»	»	35			Καρδιά (...)
23	Θεοδώρα Λ.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	»	19	»	»	63			»
24	Αικατ(ερίνη) Κ.	»	»	19	»	»	85			Άποπληξία
25	Δημ. Ζ. ⁷⁵⁵	»	»	»	»	»	1			Κακοήθ(ης) έλώδης πυρ[ετός]
26	Ευάγγελος Ν.	Πλατεία Πάργης	»	20	»	»	65			Άσιτία (...)
27	Γιάννης Κ.	Δωδώνης	»	22	»	»	80			Γερων[τική] έξάντλησις]
28	Σταμάτης Τ.	Όδ(ός) Γιάννη Σταθα	»	23	»	»	70			Καρκίν[ος]
29	Βαρβάρα Κ.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Χριστιανή	24	Ιουλίου	1916	75			Έντεροκοιλίτις

⁷⁵⁵ Άρρεν.

30	Μαρία Κ.	Δημ(οτικών) Νοσοκ(ομείον)	Χριστιανή	»	»	»	35			Νεοπλάσματος κοιλίας
31	Νικόλαος Μ.	»	»	»	»	»	17			Περιτονίτις
32	Γεώργιος Α.	Μπράγια	»	»	»	»	50			Γαστρικός πυρετός
33	Αριστείδης Α.	Άρχιμανδρ(ειό)	»	27	»	»	73			Συγκοπή καρδιάς
34	Χάσο Μ.	Πλατεία Πάργης	Όθωμ(ανός)	»	»	»	50			Κύρωσις του ὕπατος
35	Περιστέρα Σ.	Νοσ(οκομείον) Εὐαγγελ(ισμός) Νοσοκομείον	Χριστιαν(ή)	29	»	»	30			Καρδιακή πάθησις
36	Βασίλειος Μ.		»	30	»	»	18			Αποπληξία
1	Σταῦρος Κ.	Ντεντερούτση	Χριστιαν(ός)	1	Αὐγούστου	1916	55			Απ(...) του δωδεκαδακτύλου ⁷⁵⁶
2	Αντώνιος Κ.	Λιάμ Τζαμί	»	»	»	»	30			Πνευμονία
3	Ἐλπινίκη Π.	Ὀδὸς Δωδώνης	»	2	»	»		4		Δυσεντερία
4	Βασιλική Π.	ΚΑ' Φεβρουαρι(ού)	»	3	»	»	70			Άρθροσκληρωσις
5	Ἰωάννης Κ.	Ὀδὸς Μητροπόλ(εως)	»	4	»	»	40			Ὄστεοσάρκωμα τῆς λεκάνης
6	Ἰσμαήλ Τ.	Πλατεία Πάργης	Όθωμαν(ός)	4	»	»	1			Γαστροεντερίτις
7	Βαρβάρα Π.	Καραβατιά	Χριστιανός	6	»	»	55			Κεραυνοβόλος ἀποπληξία
8	Αθανάσιος Μ.	Καλοῦτσα	»	8	»	»			45	Καρδιακόν νόσημα
9	Ἐσθήρ Σ.	Ἐντὸς φρουρίου	Ἰσραηλ(ίτισσα)	9	»	»		20		Γαστροεντερίτις
10	Ματαθιούλα Κ.	»	Ἰσραηλ(ίτισσα)	»	»	»				Πρόωρος γέννηση
11	Μαυσιῆς Κ.	Ἐβραϊκή	Ἰσραηλ(ίτης)	10	»	»			9	Γαστροεντερίτις

⁷⁵⁶ Πιθανώς απόφραξη δωδεκαδακτύλου.

12	Μαζαλώβ Σ.	Όδ(ός) Εὐγεν(ίου) Βούλγαρη	Ίσραηλ(ίτισσα)	»	»	»			Βρέφος	Νεκρόν ἐγεννήθη
13	Αβράμ Έ.	Κορμανιό	Ίσραηλ(ίτης)	11	»	»	55			Πνευμονική συμφόρησ[ις]
14	Ίσμαήλ Β.	Μεϊντάνη	Όθωμαν(ός)	»	»	»	75			Γρίππη
15	Ίωάννης Σ.	Λιβαντό	Χριστιανός	14	»	»			Βρέφος	Έσωτερική αίμορραγ[ία]
16	Σιαμπάν Α.	Έντός φρουρίου	Όθωμαν(ός)	»	»	»	1			Γαστροεντερίτις
17	Ίωάννης Κ.	Έκ Πρεβέζης	Χριστιανός	»	»	»				Κατεπλακώθη εις Καννέταν από τό κάρρον
[18]	Βασίλειος Α.	Καραβατιά	»	15	»	»	27			Φυματίωσις
[19]	Σπύρος Ν.	ΚΑ΄ Φεβρουαρι(ού)	»	16	»	»	45			» πνευμόνων
[20]	Δημήτριος Τ.	Εις Νοσοκομ(εϊόν) Άλποχῶρι	»	»	»	»	42			Χρονία νεφρίτις
[21]	(Φω)τεινή Κ.	Ίωάννινα	»	17	»	»	11			Φυματιώδης περιτονίτις
[22]	(Βα)σιλική Τ.	Γάλατα	»	21	»	»	85			Δυσεντερικός κατάρρους
[23]	(...) Ο. Δημ. ⁷⁵⁷	Νοσ(οκομείον) έκ Νεγάδων	»	22	»	»	25			Κακοήθης άναιμία
24	Γεωργίτσα Λ.	Δεμάτι	»	23	»	»	10			Διφθερίτις
25	Κωνσταντίνος Μ.	Προυσόγιαννη	»	25	»	»	17			Χρονία νεφρίτις
26	Έλένη Μ.	Άετοράχη	»	26	»	»	65			Καρδιακόν νόσημα
27	Εὐγενή Χ.	Πλατεία Πάργης	»	27	»	»	55			Έγκεφαλική αίμορραγ[ία]
[28]	Αριστοτέλις Κ.	Άγγέλου Φορέστη	»	»	»	»	65			Φυματίωσις πνευμόνων

⁷⁵⁷ Άρρεν.

29	Μιχαήλ Τ.	Πλατεΐα Βενιζ(έλου)	Χριστιαν(ός)	28	Αύγουστου	1916	18		Φυματίωσις πνευμόνων
30	Αικατερίνη Ζ.	Λούτσα	»	29	»	»	30		Έπιλόχιος πυρετός
1	Αικατερίνη Π.	Όδ(ός) Μανωλιάσ(σης)	»	1	Σεπτεμβρ(ίου)	»	23		Γαστρικός κατάρρους
2	Δημήτριος Τ.	Άρχιμανδρ(ειό)	»	»	»	»	2		Δυσεντερία
3	Βασιλική Α.	Σαράβα	»	7	»	»	80		Συμφόρησις έγκέφαλου
4	Αναστάσιος Π.	Έκ Πωγωνίου Νοσοκομ(είον)	»	»	»	»	50		Ούραιμία
5	Μαρίνα Κ.	Καλούτσα	»	9	»	»			Όξεΐα γαστροεντερίτις
6	Νεογέννητον Αβράμ Ι.	Κουρμανιό	Ίσραηλ.	»	»	»			Έντερικά
7	Βασίλειος Σ.	Αρχιμανδρ(ειό)	Χριστ(ιανός)	»	»	»	27		Δυσεντερία
8	Φευκούλα Λ.	Μάξ Νορδάου	Ίσραηλ(ίτισσα)	»	»	»	45		Πνευμονική φυματίωσις
9	Φειζουλά Α.	Έκ Λευκοβικίου	Όθωμαν(ίς)	»	»	»	75		Βρογχοπνευμονία
10	Σοφία Κ.	Καλούτσα	Χριστιαν(ή)	13	»	»	14		Άτροφία
11	Παρασκευή Τ.	Όδ(ός) Κρυστάλη	»	»	»	»	75		Δυσεντεροειδής κατάρρους
12	Κωνστ(αντίνος) Ζ.	Κουραμπά	»	15	»	»			Βρογχοπνευμονία
13	Μάρκος Τ.	Καραβατιά	»	16	»	»	67		»
14	Μιχαήλ Τ.	Δημ(οτικόν) Νοσοκ(ομείον)	»	»	»	»	60		»

15	Χρήστος Κ.	Όδ(ός) Κωλέττη	»	17	»	»			Ηύτοκτόνησε
16	Αριστείδης Χ.	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	»	19	»	»			Βρογχοπνευμονία
17	Βαρβάρα Μ.	Μεϊδονίου	»	»	»	»	30		Δυσεντ(ερικός) κατάρρους
18	Αικατ(ερίνη) Κ.	Έκ Κόζιανης	»	25	»	»	55		»
19	Κωνστ(αντίνος) Ο.	Λεσινίτσα Ζαγορίου	»	»	»	»	60		Καρδιακ. έξαινυμ. ⁷⁵⁸ (sic)
20	Χριστόδουλος Κ.	Όδ(ός) Αγίου Νικ(ολάου)	»	27	»	»	70		Γρίπη
21	Κατίνα Π.	Φρούριον	»	29	»	»	90		Χρόνια νεφρίτις
22	Ευάγγελία Ζ.	Άρχιμανδ(ρεϊό)	»	30	»	»	7		Ά(λ)γος έγκέφαλου
1	Φωτεινή Σ.		Χριστιαν(ή)		8/βροίος	1916	95		Γεροντική έξάντλησις
2	Σπυρίδων Τ.		»				16		Φυματίωσις μηνιγγίτ(ιδος)
3	Μεϊντίν Μ.		Όθωμαν(ός)				10		Όξύτης πνευμόνος
4	Αφέντρο Κ.		Χριστιαν(ή)				60		Έξ ήμιπληγίας
5	Σαλή Μ.		Όθωμαν(ός)					2	Βρογχοπνευμονία
6	Αναστασία Ο.		Χριστιαν(ή)				40		Στρεπτοκοκίασις
7	Αλίας Μ.		Ίσραηλ(ίτης)				76		Καρκίνος στομάχου
8	Νικόλαος Μ.		Χριστιανός				54		Στηθάγχη
9	Σπυρίδων Τ.		»				60		Ήμιπληγία
10	Μαρία Ι.		Ίσραηλ(ίτισσα)					8	Γαστροεντερίτις
11	Έλένη Κ.		Χριστιαν(ή)					2	Βρογχοπνευμονία
12	Ευθύμιος Κ.		»				80		Έγκεφαλ(ική) αίμορραγ(ία)
13	Γεωργία Ζ.		»				65		Βρογχοπνευμονία
14	Νεογόν Μαρίας Γ.		»						Έγεννήθη νεκρόν

⁷⁵⁸ Έξαινυμα = εκβάλλω, αφαιρώ. Βλ. Δ. Δημητράκος, *Μέγα λεξικόν όλης της ελληνικής γλώσσης*, Αθήναι 1964, τ. Ε', σ. 2607.

15	Κλεάνθης Β.		»				32			Φυματίωσης
16	Κωνσταντίνος Τ.							15		Όξεία έντεριτις
17	Θεόδωρος Ν.		»				45			Έκ συγκοπής καρδίας
18	Στέφανος Κ.		»				85			Ούραιμία
19	Νεογόν Γεωργίου Μ.		»						7	Άτροφία
20	Μωχαρέμ Μ.		Όθωμ(ανός)				35			Βρογχοπνευμονία
21	Αικατ(ερίνη) Π.		Χριστιαν(ή)				40			Χρόνια δυσεντερία
22	Μουσταφά Χ.		Όθωμαν(ός)				90			Γεροντική έξάντλ(ησις)
23	Έλένη Γ.		Χριστιαν(ή)				75			Πνευμονία
24	Χατζή Νταλήπ Μ.		Όθωμαν(ός)				65			Χρόνια κυστίτις
25	Χρυσάνθη Π.		Χριστιανός				25			»
26	Ντουνητής Τ.		Όθωμαν(ός)				80			Πνευμονία

Πίναξ εμφαινών τούς αποβιώσαντας κατά τόν μήνα Ν(οέμ)βριον 1916

1	Θεμιστοκλής Ζ.		Χριστιανός	4	N/μβριος	1916	68			Κεραυνοβόλος αποπληξία
2	Ζ. Αχμέτ		Όθωμανός	»	»	»	75			Γεροντική έξάντλησις
3	Παρασκευή Τ.		Χριστιανή	7	»	»	68			Νεοπλάσματος οισοφάγου
4	Θεόδωρος Κ.		Χριστιανός	8	»	»		2		Γαστροεντεριτις
5	Μηναχέμ Μ.		Ίσραηλίτης	10	»	»	65			Γεροντική πνευμονία
6	Εύανθία Μ.		Χριστιανή	11	»	»	23			Έντεροκοιλίτις
7	Γεώργιος Μ.		Χριστιανός	13	»	»		15		Γαστροεντεριτις

8	Παρασκευή Π.		Χριστιανή	14	»	»	80			Γεροντική ἐξάντλησις
9	Σπράτης Α.		Χριστιανός	15	»	»		11		Φυματιώδης ἐντερίτις
10	Γεώργιος Λ.		»	»	»	»		5		Γαστροεντερίτις
11	Αγγελική Γ.		Χριστιανή	»	»	»	95			Όξεϊα πνευμονία
12	Αναστάσιος Τ.		Χριστιανός	18	»	»	50			Φυματίωσις πνευμόνων
13	Παναγιώτης Μ.		»	»	»	»		5		Άθρεψία
14	Βασίλειος Μ.		»	19	»	»	21			Φυματίωσις ὀστέων
15	Παναγιώτης Μ.		»	20	»	»		3		Όξεϊα ἐντερίτις
16	Χριστόδουλος Π.		»	»	»	»	52			Καρκίνος
17	Έσθήρ Ν.		Ίσραηλ(ίτισσα)	23	»	»	30			Φυματίωσις
18	Μαρία Γ.		Χριστιανή	25	»	»	1			Χρόνια ἐντερίτις
19	Αθανάσιος Α.		Χριστιανός	26	»	»	3			Βρογχοπνευμονία
20	Νικόλαος Μ.		»	27	»	»	55			Κύρωσις ὕπατος
21	Γεώργιος Σ.		»	28	»	»	88			Έντερίτις
22	Απόστολος Χ.		»	29	»	»	85			Καρκίνωμα στομάχου
23	Τ. Ρεσήτ		Όθωμανός	30	»	»		4		Αιφνιδίως

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μήνα Δ(εκέμ)βριον 1916

1	Βασίλειος Ρ.		Χριστιανός	1	Δ/βριος	1916	45			Άποπληξία
2	Χαΐμ Ζ.		Ίσραηλ(ίτης)	2	»	»	52			Συγκοπή καρδιάς
3	Πολυξένη Ρ.		Χριστιανή	»	»	»	20			Φυματιώδης περιτονίτις
4	Δημητροῦλα Ν.		»	»	»	»	2			Άθρεψία
5	Ρεσήτ Ί. ἐφέντη		Όθωμανός	»	»	»	67			Χρόνιον καρδ(ιακόν) νόσημα

6	Σωτήριος Μ.		Χριστιανός	4	»	»	22			Βρογχοπνευμονία
7	Παναγιώτης Κ.		»	»	»	»	65			Γαστροεντερίτις
8	Μαρίκα Σ.		»	5	»	»		5		Έντερίτις
9	Κλειώ Γ.		»	»	»	»		3		Γαστροεντερίτις
10	Γεώργιος Κ.		»	»	»	»	70			Καρδιακόν νόσημα
11	Σπυριδών Μ.		»	7	»	»	36			Πνευμονία
12	Πέτρος Τ.		»	»	»	»	43			Όγκος εγκεφάλου
13	Χριστόδουλος Μ.		»	8	»	»	50			Στηθική κινάγχη
14	Μαχμέτ Σ.		Όθωμανός	9	»	»			Ημ(έρες) 20	Βρογχίτις
15	Κωνσταντίνος Μ.		Χριστιανός	9	Δ/βιοίος	1916	75			Έντερική απόφραξις
16	Ίντριζ Ζ.		Όθωμανός	»	»	»	30			Φυματίωσις πνευμόνων
17	Κ. Θ.		Χριστιανός	»	»	»	3			Άθρεψία
18	Μάχη Ν.		»	11	»	»	4			Φονευθείσα
19	Έλένη Κ.		»	13	»	»	75			Συγκοπή καρδιάς
20	Αικατερίνη Β.		»	15	»	»	89			Γρίπη
21	Έλεζέρ Β.		Ίσραηλ(ίτης)	18	»	»	30			Έντερικός κατάρρους
22	Χριστόδουλος Δ.		Χριστιανός	20	»	»	70			Γριπώδης πνευμονία
23	Σουλεϊμάν Χ.		Όθωμανός	20	»	»	2			Βρογχοπνευμονία
24	Βελής Χ.		Όθωμανός	21	»	»	14			Νεφρίτις
25	Παντελής Μ.		Χριστιανός	23	»	»	15			Τέτανος
26	Νίτσα Κ.		»	»	»	»	90			Γεροντική έξάντλησις
27	Χρυσόστομος Τ.		»	»	»	»	8			Χολώδης πυρετός
28	Μηνάς Ι.		»	24	»	»	22			Τυφοειδής »

29	Σεκερηῆ ἐφ(έντης) Ρ.		Ὄθωμανός	25	»	»	88			Γριππώδης πνευμονία
30	Βασίλειος Α.		Χριστιανός	»	»	»		7		Ἀθρεψία
31	Μεναχέμ Σ.		Ἰσραηλ(ίτης)	26	»	»	90			Γεροντική πνευμονία
32	Γεώργ(ιος) Γ.		Χριστιανός	27	»	»	55			Γριππώδης »
33	Ἀπόστολος Τ.		»	28	»	»	68			Ἀποπληξία
34	Ἀλέξανδρος Τ.		»	»	»	»	48			Βρογχοπνευμονία
35	Δημοσθένης Μ.		»	30	»	»		2		Ἐντερίτις
36	Καλλιόπη Π.		»	31	»	»	6			Μηνιγγίτις
37	Ἀβραάμ Μ.		Ἰσραηλ(ίτης)	»	»	»	4			Γαστροεντερίτις
38	Νικόλ(αος) Φ.		Χριστιανός	»	»	»			Ἡμ(έρες) 10	Ἀτελής ἀνάπτυξις
39	Βασίλειος Τ.		»	»	»	»			6	Ἀδυναμία

Πίναξ ἐμφαίνων τοὺς ἀποβιώσαντας κατὰ τὸν μῆνα Ἰανουάριον 1917

1	Γεώργιος Τ.		Χριστιανός	1	Ἰανουάριος 1917	75				Καρδιακὸν νόσημα
2	Ἐμίν Σ. μπέης		Ὄθωμανός	»	»	»	75			Συγκοπή καρδίας
3	Ἄννα Κ.		Χριστιανή	2	»	»	76			Καρδιακὸν νόσημα
4	Ἀλέξανδρος Τ.		Χριστιανός	3	»	»	25			Καεῖς
5	Ἰσμαήλ ἀγάς		Ὄθωμανός	3	»	»	23			Φθίσεως πνευμόνων
6	Παναγιώτης Ν.		Χριστιανός	3	»	»	65			Ὁξειας ἐντερίτιδος

7	Κωστούλα Χ.		Χριστιανή	3	»	»	80			Αποπληξίας
8	Αικατερίνη Γ.		»	4	»	»	80			Χρονίας γρύπτης
9	Φατμέ Τ.		Όθωμανίς	4	»	»	60			Γρίππη
10	Χασάν Ρ.		Όθωμανός	4	»	»	3			Γαργάνης
11	Χρήστος Μ.		Χριστιανός	6	»	»		1		Έντερίτιδος
12	Βεϊσέλ Ο.		Όθωμανός	7	»	»	40			Βρογχίτιδα, νεφρίτιδα, μελεγκίτιδα
13	Χαρίλαος Χ.		Χριστιανός	8	»	»	17			Φυματίωσις
14	Αλεξάνδρα Κ.		»	8	»	»	65			Καρδιακόν νόσημα
15	Γεώργιος Μ.		»	8	»	»	65			Καρδιακόν νόσημα
16	Νίκη Κ.		»	11	»	»	3			Βρογχοπνευμονία
17	Αναστάσιος Μ.		»	11	»	»	80			Γρίππη
18	Καλλιόπη Δ.		»	15	»	»	3			Βρογχοπνευμονία
19	Βασίλειος Τ.		»	16	»	»	25			Ύπόστροφος πυρετός
20	Ρ. Αχμέτ		Όθωμανός	16	»	»	50			Φυματίωσις τῶν πνευμόνων
21	Παρασκευή Ξ.		Χριστιανή	17	»	»	75			Επιθηλιώματος τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ
22	Έλένη Μ.		»	24	»	»	70			Διαρροίας
23	Όσμάν Χ.		Όθωμανός	17	»	»	67			Χρονίας νεφρίτιδος
24	Αικατερίνη Σ.		Χριστιανή	18	»	»	14			Οιδήματος πνευμόνων
25	Στέφος Τ.		»	19	»	»	70			Έπιληψίας
26	Μάρκος Ν.		»	26	»	»	56			Χρονίας βρογχίτιδος
27	Σιάνα Ζ.		»	26	»	»	80			Άστοριοσκληράνσεως (sic) ⁷⁵⁹
28	Γεώργιος Π.		»	28	»	»	46			Έξανθηματικοῦ τύφου
29	Μορδοχαί Μ.		Ίσραηλίτης	28	»	»	2			Αθρεψίας
30	Βελή βέης		Όθωμανός	30	»	»	60			Καρδιακοῦ νοσήματος
31	Έλμάς Ν.		Όθωμανός	30	»	»	70			Γαστροεντερίτιδος

⁷⁵⁹ Πιθανώς αρτηριοσκληρυνση.

32	Z. Έμινά ⁷⁶⁰		Όθωμανός	31	»	»	60			Γρίππης
33	Αβδούλ Α.		Όθωμανός	31	»	»	70			Νεφρίτιδος
34	Μετούλα Μ.		Όθωμανίς	31	»	»	79			Αποπληξίας
35	Μωχαρέμ Κ.		Όθωμανός	31	»	»	70			Βρογχοπνευμονίας

Πίναξ εμφαίνων τούς αποβιώσαντας κατά τόν μήνα Φεβρουάριον 1917

1	Δημήτριος Τ.		Χριστιανός	1	Φεβρουάριος 1917		70			Πνευμονίας
2	Δημητρούλα Ζ.		»	1	»	»	1	3		Χρόνια έντερίτις
3	Φατμέ Μ.		Όθωμανίς	1	»	»				
4	Χαϊμ Μ.		Ίσραηλίτης	4	»	»	70			Αρτηριοσκληρίανσις
5	Αρετή Μ.		Χριστιανή	5	»	»	00		7 κ(αι) 10 ήμ(ερών)	Σπασμοί
6	Αννέτα Χ.		Ίσραηλ(ίτισσα)	7	»	»	3			Βρογχοπνευμονία
7	Μαρίνα Ν.		Χριστιανή	9	»	»	55			Φυματίωσις πνευμόνων
8	Αναστάσιος Γ.		»	9	»	»	60			Εξανθηματικός τύφος
9	Αστέρ Μ.		Ίσραηλίτης	11	»	»	80			Γεροντική έξάντλησις
10	Χ. Σουλεϊμάν		Όθωμανός	12	»	»	25			Φυματιώδης πυρετονίτις
11	Μιχαήλ Α.		Χριστιανός	15	»	»	68			Καρκίνος στομάχου
12	Αικατερίνη Μ.		»	15	»	»	70			Αρτηριοσκληρίανσις
13	Καλλιρόη Α.		»	16	»	»	1			Βρογχοπνευμονία
14	Κωνσταντίνος Τ.		»	16	»	»	65			Κήρωσις ύπατος

⁷⁶⁰ Θήλυ.

15	Σπυρίδων Κ.	»	18	»	»	65			Χρόνια νεφρίτις
16	Ίακώβ Κ.	Ισραηλ(ίτης)	20	»	»		10 ήμ(ερών)		Άθρεψία
17	Πανάγιω Τ.	Χριστιανή	20	»	»	80			Γηρατειά
18	Ματθίλδη Μ.	»	21	»	»		2		Γρύπη
19	Ζώης Έ.	»	22	»	»	62			Καρδιακόν νόσημα
20	Ίωάννης Κ.	»	22	»	»	15			Φυματίωσις νεφρών
21	Έλένη Μ.	»	22	»	»	80			Ένόχλησις γεροντική
22	Πανάγιω Γ.	»	25	»	»	40			Φυματίωσις πνευμόνων
23	Αλεξάνδρα Τ.	»	25	»	»	3			Άτροφία
24	Βασιλική Κ.	»	25	»	»	4			Καρδιακόν νόσημα
25	Αναστάσιος Ή.	»	26	»	»	72			Άσιτία γρίπη
26	Σαμπεθάης Ν.	Ισραηλ(ίτης)	27	»	»	22			Έγκαστροκή πυρετονίτις
27	Φωτεινή Σ.	Χριστιανή	27	»	»	23			Χρόνια φυματίωσις
28	Μωχαρέμ Χ.	Όθωμανός	27	»	»	55			Καρδιακόν νόσημα
29	Ήλιος Ν.	Χριστιανός	12	»	»	60			Δυσεντεροειδής κατάρροος

Πίναξ εμφαίνων τούς αποβιώσαντας κατά τόν μήνα Μάρτιον 1917

Αϋξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον αποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος αποβιώσεως			Ήλικία αποβιώσαντος		Άσθένεια έξ ής προήλθεν ό θάνατος
			Μήν	Ήμέρα	Έτος	Έτος	Μήν	
1	Αϊκατερίνη Κ.	Χριστιανή	Μάρτιος	1	1917	74		Κεραυνοβόλος αποπληξία
2	Χρήστος Γ.	»	»	3	»	47		Πλευρίτις
3	Νικόλαος Ζ.	»	»	5	»	7		Νεφρίτις

4	Αλέξ. Τ. ⁷⁶¹	»	»	3	»		Βρογχοπνευμονίας
5	Μάο Ν.	Ισραηλίτης	»	6	»	13	Όστρακιά
6	Χρήστος Μ.	Χριστιανός	»	»	»	50	Γάγραινα
7	Αλέξ. Σ. ⁷⁶²	»	»	7	»	17	Φυματίωσις πνευμόνων
8	Μαυσέ Σ.	Ισραηλίτης	»	8	»	78	Φυματιώδους πνευμονίας
9	Έλένη Ν.	Χριστιανός	»	»	»		Βρογχίτις
10	Στέφ(ανος) Κ.	»	»	9	»	75	Έντερίτις
11	Κων/ταῖνος Π.	»	»	3	»	25	Φυματίωσις πνευμόνων
12	Ιωάν(νης) Ν.	»	»	»	»	40	Γρίππη
13	Σπυρ(ίδων) Μ.	»	»	»	»	56	Ούρυνια
14	Ραχήλ Κ.	Ισραηλ(ίτισσα)	»	10	»		Άθρεψία
15	Ευάνθια Κ.	Χριστιανή	»	10	»	15	Πνευμονία
16	Αικατερίνη Χ.	»	»	11	»	20	Πνευμονική φυματίωσις
17	Έλένη Σ.	»	»	12	»	23	»
18	Ντάλας Γ.	»	»	13	»	65	Άρτηριοσκληρώσεως
[19]	Ιωάν(νης) Β.	»	»	»	»	75	Έμφράξεις έντέρων
[20]	Ιωάν(νης) Π.	»	»	»	»	75	Γρίππη
[21]	Σουλτάνα Τ.	»	»	»	»	75	»
[22]	Στέρο Γ. ⁷⁶³	Ισραηλίτης	»	14	»	60	Νεφρίτις
[23]	Ευάγ(γελος) Σ.	Χριστιανός	»	15	»		Ιστέρου (sic) ⁷⁶⁴
[24]	Γεώργιος Τ.	»	»	16	»	38	Πείνης
[25]	Λούλα Χ.	»	»	17	»	72	Γαστροεντερίτιδος
[26]	Ευδοκία Γ.	»	»	20	»	55	Στερήσεως έκ πείνης
[27]	Ευάγ(γελος) Μ.	»	»	»	»		Αίμορραγίας
[28]	Νικόλ(αος) Ε.	»	»	21	»	70	Άποπληξία

⁷⁶¹ Άρρεν.

⁷⁶² Άρρεν.

⁷⁶³ Θήλυ.

⁷⁶⁴ Πιθανώς ίκτερος.

[29]	Ειρήνη Υ.	»	»	»	»	50		Έγκεφαλική άποπληξία
[30]	Γεώργ(ιος) Τ.	»	»	23	»	55		Νεφρίτις
[31]	Έλένη Π.	»	»	25	»	15		Μηνιγγίτις
[32]	Γεώργ(ιος) Σ.	»	»	26	»	60		Κεραυνοβόλος άποπληξία
[33]	Αικατερίνη Τ.	»	»	29	»	»		Γρίππη
[34]	Χασάν Μ.	Όθωμανός	»	30	»	65		Νεοπλάσματος ύπατος
[35]	Μαρία χωριάτισσα	Χριστιανή	»	»	»	30		Γρίππη
[36]	Μαυζής Μ.	Ισραηλίτης	»	»	»	45		Φονευθείς
[37]	Άνέφ Σ.	Όθωμανός	»	»	»	70		Μαρασμού
[38]	Χρήστος Κ.	Χριστιανός	»	»	»	70		Φυματίωσις πνευμόνων
[39]	Χρηστίνα Τ.	»	»	»	»	65		Συγκοπή καρδιάς

Πίναξ έμφαίνων τούς αποβιώσαντας κατά τόν μήνα Απρίλιον 1917

Αύξ(ων) αριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον άποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος άποβιώσεως			Ήλικία άποβιώσαντος		Ασθένεια έξ ής προήλθεν ό θάνατος
			Μήν	Ήμέρα	Έτος	Έτος	Μήν	
1	Όσμάν Τ.	Όθωμανός	Απριλίου	5	1917	55		Καρδιακόν νόσημα
2	Σταύρος Π.	Χριστιανός	»	6	»	55		Έντερική άπόφραξις
3	Γεργάσης	»	»	8	»	70		Άσιτία ψύξεως
4	Έλιάζ Τ.	Όθωμανός	»	9	»	75		Φλέγμα ποδός
5	Κυργιάκος Τ.	Χριστιανός	»	»	»	2		Γαστροεντερίτις
6	Δημήτριος Θ.	»	»	»	»	60		Έκ πείνης
7	Λιαχήρ Ναχούμ	Ισραηλίτης	»	10	»	2		Διπλή βρογχοπνευμονία

8	Ιωάννης Ξ.	Χριστιανός	»	»	»	70		Νεόπλασμα κύστεως
9	Ευάγγελος Λ.	»	»	12	»	-	2	Ατελής ανάπτυξις
10	Χρήστος Δ.	»	»	»	»	-	20	Γαστροεντερίτις
11	Χαράλαμπος Μ.	»	»	13	»	70		Χρόνια νεφρίτις
12	Άβδουραχμά Κ.	Όθωμανός	»	14	»	70		Καρδιακή άτονία
13	Γικούλου Κ. ⁷⁶⁵	Όθωμανός	»	15	»	70		Γεροντική έξάντλησις
14	Κων/τίνος Μ.	Χριστιανός	»	»	»	65		Έμφύσημα πνευμόνων
15	Ιωάννης Σ.	»	»	»	»	70		Έλκώδης έντερίτις
16	Δαυΐδ Α.	Ισραηλ(ίτης)	»	16	»	70		Αίμοραγία
17	Ήλιος Δ.	Χριστιανός	»	»	»	40		Φυματίωσις λάρυγγος καί πνευμόνων
18	Χρήστος Κ.	»	»	17	»	-	3	Έκ μολύνσεως συνεπεία εκζέματος όλοκλήρου του σώματος
19	Άλη Α.	Όθωμανός	»	17	»	65		Μαρασμού
20	Άχμέτ Μ.	Όθωμανός	»	20	»	72		Έλκώδης έντερίτις
21	Έλισάφ Π.	Ισραηλ(ίτης)	»	21	»	80		Γρίππη
22	Χαΐμ Μ.	Ισραηλ(ίτης)	»	21	»	75		Γεροντική έξάντλησις
23	Ρίφο Ν.	Χριστιανή	»	22	»	60		Γάγγραινα
24	Ζήκος Κ.	»	»	»	»	65		Γρίππη
25	Δημήτριος Μ.	»	»	24	»	9		Αυτοδηλητηρίασις
26	Ν. Κ. ⁷⁶⁶	»	»	»	»	65		Καρδιακόν νόσημα
27	Νικόλαος Π.	»	»	26	»	90		Γεροντική έξάντλησις
28	Άλέξιος Κ.	»	»	»	»	-	12	Πυώδης πλευρίτις
29	Σωτήριος Γ.	»	»	»	»	75	-	Καρδιακόν νόσημα
30	Παν. Ζ. ⁷⁶⁷	»	»	29	»	60		Καρκίνος στομάχου

⁷⁶⁵ Πιθανώς θήλυ, λόγω κατάληξης ονόματος.

⁷⁶⁶ Άρρεν.

⁷⁶⁷ Άρρεν.

31	Αικατερίνη Μ.	»	»	30	»	57		Καρκίνος στομάχου
32	Θωμάς Μ.	»	»	»	»	50		Γάγγραινα του πνεύμονος
33	Βασίλ(ειος) Κ.	»	»	»	»	50		Τυφοειδής πυρετός
34	Ιωάννης Τ.	»	»	»	»	68		Βρογχοπνευμονία

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα Μάϊον 1917

Αὐξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ἡλικία ἀποβιώσαντος		Ασθένεια ἐξ ἧς προήλθεν ὁ θάνατος
			Μῆν	Ἡμέρα	Ἔτος	Ἔτος	Μῆν	
1	Κωνσταντῖνος Σ.	Χριστιανός	Μάϊος	1	1917	45		Ὑπερβολικὴ ἐξάντλησις
2	Μορδεχαί Α.	Ἰσραηλ(ίτης)	»	»	»	7		Ἐντερικὴ αἰμοραγία
3	Σ. Κων/τῖνος	Χριστιανός	»	2	»			Φυματίωσις πνευμόνων
4	Ἀδάμ Γ.	»	»	»	»	80		Γεροντικὸν μαρασμὸν
5	Κωνσταντῖνος	»	»	»	»			
6	Π. Σπυρίδων	»	»	5	»			
7	Νήπιον	»	»	5	»			
8	Μ. Γασιούλας	»	»	7	»			
9	Μαρία Γραιῖα	»	»	»	»			
10	Ζώης Γύφτος	»	»	8	»			
11	Αἰκατερίνη Π.	»	»	11	»			
12	Ἑλένη Βλάχα	»	»	11	»			
13	Πρόσφυξ	»	»	11	»			

14	Κ. Διονύσιος	»	»	14	»			
15	Μ. Ανδρέας	»	»	»	»			
16	Απόστ(ολος) Τ.	»	»	»	»			
17	Λάμπρος	»	»	16	»			
18	Σωτήριος	»	»	»	»			
19	Β. Λάμπρος	»	»	18	»			
20	Γιάννης	»	»	18	»			Φρενοβλαβής
21	Κ. Δημήτριος	»	»	18	»			
22	Ιωάννης	»	»	19	»			
23	Γύφτος Χρήστος	»	»	19	»			
24	Έλενη Κ.	»	»	20	»			
25	Νήπιον Κ.	»	»	20	»			
26	Κ. Βασίλειος	»	»	»	»			
27	Κωστούλα Γ.	»	»	20	»			
[2]8	Γέρων Φ. Γύφτου χαμάλη	»	»	21	»			
[2]9	Α. Δημήτριος	»	»	»	»			
[3]0	Μ. Χρήστος	»	»	23	»			
[3]1	Νήπιον του ψώρα	»	»	23	»			
[3]2	Φ. Σπυρίδων	»	»	24	»			
[3]3	Λάμπρω	»	»	»	»			
[3]4	Γ. Νούλης	»	»	26	»			
[3]5	Α. Σωτήριος	»	»	27	»			
[36]	Σταμάτης	»	»	»	»			
[37]	Πέτρος	»	»	28	»			
[38]	Σούλα Μ. ⁷⁶⁸	»	»	30	»			
[39]	Έλενη Μ.	»	»	»	»			

⁷⁶⁸ Θήλυ.

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα Ἰούνιον 1917

Αὐξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ἡλικία ἀποβιώσ- αντος		Ἀσθένεια ἐξ ἧς προήλθεν ὁ θάνατος
			Μῆν	Ἡμέρα	Ἔτος	Ἔτος	Μῆν	
1	Μ. Ἰωάννης	Χριστιανός	Ἰούνιος	2	1917			Φρενοβλαβής
2	Παρασκευή Ν.	»	»	»	»			
3	Τ. Εὐάγγελος	»	»	»	»			
4	Χαμάλης Ἀλέξιος	»	»	»	»			
5	Μ. ⁷⁶⁹	»	»	4	»			
6	Τσίλης Τ.	»	»	»	»			
7	Γ. Γεώργιος	»	»	6	»			
8	Νοῦλα Χ.	»	»	»	»			
9	Ἑλένη Τ.	»	»	8	»			
10	Μαρία	»	»	»	»			
11	Κ.	»	»	9	»			
12	Σ. Θωμᾶς	»	»	10	»	70		
13	Ἐλισάβετ	»	»	»	»			
14	Μ. Κωνστ/νος	»	»	11	»			
15	Δημήτριος	»	»	»	»			
16	Γιαννέλαινα	»	»	»	»			

⁷⁶⁹ Ἄρρεν.

[1]7	Π. Ευάγγελος	»	»	12	»			
[1]8	Αγγέλω Κ.	»	»	13	»			
[1]9	Κ. Στέφος	»	»	17	»			
[2]0	Κ. Ιωάννης	»	»	»	»			
[2]1	Μ. Στέφανος	»	»	20	»			
[2]2	Δημήτριος	»	»	»	»			
[2]3	Τ. Άριστ. ⁷⁷⁰	»	»	»	»			
[2]4	Π. Κων/νος	»	»	»	»			
[25]	Π. Νικόλαος	»	»	21	»			
[26]	Β. Π. ⁷⁷¹	»	»	23	»			
[27]	Ν. Δημ. ⁷⁷²	»	»	24	»			
[28]	Κ. Έλένη	»	»	»	»			
[2]9	Κ. Κ. ⁷⁷³	»	»	25	»			
[30]	Κ. Αντώνιος	»	»	28	»			

⁷⁷⁰ Άρρεν.

⁷⁷¹ Άρρεν.

⁷⁷² Άρρεν.

⁷⁷³ Άρρεν.

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα Ἰούλιον 1917

Αὐξ.(ον) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ἡλικία ἀποβιώσ- αντος		Ἀσθένεια ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ θάνατος
			Μῆν	Ἡμέρα	Ἔτος	Ἔτος	Μῆν	
1	Τ. Παῦλος	»	Ἰούλιος	2	1917			
2	Χρυσούλα Π.	»	»	3	»			
3	Ζ. Μιχαήλ	»	»	4	»			
4	Σταμάτω	»	»	»	»			
5	Βαρβάρα	»	»	6	»			
6	Μ. Κων/νος	»	»	»	»			
7	Χ. Απόστολος	»	»	»	»			
8	Ζ. Γεώργιος	Χριστιανός	Ἰούλιος	7	1917			
9	Χωριάτης Ἀθανάσιος	»	»	8	»			
10	Ν. Στέφανος	»	»	9	»			
11	Εὐαγγελή Χ.	»	»	»	»			
12	Μ. Διαμάντης	»	»	12	»			
13	Π. Ἰωάννης	»	»	»	»			
14	Ζ. Βασίλειος	»	»	14	»			
15	Καλλιόπη Ζ.	»	»	15	»			
16	Ἀριστοῦλα	»	»	16	»			
17	Ζ. Γεώργιος	»	»	19	»			
18	Γ. Νικόλαος	»	»	27	»			
19	Χαρίκλεια Τ.	»	»	27	»			
20	Χρυσή	»	»	»	»			
21	Μαρούσω Γ.	»	»	»	»			
22	Π. Γεώργιος	»	»	28	»			
23	Τ. Σταῦρος	»	»	29	»	75		

24	Κ. Σπυριδών	»	»	30	»			
[25]	Ένας ξένος	»	»	»	»			Γεροντοκομείον

Πίναξ εμφαίνων τούς αποβιώσαντας κατά τόν μήνα Αύγουστον 1917

Αύξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ἡλικία ἀποβιώσ- αντος		Ασθένεια ἐξ ἧς προήλθεν ὁ θάνατος
			Μήν	Ἡμέρα	Ἔτος	Ἔτος	Μήν	
[1]	Χ. Χρηῆτος	Χριστιανός	Αύγουστος	2	1917			
[2]	Μ. Δημήτριος	»	»	4	»			
[3]	Μ. Γεώργιος	»	»	7	»			
[4]	Δ. Ἀναστάσιος	»	»	8	»			
[5]	Τ. Ἰωάννης	»	»	9	»			
[6]	Μ. Κων/νος	»	»	»	»			
[7]	Ψάλτης Μετσοβίτης	»	»	10	»			
[8]	N. ⁷⁷⁴	»	»	11	»			
[9]	Σ. Γεώργιος	»	»	12	»			
[10]	K. ⁷⁷⁵	»	»	»	»			Γεροντοκομείον
[1]1	Κ. Σταῦρος	»	»	13	»			
[1]2	Γύφτος Γεώργιος	»	»	18	»			
[1]3	(...)αλιπιδιώτης	»	»	17	»			Χατζή Κώστα
[1]4	(...)ήλας	»	»	22	»			
[1]5	(...) Δημήτριος	»	»	24	»			
[16]	(Κων)σταντῖνος	»	»	26	»			Χατζή Κώστα

⁷⁷⁴ Ἄρρεν.

⁷⁷⁵ Ἄρρεν.

[17]	(...) Κων/νος	»	»	»	»			
[18]	(...) Ιωάννης	»	»	27	»			
[19]	(...) Αλέξιος	»	»	28	»			

Πίναξ εμφαινών τούς αποβιώσαντας κατά τόν μήνα Σεπτέμβριον 1917

Αρξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ἡλικία ἀποβιώσαντος		Ασθένεια ἐξ ἧς προήλθεν ὁ θάνατος
			Μήν	Ἡμέρα	Ἔτος	Ἔτος	Μήν	
1	Γιάννης Ζ.	Χριστιανός	Σ/βριος	1	1917			
2	Ξένος	»	»	2	»			
3	Μ. Στέφος	»	»	3	»			
4	Γ. Νικόλαος	»	»	4	»			Κουραμπᾶ
5	Ζ. Τάσος	»	»	5	»			
6	Ἰωάννης	»	»	6	»			Κουραμπᾶ
7	Π. Παῦλος	»	»	7	»			
8	Ματθαῖος	»	»	»	»			Χατζῆ Κώστα
9	Βασίλειος	»	»	11	»			
10	Γεώργιος	»	»	11	»			
11	Παντελεήμων	»	»	13	»			
12	Σπυρίδων ἀρτοποιός	»	»	15	»			
13	Τ. Λεωνίδα	»	»	19	»			
14	Π. Νικόλαος	»	»	22	»			
15	Κ. Σωτήριος	»	»	24	»			
16	Χρηστος τοῦ Κ.	»	»	28	»			
17	Γ. Χρηστος	»	»	28	»			
18	Τ. Δημήτριος	»	»	28	»			

19	Ανδρέας	»	»	30	»		Χατζή Κώστα
----	---------	---	---	----	---	--	-------------

Πίναξ εμφαινών τούς αποβιώσαντας κατά τόν μήνα Οκτώμβριον 1917

Αύξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ἡλικία ἀποβιώσαντος		Ασθένεια ἐξ ἧς προήλθεν ὁ θάνατος
			Μήν	Ἡμέρα	Ἔτος	Ἔτος	Μήν	
1	Δ. Χαράλαμπος	Χριστιανός	8βριον	3	1917	50		Συγκοπή καρδίας
2	Χαράλαμπος	»	»	4	»			Γεροντοκομειον
3	Τ. Σπυρίδων	»	»	5	»	68		Καρκίνου στομάχου
4	Ο. Γεώργιος	»	»	6	»			Κουραμπᾶ
5	Κ. Δημήτριος	»	»	9	»			
6	Ἀνέτα Δ. ⁷⁷⁶	Ἰσραηλίτης	»	3	»		10	Ἐξ' ἀθρεψίας
7	Σωτήριος Β.	Χριστιανός	»	9	»	35		Ἀποπληξίας
8	Αἰκατερίνη Μ.	»	»	5	»	9		Φυματιώσεως πνευμόνων
9	Καλιόπη Δ.	»	»	7	»	55		Δισεντερείας
10	Σπυρίδων Α.	»	»	13	»	18		Φυματιώσεως
11	Ἑλένη Σ.	»	»	13	»	65		Οὔρεμίας
12	Ἀλέξιος Χ.	»	»	14	»	80		Καρκίνου στομάχου
13	Βασιλική Σ.	»	»	14	»			Ἐντερίτιδος
14	Αἰκατερίνη Κ.	»	»	15	»	76		Γήρατος
15	Καλιόπη Σ.	»	»	20	»	55		Βρογχοπνευμονίας
16	Βασιλική Τ.	»	»	21	»	75		Γρίπης
[1]7	Φωτεινή Π.	»	»	22	»	75		Ἐντερίτιδος
[18]	Κων/τίνοσ Μ.	»	»	24	»	8		»

⁷⁷⁶ Θήλυ.

[19]	Σωκράτης Ρ.	Χριστιανός	8/βριος	25	1917	2		Έντερίτιδος
[20]	Αβραάμ Κ.	Ισραηλ(ίτης)	»	26	»	35		Σκοληκοειδήτιδος
[21]	Ιωάννης Σ.	Χριστιανός	»	»	»	1	5	Άθρεψίας
[22]	Δημήτριος Μ.	»	»	27	»	60		Φυματιώσεως
[23]	Φώτης Τ.	»	»	28	»	60		Καρδιακού νοσήματος
[24]	Κωστούλα Κ.	»	»	»	»	70		Γεροντικού μαρασμού
[25]	Λάμπρος Σ.	»	»	30	»	»		Γαστροεντερίτιδος
[26]	Παρασκευή Τ.	»	»	»	»	90		Γρίπτης

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα Νοέμβριον 1917

Αὔξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ἡλικία ἀποβιώσαντος		Ἀσθένεια ἐξ ἧς προήλθεν ὁ θάνατος
			Μῆν	Ἡμέρα	Ἔτος	Ἔτος	Μῆν	
[1]	Μαρία Α.	Χριστιανή	Νοέμβριος	2	1917	4	-	Βρογχοπνευμονίας
[2]	Νεογνόν Γ.	»	»	»	»	-	1	Κακοήθους πυρετοῦ
[3]	Ἡλίας Τ.	»	»	4	»	80	-	Καρδιακῆς παθήσεως
[4]	Μαρία Α.	»	»	»	»	55		Ἐγκεφαλ(ικῆς) αἰμοραγίας
[5]	Αργυρή Κ.	»	»	»	»	2		Πνιγῆσα ἐντός ὑδάτων
[6]	Ἡλίας Π.	»	»	6	»	75		Καρδιακού νοσήματος
[7]	Καλλιόπη Κ.	»	»	»	»	2		Ἐλνοσο(ίας) κ(αί) ἐσχάτης ἐξαντλήσεως
[8]	Σωτήριος Μ.	»	»	»	»	60		Χρονίας νεφρίτιδος
[9]	Ἰακώβ Γ.	Ὅχι Ἰσραηλ(ίτης)	»	7	»	60		Βρογχοπνευμονίας

[10]	Λάμπρω Χ.	»	»	9	»	85		Γρίππης
[11]	Ιμβροαήμ Α.	Όθωμαν(ός)	»	12	»	70		»
[12]	Ξενοφών Κ.	»	»	»	»	-	22	Άθρεψίας
[13]	Χριστίνα Σ.	»	»	»	»	85		Γεροντικής έξαντλήσεως
[14]	Βασιλική Χ.	»	»	13	»	57		Γρίππης
[15]	Βασιλική Κ.	»	»	14	»	60		Πνευμονίας
[16]	Σουσάνα Γ.	»	»	»	»	8		Όστρακιάς
[17]	Αθηνά Τ.	»	»	15	»	50		Μηνιγγίτιδος
[18]	Πολυχρόνης Ο.	»	»	»	»	-	10	Χρον(ίας) έντερίτιδος
[19]	Σπυρίδων Σ.	»	»	16	»	65		Περισφυγμένης κήλης
[20]	Έλευθ(έριος) Δ.	»	»	17	»	-	1	Άθρεψίας έλονοσ(ίας)
[21]	Βασίλειος Σ.	»	»	18	»	30		Φυματιώσ(εως) πνευμόνων
[22]	Σαήπ Ι.	Όχι Όθωμαν(ός)	»	»	»	60		Διαβήτου
[23]	Χαράλαμπος Α.	»	»	19	»	45		Συνεπεία έξαντλήσεως
[24]	Πανάγιω Μ.	»	»	»	»	70		Δυσεντερίας
[25]	Κασσιανή Κ.	»	»	20	»	70		»
[26]	Χρήστος Ι.	»	»	»	»	45		Αίμοραγίας
[27]	Παναγούλα Δ.	»	»	21	»	57		Έντερίτις (φηματίωσις)
[28]	Εύθυμία Κ.	»	»	»	»	110		Άρτηριοσκληρίνσεως
[29]	Πινελότη Κ.	»	»	22	»	20		Παρατύφου
[30]	Δημήτριος Λ.	»	»	»	»	20		Φυματι(ώσις) πνευμόνων
[31]	Θεοδώρα Μ.	»	»	»	»	30		Δυσεντερίας
[32]	Ιωάννης Ρ.	»	»	23	»	70		Άρτηριοσκληρίνσεως
[33]	Εύθύμ(ιος) Α.	»	»	»	»	50		Περιτονίτιδος
[34]	Σπυρ(ίδων) Δ.	»	»	»	»	-	5	Όξειας έντερίτιδος
[35]	Βασιλική Τ.	»	»	»	»	75		Γερον(τικής) έξαντλήσεως
[36]	Έλένη Ρ.	»	»	24	»	85		Άρτηριοσκληρίνσεως
[37]	Δημήτριος Σ.	»	»	25	»	75		Γεροντ(ικής) έξαντλήσεως
[38]	(...)	(...)	(...)	»	»	60		Καρδιακής παθήσεως

[39] 777								
[4]0	Γεώργιος Δ.	Χριστιανός	Νοέμβριος	26	1917	75		Κακουχιών στερήσεων
[4]1	Μωϋσής Σ.	Ισραηλ(ίτης)	»	27	»	3		Έντερικού κατάρου
42	Νικόλαος Ν.	Χριστιανός	»	»	»	67		Γεροντικής έξαντλήσεως
43	Βαρβάρα Μ.	»	»	»	»	40		Δυσεντερίας
44	Μήλω Σ. ⁷⁷⁸	Ισραηλίτης	»	28	»	93		Γεροντικής έξαντλήσεως
45	Μωσέ Μ.	Ισραηλ(ίτης)	»	29	»	50		Συγκοπής της καρδιάς
46	Χρήστος Υ.	Όρθόδοξος	»	30	»	80		Καρδιακής παθήσεως
47	Βασίλ(ειος) Σ.	»	»	»	»	3		Γαστροεντερίτιδος
48	Αικατερίνη Ζ.	»	»	»	»	77		Πνευμονίας
49	Χανούλα Λ. ⁷⁷⁹	Ισραηλίτης	»	»	»	79		Γρίπης

Δεκέμβριος 1917

[1]	Αναστάσιος Τ.	Χριστιανός	Δ/βριος	1	1917	50		Φυμ(α)τ(ίωσις) πνευμόνων
2	Νικόλαος Σ.	»	»	»	»	55		»
3	Γεώργιος Μ.	»	»	3	»	7		Μηνιγγίτιδος
[4]	Χρυσούλα Ξ.	»	»	4	»	80		Γεροντ(ικής) έξαντλήσεως
[5]	Ρεουβέφ Μ.	Ισραηλ(ίτης)	»	5	»	8		Καρδιακής παθήσεως
6	Κούλα Τ.	Χριστιαν(ή)	»	6	»	60		Διπλής πνευμονίας
7	Βασίλειος Μ.	»	»	4	»	4		Βρογχοπνευμονίας
8	Δημήτριος Μ.	»	»	7	»	80		Γρίπης
9	Άθασουά Ζ.	»	»	8	»	-	2	»
[1]0	Νικόλαος Σ.	»	»	9	»	10		Βρογχοπνευμονίας

⁷⁷⁷ Το κάτω άκρο του φύλλου στο πρωτότυπο έχει εκπέσει.

⁷⁷⁸ Θήλυ.

⁷⁷⁹ Θήλυ.

11	Κ. Νικόλαος	»	»	9	»	45	Διπλής πνευμονίας
12	Σίμχα Ν. ⁷⁸⁰	Ισραηλίτης	»	9	»	4	Διπλής βρογχοπνευμονίας
13	Χρήστος Κ.	Χριστιανός	»	11	»	5	Γριππώδ(ους) βρογχοπνευμονίας
14	Νικόλαος Σ.	»	»	11	»	85	Χρονίας έντερίτιδος
[15]	Γοσέφ Κ.	Ισραηλίτης	»	12	»	90	Γεροντικής έξαντλήσεως
[16]	Ευθύμιος Π.	Χριστιανός	»	12	»	25	Τυφοειδοῦς πυρετοῦ
[17]	Ευφροσύνη Γ.	»	»	13	»	55	Πνευμονίας
[18]	Μεναχέμ Μ.	Ισραηλίτης	»	13	»	71	»
[19]	Ευθαλία Ε.	Χριστιανή	»	14	»	16	Φυματίωσις πνευμ(όνων)
20	Άρετή Α.	»	»	15	»	80	Βρογχοπνευμονίας
21	Άθανάσιος Π.	»	»	15	»	48	Χρον(ίας) έλνοοσίας
[22]	Κωνσταντίνος Φ.	»	»	15	»	4	Μηνιγγίτιδος
[23]	Άσπασία Χ.	»	»	15	»	90	Γερον(τικής) έξαντλήσεως
[24]	(Ευ)άγγελος Ν.	»	»	15	»	17	Νεφρίτηδος
[25]	(Νικ)όλαος Δ.	»	»	15	»	40	Φυματ(ίωσις) πνευμόνων
[26]	(...)ούλα Μ. μπέη ⁷⁸¹	Ισραηλίτης	»	17	»	2	Άθρεψία

⁷⁸⁰ Θήλυ.

⁷⁸¹ Θήλυ.

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα 191...

Αὐξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ἡλικία ἀποβιώσαντος		Ασθένεια ἐξ ἧς προήλθεν ὁ θάνατος
			Ἡμέρα	Μῆν	Ἔτος	Ἔτη	Μῆνες	
[27]	Χριστόδουλος Β.	Χριστιανός	18	Δεκεμβ (οῖου)	1917	65	-	Γρίπτης
[28]	Κωνσταντῖνος Α.	»	19	»	»	75	-	Πνευμονίας
[29]	Μορδοχάη Μ.	»	20	»	»	1	½	Βρογχοπνευμονία
[30]	Αἰκατερίνη Δ.	»	»	»	»	80	-	Γερον(τική) ἐξάντλησις
[31]	Εὐθυμία Π.	Ἰσραηλίτης	22	»	»	6	-	Δυσεντερία
[32]	Ἄννα Γ.	Χριστιανή	»	»	»	65	-	Βρογχοπνευμον(ία)
[33]	Πάνος Γ.	»	»	»	»	27	-	Δυσεντερίας
[34]	Γεώργιος Σ.	»	»	»	»	50	-	Χρον(ίας) νεφρίτιδος
[35]	Κωνσταντῖνος Θ.	»	»	»	»	55	-	Ἐντερ(ικός) κατάρρους
[36]	Ἀρετή Τ.	»	»	»	»	75	-	Γεροντ(ική) ἐξάντλιση
[37]	Σολομ(ών) Μ.	Ἰσραηλ(ίτης)	23	»	»	3	-	Πνευμονίας
[38]	Φώτιος Κ.	Χριστιανός	»	»	»	50	-	Γρίπτης
[39]	Δημήτριος Π.	»	»	»	»	85	-	Γρίπτης
[40]	Ἐλένη Ζ.	»	25	»	»	70	-	Γρίπτης
[41]	Κωνσταντῖνος Γ.	»	24	»	»	51	-	Παράλυσις καρδίας
[42]	Ἄγγελος Κ.	»	26	»	»	3	-	Βρογχίτιδος
[43]	Κωνσταντῖνος Σ.	»	»	»	»	-	2	Βρογχοπνευμονίας
[44]	Νεκρόν Κυριάκου Μ.	»	»	»	»	-	½	Ἐξησθηνημένον
[45]	Γιοσά Ν.	Ἰσραηλ(ίτης)	28	»	»	80	-	Αποπληξία
[46]	Κ. Χρήστος	Χριστιανός	»	»	»	30	-	Συννεπεία στερήσεων

[47]	Σωτήριος Ν.	»	29	»	»	78	-	Υδροποικίας (sic)
[48]	Αισθήρ Κ.	Ισραηλ(ίτισσα)	»	»	»	-	10	Βρογχοπνευμονίας
[49]	Γίτσα Κ.	Χριστιαν(ή)	30	»	»	80	-	Γρίππης
[50]	Αγγελική Ε.	»	»	»	»	25	-	Καρδ(ιακόν) νόσημ(α)
[51]	Μιχαήλ Κ.	»	»	»	»	7		Βρογχοπνευμονίας
[52]	Ιωάννης Τ.	»	31	»	»	70		Νεφρίτιδος
[53]	Νικόλ(αος) Ι.	»	»	»	»	4		Γαστροεντερίτιδος

Ιανουάριος 1918

[1]	Ιωάννης Τ.	Χριστιανός	1	Ιανουάρ(ιος)	1918	55		Γριππώδους πνευμονίας
[2]	Μουσιόν Μ.	Ισραηλ(ίτης)	»	»	»	80		Καχεξίας
[3]	Λούλα Δ.	Ισραηλ(ίτισσα)	2	»	»	70		Γριππώδ(ους) πνευμονίας
[4]	Σιάνα Τ.	Χριστ(ιανή)	»	»	»	78		Αρτηριοσκληρίσεως
[5]	(...)ργιος Π.	»	»	»	»	35		Φρενίτιδος
[6]	(νε)κρόν Ιωάννη Κ.	»	»	»	»	-	10	Βρογχοπνευμονίας
[7]	(Βα)σίλειος Φ.	»	»	»	»	65		Γρίππης
[8]	(...)τίνος Κ.	»	»	»	»	55		Παρατύφου
[9]	(Θ)εόδωρος Γ.	»	»	»	»	69		Βρογχοπνευμονίας
[10] ⁷⁸²								
11	Αικατερίνη Έ.	Χριστιαν(ή)	6	Ιανουαρ(ίου)	1918	10	-	Βρογχοπνευμονία
12	Ζωή Έ.	Ισραηλ(ίτισσα)	»	»	»	7	-	Έντερίτιδος
13	Ευαγγελία Λ.	Χριστιανή	7	»	»	35	-	Βρογχοπνευμονίας
14	Χαΐμ Κ.	Ισραηλ(ίτης)	»	»	»	80	-	Πνευμονία
15	Φώτος Λ.	Χριστιαν(ός)	»	»	»	65	-	Καρ(διακής) παθήσεως
16	Περνούλα Μ.	Ισραηλ(ίτισσα)	8	»	»	27	-	Αποπληξίας

⁷⁸² Το κάτω άκρο του φ. 32^r στο πρωτότυπο έχει εκπέσει.

17	Δημήτριος Σ.	Χριστιανός)	»	»	»	32	-	Έπιλοχίου πυρετού ⁷⁸³
18	Βασίλειος Σ.	»	»	»	»	8	-	Βρογχοπνευμονίας
19	Κωνστάντω Ν.	»	»	»	»	85	-	Γρίππης
20	Χρηστίνα Ζ.	»	9	»	»	40	-	»
21	Ίπολίτη Μ.	»	»	»	»	9	-	Βρογχοπνευμονίας
22	Ευάγγελος Σ.	»	10	»	»	1	-	Ίλαράς
23	Μ. Γιάννης	»	11	»	»	75	-	Γεροντ(ικής) έξαντλήσεως
24	Χρήστος Π.	»	»	»	»	65	-	Γρίππης
25	Ραχαμίμ Η.	Ίσραηλ(ίτης)	12	»	»	-	4	Έντερ(ικός) κατάρρους
26	Κωνσταντίνος Π.	Χριστιανός)	13	»	»	8	-	Ίλαράς δυσεντερίας
[2]7	Γιαννάκης Α.	»	»	»	»	65	-	Συγκοπής καρδιάς
28	Κωνσταντίνος Χ.	»	»	»	»	50	-	Φυματ(ίωσης) πνευμόνων
29	Αναστάσ(ιος) Ι.	»	»	»	»	65	-	Γριππώδους πνευμόνων
30	Κ. Μ. ⁷⁸⁴	»	»	»	»	6	-	Βρογχοπνευμονίας
31	Θεόδωρος Μ.	»	»	»	»	60	-	Έξαντλήσεως
32	Αναστάσιος Δ.	»	»	»	»	-	6	Χρον(ίας) έντερίτιδος
[3]3	Γεώργιος Δ.	»	14	»	»	12	-	Βρογχοπνευμονίας
[3]4	Στέφανος Τ.	»	»	»	»	43	-	Έξανθ(ηματικού) τύφου
[35]	Αναστάσιος Ν.	»	»	»	»	14	-	Έματ(ουρικού) πυρετού
[36]	Σταματία Μ.	»	»	»	»	4	-	Ίλαράς
[37]	Σιμαντώβ Ι.	Ίσραηλ(ίτης)	15	»	»	-	20	Βρογχοπνευμονίας
[38]	Έλένη Τ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	36	-	Έπιλοχ(ίου) πυρετού
[39]	Έλένη Τ.	»	16	»	»	60	-	Έξανθ(ηματικού) τύφου
[40]	Αλέξιος Β.	»	»	»	»	78	-	Καρδιακού νοσήματος
[41]	Μωϋσής Μ.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	66	-	Γεροντ(ικής) έξαντλήσεως
[42]	Γεωργίτσα Τ.	Χριστιαν(ή)	17	»	»	85	-	Αρτηριοσκληρίσεως

⁷⁸³ Πρόκειται για λάθος καταχώρηση, καθώς αποδίδεται σε άρρεν, ως αιτία θανάτου, ο επιλόχιος πυρετός.

⁷⁸⁴ Άρρεν.

[43]	Αγγελική Χ.	»	»	»	»	88	-	»
[44]	Χαμιετά Μ. ⁷⁸⁵	Όθωμ(ανίς)	»	»	»	80	-	Αποπληξίας
[45]	Ίωάννου Δ.	Χριστιανός	»	»	»	-	18	Βρογχοπνευμονίας
[46]	Έλένη Μ.	»	19	»	»	65	-	Έξανθ(ηματικού) τύφου
[47]	Παναγιώτα Τ.	»	»	»	»	75	-	Γρίπης
[48]	(...) Φ.	»	»	»	»	80	-	Αποπληξίας
[49]	(...) Αχμέτ Κ.	Όθωμανός	19	Ίανουάριος	1918	28	-	Πνευμονίας
[50]	(Εύφ)ροσύνη Μ.	Χριστιανή	»	»	»	30	-	Μαρασμού
[51]	(...)ράκης Σ.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	60	-	Γηρατιά
[52]	Καλλιόπη Β.	Χριστιανή	»	»	»	75	-	»
[53]	(Πα)ναγιωτίτσα Τ.	»	20	»	»	75	-	Γριπ(πώδους) βρογχίτιδος
[54]	Έρασμία Υ.	»	»	»	»	-	14	Βρογχοπνευμονίας
[55]	Μαρία άγνωστου έπωνύμου	»	»	»	»	78	-	Υπερβολ(ικής) έξαντλήσεως
[56]	(Γ)εώργιος Κ.	»	21	»	»	-	20	Βρογχοπνευμονίας
[57]	(Ε)λευθερία Σ.	»	22	»	»	5	-	Βρογχίτιδος
[58]	Σπύρος Β.	»	»	»	»	9	-	Βρογχοπνευμονίας
[59]	(...)τλή Φ.	Όθωμ.	23	»	»	68	-	»
[60]	Κ. Περ. ⁷⁸⁶	Χριστιανός	»	»	»	5	-	»
[61]	(...)τηρω Ν. ⁷⁸⁷	Όθωμ(ανίς)	»	»	»	65	-	Έξ έξαντλήσεως
[62]	Νετζίν Τ.	Όθωμανός	24	»	»	83	-	Χρονίου άσθματος
[63]	(...) Ρ. ⁷⁸⁸	Χριστιανός	»	»	»	33	-	Καρδ(ιακού) νοσήματος
[64]	Πέτρο. Υ. ⁷⁸⁹	»	»	»	»	3	-	Βρογχοπνευμονίας
[65]	Ίωάννης Μ.	»	»	»	»	00	-	Υπερβολ(ικής) έξαντλήσεως

⁷⁸⁵ Θήλυ.

⁷⁸⁶ Άρρεν.

⁷⁸⁷ Θήλυ.

⁷⁸⁸ Άρρεν.

⁷⁸⁹ Άρρεν.

[66]	Ανδρώνικος Λ.	»	»	»	»	12	-	Έλονοσία
[67]	(Β)ασιλική Π.	»	26	»	»	1	-	Έξ άσφυξίας
[68]	Ίούλα Γ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	»	»	»	90	-	Γερον(τικής) καχεξίας
[69]	Ούρανία Μ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	7	-	Βρογχοπνευμονίας
[70]	Ρόσσα Ν.	Ίσραηλ(ίτισσα)	27	»	»	72	-	Έγκεφ(αλικής) αίμμοραγίας
[71]	Παρασκευή Γ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	10	-	Βρογχοπνευμονίας
[72]	Νικόλαος Π.	»	»	»	»	33	-	Γαγγραιίνης πνευμόνων
[73]	Μαρία Κ.	»	»	»	»	85	-	Καρδ(ιακής) παθήσεως
[74]	Ευάγγελος Ε.	»	29	»	»	28	-	Φυματ(ίωσις) πνευμόνων
[75]	Μαγδαλινή Τ.	»	30	»	»	30	-	Τρέλλας
[76]	Αικατερίνη Σ.	»	»	»	»	30	-	Ασιτίας
[77]	Κωστής Κ.	»	31	»	»	31	-	»

Φεβρουάριος 1918

[1]	(...) Τ. ⁷⁹⁰		1	Φεβρουάριος	1918	15	-	Έξ άσιτίας
[2]	(...) Δ. ⁷⁹¹	Ίσραηλ(ίτης)	2	»	»	85	-	Έντερίτιδος
[3]	(Ανα)στασία Δ.	Χριστιανή	»	»	»	15		Φυματί(ωσις) πνευμόνων
[4]	(...) Μ. ⁷⁹²	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	70		Γερον(τικής) καχεξίας
[5]	(...) Μ. ⁷⁹³	Χριστιαν(ός)	»	»	»	80		»
[6]	(...) Μ. ⁷⁹⁴	»	4	»	»	65		Έξαντλήσεως
[7]	(...)	(...)	(...)	»	»	(...)		Βρογχο(πνευμονία)

⁷⁹⁰ Άρρεν.

⁷⁹¹ Άρρεν.

⁷⁹² Άρρεν.

⁷⁹³ Άρρεν.

⁷⁹⁴ Άρρεν.

[8] ⁷⁹⁵								
9	Κωστής Σ.	Χριστιαν(ός)	5	Φεβρ(ουαρίου)	1918	80	-	Γρίπτης
10	Ματθαῖος Μ.	»	»	»	»	62	-	Καρδ(ιακού) νοσήματος
11	Μ. Μουχτάρ	Όθωμ(ανός)	»	»	»	45	-	Έξ άσιτίας
12	Ρίνα Ρ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	65	-	Καρδ(ιακού) νοσήματος
13	Βασιλική Λ.	»	»	»	»	25	-	Φυματ(ίωσις) πνευμόνων
14	Έλένη Ζ.	»	8	»	»	55	-	Υπερβ(ολικής) έξαντλήσεως
15	Δημήτρ(ιος) Κ.	»	»	»	»	6	-	Βρογχοπνευμονίας
16	Άθανάσιος Ο.	»	»	»	»	22	-	Φυματ(ίωσις) έντέρων
17	Σωτήριος Τ.	»	»	»	»	»	-	Έκ παραλήσεως
18	Χάϊδω Ι.	Ισραηλ(ίτισσα)	»	»	»	25	-	Διπλής πνευμονίας
19	Άχμέτ Μ.	Όθωμ(ανός)	»	»	»	75	-	Γερον(τικής) έξαντλήσεως
20	Ιωάννα Κ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	6	-	Έξ έξαντλήσεως
21	Παρασκευή Π.	»	9	»	»	95	-	Έξ άποπληξίας
22	Μανώλης Α.	»	»	»	»	80	-	Έκ κλική και άσθαμ. (sic)
23	Δημήτριος Τ.	»	»	»	»	75	-	Έξ άσιτίας
24	Άθανάσιος Π.	»	»	»	»	40	-	Γριπ(πώδους) πνευμονίας
25	Χρυσάνθη Α.	»	»	»	»	31	-	Βρογχίτιδος
26	Έμβριον νεκρόν Κ. Σ.	»	»	»	»	-	-	-
27	Νικόλαος Μ.	»	10	»	»	95	-	Συν(επεία) στερήσεων
28	Κιαμηλέ Τ.	Όθωμ(ανίς)	»	»	»	7	-	Βρογχοπνευμονίας
29	Λευκοθέα Ρ.	Χριστια(νή)	»	»	»	2	-	Έξ έντερίτιδος
30	Άλεξάνδρα Π.	»	»	»	»	70	-	Έξ άποπληξίας
31	Έλένη Α.	»	12	»	»	80	-	Έκ γερον(τικής) έξαντλήσε[ως]
32	Σ. Σαμουέλ	Ισραηλ(ίτης)	15	»	»	80	-	Έξ άποπληξίας
33	Νικόλαος Β.	Χριστια(νός)	»	»	»	4	-	Βρογχοπνευμονίας

⁷⁹⁵ Το κάτω άκρο του φ. 32^v στο πρωτότυπο έχει εκπέσει.

34	Γεώργιος Σ.	»	»	»	»	70	-	Πόνου του στομάχου
35	Μαρίνα Σ.	»	18	»	»	50	-	Έκ μολύνσεως όμφαλου
36	Ευγενία Π.	»	»	»	»	25	-	Έπιλοχίου πυρετού
37	Σεφκέτ Μ.	Όθωμ(ανός)	»	»	»	1	-	Έντερ(ικόν) κατάρρου
38	Ευγενία Η.	Χριστια(νή)	»	»	»	80		Συγκοπή καρδιάς
39	Απόστολος Μ.	»	»	»	»	75		Πνευμονία
40	Ιωάννης Ν.	»	17	»	»	50		Συνεπ(εία) στερήσεων
41	Ελιάζ Σ.	Όθωμ(ανός)	»	»	»	66		»
42	Αμαλία Νόθος	Χριστια(νή)	»	»	»	½		Κεραυνοβ(όλος) άποπληξία
43	Φωτεινή Τ.	»	»	»	»	70		»
44	Ευάγγελος Σ.	»	»	»	»	10		Δυσεντ(ερικός) κατά[ρρους]
45	Σοφία Ρ.	»	18	»	»	3		Βρογχοπνευμ[ονία]
46	Νατοή Μπέγης	Όθωμ(ανός)	»	»	»	-	6	Βρογχίτιδα
47	Βασιλική Μ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	6		Βρογχο[πνευμονία]
[48]	(Βα)σίλειος Σ.	Χριστιαν(ός)	18	Φεβρ(ουαρίου)	1918	5	-	
[49]	(Μι)χαήλ Κ.	»	»	»	»	35	-	Διπλ. τραχήλου
[50]	(Αίκα)τερίνη Π.	»	»	»	»	28	-	Φθίσεως πνευμόνων
[51]	(Κώ)στας Π.	»	21	»	»	60	-	Έξ άσιτίας
[52]	(...) Τ.	»	»	»	»	-	2	» έντερήτιδος
[53]	(Β)ασιλική Τ.	»	»	»	»	85	-	Βρογχοπνευμονίας
[54]	(...)χήπ άγνώστου έπωνύμου	Όθωμ(ανός)	»			65	-	Φυσικού θανάτου
[55]	(Θ)ωμάς Λ.	Χριστιαν(ός)	26	»	»	50	-	Έλκος στομάχου
[56]	Αίκατερίνη Λ.	»	27	»	»		-	Φυματίωσις
[57]	(Γ)ιάννης Μ.	»	24	»	»	40	-	Αίματορροίας ⁷⁹⁶
[58]	Μπραϊμ Μ.	Όθωμ(ανός)	27	»	»	9	-	Αθλιότητα
[59]	Ασπασία Γ.	Χριστ(ιανή)	28			3	-	Βρογχοπνευμονίας

⁷⁹⁶ Πιθανώς αιματοουρία.

[60]	(..)μής Κ. ⁷⁹⁷	Όθωμ(ανός)	»	»	»	9	-	Παραπληξίας
[61]	(Γ)εώργιος Σ.	Χριστιανός	»	»	»	30	-	Πνευμονίας

Μάρτιος 1918

[1]	Βαγγέλης Γ.	Χριστιανός	5	Μάρτ(ιος)	1918	90	-	Έγκεφαλικής άποπληξίας
[2]	(..)ιμέτ Ι. άγά	Όθωμ.	»	»	»	-	11	Βρογχοπνευμονίας
[3]	(Νε)κρά Κωνσταντίνου Π.	Χριστιαν(ή)	8	»	»	-	12	Άτροφίας
[4]	(...)ρ Ν. ⁷⁹⁸	Όθωμ(ανός)	7	»	»	80	-	Πνευμονίας
[5]	(Κωνστ)αντίνος Ν.	Χριστιανός	8	»	»	-	-	»
[6]	(Σπυ)ρίδων Τ.	»	10	»	»	7	-	Έξαντλήσεως συνεπ(εία) στερήσεων
[7]	(Σο)φία Δ.	»	11	»	»	13	-	Φυματιώσεως
[8]	(Σπυ)ρίδων Κ.	»	»	»	»	20	-	»
[9]	(Β)ασιλική Μ.	»	12	»	»	75	-	Άποπληξίας
[10]	(Χ)ρήστος Δ.	»	»	»	»	55	-	Άμεληψίας (sic)
[11]	(Μ)ιχαήλ Μ.	»	»	»	»	30	-	Φυματιώσεως πνευμόνων
[12]	(...)η Κ. ⁷⁹⁹	»	13	»	»	-	4	Έντερίτιδος
[13]	(Μ)αρούσιο Μ.	»	»	»	»	53	-	Χρον(ία) φυματ(ίωσις) νεφρών
[14]	(Κων)σταντίνος Χ.	»	14	»	»	75	-	Πνευμονίας
[15]	(Νι)κόλαος Μ.	»	17	»	»	70	-	Έξαντλήσεως συν(επειά) στερήσεων
[16]	(...) Μεχμέτ	Όθωμ(ανός)	18	»	»	13	-	Γαγγαίνης (sic)
[17]	(...)τρος Σ. ⁸⁰⁰	Χριστιανός	»	»	»	60	-	Άπόπληκτος

⁷⁹⁷ Άρρεν.

⁷⁹⁸ Άρρεν.

⁷⁹⁹ Θήλυ.

⁸⁰⁰ Άρρεν.

[18]	(...)ντή Κ. ⁸⁰¹	»	21	»	»	3	-	Γρίππης
[19]	(...) Σέμο	Ισραηλ(ίτης)	22	»	»	55	-	Βρογχοπνευμονίας
[20]	(...) Π.	Χριστ.	23	»	»	70	-	Έγκαιφ(αλικής) αίμορραγίας
[21]	(...)	»	21	»	»	10	-	Βρογχοπνευμονίας
[22]	(...)	»	24	»	»	70	-	»
[23]	(...)	Ισραηλ.	»	»	»	2	-	Αθρεψίας
[24]	Φουρτουνή Ι.	Ισραηλ(ίτισσα)	28	Μαρ(τίου)	1918	-	4	Έντερικοῦ κατάρρου
[25]	Σοφία Δ.	Χριστια(νή)	»	»	»	75	-	Γρίππης
[26]	Παναγ(ιώτης) Τ.	»	»	»	»	19	-	Τυφοειδοῦς πυρετοῦ
[27]	Μιχαήλ Η.	»	»	»	»	34	-	Φυματ(ίωσις) πνευμόνων
[28]	Χασπιζιέ σύζ. Ρ.	Όθωμ(ανίς)	29	»	»	60	-	Κεραυνοβόλου ἀποπληξίας
[2]9	Μορδοχαί Δ.	Ισραηλ(ίτης)	»	»	»	80	-	Γεροντικῆς καχεξίας
[3]0	Κωνσ(τα)αντίνος Λ.	Χριστια(νός)	31	»	»	67	-	Στρεπτοκοκκιάσεως

Απρίλιος 1918

1	Σούλας Κ.	Χριστιαν(ός)	1	Άπριλ(ίου)	1918	50	-	Καρδιακοῦ νοσήματος
2	Παναγιώτης Π.	»	2	»	»	68	-	Φυματιώσεως πνευμόνων
3	Σιμχά Μ.	Ισραηλ(ίτισσα)	»	»	»	80	-	Πνευμονίας γερόν(των)
[4]	Θωμᾶς Χ.	Χριστιαν(ός)	4	»	»	3	-	Ατροφίας παιδῶν
[5]	Σωκράτης Σ.	»	»	»	»	2	-	Έμπύρετου γαστρισμοῦ
[6]	Βικτωρία Χ.	»	»	»	»	8	-	Ζωϊκῆς ἀτροφίας
[7]	Περσεφόνη Μ.	»	»	»	»	30	-	Όξειας μηνιγγίτιδος
[8]	Ναζικέ Γ.	Όθωμ(ανίς)	5	»	»	30	-	Όδαλγίας
[9]	Πάτρα Κ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	30	-	Φυματιώσεως τῶν πνευμόνων
[10]	Άρετή σύζ. Α.	»	»	»	»	45	-	Έξαντλήσεως συν(επεία) στερήσεων

⁸⁰¹ Θήλυ.

[11]	Ευδοξία Τ.	»	8	»	»	25	-	Έπιλοχίου μολύνσεως
[12]	Αικατερίνη Β.	»	»	»	»	80	-	Έκ γρίππης
[13]	Ανδρέας Τ.	»	9	»	»	45	-	Καρκίνου του στομάχου
[14]	Ιωάννης άγνωστου έπωνύμ(ου)	»	»	»	»	15	-	Γριππώδους πνευμονίας
[15]	Βασιλική Ρ.	»	»	»	»	60	-	»
[16]	Χασπιγιέ Δ.	Όθωμ(ανίς)	»	»	»	13	-	Βρογχοπνευμονίας
[17]	Δημήτριος Γ.	Χριστιαν(ός)	10	»	»	22	-	Φυματώσεως πνευμόνων
[18]	Έλένη Κ.	»	»	»	»	75	-	Υπερ(βολικής) έξαντλήσεως
[19]	Μπέκο Α.	Όθωμ(ανός)	»	»	»	68	-	Καρδ(ιακής) παθήσεως
[20]	Έλένη Κ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	35	-	Φυματίωσις πνευμό(νων)
[21]	Σταμούλα Σ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	14	»	»	3	-	Τυφοειδούς πυρετού
[22]	Ρ. εκ Κονίτσης ⁸⁰²	Όθωμ(ανός)	15	»	»	60	-	Χρον(ίας) νεφρίτιδος
[23]	Βαγγέλης Τ.	Χριστιαν(ός)	»	»	»	40	-	Έκ πνευμονίας
[24]	Μ. Χασάν	Όθωμ(ανός)	16	»	»	54	-	Φυματώσεως δέρματος
[25]	Γεώργιος Φ.	Χριστιαν(ός)	»	»	»	50		Αποπληξίας
[26]	Ματαθιάς Α.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	80		Πνευμονίας γερόντων
[27]	Έλένη Κ.	Χριστιαν(ή)	17	»	»	80		Καρδ(ιακής) παθήσεως
[28]	Χριστόδουλος Π.	»	22	»	»	85		Καρδ(ιακού) νοσήματος
[29]	Έλένη Γ.	»	23	»	»	80		Γεροντικού μαρασμού
[30]	(...)	»	24	»	»	7		Κ(...)
[31]	Μαρία Τ.	Χριστιαν(νή)	24	Άπριλ(ίου)	1918	70	-	Έγκεφαλικής άποπληξίας
[32]	Χαρίκλεια Β.	»	25	»	»	67	-	Έκ γρίππης
[33]	(Γ)εώργιος Σ.	»	29	»	»	75	-	Αρτηριοσκληρίσεως
[34]	Βασίλειος Κ.	»	»	»	»	55	-	Άσθματος
[35]	Θεοδώρα Κ.	»	30	»	»	95	-	Καρκίνου του στομάχου

⁸⁰² Άρρεν.

Μάιος 1918

[1]	Βασίλειος Ψ.	Χριστιανός	1	Μάιος	1918	60	-	Δυσεντερίας
[2]	Σπυρίδων Μ.	»	1	»	»	75	-	Αίμοπτυσία
[3]	Μουράτ Χ.	Όθωμανός	5	»	»		4	Έντερίτιδος
[4]	Δημήτριος Κ.	Χριστιανός	»	»	»	3	-	Βρογχοπνευμονίας
5	Άσπασία Τ.	»	12	»	»	50	-	Έλκος στομάχου
6	Ίεσούας Μ.	Ίσραηλ(ίτης)	14	»	»	14	-	Γριππώδης πνευμονία
7	Νικόλαος Π.	Χριστιαν(ός)	16	»	»	1 ^{1/2}	-	Έρυσιπέλατος
8	(Πανα)γιώτης Κ.	»	17	»	»	82	-	Καρδ(ιακού) νοσήματος
9	Γεώργιος Μ.	»	18	»	»	7	-	Βρογχοπνευμονίας
10	Βασιλική Μ.	»	20	»	»	2	-	»
11	Άλκιέ Τ.	Όθωμαν(ις)	»	»	»	80	-	Γεροντικοῦ μαρασμοῦ
12	Θεόδωρος Χ.	Χριστι(ανός)	»	»	»	32	-	Φυματίωσης πνευμόνων
13	Μιχαήλ Μ.	»	»	»	»	80	-	Αρτηριοσκληριάνσεως
14	Μαρία Χ.	»	»	»	»	85	-	Γεροντικής έξαντλήσεως
15	Φεχμεγιέ Μ.	Όθωμαν(ις)	21	»	»	33	-	Φυματι(ώσεις) κ(...) όστοῦ
16	Άθανάσιος Γ.	Χριστιαν(ός)	23	»	»	65	-	Βρογχοπνευμονία
17	Χριστόδουλος Κ.	»	24	»	»	60	-	Γριππώδους πνευμονίας
18	Ευάγγελος Μ.	»	26	»	»	58	-	Πνευμονία
19	Βασιλική Σ.	»	»	»	»	5	-	Βρογχοπνευμονία
20	Έλένη Π.	»	29	»	»	67	-	Άποπληξία
21	Βασίλειος Γ.	»	30	»	»	21	-	Φυματι(ώσεις) πνευμόνων

Ίούνιος 1918

1	Ευθαλία Φ.	Χριστιαν(ή)	1	Ίούνιος	1918	23	-	Φυματίωσης πνευμόνων
[2]	Γιαγιᾶ Σ.	Όθωμανός	2	»	»	35	-	»

[3]	Κ(...) Μ. ⁸⁰³	Χριστι(ανός)	4	»	»	18	-	»
[4]	Γιανή Κ.	Όθωμαν(ός)	5	»	»	-	15	Προώρου γεννήσεως
[5]	(Μα)ρία Γ. ⁸⁰⁴	Χριστι(ανή)	13	»	»	75	-	Καρδιακής παθήσεως
[6]	Παναγιώτα Έ.	»	15	»	»	-	20	Έκ σπασμῶν
[7]	Ρίνα (...)	»	19	»	»	19	-	Φυματίωσις πνευμόνων
[8]	(...) Τ. έφέντη ⁸⁰⁵	Όθωμαν(ίς)	23	»	»	45	-	»
[9]	(...)	(...)	(...)	»	»	-	18	Πεσοῦσα εντός (...)τος
10	Ιωάννης Μ.	Χριστιαν(ός)	27	Ιουνίου	1918	75	-	Αρτηριοσκληρίσεως
11	Έλένη Β.	»	27	»	»	70	-	Έγκεφαλική αίμορραγία
12	Γεώργιος Σ.	»	28			-	10	Γαστροεντερίτιδος

Ίούλιος 1918

1	Άλέξανδρος Π.	Χριστιανός	1	Ίουλίου	1918	1	-	Έντερίτιδος
2	Εὐθαλία Έ.	»	1	»	»	25	-	Παρατύφου
3	Μπαϊράκ Χαντζή Ρ.	Όθωμαν(ός)	1	»	»	1	-	Έντερίτιδος
4	Σαρίνα Μ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	1	»	»	35	-	Βρογχοπνευμονία
5	Κωνσταντίνα Σ.	Χριστιανή	1	»	»	1	-	Έντεροκολίτιδος
6	Τζεόν Κ.	Ίσραηλ(ίτης)	2	»	»	1	-	Κοκκύτου
7	Έλένη Λ.	Χριστιανή	3	»	»	70	-	Αποπληξίας
8	Γεωργίτσα Κ.	»	4	»	»	70	-	Έξαντλήσεως
9	Ειρήνη Δ.	»	5	»	»	1	-	Έντερίτιδος
10	Τζεβριέ Μ. ⁸⁰⁶	Όθωμαν(ίς)	6	»	»	50	-	Έξαντλήσεως
11	Μαρία Β.	Χριστιανή	7	»	»	20	-	Έλώδους πυρετοῦ

⁸⁰³ Άρρεν.

⁸⁰⁴ Θήλυ.

⁸⁰⁵ Θήλυ.

⁸⁰⁶ Πιθανώς παράφραση του γυναικείου ονόματος «Cevriye».

12	Κοῦλα Μ.	»	8	»	»	70	-	Νεφρίτιδος
13	Όλγα Α.	»	8	»	»	-	10	Κοκκύτου
14	Αλέξιος Κ.	»	10	»	»	-	1	Βρογχίτιδος
15	Κωνσταντ(ίνα) Χ.	»	10	»	»	-	14	Γαστροεντερίτιδος
16	Αθανάσιος Τ.	»	12	»	»	32	-	Όξεϊας
17	Καλλιόπη Γ.	»	9	»	»	38	-	Έπιλοχείου μολύσματος
18	Γεώργιος Λ.	»	9	»	»	40	-	Κακοήθους άνθρακος
19	Νεόβη Γ.	»	9	»	»	-	14	Αυτοδηλητηρίασις τοξινών
20	Ανδρονίκη Κ.	»	13	»	»	-	3	Όξεϊας γαστροεντερίτιδος
21	Άπόστολος Τ.	»	13	»	»	65	-	Φυματίωσις περιτονίτιδος
22	Γιαγιά Κ.	Όθωμανός	13	»	»	40	-	Χρονίας φυματ(ιώσεως) έντέρων
23	Σωζάνη Κ.	Χριστιαν(ή)	14	»	»	-	5	Όξεϊας γαστροεντερίτιδος
24	Κασιανή Δ.	»	14	»	»	71	-	Καρδιακού νοσήματος
25	Βασίλειος Σ.	»	11	»	»	-	3	Όξεϊας έντερίτιδος
26	Γεωργίτσια Κ.	»	15	»	»	2	-	»
27	Δημήτριος Κ.	»	16	»	»	2	-	»
28	Γεώργιος Κ.	»	16	»	»	-	2	Πρόωρος γέννησις
29	Σαλή Σ.	Όθωμαν(ός)	16	»	»	-	4	Όξυτάτης έντερίτιδος
30	Σαρίνα Μ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	19	»	»	-	16	Έντερίτ(ιδος) κοκκύτου
31	Λευτερία Π.	Χριστιαν(ή)	19	»	»	-	10	Όξεϊας έντερίτιδος
32	Άλέξανδρος Σ.	»	18	»	»	-	12	Γαστροεντερίτιδος
33	Μπαρούχ Ν.	Ίσραηλ(ίτης)	18	»	»	19	-	Καρδιακής παθήσεως
34	Άννα Π.	Χριστιαν(ή)	20	»	»	60	-	Αίμορραγία έγκέφαλου
35	Νικόλαος Ν.	Χριστιαν(ός)	20	Ίούλιος	1918	-	4	Κοκκύτιδος
36	Σεβαστή Τ.	»	21	»	»	80	-	Νευρίτιδος
37	Βασιλική Χ.	»	21	»	»	-	15	Δυσεντερίτιδος
38	Μαρία Σ.	»	21	»	»	90	-	Καρδιακού νοσήματος

39	Γούλα Σ. ⁸⁰⁷	»	21	»	»	75	-	Δυσεντερίτιδος κατάρρου
40	Ανδρέας Κ.	»	22	»	»	50	-	Καρδιακού νοσήματος
41	Κωνσταντίνος Δ.	»	22	»	»	1	-	Δυσεντερίας
42	Πανωρέα Σ.	»	22	»	»	7	-	Φυματιώσεως
43	Χρήστος Τ.	»	23	»	»	-	8	Κοκκύτου
44	Αλέξιος Κ.	»	24	»	»	45	-	Πνευμονικής φυματιώσεως
45	Αναστάσιος Π.	»	25	»	»	3	-	Γαστροεντερίτιδος
46	Ιφιγένεια Σ.	»	24	»	»	4	-	Όξεϊας νευρίτιδος
47	Θεοδώρα Ζ.	»	25	»	»	6	-	Έντερίτιδος καί κοκκύτου
48	Σωτήριος Π.	»	26	»	»	-	8	Έντερίτιδος
49	Βασίλειος Π.	»	26	»	»	2	-	Έντερίτιδος
50	Γεώργιος Α.	»	26	»	»	-	11	Έντερίτιδος
51	Αδάμος Β.	»	27	»	»	75	-	Δυσεντερία
[5]2	Προκόπιος Κ.	»	»	»	»	50	-	Χρονίας γρίπης
[53]	Παντελής Σ.	»	»	»	»	4	-	Σπασμών
[54]	Αναστάσιος Μ.	»	28	»	»	65	-	Καρδιακού νοσήματος
[55]	Γεώργιος Κ.	»	27	»	»	56	-	Βρογχοπνευμονίας
[56]	Παναγιώτης Γ.	»	28	»	»	8	-	Κυρρώσεως ήπατος
57	Γεώργιος Γ.	»	30	»	»	35	-	Όξεϊας πνευμονίας
58	Ιωάννης Π.	»	29	»	»	4	-	Γαστροεντερίτιδος
[59]	Ιφιγένεια Τ.	»	31	»	»	4	-	Κοκκύτου
[60]	Μαλκούλα Μ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	31	»	»	-	18	Αθρεψίας κοκκύτου

Αύγουστος 1918

[1]	Παναγιώτης Κ.	Χριστιανός	12	Αύγούσ(του)	1918	25	-	-	Έκ τραυματισμοῦ
-----	---------------	------------	----	-------------	------	----	---	---	-----------------

⁸⁰⁷ Άρρεν.

[2]	Γεώργιος Ό.	»	»	»	»	60	-	-	Γρίπης
[3]	Αικατερίνη Δ.	»	13	»	»	4	-	-	Έλώδους πυρετού
[4]	Αφροδίτη Ζ.	»	12	»	»	-	-	30	Γαστροεντερίτιδος
[5]	Ευγενεία Κ.	»	14	»	»	-	-	-	Περιτονίτιδος
[6]	Φατιμέ Σ.	Όθωμαν(ις)	»	»	»	45	-	-	Παροξισμού έντονου
[7]	Λούσιας Λ.	Χριστια(νός)	»	»	»	55	-	-	Φυματίωσις πνευμόνων
[8]	Παῦλος Π.	»	15	»	»	35	-	-	Τυφοειδούς πυρετού
[9]	Αικατερίνη Π.	»	»	»	»	-	7	-	Γριππώδους πνευμονίας
[10]	(...) Σ.	»	»	»	»	45	-	-	Τυφοειδούς πυρετού
11	Παρασκευή Π.	Χριστιαν(ή)	17	Αύγούσ(του)	1918	35	-	-	Όξ(ε)ίας πνευμονίας
12	Χριστόδουλος Ζ.	»	16	»	»	40	-	-	Διπλής βρογχοπνευμονίας
13	Νικόλαος Γ.	»	27	»	»	7	-	-	Σπασμών τών παιδων
14	Ρ. Ταχήπ	Όθωμαν(ός)	11	»	»	22	-	-	Βρογχοπνευμονία
15	Φωτινή Π.	Χριστια(νή)	18	»	»	20	-	-	»
16	Άθηνᾶ Τ.	»	8	»	»	1	-	-	Βρογχοπνευμονία
17	Ίωάννης Π.	»	18	»	»	1	-	-	»
18	Μπεκήρ Γ.	Όθωμαν(ός)	18	»	»	36	-	-	Βρογχοπνευμονίας
19	Βασίλειος Α.	»	19	»	»	70	-	-	»
20	Ν. Χαλήμ	Όθωμαν(ός)	»	»	»	1	-	-	Γαστροεντερίτιδος
21	Γιουσέλ Μ.	Ίσραηλ(ίτης)	20	»	»	23	-	-	Γριππώδους πνευμονίας
22	Σολομών Σ.	»	»	»	»	5	-	-	Κοκίτου
23	Αθανάσιος Μ.	Χριστια(νός)	»	»	»	22	-	-	Βρογχοπνευμονίας
24	Κωστάκης Μ.	»	20	»	»	5	-	-	»
25	Παρασκευή Κ.	»	»	»	»	15	-	-	Γαστροεντερίτιδος
26	Θεόδωρος Π.	»	»	»	»	9	-	-	Βρογχοπνευμονίας
27	Άμαλία Μ.	»	»	»	»	4	-	-	Δυσεντερίτιδος
28	Θεόδωρος Α.	»	»	»	»	7	-	-	Βρογχοπνευμονίας
29	Θαλασία Π.	»	»	»	»	3	-	-	»
30	Φερενίκη Ν.	»	20	»	»	6	-	-	»

31	Καλιόπη Ν.	»	22	»	»	-	9	-	Έντερίτιδος
32	Δημήτριος Τ.	»	»	»	»	2	-	-	Κεϊλιακού τύφου
33	Ιωννάς Λ.	Ισραηλ(ίτης)	»	»	»	5	-	-	Βρογχοπνευμονίας
34	Ιφιγένεια Μ.	Χριστια(νή)	»	»	»	3	-	-	»
35	Δημήτριος Σ.	»	»	»	»	4	-	-	Γαστροεντερίτιδος
36	Μωϋσής Α.	Ισραηλ(ίτης)	23	»	»	12	-	-	Βρογχοπνευμονίας
37	Νικόλαος Γ.	Χριστια(νός)	»	»	»	9	-	-	»
38	Μιχαήλ Τ.	»	»	»	»	1	-	-	Γαστροεντερίτιδος
39	Μαρία Ζ.	»	»	»	»	-	-	-	Έγκαύματος
40	Θεοδώρα Χ.	»	24	»	»	35	-	-	Χρονίας νεφρίτιδος
41	Χαράλαμπος Τ.	»	»	»	»	-	-	4	Γαστροεντερίτιδος
42	Φίλιππος Ρ.	»	»	»	»	2	-	-	Πνευμονία
43	Ιωάννης Ζ.	»	»	»	»	62	-	-	»
44	Έλπινίκης Π.	»	»	»	»	-	4	-	Όξειας έντερίτιδος
45	Αύγη Σ. έφέντη	Όθωμ(ανίς)	»	»	»	2	-	-	Ψύξεως θώρακος
46	Άπόστολος Χ.	Χριστι(ανός)	»	»	»	6			Σπασμών τών παιδων
[4]7	Ισραήλ Π.	Ισραηλ(ίτης)	25	»	»	50	-	-	Βρογχοπνευμονίας
48	Βασιλική Π.	Χριστια(νή)	»	»	»	55	-	-	»
49	Βασιλική Τ.	»	»	»	»	65	-	-	»
[5]0	Βασιλική Π.	Χριστια(νή)	25	Αύγούσ(του)	1918	4	-	-	Μηνιγγίτιδος
[5]1	Χρήστος Σ.	»	26	»	»	60	-	-	Βραγχοπνευμονίας (sic)
[5]2	Ηλίας Κ.	»	»	»	»	2	-	-	»
[5]3	Θεόδωρος Κ.	»	»	»	»	5	-	-	
[5]4	Ευάγγελος Θ.	»	27	»	»	70	-	-	
[5]5	Έλένη Α.	»	»	»	»	40	-	-	Φυματίωσις πνευμόνων
[5]6	Βαρούχ Α.	Ισραηλ(ίτης)	»	»	»	3	-	-	Γρυπώδους πνευμονίας
[5]7	Άντιγόνη Τ.	Χριστια(νή)	28	»	»	-	3	-	Κοκίτου
[5]8	Ματθαίος Μ.	»	»	»	»	46	-	-	Σταφυλοκοκίασις
[5]9	Άλεξάνδρα Θ.	»	1	»	»	70	-	-	Κοκίτου στομάχου

[6]0	Παντελής Ι.	»	1	»	»	-	3	-	Κοκίτου
61	Φεριντέ Κ.	Όθωμ(ανίς)	1	»	»	4	-	-	»
62	Καλομοίρα Σ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	2	»	»	85	-	-	Γαστρική καχεξία
63	Άντιγόνη Σ.	Χριστια(νή)	2	»	»	5	-	-	Κακοήθους πυρετού
64	Χριστίνα Ρ.	»	»	»	»	85	-	-	Έλώδους πυρετού
65	Αλέξανδρος Σ.	»	»	»	»	1	-	-	Πυρετών
66	Τ. Χαλήλ	Όθωμ(ανός)	3	»	»	5	-	-	Γαστροεντερίτιδος
67	Μιλτιάδης Μ.	Χριστια(νός)	»	»	»	75	-	-	Χρονίας έντερίτιδος
68	Ρεσέ Μ.	Ίσραηλ(ίτης)	5	»	»	-	18	-	Βρογχοπνευμονία
69	Εύφροσύνη Κ.	Χριστια(νή)	»	»	»	23	-	-	»
70	Παναγούλα Π.	»	4	»	»	1	-	-	»
71	Άποστόλης Π.	»	»	»	»	-	8	-	Κοκίτου
72	Άσπασία Ν.	»	»	»	»	30	-	-	Φυματίωσης πνευμόνων
73	Λευκοθέα Φ.	»	8	»	»	1	-	-	Άθρεψίας
74	Παρασκευή Ε.	»	6	»	»	-	-	2	Άκέρου τοκετού
75	Λεωνίδας Χ.	»	»	»	»	45	-	-	Τυφικού πυρετού
76	Ζωή Κ.	»	7	»	»	-	-	8	Έντερίτιδος
77	Βασιλική Σ.	»	9	»	»	27	-	-	Όξειας πνευμονίας
78	Κιανιγέ Α.	Όθωμ(ανίς)	»	»	»	2	-	-	Έντερίτιδος
79	Σωτήριος Έ.	Χριστια(νός)	»	»	»	3	-	-	»
80	Κλεοπάτρα Π.	»	»	»	»	4	-	-	Έγκεφαλική αίμοραγία
81	Ιωάννης Π.	»	10	»	»	4	-	-	Κοκίτου
82	Βασιλική Μ.	»	11	»	»	35	-	-	Αποστήματος όπισθοφαρυγγύτου
83	Σταύρος Ν.	»	4	»	»	4	-	-	Βραγχοπνευμονίας (sic)
84	Μαρία Τ.	»	10	»	»	7	-	-	Κακοήθους πυρετού
85	Εύγενεία Μ.	»	»	»	»	65	-	-	Δυσεντερίας
86	Βασιλική Ν.	»	11	»	»	35	-	-	Βρογχοπνευμονίας
87	Βασίλειος Ν.	»	»	»	»	40	-	-	»
88	Γεώργιος Ν.	»	13	»	»	-	14	-	Μινιγγίτιδος

89	(Αβάπτιστος) υιός Νισήμ Ι.	Ισραηλ(ίτης)	29	Αύγουσ(του)	1918	-	-	90	Γαστροεντερίτιδος
90	Ιωάννης Τ.	Χριστιανός	30	»	»	4	-	-	Βρογχοπνευμονίας
91	Παῦλος Σ.	»	30	»	»	-	11	-	Βρογχοπνευμονίας
92	Γεώργ(ιος) Μ.	»	29	»	»	»	9	-	Όξείας έντερίτιδος
93	Σπυριδοῦλα Γ.	»	29	»	»	4	-	-	Κακοήθους πυρετοῦ
94	Γεώρ(γιος) Σ.	»	»	»	»	60	-	-	Βρογχοπνευμονίας
95	Αβραάμ Π.	Ισραηλ(ίτης)	»	»	»	60	-	-	»
96	Μωσιόν Μ.	Ισραηλ(ίτης)	»	»	»	2	-	-	Πνευμονίας
97	Κωνστα(ντίνος) Κ.	Χριστ(ιανός)	»	»	»	29	-	-	Βρογχοπνευμονίας
98	Δημήτρ(ιος) Γ.	»	»	»	»	-	10	-	Γαστροεντερίτιδος
99	Κωνσταν(τίνος) Α.	»	»	»	»	17	-	-	Διπλῆς πνευμονίας

Σεπτέμβριος 1918

1	Αβράμ Α.	Ισραηλ(ίτης)	2	Σεπτεμ(βρίου)	1918	4	-	-	Βρογχοπνευμονίας
2	Αθηνᾶ Μ.	Χριστιανή	»	»	»	17	-	-	Όξείας πλευρίτιδος
3	Δημήτριος Κ.	»	3	»	»	75	-	-	Έγκεφαλ(ικῆς) αίμορραγίας
4	Πινελόπη Ζ.	»	»	»	»	15	-	-	Φυματιώσεως
5	Βασιλική Κ.	»	»	»	»	67	-	-	Κακοήθους πυρετοῦ
6	Όλγα Χ.	»	»	»	»	4	-	-	Βρογχοπνευμονίας
7	Ίσμαήλ έφέντης Π.	Όθωμαν(ός)	»	»	»	95	-	-	Κεραυνοβόλου άποπληξίας
8	Καλλιόπη Τ.	Χριστιανή	4	»	»	-	8	-	Βρογχοπνευμονίας
9	Μιχαήλ Μ.	»	6	»	»	-	8	-	Όξείας έντερίτιδος
10	Απόστολος Δ.	»	»	»	»	2	6	-	Γαστροεντερίτιδος
11	Χαρίκλεια Σ.	»	7	»	»	2	-	-	»
12	Αναστάσιος Ν.	»	8	»	»	-	11	-	Όξείας γαστροεντερίτιδος
13	Τόλης Κ.	»	9	»	»	5	-	-	Νεφρίτιδος

14	Μοσιόν Τ.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	25	-	-	Διπλής πνευμονίας
15	Παρασκευή Π.	Χριστια(νή)	»	»	»	65	-	-	Γριππώδους πνευμονίας
16	Έλένη Ζ.	»	10	»	»	20	-	-	Αίμορραγίας τής μήτρας
17	Ούριέλ Γ.	Ίσραηλ(ίτης)	10	»	»	2	-	-	Βρογχοπνευμονίας
18	Χρήστος Γ.	Χριστια(νός)	10	»	»	1	-	-	Κοκκίτου και δυσεντερίας
19	Νικόλαος Ν.	»	10	»	»	-	-	-	Περιτιφλυκού άποστήματος
20	Βρέφος Αβράμ Ι.	Ίσραηλ.	10	»	»	2	-	-	Προώρου γεννήσεως
21	Ευάγγελος Μ.	Χριστια(νός)	11	»	»	1 ½	-	-	Έντερίτιδος
22	Μαρία Δ.	»	11	»	»	13	-	-	Γρίπτης
23	Ν. Αλής	Όθωμαν(ός)	12	»	»	60	-	-	Βρογχοπνευμονίας
24	Μιχαήλ Κ.	Χριστια(νός)	11	»	»	55	-	-	Φυματώσεως πνευμόνων
25	Χρυσάνθη Μ.	»	13	»	»	28	-	-	Σκωλικοειδίτιδος
26	Ευγενία Π.	»	13	»	»	8	-	-	Χρονία έλνοοσία
27	Έμβριον Δαβιστού Α.	Ίσραηλ.	13	Σεπτεμ(βρίου)	1918	-	-	-	Προώρου γεννήσεως
28	Χρήστος Τ.	Χριστια(νός)	14	»	»	34			Φυματίωσης πνευμόνων
29	Δεσπίνα Γ.	»	15	»	»	85	-	-	Γεροντικής έξαντλήσεως
30	Αναστασία Κ.	»	»	»	»	45	-	-	Φυματώσεως έντέρων
31	Ματθαίος Π.	»	»	»	»	-	-	-	Προώρου γεννήσεως
32	Ραχήλ Ρ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	14	»	»	3	-	-	Βρογχοπνευμονίας
33	Γλυκερία Β.	Χριστια(νή)	16	»	»	32	-	-	Κακοήθους πυρετού
34	Καλλιόπη Κ.	»	»	»	»	50	-	-	Έκ γρίπτης
35	Σπυρίδων Σ.	»	»	»	»	10	-	-	Δυσεντεροειδούς κατάρρου
36	Άριστειδης Κ.	»	»	»	»	37	-	-	Καρδιακού νοσήματος
37	Ρετσέπ Ν.	Όθωμαν(ός)	17	»	»	70	-	-	Έκ γρίπτης
38	Άγγελική Σ.	Χριστια(νή)	»	»	»	75	-	-	Καρκίνου στομάχου
39	Αθανάσιος Δ.	»	»	»	»	70	-	-	»
40	Ιωάννης Σ.	»	»	»	»	3	-	-	Δυσεντεροειδούς κατάρρου
41	Δημήτριος Π.	»	19	»	»	4	-	-	Έκ γαστροεντερίτιδος
42	Ιωάννης Σ.	»	20	»	»	80	-	-	Γεροντικής έξαντλήσεως

43	Ιωάννης Κ.	»	20	»	»	2	-	-	Κουκκήτιδος
44	Δημήτριος Τ.	»	21	»	»	73	-	-	Χρονίας νεφρίτιδος
45	Βασιλική Π.	»	21	»	»	6	-	-	Έξ έντερίτιδος
46	Λουκία Ν.	»	21	»	»	2 ½	-	-	Έκ πλευρονευρίτιδος
47	Νικόλαος Κ.	»	23	»	»	38	-	-	Φυματιώδους όστίτιδος
48	Ούρανία Μ.	»	23	»	»	15	-	-	Φυματιώδου(ς) όστίτιδος
49	Σολομών Ν.	Ισραηλ(ίτης)	27	»	»	70	-	-	Γεροντικής καχεξίας

8/βριος 1918

1	Αικατερίνη Κ.	Χριστια(νή)	30	Σεπτεμ(βριου)	1918	65	-	-	Καρδ(ιακόν) νόσημα
2	Αικατερίνη Κ.	»	30	»	»	80	-	-	Κακοήθης όγκος
3	Έσθήρ Ρ.	Ισραηλ(ίτισσα)				2	-	-	Βρογχοπνευμονίας
4	Αικατερίνη Λ.	Χριστια(νή)	8βριου			60	-	-	Γεροντ(ικής) έξαντλήσεως
5	Σάμο Ισάκ	Ισραηλ.				80	-	-	»
6	Γεωργίτσα Μ.	Χριστια(νή)				25	-	-	Αίμορραγίας
7	Αικατερίνη Τ.	»	30	Σεπτεμ(βριου)		65	-	-	Έλκώδης έντερίτις
8	Γεώργιος Χ.	»	30	»		60	-	-	Αίμορραγία
9	Χαΐμ Χ.	Ισραηλ(ίτης)				60	-	-	Σταφυλοκοκκίαση
10	Αφροδίτη Π.	Χριστια(νή)				28	-	-	Φυματίωσης
11	Ραχίλ Ν.	Ισραηλ(ίτισσα)				-	2	-	Βρογχοπνευμονία
12	Ήλιος Ρ.	Χριστια(νός)	3	8βριου		-	24	-	»
13	Πανάγιω Λ.	»	4			60	-	-	Δυσεντερίας
14	Ευάγγελος Ν.	»	5			50	-	-	Πνευμονία
15	Σωτήριος Γ.	Χριστιαν(ός)	5	8βριου	1918	-	-	-	Καρδιακή πάθσησις
16	Κώστας Χ.	»	4	»	»	-	-	-	Κινάγχη φάρυγγος

17	Δημήτριος Λ.	»	6	»	»	18	-	-	Γριπ(πώδους) πνευμονίας
18	Παρασκευή Π.	»	6	»	»	80	-	-	Γεροντ(ικός) μαρασμός
19	Σωτήριος Ζ.	»	7	»	»	37	-	-	Γρίππη
20	Καλομοίρα Β.	Ισραηλ(ίτισσα)		»	»	80	-	-	Γεροντική καχεξία
21	Χριστόδουλος Γ.	Χριστιαν(ός)	13	»	»	10	-	-	Γρίππη
22	Κωνσταντίνος Λ.	»	7	»	»	35	-	-	»
23	Νικόλαος Γ.	»	8	»	»	40	-	-	»
24	Μαρία Κ.	»	10	»	»	50	-	-	»
25	Ρίνα Γ.	»	9	»	»	30	-	-	»
26	Αθανάσιος Ν.	»	7	»	»	12	-	-	Βρογχοπνευμονίας
27	Νικόλαος Κ.	»	11	»	»	35	-	-	»
28	Κωστούλα Σ.	»	11	»	»	65	-	-	Γρίππη
29	Σπυρίδων Π.	»	12	»	»	39	-	-	Πνευμονία
30	Δημήτριος Ν.	»	13	»	»	-	-	-	Βρογχοπνευμονία
31	Γιεσουά Γ.	Ισραηλ(ίτης)				5	-	-	»
32	Χρήστος Κ.	Χριστιαν(ός)				39	-	-	Διπλή πνευμονία
33	Αλέξανδρος Π.	»				30	-	-	Κακοήθης πυρετός
34	Δημήτριος Μ.	»	12			40	-	-	Τραύμα
35	Ραχήλ Ρ.	Ισραηλ(ίτισσα)				6	-	-	Βρογχοπνευμονία
36	Νάκη Γ.	Χριστιαν(ός)	14			22	-	-	»
37	Ρεβέκα Κ.	Ισραηλ(ίτισσα)				2	-	-	»
38	Βασιλική Γ.	Χριστιαν(ή)	15			50	-	-	Γρίππη
39	Σοφία Κ.	»	16			68	-	-	Καρδιακόν νόσημα
40	Λάμπρος Χ.	»	17			37	-	-	Βρογχοπνευμονία
41	Στεφανής Λ.	»	16			60	-	-	»
42	Γεώργιος Π.	»	16			14	-	-	Γρίππη
43	Ευάγγελος Γ.	»				45	-	-	Βρογχοπνευμονία
44	Ιωάννης Π.	»				16	-	-	Γρίππη
45	Αννέτα Μ.	Ισραηλ(ίτισσα)				20	-	-	Γριππώδη πνευμονία

46	Σιμχοῦλα Κ.	Ισραηλ(ίτισσα)				38	-	-	Βρογχοπνευμονία
47	Δημήτριος Γ.	Χριστια(νός)				17	-	-	»
48	Χασιέ Μ. ⁸⁰⁸	Όθωμαν(ίς)				30	-	-	»
49	Δημήτριος Τ.	Χριστια(νός)	18			39	-	-	»
50	Μαντζάλω Ι.	Ισραηλ(ίτισσα)				7	-	-	Γρίππη
51	Δαβιτζών Α.	Ισραηλ(ίτης)				-	10	-	Πνευμονία
52	Σπύρος Π.	Χριστια(νός)				-	4	-	Όξεία έντερίτις
53	Πάσσο Σ.	Όθωμαν(ός)				60			Δυσεντερίας
54	Αθηνά Χ.	Χριστια(νή)		8βρίου	1918	30	-	-	Πνευμονία
55	Πηνχάν Κ.	Ισραηλ(ίτης)		»	»	15	-	-	Γρίππη
56	Σπυρίδων Τ.	Χριστια(νός)		»	»	7	-	-	»
57	Κωνσταντίνος Κ.	»	19	»	»	5	-	-	»
58	Κωνσταντινιά Κ.	»		»	»	35	-	-	Πνευμονία
59	Ευρίκλεια Π.	»		»	»	12	-	-	Βρογχοπνευμονία
60	Βαρβάρα Χ.	»	20	»	»	25	-	-	»
61	Τ. Δονάτος	»	20	»	»	39	-	-	»
62	Πηνελόπη Π.	»	20	»	»	12	-	-	Γριππώδ(ης) πνευμονία
63	Έλένη Γ.	»	20	»	»	27	-	-	»
64	Παναγιώτης Γ.	»		»	»	60	-	-	»
65	Ίωάννης Π.	»		»	»	30	-	-	»
66	Χάϊδο Μ.	»	20	»	»	25	-	-	»
67	Βασιλική Ν.	»		»	»	4	-	-	Όξείας πνευμονίας
68	Εύγενή Π.	»		»	»	-	-	-	Γρίππη
69	Ευριδίκη Κ.	»		»	»	25	-	-	Γριππώδη πνευμονία
70	Δημήτριος Τ.	»		»	»	38	-	-	Ίσπανική γρίππη
71	Λουΐζα Σ.	»		»	»	22	-	-	Βρογχοπνευμονία
72	Φωτεινή Ζ.	Χριστια(νή)		»	»	30	-	-	»

⁸⁰⁸ Πιθανώς παράφραση του γυναικείου ονόματος «Χασιγιέ».

73	Ματθαίος Χ.	»		»	»	30	-	-	»
74	Αθηνά Κ.	»		»	»	35	-	-	»
75	Σταμούλα Ι.	»		»	»	25	-	-	»
76	Μαζαλτώβ Γ.	Ίσραηλ(ίτισσα)		»	»	4	-	-	»
77	Γεώργιος Ι.	Χριστια(νός)		»	»	60	-	-	»
78	Μαρίνα Μ.	»		»	»	74	-	-	Γερον(τικού) μαρασμού
79	Αναστασία Γ.	»		»	»	17			Βρογχοπνευμονία
80	Μαρία Κ.	»		»	»	55			Καρδ(ιακόν) νόσημα
81	Καλλιόπη Σ.	»		»	»	37			Πνευμονία
82	Αναστασία Ζ.	»		»	»	28			Γρίππη
83	Λισάφ Λ.	Ίσραηλ(ίτης)		»	»	45			Καρδ(ιακόν) νόσημα
84	Αλέξανδρος Κ.	Χριστια(νός)		»	»	5			Βρογχοπνευμονία
85	Χριστίνα Γ.	»		»	»	45			Γρίππη
86	Έλπίδα Μ.	»	26	»	»	12			Βρογχοπνευμονία
87	Ευάγγελος Β.	»		»	»	80			Γεροντική εξάντλησις
88	Κωνσταντίνος Μ.	»	21	»	»	5			Σπασμοί
89	Χρυσούλα Π.	»	21	»	»	30			Πνευμονία
90	Χαράλαμπος Ζ.	»		»	»	45			Γρίππη
[91]	Κασιανή Λ.	»		»	»	17			»
[92]	Ευάγγελη Τ.	»		»	»	22			»
93	Σπυρίδων Θ.	Χριστια(νός)	20	8βρίου	1918	47	-	-	Βρογχοπνευμονία
94	Βασίλω Κ.	»	21	»	»	16	-	-	»
95	Νικόλαος Τ.	Χριστια(νός)		»	»	55	-	-	»
96	Σταμούλα Γ.	Ίσραηλ(ίτισσα)		»	»	30	-	-	Αίμορραγία
97	Μηρόπη Π.	Χριστια(νή)	20	»	»	17	-	-	Φυμ(ατίωσις) πνευμόνων
98	Απόστολος Ν.	»		»	»	3	-	-	Βρογχοπνευμονία
99	Ραζίκος Β.	Ίσραηλ(ίτης)		»	»	2	-	-	»
100	Χρυσάνα Λ.	Ίσραηλ(ίτισσα)		»	»	81	-	-	Αποπληξία
101	Αρετή Β.	Χριστια(νή)	17	»	»	14	-	-	Γριπ(πώδης) πνευμονία

102	Εύαnthία Ϊ.	»	17	»	»	18	-	-	»
103	Αναστασία Γ.	»	17	»	»	55	-	-	»
104	Κωνσταντίνα Β.	»		»	»	60	-	-	»
105	Ρίνα Τ.	»		»	»	35	-	-	Γρίππη
106	Στέφανος Δ.	»		»	»	38	-	-	Βρογχοπνευμονία
107	Σπυρίδων Π.	»		»	»	40	-	-	Ήμιπληγία
108	Όρέστης Π.	»		»	»	39	-	-	Βρογχοπνευμονία
109	Ίωάννης Κ.	»		»	»	5	-	-	»
110	Νίτσα Μ.	»		»	»	29	-	-	»
111	Σαμουήλ Τ.	Ισραηλ(ίτης)		»	»	17	-	-	»
112	Ίωάννης Ζ.	Χριστια(νός)		»	»	18	-	-	»
113	Παναγιώτης Γ.	»	22	»	»	100			Γεροντική εξάντλησις
114	Κωνσταντίνος Δ.	»	25	»	»	40	-	-	Γρίππη
115	Κώστας Κ.	»		»	»	38	-	-	Βρογχοπνευμονίας
116	Γεώργιος Γ.	»		»	»	18	-	-	»
117	Δημήτριος Γ.	»		»	»	80	-	-	Γρίππη
118	Τέλιος Μ.	Ισραηλ(ίτης)		»	»	3	-	-	Πνευμονία
119	Ειρήνη Ο.	Χριστια(νή)		»	»	60	-	-	Γεροντ(ική) εξάντλησις
120	Έλένη Κ.	»	23	»	»	70	-	-	Γρίππη
121	Χριστόδουλος Μ.	»		»	»	80	-	-	Γεροντ(ική) εξάντλησις
122	Χαράλαμπος Ζ.	»	25	»	»	-	-	-	Βρογχοπνευμονία
123	Φερενίκη Χ.	»	23	»	»	18	-	-	Γρίππη
124	Στερούλα Γ.	»		»	»	27	-	-	Πνευμονία
125	Άννα Δ.	»		»	»	18	-	-	»
126	Γεώργιος Σ.	»	23	»	»	25	-	-	Βρογχοπνευμονία
127	Γεώργιος Δ.	»	24	»	»	-	-	-	»
128	Άθηνά Σ.	»		»	»	12	-	-	»
129	Βασίλω Ζ.	»		»	»	13	-	-	»
130	Στέλλα Π.	»	24	»	»	-	-	-	»

131	Ευαγγελία Τ.	Χριστιανή)		8βρίου	1918	30	-	-	Γρίππη
132	Σπυρίδων Χ.	»		»	»	5	-	-	Μηνιγγίτις
133	Παναγιώτης Β.	»	24	»	»	58	-	-	Βρογχοπνευμονία
134	Απόστολος Α.	»		»	»	5	-	-	Γρίππη
135	Παρασκευή Ε.	»		»	»	38	-	-	»
136	Νέστωρ Ε.	»		»	»	38	-	-	»
137	Έσθθρ Β.	Ισραηλ(ίτισσα)		»	»	8	-	-	Βρογχοπνευμονία
138	Ειρήνη Κ.	Χριστιανή)		»	»	3	-	-	»
139	Αβράμ Σ.	Ισραηλ(ίτης)		»	»	27	-	-	»
140	Χρυσουγή Σ.	Χριστιανή)	24	»	»	16	-	-	Γρίππη
141	Βαγγέλης Χ.	»	24	»	»	16	-	-	»
142	Βαγγέλης Φ.	»	25	»	»	7	-	-	»
143	Βασίλειος Κ.	»		»	»	35	-	-	Βρογχοπνευμονία
144	Χρήστος Κ.	»	25	»	»	17	-	-	»
145	Ίωάννης Κ.	»		»	»	50	-	-	Πνευμονία
146	Λουίζα Κ.	Ισραηλ(ίτισσα)		»	»	25	-	-	Γρίππη
147	Περσεφώνη Μ.	Χριστιανή)	25	»	»	55	-	-	Καρδ(ιακή) πάθησις
148	Κωνσταντίνος Μ.	»		»	»	50	-	-	Βρογχοπνευμονία
149	Μαρία Α.	»	25	»	»	27	-	-	»
150	Γεώργιος Θ.	»	25	»	»	-	4	-	»
151	Μαυσίης Γ.	Ισραηλ(ίτης)		»	»	2	-	-	»
152	Ευάγγελος Τ.	Χριστιανός)	24	»	»	17	-	-	»
153	Βασιλική Δ.	»		»	»	15	-	-	»
154	Κωνσταντίνος Γ.	»	28	»	»	30	-	-	Έντερικός κατάρους
155	Σταύρος Κ.	»	26	»	»	30	-	-	Βρογχοπνευμονία
156	Βασιλική Δ.	»	26	»	»	22	-	-	»
157	Παύλος Γ.	»	26	»	»	16	-	-	Γρίππη
158	Δημήτριος Β.	»	26	»	»	40	-	-	»
159	Έλευθερία Μ.	»	»	»	»	22	-	-	Βρογχοπνευμονία

160	Σοφία Γ.	»	»	»	»	4	-	-	»
161	Σωτήριος Μ.	»	26	»	»	5	-	-	Γρίππη
162	Ιωάννης Ζ.	»	25	»	»	5	-	-	Βρογχοπνευμονία
163	Αναστάσιος άγνωστ(του) έπωνύμου	»	26	»	»	50	-	-	Γρίππη
164	Έλένη Έ.	»	28	»	»	30	-	-	Γριπ(πώδης) πνευμονία
165	Ιωάννης Μ.	»		»	»	60	-	-	»
166	Θάλεια Ι.	»		»	»	14	-	-	»
167	Δημήτριος Τ.	»	27	»	»	18	-	-	»
168	Άννα Μ.	»	27	»	»	30	-	-	»
169	Αικατερίνη Μ.	Χριστια(νή)	25	8βρίου	1918	25	-	-	Γριπ(πώδης) πνευμονία
170	Καλλιόπη Χ.	»	27	»	»	20	-	-	»
171	Έλευθερία Κ.	»	27	»	»	30	-	-	»
172	Έλένη Α.	»	27	»	»	45	-	-	»
173	Παύλος Δ.	»	27	»	»	-	6	-	»
174	Ραχήλ Κ.	Ίσραηλ(ίτισσα)		»	»	-	10	-	»
175	Ευάγγελος Κ.	Χριστια(νός)		»	»	19	-	-	»
176	Ρίνα Β.	Ίσραηλ(ίτισσα)		»	»	17	-	-	»
177	Σταύρος Κ.	Χριστια(νός)		»	»	4	-	-	»
178	Αλέξιος Π.	»		»	»	2	-	-	Βρογχοπνευμονία
179	Ίεσουά Κ.	Ίσραηλ(ίτης)		»	»	-	2	-	»
180	Βασιλική Κ.	Χριστια(νή)		»	»	12	-	-	Γρίππη
181	Κωνσταντώ Δ.	»		»	»	80	-	-	»
182	Βασίλειος Κ.	»	29	»	»	2	-	-	Βρογχοπνευμονία
183	Γικουλούμ Χ. ⁸⁰⁹	Όθωμα(νίς)		»	»	6	-	-	»
184	Αναστασία Α.	Χριστια(νή)	28	»	»	6	-	-	Γρίππη
185	Ταροίτσα Κ.	»	28	»	»	78	-	-	»

⁸⁰⁹ Πιθανώς παράφραση του γυναικείου ονόματος «Gülsüm».

186	Παντελής Κ.	»	28	»	»	62	-	-	»
187	Στεράρα Χαχάμ ⁸¹⁰ Μ.	Ισραηλ(ίτης)		»	»	50	-	-	»
188	Αγορίτσα Π.	Χριστιανή	28	»	»	70	-	-	Γερον(τική) έξάντλησις
189	Ουριέλ Μ.	Ισραηλ(ίτης)		»	»	70	-	-	»
190	Δημήτριος Α.	Χριστιανός	»	»	»	14	-	-	Πνευμονία
191	Έλένη Τ.	»		»	»	30	-	-	»
192	Χρήστος Π.	»	29	»	»	-	-	-	»
193	Αικατερίνη Μ.	»	29	»	»	27	-	-	»
194	Μόσχω Κ.	»	29	»	»	50	-	-	»
195	Χρήστος Δ.	»		»	»	3	-	-	»
196	Στέργιος Μ.	»	29	»	»	3	-	-	»
197	Σοφία Ύ.	»	29	»	»	-	10	-	Κοκκίτης
198	Κωνσταντίνα Α.	»	29	»	»	-	20	-	»
199	Σιών Κ.	Ισραηλ(ίτης)		»	»	20	-	-	Βρογχοπνευμονία
200	Άγγελική Μ.	Χριστιανή	29	»	»	-	14	-	»
201	Γαρούφα Γ.	»		»	»	4	-	-	»
202	Θεοδώρα Χ.	»		»	»	8	-	-	»
203	Βικτωρία Μ.	»	30	»	»	73	-	-	»
204	Κωνσταντίνος Δ.	»		»	»	5	-	-	»
205	Βασίλειος Π.	»		»	»	28	-	-	»
206	Έλένη Σ.	»		»	»	2	-	-	»
207	Πανάγιω Δ.	Χριστιανή	30	8/βρίου	1918	17	-	-	Βρογχοπνευμονία
208	Παρασκευή Μ.	»		»	»	14	-	-	»
209	Παναγιώτης Σ.	»		»	»	65	-	-	»
210	Άγγελικούλα Θ.	»	30	»	»	4	-	-	»
211	Αριστοτέλης Κ.	»	30	»	»	8	-	-	»

⁸¹⁰ Η λέξη «χαχάμ», η οποία στα εβραϊκά σημαίνει σοφός, αποτελεί συνώνυμη του θρησκευτικού τίτλου «ραββίνος» στην τοπική κοινωνία. Βλ. R. Dalven, *The Jews of Ioannina*, Φιλαδέλφεια Πενσυλβάνια 1990, σ. 154.

212	Μαρία Ο.	»	30	»	»	11	-	-	»
213	Δημήτριος Π.	»		»	»	14	-	-	»
214	Έλευθέριος Π.	»		»	»	6	-	-	»
215	Νίνα Α.	»		»	»	5	-	-	»
216	Λίτσα Θ.	»	30	»	»	7	-	-	»
217	Ζανέτ Β.	Ισραηλ(ίτισσα)		»	»	8	-	-	»
218	Ματαθιόλη Χ.	Ισραηλ(ίτης)		»	»	10	-	-	»
219	Μαρία Μ.	Χριστια(νή)	31	»	»	5	-	-	»
220	Νικόλαος Μ.	»	31	»	»	75	-	-	»
221	Ευάγγελος Τ.	»		»	»	2	-	-	»
222	Σταμάτω Χ.	Ισραηλ(ίτισσα)		»	»	80	-	-	»
223	Ίακώβ Χ.	Ισραηλ(ίτης)		»	»	-	7	-	»
224	Κωνσταντίνος Τ.	Χριστια(νός)	31	»	»	16	-	-	»
225	Αικατερίνη Δ.	»	31	»	»	70	-	-	»

Νοέμβριος 1918

1	Βασιλική Β.	Χριστια(νή)	1	9/βρίου	1918	40	-	-	Ισπανική γρίππη
2	Κωστούλα Α.	»	1	»	»	6	-	-	Βρογχοπνευμονία
3	Σταύρος Ν.	»	1	»	»	70	-	-	Ισπανική γρίππη
4	Νικόλαος Τ.	»	1	»	»	3	-	-	Βρογχοπνευμονία
5	Κωνσταντίνος Κ.	»	1	»	»	60	-	-	Όγκος τών νεφρών
6	Ούρανία Ε.	»	1	»	»	60	-	-	Βρογχοπνευμονία
7	Δέσπινα Γ.	»	1	»	»	55	-	-	Ισπανική γρίππη
8	Ίωάννης Π.	»	2	»	»	74	-	-	Βρογχοπνευμονία
9	Βασίλειος Ν.	»	2	»	»	8	-	-	»
10	Ρίνα Ν.	»	2	»	»	8	-	-	Γρίππη

11	Αβράμ Μ.	Ίσραηλ(ίτης)	2	»	»	4	-	-	Γριπ(πώδης) πνευμονία
12	Δνούλα Χ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	2	»	»	50	-	-	Διπλή πνευμονία
13	Έλένη Χ.	Χριστια(νή)	2	»	»	80	-	-	Γριπ(πώδης) »
14	Κωνσταντίνος Τ.	»	2	»	»	23	-	-	»
15	Ανέτα Γ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	2	»	»	19	-	-	Βρογχοπνευμονία
16	Κωνσταντίνα Α.	Χριστια(νή)	2	»	»	40	-	-	Γρίππη
17	Γεώργιος Π.	»	3	»	»	50	-	-	»
18	Αύγερινή Κ.	Χριστιανή	3	9/βρίου	1918	-	12	-	Βρογχοπνευμονία
19	Μελπομένη Ρ.	»	»	»	»	18	-	-	»
20	Μαρία Ζ.	»	»	»	»	70	-	-	»
21	Πηνελόπη Μ.	»	»	»	»	25	-	-	Φυσικός θάνατος
22	Παντελής Τ.	»	2	»	»	7	-	-	Βρογχοπνευμονία
23	Άλεξάνδρα Α.	»	»	»	»	24	-	-	Διπλή βρογχοπνευμονία
24	Μαρία Σ.	»	»	»	»	2	-	-	»
25	Αγαθονίκη Σ.	»	5	»	»	-	-	-	»
26	Βασιλική Γ.	»	5	»	»	5	-	-	»
27	Πανάγιου Τ.	»	»	»	»	20	-	-	Γριππώδης »
28	Σωφαιάν Π.	Όθωμαν(ός)	»	»	»	70	-	-	»
29	Ρίνα Γ.	Χριστια(νή)	»	»	»	70	-	-	»
30	Ευριλία Τ.	»	»	»	»	14	-	-	Διπλή πνευμονία
31	Ήφιγένεια Δ.	»	»	»	»	14	-	-	Βρογχοπνευμονία
32	Βασίλειος Τ.	»	»	»	»	60	-	-	Έγκεφαλική αποπλιξία
33	Δημήτριος Τ.	»	»	»	»	19	-	-	Βρογχοπνευμονία
34	Ερμιόνη Τ.	»	6	»	»	6	-	-	»
35	Μαρίνα Φ.	»	»	»	»	90	-	-	Γερον(τικού) μαρασμού
36	Αικατερίνη Τ.	»	»	»	»	65	-	-	Συγκοπή καρδιάς
37	Άναστασία Π.	»	»	»	»	45	-	-	Βρογχοπνευμονία
38	Χρήστος Σ.	»	»	»	»	50	-	-	Ήμιπληγία
39	Μαρία Ζ.	»	»	»	»	2	-	-	Κοκκίτη

40	Ευάγγελος Τ.	»	»	»	»	30	-	-	Γρίππης
41	Περσεφώνη Π.	»	»	»	»	2	-	-	»
42	Κούλα Τ.	»	»	»	»	30	-	-	»
43	Βασίλειος Κ.	»	7	»	»	-	13	-	Γριπ(πώδης) πνευμονία
44	Έλένη Μ.	»	»	»	»	60	-	-	Συγκοπή καρδιάς
45	Ν. Γεώργιος	»	»	»	»	4	-	-	Βρογχοπνευμονία
46	Ειρήνη Μ.	»	»	»	»	37	-	-	Γρίππη ισπανική
47	Χρυσούλα Υ.	»	»	»	»	-	14	-	Κοκκίτης
48	Ραφαήλ Ν.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	8	-	-	Κοκκίτης
49	Παναγιώτης Μ.	Χριστια(νός)	»	»	»	6	-	-	Βρογχοπνευμονία
50	Θεόδωρος Κ.	»	9	»	»	-	-	-	»
51	Όλγα Ζ.	»	»	»	»	22	-	-	Γρίππη
52	Άλεξάνδρα Β.	»	»	»	»	55	-	-	Χρονί(α) νεφρίτις
53	Νικόλαος Κ.	»	»	»	»	39	-	-	Βρογχοπνευμονία
54	Κώστας Ν.	»	»	»	»	50	-	-	»
55	Νικόλαος Ν.	»	»	»	»	-	-	-	»
56	Σπυριδούλα Μ.	Χρηστια(νή)	9	9βρίου	1918	9	-	-	Γρίππη
57	Έλευθέριος Ρ.	»	10	»	»	10	-	-	»
58	Ταρσίτσα Σ.	»	11	»	»	22	-	-	»
59	Νικόλαος Β.	»	11	»	»	50	-	-	»
60	Τόκης Α.	»	11	»	»	39	-	-	»
61	Κωνσταντίνος Φ.	»	11	»	»	18	-	-	Καρδιακόν νόσημα
62	Παναγιώτης Μ.	»	14	»	»	65	-	-	Γριπ(πώδης) πνευμονία
63	Σταμούλα Π.	»	14	»	»	82	-	-	Γεροντ(ική) έξάντλησις
64	Άριστέα Π.	»	14	»	»	25	-	-	Βρογχοπνευμονία
65	Σωτήριος Τ.	»	14	»	»	80	-	-	»
66	Βασίλειος Κ.	»	15	»	»	35	-	-	Έντερίτις
67	Ίακώβ Ν.	Ίσραηλ(ίτης)	18	»	»	50	-	-	»
68	Κωνσταντίνος Σ.	Χρηστια(νός)	»	»	»	-	½	-	Γρίππη

69	Έλένη Μ.	»	16	»	»	-	20	-	Βρογχοπνευμονία
70	Αναστασία Α.	»	16	»	»	4	-	-	Σκωληκοειδίτης
71	Κωνσταντίνος Μ.	»	19	»	»	65	-	-	Έγκεφαλική αποπληξία
72	Νισήμ Ν.	Ίσραηλ(ίτης)	20	»	»	40	-	-	Φυματίωσης πνευμόνων
73	Στέργιος Π.	Χρηστια(νός)	21	»	»	60	-	-	Έγκεφαλική αιμορραγία
74	Γεώργιος Μ.	»	22	»	»	86	-	-	Έγκεφαλική αιμορραγία
75	Όβαθιά Κ.	Ίσραηλ(ίτης)	22	»	»	23	-	-	Πλευρίτης
76	Αναστάσιος Σ.	Χρηστι(ανός)	22	»	»	40	-	-	Ζωϊκή εξάντλησις
77	Σιμχοῦλα Δ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	22	»	»	75	-	-	Βρογχοπνευμονία
78	Σιάνα Λ.	Χρηστια(νή)	23	»	»	3	-	-	Κοκκύτης
79	Χαΐδω Λ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	25	»	»	55	-	-	Βρογχοπνευμονία
80	Έλένη Μ.	Χρηστια(νή)	25	»	»	50	-	-	Γρίπη
81	Πάνος Μ.	»	26	»	»	65	-	-	»
82	Μιχαήλ Ι.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	28	-	-	»
83	Έλένη Ζ.	Χρηστια(νή)	28	»	»	30	-	-	Βρογχοπνευμονία
84	Αικατερίνη Κ.	»	28	»	»	65	-	-	Καρδιακ(όν) νόσημα
85	Βεχόρ Ι.	Ίσραηλ(ίτης)	28	»	»	75	-	-	Οὔραιμία
86	Σπυρίδων Π.	Χρηστιαν(ός)	29	»	»	40	-	-	Γριπ(πώδης) πνευμονία
87	Ρεφκοῦλα Γ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	30	»	»	55	-	-	Δυσεντερ(ικου) κατάρρου

Δεκέμβριος 1918

1	Αικατερίνη Τ.	Χρηστιαν(ή)	12	10βρίου	1918	30	-	-	Εξάντλησις
2	Άλεξάνδρα Μ.	»	11	»	»	22	-	-	Φυματίωσης
3	Μιλτιάδης Δ.	»	12	»	»	65	-	-	Έλκος στομάχου
4	Βαοβάρα Μ.	»	9	»	»	85	-	-	Γρίπτης
5	Λάμπρο Κ.	Χρηστια(νή)	9	10βρίου	1918	90	-	-	Γρίπτης
6	Γιαχλία Ρ.	Όθωμαν(ός)	11	»	»	47	-	-	Φυματίωσης

7	Σαμουήλ Λ.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	75	-	-	Άτροφιατηρήσεως
8	Μαριάνθη Σ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	3	-	-	Βρογχίτιδος
9	Σιάνα Κ.	»	»	»	»	78	-	-	Μιניγγικεφαλίτιδος
10	Συμχά Μ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	9	»	»	2	-	-	Βρογχοπνευμονία
11	Ελευθερία Λ.	Χριστιαν(ή)	10	»	»	6	-	-	Έλωδών πυρετών
12	Γεώργιος Χ.	»	8	»	»	4	-	-	Βρογχοπνευμονία
13	Αφροδίτη Ζ.	»	10	»	»	65	-	-	Χρόνια νεφρίτις
14	Ίακώβ Ι.	Ίσραηλ(ίτης)	8	»	»	-	-	3	Άκερον (sic)
15	Αλέξιος Π.	Χριστιαν(ός)	7	»	»	20	-	-	Βρογχοπνευμονία
16	Ίσούφ Σ.	Όθωμαν(ός)	»	»	»	60	-	-	Ζωικής εξαντλήσεως
17	Ευφροσύνη Μ.	Χριστιαν(ή)	4	»	»	60	-	-	Αποπληξίας
18	Ουρανία Κ.	»	4	»	»	27	-	-	Γριππώδους πλευρίτης
19	Σταύρος Σ.	»	»	»	»	75	-	-	Συγκοπής καρδιάς
20	Χρυσούλα Α.	»	5	»	»	70	-	-	Ήμιπληγία
21	Χρήστος Κ.	»	3	»	»	45	-	-	Χρόνια δυσεντερία
22	Γεώργιος Ν.	»	»	»	»	3	-	-	Κοκίτις
23	Δημήτριος Έ.	»	»	»	»	70	-	-	Γεροντικής εξαντλήσεως
24	Σαΐμέ Ι. χανούμ	Όθωμ(ανίς)	2	»	»	80	-	-	Καρδιακού νοσήματος
25	Ζήσης Τ.	Χριστιαν(ός)	1	»	»	95	-	-	Γεροντικής εξαντλήσεως
26	Άγγελική Γ.	»	2	»	»	72	-	-	Έλκώδους έντερίτιδος
27	Κώστας Π.	»	11	»	»	35	-	-	Πνευμονίας
28	Διονύσιος Νόθον	»	13	»	»	4	-	-	Φυματ(ιώδους) μιניγγίτιδος
29	Σύζ(υγος) Π.	»	14	»	»	80	-	-	
30	Έλένη Β.	»	17	»	»	60	-	-	Βρογχοπνευμονίας
31	Χανούμ Ρεφιά Ζ. άγα	Όθωμαν(ίς)	18	»	»	45	-	-	Μπελίτιδος ⁸¹¹
32	Μαρία Σ.	Χριστιαν(ή)	19	»	»	3	-	-	Βρογχοπνευμονίας

⁸¹¹ Πιθανώς μυελίτις.

33	Περικλής Τ.	»	20	»	»	60	-	-	Φυματιώσεως
34	Μαρίνα Β.	»	»	»	»	75	-	-	Καρδιακού νοσήματος
35	Παρασκευή Β.	»	23	»	»	52	-	-	Πνευμονίας
36	Έλένη Κ.	»	24	»	»	3	-	-	Σπασμούς
37	Πέτρος Α.	»	23	»	»	-	-	20	Άθρεψίας
38	Παναγιώτης Α.	»	24	»	»	3	-	-	Βρογχοπνευμονίας
39	Γεώργιος Α.	»	»	»	»	5	-	-	»
40	Δημήτριος Γ.	»	»	»	»	55	-	-	Καρδιακού νοσήματος
41	Μέλιος Μ.	Ίσραηλ(ίτης)	25	»	»	85	-	-	Δυσεντ(ερικού) κατάρρου
42	Γεώργιος Ζ.	Χριστιανός	22	»	»	25	-	-	Φυμ(ατιώδους) μινιγγίτιδος
43	Χρηστόφορος Τ.	Χριστιανός	22	10βρίου	1918	2	-	-	Έντερίτιδος
44	Ιωάννης Κ.	»	»	»	»	-	2	-	»
45	Ιωάννης Ζ.	»	28	»	»	90	-	-	Άποπληξίας
46	Αφροδίτη Δ.	»	29	»	»	48	-	-	Φυματίωσης πνευμόνων
47	Βαρβάρα Ζ.	»	»	»	»	7	-	-	»
48	Γεώργιος Δ.	»	31	»	»	45	-	-	Φυματίωσης
49	Φώτιος Α.	»	30	»	»	12	-	-	Πνευμονίας
50	Γεώργιος Κ.	»	31	»	»	55	-	-	Βρογχοπνευμονίας

Ιανουάριος 1919

1	Πολύκαρπος Γ.	Χριστιανός	1	Ιανουαρι(ού)	1919	80	-	-	Διπλ(ή) πνευμονία εις Νοσοκομ(εϊον) εκ Κ(..)
2	Έλένη Κ.	»	1	»	»	80	-	-	Νεφρίτις
3	Μαρία Τ.	»	4	»	»	20	-	-	Γρίπτης
4	Σαμουήλ Δ.	Ίσραηλ(ίτης)	4	»	»	80	-	-	Πνευμονίας
5	Ευάγγελος Μ.	Χριστιανός	6	»	»	-	-	30	Διπλ(ή) βρογχίτις
6	Αντιγόνη Νόθος	»	6	»	»	-	-	10	Έξ ήκτερου

7	Παρασκευή Ρ.	»	6	»	»	62	-	-	Τραῦμ(α) μενιγγοκεφάλου
8	Ἀπόστολος Π.	»	7	»	»	4	-	-	Νεφρίτις
9	Ἀθηνᾶ Γ.	»	8	»	»	19	-	-	Γριπ(πώδης) βρογχοπνευμονία
10	Ἀθανάσιος Κ.	»	8	»	»	60	-	-	Ἀσθματος
11	Ἀριστοτέλης Γ.	»	8	»	»	14	-	-	Διπλ(ή) βρογχοπνευμονία
12	Φωτεινή Κ.	»	8	»	»	4	-	-	Όξεία γαστροεντερίτις
13	Ἀθανάσιος Κ.	»	10	»	»	75	-	-	Πνευμονία
14	Ἑλένη Γ.	»	10	»	»	74	-	-	Καρδιακόν νόσημα
15	Μαργιώ Μ.	»	10	»	»	30	-	-	Φυματίωσις
16	Κ. Παρασκευή	»	11	»	»	75	-	-	Πνευμονία
17	Βασίλειος Δ.	»	12	»	»	42	-	-	Εξ ἄνθρακος
18	Δημήτριος Μ.	»	13	»	»	68	-	-	Αποπληξιάς
19	Σπυρίδων Κ.	»	13	»	»	75	-	-	Γερ(οντική) ἐξάντλησις
20	Ἐλευθέριος Κ.	»	13	»	»	-	4	-	Γριπ(πώδης) βρογχοπνευμ(ονία)
21	Ἀσιτιγιέ Μ.	Όθωμ(ανίς)	16	»	»	80	-	-	Αποπλεξιάς
22	Ντινούλα Μ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	16	»	»	60	-	-	Γριπ(πώδης) βρογχοπνευμ(ονία)
23	Εὐανθία Β.	Χριστια(νή)	17	»	»	25	-	-	Διπλ(ή) πνευμονία
24	Εὐτέρπη Τ.	»	17	»	»	-	-	7	Ἐντερίτις
25	Ἀρίφ ἐφέντης Ε. ἀγάς	Όθωμ(ανός)	17	»	»	45	-	-	Φυματ(ίωσις) πνευμόνων
26	Γεώργιος Τ.	Χριστια(νός)	18	»	»	45	-	-	Οὐραιμίας
27	Ζαχαρούλα Σ.	»	18	»	»	2	-	-	Γριπ(πώδης) βρογχοπνευμο(νία)
28	Εὐγενία Π.	»	19	»	»	35	-	-	
29	Δημήτριος Γ.	Χριστια(νός)	20	Ίανουαρ(ίου)	1919	75	-	-	Πνευμονίας
30	Εὐθυμία Β.	Ίσραηλ(ίτισσα)	23	»	»	-	-	30	Ἀθρεψιάς
31	Φερενίκη Γ.	Χριστια(νή)	20	»	»	12	-	-	Όξεία φυματ(ίωσις) πνευμόνων
32	Φατμέ Ζ.	Όθωμ(ανίς)	24	»	»	35	-	-	Γρίπτης
33	Αἰκατερίνη Σ.	Χριστια(νή)	26	»	»	30	-	-	Φυματ(ίωσις) πνευμόνων
34	Ἀθανάσιος Γ.	»	26	»	»	18	-	-	Ἐλαδ(ών) πυρετῶν

35	Βασίλειος Β.	»	27	»	»	56	-	-	Βρογχοπνευμονίας
36	Δημήτριος Β.	»	30	»	»	40	-	-	Νεφρίτις
37	Παναγιώτης Θ.	»	30	»	»	50	-	-	Σηψαιμία

Φεβρουάριος 1919

1	Ροξάνη Γ.	Χριστιανή	1	Φεβρου(αρίου)	1919	1	-	-	Νεφρίτις
2	Στατήρ Κ.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	-	-	8	Βρογχοπνευμονία
3	Μαρίνα Μ.	Χριστιανή	2	»	»	30	-	-	»
4	Γεώργιος Χ.	»	2	»	»	60	-	-	Φυμ(ατίωσις) πνευμόνων
5	Αγαμέμνων Χ.	»	2	»	»	18	-	-	Βρογχοπνευμονίας
6	Δημήτριος Χ.	»	2	»	»	7	-	-	Γριπ(πώδους) βρογχοπνευμονίας
7	Δημήτριος Σ.	»	3	»	»	75	-	-	Γεροντικής έξαντλήσεως
8	Μωϊσή Μ.	Ίσραηλ(ίτης)	3	»	»	17	-	-	Βρογχοπνευμονίας
9	Κούλα Σ.	Χριστιανή	»	»	»	30	-	-	Διστοκία
10	Γιουδά Ν.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	50	-	-	Κυρτόσεως ύπατων (sic)
11	Θεονίκη Σ.	Χριστιανή	»	»	»	-	-	8	Βρογχοπνευμονίας
12	Αλέξανδρος Κ.	»	4	»	»	1	-	-	Έγκαύματος προσώπου
13	Άφροδίτη Π.	»	4	»	»	16	-	-	Φυματιώσεως
14	Άχιλλεύς Έ.	»	5	»	»	23	-	-	Πνευμονίας
15	Γεώργιος Γ.	»	5	»	»	20	-	-	Διπλ(ής) πνευμονίας
16	Χρήστος Τ.	»	7	»	»	73	-	-	Νεόπλασμα ύπατος
17	Αικατερίνη Σ.	»	»	»	»	30	-	-	Βρογχοπνευμονίας
18	Σταύρος Λ.	»	7	»	»	67	-	-	»
19	Νικόλαος Γ.	»	10	»	»	55	-	-	Διπλ(ής) βρογχοπνευμονίας
20	Έλευθέριος Τ.	»	10	»	»	-	-	5	Πνευμονίας
21	Σταύρος Κ.	»	11	»	»	70	-	-	Διπλ(ής) βρογχοπνευμονίας

22	Έλένη Π.	»	11	»	»	85	-	-	Γεροντικ(ής) έξαντλήσεως
23	Νικόλαος Ν.	»	12	»	»	60	-	-	Αιφνίδ(ιος) συγκοπή
24	Θεμιστοκλής Τ.	»	13	»	»	39	-	-	Καρδ(ιακού) νοσήματος
25	Παναγιώτης Μ.	»	17	»	»	65	-	-	Καρδ. ύπατος ⁸¹²
26	Αλέγρα Μ.	Ισραιλ(ίτισσα)	19	»	»	26	-	-	Έξαντλησις έκ προηγουμένης γρίππης
27	Σπυρίδων (Νόθος)	Χριστια(νός)	19	»	»	-	4	-	Κοκίτις
28	Άντώνιος Γ.	Χριστιαν(ός)	19	Φεβρουαρ(ίου)	1919	5	-	-	Όξειας βρογχοπνευμονίας
29	Μιχαήλ Λ.	»	19	»	»	-	18	-	Έντερίτης
30	Βασίλειος Ρ.	»	23	»	»	85	-	-	Πνευμονίας
31	Φωτεινή Χ.	»	22	»	»	35	-	-	Συνεπεία φόνου
32	Μορδοχάη Ν.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	85	-	-	Γάγκρινα άριστερ(άς) κνήμης
33	Χρήστος Π.	Χριστια(νός)	25	»	»	55	-	-	Πλευρίτης όρεινώδους
34	Κωνσταντούλα Δ.	»	25	»	»	45	-	-	Έξανθυματικός τύφος
35	Βασίλειος Β.	»	27	»	»	-	-	8	Άθρεψία
36	Όλγα Κ.	»	28	»	»	35	-	-	Έξανθυματικός τύφος

Μάρτιος 1919

1	Αικατερίνη Χ.	Χριστιαν(ή)	1	Μαρτίου	1919	16	-	-	Φυματιώσεως
2	Ζωΐτσα Σ.	»	7	»	»	22	-	-	Γριπ(πώδους) βρογχοπνευμονίας
3	Δημήτριος Κ.	»	7	»	»	65	-	-	Χρονία λευκομα(τουρ)ία
4	Καλυθέα (Νόθος)	»	7	»	»	-	2	-	Άθρεψία
5	Μαριγώ Ρ.	»	8	»	»	-	10	-	Βρογχοπνευμονίας
6	Βασίλειος Β.	»	8	»	»	5	-	-	Έγκεφαλ(ικής) μινιγγίτιδος
7	Χρήστος Ρ.	»	8	»	»	60	-	-	Φυματιώσεως

⁸¹² Καρδιακή σκλήρυνση ήπατος είτε καρδιακή κίρρωση ήπατος.

8	Ευγένιος Π.	»	8	»	»	69	-	-	Αίμοραγία ἐγκέφαλου
9	Αγγελική Η.	»	11	»	»	11	-	-	Φυματιώδης μινιγγίτιδα
10	Νίτσα Τόλη Χωριάτου	»	11	»	»	90	-	-	Γεροντικού μαρασμοῦ
11	Μήλου Α.	Ἰσραηλ(ίτισσα)	11	»	»	90	-	-	»
12	Δημήτρος Κ.	Χριστιαν(ός)	13	»	»	-	8	-	Ἐντερίτιδος
13	Μαριγώ Κ.	»	14	»	»	15	-	-	Φυματίωσις πνευμόνων
14	Ζωή Β.	»	14	»	»	-	-	8	Γεννηθέν πρόωρον
15	Ζουχρά Χ.	Ἵθωμαν(ίς)	16	»	»	100	-	-	Ζωϊκῆς ἀθρεψίας
16	Κωνσταντῖνος (νόθον)	Χριστιαν(ός)	16	»	»	-	2	-	Γαστροεντερίτιδος
17	Νικόλαος Σ.	»	18	»	»	65	-	-	Χρον(ίου) καρδ(ιακού) νοσήματος
18	Ραφαήλ Γ.	Ἰσραηλ(ίτης)	18	»	»	5	-	-	Χροοριανευρίας (sic)
19	Εὐγενία Κ.	Χριστιαν(ή)	19	»	»	25	-	-	Χρονίας διαπνόσεως (sic)
20	Βασίλειος Δ.	»	19	»	»	36	-	-	Ἐγκεφαλονοτιαίου μινιγγίτιδος
21	Αχιλλεὺς Β.	»	20	»	»	38	-	-	Φυματίωσης πνευμόνων
22	Σπυρίδων Κ.	»	21	»	»	20	-	-	»
23	Χατέμ Μ.	Ἵθωμαν(ός)	21	»	»	40	-	-	Φυματίωσης
24	Γεώργιος Δ.	Χριστιαν(ός)	23	»	»	-	-	16	Βρογχίτιδος
25	Μπεημίλ Ἐλιάζ	Ἰσραηλ(ίτης)	24	»	»	40	-	-	Φυματίωσις πνευμόνων
26	Φωτινή Β.	Χριστιαν(ή)	25	»	»	16	-	-	Φυματ(ιώδους) μινιγγίτιδος
27	Λάκης Τ.	»	26	»	»	6	-	-	Μαρασμοῦ ἐξ ἐξαντλήσεως
28	Σταῦρος (νόθον)	Χριστιαν(ός)	26	Μαρ(τίου)	1919	-	-	20	Ἀσιτίας
29	Αἰκατερίνη Σ.	»	28	»	»	40	-	-	Γριπώδ(ους) πνευμονίας
30	Βασιλική Τ.	»	30	»	»	40	-	-	Ἐπιληψίας

Ἀπρίλιος 1919

1	Δημήτριος Ζ.	Χριστιαν(ός)	2	Ἀπριλίου	»	80	-	-	Ζαχαρόδους διαβίτιδος
---	--------------	--------------	---	----------	---	----	---	---	-----------------------

2	Βασίλειος Τ.	»	9	»	»	51	-	-	Φυματιώσεως
3	Έλευθερία (νόθον)	»	11	»	»	-	2	-	Ατροφίας
4	Σεβαστή Μ.	»	15	»	»	60	-	-	Ούρεμίας
5	Χρήστος Μ.	»	15	»	»	38	-	-	Τυφοειδή πυρετού
6	Χαρίκλεια Ν.	»	16	»	»	45	-	-	Έγκεφαλικής συμφορίσεως
7	Στάμο Β.	Ίσραηλ(ίτισσα)	16	»	»	80	-	-	Πνευμονίας
8	Κωνσταντίνος Γ.	Χριστιαν(ός)	16	»	»	-	-	30	Βρογχικός
9	Παῦλος Ό.	»	17	»	»	27	-	-	Φυματίωσις πνευμόνων
10	Ίωάννης Κ.	»	19	»	»	62	-	-	Γριπ(πώδης) διπλή βρογχοπνευμονία
11	Ίωάννης Κ.	»	23	»	»	23	-	-	Φυματίωσις πνευμόνων
12	Ρίνα Π.	»	26	»	»	40	-	-	Φυματίωσις
13	Βασιλική Γ.		26	»	»	2	-	-	Βρογχοπνευμονία
14	Ειστήρ Μ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	26	»	»	-	2	-	»
15	Χρήστος Μ.	Χριστιαν(ός)	30	»	»	28	-	-	Πλευρίτιδος

Μάιος 1919

1	Εὐφροσύνη Α.	Χριστιαν(νή)	5	Μαΐου	1919	70	-	-	Καρδιακής παθήσεως
2	Ρίνα Γ.	»	5	»	»	55	-	-	Γρίπης
3	Χριστόδουλος Π.	»	5	»	»	36	-	-	Γρίπης μέτ' επιπλοκῶν
4	Νικολέτα Δ.	»	8	»	»	-	3	-	Γρίπης
5	Χαρίκλεια Γ.	»	10	»	»	80	-	-	Αποπλεξίας
6	Χρήστος Ν.	»	13	»	»	50	-	-	Πιόδους μινιγγίτιδος
7	Νικόλαος Κ.	»	14	»	»	28	-	-	Νευρίτιδος
8	Α. Ζηλαά	Όθωμαν(ίς)	17	»	»	50	-	-	Περιτονίτιδος
9	Πέτρος Α.	Χριστιαν(ός)	17	»	»	22	-	-	Βρογχοπνευμονίας
10	Β. Αχμέτ	Όθωμαν(ός)	18	»	»	70	-	-	Έγκεφ(αλικής) αποπλεξίας
11	Γεώργιος Μ.	Χριστιαν(ός)	20	»	»	90	-	-	Πνευμονίας

12	Χρήστος Χ.	»	20	»	»	40	-	-	Τραύμα εις κεφαλήν
13	Δημητρούλα Γ.	»	20	»	»	3	-	-	Βρογχοπνευμονίας
14	Κατίνα Γ.	»	21	»	»	25	-	-	Χολώδει αίμοσφαινουριακού πυρετού
15	Έλένη Β.	»	21	»	»	97	-	-	Γεροντικού μαρασμού
16	Άριστούλα Κ.	»	24	»	»	1	-	-	Όξ(ε)ίας βρογχοπνευμονίας
17	Βελισσάριος Σ.	Χριστια(νός)	26	Μαΐου	1919	7	-	-	Ίλαρᾶς
18	Ήλία Μ.	Ίσραηλ(ίτης)	26	»	»	35	-	-	Έπιληψίας
19	Βασιλική Π.	Χριστια(νή)	26	»	»	80	-	-	Γρίπτης
20	Αθανάσιος Π.	»	26	»	»	55	-	-	Φυματίωσης
21	Άγγελική Τ.	»	29	»	»	80	-	-	Έγκαυμάτων
22	Ίωάννης Δ.	»	29	»	»	20	-	-	Γριππόδους βρογχίτιδος
23	Κωστούλα Φ.	»	29	»	»	65	-	-	Αποπλεξίας
24	Αθανάσιος Μ.	»	29	»	»	63	-	-	Γριππόδους βρογχοπνευμονίας
25	Μαλκά Μ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	30	»	»	75	-	-	Έγγιρογενείας (sic) αίμορραγίας
26	Καλλιρρόη Κ.	Χριστια(νή)	30	»	»	25	-	-	Βρογχοπνευμονίας

Ίούνιος 1919

1	Βασιλικούλα Δ.	Χριστια(νή)	1	Ίουνίου	1919	-	-	50	Όξεϊα έντερίτις
2	Έλένη Δ.	»	4	»	»	48	-	-	Φυματίωσις πνευμόνων
3	Στυλιανός Π.	»	4	»	»	55	-	-	Στηθάγχη
4	Κωνσταντίνος Τ.	»	7	»	»	6	-	-	Βρογχοπνευμονία
5	Αννέτα Τ.	»	10	»	»	60	-	-	Φυματίωσις όστών
6	Κωνσταντίνος Μ.	»	19	»	»	6	-	-	Σκωληκοειδίτις
7	Δημήτριος Π.	»	21	»	»	-	5	-	Βρογχοπνευμονία
8	Παύλος Ρ.	»	21	»	»	-	1	-	Έντερίτις

9	Γρηγόριος Ν.	»	26	»	»	40	-	-	Βρογχοπνευμονία
10	Αχμέτ Γ.	Όθωμανός	27	»	»	80	-	-	Αρτηριοσκληρώσις

Ίούλιος 1919

1	Αικατερίνη Ο.	Χριστια(νή)	1	Ίουλίου	1919	60	-	-	Συγκοπή καρδιάς
2	Χαϊμ Γ.	Ίσραηλ(ίτης)	5	»	»	60	-	-	Έγκεφ(αλική) αίμορραγία
3	Αικατερίνη Β.	Χριστια(νή)	6	»	»	65	-	-	Μυοκαρδία
4	Σοφία Τ.	»	7	»	»	48	-	-	Έκ κακοήθους όγκου μαστού
5	Βασιλική Κ.	»	»	»	»	65	-	-	Καρδια(κού) νοσήματος
6	Παναγιώτης Ν.	»	10	»	»	5	-	-	Γαστροεντερίτις
7	Χάϊδω Κ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	11	»	»	85	-	-	Βρογχοπνευμονία
8	Βασίλειος Β.	Χριστια(νός)	12	»	»	-	9	-	Έντερίτις
9	Άννα Σ.	»	13	»	»	80	-	-	Γερον(τικού) μαρασμού
10	Αικατερίνη Ζ.	»	»	»	»	30	-	-	Φυματίωσις περιτονίτης
11	Μαριγώ Χ.	»	14	»	»	70	-	-	Αποπληξία
12	Άχιλλέας Χ.	»	14	»	»	45	-	-	Αποπληξία
13	Έρμιόνη Κ.	»	15	»	»	3	-	-	Γαστροεντερίτις
14	Αμυγδάλω Λ.	»	15	»	»	80	-	-	Γερον(τική) έξάντλησις
15	Μιχαήλ Β.	Χριστια(νός)	15	Ίουλίου	1919	65	-	-	Πνευμονία
16	Άγγελική Π.	»	16	»	»	35	-	-	Γεν(ικής) μολίνσεως
17	Δημήτριος Λ.	»	17	»	»	-	5	-	Βρογχίτις
18	Βασιλική Π.	»	»	»	»	20	-	-	Τυφοειδής πυρετός
19	Σπυρ(ίδων) Κ.	»	19	»	»	24	-	-	Καρδιακόν νόσημα
20	Άσμά Κ.	Όθωμ(ανίς)	21	»	»	80	-	-	Χρόνια νεφρίτις
21	Άνδρέας Μ.	Χριστια(νός)	21	»	»	55	-	-	Πλευρίτις
22	Μαρία Κ.	»	23	»	»	75	-	-	Δυσεντερία κατάρου

23	Βασιλική Τ.	»	25	»	»	70	-	-	Καρδιακή πάθης
24	Φωκίων Β.	»	26	»	»	-	6	-	Όξεία έντερίτις
25	Εύφροσύνη Π.	»	26	»	»	35	-	-	Φυματίωσις
26	Σοφία Κ.	»	27	»	»	1	-	-	Γαστροεντερίτις
27	Κώστας Μ.	»	28	»	»	78	-	-	Έντεροκαρδίτις (sic) ⁸¹³
28	Αρετή Π.	»	29	»	»	22	-	-	Συνεπεία τοκετού
29	Ήλιος Κ.	Ισραηλ(ίτης)	29	»	»	40	-	-	Έξ έπιπληξίας (sic)
30	Γεώργιος Ρ.	Χριστιαν(ός)	29	»	»	-	7	-	Γαστροεντερίτις
31	Σπύρος Νόθος	»	31	»	»	-	5	-	Έντερίτις

Μήν Αύγουστος 1919

									Συνοικία	
1	Γεώργιος Νόθος	Χριστιανός	2	Αύγουστου	1919			4	Άγ(ιος) Γεώργιος	Γαστροεντερίτις
2	Ίωάννης Νόθος	»	»	»	»			3	»	»
3	Αριάδνη Σ.	»	4	»	»	1			Πλ(ατεία) Βενιζέλου	Έντερίτις
4	Δημήτριος Σ.	»	5	»	»	22			Νοσοκ(ομείον) Δημοτικόν)	Κακοήθης πυρετός
5	Ντίκος Ι.	Αθίγγανος Όθωμανός	6	»	»	40			Σκηνίτης	Έλονουσία
6	Κωστούλα Ρ.	Χριστιαν(ή)	7	»	»	80			Όδ(ός) Βλαχάβα	Καρδιακή πάθης
7	Αθανάσιος Κ.	»	8	»	»	-		3	Σαλονικιού	Γαστροεντερίτις

⁸¹³ Πιθανώς ενδοκαρδίτις.

8	Αικατερίνη Μ.	»	»	»	»	38	-	Λούτσα	Τυφοειδής
9	Βασιλική Σ.	»	10	»	»	2		Όδ(ός) Σούτσου	Γαστροεντερίτις
10	Αριστοφάνης Π.	»	»	»	»	47		» Ουΐλων	Φυματίωσις
11	Ζωΐτσα Λ.	»	11	»	»		6	» Τρίκκης	Κοκκίτις
12	Ευφροσύνη Χ.	»	12	»	»	10 0		» Μηλιώτου	Πνευμονία
13	Χριστόφορος Μ.	»	12	»	»		11	Νεομ(άρτυρος) Γεωργίου	»
14	Σαρίνα Ν.	Ισραηλ(ίτισσα)	11	»	»		10	Σκάλα	Γαστροεντερίτις
15	Φωτεινή Τ.	Χριστιαν(ή)	13	»	»		10	Όλυμπιάδος	»
16	Σταῦρος Σ.	»	»	»	»		7	Ρώμα	»
17	Ευφροσύνη Γ.	»	»	»	»		5	Καλούτσα	Βρογχοπνευμονία
18	Χρήστος Γ.	»	»	»	»	5		»	»
19	Κώστας Κ.	»	15	»	»	32		Φιλελλήνων	Αίμοσφαιρικός πυρετός
20	Ήλία Π.	»	16	»	»	60			Καρδιακή άσυστολία
21	Έλπινίκη Β.	Χριστιαν(ή)	18	Αύγουστος	1919		5	Παπάζογλου	Γαστροεντερίτις
22	Έλεονώρα Νόθος	»	»	»	»		4	Γιάνη Σταθά	»
23	Γεώργιος Κ.	»	»	»	»	25		Φυλακάς	Φυματίωσις
24	Μαρία (...)	»	21	»	»	80		Γάλατα	Καρκίνος
25	Κωστάντω Τ.	»	»	»	»		4	Γ. Κλεμανσώ	Έντερίτις
26	Αναγνώστης Τ.	»	»	»	»	75		Μητρόπολη	Πυρετός
27	Απόστολος Μ.	»	23	»	»	10		Καλούτσα	Φυματίωσις μήνιγκος
28	Εύανθία Ν.	»	»	»	»		4	»	Γαστροεντερίτις
29	Αικατερίνη Δ.	»	26	»	»	85		Καραβατιά	Δυσεντ(ερικός) κατάρρους
30	Θεοδώρα Π.	»	28	»	»	18		Ν(εομάρτυρος) Γεωργίου	Περιτονίτις
31	Αικατερίνη Α.	»	»	»	»	18		Δημ(οτικόν) Νοσοκ(ομεϊον)	Βρογχοπνευμονία

32	Κων/νος Φ.	»	29	»	»	12			Σουλίου	»
33	Έλένη Σ.	»	»	»	»	85			Ίατροίδου	Αποπληξία
34	Μάνθος Ρ.	»	30	»	»	38			Δημ(οτικόν) Νοσοκομ(ειον)	Δυσεντερία
35	Εὐανθία Κ.	»	»	»	»	27			»	Πυοθύραξ ⁸¹⁴
36	Εὐάγγελος Β.	»	31	»	»		7		Φρούριον	Γαστροεντερίτις

Σεπτέμβριος 1919

1	Χρήστος Κ.	»	3	Σεπτέμ(βριος)	»	24	-		Σαλονικιοῦ	Φυματίωσις
2	Χρήστος Μ.	»	4	»	»	2	-		Σαλονικιοῦ	Εντερίτις
3	Εὐφροσύνη Κ.	»	»	»	»	65	-		Καλούτσια	Βρογχοπνευμονία
4	Μεχμέτ Μ.	Ὄθωμαν(ός)	5	»	»	1	-		Φρούριον	Ἀθρεψία
5	Χασάν Τ.	Ὄθωμαν(ός)	5	»	»	75	-			
6	Κωνσταντῖνος Ζ.	Χριστιαν(ός)	6	»	»	60	-		Λακώματα	Φυματίωσις ὀστών
7	Χαράλαμπος Χ.	»	6	»	»	30	-		Κουραμπ(ᾶ)	Αὐτοχειρίασις
8	Σωτήριος Π.	»	7	»	»	-	11		Καλέττη	Εντερίτις
9	Ἀχμέτ Χ.	Ὄθωμανός	8	»	»	78	-		Πλ(ατεία) Πάργης	Χρονία νεφρίτις
10	Κωνσταντῖνος Ζ.	Χριστιαν(ός)	8	»	»		4		Κουραμπ(ᾶ)	Κατάρρους
11	Αἰκατερίνη Τ.	»	8	»	»	80	-		Καλούτσια	Γερον(τική) ἑξάντλησις
12	Περικλῆς Τ.	»	9	»	»	2	-		Ζαλακῶστα	Γαστροεντερίτις
13	Ἀχμέτ Κ.	Ὄθωμανός	10	»	»	8	-		Φρούριον	Δυσεν(τερικοῦ) κατάρρου

⁸¹⁴ Πιθανῶς πυοθύραξ.

14	Θεόδωρος Κ.	Χριστιαν(ός)	10	»	»	1	-	Αιακιδῶν	Έντεριτις
15	Μαγδαληνή Γ.	»	12	»	»	20	-	»	Παραλ(ύσεως) ἄκρων
16	Εὐάγγελος Λ.	»	13	»	»	-	6	Ἄγ(ιος) Νικόλ(αος)	Έντεριτις
17	Μάνθος Δ.	»	15	»	»	50	-	Βελισσάρ(ιο)	Καρδ(ιακή) πάθησις
18	Απόστολος Μ.	»	15	»	»		4	Καραβατιά	Γαστροεντερίτις
19	Μαχμούτ Κ.	Όθωμανός	15	»	»	80	-	Φρούριον	Καρδ(ιακή) πάθησις
20	Σωτήριος Μ.	Χριστι(ανός)	15	»	»	55	-	Αιακιδῶν	Φυματίωσις
21	Γεώργιος Π.	Χριστια(νός)	17	Σεπτεμ(βρίου)	1919	75	-	Ἄγ(ία) Μαρίνα	Έπίσχεση οὐρῶν
22	Κωνσταντῖνος Ζ.	»	18	»	»	47	-	Γάλατα	Πνευμονία
23	Χασάν Α.	Όθωμαν(ός)	19	»	»	38	-	Κουραμ(π)ᾶ	Βρογχοπνευμονία
24	Έλένη Μ.	Χριστιαν(ή)	21	»	»	65	-	Γάλατα	Αποπληξία
25	Ἀναστάσιος Γ.	»	21	»	»	68	-	Μητρόπολ(η)	Έγκ(εφαλική) αίμοραγία
26	Κωνσταντῖνος Γ.	»	21	»	»	32	-	Ἀρχιμανδρ(ειό)	Απόστημα ἥπατος
27	Ἀναστάσιος Κ.	»	21	»	»	68	-	Γεροντοκομ(εῖον)	Γαστρικός πυρετός
28	Αικατερίνη Ζ.	»	22	»	»	70	-	Βλαχάβα	Καρδιακή πάθησις
29	Δημήτριος Α.	»	23	»	»	40	-	Ν(οσοκομείον) Χατζικῶστα	Πνευμονία
30	Ἄγνωστος	»	23	»	»	-	-	-	Φυσικός θάνατος
31	Γεώργιος Ζ.	»	24	»	»	29	-	Καραβατιά	Βρογχοπνευμονία
32	Σταυρούλα Ζ.	»	24	»	»	9	-	Γάλατα	Δυσεντερία
33	Βασιλική Ρ.	»	25	»	»	20	-	Ἄγ(ίου) Νικολ(άου)	Περιτονίτις
34	Αικατερίνη Δ.	»	26	»	»	55	-	Μανωλιάσης	Σταφυλοκοκκίασις
35	Πάνος Τ.	»	27	»	»	45	-	21 ^η Φεβρουαρ(ίου)	Βρογχοπνευμονία
36	Οὐράλ Γ.	Ισραηλ.	27	»	»		6	Έβραϊκή	Γαστροεντερίτις
37	Γεώργιος Κ.	Χριστιαν(ός)	28	»	»	48	-	Ντεντερού(τση)	Πνευμ(ονικόν) ἐμφύσιμα

38	Αριστοτέλης Χ.	»	29	»	»	70	-		Βενιζέλου	Πνευμονία
39	Σουλεϊμάν Π.	Όθωμαν(ός)	29	»	»	21	-		Ουΐλσωνος	Φυματίωση
40	Μαρία Μ.	Χριστιαν(ή)	29	»	»	4	-		Ζευγάρι(α)	Έλ(ώδης) πυρετός
41	Δημήτριος Σ.	»	30	»	»	11			Αιακιδών	Έντεριτις

Οκτώμβριος 1919

1	Περικλής Ν.	Χριστιανός	1	8/βρίου	1919	2	-		Αρχιμανδρίου	Έντεριτις
2	Μιχαήλ Α.	»	2	»	»	50	-		Φιλιατών	Έξ έλεοῦ
3	Ούρανία Μ.	»	3	»	»	32	-		Δαδώνη	Καρκίνος
4	Παῦλος Μ.	»	3	»	»	35	-		Λιγοψά	(...)
5	Ίωάννης Β.	»	4	»	»	75	-		Πάργης	Αίμοραγία
6	Νόθος Χριστόφορος	»	5	»	»	-	1		Βρεφοκομ(εῖον)	Άθρεψία
7	Έλένη Γ.	»	7	»	»	80	-		Άγ(ιος) Γεώργ(ιος)	Νεφρίτις
8	Ήλιος Α.	Ισραηλ(ίτης)	9	»	»	82	-		Φρούριον	Γερ(οντική) έξάντλησις
9	Σπύρος Β.	Χριστιαν(ός)	10	»	»	2	-		Μανωλιάσα	Βρογχοπνευμονία
10	Κωνσταντῖνος Σ.	»	11	»	»	54	-		Ν(οσοκομείον) Χατζήκωστα	»
11	Μωῦσης Ρ.	Ισραηλ(ίτης)	12	»	»	2	-		Κοντωριότ(η)	Έντεριτις
12	Απόστολος Φ.	Χριστιαν(ός)	14	»	»	70	-		Δαδώνη	Γερ(οντική) έξάντλησ(ις)
13	Άγγέλω Α.	»	15	»	»	70	-		Άγ(ιος) Γεώργ(ιος)	»
14	Αικατερίνη Ν.	»	16	»	»	80	-		Όδ(ός) Μάνου	»
15	Άθανάσιος Τ.	»	»	»	»	25	-		Μάλτσα Δελβίνου	Έλώδης πυρετός
16	Άσέρ Ι.	Ισραηλ(ίτης)	19	8/βρίου	1919	48	-		Λειβαδιώτη	Σκωλικωιδίτης

17	Παρασκευή Τ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	60	-		Ν(οσοκομείον) Χατζηκ(ώστα)	Γεροντική έξάντλ(ησις)
18	Θεόδωρος Τ.	»	20	»	»	42	-		Ανεξαρτ(ησίας)	Νεφρίτις
19	Νικόλαος Λ.	»	20	»	»	52	-		»	Πνευμονία
20	Έλένη Σ.	»	20	»	»	50	-		21 ^η Φεβρ(ουαρίου)	»
21	Άλεξάνδρα Κ.	»	26	»	»	60	-		Δαδώνη	Χρονία νεφρίτις
22	Μάτω Μ.	»	27	»	»	17	-		Καλούτσα	Φυματίωσις
23	Γεώργιος Λ.	»	28	»	»			50 ήμε ρω ν	Κουραμπᾶ	Κοκκίτης
24	Χαράλαμπος Λ.	»	28	»	»	1	-		Κουραμπᾶ	Όξεϊα έντερίτις
25	Μαρία Σ.	»	30	»	»	70	-		Καλούτσα	Δεξιᾶ πνευμονία

Νοέμβριος 1919

1	Αικατερίνη Τ.	Χριστιαν(ή)	1	Νοεμβρι(ου) 1919		38	-		Παμβώτιδος	Έπιλεψία
2	Κωνσταντίνος Κ.	»	»	»	»	1			Γρίβα	Βρογχοπνευμονία
3	Άλέξανδρος Μ.	»	5	»	»	-	5		Καλούτσης	Γαστροεντερίτης
4	Χαράλαμπος Ν.	»	9	»	»	65	-		Δαδώνη	Ούραιμία
5	Βαγγέλης Σ.	»	»	»	»	80	-		Κουραμπ(ᾶ)	Καρδιακόν νόσημα
6	Αναστασία Π.	»	10	»	»	55	-		Σαμουήλ	Φυμ(ατιώδης) περιτωνίτης
7	Περιστέρω Κ.	»	13	»	»	95	-		Φιλελλήνων	Γεροντική έξάντλησις
8	Έλένη Γ.	»	14	»	»	30	-		Άγ(ίας) Μαρίνης	Βρογχοπνευμονία

9	Δημήτριος Λ.	»	»	»	»			12 ήμε ρω ν	Σκηνίτης	Γρίππη
10	Σιάνα Π.	»	15	»	»	30	-		Νεο(μάρτυρος) Γεωργίου	Άναμιά
11	Σ. Άβδουλαχμάν	Όθωμαν(ός)	16	»	»	70	-		Σουλίου	Βρογχοπνευμονία
12	Άλέξανδρος Ά.	Χριστιαν(ός)	»	»	»	3	-		Δωδώνης	Πνιγμός
13	Γεώργιος Χ.	»	17	»	»	45	-		Βλαχάβα	Συγκοπή καρδιάς
14	Γεώργιος Κ.	»	18	»	»	60	-		Λούτσης	Γρίππη
15	Δημήτριος Ζ.	»	»	»	»	45	-		Καλούτσης	Δυσεντερία
16	Έλένη Μ.	»	19	»	»	70	-		Άλέξ(ανδρου) Σούτσου	Αποπληξία
17	Ούρανία Ν.	»	»	»	»	32	-		»	Φυματίωσις
18	Πανάγω Γ.	»	21	»	»	-	3		Κουραμ(πά)	Έντερίτις
19	Εύγενία Τ.	»	23	»	»	70	-		Κριθαροπάζ(αρο)	Πνευμονία
20	Κωνσταντίνος Έ.	»	»	»	»	13	-		Σκάλα	»
21	Έλευθέριος Γ.	»	24	»	»	-	8		Άγ(ίας) Μαρίνης	Βρογχοπνευμονία
22	Αικατερίνη Λ.	»	»	»	»	-		6 ήμε ρω ν	Άγ(ιος) Γεώργ(ιος)	Έξ αδυναμίας
23	Ρίζος Π.	»	»	»	»	50	-		Φιλελλήνων	Γαστροεντερίτις
24	Παρασκευή Σ.	»	27	»	»	80	-		21 ^η Φεβρ(ουαρίου)	Αίματοπληξία
25	Μαρίνα Λ.	»	»	»	»	65	-		»	Βρογχίτις
26	Ανδριάνα Σ.	»	28	»	»			16 ήμε ρω ν	»	Φυματ(ιάδης) μυνιγγίτ(ιδα)

27	Σωτήριος Μ.	Χριστιανός	28	Νοεμβρ(του)	1919	80	-	-	Μανωλιάσης	Αποπληξία
28	Σωτήριος Μ.	»	29	»	»	-	-	39	Καραβατιά	Βρογχοπνευμονία
29	Ιωάννης Κ.	»	»	»	»	65	-		Πλατ(εία) Βενιζέλου	Αποπληξία
30	Εὐανθία Β.	»	»	»	»	45	-		Βλαχάβα	Καρκίνος

Δεκέμβριος 1919

1	Κωνσταντίνος Γ.	Χριστιανός	1	Δεκεμβρ(του)	1919	75	-	-	Λακάματα	Αποπληξία
2	Ηλιατζύν Μ.	Ισραηλ(ίτης)	3	»	»	68	-	-	Κουντουριώτη	Αποπληξία
3	Μαρία Μ.	Χριστιαν(ή)	3	»	»	5	-	-	Μανωλιάσσα	Βρογχοπνευμονία
4	Κωνσταντίνος Μ.	»	3	»	»	50	-	-	Πλ(ατεία) Βενιζέλου	Κύρω(σ)ις ήπατος
5	Άρετή Κ.	»	7	»	»	28	-	-	Φρουρίου	Σπονδυλοκάκη
6	Σολομών Σ.	Ισραηλ(ίτης)	8	»	»	37	-	-	»	Διπλή νεφρίτις
7	Μαριώ Μ.	Χριστιαν(ή)	8	»	»	60	-	-	21 ^η Φεβρουαρίου	Καρδιακόν νόσημα
8	Σιάνα Λ.	»	10	»	»	75	-	-	Βλαχάβα	»
9	Εὐθαλία Γ.	»	11	»	»	6	-	-	Αγ(ίας) Μαρίνης	Βρογχοπνευμονία
10	Ροδόκλεια Σ.	»	12	»	»	15	-	-	Σαπουντζάκη	Μυνιγγίτις
11	Βαρθάρα Β.	»	12	»	»	70	-	-	Άγ(ίου) Γεωργίου	Καρδιακ(όν) νόσημα
12	Γεώργιος Έ.	»	12	»	»	63	-	-	Σουλίου	Χρονία νεφρίτις
13	Βασίλειος Π.	»	15	»	»	48	-	-	Γάλατα	Κύρωσις ήπατος

14	Οὐρανία Π.	»	15	»	»	63	-	-	Ζευγάρια	Αποπληξία
15	Ἀθανάσιος Κ.	»	16	»	»	18	-	-	Ὁδ(ός) Ζωγράφου	Χρόνια πλευρίτις
16	Σπυρίδων Κ.	»	16	»	»	65	-	-	Ἀγ(ίου) Γεωργ(ίου)	Νεφρίτις
17	Καλλιόπη Κ.	»	19	»	»	-	16	-	Ἀνεξαρτησίας	Σπασμοί
18	Μαριγώ Μ.	»	20	»	»	5	-	-	Αἰακιδῶν	Βρογχοπνευμονία
19	Ἀθανασία Τ.	»	22	»	»	55	-	-	Καραβατιά	Καρκίν(ος) μήτρας
20	Ἀβάππιστον Τασίας Κ.	»	22	»	»	-	-	5	Λειβαδιώτη	Ὁξεία γαστρ(εντερίτις)
21	Κωνσταντῖνος Μ.	»	23	»	»	45	-	-	21 ^η Φεβρουαρι(ου)	Φυματίωσις
22	Αἰκατερίνη Σ.	»	23	»	»	7	-	-	Φρουρίου	Ἐλώδ(ης) πυρετός
23	Σερίφ Χ.	Ὁθωμαν(ός)	23	»	»	90	-	-	Μανωλιάσσα	Ἀλκοολισμός
24	Ἑλένη Τ.	Χριστιαν(ή)	23	»	»	25	-	-	Δημ(οτικόν) Νοσοκομ(εῖον)	Φυματίωσις
25	Γεώργιος Ξ.	»	24	»	»	45	-	-	Νησίδος	Πνιγμός
26	Ἀντώνιος Τ.	»	24	»	»	35	-	-	Ν(οσοκομείον) Χαντζηκ(ῶστα)	Ἐμφύσ(ημα) πνευμόνων
27	Νικόλαος Σ.	»	25	»	»	45	-	-	Ν(οσοκομείον) Χαντζηκ(ῶστα)	Περίσφιξις
28	Γιοβάνης Ρ.	»	26	»	»	80	-	-	Ὁδός Σαμουήλ	Βρογχοπνευμονία
29	Μπεχιγιέ Σ.	Ὁθωμαν(ίς)	31	»	»	90	-	-	Μανωλιάσσα	Νεφρίτις
30	Μιχαήλ Π.	Χριστιαν(ός)	14	»	»	60	-	-	Ὁδός Βαλαωρίτου	(...)

Πίναξ εμφαίνων τούς αποβιώσαντας κατά τόν μήνα Ιανουάριον 1920

Αὔξων ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον αποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος αποβιώσεως			Ἡλικία αποβιώσαντος			Συνοικία	Ασθένεια ἐξ ἧς προήλθεν ὁ θάνατος	
			Ἡμέρα	Μῆν	Ἔτος	Ἔτη	Μηνῶν	Ἡμερῶν			
1	Απόστολος Μ.	Χριστιαν(ός)	1	Ἰανουάρι(ος)	1920	60	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Φυματίωσις	(...)
2	Θεόδωρος Ζ.	»	2	»	»	60	-	-	Βελισάρο(ιο)	»	(...)
3	Μαρίνα Σ.	»	2	»	»	35	-	-	Μαν. Οικονόμ(ου)	Νεφρίτις	(...)
4	Βασιλική Ν.	»	2	»	»	-	5	-	Ουΐλσωνος	Όξεΐα ἀσπεψία ⁸¹⁵	-
5	Αἰκατερίνη Λ.	»	3	»	»	85	-	-	Άγ(ίου) Νικολάου	Γεροντ(ική) ἐξάντλησις	Οἰκιακὰ
6	Ματαθία Γ.	Ἰσραηλ(ίτης)	3	»	»	50	-	-	Φρούριον	Πνευμονία	(...)
7	Άννέτα Ν.	Χριστιαν(ή)	4	»	»	70	-	-	Άνεξαρθησ(ίας)	Αἰμοραγία	Οἰκιακὰ
8	Μαρία Μ.	»	5	»	»	70	-	-	21 Φεβρουαρι(ου)	Καρδ(ιακόν) νόσημα	(...)
9	Εὐστάθιος Μ.	»	5	»	»	36	-	-	Μπότσαρη	Φυματίωσις	(...)
10	Θεόδωρος Θ.	»	7	»	»	18	-	-	Κουραμπᾶ	» »	(...)
11	Κωνσταντῖνος Θ.	»	8	»	»	70	-	-		Καρκίνου	(...)
12	Ἰωάννης Π.	»	8	»	»	75	-	-	Άγ(ίου) Νικολάου	Καρδ(ιακόν) νόσημα	Ἔργατι(κός)
13	Παῦλος Μ.	»	9	»	»	-	5	-	Βλαχάβα	Άτροφία	-

⁸¹⁵ Σε ορισμένες γλώσσες χρησιμοποιείται ὁ ὅρος «ασπεψία» ὡς συνώνυμο του «δυσπεψία». «El término dispepsia fue acuñado por Galeno, referido principalmente a la aspepsia o falta de digestión, bradipepsia o digestión lenta y dispepsia como», βλ. Dispepsia 1. Introducción, www.hospitalgeneral.salud.gob.mx/descargas/.../dispepsia.pdf (25-6-2009).

14	Μερόπη Π.	»	9	»	»	17	-	-	Διαλέτη	Πυαμιά	(...)
15	Κώστας Γ.	»	10	»	»	1	-	-	Άγ(ίου) Γεωργίου	Φυμ(ατιώδη) μηνιγγίτιδα	-
16	Αικατερίνη Λ.	»	10	»	»	4	-	-	Άγ(ίας) Μαρίνης	Βρογχοπνευμονία	-
17	Γεώργιος Μ.	»	10	»	»	-	-	-	Πολ(ιτικός) φυλακάς	Ζωϊκή εξάντλησις	Γεωργός
18	Ίωάννης Μ.	»	10	»	»	-	-	-	»	» »	
19	Άρετή Γ.	»	12	»	»	-	-	7	Μπότσαρη	Έντερίτις	-
20	Απόστολος Μ.	»	13	»	»	12	-	-	Φρούριον	Φυμ(ατίωσις) πνευμόνων	Μαθ(ητής)
21	Σπυρίδων Σ.	»	13	»	»	55	-	-	Μάνου	Καρκίνος	(...)
22	Εύθαλία Τ.	»	14	»	»	36	-	-	21 Φεβρουαρ(ίου)	Φυματίωσις	(...)
23	Ίωάννης Α.	»	15	»	»	45	-	-	Αιακιδών	Ούρ. κόμασις (sic)	(...)
24	Παναγιώ Θ.	»	15	»	»	75	-	-	Φρούριον	Καρδι(ακόν) νόσημα	Οίκια(κά)
25	Άθανάσιος Β.	»	17	»	»	3	-	-	Πλ(ατεία) Βενιζέλου	Πλευρίτις	-
26	Ζωή Δ.	»	18	»	»	16	-	-	Βλαχάβα	Φυμ(ατιώδη) μηνιγγίτιδα	(...)
27	Μαριάνθη Π.	»	19	»	»	-	7	-	21 Φεβρουαρ(ίου)	Βρογχοπνευμονία	-
28	Λαμπρινή Τ.	»	20	»	»	5	-	-	»	Βρογχίτις	-
29	Αικατερίνη Γ.	»	22	»	»	82	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Γεροντι(κή) εξάντλησις	Οίκια(κά)
30	Έλένη Θ.	»	22	»	»	40	-	-	Φιλελλήνων	Βρογχοπνευμονία	
31	Δημήτριος Δ.	»	22	»	»	-	2	-	Άετοράχη	Άθρεψία	-
32	Άντιγόνη Θ.	»	23	»	»	-	4	-	Φιλελλήνων	Γαστροεντερίτις	-
33	Παναγιώτης Σ.	»	24	»	»	50	-	-	Πολ(ιτικός) φυλακάς	Μυοκαρδία	Έργατι(κός)
34	Αικατερίνη Σ.	»	27	»	»	3	-	-	21 Φεβρουαρ(ίου)	Βρογχοπνευμονία	-
35	Φατμέ Λ.	»	28	»	»	18	-	-	Φρούριον	Άγνωστου νοσήματος	
36	Νικόλαος Π.	»	29	»	»	82	-	-	Γουδα	Γεροντ(ική) εξάντλησις	Έργα(τικός)
37	Μιχαήλ Κ.	»	30	»	»	80	-	-	Γάλατα	Αίμορραγία	Οινοπώλ(ης)

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα Φεβρουάριον 1920

Αὔξων ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσεως			Ἡλικία ἀποβιώσαντος			Συνοικία	Ἀσθένεια ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ θάνατος	
			Ἡμέρα	Μην	Ἔτος	Ἔτη	Μηνῶν	Ἡμερῶν			
1	Εὐθαλία Μ.	Χριστιαν(ή)	1	Φεβρουάρι(ος)	1920	25	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Ἐκλαψίας	Οἰκία(κὰ)
2	Θεόδωρος Ρ.	»	1	»	»	-	5	-	Δωδώνης	Γαστροεντερίτις	-
3	Σπυρίδων Δ.	»	3	»	»	-	3	-	Καλοῦτσα	» »	-
4	Δημήτριος Φ.	»	4	»	»	32	-	-	Νήσου	Φυματίωσις	Λεμβούχ(ος)
5	Στηροῦλα Ἀ.	Ἰσραηλ(ίτισσα)	4	»	»	35	-	-	Φρούριον	Κύρωσις ἥπατος	Οἰκία(κὰ)
6	Ρεφκοῦλα Λ.	Ἰσραηλ(ίτισσα)	5	»	»	60	-	-	»	Καρδ(ιακή) πάθησις	»
7	Σωτηρία Γ.	Χριστιαν(ή)	5	»	»	-	6	-	Πλ(ατεία) Πάρρης	Βρογχοπνευμονία	-
8	Σοφία Μ.	»	7	»	»	-	-	3	Ἀνεξαρτησίας	Ἰστέρου (sic)	-
9	Ἀντώνιος Σ.	»	8	»	»	-	-	21	Φιλανθρωπ(ινῶν)	Ἀτροφίας	-
10	Ἰωάννης Κ.	»	9	»	»	55	-	-	Πλ(ατεία) Βενιζέλ(ου)	Πνευμονία	Κτίστης
11	Δαβίδ Κ.	Ἰσραηλ(ίτης)	9	»	»	68	-	-	Πύρρου	Κύρωσις ἥπατος	Ἐμπορος
12	Νασίτ βέης Σ.	Ὄθωμαν(ός)	10	»	»	57	-	-	Οὐίλωνος	Νεφρίτις	Κτηματί(ς)

13	Παρασκευή Γ.	Χριστιανή	10	»	»	76	-	-	Μητροπ(όλεως)	Γεροντ(ική) εξάντλησις	Άεργος
14	Άμαλία Μ.	»	11	»	»	40	-	-	Ίατροίδου	Πνευμονία	Οικιακ(ά)
15	Ίωάννης Νόθος	»	12	»	»			Άρτι γεννηθ(ής)		Αθρεψίαν	-
16	(...)τρῆ Π.	Όθωμαν.	12	»	»	55	-		Καλοῦτσα	Πνευμονία	Κτηματίς
17	Τζιαφάρης Τ.	Όθωμαν(ός)	12	»	»	25	-	-	Δημ(οτικόν) Νοσοκομ(ειον)	Βρογχοπνευμονία	Ποιμή(ν)
18	Σαμπεθαί Ν.	Ισραηλ(ίτης)	13	»	»	70	-	-	Μάξ Νουρδάου	Έγκεφαλική συμφόρησις	Έμπορ(ος)
19	Χατζῆς Μ.	Όθωμαν(ός)	13	»	»	38	-	-	Πλατ(εία) Πάργης	Βρογχοπνευμονία	Έργατικός
20	Γεώργιος Ζ.	Χριστιαν(ός)	14	»	»	40	-	-	Φυλακάς	» »	Γεωργός
21	Αντιγ(όνη) Ο.	»	14	»	»	-	-	Άρτι γεννηθ(είσα)	Βελισάρι(ο)	Φυσικός θάνατος	-
22	Αθανάσιος Θ.	»	15	»	»	38	-	-	Φυλακάς	Γρίππης	Γεωργός
23	Αριστούλα Γ.	»	15	»	»	58	-	-	Ανεξαρτησί(ας)	Καρδιακ(ή) άσυστολία	Οικιακ(ά)
24	Σπυρίδων Κ.	»	16	»	»	80	-	-	Ζωγράφου	Γεροντ(ικου) μαρασμού	Ξυλοκόπ(ος)
25	Σωκράτης Ζ.	»	16	»	»	28	-	-	Φυλακάς	Κακο(η)θηκοῦ ειδήματος	Γεωργός
26	Αθανάσιος Τ.	»	17	»	»	4	-	-	Ανεξαρτησίας	Κακοήθους κινάγχης	-
27	Ευάγγελος Ψ.	»	17	»	»	40	-	-	Γάλατα	Φυματίωσις	Κηπουρ(ός)
28	Δημήτριος Α.	»	17	»	»	32	-	-	Καλοῦτσα	Σκωληκοειδίτης	Σαναδαλο- πι(οίος)
29	Ευάγγελος Μ.	»	17	»	»	3	-	-	Ζευγάρια	Έντερίτις	-
30	Αικατερίνη Κ.	»	18	»	»	66	-	-	Σιαράβα Ζαλακῶστα	Βρογχοπνευμονία	Οικιακ(ά)
31	Αναστάσιος Κ.	»	18	»	»	72	-	-	Φιλελλήνων	Πνευμονία	Οίνοπώλ(ης)

32	Νικόλαος Α.	»	18	»	»	4	-	-	Τσούκας	Πλώδους καχεξίας (sic)	-
33	Χριστίνα Κ.	»	19	»	»	1	-	-		Βρογχοπνευμονία	-
34	Σ. Όσμάν	Όθωμαν(ός)	19	»	»	18	-	-	Φυλακάς	»	Έργατικός
35	Γεώργιος Κ.	Χριστιαν(ός)	19	»	»	60	-	-	Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα	Μυοκαρδίτις	Έργατικός
36	Αναστασία Δ.	»	19	»	»	17	-	-	»	Πνευμονία	Έργατική
37	Έσθήρ Γ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	20	»	»	-	9	-	Μοσχοπούλου	Βρογχοπνευμονία	-
38	Ίωάννης Τ.	Χριστιαν(ός)	20	»	»	35	-	-	Φυλακάς	»	Γεωργός
39	Αναστάσιος Τ.	Χριστιαν(ός)	20	Φεβρουαρι(ου) 1920		60	-	-	Μόλου	Συγκοπή καρδιάς	Έργατικός
40	Νικόλαος Λ.	»	21	»	»	6	-	-	Ανεξαρτησί(ας)		Μαθητής
41	Βέρα Κ.	Όθωμαν(ίς)	21	»	»	4	-	-	Έβραϊκή	Βρογχοπνευμονία	
42	Ίωάννης Π.	Χριστιαν(ός)	21	»	»	65	-	-	21 ^η Φεβρουαρι(ου)	»	Γεωργός
43	Χαϊμῆ Έ.	Όθωμαν(ός)	22	»	»	3	-	-	Φρούριον	»	
44	Γεώργιος Κ.	Χριστιαν(ός)	23	»	»	18	-	-	Διαλέτη	»	Μαθητής
45	Χρήστος Κ.	»	23	»	»	58	-	-	Σουλίου	Νεφρίτις	Άρτοποιός
46	Παρασκευή Μ.	»	23	»	»	-	18	-	Μανωλιάσ(σης)	Γρίππη	
47	Έλένη Κ.	»	23	»	»	86	-	-	Δημ(οτικόν) Νοσοκ(ομείον)	Πνευμονία	Άεργος
48	Άλεξάνδρα Π.	»	24	»	»	8	-	-	Καλοῦτσα 21 ^{ης} Φεβ(ρουαριου)	Βρογχίτιδος	Μαθήτρια
49	Άγγελος Ή.	»	24	»	»	10	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Βρογχοπνευμονία	Μαθητής
50	Χριστόδουλος Κ.	»	25	»	»	40	-	-	Φυλακάς	Γρίππη	Σκηνίτης
51	Έλένη Μ.	»	25	»	»	28	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Πυρετού έπιλοχίου	(...)

52	Χρήστος Κ.	»	25	»	»	14	-	-	Καλοῦτσα	Γρίππη	Σκηνίτης
53	Χρυσούλα Γ.	»	26	»	»	75	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Καρδ(ιακόν) νόσημα	Άεργος
54	Ραχήλ Μ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	26	»	»	5	-	-	Μοσχοπούλ(α)	Πνευμονία	
55	Σωτήριος Κ.	Χριστιαν(ός)	27	»	»	28	-	-	Καραβατιά	Φυματίωσις	(...)
56	Κωνσταντίνος Κ.	»	28	»	»	30	-	-	Φυλακάς	Συγκοπή καρδιάς	Γεωργός
57	Ειρήνη Π.	»	29	»	»	-	-	7	21 ^η Φεβρου(αρίου)	Γαστροεντερίτις	
58	Χαράλ(αμπος) Β.	»	29	»	»	-	2	-	Κιάφα	Έντεροκοιλίτις	

Μάρτιος 1920

1	Μεφιμπέ Χανούμ Α.	Όθωμαν(ίς)	1	Μάρτιος 1920	75	-	-		Μανωλιάσης	Ούραιμία	Κτηματ(ίς)
2	Κώστας Κ.	Χριστιαν(ός)	2	»	5	-	-		Ζευγάρια	Βρογχοπνευμονία	-
3	Μαρούσου Ζ.	»	3	»	70	-	-		Νήσος Ίωαν(νίνων)	Νεφρίτιδος	(...)
4	Μαρία Δ.	»	3	»	80	-	-		Σαμουήλ	Γεροντ(ικής) έξαντλήσεως	(...)
5	Άθανάσιος Ρ.	»	3	»	50	-	-		Φυλακάς	Γρίππης	Γεωργός
6	Σπυρίδων Σ.	»	3	»	6	-	-		Άβέρωφ	Όστρακιᾶς	Μαθητής
7	Ταϊμπέ Ζ.	Όθωμαν(ίς)	4	»	65	-	-		Ντιτιρούτση	Πνευμονίας	(...)
8	Θεοδώρα (Νόθος)	Χριστιαν(ός)	4	»	-	-	15		Όλυμπιάδος	Ατροφίας	(...)
9	Βασιλική Κ.	»	4	»	14	-	-		Τσακάλωφ	Όστρακιᾶς	Μαθήτρια
10	Μιχαήλ Κ.	Ίσραηλ(ίτης)	6	»	2	-	-		Λεβαδιώτη	Άθρεψία	
11	Φατμέ Α.	Όθωμαν(ίς)	7	»	30	-	-		Νοσοκομ(είον) Κουραμπ)ᾶ)	Γαγκραίνης	Οικιακά

12	Μαρία Δ.	Χριστιαν(ή)	9	»	»	38	-	-	Ουΐλσωνος	Βρογχοπνευμονία	»
13	Ηλίας Μ.	»	9	»	»	1	-	-	Αγ(ίας) Μαρίνης	Σπασμοί	
14	Πανάγιου Νόθος	»	10	»	»	-	-	25	Δαδώνης	Έντεριτις	
15	Νικόλαος Κ.	»	11	»	»	35	-	-	Φυλακάς	Γρίππης	
16	Ελένη Μ.	Χριστιαν(ή)	11	Μάρτιος	1920	60	-	-	Νήσου Ίωαν(νίνων)	Βρογχοπνευμονία	Οικιακά
17	Γεώργιος Ν.	»	12	»	»	90	-	-	Μαβίλη	Γεροντ(ικής) έξαντλήσεως	Άεργος
18	Χρήστος Π.	»	13	»	»	2	-	-	Ζευγάρια	Βρογχοπνευμονία	-
19	Αλκιβιάδης Γ. (Στρατιώτης)	»	16	»	»	20	-	-	Νοσοκ(ομείον) Στρατιωτ(ιωτικών)	Γριπ(πώδης) βρογχοπνευμονία	Στρατιώτης
20	Δημήτριος Μ.	»	17	»	»	70	-	-	Νήσου Ίωαν(νίνων)	Βρογχοπνευμονία	Λεμβούχος
21	Άθανάσιος Τ.	»	19	»	»	13	-	-	Δαδώνης	Μηνιγγίτις	Μαθητής
22	Ευρίκλεια Τ.	»	19	»	»	-	-	25	Ζαλακώστα	Στοματίτις	-
23	Άγγελική Π.	»	20	»	»	40	-	-	Δαγκλή	Βρογχοπνευμονία	Οικιακά
24	Σοφία Ν.	»	21	»	»	-	8	-	Μανωλιάσης	Έντεριτις	-
25	Βασιλική Μ.	»	23	»	»	80	-	-	Άρχιμανδρείου	Αποπληξία	Άεργος
26	Γρηγόριος Γ.	»	23	»	»	82	-	-	Καλούτσια	Πνευμονία	Έργατικός
27	Βασίλειος Ν.	»	23	»	»	-	4	-	Βλαχάβα	Βρογχοπνευμονίας	-
28	Ελένη Κ.	»	24	»	»	70	-	-	Δαδώνης	Βρογχοπνευμονίας	Οικιακά
29	Κασήμ Τ.	Όθωμαν(ός)	25	»	»	82	-	-	Μεϊντάνη Άγγ(έλου) Φορέσ(τη)	Βρογχοπνευμονία	Έργατικός
30	Πηνελόπη Λ.	Χριστιαν(ή)	26	»	»	60	-	-	Πλατ(εία) Βενιζέλ(ου)	Ήμιπληγία	Οικιακά
31	Ειρήνη Τ.	»	26	»	»	60	-	-	Αιακιδών	Αιφνίδιος θάνατος	»
32	Γιαγιάμπης Ν.	Όθωμαν(ός)	27	»	»	45	-	-	Ουΐλσωνος	Λαρυγγίτις	Κτηματίς

33	Καλλιόπη Σ.	Χριστιαν(ή)	28	»	»	3	-	-	Πάροδ(ος) Μανωλιάσ(σης)	Γρίππης	-
34	Ρουστέμ Χ.	Όθωμαν(ός)	29	»	»	19	-	-	Τζαβέλλα	Πλευρίτις	Έργατικός
35	Κυριάκος Ζ.	Χριστιαν(ός)	30	»	»	7	-	-	Έλισάβετ Καστρισόγια	Σκαρλατίνης	Μαθητής
36	Κουλά Τ.	»	31	»	»	35	-	-	Λακώματα	Περιτονίτις	Οικιακά
37	Τάκης Μ.	»	31	»	»	5	-	-	Πλ(ατεΐα) Έθνικ(ής) Αμύνης	Βρογχοπνευμονίας	-

Απρίλιος 1920

1	Ταημπέ Σ.	Όθωμαν(ίς)	1	Απριλί(ου) 1920		36	-	-	Μεϊντάνι	Φυματίωσις	Οικιακά
2	Ευφροσύνη Τ.	Χριστιαν(ή)	2	»	»	75	-	-	Γάλατα	Γαγκραινης	»
3	Άθανάσιος (Νόθος)	»	4	»	»	-	2	-	Καλούτσης	Βρογχοπνευμονία	-
4	Βικτωρία Ρ.	»	7	»	»	17	-	-	Άγ(ίου) Γεωργίου	Φυματίωσις	Μαθήτρια
5	Σπυρίδων Β.	»	9	»	»	7	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Χρονία έλωνοσία	Μαθητής
6	Φώτιος Λ. έταφη εις τὸ χωρίον Πογδόργιανη	»	11	»	»	-	4	-		Γαστροεντερίτις	-
7	Ρίνα Κ.	»	12	»	»	70	-	-	Φιλελλήνων	Καρ(διακού) νοσήματος	Οικιακά
8	Κωνσταντίνος Α.	»	13	»	»	45	-	-	Πλ(ατεΐα) Βενιζέλ(ου)	Αποπληξίας	Ύποδηματο- ποιός

9	Γεώργιος Λ.	»	13	»	»	18	-	-	(...)	Έκ πνιγμονής	Μαθητής
10	Γεώργιος Κ.	»	14	»	»	60	-	-	Δημ(οτικόν) Νοσοκομείον	Βρογχικός κατάρους	Άεργος
11	Ισαάκ Α.	Ισραηλ(ίτης)	15	»	»	4	-	-	Παμβώτιδος	Όξεία γαστροεντερίτις	-
12	Αικατερίνη Π.	Χριστιαν(ή)	15	»	»	80	-	-	Βελισσάριο	Βρογχοπνευμονίας	Άεργος
13	Βασιλική Κ.	»	15	»	»	40	-	-	Δημ(οτικόν) Νοσοκομ(είον)	Μολύνσεως όργανισμού	Οικιακά
14	Μενέλαος (Νόθος)	»	16	»	»	-	1	-		(...)	-
15	Αβδούλ Χ.	Όθωμαν(ός)	16	Απριλίου	1920	1	-	-	Δαδώνης	Όξεία έντερίτις	-
16	Πανάγιω Β.	Χριστιαν(ή)	17	»	»	50	-	-	Άγ(ίου) Ιωάννη	Γριπ(πώδους) πνευμονίας	Οικ(ιακά)
17	Κωνσταντίνος Μ.	»	17	»	»	60	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Συγκοπής καρδιάς	(...)
18	Σωτήριος Π.	»	20	»	»	50	-	-	Φιλελλήνων	Γριπ(πώδους) πνευμονίας	Έργατ(ικός)
19	Μάρκος Ρ.	Ισραηλ(ίτης)	22	»	»	7	-	-	Μοσχοπούλου	Αυτοδηλητηρίασις	(...)
20	Χιατέ Μ. ⁸¹⁶	Όθωμαν(ίς)	20	»	»	9	-	-	21 Φεβρουαρ(ίου)	Μαρασμού και έξαντλήσεως	(...)
21	Παναγιώτης Α.	Χριστιαν(ός)	27	»	»	-	-	10	Φρούριον	Κρουολογήματος	-
22	Γεώργιος Κ.	»	28	»	»	10	-	-	21 Φεβρου(αρίου)	Βρογχοπνευμονία	Μα(θητής)
23	Άβραάμ Έ.	Ισραηλ(ίτης)	29	»	»	70	-	-	Παμβώτιδος	»	

⁸¹⁶ Πιθανώς παράφραση του γυναικείου ονόματος «Χατιέ» ή του «Χατιγιέ».

24	Εὐφροσύνη Ν. ἐτάφη εἰς τὸ χωρίον	Χριστιαν(ή)	30	»	»	5	-	-	Σαλονικίου	Ὀστρακιάς	-
----	--	-------------	----	---	---	---	---	---	------------	-----------	---

Μάϊος 1920

1	Στέφανος Κ.	Χριστιαν(ός)	1	Μαΐου	1920	-	5	-	Βλαχάβα	Ἀτροφία	-
2	Ιωάννης Μ.	»	2	»	»	56	-	-	Ζαλακῶστα	Ὁξύ οἴδημα πνεύμονος	
3	Εὐγενία Π.	»	2	»	»	24	-	-	Νῆσος Ἰω(ννίνων)	Φυματιώσεως περιτονί(ιδος)	Οἰκιακά
4	Βαγγελή Σ.	»	4	»	»	-	-	20	21 ^η Φεβρου(αρίου)	Βρογχοπνευμονία	
5	Δημήτριος (Νόθος)	»	8	»	»	-	8	-	Ζευγάρια	»	-
6	Ἀγγελική (Νόθος)	»	10	»	»	-	-	40	Δωδώνης	Ἀθρεψίας	-
7	Ἀναστασία (Νόθος)	»	10	»	»	-	6	-	Ζευγάρια	Βρογχοπνευμονίας	
8	Υἱός Ἰακώβ Δ.	Ἰσραηλ(ίτης)	10	»	»	-	-	40	Λεβαδιώτη	»	-
9	Ιωάννης Κ.	Χριστιαν(ός)	9	»	»	60	-	-	Βλαχάβα	Καρκίνος	(...)
10	Ἀλέξιος (Νόθος)	»	11	»	»	-	-	Ἀρτιγέν- νητος	Αἰακιδῶν	Ἀτελῆς ἀνάπτυξις	
11	Χασμπιγιέ Τ.	Ὀθωμαν(ίς)	12	»	»	70	-	-	Φρούριον	Ἀρτηριοσκληρώσεως	
12	Πανάγιω (Νόθος)	Χριστιαν(ή)	14	»	»	-	4	-	Ζευγάρια	Αὐτομόλυνσις	-

13	Χαράλαμπος Λ.	»	17	»	»	50	-	-	Ξενοδοχείον Κωνστ.	Στηθάγχης	
14	Ρεσιδέ Β.	Όθωμαν(ίς)	17	»	»	60	-	-	Πλατ(εΐα) Πάργης	Χρόνια έλονο(σία)	Κτημα(τίς)
15	Ιωάννης Μ.	Χριστιαν(ός)	17	»	»	35	-	-	21 ^η Φεβρουαρι(ίου)	Μυοκαρδίτις	Γεωρ(γός)
16	Χαρίλαος Π. έργάτης	»	20	»	»	-	-	5	»	Βρογχοπνευμονίας	
17	Βασιλική Ι.	»	22	»	»	75	-	-	Άγ(ίου) Νικολ(άου)	Έγκεφαλ(ική) συμφόρη(σις)	
18	Άναστασία Κ.	»	22	»	»	14	-	-	Δημοτ(ικόν) Νοσοκομ(εΐον)	Φυματίωσις	
19	Ματαθίας Ν.	Ίσραηλ(ίτης)	23	»	»	70	-	-	Έξωθ(εν) Φρουρι(ού)	Πνευμονία	(...)
20	Χασάν Γ.	Όθωμαν(ός)	23	»	»	71	-	-	Λούτσης	Πνευμον(ική) φυματίωσ(ις)	
21	Άλῆς Α.	»	24	»	»	-	5	-	Μεϊντάνη	Όστρακιά	-
22	Άνδρομάχη Χ.	Χριστιαν(ή)	25	»	»	22	-	-	Πλ(ατεΐα) Πάργης	Φυματίωσις	Οικ(ιακά)
23	Σπυριδών Ζ.	»	26	»	»	19	-	-	21 ^η Φεβρου(αρίου)	»	Μαθητής
24	Σάλ Σ.	Όθωμαν(ός)	27	»	»	65	-	-	Μεϊντάνη	Συγκοπή καρδιάς	
25	Βασιλική Π.	Χριστιαν(ή)	29	»	»	40	-	-	Λεβαδιώτη	Όξεία περιτονίτις	Οικ(ιακά)

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα Ἰούνιον 1920

Αὐξων ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσ-εως			Ἡλικία ἀποβιώσαντος			Συνοικία	Ἀσθένεια ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ θάνατος	
			Ἡμέρα	Μῆν	Ἔτος	Ἔτη	Μηνῶν	Ἡμερῶν			
1	Ἡλίας Γ.	Χριστιαν(ός)	1	Ἰουνίου	1920	70	-	-	Ἰατροίδου	Ἐγκεφαλική αἰμοραγία	Κτηματίς
2	Μουσταφᾶ Χ.	Ἰθωμαν(ός)	1	»	»	96	-	-	Τζαβέλλα	Γεροντική ἐξάντλησις	Κτηματ(ίς)
3	Χρῦσω Χαχάμ Ι.	Ἰσραηλ(ίτισσα)	5	»	»	80	-	-	Σούτσου	Ἀρτηριοσκληρώσεω ς	(...)
4	Ἐλένη Κ.	Χριστιαν(ή)	6	»	»	15	-	-	21 Φεβρουαρι(ου)	Πλευριτίς	Μαθήτρια
5	Θωμάς Κ.	»	7	»	»	12	-	-	Δωδώνης	Φυματίωσις	Μαθητής
6	Ἰωάννης Κ.	»	8	»	»	45	-	-	Σαμουήλ	Πνευμονία	Ταχυδρομικός Υπάλ(ληλος)
7	Βασίλειος Α.	»	11	»	»	40	-	-	Ἄγ(ίου) Γεωργίου	»	Οἰνοπώλης
8	Παναγιώτης Κ.	»	17	»	»	2	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Ἐλονοσία	-
9	Χρήστος Π.	»	21	»	»	-	8	-	Ἀρχιμανδρείου	Γαστροεντερίτιδος	-
10	Μαχιρέ Σ. Δερβέναγα	Ἰθωμαν(ίς)	22	»	»	35	-	-	Σαντεπλέρ	Φυματιώδη περιτονίτιδος	Οἰκιακᾶ
11	Ἀσιγιέ Σ.	»	26	»	»	-	4	-	Φρουρίου	Ἀθρεψία	-
12	Μοαρέμ Ρ.	»	28	»	»	-	6	-	»	Ἐντερίτιδος	-
13	Γεώργιος Δ.	Χριστιαν(ός)	28	»	»	11	-	-	Δωδώνης	Ὄστρακιά	Μαθητής

14	Μαρία (Νόθα)	»	29	»	»	-	-	10	Φιλελλήνων	Άτελης ανάπτυξις	
15	Ανέτα Θ.	»	30	»	»	22	-	-	Δημ(οτικόν) Νοσοκομ(εϊόν)	Φυματίωσ(ις) βρογχικών	Οικιακά
16	Έσθῆρ Κ.	»	30	»	»	-	-	23	Μοσχοπούλα	Άθρεψία	-

Ιούλιος

1	Άριστοτέλης Λ.	Χριστιαν(ός)	1	Ιουλίου	1920	28	-	-	21 ^η Φεβρουαρι(ου)	Αυτοκτονία	Υποδη- μα(τοποιός)
2	Άνδρέας Ν.	»	2	»	»	63	-	-	Έκ Νήσου Ιω(αννίνων)	Ζακχαρώδου διαβήτου	Λεμβούχ(ος)
3	Ζουλιχά Ό. αγᾶ Β.	Όθωμαν(ίς)	2	»	»	80	-	-	Ουΐλωνος	Νεφρίτις	Άεργος
4	Άντιγόνη Ι.	Χριστιαν(ή)	5	»	»	-	11	-	Μανωλιάσ(σης)	Έντερίτις	-
5	Έλένη Δ.	»	5	»	»	1	-	-	21 Φεβρου(αρίου)	Γαστροεντερίτις	-
6	Νιμέτ Ι.	Όθωμαν(ίς)	6	»	»	-	5	-	Ντιντιρούτσι	Έντερίτις	-
7	Άγγελικῆ (Νόθος)	Χριστιαν(ή)	6	»	»	-	2	-	Καραβατιά	Γαστροεντερίτις	-
8	Σάρρα Κ.	Ισραηλ(ίτισσα)	7	»	»	-	-	25	Μοσχοπούλ(ου)	Άθρεψία	-
9	Δημήτριος Σ.	Χριστιαν(ός)	9	»	»	-	5	-	Δωδώνης	Έντερίτις	-
10	Γεώργιος Δ.	»	9	»	»	-	5	-	Φρούριον	Βρογχοπνευμονία	-
11	Σπύρος Ν.	»	9	»	»	-	4	-	Μπιζανίου	Έντερίτιδος	-
12	Σπυρίδων Ν.	»	10	»	»	35	-	-	Ν(οσοκομείον) Δημοτικόν	Νεφρίτις	Έργατικός
13	Καλλιρόη (Νόθος)	»	10	»	»	-	2	-	Ζευγάρια	Έντερίτις	-

14	Παναγιώτης Γ.	»	11	»	»	-	20	-	Φιλελλήνων	Έντερίτις	-
15	Βύρων Σ.	»	11	»	»	-	8	-	Βασ(ιλίσσης) Όλγας	»	-
16	Γεώργιος Π.	»	11	»	»	-	-	Αρτιγέν- νητον	Π(λατεία) Βενιζέλου	-	-
17	Κωνσταντίνος (Νόθος)	»	11	»	»	-	-	40		Όξεϊα έντερίτιδα	-
18	Κωνσταντίνος Κ.	»	13	»	»	-	5	-	Σαμουήλ	Γαστροεντερίτις	-
19	Όμέρ Χ.	Όθωμαν(ός)	13	»	»	-	7	-	Πλ(ατεία) Πάργης	Έντερίτις	-
20	Χουσέν μπέη Σ.	»	13	»	»	85	-	-	Μεϊντάνι	Κώματος διαβητικοῦ	
21	Έλένη Ρ.	Χριστιαν(ή)	13	Ιουλίου	1920	-	5	-	Νήσος Ίωαν(νίνων)	Έντερίτις	-
22	Χατιτζιέ ύπηρέτρια οικογ(ενείας) Μ. πασά	Όθωμαν(ίς)	14	»	»	75	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Καρδιακοῦ νοσήματος	(...)
23	Γεώργιος Μ.	Χριστιαν(ός)	16	»	»	-	20	-	Κωλέττη	Όξεϊα έντερίτιδα	-
24	Εὐγενεία Λ.	»	17	»	»	25	-	-	Οὐΐλωνος	Έπιλαμψίας	Όικιακά
25	Γούσιας Χ.	»	17	»	»	60	-	-	21 ^η Φεβρουαρι(ου)	Ζωϊκής έξαντλήσεως	Έργα(τικός)
26	Άλέξανδρος Α.	»	18	»	»	67	-	-	Μπιζανίου	Νωτιαίας παραλύσεως	
27	Σπύρος Τ.	»	20	»	»	-	-	50	Πλατ(εία) Μαβίλη	Αθρεψίας	-
28	Κωνσταντίνος (Νόθος)	»	20	»	»			Αρτιγέν- νητος	21 ^η Φεβρουαρι(ου)	Ατροφίας	-
29	Γιλδίγ χήρα Ν. μπέη	Όθωμαν(ίς)	21	»	»	80	-	-	Οὐΐλωνος	Αρτηριοσκληρωσις	Κτημ(ατίς)
30	Μαργαρίτα Σ.	Χριστιαν(ή)	21	»	»	-	7	-	Σαμουήλ	Πνευμονίας	-

31	Σωτήριος Μ.	»	24	»	»	45	-	-	Βλαχάβα	Πνευμονικού έμφυσύματ(ος)	Υποδημ- (ατοποιός)
32	Κωνσταντ(ίνος) Ρ.	»	25	»	»	-	5	-	Καλούτσα	Έντεριτις	-
33	Έλένη Μ.	»	25	»	»	30	-	-	Νήσ(ος) Ιωαννιν(ων)	Κακοήθους πυρετού	Οικιακά
34	Νικόλαος Κ.	»	26	»	»	65	-	-	Διακονοβίτσα	Φυματίωσις	Κτηματ(ις)
35	Πανάγιω Λ.	»	26	»	»	-	-	10	Ιατροίδου	Ατελή ανάπτυξιν	-
36	Ιωάννης Κ.	»	27	»	»	-	15	-	Λακώματα	Χρόνια δυσπεψία των παι(δων)	
37	Αθανάσιος Π.	»	14	»	»	60	-	-	Άγ(ίας) Μαρίνης	Αίμοραγικής πορφύρ(ας)	
38	Καλλιόπη Σ.	»	28	»	»	68	-	-	Ουΐλωνος	Γεροντική έξάντλησις	Οικια(κά)
39	Βικτωρία Μ.	»	29	»	»	-	15	-	Καλούτσα	Βρογχοπνευμονία	-
40	Θωμάς (Νόθος)	»	30	»	»	-	4	-	Ζευγάρια	Γαστροεντερίτιδος	-

Αύγουστος 1920

1	Άμαλία Ζ.	Χριστιαν(ή)	1	Αύγουστου 1920	19	-	-		Πλ(ατεΐα) Καραϊσκάκη	Φυματίωσις	
2	Γεώργιος Χ.	»	2	»	»	50	-	-	Καλούτσα	Καρκίνος	Υποδημ(ατοποι ός)
3	Άγγελ. Τ.	»	3	»	»	-	10	-	Λακώματα	Έντεριτις	-

4	Κωνσ(αντίνος) Τ.	»	4	»	»	62	-	-	Ζευγάρια Δωδώνης	Δυσεντερί(ιδος)	
5	Βαρθάρα Ρ.	»	4	»	»	40	-	-	Καραβατιά	Ήμιπληγία	ἄ(...)
6	Χατζούλα Μ.	Όθωμαν(ίς)	4	»	»	-	14	-	Μανωλιάσα	Έντερίτις	-
7	Χρήστος Π.	Χριστιαν(ός)	5	»	»	52	-	-	Νοσοκ(ομειών) Χατζηκώστα	Βρογχοπνευμο(νία)	Κτημα(τίς)
8	Εύφροσύνη Μ.	»	6	»	»	80	-	-	Ουΐλωνος	Γεροντική έξάντ(ησις)	
9	Μαρία Δ.	»	7	»	»	50	-	-	Νοσοκομειών ΧΚώστα	Πνευμον(ία)	Οικια(κά)
10	Πηνελόπη Σ.	»	8	»	»	78	-	-	Μπότσαρη	Συγκοπή	Κτημα(τίς)
11	Θωμάς Ζ.	»	8	»	»	50	-	-	Σιαράβα	Αποπληξία	Κτημα(τίς)
12	Έλευθερία Τ.	»	9	»	»	-	3	-	Καλούτσα	Έντερίτις	
13	Βασίλειος Χ.	»	9	»	»	-	8	-	Πλ(ατεΐα) Σαπουντζάκη	»	
14	Πέτρος Κ.	»	11	»	»	46	-	-	Βλαχάβα	Φυματίωσις	
15	Βασιλική Μ.	»	11	»	»	18	-	-	Νήσος Ίωαν(νίνων)	Μηνιγγίτις	
16	Άλη Μ.	Όθωμαν(ός)	14	»	»	25	-	-	Μανωλιάσης	Διαμπερές τραυ(μα)	
17	Νικόλαος Μ.	Χριστια(νός)	16	Αύγουστου 1920	»	90	-	-	Τσακάλωφ	Γεροντ(ική) έξάντ(λησις)	Κτημα(τίς)
18	Ειρήνη Γ.	»	»	»	»	2	-	-	Μανωλιάσα	Γαστροεντερ(ίτιδος)	
19	Έλένη Τ.	»	»	»	»	60	-	-	Άγιου Γεωργίου	Έντερίτις	Οικια(κά)
20	Καλλιόπη Θ.	»	18	»	»	70	-	-	Πλατεία Βενιζ(έλου)	Καρκίνου ή(πατος)	(...)
21	Κωνσταντίνος Τ.	»	»	»	»	60	-	-	Τζαβέλλα	Έλώδ(ους) πυρετ(ού)	Κτημα(τίς)
22	Βασιλική Ζ.	»	19	»	»	50	-	-	Ίατριδου	Φυματίωσις	Οικιακ(ά)

23	Ρωξάνη Β.	»	20	»	»	-	9	-	Ίατρίδου	Έντερίτις	-
24	Ευάγγελος Γ.	»	21	»	»	11	-	-	Φρούριον	Όστρακιά	Μαθητ(ής)
25	Γεωργία Ξ.	»	23	»	»	-	-	Πρόωρος τοκετός	Βλαχάβα	Πρόωρος τοκετός	
26	Σαρῖνα Λ.	»	24	»	»	47	-	-	Νοσοκομ(εῖον) ΧΚῶστα	Μυοκαρδίτις	Οικιακά
27	Αἰκατερίνη Ξ.	»	»	»	»	-	-	Ἀρτιγέννητο	Βλαχάβα	Πρόωρος τοκετ(ός)	-
28	Ρ. Σουλεϊμάν	»	26	»	»	35	-	-	Σαμουήλ	Έντερίτις	Έργατικός
29	Ἀντιγόνη Σ.	»	27	»	»	16	-	-	Νῆσος Ἰωαν(νίνων)	Φυματίωσις	Οικιακά
30	Μαρῖνα Γ.	»	»	»	»	80	-	-	Γεροντοκομεῖο	Γερ(οντική) ἐξάντλ(ησις)	Ἄεργος
31	Φερενίκη Π.	»	29	»	»	21	-	-	Λακάματα	Τραῦμα	(...)
32	Γεώργιος Ν.	»	»	»	»	-	-	23	Σολομοῦ	Ἀτροφία	-
33	Πάνος Νόθος	»	»	»	»	-	-	20	Καλοῦτσα	Ἀτροφία	
34	Ρουκᾶ Πιτσιρέλου	Ἰσραηλ(ίτης)	31	»	»	70	-	-	Φρούριον	Πνευμονία	Έργατικός

Σεπτέμβριος 1920

			Ἡμέρα	Μῆν	Ἔτος	Ἡλικία			Συνοικία	Ἀσθένεια	Ίατρὸς
						Ἔτη	Μῆν	Ἡμερ(όν)			
1	Νόθον Ἀγγελικὴ	Χριστιανή	1	7βοῦ	1920	0	5	0	Ἁγίου Γεωργίου	Γαστροεντερ(ίτιδος)	Σπανός
2	Λεωνίδας Τ.	»	2	»	»	0	0	2	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Έντερίτιδ(ος)	Κούρεντας

3	Παντελής Ζ.	»	2	»	»	0	0	3	Πλατ(εΐα) Βενιζέλου	Πρόωρος γέν(νησις)	Χατζής
4	Αρετή Π.	»	3	»	»	55	0	0	»	Όγκος έγκεφάλου	» Οϊκιακά
5	Ζωΐτσα Μ.	»	3	»	»	50	»	»	Μανωλιάσ(σης)	Έλώδης πυρετ(ός)	Κούρεντας Οϊκιακά
6	Πανάγιω Χ.	»	4	»	»	75	»	»	Πλατ(εΐα) Βενιζ(έλου)	Καρδιακ(ό) Νόσ(ημα)	Χατζής Ύπηρέτρια
7	Σπύρο Γ. Νόθος	»	5	»	»	0	9	0	Κουραμπᾶ	Έντερϊτις	Τσατσάνης
8	Καλλιόπη Α.	»	6	»	»	»	9	»	Αγία Αϊκατ(ερίνη)	Γαστροεντερ(ίτιδος)	Φάντης
9	Γεώργιος Δ. Νόθον	»	6	»	»	»	4	»	Ίατρίδου	»	»
10	Φώτιος Τ.	»	7	»	»	80	»	»	Σαράβα	Αρτηριοσκληρ(ωσις)	Χριστίδης Άεργος
11	Αλεξάνδρα Β.	»	7	»	»	70	»	»	Ίατρίδου	Λευκοαιματόρ(ια)	Μολυβάδας Άεργος
12	Γεώργιος Η.	»	7	»	»	52	»	»	Δημ(οτικόν) Νοσοκ(ομείον)	Κύρωςις ήπατος	Τσατσάνης Γεωργός
13	Έλεωνόρα Νόθος	»	8	»	»	-	20	»		Βρογχίτις	»
14	» Σ. »	»	8	»	»	»	7	»		Έντερϊτις	»
15	Αϊκατερίνη Κ.	»	8	»	»	84	-	-	Μπιζανίου	Κατάρους	Παπᾶς Άεργος
16	Μαρία Β.	»	9	»	»	5	-	-	Γάλατα	Όστρακιά	Μολυβάδας
17	Αϊκατερίνη Α.	»	12	»	»	-	3	-	Νήσος	Έντερϊτις	Τσατσάνης
18	Νήπιον Αναστασίου Τ.	Χριστ.	12	7βοΐου	1920			Πρόωρος τοκετός	Σαιντεπλέρ	-	Ρώσσης
19	Αϊκατερίνη Φ.	»	14	»	»	80	-	-	Φιλανθρωπινῶν	Καρδιακή	Μολυβάδας Άεργος
20	Αντιγόνη Α. Νόθος	»	14	»	»	-	7	-	Κουραμπᾶ	Έντερϊτις	Τσατσάνης

21	Ρίνα Χ.	»	14	»	»	35	-	-	Καλοῦτσα	Καρκίνος Οίκιακὰ	» Οίκιακὰ
22	Ἐμινέ Ρ.	Ὁθωμ(ανίς)	15	»	»	92	-	-	Μεϊντάνη	Ἐκ γήρατος Οίκιακὰ	Κούρεντας Οίκιακὰ
23	Ἄννα Ἀ.	Χριστ(ιανή)	15	»	»	60	-	-	Νοσοκομ(εῖον) Χατζηκώστα	Νεφρίτις	Σπανός Οίκιακὰ
24	Ἀντιγόνη Κ.	»	15	»	»	16	-	-	Κουραμπᾶ	Φυματιώδης μηνιγγίτις	Παυ(...) Μαθήτρια
25	Φίλιππος Μ.	»	17	»	»	56	-	-	Σαράβα	Φυματίωση	Χατζής Ἑργατικός
26	Μαρία Γ.	»	18	»	»	80	-	-	Ὀλυμπιάδος	Καρδιακή	Φάντης Ἄεργος
27	Βασιλική Θ.	»	18	»	»	3	-	-	Νῆσος	Ἐντερίτις	Παυ(...)
28	Νόθος Σταῦρος	»	21	»	»	0	0	40	Καλοῦτσα	»	Τσατσάνης
29	» Σεβαστή	»	21	»	»	0	0	40	»	»	»
30	» Πολυχρόνης	»	23	»	»	-	7	-		»	Πουτέσης
31	» Λαμπρινή	»	23	»	»	-	7	-		»	Τσατσάνης
32	Μεριάμ Κ.	Ἰσραηλ(ίτισσα)	23	»	»	-	10	-	Φρούριον	Ἀθρεψία	Ν. Λέβης
33	Στασινὴ Κ.	Χριστιαν(ή)	25	»	»	85	0	0	Γεροντοκομεῖον	Ἐλώδης πυρ(ετός)	Χατζής Ἄεργος
34	Ἀγγελικὴ Π.	»	25	»	»	55	-	-	Νῆσος	Δυσεντερία	Παπᾶς
35	Ἐλένη Ζ.	»	28	»	»	65	-	-	Καλοῦτσα	Καρδιακή	Τσατσάνης
36	Ἀγγελικὴ Ζ.	»	30	»	»	50	-	-	Ἁγία Μαρίνα	Φλεγμονή χειρός	» Οίκιακὰ
37	Ἀβραὰμ Μ.	Ἰσραηλ(ίτης)	30	»	»	-	6	-	Μοσχοπούλου	Βρογχοπνευμ(ονία)	Κοφίνας
38	Παρασκευὴ Γ.	Χριστ(ιανή)	30	»	»	7	0	0	Αἰακιδῶν	Διφθερίτις	Τσατσάνης
39	Σαφαρίκας Δ.	»	4	7βόιου	»	48	-	-	Στρ(ατιωτικόν) Νοσοκ(ομεῖον)	Καρκίνου	-

Οκτώβριος 1920

1	Μιχαήλ Δ.	Χριστιαν(ός)	1	8 ββ 1920	-	2	-	Αετοράχη	Βρογχοπνευμονία	Β. Κούρεν(τας)
2	Μουσταφά Φ.	»	2	»	2	-	-	Μανωλιάσσα	Έλωδη κακοήθη	Ε. Πα(πᾶς)
3	Ἀντώνιος Σ.	»	6	»	0	10	-	Όδος Μπότσαρη	Γαστροεντερίτις	Γ. Δευτερ(αίος)
4	Πανωραία Δ.	»	6	»	80	-	-	» Αετοράχη	Πνευμονία	Β. Κούρεντας Ἄεργος
5	Χαράλαμπος Π.	»	6	»	45	-	-	Νοσοκομείον ΧΚῶστα	Κήρωσις ήπατος	Π. Πουτέσης Έργατικός
6	Ξενοφών Κ.	»	7	»	80	-	Κτηματίς	Όδος Βλαχάβα	Αρτηριοσκληρώσις	Β. Κούρεντας
7	Χαρίκλεια Κ.	»	7	»	50	-	Οικιακά	Όδος Μάνου	Αποπληξία	Αδ. Τσατσάνης
8	Ιωάννης Δ.	»	11	»	72		Σαγματ- οποιός	Σολομοῦ	Πνευμονία	Αδ. Τσατσάνης
9	Κωνσταντίνος Π.	»	10	»	6	-	-	Αρχιμανδρ(ειό)	Κακοήθης πυρετός	
10	Νεογέννητον νεκρόν τοῦ Μιναχέμ Μ.	Ίσραηλ.	11	Ο ἢ Ν. »			Γεν(ηθέν) νεκρόν	Όδος Σούτσου	Γεν(ηθέν) νεκρόν	Μ. Κοφίνας
11	Νικόλαος Π.	Χριστιανός	10	»	75	-	Έργατικός	» Πουλίου Δράκου	Νεφρίτις	Β. Κούρεντας
12	Σαδήτ Κ.	Όθωμ(ανός)	12	»	12	-	Έργατικός	» Σουλίου	Όστρακιά	Δ. Μολυβάδας
13	Παρασκευή Μ.	Χριστιανός	12	»	60	-	Οικιακά	» Ἄνεξαρτησίας	Συμφόρησις	Μ (...)
14	Θεοφάνης Π.	»	15	»	23	-	Μαθητής	Νήσος Ίωαννίνων	Φυματίωσις	

15	Βασιλική Τ.	Χριστιαν(ή)	16	8βρίου	1920	18	»	»	Όδος Βλαχ(άβα)	Φυματίωσις	Μαθήτρια Α. Χρηστίδης
16	Καλλιόπη Σ.	»	20	»	»	30	»	»	Νήσος Ίωαν(νίνων)	Περιτονίτις	Οικιακά Βαδαλοῦκας
17	Σ. Ιωάννης	»	22	»	»	28	»	»	Νοσοκ(ομειόν) ΧΚῶστα	Καρδιακ(όν)	Γεωργός Π. Πουτέτσης
18	Γεώργιος Δ.	»	22	»	»	1	»	»	Όδ(ός) Μεντάν(ι)	Άτρωφία	Α. Χρηστίδης
19	Βασίλειος Β.	»	24	»	»	77	»	»	Καραβατιά	Δυσουρία	Βαρελοποιός Δ. Χατζής
20	Παρασκευή Σ.	»	24	»	»	80	»	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Αποπληξία	Άεργος Τσατσάνης
21	Παρασκευή Κ.	»	24	»	»	60	»	»	Νοσ(οκομειόν) ΧΚῶστα	Ήμιπληγία	Άεργος Π. Πουτέτσης
22	Κωνσταντίνος Δ.	»	24	»	»	4	»	»	Πλατεία Πάργης	Βρογχοπνευμ(ονία)	Β. Κούρεντας
23	Αικατερίνη Γ.	»	25	»	»	19	»	»	Κλεμανσώ	Όστρακιά	Οικιακά Σ. Χατζής
24	Αλέξιος Κ.	»	26	»	»	40	»	»	Γενή μαχαλά	Καρδιακός	Έργατικός Α. Χρηστίδης
25	Γεσυδά Δ.	Ίσραηλ(ίτης)	27	»	»	78	»	»	Φρούριον	Βρογχοπν(ευμονία)	Έργατικός Μ. Κοφίνας
26	Ρίνα Δ.	Χριστ(ιανή)	27	»	»	80	»	»	Πλατεία Σαπουντζάκη	»	Άεργος Α. Τσατσάνης
27	Νικόλαος Β.	»	29	»	»	70	»	»	Έναντι έργαστ(ηρίου) Κεφάλα	Καρδιακός	Κτίστης Δ. Βλαχλειίδης
28	Παρασκευή Μ.	»	29	»	»	75	-	-	Άετοράχη	»	Οικιακά Βαδαλοῦκας

29	Ιωάννης Μ.	»	30	»	»	60	-	-	Παν. Λύτρα	Πνευμονία	Γεωργός Τσατσάνης
30	Χρήστος Κ.	»	31	»	»	78	-	-	Αγίου Νικολάου	Αποπληξία	Ξυλουργός Ρέκας

Νοέμβριος 1920

1	Πέτρο Σούλας Μ.	Χριστ(ιανός)	2	9 βοίου	1920	25	-	-	Όδ(ός) Μανωλιάσ(σης)	Φυματίωσις	Έργατικός Β. Ρέκας
2	Χαϊρή Π.	Όθωμ(ανός)	2	»	»	75	-	-	Όδ(ός) Σουλίου	Καρδιακός	Κτηματίς Δ. Βλαχλείδης
3	Χανούλα Μ.	Ισραηλ(ίτισσα)	2	»	»	102	-	-	Μοσχοπούλου	Πνευμονίαν	Άεργος Λέβης
4	Κωνσταντίνος Μ.	Χριστ(ιανός)	2	»	»	50	-	-	Σαπουντζάκη	Συγκοπή	Έργατικός Β. Γαρούφης
5	Ήρακλής Σ.	»	3	»	»	2	-	-	Μανωλιάσ(σης)	Έντερικού κατάρ(ρου) κ(αί) νεφρίτιδα	Τσατσάνης
6	Πηνελόπη Μ.	»	»	»	»	72	-	Κτηματίς	Άσωπίου	Καρδιακή	Τσατσάνης
7	Παναγιώτα Π.	»	5	»	»	4	-	-	Πτωχοκομείον	Φλεγμονώδους κινάγχης	Μ. Σπανός
8	Εύτυχία Α.	»	4	»	»	6	-	Μαθήτρια	Οικονόμος Μάνθου	Πνευμονία	Μ. Σπανός
9	Άναστάσιος Νόθος	»	7	»	»	-	7	-	Καλοῦτσα	Έντερίτις	Τσατσάνης
10	Ρεφιά Τ.	Όθωμ(ανίς)	8	»	»	-	14	-	Πλατεία Πάργης	Βρογχοπν(ευμονία)	Δ. Βλαχλ(είδης)
11	Παναγι(ώτης) Δ.	Χριστ(ιανός)	11	»	»	90	-	Άεργος	» Βενιζέλου	Γεροντική έξάντλ(ησις)	Α. Χρηστ(ίδης)

12	Θεοφάνης Μ.	»	10	»	»	-	15	-	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Βρογχοπνευμ(ονία)	Γαρούφης
13	Πεοικλής Σ.	»	13	»	»	-	-	15	»	Γρίππη	Τσατσάνης
14	Έλενη Α.	»	»	»	»	60	-	Οικιακά	»	Γεροντ(ική) έξάντλ(ησις)	Γαρούφης
15	Παρασκευή Μ.	»	14	»	»	65	-	Οικιακά	»	Πνευμονία	»
16	Ρεβέκα Α.	Ίσραηλ(ίτισσα)	15	»	»	4	-	-	Όδος Φιλήτου	Βρογχοπνευμ(ονία)	Γ. Φάντης
17	Ανώνυμον νεογνόν ιεροδούλου	Όθωμ.	16	»	»	-	-	35	Δημ(οτικών) Νοσοκ(ομείον)	-	Β. Ρέκ(ας)
18	Έλενη Χ.	Χριστ(ιανή)	»	»	»	50	-	Οικιακά	Πλατεία Πάργης	Καρκίνου	Δ. Τουλάτος
19	Άλέξανδρος Έ.	»	»	»	»	-	9	-	Όδος Τζαβέλλα	Υδροκεφαλεία	Γ. Βλαχλ(είδης)
20	Ζωή Ν.	Ίσραηλ(ίτισσα)	17	»	»	66	-	Οικιακά	» Τοσίτσα	Γριππώδης έγκεφαλ(ίτιδα)	Μ. Κοφίνας
21	Μαρίνα Τ.	Χριστ(ιανή)	17	9 ββ(οίου)	1920	65	-	Κτηματίς	Όδος Σολωμού	Καρδιακόν	Α. Τσατσάν(ης)
22	Παρασκευή Α.	»	»	»	»	70	-	Οικιακά	Δωδώνης	Ήμιπληγία	Α. Χριστίδ(ης)
23	Βασιλική Σ.	»	»	»	»	85	-	Άεργος	Όδ(ός) Σούτσου	Έγκαύματα	Μ. Κοφίνας
24	Αϊκατερίνη Μ.	»	»	»	»	-	-	3	» Μάνου	Άτελής ανάπτυξ(ις)	Β. Γαρούφης
25	Ρεσάτ Κ.	Όθωμ(ανός)	18	»	»	2	-	-	Φρούριον	Έγκαύματα	Αδ. Τσατσάνης
26	Εύαnthία Σ.	Χριστ(ιανή)	20	»	»	55	-	-	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Άποπληξία	Γ. Βλαχλ(είδης)
27	Εύθαλία Μ.	»	21	»	»	-	-	5	Όδος Μάνου	Πρόωρος τοκετός	Τσατσάνης
28	Θεόδωρος Π.	»	22	»	»	35	-	Γεωργός	» Παμβώτιδος	Ίκτέρου	Π. Πουτέτσης
29	Ιωάννης Μ.	»	24	»	»	68	-	Κτηματίς	Πάροδος 3 ^η	Εξανθηματικόν	Μιχαήλιδης
30	Χάϊδω Έ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	25	»	»	82	-	Οικιακά	Μοσχοπούλου	Χρονία νεφρίτις	Μ. Κοφίνας
31	Παναγιούλα Κ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	80	-	Άεργος	Αιακιδών	Γεροντ(ική) έξάντλ(ησις)	Τσατσάνης

32	Αγγελική Κ.	»	26	»	»	2	-	-	Μῶλον	Πνευμον(ικόν) οίδημα	Μ. Κοφίνας
33	Αλεξάνδρα Γ.	»	27	»	»	65	-	Οικιακά	ΚΑ΄ Φεβρο(ουαρίου)	Αποπληξία	Τσατσάνης
34	Άλιγέ Κ.	Όθωμ(ανίς)	»	»	»	-	-	40	Ούιλσωνος	Έξάντλησις	Β. Κούρεντας
35	Βασιλική Χ.	Χριστ(ιανή)	30	»	»	96	-	-	Π. Μελά	Γεροντ(ικός) μαρασμ(ός)	Πο(υ)τέτσης
36	Έλένη Χ.	»	»	»	»	75	-	-	Κωλέττη	Αποπληξία	Δ. Βλαχλειδής

Δεκέμβριος 1920

1	Μαριγώ Κ.	Χριστιαν(ή)	1	Δεκεμβρ(ίου) 1920	-	-	15	Όδ(ός) Αιακιδῶν	Βρογχοπνευμ(ονία)	Δ. Βλ(αχλειδής)	
2	Μεγήρ Π.	Ίσραηλ(ίτης)	»	»	»	70	-	Έργατικός	» Τσοίτσα	»	Μ. Κοφ(ίνας)
3	Άννα Β.	»	2	»	»	50	-	Οικιακά	» Σκουφᾶ	Έπιθηλιώματος ήπατος	Μ. Κοφ(ίνας)
4	Λιάμης Τ.	Όθωμ(ανός)	»	»	»	65	-	(...)	» Κούμπουλου	Άρτηριοσκληρ(ωσις)	Α. (...)
5	Έλένη Κ.	Χριστιαν(ή)	»	»	»	65	-	Κτηματίς	» Μπιζανίου	Καρδιακόν	Α. Τσα(τσάνης)
6	Αθανάσιος Τ.	»	3	»	»	-	-	22	» Τσακάλωφ	Έρεσίπελας	Α. Χρη(στίδης)
7	Λέων Μ.	Ίσραηλ(ίτης)	5	»	»	17	-	Μαθητής	» Ζάππα	Έγκεφαλικόν	Φάντης
8	Παρασκευή Κ.	Χριστ(ιανή)	»	»	»	70	-	-	» Ζαλακῶστα	Αποπληξία	Χ. Ρώσσης
9	Στέργιος Λ.	»	6	»	»	25	-	Έργατικός	» Σουλίου	Καρδιακόν	Σ. Χατζής
10	Γεώργιος Μ.	»	7	»	»	1	-	-	» Δαδώνης	Χρονία έντερίτις	Ε. Παπᾶς
11	Άνδρόνικος Ρ.	»	»	»	»	8	-	Μαθητής	»	Όστρακιᾶς	Δ. Βλαχλειδής
12	Άλέξιος Π.	»	8	»	»	-	9	-	» Μάνου	Γαστροεντερίτις	Γ. Φάντης

13	Μιχαήλ Χ.	»	»	»	»	80	-	Έργατικός	»	Γρίππη	Αδ. Τσατσάνης
14	Χατιτζέ σύζυγος Σ. ἀγά	Όθωμ(ανίς)	9	»	»	70	-	Κτηματίς	Πάροδος Ζωγράφου	Χολολιθίαση	Ε. Παπᾶς
15	Σολομών Σ.	Ισραηλ(ίτης)	10	»	»	70	-	(...)	Φρούριον	Πνευμονία	Ν. Λέβης
16	Κωνσταντῖνος Μ.	Χριστιαν(ός)	»	»	»	1	-	-	Πλατεῖα Βενιζ(έλου)	Διπλή πνευμ(ονία)	Δ. Χατζῆς
17	Κωνσταντῖνος Μ.	»	»	»	»	-	-	50	Φρούριον	Εξάντλησις	Κούρεντας
18	Νουρή ἀγάς Ι.	Όθωμ(ανός)	11	»	»	65	-	Πεταλωτής	Σιεμισεντή	Πνευμονία	Δ. Βλα(χλειδης)
19	Δημήτριος Κ.	Χριστ(ιανός)	13	»	»	60	-	Άεργος	Άλεξ. Νούτσου	Καρδιακόν	Γ. Φάν(της)
20	Ιωάννης Κ.	»	»	»	»	60	-	Άρτοποιός	Καλοῦτσα	Καρδιακόν	Β. Γαρού(φης)
21	Έλευθέριος Π.	Χριστ(ιανός)	17	Δ/Βοιου	1920	-	4	-	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Βρογχοπνευμ(ονία)	Τσατσάνης
22	Μενέλαος Β.	»	»	»	»	-	-	12	Όδ(ός) Σκουφᾶ	»	Γ. Φάν(της)
23	Δημήτριος Σ.	»	18	»	»	43	-	Λεμβούχος	Νῆσος Ίωαν(νίνων)	Καρδιακός	Ε. Πα(πᾶς)
24	Μουσταφᾶς Χ.	»	20	»	»	-	-	10	Μεϊντάνι	Άτελής ἀνάπτυξις	Μ. Σπ(ανός)
25	Μαρία Β.	»	21	»	»	80	-	Οἰκιακᾶ	Όδ(ός) Σαμουήλ	Άποπληξία	Μιχα(ηλίδης)
26	Κωνσταντῖνος Κ.	»	»	»	»	32	-	Κτηματίς	Όδ(ός) Μητροπ(όλεως)	Άνουριαν	Χρη(στιδης)
27	Νόθος Αικατερίνη	»	»	»	»	-	2	-	Καλοῦτσα	Δυσεντερία	Τσα(τσάνης)
28	Παρασκευή Ν.	»	»	»	»	70	-	Οἰκιακᾶ	Λακώματα	Καρδιακή	Τσατ(σάνης)
29	Μωϋσῆς Μ.	Ισραηλ(ίτης)	23	»	»	-	5	-	Μάξ Νορδάου	Άθρεψία	Μ. Κοφ(ίνας)
30	Ιωάννης Κ.	Χριστ(ιανός)	»	»	»	43	-	Βυρσοδέψης	Παλαιολόγου	Χρονία βρογχιτ(ις)	Γ. Βλ(...)
31	Γεώργιος Σ.	»	»	»	»	50	-	Γεωργός	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Άποπληξία	Τσατ(σάνης)
32	Κωνσταντῖνος Κ.	»	26	»	»	-	14	-	»	Βρογχοπνευμ(ονία)	Τσατσά(νης)
33	Άντώνιος Τ.	»	»	»	»	50	-	Άεργος	Άγ(ίου) Γεωργίου	Άποπληξία	Π. Πουτ(έτσης)

34	Έλένη Μ.	»	27	»	»	10	-	Μαθήτρια	Σαράβα	Γρίπη έντεροκαρδίτης (sic)	Χρη(στίδης)
35	Δημήτριος Ν.	»	»	»	»	4	-	-	Αϊδόνι	Όστρακιά	Βαδαλ(ούκας)
36	Νεσιμπέ Μ.	»	»	»	»	20	-	Οικιακά	Μεϊντάνι	Φυματίωσις	Κούρ(εντας)
37	Άβράμ Χ.	Ισραηλ(ίτης)	28	»	»	4	-	-	Μάξ Νορδάου	Δεφθερίτις	Μ. Κο(φίνας)
38	Βασίλειος Κ.	Χριστ(ιανός)	29	»	»	-	10	-	Μανωλιάσ(σης)	Βρογχοπνευμ(ονία)	Β. Κού(ρεντας)
39	Μαρία Μ.	»	31	»	»	25	-	Έργατ(ικός)	Πάροδος Δωδώνης	Φυματίωσις	Μ. Κοφ(ίνας)

Ιανουάριος 1921

1	Σπυρίδων Φ.	Χριστ(ιανός)	2	Ιανουαρι(ού) 1921	»	53	-	Ράπτης	Όδος Σαμουήλ	Ήμιπληγία	Δ. Βλα(χλειδης)
2	Μαρία Κ.	»	3	»	»	75	-	Υπηρέτρια	Γεροντοκομ(ειον)	Αποπληξία	Π. Π(ουτέτσης)
3	Σπυρίδων Ν.	»	4	»	»	3	-	-	Νήσος Ίωαν(νίνων)	Έντερίτις	Ε. Π(αππάς)
4	Βασίλειος Νόθος	»	5	»	»	-	1	-	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Βρογχιτίς	Α. Τσατ(σάνης)
5	Χαζμετέ χήρα Φ.	Όθωμ(ανίς)	5	»	»	82	-	Κτηματίς	Όδ(ός) Μανωλ(ιάσσης)	Χρονία νεφρίτις	Γ. Φ(άντης)
6	Παρασκευή Σ.	Χριστ(ιανή)	7	»	»	72	-	Οικιακά	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Έκ μαρασμού	
7	Άπόστολος Μ.	Χριστ(ιανός)	7	»	»	8	-	Μαθητής	» Δωδώνης	Φυματ(ιώδης) μηνιγγίτις	
8	Παναγιώτης Γ.	»	9	»	»	80	-	Λεμβούχος	Νήσος Ίωαν(νίνων)	Πνευμονία	(...)
9	Πανάγιωτη Μ. νεκρόν	»	»	»	»	-	-	Πρόωρος γέν(νησις)	Βλαχάβα πάροδος Ε'	Πρόωρος τοκετ(ός)	(...)
10	Βασιλική Ν.	»	10	»	»	85	-	Άεργος	Όδ(ός) Σαμουήλ	Καρδιακή	Γ. Φά(ντης)

11	Μερούσιο Χ.	Όθωμαν(ίς)	10	»	»	30	-	Οικιακά	Όδ(ός) Ουΐλσωνος	Φυματίωσις	Γ. Φ(άντης)
12	Ελένη Α.	Χριστ(ιανή)	11	»	»	46	-	-	Νοσοκομ(εΐον) Χατζηκώστα	Περιτονίτις	Π(...)
13	Αλέξιος Μ.	»	12	»	»	3	-	-		Όστρακιά	Β(...)
14	Καντροή Ν.	Όθωμ(ανός)	»	»	»	50	-	Χαλβατζής	Όδός Γρίβα	Βρογχοπνευμ(ονία)	(...)
15	Χρήστος Λ.	Χριστ(ιανός)	14	»	»	13	-	Μαθητής	» Μανωλιάσης	Φυμα(τιώδης) βρογ(χίτις)	(...)
16	Άννα Δ.	Ισραηλ(ίτισσα)	16	»	»	19	-	Οικιακά	Φρούριον	Διπλή βρογχοπ(νευμονία)	(...)
17	Ευθαλεία Φ.	Χριστ(ιανή)	16	»	»	-	2	-	»	Ατροφίας	(...)
18	Δημήτριος Τ.	»	13	»	»	15	-	Μαθητής		(...)	(...)
[19]	Αλήζ Τ.	Όθωμαν(ός)	21	Ιανουαρι(ου) 1921		9	-	Μαθητής	Φρούριον	Μηνιγγίτις	Ν. Λέβης
[20]	Μαρία Μ. από Δρεστενίκο	Χριστ(ιανή)	»	»	»	72	-	Οικιακά	Νήσος Ίωαν(νίνων)	Έγκεφ(αλική) άποπληξ(ία)	Ε. Παπᾶς
[21]	Ίωάννης Ι.	»	22	»	»	85	-	Έργατικός	Κάτωθι Δημαρχ(εΐου)	Ήμιπληγ(ία)	Χ. Ρώσσης
[22]	Βασίλειος Σ. από Συρράκο	»	24	»	»	10	-	Μαθητής	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Αδενίτις	Α. Χρ(ιστίδης)
[23]	Βιργινία Π.	»	»	»	»	-	2	-	Όδ(ός) Δωδώνης	Έντεριτις	Τσατσάνης
[24]	Σαμίκος Γ.	Ισραηλ(ίτης)	26	»	»	-	5	-	Φρούριον	Διπλή Βρογχ(οπνευμονία)	Ν. Λέβης
[25]	Χρήστος Νόθον	Χριστιαν(ός)	28	»	»	-	-	8	Κουρμανιό	Ψύξιν	Αδ. Τσατσάνης
[26]	Άλεξάνδρα Τ.	»	30	»	»	27	-	Έργατικός	Νοσοκ(ομειόν) ΧΚῶστα	Βρογχοπνευμ(ονία)	Π. Πουτέσης

[27]	Δημήτριος Μ.	»	31	»	»	4	-	-	Όδ(ός) Διακονοβίτσα	Όστρακιά	Αδ. Τσατσάνης
------	--------------	---	----	---	---	---	---	---	------------------------	----------	---------------

Αύξων αριθ(μός)	Όνοματεπών-υμον άποβίωσαντος	Θρησκεία	Χρόνος άποβίωσ- εως			Ηλικία άποβίωσαντος			Συνοικία	Ασθένεια έξ ής προήλθεν ό θάνατος	
			Ημέρα	Μην	Έτος	Έτη	Μην(ες)	Ημέρ(αι)			
1	Γιαννούλα Μ.	Χριστιαν(ή)	2	Φεβρουαρι(ου)	1921	30	-	Οικιακά	Βλαχάβα	Φυματίωσις	Πο(υ)τέτσης
2	Ιωάννης Λ.	»	»	»	»	62	-	Γεωργός	Νοσοκομείον Χατζηκώστα	Πνευμ(ονικός) έρισίπελας	Πο(υ)τέτσης
3	Γεώργιος Τ.	»	3	»	»	60	-	Λεμβούχος	Δημ(οτικόν) Νοσοκομείον έκ Νήσου	Γάγραινα	Τσατσάνης
4	Ζουγδή Κ.	Όθωμ(ανός)	4	»	»	14	-	Μαθητής	Μανωλιάσσης)	Μηνιγγίτις	»
5	Άγγελική Γ.	Χριστ(ιανή)	»	»	»	50	-	Οικιακά	Νήσος Ίωαν(νίνων)	Γενική παράλυσις	Ε. Παπᾶς
6	Φουάτ Ν.	Όθωμ(ανός)	»	»	»	62	-	Έργατικός	Πλατεία Πάργης	-	-
7	Άνδρέας Π.	Χριστιαν(ός)	8	»	»	38	-	Μηχανικός	Οικία Μέκιου	Κόμμα διαβητικόν	Ρέκας
8	Ιωάννης Δ.	»	9	»	»	-	-	4	Διακονοβίτσα	Ίκτερος	Ρώσης
9	Φ. Ευάγγελος	»	»	»	»	80	-	Κτηματίς	Φιλανθρωπινών Καλοῦτσα	Ζακχ(αρώδης) διαβήτης	Φάντης

10	Φωτεινή Νόθος	»	»	»	»	-	-	20	Καλοῦτσα	Βρογχίτις	Αδ. Τσατσάνης
11	Ἀθανάσιος Τ.	»	10	»	»	38	-	Σανδαλοποιός	Δωδώνης πάροδος	Φυματίωση πνευμόνων	Τσατσάνης
12	Ἀχιλλεύς Τ.	»	11	»	»	28	-	Παντοπώλης	Πάροδος Ναμάζ Γκιάχ	Καρδιακός	Βλαχλείδης
13	Στέφανος Ζ.	»	»	»	»	70	-	Ἄεργος	Δωδώνης	Γεροντ(ική) ἐξάντλ(ησις)	Ε. Παπᾶς
14	Ρόζα Τ.	»	13	»	»	17	-	Οἰκιακᾶ	Μαρούλη	Καρδιακὴ	Φάντης
15	Ἀναστάσιος Σ.	»	16	»	»	60	-	Καφεπώλης	Καφεν(εῖον) ἐλεῶν	Οὐραιμία	Χρηστίδης
16	Δημήτριος Γ.	»	17	»	»	65	-	Ἐργατικός	Λειβαδιώτη	Ἐγκεφ(αλική) ἀποπλ(ηξία)	Ε. Παπᾶς
17	Γιακῆς Κ.	»	18	»	»	75	-	Κτηματίς	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Καρδ(ιακόν) νόσημα	»
18	Γεωργίτσα Χ.	»	20	»	»	90	-	Οἰκιακᾶ	Πουκεβίλ	Γεροντική ἐξάντλ(ησις)	Α. Χρηστίδης
19	Ἀργυρώ Δ.	»	23	»	»	62	-	»	Αἰακιδῶν	Χρόνια νεφρίτις	Ι. Βαδαλοῦκας
20	Χαρίκλεια Γ.	»	»	»	»	15	-	Ἐργατικός	Ζευγάρια ξενοδοχεῖον	Φυματ(ιώδης) περιτονίτις	Τσατσάνης
21	Λέωνίδας Χ. ἀπὸ Κράψη	»	28	»	»	50	-	Γεωργός	Ξενοδοχεῖον Τζιμογιάννη	Χρόνια νεφρίτιδα	Μιχαήλιδης

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα Μάρτιον

Αἰξίων ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον ἀποβιώσαντος	Θρησκεία	Χρονολογία	Χρόνος ἀποβιώσεως		Ἡλικία ἀποβιώσαντος			Συνοικία	Ασθένεια ἐξ ἧς προήλθεν ὁ θάνατος	Όνομα ἰατροῦ
				Ἔτη	μηνῶν	ἡμερῶν					
1	Βασίλειος Μ.	Χριστ(ιανός)	1921 Μάρτιος	1	1921	45	-	Όργανοποιός	Ζευγάρια	Φυματίωσις πνευμ(όνων)	Β. Μιχα(ηλίδης)
2	Κωνσταντίνος Γ.	»	»	1	»	22	-	Υπάλληλος	Νοσοκομ(εῖον) Χατζηκώστα	Φυματίωσις	Π. Πουτ(έτσης)
3	Ἐσθήρ Α.	Ἰσραηλ(ίτισσα)	»	2	»	80	-	Ἄεργος	Όδ(ός) Φιλήτου	Γεροντική ἐξάντλ(ησις)	Μ. Κοφ(ίνας)
4	Ἀγόρω Γ.	Χριστ(ιανή)	»	2	»	85	-	»	Γάλατα	Ἀνεπάρκεια καρδίας	Ν. Βασιλ(άκης)
5	Θεόδωρος Α.	»	»	2	»	-	-	Βρέφος	Φρούριον	Πρόωρος τοκετός	Π. Πουτέτς(ης)
6	Παρασκευή Μ.	»	»	2	»	-	-	Βρέφος	Φιλελλήν(ων)	»	Μ. Σπανός
7	Ἐλένη Τ.	»	»	3	»	75	-	Ἄεργος	Αἰακιδῶν	Ἀσθμα καρδιακ(όν)	Α. Τσατσά(νης)
8	Βασιλική Β.	»	»	4	»	-	-	3	Φρούριον	Πρόωρος τοκετός	Γ. Φάντης
9	Λαμπρινή Ν.	»	»	5	»	70	-	Ἄεργος	Όδ(ός) Μπιζανίου	Λευκοαιματ(ουρία)	Β. Γαρούφ(ης)

10	Βασίλειος Μ.	»	»	8	»	-	-	4	Δημοτ(ικόν) Νοσοκ(ομείον)	Ατελής ανάπτυξ(ις)	Β. Ρέκας
11	Νουριέ Ι.	Όθωμ(ανίς)	»	9	»	26	-	Έργατικός	Ντεντερούτσ(η)	Φυματίωσις	Π. Μολυβά(δας)
12	Μαρία Δ.	Χριστ(ιανή)	»	10	»	85	-	Άεργος	Σαράβα	Έγκεφαλ(ική) συμφόρ(ησις)	Α. Χρηστίδης
13	Κωνσταντίνος Μ.	»	»	»	»	-	-	1	Μάνδρα	Πρόωρος τοκετός	Δ. Βλαχλ(είδης)
14	Παναγιώτης Π.	»	»	11	»	45	-	(...)	Φιλελλήν(ων)	Διαβήτην	Β. Μιχαηλίδης
15	Έλένη Κ.	»	»	14	»	65	-	Οικιακά	Πάρδος Μανωλιάσ(σης)	Χρόνια νεφρίτις	Ε. Παπᾶς
16	Σ. Σουλειμάν	Όθωμ(ανός)	»	15	»	80	-	Άεργος	Σεμσεντικόν	Νεφρίτιδος	Β. Κούρεντ(ας)
17	Έσθήρ Λ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	»	»	»	17	-	Οικιακά	Άβέρωφ	Ένδοκαρδίτις	Μ. Κοφίνας
18	Δέσποινα Π.	Χριστ(ιανή)	»	»	»	80	-	Άεργος	Τσακάλωφ	Έρπης ζωστήρος	Δ. Χατζής
19	Κωνστάντω Γ.	»	»	»	»	70	-	-	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Γριππώδης πνευμ(ονία)	Ί. Βαδαλουῦκας
20	Εὐτυχία Ν.	»	»	»	»	-	-	8	Άγία Μαρίνα	Πρόωρος τοκετός	Χ. Ρώσης
21	Μαρία Ζ.	»	»	16	»	30	-	Οικιακά	Μανωλιάσσης	Φυματίωσις	Β. Μιχαηλ(ίδης)
22	Άννα Β.	»	»	17	»	-	-	17	Φρούριον	Πρόωρος τοκετός	Γ. Φάν(της)
23	Μιχ(αήλ) Π.	»	»	»	»	23	-	Έργατικός	Νοσοκομείον Χατζηκῶστα	Πυώδης πλευρίτις	Δ. Δάν(ος)
24	Ρεφιά Τ.	Όθωμ(ανίς)	»	18	»	70	-	Άεργος	Όδος Άσωπίου	Γριππώδης πνευμ(ονία)	Απόστ(ολος) Χριστίδης
25	Φωτεινή Νόθος	Χριστ(ιανή)	»	18	»	-	-	5	Κούμπουλου	Αδυναμία έκ γενετής	Γ. Φάντης
26	Έρμιόνη Μ.	»	»	20	»	-	15	-	Καλοῦτσα	Γρίπη	Β. Γαρούφ(ης)
27	Εὐάγγελος Ζ.	»	»	20	»	48	-	Έργατικός	Λοῦτσα	Πνευμονική φυματίωσις	Π. Πουτέ(τσης)
28	Σωτήριος Μ.	»	»	21	»	-	-	40	Άγιος Γεώργιος	Βρογχοπνευμ(ονία)	Γ. Φάν(της)

29	Απόστολος Σ.	»	»	22	»	16	-	Μαθητής	Φιλελλήνων	Τυφ(οειδής) πυρετός	Β. Κούρ(εντας)
30	Σπυρίδων Ζ.	Φράσαρη Β(ορείου) Ήπειρου	»	22	»	26	-	Υπάλληλος τραπεζικός	Κλινική Δάνου	Συγκοπή καρδ(ίας)	Δ. Δάνος
31	Κωνσταντίνος Π.	Χριστ(ιανός)	»	23	»	16	-	Έργατικός	Δημ(οτικών) Νοσοκ(ομείων)	Όξεϊα περιτονίτις	Β. Ρέκας
32	Αικατερίνη Γ.	»	»	23	»	75	-	Άεργος	Γενή μαχ.	Γεροντική εξέαντλ(ησις)	Ε. Παπᾶς
33	Μαρίνα Κ.	»	»	23	»	80	-	»	Εἰς τό ὕπαιθρο εἰς λειβάδιο	Χρονία νεφρίτις	Β. Μιχαη(λίδης)
34	Γκρηῆτσα Νόθος	»	»	24	»	-	9	-	Όδος Ίατριδου	Βρογχοπνευμ(ονία)	Γ. Φάν(της)
35	Γεώργιος Β.	»	»	26	»	-	-	15	Όδος Ουῖλσωνος φυματιώδης μηνιγγίτις	Φυμ(ατιώδης) μηνιγκίτις Όδος Ουῖλσωνος	Π. Μολυβ(άδας)
36	Τέκνον Ν. Έπαμεινώνδα άνώνυμον	»	»	26	»	-	-	Πρόωρος τοκετός	Όδος Βελισσαρίου	Γενήθεν νεκρόν	Ί Βαδ(αλούκας)
[37]	Ζαχαρίας Ι.	Χριστ(ιανός)	Μαγτίου	28	1921	68	-	Γεωργός	Νοσοκομ(εῖον) Χατζηκώστα	Μυοκαρδίτις	Χάντος στρατιωτικός
[38]	Παναγιώτης Τ.	»	»	»	»	66	-	Έργατικός	Όμοίως	Πνευμονικόν έμφύσημα	Π. Πουτέτης
[39]	Εὐθαλία Μ.	»	»	30	»	27	-	Οἰκιακά	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Βρογχοπνευμονία	Β. Γαρούφης

Απρίλιος

1	Μαρίνα Δ.	Χριστιαν(ή)	1	Απριλ(του) 1921	80	-	-	Άεργος	Όδος Ιατροίδου	Βρογχοπνευμ(ονία) από μέλαιναν	Γ. Φάντης	
2	Βασίλειος Π. υἱός λοχαγοῦ	»	»	»	»	-	-	12	-	Αγία Μαρίνα	Σπασμούς	Β. Γαρούφ(ης)
3	Δημήτριος Μ.	»	»	»	»	40	-	-	Γεωργός	Δημοτικόν Νοσοκομ(εῖον)	Χρονία νεφροίτις	Αδ. Τσατο(άνης)
4	Δημήτριος Τ.	»	2	»	»	60	-	-	Κτήστης	Όδος Ιατροίδου	Στομαχι(κή) πάθησις	Δ. Χατζῆς
5	Δημήτριος Φ.	»	»	»	»	24	-	-	Έργατικός	Πλατεῖα Πάργης	Βρογχοπν(ευμονία)	Γ. Φάντ(ης)
6	Μαρίνα Κ. ἐκ Νήσου	»	3	»	»	65	-	-	Οικιακά	Νήσος Ίωαν(νίνων)	»	Ί. Βαδαλοῦκας
7	Κ. Ίβραῖμ	Όθωμ(ανός)	3	»	»	55	-	-	Κτηματίς	Μανωλιάσ(σης)	Πυώδης πλευρ(ίτις)	Β. Κούρεντας
8	Χριστόδουλος Μ.	Χριστιαν(ός)	4	»	»	50	-	-	Έργατικός	Πάροδος Μανωλιάσ(σης)	Κήρωσις ήπατος	Ε. Παππᾶς
9	Αβράμ Μ.	Ίσραηλ(ίτης)	5	»	»	50	-	-	Έργατικός	Φρούριον	Πνευμ(όνων) συμφόρ(ησις)	Μ. Κοφί(νας)
10	Παρασκευή Μ.	Χριστ(ιανή)	5	»	»	60	-	-	Οικιακά	Φιλελλήνων	Καρδιακή πάθ(ησις)	Γ. Φάν(της)
11	Λέανδρος Ν.	Χριστ(ιανός)	5	»	»	-	11	-	-	Μάνδρα Παπιγκιότη	Διπλή γριππώδης πνευμ(ονία)	Δ. Χατζ(ῆς)
12	Έλένη Δ. ἐκ Συράκου	»	»	»	»	8	-	-	-	Νοσοκομ(εῖον) Χατζηκώστα	»	Π. Πουτ(έτης)
13	Κουτμπῆς Π.	Όθωμ(ανός)	6	»	»	33	-	-	Κτηματίς	Ξενοδοχ(εῖον) Κων/λεως	»	Β. Κούρ(εντας)
14	Καλομοῖρα Μ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	»	»	»	80	-	-	Άεργος	Βακούφ	Γεροντική ἐξάντλ(ησις)	Μ. Κοφ(ίνας)

15	Φωφώ Χ.	Χριστιαν(ή)	7	»	»	-	18	-	-	Όδος Μαβίλλη	Διπλή πνευμον(ία)	Νεσήμ Λ(εβή)
16	Μαριγώ Π.	»	»	»	»	30	-	-	Οικιακά	Νοσοκομ(εϊον) Χατζηκώστα	Γριππώδης βρογχ(ο)πνευμονία	Π. Πουτ(έτσης)
17	Γεώργιος Μ.	»	8	»	»	80	-	-	Παντοπώλ ης	Όδος Βλαχάβα	Γεροντικός μαρασμός	Γαρ(ούφης)
18	Γεώργιος Κ.	»	9	»	»	17	-	-	Καπνοπώλ ης	Όδος Μανωλιάσ(ης)	Φυματίωσις	Νεσήμ Λ(εβή)
19	Στερούλα Β.	Ισραηλ(ίτισσα)	12	»	»	20	-	-	Οικιακά	Αλευροπάζαρο	Βρογχοπνευμ(ονία) γριππώδης	Γ. Φά(ντης)
20	Ήλιος Κ.	Χριστ(ιανός)	16	»	»	-	8	-	-	Πλατεία Παπούλα	»	»
21	Γεώργιος Κ.	»	»	»	»	57	-	-	Γεωργός	Δημ(οτικών) Νοσοκ(ομείον)	»	Αδ. Τσατσά(νης)
22	Γεώργιος Γ.	»	17	»	»	48	-	-	Έργατικός	Νοσοκ(ομείον) Χατζηκώστα	Όξεία έντερίτις	Π. Πουτέτσης
23	Σταθούλα Τ.	»	20	»	»	-	-	8	-	Όδος Αιακιδών	Βρογχίτις	Αδ. Τσατσά(νης)
24	Ευαγγελή Κ.	»	20	»	»	65	-	-	Οικιακά	Π. Μελά	Γαστρικός πυρετός	Α. Χρηστήδ(ης)
25	Λαμπρινή Μ.	»	»	»	»	48	-	-	»	Νοσοκ(ομείον) Χατζηκώστα	Ύπερβ(ολική) έξάντλησις	Π. Πουτ(έτσης)
26	Βασίλειος Κ.	»	21	»	»	11	-	-	Μαθητής	Αγία Μαρίνα	Γρίππη	Αδ. Τσατσ(άνης)
27	Γεώργιος Μ.	»	»	»	»	17	-	-	»	Δημ(οτικών) Νοσοκ(ομείον)	Φυματίωσις όστών και έντέρων	»
28	Χρήστος Μ.	»	22	»	»	-	-	25	-	Σαράβα	Βρογχίτις	»
29	Αικατερίνη Μ.	»	»	»	»	86	-	-	Οικιακά	Όδ(ός) Μανωλιάσης	Γερ(οντική) έξάντλησις	Ε. Παπ(άς)
30	Παρασκευή Τ.	»	23	»	»	70	-	-	Άεργος	Όδος όρφανοτροφ(είου)	Γριπώδη πνευμ(ονία)	Μ. Σπα(νός)

31	Δημητρούλα Ζ. Νόθος	»	17	»	»	-	2	-	-	(...)	(...)	(...)
----	---------------------	---	----	---	---	---	---	---	---	-------	-------	-------

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά μήνα Ἀπρίλιον 1921

Αὐξὼν ἀριθ(μός)	Ὄνοματεπών-υμον θανόντος	Θρησκεία	Χρόνος ἀποβιώσ- εως			Ἡλικία ἀποβιώσαντο ς			Συνουκία ἀποβ(ιώσαντος)	Ἀσθένεια	Ἰατρός	
			Ἡμ(έρα)	Μήν	Ἔτος	Ἐτῶν	Μ(ηνίων)	Ἡμ(ερίων)				
32	Σταῦρος Νόθος	Χριστ(ιανός)	24	Ἀπριλ(ίου)	1921	-	2	-	Ζευγάρια	Ἐντερίτις	Χ. Ρώσσης	-
33	Ἀναστασία Τ.	»	27	»	»	42	-	-	Ὅπισθεν Ἀρχιμανδρείου	Βρογχοπνευμ(ονία)	Δ. Βλαχλείδης	Οἰκιακὰ
34	Χαϊριέ Μ.	Ὅθωμ(ανίς)	»	»	»	45	-	-	Φιλελλήνων	Μυοκαρδίτις	»	»
35	Σταυριανή Γ.	Χριστ(ιανή)	»	»	»	-	8	-	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Βρογχοπν(ευμονία)	Α. Τσατσάνης	-
36	Ἐλένη Σ.	Χριστ(ιανή)	30	»	»	5	-	-	Φιλανθρωπ(ινῶν)	Βρογχοπν(ευμονία) γριπώδης	Γ. Φάντης	

Μάιος

[1]	Άνετα Κ.	Χριστ(ιανή)	2	Μαΐου	1921	45	-	-	Λακώματα	Νεόπλασμα Σπληνός	Αδ. Τσατσάνης	Οικιακά
[2]	Χρήστος Νόθον	»	4	»	»	-	2	-	ΚΑ' Φεβρο(ουαρίου)	Έντερίτις	Τσατσάνης	-
[3]	Ζουλεικά Μ.	Όθωμ(ανίς)	4	»	»	75	-	-	Όδος Τζαβέλα	Χρόνια νεφρίτις	Δ. Βλαχλείδης	Άεργος
[4]	Έλενη Γ.	Χριστ(ιανή)	7	»	»	80	-	-	Σαμουήλ	Χρόνια νεφρίτις	Δ. Βλαχλείδης	Άεργος
[5]	Σιμχά Μ.	Ίσραηλ(ίτισσα)	11	»	»	65	-	-	Μάξ Νορδάου	»	Γ. Φάντης	»
[6]	Χρήστος Μ.	Χριστ(ιανός)	12	»	»	-	11	-	Μεγάλη Γκότιστα	Αμυγδαλίτις	Χρ. Ρώσης	-
[7]	Έσθέρ Ν.	Ίσραηλ(ίτισσα)	13	»	»	70	-	-	Βακούφ	Χρόνια νεφρίτις	Μωϋσή Κορίνα	Άεργος
[8]	Νικόλαος Κ.	Χριστ(ιανός)	18	»	»	75	-	-	Όδος Ίατρίδου	Καρδιακός	Γ. Φάντη	Κτηματίς
[9]	Θεόδωρος Σ.	»	»	»	»	55	-	-	Αηδόνη	Χρόνιο καρδ(ιακόν) νόσημα	Άριστ. Χρησιτίδης	Έργατικός
[10]	Έλενη Β.	»	20	»	»	45	-	-	Όδος Παπάζογλου	Έλκος στομάχου	Γ. Βλαχλείδης	Οικιακά
[11]	Κωνσταντίνος Μ.	»	»	»	»	13	-	-	Ζευγάρια	Φυματίωσις	Β. Κούρεντας	Έργατικός
[12]	Βασίλειος Ζ.	»	»	»	»	-	6	-	Όδος Δωδώνης	Γριπώδης πνευμ(ονία)	Άριστ. Χρησιτίδης	-
[13]	Σπυρίδων Π.	»	21	»	»	39	-	-	ΚΑ' Φεβρο(ουαρίου)	Φυματίωσις	Π. Πουτέτσης	Έργατικός
[14]	Μιχαήλ Χ.	»	22	»	»	17	»	»	Όδος Ουΐλσωνος	Φυματίωσις	Στέφ(ανος) Χατζής	Μαθητής

[15]	Νικόλαος Π.	»	24	»	»	9	-	-	Φρούριον	Όξεία όστεομυελίτις	Ί Βαδαλοῦκας	Μαθητής
[16]	Έλευθέριος Π.	»	25	»	»	2	-	-	Όδος Σουλίου	Σηψεμικής κινάγχης	Π. Πουτέτσης	-
[17]	Σπυρίδων Νόθος τροφός Γ. Δουπη	»	»	»	»	-	6	-	» Αιακιδών	Γαστροεντερίτις	Μ. Σπανός	-
[18]	Σπυρίδων Β.	»	29	»	»	35	-	-	» Μανωλιάσσης	Χρονία βρογχίτις	Χρ. Ρώσης	Έργατικός
[19]	Ρόσα Μ.	»	31	»	»	75	-	-	Βακούφ	Γεροντική πνευμονία	Νεσίμ Λέβης	Οικιακά

Πίναξ εμφαίνων τούς αποβιώσαντας κατά τόν μήνα Ίούνιον 1921

Αύξων άριθ(μός)	Όνοματεπών- υμον θανόντος	Χρονολογ- ία θανάτου			Ήλικία θανόντος			Θρησκεία	Συνοικία θανόντος	Ασθένεια θανόντος	Ίατρος
					Έτη	Μ(ήνες)	Ήμ(έρας)				
[1]	Αβράμ Μ.	1	Ίουνίου	1921	50	-	Έργατικός	Ίσραηλ(ίτης)	Δημοτ(ικόν) Νοσοκ(ομείον)	Διάθλαση θώρακος (sic) ⁸¹⁷	Β. Ρέκας
2	Άισιέ Ί.	3	»	»	70	-	Οικιακά	Όθωμαν(ίς)	Όδος Σουλίου	Νεόπλασμα άμυγδαλής	Β. Κούρεντας
3	Θεοδώρα Γ.	»	»	»	8	-	Μαθήτρια	Χριστιαν(ή)	Όδ(ός) Δωδώνης	Χρονία έλονοσία	Αδ. Τσατσάνης
4	Νικόλαος Κ.	4	»	»	75	-	Έργατικός	»	Γεροντοκομείον	Έντερίτις	Π. Πουτέτσης
5	Άννα Κ.	»	»	»	80	-	Άεργος	»	Όδος Μανωλιάσσης	Έγκεφ(αλική) άποπληξία	Ε. Παπάς
6	Σωτήριος Σ.	5	»	»	-	2	-	»	Σαράβα	Βρογχοπνευμ(ονία)	Νεσίμ Λ(εβή)

⁸¹⁷ Βλ. «Όλάση θώρακος».

7	Μιχαήλ Α.	7	»	»	75	-	Κτηματίς	»	Ζευγάρια	Καρκίνος στομάχου	Γ. Φάν(της)
8	Χρυσσοῦλα Σ.	»	»	»	3	-	-	»	Τσακάλωφ	Φυματιώδης μηνιγγίτις	Δ. Βλα(χλείδης)
9	Εὐφροσύνη Ν.	8	»	»	70	-	Ἄεργος	»	Ὄδ(ός) Δωδώνης	Καρδιακόν	Ἄριστ. Χρη(στιδης)
10	Σπυρίδων Σ.	14	»	»	50	-	Ταγαρο- ποιός	»	Ἀλεξ. Νούτσου	Φυματίωσις πνευμ(όνων)	Γ. Φάν(της)
11	Θεόδωρος Μ.	16	»	»	50	-	Ἄεργος	»	Γεροντοκομείον	Φύσημα πνευμόνων	Γ. Π. Βλ(...)
12	Φίλιππας Θ.	18	»	»	8	-	Μαθητής	»	Καραβατιά	Φονευθής ἀπό αὐτοκίνητον	Σαμαρ(...)
13	Μαρία Νόθον	19	»	»	-	-	25	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Ἐντερίτις	Ἀδ. Τσατσάνης
14	Ἀριάνθη Μ.	20	»	»	4	-	-	»	Ζευγάρια	Στοματίτιδα γαγγραινώδη	Ἀδ. Τσατ(σάνης)
15	Νεογενήτον λοχαγοῦ Γ. Δ. θήλυ	»	»	»	-	-	Νεογέν- νητον	»	Πλατεῖα Παπούλα	Ἀτελής διάπλασις	Σαμαρ(...)
16	Ἰωάννης Α.	21	»	»	60	-	Γεωργός	»	Χάνι Ἄγιος Δημήτριος	Καρκίνος λάρυγγος	Β. Μι(χαηλίδης)
17	Σταῦρος Γ.	»	»	»	44	-	Δικηγόρος	»	Ὄδος Ἀγ(ίας) Αἰκατερίνης	Μυοκαρδίτις	Α. Χρηστ(ίδης)
18	Μαρία Νόθος	22	»	»	-	-	40	»	ΚΑ' Φεβρου(αρίου)	Γαστροεντερίτις	Ἀδ. Τσα(τσάνης)
19	Ζογρά χήρα Μπαϊράμ Γ.	23	»	»	70	-	Ἄεργος	Ὅθωμαν(ίς)	Πολιτικός φυλακάς	Ὄξυτάτη δυσεντερία	Α. Χρηστ(ίδης)
20	Μαρία Νόθα τροφός Ἀφέντω	24	»	»	-	2	-	Χριστιανή	Ὄδος Μανωλιάσης	Ἀτροφία	Α. Χρηστ(ίδης)
[21]	Χρήστος Σ.	25	»	»	70	-	Ἄεργος	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Νεφρίτις	Α. Τσατσά(νης)

[22]	Δημήτριος Σ.	26	»	»	46	-	Γεωργός	»	Ξενοδοχ(εϊον) Τσιμογιάννη	Φυματ(ιώδης) λαρυγγίτις	Β. Μιχα(ηλίδης)
23	Θεοδώρα Σ.	29	»	»	86	-	Άεργος	»	Όδος Αιακιδών	Πνευμονία	Τσατσάν(ης)
24	Γεώργιος Γ.	»	»	»	68	-	Δημοτικός υπάλληλος	»	» Βελισσαρίου	Κεραυνοβ(όλος) άποπληξ(ία)	Δ. Χατζ(ής)
25	Σπύρος Β.	30	»	»	-	18	-	»	ΚΑ΄ Φεβρουαρι(ου)	Ήπατίτις	Β. Γαρούφ(ης)

Πίναξ εμφαινών τούς αποβιώσαντας κατά τον μήνα Ιούλιον 1921 εν τή πόλει Ιωαννίνων

Αύξων ἀριθ(μός)	Όνοματεπών- υμον θανόντος	Χρονολογία θανάτου	Ηλικία θανόντος			Θρησκεία	Συνοικία θανόντος	Άσθένεια θανόντος	Ίατρος	
			Έτη	Μην	Ημ(έραι)					
1	Μουσα̃ Μ.	1921 Ιούλιος	1	50	00	Κτηματίς	Όθωμ(ανός)	Δωδώνης	Γρίππη	Δ. Βλαχλειδης
2	Ευαγγελία Μ.	»	2	7	-	Μαθήτρια	Χριστ(ιανή)	Νεομάρτ(υρος) Γεωργ(ίου)	Φυματιώδης μηνιγγίτις	Γ. Φάντ(ης)
3	Κωνσταντίνος Νόθος	»	3	-	15	»	»	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαριου)	Ατελής διάπλασις	Αδ. Τσατσά(νης)
4	Μαρούσιο Κ.	»	6	45	-	Οικιακά	»	Όδ(ος) Βελισσαρίου	Καρκίνος μήτρας	Γ. Φάν(της)
5	Όλγα Τ.	»	6	-	5	-	»	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαριου)	Έντερίτις	Β. Γαρούφ(ης)
6	Κωνσταντίνος Μ.	»	7	80	-	Κτηματίς	»	Άσωπίου	Μυοκαρδίτις άρτηριοσκληρ(ωσις)	Π. Πουτέ(τσης)
7	Βασίλειος Κ.	»	9	62	-	Άεργος	»	Όδος Τζαβέλλα	Φθίσις	Β. Κούρεν(τας)

8	Πανταζής Δ.	»	9	32	-	Παντοπώλης	»	Όδος Σαμουήλ	Έκ φόνου παρ' άγνώστου	Μεραρχία Ίωαννίνων
9	Έλένη Ζ.	»	10	78	-	Άεργος	»	Γεροντοκομείον	Γεροντικός μαρασμός	Π. Πουτέ(τσης)
10	Νικόλαος Μ.	»	11	-	5	-	»	Ζευγάρια	Έντεριτις	Ρώσσ(ης)
11	Βασιλική Κ.	»	11	75	-	Οικιακά	»	Φιλελλήνων	Βρογχοπνευμονία	Γ. Π. Βλαχλεί(δης)
12	Απόστολος Α.	»	12	-	7	-	»	Πουλίου Δράκου	Ατροφία	Νεσίμ Λέβης
13	Σπυρίδων Τ.	»	12	-	10	-	»	Όδος Βλαχάβα	Έντεριτις	Γ. Φάντης
14	Γεώργιος Σ.	»	13	38	-	Παντοπώλης	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Παραλυσία κάτω άκρων καί γάγραινα	Β. Γαρ(ούφης)
15	Ν. Τ.	»	14	65	-	Καπνοπώλης	»	Νοσοκομείον Χατζηκώστα	Βρογχίτις	Π. Που(τέτσης)
16	Έλένη Τ.	»	15	-	-	5	»	Όδος Βλαχάβα	Γαστροεντεριτις	Γ. Φάν(τσης)
17	Ζεκήρ Α.	»	16	-	6	-	Όθωμ(ανός)	Φρούριον	Όξειά γαστροεντεριτις	Μ. Κοφ(ίνας)
18	Νικόλαος Β.	»	18	60	-	Κτηματίς	Χριστ(ιανός)	Καραϊσκάκη	Κεραυνοβόλος άποπληξία	Β. Γαρ(ούφης)
19	Γεώργιος Κ.	»	19	38	-	Στρατιώτης	»	Όδος Δαδώνης	Μυοκαρδίτις	Δη(μήτριος) Βλα(χλειδης)
20	Έλένη Νόθος	»	21	-	3	-	»	Ζευγάρια	Γαστροεντεριτις	Μ. Σπ(ανός)
21	Χαμπήπ Δ.	»	22	55	-	Κτηματίς	Όθωμ(ανός)	Όδος Τζαβέλλα	Έγκεφαλική αίμορ(ραγία)	Χρ. Ρώ(σσης)
22	Ευφροσύνη Κ.	»	23	-	5	-	Χριστ(ιανή)	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Όξειά έντεριτις	Ε. Παπ(άς)
23	Λαμπρινή Π.	»	23	-	6	-	»	Όδος Καπλάνη	Γαστροεντεριτις	Α. Χρη(στιδης)
24	Μαρουσιο Κ.	»	24	20	-	Οικιακά	»	Όδος Μανωλιάσης	Λεύκωμα	Νεσίμ (Λεβή)
25	Βασιλική Μ.	»	24	45	-	»	»	Αγία Μαρίνα	Χρόνια νεφριτις	Α. Χρη(στιδης)
26	Ραφαήλ Ρ.	»	24	8	-	-	Ίσραηλ(ίτης)	Ασλάν Πασιᾱ	Έλώδης καχεξία	Α. Κοφ(ίνας)
27	Βαγγελή Νόθον	»	24	-	-	6	Χριστ(ιανή)	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Ατροφία	Β. Γαρ(ούφης)

28	Έλένη Π.	»	25	-	6	-	»	Όδος Καπλάνη	Γαστροεντερίτις	(...)
29	Σπύρος Γ.	»	27	-	15	-	»	Όδος Δωδώνης	Έντερίτις	(...)
30	Ιωάννης Τ.	»	28	-	-	20	»	Όδ(ός) Ζαλακώστα	Αθρεψία	(...)
31	Μαρία Μ.	»	28	50	-	Οίκιακά	»	Δημοτ(ικόν) Νοσοκομείον	Γάγραινα έκ κατακλίσεως	(...)
32	Κασιανή Νόθον	»	28	-	8	-	»	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Ατροφία	Β. Γαρ(ούφης)
33	Χρύσω Γ.	»	29	-	5	-	»	Ζευγάρια	Έντερίτις	Χρ. Ρώσ(σης)
34	Ίφιγένεια Νόθον	»	29	-	1	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Αθρεψία	Β. Γαρ(ούφης)
35	Φωτεινή Κ.	»	30	-	7	-	»	Όδος Φιλανθρωπινών	Έντερίτις	Γ. Φάν(της)
36	Καλλιόπη Ο.	»	30	65	0	Οίκιακά	»	» Ζαλακώστα	Παραφροσύνη	Π. Μο(λυβάδας)
37	Έλένη Ξ.	»	31	75	-	-	»	Λούτσα	Γάγραινα δεξ(ιού) ποδός	Γ. (...)
38	Κωνσταντίνος Ζ.	»	31	-	10	-	»	Ζευγάρια	Έντερίτις	Χ (...)
[39]	Σωτήριος Π.	»	26	50*		Έργατικός	Όρθόδοξος	Δημ(οτικόν) Νοσοκομείον Κουραμπά	(...)	(...)

* (Αστυνομία)

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα Αὐγούστον 1921 ἐν τῇ πόλει Ἰωαννίνων

Αὔξων ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον θανόντος	Χρονολογία θανάτου			Ἡλικία θανόντος			Θρησκεία	Συνοικία	Ἀσθένεια	Ἰατρός
					Ἔτη	Μῆν(εσ)	Ἡμ(έρα)				
1	Ροῦσιο Γ.	1	Αὐγούστου	1921	27	-	Οἰκιακὰ	Χριστιαν(ή)	Ἀγίου Γεωργίου	Φυματίωσις πνευμ(όνων)	Γ. Φάντης
2	Γεώργιος Τ.	1	Αὐγούστου	1921	-	11	-	»	Ἀγία Μαρίνα	Όξεῖα ἐντερίτις	Μιχαηλίδης
3	Σεφρῆκ Σ.	2	»	»	-	7	-	Όθωμ(ανός)	Μανωλιάσης	Ἐντερίτις	Δ. Βλαχλειδης
4	Ἀπόστολος Νόθος	2	»	»	-	1	-	Χριστ(ιανός)	Καλοῦτσα Αἰδόνη	Γαστροεντερίτις	Μιχ(αήλ) Σπανός
5	Καλυψώ Β.	3	»	»	28	-	Οἰκιακὰ	»	Σαλονικιοῦ	Πυώδης ἥπατιτις	Δημ(ήτριος) Χατζῆς
6	Ἀνδρομάχη Ἀ.	4	»	»	-	7	-	»	Μανωλιάσ(σης)	Όξεῖα ἐντερίτις	Β. Μιχαηλίδης
7	Ἐλένη Γ.	5	»	»	20	-	Οἰκιακὰ	»	Νῆσος Ἰωαν(νίνων)	Ἀπόστημα ὀπισθοφάρυγγος	Ε. Παππᾶς
8	Βαρβάρα Σ.	5	»	»	75	-	-	»	Ζευγάρια	Γεροντική ἐξάντλ(ησις)	Ε. Παππᾶς

9	Αρμένιος Νόθον	5	»	»	-	2	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Έντεριτις	Αδ. Τσατσάνης
10	Μαζαλτώβ Μ.	6	»	»	-	2	-	Ισραηλ(ίτισσα)	Όδος Γοργόλη	Όξεια άθρεψία	Μ. Κοφίνας
11	Βασιλική Κ.	7	»	»	40	-	Οίκει(ακά)	Χριστ(ιανή)	Μανωλιάσης	Φυματίωσις πνευμ(όνων)	Γ. Φάντης
12	Ιουλία Ν.	7	»	»	-	5	-	»	Καραβατιά	Έντεριτις	Γ. Φάντης
13	Αθηνᾶ Β.	7	»	»	24	-	Οίκιακά	»	Κλεμανσώ	Φυματίωσις πνευμ(όνων)	Ν. Βασιλάκης
14	Γεώργιος Τ.	9	»	»	-	9	-	»	Πλατεία Πάργης	Γαστροεντερίτις	Δ. Βλαχλείδης
15	Αναστασία Θ.	9	»	»	-	4	-	»	Ασωπίου	Γαστροεντερίτις	Π. Μολυβάδας
16	Μελέτιος Επίσκοπος Π.	9	»	»	81	-	Επίσκοπος	»	Νήσος Ιωαν(νίνων)	Γεροντική έξάντλ(ησις)	Ε. Παπᾶς
17	Βασίλειος Κ.	9	»	»	16	-	Εργατικός	»	Μεταξύ οδού Ιωαννίνων Κατσικάς	Έπλακώθη από χῶμα	Χρ. Ρώσης
18	Ευφροσύνη Π.	10	»	»	-	-	17	»	Μάνθου Οικονόμου	Άπλασία	Γ. Φάντης
19	Αλή Μ.	10	»	»	35	-	Εργατικός	Όθωμ(ανός)	Δημοτικόν Νοσοκομ(εϊον)	Κακοήθης πυρετός	Α. Τσα(τσάνης)
[20]	Έσθέρ Δ.	10	»	»	-	9	-	Ισραηλ(ίτισσα)	Φρούριον	Σούφρα ⁸¹⁸	Νισήμ Λέβης
[21]	Έλένη Τ.	11	»	»	-	15	-	Χριστ(ιανή)	Αλεξάνδρου Νούτσου	Γαστροεντερίτις	Γ. Φάντης
[22]	Μαρία Ζ.	»	»	»	-	5	-	»	Ζευγάρια	Έντεριτις	Χρ. Ρώσης
[23]	Παρασκευή Κ.	12	»	»	-	11	-	»	Π. Μελά	Κωλίτις δυσεντερικός	Β. Ρέκας
[24]	Αύγερινή Δ.	12	»	»	-	9	-	»	Μανωλιάσσης	Γαστροεντερίτις	Α. Χρησιτίδης
[25]	Ίσμαήλ Π.	13	»	»	-	6	-	Όθωμ(ανός)	Φρούριον	Γαστροεντερίτις	Γ. Φάντ(ης)
[26]	Βασίλειος Γ.	14	»	»	65	-	Εργατικός	Χριστ(ιανός)	Βλαχάβα	Μυοκαρδίτις	Α. Χρησιτίδης
[27]	Αλινιέ (Αλμπιέ) Τ.	14	»	»	14	-	Οίκια(κά)	Όθωμ(ανίς)	Μεϊντάνι	Φυματίωσις πνευμ(όνων)	Γ. Φάντης

⁸¹⁸ «Μαρασμός βρέφους εξ' αθρεψίας». Βλ. Δ. Δημητράκος, *Μέγα λεξικόν όλης της ελληνικής γλώσσης*, Αθήναι 1964, τ. ΙΓ', σ. 6610.

[28]	(Βα)σιλική Κ.	15	»	»	75	-	Άεργος	Χριστ(ιανή)	Αϊδόνη	Ήμιπληγία	Αδ. Τσατσάνης
[29]	(...)ριακός Ζ.	16	»	»	-	17	-	»	Ελισάβετ Καστρισιόια	Όξεία γαστροεντερίτις	Π. Πουτέτσης
[30]	(Αλέξ)ανδρος Π.	16	»	»	-	14	-	»	Αιακιδών	Έντερίτις κ(αί) βρογχίτις	Αδ. Τσατσάνης
[31]	Αθανάσιος Κ.	16	»	»	55	-	Έργατικός	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Έλωνοσία μετά άδυναμίας καρδιάς	Α. Τσατσάνης
[32]	(...)να Δ. ⁸¹⁹	17	»	»	82	-	Άεργος	»	Όδος Ιατροίδου	Μυοκαρδίτις	Στέφανος Χατζής
[33]	Κωνσταντίνος Β.	18	»	»	-	6	-	»	Μετόχιο Ζίτσης	Πνευμονία	Γ. Φάντης
[34]	Αθανάσιος Μ.	»	»	»	80	-	Άεργος	»	Όδος Φιλελλήνων	Έξάντλ(ησις) γεροντική	Π. Μολυβάδ(ας)
[35]	Γεώργιος Κ.	19	»	»	28	-	Κτηνοτρόφ ος	»	Όδος Κωλέττη	Διαμπερές τραύμα	Δημ(οοσθένης) Δάνος
[36]	Απόστολος Ν.	19	»	»	40	-	Έργατικός	»	Δημοτικόν Νοσοκομείον	Χρόνια νεφρίτις	Β. Ρέκας
[37]	Ευτέρπη Π.	20	»	»	4	-	-	»	Όδος Κλεμανσώ	Έλώδης καχεξία	Μ. Σπανός
38	Ματαθιάς Λ.	22	Αυγούστου	1921	22	-	Έργατικός	Ισραηλ(ίτης)	Φρούριον	Διπλή πνευμονία	Μ. Κοφίνας
39	Βασιλική Κ.	23	»	»	50	-	Οίκιακά	Χριστιανή	Νοσοκομείον Χατζηκώστα	Άδενίτις	Π. Πουτέτ(σης)
40	Παρασκευή Θ.	»	»	»	80	-	Άεργος	»	Γ. Κλεμανσώ	Άποπληξία	Δ. Χατζής
41	Κούλα Αρτηγιά σύζ. Δ.	24	»	»	30	-	Οίκιακά	»	Αιακιδών	Βρογχίτις	Χ. Ρώσσης
42	Βασιλικούλα Σ.	24	»	»	1	-	-	»	Όδος Αβέρωφ	Όξεία έντερίτις	Ν. Λέβης

⁸¹⁹ Θήλυ.

43	Αρετή Κ.	25	»	»	-	7	-	»	» Σούτσου	»	Α. Χρησιτίδης
44	Εύτυχία Γ.	25	»	»	-	9	-	»	» Βελισσαρίου	Έντεριτις	Π. Πουτέτσος
45	Δημήτριος Σ.	26	»	»	33	-	Υποδη- ματοποιός	»	» Φιλελλήνων	Φθίσις έντέρων	Δημ(ήτριος) Χατζής
46	Ανώνυμον θήλυ Νικολάου Τ.	26	»	»	-	-	Νεκρόν	»	» Πουλίου Δράκου	Γεν(νηθέν) νεκρόν	Π. Πουτέτσος
47	Έζρα Λ.	27	»	»	-	6	-	Ίσραηλ(ίτης)	Λειβαδιώτη	Έντεριτις	Ν. Λέβης
48	Γλυκερία Νόθον	29	»	»	1	-	-	Χριστιαν(ή)	Καλούτσα	Άτροφία	Β. Γαρούφης
49	Κωνσταντίνος Μ.	30	»	»	58	-	Γεωργός	»	Δημ(οτικών) Νοσοκομ(είον)	Έκ τραυματικοῦ τετάνου	Β. Ρέκας
50	Κωνσταντίνος Ν.	31	»	»	3	-	-	»	Ζεβαδιέ Διαλέττη	Όστρακιά	Π. Μολυβάδας

Πίναξ εμφαίνων τούς αποβιώσαντας κατά τόν μήνα Σεπτέμβριον έ. έ. έν τή πόλει ταύτη τών Ίωαννί(νων)

1	Νεσίμ Ρ.	3	7/βόιου	1921	15	-	Μαθητής	Ίσραηλ(ίτης)	Βακούφ μαχαλά	Έκ συγκοπήσ καρδιάς	Νισήμ Δαβιτσήν Λέβ(ης)
2	Μαρία Χ.	4	»	»	50	-	Οικιακά	Όρθόδοξος	Κητίον Αγίου Γεωργίου Νεομάρτυρος	Έκ νεφρίτιδος χρονίας	Μιχαήλ Σπανός
3	Άθανάσιος Τ.	14	»	»	23	-	Άεργος	»	Σαντεπλαίρ	Χρονίαν έλονοσίαν	Δημ(ήτριος) Βλαχλείδης
4	Βασιλική Μ.	16	»	»	65	-	Οικιακά	»	Φρούριον	Έκ έντεροκολίτιδος	Χρ. Ρώσσης

5	Ανώνυμον γεννηθέν νεκρόν θήλυ του Ιωάννου Σ.	16	»	»	-	-	Γεννηθέν νεκρόν	»	Πλατεία Παπούλα	Έξ ασφυξίας	Γ. Σταυρίδης
6	Κων/τίνος Κ.	16	»	»	65	-	Υπάλληλος (...)	»	Ζαλοκώστα	Έγκεφαλικής αίμορραγίας	Χρ. Ρώσσης
7	Όλγα Π.	18	»	»	-	4	-	»	Πλατεία Νεομάρτυρος Γεωργίου	Έξ άθρεψίας	Νισήμ Λέβης
8	Χρήστος Κ.	20	»	»	70	-	Έργατικός	»	Πλατεία Σαπουντζάκη	Φυματιώσεως των πνευμόνων	Αδ. Τσατσά(νης)
9	Έλένη Μ.	20	»	»	55	-	(...)	»	Όλυμπιάδος	Έξ έξαντλήσεως κατόπιν έλωδών πυρετών	Δημοσθ(ένη ς) Χατζής
10	Βασίλειος Λ.	22	»	»	75	-	Έργατικός	»	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Έκ πνευμονίας	Τσατσάνης
11	Άχιλλεύς Χ.	23	»	»	65	-	Σιδηρουργός	»	Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα	Έκ λίθου της κύστεως	Παύλος Πουτέτσ(ης)
12	Στάμο Χ.	27	»	»	70	-	Άεργος	Ίσραηλ(ίτισσα)	Μάξ Νορδάου	Έκ κατάρου του ήπατος	Γεώργιος Φάντης
13	Πανάγιω Μ.	29	»	»	60	-	Οικιακά	Όρθόδοξος	Δημ(οτικόν) Νοσοκομείον	Χρονία νεφρίτιδος	Αδάμ. Τσατσά(νης)

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα Ὀκτώβριον 1921 ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῶν Ἰωαννίνων

Αὔξων ἀριθ(μός)	Ὄνοματεπώνυμον θανόντος	Χρονολογία θανάτου			Ἡλικία θανόντος			Θρησκευμα	Συνοικία	Ἀσθένεια	Ἱατρὸς
		Ἡμέρα	Μῆν	Ἔτος	Ἔτος	Μῆν(ες)	Ἡμέρ(αι)				
[1]	(...)ῆ Δ. Βέης	2	8/βοῖου	1921	69	-	Κτηματῆς	Ὀθωμανός	Ὀδὸς Μανωλιάσσης	Καρδιακὸ	Ε. Παπᾶς
[2]	(Παν)ωραία Μ.	2	»	»	-	2	-	Ὀρθόδοξος	Ζευγάρι	Ἐκ γαστροεντερίτιδος	Μιχ(αήλ) Σπανός
[3]	Γεώργιος Κ.	2	»	»	-	-	Κτηματῆς	»	Ὀδὸς Μπιζανίου	Ἐκ καρδιακοῦ νοσήματος	Ἀδ. Τσατσάνης
[4]	(...) Χ.	2	»	»	-	3	-	Ὀθωμανῆς	» Μπότσαρη	Ἐξ ἐντερίτιδος	Χρ. Ρώσσης
[5]	Βαρβάρα Β.	4	»	»	97	-	Ἄεργος	Ὀρθόδοξος	Βλαχάβα	Γεροντικοῦ μαρασμοῦ	Στέφ(ανος) Χατζῆς
[6]	Ἑλένη Κ.	5	»	»	16	-	Μαθήτρια	»	Μανωλιάσσης	Ἐκ φυματιώσεως τῶν πνευμόνων	Γ. Φάντης
[7]	Δημήτριος Νόθον	10	»	»	1	-	-	»	Καλούτσια	Ἐξ ἐντερίτιδος	Ἀδ. Τσατσάνης
[8]	Σταῦρος Μ.	10	»	»	5	-	-	Ὀρθόδοξος	Ζαλακώστα	Ἀπὸ παρατύφον	Γ. Π. Φάντης
[9]	Κων/τίνος Ἀ. <Καρίτσα χωρ(ίον)>	10	»	»	45	-	Ἐργατικὸς	Ὀρθόδοξος	Δημ(οτικόν) Νοσοκομεῖον	Ἀπὸ γάγγραινα ἰδιοπαθοῦς	Β. Ρέκκας
[10]	Κων/τίνος Χ.	12	»	»	90	-	Ἄεργος	Ὀρθόδοξος	Σούτσου	Καρδιακός	Δ. Βλαχλείδης

[11]	Μαρία Σ.	13	»	»	-	-	32	»	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Άτρωφία	Β. Γαρούφης
[12]	Χριστόδουλος Δ.	13	»	»	70	-	Κτηματίς	»	Ουΐλωνος	Συγκοπής καρδίας	Π. Πουτέτσης
[13]	Κώστας Σ. εκ Συρράκου	14	»	»	35	-	Άρτοποιός	»	Λαδώνης	Έκ φυματιώσεως τών πνευμόνων	Αδ. Τσατσάνης
[14]	Ευριδίκη Λ.	15	»	»	35	-	Οικιακ(ά)	»	Νήσω Ίωαννίνων	Πυρετόν μετά ουρεμίας	Ι. Βαδαλοῦκας
[15]	Ίωσᾶς Ι.	15	»	»	65	-	Κτηματίς	Ίσραηλ(ίτης)	Σούτσου	Πνευμονικής συμφορήσεως	Μαυΐσης Κοφίνας
[16]	Έλευθερία Τ.	16	»	»	2	-	-	Όρθόδοξος	Αρχιμανδρείου	Έξ όστρακιᾶς	Π. Πουτέτσης
[17]	Γεώργιος Νόθον	17	»	»	-	1	-	»	Αηδόνη	Γαστροεντερίτιδος	Μ. Σπανός
[18]	Μιχαήλ Ι.	19	»	»	-	-	10	»	Ίατρίδου	Έκ περιτονίτιδος	Δημοσθ(ένης) Δάνος
[19]	Παναγιώτης Κ.	20	»	»	65	-	Κτηματίς	»	Βελισσαρίου	Καρκίνος	Ν. Λέβης
[20]	Νικόλαος Α.	20	»	»	55	-	Πιλοδιορθωτής	»	Μανωλιάσσης	Νεφρίτιδος	Χρ. Ρώσσης
[21]	Ρίνα Σ.	21	»	»	35	-	Έργατική	»	Ζευγάρια	Έκ διπλής πνευμονίας	Χρ. Ρώσσης
[22]	Βασίλειος Κ.	21	»	»	43	-	Έργατικός	»	Δημοτ(ικόν) Νοσοκομείον	Έκ φυματιώσεως λάρυγγος	Αδ. Τσατσάνης
[23]	Ευάνθια Φ.	23	»	»	-	2	-	»	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Έξ έντερίτιδος	Αδ. Τσατσάνης
[24]	Σπυρίδων Νόθον	25	»	»	-	14	-	»	Λακώματα	Έξ έντερίτιδος	Αδ. Τσατσάνης
[25]	Πανάγω Μ.	27	»	»	65	-	Οικιακά	»	Λαδώνης	Έκ πνευμονίας	Αδ. Τσατσάνης
[26]	Βαγγέλης Μ.	27	»	»	45	-	Σανδαλοποιός	»	Αϊδόνι	Έκ πνευμονίας	Αδ. Τσατσάνης

[27]	Γεώργιος Σ.	29	»	»	66	-	Δικηγόρος	»	Καπλανείου	Έξ αρτηριοσκληρώσεως	Έφ. Ανθ. Χαρίσης
[28]	Ιωάννης Κ.	30	»	»	7	-	Υπάλληλος (...)	»	Αρχιμανδρείου	Έκ νεφρίτιδος	Παύλος Πουτέτσης
[29]	Παναγιώτης Π.	30	»	»	2	-	-	»	Ρώμας	Έξ όστρακιᾶς	Περικλῆς Μολυβάδας
[30]	Βασίλειος Γ.	31	»	»	3	-	-	»	Ζευγάρια	Χρόνια δυσεντεροειδῆς κατάρρους	Ευᾶγ(γελος) Παπάς

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβίωσαντας κατά τόν μῆνα Νοέμβριον 1921 ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῶν Ἰωαννίνων

Αὔξων ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον θανόντος	Χρονολογ-ία θανάτου			Ἡλικία θανόντος			Θρήσκευμα	Συνοικία	Ἀσθένεια	Ἱατρός
		Ἡμέρα	Μῆν	Ἔτος	Ἔτος	Μην(ών)	Ἡμερ(ών)				
1	Αλέκος Α.	2	Νοεμ(βρίου)	1921	60	-	(...)	Όρθόδοξος	Παύλου Μελά	Φυματίωσις πνευμόνων	Ἀναστ. Χρηστ(ίδης)
2	Πανάγιω Σ.	8	»	»	60	-	Οἰκιακᾶ	»	Δημ(οτικόν) Νοσοκομεῖον	Χρόνια νεφρίτιδος	Ἄδα. Τσατσᾶ(νης)
3	Ἰωάννης Γ.	8	»	»	80	-	Έργατικός	»	Ναμάζ Γιαχάχ	Συγκοπῆ καρδίας	Βασ. Κούρεν(τας)

4	Βρέφος θήλυ άνευ ονόματος Σαμουήλ Κ.	9	»	»	-	-	8	Ισραηλίτις	Τοσίτσα	Προώρου τοκετού	Νισίμ Λέβης
5	Αλεξάνδρα Π.	9	»	»	18	-	Οικιακά	Όρθόδοξος	Διαλέττη	Φυματίωσης των πνευμόνων	Νικ Βασιλά(κης)
6	Λεϊλέ χανούμ Όμέρ Ν.	10	»	»	80	-	Κτηματίς	Όθωμανίς	Τζαβέλλα	Χρόνια νεφρίτις	Δημ(ήτριος) Βλαχλειδ(ης)
7	Χαβά Μ. ⁸²⁰	10	»	»	80	-	Άεργος	Ισραηλίτις	Επιτελείου	Συγκοπή καρδιάς	Νισίμ Λέβης
8	Βρέφος δύο ήμερών	13	»	»	-	-	2	Όρθόδοξος	Σκουφά	Άτελους άτροφίας (sic)	Μιχ(αήλ) Σπανός
9	Παναγιώτης Σ.	13	»	»	48	-	Κτηματίς	Όρθόδοξος	Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα	Καρκίνου ήπατος	Παύλ(ος) Πουτέ(τσης)
[10]	Μαρία Β.	13	»	»	90	-	Οικιακά	»	Σαλονικείου	Μαρασμός	Νικ. Βασιλάκη
[11]	Λίτσα Π.	15	»	»	30	-	Οικιακά	»	Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα	Καρκίνος στομάχου	Π. Πουτέ(τσης)
[12]	Άττιζέ Χαλήλ άγᾶ	15	»	»	87	-	Άεργος	Όθωμανίς	Φρουρίου	Γεροντική έξάντλησις	Χ. Ρώσ(σης)
[13]	Δημήτριος Δ.	16	»	»	60	-	Έργατικός	Όρθόδοξος	Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα	Καρδιακού νοσήματος	Π. Πουτ(έτσης)
[14]	θήλυ γεννηθέν νεκρόν Γεωρ(γίου) Γ.	16	»	»	-	-	-	»	Φιλελλήνων	Προώρου τοκετού	Περ. Μολυβάδας
[15]	Έλένη Ν.	17	»	»	24	-	Οικιακά	»	Μάνου	Φυματίωσης περιτονίτιδος	Δημ(ήτριος) Βλαχλειδ(ης)

⁸²⁰ Θήλυ.

[16]	Χρήστο Α.	18	»	»	-	-	8	»	Σκουφᾶ	Ατελοῦς ἀναπτύξεως	Μιχ(αήλ) Σπα(νός)
[17]	Παρασκευή Β.	20	»	»	65	-	Ἐργάτρια	»	Νοσοκομείον Χατζῆ Κώστα	Νεφρίτις	Π. Πουτέ(της)
[18]	Δημήτριος Τ.	21	»	»	24	-	Ἄεργος	»	Ἀηδώνι	Φυματίωσης πνευμόνων	Ἀδ. Τσατο(άνης)
[19]	Νικόλαος Κ.	21	»	»	60	-	Σανδαλοποιός	»	Μπιζανίου	Καρδιακοῦ νοσήματος μυοκαρδίτιδος	Ἰ. Βαδαλοῦ(κας)
[20]	Ἀφροδίτη Β.	23	»	»	33	-	Ἑπιπέτρα	»	Νοσοκομείον Χατζῆ Κώστα	Πλευρίτιδος	Π. Πουτέ(της)
[21]	Ζουγρᾶ Γ.	24	»	»	80	-	Οἰκιακᾶ	Ἰθωμανίς	Φρούριον	Καρδιακῆς παθήσεως	Γ. Φάντις
22	Εὐφροσύνη Γ.	25	»	»	65	-	-	Ἰρθόδοξος	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Ἐμφύσηματος πνευμόνων	Ἀδ. Τσατο(άνης)
[23]	Εὐριδίκη Μ.	27	»	»	40	-	(...)	Ἰρθόδοξος	Βλαχάβα	Φυματίωσις πνευμόνων	Γ. Φάντις
24	Μαρίνα Κ.	28	»	»	75	-	Ἄεργος	»	Ὁδὸς Βαλαωρίτου	Γεροντικῆς ἐξαντλήσεως	Β. Κούρεντας
25	Ὁρέστης Σ.	29	»	»	0	5	-	»	Μητροπόλεως	Ὁξεία ἐντερίτις	Ρώσσης
26	Λάμπρου Ν.	30	»	»	90	-	-	»	Γεροντοκομείον	Γεροντικοῦ μαρασμοῦ	Π. Πουτέτης

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά τόν μῆνα Δεκέμβριον 1921 ἐν τῇ πόλει Ἰωαννίνων

Αὐξων ἀριθ(μός)	Όνοματεπών-υμον θανόντος	Χρονολογ-ία θανάτου			Ἡλικία θανόντος			Θρήσκευμα	Συνοικία	Εἶδη ἀσθένειας	Ἱατρός
		Ἡμερ(ών)	Μην	Ἔτος	Ἔτος	Μην(ές)	Ἡμ(έρας)				
1	Εὐανθία Π.	1	12	1921	6	-	-	Όρθόδοξος	Δωδώνης	Μηνιγγίτις	Β. Κούρεντας
2	Ἀβραάμ Κ.	3	»	»	47	-	Έργατικός	Ἰσραηλίτις	Φρουρίου	Γεροντική ἐξάντλησις	Μ. Κοφίνας
3	Νίτσα Ἀ.	4	»	»	50	-	Οἰκια(κὰ)	Όρθόδοξος	Μάνου	Ζακχαρώδης διαβήτης	Ἀν. Χρησιδης
4	Βασιλική Μ.	5	»	»	25	-	Οἰκια(κὰ)	»	ΚΑ' Φεβρουαρι(ου)	Λυμοειδής (sic) πυρετός	Β. Γαρούφης
5	Φειζή Χ.	»	»	»	50	-	Έργατικός	Όθωμανός	Μανωλιάσης	Καρκίνος στομάχου	Εὐάγγελ(ος) Παπᾶς
6	Ἐλένη Γ.	9	»	»	80	-	Ἄεργος	Όρθόδοξος	»	Γεροντική ἐξάντλησις	Εὐάγγελ(ος) Παπᾶς
7	Εἰρήνη Ρ.	10	»	»	75	»	Κτηματίς	»	Ἀσωπίου	Ἀποπληξία	Π. Μολυβάδας
8	Βασιλική Λ.	10	»	»	30	-	Οἰκιακὰ	»	Χατζή Κώστα	Περιτονίτις	Δ. Δάνος
9	Ἀντιγόνη Ζ.	10	»	»	-	4	-	»		Ἄτροφία	Α. Χρησιδης
10	Βρέφος ἀβάπτιστον Κωνστ(αντίνου) Κ. ἀπό Κοβίτσιανη	11	»	»	-	-	2	»	Ἀγ(ίου) Νικολάου	Νεκροφανής	Α. Χρησιδης
11	Αἰκατερίνη Μ.	11	»	»	80	-	Ἄεργος	»	»	Γεροντικοῦ μαρασμοῦ	Π. Πουτέτσης
[1]2	Τ. Χριστόδουλος	11	»	»	45	-	Παντοπώλης	»	Όδ(ός) Ἀνεξαρτησίας	Όξεια ἐντερίτις	Α. Χρησιδης

[1]3	Γιώργος Χ.	12	»	»	39	-	Δημ(οτικός) υπάλληλος	»	Φρουρίου	Φυματίωσις πνευμόνων	Αναστ. Χρησιτίδης
[1]4	Βασιλική Μ.	13	»	»	-	3	-	»	Σολωμοῦ	Πνευμονία	Αδάμ. Τσατσάνης
[1]5	Πέτρος Φ.	10	»	»	80	-	Άεργος	»	Μανωλιάσης	Χρόνια νεφρίτις	Ευάγ(γελος) Παππᾶς
[1]6	Αναστάσης Π.	15	»	»	52	-	Μηχανοδηγός	»	Ἐκ Κονίτισης	Ἐπλακώθη ἀπὸ όδοστρωτήρος	Στέφανου Τόκου
17	Ἑλένη Π.	16	»	»	4	-	-	»	Ζεβαδιέ ἐκ Βούρμπιανης	Κακοήθης πυρετός	Δ. Χατζῆς
[18]	Χαράλαμπος Ν.	16	»	»	-	11	-	»	Σαμουήλ	Ἀτροφία	Π. Πουτέτσης
[1]9	Ἀλεξάνδρα Τ.	16	»	»	45	-	Οἰκιακὰ	»	Ἰατροῖδου	Καρκίνος στομάχου	Ἀλέξ. Χατζῆς
[20]	Νικόλαος Χ.	16	»	»	35	-	Κρεοπώλης	»	Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα	Τραῦμα κοιλίας	Δημ(οσθένης) Δάνος
[21]	Μαρίκα Α.	19	»	»	75	-	Κτηματίς	»	Βαλαωρίτου	Συμφόρησις ἐγκέφαλου	Α. Χρησιτίδης
[22]	Ευάγγελος Θ.	19	»	»	35	-	Καρραγωγέας	»	Μανωλιάσης	Χρόνια γρίπτης	Χ. Ρώσσης
[23]	Γεώργιος Ζ.	20	»	»	30	-	Γεωργός	»	Δημ(οτικόν) Νοσοκομείον	Περίσφιξη κοιλίας γαγγραινώδης	Μ. Ρέκκας
[24]	Αθανάσιος Ο.	21	»	»	53	-	Κτηματίς	»	Βλαχάβα	Φυματίωσις λάρυγγος	Στέφ(ανος) Χατζῆς
25	Μεγῆρ Γ.	»	»	»	80	-	Άεργος	Ἰσραηλ(ίτης)	Φρουρίου	Καρδιακή πάθησις	Γ. Φάντης
26	Παναγιώτης Δ.	23	»	»	60	-	Κηπουρός	Ὁρθόδοξος	Κλεμανσώ	Κήρωσις ἥπατος	Φάντης Γ.
27	Μεχμέτ Α.	23	»	»	50	-	Κτηματίς	Ὁθωμανός	Καθ' ὁδόν	Συγκοπὴ καρδίας	Σ. Γλυκιώτης ἀνθ/τρος
[2]8	Αναστάσιος Λ.	26	»	»	16	-	Ἐργατικός	Ὁρθόδοξος	Δημ(οτικόν) Νοσοκομείον	Τέτανος	Αδ. Τσατσάνης
[2]9	Μηλιτιάδης Φ.	»	»	»	12	-	Μαθητής	»	Ζαλοκώστα	Τυφοειδὴς πυρετός	Βαδαλοῦκας
[3]0	Βαρβάρα Βλάχου	»	»	»	1	-	-	»	Φιλελλήνων	Ἄδενοφλεγμονή	Γ. Φάντης
[3]1	Χανέ Μ.	27	»	»	90	-	(...)	Ἰσραηλίτις	Δομπόλη	Καρδιακή πάθησις	Γ. Φάντης

32	Αναστασία Νόθον	»	»	»	-	2	-	Όρθόδοξη	Ζευγάρια	Έντεριτις	Χ. Ρώσσης
33	Εύγενή Γ.	29	»	»	82	-	Άεργος	»	Βελισσαρίου	Καρδιακόν νόσημα	Στέφ(ανος) Χατζής
34	Ιωάννης Ρ.	»	»	»	70	-	Γεωργός	»	Άνεξαρτησίας	Καρδιακός	Γ. Φάντης
35	Εύγενία Κ.	30	»	»	70	-	Οικιακά	»	Ζαλακώστα	Καρδιακή άσθμα	Ι. Τζόγιας
36	Μαρίνα Μ.	»	»	»	60	-	-	»	Πλατεία Νεομάρτυρος	Συμφόρησις έγκεφαλου	Α. Χρηστίδης
37	Ρίνα Μ.	»	»	»	60	-	-	»	Ζεβαδιέ	Γεροντική ενόχλησις	Π. Μολυβάδας
38	(...)	31	»	»	55	-	Άεργος	»	ΚΑ΄ Φεβρουαρι(ού)	Αποπληξία	Αδάμ. Τσατσάνης
39	Φραντζή Μ.	»	»	»	-	7	-	Όθωμανός	Φρουρίου	Άθρεψία	Νησίμ Λέβης

Πίναξ εμφαινών τούς αποβιώσαντας κατά μήνα Ιανουάριον 1922 εν τῇ πόλει Ιωαννίνων

Αύξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπών- υμον θανόντος	Χρονολογ- ία θανάτου		Ηλικία θανόντος			Θρήσκευμα	Είδος ασθένειας	Ίατρος	Συνοικία
		1922		Έτη	Μ(ήνες)	Ημ(έρα)				
1	Δημήτριος Ν.	2	Ιανουάρι(ος) 1922	18	-	-	Χριστιανός	Κακοήθους άνθρακος	Β. Γαρούφης	Όδος Αιακιδ(ών)

2	Ίβραΐμ Ρ.	2	Ιανουάριος	»	-	-	8	Όθωμανός	Πρόωρος τοκετός	Β. Κούρεντας	Σιεμσεντένι
3	Βασιλική Δ.	3	»	»	70	-	-	Χριστιανός	Αρτηριοσκληρώ(ωσις)	Β. Κούρεντας	Όδος Μανωλιάσ(σης)
4	Βασιλική Τ.	3	»	»	22	-	-	»	Φθίσις πνευμόν(ων)	Δ. Χατζής	Παραπλεύρωσ όρφανοτροφείου
5	Ρινά Μ. ⁸²¹	3	»	»	6	-	-	Ισραηλίτις	Μυοκαρδίτις όστρακιώδης	Μ. Κοφίνας	Όδος Τσιτίσα
6	Στέφανος Κ.	5	»	»	18	-	-	Χριστιανός	Τυφοειδής πυρετός	Π. Πουτέτσος	Δημ(οτικόν) Νοσοκομείον από Νεγάδες
7	Φωτεινή Π.	»	»	»	-	-	6	Χριστ(ιανή)	Ζωϊκή έξάντλησις	Άριστ. Χρησιτίδης	ΚΑ' Φεβρουαρι(ου)
8	Γεώργιος Τ.	7	»	»	38	-	-	»	Καρδιακόν νόσημα	Α. Τσατσάνης	Δημ(οτικόν) Νοσοκομείον από Λοζέτση
9	Βασίλειος Κ.	»	»	»	-	-	6	»	Πρόωρος τοκετός	Ε. Παππᾶς	Λειβαδιώτη
10	Ίωάννης Χ.	10	»	»	48	-	-	»	Συγκοπή	Β. Κούρεντας	Μανωλιάσα από Βοτονόσι
11	Μάνθα Β.	»	»	»	70	-	-	»	Πνευμ(ονικό) έμφύσημα	Α. Τσατσάνης	ΚΑ' Φεβρ(ουαριου)
[1]2	Φωτεινή Τ.	11	»	»	70	-	-	»	Έγκεφαλική αίμορ(ραγία)	Ε. Παπᾶς	Νήσος Ίωαννί(νων)

⁸²¹ Θήλυ.

[1]3	Κωνσταντίνος Ζ.	11	»	»	45	-	-	-	Μυοκαρδίτις	Π. Πουτέτσος	Νοσοκομ(εϊον) ΧΚώστα από Πέραμα
[1]4	Θεόδωρος Θ.	12	»	»	50	-	-	-	Γρίππη	Α. Τσατσάνης	Δημ(οτικόν) Νοσοκομ(εϊον) από Βροσΐνα Παραμυθιάς
[1]5	Χαρίκλεια Α.	15	»	»	60	-	-	-	Καρδιακή πάθησις	Γ. Φάντης	Έντὸς φρουρίου
[16]	Πάνος Α.	18	»	»	-	6	-	-	Βρογχίτις έντερίτις	Α. Τσατσάνης	Αιακιδών
[17]	Παναγιώτης Τ.	19	»	»	75	-	-	-	Ζωϊκή έξάντλησις	Α. Χρησιτίδης	Έντὸς Έθνικῆς τραπέζης
[18]	Βεζιρέ Χ.	22	»	»	-	4	-	Όθωμανίς	Ατελῆς ανάπτυξις	Μ. Σπανός	Μεϊντάνι από Λεσκοβῆκι
[19]	Φιλαρέτη Θ.	24	»	»	7	-	-	Χριστιανή	Αίμορραγία έγκεφαλ(ική)	Ν. Λέβης	Καθ' ὄδον έξωθι Φρουρίου από πλάκωμα κάρρου
[20]	Δημήτριος Γ.	25	»	»	-	-	10	»	Όξεια α(...) άθρεψία	Ν. Λέβης	Στρατιωτικόν Νοσοκομ(εϊον) Φρούριον
[21]	Πηνελόπη Χ.	25	»	»	-	-	2	»	Πρόωρος τοκετός	Α. Χρησιτίδης	Όδος Σαμουήλ
[22]	Ευάγγελος Χ.	26	»	»	53	-	-	»	Φυματίωσις πνευμ(όνων)	Α. Τσατσάνης	Δημ(οτικόν) Νοσοκομ(εϊον)
[23]	Αθανάσιος Α.	27	»	»	70	-	-	»	Καρδιακόν νόσημα	Δ. Βλαχλείδης	Όδος Σπ. Λάμπρου
[2]4	Καλλιόπη Μ.	29	»	»	70	-	-	»	»	Ε. Παππᾶς	Όδος Δωδώνης
[2]5	Μενούσιε Τ.	29	»	»	55	-	-	Όθωμανίς	Νεφρίτις	Β. Κούρεντας	Μεϊντάνη
[2]6	Άγγελος Μ. Άσημνατζῆς	29	»	»	45	-	-	Ισραηλ(ίτης)	Γάγραινα	Γ. Φάντης	Όδος Ζάππα
[2]7	Νικόλαος Μ.	30	»	»	65	-	-	Χριστιανός	Καρδιακός	Αδ. Τσατσάνης	Άγία Μαρίνα

[2]8	Γιαννούλα Λ.	30	»	»	-	2	-	»	Γαστροεντερίτις	Α. Χρηστίδης	Ζευγάρια
[2]9	Εύφροσύνη Σ.	31	»	»	60	-	-	»	Καρδιακόν	Ν. Βασιλάκης	Όδος Ρώμα
[3]0	Φετνιγιέ Κ.	»	»	»	27	-	-	Όθωμανίς	Όγκος λάρυγγος	Δ. Βλαχλείδης	Ναμάζ Γκιάχ

Πίναξ εμφαίνων τούς αποβιώσαντας κατά τον μήνα Φεβρουάριον 1922 εν τῇ πόλει Ἰωαννίνων

Αὔξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον θανόντος	Χρονολογία θανάτου	Ἡλικία θανόντος			Θρήσκευμα	Συνοικία	Αἰτία θανάτου	Όνομα ἰατροῦ	
			1922	Ἔτη	Μ(ήνες)					Ἡμ(έρας)
[1]	Λάμπρω Κ.	Φεβρουάριος	1	90	-	-	Χριστιαν(ή)	Ζευγάρια	Γεροντική ἐξάντλ(ησις)	Ε. Παππᾶς
[2]	Κωνστ(αντίνος) Κ.	»	2	85	-	-	»	Όδος Βελισσαρίου	Βρογχοπνευμ(ονία)	Α. Χρηστίδης
3	Ἀναστασίου Μ.	»	3	-	5	-	»	Ἀρχιμανδρίου	Βρογχοπν(ευμονία)	Ν. Βασιλάκης
4	Ἄρτεμις Β.	»	5	16	-	-	»	Όδος Ἀνεξαρτησίας	Τυφοειδής πυρ(ετός)	Δημ(ήτριος) Χατζῆς
5	Ἀννέτα Χ.	»	9	60	-	-	»	Πλατεία Σαπουντζάκη	Πνευμονία	Αδ. Τσατσάνης
6	Φατμέ Χ. Βέη	»	9	75	-	-	Όθωμαν(ίς)	Μάξ Νορδάου	Βρογχοπνευμ(ονία)	Ι. Βαδαλοῦκας

7	Ιωάννης Φ.	»	10	18	-	1905	Χριστιαν(ός) διεγγραφή	Ζεβαδιέ	Αθηνοφλεγμονία	Γ. Φάντης
8	Βιργινία Κ.	»	»	-	-	5	»	Όδος Βλαχάβα	Βρογχίτις	Π. Μολυβάδας
9	Άμφιτρίτου Ν.	»	13	-	5	-	»	Πλατεία Πάργης	Παρατῦφο	Β. Κούρεντας
10	Σαμουήλ Κ.	Φεβρουάρι(ος)	13	18	-	-	Ισραηλ(ίτης)	Αθ. Ψαλίδα	Όξεία βρογχοπνευμ(ονία)	Νισίμ Λέβης
11	Χρήστος Νόθον	Φεβρουάρι(ος)	15	-	-	40	Χριστιαν(ός)	Ζευγάρια	Έντερίτις	Αδ. Τσατσάνης
12	Παρασκευή Μ.	»	16	80	-	-	»	Άγιος Γεώργ(ιος)	Γρίπη	Π. Πουτέτσης
13	Μωϋσής Γ.	»	16	20	-	-	Ισραηλ(ίτης)	Φρούριον	Χρόνια βρογχίτις	Μ. Κοφίνας
14	Ιωάννης Γ.	»	16	-	7	-	Χριστιαν(ός)	Άλευροπάζαρο	Πρόωρος γένν(ησις)	Α. Χρηστίδης
15	Ιωάννης Δ.	»	19	25	-	-	»	ΚΑ' Φεβρουαρι(ού)	Γρίπη	Αδ. Τσατσάνης
16	Έλευθέριος Γ.	»	19	2	-	-	»	Ζευγάρια	Βρογχοπνευμ(ονία)	Ε. Παππας
17	Γεώργιος Μ.	»	19	22	-	-	»	Νήσος	Φυματίωσις	Δ. Βλαχλείδης
18	Ευάγγελος Νόθον	»	19	-	-	Πρό ωρος τοκ(ε τός)	»	Άγιος Γεώργιος	Άπλασία	Γ. Φάντης
19	Αβράμ Π.	»	21	60	-	-	Ισραηλ(ίτης)	Σαράβα	Πνευμονία	Νισίμ Λέβης
20	Απόστολος Π.	»	21	35	-	-	Χριστιαν(ός)	Νοσοκ(ομείον) Χατζηκώστα	Φυματιώδης περιτονίτις	Π. Πουτ(έτσης)
21	Νικόλαος Φ.	»	22	-	18	-	»	Πάροδος Τζαβέλλα	Βρογχοπνευμ(ονία)	Δ. Βλαχλίδ(ης)

22	Σοφία Νόθον μήτηρ Κούλα Μ.	»	22	-	-	Άρτι γένν ητον	»	Άγιος Γεώργ(ιος)	Απλασία	Γ. Φάντης
23	Χρήστος Σ.	Φεβρ(ουάριος)	22	3	-	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Βρογχοπνευμ(ονία)	Αδ. Τσατσάνης
24	Φερενίκη Μ.	»	23	15	-	-	»	Λούτσα	Φυματίωσις οστέων	Χρ. Ρώσσης
25	Όλγα Ζ.	»	26	-	11	-	»	Σαράβα	Όξεία έντερίτις	Ι. Βαδαλούκας
26	Έλένη Β.	»	28	58	-	-	»	Όδος Βλαχάβα	Γριπώδης πνευμ(ονία)	Μ. Σπανός
27	Μαργιώ Λ.	»	28	-	14	-	»	Πλατεία Παπούλα	Βρογχοπνευμ(ονία)	Β. Μιχαηλίδης
[2]8	Δημήτριος Ζ.	»	28	33	-	-	»	Όδος Βλαχάβα	Φθίση	Νισίμ Λέβης

1	Χασάν Α.	1922 Μάρτιος	1	80	-	-	Όθωμ(ανός)	Ντεντερούτζ	Καρκίνος	Γ. Σταυρίδης
2	Γεώργιος Π.	»	»	65	-	-	Χριστιανός	Γεροντοκομείον	Γρίππη	Π. Πουτέτσης
3	Κάνω Μ. Λεσκοβήκι	»	»	23	-	-	»	Μεδρσεέ Κουραμπά	Φθίσις πνευμ(όνων)	Α. Χρησιδης
4	Σωτήριος Μ.	»	»	-	-	-	»	Είς θέση Μπιστοῦνι Λυκόστομο	Φονευθής από κάρρον	Άδεια Άστυ(νομίας)
5	Δημήτριος Μ.	»	3	80	-	-	»	Γεροντοκομείον	Μαρασμόν γεροντ(ικόν)	Π. Πουτέτσης
6	Εύτυχία Λ.	»	4	6	-	-	»	Άγία Μαρίνα	Μηνιγγίτις	Άριστ. Χριστιδης

7	Ματθαῖος Ζ.	»	7	80	-	-	»	Ξενοδοχ(εῖον) Ἀβέρωφ	Πνευμονία	Δημ. Περωτής (...)
8	Μιχαήλ Β.	»	8	-	18	-	»	Ἐναντι οἰκίας ἀδελφ(ῶν) Περάτη	Βρογχοπνευμονία	Δ. Βλαχλ(εῖδης)
9	Σπυρίδων Κ.	»	10	70	-	-	»	Ὁδὸς Διαλέττη	Ἀποπληξία	Γ. Φάντης
10	Ζωή Π.	»	»	-	-	8	»	Ἁγία Μαρίνα	Ἄτρωφία	Β. Γαρού(φης)
11	Γεωργία Τ.	»	13	7	-	-	»	Ὁδὸς Σουλίου	Μηνιγγίτις	Χ. Ρώσσης
12	Γεώργιος Π.	Μάρτιος	14	22	-	-	Χριστιανός	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Φθίσις πνευμόνων	Β. Μιχαηλί(δης)
13	Χρήστος Β.	»	14	13	-	-	»	Ὁδὸς Μανωλιάσσης	Σκωληκοεντερίτις	Α. Χριστίδης
14	Γεώργιος Μ.	»	15	23	-	-	»	»	Φυματίωσις ἐντέρων	Ε. Παππᾶς
15	Χανούλα Γ. ⁸²²	»	»	38	-	-	Ἰσραηλίτις	Φρούριον	Γριπῶδης πνευμονία	Νισίμ Λέβης
16	Ἐλευθέριος Μ.	»	15	4	-	-	Χριστιανός	Ὁδὸς Ἀσωπίου	Μηνιγγίτις	Α. Χριστίδης
[17]	Χουσέν Α.	Μάρστ(ιος)	16	65	-	-	Ὅθωμα(νός)	Μανδρεσέ Ναμάζ Γκιάχ	Γρίπη	Χ. Ρώσσης
[18]	Εὐγενεία Π.	»	17	17	-	-	Χριστιανή	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Φυματίωσις πνευμόνων	Β. Κούρεντας
[19]	Ἀγγελική Π.	»	20	85	-	-	»	Ὁδὸς Σουλίου	Πνευμονία	Β. Μιχαηλίδης
[20]	Δημοσθένης Π.	»	21	22	-	-	»	Ὁδὸς Διαλέτη	Μηνιγγίτις φυματιώδης	Β. Μιχαηλίδης
[21]	Ἐμβριον νεκρόν Αἰκατερίνης Χ.	»	22	-	-	Ἐμβριον	»	Λειβαδιώτη	Γεννηθέν νεκρόν	Γ. Σταυρίδης
[22]	Λάμπρος Π.	»	23	70	-	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Χρονία βρογχίτις	Β. Γαρούφης

⁸²² Θήλυ.

[23]	Δέσποινα Π.	»	24	90	-	-	»	Ζεβαδιέ	Αίμοραγία εκ τραύματος	Αστυίατρος Σταυρόπουλος Αντ(...)
[24]	Φωτεινή Δ.	»	25	70	-	-	»	Όδος Κλεμανσώ οικία Αγ(ίου) Γεωργίου	Συγκοπή	Π. Μολυβάδας
[25]	Άχιλλεύς Κ.	»	27	-	-	-	-	Καραβατιά		Βεβαίωση Αστυνομί(ας)
[26]	Άχμέτ Σ.	»	29	1	-	-	Όθωμανός	Ντεντερούτζ	Βρογχοπνευμονία	Γ. Φάντης
[27]	Άλεξάνδρα Μ.	»	31	70	-	-	Χριστιανή	Μάνδρα Αρχιμανδρίου	Έλκος στομάχου	Π. Πουτέτσης

Απρίλιος

1	Παναγιώτης Μ.	Απρίλ(ιος)	1	12	-	-	Χριστιανός	Ζεβαδιέ	Χρόνια νεφρίτις	Γ. Π. Φάντης
[2]	Μωϋσής Μ.	»	2	17	-	-	Ίσραηλίτις	Μάξ Νορδάου	Όξεϊα πυελονεφρίτις	Μ. Κορίνας
3	Άγγελική Ζ.	Απρίλ(ιος)	3	40	-	-	Χριστιανή	Περίβολος Αρχιμ(ανδείου)	Τρέλλα πολυετής	Π. Πουτέτσης
4	Βασιλική Δ.	»	7	40	-	-	»	Όδος Σαμουήλ	Φυματίωσις	Α. Χρηστίδης
5	Άαρών Δ.	»	9	75	-	-	Ίσραηλ(ίτης)	Φρούριον	Χρόνια νεφρίτις	Γ. Φάντης
6	Κούλα Μ.	»	10	83	-	-	Χριστιανή	Πλατεία Μαβίλλη	Καρδιακή	Νισίμ Λέβης
7	Σπυρίδων Ο.	»	11	-	4	-	»	Όδος Ανεξαρτησίας	Μελιταίος πυρετός	Γ. Φάντης

8	Ιωάννης Σ.	»	12	61	-	-	»	Νοσοκ(ομείον) Χατζηκώστα	Τραῦμα λαιμοῦ	Π. Πουτέτσος
9	Γεώργιος Τ.	»	14	54	-	-	»	Όδος Μάνου	Καρδιακός	Δ. Βλαχλείδης
10	Ἀντώνιος Κ.	»	16	65	-	-	»	Σαράβα	Γάγραινα κάτω ἄκρα	Π. Μολυβάδας
11	Φανή Τ.	»	17	10	-	-	»	Όδος Σαμουήλ	Περιτονίτις	Β. Κούρεντας
12	Κωνστ(αντίνος) Γ.	»	19	16	-	-	»	Όδος Σουλίου	Φυματιώδης περιτονίτις	Β. Μιχαηλίδης
13	Λάμπρος Κ.	»	»	72	-	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Βρογχοπνευμ(ονία)	Β. Γαρούφης
14	Βασιλική Ν.	»	21	72	-	-	»	Όδος Ἀνεξαρτησίας	Γριπώδης πνευμονία μηνιγγίτις	Β. Γαρούφ(ης)
15	Ζεκιάν Σ.	»	22	20	-	-	Όθωμαν(ός)	Όδος Οὐΐλσωνος	Καρδιακή ἐμβολή	Β. Κούρεντας
16	Ἐλένη Φ.	»	22	90	-	-	Χριστιαν(ή)	Ἀρχιμανδρίου	Γριπώδης πνευμονία	Ν. Βασιλάκης
17	Κατίνα Κ.	»	»	28	-	-	»	Όδος Βλαχάβα	Φυματίωσις πνευμόνων	Ν. Βασιλάκ(ης)
18	Βασιλική Ν.	»	25	80	-	-	»	Όδος Σαμουήλ	Γεροντικός μαρασμός	Π. Πουτέτσ(ης)
19	Ἐλένη Π.	»	»	48	-	-	»	Πλατεία Σαπουντζάκη	Πυώδης πλευρίτις	Β. Μιχαηλίδ(ης)
20	Μαζαλτώ Κ.	»	26	40	-	-	Ἰσραηλ(ίτισσα)	Δημοτικόν Νοσοκομ(εῖον)	Πλευρίτις	Γ. Π. Φάν(της)
21	Στρατής Νόθον	»	28	-	1	-	Χριστιανός	Οἰκίσκον Δημαρχείου	Γαστροεντερίτις	Μ. Σπαν(ός)
22	Θωμάς Ζ.	»	29	42	-	-	»	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Καρκίνος ἥπατος	Γ. Φάν(της)
23	Κλεοπάτρα Χ.	»	»	2	-	-	»	Φρούριον	Βρογχοπνευμονία	Γρηγ. Κιτσ(...)

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας κατά μῆνα Μάϊον 1922 ἐν τῇ πόλει Ἰωαννίνων

Αὐξ(ον) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον θανόντος	Χρονολογία θανάτου		Ἡλικία θανόντος			Θρησκευμα	Συνοικία	Αἰτία θανάτου	Όνομα τοῦ ιατροῦ
		1922	Ἔτη	Μ(ήνες)	Ἡμ(έρας)					
1	Ἀναστάσιος Δ.	Μάϊος	1	67	-	-	Χριστιανός	Όδός Βαλαωρίτου	Χρονία κιστίτις πυώδης	Β. Ρέκας
2	Ἰωάννης Π.	»	4	75	-	-	»	Όδός Μανωλιάσης	Ἐγκεφαλ(ική) ἀποπληξία	Ε. Παπᾶς
3	Ἀθανασία Δ.	»	»	-	3	-	»	Όδός Ρῶμα	Γαστροεντερίτις	Χρ. Ρώσσης
4	Ἐμβριον νεκρόν Ἰωάννου Σ.	»	9			Ἐμβριον	»	Σαράβα	Τέρμα κυήσεως	Γ. Σταυροῖδης
5	Βαρβάρα Τ.	»	10	75	-	-	»	Φρούριον	Ἐγκεφαλοαιμορ(ραγία)	Στ. Χατζῆς
6	Ἰωάννης Χ.	»	11	75	-	-	»	Ἐκ Πυρσόγιαννης Πουκεβίλ	Συγκοπή καρδίας	Π. Πουτέτσης
7	Ἐλισάβετ Ρ.	»	12	42	-	-	Χριστιανή	Όδός Δωδώνης	Καρκίνος μαστοῦ	Β. Κούρεντας
8	Βασίλειος Σ.	»	14	70	-	-	»	Πάροδος ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Συγκοπή	Β. Γαρούφης
9	Μαρίνα Σ. ἡ προβατίνα	»	»	85	-	-	»	Γερωντοκομεῖον	Χρονία νεφρίτις	Π. Πουτέτσης
10	Φωτεινή Κ.	»	16	55	-	-	»	ΚΑ΄ Φεβρουαρίου	Καρκίνος μαστοῦ	Ε. Παπᾶς
11	Νικόλαος Π.	»	18	70	-	-	»	Όδός Μπιζανίου	Ἐγκεφ(αλική) ἀποπληξία	Α. Χριστιδης

[12]	Αικατερίνη Μ.	»	19	70	-	-	»	Συρράκου οδός Μανωλιάσσης	Γεροντική έξάντλ(ησις)	Α. Χριστίδης
[13]	Νεογνόν Χρυσής Π.	»	19			Γεννηθέν νεκρόν		Άπο Μελιγκούς έκ κλεψιγαμίας		Αστύατρος Ρώσσης
[14]	Πηνελόπη Α.	»	23	12	-	-	Χριστιαν(ή)	Φιλελλήνων	Φυματιώδης μηνιγγίτις	Γ. Φάντης
[15]	Λαμπρινή Κ.	»	30	24	-	-	»	Νήσος Ίωαννίνων	Χρόνια φυματίωσις	Ε. Παπᾶς

1922 Ιούνιος

1	Έμβρουον νεκρόν Μαρίκας Γ. / γυιός	»	1			Έμβρουον	Χριστιανός	Καραβατιά	Γεννηθέν νεκρόν	Γ. Σταυρίδης
2	Μαρία Μ.	»	»	65	-	-	»	Μανωλιάσια	Νεφρίτις	Α. Χρησιτίδης
[3]	Βικτωρία Σ.	»	3	-	-	8	»	Όδός Σολωμού	Τέτανος	Β. Γαρούφης
[4]	Έλένη Σ.	»	3	70	-	-	»		Γαστροεντερίτις	Α. Χρησιτίδης
[5]	Σοφία Μ.	»	3	35	-	-	»	Νήσος Ίωαν(νίνων)	Φυματίωσις	Ε. Παπᾶς
[6]	Αναστάσιος Σ.	»	4	55	-	-	»	Νοσοκομείον Χατζηκώστα	Κήρωσις ήπατος	Μ. Σπανός
[7]	Γεώργιος Ν.	»	5	70	-	-	»	Δημ(οτικόν) Νοσοκομ(εϊον)	Βρογχοπνευμ(ονία)	Β. Ρέκας
[8]	Καλλιόπη Π.	»	6	55	-	-	»	Όδ(ός) Μητροπόλ(εως)	Καρκίνος ήπατος	Α. Χρησιτίδης
[9]	Τιφβούλα Έ.	»	10	40	-	-	Ίσραηλ(ίτισσα)	Νεομ(άρτυρος) Γεωργίου	Έπιλόχιος	Νισίμ Λέβης
[10]	Έλένη Μ.	»	12	9	-	-	Χριστιαν(ή)	Μανωλιάσια	Καρδιακή	Β. Μιχαηλ(ίδης)
[11]	Αικατερίνη Τ.	»	13	27	-	-	»	Λοῦτσα	Πλευρίτις	Α. Χρησιτίδης
[12]	Αβράμ Έ.	»	14	24	-	-	Ίσραηλ(ίτης)	Φρούριον	Τυφοειδής	Μ. Κοφίνας

13	Παρασκευή Β.	»	16	60	-	-	Χριστιαν(ή)	Λακώματα	Νεφρίτις	Αδ. Τσατσάνης
14	Μιχαήλ Κ.	»	18	27	-	-	»	Όδον Πρεβέζης	Βρογχοπνευ(μονία)	Ζάμπαλος Ασύατρος
15	Πάνος Κ.	»	21	-	8	-	»	Μανωλιάσια	Όξεια έντερίτις	Ε. Παπᾶς
16	Ἀλεξάνδρα Μ.	»	23	-	-	7	»	»	Κωλικού	Ἀρ. Χρησιτίδης
17	Σαμουήλ Μ.	»	26	85	-	-	Ἰσραηλ(ίτης)	Φρούριον	Ἀρτηριοσκλ(ήρωσις)	Μ. Κοφίνας
[1]8	Ντεμούρ Γ.	»	28	80	-	-	Όθωμ(ανός)	Φρούριον	Συγκοπή	Χρ. Ρώσσης
[19]	Εὐλαμπία Γ.	»	29	-	4	-	Χριστιαν(ή)	Πλατεία Πάργης	Έντερίτις	Χρ. Ρώσσης
[20]	Γεώργιος Χ.	»	»	16	-	-	»	Νοσοκομ(εῖον) Χατζηκῶστα	Τύφος	Ἀ. Χρησιτίδης

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας τόν Ἰούλιον 1922 ἐν τῇ πόλει Ἰωαννίνων

Αὐξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον θανόντος	Χρονολογία θανάτου		Ἡλικία θανόντος			Θρήσκευμα	Συνοικία θανόντος	Αἰτία θανάτου	Όνομα ἰατροῦ	Επάγγελμα θανόντος	
		1922		Έτη	Μ(ήνες)	Ἡμ(έρας)						
1	Ἀμέλια Κ. ⁸²³	Ἰούλιος	1	-	10	-	Ἰσραηλίτις	Όδός Σπιτελείου	Έντερίτις	Νεσήμ Λέβης	-	

⁸²³ Θήλυ.

2	Έλένη Κ.	»	»	88	-	-	Όρθόδοξ(ος)	» Μητροπόλ(εως)	Γεροντική έξάντλ(ησις)	Δ. Βλαχλείδης	Άεργος	Χήρα
3	Κωνσταντούλα Νόθον	»	»	-	-	40	»	Ζευγάρια	Έντερίτιδα	Άδ. Τσατσάνης	-	-
4	Άλεξάνδρα Π.	»	2	-	4	-	»	Άγια Μαρίνα	Έντερίτιδα	Δ. Βλαχλείδου	-	-
5	Βασίλειος Ζ.	»	»	-	4	-	»	Μανωλιάσσο(ης)	Όξεία έντερίτις	Ε. Παπάς	-	-
6	Έλένη Χ.	»	3	32	-	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Φυματίωσις πνευμ(όνων)	Γ. Φάντης	Οικιακά	Έγγαμος
7	Βασίλειος Κ.	»	»	17	-	-	»	Όδ(ός) Ουΐλσωνος	Καρδιακ(ός)	Χρ. Ρώσης	»	Άγαμος
8	Σταῦρος Νόθον	»	4	-	4	-	»	Ζευγάρια	Έντερίτις	Χρ. Ρώσσης	-	-
9	Μαρίνα Κ.	»	5	-	15	-	»	Ζευγάρια	Βρογχοπνευμ(ονία)	Β. Κούρεντας	-	-
10	Έλευθερία Νόθον	»	6	-	-	20	»	Όδός Όλυμπιάδος	Γαστροεντερίτις	Μ. Σπανός	-	-
11	Άλεξάνδρα Ρ.	»	7	60	-	-	»	Μεϊντάνη	Βρογχοπνευμονία	Β. Μιχαηλίδης	Οικιακά	Έγγαμος
12	Δημήτριος Κ.	»	»	59	-	-	»	Δωδώνης	Καρδιακόν νόσημα	Ε. Παπάς	Βουλευτ ής	Άγαμος
13	Γεωργίτσα Κ.	»	»	65	-	-	»	Αιακιδών	Κατάρρους έντερική	Α. Τσατσάνης	Οικιακά	Χήρα
14	Χαϊριέ χήρα Μπεκήρ Σ.	»	9	85	-	-	Όθωμαν(ίς)	Σεμσεντικά	Βρογχική κατάρρους	Χ. Ρώσης	»	Χήρα
[1]5	Νάσιος Λ.	»	10	-	9	-	Χριστ(ιανός)	Πλατεΐα Σαπουντζάκη	Γαστροεντερίτις	Ν. Κοφίνας	-	-
[1]6	Βασίλειος Χ.	»	12	-	10	-	Χριστιαν(ός)	Αϊδόνη	Έντερίτις	Α. Τσατσάνης	-	-
17	Χαϊδίτσα Π.	»	13	75	-	-	»		Ούραμια	Δ. Βλαχλείδης		Χήρα

18	Βασιλική Π.	»	13	65	-	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Γεροντική έξάντλησις	Β. Γαρούφης		Άγαμος
19	Στέφανος Α.	»	13	-	2	-	»	Άνεξαρθρίας	Γαστροεντερίτις	Α. Χρηστίδης		
20	Ευθύμιος Κ.	»	14	-	-	11	»	Αρχιμανδρείου	Όξεϊα βρογχίτις	Στ. Χατζής		
21	Εσθήρ Ι.	»	»	90	-	-	Ισραηλίτισ(σα)	Φρούριον	Αρτηριοσκλ(ήρωσις)	Μ. Κοφίνας		Χήρα
22	Θήλυ νεκρόν Μιχαήλ Τ.	»	15				Χριστ(ιανή)					
23	Σωτήριος Κ.	»	15	-	-	50	»	Βλαχάβα	Έντερίτις	Π. Μολυβάδας		
24	Κωνσταντίνος Ζ.	»	15	1	-	-	»	Όδος Μπιζανίου	»	Αδ. Τσατσάνης		
25	Έλένη Κ.	»					»					Άγαμος
26	Χρήστος Π.	»	17	80	-	-	»	Ασωπίου	Ούραιμία	Β. Μιχαηλίδης		Έγγαμος (...)
27	Γεώργιος Νόθον	»	17	-	2	-	»	Αϊδόνη	Έντερίτις	Α. Τσατσάνης		
28	Έρμής Μιχ(αήλ) Μ. Λοχαγοῦ Νόθον	»	18	-	2	-	»	Ζευγάρια	Έντερίτις	Χρ. Ρώσης		
29	Έλένη Δ.	»	21	78	-	-	»	Αγία Μαρίνα	Γεροντική έξάντλ(ησις)	Τσατσάνης	Οικιακά	Χήρα
30	Τρύφων Στασινής Ζ. Νόθον	»	22	-	1	-	»	Περίβλεπτ(ος)	Έντερίτις			
31	Πολυξένη Νόθον	»	22	-	6	-	»	Λακάματα	Έντερίτις	Α. Τσατσάνης		
32	Θεόδωρος Τ.	»	22	52	-	-	»	Μανωλιάσσης	Λίμωξις έντέρων	Τσατσάνης	Υποδημ ατ(οποιο ς)	Έγγαμος
33	Γεώργιος Νόθον	»	23	-	7	-	»	Φρούριον	Γαστροεντερίτις			

34	Έλένη Μ.	»	24	-	18	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Όξεία έντερίτις	Β. Γαρούφης		
35	Έλένη Έ.	»	25	2	-	-	»	Παπάζογλου	Κακοήθης ελώδης πυρετός	Α. Τσατσάνης		
36	Σωτήριος Κ.	»	25	-	-	15	»	Λακώματα	Όξεία έντερίτις	Ε. Παπᾶς		
37	Φώτιος Χ.	»	26	-	9	-	»	Φρούριον	Γαστροεντερίτις	Γ. Φάντης		
38	Γεώργιος Μ.	»	27	1	-	-	»	Αλή πηγᾶδια	Χρόνια έντερίτις	Ε. Παπᾶς		
39	Έλένη Ν.	»	28	85	-	-	»	Όδος Σούτσου	Έγκεφαλ(ική) συμφόρησις	Μ. Κοφίνας		Χήρα
40	Μαθίλδη Μ.	»	28	-	9	-	Ίσραηλίτισ(σα)	Φρούριον	Βρογχοπνευμονία	Μ. Κοφίνας		
41	Μαζαλτώ Σ.	»	28	28	-	-	»	Όδος Σπιτελίου	Έγκεφαλικός όγκος	Ν. Κοφίνας		Άγγαμος
42	Παρασκευή Κ.	Ιούλιος	30	75	-	-	Χριστιαν(ή)	Όδος Σολωμού	Αρτηριοσκλήρ(ωσις)	Αδ. Τσατσάνης		Χήρα
43	Σταῦρος Κ.	»	31	-	11	-	»	»	Έντεροκολίτις	Χρησιτίδης		
44	Σωτήριος Π.	»	31	-	6	-	»	Άγία Μαρίνα	Έντερίτις	Τσατσάνης		

Αύγουστος 1922

1	Αθηνά Σ.	Αύγουστος	1	1	-	-	Χριστιανή	Όδ(ός) Άνεξααρ(ησίας)	Γαστροεντερ(ίτις)	Νισίμ Λέβης		
2	Παρασκευή Γ.	»	»	80	-	-	»	Μιρσιάδη	Ήμιπληγία	Β. Κούρεντας		Άγαμος
3	Ευγενεία Δ.	»	2	-	14	-	»	Ζαλακώστα	Έντερίτις	Γ. Φάντης		
4	Φωτεινή Κ.	»	2	-	4	-	»	Αλεξ. Νούτσου	»	»		
5	Κων/τίνος Τ.	»	2	-	18	-	»	Νήσος Ίωαν(νίνων)	Χρόνια έντερίτις	Ε. Παππας		
6	Νεογνόν Μορδοχάϊ Σ.	»	4	-	-	4	Ίσραηλ.	Φρούριον	Δυνατόν πυρετόν	Ν. Λέβης		
7	Αναστάσιος Κ.	»	4	90	-	-	Χριστιανός	Μανωλιάσσα	Κατάρρους έντερικός	Γ. Φάντης		Χήρος
8	Βασίλειος Τ.	»	5	-	-	18	»	Αϊδόνη	Όξεϊα έντερίτις	Ε. Παπας		
9	Αλίκη Τ.	»	5	-	9	-	»	Όδ(ός) Σαμουήλ	»	Ί. Βαδαλουκας		
10	Ευλαμπία Λ.	»	5	-	14	-	»	Γ. Κλεμανσώ	»	Στ. Χατζής		
11	Λάζαρος Έ.	»	6	32	-	-	»	Δημ(οτικόν) Νοσοκ(ομείον)	Δυσεντερία	Α. Τσατσάνης		
12	Ραχήλ Ί.	»	7	27	-	-	Ίσραηλ(ίτισσα)	Όδ(ός) Ζάππα	Γεροντική έξάντλ(ησις)	Ν. Λέβης		
[13]	Αλίκη Μ.	»	8	-	9	-	»	Όδ(ός) Σπιτελίον	Γαστροεντερίτις	»		
[14]	Παύλος Γ.	»	»	-	8	-	Χριστ(ιανός)	Όδ(ός) Ίατριδου	Όξεϊα έντερίτις	Γ. Φάντης		

15	Έλένη Τ.	»	9	40	-	-	»	» Ζαλακώστα	Τέτανος	Αδ. Τσατσάνης		
16	Μιχαήλ Κ.	»	»	57	-	-	»	Όδ(ός) Παπάζογλου	Κεραυνοβ(όλος) άποπληξία	Δ. Βλαχλείδης		Έγγαμος
17	Αθανάσιος Β.	»	10	75	-	-	»	Πάροδος Δωδώνης	Πλευριτικόν έμάτωμα	Ε. Παππᾶς		Έγγαμος
18	Έλένη Γ.	»	»	-	3	-	»	Καραϊσκάκη	Βρογχοπνευμονία	Γ. Φάντης		
19	Ζωΐτσα Τ.	»	13	-	6	-	»	Πάροδος Μανωλιάσσα	Γαστροεντερίτις	Β. Μιχαηλίδης		
20	Αικατερίνη Τ.	»	76	-	-	-	»	Γεροντοκομείον	Γεροντική έξάντλησις	Ε. Παππᾶς		
21	Στέφανος Σ.	»	15	47	-	-	»	Νήσος Ιωαν(νίνων)	Χρονία φυματίωσις	Ε. Παππᾶς		
22	Βασίλειος Γ.	»	»	60	-	-	»	Κλινική Δάνου	Κακοήθης έλώδης πυρετός	Δ. Δάνος		
23	Έλευθερία Κ.	»	»	-	8	-	»	Όδός Σπιτελίου	Σιφιλιτική	Γεωργόπουλ ος στρα- τιωτικός) ίατρός		
24	Ταρσίτσα Χ.	»	16	105	-	-	»	» Βλαχάβα	Καρδιακή	Στέφ(ανος) Χατζής		
[2]5	Έλένη Γ.	»	17	-	9	-	»	» Ιατροΐδου	Ατροφία	Γ. Φάντης		
[2]6	Δημ. Μ. ⁸²⁴	»	»	48	-	-	»	Νοσοκ(ομείον) Χατζηκώστα	Κακοήθης άναιμία	Π. Πουτέτσης		
27	Σπύρος Σ.	»	19	-	16	-	»	Πλατεΐα Σαπουντζάκη	Αθρεψία	Ν. Λέβης		
[2]8	Ρίνα Γ.	»	20	-	7	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Γαστροεντερίτις	Γ. Φάντης		

⁸²⁴ Άρρεν.

29	Φίλιππας Γ.	»	21	46	-	-	»	Δημοτ(ικόν) Νοσοκομ(εΐον)	Τραύμα διαμπερές κοιλίας	Β. Ρέκας		
30	Άρτιγενές νεκρόν Λεμονιάς Γ.	»	»	-	-	-	»	Πτωχοκομείον	Νεκρόν	Μ. Σπανός		
31	Νιμέτ Ρ. ⁸²⁵	Αύγουστος	22	70	-	-	Όθωμανίς	Όδ(ός) Σαμουήλ	Παρατύφος	Γ. Φάντης	Έργα- τική	
32	Παρασκευή Ζ.	»	26	13	-	-	Χριστιανή	Όδ(ός) Τζαβέλα	Φθίσις πνευμ(όνων)	Δ. Χατζής	Μαθήτ- ρια	
33	Δημήτριος Λ.	»	29	-	2	-	»	» Κλεμανσώ	Γαστροεντερίτις	Γ. Φάντης		
34	Μιχαήλ Ζ.	»	30	80	-	-	»	Γεροντοκομείον	Γεροντ(ική) έξάντλ(ησις)	Ε. Παππās	Άεργος	
35	Άννα Μ.	»	»	96	-	-	»	Όδ(ός) Μπιζανίου	»	Β. Κούρεντας		

⁸²⁵ Στο εξής και για ολόκληρο το μήνα Σεπτέμβριο, τα ονόματα των θανόντων στο πρωτότυπο είναι γραμμένα στο δεξι μέρος του πίνακα. Κατά συνέπεια και λόγω της τεράστιας φθοράς που έχει υποστεί το πρωτότυπο -ιδιαιτέρως στις άκρες των φύλλων- είναι αδύνατη, σε σημεία, η ανάγνωση των ονομάτων.

Μήν Σεπτέμβριος

1	Κατίνα Ν.	Σεπτέμβριος	1	35	-	-	Χριστιανή	Όδ(ός) Σαμουήλ	Φθίσις πνευμ(όνων)	Δ. Βλαχλειδης	Οικιακά
2	Άρρεν Αβδούλ Α.	»	1	-	-	-	Όθωμ(ανός)	Μεϊντάνι	Άτελές νεκρόν	Β. Ρέκας	
3	Άγγελική Φ.	»	»	75	-	-	Χριστιαν(ή)	Όδος Σουλίου	Χρονία νεφρίτις	Β. Μιχαηλ(ίδης)	Οικιακά
4	Μαργαρίτα Α.	»	3	-	18	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)	Έντερίτις	Β. Γαρούφης	
5	Βασιλική Σ.	»	»	24	-	-	»	Όδος Δωδώνης	Φυματ(ίωσις)	Α. Χρηστίδης	
6	Σμύρνη Β.	»	»	-	4	-	»	» Σολωμού	Έντερίτις	Α. Τσατσάνης	
7	Γεώργιος Τ.	»	»	48	-	-	»	» Σαντεπλέρ	Συγκοπή	Χρ. Ρώσσης	Δασοκόμος
8	Απόστολος Μ.	»	4	1	-	-	»	ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου) πάροδος	Έντερίτις βρογχ.	Τσατσάνης	
9	Ίσμα Μ.	»	7	-	2	-	Ίσραηλίτις	Όδος Σούτσου	Σπασμός γλωτίδος	Μ. Κορίνας	
10	Άλιζέ χήρα Σ. βέη	»	8	60	-	-	Όθωμ(ανίς)	» Μανωλιάσσης	Χρονία νεφρίτις	Β. Κούρεντας	Κτηματίς
[1]1	Άγγελική Ν.	»	9	85	-	-	Χριστιαν(ή)	» Ζαλακώστα	Κίρρωσις ήπατος	Αδ. Τσατσάνης	
[1]2	Γεώργιος Κ.	»	10	37	-	-	»	Πάροδος Δωδώνης	Φυματίωσις πνευμ(όνων)	Αδ. Τσατσάνης	
[1]3	Δημήτριος Κ.	»	11	40	-	-	»	Νοσοκ(ομείον) Χατζηκώστα	Σταφυλοκοκίασις	Π. Πουτέτσης	

14	Γεώργιος Ο.	»	14	55	-	-	»	Όδος Ανεξαρτησίας	Κεραυνοβόλος άποπληξία	Χρ. Ρώσης	
[1]5	Θωμάς Δ.	»	»	1	-	-	»	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Έντερίτις	Αδ. Τσατσάνης	
16	Μερόπη Π.	»	16	6	-	-	»	Φιλελλήνων	Έπιληψία	Στ. Χατζής	
17	Απόστολος Ζ.	»	16	65	-	-	»	»	Συγκοπή καρδιάς	Ι. Βαδαλοῦκας	
18	Ήλιος Γ.	»	17	-	-	40	»	» Ίατριδου	Γαστροεντερίτις	Δ. Βλαχλειδης	
19	Μιχαήλ Κ.	»	17	46	-	-	»	» Παύλου Μελά	Κεραυνοβόλος άποπληξία	Χρ. Ρώσης	
20	Σάρρα Γ. ⁸²⁶	»	18	75	-	-	Ίσραηλίτις	» Καλάρη	Χρονία έντερίτις	Μ. Κορίνας	
21	Χαρίκλεια Π.	»	18	18	-	-	Χριστιαν(ή)	Νήσος Ίωαννίνων	Χρονία φυματίωσις	Ε. Παπαῶς	
22	Στασινή έκθετον	»	19	-	15	-	»	Λακώματα	Έντερίτις	Αδ. Τσατσάνης	
[23]	Σπυριδούλα Π.	»	20	-	-	12	»	Όδος Τζαβέλλα	Άτροφία	Σπ. Τρίμας Στρατ(ιωτικός) ιατρός	
[24]	Σωτήριος Νόθο(ς)	»	22	1	-	-	»	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Έντερίτις	Β. Γαρούφης	
[25]	Παναγιώτης Π.	»	23	70	-	-	»	Πάρδος Φιλανθρωπινῶ ν	Καρδιακή	Γ. Φάντης	
[26]	Σοφία Νόθον	»	»	-	2	-	»	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Έντερίτις	Αδ. Τσατσάνης	
[27]	Άναστάσιος Β.	»	24	60	-	-	»	Σαράβα	Ήμιπληγία	Μ. Κορίνας	
[28]	Τέκνον Σίμου Σ.	»	»	-	-	-	»	Όδος Σαμουήλ	Γεννηθέν νεκρόν		
[29]	Σολομών Μ.	»	26	62	-	-	Ίσραηλίτις	Μάξ Νορδάου	Έξανθηματικός τύφος	Γ. Φάντης	

⁸²⁶ Θήλυ.

[30]	Αλεξάνδρα Κ.	»	»	75	-	-	Χριστιαν(ή)	Ζευγάρια	Υδρουψ ⁸²⁷	Β. Ρέκας	
[31]	Παναγιώτης Τ.	»	»	50	-	-	»	Δημοτικόν Νοσοκομείον	Προϊούσα παραλυσία	Α. Τσατσάνης	
[32]	Γοῦλα Γ.	»	28	35	-	-	»	Όδος Δωδώνης	Πλευροπνευμονία	Ά. Χριστίδης	
[33]	Αθανάσιος Ρ.	»	2(...)	1	-	-	»	ΚΑ΄ Φεβρουαρίου	Κακή διατροφή	Α. Τσατσάνης	
[34]	Γεώργ(γιος) (...)	»	(...)	(...)8	-	-	»	(...)	Χρόνια νεφρίτις	Αδ. Τσατσάνης	

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβίωσαντας ἐν τῇ πόλει Ἰωαννίνων τόν Ὀκτώβριον 1922

Αὔξ(ων) ἀριθ(μός)	Όνοματεπώνυμον θανόντος	Χρονολογία θανάτου		Ἡλικία θανόντος			Θρήσκευμα	Συνοικία	Αἰτία θανάτου	Όνομα ἰατροῦ	Ἐπάγγελμα	Οἰκογενειακή κατάσταση
		1922		Ἔτη	Μ(ήνες)	Ἡμ(έρες)						
1	Άρρεν Εὐθαλίας Κ.	8βριος	4	-	-	Πρόωρος τοκετός	Χριστ(ιανός)			Μαῖα Σ. Ζαλίγκα		
2	Αἰκατερίνη Μ.	»	5	92	-	-	»	Γεροντοκομ(εῖον)	Γεροντική ἐξάντλησις	Ε. Παπᾶς		
3	Δημήτριος Π.	»	9	75	-	-	»	Τσιριγότη	Όγκος παγκρέατος	Ι. Βαδαλοῦκας		

⁸²⁷ Πιθανῶς ὕδρωψ.

4	Δαβίδ Ι.	»	12	85	-	-	»	Βακούφ	Γεροντική έξάντλ(ησις)	Μ. Κοφίνας		
5	Έλένη Σ.	»	13	74	-	-	»	Φιλελλήνων	Καρδιακόν	Στ. Χατζής		
6	Αναστάσιος Π.	»	10	75	-	-	»	Σοποτοσέλιον	Γεροντική έξάντλησις	Μηχαΐλιδης		
7	Λούλα Τ.	»	15	35	-	-	Ίσραηλ(ίτισσα)	Άρσάκη	Καρδιακόν	Γ. Φάντης		
8	Αλεξάνδρα Τ.	»	16	1	5	-	Χριστιανός	Γρίβα	Χρονία έντερίτις	Περ. Μολυβάδας		
9	Σωτήριος Ζ.	»	17	45	-	-	»	Τζαβέλλα	Φυματίωσις πνευμόνων	Β. Μιχαηλίδης		
10	Χριστόφορος Β.	»	»	25	-	-	»	»	Γενικής μόλυνσεως συνεπεία σκωληκοειδίτιδος	Α. Χρησιτίδης		
11	Δημήτριος Έ.	»	»	75	-	-	»	Άνεξαρτησίας	Ύδρωπος άσκήτου	Α. Χρησιτίδης		
12	Άγλαΐα Ζ.	»	18	19	-	-	»	Παμβώτιδος	Φυματίωσις πνευμόνων	Π. Πουτέτσης		
13	Μιλτιάδης Χ.	»	»	8	-	-	» Έκ Δεμάτι	»	Κακοήθους όγκου	Π. Πουτέτσης		
14	Νικόλαος Φ.	»	19	50	-	-	»	Νήσος	Καρκίνου στομάχου	Ευάγ(γελος) Παπᾶς		
15	Αικατερίνη Μ.	»	20	60	-	-	»	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Φρενοβλαβής	Β. Γαρούφης		
16	Εύτυχία Μ.	»	23	1	-	-	»	Ίατριδου	Έντερίτιδα	Γ. Π. Φάντης		
17	Σολομών Κ.	»	24	45	-	-	Ίσραηλίτις	Σκουφᾶ	Πνευμονία γαγκρενώδης	Νισήμ Λέβης		
18	Μαρίνα Β.	»	26	27	-	-	Όρθόδοξος	Παμβώτιδος	Φυματιώδους μηνιγγίτιδος	Περ. Μολυβάδας		
19	Ίωάννης Π.	»	26	37	-	-	»	Πάρδος ΚΑ' Φεβρουαρι(ού)	»	Αδ. Τσατσάνης		
20	Γκιολσίτσα Σ.	»	27	80	-	-	Μουσουλμανίς	Εύθυμιού	Καρδιακή	Γ. Φάντης		

[21]	Σέβα Ν. ⁸²⁸	»	30	40	-	-	Ισραηλίτις	Σπιτελείου	Καρκίνου του ύπατος	Νισήμ Λέβης		
[22]	Βαρθάρα Νόθος (τροφός Μάνθα)	»	30	-	1	-	Όρθόδοξος	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Έντεριτις	Α. Τσατσάνης		
[23]	Γ. Δημήτριος	»	31	14	-	-	»	Σκουφά	Πυρετόνιτιδος	Γ. Φάντης		
[24]	Άρετή Τ.	»	31	1	-	-	»	Βλαχάβα	Έξ' άθρεψίας	Ρέκκας		
[25]	Ίωάν(νης) Β.	»	31	48	-	-	»	ΚΑ' Φεβρουαρίου	Χρόνιος βρογχικός κατάρρους	Αρ. Χρησιτίδης		

Μήν Νοέμβριος 1922

[1]	Π. Ίωάννης	Νοεμβρίου	1	95	-	-	Όρθόδοξος	Μητροπόλεως	Γεροντική έξάντλησις	Χρ. Ρώσσης		
[2]	(Θ)ήλυ Δημητρίου Α. πρόωρος τοκετός	»	2	-	-	-	»	Τσακάλωφ	Έκτρωση	Χρησιτίδης		
[3]	(...)λίας Η. ⁸²⁹	»	4	65	-	-	Ισραηλίτης	Αρσάκη	Βρογχοπνευμονία	Μ. Κοφίνας		
[4]	(Ε)λένη Γ.	»	9	-	3	-	Όρθόδοξος	Τσακάλωφ	Χρονίου ικτέρου	Αρ. Χρησιτίδης		
[5]	(Κω)νσταν- τίνος Α.	»	10	32	-	-	»	Μπιζανίου	Οίδημα πνευμόνων	»		

⁸²⁸ Θήλυ.

⁸²⁹ Άρρεν.

[6]	(...) Μ.	»	»	65	-	-	»	ΚΑ΄ Φεβρουαρίου	Πνευμονία	Αδ. Τσατσάνης		
[7]	(...)ης Ι. ⁸³⁰	»	»	75	-	-	Όθωμανός	Φρουρίου	Καρδιονεφρίτιδος	Νισήμ Λεβή		
[8]	(...) Σωτήριος	»	12	55	-	-	Όρθόδοξος	Παμβώτιδος	Ύπερτροφία προστάτου	Δ. Δάνος		Έκ Μοσχο- πόλεως Κορυτ- σᾶς
[9]	(Δημη)ητρούλα Μ.	»	»	2	-	-	»	Σαπουντζάκη	Χρονία έντερίτις	Β. Κούρεντας		
[10]	(...)σιος Δ. ⁸³¹	»	»	70	-	-	»	Άγ(ίου) Νικολάου	» νεφρίτις	Ευάγ(γελος) Παπάς		Μαυρο- νόρος
[11]	(..)στασία Δ. ⁸³²	»	13	72	-	-	»	»	Καρδιακόν	»		Τσαρα- πλανά
[12]	(...) Ματαθιάς	»	»	90	-	-	Ισραηλίτης	Φρούριον	Πνευμονία	Νισήμ Λεβή		
13	Θεμιστοκλῆς (νόθον)	»	14	-	2	-	Όρθόδοξος		Όξεια γαστροεντερίτις	Π. Πουτέτσης		
14	Χρηῆτος Π.	»	»	85	-	-	»	Φιλελλήνων	Γεροντική έξάντλησις	Σ. Χατζῆς	Έμπορος	
15	Ιωάννης Μ.	»	16	60	-	-	»	Ανεξαρτησίας	Περιοσφυγμένη κήλη	Δ. Δάνος	Ανθρακεύς	
16	Μαρία Τ.	»	21	60	-	-	»	Σαμουήλ	Φυματιώσεως καί άπόστηματων άρ(ιστερῆς) χειρός	Α. Χρησιδης		
17	Μωϋσῆ Ι.	»	»	63	-	-	Ισραηλίτης	Πύρρου	Ζαχαρώδους διαβήτου	Μ. Κοφίνας		

⁸³⁰ Άρρεν.

⁸³¹ Άρρεν.

⁸³² Θήλυ.

18	Έλένη Σ.	»	»	85	-	-	Όρθόδοξος	Νήσου	Γεροντική έξάντλησις	Ε. Παπᾶς		
19	Γεώργιος (έκθετον)	»	»	-	-	28	»		Ατροφία	Χ. Ρώσσης		
20	Γιαννούλα Α.	»	22	10	-	-	»	Ουΐλωνος	Όστρακιᾶς μετά κυνάγχης έξυδρωματικῆς	Α. Χρησιτίδης		
21	Ίωάννης Π.	»	23	65	-	-		Αιακιδῶν	Γρίπη	Αδ. Τσατσάνης		
22	Παρασκευή Ζ.	»	»	38	-	-		Κλεμανσώ	Φυματίωσις	Α. Χρησιτίδης		
23	Μιχαήλ Κ.	»	»	55	-	-			Καρκίνου λάρυγγος	Ε. Παπᾶς		
24	Μαρίνα Κ.	»	24	75	-	-		Σαπουντζάκη	Νεφρίτις	Αδ. Τσατσάνης		
25	Άρρεν μή βαπτισθέν γεννηθέν νεκρόν ιλάρχου Μ.	»	»					Βαλαωρίτου	Δυστοκία	Γ. Σταυρίδης		
26	Μαρίνα Γ.	»	25	57	-	-		Άγ(ίου) Νικολάου	Γεροντική έξάντλησις	Α. Χρησιτίδης		
27	Ευάνθια Φ.	»	»	70	-	-		Βαλαωρίτου	Βρογχοπνευμονία	Β. Μιχαηλίδης		
28	Βασίλειος Ζ.	»	27	2	-	-		Μανωλιάσης	Έντερίτις	Γ. Π. Φάντης		
29	Ευαγγελή Γ.	»	28	75	-	-		Νήσος	Γεροντική έξάντλησις	Ε. Παπᾶς		
30	Μιχαήλ Μ.	»	29	-	13	-		Δωδώνης	Έντερίτις	Ευάγ. Παπᾶς		
31	Έλένη Μ.	»	30	4	-	-		Ιατρίδου	Κοκκίτις	Σ. Χατζής		
32	Παναγιώτης Β.	»	»	49	-	-		Άνεξαρτησίας	Χρόνια νεφρίτις	Δ. Χατζής	Βιβλιοπώλης	

Μήν Δεκέμβριος 1922

1	Σελκέτ Β. ⁸³³	Δεκέμβριος	2	-	-	3	Όθωμανός	Τζαβέλλα	Πρόωρος τοκετός	Δ. Βλαχλείδης	
2	Κων/τίνος Ή.	»	2	2	-	-	Όρθόδοξος	Βελισσαρίου	Έντερίτις	Γ. Φάντης	
3	Αλεξάνδρα Γ.	»	2	40	-	-	Όρθόδοξος	Σαπουντζάκη	Όξεια έντερίτις	Β. Γαρούφης	
4	Ευαγγελή Τ.	»	3	-	18	-	»	Μανωλιάσσης	Έντερίτις	Χρ. Ρώσσης	
5	Στάμη Μ. ⁸³⁴	»	3	80	-	-	Ίσραηλίτης	Φρούριον	Καρδιακή	Γ. Φάντης	Οικιακά
6	Χρήστος Κ.	»	4	55	-	-	Όρθόδοξος	Ουΐλσωνος	Νευρασθενείας	Α. Χριστίδης	Κτίστης
7	Έλενη Κ.	»	7	-	8	-	»	Νοσοκ(ομείον) ΧΚῶστα Παμβώτιδος	Εὐλογία	Μιχ(αήλ) Σπανός	
8	Έλενη Μ.	»	7	2	-	-	»	Μανωλιάσσης	Έντερίτις	Χ. Ρώσσης	
9	Γεώργ(ιος) Τ.	»	8	76	-	-	»	Βλαχάβα	Εμφύσημα	Π. Μολυβάδας	Μεταπράτης
10	Βασιλική Τ.	»	9	-	-	10	»	Τζαλακῶστα	Γρίππη	Τσατσάνης	
[1]1	Στέφ(ανος) Σ.	»	9	-	10	-	»	Αιακιδῶν	Δυσπεψίας	Α. Τσατσάνης	
[1]2	Κων/ίνος Β.	»	12	85			»	Κοραή	Μιελίναδον (sic)	Γ. Σταυρίδης	
13	Βασιλική Π.	»	25				»	Αιακιδῶν	Νεφρίτις	Τσατσάνης	
[1]4	Θεόδωρος Κ.	»	14	3			»	Τζαμίον Λούτσης	Γρίππη	Χ. Ρώσσης	Πρόσφυξ
[1]5	Δαυβίδ Γ.		15	65			Ίσραηλίτης	Χρήστου Εὐθ.	Κύρωσις ήπατος	Μ. Κοφίνας	
16	Στέφανος Τ.		16	80			Όρθόδοξος	Σαπουντζάκη	Γριππῶδης βρογχοπνευμ(ονία)	Β. Γαρούφης	Άεργος
17	Αθηνᾶ Ζ.		17	11			»	Μανωλιάσσης	Δυσεντερία	Β. Κούρεντας	

⁸³³ Θήλυ.

⁸³⁴ Θήλυ.

18	Έκθετον Δημητρούλα		17	6			»	Μανωλιάσης	Έντεριτις	Ευάγ(γελος) Παππᾶς	
[19]	Αβδούλαχ Ν.		18	65			»	Στρασήμ Φεγ	Καρκίνου	Μιχαϊλίδης	Πρόσφυξ Δήμαρχος
20	Παρασκευούλα Δ.		18	2	6		»	Σαθήκ πασᾶ Ουΐλσωνος	Έντεριτις	Β. Κούρεντας	Πρόσφυξ
21	Μαρία Ο.		18	75			»	Δωδώνης	Ήμιπληγία	Α. Χριστίδης	
22	Νεογεννηθέν βρέφος Β. Χαϊμ		20			5	»	Φρούριον	Ατροφίας	Χ. Ρώσσης	
23	Φώτιος Λ.		20	80			»	Παύλου Μελᾶ	Γριπ(πώδης) πνευμον(ία)	Β. Κούρεντας	
24	Νικόλαος Κ.		20	65			»	Μανωλιάσης ἐπιστάτης γυμνασίου	Νεφρίτις	Ευάγγ. Παππᾶς	
25	Αϊκατερίνη Χ.		20	85			»		Μαρασμός	Γαρούφης	
26	Βασιλική Μ.		22	80			»	Γεροντοκομείον	Γεροντ(ική) ἐξάντλ(ησις)	Ευάγγ. Παππᾶς	
27	Ο. Σακελίων		22	70			»	Μανωλιάσης	Καρδ(ιακόν) νόσημα	Π. Λάππας	
28	Κυριακή Μ.		22	2			»	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Γρίπη	Α. Διαμαντακ.	
29	Παναγιώτης ἔκθετον		22	6			»	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Έντεριτις	Α. Διαμαντακ.	
30	Δέσποινα Γ.		23	16			»	Ν(οσοκομείον) Χατζηκῶστα	Γριπ(πώδης) πνευμονία	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ
31	Χαρίκλεια Ο.		24	70			»	Ίατριδου	Βρογχοπνευμον(ία)	Δ. Βλαχλείδης	
32	Καμάντου Γ. ⁸³⁵		24	65			»	Β. Γυμνάσιον	Γήρατος	Μ. Σπανός	Πρόσφυξ
[33]	Θέκλα Γ.		24	27			»	Παπούλα	Γρίπη	»	»
[34]	Γεωργίου Κ.		26	80			»	Δωδώνης		Βλαχλίδης	

⁸³⁵ Πιθανώς γυναικείο όνομα, λόγω καταλήξεως.

[35]	Σωτήριος Π.		26			45	»	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Βρογχίτις	Αδ. Τσατσάνης	
36	Δημήτριος Κ.		27	45			»	Δωδώνης	Βρογχοπνευμ(ονία)	Ευάγγ. Παππᾶς	
37	Κων/ίνος Μ.		28	50			»	ΚΑ΄ Φεβρ(ουαρίου)	Συγκοπή καρδ(ίας)	Τσατσάνης	Καστ(ανο)- πώλης
38	Κ. Μεχμέτ		28	75			Όθωμανός	Γοργόλη	Μαρασμός	Κοφίνας	Άεργος
[39]	Ιουλίας Σ.		29	50			Όρθόδοξος	Ν(οσοκομείον) Χατζηκώστα	Έκ γρίπτης	Β. Σκούρτης	Πρόσφυξ
40	Ιωάννης Κ.		30	3			»	Μανωλιάσσης	Βρογχοπνευμονίας	Κούρεντας	
[4]1	Νεογεννηθέν Καλλιόπης Κ.		30			3	»	Παμβώτιδος		Αγγ. Κριθαράς	
[42]	Βασίλειος Ο.		30	60			»	Ν(οσοκομείον) Χατζηκώστα	Συγκοπής καρδ(ίας)	Β. Σκούρτης	Πρόσφυξ
[43]	Θεμιστοκλής Κ.		30	4			»	Κιάφας	Βρογχοπνευμονίας	Β. Μιχαηλίδης	
44	Βασίλειος Χ.		31	42			»	Μάνου	Άκτητομηκύνσεως ⁸³⁶	Α. Χριστίδης	
45	Θεοδώρα Ρ.		31	20			»	Μανωλιάσσης	Ήμιπληγίας	Α. Χρησιτίδης	

⁸³⁶ Πιθανώς ακτινομυκητίαση.

Πίναξ ἐμφαίνων τούς ἀποβιώσαντας ἐν τῇ πόλει Ἰωαννίνων κατά μῆνα

Αὐξ(ον) ἀριθ(μός)	Ὄνοματεπών- υμον θανόντος	Χρονολογία θανάτου	Ἡλικία θανόντος			Θρήσκευμα	Ὅδος ἐνθα ἀπεβίωσεν	Ἐπάγγελμα	Αἰτία θανάτου	Ὄνομα ἱατροῦ	
			Ἔτη	Μ(ήνες)	Ἡμ(έρας)						
Μῆνας Ἰανουάριος 1923											
1	Σιμεών Μ.	2	17			Ἰσραηλίτης	Μάξ Νορδάου	Μαθητής	Μηνιγγίτις	Μ. Κοφίνας	
2	Μαρία Μ.	2	70			Ὁρθόδοξος	Βλαχάβα		Νεφρίτιδος	Ἀδ. Τσατσάνης	
3	Εὐφημία Σ.	2	105			»	Ἀρχιμανδρεῖον	Καλογραία	Μαρασμοῦ	Κ. Πολυχρονό- πουλος	
4	Μ. Ἀβραάμ	2	13			»	Χατζηκῶστα		Δυσεντερία	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ
5	Στέφανος Χ.	2			10	»	»			»	»
6	Εὐλαμπία Ο.	2	50			»	»		Πνευμονία	»	»
7	Κατίνα Δ.	2	80			»	Γεωργ(ίου) Σταύρου		Καρδ(ιακόν) νόσιμ(α)	»	»
8	Θεοδώρα Ν.	3	5			»	Μανωλιάσσης		Βρογχοπνευμο ν(ία)	Β. Μιχαηλίδης	
9	Ἀλκμήνη Δ.	3	1				»		»	Εὐάγγ. Παππᾶς	
10	Ἄννα Ο.	3	18				Χατζηκῶστα		Γρίπτης	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ
11	Ἡλίας Σ.	4	70				Σούτσου		Στηθάγχης	Μ. Κοφίνας	
12	Ἀγγελικὴ Ζ.	4	4				Μανωλιάσσης		Ἐντερίτις	Εὐάγγ. Παππᾶς	

13	Σερινιούς Α. ⁸³⁷	4		2					Βρογχο- πνευμ(ονία)	Μ. Σπανός	
14	Μαρία Ζ.	5		75			Μανωλιάσσης		Καρκίνου	Β. Μιχαηλίδης	
15	Αναστασία Σ.	5		30			Χατζηκώστα		Γρίππης	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ
16	Μαρία Μ.	5		4			Γερβασίου		»	Μιχαηλίδης	
17	Παντελής Κ.	5		65			Β. Γυμνασίου		Έντερίτιδος	Μ. Σπανός	Πρόσφυ(ξ)
18	Παναγιώτα Γ.	5		17			Κουραμπά		Έξανθ(ηματικ ός) τύφος	Αντωνα- ρόπουλος	Πρό(σφυξ)
19	Μαρία Σ.	5									Προσφ(υξ)
20	Βρέφος Χαρίκλειας Α.	5							Άτελης ανάπτυξις	Μ. Σπανός	Πρόσφυξ
21	Αλίκη Β.	5		10			Χατζηκώστα		Βρογχοπνευμο νία	Κ. Σκούρτ(ης)	
22	Αντιγόνη Δ.	6			2		Μανωλιάσσης		Γαστρο- εντερίτις	Χρ. Ρώσης	
23	Ανδρέας Ν.	7		30			ΚΑ΄ Φεβρουαρι(ού)		Συγκοπής	Β. Γαρούφης	
24	Γεώργιος Τ.	7		22			»		Βρογχίτις	Α. Χριστίδης	
25	Βασιλική Κ.	7		2			»		Βρογχο- πνευμονίας	Αδ. Τσατσά(νης)	
26	Έλένη Τ.	7			9		Ζωγράφου		»	Βαδαλούκας	
27	Ρεγινά Α.	8		60			Φρούριον			Κοφίνας	
28	Βασίλειος Σ.	9		75			ΚΑ΄ Φεβρ(ουαριού)		Γρίππης	Αδ. Τσατσάνης	
29	Ασπασία	9		15			Κουραμπά		Έξάντλησις	Π. Αντωνα- ρόπουλος	Πρόσφυξ
30	Δημήτριος Ρ.	9		65			Χατζηκώστα		Δυσεντερία	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ

⁸³⁷ Αρμενικής προελεύσεως όνομα, πιθανώς από γονακείο «Siranus».

31	Μουσταφᾶ Α.	9	35				Μανωλιάσσης		Γρίπη	Αδ. Τσατσάνης	
32	Χαράλαμπος Λ.	9	2 ^{1/2}				Νομογεωπόνων		Βρογχο-πνευμονίας	Μ. Σπανός	Πρόσφυξ
33	Έλένη Ι.	9	40						Έξάντλησις	Κ. Α(ρτεμ)ιάδης	Πρόσφυξ
34	Ίωάννης Β.	9	10						»	(...)	Πρό(σφυξ)
35	Μαρία Κ.	10					Μανωλιάσσης		Γεροντική αδυναμία	Χρ(...)	
36	Έλένη Γ.	10	25				ΚΑ' Φεβρ(ουαρίου)		Σφοδρού πυρετού	(...)	
37	Νικόλαος Τ.	10	20				Δωδώνη		Φυματίωσις	(...)	
38	Κων/νος Π.	10	60				Πτωχοκομείον		Πνευμονία	Μ (...)	
39	Μαυῶς Ν.	10	90			Ίσραηλίτης	Μοσχοπούλου		Καρδιακόν νόσημα	Γ. Π. Φάντης	
40	Λευκοθέας Κ.	10	2			Ορθόδοξος			Έξάντλησις	Α. Χριστίδης	Πρόσφυξ
[41]	Μιχαήλ Μ.	10	30			»	Χατζηκῶστα		Φαρυγγίτις	Κ. Σκούρτης	»
[42]	Γεσθημανή Γ.	10	5			»			Διάρροια	Κ. Αρτεμιάδης	»
[43]	Χαράλαμπος Β.	10	20			»			Διάρροια	»	»
[44]	Γιάννης Μ.	10	8			»			Διάρροια	»	»
[45]	Ίωάννης Ψ.	11	18			»	Νοσ(οκομείον) Αγάπη		Βρογχο-πνευμονία	Αδ. Τσατσάνης	Έκ Κράψης
[46]	Δέσποινα Χ.	11	38			»	Χατζηκῶστα		Δυσεντερία	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ
[47]	Μαρία Κ.	11	6			»	Σουλίου		Βρογχο-πνευμονία	Βλαχλίδης	»
[48]	Εὐανθία Κ.	11	40			»			»	Β. Πετρόπουλος	Πρόσφυξ
[49]	Έκθετον ἄνωνυμον	11		7		»	Χατζηκῶστα			Α. Χριστίδης	

[50]	Μαρία Κ.	11	65			»	Β. Γυμνασίου		Έξάντλησις	Μ. Σπανός	Πρόσφυξ
[51]	Αθανάσιος Δ.	11	6			»	Βαλαωρίτου		Λαρυγγίτις	Κ. Πολυχρονόπουλος	
[52]	Ευαγγελία Ρ.	11			40	»			Αιφνιδίου θανάτου	Β. Μιχαηλίδης	Έκ Κουρέντων
[53]	Γιώργιος Μ.	12	50			»	ΚΑ΄ Φεβρουαρίου		Βρογχοπνευμονία	Αδ. Τσατσάνης	Έκ Χαλκίδος
[54]	Κυριάκος Π.	12	8			»	Βελισσαρίου		Γρίππη	Κ. Αρτεμιάδης	Πρόσφυξ
[55]	Κατίνα Δ.	12	35			»	»		»	»	»
[56]	Μαρία Ι.	12	75			»	»		»	»	»
[57]	Ευάγγελος Δ.	12	8			»			Γρίππη	Μ. Σπανός	Πρόσφυξ
[58]	Θεόδωρος Ρ.	12		9		»	Μανωλιάσσης		Βρογχοπνευμονία	Β. Κούρεντας	
[59]	(...)αθίας Χ.	12	65			Ίσραηλ(ίτης)	Χρ. Ευθυμίου		Νεφρίτις	Μ. Κοφίνας	
[60]	(...)ουλα Φ. ⁸³⁸	13	75			Όθωμανίς	Διακονοβίτσα		Έξ αποπλήξεως	Μιχαηλίδης	
[61]	(...)ιάς Χ. ⁸³⁹	13	70			Όρθόδοξος	Νεομ(άρτυρος) Γεωργίου		Έξάντλησις	Α. Χριστίδης	
[62]	(Ανα)στάσιος Ζ.	13	68			»	ΚΑ΄ Φεβρουαρι(ού)		Γρίππης	Β. Γαρούφης	Έκ Παραμυθίας
[63]	(...)ουζος Θ. ⁸⁴⁰	13	60			»	Κοσμᾶ Παππᾶ		Καρδιακή πάθησις	Κ. Δημητρόπουλος	Πρόσφυξ
[64]	Μιχαήλ Κ.	13	63			»	Χατζηκῶστα		Δυσεντερία	Κ. Σκούρτης	»
[65]	Στελιανή Ρ.	13	55			»	»		Έξάντλησις	»	»
[66]	Έμμανουήλ Μ.	13	13			»	»		Πνευμονία	»	»
[67]	Έλένη Ξ.	14	80			»	Ζαλακῶστα		Ήμιπληγία	Βλαχλείδης	

⁸³⁸ Θήλυ.

⁸³⁹ Άρρεν.

⁸⁴⁰ Άρρεν.

[68]	Λαμπρινή Γ.	14	5			»	Δωδώνη		Νεφρίτις	Β. Κούρεντας	
[69]	Παρασκευάς Χ.	14	50			»			Φυματιώδης άσθηρίασις	Μ. Κοφίνας	Πρόσφυξ
[70]	Άννα Μ.	14	2			»	Βελισσαρίου		Διάρροια	Κ. Άρτεμιάδης	»
[71]	Ευθαλία Γ.	14	40			»	Έποικισμόν		Έξάντλησις	Β. Δημητρό- πουλος	»
[72]	Αθηνά έκθετον	14		2			ΚΑ' Φεβρουαρι(ου)		Γρίππη	Αδ. Τσατσάνης	
[73]	(...)τας Μ. ⁸⁴¹	14	45			»	Όλυμπιάδος		Βρογχίτις	Α. Χριστίδης	
[74]	(Κωνσ)ταν- τίνος Δ.	14			7		Κλεμανσώ		Βρογχοπ- νευμονία	Γ. Φάντης	
[75]	(...) Χ.	14					Σουλίου		Κακής διαίτης	Άντωνα- ρόπουλος	Πρόσφυξ
[76]	(...) Β. ⁸⁴²	14					(Κοσμᾶ) Παππᾶ		(Α)τροφία	Δημ(...)	Πρόσφυξ
77	Αλέξανδρος Κ.	15	3			Όρθόδοξος	Νήσος Ιωαννίνων			Ευάγγ. Παππᾶς	Πρόσφυξ
78	Αικατερίνη Δ.	15	35			»			Πνευμονία	Κ. Πολυχρονό- πουλος	Άργοστό- λιον
79	Γρηγόριος Γ.	15	50			»	Βελισσαρίου		Διάρροια	Κ. Άρτεμιάδης	Πρόσφυξ
80	Κυριακή Β.	15	50			»	Πλατ(εία) Πάργης		Κακής διαίτης	Δημητρό- πουλος	Πρόσφυξ
81	Άννα Μ.	15	10			»	Παμβώτιδος		Δυσεντερία	Κ. Σκούρτης	»
82	Μαρία Π.	15	21			»	Χατζηκῶστα		Γρίππη	»	»
83	Γεώργιος Π.	16	38			»	Πτωχοκομείον		Έξανθ(ηματικ ός) τυφος	Άντωναρό- πουλος	Παρα- μυθίας
84	Έμμανουήλ Χ.	16	3			»	Σουλίου		Κακής διαίτης	»	Πρόσφυξ

⁸⁴¹ Άρρεν.

⁸⁴² Άρρεν.

85	Πέτρος Κ.	16			15	»	Σαμουήλ		Έξάντλησις	Χρ. Ρώσης	Βορ(είου) Ηπείρου
86	Αικατερίνη Γ.	16	1			»	Τσακάλωφ		Βρογχο- πνευμονία	Α. Χρηστίδης	Έξ Αμφι- λοχί(ας)
87	Χαράλαμπος Έ.	16	50			»	Κουραμπά		Έξάντλησις	Άντωναρό- πουλος	Πρόσφυξ
88	Κατίνα Π.	16	40			»	Μανωλιάσσης		»	Α. Χρηστίδης	»
89	Αρτεμισία Λ.	18			17	»	ΚΑ' Φεβρουα(ίου)		Βρογχο- πνευμο(νία)	Αδ. Τσατσάνης	
90	Σωσάνα Κ.	18	75			»	Παππαζόγλου		»	Βαδαλούκας	
91	Αλίκη Τ.	18	5			»	Σαλονικιοῦ		Ένδοκαρδίτις	Β. Μιχαηλίδης	
92	Αλίκη Μ.	18	3			»	Σαπουνζάκη		Γρίππη	Αδ. Τσατσάνης	
93	Έλένη Ζ.	18	80			»	Ιατροίδου		Καρδιακή πάθησις	Γ. Π. Φάντης	
94	Μανώλης Λ.	18	60			»	Οΐκημ(α) έποικισμοῦ		Έντερϊτις	Δημητρό- πουλος	Πρόσφυξ
95	Μαρία Ι.	18	20			»	Χατζηκῶστα		Βρογχο- πνευμονία	Κ. Σκούρτης	»
96	Έλευθερία Σ.	18			20	»	Παπάζογλου		Γρίππη	Β. Μιχαηλίδης	
97	Ιωάννης Μ.	18	18			»	Β. Γυμνάσιον		Γρίππη	Μ. Σπανός	Πρόσφυξ
98	Παρθενία Λ.	19		4		»	ΚΑ' Φεβρουα(ίου)		»	Αδ. Τσατσάνης	
99	Αικατερίνη Μ.	19	70			»	Κολέττη		Έγκεφαλική αίμορραγία	Βαδαλούκας	
100	Χριστίνα Κ.	19	50			»			Έξάντλησις	Δημητρό- πουλος	Πρόσ(φυξ)
101	Άννα άγνώστου έπωνύμου	19	15			»	Βελισσαρίου		Καχεξία	Κ. Αρτεμιάδης	

102	Αναστασία άγνωστου έπωνύμου	19	20			»	»		»	»	
103	Γεώργιος Γ.	19	5			»	Κουραμπά		Περιτονίτις	Γ. Ρέκκας	
104	Βασιλική Ν.	19	15			»	»		Κακής διαίτης	Άντωναρό- πουλος	Πρόσφυξ
105	Χρήστος Χ.	19	60			Όρθόδοξος	Σουλίου		Έξάντλησις	Μ. Σπανός	»
106	Μιναχέμ Μ.	19	45			Ίσραηλ(ίτης)	Ζάππα		Γριπώδης μυοκαρδίτις	Μ. Κοφίνας	
107	Μαργαρίτης Μ.	20			10	Όρθόδοξος	Ουΐλσωνος		Έξάντλησις	Β. Κούρεντας	
108	Δημήτριος Κ.	20	14			»	Τοσίτσα		Βρογχο- πνευμονία	Μ. Κοφίνας	
109	Βασίλειος Π.	20	21			»	Σολομού		Φυματίωσις όστών	Β. Μιχαηλίδης	
110	Αντώνιος Μ.	20			22	»	Φιλελλήνων		Βρογχο- πνευμονία	Γ. Π. Φάντης	
111	Αναστασία Έ.	20				»			Φυματίωσις πνευμόνων	Π. Άντωναρό- πουλος	Πρόσφυξ
112	Φωτεινή Κ.	20	55			»	Σουλίου		Δυσσεντερία	Μ. Σπανός	»
113	Γεώργιος Ι.	20	60			»	Οΐκημ(α) έποικισμού		Έξάντλησις	Β. Δημητρό- πουλος	»
114	Κώστας Μ.	21	1				»		Βρογχίτις	»	
115	Άρχω Π.	21	22				Νοσ(οκομείον) Κουραμπά		Έξάντλησις	Άν(...)	
116	(...) Λ. ⁸⁴³	21	2(...)				(...)		(...)	(...)	

⁸⁴³ Θήλυ.

[117]	Άννα Μ.	21	40				Οΐκημ(α) έποικισμοῦ		Γρίππη	Β. Δημητρό- πουλος	Πρόσφυξ
[118]	Μαρία Λ.	21	65				»		Έντερίτις	»	»
[119]	Σπυρίδων Μ.	21	2				»		Δυστροφία	»	»
[120]	Α. Ναζλή	21	2				»		»	»	»
[121]	Λοΐζα Σ.	21	2				»		Δυσεντερία	Μ. Σπανός	»
[122]	Ούρανία Π.	21	20				Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα		Γρίππη	Κ. Σκούρτης	»
[123]	Αικατερίνη Σ.	21	50				ΚΑ' Φεβρουαρι(ου)		Σακχαρίτιδος	Α. Χριστίδης	
[124]	Κώστας Π.	21	60				»		Γρίππη	Β. Γαρούφης	
[125]	Ισαάκ Ν.	22	8				Νοσ(οκομείον) Κουραμπά		Διάρροια	Κ. Αρτεμιάδης	Πρόσφυξ
[126]	Αργυρούς Γ.	22	50				Νοσ(οκομείον) Βελισσαρίου		»	»	»
[127]	Έλένη έκθετον	22		7			ΚΑ' Φεβρουαρι(ου)		Γρίππη	Αδ. Τσατσάνης	
[128]	Χανά Κ. ⁸⁴⁴	23	85				Σούτσου		Άρτηριοσκληρ ώσεως	Μ. Κοφίνας	
[129]	(...)ατίνα Π. ⁸⁴⁵	23	25				Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα		Σκληρόνσεως	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ
[130]	(Χ)αρίκλεια Λ.	23	90				Καπλάνη		Έξάντλησις	Δ. Βλαχλείδης	
[131]	(...)στης Λ. ⁸⁴⁶	23		8			Άνεξαρτησίας		Άθρεψία	Δ. Οικονομίδης	Πρόσφυξ
[132]	(Τ)ωάννα Δ.	23	55				Νοσ(οκομείον) Βελισσαρίου		Καχεξία	Κ. Αρτεμιάδης	»

⁸⁴⁴ Θήλυ.

⁸⁴⁵ Θήλυ.

⁸⁴⁶ Άρρεν.

[133]	Ρουσάν Π.	23	18				»		»	»	»
[134]	Μαρία Ι.	24	50				Οϊκημ(α) έποικισμού		Γαστρο- εντερίτις	Μ. Σπανός	»
[135]	Κυριακή Σ.	24	22				»		Γρίππη	»	»
[136]	Έλένη Μ.	24	30				Νοσ(οκομείον) Κουραμπά		Νεφρίτις	Αδ. Τσατσάνης	Έκ Δρεστε- νίκου
[137]	Αικατερίνη Γ.	24	55				Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα		Πνευμονία	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ
[138]	Ευαγγελία Έ.	24	45				Όδος Μανωλιάσσης		Φυματίωσις πνευμόνων	Π. Αντωναρό- πουλος	»
[139]	Γιαουδά Λ. ⁸⁴⁷	25	38				Σούτσου		Μαρασμού	Νεσήμ Λεβή	
[140]	Αναστάσιος Λ.	25	70				Ζαλακώστα		Καρδιακόν νόσημα	Αδ. Τσατσάνης	
[141]	Κώστας Α.	25	48				ΚΑ΄ Φεβρουαρι(ού)		Παρατύφου	Α. Χριστίδης	
[142]	Λάζαρος Γ.	25	70				Νοσ(οκομείον) Βελισσαρίου		Έντερίτις	Κ. Αρτεμιάδης	Πρόσφυξ
[143]	(Α)νδρονίκη Θ.	25	30				Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα		Πνευμονία	Κ. Σκούρτης	»
[144]	Παναγιώτης Μ.	25	2				Ουΐλωνος		Βρογχοπ- νευμονία	Κ. Αρτεμιάδης	»
[145]	Αικατερίνη Γ.	26	55				Πλατεία Βενιζέλου		Γρίππη	Μ. Σπανός	»
[146]	Δημήτριος Μ.	26	2				ΚΑ΄ Φεβρουαρι(ού)		Βρογχοπ- νευμονία	Β. Γαρούφης	
[147]	Σοφία Κ.	26	3				Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα		Ατροφία	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ

⁸⁴⁷ Άρρεν.

[148]	Ζαβιώ Λ.	26	60			»		Γρίππη	»	»
[149]	Σεβαστή Μ.	26	33			»		Φυματίωσης	»	»
[150]	Παρασκευή Κ.	27	95			Έκ Νήσου		Γήρατος	Ι Βαδαλούκας	
[151]	Εύγενία Φ.	27	35			Φρούριον		Εύλογία	Περ. Μολιβάδας	
[152]	Μαρία Γ.	27	8			Νοσ(οκομείον) Βελισσαρίου		Καχεξία	Κ. Αρτεμιάδης	Πρόσφυξ
[153]	Παντελής Δ.	27	27			Κουραμπά		Δυσεντερία	Π. Αντωνα- ρόπουλος	»
[154]	Μ(ιχ)αήλ Π.	27	23			»		Έξάντλησις	»	»
[155]	(...) Δ.	27	38			»		Έντερϊτις	»	»
[156]	(...) Β.	(...)	(...)			Πλατεία Β(ενιζέλου)		(...)	(...)	
157	Χαράλαμπος Μ.	27	3			Πλατεία Σαπουντζάκη		Εύλογία	Αδ. Τσατσάνης	
158	Αθανάσιος Ρ.	28	1			ΚΑ΄ Φεβρουαρι(ού)		Βρογχοπ- νευμονία	»	
159	Κροϊσος Β.	28	13			Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα		Νεφρϊτις	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ
160	Φωτεινή Ι.	28	15			»		Γρίππη	»	»
161	Άγνωστου έπωνύμου φρενοβλαβής	28	18			»		Φρενοβλαβής	»	»
162	Κων/ϊνος Κ.	28	12			»		Δυσεντερία	»	»
163	Αναστασία Π.	28	52			Σουλίου		Έξάντλησις	Π. Αντωναρό- πουλος	»
164	Βασιλική Ν.	29	3			Μανωλιάσσης		Βρογχοπ- νευμονία	Περ. Μολιβάδας	
165	Γεώργιος Β.	29	45					Έξανθηματι- κού τύφου	Δημ(ήτριος) Βλαχλίδης	

166	Ιωάννης Ζ.	30	65				Μεϊντάνιον		Νεφρίτις	Χρ. Ρώσσης	
167	Βαοβάρα Δ.	30	30				Νοσ(οκομείον) Χατζηκώστα		Έκ γαγγραινης	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ
168	Σταῦρος Μ.	30	13				»		Γρίππη	»	»
169	Νικόλαος Κ.	30	8				Μανωλιάσσης		Βρογχοπ- νευμονία	Κ. Αρτεμιάδης	»
170	Κυριακή Σ.	30	17				Σαμουήλ		Γριππ(ώδη) πνευμονία	Κ. Σκούρτης	»
171	Μαρία άγνώστου έπωνύμου	30	35				»		Γρίππη	»	»
172	Κωνσταντίνος Π.	30	35				Κουραμπά		Έξανθηματι- κού τύφου	Π. Αντωνα- ρόπουλος	»
173	Ήρακλής Ν.	31	27				Καραϊσκάκη		Διαβητικόν νόσημα	Κ. Μιχαηλίδης	
174	Ίεσουλά Λ. ⁸⁴⁸	31	57				Φρούριον		»	Βλάσσης	
175	Έλένη Κ.	31	4				Σαμουήλ		Βρογχοπ- νευμονία	Κ. Σκούρτης	Πρόσφυξ
176	Στέφανος Θ. έκθετον		4				Δωδώνη		Μυνιγκίτις	Βλάσης	

⁸⁴⁸ Άρρεν.

ΜΕΡΟΣ Γ'
Στατιστικοί Πίνακες

Πίνακας 1⁸⁴⁹

Αιτίες θανάτου: αναλυτικός πίνακας θανάτων κατά μήνα

Έτος 1916

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.*</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	7	4	6	0	3	6	3	6	1	3	4	5	48
Νεοπλάσματα	1	0	1	0	0	1	2	1	0	1	3	1	11
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

⁸⁴⁹ Στο εξής σημειώνονται με αστερίσκο (*) οι μήνες ή / και τα έτη (στους συγκεντρωτικούς πίνακες) που εμφανίζουν ελλείψεις καταγραφές.

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.*</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιουν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	3
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	7	4	1	0	3	3	8	6	2	3	1	6	44
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	15	12	2	0	3	5	6	2	6	7	3	11	72
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	3	1	4	0	3	6	12	7	8	3	8	7	62
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	3
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	2	3	0	0	3	1	0	2	2	3	0	1	17

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.*</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	2	0	3	0	0	1	1	2	0	2	0	2	13
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	3	2	0	0	3	2	2	1	1	2	3	1	20
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0	0	2	0	1	0	2	0	0	0	1	3	9
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	1	5
<i>Σύνολο</i>	40	27	22	0	19	27	36	30	22	26	23	39	311

Έτος 1917

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.</i>	<i>Μάϊος*</i>	<i>Ιούν.*</i>	<i>Ιούλ.*</i>	<i>Αύγουστ.*</i>	<i>Σεπτέμβρ.*</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	5	6	7	2	1	0	0	0	0	3	7	6	37
Νεοπλάσματα	1	1	1	3	0	0	0	0	0	2	0	0	8
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	2
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	2	5

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.</i>	<i>Μάϊος*</i>	<i>Ιούν.*</i>	<i>Ιούλ.*</i>	<i>Αύγουστ.*</i>	<i>Σεπτέμβρ.*</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	9	5	6	4	0	0	0	0	0	3	9	4	40
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	10	4	8	7	0	0	0	0	0	3	8	24	64
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	4	4	3	5	1	0	0	0	0	7	10	5	39
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	2	1	4	1	0	0	0	0	0	1	1	3	13
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.</i>	<i>Μάϊος*</i>	<i>Ιούν.*</i>	<i>Ιούλ.*</i>	<i>Αύγουστ.*</i>	<i>Σεπτέμβρ.*</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	5
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	1	3	5	6	2	0	0	0	0	2	8	7	34
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	2	1	3	2	0	0	0	0	0	2	1	1	12
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	3
<i>Σύνολο</i>	35	28	39	34	5	1	0	0	0	23	48	53	266

Έτος 1918

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	10	5	7	7	4	5	13	20	13	4	5	10	103
Νεοπλάσματα	0	0	0	2	0	0	0	0	3	0	1	0	6
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	2	0	1	0	0	0	2	0	2	1	3	11

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	12	8	5	7	3	3	7	1	4	6	8	6	70
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	32	15	9	9	8	0	5	44	13	186	61	15	397
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	3	6	2	1	3	1	25	20	12	4	4	6	87
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	1	2	0	0	2	0	1	0	0	1	7
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	0	0	0	1	0	0	1	1	3	0	2	1	9
Κόπση, τοκετός και λοχεία	1	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	4

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0	0	0	0	0	1	1	1	3	0	0	2	8
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	13	16	4	3	3	1	3	6	8	11	5	6	79
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	2	5	1	0	0	1	1	4	0	1	0	0	15
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Σύνολο</i>	75	59	29	34	21	12	59	99	60	214	87	50	799

Έτος 1919

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	7	2	9	5	3	2	3	8	6	3	3	3	54
Νεοπλάσματα	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	5
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	0	3	0	2	0	0	0	1	0	1	1	8

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάιος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	3	0	2	1	4	2	9	3	5	0	6	6	41
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	16	0	4	5	11	3	3	7	8	5	10	5	77
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	2	0	2	0	1	3	8	16	16	2	4	4	58
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	3
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	4	0	0	1	0	0	1	0	1	3	1	4	15
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	1	1	2	0	0	0	0	0	0	1	1	0	6
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	3	2	4	1	1	0	4	1	5	6	1	2	30
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	1	0	2	0	2	0	0	0	1	0	0	0	6
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	4
<i>Σύνολο</i>	37	6	28	15	25	10	30	36	44	21	30	29	311

Έτος 1920

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	9	4	5	4	7	5	3	7	6	7	3	6	66
Νεοπλάσματα	2	2	0	0	1	0	0	2	3	0	1	1	12
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	0	1	0	0	0	1	1	0	1	1	0	5

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	4	7	1	3	6	2	2	3	5	8	7	11	59
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	6	26	18	8	7	2	3	3	2	7	10	12	104
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	3	8	4	3	1	2	19	11	15	3	2	4	75
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	4
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	1	2	2	0	0	0	2	0	1	1	1	0	10
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	2	3	1	0	2	2	3	3	2	1	4	2	25
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	7	4	4	4	1	2	2	2	3	1	5	1	36
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	1	0	1	0	1	1	0	2	1	0	2	1	10
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Σύνολο	36	58	37	23	27	16	40	34	39	30	37	38	415

Έτος 1921

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	6	6	8	2	4	6	4	10	2	6	5	5	64
Νεοπλάσματα	0	0	0	0	1	3	1	0	0	1	2	2	10
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	2	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1	7

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάιος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιουλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	5	3	6	3	2	4	3	4	3	6	5	11	55
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	6	2	8	19	5	4	2	4	1	3	2	2	58
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	3	0	1	6	3	5	14	20	2	8	1	5	68
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	1	0	0	0	1	1	2	1	0	0	0	2	8
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	1	3	3	1	4	1	1	1	3	3	3	1	25
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	1	1	9	0	0	1	4	2	1	1	4	0	24
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	1	4	3	4	0	0	3	4	1	2	3	6	31
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0	0	0	0	0	1	1	2	1	0	0	2	7
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	3
<i>Σύνολο</i>	26	23	39	35	20	26	38	50	14	30	27	39	367

Έτος 1922

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	5	8	6	5	2	4	2	7	6	3	4	2	54
Νεοπλάσματα	1	0	1	1	2	1	1	0	0	4	1	1	13
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	0	1	1	0	0	1	0	3	2	0	2	10

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	10	1	2	3	5	3	5	2	5	2	2	5	45
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	2	14	8	4		2	5	3	2	2	6	15	63
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	1	2	2	1	1	5	24	13	10	5	5	10	79
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	2	0	1	3	1	2	2	0	3	0	4	2	20
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιουλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	5	3	2	0	3	1	1	2	3	1	3	3	27
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	2	1	2	4	1	1	3	4	1	4	6	4	33
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	2	0	0	1	0	0	0	1	1	1	0	0	6
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3
<i>Σύνολο</i>	30	30	26	23	15	20	45	35	34	25	32	45	360

Έτος 1923

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	18	11	21	14	19	11	10	11	10	8	10	5	148
Νεοπλάσματα	1	1	1	1	2		1	1	1	2	1	1	13
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	3	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	5
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	3	0	0	5	2	1	0	0	1	0	2	1	15

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	12	2	5	8	3	4	2	3	0	5	7	3	54
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	61	18	23	20	13	5	1	4	1	1	6	7	160
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	27	9	14	7	3	6	10	17	12	6	8	11	130
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	4	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	7
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	6	1	2	2	4		1	3	1	1	1	0	22
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	3

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	5	1	3	2	3	2	0	0	1	5	2	5	29
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	30	4	4	5	2	2	1	3	4	4	0	5	64
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	5	0	0	0	2	1	0	0	1	1	0	2	12
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	3
<i>Σύνολο</i>	176	47	74	65	53	32	29	45	33	35	37	41	667

Έτος 1924

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	5	6	7	5	9	6	7	8	8	4	7	9	81
Νεοπλάσματα	0	0	1	2	4	1	1	1	2	0	2	1	15
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	2
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	3	1	1	0	0	0	1	2	0	2	0	0	10

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάιος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	12	9	5	3	7	1	5	3	1	7	4	2	59
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	14	14	15	14	1	6	1	1	0	5	2	8	81
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	4	4	2	2	1	6	12	6	3	2	2	4	48
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	1	0	2	0	0	0	0	0	1	0	2	6
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	3	1	1	2	1	2	0	1	1	5	1	7	25
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάιος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	1	3	1	1	3	1	1	2	1	4	1	9	28
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	2	5	3	3	0	1	4	4	5	5	7	2	41
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	3	0	1	0	1	0	3	0	1	0	2	0	11
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2
<i>Σύνολο</i>	47	44	37	35	29	24	36	28	24	35	30	45	414

Έτος 1925

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	7	7	10	48	9	12	10	7	9	11	1	4	135
Νεοπλάσματα	0	0	1	0	3	1	1	1	1	0	0	2	10
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	3	2	0	1	1	2	0	0	0	1	1	1	12

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	6	1	2	1	4	3	3	4	2	0	4	6	36
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	22	11	35	40	14	11	2	4	2	6	2	8	157
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0	4	4	1	1	3	6	12	3	2	3	3	42
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	2	1	2	1	0	0	2	0	0	0	0	0	8
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	3	0	0	2	2	2	3	0	1	2	2	2	19
Κόψη, τοκετός και λοχεία	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0	0	0	1	0	0	3	0	0	1	1	1	7
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	4	0	0	5	1	3	1	3	1	2	1	6	27
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	1	0	3	1	0	2	1	0	0	0	1	1	10
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	1	1	0	0	1	0	2	0	2	0	0	0	7
<i>Σύνολο</i>	51	29	57	101	36	39	34	31	22	26	16	37	479

Έτος 1926

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	6	7	9	6	7	9	12	8	7	10	4	3	88
Νεοπλάσματα	1	4	0	0	1	3	2	2	0	0	1	1	15
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	2
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	4

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	4	1	7	5	2	2	3	4	4	3	4	4	43
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	5	7	16	12	8	5	4	1	3	4	5	13	83
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	4	0	1	1	2	6	10	23	10	1	8	1	67
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	4
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	4	0	2	1	0	2	1	2	1	2	1	0	16
Κόψη, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	3

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	2	0	3	0	0	0	3	2	0	1	1	0	12
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	1	0	1	6	2	1	0	1	2	0	5	4	23
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2	2	1	7
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	0	2	3	2	1	0	1	1	1	1	12
<i>Σύνολο</i>	28	20	40	34	25	31	38	46	30	27	34	29	382

Έτος 1927

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	4	4	2	2	4	4	7	9	11	8	7	9	71
Νεοπλάσματα	1	1	0	2	2	1	2	1	0	0	0	2	12
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	2	6
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	1	0	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1	7

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	3	5	7	3	2	2	3	3	2	0	6	5	41
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	12	7	12	3	7	3	2	3	3	8	11	8	79
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	1	3	2	0	3	0	10	16	8	8	7	2	60
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	1	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	4
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	3	3	2	0	1	2	1	1	1	3	1	4	22
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	2

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	2	2	2	2	1	1	0	0	2	1	3	2	18
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	5	4	3	1	1	2	3	2	1	3	3	2	30
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	2	0	1	0	1	0	0	3	0	1	0	1	9
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	3
<i>Σύνολο</i>	37	30	33	15	23	17	31	40	29	35	39	38	367

Έτος 1928

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	6	8	8	6	8	4	6	10	19	27	6	8	116
Νεοπλάσματα	3	2	2	2	1	1	2	1	2	0	2	1	19
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	0	4
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	3
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	1	2	2	1	2	1	1	3	0	0	3	16

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάιος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	7	6	6	5	7	7	5	2	5	5	7	9	71
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	16	14	23	15	7	5	4	6	2	1	2	9	104
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	3	0	2	4	2	2	11	21	8	3	6	1	63
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	1	0	2	1	1	1	1	1	1	1	10
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	6	2	4	1	0	4	3	0	1	2	2	2	27
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	2	2	2	0	0	1	1	1	0	0	1	2	12
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ερυθρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	2	3	4	3	1	1	5	2	2	4	1	4	32
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0	1	2	0	1	0	0	1	0	0	0	0	5
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	0	0	1	0	2	1	1	0	0	0	5
<i>Σύνολο</i>	45	39	57	40	32	28	43	48	46	43	30	40	491

Έτος 1929

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	9	1	4	9	4	8	4	10	12	8	3	5	77
Νεοπλάσματα	0	2	0	0	1	2	1	1	3	1	0	3	14
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	3
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	4
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	1	0	0	0	0	1	1	1	2	1	1	1	9

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	4	4	6	3	3	3	2	4	9	2	8	5	53
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	6	9	28	4	3	2	2	0	1	3	8	8	74
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	2	2	5	3	4	3	4	6	7	3	2	4	45
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	5
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	2	1	1	3	1	1	0	0	1	4	2	0	16
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	1	0	2	0	0	1	0	0	4

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	5	0	0	1	0	0	0	0	2	1	2	1	12
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	7	4	6	2	3	2	0	3	1	2	2	3	35
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	2	0	1	1	0	0	0	2	0	1	2	1	10
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	2	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	6
<i>Σύνολο</i>	42	25	51	26	22	26	16	29	39	29	32	32	369

Έτος 1930

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	4	5	6	3	3	1	9	14	10	8	8	3	74
Νεοπλάσματα	1	1	1	0	0	0	1	1	2	1	0	2	10
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	2	0	3	0	0	0	0	0	0	0	1	1	7

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	5	5	4	2	3	2	4	4	6	3	3	3	44
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	5	6	8	7	5	3	1	1	3	2	6	4	51
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	1	4	4	2	5	1	13	8	7	5	5	1	56
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	4	3	1	0	2	0	2	0	2	1	2	1	18
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	3

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0	0	2	2	2	0	0	2	2	0	1	1	12
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	4	6	5	2	0	1	3	5	3	1	6	3	39
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0	1	0	1	1	1	0	3	4	0	0	1	12
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	3	0	0	1	1	1	2	1	0	1	10
Σύνολο	28	32	37	19	21	12	34	39	41	22	33	22	340

Έτος 1931

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	6	3	7	3	3	9	8	18	2	10	6	4	79
Νεοπλάσματα	1	1	1	1	0	0	3	2	0	0	1	1	11
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	1	1	1	2	0	0	0	1	0	2	0	1	9

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	11	5	5	1	5	5	9	6	5	5	6	8	71
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	11	14	5	2	5	1	4	3	5	2	4	8	64
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	1	1	3	6		6	6	29	13	2	2	2	71
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	1	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	5
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	3	2	3	1	0	1	2	2	4	0	2	2	22
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	3

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	3	4	2	3	0	3	1	1	2	0	2	4	25
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	2	3	3	3	3	1	2	4	1	0	3	3	28
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	2	1	2	0	0	1	0	1	1	2	0	0	10
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1	0	5
<i>Σύνολο</i>	43	36	33	23	18	28	37	70	34	23	28	33	406

Έτος 1932

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	2	2	2	4	6	5	8	8	4	5	7	3	56
Νεοπλάσματα	2	0	2	0	1	4	0	0	1	4	1	1	16
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	1	1	1	0	0	1	0	1	0	1	1	1	8

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	8	6	4	3	6	2	5	3	6	2	5	4	54
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	6	10	12	6	3	1	7	1	2	3	7	17	75
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	5	5	2	4	2	6	4	10	13	8	5	1	65
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	0	0	1	0	2	2	2	0	1	1	9
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	2	0	4	2	1	1	1	2	0	1	3	1	18
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	2	1	3	1	0	0	1	0	0	0	1	2	11
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	3	4	2	2	2	0	2	3	5	3	4	2	32
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	1	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0	1	6
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	1	0	1	0	2	2	0	1	0	1	8
Σύνολο	32	30	33	23	23	21	35	32	34	30	35	35	363

Έτος 1933

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	2	5	4	0	7	4	2	3	9	1	4	7	48
Νεοπλάσματα	2	0	7	0	1	0	2	2	2	2	2	0	20
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	4
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	2	0	0	1	2	0	0	0	1	2	0	0	8

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	7	5	6	4	3	5	3	4	2	7	5	9	60
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	14	8	16	18	5	3	2	3	3	3	3	2	80
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	3	3	0	4	1	3	8	8	3	3	1	4	41
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	3
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	4	2	0	1	1	3	0	1	1	0	1	3	17
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	3

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	1	0	1	0	1	0	0	0	1	2	0	1	7
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	7	5	1	0	2	0	2	2	0	2	2	4	27
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	2	2	1	0	1	2	1	1	0	0	0	0	10
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	1	0	3	0	0	3	2	1	1	0	0	0	11
<i>Σύνολο</i>	45	31	41	28	25	24	25	26	23	22	19	31	340

Έτος 1934

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	5	9	7	2	5	3	6	6	12	7	2	3	67
Νεοπλάσματα	2	1	2	2	1	0	1	3	1	0	1	0	14
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	2	0	4	1	0	1	0	0	0	0	2	0	10

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	7	7	4	3	3	3	1	2	3	7	5	5	50
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	14	6	10	8	1	5	3	3	2	4	4	12	72
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	3	2	2	1	3	1	5	8	4	3	2	1	35
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	2	0	0	0	0	0	0	0	2	1	1	0	6
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	0	3	1	3	1		2	1	1	1	2	4	19
Κύηση, τοκετός και λοχεία	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	4	2	0	0	1	1	0	1	1	0	3	0	13
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	6	3	8	3	2	3	1	3	1	0	7	3	40
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	1	3	2	2	0	0	4	2	0	0	1	1	16
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	1	0	1	0	0	2	1	3	1	0	0	9
Σύνολο	47	37	40	26	17	17	25	31	31	24	30	29	354

Έτος 1935

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	5	5	2	6	2	4	2	10	6	3	7	5	57
Νεοπλάσματα	3	1	2	1	1	3	2	0	2	0	1	0	16
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	3
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	5	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0	9

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	2	6	7	6	6	2	6	1	1	5	4	6	52
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	4	11	10	1	1	2		2	4	2	4	6	47
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	2	0	0	1	3	3	4	6	3	9	6	4	41
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	2	0	2	1	2	2	1	3	2	1	1	0	17
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	1	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	5

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	2	0	1	1	0	0	0	0	1	2	0	1	8
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	8	3	5	2	4	2	1	1	5	6	2	3	42
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0	1	1	0	0	1	2	0	1	0	0	2	8
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	5
Σύνολο	29	34	31	19	20	22	19	26	26	31	27	28	312

Έτος 1936

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	6	2	5	5	3	8	4	8	9	3	7	5	65
Νεοπλάσματα	1	2	1	1	1	2	3	2	0	2	0	0	15
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2	0	0	4
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	2
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	1	0	1	0	1	0	1	1	0	1	3	9

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	4	6	5	6	6	7	3	1	5	4	7	7	61
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	7	10	7	6	5	3	3	1	4	2	8	19	75
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0	0	0	2	2	1	14	11	8	2	0	5	45
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	2	0	0	0	0	2	0	0	1	1	0	6
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	3	0	0	1	0	3	2	0	2	1	1	1	14
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	3

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	1	3	0	4	0	1	4	2	0	1	3	1	20
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	2	4	4	1	2	1	4	1	2	1	6	0	28
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0	0	3	1	2	1	0	0	0	0	2	0	9
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	1	2	0	0	2	1	0	2	1	1	0	1	11
<i>Σύνολο</i>	25	32	26	28	23	30	39	31	32	23	38	45	372

Έτος 1937

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	8	3	6	7	10	4	9	7	7	5	9	6	81
Νεοπλάσματα	1	0	1	1	1	1	1	1	2	1	3	2	15
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	2
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	4

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάιος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	13	4	5	4	4	2	5	3	7	8	4	6	65
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	13	14	11	9	3	3	1	1	3	2	5	5	70
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	3	1	5	0	3	2	10	6	9	5	5	3	52
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	4
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	0	0	4
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	3	3	3	2	1	2	2	0	2	1	0	1	20
Κύηση, τοκετός και λοχεία	1	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	5

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1	8
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	2	2	2	1	0	0	0	2	1	4	0	1	15
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	2	0	0	0	1	1	1	2	0	0	1	1	9
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	2	0	0	0	1	0	2	1	1	0	0	7
Σύνολο	47	31	35	26	25	19	31	28	33	31	30	27	363

Έτος 1938

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	6	4	4	2	4	5	6	9	5	3	7	2	57
Νεοπλάσματα	1	0	1	0	2	3	1	3	1	2	3	2	19
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	3
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0	0	1	2	0	1	0	0	1	1	1	0	7

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	6	1	7	5	8	6	6	2	3	5	7	8	64
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	4	8	4	6	5	1	1	3	2	5	7	4	50
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	1	0	1	0	0	0	2	9	7	2	3	2	27
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	2	1	3	2	0	3	1	0	1	1	0	2	16
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	2	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	7
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	3	2	1	1	0	1	1	1	0	0	2	1	13
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0	1	1	1	0	1	1	0	3	0	1	0	9
Εξωγενή αιτία νοσηρότητας και θνησιμότητας	1	1	1	1	1	0	1	3	0	1	0	2	12
Σύνολο	26	19	26	22	20	21	21	32	23	22	32	23	287

Έτος 1939

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	2	5	7	3	10	7	0	3	3	9	4	3	56
Νεοπλάσματα	4	2	1	0	1	1	4	1	0	0	1	2	17
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	2
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	1	0	4	0	1	1	1	0	2	1	0	0	11

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	12	5	6	4	6	1	6	1	3	1	3	6	54
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	7	3	9	2	2	2	1	4	1	4	2	8	45
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	2	3	3	1	2	2	1	11	5	3	4	2	39
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	2
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	2	1	1	2	0	1	1	0	1	1	4	2	16
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	1	0	0	0	2	1	0	0	0	0	3	0	7
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά και κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	2	2	2	4	1	0	0	0	1	2	0	6	20
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	5
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	2	1	1	0	0	0	1	0	6	0	0	0	11
<i>Σύνολο</i>	37	22	35	16	25	16	16	21	24	24	22	30	288

Έτος 1940

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	5	2	1	5	4	3	6	3	4	5	3	11	52
Νεοπλάσματα	1	3	0	1	0	3	0	1	1	2	0	1	13
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	2	2	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	8

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	11	10	7	8	0	3	4	3	3	5	2	13	69
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	7	2	6	3	5	2	2	1	4	4	3	36	75
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	1	1	1	0	2	2	3	6	4	1	2	2	25
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	2	1	0	0	0	1	3	2	1	1	1	5	17
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0	0	1	0	1	0	2	0	0	0	0	0	4

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>	<i>Σύνολο</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0	3	0	1	1	0	1	0	0	1	3	2	12
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	2	1	1	2	1		1	2	0	1	7	4	22
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0	0	1	0	2	0	0	0	1	0	21	8	33
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0	0	0	0	2	2	1	1	2	4	30	26	68
Σύνολο	31	25	18	23	19	17	24	19	22	24	72	108	402

Πίνακας 2

Σχετικά μεγέθη εκάστης κατηγορίας νόσων σε συνάρτηση με το σύνολο των θανάτων κατά μήνα

Έτος 1916

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.*</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,175	0,148	0,273	0,000	0,158	0,222	0,083	0,200	0,045	0,115	0,174	0,128
Νεοπλάσματα	0,025	0,000	0,045	0,000	0,000	0,037	0,056	0,033	0,000	0,039	0,130	0,026
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,033	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,037	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.*</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,077	0,000	0,026
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,175	0,148	0,045	0,000	0,158	0,111	0,222	0,200	0,091	0,115	0,044	0,154
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,375	0,445	0,091	0,000	0,158	0,185	0,167	0,067	0,273	0,269	0,130	0,282
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,075	0,037	0,182	0,000	0,158	0,223	0,333	0,233	0,364	0,115	0,348	0,179
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,045	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,046	0,000	0,000	0,037	0,000	0,000	0,045	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	0,050	0,111	0,000	0,000	0,158	0,037	0,000	0,067	0,091	0,116	0,000	0,026

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.*</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,033	0,000	0,000	0,000	0,000
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,050	0,000	0,136	0,000	0,000	0,037	0,028	0,067	0,000	0,077	0,000	0,051
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,075	0,074	0,000	0,000	0,158	0,074	0,056	0,033	0,045	0,077	0,130	0,025
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,000	0,000	0,091	0,000	0,052	0,000	0,055	0,000	0,000	0,000	0,044	0,077
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,046	0,000	0,000	0,037	0,000	0,034	0,046	0,000	0,000	0,026
<i>Σύνολο</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>0,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>

Έτος 1917

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.</i>	<i>Μάϊος*</i>	<i>Ιούν.*</i>	<i>Ιούλ.*</i>	<i>Αύγουστ.*</i>	<i>Σεπτέμβρ.*</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,143	0,214	0,179	0,059	0,200	0,000	0,000	0,000	0,000	0,130	0,146	0,113
Νεοπλάσματα	0,029	0,036	0,026	0,088	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,087	0,000	0,000
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,021	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,200	1,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,029	0,000	0,026	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,021	0,038

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.</i>	<i>Μάϊος*</i>	<i>Ιούν.*</i>	<i>Ιούλ.*</i>	<i>Αύγουστ.*</i>	<i>Σεπτέμβρ.*</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,257	0,178	0,154	0,118	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,131	0,188	0,075
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,286	0,143	0,205	0,206	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,131	0,166	0,453
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,114	0,143	0,077	0,147	0,200	0,000	0,000	0,000	0,000	0,304	0,208	0,094
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,059	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,036	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	0,057	0,036	0,102	0,029	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,043	0,021	0,057
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος*</i>	<i>Ιούν.*</i>	<i>Ιούλ.*</i>	<i>Αύγουστ.*</i>	<i>Σεπτέμβρ.*</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,000	0,071	0,000	0,029	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,021	0,019
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,028	0,107	0,128	0,176	0,400	0,000	0,000	0,000	0,000	0,087	0,166	0,132
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,057	0,036	0,077	0,059	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,087	0,021	0,019
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,026	0,030	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,021	0,000
Σύνολο	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,000	0,000	0,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1918

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,133	0,085	0,241	0,206	0,190	0,417	0,220	0,202	0,217	0,019	0,058	0,200
Νεοπλάσματα	0,000	0,000	0,000	0,059	0,000	0,000	0,000	0,000	0,050	0,000	0,011	0,000
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,027	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,000	0,034	0,000	0,029	0,000	0,000	0,000	0,020	0,000	0,009	0,011	0,060

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,160	0,135	0,172	0,206	0,143	0,250	0,118	0,010	0,066	0,028	0,092	0,120
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,427	0,254	0,310	0,265	0,381	0,000	0,085	0,445	0,217	0,869	0,701	0,300
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,040	0,102	0,069	0,029	0,143	0,083	0,424	0,202	0,200	0,019	0,046	0,120
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,017	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,035	0,059	0,000	0,000	0,034	0,000	0,017	0,000	0,000	0,020
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	0,000	0,000	0,000	0,029	0,000	0,000	0,017	0,010	0,050	0,000	0,023	0,020
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,013	0,017	0,000	0,030	0,000	0,000	0,017	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,083	0,017	0,010	0,050	0,000	0,000	0,040
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,173	0,271	0,138	0,088	0,143	0,083	0,051	0,061	0,133	0,051	0,058	0,120
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,027	0,085	0,035	0,000	0,000	0,084	0,017	0,040	0,000	0,005	0,000	0,000
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Σύνολο	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1919

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,189	0,333	0,321	0,333	0,120	0,200	0,100	0,222	0,136	0,143	0,100	0,103
Νεοπλάσματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,033	0,028	0,000	0,048	0,033	0,034
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,033	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,067	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,035
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,000	0,000	0,107	0,000	0,080	0,000	0,000	0,000	0,023	0,000	0,033	0,034

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,081	0,000	0,071	0,067	0,160	0,200	0,300	0,083	0,114	0,000	0,200	0,207
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,433	0,000	0,143	0,333	0,440	0,300	0,100	0,194	0,182	0,238	0,333	0,172
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,054	0,000	0,071	0,000	0,040	0,300	0,267	0,445	0,364	0,095	0,133	0,138
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,000	0,067	0,040	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,035
Νοσήματα του ουροποιογεννη τικού συστήματος	0,108	0,000	0,000	0,067	0,000	0,000	0,033	0,000	0,023	0,143	0,033	0,138
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,034	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,027	0,167	0,072	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,047	0,034	0,000
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,081	0,333	0,143	0,066	0,040	0,000	0,133	0,028	0,114	0,286	0,034	0,069
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,027	0,000	0,072	0,000	0,080	0,000	0,000	0,000	0,022	0,000	0,000	0,000
Εξωγενή αιτία νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,167	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022	0,000	0,034	0,035
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1920

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,250	0,069	0,135	0,174	0,259	0,313	0,075	0,206	0,154	0,233	0,082	0,158
Νεοπλάσματα	0,056	0,034	0,000	0,000	0,037	0,000	0,000	0,059	0,077	0,000	0,027	0,026
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,025	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,050	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,000	0,000	0,027	0,000	0,000	0,000	0,025	0,029	0,000	0,033	0,027	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,111	0,121	0,027	0,130	0,223	0,125	0,050	0,088	0,128	0,267	0,189	0,290
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,167	0,448	0,487	0,348	0,259	0,125	0,075	0,088	0,051	0,233	0,270	0,316
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,083	0,138	0,108	0,130	0,037	0,125	0,475	0,324	0,385	0,100	0,054	0,105
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,026	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,028	0,000	0,000	0,000	0,037	0,000	0,025	0,000	0,000	0,033	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη τικού συστήματος	0,028	0,034	0,054	0,000	0,000	0,000	0,050	0,000	0,026	0,033	0,027	0,000
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,035	0,000	0,000	0,000	0,000	0,025	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,055	0,052	0,027	0,000	0,074	0,125	0,075	0,088	0,051	0,034	0,108	0,053
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,027	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,194	0,069	0,108	0,174	0,037	0,125	0,050	0,059	0,077	0,034	0,135	0,026
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,028	0,000	0,027	0,000	0,037	0,062	0,000	0,059	0,025	0,000	0,054	0,026
Εξωγενή αιτία νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,000	0,044	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1921

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,231	0,261	0,205	0,057	0,200	0,231	0,105	0,200	0,143	0,200	0,185	0,128
Νεοπλάσματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,050	0,115	0,026	0,000	0,000	0,033	0,074	0,051
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,087	0,026	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,026
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,043	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,037	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,077	0,044	0,000	0,000	0,000	0,000	0,026	0,020	0,000	0,000	0,037	0,026

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απριλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,192	0,130	0,154	0,086	0,100	0,154	0,079	0,080	0,214	0,200	0,185	0,282
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,231	0,087	0,205	0,543	0,250	0,154	0,053	0,080	0,071	0,100	0,074	0,051
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,115	0,000	0,025	0,171	0,150	0,192	0,369	0,400	0,143	0,267	0,037	0,128
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,026	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,038	0,000	0,000	0,000	0,050	0,038	0,053	0,020	0,000	0,000	0,000	0,051
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	0,038	0,130	0,077	0,029	0,200	0,038	0,026	0,020	0,214	0,100	0,111	0,026
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,039	0,044	0,231	0,000	0,000	0,039	0,105	0,040	0,071	0,033	0,148	0,000
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,039	0,174	0,077	0,114	0,000	0,000	0,079	0,080	0,072	0,067	0,112	0,154
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,039	0,026	0,040	0,072	0,000	0,000	0,051
Εξωγενή αιτία νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,027	0,020	0,000	0,000	0,000	0,026
Σύνολο	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1922

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,167	0,267	0,231	0,217	0,133	0,200	0,045	0,200	0,176	0,120	0,125	0,044
Νεοπλάσματα	0,033	0,000	0,038	0,043	0,133	0,050	0,022	0,000	0,000	0,160	0,031	0,022
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,029	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,031	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,040	0,000	0,022
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,000	0,000	0,038	0,044	0,000	0,000	0,022	0,000	0,088	0,080	0,000	0,045

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,333	0,033	0,077	0,130	0,333	0,150	0,111	0,057	0,147	0,080	0,063	0,111
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,067	0,467	0,308	0,174	0,000	0,100	0,111	0,086	0,059	0,080	0,188	0,333
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,033	0,067	0,077	0,044	0,067	0,250	0,533	0,371	0,294	0,200	0,156	0,222
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022	0,029	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννητι κού συστήματος	0,067	0,000	0,038	0,130	0,067	0,100	0,045	0,000	0,088	0,000	0,125	0,045
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,050	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,167	0,100	0,077	0,000	0,200	0,050	0,022	0,057	0,088	0,040	0,094	0,067
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,067	0,033	0,077	0,174	0,067	0,050	0,067	0,114	0,030	0,160	0,187	0,089
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,066	0,000	0,000	0,044	0,000	0,000	0,000	0,029	0,030	0,040	0,000	0,000
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,033	0,039	0,000	0,000	0,000	0,000	0,028	0,000	0,000	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1923

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,102	0,234	0,284	0,215	0,358	0,344	0,345	0,244	0,303	0,229	0,270	0,122
Νεοπλάσματα	0,006	0,021	0,014	0,015	0,038	0,000	0,034	0,022	0,030	0,057	0,027	0,024
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,029	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,017	0,000	0,014	0,000	0,000	0,000	0,034	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,006	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,017	0,000	0,000	0,077	0,038	0,031	0,000	0,000	0,030	0,000	0,054	0,024

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,068	0,043	0,067	0,123	0,057	0,125	0,069	0,067	0,000	0,143	0,190	0,073
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,347	0,383	0,311	0,308	0,245	0,156	0,034	0,089	0,030	0,029	0,162	0,171
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,153	0,192	0,189	0,108	0,057	0,188	0,345	0,378	0,364	0,171	0,216	0,268
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,023	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022	0,030	0,029	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη τικού συστήματος	0,034	0,021	0,027	0,031	0,075	0,000	0,035	0,067	0,030	0,028	0,027	0,000
Κήση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,044	0,000	0,000	0,000	0,025

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,028	0,021	0,040	0,031	0,056	0,063	0,000	0,000	0,031	0,143	0,054	0,122
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,170	0,085	0,054	0,077	0,038	0,062	0,035	0,067	0,121	0,114	0,000	0,122
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,029	0,000	0,000	0,000	0,038	0,031	0,000	0,000	0,031	0,028	0,000	0,049
Εξωγενή αιτία νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,000	0,015	0,000	0,000	0,069	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1924

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,106	0,136	0,189	0,143	0,310	0,250	0,194	0,286	0,333	0,114	0,233	0,200
Νεοπλάσματα	0,000	0,000	0,027	0,057	0,138	0,042	0,028	0,036	0,083	0,000	0,067	0,022
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,042	0,000	0,033	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,034	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,028	0,000	0,042	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,064	0,023	0,027	0,000	0,000	0,000	0,028	0,071	0,000	0,057	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,255	0,204	0,135	0,086	0,241	0,042	0,139	0,107	0,042	0,200	0,133	0,044
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,298	0,318	0,406	0,400	0,034	0,250	0,028	0,036	0,000	0,143	0,067	0,178
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,085	0,091	0,054	0,057	0,035	0,250	0,333	0,214	0,125	0,057	0,067	0,089
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,023	0,000	0,057	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,029	0,000	0,044
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,064	0,023	0,027	0,057	0,035	0,083	0,000	0,036	0,042	0,143	0,033	0,156
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,034	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,021	0,068	0,027	0,029	0,103	0,042	0,028	0,071	0,042	0,114	0,033	0,200
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,043	0,114	0,081	0,086	0,000	0,041	0,111	0,143	0,208	0,143	0,233	0,045
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,064	0,000	0,027	0,000	0,035	0,000	0,083	0,000	0,041	0,000	0,067	0,000
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,000	0,028	0,035	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1925

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,137	0,241	0,175	0,475	0,250	0,308	0,294	0,226	0,409	0,423	0,063	0,108
Νεοπλάσματα	0,000	0,000	0,018	0,000	0,083	0,026	0,029	0,032	0,045	0,000	0,000	0,054
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,020	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,027
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,020	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,027
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,027
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,059	0,069	0,000	0,010	0,028	0,051	0,000	0,000	0,000	0,038	0,063	0,027

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,034	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,118	0,034	0,035	0,010	0,111	0,077	0,088	0,129	0,091	0,000	0,250	0,162
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,431	0,379	0,614	0,396	0,389	0,282	0,059	0,129	0,091	0,231	0,125	0,217
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,000	0,138	0,070	0,010	0,028	0,077	0,176	0,387	0,136	0,077	0,188	0,081
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,038	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,039	0,035	0,035	0,010	0,000	0,000	0,059	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,059	0,000	0,000	0,020	0,055	0,051	0,089	0,000	0,045	0,077	0,125	0,054
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,035	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,046	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,000	0,000	0,000	0,010	0,000	0,000	0,089	0,000	0,000	0,039	0,062	0,027
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,078	0,000	0,000	0,049	0,028	0,077	0,029	0,097	0,046	0,077	0,062	0,162
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,020	0,000	0,053	0,010	0,000	0,051	0,029	0,000	0,000	0,000	0,062	0,027
Εξωγενή αιτία νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,019	0,035	0,000	0,000	0,028	0,000	0,059	0,000	0,091	0,000	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1926

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,214	0,350	0,225	0,177	0,280	0,290	0,316	0,174	0,233	0,370	0,118	0,103
Νεοπλάσματα	0,036	0,200	0,000	0,000	0,040	0,097	0,053	0,043	0,000	0,000	0,029	0,034
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,029	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,074	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,000	0,050	0,025	0,000	0,000	0,032	0,000	0,000	0,033	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,143	0,050	0,175	0,147	0,080	0,065	0,080	0,087	0,133	0,111	0,118	0,138
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,178	0,350	0,400	0,353	0,320	0,161	0,105	0,022	0,100	0,148	0,147	0,448
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,143	0,000	0,025	0,029	0,080	0,194	0,263	0,500	0,333	0,037	0,235	0,034
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,036	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022	0,000	0,037	0,029	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,143	0,000	0,050	0,029	0,000	0,065	0,026	0,043	0,033	0,075	0,029	0,000
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,026	0,000	0,034	0,000	0,000	0,035

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,071	0,000	0,075	0,000	0,000	0,000	0,079	0,043	0,000	0,037	0,030	0,000
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,026	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,036	0,000	0,025	0,177	0,080	0,032	0,000	0,022	0,067	0,000	0,147	0,138
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,000	0,000	0,000	0,029	0,000	0,000	0,000	0,022	0,000	0,074	0,059	0,035
Εξωγενή αιτία νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,000	0,059	0,120	0,064	0,026	0,000	0,034	0,037	0,030	0,035
<i>Σύνολο</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>

Έτος 1927

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,108	0,133	0,061	0,133	0,174	0,235	0,226	0,225	0,379	0,229	0,179	0,237
Νεοπλάσματα	0,027	0,033	0,000	0,133	0,087	0,059	0,065	0,025	0,000	0,000	0,000	0,053
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,059	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,027	0,000	0,000	0,067	0,043	0,000	0,000	0,000	0,034	0,000	0,000	0,053
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,027	0,000	0,030	0,067	0,000	0,000	0,032	0,025	0,000	0,028	0,000	0,026

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,081	0,167	0,212	0,200	0,087	0,118	0,097	0,075	0,069	0,000	0,154	0,131
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,325	0,233	0,364	0,200	0,304	0,176	0,064	0,075	0,103	0,229	0,282	0,210
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,027	0,100	0,061	0,000	0,130	0,000	0,323	0,400	0,276	0,229	0,179	0,053
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,030	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,027	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,032	0,000	0,000	0,057	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	0,081	0,100	0,061	0,000	0,043	0,118	0,032	0,025	0,035	0,086	0,026	0,105
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,025	0,000	0,000	0,026	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,054	0,067	0,060	0,133	0,044	0,059	0,000	0,000	0,069	0,028	0,077	0,053
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,027	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,135	0,133	0,091	0,067	0,044	0,117	0,097	0,050	0,035	0,086	0,077	0,053
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,054	0,000	0,030	0,000	0,044	0,000	0,000	0,075	0,000	0,028	0,000	0,026
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,034	0,000	0,000	0,000	0,059	0,032	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1928

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,133	0,205	0,140	0,150	0,250	0,143	0,140	0,208	0,413	0,628	0,200	0,200
Νεοπλάσματα	0,067	0,051	0,035	0,050	0,031	0,036	0,047	0,021	0,043	0,000	0,067	0,025
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,025	0,000	0,000	0,023	0,021	0,022	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,033	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,018	0,025	0,000	0,000	0,023	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,000	0,026	0,035	0,050	0,031	0,071	0,023	0,021	0,065	0,000	0,000	0,075

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,156	0,154	0,105	0,125	0,219	0,250	0,116	0,042	0,109	0,116	0,230	0,225
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,356	0,359	0,404	0,375	0,219	0,178	0,093	0,125	0,043	0,023	0,067	0,225
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,067	0,000	0,035	0,100	0,063	0,071	0,256	0,437	0,174	0,070	0,200	0,025
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,018	0,000	0,063	0,036	0,023	0,021	0,022	0,023	0,034	0,025
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	0,133	0,051	0,070	0,025	0,000	0,143	0,070	0,000	0,022	0,047	0,067	0,050
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,031	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,044	0,051	0,035	0,000	0,000	0,036	0,023	0,021	0,000	0,000	0,034	0,050
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022	0,000	0,034	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,044	0,077	0,070	0,075	0,031	0,036	0,116	0,041	0,043	0,093	0,034	0,100
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,000	0,026	0,035	0,000	0,031	0,000	0,000	0,021	0,000	0,000	0,000	0,000
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,000	0,000	0,031	0,000	0,047	0,021	0,022	0,000	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>

Έτος 1929

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,214	0,040	0,078	0,346	0,182	0,308	0,250	0,345	0,308	0,276	0,094	0,156
Νεοπλάσματα	0,000	0,080	0,000	0,000	0,045	0,077	0,063	0,034	0,077	0,034	0,000	0,094
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,045	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,031	0,031
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,024	0,000	0,000	0,000	0,000	0,038	0,000	0,000	0,026	0,034	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,040	0,000	0,000	0,046	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,024	0,000	0,000	0,000	0,000	0,038	0,062	0,034	0,051	0,034	0,031	0,031

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,095	0,160	0,118	0,115	0,136	0,115	0,125	0,138	0,231	0,069	0,250	0,156
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,143	0,360	0,549	0,154	0,136	0,077	0,125	0,000	0,026	0,103	0,250	0,250
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,048	0,080	0,098	0,115	0,182	0,115	0,250	0,207	0,179	0,103	0,063	0,125
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,024	0,040	0,000	0,000	0,000	0,039	0,000	0,000	0,000	0,035	0,031	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,048	0,040	0,020	0,115	0,046	0,039	0,000	0,000	0,026	0,138	0,063	0,000
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,046	0,000	0,125	0,000	0,000	0,035	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,119	0,000	0,000	0,039	0,000	0,000	0,000	0,000	0,051	0,035	0,063	0,031
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,167	0,160	0,118	0,077	0,136	0,077	0,000	0,104	0,025	0,069	0,062	0,094
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,047	0,000	0,019	0,039	0,000	0,000	0,000	0,069	0,000	0,035	0,062	0,032
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,047	0,000	0,000	0,000	0,000	0,077	0,000	0,069	0,000	0,000	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>

Έτος 1930

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,143	0,156	0,162	0,158	0,143	0,083	0,265	0,359	0,244	0,364	0,242	0,136
Νεοπλάσματα	0,036	0,031	0,027	0,000	0,000	0,000	0,029	0,026	0,049	0,045	0,000	0,091
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,036	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και συμπεριφοράς	0,000	0,031	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,071	0,000	0,081	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,030	0,045

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,036	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,178	0,156	0,108	0,105	0,143	0,167	0,118	0,102	0,146	0,136	0,091	0,136
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,178	0,188	0,216	0,369	0,238	0,250	0,029	0,026	0,073	0,091	0,182	0,182
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,036	0,125	0,108	0,105	0,238	0,083	0,382	0,205	0,171	0,227	0,152	0,045
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,030	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,143	0,094	0,027	0,000	0,095	0,000	0,059	0,000	0,049	0,045	0,061	0,045
Κόψη, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,167	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,046

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,000	0,000	0,054	0,105	0,095	0,000	0,000	0,051	0,049	0,000	0,030	0,046
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,143	0,188	0,135	0,105	0,000	0,083	0,088	0,128	0,073	0,046	0,182	0,136
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,000	0,031	0,000	0,053	0,048	0,083	0,000	0,077	0,097	0,000	0,000	0,046
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,082	0,000	0,000	0,084	0,030	0,026	0,049	0,046	0,000	0,046
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1931

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,139	0,083	0,212	0,130	0,167	0,321	0,216	0,257	0,059	0,435	0,214	0,121
Νεοπλάσματα	0,023	0,028	0,030	0,043	0,000	0,000	0,082	0,029	0,000	0,000	0,036	0,030
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,036	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,023	0,028	0,030	0,087	0,000	0,000	0,000	0,014	0,000	0,087	0,000	0,030

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,023	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,256	0,139	0,152	0,044	0,278	0,178	0,243	0,086	0,147	0,217	0,214	0,242
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,256	0,389	0,151	0,087	0,278	0,036	0,108	0,043	0,147	0,087	0,143	0,243
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,023	0,028	0,091	0,261	0,000	0,214	0,162	0,414	0,382	0,087	0,071	0,061
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,036	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,028	0,000	0,000	0,055	0,000	0,027	0,014	0,029	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,070	0,055	0,091	0,044	0,000	0,036	0,054	0,029	0,118	0,000	0,072	0,061
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,030	0,000	0,055	0,000	0,000	0,014	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,070	0,111	0,061	0,130	0,000	0,107	0,027	0,014	0,059	0,000	0,071	0,121
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,047	0,083	0,091	0,130	0,167	0,036	0,054	0,057	0,029	0,000	0,107	0,091
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,047	0,028	0,061	0,000	0,000	0,036	0,000	0,014	0,030	0,087	0,000	0,000
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,023	0,000	0,000	0,044	0,000	0,000	0,027	0,015	0,000	0,000	0,036	0,000
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1932

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,063	0,067	0,061	0,174	0,261	0,238	0,229	0,250	0,118	0,167	0,200	0,086
Νεοπλάσματα	0,063	0,000	0,061	0,000	0,043	0,190	0,000	0,000	0,029	0,133	0,029	0,029
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,029	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,043	0,000	0,000	0,029	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,031	0,033	0,030	0,000	0,000	0,048	0,000	0,031	0,000	0,033	0,029	0,029

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,029	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,250	0,200	0,121	0,131	0,261	0,095	0,143	0,094	0,177	0,067	0,143	0,114
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,188	0,333	0,364	0,261	0,130	0,048	0,200	0,031	0,059	0,100	0,200	0,486
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,156	0,167	0,061	0,174	0,087	0,286	0,114	0,313	0,382	0,267	0,143	0,029
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,043	0,000	0,057	0,063	0,059	0,000	0,028	0,029
Νοσήματα του ουροποιογεννητικού συστήματος	0,062	0,000	0,121	0,087	0,044	0,048	0,029	0,062	0,000	0,033	0,086	0,028
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,033	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,062	0,033	0,091	0,043	0,000	0,000	0,028	0,000	0,000	0,000	0,028	0,057
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,094	0,133	0,060	0,087	0,087	0,000	0,057	0,094	0,147	0,100	0,114	0,057
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,031	0,034	0,000	0,000	0,000	0,047	0,028	0,000	0,000	0,033	0,000	0,028
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,030	0,000	0,044	0,000	0,057	0,062	0,000	0,034	0,000	0,028
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1933

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,044	0,161	0,098	0,000	0,280	0,167	0,080	0,115	0,391	0,046	0,211	0,226
Νεοπλάσματα	0,044	0,000	0,171	0,000	0,040	0,000	0,080	0,077	0,087	0,091	0,105	0,000
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,032	0,024	0,000	0,000	0,042	0,000	0,000	0,000	0,000	0,053	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,044	0,000	0,000	0,036	0,080	0,000	0,000	0,000	0,043	0,091	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,156	0,161	0,146	0,143	0,120	0,208	0,120	0,154	0,087	0,318	0,263	0,290
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,311	0,258	0,390	0,643	0,200	0,125	0,080	0,115	0,130	0,136	0,158	0,065
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,067	0,097	0,000	0,143	0,040	0,125	0,320	0,308	0,130	0,136	0,053	0,129
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,040	0,038	0,000	0,000	0,000	0,032
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,089	0,065	0,000	0,035	0,040	0,125	0,000	0,038	0,044	0,000	0,052	0,097
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,024	0,000	0,040	0,000	0,040	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,022	0,000	0,024	0,000	0,040	0,000	0,000	0,000	0,044	0,091	0,000	0,032
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,040	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,156	0,161	0,025	0,000	0,080	0,000	0,080	0,077	0,000	0,091	0,105	0,129
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,045	0,065	0,025	0,000	0,040	0,083	0,040	0,039	0,000	0,000	0,000	0,000
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,022	0,000	0,073	0,000	0,000	0,125	0,080	0,039	0,044	0,000	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>

Έτος 1934

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,106	0,243	0,175	0,077	0,294	0,176	0,240	0,194	0,387	0,292	0,067	0,104
Νεοπλάσματα	0,043	0,027	0,050	0,077	0,059	0,000	0,040	0,097	0,032	0,000	0,033	0,000
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,032	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,043	0,000	0,100	0,038	0,000	0,059	0,000	0,000	0,000	0,000	0,067	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,149	0,189	0,100	0,115	0,176	0,176	0,040	0,065	0,097	0,292	0,167	0,172
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,298	0,162	0,250	0,308	0,059	0,294	0,120	0,097	0,065	0,167	0,133	0,414
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,064	0,054	0,050	0,039	0,176	0,059	0,200	0,258	0,129	0,125	0,067	0,034
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,032	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,042	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,065	0,042	0,033	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,000	0,081	0,025	0,115	0,059	0,000	0,080	0,032	0,032	0,041	0,067	0,138
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,021	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,085	0,054	0,000	0,000	0,059	0,059	0,000	0,032	0,032	0,000	0,100	0,000
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,128	0,081	0,200	0,115	0,118	0,177	0,040	0,097	0,032	0,000	0,233	0,104
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,021	0,082	0,050	0,077	0,000	0,000	0,160	0,064	0,000	0,000	0,033	0,034
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,027	0,000	0,039	0,000	0,000	0,080	0,032	0,097	0,041	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>

Έτος 1935

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,172	0,147	0,065	0,316	0,100	0,182	0,105	0,385	0,231	0,097	0,259	0,179
Νεοπλάσματα	0,103	0,029	0,065	0,053	0,050	0,136	0,105	0,000	0,077	0,000	0,037	0,000
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,038	0,032	0,037	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,029	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,000	0,147	0,000	0,000	0,000	0,045	0,000	0,038	0,000	0,031	0,037	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,069	0,176	0,226	0,316	0,300	0,091	0,316	0,038	0,038	0,161	0,148	0,214
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,138	0,324	0,323	0,053	0,050	0,091	0,000	0,077	0,154	0,065	0,148	0,214
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,069	0,000	0,000	0,053	0,150	0,136	0,210	0,231	0,115	0,291	0,223	0,143
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,032	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,069	0,000	0,064	0,052	0,100	0,091	0,053	0,115	0,077	0,032	0,037	0,000
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,030	0,000	0,000	0,050	0,045	0,053	0,038	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,069	0,000	0,032	0,052	0,000	0,000	0,000	0,000	0,039	0,065	0,000	0,036
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,276	0,088	0,161	0,105	0,200	0,091	0,053	0,039	0,192	0,194	0,074	0,107
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,000	0,030	0,032	0,000	0,000	0,046	0,105	0,000	0,039	0,000	0,000	0,071
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,035	0,000	0,000	0,000	0,000	0,046	0,000	0,039	0,000	0,032	0,000	0,036
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1936

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,240	0,063	0,192	0,178	0,130	0,267	0,103	0,258	0,281	0,130	0,184	0,111
Νεοπλάσματα	0,040	0,062	0,039	0,036	0,044	0,067	0,077	0,065	0,000	0,087	0,000	0,000
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,039	0,000	0,000	0,000	0,000	0,032	0,000	0,087	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,033	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,032	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,000	0,031	0,000	0,036	0,000	0,033	0,000	0,032	0,031	0,000	0,026	0,067

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,043	0,000	0,022
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,160	0,188	0,192	0,214	0,261	0,233	0,077	0,032	0,156	0,174	0,184	0,156
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,280	0,313	0,269	0,214	0,217	0,100	0,077	0,032	0,125	0,087	0,211	0,422
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,000	0,000	0,000	0,071	0,087	0,033	0,359	0,355	0,250	0,087	0,000	0,111
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,062	0,000	0,000	0,000	0,000	0,051	0,000	0,000	0,043	0,026	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,120	0,000	0,000	0,036	0,000	0,100	0,051	0,000	0,063	0,043	0,027	0,022
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,087	0,026	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,040	0,094	0,000	0,143	0,000	0,033	0,103	0,065	0,000	0,044	0,079	0,022
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,026	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,080	0,125	0,154	0,036	0,087	0,033	0,102	0,032	0,063	0,044	0,158	0,000
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,000	0,000	0,115	0,036	0,087	0,034	0,000	0,000	0,000	0,000	0,053	0,000
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,040	0,062	0,000	0,000	0,087	0,034	0,000	0,065	0,031	0,044	0,000	0,023
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1937

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,170	0,097	0,171	0,269	0,400	0,210	0,290	0,250	0,212	0,161	0,300	0,222
Νεοπλάσματα	0,021	0,000	0,029	0,038	0,040	0,053	0,032	0,036	0,061	0,032	0,100	0,074
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,028	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,036	0,000	0,000	0,033	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,021	0,000	0,029	0,000	0,040	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,037

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,033	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,277	0,129	0,143	0,154	0,160	0,105	0,161	0,107	0,212	0,258	0,133	0,223
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,277	0,452	0,314	0,346	0,120	0,158	0,032	0,036	0,091	0,065	0,167	0,185
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,064	0,032	0,143	0,000	0,120	0,105	0,323	0,214	0,273	0,161	0,167	0,111
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,032	0,000	0,000	0,040	0,000	0,032	0,000	0,000	0,032	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,053	0,032	0,036	0,000	0,032	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,064	0,097	0,086	0,077	0,040	0,105	0,065	0,000	0,061	0,032	0,000	0,037
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,021	0,000	0,000	0,038	0,000	0,053	0,000	0,036	0,000	0,032	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,000	0,032	0,000	0,039	0,000	0,053	0,000	0,036	0,030	0,033	0,033	0,037
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,043	0,065	0,057	0,039	0,000	0,000	0,000	0,071	0,030	0,129	0,000	0,037
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,042	0,000	0,000	0,000	0,040	0,053	0,033	0,071	0,000	0,000	0,034	0,037
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,064	0,000	0,000	0,000	0,052	0,000	0,071	0,030	0,033	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>

Έτος 1938

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,231	0,210	0,154	0,091	0,200	0,238	0,286	0,281	0,217	0,136	0,219	0,087
Νεοπλάσματα	0,038	0,000	0,038	0,000	0,100	0,143	0,048	0,094	0,044	0,091	0,094	0,087
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,038	0,045	0,000	0,000	0,000	0,031	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,045	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,000	0,000	0,038	0,091	0,000	0,048	0,000	0,000	0,044	0,045	0,031	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,231	0,053	0,269	0,227	0,400	0,286	0,286	0,063	0,130	0,227	0,219	0,348
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,154	0,421	0,154	0,273	0,250	0,048	0,048	0,094	0,087	0,227	0,219	0,174
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,038	0,000	0,038	0,000	0,000	0,000	0,095	0,281	0,304	0,091	0,094	0,087
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,077	0,053	0,115	0,091	0,000	0,143	0,048	0,000	0,044	0,046	0,000	0,087
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,048	0,031	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,077	0,053	0,039	0,045	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,046	0,031	0,000
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,115	0,105	0,039	0,045	0,000	0,047	0,047	0,031	0,000	0,000	0,062	0,043
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,000	0,053	0,039	0,046	0,000	0,047	0,047	0,000	0,130	0,000	0,031	0,000
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,039	0,052	0,039	0,046	0,050	0,000	0,047	0,094	0,000	0,046	0,000	0,087
<i>Σύνολο</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>	<i>1,000</i>

Έτος 1939

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,054	0,227	0,200	0,187	0,400	0,438	0,000	0,143	0,125	0,375	0,182	0,100
Νεοπλάσματα	0,108	0,091	0,029	0,000	0,040	0,063	0,250	0,048	0,000	0,000	0,045	0,067
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,027	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,042	0,000	0,000	0,033
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,027	0,000	0,114	0,000	0,040	0,063	0,063	0,000	0,083	0,042	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,325	0,227	0,171	0,250	0,240	0,062	0,375	0,048	0,125	0,042	0,136	0,200
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,189	0,136	0,257	0,125	0,080	0,125	0,063	0,190	0,042	0,167	0,091	0,267
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,054	0,136	0,086	0,063	0,080	0,125	0,063	0,524	0,208	0,125	0,182	0,067
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,042	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,047	0,000	0,042	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,054	0,046	0,029	0,125	0,000	0,062	0,062	0,000	0,042	0,041	0,182	0,066
Κόπση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,027	0,000	0,000	0,000	0,080	0,062	0,000	0,000	0,000	0,000	0,136	0,000
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,062	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,054	0,091	0,057	0,250	0,040	0,000	0,000	0,000	0,041	0,083	0,000	0,200
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,027	0,000	0,029	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,042	0,041	0,046	0,000
Εξωγενή αιτία νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,054	0,046	0,028	0,000	0,000	0,000	0,062	0,000	0,250	0,000	0,000	0,000
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Έτος 1940

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Ορισμένα λοιμώδη και παρασιτικά νοσήματα	0,161	0,080	0,056	0,217	0,210	0,176	0,250	0,158	0,182	0,208	0,042	0,102
Νεοπλάσματα	0,032	0,120	0,000	0,043	0,000	0,176	0,000	0,053	0,045	0,083	0,000	0,009
Νεοπλάσματα του αίματος και των αιμοποιητικών οργάνων και ορισμένες διαταραχές με συμμετοχή του ανοσολογικού μηχανισμού	0,000	0,000	0,000	0,043	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ενδοκρινικά, διατροφικά και μεταβολικά νοσήματα	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	0,000	0,000	0,000	0,044	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του νευρικού συστήματος	0,065	0,080	0,000	0,044	0,000	0,059	0,042	0,000	0,045	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του κυκλοφορικού συστήματος	0,355	0,400	0,389	0,348	0,000	0,176	0,166	0,158	0,136	0,208	0,028	0,120
Νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος	0,226	0,080	0,333	0,130	0,263	0,118	0,083	0,053	0,182	0,167	0,042	0,333
Παθήσεις του πεπτικού συστήματος	0,032	0,040	0,056	0,000	0,105	0,118	0,125	0,316	0,182	0,042	0,028	0,019
Παθήσεις του δέρματος και του υποδορίου ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος και του συνδετικού ιστού	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,045	0,000	0,000	0,000
Νοσήματα του ουροποιογεννη- τικού συστήματος	0,065	0,040	0,000	0,000	0,000	0,059	0,125	0,105	0,046	0,042	0,014	0,046
Κύηση, τοκετός και λοχεία	0,000	0,000	0,056	0,000	0,053	0,000	0,083	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

<i>Αιτίες θανάτου</i>	<i>Ιανουάρ.</i>	<i>Φεβρουάρ.</i>	<i>Μάρτ.</i>	<i>Απρίλ.</i>	<i>Μάϊος</i>	<i>Ιούν.</i>	<i>Ιούλ.</i>	<i>Αύγουστ.</i>	<i>Σεπτέμβρ.</i>	<i>Οκτώβρ.</i>	<i>Νοέμβρ.</i>	<i>Δεκέμβρ.</i>
Συγκεκριμένες καταστάσεις που εμφανίζονται στην περιγεννητική περίοδο	0,000	0,120	0,000	0,044	0,053	0,000	0,042	0,000	0,000	0,042	0,042	0,019
Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	0,000	0,000	0,000	0,000	0,053	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Συμπτώματα, φυσικά σημεία και παθολογικά κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα, τα οποία δεν ταξινομούνται αλλού	0,064	0,040	0,055	0,087	0,053	0,000	0,042	0,105	0,000	0,042	0,097	0,037
Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις και ορισμένες άλλες επιδράσεις εξωτερικών παραγόντων	0,000	0,000	0,055	0,000	0,105	0,000	0,000	0,000	0,046	0,000	0,291	0,074
Εξωγενή αίτια νοσηρότητας και θνησιμότητας	0,000	0,000	0,000	0,000	0,105	0,118	0,042	0,052	0,091	0,166	0,416	0,241
<i>Σύνολο</i>	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Πίνακας 3

Αιτίες θανάτου: συγκεντρωτικός πίνακας θανάτων κατ' έτος (1916-1940)

Αιτίες θανάτου																				
Έτη	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις οτός και μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος και συνδετικού ιστού	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κόπση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμετρικές διαπλασίες	Σορηπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξογενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
1916	48	11	1	0	1	3	0	44	72	62	1	3	17	1	13	0	20	9	5	311
1917	37	8	0	1	2	5	0	40	64	39	2	1	13	0	5	0	34	12	3	266
1918	103	6	0	0	2	11	0	70	397	87	1	7	9	4	8	0	79	15	0	799
1919	54	5	1	1	1	8	0	41	77	58	0	3	15	1	6	0	30	6	4	311
1920	66	12	1	2	0	5	0	59	104	75	1	4	10	3	25	1	36	10	1	415
1921	64	10	0	4	2	7	0	55	58	68	1	8	25	0	24	0	31	7	3	367
1922	54	13	1	1	2	10	0	45	63	79	0	2	20	1	27	0	33	6	3	360
1923	148	13	1	5	1	15	0	54	160	130	0	7	22	3	29	0	64	12	3	667
1924	81	15	2	1	2	10	0	59	81	48	1	6	25	1	28	0	41	11	2	414
1925	135	10	2	2	1	12	1	36	157	42	1	8	19	2	7	0	27	10	7	479

Έτη	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις ωτός και μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος και συνδετικού	Νοσήματα ουροποιηνητικού	Κόπση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξογενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
1926	88	15	1	2	0	4	0	43	83	67	1	4	16	3	12	1	23	7	12	382
1927	71	12	1	0	6	7	0	41	79	60	1	4	22	2	18	1	30	9	3	367
1928	116	19	4	1	3	16	0	71	104	63	0	10	27	1	12	2	32	5	5	491
1929	77	14	3	4	2	9	0	53	74	45	0	5	16	4	12	0	35	10	6	369
1930	74	10	1	0	1	7	1	44	51	56	1	0	18	3	12	0	39	12	10	340
1931	79	11	1	0	0	9	1	71	64	71	1	5	22	3	25	0	28	10	5	406
1932	56	16	0	1	2	8	1	54	75	65	0	9	18	1	11	0	32	6	8	363
1933	48	20	0	4	0	8	0	60	80	41	0	3	17	3	7	1	27	10	11	340
1934	67	14	0	1	0	10	0	50	72	35	1	6	19	1	13	0	40	16	9	354
1935	57	16	3	1	0	9	0	52	47	41	0	1	17	5	8	0	42	8	5	312
1936	65	15	4	2	1	9	2	61	75	45	1	6	14	3	20	1	28	9	11	372
1937	81	15	0	1	2	4	1	65	70	52	4	4	20	5	8	0	15	9	7	363
1938	57	19	3	0	1	7	0	64	50	27	0	0	16	2	7	0	13	9	12	287
1939	56	17	1	2	0	11	0	54	45	39	1	2	16	0	7	1	20	5	11	288
1940	52	13	1	0	1	8	0	69	75	25	0	1	17	4	12	1	22	33	68	402
Σύνολο	1.834	329	32	36	33	212	7	1.355	2.277	1.420	19	109	450	56	356	9	821	256	214	9.825

Πίνακας 4

Σχετικά μεγέθη εκάστης νόσου σε συνάρτηση με το σύνολο των θανάτων κατά έτος

Αιτίες θανάτου																				
Έτη	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις ωτός και μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα καρδιαγγειακού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος και συνδέτικού ιστού	Νοσήματα ουροποιητικού συστήματος	Κόρηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σημπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
1916	0,154	0,035	0,003	0,000	0,003	0,010	0,000	0,142	0,232	0,199	0,003	0,010	0,055	0,003	0,042	0,000	0,064	0,029	0,016	1
1917	0,139	0,030	0,000	0,004	0,007	0,019	0,000	0,150	0,241	0,147	0,007	0,004	0,049	0,000	0,019	0,000	0,128	0,045	0,011	1
1918	0,129	0,007	0,000	0,000	0,002	0,014	0,000	0,088	0,497	0,109	0,001	0,009	0,011	0,005	0,010	0,000	0,099	0,019	0,000	1
1919	0,174	0,016	0,003	0,003	0,003	0,026	0,000	0,132	0,248	0,186	0,000	0,010	0,048	0,003	0,019	0,000	0,097	0,019	0,013	1
1920	0,159	0,029	0,002	0,005	0,000	0,012	0,000	0,142	0,251	0,181	0,002	0,010	0,024	0,007	0,060	0,002	0,087	0,024	0,003	1
1921	0,174	0,027	0,000	0,011	0,006	0,019	0,000	0,150	0,158	0,185	0,003	0,022	0,068	0,000	0,065	0,000	0,085	0,019	0,008	1
1922	0,150	0,036	0,003	0,003	0,005	0,028	0,000	0,125	0,175	0,219	0,000	0,005	0,056	0,003	0,075	0,000	0,092	0,017	0,008	1
1923	0,222	0,019	0,001	0,007	0,001	0,023	0,000	0,081	0,240	0,195	0,000	0,010	0,033	0,005	0,044	0,000	0,096	0,018	0,005	1
1924	0,196	0,036	0,005	0,002	0,005	0,024	0,000	0,143	0,196	0,116	0,002	0,014	0,060	0,002	0,068	0,000	0,099	0,027	0,005	1
1925	0,282	0,021	0,004	0,004	0,002	0,025	0,002	0,075	0,328	0,088	0,002	0,017	0,040	0,004	0,015	0,000	0,056	0,021	0,014	1

Έτη	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις ωτός και μαστοειδούς απόφουξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος και συνδετικού ιστού	Νοσήματα ουροποιητικού συστήματος	Κόρηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σημπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
1926	0,230	0,039	0,003	0,005	0,000	0,010	0,000	0,113	0,217	0,175	0,003	0,010	0,042	0,008	0,032	0,003	0,060	0,018	0,032	1
1927	0,193	0,033	0,003	0,000	0,016	0,019	0,000	0,112	0,215	0,163	0,003	0,011	0,060	0,005	0,049	0,003	0,082	0,025	0,008	1
1928	0,236	0,039	0,008	0,002	0,006	0,033	0,000	0,145	0,212	0,128	0,000	0,020	0,055	0,002	0,025	0,004	0,065	0,010	0,010	1
1929	0,209	0,038	0,008	0,011	0,005	0,024	0,000	0,144	0,201	0,122	0,000	0,014	0,043	0,011	0,032	0,000	0,095	0,027	0,016	1
1930	0,218	0,029	0,003	0,000	0,003	0,021	0,003	0,129	0,150	0,165	0,003	0,000	0,053	0,009	0,035	0,000	0,115	0,035	0,029	1
1931	0,195	0,027	0,002	0,000	0,000	0,022	0,002	0,175	0,158	0,175	0,003	0,012	0,054	0,007	0,062	0,000	0,069	0,025	0,012	1
1932	0,154	0,044	0,000	0,003	0,006	0,022	0,003	0,149	0,207	0,179	0,000	0,025	0,049	0,003	0,030	0,000	0,088	0,016	0,022	1
1933	0,141	0,059	0,000	0,012	0,000	0,024	0,000	0,176	0,235	0,121	0,000	0,009	0,050	0,009	0,021	0,003	0,079	0,029	0,032	1
1934	0,189	0,040	0,000	0,003	0,000	0,028	0,000	0,141	0,203	0,099	0,003	0,017	0,054	0,003	0,037	0,000	0,113	0,045	0,025	1
1935	0,183	0,051	0,010	0,003	0,000	0,029	0,000	0,166	0,151	0,131	0,000	0,003	0,054	0,016	0,026	0,000	0,135	0,026	0,016	1
1936	0,175	0,040	0,011	0,005	0,003	0,024	0,005	0,164	0,202	0,121	0,003	0,016	0,038	0,008	0,054	0,003	0,075	0,024	0,029	1
1937	0,223	0,041	0,000	0,003	0,006	0,011	0,003	0,179	0,193	0,143	0,011	0,011	0,055	0,014	0,022	0,000	0,041	0,025	0,019	1
1938	0,199	0,066	0,011	0,000	0,004	0,024	0,000	0,223	0,174	0,094	0,000	0,000	0,056	0,007	0,024	0,000	0,045	0,031	0,042	1
1939	0,194	0,059	0,004	0,007	0,000	0,038	0,000	0,188	0,156	0,135	0,004	0,007	0,056	0,000	0,024	0,004	0,069	0,017	0,038	1
1940	0,129	0,030	0,003	0,000	0,003	0,020	0,000	0,172	0,187	0,062	0,000	0,003	0,042	0,010	0,030	0,003	0,055	0,082	0,169	1

Πίνακας 5

Σχετικά μεγέθη εκάστης νόσου αναφορικά με το συνολικό μέγεθός της κατά την περίοδο 1916-1940

Αιτίες θανάτου																			
Έτη	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις ωτός και μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος και συνδετικού ιστού	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κήλη, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας
1916	0,026	0,034	0,031	0,000	0,030	0,014	0,000	0,032	0,032	0,044	0,053	0,028	0,038	0,018	0,037	0,000	0,024	0,035	0,023
1917	0,020	0,025	0,000	0,028	0,061	0,024	0,000	0,030	0,028	0,027	0,105	0,009	0,029	0,000	0,014	0,000	0,041	0,047	0,014
1918	0,056	0,019	0,000	0,000	0,061	0,052	0,000	0,052	0,174	0,061	0,053	0,064	0,020	0,071	0,022	0,000	0,096	0,059	0,000
1919	0,029	0,016	0,031	0,028	0,030	0,038	0,000	0,030	0,034	0,041	0,000	0,028	0,033	0,018	0,017	0,000	0,037	0,023	0,019
1920	0,036	0,038	0,031	0,056	0,000	0,024	0,000	0,044	0,046	0,053	0,053	0,037	0,022	0,054	0,070	0,111	0,044	0,039	0,005
1921	0,035	0,031	0,000	0,111	0,061	0,033	0,000	0,041	0,025	0,048	0,053	0,073	0,056	0,000	0,067	0,000	0,038	0,027	0,014
1922	0,029	0,041	0,031	0,028	0,061	0,047	0,000	0,033	0,028	0,055	0,000	0,018	0,044	0,018	0,076	0,000	0,040	0,023	0,014
1923	0,081	0,041	0,031	0,139	0,030	0,071	0,000	0,040	0,070	0,091	0,000	0,064	0,049	0,054	0,081	0,000	0,078	0,047	0,014
1924	0,044	0,047	0,063	0,028	0,061	0,047	0,000	0,044	0,036	0,034	0,053	0,055	0,056	0,018	0,079	0,000	0,050	0,043	0,009
1925	0,074	0,031	0,063	0,055	0,030	0,057	0,143	0,027	0,069	0,030	0,053	0,073	0,042	0,036	0,020	0,000	0,033	0,039	0,033

Έτη	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις ωτός και μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος και συνδέτικου ιστού	Νοσήματα οροποιογεννητικού συστήματος	Κόπση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλασεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία οσπρότητας - θνησιμότητας
1926	0,048	0,047	0,031	0,055	0,000	0,019	0,000	0,032	0,035	0,047	0,053	0,037	0,036	0,054	0,034	0,111	0,028	0,027	0,056
1927	0,039	0,038	0,031	0,000	0,182	0,033	0,000	0,030	0,035	0,042	0,053	0,037	0,049	0,036	0,050	0,111	0,037	0,035	0,014
1928	0,063	0,028	0,125	0,028	0,091	0,075	0,000	0,052	0,046	0,044	0,000	0,092	0,060	0,018	0,034	0,222	0,039	0,020	0,023
1929	0,042	0,044	0,094	0,111	0,061	0,042	0,000	0,039	0,032	0,032	0,000	0,046	0,036	0,071	0,034	0,000	0,043	0,039	0,028
1930	0,040	0,031	0,031	0,000	0,030	0,033	0,143	0,032	0,022	0,039	0,053	0,000	0,040	0,054	0,034	0,000	0,047	0,047	0,047
1931	0,043	0,034	0,031	0,000	0,000	0,042	0,143	0,052	0,028	0,050	0,052	0,046	0,049	0,053	0,070	0,000	0,034	0,039	0,023
1932	0,031	0,050	0,000	0,028	0,061	0,038	0,143	0,040	0,033	0,046	0,000	0,083	0,040	0,018	0,031	0,000	0,039	0,024	0,037
1933	0,026	0,063	0,000	0,111	0,000	0,038	0,000	0,044	0,035	0,029	0,000	0,027	0,038	0,053	0,020	0,111	0,033	0,039	0,051
1934	0,037	0,044	0,000	0,028	0,000	0,047	0,000	0,037	0,032	0,025	0,052	0,055	0,042	0,018	0,036	0,000	0,049	0,063	0,042
1935	0,031	0,050	0,094	0,028	0,000	0,042	0,000	0,038	0,021	0,029	0,000	0,009	0,038	0,089	0,022	0,000	0,051	0,031	0,023
1936	0,036	0,047	0,125	0,055	0,030	0,042	0,285	0,045	0,033	0,032	0,052	0,055	0,031	0,053	0,056	0,111	0,034	0,035	0,052
1937	0,044	0,047	0,000	0,028	0,060	0,019	0,143	0,048	0,031	0,037	0,210	0,037	0,044	0,089	0,022	0,000	0,018	0,035	0,033
1938	0,031	0,060	0,094	0,000	0,030	0,033	0,000	0,047	0,022	0,019	0,000	0,000	0,035	0,036	0,020	0,000	0,016	0,035	0,056
1939	0,031	0,053	0,031	0,055	0,000	0,052	0,000	0,040	0,020	0,027	0,052	0,018	0,035	0,000	0,020	0,111	0,024	0,020	0,052
1940	0,028	0,041	0,032	0,000	0,030	0,038	0,000	0,051	0,033	0,018	0,000	0,009	0,038	0,071	0,034	0,112	0,027	0,129	0,318
Σύνολο	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Πίνακας 6

Σύνολο μηνιαίων θανάτων ανά έτος (1916-1940)

Έτη	Ιανουάριος	Φεβρουάριος	Μάρτιος	Απρίλιος	Μάιος	Ιούνιος	Ιούλιος	Αύγουστος	Σεπτέμβριος	Οκτώβριος	Νοέμβριος	Δεκέμβριος	Σύνολο έτους
1914*	5	6	7	3	27	20	40	33	38	33	34	44	290
1915*	42	19	29	21	23	21	37	-	-	-	-	-	192
1916*	40	26	22	22	19	26	35	30	22	26	23	39	330
1917*	35	29	39	34	39	30	25	19	19	26	49	53	397
1918	77	61	30	35	21	12	60	99	53	221	87	50	806
1919	37	36	30	15	26	10	31	36	41	25	30	30	347
1920	37	58	37	24	27	16	40	34	39	30	37	38	417
1921	27	23	39	35	20	26	38	50	13	30	27	39	367
1922	30	30	27	23	15	20	45	35	34	25	32	45	361
1923	176	47	74	66	55	32	29	45	33	35	37	40	669
1924	48	44	37	35	29	24	36	28	25	35	30	45	416
1925	51	29	57	101	36	39	34	31	23	26	16	37	480
1926	28	20	40	34	25	31	38	46	30	27	34	29	382
1927	37	30	33	13	25	17	31	40	29	35	39	38	367
1928	45	39	57	40	32	28	43	48	46	43	30	40	491
1929	42	25	51	26	22	26	16	29	39	29	32	32	369
1930	28	32	37	19	21	12	34	39	41	22	33	22	340
1931	43	36	33	23	18	28	37	70	34	23	28	33	406
1932	32	30	33	23	23	21	35	32	34	30	35	35	363
1933	45	31	41	28	25	25	25	26	23	22	19	32	342
1934	47	37	40	26	17	17	25	31	31	24	30	29	354
1935	29	34	31	19	20	22	19	26	26	31	27	28	312
1936	25	32	26	28	23	30	39	31	32	23	38	45	372
1937	47	32	35	26	25	19	31	28	33	31	30	27	364
1938	26	19	26	22	20	21	21	32	23	22	32	23	287
1939	37	22	35	16	25	16	16	21	24	24	22	30	288
1940	31	25	18	23	19	17	24	19	22	24	72	108	402
Σύνολο	1.147	852	964	780	677	606	884	958	807	922	903	1.011	10.511

Πίνακας 7

Σχετικά μεγέθη θανάτων κατά μήνα αναφορικά με το ετήσιο συνολικό μέγεθός τους κατά τη χρονική περίοδο 1916-1940

Έτη	Ιανουάριος	Φεβρουάριος	Μάρτιος	Απρίλιος	Μάιος	Ιούνιος	Ιούλιος	Αύγουστος	Σεπτέμβριος	Οκτώβριος	Νοέμβριος	Δεκέμβριος	Σύνολο
1914*	0,017	0,021	0,024	0,010	0,093	0,069	0,138	0,114	0,131	0,114	0,117	0,152	1,000
1915*	0,219	0,099	0,151	0,109	0,120	0,109	0,193						1,000
1916*	0,121	0,079	0,067	0,067	0,057	0,079	0,106	0,091	0,066	0,079	0,070	0,118	1,000
1917*	0,088	0,073	0,098	0,086	0,098	0,076	0,063	0,048	0,048	0,065	0,123	0,134	1,000
1918	0,096	0,076	0,037	0,043	0,026	0,015	0,074	0,123	0,066	0,274	0,108	0,062	1,000
1919	0,107	0,104	0,086	0,043	0,075	0,029	0,089	0,104	0,118	0,072	0,086	0,087	1,000
1920	0,089	0,139	0,088	0,057	0,065	0,038	0,096	0,082	0,094	0,072	0,089	0,091	1,000
1921	0,074	0,063	0,106	0,095	0,054	0,071	0,104	0,136	0,035	0,082	0,074	0,106	1,000
1922	0,083	0,083	0,075	0,064	0,042	0,055	0,125	0,097	0,094	0,069	0,089	0,125	1,000
1923	0,263	0,070	0,111	0,099	0,082	0,048	0,043	0,067	0,049	0,052	0,055	0,060	1,000
1924	0,115	0,106	0,089	0,084	0,070	0,058	0,087	0,067	0,060	0,084	0,072	0,108	1,000
1925	0,106	0,060	0,119	0,210	0,075	0,081	0,071	0,065	0,048	0,054	0,033	0,077	1,000
1926	0,073	0,052	0,105	0,089	0,065	0,081	0,099	0,120	0,079	0,071	0,089	0,076	1,000
1927	0,101	0,082	0,090	0,035	0,068	0,046	0,084	0,109	0,079	0,095	0,106	0,104	1,000
1928	0,092	0,079	0,116	0,081	0,065	0,057	0,088	0,098	0,094	0,088	0,061	0,081	1,000
1929	0,114	0,068	0,138	0,070	0,060	0,070	0,043	0,079	0,106	0,079	0,087	0,087	1,000
1930	0,082	0,094	0,109	0,056	0,062	0,035	0,100	0,115	0,121	0,065	0,097	0,065	1,000
1931	0,106	0,089	0,081	0,057	0,044	0,069	0,091	0,172	0,084	0,057	0,069	0,081	1,000
1932	0,088	0,083	0,091	0,063	0,063	0,058	0,096	0,088	0,094	0,083	0,096	0,096	1,000
1933	0,132	0,091	0,120	0,082	0,073	0,073	0,073	0,076	0,067	0,064	0,056	0,094	1,000
1934	0,133	0,105	0,113	0,073	0,048	0,048	0,071	0,088	0,088	0,068	0,085	0,082	1,000
1935	0,093	0,109	0,099	0,061	0,064	0,071	0,061	0,083	0,083	0,099	0,087	0,090	1,000
1936	0,067	0,086	0,070	0,075	0,062	0,081	0,105	0,083	0,086	0,062	0,102	0,121	1,000
1937	0,129	0,088	0,096	0,071	0,069	0,052	0,085	0,077	0,091	0,085	0,082	0,074	1,000
1938	0,091	0,066	0,091	0,077	0,070	0,073	0,073	0,111	0,080	0,077	0,111	0,080	1,000
1939	0,128	0,076	0,122	0,056	0,087	0,056	0,056	0,073	0,083	0,083	0,076	0,104	1,000
1940	0,077	0,062	0,045	0,057	0,047	0,042	0,060	0,047	0,055	0,060	0,179	0,269	1,000

Πίνακας 8

Θάνατοι εκάστου φύλου κατά ηλικία και κατηγορία νόσου

Έτος 1916

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της ματασεϊδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ορροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	5	0	0	0	0	8
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	2	0	0	0	0	6
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	1	4	9	0	0	0	0	0	4	2	0	21
1-9 έτη	2	0	0	0	0	0	0	0	4	11	0	0	0	0	0	0	3	0	20
10-19	7	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	2	0	0	3	0	0	15
20-29	8	0	1	0	0	0	0	0	3	4	0	0	0	0	0	0	0	1	17
30-39	4	0	0	0	1	0	0	1	3	1	0	0	1	0	0	0	0	0	11
40-49	3	2	0	0	0	0	0	3	2	1	0	0	2	0	0	1	1	0	15
50-59	2	2	0	0	0	0	0	5	3	5	0	1	1	0	0	0	0	0	19
60 και άνω	3	3	0	0	0	1	0	15	16	3	0	0	3	0	0	6	1	0	51
Σ	30	7	1	0	1	1	0	26	41	37	0	1	9	7	0	14	7	1	183

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασίματα	Νεοπλασίματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασητικής απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	5	8	1	0	0	0	1	0	0	1	0	17
1-9 έτη	1	0	0	0	0	1	0	0	4	4	0	1	0	0	0	0	1	1	2	15
10-19	4	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	8
20-29	7	0	0	0	0	0	0	1	2	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	13
30-39	1	1	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	6
40-49	3	1	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
50-59	1	0	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
60 και άνω	0	1	0	0	0	1	0	13	8	4	0	0	5	0	0	0	5	0	0	37
Σ	18	3	0	0	0	2	0	17	25	24	1	2	6	1	3	0	6	2	2	112

Έτος 1917

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κολοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Σγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φρονικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	1	0	0	2	0	0	0	0	7
1-9 έτη	0	0	0	0	0	2	0	1	8	8	0	0	1	0	0	1	3	1	25
10-19	5	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	7
20-29	6	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	9
30-39	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	4
40-49	4	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	4	0	0	11
50-59	4	0	0	0	0	0	0	5	3	3	0	0	3	0	0	1	0	0	19
60 και άνω	4	6	0	1	0	1	0	18	15	11	1	0	6	0	0	12	3	1	79
Σ	24	6	0	1	0	3	0	25	31	28	2	0	11	3	0	18	8	2	162

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ορροποιογεννητικού συστήματος	Κόπηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σμυτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξογενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4
1-9 έτη	3	0	0	0	0	0	0	1	6	2	0	1	0	0	0	0	0	1	1	15
10-19	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
20-29	4	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
30-39	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
40-49	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
50-59	2	1	0	0	0	1	0	2	3	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	11
60 και άνω	0	1	0	0	0	0	0	10	16	5	0	0	2	0	0	0	13	0	0	47
Σ	11	2	0	0	0	2	0	14	29	10	0	1	2	0	1	0	13	3	1	89

Έτος 1918

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφωσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ορροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαταραχές της διαπλασεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	3
28-364 ημ.	4	0	0	0	0	0	0	0	9	16	0	0	0	1	0	0	0	0	30
1-9 έτη	12	0	0	0	0	3	0	0	60	21	0	1	1	1	0	9	0	0	108
10-19	3	0	0	0	0	0	0	2	28	2	0	0	0	0	0	2	1	0	38
20-29	6	0	0	0	0	1	0	0	14	0	0	0	0	0	0	1	1	0	23
30-39	8	0	0	0	1	0	0	2	25	2	0	0	0	0	0	0	2	0	40
40-49	9	1	0	0	0	1	0	1	11	1	0	0	0	0	0	2	2	0	28
50-59	5	0	0	0	0	1	0	4	18	2	0	0	0	0	0	1	0	0	31
60 και άνω	5	2	0	0	0	0	0	24	36	8	0	1	3	0	0	28	2	0	109
Σ	52	3	0	0	1	6	0	33	202	53	0	2	4	6	0	43	8	0	413

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ορροποιογεννητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαταραχές της διαπλάσεως	Σμηπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
28-364 ημ.	3	0	0	0	0	0	0	1	4	8	0	1	0	0	0	0	0	0	0	17
1-9 έτη	17	0	0	0	0	1	0	1	50	13	0	3	0	0	0	0	4	3	0	92
10-19	6	0	0	0	0	0	0	0	29	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	37
20-29	7	0	0	0	0	0	0	1	28	1	0	0	1	2	0	0	2	0	0	42
30-39	6	0	0	0	1	1	0	0	25	0	0	0	1	2	0	0	3	1	0	40
40-49	4	0	0	0	0	1	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	13
50-59	1	0	0	0	0	0	0	2	11	2	1	0	1	0	0	0	2	0	0	20
60 και άνω	5	3	0	0	0	2	0	31	28	5	0	1	2	0	0	0	20	0	0	97
Σ	49	3	0	0	1	5	0	36	181	32	1	5	5	4	1	0	33	4	0	360

Έτος 1919

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα οροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	2	0	0	0	0	6
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	7	13	0	0	0	1	0	1	0	0	23
1-9 έτη	1	0	0	0	0	1	0	0	4	9	0	0	1	0	0	1	1	1	19
10-19	2	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	0	0	1	0	0	7
20-29	8	0	0	0	0	0	0	1	3	0	0	1	0	0	0	2	0	0	15
30-39	3	0	0	0	0	2	0	0	3	2	0	0	1	0	0	0	0	1	12
40-49	7	0	0	0	0	0	0	2	5	4	0	0	3	0	0	0	1	1	23
50-59	4	0	0	0	0	1	0	2	3	3	0	0	0	0	0	1	0	0	14
60 και άνω	2	0	0	1	1	0	0	15	13	1	0	0	4	0	0	9	0	0	46
Σ	28	0	0	1	1	4	0	20	44	37	0	1	9	3	0	15	2	3	168

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κήληση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξογενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	1	0	1	0	0	6
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	3	6	0	1	0	0	1	0	0	1	0	12
1-9 έτη	2	0	0	0	0	0	0	0	7	6	0	0	0	0	0	0	1	0	0	16
10-19	6	0	0	0	0	1	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10
20-29	3	0	0	0	0	1	0	0	5	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	12
30-39	7	1	1	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	15
40-49	3	2	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
50-59	2	1	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
60 και άνω	1	1	0	0	0	0	0	20	10	2	0	0	6	0	0	0	10	3	0	53
Σ	26	5	1	0	0	4	0	21	33	20	0	2	6	1	3	0	14	4	1	141

Έτος 1920

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Σγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φρονικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνητότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	6	0	0	0	0	7
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	3	0	0	0	0	8
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	10	21	0	2	0	1	1	0	2	0	38
1-9 έτη	11	1	0	0	0	0	0	0	8	7	0	1	0	0	0	3	2	1	34
10-19	8	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0	1	0	0	16
20-29	3	1	0	0	0	0	0	1	2	1	0	0	0	0	0	0	1	0	9
30-39	3	0	0	0	0	0	0	2	4	1	0	0	1	0	0	2	0	0	13
40-49	2	1	0	0	0	0	0	3	7	1	0	0	0	0	0	0	0	0	14
50-59	1	2	0	0	0	0	0	7	7	2	0	0	2	0	0	0	0	0	21
60 και άνω	6	2	1	2	0	1	0	16	15	2	0	0	1	0	0	9	0	0	55
Σ	36	7	1	2	0	1	0	29	63	37	0	3	4	10	1	15	5	1	215

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ορροποιογεννητικού συστήματος	Κόπση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0	5
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	2	4	0	0	0	0	6	0	0	0	0	12
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	1	5	19	0	0	0	0	3	0	0	3	0	31
1-9 έτη	4	0	0	0	0	0	0	0	14	5	0	0	0	0	0	0	1	0	0	24
10-19	10	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	14
20-29	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	1	0	9
30-39	5	1	0	0	0	0	0	0	1	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	11
40-49	1	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	6
50-59	2	3	0	0	0	0	0	2	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	11
60 και άνω	3	1	0	0	0	4	0	25	11	3	0	0	5	0	0	0	15	1	0	68
Σ	30	5	0	0	0	4	0	28	40	36	1	0	6	3	14	0	19	5	0	191

Έτος 1921

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σομπλώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0	5
7-27 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	3	0	0	0	0	8
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	9	14	0	2	0	0	0	0	1	0	26
1-9 έτη	10	0	0	0	0	0	0	1	0	8	0	1	1	0	0	0	1	0	22
10-19	8	0	0	0	0	0	0	2	1	2	0	0	0	0	0	0	0	1	14
20-29	4	0	0	0	0	0	0	2	3	0	0	0	0	0	0	0	1	0	10
30-39	6	0	0	1	0	1	0	1	3	1	0	0	0	0	0	0	1	1	15
40-49	5	1	0	1	0	0	0	1	2	2	0	0	2	0	0	2	0	0	16
50-59	5	1	0	0	0	1	0	3	3	1	0	0	2	0	0	0	0	1	17
60 και άνω	2	3	0	1	1	1	0	18	7	3	0	0	5	0	0	6	0	0	47
Σ	42	5	0	3	1	3	0	28	29	33	0	3	10	8	0	8	4	3	180

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κοκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κόπση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	0	0	0	0	10
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	3	0	0	0	0	6
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	3	22	0	4	0	0	2	0	1	2	0	34
1-9 έτη	6	0	0	0	0	2	0	1	4	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	16
10-19	4	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
20-29	5	0	0	0	0	0	0	0	4	1	0	0	0	0	0	0	2	0	0	12
30-39	2	1	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	9
40-49	2	3	0	0	0	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	10
50-59	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	6
60 και άνω	3	1	0	0	1	1	0	19	10	4	0	0	12	0	0	0	16	1	0	68
Σ	22	5	0	1	1	4	0	24	28	33	1	5	14	0	15	0	22	3	0	178

Έτος 1922

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	7
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	1	0	0	1	0	5
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	2	22	0	0	0	2	0	0	0	0	27
1-9 έτη	1	1	0	0	0	0	0	0	8	9	0	0	0	0	0	0	2	0	21
10-19	4	0	0	0	0	0	0	2	1	2	0	0	2	0	0	0	0	0	11
20-29	5	0	0	0	0	2	0	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	11
30-39	3	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	6
40-49	4	2	1	0	0	0	0	4	3	0	0	0	1	0	0	1	0	1	17
50-59	1	2	0	0	0	1	0	5	1	2	0	0	1	0	0	0	0	0	13
60 και άνω	2	3	0	1	1	2	0	14	16	3	0	0	5	0	0	10	1	0	58
Σ	21	8	1	1	1	5	0	27	35	42	0	0	9	10	0	11	4	1	176

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κοκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξογενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	6	0	0	0	0	7
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	3	0	0	0	0	6
28-364 ημ.	3	0	0	0	0	0	0	0	4	17	0	1	0	0	1	0	1	0	0	27
1-9 έτη	5	0	0	0	0	1	0	0	4	12	0	0	0	0	0	0	0	2	0	24
10-19	9	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11
20-29	6	2	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	12
30-39	5	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	9
40-49	2	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	2	0	0	8
50-59	0	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	6
60 και άνω	2	0	0	0	1	2	0	16	12	5	0	0	8	0	0	0	15	0	1	62
Σ	33	5	0	0	0	5	0	18	28	36	0	2	10	1	10	0	20	2	1	172

Έτος 1923

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα οροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαταραχές της διαπλασίας	Σμυπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	4	0	0	0	0	6
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	3	2	0	0	0	7	0	0	0	0	13
28-364 ημ.	4	0	0	0	0	0	0	0	7	18	0	1	0	1	0	0	2	0	33
1-9 έτη	19	1	0	0	0	4	0	1	31	19	0	3	3	0	0	0	2	0	83
10-19	12	0	0	0	1	1	0	1	9	6	0	0	2	0	0	2	0	0	34
20-29	15	0	1	1	0	0	0	0	3	6	0	0	0	0	0	3	0	0	29
30-39	8	0	0	0	0	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0	1	1	0	15
40-49	7	1	0	0	0	0	0	6	3	4	0	0	0	0	0	0	0	3	24
50-59	12	1	0	1	0	1	0	3	7	2	0	0	4	0	0	1	0	0	32
60 και άνω	5	3	0	1	0	1	0	13	17	11	0	0	5	0	0	15	1	0	72
Σ	84	6	1	3	1	7	0	25	82	71	0	4	14	12	0	22	6	3	341

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ορροποιογεννητικού συστήματος	Κήληση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	4
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	6
28-364 ημ.	4	0	0	0	0	0	0	0	10	20	0	1	0	0	0	0	1	2	0	38
1-9 έτη	12	1	0	0	0	0	0	2	33	16	0	1	1	0	0	0	2	2	0	70
10-19	12	0	0	0	0	1	0	0	7	5	0	0	0	0	0	0	2	1	0	28
20-29	14	1	0	0	0	1	0	0	4	1	0	0	0	0	0	0	5	0	0	26
30-39	11	1	0	0	0	0	0	1	4	2	0	1	2	2	0	0	2	0	0	26
40-49	4	0	0	0	0	2	0	0	4	1	0	0	2	1	0	0	5	0	0	19
50-59	3	0	0	1	0	0	0	1	6	3	0	0	1	0	0	0	4	1	0	20
60 και άνω	1	4	0	1	0	4	0	24	11	11	0	0	3	0	0	0	18	0	0	77
Σ	62	7	0	2	0	8	0	28	80	59	0	3	9	3	8	0	39	6	0	314

Έτος 1924

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαταραχές της διαπλάσεως	Σμηπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	5	0	1	0	0	8
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	5	0	1	0	0	10
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	6	9	0	0	0	0	0	1	3	0	20
1-9 έτη	6	0	0	0	0	3	0	0	7	5	0	0	0	0	0	0	0	0	21
10-19	15	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	19
20-29	9	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	14
30-39	9	1	0	0	0	1	0	1	5	0	0	0	0	0	0	0	1	0	18
40-49	2	2	0	0	0	0	0	3	3	2	0	0	1	0	0	1	0	0	14
50-59	3	1	1	0	0	0	0	3	2	2	0	0	2	0	0	0	1	1	16
60 και άνω	2	5	0	0	0	2	0	27	18	5	0	1	8	0	0	15	1	0	84
Σ	48	9	1	0	0	9	0	35	46	24	0	1	13	10	0	21	6	1	224

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κόπση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	7
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	6	0	0	0	0	9
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	5	11	0	1	1	0	1	0	0	2	0	22
1-9 έτη	5	0	0	0	0	0	0	0	2	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
10-19	5	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	10
20-29	8	0	1	1	0	1	0	0	2	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	16
30-39	5	1	0	0	1	0	0	1	1	1	0	1	5	1	0	0	1	0	0	18
40-49	4	1	0	0	0	0	0	2	1	3	0	1	1	0	0	0	0	1	0	14
50-59	2	1	0	0	1	0	0	1	3	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	9
60 και άνω	5	3	0	2	0	0	0	19	19	2	1	2	1	0	0	0	18	1	0	73
Σ	35	6	1	3	2	1	0	23	38	24	1	5	12	1	14	0	19	4	1	190

Έτος 1925

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ορροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3
28-364 ημ.	3	0	0	0	0	0	0	0	9	11	0	1	0	0	0	0	6	0	30
1-9 έτη	12	0	1	0	0	0	0	0	22	3	0	0	0	0	0	0	2	2	42
10-19	3	1	0	0	0	1	0	0	2	1	0	1	0	0	0	0	0	0	9
20-29	71	0	1	0	0	2	0	0	52	2	0	0	1	0	0	1	0	3	133
30-39	2	0	0	0	0	0	1	3	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	10
40-49	4	0	0	0	0	1	0	1	4	2	0	0	0	0	0	0	0	0	12
50-59	4	0	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	2	0	0	1	0	0	11
60 και άνω	4	2	0	0	0	2	0	8	16	2	1	1	7	0	0	10	1	2	56
Σ	103	3	2	0	0	6	1	14	109	24	1	4	10	2	0	13	10	7	309

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κήληση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξογενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	4
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	1	0	0	9	13	0	2	0	0	1	0	0	1	0	27
1-9 έτη	6	1	0	1	0	0	0	0	11	3	0	0	1	0	0	0	1	0	0	24
10-19	6	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
20-29	7	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	2	2	0	0	0	0	0	13
30-39	3	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
40-49	5	1	0	0	0	1	0	1	3	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	13
50-59	3	1	0	0	0	1	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
60 και άνω	2	3	0	1	1	2	0	17	15	0	0	1	5	0	0	0	14	0	0	61
Σ	32	6	0	2	1	6	0	22	43	17	0	4	9	2	5	0	15	1	0	165

Έτος 1926

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ορροπογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμερτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	1	0	0	6	20	0	0	0	1	1	0	1	0	31
1-9 έτη	8	0	0	0	0	0	0	1	5	7	0	0	1	0	0	0	0	1	23
10-19	5	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	2	11
20-29	13	1	0	0	0	1	0	0	19	0	0	0	0	0	0	1	0	0	35
30-39	8	2	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	4	18
40-49	7	0	0	0	0	0	0	0	4	4	0	0	1	0	0	1	0	0	17
50-59	4	0	0	0	0	0	0	4	3	1	0	0	1	0	0	0	1	1	15
60 και άνω	2	9	0	2	0	0	0	11	11	2	0	0	3	0	0	7	0	2	49
Σ	49	12	0	2	0	2	0	18	53	35	0	0	7	2	1	10	2	10	203

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κκελοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κόρηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δρλητηριασείς	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	8	0	0	0	0	9
28-364 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	0	4	15	0	2	0	0	0	0	1	2	0	26
1-9 έτη	9	0	0	0	0	1	0	0	3	11	1	0	0	0	0	0	0	3	0	28
10-19	9	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	14
20-29	8	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	13
30-39	5	0	0	0	0	0	0	1	3	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	12
40-49	3	1	0	0	0	0	0	2	2	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	11
50-59	1	1	0	0	0	0	0	6	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
60 και άνω	2	1	0	0	0	1	0	14	16	3	0	1	6	0	0	0	11	0	0	55
Σ	39	3	1	0	0	2	0	25	30	32	1	4	9	3	9	0	13	5	2	178

Έτος 1927

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαταραχές της διαπλάσεως	Σμηπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	6	0	1	0	0	9
28-364 ημ.	4	0	0	0	0	0	0	0	6	15	1	1	0	4	1	0	2	0	34
1-9 έτη	5	0	0	0	0	0	0	1	9	8	0	0	2	0	0	0	0	0	25
10-19	6	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	9
20-29	11	0	0	0	0	4	0	0	16	2	0	0	1	0	0	1	0	0	35
30-39	4	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	8
40-49	4	0	1	0	1	0	0	2	3	3	0	0	2	0	0	0	0	0	16
50-59	5	0	0	0	0	0	0	3	5	1	0	0	0	0	0	1	1	0	16
60 και άνω	6	7	0	0	0	0	0	17	7	3	0	1	6	0	0	12	0	3	62
Σ	45	7	1	0	1	5	0	24	50	34	1	2	12	12	1	15	4	3	217

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και επιδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ορροποιογεννητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	3	3	0	0	0	0	3	0	0	0	0	10
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	5	9	0	0	0	0	0	0	0	3	0	17
1-9 έτη	6	0	0	0	0	0	0	0	5	8	0	1	0	0	0	0	0	1	0	21
10-19	3	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	7
20-29	6	0	0	0	0	1	0	0	3	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	12
30-39	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	6
40-49	1	0	0	0	1	0	0	2	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	8
50-59	1	1	0	0	1	0	0	1	2	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	8
60 και άνω	6	4	0	0	3	0	0	14	9	2	0	0	7	0	0	0	13	0	0	58
Σ	26	5	0	0	5	2	0	17	29	26	0	2	10	2	6	0	15	5	0	150

Έτος 1928

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σμηπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	6	0	0	0	0	9
28-364 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	0	5	19	0	1	0	1	1	0	2	0	31
1-9 έτη	6	0	0	0	0	0	0	0	9	10	0	2	0	0	1	0	0	0	28
10-19	7	0	0	0	0	1	0	1	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
20-29	15	0	1	0	0	3	0	2	17	2	0	1	1	0	0	0	1	2	45
30-39	9	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	15
40-49	3	0	0	0	0	0	0	1	5	1	0	1	2	0	0	0	0	1	14
50-59	7	0	0	0	0	1	0	6	12	0	0	0	3	0	0	0	0	0	29
60 και άνω	10	5	0	0	1	5	0	31	12	2	0	0	5	0	0	15	0	0	86
Σ	59	6	1	0	2	11	0	42	64	36	0	5	12	7	2	15	3	4	269

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κόπση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σμυτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2
28-364 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	0	5	14	0	2	0	0	1	0	0	1	0	25
1-9 έτη	12	0	2	0	0	1	0	0	15	5	0	1	2	0	0	0	1	0	0	39
10-19	5	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	7
20-29	8	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	14
30-39	8	2	1	0	0	0	0	1	2	3	0	1	2	0	0	0	0	0	0	20
40-49	8	1	0	0	1	0	0	3	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	17
50-59	5	2	0	0	0	1	0	3	1	2	0	0	1	0	0	0	0	1	0	16
60 και άνω	9	8	0	1	0	3	0	22	11	1	0	0	7	0	0	0	16	0	1	79
Σ	57	13	3	1	1	5	0	29	40	27	0	5	15	1	5	0	17	2	1	222

Έτος 1929

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα οροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	3	0	0	1	0	6
28-364 ημ.	3	0	0	0	0	0	0	0	9	6	0	0	0	0	0	0	2	0	20
1-9 έτη	8	1	0	0	0	0	0	0	9	9	0	2	0	0	0	0	2	1	32
10-19	7	0	0	0	1	1	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	13
20-29	5	1	1	0	0	0	0	0	11	0	0	0	0	0	0	0	1	2	21
30-39	10	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	1	0	0	1	1	0	17
40-49	3	1	1	0	0	0	0	1	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
50-59	3	1	0	0	0	1	0	3	4	2	0	0	1	0	0	1	0	1	17
60 και άνω	10	5	0	2	0	5	0	13	8	8	0	0	4	0	0	16	1	0	72
Σ	49	9	2	2	1	7	0	18	53	27	0	2	6	6	0	18	9	4	213

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουρολογιγεννητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	5
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	1	0	0	4	6	0	0	0	0	2	0	0	1	0	14
1-9 έτη	5	0	0	0	0	0	0	0	5	4	0	2	1	0	0	0	1	0	0	18
10-19	5	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	8
20-29	3	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	8
30-39	5	1	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	12
40-49	3	0	0	1	1	0	0	6	1	0	0	0	1	2	0	0	1	0	0	16
50-59	2	3	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	2	0	0	0	0	0	1	11
60 και άνω	3	1	0	1	0	1	0	28	5	4	0	0	3	0	0	0	15	0	0	61
Σ	28	5	1	2	1	2	0	35	21	18	0	3	10	4	6	0	17	1	2	156

Έτος 1930

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρυσιατικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φρονικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	5	0	1	0	0	8
28-364 ημ.	2	0	0	0	0	1	0	0	6	11	0	0	0	0	0	0	2	0	22
1-9 έτη	4	0	0	0	0	2	0	0	5	9	0	0	0	0	0	0	2	0	22
10-19	8	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	1	0	2	14
20-29	5	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	2	11
30-39	7	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1	13
40-49	3	0	0	0	0	1	0	3	3	1	0	0	1	0	0	1	1	0	14
50-59	5	1	0	0	0	0	0	3	1	1	0	0	1	0	0	1	2	1	16
60 και άνω	4	0	0	0	1	1	0	16	7	4	0	0	10	0	0	16	0	1	60
Σ	38	2	0	0	1	5	0	23	29	30	0	0	13	8	0	20	7	7	183

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κήλη, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
28-364 ημ.	3	0	0	0	0	0	1	0	4	11	0	0	0	0	1	0	1	0	0	21
1-9 έτη	8	0	0	0	0	0	0	1	4	9	0	0	0	0	0	0	0	4	0	26
10-19	11	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
20-29	4	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	3	0	0	0	0	0	9
30-39	4	1	1	0	0	1	0	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	14
40-49	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	4
50-59	2	3	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	10
60 και άνω	3	3	0	0	0	1	0	19	4	3	1	0	5	0	0	0	16	0	1	56
Σ	36	8	1	0	0	2	1	21	22	26	1	0	5	3	4	0	18	5	3	156

Έτος 1931

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαταραχές της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	8	0	0	0	0	11
28-364 ημ.	3	0	0	0	0	1	0	1	5	12	0	0	0	2	0	1	1	0	26
1-9 έτη	9	0	0	0	0	0	0	0	1	10	0	0	1	0	0	1	0	0	22
10-19	6	0	0	0	0	0	0	0	1	3	0	1	0	0	0	0	0	0	11
20-29	10	0	0	0	0	0	1	1	3	3	0	0	0	0	0	0	1	1	20
30-39	1	2	0	0	0	0	0	1	5	1	0	0	2	0	0	0	0	1	13
40-49	2	0	0	0	0	2	0	2	2	2	0	0	4	0	0	0	1	1	16
50-59	4	1	0	0	0	1	0	6	3	3	0	0	2	0	0	1	0	0	21
60 και άνω	5	5	0	0	0	1	0	26	14	5	0	0	7	0	0	13	1	0	77
Σ	41	8	0	0	0	5	1	37	35	40	0	1	16	13	0	16	4	3	220

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κόρη, τοκέτος, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σμητώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	5	0	0	0	0	8
28-364 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	0	6	19	0	0	0	0	4	0	1	5	0	37
1-9 έτη	6	1	0	0	0	0	0	0	6	4	0	3	0	0	0	0	0	1	0	21
10-19	9	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
20-29	6	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	2	0	0	0	0	1	13
30-39	3	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	8
40-49	7	0	1	0	0	1	0	3	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	15
50-59	2	0	0	0	0	0	0	4	3	2	0	0	1	0	0	0	1	0	0	13
60 και άνω	2	0	0	0	0	1	0	25	9	4	1	0	3	0	0	0	10	0	0	55
Σ	37	3	1	0	0	4	0	34	28	31	1	4	7	3	12	0	12	6	2	185

Έτος 1932

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα οροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σημπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
7-27 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	2	0	0	0	0	6
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	6	4	0	2	0	1	0	0	0	0	13
1-9 έτη	6	0	0	0	0	0	0	0	4	11	0	2	0	0	0	0	1	0	24
10-19	7	0	0	0	0	0	0	2	1	3	0	1	0	0	0	0	0	1	15
20-29	5	0	0	0	0	0	0	0	4	3	0	0	3	0	0	0	0	2	17
30-39	1	0	0	0	0	0	1	1	2	3	0	0	1	0	0	0	0	1	10
40-49	4	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	1	10
50-59	4	1	0	0	0	2	0	5	8	6	0	0	3	0	0	1	1	1	32
60 και άνω	1	4	0	1	0	2	0	23	17	8	0	0	5	0	0	17	0	1	79
Σ	30	7	0	1	0	4	1	31	45	39	0	5	13	5	0	18	2	7	208

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κήληση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	5
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	1	4	8	0	1	0	0	2	0	0	3	0	19
1-9 έτη	2	0	0	0	0	1	0	1	5	4	0	2	0	0	0	0	1	1	0	17
10-19	6	0	0	0	0	2	0	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
20-29	2	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
30-39	2	0	0	0	1	0	0	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	8
40-49	3	1	0	0	0	0	0	2	2	4	0	1	2	0	0	0	2	0	0	17
50-59	5	3	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	14
60 και άνω	6	4	0	0	1	1	0	17	8	6	0	0	1	1	0	0	10	0	0	55
Σ	27	8	0	0	2	4	0	23	30	26	0	4	5	1	6	0	14	4	1	155

Έτος 1933

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σημπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
28-364 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	0	4	5	0	1	0	2	0	0	1	0	15
1-9 έτη	5	0	0	0	0	1	0	0	13	2	0	0	1	0	0	0	2	1	25
10-19	3	1	0	0	0	1	0	1	4	2	0	1	0	0	0	0	0	1	14
20-29	8	0	0	0	0	0	0	1	5	1	0	0	0	0	0	2	1	3	21
30-39	6	0	0	1	0	1	0	1	1	2	0	0	0	0	0	0	0	1	13
40-49	3	1	0	0	0	0	0	1	9	2	0	0	0	0	0	0	1	0	17
50-59	2	3	0	0	0	0	0	4	3	1	0	0	4	0	0	3	1	0	21
60 και άνω	0	3	0	2	0	3	0	24	13	5	0	0	5	0	1	11	1	3	71
Σ	30	8	0	3	0	6	0	32	53	20	0	2	10	2	1	16	7	9	199

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
28-364 ημ.	2	0	0	0	0	1	0	1	3	11	0	0	0	0	1	0	1	1	0	21
1-9 έτη	6	0	0	0	0	0	0	1	8	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	19
10-19	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	5
20-29	1	0	0	0	0	0	0	1	2	1	0	0	0	2	0	0	0	0	2	9
30-39	4	0	0	0	0	0	0	5	5	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	17
40-49	2	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	7
50-59	0	4	0	0	0	0	0	6	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11
60 και άνω	1	8	0	0	0	1	0	12	7	4	0	1	2	0	0	0	9	2	0	47
Σ	18	12	0	1	0	2	0	28	27	21	0	1	7	3	5	0	11	3	2	141

Έτος 1934

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρυσιατικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φρονικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	5	0	0	0	0	7
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	1	7	4	1	2	0	0	0	0	1	0	16
1-9 έτη	6	0	0	0	0	1	0	0	7	0	0	2	0	0	0	0	2	0	18
10-19	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	8
20-29	7	0	0	0	0	1	0	0	7	1	0	0	1	0	0	0	1	1	19
30-39	2	2	0	0	0	0	0	1	0	3	0	0	1	0	0	0	0	1	10
40-49	2	0	0	0	0	1	0	1	3	0	0	0	2	0	0	0	0	0	9
50-59	3	2	0	0	0	0	0	4	2	3	0	0	4	0	0	0	1	0	19
60 και άνω	4	0	0	1	0	5	0	14	22	4	0	0	3	0	0	14	2	1	70
Σ	31	4	0	1	0	8	0	22	49	16	1	4	11	7	0	14	7	4	179

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασητικού αδένου	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4	0	0	0	0	5
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3	0	0	0	0	2	0	0	0	0	6
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	3	7	0	1	1	0	0	0	0	5	0	18
1-9 έτη	5	0	0	0	0	1	0	0	2	3	0	0	0	0	0	0	1	4	2	18
10-19	8	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	12
20-29	6	1	0	0	0	0	0	2	6	0	0	1	0	0	0	0	2	0	1	19
30-39	4	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	9
40-49	4	4	0	0	0	0	0	3	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	15
50-59	1	3	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	3	0	0	0	1	0	0	12
60 και άνω	7	1	0	0	0	1	0	20	6	2	0	0	2	0	0	0	21	0	1	61
Σ	36	10	0	0	0	2	0	28	23	19	0	2	8	1	6	0	26	9	5	175

Έτος 1935

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα οροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σημπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	1	5	0	0	1	1	0	1	1	0	11
1-9 έτη	3	0	0	0	0	0	0	1	4	1	0	1	0	0	0	0	3	1	14
10-19	6	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	9
20-29	7	0	0	0	0	1	0	1	4	1	0	0	0	0	0	1	0	2	17
30-39	5	4	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	13
40-49	5	0	0	0	0	2	0	2	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	13
50-59	5	2	1	0	0	0	0	2	1	4	0	0	5	0	0	0	0	0	20
60 και άνω	4	3	0	0	0	3	0	16	11	4	0	0	2	0	0	17	0	0	60
Σ	37	9	1	0	0	6	0	23	23	18	0	1	12	4	0	19	4	4	161

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κήληση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξογενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	4
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	2	5	0	0	0	0	1	0	0	4	0	12
1-9 έτη	4	0	1	0	0	0	0	2	6	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	16
10-19	6	0	0	0	0	0	0	1	2	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	11
20-29	2	0	1	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	2	0	0	2	0	0	10
30-39	1	0	0	0	0	0	0	1	2	1	0	0	1	3	0	0	0	0	0	9
40-49	4	2	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
50-59	1	1	0	0	0	0	0	1	2	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	7
60 και άνω	1	4	0	1	0	3	0	23	9	8	0	0	2	0	0	0	21	0	0	72
Σ	20	7	2	1	0	3	0	29	24	23	0	0	5	5	4	0	23	4	1	151

Έτος 1936

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα οροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαταραχές της διαπλάσεως	Σημπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	7	0	0	0	0	10
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	1	0	0	10	9	0	3	0	3	0	0	2	0	29
1-9 έτη	3	0	1	1	0	1	0	1	5	5	0	0	0	0	0	0	0	0	17
10-19	6	0	0	0	0	0	1	1	2	1	0	1	0	0	0	1	0	1	14
20-29	7	0	1	0	0	1	1	0	3	1	0	0	2	0	0	0	1	2	19
30-39	3	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	1	2	3	16
40-49	3	0	0	0	0	0	0	4	3	0	0	0	2	0	0	0	1	3	16
50-59	5	3	0	0	0	0	0	5	7	1	0	0	2	0	0	1	1	1	26
60 και άνω	5	4	1	1	0	3	0	23	8	4	0	0	3	0	0	10	0	0	62
Σ	33	7	3	2	0	7	2	36	41	22	1	5	10	13	0	13	7	10	212

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κήληση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξογενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	7	7	0	1	0	0	2	0	0	0	0	18
1-9 έτη	3	0	0	0	0	0	0	1	6	8	0	1	0	0	0	0	0	1	0	20
10-19	7	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	12
20-29	4	0	0	0	1	0	0	3	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	12
30-39	7	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	13
40-49	3	0	0	0	0	1	0	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
50-59	1	5	0	0	0	0	0	5	4	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	17
60 και άνω	6	2	0	0	0	1	0	12	13	5	0	0	2	0	0	0	14	1	0	56
Σ	32	8	1	0	1	2	0	25	34	23	0	2	4	3	6	1	15	2	1	160

Έτος 1937

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σομπλώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	1	3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	6
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	4	8	1	1	0	0	0	0	0	0	15
1-9 έτη	3	0	0	0	0	0	1	1	6	5	0	0	0	0	0	0	1	0	17
10-19	9	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0	1	0	0	0	1	0	15
20-29	16	0	0	0	0	1	0	0	5	3	1	0	1	0	0	0	3	1	31
30-39	6	0	0	0	0	1	0	1	2	0	0	0	2	0	0	0	0	3	15
40-49	5	0	0	0	2	1	0	3	4	1	0	0	1	0	0	0	0	0	17
50-59	5	1	0	0	0	0	0	7	3	2	0	0	2	0	0	0	2	1	23
60 και άνω	2	5	0	1	0	1	0	29	9	6	0	0	6	0	0	5	0	0	64
Σ	48	6	0	1	2	4	1	42	39	28	2	1	13	2	0	5	7	5	206

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κήλη, τοκέτος, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξογενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	4
7-27 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	5
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	3	9	0	1	0	0	1	0	0	2	0	16
1-9 έτη	6	0	0	0	0	0	0	0	4	4	0	1	0	0	0	0	0	0	0	15
10-19	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
20-29	9	0	0	0	0	0	0	0	4	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	17
30-39	6	0	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	1	13
40-49	2	1	0	0	0	0	0	2	3	1	1	1	4	1	0	0	0	0	1	17
50-59	0	1	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	6
60 και άνω	3	7	0	0	0	0	0	17	14	4	1	0	2	0	0	0	10	0	0	58
Σ	33	9	0	0	0	0	0	23	31	24	2	3	7	5	6	0	10	2	2	157

Έτος 1938

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κολοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σομπλώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
28-364 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	0	4	2	0	0	0	0	0	0	1	0	9
1-9 έτη	6	0	0	0	0	0	0	0	5	3	0	0	0	0	0	0	0	1	15
10-19	7	0	1	0	0	1	0	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	13
20-29	11	0	0	0	0	2	0	1	3	2	0	0	1	0	0	0	1	1	22
30-39	7	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	12
40-49	5	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	10
50-59	3	2	0	0	0	1	0	6	4	2	0	0	1	0	0	1	1	1	22
60 και άνω	1	5	0	0	0	1	0	19	11	5	0	0	5	0	0	2	1	3	53
Σ	42	9	1	0	0	6	0	29	28	16	0	0	8	3	0	3	6	8	159

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασοειδούς απόφωσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροιογεννητικού συστήματος	Κόπηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημάδια	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	5
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	1	0	1	3	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	8
1-9 έτη	2	0	0	0	0	0	0	0	4	4	0	0	1	0	0	0	0	1	1	13
10-19	4	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6
20-29	2	0	1	0	0	0	0	1	2	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	9
30-39	4	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	8
40-49	1	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	3	0	0	0	0	0	0	7
50-59	0	3	1	0	0	0	0	6	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	12
60 και άνω	2	6	0	0	1	0	0	24	11	3	0	0	2	0	0	0	10	1	0	60
Σ	15	10	2	0	1	1	0	35	22	11	0	0	8	2	4	0	10	3	4	128

Έτος 1939

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφουσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ορροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σημτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	3
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	6	6	0	1	0	0	0	0	0	0	14
1-9 έτη	5	1	0	0	0	0	0	0	6	2	0	0	0	0	0	0	0	1	15
10-19	6	1	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	11
20-29	13	0	0	0	0	0	0	0	3	2	1	0	0	0	0	0	0	6	25
30-39	2	0	0	0	0	1	0	1	3	1	0	0	2	0	0	0	0	2	12
40-49	2	1	0	0	0	0	0	2	1	3	0	0	2	0	0	0	1	0	12
50-59	2	3	0	0	0	0	0	5	4	5	0	0	1	0	0	0	1	0	21
60 και άνω	4	5	0	1	0	6	0	17	4	5	0	0	5	0	0	11	0	0	58
Σ	35	11	0	1	0	7	0	25	30	24	1	2	10	3	1	11	2	10	173

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασητοειδούς απόφυσης	Νοσήματα καρδιαγγειακού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξογενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
1-9 έτη	4	0	0	0	0	0	0	0	2	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10
10-19	7	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	11
20-29	4	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	6
30-39	3	0	0	0	0	0	0	1	2	3	0	0	2	0	0	0	0	1	0	12
40-49	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	4
50-59	0	0	0	0	0	0	0	4	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
60 και άνω	1	5	1	1	0	3	0	24	8	1	0	0	2	0	0	0	9	2	0	57
Σ	21	6	1	1	0	4	0	29	15	15	0	0	6	0	4	0	9	3	1	115

Έτος 1940

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρσιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφολογικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα οροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σηριπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	3
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	3	0	0	0	0	5
28-364 ημ.	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	1	0	6
1-9 έτη	5	0	0	0	0	0	0	0	15	1	0	0	0	0	0	0	0	3	24
10-19	3	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0	1	0	0	0	0	0	6	14
20-29	11	0	0	0	0	2	0	1	3	5	0	0	2	0	0	1	13	12	50
30-39	7	1	1	0	0	0	0	3	3	2	0	0	0	0	0	0	2	2	21
40-49	2	0	0	0	0	1	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0	1	2	10
50-59	2	1	0	0	0	0	0	7	5	4	0	0	2	0	0	0	1	2	24
60 και άνω	4	6	0	0	0	3	0	23	16	4	0	0	6	0	1	8	2	6	79
Σ	35	8	1	0	0	7	0	35	48	19	0	1	11	8	1	9	20	33	236

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα οροποιογεννητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αιτία νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
7-27 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	4
28-364 ημ.	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	2	0	1	1	0	7
1-9 έτη	3	0	0	0	0	0	0	0	12	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	17
10-19	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3	6
20-29	3	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	2	10
30-39	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2	0	0	0	1	1	8
40-49	4	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	9
50-59	2	0	0	0	0	0	0	4	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	11
60 και άνω	1	4	0	0	1	1	0	29	4	2	0	0	4	0	0	0	11	0	4	61
Σ	17	5	0	0	1	1	0	34	27	6	0	0	6	4	4	0	12	3	14	134

Πίνακας 9

Αιτίες θανάτου κατά ηλικία και φύλο: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασοειδούς απόφραξης	Νοσήματα καρδιαγγειακού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλασεως	Συμπτώματα, φωσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	1	5	7	0	0	0	64	0	2	1	0	82
7-27 ημ.	11	0	0	0	0	3	0	2	34	20	0	0	0	76	1	3	2	0	152
28-364 ημ.	40	0	0	0	0	5	0	3	144	262	4	18	1	25	4	8	33	0	547
1-9 έτη	156	5	2	1	0	18	1	8	255	183	0	15	12	1	1	15	29	14	716
10-19	160	3	1	0	2	7	1	19	77	32	0	7	11	0	0	13	3	17	353
20-29	279	3	6	1	0	22	2	13	190	43	2	2	13	0	0	14	27	41	658
30-39	125	15	1	2	3	9	2	27	74	29	1	2	18	0	0	5	14	23	350
40-49	100	16	3	1	3	10	0	47	91	37	0	1	31	0	0	13	10	14	377
50-59	100	30	2	1	0	11	0	109	113	59	0	1	49	0	0	15	14	11	515
60 και άνω	97	95	2	18	5	50	0	470	339	118	2	4	122	0	2	294	18	23	1.659
Σ	1.070	167	17	24	13	135	6	699	1.322	790	9	50	257	166	8	382	151	143	5.409

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νεφρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της ρατοειδούς απόφραξης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδόριου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα οροποιογεννητικού συστήματος	Κόληση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας	Σύνολο
0-6 ημ.	2	0	0	0	0	0	0	0	3	3	0	0	0	0	66	0	0	0	0	74
7-27 ημ.	9	0	0	0	0	0	0	1	25	22	0	0	0	0	68	0	1	0	0	126
28-364 ημ.	26	0	0	0	0	4	1	5	106	251	1	19	2	0	27	0	8	42	0	492
1-9 έτη	142	3	3	1	0	9	0	11	222	142	1	18	7	0	0	0	14	25	8	606
10-19	152	0	2	0	0	6	0	10	64	18	0	3	8	0	0	1	4	2	7	277
20-29	134	6	3	1	1	7	0	13	76	18	0	2	14	25	0	0	15	2	10	327
30-39	105	14	3	0	3	5	0	20	67	22	0	6	22	24	0	0	11	4	5	311
40-49	76	21	1	2	3	8	0	35	37	26	1	5	21	6	0	0	17	1	4	264
50-59	39	39	2	2	2	4	0	57	56	24	3	0	18	0	0	0	12	3	5	266
60 και άνω	75	76	1	8	9	34	0	494	274	93	4	6	99	1	0	0	340	12	8	1.534
Σ	760	159	15	14	18	77	1	646	930	619	10	59	191	56	161	1	422	91	47	4.277

Πίνακας 10

Σχετικά μεγέθη θανάτων ανδρών κατά ηλικία σε συνάρτηση με εκάστη κατηγορία νόσων: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																		
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης	Νοσήματα καρδιαγγειακού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας
0-6 ημ.	0,002	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,004	0,009	0,000	0,000	0,000	0,385	0,000	0,005	0,007	0,000
7-27 ημ.	0,010	0,000	0,000	0,000	0,000	0,022	0,000	0,003	0,026	0,025	0,000	0,000	0,000	0,458	0,125	0,008	0,013	0,000
28-364 ημ.	0,037	0,000	0,000	0,000	0,000	0,037	0,000	0,004	0,109	0,332	0,445	0,360	0,004	0,151	0,500	0,021	0,218	0,000
1-9 έτη	0,146	0,030	0,117	0,041	0,000	0,134	0,167	0,012	0,193	0,232	0,000	0,300	0,047	0,006	0,125	0,039	0,192	0,098
10-19	0,150	0,018	0,059	0,000	0,153	0,052	0,167	0,027	0,058	0,040	0,000	0,140	0,043	0,000	0,000	0,034	0,020	0,119
20-29	0,261	0,018	0,353	0,042	0,000	0,163	0,333	0,019	0,144	0,054	0,222	0,040	0,051	0,000	0,000	0,037	0,179	0,286
30-39	0,117	0,090	0,059	0,083	0,231	0,067	0,333	0,039	0,056	0,037	0,111	0,040	0,070	0,000	0,000	0,013	0,093	0,161

Πίνακας, συνέχεια

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μαστοειδούς απόφραξης	Νοσήματα καρδιαγγειακού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Συμπτώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας
40-49	0,093	0,096	0,176	0,042	0,231	0,074	0,000	0,067	0,069	0,047	0,000	0,020	0,120	0,000	0,000	0,034	0,066	0,098
50-59	0,093	0,179	0,118	0,042	0,000	0,081	0,000	0,156	0,085	0,075	0,000	0,020	0,190	0,000	0,000	0,039	0,093	0,077
60 και άνω	0,091	0,569	0,118	0,750	0,385	0,370	0,000	0,672	0,256	0,149	0,222	0,080	0,475	0,000	0,250	0,770	0,119	0,161
Σ	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Πίνακας 11

Σχετικά μεγέθη θανάτων γυναικών κατά ηλικία σε συνάρτηση με εκάστη κατηγορία νόσων: συγκεντρωτικά στοιχεία (1916-1940)

ΘΑΝΑΤΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΟΣΟΥ																			
Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλασμάτα	Νεοπλασμάτα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κύηση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σ θηπιώματα, φουσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας
0-6 ημ.	0,003	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,003	0,005	0,000	0,000	0,000	0,000	0,410	0,000	0,000	0,000	0,000
7-27 ημ.	0,012	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002	0,027	0,036	0,000	0,000	0,000	0,000	0,422	0,000	0,002	0,000	0,000
28-364 ημ.	0,034	0,000	0,000	0,000	0,000	0,052	1,000	0,008	0,114	0,405	0,100	0,322	0,011	0,000	0,168	0,000	0,019	0,461	0,000
1-9 έτη	0,187	0,019	0,200	0,071	0,000	0,117	0,000	0,017	0,239	0,229	0,100	0,305	0,037	0,000	0,000	0,000	0,033	0,275	0,170
10-19	0,200	0,000	0,133	0,000	0,000	0,078	0,000	0,015	0,069	0,029	0,000	0,051	0,042	0,000	0,000	1,000	0,010	0,022	0,149
20-29	0,176	0,038	0,200	0,071	0,055	0,091	0,000	0,020	0,082	0,029	0,000	0,034	0,073	0,446	0,000	0,000	0,036	0,022	0,213
30-39	0,138	0,088	0,200	0,000	0,167	0,065	0,000	0,031	0,072	0,036	0,000	0,102	0,115	0,429	0,000	0,000	0,026	0,044	0,106

Πίνακας, συνέχεια

Ηλικία	Λοιμώδη - παρασιτικά	Νεοπλάσματα	Νεοπλάσματα του αίματος	Ενδοκρινικά, διατροφικά, μεταβολικά	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς	Παθήσεις νευρικού συστήματος	Παθήσεις του ωτός και της μασοειδούς απόφυσης	Νοσήματα κυκλοφορικού συστήματος	Νοσήματα αναπνευστικού συστήματος	Παθήσεις πεπτικού συστήματος	Παθήσεις του δέρματος και υποδορίου ιστού	Παθήσεις μυοσκελετικού συστήματος	Νοσήματα ουροποιογεννητικού συστήματος	Κόπση, τοκετός, λοχεία	Καταστάσεις περιγεννητικής περιόδου	Συγγενείς ανωμαλίες και διαμαρτίες της διαπλάσεως	Σωματώματα, φυσικά σημεία	Τραυματισμοί, δηλητηριάσεις	Εξωγενή αίτια νοσηρότητας - θνησιμότητας
40-49	0,100	0,132	0,067	0,143	0,167	0,104	0,000	0,054	0,040	0,042	0,100	0,085	0,110	0,107	0,000	0,000	0,040	0,011	0,085
50-59	0,051	0,245	0,133	0,143	0,111	0,052	0,000	0,088	0,060	0,039	0,300	0,000	0,094	0,000	0,000	0,000	0,028	0,033	0,107
60 και άνω	0,099	0,478	0,067	0,572	0,500	0,441	0,000	0,765	0,294	0,150	0,400	0,101	0,518	0,018	0,000	0,000	0,806	0,132	0,170
Σ	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

ΜΕΡΟΣ Δ'

Αίτια θανάτου (ICD-10) και αντιστοιχία με τις πηγές

ΑΙΤΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ (ICD-10) ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΜΕ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ		
ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΣΤΑΤ (ICD-10)	ΟΡΟΛΟΓΙΑ (ICD-10)	ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ
A00-B99	ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΛΟΙΜΩΔΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΣΙΤΙΚΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ	
A00-A09	<i>Λοιμώδη νοσήματα του εντέρου</i>	
A01	Τυφοειδείς και παρατυφοειδείς πυρετοί	Τυφοειδής κατάρρους, τυφοειδής πυρετός, εκ βαρείας μορφής τυφοειδούς πυρετού, εκ τυφοειδούς πυρετού (embert), κοιλιακός τύφος / κοιλιακού τύφου, τυφικού πυρετού, παρατύφου / εκ παρατύφου, παρατυφικής μυοκαρδίτιδος, εκ τυφοκολοβακηλώσεως.
A04	<i>Άλλες εντερικές βακτηριακές λοιμώξεις</i>	
A04.4	Άλλες λοιμώξεις του εντέρου από κολοβακτηρίδια	Κολοβακιλώσεως [colibacillose: κολοβακτηρίαση].
A15-A19	Φυματίωση	
A15	Πνευμονική φυματίωση	Φυματίωσης πνευμόνων / πνευμονική φθίση / φυματίωσης ή φθίσεως πνευμόνων, βρογχοπνευμονία φυματιώδης / φυματιώδους πνευμονίας, εξ' ινώδους φυματιώσεως των πνευμόνων, φυματίωσης βρογχικών, οξείας φυματιώσεως πνευμόνων, οξείας κεχροειδούς φυματιώσεως πνευμόνων, εκ φυματιώσεως του πνεύμονος κατόπιν ακατασχέτου αιμορραγίας εκ του πνεύμονος επελθούσης καθ' οδόν.
A17	Φυματίωση του νευρικού συστήματος	Φυματιώδης μηνιγγίτις / φυματίωσης μηνιγγίτιδος / φυματίωσης μήνιγγος, εκ φυματίου του εγκεφάλου [ο όρος χρησιμοποιούταν πριν την ανακάλυψη του βάκιλου του Κόχ].

A18	Φυματίωση άλλων οργάνων	Φυματίωσης, χρόνια φυματίωσης, καθολικής φυματίωσης, εκ χρονίων πολλαπλών φυματιωδών συριγγίων, εκ γεροντικής φυματίωσης, φυματιώδης περιτονίτιδα / φυματιώδης πυρετονίτις & περιτονίτις / φυματιώσεως περιτονίτιδος, φυματιώδης εντερίτιδα / φυματίωσης εντέρων / φθίση εντέρων (χρόνια), φυματίωσης οστού (οστέων) / φυματιώδης οστίτιδα, φυματίωσης σπονδυλικής στήλης, φυματίωσης νεφρών (χρόνια), φυματιώδης λαρυγγίτις / φυματίωσης λάρυγγος, φυματίωση δέρματος, φυματιώδους αρτηρίασεως, εκ φυματίωσης του περιμητρίου, χρόνιας οστεΐτιδος φυματιώδους, φυματίωσης και αποστημάτων αριστερής χειρός, εκ πολλαπλών αποστημάτων φυματιώδους φύσεως, τυφοφυματίωσης, οξείας κεχροειδούς φυματίωσης, ισχιαθροκάκη [φυματιώδης αρθρίτιδα], μαλαθρακίου [πιθανώς ισχιαθροκάκη], εκ νόσου (Addison) [φυματίωση των επινεφριδίων], εκ πολυορογονίτιδος φυματιώδους.
A20-A28	Ορισμένες μικροβιακές ζωονόσοι	
A22	Άνθρακας	Κακοήθης άνθρακας / κακοήθους άνθρακος, άνθρακος / εξ' άνθρακος, εξ' άνθρακος του προσώπου.
A22.0	Δερματικός άνθρακας	Κακοήθους φλυκταίνης.
A23.0	Βρουκέλωση που οφείλεται στη βρουκέλλα του μελιταίου πυρετού (Melitensis)	Μελιταίος πυρετός.
A27	Λειποσπείρωση	Λοιμώδης ίκτερος ή νόσος του Βάιλ.
A27.0	Ίκτεροαιμορραγική λειποσπείρωση	Εκ μολυσματικού ικτέρου.
A30-A49	Άλλα μικροβιακά νοσήματα	
A33	Νεογνικός τέτανος	Εκ τετάνου των νεογνών, εκ τετανίας.
A35	Άλλα είδη τετάνου	Τέτανος, τετανίας, εκ τραυματικού τετάνου.
A36	Διφθερίτιδα	Κακοήθης διφθερίτις, διφθερίτις / δεφθερίτις, εκ μυοκαρδίτιδος μεταδιφθερικής.
A37	Κοκκύτης	Κοκκύτης / κοκκύτου, κοκκύτιδος / κοκκύτιδα (sic), συνεπεία κοκκινίτου (sic), κοκκύτης στομάχου.
A38	Οστρακιά	(Εξ') οστρακιά(ς), σκαρλατινής, μυοκαρδίτις οστρακιάδης.
A40	Στρεπτοκοκκική σηψαιμία	Εκ σηψαιμίας στρεπτοκοκκικής μετά διαχύτου φλέγμονος.
A41	Άλλες μορφές σηψαιμίας	Σηψαιμία(ς), σηψαιμικής κονάγχης.

A42	Ακτινομυκητίαση	Ακητομυκηνώσεως (sic), εξ' ακτινομυτώσεως (sic) φαρυγγοτραχηλικής.
A46	Ερυσίπελας	Ερυσίπελας / ερυσιπέλατος, ερεσίπελας (sic), πνευμονικός ερυσίπελας, τραυματικού ερυσιπέλατος, ερυσιπελατώδους φλεγμονής της δεξιάς άκρας χειρός.
	Πναιμία (παραλείπεται στη 10η αναθεώρηση του ICD)	Πναιμία, εκ πνευμονοκοκκικής πναιμίας μετά μεταστατικών αποστημάτων
A49.0	Διάφορες περιπτώσεις σταφυλοκοκκικών λοιμώξεων	Σταφυλοκοκκιάσεις, εκ σταφυλοκοκκίου, εκ σταφυλοκοκκαιμίας.
A49.1	Διάφορες περιπτώσεις στρεπτοκοκκικών λοιμώξεων	Στρεπτοκοκκινίτις, στρεπτοκοκκίαση, στρεπτοκοκκίαση, εκ στρεπτοκοκκαιμίας.
A49.9	Διάφορες βακτηριακές λοιμώξεις	Μικροβιαίμιας.
A50-A64	Λοιμώξεις που μεταδίδονται κυρίως με τη σεξουαλική οδό	
A50.4	Όψιμη συγγενής νευροσφιλη (νεανική νευροσφιλη)	Νωτιαίας φθίσεως, νωτιάδα φθιση.
A53	Άλλες και διάφορες μορφές σφίλης	Από σφιλιτικών πάθημα, σφιλιτική, εκ μυελίτιδος σφιλιδικής, εξ' εγκεφαλικής σφιλίδος, εξ' εγκεφαλίτιδος σφιλιδικής φύσεως, εκ μηνιγγίτιδος προελθούσης εκ σφιλίδος κληρονομικής, εκ σφιλιδικής αορτίτιδος, εκ σφιλίδος του οισοφάγου.
A65-A69	Άλλα νοσήματα που προκαλούνται από σπειροχαιτές	
A68	Υπόστροφοι πυρετοί	Υπόστροφος πυρετος.
A69	Άλλες σπειροχαιτικές λοιμώξεις	Στοματίτιδα γαγκραινώδη.
A75-A79	Ρικετσιώσεις	
A75	Τύφοι	Εξανθηματικός τύφος, εξανθηματικών, εξ' υπόπτου εξανθηματικού τύφου, μηνιγγοπνευματοτύφου, μηνιγγοτύφου.
A80-A89	Ιογενείς λοιμώξεις του κεντρικού νευρικού συστήματος	
A80	Οξεία πολιομυελίτιδα	Πολιομυελίτιδος.
A82	Λύσσα	Υδαλγίας, λύσσης.
A87	Ιογενής μηνιγγίτιδα	Εξ' επιδημικής εγκεφαλονωτιαίας μηνιγγίτιδος.

A90-A99	Ιογενείς πυρετοί και ιογενείς αιμορραγικοί πυρετοί που μεταδίδονται με αρθρόποδα	
A90	Δάγγειος πυρετός (κλασσικός δάγγειος)	Εκ δαγκείου πυρετού.
B00-B09	Ιογενείς λοιμώξεις που χαρακτηρίζονται από βλάβες του δέρματος και των βλεννογόνων	
B02	Ζωστήρας (έρπητας ζωστήρας)	Έρπης ζωστήρος.
B03	Ευλογία	Ευλογία(ς).
B05	Ιλαρά	Ιλαρά(ς).
B15-B19	Ιογενής ηπατίτιδα	
B19	Διάφορες ιογενείς ηπατίτιδες	Ηπατίτις.
B25-B34	Άλλες ιογενείς παθήσεις	
B26	Παρωτίτιδα	Παρωτίτις, πώδους παρωτίτιδος.
B50-B64	Πρωτοζωικές νόσοι	
B54	Διάφορες περιπτώσεις ελονοσίας	Ελονοσίας (χρονία) / ελονοσία (sic), κακοήθης ελώδης πυρετός / ελώδη κακοήθη, κακοήθης πυρετός / ελώδης πυρετός / ελωδών πυρετών, χολώδης πυρετός, εκ χολώδους κακοήθους πυρετού, εξ' ελειογενούς πυρετού, εκ χρονίας ελονοσίας, συνεπεία κακοήθους πυρετού.
	Αιμοσφαινορικός πυρετός	Χολώδης αιμοσφαινορικός πυρετός, αιμοσφαιρικός πυρετός, αιμοσφαινορικού πυρετού, αιμοσφαιρικός κακοήθης πυρετός, εξ' αιμοσφαινορικού ικτέρου, εξ' ικτεροαιμοσφαιρικού πυρετού, εξ' ικτερώδους αιμοσφαινορικού πυρετού.
	Άλλες μορφές ελονοσίας	Ελώδους καχεξίας / ιλώδους (sic) καχεξίας, γαστροελονοσίας, γαστροελώδους πυρετού.
B55	Λειψομανίαση	Νόσου Καλαζάρ, καλά αζάρ.
B67	Εχινοκοκκίαση	Εκ χολαιμίας, εχινοκόκκους του ήπατος, κύστεως υδατίτιδος [εχινοκοκκίαση].

C00-D48	ΝΕΟΠΛΑΣΜΑΤΑ	
C00-C14	<i>Κακοήθη νεοπλάσματα των χειλέων, της στοματικής κοιλότητας και του φάρυγγα</i>	
C02	Κακοήθη νεοπλάσματα άλλων και διαφόρων τμημάτων της γλώσσας	Εκ καρκίνου της γλώσσας.
C09	Κακοήθη νεοπλάσματα των αμυγδαλών	Νεόπλασμα αμυγδαλής.
C14	Κακοήθη νεοπλάσματα άλλων και ill defined εντοπίσεων στα χείλη, τη στοματική κοιλότητα και το φάρυγγα	Καρκίνος λάρυγγος / καρκίνου λάρυγγος, όγκος λάρυγγος, κακοήθους κυνάγχης.
C15-C26	<i>Κακοήθη νεοπλάσματα των οργάνων του πεπτικού συστήματος</i>	
C15	Κακοήθη νεοπλάσματα του οισοφάγου	Νεόπλασμα οισοφάγου, εκ καρκίνου οισοφάγου.
C16	Κακοήθη νεοπλάσματα του στομάχου	Καρκίνος (καρκίνωμα) στομάχου.
C17	Κακοήθη νεοπλάσματα του λεπτού εντέρου	Εκ νεοπλασίας του δωδεκαδακτύλου.
C18	Κακοήθη νεοπλάσματα που εντοπίζονται στο κόλο	Εξ' όγκου κατά την ειλεοτυφλικήν χώραν, εξ' αδενοσαρκώματος του παχέος εντέρου
C21	Κακοήθη νεοπλάσματα του πρωκτού και του πρωκτικού σωλήνα	Εκ καρκίνου του απηυθυσμένου.
C22	Κακοήθη νεοπλάσματα του ήπατος και των ενδοηπατικών χοληφόρων πόρων	Νεοπλάσματος ήπατος, καρκίνος / καρκίνου ήπατος, επιθηλιώματος ήπατος.
C25	Κακοήθη νεοπλάσματα του παγκρέατος	Όγκος παγκρέατος, εκ καρκίνου κεφαλής παγκρέατος.
C26	Κακοήθη νεοπλάσματα άλλων και ασαφώς καθορισμένων οργάνων του πεπτικού συστήματος	Νεόπλασμα σπληνός, νεόπλασμα κοιλίας, κοιλιακός όγκος, εκ σαρκώματος της κοιλίας.
C30-C39	<i>Κακοήθη νεοπλάσματα του αναπνευστικού συστήματος και των ενδοθωρακικών οργάνων</i>	
C34	Κακοήθη νεοπλάσματα των βρόγχων και των πνευμόνων	Εκ λεμφοσαρκώματος του δεξιού πνεύμονος, εκ καρκίνου του πνεύμονος (όγκος της αριστ. βάσεως).
C38	Κακοήθη νεοπλάσματα της καρδιάς, του μεσοθωρακίου και του υπεζωκότα	Εκ νεοπλασίας του υπεζωκότος.
C39	Κακοήθη νεοπλάσματα άλλων και ασαφώς καθορισμένων εντοπίσεων στο αναπνευστικό σύστημα και τα ενδοθωρακικά όργανα	Εξ' όγκου κακοήθους του ημιθωρακίου.

C40-C41	Κακοήθη νεοπλασμάτα των οστών και των αρθρικών χόνδρων	
C40	Κακοήθη νεοπλασμάτα των οστών και των αρθρικών χόνδρων	Εκ κακοήθους όγκου του μηρού, εκ καρκίνου (οστεοσάρκωμα του μηρού), εξ' οστεοσαρκώματος του αυχένος μετά μηνιγγομελιτιδός.
C41	Κακοήθη νεοπλασμάτα των οστών και των αρθρικών χόνδρων, άλλων και μη καθορισμένων εντοπίσεων	Οστεοσάρκωμα λεκάνης, εξ' επιθηλώματος της άνω σιαγόνος, καρκίνου της κάτω σιαγόνος, εκ καρκίνου της κάτω γνάθης, εξ' όγκου του κρανίου.
C43-C44	Μελάνωμα και άλλα κακοήθη νεοπλασμάτα του δέρματος	
C44	Άλλα κακοήθη νεοπλασμάτα του δέρματος	Καρκίνου του δέρματος.
C45- C49	Κακοήθη νεοπλασμάτα του μεσοθελίου και των μαλακών μορίων	
C48	Κακοήθη νεοπλασμάτα του οπισθοπεριτοναϊκού χώρου και του περιτοναίου	Εκ καρκίνου του περιτοναίου.
C49	Κακοήθη νεοπλασμάτα άλλων συνδετικών ιστών και μαλακών μορίων	Εκ κακοήθους όγκου του τραχήλου.
C50	Κακοήθη νεοπλασμάτα του μαστού	
C50	Κακοήθη νεοπλασμάτα του μαστού	Καρκίνος μαστού, επιθηλώματος αριστερού μαστού, κακοήθους όγκου μαστού.
C51-C58	Κακοήθη νεοπλασμάτα των γυναικείων γεννητικών οργάνων	
C55	Κακοήθη νεοπλασμάτα της μήτρας, μη καθορισμένου τμήματος (αυτής)	Καρκίνος μήτρας, εκ νεοπλασμάτος του εσωτερικού γεννητικού της οργάνου.
C60-C63	Κακοήθη νεοπλασμάτα των ανδρικών γεννητικών οργάνων	
C61	Κακοήθη νεοπλασμάτα του προστάτη	Καρκίνου του προστάτου και της κύστεως.
C62	Κακοήθη νεοπλασμάτα των όρχεων	Εκ σαρκώματος του όρχεως.
C64-C68	Κακοήθη νεοπλασμάτα της ουροποιητικής οδού	
C64	Κακοήθη νεοπλασμάτα των νεφρών, εκτός της νεφρικής πύελου	Όγκος των νεφρών, εξ' όγκου του νεφρού.
C67	Κακοήθη νεοπλασμάτα της ουροδόχου κύστης	Νεόπλασμα κύστεως, καρκίνου της κύστεως.

C69- C72	<i>Κακοήθη νεοπλασμάτα του οφθαλμού, του εγκεφάλου και άλλων τμημάτων του κεντρικού νευρικού συστήματος</i>	
C69	Κακοήθη νεοπλασμάτα του οφθαλμού και των εξαρτημάτων του	Επιθηλιώματος αριστερού οφθαλμού.
C71	Κακοήθη νεοπλασμάτα του εγκεφάλου	Όγκος εγκεφάλου / εγκεφαλικός όγκος.
C73-C75	<i>Κακοήθη νεοπλασμάτα του θυρεοειδούς και άλλων ενδοκρινών αδένων</i>	
C73	Κακοήθη νεοπλασμάτα του θυρεοειδούς αδένα	Εκ κακοήθους όγκου του θυρεοειδούς αδένος
C76- C80	<i>Κακοήθη νεοπλασμάτα ασαφών, δευτεροπαθών και διάφορων εντοπίσεων</i>	
C76.7	Άλλες ασαφείς εντοπίσεις	Κακοήθης όγκος / κακοήθους όγκου, καρκίνος, κακοήθικου οιδήματος, κακοήθους φλέγματος, καρκινώδους καχεξίας, εκ καρκίνου των σπλάχνων, εκ καρκίνου του προσώπου.
C81-C96	<i>Κακοήθη νεοπλασμάτα του λεμφικού, αιμοποιητικού και των σχετικών ιστών</i>	
C85.0	Λεμφοσάρκωμα	Λεμφοσαρκώματος σπληνός.
C95	Λευχαιμία μη καθορισμένου κυτταρικού τύπου	Εκ λευκαϊμίας, εκ λεμφαδενώματος αλευχαιμικού.
Άλλοι κωδικοί		
M8561/0	Λεμφαδένωμα	Εκ λεμφαδενώματος κυρίας νόσου.
M8800/3	Σάρκωμα NOS	Εκ σαρκώματος.
M8933/3	Αδενοσάρκωμα	Εξ' αδενοσαρκώματος.
M9180/3	Οστεοσάρκωμα NOS (C40.-,C41.-)	Οστεοσαρκώματος.
D50-D89	ΝΕΟΠΛΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΙΜΟΠΟΙΗΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΜΕ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΑΝΟΣΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΥ	
D50- D53	<i>Διατροφικές αναιμίες</i>	
D51	Κακοήθης αναιμία	Κακοήθης αναιμία, εκ κρυπτογενούς κακοήθους αναιμίας.
D65-D69	<i>Διαταραχές πήξης, πορφύρα και άλλες αιμορραγικές καταστάσεις</i>	
D69	Πορφύρα και άλλες αιμορραγικές καταστάσεις	Αιμορραγικής πορφύρας.
D60- D64	<i>Απλαστικές και άλλες αναιμίες</i>	
D64.9	Διάφορες αναιμίες	Αναιμία, εκ κακοήθους απλαστικής αναιμίας, εκ καχεξίας, παιδικής αναιμίας.

D70-D77	<i>Άλλα νοσήματα του αίματος και των αιματοποιητικών οργάνων</i>	
D73	Νοσήματα του σπλήνα	Καχεξίας σπληνικής, εκ σπληνομεγαλίας και ελώδους καχεξίας ως τελειωτικών σύμπτωμα.
E00-E90	ΕΝΔΟΚΡΙΝΙΚΑ, ΔΙΑΤΡΟΦΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΟΛΙΚΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ	
E00-E07	<i>Διαταραχές του θυρεοειδή αδένα</i>	
E07	Άλλες διαταραχές του θυρεοειδούς	Εξ' υπερτροφίας του θυρεοειδούς αδένος.
E10-E14	<i>Σακχαρώδης διαβήτης</i>	
E14	Μη καθοριζόμενος σακχαρώδης διαβήτης	Ζακχαρώδους διαβήτηδος / ζακχαρώδου διαβήτου, διαβήτου σακχαρίτιδος, σακχαρίτιδος, διαβήτης / διαβήτου, διαβητικών νόσημα, κόματος διαβητικού (κόμα διαβητικών), εκ γαγγραινης του κάτω άκρου διαβητικού.
E70 - E90	<i>Μεταβολικές διαταραχές</i>	
E72.2	Διαταραχές του μεταβολισμού του κύκλου της ουρίας	Ουρίας.
E83.3	Διαταραχές του μεταβολισμού του φωσφόρου	Εκ ραχτισμού, ραχίτιδος.
F00-F99	ΨΥΧΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ	
F00-F09	<i>Οργανικές, συμπεριλαμβάνονται και οι συμπτωματικές, ψυχικές διαταραχές</i>	
F03	Μη καθορισμένη άνοια	Εκ γεροντικής εξαντλήσεως μετά γεροντικής ανοίας.
F05.8	Άλλες μορφές παραληρήματος	Εξ' οξέως παραληρήματος, εξ' οξέως μανιακού παραληρήματος.
F10 - F19	<i>Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς που οφείλονται στη χρήση ψυχοδραστικών ουσιών</i>	
F10	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς που οφείλονται στη χρήση αλκοόλ	Αλκοολισμός, εξ' οξείας οινοπνευματώσεως, εκ τρομώδους παραληρήματος.

F11	Ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς που οφείλονται στη χρήση οπιοειδών	Εκ βαρείας νευρασθενείας μετά μορφινομανίας.
F20-F29	Σχιζοφρένεια, σχιζοτυπικές και παραληρηματικές διαταραχές	
F20.2	Κατατονική σχιζοφρένεια	Εξ' υστεροκαταληψίας
F30 - F39	Συναισθηματικές διαταραχές	
F30.8	Άλλα μανιακά επεισόδια	Χρονίας μανίας.
F70-F79	Νοητική υστέρηση	
F79	Μη καθορισμένη νοητική υστέρηση	Εκ μαλακόνσεως του εγκεφάλου (χρονίας), μαρασμού.
F99	Μη καθορισμένες ψυχικές διαταραχές	
F99	Ψυχικές διαταραχές που δεν καθορίζονται αλλιώς	Φρενοβλάβεια, φρενοβλαβής, φρενίτιδα, τρέλλας, τρέλα πολυετής, παραφροσύνη, νευρασθενείας, φρενίτιδος, μαρασμού συνεπεία νευρικής διαταράξεως, νευρικού μαρασμού, εκ νευρασθενικής οργανικής εξαντλήσεως.
G00-G99	ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΥΡΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	
G00-G09	Φλεγμονώδεις παθήσεις του κεντρικού νευρικού συστήματος	
G00.1	Πνευμονιοκοκκική μηνιγγίτιδα	Πνευμονικής μηνιγγίτιδος.
G03.9	Διάφορες μηνιγγίτιδες	Μηνιγγίτις (οξεία), μελεγκίτιδα (sic), γαγγραινώδους μηνιγγίτιδος, εκ τραυματικής μηνιγγίτιδος, εκ μηνιγγιτικής μορφής γρίπης.
G04	Εγκεφαλίτιδα, μυελίτιδα και εγκεφαλομυελίτιδα	Μυελίτιδος, οξείας μυελίτιδος, μηνιγγοεγκεφαλίτιδα / εκ μηνιγγοεγκεφαλίτιδος, εγκεφαλικής μηνιγγίτιδος, εγκεφαλονωτιαίου μηνιγγίτιδος, ληθαργικής εγκεφαλίτιδος, ληθαργικής εγκεφαλίτιδας, εγκεφαλικού ληθάργου, διαχύτου μυελίτου, εξ' εγκεφαλικής μολύνσεως.
G00.9	Διάφορες μικροβιακές μηνιγγίτιδες	Πυώδους μηνιγγίτιδος.

G20-G26	Εξωπραγματικές και κινητικές διαταραχές	
G20	Νόσος του Parkinson	Τρομάδους παραλύσεως
G30-G32	Άλλες εκφυλιστικές παθήσεις του νευρικού συστήματος	
G31	Άλλες εκφυλιστικές παθήσεις του νευρικού συστήματος, που δεν ταξινομούνται αλλού	Εκφυλισμού του εγκεφάλου.
G35-G37	Απομεινωτικές παθήσεις του κεντρικού νευρικού συστήματος	
G35	Πολλαπλή σκλήρυνση	Σκληρόνσεως, κατά πλάκας σκληράνσεως (sic), σκληρόνσεως του εγκεφάλου.
G40-G47	Επεισοδιακές και παροξυσμικές διαταραχές	
G40	Επιληψία	Επιληψία (sic), επιληψία (sic), εξ' ισχυρών επιληπτικών παροξυσμών.
G60-G64	Πολυνευροπάθειες και άλλες διαταραχές του περιφερικού νευρικού συστήματος	
G63	Πολυνευρίτιδα	Πολυνευρίτιδος, εξ' οξείας πολυνευρίτιδος.
G80-G83	Εγκεφαλική παράλυση και άλλα παραλυτικά σύνδρομα	
G81	Ημιπληγία	Ημιπληγία, εξ' εγκεφαλικής ημιπληγίας, εξ' αριστεράς ημιπληγίας.
G82	Παραπληγία και τετραπληγία	Παραπληγία(ς).
G83.9	Διάφορα σύνδρομα παράλυσης	Παραλύσεως, παραλύσεως άκρων, γενική παράλυση, παραλυσία κάτω άκρων, προϊούσα παραλυσία, νωτιαίας παραλύσεως, εκ παραλύσεως του νωτιαίου μυελού, εκ παραλυσίας των παιδών, παιδικής παραλύσεως.
G90-G99	Άλλες διαταραχές του νευρικού συστήματος	
G93	Άλλες διαταραχές του εγκεφάλου	Εξ' εγκεφαλικής αναμιξίας, εγκεφαλοπαθήσεως.
G96.1	Διαταραχές των μηνίγγων, που δεν ταξινομούνται αλλού	Εξ' αιμορραγίας μηνίγγων.

H60-H95	ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΩΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΣΤΟΕΙΔΟΥΣ ΑΠΟΦΥΣΗΣ	
<i>H65-H75</i>	<i>Παθήσεις του μέσου ωτός και της μαστοειδούς απόφυσης</i>	
H65.1	Άλλες περιπτώσεις οξείας μέσης μη πύωδου ωτίτιδας	Εξ' οξείας ωτίτιδος μετά μηνιγγιτικών φαινομένων, εκ μηνιγγίτιδος συνεπεία ωτίτιδος.
H67	Μέση ωτίτιδα σε παθήσεις που ταξινομούνται αλλού	Μέσης πύωδου ωτίτιδος.
H70	Μαστοειδίτιδα και σχετικές καταστάσεις	Εξ' οξείας μαστοειδίτιδος.
I00 - I99	ΝΟΣΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	
<i>I00-I02</i>	<i>Οξός ρευματικός πυρετός</i>	
I01.1	Οξεία ρευματική ενδοκαρδίτιδα	Ρευματικής ενδοκαρδίτιδος.
<i>I10-I15</i>	<i>Υπερτασική νόσος</i>	
I13	Υπερτασική καρδιοπάθεια και νεφροπάθεια	Καρδιονεφρίτιδα, εκ νεφρίτιδος καρδιακής και περικαρδίτιδος, καρδιονεφρώσεως, εκ νεφροκαρδιακής παθήσεως.
<i>I20 - I25</i>	<i>Ισχαιμική νόσος της καρδιάς</i>	
I20	Στηθάγχη	Στηθάγχη, κρίσις στηθική, εκ καρδιακής κρίσεως.
I25	Χρόνια ισχαιμική καρδιοπάθεια	Καρδιακόν νόσημα (χρόνιο), καρδιακή πάθις, καρδιακός / καρδιακή / καρδιακόν, καρδιά, εξ' οργανικής παθήσεως της καρδιάς, επήλθεν εκ καρδιακού οργανικού νοσήματος.
I25.3	Ανευρύσματα της καρδιάς	Εξ' ανευρίσματος καρδιακού.
<i>I26-I28</i>	<i>Πνευμονική καρδιοπάθεια και νοσήματα της πνευμονικής κυκλοφορίας</i>	
I26	Πνευμονική εμβολή	Πνευμονική συμφόρηση, πνευμόνων συμφόρησις, βρογχοπνευμονικής συμφορήσεως.
<i>I30 - I52</i>	<i>Άλλα νοσήματα της καρδιάς</i>	
I31	Άλλα νοσήματα του περικαρδίου	Εκ περικαρδίτιδος.
I38	Ενδοκαρδίτιδα, μη αναφερόμενη σε κάποια συγκεκριμένη βαλβίδα	Ενδοκαρδίτις, εκ χρονίας ενδοκαρδίτιδος μετ' ασυστολίας, εντεροκαρδίτις (sic).

I40	Οξεία μυοκαρδίτιδα	Οξείας μυοκαρδίτιδος.
I40.9	Μυοκαρδίτις, μη χαρακτηριζόμενη ως οξεία ή χρόνια	Μυοκαρδίτις, μυοκαρδία, καρδιακού νοσήματος μυοκαρδίτιδος, ενδομυοκαρδίτιδος.
I46	Καρδιακή ανακοπή	Συγκοπή, συγκοπή καρδιάς, αιφνίδιος συγκοπή, καρδιακή εμβολή, καρδιακ. εξαινυμ. (sic).
I47	Παροξυσμική ταχυκαρδία	Εκ παροξυστικής ταχυκαρδίας.
I49	Άλλες καρδιακές αρρυθμίες	Καρδιακή αουστολία, καρδιακή ατονία, παράλυσις καρδιάς, παραλυσίας της καρδιάς, καρδιακής αλλοιώσεως, εξ' εξασθενήσεως μεγάλης της καρδιάς.
I50	Καρδιακή ανεπάρκεια	Ανεπάρκεια καρδιάς, εκ γεροντικής καρδιακής ανεπάρκειας, καρδιακής καταπτώσεως, καρδιακών άσθμα / καρδιακού άσθματος, καρδιακής λευκωματουρίας [λευκωματουρία, η οποία προέρχεται από καρδιακή ανεπάρκεια], καρδιακής εξαντλήσεως, εκ καρδιακής εξαντλήσεως, μυοκαρδίτιδος προελθούσης προφανώς εκ της υπερβολικής εργασίας του εν τω γραφείω του ως δικαστικού υπαλλήλου.
I51.4	Μυοκαρδίτιδα, διάφορες περιπτώσεις	Χρονίας μυοκαρδίτιδος, εκ χρονίας καρδιακής παθήσεως μυοκαρδίτιδος.
I51.8	Άλλες ασαφώς καθοριζόμενες καρδιακές παθήσεις	Πανκαρδίτιδα (οξεία / χρόνια), εκ πανκαρδίτιδος, εξ' αιφνιδίας παθήσεως της καρδιάς.
I60 - I69	<i>Νοσήματα των αγγείων του εγκεφάλου</i>	
I61	Ενδοεγκεφαλική αιμορραγία	Εγκεφαλική(ς) αιμορραγία(ς), αιμορραγία εγκεφάλου, εγκεφαλοαιμορραγία, αιματηρά αποπληξία, εγκεφαλικής εμβολής, εκ χύσεως αίματος εις τον εγκέφαλον.
I63	Εγκεφαλικό έμφραγμα	Αποπληξία / αποπλεξίας (sic), αποπληξία εγκεφαλική / εγκεφαλική αποπληξία, κεραυνοβόλος αποπληξία, συμφόρησις εγκεφάλου / εγκεφαλικής συμφορήσεως, συμφόρησις, εξ αποπληξέως, απόπληκτος, εγκεφαλικής αποπλεξίας, εξ' εγκεφαλικής αιμορραγίας, κατόπιν βαρείας συμφορήσεως εξ' επεισοδίου της ζωής.
I64	Εγκεφαλικό επεισόδιο, μη καθοριζόμενο αν οφείλεται σε αιμορραγία ή έμφρακτο	Εγκεφαλικόν.

I65	Απόφραξη και στένωση των προεγκεφαλικών αρτηριών που δεν καταλήγει σε εγκεφαλικό έμφρακτο	Αποφράξεως αρτηρίας φύσεως ειδικής.
I67.2	Εγκεφαλική αθηροκλήρυνση	Εκ μαλακόνσεως εγκεφ(άλου) συνεπεία χρονίου αθηρώματος, γεροντικού αθηρώματος.
I70 - I79	Νοσήματα των αρτηριών, αρτηριολίων και τριχοειδών	
I70	Αθηροσκλήρυνση	Σκλήρωσις αρτηριών, αρτηριοσκλήρωση / αρτηριοσκληρίανση / ατοριοσκληράνσεως (sic) / αρτηριοσκληρήνσεως, εκ καρδιοσκληρώσεως, καρδιοαρτηριοσκληρώσεως.
I74	Αρτηριακή εμβολή και θρόμβωση	Αιμοστασίας κεραυνοβόλου.
I80-I89	Παθήσεις των φλεβών, των λεμφαγγείων και των λεμφαδένων που δεν ταξινομούνται αλλού	
I80	Φλεβίτιδα και θρομβοφλεβίτιδα	Φλεβίτιδος, εκ θρομβοφλεβίτιδος της πυλαίας φλεβός και της σωληνικής μετ' ασκίτου.
I88	Μη ειδικές λεμφαδενίτιδες	Αδενίτις, αδеноφλεγμονή, αδηνοφλεγμονία, λεμφαδενίτις.
I74	Αρτηριακή εμβολή και θρόμβωση	Αιματοπληξία, εκ συγκοπής καρδιάς συνεπεία θρομβώσεως.
I77.6	Διάφορες μορφές αρτηρίτιδας	Εξ' αορτίτιδος.
J00 - J99	ΝΟΣΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΑΠΝΕΥΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	
J00-J06	Οξείες λοιμώξεις του ανώτερου αναπνευστικού συστήματος	
J00	Οξεία ρινοφαρυγγίτιδα (κοινό κρυολόγημα)	Κρυολογήματος.
J03	Οξεία αμυγδαλίτιδα	Οξείας αμυγδαλίτιδος.
J03.0	Στρεπτοκοκκική αμυγδαλίτιδα	Εκ μυοκαρδίτιδος στρεπτοκοκκικής αμυγδαλίτιδος.
J04	Οξεία λαρυγγίτιδα και τραχειίτιδα	Λαρυγγίτις, εκ συριγγίων και λαρυγγίτιδος.
J10 - J18	Γρίπη και πνευμονία	
J10	Γρίπη που οφείλεται σε ταυτοποιημένο ιό γρίπης	Ισπανική γρίπη.
J11	Γρίπη από μη ταυτοποιημένο στέλεχος ιού	Γρίπη(ς) (χρονία), εκ γριπιώδους λοιμώξεως, γενικής.

J11.0	Γρίπη με πνευμονία από μη ταυτοποιημένο στέλεχος του ιού	Γριπώδης (διπλή) πνευμονία / γριπώδους πνευμόνων / γριπώδους πνευμονίας, γριπώδης (διπλή) βρογχοπνευμονία, γριπώδης περιπνευμονία.
J11.8	Γρίπη με άλλες εκδηλώσεις από μη ταυτοποιημένο στέλεχος του ιού	Γριπώδης βρογχίτις, γριπώδης πλευρίτις, γριπώδης εντεροκοιλίτιδα (sic), γριπώδης δηλητηρίαση, γρίπης μετ' επιπλοκών, γριπώδης εγκεφαλίτιδα, γριπώδους κυνάγχης, γριπώδης μυοκαρδίτις, γριπώδης ενδοκαρδίτιδα, καρδιοπληγική γρίπη, εκ γρίπης καρδιακής μορφής.
J12	Ιογενής πνευμονία που δεν ταξινομείται αλλού	Πνευμονία (οξεία, διπλή, δεξιά, αριστερά) / εκ κεντρικής πνευμονίας, γεροντική πνευμονία / πνευμονία γερόντων, πλευροπνευμονία, ραγδαία πνευμονία, περιπνευμονία, βρογχοπνευμονία (διπλή) / βραγχοπνευμονία (sic), βρογχοπνευμονία από μέλαινα.
J20 - J22	Άλλες οξείες λοιμώξεις του κατώτερου αναπνευστικού	
J20	Οξεία βρογχίτιδα	Οξεία βρογχίτις.
J30 - J39	Άλλα νοσήματα της ανώτερης αναπνευστικής οδού	
J31	Χρόνια ρινίτιδα, ρινοφαρυγγίτιδα και φαρυγγίτιδα	Φαρυγγ(κ)ίτις, κυνάγχη φάρυγγος.
J34	Άλλες διαταραχές της ρινός και των ρινικών κοιλοτήτων	Εξ αιμορραγίας της ρινός.
J35	Χρόνια νοσήματα των αμυγδαλών και των αδενοειδών εκβλαστήσεων	Αμυγδαλίτις.
J38	Παθήσεις των φωνητικών χορδών και του λάρυγγα, που δεν ταξινομούνται αλλού	Σπασμός γλωττίδος, οξέως νοσήματος της γλωττίδος, οιδήματος γλωττίδος, εξ' οιδήματος του λάρυγγος και της γλωττίδος.
J39	Άλλα νοσήματα της ανώτερης αναπνευστικής οδού	Φλεγμονώδους κυνάγχης, κυνάγχη εξιδρωματική, αποστήματος οπισθοφαρυγγίτου / απόστημα οπισθοφάρυγγα, εκ φλέγμονος φαρυγγοαμυγδαλικού μετά κακοήθους ικτέρου, εκ κυνάγχης του στήθους, εκ πολτώδους αμυγδαλίτιδος.
J40 - J47	Χρόνια νοσήματα του κατώτερου αναπνευστικού	
J40	Βρογχίτις, μη χαρακτηριζόμενη ως οξεία ή χρόνια	Βρογχίτιδα (διπλή), βρογχικός, βρογχική κατάρρους, εξ' ασφυξίας, λόγω οξείας τραχειοβρογχικής αδενίτιδος.
J42	Διάφορες μορφές χρόνιας βρογχίτιδας	Βρογχίτιδα χρόνια, χρόνια βρογχική κατάρρους.

J43	Εμφύσημα	Εμφύσημα / εμφυσήματος, εμφύσημα πνευμόνων / πνευμονικό εμφύσημα / φύσημα πνευμόνων.
J45	Άσθμα	Χρονίου άσθματος, άσθματος, εκ παροξυσμού άσθματος, εκ πνευμονικού άσθματος, εκ βρογχικού άσθματος.
J80 - J84	Άλλα αναπνευστικά νοσήματα που προσβάλλουν κυρίως το διάμεσο πνευμονικό ιστό	
J81	Πνευμονικό οίδημα	Πνευμονικόν οίδημα / οίδημα πνευμόνων / οίδηματος πνευμόνων, οξύ οίδημα πνεύμονος.
J84	Άλλες παθήσεις του διαμέσου πνευμονικού ιστού	Ιμονήματος πνευμόνος [ίνωμα πνεύμονος].
J85 - J86	Πυώδεις και νεκρωτικές παθήσεις της κατώτερης αναπνευστικής οδού	
J85	Απόστημα του πνεύμονα και του μεσοθωρακίου	Αποστήματος του πνεύμονος.
J85.0	Γάγγραινα και νέκρωση του πνεύμονα	Πνευμονία γαγγραινώδης, γάγγραινα του πνεύμονος / γαγγραινής πνευμόνων.
J86	Προθώρακας	Προθύραξ (sic) / προθώραξ, χρονίου προθώρακος, εμπύηματος του θώρακος.
J86.0	Προθώρακας με συρίγγιο	Εκ πολλαπλών συριγγίων του θώρακος ειδικής φύσεως.
J90- J94	Άλλες παθήσεις του υπεζωκότα	
J90	Πλευριτική συλλογή που δεν ταξινομείται αλλού	Πυώδης πλευρίτις, πλευριτικόν εμπύημα, εξ' υγράς πλευρίτιδος.
J93	Πνευμοθώρακας	Πνευμονοθώρακος, προπνευμονοθώρακος, αιματοπνευμοθώρακος συγγενούς εις διάθλαση του θώρακος.
J94	Άλλες καταστάσεις του υπεζωκότα	Εξιδρωματικής πλευρίτιδος, εξ' ιδρωμ(ατικής) πλευρίτιδος, ξηράς πλευρίτιδος.
J95- J99	Άλλες καταστάσεις του αναπνευστικού συστήματος	
J98.9	Διάφορες παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος	Οξύτης πνεύμονος, στηθική κονάγχη, ημιγλία (sic) πνευμόνων, χρονίου στηθικού νοσήματος, πνευμονικού νοσήματος, πνευμονικής αιμορραγίας.

K00 - K93	ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΕΠΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	
K00 - K14	<i>Παθήσεις της στοματικής κοιλότητας, σιελογόνων αδένων και των γνάθων</i>	
K02	Τερηδόνα	Εκ σημαμίας συνεπεία τερηδονισμένου οδόντος.
K08.1	Απώλεια οδόντων από ατύχημα, εξαγωγή, ή τοπική περιοδοντική πάθηση	Εκ σημαμίας κατόπιν εξαγωγής οδόντος.
K12	Στοματίτιδα και σχετικές αλλοιώσεις	Στοματίτις, οξεία αφθίτιδος στοματίτιδος.
K20 - K31	<i>Παθήσεις του οισοφάγου, στομάχου και δωδεκαδακτύλου</i>	
K25	Έλκος στομάχου	Έλκος στομάχου, , εκ διατρήσεως έλκους του στομάχου.
K26	Έλκος δωδεκαδακτύλου	Εξ' έλκους του δωδεκαδακτύλου.
K29	Γαστρίτιδα και δωδεκαδακτυλίτιδα	Εκ γαστροραγίας συνεπεία εθολικής (sic) γαστρίτιδος.
K29.2	Αλκοολική γαστρίτιδα	Εκ χρονίας αλκοολικής γαστροεντερίτιδος.
K30	Δυσπεψία	Δυσπεψίας, οξεία ασπεψία, χρονία δυσπεψία των παιδών.
K31	Άλλες παθήσεις του στομάχου και του δωδεκαδακτύλου	Μαλιράτης του στομάχου, στομαχική πάθησις, γαστρικός πυρετός, γαστρικός κατάρρους, εμπύρετου γαστρίσμου, γαστρική καχεξία, εκ γαστρικού φόρτου, ρήξεως του στομάχου, εκ διευρύνσεως του στομάχου.
K31.1	Υπερτροφική πυλωρική στένωση των ενηλίκων	Εκ στενώσεως πυλωρικής.
K31.5	Απόφραξη του δωδεκαδακτύλου	Απόφραξις δωδεκαδακτύλου.
K35 - K38	<i>Παθήσεις της σκωληκοειδούς αποφύσεως</i>	
K36	Άλλες μορφές σκωληκοειδίτιδας	Σκωληκοειδίτις / σκωληκοειδίτιδος, σκωληκοεντερίτις.
K40 - K46	<i>Κήλες</i>	
K40	Βουβονοκήλη	Εκ βουβονοκήλης, εκ δεξιάς βουβονοκοίλης χειρουργηθείσης.
K41	Μηροκήλη	Εκ μηροκοίλης περιεσφιγμένης.
K43.1	Κοιλιοκήλη με γάγγραινα	Περίσφιγξη κοιλίας γαγγραινώδης.
K46	Διάφορες κοιλιοκήλες	Περιοσφιγμένης κήλης, περίσφιγξις.

K50-K52	Μη λοιμώδης εντερίτιδα και κολίτιδα	
K51	Ελκώδης κολίτιδα	Ελκώδης εντερίτις / ελκώδους εντερίτιδος, εξ' ελκώσεως του παχέως εντέρου.
K52	Άλλες μη λοιμώδεις γαστροεντερίτιδες και κολίτιδες	Γαστροεντερίτιδα / εκ γαστροεντερίτιδος, κωλίτις δυσεντερικός, εντεροκολίτις / εντεροκολίτιδος, εκ κολικών των εντέρων.
K52.1	Τοξική γαστροεντερίτιδα και κολίτιδα,	Οξυτάτης τοξικής εντερίτιδος, εξ' οξείας τοξικής μολύνσεως των εντέρων, εξ' υπερτοξικής δυσεντερίας.
K52.9	Διάφορες μορφές μη λοιμώδους γαστροεντερίτιδας και κολίτιδας	Διάρροια / διαρροίας, εκ διάρροιας καχεκτικής, εντερίτις / εντερίτιδος, βαρείας εντερίτιδος.
K55-K63	Άλλες παθήσεις του εντέρου	
K55.0	Οξείες αγγειακές διαταραχές του εντέρου	Οξεία εντερίτις / οξυτάτης εντερίτιδος, Οξεία γαστροεντερίτις / οξείας γαστροεντερίτιδος, έμφραξις / εμφράξεως εντέρων, εντερική απόφραξις, οξυτάτη δυσεντερία.
K55.1	Χρόνιες, αγγειακές διαταραχές του εντέρου	Χρόνια εντερίτις, χρόνια δυσεντερία, χρόνια δυσεντεροειδής κατάρρους, εκ χρόνιας εντερίτιδος εξ' ης περιήλθεν εις τελειαν ατροφίαν.
K56.2	Συστροφή	Περιοφίξεως εντερικής, εκ περιοφίξεως των εντέρων, εξ' ειλεού εκ περιστροφής του μεσεντερίου.
K56.5	Εντερικές συμφύσεις με απόφραξη	Εξ' εντερικής συμφύσεως.
K56.6	Διάφορες άλλες αποφράξεις του εντέρου	Εντερικής ρήξης [ως σύμπτωμα της απόφραξης εντέρου].
K56.7	Διάφορες μορφές ειλεού	Εξ' ειλεού / ελεού (sic), οξέως ειλεού, εξ' ειλεού (μεκέλειος απόφους συμπεφυκία).
K59.0	Δυσκοιλιότητα	Εκ κοπροστάσεως.
K59.9	Διάφορες λειτουργικές διαταραχές του εντέρου	Δυσεντερία, δυσεντερίτις / δυσεντερίτιδος, δυσεντερία κατάρρου, μικροβιακής δυσεντερίας, εντεροειδής κατάρρους, εντερικός/-ού/-όν κατάρρου(ς), εντερικά, εκ λευκού όγκου (δυσεντερίας) συνεπεία κυρίας νόσου.
K63	Άλλες παθήσεις του εντέρου	Λοίμωξις εντέρων, εντερική αιμορραγία, εξ' αποφράξεως εντερικής (κοινώς κόλκας), εξ' εγκολιασμού των εντέρων, εξ' αιμορραγίας των εντέρων, εντερικού πυρετού, εξ' εντερίτιδος δυσεντεροειδούς, εντερορραγίας.

K65 - K67	Παθήσεις του περιτοναίου	
K65	Περιτονίτιδα	Περιτονίτις / περιτονίτιδος (χρονία), γαστρική περιτονίτις, εγκαυστική πυρετονίτις (sic), εκ καθολικής ινώδους περιτονίτιδος συνεπεία διατήσεως έλκους του στομάχου.
K65.0	Οξεία περιτονίτιδα	Οξεία περιτονίτις, περιτοφυλικού αποστήματος, εξ' υποδιαφραγματικού αποστήματος ραγέντος προς το έντερον.
K66	Άλλες παθήσεις του περιτοναίου	Φλεγμονής του περιτοναίου.
K70 - K77	Παθήσεις του ήπατος	
K70	Αλκοολική νόσος του ήπατος	Εξ' αλκοολικής υπερτροφικής κηρρώσεως μετ' ασκίτου.
K72	Ηπατική ανεπάρκεια που δεν ταξινομείται αλλού	Εξ' ηπατικής ανεπαρκείας.
K74	Ίνωση και κίρρωση του ήπατος	Κίρρωσις του ήπατος, υπερτροφική κίρρωσις του ήπατος, κηρρώσεως ηπατών.
K75	Άλλες φλεγμονώδεις παθήσεις του ήπατος	Απόστημα ήπατος, πυώδης ηπατίτις, αποστήματος ηπατοδιαφραγματικού, εκ φλεγμονής ήπατος οξείας.
K75.9	Διάφορες φλεγμονώδεις παθήσεις του ήπατος	Ηπατίτις.
K76	Άλλες παθήσεις του ήπατος	Εκ κατάρρου του ήπατος, εξ' ηπατοτοξαιμίας, εξ' οξείας κίτρινης ατροφίας του ήπατος.
K76.1	Χρόνια παθητική συμφόρηση του ήπατος	Καρδ. ήπατος (sic).
K80 - K87	Διαταραχές της χοληδόχου κύστης, των χοληφόρων οδών και του παγκρέατος	
K80	Χολολιθίαση	Χολολιθίαισις, χρονίαν χολολιθίαισιν του ήπατος, εξ' αγγειοχολίτιδος [συνήθης επιπλοκή της χολολιθίασης].
K81	Χολοκυστίτιδα	Εκ χολοκυστίτιδος.
K83.0	Χολαγγειίτιδα	Εκ σπητικής χολαγγειίτιδος (ή χολογγίτιδος).
K90 - K93	Άλλες παθήσεις του πεπτικού συστήματος	
K92.0	Αιματέμεση	Εξ' έλκους του στομάχου συνεπεία κεραυνοβόλου αιματεμέσεως, εξ' αιματεμέσεως και εντερομολύνσεως.
K92.1	Μέλαινα	Εκ μελαίνης και σπασμών, μαλαίνης (sic).

L00 - L99	ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΕΡΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΥΠΟΔΟΡΙΟΥ ΙΣΤΟΥ	
L00-L08	Φλεγμονές του δέρματος και του υποδόριου ιστού	
L02	Δερματικά αποστήματα, δοθίνας και ψευδάνθρακας	Ψυχρού αποστήματος του μηρού, διαβήτου συνεπεία ψευδάνθρακος, πολλαπλού αποστήματος, εκ δοθίνης του άνω χείλους σηψαιμικής.
L08	Άλλες τοπικές λοιμώξεις του δέρματος και του υποδόριου ιστού	Φλεγμονή δεξιού ποδός, φλέγμα ποδός, φλεγμονή χειρός, εκ μολύνσεως ομφαλού, εκ φλέγμονος του προσώπου, εκ ζωϊκής εξαντλήσεως συνεπεία εκτεταμένων διαπυρήσεων των γλουτών.
L20- L30	Δερματίτιδα και έκζεμα	
L30	Άλλες (μορφές) δερματίτιδας	Εκ μολύνσεως συνεπεία εκζέματος ολόκληρου του σώματος, καθολικού εκζέματος, εκ γενικής πυοδερμίτιδος [πυοδερματίτιδα].
L80-L99	Άλλες διαταραχές του δέρματος και του υποδόριου ιστού	
L89	Έλκος κατάκλισης	Γάγγραινα εκ κατακλίσεως, πληγών εκ κατακλίσεως υπεργήρας.
M00 - M99	ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΥΟΣΚΕΛΕΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΝΔΕΤΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ	
M00 - M03	Λοιμώδεις αρθροπάθειες	
M00	Πυώδης αρθρίτις	Πυώδης αρθρίτις.
M05-M14	Φλεγμονώδεις πολυαρθροπάθειες	
M05.3	Ρευματοειδής αρθρίτιδα με συμμετοχή άλλων οργάνων και συστημάτων	Εξ' οξείας αρθρίτιδος και μυοκαρδίτιδος.
M40 - M54	Παθήσεις της σπονδυλικής στήλης	
M53	Άλλες παθήσεις της σπονδυλικής στήλης, που δεν ταξινομούνται αλλού	Σπονδυλοκάκη, σπονδυλίτιδος, εκ συγκάμφεως της σπονδυλικής στήλης και αιματώματος του νωτιαίου μυελού εκ νοσήματος ουχί μολυσματικού.
M54.3	Ισχιαλγία	Χρονίας ισχιαλγίας.

<i>M60-M63</i>	<i>Παθήσεις των μυών</i>	
M62.5	Μυϊκή εκφύλιση και ατροφία, που δεν ταξινομείται αλλού	Ατροφία (χρονία), ζωικής ατροφίας, ατροφίας παιδών, ατροφιατηρήσεως, μυατροφίας.
<i>M70-M79</i>	<i>Άλλες παθήσεις των μαλακών ιστών</i>	
G71.0	Μυϊκές δυστροφίες	Δυστροφία(ς).
M79.2	Διάφορες περιπτώσεις νευραλγίας και νευρίτιδας	Νευρίτις (οξεία) / νευρίτιδος / πλευρονευρίτιδα / εκ πλευρονευρίτιδος.
M79.0	Διάφορες μορφές ρευματισμού	Οξείς ρευματισμοί, από χρόνιους ρευματισμούς των άρθρων, εξ' οξέος πολυαρθρικού μολυσματικού ρευματισμού.
<i>M86 - M90</i>	<i>Άλλες παθήσεις των οστών</i>	
M86.1	Άλλες μορφές οξείας οστεομυελίτιδας	Οξεία οστεομυελίτις, εξ' οξείας οστεομυελίτιδος του αριστερού μηριαίου.
M86.8	Άλλες μορφές οστεομυελίτιδας	Οξομυελίτιδος (sic) [το εκλαμβάνω ως οστεομυελίτιδα], οστεομυελίτιδος.
N00 - N99	ΝΟΣΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΟΥΡΟΠΟΙΟΓΕΝΝΗΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	
<i>N00-N08</i>	<i>Σπειραματοπάθειες</i>	
N03	Χρόνιο νεφριτικό σύνδρομο	Χρονία νεφρίτις / χρονίας νεφρίτιδος, βριγχεΐας νόσου [βριγχεΐας νόσου].
N05	Διάφορες μορφές νεφριτικού συνδρόμου	Νεφρίτις (διπλή) / νεφρίτιδος.
<i>N10-N16</i>	<i>Διαμεσοσωληνιακές νεφροπάθειες</i>	
N10	Οξείες διαμεσοσωληνιακές νεφροπάθειες	Οξεία πυελονεφρίτις.
N11	Χρόνιες διαμεσοσωληνιακές νεφροπάθειες	Χρονίας πυελονεφρίτιδος.
N12	Διαμεσοσωληνιακές νεφροπάθειες, μη καθοριζόμενες ως οξείες ή χρόνιες	Πυελονεφρίτιδος.
N15.1	Νεφρικό και περινεφρικό απόστημα	Περινεφρικού αποστήματος.

N17-N19	Νεφρική ανεπάρκεια	
N19	Διάφορες μορφές νεφρικής ανεπάρκειας	Ουραιμία / ουρυμία (sic), ουρεμιακά φαινόμενα, πυρετόν μετά ουραιμίας, αζωθαιμίας, εξ' ανεπαρκείας νεφριδικής, εξ' ουραιμικού κόματος.
N20-N23	Ουρολιθίαση	
N20	Λιθίαση του νεφρού και του ουρητήρα	Εκ νεφρικής λιθιάσεως.
N21.0	Λιθίαση της κύστης	Εκ λίθου της κύστεως, ουραιμίας εκ λιθιάσεως.
N25-N29	Άλλες παθήσεις του νεφρού και του ουρητήρα	
N28.8	Ορισμένες άλλες παθήσεις του νεφρού και του ουρητήρα	Κυστική φλεγμονή της νεφρικής πύελου, πυελοκυστίτιδος, νεφροπυελοκυστίτιδος.
N30-N39	Άλλες παθήσεις του ουροποιητικού συστήματος	
N30	Κυστίτιδα	Πυώδους κυστίτιδος.
N30.0	Οξεία κυστίτιδα	Οξείας κυστίτιδος.
N30.2	Άλλες μορφές χρόνιας κυστίτιδας	Χρονία κυστίτις, χρονία κυστίτις πυώδης.
N35	Στενώματα της ουρήθρας	Εξ' ουραιμίας συνεπεία στενώματος ουρήθρας.
N40-N51	Παθήσεις των ανδρικών γεννητικών οργάνων	
N41.9	Διάφορες φλεγμονώδεις παθήσεις του προστάτη	Προστατίτιδος, υπερτροφίας του προστάτου, χρόνιας νεφρίτιδος συνεπεία υπερτροφίας του προστάτου.
N49	Φλεγμονώδεις διαταραχές των ανδρικών γεννητικών οργάνων που δεν ταξινομούνται αλλού	Εκ φλέγμονος του περιναίου.
N60-N64	Παθήσεις του μαστού	
N61	Φλεγμονώδεις παθήσεις του μαστού	Εκ μαστίτιδος.
N70-N77	Φλεγμονώδεις παθήσεις των οργάνων της γυναικείας πύελου	
N73.2	Διάφορες περιπτώσεις παραμηρίτιδας και κυτταρίτιδα της πύελου	Εκ βαρείας σηπτικής παραμηρίτιδος.

N76.1	Υποξεία και χρόνια κολπίτιδα	Εκ σηπτικής αιδοιοκολπίτιδος - τοξικής και μυοκαρδίτιδος.
N80-N98	<i>Μη φλεγμονώδεις παθήσεις των γυναικείων γεννητικών οργάνων</i>	
N81	Πρόπτωση της μήτρας	Εκ προπτώσεως της μήτρας.
N83.2	Διάφορες άλλες κύστει των ωοθηκών	Κύστεως της ωοθήκης.
N93	Ανώμαλη αιμορραγία από τη μήτρα και τον τράχηλο	Αιμορραγία της μήτρας.
O00 - O99	ΚΥΗΣΗ, ΤΟΚΕΤΟΣ ΚΑΙ ΛΟΧΕΙΑ	
<i>000 - 008</i>	<i>Κόηση που καταλήγει σε έκτρωση</i>	
O00	Έκτοπη κόηση	Εξωμητρίου κήσεως, εξ' οξείας κακοήθους αναιμίας συνεπεία εσωτερικής αιμορραγίας εξ' εξωμητρίου κήσεως.
O03	Αυτόματη έκτρωση	Εκ μικροβιαμίας συνεπεία αποβολής.
O04	Άμβλωση	Επήλθεν συνεπεία περιτονίτιδος εκ τεχνικής εκτρώσεως.
O10 - O16	<i>Οίδημα, πρωτεϊνουρία και υπερτασικές διαταραχές κατά την κόηση, τον τοκετό και την λοχεία</i>	
O14	Υπέρταση της κόησης με σημαντική πρωτεϊνουρία	Τοξιναιμία.
O15	Εκλαμψία	Εκλαμψίας, εκλαψίας, επιλαμψίας (sic).
O20 - O29	<i>Άλλες διαταραχές της εγκόου που σχετίζονται άμεσα με την εγκομοσύνη</i>	
O23	Λοιμώξεις του ουροποιογεννητικού συστήματος κατά τη διάρκεια της εγκομοσύνης	Εκ νεφρίτιδος των εγγύων.
O30 - O48	<i>Φροντίδα της εγκόου σχετικά με το έμβρυο, την αμνιακή κοιλότητα και ορισμένα πιθανά προβλήματα κατά τη διάρκεια του τοκετού.</i>	
O43	Διαταραχές του πλακούντα	Συνεπεία εποχέσεως του πλακούντος.
O44	Προδρομικός πλακούντας	Εκ προδρόμου πλακούντος υστερογενούς.
O45	Πρόωρη αποκόλληση του πλακούντα	Εκ προώρου αποκόλλησεως παρά φύσιν προσεπεφυκός πλακούντος.

O60 - O75	<i>Επιπλοκές κατά τον τοκετό</i>	
O60	Πρόωρος τοκετός	Εκ πρόωρου τοκετού.
O66	Άλλες περιπτώσεις δυστοκίας	Δυστοκία, εξ' εγκαρσίου σχήματος, δυστοκίας, πρώιμου ρήξεως θυλακείου.
O67	Τοκετός που επιπλέκεται από αιμορραγία που δεν ταξινομείται αλλού	Εξ' αιμορραγίας, επίτοκος.
O71.1	Ρήξη μήτρας κατά τη διάρκεια του τοκετού	Αιφνιδίου θανάτου συνεπεία ρήξεως της μήτρας.
O72	Αιμορραγία μετά τον τοκετό	Εξ' αιμορραγίας μετά τον τοκετόν, εξ' οξείας αναμίας συνεπεία αιμορραγίας κατά τον τοκετόν.
O75	Άλλες επιπλοκές του τοκετού, που δεν ταξινομούνται αλλού	Συνεπεία τοκετού, εκ ζωϊκής εξαντλήσεως και καρδιακής ανεπάρκειας κατόπιν τοκετού.
O85 - O92	<i>Επιπλοκές που σχετίζονται άμεσα με τη λοχεία</i>	
O86	Άλλες επιλόχειες λοιμώξεις	Επιλοχίου μολύνσεως επιλοχίου μολύσματος, επιλοχίου μολύνσεως, επιλόχεια σηψαιμία, επιλόχιος πυρετός / επιλοχίου πυρετού.
O98	Λοιμώδεις και παρασιτικές νόσοι της εγκύου, οι οποίες ταξινομούνται αλλού και οι οποίες επιπλέκουν την κύηση, τον τοκετό και τη λοχεία	Εξ' ελώδους καχεξίας και αυτομάτου εκτρώσεως.
P00 - P96	ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΜΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΓΕΝΝΗΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ	
P00 - P04	<i>Εμβryo και νεογνό που έχουν προσβληθεί από μητρικούς παράγοντες και από επιπλοκές της κύησης και του τοκετού</i>	
P00	Έμβryo και νεογνό που έχουν προσβληθεί από μητρικούς παράγοντες οι οποίοι πιθανόν δε σχετίζονται με την παρούσα εγκυμοσύνη	Συνεπεία λευκοματουρίας της μητρός.
P01	Έμβryo και νεογνό που έχουν επηρεασθεί από επιπλοκές της εγκύου σχετιζόμενες με την εγκυμοσύνη	Τέρμα κύησης, δυστοκία, συνεπεία δυστοκίας της μητρός, εκλαμψίας.

P07.3	Πρόωρος τοκετός	Πρόωρος γέννησις / προώρου γεννήσεως, ακαίρου τοκετού / άκαιρον, γεννηθέν πρόωρον, πρόωρος τοκετός, προώρου και αδυνάτου κράσεως, εξ' απλασίας, καθόσον ο τοκετός ήτο δίδυμος και το βρέφος εγεννήθη πρόωρο, εξ' ατελούς σωματικής αναπτύξεως, συνεπεία προώρου τοκετού, εκ προώρου τοκετού συνεπεία γενικής μεγάλης αδυναμίας θηλασμού.
P10-P15	Τραύματα κατά τον τοκετό	
P11.2	Διάφορες άλλες εγκεφαλικές βλάβες που οφείλονται σε τραυματισμούς κατά τη διάρκεια του τοκετού	Συνεπεία πέσεως του εγκεφάλου.
P15	Άλλοι τραυματισμοί κατά τη διάρκεια του τοκετού	Κοπώδης εμβρυουλκία, εγεννήθη νεκρόν κατόπιν μαιευτικής επεμβάσεως, ήτις εκρίθη αναγκαία ως εκ της ανωμάλου προσφύσεως του πλακούντος, διότι ήλθε με σχήμα επί πόδας, γεννηθέν νεκρόν.
P20 - P29	Διαταραχές από το αναπνευστικό και καρδιαγγειακό σύστημα ειδικές της περιγεννητικής περιόδου	
P22	Αναπνευστική δυσχέρεια του νεογνού	Εξ' ασφυξίας (γεννηθέν ασφυκτικών).
P35-P39	Λοιμώξεις ειδικές της περιγεννητικής περιόδου	
P38	Ομφαλίτιδα του νεογνού με ή χωρίς ήπια αιμορραγία	Εξ' ομφαλικής μόλυνσεως, μόλυνσεως του ομφαλού, εκ μόλυνσεως του ομφαλικού χώρου.
P50 - P61	Αιμορραγικές και αιματολογικές διαταραχές του εμβρύου και του νεογνού	
P59	Νεογνικός ίκτερος οφειλόμενος σε άλλα αδιευκρίνιστα αίτια	Ίκτερος, ικτέρου των νεογνών, κακοήθους ικτέρου, μολυντικού ικτέρου.
P90 - P96	Άλλες διαταραχές που εμφανίζονται κατά την περιγεννητική περίοδο	
P90	Νεογνικοί σπασμοί	Σπασμοί / εκ σπασμών / σπασμούς, ισχυρός σπασμός, σπασμών των παιδων (συγγενής αδυναμία βρεφών), παιδικών σπασμών.
P92	Προβλήματα σίτισης στο νεογνό	Αθρεψία / εξ' αθρεψίας, αστίας, εξ' αθρεψίας εκ κακής διαιτητικής αγωγής, [...] μη δυναμένη να θηλάσει.

P95	Εμβρυϊκός θάνατος άγνωστης αιτιολογίας	Εγεννήθη νεκρόν / γεννηθέν νεκρόν, νεκρόν.
P96.4	Τερματισμός της εγκυμοσύνης, έμβρυο και νεογνό	Έκτρωση.
P96.9	Διάφορες καταστάσεις, η έναρξη των οποίων εντοπίζεται στην περιγεννητική περίοδο	Νόσημα των νεογνών, ατροφία, συγγενούς ατροφίας, απλασία, ατελές νεκρόν, ατελής ανάπτυξις, ατελούς ατροφίας (sic), ατελής διάπλασις, εξ' ατροφίας, εξ' ελαττωματικής αναπτύξεως, εκ σκληρού οιδήματος των νεογνών, κατάρρου νεογνών, ατροφία.
	Συγγενής αδυναμία NOS	Αδυναμία / εξ' αδυναμίας, αδυναμία εκ γεννητής, συγγενούς αδυναμίας, εξάντλησις / ζωική εξάντλησις, εξ' εξαντλήσεως γεννητήσιας, εξαντλήσεως και αδυναμικής καταστάσεως. καχεξία, εξασθενήσεως, φυσικής αθλιότητος, ως γεννηθέν καχεκτικόν, εκ καχεξίας διότι ήτο δίδυμος, κολιπτικού (sic).
Q00 - Q99	ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΑΝΩΜΑΛΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΑΡΤΙΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΠΛΑΣΕΩΣ	
Q00- Q07	Συγγενείς διαμαρτίες διάπλασης του νευρικού συστήματος	
Q01	Εγκεφαλοκλήλη	Μηνιγγοκλήλη.
Q03	Συγγενής υδροκέφαλος	Υδροκεφαλία, υδροκεφάλου.
Q20- Q28	Συγγενείς διαμαρτίες διάπλασης του κυκλοφοριακού συστήματος	
Q23.2	Συγγενής μιτροειδική στένωση	Εκ καρδιακής παθήσεως (στένωσης της μιτροειδούς).
Q38-Q45	Άλλες συγγενείς διαμαρτίες της διάπλασης του πεπτικού συστήματος	
Q39.6	Εκκολπώματα του οισοφάγου	Εξ' εκκολπώματος οισοφάγου.
Q65 - Q79	Συγγενείς διαμαρτίες διάπλασης του μυοσκελετικού συστήματος	
Q68	Άλλες συγγενείς ανωμαλίες διάπλασης του μυοσκελετικού συστήματος	Συγγενούς ατροφίας.

R00 - R99 ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ, ΦΥΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΑ ΚΛΙΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ, ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΔΕΝ ΤΑΞΙΝΟΜΟΥΝΤΑΙ ΑΛΛΟΥ		
<i>R00 - R09</i> <i>Συμπτώματα και σημεία από το κυκλοφορικό και αναπνευστικό σύστημα</i>		
R02	Γάγγραινα, η οποία δεν ταξινομείται αλλού	Γάγγραινα, εκ γαγγραινης, γαγράνης (sic), γαγγαίνης (sic), γάγγραινα αριστεράς κνήμης, εξ' ουραμίας συνεπεία ακρωτηριασμού του αριστερού ποδός εκ γαγγραινης, από γάγγραινα ιδιοπαθούς, γάγγραινα κάτω άκρα, γάγγραινα δεξιού ποδός, εκ γαγγραινης του αιδοίου, γεροντικής γαγγραινης, εκ νομής κυρίας νόσου [γάγγραινα του προσώπου].
R04.0	Επίσταξη	Ρινορραγίας.
R04.2	Αιμόπτυση	Αιμοπτυσία, ακατασχέτου αιμοπτυσίας, εξ' ακατασχέτου αιμορραγίας εκ του στόματος.
R09.0	Ασφυξία	Ασφυξία / εξ' ασφυξίας, εκ πνιγμονής.
R09.1	Πλευρίτιδα	Πλευρίτις (χρονία / οξεία), πλευριτικών αιμάτωμα, πλευρίτις ορεινώδους.
R09.8	Ορισμένα άλλα συμπτώματα και σημεία από το κυκλοφορικό και αναπνευστικό	Υδρωψ, ύδρωψ (sic), υδροπικία, ύδρωπος ασκίτου, ανασάρκου ύδρωπα.
<i>R10 - R19</i> <i>Συμπτώματα και σημεία από το πεπτικό σύστημα και την κοιλία</i>		
R10	Κοιλιακό και πελτικό άλγος	Κωλικού.
R17	Διάφορες μορφές ίκτερου	Εξ' ικτέρου (χρονίου), κακοήθους ικτέρου, εκ βαρέως ικτέρου, αιμορραγικού ικτέρου.
R19	Άλλα συμπτώματα και σημεία από πεπτικό σύστημα και την κοιλία	Πόνου του στομάχου.
<i>R30 - R39</i> <i>Συμπτώματα και σημεία από το ουροποιητικό σύστημα</i>		
R30.0	Δυσουρία	Δυσουρία.
R31	Αιματοουρία από διάφορα αίτια	Αιματουρικού πυρετού, αιματορροίας.
R33	Επίσχεση ούρων	Επίσχεση ούρων, εξ' ισχυρίας (δηλητηριάσεως εκ των ούρων).
R34	Ανουρία και ολιγουρία	Ανουριαν.

R50 - R69	Γενικά συμπτώματα και σημεία	
R50	Πυρετός αγνώστου αιτιολογίας	Δυνατόν πυρετόν, σφοδρού πυρετού, πυρετών, λοιμοειδής (sic) πυρετός, πυρετός.
R51	Κεφαλαλγία	Άλγος εγκεφάλου.
R53	Αίσθημα κακουχίας και κόπωσης	Κακουχιών στερήσεων, υπερβολική εξάντλησις, συνεπεία εξαντλήσεως / εξ' εξαντλήσεως / εξάντλησις, εξαντλήσεως συνεπεία στερήσεων / συνεπεία στερήσεων, ζωϊκή εξάντλησις, βαθμιαία εξάντλησις, εξησθημένον, αθλιότητος.
R54	Γήρας	Γήρας / γήρατος / εκ γήρατος, βαθύ γήρας, γηρατειά, ενόχλησις γεροντική, γεροντική εξάντλησις / εκ γεροντικής εξαντλήσεως, γεροντικής καχεξίας, γεροντική αδυναμία, γεροντικού μαρασμού.
R56	Σπασμοί, μη αλλού ταξινομούμενοι	Σπασμοί / σπασμών / σπασμούς / εκ σπασμών, παροξυσμού εντόνου.
R56.0	Πυρετικοί σπασμοί	Σπασμών των παιδών, εκ σπασμών μετά μεγάλης θερμοκρασίας.
R58	Αιμοραγία, μη αλλού ταξινομούμενη	Αιμορραγία(ς), εσωτερική αιμορραγία.
R59	Διόγκωση λεμφαδένων	Εξήλκωσις των αδένων.
R62	Έλλειψη της αναμενόμενης φυσιολογικής ανάπτυξης	Ατελής ανάπτυξις, ατελής διάπλασις.
R64	Καχεξία	Καχεξία(ς), εκ γενικής καχεξίας, εκ σωματικής καχεξίας, μαρασμού / μαρασμού εξ' εξαντλήσεως / μαρασμού και εξαντλήσεως, σούφρα.
R68	Άλλα γενικά συμπτώματα και σημεία	Κατάρρους χρονιακ. (sic) κατάρρους, εκ συγκάμψεως της σπονδυλική στήλης και αιματώματος του νωτιαίου μυελού εκ νοσήματος ουχί μολυσματικού.
R80- R82	Παθολογικά ευρήματα κατά την εξέταση των ούρων, χωρίς διάγνωση	
R80	Μεμονωμένη πρωτεϊνουρία	Λευκοαιματουρία (χρονία), λευκωματουρίας, εκ βαρείας λευκωματουρίας, λεύκωμα.
R82.3	Αιμοσφαιρινουρία	Οξείας αιμοσφαιρινουρίας.
R95 - R99	Ill defined και άγνωστα αίτια θνησιμότητας	
R95	Σύνδρομο αιφνιδίου βρεφικού θανάτου	Αιφνιδίως.

R96	Άλλες περιπτώσεις αιφνιδίου θανάτου, άγνωστης αιτιολογίας	Αιφνιδίως / αιφνιδίου θανάτου / αιφνίδιος θάνατος, εκτάκτως.
R99	Other ill defined και απροσδιόριστα αίτια θνησιμότητας	Νεκροφανής, φυσικού θανάτου / φυσικός θάνατος, γενικής μολύνσεως, μολύνσεως οργανισμού, άγνωστου αιτίας, εξ' άγνωστου νόσου ως μη εξετασθέν παρ' ιατρού, υπόπτου νοσήματος, εκ παθολογικού άγνωστου νοσήματος, διαχύτου φλέγμονος, χρονίου νοσήματος, εξ' άγνωστου αιτίας και νοσήματος μη καθορισθέντος, εξ' εγχειρητικής καστωλόξεως (sic).
S00 - T98	ΤΡΑΥΜΑΤΙΣΜΟΙ, ΔΗΛΗΤΗΡΙΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΑΛΛΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ	
S00 - S09	Τραυματισμοί της κεφαλής	
S06.0	Διάσειση	Διασεισεως εγκεφαλικής.
S09	Διάφοροι άλλοι τραυματισμοί της κεφαλής	Τραύμα εις κεφαλήν, τραύμα μενιγγοκεφάλου, κατάγματος της κεφαλής, αιμορραγία του εγκεφάλου συνεπεία θραύσεως του κροταφικού οστέως, εξ' επιπλεξιμένου [επιπλεγμένου] κατάγματος αρισι(εράς) μετωπιαίας βρεγματικής χώρας, εκ κτυπήματος όπερ υπέστη εις την κεφαλήν.
S10- S19	Τραυματισμοί του τραχήλου	
S19	Άλλοι και διάφοροι τραυματισμοί του τραχήλου	Διπλωσις τραχήλου, τραύμα λαιμού.
S20- S29	Τραυματισμοί του θώρακα	
S20.2	Θλάση του θώρακα	Διάθλαση θώρακος (sic).
S25	Τραυματισμός των αιμοφόρων αγγείων του θώρακα	Εκ τραύματος της αορτής.
S30- S39	Τραυματισμοί της κοιλίας, του κατώτερου τμήματος της ράχης, της σπονδυλικής στήλης και της πύελου	
S39	Άλλοι τραυματισμοί της κοιλίας, της οσφυϊκής χώρας και της πύελου	Τραύμα κοιλίας, τραύμα διαμπερές κοιλίας, εκ θλάσεως της κοιλίας, εκ σηψαιμίας λόγω κακώσεως της λεκάνης και των ουροποιητικών οργάνων.

S40- S49	Τραυματισμοί του ώμου και του βραχίονα	
S42.1	Κάταγμα της ωμοπλάτης	Εκ τραύματος τυφλού κάτω γωνίας δεξιάς ωμοπλάτης.
S70 - S79	Τραυματισμοί του ισχίου και του μηρού	
S79	Άλλοι και αδιευκρίνιστοι τραυματισμοί του μηρού και του ισχίου	Εξ' επιπλεγμένου κατάγματος αριστ(ερού) μηρού, εκ τραύματος του μηριαίου οστού, εκ τραύματος κατά την πτυχήν του δεξιού γλουτού, εκ τραύματος διαμπερούς άνω τριτημορίου δεξιού γλουτιαίας χώρας.
S80 - S89	Τραυματισμοί του γόνατος και της κνήμης	
S82	Κάταγμα της κνήμης, συμπεριλαμβανομένου και του αστραγάλου	Εκ κατάγματος (τραύματος) συνθριπτικού του δεξιού κάτω άκρου.
S88	Τραυματικός ακρωτηριασμός της κνήμης	Εξ' ακρωτηριασμού αριστ(εράς) κνήμης.
S89	Άλλοι και απροσδιόριστοι τραυματισμοί της κνήμης	Εξ' επιπλεγμένου κατάγματος κνήμης.
S90 - S99	Τραυματισμοί του αστραγάλου (της ποδοκνημικής) και του άκρου ποδός	
S97	Τραυματισμός του αστραγάλου και του άκρου ποδός από σύνθλιψη	Εκ τραύματος συνθλαστικού (sic) ολοκλήρου του δεξιού ποδός μετά πλήρους αποκολλήσεως των μαλακών μορίων μέχρι των μυών και αποκολλήσεως αυτών.
S98	Τραυματικός ακρωτηριασμός του αστραγάλου και του άκρου ποδός	Εξ' ακρωτηριασμού αριστερού άκρου ποδός.

T00 - T07	Τραυματισμοί πολλαπλών περιοχών του σώματος	
T07	Διάφοροι πολλαπλοί τραυματισμοί	Εκ τραυματισμού, τραύμα, διαμπερές τραύμα, συνεπεία 18 διαμπερών τραυμάτων, εκ των τραυμάτων του, αιμορραγία εκ τραύματος, εκ μαρσμού συνεπεία χρονίου τραύματος, εξ' εξαντλήσεως κατόπιν κατάγματος, εκ κατάγματος της βάσεως μετά θλάσεως του εγκεφάλου και κατάγματος του μηρού οστού, εξ' εμπιέσματος της κροταφινιακής μοίρας του κρανίου, εγκεφαλικής αιμορραγίας, εξαρθήματος αρ(ιστερού) ώμου.
T15-T19	Επιπτώσεις από ξένο σώμα που εισέρχεται διαμέσου φυσικών στομιών	
T17	Ξένο σώμα στην αναπνευστική οδό	Εκ πνιγμονής, συνεπεία αποφράξεως των αναπνευστικών οδών εκ ξένου σώματος.
T20 - T25	Θερμικά και χημικά εγκαύματα της εξωτερικής επιφανείας του σώματος σε συγκεκριμένες θέσεις	
T20	Θερμικά και χημικά εγκαύματα της κεφαλής και του τραχήλου	Εγκαύματα κεφαλής (ζεστό ύδωρ), εγκαύματος προσώπου.
T21	Θερμικά και χημικά εγκαύματα του κορμού	Εξ' εγκαύματος της κοιλίας
T29 - T32	Θερμικά και χημικά εγκαύματα σε πολλαπλές και διάφορες περιοχές του σώματος	
T29	Θερμικά και χημικά εγκαύματα σε πολλαπλές περιοχές του σώματος	Εκ πολλαπλών εγκαυμάτων προσώπου και θώρακος.
T30	Θερμικά και χημικά εγκαύματα σε μη προσδιοριζόμενες περιοχές του σώματος	Καείς, εγκαύματος / εγκαυμάτων / εγκαύματα, εξ' εγκαυμάτων β' και γ' βαθμού, εκ δευτεροβαθμίων εγκαυμάτων σώματος, εξ' εγκαυμάτων τριτοβαθμίων με τελειωτικόν σύμπτωμα παράλυσιν της καρδίας, εξ' απανθρακώσεως (εκάη ζών διατελών εν μέθη).
T33 - T35	Κρροπαγήματα	
T35.3	Μη διευκρινιζόμενης βαρύτητας κρροπαγήματα του θώρακα, της κοιλιακής χώρας, του κατώτερου τμήματος της ράχης και της πύελου	Ψύξη θώρακος / ψύξεως θώρακος.

T35.7	Μη διευκρινιζόμενης βαρύτητας κρουπαγήματα σε διάφορες περιοχές του σώματος	Ψύξις / ψύξεως.
T36 - T50	Δηλητηριάσεις από φάρμακα και φαρμακευτικές και βιολογικές ουσίες	
T37	Δηλητηρίαση από άλλους αντιμικροβιακούς και αντιπαρασιτικούς παράγοντες	Εκ δηλητηριάσεως δια σουπλιμέ (sic), ανουρίας [sublime: διχλωριούχος υδράργυρος, χρησιμοποιήθηκε και ως φάρμακο για την αντιμετώπιση της γρίπης].
T51-T65	Τοξικές επιδράσεις από ουσίες οι οποίες δεν είναι πάντα πρωτίστως φαρμακευτικής προέλευσης	
T51	Τοξικές επιδράσεις του οινοπνεύματος	Εκ δηλητηριάσεως εξ' οινοπνεύματος.
T56.2	Τοξικές επιδράσεις από μέταλλα. Χρώμιο και οι ενώσεις του	Δηλητηριάσεως εκ χρωμίου ως πάσχων εξ' οξείας νευρασθ(ενείας).
T58	Τοξικές επιδράσεις του μονοξειδίου του άνθρακα	Δηλητηριάσεως εξ' ανθράκων, εκ δηλητηριάσεως εκ ξυλανθράκων.
T62.9	Διάφορες άλλες επιβλαβείς ουσίες που βρίσκονται στις τροφές	Δηλητηριάσεως των τροφών.
T65	Τοξικές επιδράσεις από διάφορες άλλες ουσίες	Εξ' ελλεού και περισφίγξεως εντέρου μετά καρδιακής παραλύσεως συνεπεία δηλητηριάσεως, εκ δηλητηριάσεως δια μηκόντων .
T66 - T78	Διάφορες άλλες επιδράσεις εξωγενών παραγόντων	
T73.0	Επιπτώσεις της πείνας	Ασιτία / εξ' αστίας, αθρεψία, πείνης / εκ πείνης, στερήσεως εκ πείνης, γενική αθρεψία, ζωικής αθρεψίας, οξείας αθρεψίας, αστίας / εξ' αστίας, κακή διατροφή, κακής διαίτης.
T75.4	Επιδράσεις του ηλεκτρικού ρεύματος	Ηλεκτροπληξίας.
T79	Ορισμένες πρώιμες επιπλοκές του τραύματος	
T79.4	Τραυματικό σοκ	Εκ τραυματικής καταπληξίας.

T90 - T98	<i>Επακόλουθα τραυματισμών, δηλητηριάσεων και άλλα επακόλουθα επίδρασης εξωγενών παραγόντων</i>	
T96	Επακόλουθα δηλητηρίασης από φάρμακα, φαρμακευτικές και βιολογικές ουσίες	Συνεπεία δηλητηρίασεως εκ καταπόσεως εξ κουφέτων κινίνης του κράτους, εκ συγκοπής ή εμβολής συνεπεία υπάρχοντος αποστήματος εξ ενέσεως κινίνης του αριστερού γλουτού, εκ δηλητηρίασεως διά ναρκωτικού.
T97	Επακόλουθα τοξικών επιδράσεων από ουσίες, οι οποίες δεν είναι ιατρικής προέλευσης	Εξ ασφυξίας προελθούσης εκ δηλητηρίασεως από του ανθρακικού οξέως.
T98	Επακόλουθα διαφόρων άλλων επιδράσεων εξωγενών παραγόντων	Τραυματικής πνευμονίας, εκ πνευμονίας λόγω τραυματισμού, εκ τραυματικής περιτονίτιδος.
V01 - V98	ΕΞΩΓΕΝΗ ΑΙΤΙΑ ΝΟΣΗΡΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑΣ	
V01 - V09	<i>Τραυματισμοί πεζών σε τροχαία ατοχήματα</i>	
V03	Τραυματισμός πεζού σε σύγκρουση με αυτοκίνητο, με ημιφορτηγό και με φορτηγό (κλειστό)	Επλακώθη από οδοστρωτήρος, φονευθείς από αυτοκίνητον, συνεπεία δυστυχήματος αυτοκινήτου, εκ θλάσεως της κοιλίας και εσωτερικής αιμορραγίας συνεπεία τραύματος εξ' αυτοκινήτου, παρεσύρθη υπό αυτοκινήτου.
V06	Πεζός που τραυματίζεται σε σύγκρουση με άλλα μη μηχανοκίνητα οχήματα	Κατεπλακώθη εις Καννέταν από το κάρρον, φονευθείς από κάρρον, εκ συμπτωματικού κατάγματος του κρανίου εκ τροχού διτροχού.

V40 - V49	<i>Τραυματισμός επιβάτη αυτοκινήτου σε τροχαίο ατύχημα</i>	
V49	Τραυματισμός επιβάτη αυτοκινήτου σε διάφορα άλλα τροχαία ατυχήματα	Εκ κατάγματος του κρανίου εκ πτώσεως εξ' αυτοκινήτου, εξ' ακαριαίου θανάτου συνεπεία αυτοκινητικού (sic) δυστυχήματος, εντερικής αιμορραγίας εκ τροχαίου δυστυχήματος, αυτοκινητικού (sic) δυστυχήματος, εξ' αυτοκινητιστικού ατυχήματος, εκ κατάγματος της βάσεως του κρανίου και εγκεφαλικής θλάσεως, εξ' αυτοκινητιστικού δυστυχήματος, εσωτερικής αιμορραγίας, συνθλίψεως σπλάχνων.
V80-V89	<i>Άλλα χειραία τροχαία ατυχήματα</i>	
V88	Μη τροχαίο ατύχημα ειδικού τύπου, όπου είναι άγνωστος ο τρόπος μεταφοράς (του θύματος)	Εκ ρίξεως σπλάχνων κατόπιν δυστυχήματος εκ πτώσεως διτρώχου.
V95 - V97	<i>Αεροπορικά και διαστημικά ατυχήματα</i>	
V97	Άλλα συγκεκριμένα αεροπορικά ατυχήματα	Εκ πολλαπλών τραυμάτων και συντριπτικών καταγμάτων συνεπεία αεροπορικού δυστυχήματος.
W00 - W19	<i>Πτώσεις</i>	
W19	Διάφορες άλλες πτώσεις	Εκ πτώσεως, εκ τραυματισμού συνεπεία πτώσεως και εγκεφαλικής αιμορραγίας, κατάγματος κρανίου εκ πτώσεως, εξ' ασφυξίας συνεπεία πτώσεως εντός φρέατος, εκ κατάγματος του κρανίου συνεπεία πτώσεως εκ της κλίσης επί του δαπέδου, διασείσεως του εγκεφάλου συνεπεία πτώσεως, εξ' εγκεφαλικής αιμορραγίας προελεύσεως εκ πτώσεως επί ανωμάλου εδάφους, εκ παραλύσεως των άκρων εκ κατάγματος της σπονδυλικής στήλης εκ πτώσεως.

W20-W49	Έκθεση σε άφρχες μηχανικές δυνάμεις	
W20	Χτύπημα από αντικείμενο που εκτοξεύεται ή πέφτει	Επλακώθη από χόμα, εκ κατάγματος του κρανίου, συνεπεία καταπτώσεως τοίχου.
W26	Επαφή με μαχαίρι, ξίφος ή στιλέτο	Εκ τραύματος πολλαπλού του θώρακος δια μαχαίρας, εξ' ακατασχέτου αιμορραγίας συνεπεία τραυμάτων δια αμφιστόμου μαχαίρας, εκ τραύματος της κοιλίας δια μαχαίρας, εκ τραύματος πνεύμονος και σπληνός δια τέμνοντος οργάνου (μαχαίρας).
W34	Πυροβολισμός από διάφορα άλλα πυροβόλα όπλα	Από τραύμα διαμπερές της κοιλίας εκ πυροβόλου όπλου, βληθείσας δια πυροβόλου όπλου επί της δεξιάς κροταφικής χώρας απέθανεν ακαριαίως συνεπεία του τραύματος, εκ τραυματισμού δια πυροβόλου όπλου της σπονδυλικής στήλης, εκ τραύματος δια πυροβόλου όπλου Μάουζερ όπερ επέφερεν θάνατον ακαριαίον, εκ γαγγραινης του κάτω μέλους κατόπιν τραύματος δια πυροβόλου όπλου, εκ τουφεκισμού, ακαριαίος διά πιστολίου, εκ τραύματος του θώρακος και της σιαγώνος δια πυροβόλου όπλου, εκ τραυματισμού προσώπου και χειρός υπό σφαιριδίων κυνηγετικού όπλου, αιμορραγίας εγκεφαλικής, εκ τραύματος δια πυροβόλου όπλου εις κρανιακής χώραν.
W45	Ξένο σώμα ή αντικείμενο που εισέρχεται δια του δέρματος	Εξ' ακατασχέτου αιμορραγίας συνεπεία τραύματος της κοιλίας διά τέμνοντος οργάνου.
W65 - W74	Πνιγμός και καταβύθιση από ατόχημα	
W74	Διάφορες περιπτώσεις πνιγμού και καταβύθισης	Ασφυξία εκ καταδύσεως, πνιγείσα εντός υδάτων, πνιγμός, εκ πνιγμονής δια καταδύσεως, εκ τυχαίου πνιγμού δια πτώσεως εντός φρέατος, πνιγμονής εν τω ύδατι, εκ πνιγμού λόγω μακράς παραμονής του εν τω βυθώ της λίμνης, εκ πνιγμονής εις την λίμνην ως μη γνωρίζων κολυμβητικήν, εξ' ασφυξίας συνεπεία πνιγμονής.
W50-W64	Έκθεση σε μηχανικές δυνάμεις από έμφοχα αντικείμενα	
W50	Χτύπημα, λάκτισμα, σύνθλιψη, δήγμα ή γρατζουνισμα από άλλο άτομο	Εξ' εκτεταμένης ρήξεως του εντέρου συνεπεία λακτίσματος.
W54	Δήγμα ή χτύπημα από σκόλο	Εκ γαγγραινης του αριστερού κάτω άκρου συνεπεία δήγματος κυνός.

W55	Δήγμα ή χτύπημα από άλλα θηλαστικά	Εκ τραύματος της κοιλίας υπό κέρατος βούς, περιτονίτιδος, έξοδος των εντέρων έξω της κοιλίας, περιτονίτις.
W56	Επαφή με θαλάσσια ζώα	Εκ δήγματος εχίδνης, δηλητηριάσεως.
X00 - X09	Έκθεση σε καπνό, φωτιά και φλόγες	
X04	Έκθεση σε ανάφλεξη εξαιρετικά εύφλεκτου υλικού	Εκ πολλαπλών εγκαυμάτων εξ' αναφλέξεως οινοπνεύματος.
X60-X84	Εκούσιος αυτοτραυματισμός	
X69	Εκούσια αυτοδηλητηρίαση από και έκθεση σε διάφορα άλλα χημικά και επιβλαβείς ουσίες	Αυτοδηλητηρίασις, αυτοδηλητηρίασις τοξινών, αυτομόλυνσις.
X84	Εκούσιος αυτοτραυματισμός μέσω διαφόρων μέσων	Αυταγχονισθείς, ητοκτόνησε, αυτοχειρίασις, αυτοκτονία, εκουσίως επίνγη εν τη λίμνη Ιωαννίνων, εξ' αυτοκτονίας δι' οξέων εξ' εγκαυμάτων, εξ' απαγχονισμού δια σχοινοῦ (αυτοκτονίας), εξ' αυτοκτονίας διά πνιγμοῦ εντός φρέατος, εξ' αυτοκτονίας διά σχοινοῦ πνιγμός, εξ' αυτοκτονίας δι' ὄπλου εἰς το κρανίον, αυτοκτονίας δια πυροβόλου ὄπλου, εκ τραύματος της κεφαλῆς διὰ πυροβόλου ὄπλου (αυτοκτονία), εξ' αιμορραγίας κατόπιν αποκοπῆς της δεξιάς σφαγίτιδος φλεβός (αυτοκτονίας), εξ' αυτοκτονίας ως πάσχων εκ καρκίνου του ἥπατος, εξ' αυτοκτονίας δι' αγνώστου φαρμάκου (ἴσως βερονάλ), εκ τραύματος του κρανίου (αυτοκτονίας), εκ τραύματος μετά κατάγματος του μετωπιαίου οστούν εκ χρήσεως εγκεφαλ(ικῆς) ουσίας.
X85-Y09	Επίθεση	
Y09	Επίθεση με διάφορα μέσα	Φονευθείσα / φονευθείς, συνεπεία φόνου, εκ φόνου παρ' αγνώστου, στραγγαλισμού, εκ στραγγαλισμού γενομένη θύμα ληστείας μετά φόνου, εξ' εννέα τραυμάτων επενεχθέντων διὰ μαχαίρας εἰς διάφορα μέρη του σώματος.
Y35-Y36	Νόμιμη (ή νομική) παρέμβαση και πολεμικές επιχειρήσεις	
Y36.1	Πολεμικές επιχειρήσεις με συμμετοχή καταστροφής αεροσκάφους	Εκ πτώσεως εκ του καταριφθέντος αεροπλάνου εν αερομαχία.

Y36.2	Πολεμικές επιχειρήσεις με συμμετοχή άλλων εκρήξεων και θραυσμάτων	Εξ' εχθρικού βομβαρδισμού, εκ βόμβας εχθρικού αεροπλάνου, εκ τραύματος εξ' οβίδων αεροπλάνων, εκ βλημάτων αεροπλάνου, εκ τραυματισμού δια βλημάτων βόμβας, εκ θανατηφόρων τραυμάτων δι' εκρήξεως βόμβας, εξ' οβίδος αεροπλάνου, εκ βλήματος οβίδος αεροπλάνου, εκ τραύματος θανατηφόρου εξ' οβίδος, εκ τραυμάτων δια βλημάτων βόμβας εν την κεφαλήν και εν την κοιλίαν, εκ τραύματος της κοιλίας δια χειροβομβίδος.
Y36.9	Πολεμικές επιχειρήσεις, διάφορες περιπτώσεις	Εκ τραυμάτων πολέμου / εκ τραυμάτων πολεμικών / εκ τραυμάτων πολεμικών πολλαπλών / εκ πολεμικού τραύματος, κατάγμα οσφυακής χώρας, εκ πολεμικού τραύματος διαμπερούς κροταφογοναθικής χώρας, εκ τραύματος πολεμικού ιεράς χώρας κατάγματος λεκάνης τρήσεως εντέρων, εκ τραύματος του κρανίου (πολεμικού), εξ' ακρωτηριασμού δεξιάς κνήμης συνεπεία πολεμικού τραύματος.
Y40-Y84	<i>Επιπλοκές της ιατρικής και χειρουργικής περίθαλψης</i>	
Y83	Χειρουργική επέμβαση ή χειρουργικές πράξεις ως αιτία πρόκλησης παθολογικής αντίδρασης στον ασθενή ή κάποιας όψιμης επιπλοκής, χωρίς να αναφέρεται ατύχημα ή λάθος κατά το χρόνο της χειρουργικής πράξης	Εξ' ανεπαρκείας νεφρικής κατόπιν λαπαροτομίας, εκ καρδιακής ανεπαρκείας κατόπιν εγχειρήσεως, εξ' εμβολής φλεβικής μετεγχειρητικής, μετεγχειρητικής πνευμονίας, εκ κώματος ουρεμικού κατόπιν εγχειρήσεως, εξ' εγχειρήσεως όγκου της κεφαλής, εξ' ανουρίας κατόπιν νεφρίτιδος προελθούσης εκ παθήσεως της κύστεως κατόπιν εγχειρήσεως, εκ μετεγχειρητικού ειλεού και ανουρίας, εκ σκωληκοειδίτιδος κατόπιν εγχειρήσεως.